

JOHANN GUSTAV DROYSEN

P. - Η. - Σ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΒΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ

ΜΕΓΑΛΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

I - II

JOHANN GUSTAV DROYSSEN

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

**ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΣΧΟΛΙΑ:
ΡΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ**

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ Κ' ΕΝΗΜΕΡΩΜΕΝΗ
ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΜΑΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΕΓΚΥΡΟΤΕΡΑ
ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ Κ.Α. ΕΡΕΥΝΩΝ**

**ΑΠΟ ΤΟΥΣ:
ΗΡΚΟ ΚΑΙ ΣΤΑΝΤΗ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ**

**ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ
1993**

ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ
ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ, 1988
© ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ο Δ' ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΞΩ ΤΗΣ ΑΡΚΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ ΟΛΙΓΟΥ ΔΕΙΝ
ΠΑΣΗΣ ΜΕΘΕΙΣΤΗΚΕΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΡΕΝΟ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

Ἄν ὁ Δὸν Κιχώτης εἶναι ὁ φανταστικός κορυφαῖος ἱππότης τοῦ ἥρωικοῦ στοιχείου στὸν κόσμον, ποῦ μὲ τ' ὄτι ἀκριβῶς εἶναι πλασματικός ὑποβάλλει τὸ ἀνέφικτο τοῦ ἥρωικοῦ ἰδανικοῦ· ὁ Ἀλέξανδρος, ὄντας παραταῦτα πραγματικός, βεβαιώνει τὸ ἐφικτὸ μολοντοῦτο τοῦ ἥρωικοῦ, καὶ μάλιστα σὲ διάσταση κοσμοϊστορικῆ ἀναμφισβήτητα, ποῦ προσδιορίζει ἐσαεὶ κατόπιν ὅλη τὴν πορεία τοῦ εἶδους.

Δυὸ τρομερὲς ἐποποιεῖς, λοιπόν! Ποῦ καλπάζουν στὸ πέρ' ἀπ' τὰ ὄρια — ὅλα τὰ ὄρια, κάθε λογῆς! (ὅπως τί παράξενα κ' ὑποβλητικά τὸ ψιθυρίζουν ἀκόμα στ' ἀφτιά μας κάποια λόγια τοῦ Αἰσχίνη, ποῦ φέρνουν ρῖγος τοῦ μεγάλου του καιροῦ, γραμμῆ ὡς ἐμᾶς αὐτούσιο, ἀπ' τὸν Κατὰ Κτησιφῶντος του: ...Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἔξω τῆς Ἄρκτου καὶ τῆς οἰκουμένης ὀλίγου δεῖν πάσης μεθειστήκει, [] τὸ δ' ἐσόμενον ἀδηλον ἦν...: «Πέρ' ἀπ' τ' οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς τὰ πέρατα ὁ Ἀλέξανδρος, κὶ ἀδηλο τὸ μέλλον!») —, μὲ τὰ δυὸ πιὸ κοσμοξάκουστα ἱπποτικά τους ἄλογα τοῦ καθαροῦ ἔπους: τὸ Βουκεφάλα καὶ τὸ Ροσιάντε!

Ὅπου χάρη στὸν καλπασμὸ τῆς ψυχῆς αὐτὸν — γιατί τῆς ψυχῆς εἶναι! (τί ἄλλο;) — τὸ πιὸ φανταστικὸ καὶ τὸ πιὸ πραγματικὸ ταυτίζονται, καὶ γίνονται παραμύθι ξένα, τοῦ κόσμου ὅλου!

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν τὰ μνημεῖα, οἱ ἐπιγραφές, τὰ εὐρήματα καὶ τὰ νομίσματα — ὅπου τόσο εὐσυνείδητα ἐγράφει κὶ ἀπομυζᾷ διαρκῶς στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπαλήθευση καὶ τὴν πρέπουσα ἰστόρηση τοῦ μεγάλου τοῦ ἥρωικοῦ ἰνδάλματος ὅσο ἀκριβέστατα ὁ σοφὸς Ντρβύζεν· οἱ μορφές ἂν δὲ μιλοῦσαν, οἱ ἀναμφίβολα ἔτσι χαραγμένες καὶ μαγευτικὰ χυμένες στὶς ἀπαστράπτουσες ὀψεις τῶν χρυσῶν στατήρων· τ' ἀλεξάνδρεια ἐκεῖνα ἂν δὲ βεβαιῶναν ἀκλόνητα πῶς ναί, τοῦ Μεγαλέξαντρου τὸ νόμισμα ἔγινε τοῦ κόσμου ὅλου τὸ πανίσχυρο καταλλακτικὸ μέσο, τῆς οἰκουμένης ὅλης τὸ νόμισμα τότε, μ' ἀπόλυτη πέραση στὴν ἐνιαία ἐπικράτεια, πούχε καρδιὰ τῆ Μεσόγειο μὰ καὶ τῆ Βαβυλώνα, πούχε πέρατα τοῦ ἥλιου τίς ἀρχές καὶ τὰ πέρατα - τίς Σιῆτες τοῦ Ἡρακλῆ στὴ Δύση, τοῦ Δούναβη τίς ὄχθες, τὸ Ντόν καὶ τὴν Ἀζοφική, τὴν Ὑρκανία, τὸν Καύκασο καὶ τὴν Κασπία καὶ τὴν Ἀράλη στὸ Βορρᾶ, τὸν Ἰαξάρτη καὶ τίς παγωμένες ράχες τῶν Ἰμαλαίων κατὰ τὴν κάτασπρη Στέγη τοῦ Κόσμου, καὶ τὸν Ἰνδὸ ἴσαμε κάτω, στὴν Ἀνατολή, τὸν Ἰνδι-

κό στο Νότο, και τις άπέραντες άκτες τής 'Αραβίας, και τις πηγές του Νείλου· κι αν τὰ πηγάδια αυτά δέ σώζονταν, π' άνοιξε μεθοδικά για να ξεδιψάη τόν παραπλέοντα στόλο του, με τὸ Νέαρχο, στις φλογερές άκτες του 'Ινδικού και τής 'Ερυθρᾶς Θάλασσας, με τ' άθλια εκείνα ψαροχώρια τῶν μυθικῶν 'Ιχθυοφάγων, π' άκόμα τόν θυμίζου·ν· μὰ κι αν τὰ παραμύθια δέν τόν λέγαν και τόν ξαναλέγαν, ἔτσι επίμονα, 'Ισκαντέρ και ξανά 'Ισκαντέρ, και δέν ώρχίζονταν, πάππου πρὸς πάππου, πῶς ναί, δικός τους ἦτανε ὁ 'Ισκαντέρ εκείνος, ὁ 'Αλέξανδρος αὐτός, ὁ μέγιστος τής ιστορίας του κόσμου κατακτητής, δικός τους, ὀλοδικός τους του καθενός τους, νικητής, ὑπερνικητής, παν-νικητής ὄλων άκαταγώνιστος κι άνίκητος για πάντα — ἡ δόξα ἡ ἴδια τους σ' ὄλους τους αἰῶνες, ἡ ἴδια κορυφαία δόξα ὄλων καθ' ὄλων, νικητῶν ὄλων και τροπαιούχων ὄλων χάρη σ' αὐτόν! — αν δέν ἦταν ὄλ' αὐτὰ τὰ τόσο ἐπιβεβαιωτικά, πῶς δέ θάτανε παραμύθι;.. 'Απλό, τερατῶδες, ἀπίστευτο στην ὑπερβατική του άπολυτότητα παραμύθι τής 'Ανατολῆς!..

Κι ὁμως δέν ἦτανε!.. 'Αλήθεια ἦτανε!..

Κι αὐτό εἶναι τὸ ἐξωφρενικό, τὸ φανταστικό 'Ισα-ἴσα: πού ἦταν ἀλήθεια - ὅσο «ἀσύλληπτο» κι αν ἔμοιαζε ψέμμα!..

Κ' εἶναι μιὰ παράξενη — σχεδόν σημαδιακή — αντίστοιχία: Μὲ μιὰν ἀπίστευτη φαντασία του ἥρωικῶν, τὸ Δὸν Κιχώτη, πού γελοιοποιεῖ κι αὐτογελοιοποιεῖται, δεινὰ και τραγικῶτατα, τινάζεται ὀξω ἀπὸ τὸ μαῦρο του ἑαυτοῦ τής άβυσσαλέας ἐσωστρέφειας ὁ εὐρωπαϊκός μεσαίωνας κι ὁρμάει πλησίστιος στοῦ ρεαλισμὸ τῶν σύγχρονων καιρῶν τής Δύσης και του Νέου Κόσμου, πού άκόμα μᾶς κρατεῖ — και ποιός ξέρει πόσο θά κρατᾶ τὸ εἶδος — μακρὰ ἀπὸ κάθε ὄνειρο, Μῦθο και ἥρωα. 'Ενῶ με τόν 'Αλέξανδρο, τής πιὸ γενναίας κι ὀρητικῆς, συναρπαστικῆς τῶν πάντων ἐξωστρέφειας, ἡ 'Ελληνική 'Αρχαιότητα ἐκπνέει παραδίνοντας τὴν πιὸ ἔμπνευστική και δημιουργική βεβαιότητα στην τραγική ἀνθρωπότητα: πῶς τ' ὄνειρο κι ὁ Μῦθος, ὁ ἥρωας κ' ἡ πραγματώση τῶν πιὸ ἀπόλυτων ἰδανικῶν εἶναι δυνατῆ! - νά: "Αν εἶναι κανεὶς Μεγαλέξαντρος! "Αν δὲ νοιάζεται, και πηδᾶ μόνος μες στὰ φρούρια τῶν Μαλλῶν! "Αν μέρες και μέρες καλπασμοῦ ξέφρενου προπορεύεται του ὄποιου στρατοῦ του - ὅσο «πιστοῦ» ἢ ἄξαφνα και «λιπόψυχου»! Πῶς τὸ ἰδανικό ὑπάρχει δηλαδή — αὐτὸ φωνάζει ὁ 'Αλέξανδρος στην ιστορία του κόσμου — και μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πιάση στὰ χέρια του, σπαρταριστό, δικό του, ὀλοζώντανο! — αὐτὸ τὸ θεότρελλο μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς βεβαιῶνει ὁ 'Αλέξανδρος, ὁ βασιλιάς 'Αλέξανδρος, πού πάντα ζῆ! ποτὲ δέν πεθαίνει!, τής ἀδερφῆς του τής Γοργόνας, ὄλων τῶν θαλασσῶν κάθε πάλης στον κόσμο με ἰδανικό, τοῦτο φωνάζει κ' ἐπαληθεύει: πῶς ὁ Μῦθος ὑπάρχει,

ὁ Μῦθος κινεῖ, ὁ Μῦθος πάντα πραγματώνει ὅ,τι γενναῖο στήν ἱστορία τοῦ κόσμου, ὁ Μῦθος ὀργανώνει καί τὸ ρεαλιστικό, καί τὸ ἐξ ἀντικειμένου, καί τὸ κάνει ν' ἀλλάξῃ, νὰ γίνῃ ὄργανο μεταβολῆς, νὰ μεταλλάξῃ ἑαυτὸ καί ν' ἀναρρυθμίσῃ τὸν κόσμο σὲ κόσμον ἄλλο! Πάντα ὁ Μῦθος! Καί ποτὲ τίποτα δὲν κουνιέται χωρὶς αὐτόν, κι ἄς μοιάζει ὅσοδῆποτε «φάντασμα» τάχ' αὐτός, «ἀνυπόστατος» τάχ' αὐτός, «ἰδεαλισμὸς» ἄπραγος κι ἀνήμπορος νὰ πλάσῃ κόσμο τάχ' αὐτός!..

Τὸ μήνυμα εἶναι λοιπὸν ἀκριβῶς: *μήνυμα αἰσιοδοξίας!*

Μήνυμα ὀνειροῦ!

Πῶς ναί, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἐξαρθῇ καὶ πέραν τοῦ κόσμου, πέραν τῆς Ἄρκτου καὶ τῆς οἰκουμένης σχεδὸν ἀπάσης (καὶ νὰ ποῦ ἔφτασε σήμερα!), καθὼς τὸ οἰωνίζονταν ἔτσι παράξενα κ' ὑποβλητικὰ ὁ Αἰσχίνης, ἄς ἦτανε καὶ «πληρωμένος» ὁ μεγάλος ρήτωρ, ναί! πληρωμένος; μὰ μέγας ρήτωρ, γι' αὐτὸ καὶ μέγας συλλήπτωρ τοῦ καιροῦ του, μὲ τὸ Μεγαλέξαντρο στὰ πέρατα (κι ὄξω κι ἀπ' τὰ πέρατα) τοῦ ἄξαφνα τόσο διευρυνόμενου, τόσο διατεινόμενου (ὡς τὸ δικό μας) κόσμου καὶ λόγου του!..

Μὲ δυὸ μεγάλους ἥρωικούς μύθους ἔζησε ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς τὸ Βυζάντιο: μὲ τὸν ὀμηρικό, τῶν Τρωικῶν, καὶ μὲ τοῦ Μεγαλέξαντρου. Καὶ δόθηκε ἀπ' τὰ ἴδια τὰ πράγματα τὸ ἥρωικὸ πλαίσιο τοῦ μύθου τοῦ Μεγαλέξαντρου: ἡ μεγάλη ἐκστρατεία, σ' ὄνομα τῆς Ἑλλάδας ὅλης, γιὰ τιμωρία τῶν προαιώνιων Περσῶν τυράννων· ὁ διάκοσμος τῆς μυθικῆς Ἀνατολῆς, ποῦ πρώτη φορὰ στήν ἱστορία τους ἄπλωναν χέρι ἀπάνω τῆς κυριαρχικῆ οἱ Ἕλληνες, τὴν ἄρπαζαν, τὴν ἔδρεπαν δικιά τους, λάφυρό τους, μ' ὅλα τῆς τὰ θαυμαστὰ καὶ τὰ παραδείσια τῆς ἀπὸ αἰῶνες πίσω ἐρεθισμένης φαντασίας τους γιὰ τὴν πρωταρχικὴν αὐτὴ *Alma Mater* - τὴν τρομερὴ *Πηγὴ Φωτὸς καὶ Μήτηρ* ποῦ τοὺς ἐκσφενδόνισε κάποτε πρὸς τὴ Δύση κ' ἔκτοτε νοσταλγικὰ πάντα τὴν ἀναζητοῦσαν, νὰ τοὺς ξαναδεχτῇ, νὰ ξαναενωθοῦν μαζί της, νὰ καταποντιστοῦν, νὰ χαθοῦν μέσα στήν ἀπεραντοσύνη τῆς τῶν ἄμετρων ἐκπληρώσεων ὅλων τῶν ὀρμῶν κι ὅλων τῶν πόθων! Καὶ τὸ παλληκάρι μπρός, ὁ ἥρωας, ὁ ὑπερήρωας, μ' ὅλα τ' ἀντρεία κατορθώματα, μ' ὅλες τὶς ἀρετὲς δικῆς του, καὶ τοῦ κορμιοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, ὁ κορυφαῖος ἥρωας ὅπως ἀναδειχτήκε ὅλων τῶν ἐποχῶν κι ὅλων τῶν τόπων στήν ἱστορία τοῦ κόσμου, κι ὄχι τῆς Ἑλλάδας μόνο. Κι ὅλα μαζί τὰ γραφικώτατα περιστατικά, καταλεπτῶς ἱστορημένα στοὺς αἰῶνες ἀπὸ μνήμη λαϊκή, μυθοποιημένα θερμά, καυτά, μαγευτικὰ καὶ συναρπαστικὰ ὅσο τίποτ' ἄλλο, μὲ καρδιά καὶ θαυμασμό!..

Τὸ κλασσικὸ ἔργο τοῦ Ντρώζεν εἶν' ἡ πιὸ βασικὴ καὶ πιὸ καλοστρωμένη ἀκόμα πλατειὰ λεωφόρος γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ τῆς ὅλης ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Θὰ περάσῃ ἀπ' αὐτὴν, ἀναγκαῖα, παρ' ὅποιες εἰδικώτερες κρίσεις του, ἢ πρίσματα θεώρησης τῶν πραγμάτων, ὅποιος ἐνδιαφέρεται σοβαρὰ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ, ἀπλὰ εἶτε κ' ἐπιστημονικώτατα, τὸ φαινόμενο ποὺ καὶ τοῦ πιὸ καθαροῦ μύθου τὶς διαστάσεις ξεπερνάει, κι ὥστόσο ἱστορία συνιστᾷ καὶ πραγματικότητα ποὺ προσδιώρισε ὅλη τὴν περαιτέρω ἱστορία τοῦ κόσμου. Ὅποιες ἰδέες καὶ κριτήρια κανεῖς κι ἂν ἔχῃ, τὸ κεντρικὸ ἀντικείμενο τῆς πραγματείας τοῦ Ντρώζεν, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὸ ἔργο του, μένει ριζικό, θεμελιακὸ τῆς Δύσης, ὅπου ἀνήκει ὁ πολιτισμὸς ποὺ κρατεῖ ἀκόμα στὸν κόσμο. Ὅποιες ἐκδοχὲς γιὰ τὰ πράγματα καὶ τὶς πράξεις, τὶς συνέπειες καὶ τὶς σημασίες τους κι ἂν συγκροτήσῃ κανεῖς, ἀδύνατο νὰ μετακινήσῃ ἀπ' τὸ κέντρο τῆς ἐκβάσης τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ κόσμου τὸν Ἀλέξανδρο - κι ἄλλο τόσο δύσκολο, μὲς στὸ χῶρο τῆς νεώτερης ἱστοριογραφίας του, νὰ ὑπερπηδήσῃ τάχα τὸν Ντρώζεν, ποὺ ἔτσι κρίσιμα τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔδωσε, στὶς πυρηνικώτερες οὐσίες καὶ ποιότητες του. Ἀκόμα καὶ τὰ νεώτατα ἱστορικὰ συγγράμματα, ὅπως ἄλλων κι ἀντίθετων πρισμάτων θεώρησης τῶν πραγμάτων ἐν γένει, τοὺς ἄξονες τοῦ Ντρώζεν ἀκολουθοῦν, κι ἀπλὰ τὶς ὑστατες κρίσεις ἀλλάζουν, γιὰ τὶς πράξεις, τὰ κίνητρα ἢ τὶς σημασίες τῶν γεγονότων, τὸ βᾶρος καὶ τὶς ἠθικὲς ποιότητες τῶν προσώπων. Μποροῦν καὶ κατακτητὴ ἢ ἐλευθερωτὴ τῶν λαῶν νὰ τὸν ποῦν τὸν Ἀλέξανδρο, ἐκπολιτιστὴ καὶ διαφωτιστὴ, ἢ καταλυτὴ σωρείας λαϊκῶν πολιτισμῶν καὶ σκοταδιστὴ, — ὅ,τι θέλουν, ὅ,τι κρίνουν, ἢ νομίζουν πῶς χωρεῖ νὰ κρίνουν, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, χωρὶς ἄλλα, χωρὶς νέα δεδομένα ἀπὸ κεῖνα ποὺ τόσο εὐσυνείδητα μελέτησε καὶ συνάρτησε κι ἀξιοποίησε συνθετικὰ ὁ ὑπέροχος ἱστορικός —, ἀλλ' ὅ,τι νὰ κάνουν δὲν καταφέρνουν νὰ χαράξουν ἄλλους βασικοὺς δρόμους ἔρευνας καὶ γνώσης, προβληματισμοῦ καὶ μελέτης τοῦ φαινομένου Μέγας Ἀλέξανδρος, κ' ἔργο του καὶ κόσμος ὅλος ποὺ ἰδρύθηκε ἀπ' αὐτὸν καὶ ξεκίνησε γιὰ νὰ φτάσῃ, μέσω Ἑλληνισμοῦ, Ρωμαίων, κι ὄλων τῶν παραπέρα, ὡς ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελοῦμε σήμερα, ὅποια θέσῃ, γνώμῃ, ἀποψῇ κι ἂν ἔχουμε γι' αὐτό.

Τὸ ἔργο λοιπὸν εἶναι βασικὸ - καὶ θεμελιῶδες τὸ θεωροῦν ἀκόμα δὲ οἱ σοβαροὶ ἐρευνητὲς τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ἔργο καθεδρικό - καὶ γιὰ τὸ πιὸ ριζικὸ ἴσως θέμα τῶν καταβολῶν τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἀφοῦ χωρὶς Μεγαλέξαντρο νὰ φέρῃ τὸν ἐλληνικὸ λόγο καὶ τὸ πνεῦμα ὡς τὴν καρδιά τῆς Ἀσίας καὶ στὰ κράσπεδα τῆς Ἰνδίας, μὲ συνέπεια μετὰ τὸν ὅλο Ἑλληνισμὸ καὶ τὸ νὰ καταστῇ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ὄργανο παγκόσμιο τῆς οἰκουμένης ἐκείνης· χωρὶς αὐτὸ

πού βρήκαν έτοιμο έτσι, και παντού έξαπλωμένο, οί Ρωμαίοι, δίκτυο *ήμερωσης* κ' έξανθρωπισμού μοναδικό στους αιώνες, πού και τὸ Χριστιανισμό χώρεσε ὅλον και τὸν ἑλληνοποίησε (γιατί τοῦτο πράγματι συνέβη και μόνο ἔτσι κατάφερε τὸ ξένο δόγμα νὰ κρατήσῃ πάνω σὲ κόσμο τόσο βαθιὰ ἑτοιμασμένο, ἀπ' τὰ οἰκεία του, και ἱστορικά, μετὴν ἑλληνιστικὴ συγκατάμιξη και σύντηξη τόσων λαῶν κ' ἑτερογενῶν πολιτισμῶν, και θεωρητικά, μετὴν τόσο πυρηνικὴ και ὀργανικὴ προεξεργασία (τοῦ Πλατωνισμοῦ και τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ, τοῦ Στωικισμοῦ και τοῦ Ἐπικουρισμοῦ, τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, τῆς *Γνώσης*, τῆς *Σκέψης* και τῆς *Ἀγνοσίας*), ὅλ' αὐτὰ τὰ ριζικὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, πού χωρὶς Μεγαλέξαντρο, και Γλῶσσα Ἑλληνικὴ πυρσό στὰ χέρια του, φτασμένη ὡς τὰ πέρατα ἑνὸς κόσμου πού ὁ ἴδιος πίστευε ἀπὸ παιδί, μὰ και δασκαλεμμένος ἀπόναν Ἀριστοτέλη!, πὼς μ' αὐτὴ τὴ φλόγα ἔπρεπε νὰ φωτίσῃ και τὴν ἔσχατη γωνιά του - χωρὶς ὅλ' αὐτὰ βεβαιότατα και δὲ θάμασταν σήμερα ἡμεῖς. Θὰ ἤμασταν ἄλλο, ἄλλοι, κόσμος ἄλλος — μπορεῖ «καλύτερος», «χειρότερος», ὅ,τιδῆποτε διάφορο — ἀλλ' ὄχι πάντως αὐτό, πού πρέπει ἐντέλει νὰ θεωρῆται ἀνάπτυγμα τῆς βασικῆς ἐκείνης, τῆς πολυδύναμης ἱστορικῆς συνάρτησης τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ, στὰ χέρια και μετὴν ὄρμη ἑνὸς Μεγαλέξαντρο ν' ἀγκαλιάζῃ ἔτσι ἔρωτικά, κατακτητικὰ σὲ βάθος, μὰ τόσο θελκτικὴ, συναρπαστικὴ ἀπὸ πάντοτε Ἀσία. Γιατί αὐτό εἶν' ἀκριβῶς ὁ θεμελιωδὸς τοῦ ὄλου ἐφεξῆς εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς: μιὰ γονιμώτατη Ἀσία-μήτρα τολμηρότατα συναρτημένη και συναρπασμένη σὲ δραστικὸ ἀξαφνα ὕψος ἀπ' ὅ,τι πιὸ εἰσδυτικὸ και γενναῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, μετὴν πέρ' ἀπ' ὅλα τὰ ὄρια ἐνόρμηση και πάθος πρωτεικὸ ἑνὸς Μεγαλέξαντρο - κ' ὕστερα, ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες, ὄλο αὐτὸ μετατοπιζόμενο, και πολυποικίλα ἀναπτυσσόμενο, ἀνθίζοντας, καρποφορῶντας διαρκῶς πρὸς τὴ δύση, κ' ἔπειτα, μετὸς διαδόχους γιὰ μιὰ χιλιετία Ρωμαίους και τὴ σιδερένια τους αὐτοκρατορία προωθούμενο και ἀκόμα παραπάνω, και πρὸς τὸ βορρᾶ, και μετὴν τὴ λεγόμενη Ἀνατολικὴ μετὰ, τὴ Βυζαντινὴ μας Αὐτοκρατορία τὴ μεστὴ ἑλληνισμοῦ, παρ' ὅ,τι τοῦ πρωτοχριστιανισμοῦ και φανατικῆ του Ὀρθοδοξία, πάλι πρὸς τὴν ἀνατολὴν και τὸν εὐρασιατικὸ βορρᾶ και τὸν ἀραβικὸν πιά νότο (τί κιβωτὸς και αὐτὸς τόσων και τόσων ἑλληνικώτατων, πού τί Ἀριστοτέλη πολῦτιμο και τί σκέψῃ κ' ἐπιστήμη και θεωρία ἔσωσε και παράδωσε!), μετὸ τελικὸ καρπὸ — μαῦρο ἢ ἄσπρο, Ἄψινθο ἀστέρα τοῦ Κακοῦ» ἢ κάθε Φωτὸς πηγὴ Καλοῦ (ἢ ἔστω Ἀνοήματος πρὸς ὅποιες δυνατότητες θέλει κανεὶς νὰ τὸν βλέπῃ) — τὸν κόσμον πού συνιστοῦμε και, «καλῶς» ἢ «κακῶς», μᾶς ὀρίζει και μᾶς περιέχει.

Στὴ ρίζα του: ὁ Ἀλέξανδρος - μετὸν Ἑλληνισμόν πυρσό στὰ

χέρια του! Καί στις παραμονές του αιώνα μας άκριβώς: με τον πυρσό της μεγάλης, της ρωμαλέας κι άποφασιστικώτατης, της κοσμογονικής αυτής ιστορίας του Μεγαλέξαντρου και του λαμπρού Έλληνισμού του, άναμμένον να καταυγάζει, να μάς φωτίζει άκόμα ο σοφός (και μαζί τί ένθουσιαστικός, τί ρομαντικά συναρπαστικός, άλλά και τί ρεαλιστής για τή σωστή σύλληψη κι άκλόνητη έφεξής έμπέδωση του ήρωά του) ο Ντρούζεν.

Νά ποιό ήταν τό γερμανικό προκείμενο — και τό άθλημα! — μπρός μας, ξεκινώντας να τον ξαναχαρίσουμε στο λαό μας, για τήν έμπνοή και τή βαθύτερη παιδεία του, στην άμεσώτερη — όχι τή λόγια μιά τή βιωματικώτερη δυνατή — φυσική του γλώσσα.

Η μετάφραση του σπουδαίου τούτου έργου έγινε όχι μόνο στη γλώσσα μας — τήν απλούστερη άστική που μιλάμε και γράφουμε — μιά και στον ψυχισμό, τή νοοτροπία, τήν έκφραση του καιρού μας, του δικού μας καιρού, που τουλάχιστον έναν αιώνα απέχει άπ' τό Ντρούζεν, κ' είκοσιτρείς άπ' τόν ίδιο τό Μεγαλέξαντρο και τά έργα του. Μετάφραση λοιπόν όχι μόνο στη γλώσσα μας τήν κοινή, μιά και στον καιρό μας, σημαίνει μιά πολύ πιό βαθειά κι ουσιαστική κάρπωση και οικείωση, όχι άπλή «μεταφορά», των στοιχείων, των ποιοτήτων, των θεωρητικών δομών ενός ξένου έργου, άνώτερου γενικού πολιτισμού και ειδικής έπιστήμης άπ' αυτήν που διαθέτουμε, κι άποτελεί γι' αυτό δουλειά πιά δημιουργική-άναπλαστική, π' ανάλογα με τις αξιώσεις που τάσσει εις έαυτόν ο «μεταφραστής» κι άκούει μετά διαρκώς έπιτακτικές άπό μέσα του, μπορεί και πολύ πιό δύσκολη νάναι άπ' τήν άπαιτούμενη για πρωτόθετα, πρωτόπλαστα δημιουργήματα. Γιατ' είναι πολύ πιό δύσκολο (κι άφύσικη έπιχείρηση) να έκφραστη λόγος και ψυχή και σκέψη άλλου, σ' άλλον καιρό και προβληματισμούς πούζησε, σά δικός μας λόγος και σκέψη και ψυχή στον καιρό μας — δικιά μας, τάχα, με τους δικούς μας προβληματισμούς, άναζητήσεις, θεωρητικές δομές —, άπό τό να πη άπλά κανείς κ' ίσια τό δικό του, που πρωταναβρύζει μ' όλη τή φυσική άμεσότητα της έκφρασής του, της άκοπα σχεδόν άυτουπαγορευόμενης, σάν άπ' τήν ίδια τήν άνάσα της προσωπικής του σκέψης.

Μολαταύτα — και με πολλήν άπαισιοδοξία κι άμφιβολία τελική για τήν άπόδοση — τούτο κυνηγήθηκε Ό προσεκτικός, πέρα που θα βρῆ άμέσως τόσα και τόσα τρικλίσματα, και άτέλειες, και άδυναμίες που λέμε οί έπιμελητές του λόγου, μπορεί να βρῆ και κάποια έπιτεύγματα, σ' έκφράσεις αούτου πούθελε ο γερμανός σοφός ιστορικός να μάς

χαρίση για τὸν Ἀλέξανδρό μας βαθύτερο κι οὐσιαστικώτερο. Ὁ ἄλλος, ἴσως κι ἀπίστιες» στὸ «γράμμα» τοῦ κειμένου νὰ θαρρῆ πὼς πιάνει πολλές φορές. (Διασκευαστικὸ «κυνήγι» - πού γιατί κανεῖς νὰ τοῦ τὸ χαλάση; Μόνο, θάλεγα, μερικὲς ὑποψίες παραπάνω, καμμιά φορά, δὲ θάβλαφταν, γενικά.)

Οἱ ἄνθρωποι σπάνια μπόρεσαν ν' ἀντικρύσουν μὲ δίκαιο μάτι δυὸ ἀντίθετες ἰδέες νὰ δροῦν συνάμα καὶ ν' ἀντιπαλεύουν στὴ συνείδηση καὶ στὸν κόσμο. Κι ἄλλο τόσο σπάνια κ' οἱ ἱστορικοί. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σπανιώτερο στὴν ἐξιστόρηση καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος: νὰ βρεθῆ ἔτσι ἀντικειμενικὸς ἱστορικός, πού βλέποντας τὸν Ἀλέξανδρο σὰ φορέα καὶ πρωτοεργὸ μέλλοντος, νὰ μὴ βλέπῃ ἄδικα τὸ Δημοσθένη σὰ «ρομαντικὸ νοσταλγὸ» τοπικιστικοῦ παρελθόντος κι «ἀντιδραστικὸ» τάχα σ' ὅσα «οἱ καιροὶ» δῆθεν ἀπαίτουσαν!

Καὶ τὸ ἴδιο βέβαια ἰσχύει κι ἀντίστροφα: Δὲ βρέθηκε ἱστορικός πού νὰ στέκῃ σωστά στὸ ἀντίκρουσμα τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένη, χωρὶς ν' ἀδικῆ, λίγο ἢ περισσότερο, τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο. Εἶναι μοιραῖο, φαίνεται, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὅταν ἐνθουσιάζεται καὶ συναρπάζεται, νὰ γίνεταί μονότροπο, ἀποκλειστικὸ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἄδικο.

Στὸ ἴδιο ἀμάρτημα, ὡς ἓνα βαθμὸ, κι ὁ Ντρούζεν. Συναρπασμένος ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο δὲν καταφέρνει νὰ μὴν ἀδικῆ σταθερὰ τὸ Δημοσθένη. Κ' ἐπειδὴ ἐνθουσιασμένος μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, κι ἄρα μὲ τοὺς Μακεδόνες (ἀφοῦ δικὸς τους ὁ Ἀλέξανδρος), δὲν κατορθώνει νὰ μὴν τὰ βάζῃ διαρκῶς μ' ὅλους τοὺς ἀντιμακεδονικοὺς, ἄρα μ' ὅλους τοὺς Ἑλλαδικοὺς λίγο-πολύ (πλὴν Θεσσαλῶν ἔστω), γι' αὐτὸ καὶ μ' ὅλη τὴν ἐλληνικὴ παιδεία πολὺ συχνὰ (σὰ σύμπτωμα, καὶ φορέα μαζί, παρακμῆς κ.τ.τ.), καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸ σταγυρίτη δάσκαλο τοῦ ἰνδάλματός του (ὅταν δὲν τοῦ προσφέρεται σύμφωνος στίς γραμμές του), καὶ γενικά μ' ὅλους καὶ μ' ὅλα πού δὲν προσκυνᾶν τὸν ἓναν καὶ τὸ ἓνα, σὰν τὸ ἀποκλειστικὸ καὶ τὸ μόνον, τὸ πάνω ἀπ' ὅλα - ὅπου καθ'αυτὸ ταγμένο τὸ πνεῦμα τοῦ ἱστορικοῦ!

Ἄλλ' Ἱστορία πράγματι, ἔτσι, δὲ γράφεται. Γιατὶ ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἢ μονοτροπία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, παρὰ ἢ πολυτροπία τῶν πραγμάτων καὶ τὸ πνεῦμα πού διεκδικεῖ νὰ εἶναι ἱστορικό, μὰ δὲν καταφέρνει νὰ βλέπῃ τὴν πολυτροπία τούτη σ' ὅλη τῆς τῆ διάσταση — δὲν καταφέρνει ν' ἀνέχεται νὰ δροῦν ἰσοδύναμα κ' ἰσάξια ἰδέες καὶ τάσεις ἀντίρροπες στὸν κόσμον —, δὲν μπορεῖ ἐντέλει νὰ γίνῃ νοῦς καὶ κρίση τῆς Ἱστορίας, στὸ βαθμὸ τοῦλάχιστον πού δὲν κατορθώνει ν' ἀ-

παλλαγή ἀπ' τὸ δαίμονα τῆς μονοτροπίας καὶ νὰ δῆ τὰ πράγματα ὀλό-
τελ' ἀνεπηρέαστα ἀπ' αὐτόν.

Ὅπου ὁ λαμπρὸς Ντρώζεν ἐμφανίζεται περισσότερο δέσμιος τοῦ
δαίμονα τούτου — τῆς *ἀντιἱστορίας* θὰ μπορούσαμε νὰ τὸν ποῦμε —
πάλεψαν στὴν ἔκδοση αὐτὴ πολλές ὑποσημειωματικὲς παρεμβάσεις,
παραπεμπτικὲς καὶ σ' ἄλλα δεδομένα, καὶ σ' ἄλλιῶς ἱστάμενους ἐναντι
τῶν αὐτῶν πραγμάτων καὶ θεμάτων ἱστορικούς, καὶ νεώτερους καὶ
παλιότερους καὶ πηγές, ν' ἀμβλύνουν τὸ χάραγμα τῆς μονομέρειας, νὰ
ἐφοδιάσουν τὸν ἀναγνώστη καὶ τὸ μελετητὴ μ' ὅλα τὰ δυνατὰ στοιχεῖα
κ' ἐκδοχῆς κ' ὑποψίες πρὸς τὸ ἄλλο, τὸ διάφορο, τὸ ἀντίθετο ἢ καὶ τὸ
ὅπως *τρίτο*.

Τοῦτο καὶ καθιστᾷ *κριτικὴ* τὴν ἔκδοση. Οἱ καιροὶ μας εἶν' ἄλλοι·
τὰ προβλήματα πυρετικά, καὶ βασανίζουν τὶς συνειδήσεις, τιθέμενα
πάντα μὲ τοὺς δικούς μας ὄρους καὶ τρόπους πρόσληψης τῶν πραγμά-
των, ἐνῶ καὶ ριζικὰ ἐρωτηματικά, καὶ ἀνατινακτικά ἐν πολλοῖς, ξα-
ναμπαίνουν διαρκῶς σ' ὅλα τῆς «δεδομένης» Ἱστορίας - βεβαιότατα
καὶ στὸν Ἀλέξανδρο, καὶ μάλιστα σ' αὐτόν, στὴν τρομερὴ μορφή καὶ τὰ
ἔργα του, ἀφοῦ καὶ τέτοιους δρόμους χάραξε, κρισιμώτατους, ποὺ δὲ
σβήνουν, καὶ τόσοι λαοὶ πορεύοντ' ἔκτοτε πάνω τους ἀκόμα, σὲ τρεῖς
ἡπείρους (καὶ ἀπ' τὴν Εὐρώπῃ, σ' ὅλο τὸν κόσμον τῆς λεγόμενης *Δύσης*).
Ὑποσημειωματικὰ λοιπὸν, κατὰ βῆμα τοῦ Ντρώζεν, καθὼς ἔτσι γεν-
ναῖα καὶ συναρπαστικά ζετυλίγει τὴν ἐξιστόρησή του καταπόδι τοῦ
Μεγαλέξαντρου, παραθέτονται — πότε σὰ *σουρντίνα*, πότε σὰν ὑπο-
ψία, πότε σὰν κατευθεῖαν ἀντίρρηση ποὺ προβάλλουν ἄλλοι (μπορεῖ
καὶ πηγές), πότε σὰν ἐπίρρωση ἢ ἐπίταση τῶν θέσεων καὶ τῶν ἐκδοχῶν
του ποὺ ἡ νεώτερη ἔρευνα ἐπιβεβαίωσε καὶ ἀποδέχεται — τόσα ὅσα
κρίνονται βασικῶς ἀπαραίτητα κ' ἐπαρκῶς διαφωτιστικά τοῦ σημερι-
νοῦ ἀναγνώστη καὶ μελετητῆ. Τὸ ἔργο, θάλεγαν ἴσως κάποιον, «βάρυ-
νε» κάπως ἔτσι καὶ παραπάνω· μὰ δὲ γινόταν καὶ ἄλλιῶς, μὲ σύγχρονες
ἀξιώσεις κριτικῆς ἐνημέρωσής του. Οἱ ὑποσημειώσεις φτάσαν λοιπὸν
τὶς 1475 — περισσότερες ἀπὸ κάθε ἄλλου ἐπιστημονικοῦ ἔργου στὰ
ἐλληνικά — καὶ βέβαια δὲ λογαριάστηκε ὅποιοσδήποτε παραπάνω κό-
πος καὶ εἰδικὴ τυπογραφικὴ φροντίδα (συχνὰ καὶ πολὺ τυραννικὴ, καὶ
ἀπαιτητικὴ σπάνιας πιά τεχνικῆς ἐμπειρίας), γιὰ νὰ βρισκῶνται (κα-
θὼς πρέπει, ὅπως σ' ὅλα τὰ σωστὰ ἐκτεδομένα καὶ σεβόμενα τὸ με-
λετητὴ τους ἐπιστημονικά ἔργα ποιότητος κ' ὑψηλῶν ἀπαιτήσεων) οἱ
ὑποσημειώσεις πάντα στὴ βάση κάθε οἰκείας σελίδας, ὥστε ἀμέσως νὰ
μπορῇ νὰ τὶς συμβουλευεταὶ ὁ ἀναγνώστης καὶ νὰ παρακολουθῇ ἔτσι
ἀπρόσκοπτα τὴν ἔμπεδη (μ' ὅλα τὰ δεδομένα, στοιχεῖα, κείμενα πηγῶν,
παράλληλες ἔρευνες κ.λ.) πορεία καὶ *διαλεκτικὴ ἀνάπτυξη* τῆς ὑπεύθυ-

νης ιστορικής σκέψης, για κάθε τι που εκτίθεται στο άποπάνω δεσπόζον κείμενο. Κι ανάλογα, βέβαια, συντέθηκαν κ' οι κεφαλίδες σε κάθε σελίδα, παρακολουθητικές πιστά και κατά τα καιριώτατα της εξέλιξης, ώστε ουσιαστικά να καλύπτουν και κρίσιμα να τιτλοποιούν τα έκτυλισσόμενα (με τις χρονολογίες τους, όπου βεβαιωμένες), και τα έξεταζόμενα θέματα (συχνά και τὰ λανθανόντως ἢ και τὰ ὀπωσδήποτε προκύπτοντα κι ἀπὸ ὑποσημειωματικούς ἀκόμα σχολιασμούς, όταν εἶναι ὀπωσδήποτε σημαίνοντα ἰδιαιτέρως), ἀντικαθιστώντας ἔτσι κιόλας περίπου τις τόσο βοηθητικές ἐκείνες μικροπεριλήψεις που τύπωναν οἱ παλιότεροι με μικρότερα στοιχεία στὰ περιθώρια τῶν πιὸ ἐπιμελημένων ἱστορικῶν ἐκδόσεων.

Ὁ Johann Gustav Droysen γεννήθηκε τὸ 1808, στὸ Treptow τῆς Πομερανίας. Γιὸς πάστορα, δοκίμασε ἀπὸ πολὺ νωρὴς τὴ φτώχεια καὶ τὴ στέρηση: στὰ ὀχτῶ του χρόνια πέθανε ὁ πατέρας του, κ' ἡ μάνα του ἀναγκάστηκε νὰ δουλέψῃ σκληρὰ γιὰ ν' ἀναστήσῃ τὰ πέντε της παιδιὰ. Ὁ Johann Gustav τελειώνει τὸ γυμνάσιο τοῦ Στεττίνου μετὰ τὴ συνδρομὴ φίλων τοῦ πατέρα του, καὶ ὕστερα σπουδάζει στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου, ὅπου παρακολουθεῖ μεγάλους δασκάλους - τοὺς μέγιστους τῆς ἐποχῆς του: τὸν Ἐγελο, στὴν ἔδρα τῆς Συστηματικῆς Φιλοσοφίας, τὸν κορυφαῖο Boeckh, στὴν ἔδρα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, τὸ σπουδαῖο λατινιστὴ Lachmann, τὸν ἰδρυτὴ τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας Franz Bopp, τὸ γεωγράφο Karl Ritter, κι ἄλλους κράτιστους τοῦ καιροῦ.

Εἶν' ὁ χρυσὸς αἰώνας τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας! Κι ὁ Ντρούζεν στὴν καρδιά του ἐνωτίστηκε τὰ πρῶτιστα καὶ τὰ ὑπατα τῶν πιὸ γενναίων μαθημάτων, ἀπ' τοὺς πατέρες καὶ τοὺς θεμελιωτὲς τῆς μεγάλης ἐπιστήμης - πού ἀκόμη ἀρδεύει τὸν Ἀνθρωπισμὸ τῆς Δύσης.

Τὰ πρῶτα χρόνια φαίνονται πολὺ σκοτεινὰ. Χάνει, τὸ 1828, καὶ τὴ μάνα του, κι ἀναγκάζεται νὰ δουλεῖ γιὰ νὰ τελειώσῃ τις πανεπιστημιακές του σπουδές. Γνωρίζει τότε, ἀπὸ τὸν Boeckh, τὸ διάσημο κιόλας μουσουργὸ Μέντελσον καὶ γίνονται φίλοι. Στὸ σπίτι τῶν Μέντελσον, κέντρο συνάντησης τῶν πιὸ σπουδαίων πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, καὶ διασταύρωσης ὄλων τῶν ἰδεῶν καὶ τάσεων, ὁ Ντρούζεν γνωρίζει τὸν ἀνώτερο κόσμον τῆς εὐρωπαϊκῆς καλλιέργειας, τέχνης κ' ἐπιστήμης. Δὲν παύει ὅμως νάναι φανατικὰ δοσμένος στὴν ἀπαιτητικὴ σπουδὴ του: τὸ 1831 δημοσιεύει, μόλις εἰκοστριῶ χρονῶ, στὰ Λατινικὰ φυσικά, τὴν παγκόσμια γλῶσσα τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα — καθὼς ἀπαράβατα τὸ ἐπιτάσσει ὁ αὐστηρὸς κώδικας τῆς ἀκμαίας ἐκείνης Ἀρχαιοελληνικῆς Φιλολογίας — τὴ διδακτορικὴ του

διατριβή, για τὸ βασίλειο τοῦ Πτολεμαίου τοῦ ἔκτου, τοῦ φιλομήτορος ἐπιλεγομένου: *De Lagidarum regno, Ptolemaeo Philometore rege*. Κι ἀκολουθοῦν γενναῖες μεταφράσεις Αἰσχύλου κι Ἀριστοφάνη — βλέπετε ἢ τότε ἐπιστήμη, ὁσοδήποτε ὑψηλή, συγκατέβαινε, κ' ἦταν οὐσιαστικὴ στὶς προσφορὲς τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς, δὲν ἀστειευόταν οὔτ' αὐταποκλείεταν στὰ εἰδικὰ τῆς σεμινάρια! — πού κάτι κρίσιμο βεβαιότατα κ' ὑποδηλοῦν γιὰ τὸ διερευνητὴ του: πνεῦμα βαρὺ καὶ βαθὺ λοιπὸν ὁ νεαρὸς Ντρούζεν, μὲ τάση κατευθεῖαν γιὰ τὸ πιὸ ρωμαλέο καὶ καταβολικὸ — τὸ UR, πού λένε οἱ Γερμανοί, καὶ πού, σὰν «πρόθεμα» στὶς λέξεις, δηλώνει τὸ ἀρχικό, τὸ γνήσιο, μὰ σὰν ὄνομα σημαίνει (τί σύμπτωση!): βόνασος, ἀγρίοταυρος! — ὀρμάει νὰ χαράξῃ στὴ σκληρὴ του γλῶσσα τὸν ἀρχαϊκὸ, τὸν πρωτεικώτερο τῶν τραγικῶν μας, μὲ τὰ λεκτικὰ ἐκεῖνα κοτρώνια του, τὰ πρωτόπλαστα· μὰ καὶ μαζί πνεῦμα τολμηρὸ, ἀκατάσχετο, μὲ ροπή στὸ χυμῶδες, τὸ ἐκρηκτικὰ πηγαῖο καὶ πρωτόθετα λαϊκὸ: νὰ δώσῃ θαρραλέα κι Ἀριστοφάνη, ἐν μέσῳ καθωσπρεπικώτατης, ἠθικοπουριτανικῆς καὶ ρομαντικῆς Μεσευρώπης τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα!

Ἄλλὰ τὸ θεμελιακὸ του ἔργο εἶναι τοῦτο, πού ὁ Ντρούζεν τὸ πρωτοδημοσιεύει τὸ 1833, γραμμένο μ' ὄλο τὸ πάθος τοῦ νεαροῦ μελετητῆ - μιὰ ρομαντικὴ ἀποθέωση τοῦ ἥρωά του, βασισμένη ὁμως καὶ σ' ἐξαντλητικὴ μελέτη τῶν πηγῶν.

Ὑστερ' ἀπὸ δυὸ χρόνια γίνεται καθηγητῆς στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου καὶ δίνει τὴ συνέχεια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου: τὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σὲ δυὸ τόμους. Διδάσκει πιά στὸ Κίελο κι ἀρχίζει ν' ἀνακατεύεται στὴν πολιτικὴ. Τὰ ἐπιστημονικὰ του ἐνδιαφέροντα στρέφονται πρὸς τὴ σύγχρονή του ἱστορία. Δημοσιεύει τὸ Βίο τοῦ στρατάρχη Grafen York von Wartenburg, σὲ τρεῖς τόμους (1851-2), καὶ σὲ δεκατέσσερις τόμους (1855-86) τὴν Ἱστορία τῆς πρωσσοικῆς πολιτικῆς. Δουλεῦει φλογερά γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴ σημαία τῆς Πρωσσίας. Διδάσκει στὴν Ἰένα καὶ στὸ Βερολῖνο, χωρὶς ποτὲ νὰ ξεχνᾷ τοὺς Ἀρχαίους. Στὴ δύση πιά τῆς ζωῆς του βγάζει τὴ μνημειώδη (καὶ πού ἐντέλει καθώρισε τὴν ὅλη πορεία τῶν σχετικῶν σπουδῶν ὡς τὶς ἡμέρες μας) δευτέρη ἔκδοση τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ - ὅπου καὶ συσσωματώνει ἀναθεωρημένο καὶ ξαναδουλεμμένο τὸν Ἀλέξανδρό του μὲ τὴν Ἱστορία τῶν Διαδόχων καὶ τῶν Ἐπιγόνων. Στὸ ἔργο τοῦτο ὑπάρχει βέβαια ἡ τελικὴ θετικὴ ἀποτίμηση τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀλλὰ ἔχουν ἀπαμβλυθῆ (κι ὅπου χρειάζοταν: ὅπως ἀπαλειφθῆ) ἀκρότητες κ' ὑπερβολὲς τοῦ πρωθόρμητου νεανικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ, μαζί μὲ πολλὰ γενικολογικὰ φιλοσοφικοῖστορικὰ θεωρήσεις καὶ κατασκευές, πού σφράγιζαν (ἀδικῶντας ἐντέλει) τὶς παρθενικὰς του ἐκδόσεις.

Ὁ Βιλαμόβιτς γράφει, στήν *Ἱστορία του τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας*, πῶς ὅποιος ἀσχολεῖται μέ τόν *Ἑλληνισμό* πατάει ὀπωσδήποτε στά χνάρια τοῦ Ντρώζεν! Καί πράγματι, ὄλ' ἡ *Ἀλεξανδρινή* ἔρευνα πορεύεται καί σήμερα στοὺς δρόμους πού ἐκεῖνος πρωτοχάραξε, καί παρὰ πού σ' ἐπιμέρους θέσεις του ὄχι μόνο ἀντιτέθηκαν πολλοὶ νεώτεροι μὰ καί τῖς ἀνασκεύασαν, δέν ἔπαψαν ὡστόσο κι αὐτοὶ νά λειτουργοῦν σέ συνάρτηση πάντα κρίσιμη μαζί του.

Γιά νά συλλάβῃ κανεῖς ἓνα τέτοιο ἔργο σ' ὄλο του τὸ βάθος καί τὴ σημασία, πρέπει πρῶτα νά κατέβῃ γενναῖα πρὸς τοὺς βασικοὺς ἀξονες τῆς σύνθεσός του, νά ἐρευνήσῃ τῖς *διέπουσες* τῆς ἱστορικῆς του σκέψης καί τῖς ἐμπνευστικὲς *διαθέουσες* τὴν ὄλη θεωρητικὴ του σὰν δημιουργοῦ, τὸ περιβάλλον του καί τὸν κόσμο του, τὰ συγκεκριμένα ἐποχικὰ ἐναύσματα πού τὸν ἔφεραν πρὸς τὴ σύνθεση τούτη κι ὄχι ἄλλη. Μπορεῖ ὄλ' αὐτὰ νά παρεῖλκαν γιά τὸ ἔργο ἑνὸς τυπικοῦ καθηγητῆ τῆς *ἑδρας*, ἑνὸς εὐσυνειδήτου ἱστορικοῦ τῆς *σειρᾶς*. Ὁ Ντρώζεν ὅμως κάθε ἄλλο παρὰ κάτι τέτοιο μονάχα. Τὸ βιβλίον του *Historik*, γιά τὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ἀμέσως *εἰδοποιεῖ* καί *πειθεῖ*, καί τὸν μὴ εἰδήμονα, πόσο καίρια εἶχε προβληματιστῆ καί βαθύνει ὁ σοφὸς στὸ θέμα του· ἀπ' τῖς σελίδες του ἀναδύετ' ἓνα πολυδύναμο γερμανικὸ σύστημα σκέψης, πού περιθώρια δέν ἀφήνει γιά «τυχαιότητες», προχειρότητες, ἀβασάνιστα κι αὐτοσχεδιασμοὺς στήν ἱστορικὴ *ζυγγραφή*. Ὅλα ἔχουν ἐπίμονα μελετηθῆ: ἡ φύση τῆς Ἱστορίας, κάθε στάδιον τῆς δουλειᾶς τοῦ ἐρευνητῆ, μὰ κ' ἡ σχέση τῆς ἐπιστήμης του μέ τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ - κ' ἡ γενικώτερη ἀξία τῆς ἔχει ἀναλυτικὰ ζυγιστῆ. Κ' ἔτσι ἔχει δουλέψῃ τελικὰ ὁ Ντρώζεν καί τὴν *Ἱστορία* του πιά τοῦ *Ἑλληνισμοῦ*, πού πρῶτον τῆς καί βασικὸ μέρος ὁ *Μέγας Ἀλέξανδρος* αὐτός. Τὸ κάθε τί ἔχει εὐσυνειδήτα κ' ἐξαντλητικὰ διερευνηθῆ, ἐξιχνιαστῆ ἀπ' ὄλες τῖς πλευρὰς καί κυνηγηθῆ σ' ὄλες τῖς πηγὰς πού τὸ παραδίδουν — πρῶτες, δεύτερες, ὕστερες, ἀξιόπιστες, ἀναξιόπιστες —, ἔχει διασταυρωθῆ καί συναρτηθῆ μέ τὰ δέοντα, τὰ παράλληλα, τ' ἀντιλεγόμενα, τὰ παρεκκλίνοντα, τ' ἀντιφερόμενα· ὁ χαρακτήρας κάθε γεγονότος — καί κάθε τυχαίου περιστατικοῦ πού παρεμπίπτει — ἔχει ἀνιχνευτῆ, ὅπως καί κάθε φάση ἔχει ἐξεταστῆ ὄλων τῶν *προβάσεων*, τῶν *ἀναπτύξεων* πρὸς ὄ,τι ἄλλο, τῶν *προόδων* ἢ τῶν ἀπλῶν *ἐξελίξεων*, καί τῶν *σκοπῶν* ὄλων, καί τῶν *μέσων*, τῶν «ἐξαγιασμῶν» τοὺς τάχα ἐκ τῶν *πραγμάτων* ἐντέλει, ἀλλὰ καί τῶν τρομερῶν *ἑτερογονιῶν* πού καταδοκοῦν ὄλες τῖς *σκοπιμοθηρίες* στίς ἐπικίνδυνες καμπὲς τῶν *μεταβολῶν* ἐπισυμβαίνοντασ πάντ' *ἀδόκητες* κι *ἀναπότρεπτες*.

Κι ὄλ' αὐτὰ εἶναι βέβαια — τί ἄλλο; — Ἀριστοτέλης πρωτίστως. Μὰ μὴν ξεχνᾶμε πῶς μαθητῆς τοῦ Ἐγέλου, καταβο-

λικά στη ζωή και τη λαμπρή σπουδή του, υπῆρξε ὁ *διαλεκτικώτατος* αὐτός Ντρούζεν - δηλαδή ἐκείνου πού ἀκόμα ὀρίζει τὸν καταταρρανωμένο αἰῶνα μας, κι ὅλα μας τὰ ρασιοναλιστικώτατα (συντηρητικὰ ὅσο κ' ἐπαναστατικὰ) πολιτικὰ συστήματα, καὶ *δημοκρατίας* καὶ *ὀλοκληρωτισμῶν*, κάθε ἀπόχρωσης. Ὁ ἐγγελειανισμὸς γενικώτερα ἴσχυσε καὶ χάραξε βαθιὰ — κρίσιμα, ἔτσι κι ἀλλιῶς, κι ἀπὸ δεξιὰ κι ἀπ' ἀριστερὰ — τὴν ὅλη σκέψη καὶ κοινωνικοπολιτικὴ πράξη τοῦ καιροῦ μας· κ' οἱ ρίζες τοῦ καιροῦ τούτου δὲν εἶναι παρὰ ἡ καρδιὰ τοῦ καιροῦ τοῦ Ντρούζεν, πού καὶ τὴν πρωτάκουσε μάλιστα νὰ πάλῃ ἐκεῖ στὴν ἔδρα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, ρυθμιστικὴ — καθὼς ἀξίωνε μὲ χαλύβδινη ἀπολυτότητα — τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ἱστορίας: τῆς Ἱστορίας σὰν *Πρόβασης* ἀκριβῶς τῆς Ἰδέας στὸν Κόσμο!.. Βρισκόμασ' ἔτσι καὶ στὴν καρδιὰ τοῦ Πλάτωνα λοιπόν! Καὶ νὰ γιὰτ' εἶναι τόσο ποιητικὸς ὅσο καὶ βαθύς, τόσο πνευματικὸς ὅσο κ' ἐμπνευστικὸς πρὸς τὰ *Πρωτάξια* τῆς ζωῆς — τὸ σωκρατικὸ εὐ ζῆν — ὁ Ντρούζεν, κυνηγώντας ἔτσι δημιουργικὰ τὸ μεγάλο του ἥρωα καταπόδι, τὸν ὑπερήρωα τῶν αἰῶνων ὄλων (καὶ τόσων λαῶν πέρ' ἀπ' τὸ δικό του) Μεγαλέξαντρο, ἴσαμε τὰ πέρατα τοῦ διάπυρου (στὴ σύντηξή του ἀκόμα) κόσμου τῆς πελώριας ἐκείνης πρωτοελληνιστικῆς ἐπικράτειας, πού *θεήλατος* μαζί κ' ἔνθεος ὁ *δαιμόνιος* σφυρηλατοῦσε, συναρπαστικὰ τῶν πάντων, μὲς σὲ μιὰ καὶ μόνο ἀνεπανάληπτη κοσμογονικὴ δεκαετία καθαυτὸ ἡρακλείτειας φλόγας!

Οἱ *κινητήριες* τῆς ιστορικῆς σκέψης του ιδέες — πού συχνὰ δὲ διστάζει κιάλας νὰ τις ἀποδίδῃ, ἔμμεσα εἶτ' ἄμεσα, καὶ στὸν ἴδιο τὸν ιστορούμενο πρωτοουργὸ τοῦ μεγάλου Ἑλληνισμοῦ — εἶναι τοῦ Ἐγγελοῦ οἱ θεμελιακές:

Ἡ *ριζικὴ Διαλεκτικὴ*, κατὰ βάση, τῆς πορείας πάντα τῶν πραγμάτων, ἀπὸ τὰ δεδομένα καὶ τὰ κρατοῦντα πρὸς τ' ἀντίθετα, τ' ἀναιρετικά τους, καὶ παραπέρα, μὲ μιὰν ἀναγωγή ἐκάστοτε σ' ἄλλο ἐπίπεδο (ἢ *φάση*, ἢ *κατάσταση*, ἢ *στιγμὴ* τῆς *πρόβασης*), πρὸς μιὰ λεγόμενη *σύνθεση*, συνιστῶσα παρευθὺς νέα *θέση*, νέο κρατοῦν, πού παράγει νέαν *ἀντίθεση* κ.ο.κ. - κάτι κυριώτατα τοῦ Ἡράκλειτου δηλαδή στὴν οὐσία (καὶ δὲν τ' ἀρνιέται βέβαια ὁ Ἐγγελος), μὰ πού στατικευμένο κ' ἐκλογικευμένο ἔτσι, σὲ τρεῖς ἀναπόφευκτα σπασματικὲς λήψεις τοῦ νοῦ, παγώνει τὴ φλογερὴ ἐκείνη δυναμικὴ τοῦ γίνεσθαι, πού τόσο *ποιητικὰ* (σὲ ὄλες τις σημασίες τῆς λέξης) οἰστρηλάτησε τὴ γενναιότερη στὸν κόσμον ἐνορατικὴ σκέψη τοῦ Σκοτεινοῦ ἐφέσιου·

ἡ *ιδέα* τοῦ *Λόγου* (στὴ διττὴ σημασία τοῦ ὄρου), δηλαδή τῆς Ἰδέας (πλατωνικῆς κι ἀριστοτελικῆς βεβαιότατα καταγωγῆς ἐπίσης), πού κατὰ τὸν Ἐγγελο *ποιεῖ* τὴν Ἱστορία, ἔκφανση κατεξοχὴν πνευμα-

τική του είδους, *προβαίνουσα ἐν τοῖς πράγμασι*, ἀπόλυτα ἔτσι κι ἀδήριτα, σὰν ἄλλη σιδηρᾶ μακεδονικὴ *φάλαγγα* περίπου, ἢ ἂν θέλετε: σὰ σύγχρονή μας μηχανοκίνητη γερμανικὴ *Panzereinheit* (καὶ διόλου συμπτωματικὴ τέτοια παραβολή, ἀφοῦ κι ὅλοι μας οἱ *ὀλοκληρωτισμοί*, ὄλων τῶν πολιτικῶν κατευθύνσεων, στὸν Ἐγγελο ἐπίσης ἀνάγονται θεωρητικά, ἀπ' αὐτὸν ξεκινᾶν ὅλοι, καὶ μετὰ κατὰ *ὄω* ἢ κατὰ *κεῖ* ἀποσχίζονται, ὡς τὶς μέρες μας, εἴτε τὸ ξέρουν καὶ τὸ δέχονται εἴτε ὄχι).

ἡ συναφὴς ἰδέα τοῦ κράτους σὰν *ιδανικῶς ἀγαθοῦ* — τοῦ *κατεξοχῆν Ἀγαθοῦ* μάλιστα! — ἐξ ὀρισμοῦ, καὶ κατ' ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα παραγόμενῃ ἀπ' τὴν ἴδια του τὴν *ἀντικειμενικὴ φύση*: τῆς *συνισταμένης*, *τάχα*, τῆς *ιδανικῆς βούλησης* (ἢ καὶ *συμβόλαιου*) ὄλων, γιὰ τὸ πρῶτο καὶ τὸ ὑπέρτατο τῶν *κοινωνικῶν* (ἢ *πολιτικῶν* κατ' Ἀριστοτέλη) *ἀγαθῶν* τους, τὴ *δίκαιη* συμβίωση καὶ σωστὴ *πολιτεία* τους — τῶν πλειόνων φυσικά, κ.λ. κ.λ.

καὶ μαζί μὲ τὴν ἰδέα, τέλος, τοῦ *ἄρχοντος*, τοῦ *ἡγεμόνος*, τοῦ ὁποιοῦδήποτε καὶ μ' ὁποιοῦδήποτε θεσμό *πρώτου ἐν τοῖς πράγμασι*, τοῦ *τεταγμένου* καὶ *προωρισμένου* — πάλι ἀπ' τὴν ἴδια τὴν *ἀναγκαιότητα* τῶν *πραγμάτων*, ὑποτίθεται, καὶ τῆς *Ἱστορίας* — ἀνά ὑπηρετήν — τὴν ὑπατὴ διακυβέρνηση τῶν *Κοινῶν* μ' ἀμέριστη κι ἀνεπίληπτη, ἀπόλυτη *ἀντικειμενικότητα*.

Ὅλ' αὐτὰ — πολὺ εὐσυνείδητα, πολὺ πνευματικά, πολὺ γερμανικά, πολὺ καὶ ἀρχαιοελληνικά βεβαιότατα, ἀρχαικώτατης, ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς Ἑλλάδας, καὶ Ἀθηνῶν μάλιστα ἰδιαίτερα, καὶ περικλεικὰ καὶ σωκρατικὰ καὶ θουκυδίδεια μὰ καὶ *δημοσθένεια* ἀναμφισβήτητα (ἐδῶ εἶναι τὰ μαγευτικὰ *παράδοξα* τῆς τόσο πράγματι *διαλεκτικῆς* ἱστορίας τῶν ἀνθρωπίνων) ὅσο κι ἀλεξάνδρεια, *μεγαλεξάνδρεια* — ὅλα, μέσῳ τοῦ μεθοδικώτερου τῶν συστηματικῶν (μετ' Ἀριστοτέλη) καὶ τοῦ πιὸ ἀπολυτοκράτη τῶν νοησιαρχικῶν (μετὰ Παρμενίδη) Ἐγγέλου, *κρατοῦν* τὴ βαθύτατα *ρομαντικὴ* ἐπίσης, φλογερά ποιητικὴ, καὶ τέτοιου ἥρωικοῦ ἰνδάλματος σὰν τὸν μοναδικὸ στὴν Ἱστορία *Μεγαλέξαντρο ἐρώμενη* καρδιὰ τοῦ πάντα νέου (ἂν μὴ πάντα παιδιοῦ) Ντρόζεν.

Καθοριστικὴ του ὅμως στάθηκε καὶ ἡ ἐπίδραση τοῦ κράτιστου Boeckh: μετᾴγγισε στὸν εὐσυνείδητο μαθητὴ τὸ αὐστηρὸ αἴτημα γιὰ μιὰ σφαιρικὴ πάντοτε συνεξέταση ὄλων τῶν σωζόμενων μαρτυριῶν, στοιχείων, δεδομένων, εἰδήσεων, νύξεων, μνημείων (ἀπ' τὰ μέγιστα ὡς τὰ ἐλάχιστα καὶ τὰ πιὸ πενιχρὰ ἢ δυσδιάγνωστα κι ἀμφίβολα μὰ περιεκτικὰ κάποιας πληροφορίας ἢ κι ἀτμοσφαιρας ἔστω) τῆς ἀρχαιότη-
τας. Ἐπιγραφές, πάπυροι, κτήρια καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα, νομίσματα κι ὅσα ἄλλα στοιχεῖα, ἐνδείξεις, ὑποδηλώσεις σὲ κείμενα, ἐπιστολές,

διαγγέλματα, προκηρύξεις, έξαγγελίες, έντολές κάθε είδους, αναλύονται όλα, έξετάζονται και συναρτῶνται, σταθμίζονται και συνταιριάζονται, πρὸς μόρφωση μιᾶς ὅσο γίνεται πληρέστερης ιδέας ἢ σύλληψης τῆς ἐποχῆς, ἢ τῆς στιγμῆς και τοῦ χώρου ὅπου τελεῖται κάθε τι τὸ ιστορικᾶ ἐνδιαφέρον, κρίσιμο, κρισιμώτερο, εἴτε και ἀπλᾶ συντελεστικὸ γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς πιὸ ἔμπεδης ἀντίληψης.

Ὁ λαμπρὸς Μπουσέ-Λεκλέρκ, στὴν εἰσαγωγή τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τῆς *Ἱστορίας αὐτῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, γράφει πὼς τὰ μεγάλα ιστορικᾶ ἔργα διαπνέονται ἀπὸ μιὰ βαθύτερη *ἐκλεκτικὴ συγγένεια* τοῦ ιστοροῦντος με τὰ ιστορούμενα - δὲν εἶναι «δουλειές γραφείου», ἀπλῶς, και στεγνῆς σοφίας. Ἡ Ἱστορία, ἡ ἄξια τοῦ ὀνόματος και τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὄχι μόνο γίνεται παρά και *γράφεται μ' αἷμα!* Ἡ συνιστώμενη πάντοτε ἀπ' τὶς ἔδρες ἀπόλυτη νηφαλιότητα κ' ἐπιστημονικὴ ἀπάθεια μπορεῖ νὰ παράγῃ ἐπιμέρους χρήσιμα και ἀναλυτικᾶ ἔργα, ὄχι ὅμως συνθέσεις δημιουργικῆς, συλλήψεις οὐσιαστικῆς πυρηνικῶν ἐποχῶν, κρίσιμων και «κοσμογονικῶν», πού λέγονται, *στῶν καιρῶν τὰ γυρίσματα.*

Ἔτσι και ὁ ἐμπνευσμένος Ντρόυζεν: μες σὲ μιὰ Γερμανία καταδιασπασμένη και πολυτυραννισμένη σὲ τόσο αὐτοκαταλυτικὸς ἐμφύλιους αἰῶνων, ἀηδιασμένος πικρότατα ἀπ' τὴν ἄθλια μικροκρατιδικὴ χαμοζωὴ στὸ κέντρο τῆς γιὰ τόσο πιὸ γενναῖα και μεγάλα προωρισμένης Εὐρώπης, με νοῦ ὅμως στέρεο, συγκροτημένο, κ' ἔνστικτο ἐνορατικὸ σὲ βάθη οὐσίας, ὁ φλογερὸς νέος ρίχεται και παλεύει μ' ὄλες του τὶς δυνάμεις γιὰ ἔνωση τῶν ὁμόφωνων, τῶν ὁμόγλωσσων, τῶν ὁμόφυλων, τῶν ὁμοεθνῶν του ὅπως τοὺς νιώθει! Και τί πιὸ φυσικὸ λοιπὸν — νὰ ἡ ἐμπνευστικὴ ἐκλεκτικὴ του *συγγένεια μ' ὅ,τι* πραγματεύεται! — πού, παράλληλα, στὴν ἀρχαιογνωστικὴ του ιστορικῆ συνείδηση, τοῦ ἰσχυροῦ πνευματικοῦ ἐπιστήμονα, τοῦ ἀναζητοῦντος τὶς ρίζες *πὸ τοῦ πρέπουν*, μορφώνεται ὁ δραστηριώτατος και ἀκαταμάχητος ἐκεῖνος Φίλιππος τῆς ἀχμαῖας Μακεδονίας σὰν ὁ *εὐεργέτης-συνενωτῆς* τῶν χιλιοδιασπασμένων πάντα Ἑλλήνων, πού αἰῶνες και αὐτοὶ — *ὄλους* τοὺς ἱστορημένους τοὺς αἰῶνες (ἂν μὴ και ὄλες τὶς προιστορικῆς τοὺς χιλιετίες στὸν παραδείσιο *αἰθαικὸ* τοὺς κόσμο) — κατασπαταλιόντουσαν ὅμοια με τοὺς ἀκατάπαυτους ἐκεῖνους (και διόλου δὲ μικρόφθορους) γειτονιστικούς καβγαδοπόλεμους, ὅπου τόσο πολῦτιμες ποιότητες τοῦ *ζύπνιου* ἀνθρώπου τῆς μεσογειακῆς εὐκρασίας, τὸ πνεῦμα τὸ τόσο πρόσγειο και μαζί στοχαστικὸ, τὸ σβέλτο, φωτεινὸ, ρεαλιστικὸ, και ὁ νοῦς ὁ δαιμόνιος, ὁ πολυμήχανος, ὁ *πειρατικὸς* και *ληστής* τοῦ Θουκυδίδη, ὁ ἀρπακτικὸς κ' ἐκμεταλλευτῆς ὄλων τῶν πρόσφορων (μὰ και

τῶν πιὸ ἀπρόσφορων) περιστάσεων καὶ συνθηκῶν, μὲ τὴν ἔξοχα λεπταίσθητη συνάμα καὶ ποιητικὴ καρδιά - ὅλ' αὐτὰ πῆγαιναν τί ἄδικα καὶ τραγικὰ ἔτσι πάντα χαμένα!..

Ὅρμάει λοιπὸν σιδερόφραχτος, μ' ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπιχειρήματα πάνοπλος, καὶ τὴ φαρέτρα ἐπιγενέστερα γεμάτη νὰ βροντάῃ, ὁ ἀγῶνιστῆς γιὰ καθ' εὐρύτερη ἔθνικὴ ἐνότητα Ντρούζεν, καταπάνω τοῦ (ἄλλο τόσο πατριωτῆ ὄμως) κορυφαίου ρήτορα τῶν αἰῶνων — τί δονκιχωτισμὸς κι αὐτός! γηνησιώτατος! — καὶ παλεύει νὰ τὸν συντρίψῃ (μέσα του!) ἀποπειρώμενος ἐμᾶς τώρα, τοὺς τόσο μεταγενέστερους ἀπόξω, ἔπειτ' ἀπὸ ὑπερεικοσάδα ὄλη αἰῶνων, νὰ πείσῃ, λέει, πῶς ὁ Δημοσθένης δὲν ἔπρεπε, ὁ Δημοσθένης ὤφειλε, νὰ δῆ δηλαδὴ τὴν ἱστορία τῆς πόλης του προγραμμαμένη!, νὰ δῆ πῶς ἡ Ἱστορία ἢ ἴδια, τάχα, ἔτσι αὐτοπροσώπως περίπου «ἐπεμβαίνουσα», εἶχε προκαταδικάσει τὴν Ἀθῆνα του, ἀμάρτυρη κι ἀναπολόγητη, νὰ δεχτῆ νὰ πεθάνῃ, καὶ πρὶν ἀποκαταλυθῆ, ἀντικειμενικὰ ἐπιτέλους, χεροπιστά, ἀπὸ τοὺς ἐπερχόμενους ἐκείνους νέους καιροὺς τοῦ πεπρωμένου — καὶ (μυθιστορικῶς σχεδὸν) τόσο ἐκλεκτοῦ τῆς Ἱστορίας — Μεγαλέξαντρου!..

Καὶ τὸ γράφει μάλιστα — θαρρετὰ κιόλας! ὠμότατα! — ὁ φιλογερός γερμανὸς ἱππότης τοῦ ρομαντισμοῦ, τὸ 1834, στὸν ὁμοτέχνό του τὸ Βέλκερ:

Λατρεύω τὴν κίνηση, τὴ ροπή, τὴν πρόοδο!.. Καὶ μ' αὐτὸ τὸ λατρεύω τὴν κίνηση — δὲν εἶναι ποτὲ «σύμπτωση» μιὰ λέξη! — τὴ ροπή, θαρρεῖ κανεὶς πῶς διαβάζει ὄχι μόνο Θουκυδίδη — ποὺ μὲ τί κραδασμὸ ἐπίσης γράφει, στὸ προοίμιό του, γιὰ τὸν Πελοποννησιακὸ του, τὴ μοιραία ἐκείνη ταυτότητα τοῦ καιροῦ του κι αὐτός: κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δῆ, καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι! — παρὰ καὶ τὸν λίγο κατοπινὸ τοῦ Ντρούζεν Ντοστογιέβσκι τῶν τρομερῶν Δαιμονισμένων. Μὰ εἶν' ἡ ψυχὴ τοῦ αἰῶνα τους, βέβαια, ποὺ ἴδια κατέχει καὶ τοὺς δυό, γερμανὸν ἱστορικὸ καὶ ρῶσο μυθιστοριογράφο. (Διαφέρουν ὄμως τάχα τόσο Ἱστορία ἀπὸ Μυθιστορία; Μήπως ξεχάσαμε καὶ τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸ Θουκυδίδη;..)

Λοιπὸν ναί! *Λατρεύει τὴν κίνηση, τὴ ροπή!* ("Ἄστε τὴν πάραδιανοητικὴ ἐκείνη — καὶ πολὺ ἀμφίβολη ἄλλωστε — πρόοδο.)

Πάθος μου, προσθέτει — προσέξτε! *πάθος του!* — ὁ Κάι-σάρας, ὄχι ὁ Κάτων ὁ τιμητής! Ὁ Ἀλέξανδρος, ὄχι ὁ Δημοσθένης!.. Ὅλες τὶς ἀρετές, τὴν ἠθικὴ — συλλήβδην! — , τὴν προσωπικὴ ἀξία — κι ὁ τόνος ἐδῶ εἶν' ἀναμφισβήτητα προνιτσεικώτατος! — τὴ χαρίζω στοὺς μελλήτες αὐτοὺς (ἐννοεῖ τὸν Φάβιο τὸ μελλητῆ, τοῦ ρωμαϊκοῦ κατὰ Καρχηδονίων ἀναβλητικοῦ κλεφτοπόλεμου), στοὺς δισταχτικούς! Ἄλλ' οἱ ἰδέες τῶν Καιρῶν δὲν εἶναι δικές τους! Ὅτε

ὁ Κάτων οὔτε ὁ Δημοσθένης κατορθώνουν νὰ πιάσουν τὴν Ἐποχὴ — ἀλλὰ ποῖ ἄν; τὴ δικιὰ τους ἢ καὶ τὴ δικιὰ του, σὲ βαθύτερο ἐπίπεδο, σκέφτεται κ' ἐξυπονοεῖ, κατ' ἄλλων, συγχρόνων του, βάλλοντας; — καὶ τὴν ἐξέλιξη, τὴν ἀκάθεκτη κίνηση Κατὰ Μπρός! (Καὶ δὲν εἶναι βέβαια τοῦτο παρὰ τὸ γνωστὸ θρυλικὸ *Vorwärts!* τοῦ καταβολικοῦ γερμανικοῦ ὁρμέμφυτου, ποῦ διαστρεβλωμένο καὶ διερευθισμένο ἔτσι ἔπειτ' ἀπὸ ἕναν αἰῶνα πλήρως ὁ κόσμος ὄλος, κ' ὕστερα φυσικὰ κ' ἡ ἴδια του ἡ πατρίδα, τὴν ὕβρι μ' αὐτὸ ἐξωθήσασα τόσο κατὰ πάντων ἐπιθετικοῦ δυναμισμοῦ της πέρ' ἀπὸ κάθε ὄριο ἀνθρωπισμοῦ, κι ἄς εἶχαν ἐμπνευσμένοι ἀπ' τὴν ἡμερότερη ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα οἱ πιὸ φωτισμένοι πατέρες της σὰν τὸν Ντρούζεν ἐπίμονα πάντα διδάξει πὼς δὲν ἔπρεπε ποτὲ ν' ἀθετῆται.)

Ἡ βαθύτερη ποιητικὴ φύση τοῦ Ντρούζεν ἀκολουθεῖ στὴ σύνθεση τοῦ ἔργου του, καὶ σωστά, τὸ μαγευτικὸ καμβὰ τοῦ καλοῦ Ἀρριανοῦ — ποῦ σώζει ἀσφαλῶς, ἐπίσης, τὴν ἐμπνευσμένη λαϊκὴ σύλληψη τῆς ἱστορίας τοῦ Μεγαλέξαντρου κατὰ τὰ βασικώτερα της — καὶ λειτουργεῖ (ἐδῶ ἔγκειται δὲ καὶ ἡ προσωπικώτερη δημιουργία του) καθαυτὸ δραματικά: στήνει τὰ πάντα ἢ ψυχωμένη ζυγγραφὴ του σὰ στοιχεῖα — μέρη, πράξεις, σκηνὲς κ' ἐπεισόδια, στάσιμα καὶ παρόδους, διαλόγους καὶ χορικά (πότε κριτικά καὶ στοχαστικά, πότε λυρικά, ἐπικά, ἐνθουσιαστικά ἢ ἐλεγειακά) — μιᾶς κορυφαῖο μέγεθος ἐχούσης ἱστορικῆς τραγωδίας:

Ἀπὸ τὴ μιά, ἡ Ἑλλάδα, ὑπερπολιτισμένη καὶ παρακμάζουσα μὲς στὴν ἔξοχη καλλιέργεια (τῆς ἀθηναϊκῆς της ἔκφανσης κυριώτατα), κι ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ στιβαρὸς Φίλιππος, ὁ στέρεος τῆς μακεδονικῆς γῆς, ποῦ ἔστω καὶ βιαστὴς βάνουσος, ἰσχυρὰ πάντως θὰ τὴ συνενώση, θὰ τὴν καθηλώση, θὰ τὴν ἐντάξῃ στὸ σιδηρὸ του σύστημα, νὰ βαδίσουν μαζὶ κατὰ τῶν Περσῶν, λέει, σὰν ἔθνος ἕνα ποῦ εἶν ἀνέκαθεν!

Ἐνα τραγικὸ ζευγμα τοῦτο, καταβολικὸ.

Ὁ Φίλιππος κ' ἡ Ὀλυμπιάδα μετὰ - ἐν' ἄλλο, ἐρωτικώτατο αὐτὸ (καὶ ντοστογεβσικοῦ σχεδὸν πάθους) ζευγάρι ἐνὸς ταύρου καὶ μιᾶς μαινάδας, ἀπ' ὅπου γεννιέται ὁ φυσικώτατα λοιπὸν (καὶ βιολογικώτατα) τόσο προικισμένος καὶ φλογερὸς Ἀλέξανδρος!..

Ἄλλ' εἶναι τοῦ Φίλιππου; — ἄλλο βύθιο κι ὄλοσκότεινο τραγικὸ ζευγμα, μὲ τρομερὲς προεκτάσεις (ἀπὸ Αἰγῶν μέχρις Ἀμμωνεῖου, κι ἀπὸ Δελφῶν μέχρι Βαβυλώνας) — ἢ ἀκόμα κ' ἐνὸς δράκοντα; ἢ ἐνὸς ξεπεσμένου φαραῶ; ἢ κ' ἐνὸς θεοῦ τάχα (ἢ καὶ τοῦ ὑπέρτατου θεοῦ τῶν θεῶν);..

Καὶ τὸ μικρὸ ἀγόρι, ποῦ ὀργῶσαν ἔχει τὴν φύσιν πρὸς μαθήματα

για τὴν Περσία, εἶναι τῆς Περσίας ὁ τιμωρὸς Ἴσα-Ἴσα, γιὰ τὰ παθήματα τῶν προγόνων του ἀπὸ δαύτην! Καὶ τὸ παιδί πού θαυμάζει τὸν πατέρα τόσο γιὰ τὶς νῆκες, τὸν ζηλεύει μαζὶ γιὰ τὴ δόξα, πού νιώθει νὰ τοῦ τὴν ἀρπάξῃ ὅλη τόσο γοργὰ καὶ νὰ μὴν τ' ἀφήνῃ νὰ προλάβῃ καμμιάν ὀλόδικιά του — γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁρμάει ἔτσι στὴ Χαιρώνεια, μπρὸς στὰ μάτια ὄλων τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖ, καὶ τὴ γραπώνει ἀπ' τὰ μαλλιά τὴ νίκη αὐτός, ὁ δεκαοχτάχρονος, μὲ τόση βιά, σ' ἄψε-σβῆσε, πάνω πού τὴν ἔχαν Ἴσως ὁ Φίλιππος; — κι ἀμέσως μετὰ τὸν κρίνει ἀσυγχώρητο γιὰ τὴν «προδοσία» τῆς μάνας του, τῆς Ὀλυμπιάδας, γιὰ τὶς Φίλιππες καὶ τὶς ἄλλες παλακές, καὶ τὰ πολλὰ κρεββάτια ὅπου κυλιέται - κ' ἡ ρήξῃ ἐπέρχεται μοιραία: νὰ σκοτωθοῦν παραλίγο, ν' ἀλληλοσφαχτοῦν ἄγρια πατέρας-γιός, πάνω στὸ γλέντι γιὰ τὸ γάμο τοῦ Φίλιππου μὲ τὴ νεαρὴ ἀνιψιὰ τοῦ Ἄτταλου!..

Κ' ὕστερα ὁ θεοσκοτεινὸς φόνος τοῦ ἐστεμμένου ταύρου τῆς Μακεδονίας στὶς Αἰγές — τὸ νεκροταφεῖο τῶν βασιλιάδων τῆς — καὶ τὰ ἄλογα πού σβαρνοῦσαν ἔτοιμα καὶ φρούμαζαν ὄξω ἀπ' τὸ θέατρο, στὶς πύλες, νὰ φυγαδέψουν φτερωτὰ καλπάζοντας τὸν καλλιπάρειο νεαρὸ φονιά — ποιὸς τάχε στήσῃ κεῖ τ' ἄλογα καὶ περιμένανε; — κ' ἡ Ὀλυμπιάδα, πού νάτῃ! καταφτάνει! νὰ κάψῃ ἡ ἴδια, μὲ τὰ χέρια τῆς τὰ ἴδια νὰ ρίξῃ στὴν πυρὰ τὴ σορὸ τοῦ δολοφονημένου τῆς ἄπιστου, κ' οἱ φριχτὲς ὑποψίες — οἱ καλλιεργημένες; οἱ βάσιμες; οἱ ἀβάσιμες καὶ μόνο κακοπροαίρετες; — πού ὄχι μόνο γιὰ δαύτην παρὰ καὶ γιὰ τὸ γιό τῆς λὲν καὶ λέν, ἀσυμμάζευτες...

Τέλος τῆς πρώτης πράξης. Κι ὁ Ἀλέξανδρος βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ὁ π ω σ δ ῆ π ο τ ε, μὲ τὸ δικαίωμα του (καὶ τὸ σπαθὶ του πάνω ἀπ' τὸ δικαίωμα)!.. Καὶ στὴ συνέχεια, δορικτήτωρ ὡς τὸ Δούναβη! Κι ἀμέσως ὀλόισα κατὰ κάτω, καὶ πέρ' ἀπ' τὴν κατασκαφὴ τῆς Θήβας ἕως ἐδάφους — ἔστω! νὰ σᾶς χάριση καὶ τὸ σπῖτι τοῦ Πίνδαρου, τὸ ἐρείπιο, εἰς ἀπόδειξιν ἐλληνικώτατης καλλιέργειας! — πέρα γιὰ πέρα τὴν Ἑλλάδα ὅλη! νὰ μπῆξῃ τὴ ρομφαία του μέχρι Λακεδαίμονος, νὰ μὴν ἀμφιβάλλουν ποτὲ πιά οἱ Ἕλληνες του!..

Καὶ τ' ἄλλο, τώρα, τραγικώτατο πολιτικὸ ζεῦγμα, συνέχεια, ἐπίταση καὶ κορύφωση διάπτωρη τοῦ προκατατεθειμένου μὲ τὸ Φίλιππο σὲ τόσοις φλογεροῦς Φιλιππικοῦς κι Ὀλυνθιακοῦς: Ἡ Ἀθῆνα ἀπὸ δῶ, μὲ τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Δημοσθένη κι ὅλη ξοπίσω του τὴν ἐλληνικὴ παράδοση αἰώνων ἀνήμερης ὅσο κι αὐτοκτονικῆς ἀνεξαρτησίας - κι ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναγκαῖα ἐχθρὸς τῆς Παλλάδας, κι ὡστόσο τ ἔ κ ν ο τ η ς, κατεξοχὴν, πνευματικὸ, τὴν πιὸ γνήσια καὶ τὴν κορυφαία στὸν καιρὸ του παιδεῖα τῆς προσωπικὰ διδαγμένος ὄχι ἀπ' ἄλλον, λέει, παρ' ἀπόναν Ἀριστοτέλη!.. Ἀντίπαλος λοιπὸν - καὶ μὴ ἀντίπαλος! Ἄν-

τίπαλος τί φειδωλὸς σὲ μέτρα χεροπιαστὰ ἐναντίον..- πού λές τή λατρεύει ὡστόσο τὴν ἄπιστη πόλη, αὐτὴν πού τὸν προδίνει ἀκατάπαυτα μετὰ, μόλις γυρνάει τὴ ράχη του (ὅπως ὄλους τῆς, καὶ τοὺς δικούς τῆς ὄλους τοὺς μεγάλους δὲν ἀπόλειψε ποτὲ νὰ καταπροδίνη).

Κάπου ἐδῶ κλείνει κ' ἡ δεύτερη πράξι.

Κ' ἡ τρίτη: Ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Ἑλλησποντο, στὴν Γροῖα — σὰν τὸν Ἀχιλλέα, τὸ Ἴνδαλά του! — ν' ἀνταλλάξῃ τὴν ἀσπίδα του μὲ τὴ δικιά του, πού θὰ τὴ δώσῃ τοῦ Πευκέστα νὰ τοῦ τὴν κουβαλή πάντοτε δίπλα του!.. Κ' ὕστερα νικητὴς στὸ Γρανικὸ - καὶ βεβαίωτατα πλὴν Λακεδαιμονίων! (Τί δόξα! Μὰ καὶ τί ἐκδίκηση, ἀθηναϊκῶτατη, κατὰ τῶν ἄξεστων ἐκείνων Λακεδαιμόνιων, αὐτὸ τὸ πλὴν - π' ἀκόμα τ' ἀπολαμβάνουμε ὄλοι χαραγμένο ἐσαεὶ πάνω στὶς ἀσπίδες, καὶ νὰ κρέμεται λέει ψηλὰ ἐκεῖ στὸν Παρθενῶνα!..)

Ποιὸς θάλεγε πὼς δὲν τὰ βλέπει νὰ φέγγουνε, ν' ἀστράφτουν, τ' ἀντιστύλια τοῦτα τῆς μεγάλης τραγωδίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαινούσης τὴν τῶν τοιοῦτων παθημάτων κάθαρσιν;..

Κ' ὕστερ' ἀπανωτὰ οἱ κεραυνοὶ κ' οἱ λαίλαπες τῶν ἀπροσδόκητων νικῶν: Ἴσος, Γαυγάμηλα - τέρμα τῆς Περσικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ φόνος τοῦ τελευταίου Ἀχαιμενίδη, καὶ καταδίωξη τοῦ φονιᾶ, κι ὁ Ἀλέξανδρος πέραν τῆς Ἄρκτου καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, στὴν Ὑβριανία, στὴν Ἀριανὴ καὶ τὴ Βακτριανή, στὰ κράσπεδα τῶν Ἰμαλαίων, κι ἀπὸ κεῖ μὲ χίλια ὄχτακόσια πλοῖα νὰ κατηφορίζῃ τὸν Ἰνδὸ, νὰ τὸν ἀκολουθᾶν, σὰν ἄλλο Διόνυσο, ἀπ' τὶς ὄχθες Ἰνδοὶ φιλωδοὶ καὶ κατάπληκτοι πρωτοβλέποντας ἄλογα σὲ πλεούμενα, καὶ νὰ συναντᾶ ἔπειτα τοὺς γυμνοσοφιστὲς τους, καὶ νὰ τὸν ρωτᾶνε ἀπαθεῖς γιατί τόσο σάλο στὸν κόσμον, Ἀλέξανδρε; μείνε μαζί μας, κι ἄστα ὄλα πίσω σου! κι αὐτὸς νὰ τοὺς θαυμάζῃ, λέει — ἄλλα διαλεκτικώτατα ζεύγματα, τῆς αἰώνιας τραγωδίας τοῦ στοχασμοῦ ἐδῶ! —, μὰ νὰ τραβᾶ ἀκάθεκτος γιὰ τὴ Μεγάλῃ Θάλασσα, νὰ βγαίη μέσα τῆς, νὰ μπαίη βαθιά τῆς, ν' ἀνοίγεται στ' ἄγνωστο, νὰ ψάχνῃ πέρα κι ἀπ' τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, καθὼς τὸν ἱστορεῖ τὸ παραμῦθι τόσων λαῶν μετὰ - πέρ' ἀπ' ὄλα τὰ πέρατα σύμμετρον κόσμον καθ' ἑλληνικῆς ὡς τότε σύλληψης!..

Τέλος, ἄς ποῦμε, καὶ τῆς τρίτης πράξης ἐδῶ.. - κι ἄς δοῦμε τί ἔβραζε, τί κυκᾶται στὸ βάθος:

Τὸ μακεδονικὸ, τὸ στενομακεδονικὸ: οἱ παλιοί, οἱ ἀκέραιοι, οἱ στρατηγοὶ (κι ἀπ' τὸν καιρὸ κιόλας τοῦ Φίλιππου), μαζί κ' οἱ στέρεοι συνομήλικοι τοῦ Μεγαλέξαντρου, οἱ παιδικοὶ του φίλοι ἀπ' τὴ μιὰ - μὲ τὴ μεγάλη καρδιά, σὰν τὸν Κλεῖτο τὸ μέλανα, τὸ σωτῆρα του στὸ Γρανικὸ. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ ἴδιος: ὁ μεγαλοφύεστερος κατακτητὴς τῶν αἰώνων, ὁ γενναιότερος ἰδρυτὴς νέων κόσμων, πού βλέπει πολὺ πέρα

ἀπ' τῆ στενῆ Μακεδονία, πολὺ πῖο πέρα κι ἀπ' τῆ στενῆ Ἑλλάδα, βλέπει τὴν Ἀσία ὅλη καὶ τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀφρική ἐνα, μὲ τὴ Μεσόγειο στὴν καρδιά του - βλέπει τὴν Κοσμοκρατορία! Καὶ πρῶτος στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου τὴν ἐνοραῖται καὶ τὴ θεμελιώνει ἔτσι - σὲ τόσο βάθος ὀργανικὰ συνεστημένη, μὲ τοὺς νέους τῆς συμμιγείας θεσμούς, μὲ τοὺς εὐρεῖς στίβους τέτοιων πυρετικῶν καὶ πολυδύναμων κοινωνικῶν δραστηριοτήτων, μὲ ποιότητες ζωῆς καὶ συνείδησης πιά κοινῆς ἄλλες, αἰώνων ἄλλων μπρός, πού ἐπέρχονται ἀναναχαίτιστοι, καὶ τί δὲ φέρνουν, καὶ τί δὲν ὑπόσχονται!.. Ποιὰ μικρὴ Μακεδονία τώρα, καὶ μικρολόγα Ἑλλάδα; Ποιὰ κἄν Ἀθῆνα, μὲ τὴ στενὴ τῆς ἀγορά, τὴ στριμωγμένη ἐκεῖ;.. Ἐδῶ ἡ ἄπλα τῆς μεγάλης Ἀλεξάνδρειας - νά!.. Καὶ ποιᾶς Ἀλεξάνδρειας;.. Τῆς μιᾶς;.. Ἐδῶ οἱ ἄπλες, καὶ τὰ τερατώδη ἀνοήματα σ' ὄλο τὸ νέο νοῦ καὶ τὴ νέα ψυχὴ, τὴ νέα συνείδηση, τὸ νέο κόσμο τῶν.. - πόσων Ἀλεξανδρειῶν λοιπόν; Μήπως τίς φειδωλεύτηκε ὁ ἀκατάσχετος, φυτεύοντάς τες τὴ μιὰ πίσω ἀπ' τὴν ἄλλη, ἀλυσωτὰ ὡς τὰ πέρατα πούφτασε στὴν καρδιά τῆς Ἀσίας, στὸν Ἰαξάρτη καὶ τὸν Παραπάμισο;

Μοιραία λοιπόν ἡ τραγικώτατη ρῆξη μὲ τὸ στενομακεδονικὸ καὶ καθαροελλαδικὸ παράπονο — καὶ μαζί κι ἀντιπολίτευση (ὄχι μόνο παράπονο τῶν ἀπλοικῶν του Κλείτων), καὶ μαζί κ' ὑπονομέουσα ἀσφαλῶς ἀπὸ τόσους, διόλου ἀγαθοὺς βέβαια σὰν τὸν ἄτυχο παιδικό του φίλο. Καὶ τί θλιβερά σφραγισμένη ρῆξη, μὲ τ' ἄθελα ἐκεῖνο ἀδικοχυμένο αἷμα τοῦ ἀδερφικοῦ του Κλείτου - καὶ νὰ κλαίῃ μετὰ, νὰ χτυπιέται, νὰ θέλῃ νὰ ριχτῆ πάνω στὴν ἴδια λόγχη, μὰ ὁ Κλείτος του νάσαι πάντως νεκρός, νὰ μὴ γυρνᾷ μὲ τίποτα πίσω, καθὼς ποτὲ δὲ γυρνᾷν τὰ πῖο αἱματηρά, τὰ πῖο ἀκριβὰ, τὰ πῖο ἀγαπημένα...

Κ' ὕστερα ἡ πρότελευταία πράξη: Ἡ τραγικὴ σύγκρουση καὶ μὲ τὸ στρατό, καὶ μὲ τ' ὄργανό του - μὲ τὸ ἴδιο του τὸ τρομερὸ σπαθί, πού φαγώθηκε, τὸ ἀήττητο, ἐξάνθηνε (:ἔλυωσε), κι ἀρνιέται πιά νὰ σταθῆ ἀστραφτερό κι ὄλο πυρωμένο ἀθέρα στὸ στιβαρό του χέρι, πού δὲν κουράζεται, δέν εἶν' ἀπ' ἀνθρώπινη σάρκα χέρι ἔτσι ἀκάμαντο!..

Κ' ἐδῶ τότε πιά: ὁ Μαῦρος Ἀλέξανδρος, ὁ φοβερὸς Ἀλέξανδρος τῆς Ὠπιδας - ὁ Ἀλέξανδρος ὁ καθαρὰ αὐτοκτονικός, ὁ Μηδενιστῆς Ἀλέξανδρος, τοῦ

— Δέ θέλετε;.. Φύγετε!.. Ἄπιτε!..

Ποῦ διώχνει;.. Ποιοὺς διώχνει;.. Ποιὸν στρατὸ διαλύει;.. Ποῦ μένει μόνος καὶ στρατὸ του βαφτίζει τοὺς χτεσινούς του ἐχθρούς, τοὺς ἀνέλληνες ὀπισωδῆποτε, τοὺς ἀσιᾶτες - πού τὸν νιῶθουσαν τὸν ἀπολυτοκρατούμενο τῆς ὀρμῆς δυτικὸν αὐτὸν ἀνάμεσά τους ἔτσι ὀλοφάνερα μαινόμενο;..

Κ' ὕστερ' ἀπὸ τρεῖς μέρες ἡ λυγμικὴ σκηνή: ὁ στρατὸς ὅλος νὰ τὸν ἀγκαλιάζῃ ἕνας-ἕνας,.. νὰ τὸν φιλᾶνε,.. κι αὐτὸς νὰ τοὺς φιλάῃ,.. ἕναν-ἕναν σταυρωτά, τοὺς παλιούς του πολεμιστές, καὶ νὰ κλαῖν ἐκεῖ, στὴν καρδιά τῆς Ἀσίας,.. καὶ ν' ἀλληλοδιαβεβαιώνωνται, μὲ πυρωμένους ὄρκους, πὼς ἀγαπιῶνται! ναί, ἀγαπιῶνται!.. δὲ θὰ ξεχάσουνε - δὲ θὰ ξεχαστοῦν ποτέ,.. τί τοὺς ἔνωσε, τ' εἶδαν τὰ μάτια τους!.. (Τάχ' αὐτό, λοιπόν, ἦτανε ὅλες τους οἱ νῆκες; Πὼς ἀγαπιῶνται, ναί, σπαραχτικά, ἔρημοι ἔτσι μὲς στὴν καρδιά τῆς Ἀσίας..- τῆς βουβῆς ἐκείνης Ἀσίας, πού ἀπορημένη τοὺς παρακολουθεῖ τοὺς τρελλοὺς κατακτητὲς της τέτοια νὰ κάνουν, τέτοια νὰ λένε, σὰ μικρὰ παιδιὰ τώρα στὰ πόδια της, μ' ἔτσι φοβερὰ ἐπικρεμάμενα πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τους σπαθιά της;..)

Καί, τέλος: τὸ Μαῦρο Τέλος! Ἐκεῖ, στὴν κορυφαία τῶν πόλεων, τῆ Βαβυλῶνα τῶν Βασιλέων!.. Ἐκεῖ, ἀδόκητα, κεραυνοβόλα σχεδόν, νὰ τελειώνῃ!..

Ἄπ' ἄγνωστη νόσο — ἀδιάγνωστη! — ἄγνωστη αἰτία κι ἀνεύρετη!
Καθὼς πρέπει σὲ ἥρωα: στὸ ζενιθ ἀπάνω!..

Κ' ἔτσι πράγματι ἀπότομα κόβει — πολὺ σωστὰ — καὶ τὴν τραγικώτατα δοσμένη του ἱστορία κι ὁ καλὸς ὁ Ντρούζεν' ὅπως κόβεται κάθετι μεγάλο, πραγματικά: Κόβεται!

Δὲν πεθαίνει τὸ Μεγάλο. Κόβεται!

Γι' αὐτὸ κ' ἡ Γοργόνα, ἡ ἀδερφή του, τὰ βουλιάει τὰ καράβια πού βρίσκει στ' ἄγρια πέλαγα καὶ τὰ ρωτᾷει:

— Ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος; ξεπεταγμένη πάντα μὲς ἀπ' τὴ θάλασσα μπρὸς τους, θεόρατη ὡς τὸν οὐρανό, κι ἄ' δὲν τῆς ἀποκριθοῦν ξυπνοὶ καπετανέοι τους:

— Ζῆ καὶ βασιλεύει, Γοργόνα μου, καὶ τὸν κόσμον κυριεύει!
τὰ βουλιάει τ' ἄπιστα καράβια, πού δὲν κατέχουνε, δὲ μολογᾶνε τὴν αἰώνια βασιλεία τ' ἀδερφοῦ της - τ' ἀνίκητου κι ἀθάνατου στὴν ψυχὴ καὶ τ' ὄνειρο τοῦ κόσμου!..

ΕΚΔΟΤΙΚΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΣΤΑΝΤΗ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

Τῆ μεταφράση τοῦ κειμένου ἔκαν' ὁ Ρένος, ἀπ' τῆ δεύτερη γερμανικὴ ἔκδοσι τοῦ ἴδιου τοῦ Ντρόυζεν, ἐν ἀντιβολῇ συνεχῶς καὶ μὲ τῆ γαλλικὴ — πούχε λάβει ὑπόψη τῆς κάποιες διορθώσεις, μικροπροσθήκες καὶ σημειώσεις τοῦ συγγραφέα — καὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ τοῦ Πανταζίδη, στὴ σειρὰ τῆς *Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ*, ὅπου ὁ σοφὸς παλιὸς καθηγητῆς εἶχε καὶ κάποιες εὐστοχες ὑποσημειώσεις, πέραν ἐπὶ μέρους ἐπιτευγμάτων του (συχνὰ καὶ βελτιοτικῶν, μὲ τῆ δέουσα διάκριση) σὲ ἀποδόσεις τῆς γραφῆς τοῦ Ντρόυζεν.

Γιὰ τ' ἀρχαιοελληνικὰ ὀνόματα προσώπων καὶ τοπωνύμια ἔγινε συστηματικὴ ἀναδρομὴ πάντα στὰ κείμενα τῶν πηγῶν, καὶ συχνὰ παλιὲς μορφές ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τὶς νεώτερες, ὅπως: *Πολυπέρχων* (ἀντὶ Πολυσπέρχων, πού κρατοῦσε), *Αἰγοβάρης* (ἀντὶ Αὐτοβάρης) κ.ἄ. Σὲ κάποιες περιπτώσεις ὅμως κρίθηκε πὼς ἔπρεπε νὰ μείνουν οἱ παλιοὶ τύποι - ὅποτε κ' ὑποσημειώθηκαν τὰ σχετικὰ.

Τὶς περισσότερες ὑποσημειώσεις τοῦ Ντρόυζεν (πού ζύγωναν τὶς χίλιες) μετάφρασε ὁ Ἕρκος. Ἡ παραμικρὴ ἐπέμβασι, παρεμβολή ἢ συμπλήρωσι, κ' ἢ προσθήκη ἐντελῶς νέων ὑποσημειώσεων δηλώνεται μὲ βαρειές ἀγκύλες Π, ἐνῶ οἱ δεῦκτες ^{PHΣΠ} δίπλα στοὺς ἀριθμοὺς τῶν ὑποσημειώσεων κάτω ἀπ' τὸ κείμενο (ἢ, σπάνια, καὶ μόνοι τους, πρὶν ἀπὸ μ ἔ ρ η ὑποσημειώσεων πού γράφει ἄλλος ἀπ' τὸν προδηλούμενο), ἀντιστοιχοῦν στὰ ὀνόματα: Ἕρένος, Ἕρκος, Στάντης, Πανταζίδης - γιὰ τὴν πατρότητα κάθε προσθήκης.

Τὸ ἔργο συμπληρώθηκε κ' ἐνημερώθηκε μὲ τὰ πορίσματα τῆς ιστορικῆς ἐπιστήμης σ' ὄλους τοὺς τομεῖς, ὡς τὶς μέρες μας, κ' εἰδικώτερα: ὡς τὴν τριετία 1985-7, ὅπου δουλεύτηκε συναπτὰ κι ἀπ' τοὺς τρεῖς ἢ ἔκδοσή του αὐτῆ. Ὅλα τὰ νεώτερα δεδομένα — ιστορικά, φιλολογικὰ, ἐπιγραφικὰ κι ἀρχαιολογικὰ, τοπογραφικὰ κ.ἄ. — καθὼς κ' οἱ σοβαρώτερες ἀπόψεις σὲ προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγαλέξαντρου ἢ ἄλλες βάσιμες κρίσεις, ἐρμηνεῖες διάφορες ἐνεργειῶν του κ.λ.π., παρατέθηκαν ὑποσημειωματικὰ κι ἀναλύθηκαν, διερευνήθηκαν, ἐκτιμήθηκαν, σὲ θετικὴ συνάρτησι ἢ κι ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὶς θέσεις καὶ τὶς ἐκδοχὲς τοῦ Ντρόυζεν. Βάρος ἰδιαίτερο δόθηκε ὅπου ἢ συμβολὴ τοῦ πρωτεργάτη ἐν προκειμένῳ ιστορικοῦ στάθηκε κρίσιμη καὶ καθοριστικὴ τῆς μεταγενέστερης ἔρευνας. Κ' εἶναι βέβαια τὰ ση-

μεία τούτα πού συνιστοῦν καί τήν οὐσιαστικώτερη ἀξία του σάν πατέρα καί πρώτου χαρακτῆ κατευθύνσεων - ἐπιδικαιωμένων στό σχετικό ἐπιστημονικό τομέα.

Φυσικά, ὅλες οἱ παλιές ὑποσημειώσεις ἐλέγχτηκαν καί ξαναελέγχτηκαν, βεβαιώθηκαν καί συμπληρώθηκαν ἢ διωρθώθηκαν — κατὰ τίς νεώτερες κ' ἐγκυρότερες φιλολογικές γραφές, βάσει τῶν πιό ὑπεύθυνων ἐπιγενέστερων ἐκδόσεων κ' ἐργασιῶν — , κ' ἔγιναν οἱ δέουσες ἀναπομπές στίς συγχρονώτερες, κριτικώτερες καί προσιτώτερες ἐκδόσεις ἀρχαίων ἐλλήνων καί λατίνων συγγραφέων, πού ἀποτελοῦν καί τίς πηγές, δηλαδή τό κρισιμώτερο: τό *ἔδαφος* τῆς ὁποιας ἔρευνας, καί πού ὡς πρὸς αὐτό οἱ μελετητές ὅλοι πρέπει νά κατέχουν ἀπολύτως τὰ ἴδια (καί τὰ πιό πρόσφατα ξαναθεωρημένα) δεδομένα, κείμενα, μορφές κ.λ.

Ἄπ' τὰ σύγχρονα τοῦ Ντρούζεν ἢ καί παλιότερα βιβλία, φιλολογικά διάφορα, ἢ ἄρθρα σέ περιοδικά, ἢ ἀνατολικά περιηγητικά ὅπου παραπέμπει, πολλά δὲν ὑπάρχουν στίς ἐδῶ εἰδικές βιβλιοθήκες καί δὲ στάθηκε δυνατὸ οὔτε σὲ ξένα παλαιοβιβλιοπωλεῖα ἢ ἀνατυπώσεις νά βρεθοῦν, ὥστε νά ἐλεγχτοῦν οἱ σχετικές ἀναφορές του· γιὰ τοῦτο καί μείναν ὅπως ἦταν, μὲ πολλές ἀνομοιοτυπίες, ἐλλείψεις βιβλιογραφικές, ἀμφίβολα (ὅπου καί λάθη πιθανῶς, γιὰτὶ ὁ παλιὸς ἱστορικός δὲ φαίνεται νά πολυφρόντιζε τίς ὑποσημειώσεις του ἀπ' αὐτὲς τίς πλευρές).

Ὅσο γιὰ τίς ἐπιγραφές, δίπλα στίς δικές του παραπομπές — πού στέλνουν τὸν ἀναγνώστη, ξεπερασμένα πιά, στό *CIA* ἢ στό *CIG* ἢ σ' ἄλλες παλιές συλλογές — παρατέθηκαν οἱ ἀντίστοιχες νεώτερες, στό *IG* ἢ σὲ πιό εὐχρηστες καί προσιτές (σχολιασμένες κυρίως) ἐκδόσεις.

Οἱ μετρήσεις, πούχε ὁ Ντρούζεν σὲ γερμανικά μίλια, προσαρμόστηκαν (χωρὶς εἰδικές σημειώσεις ἢ ἀγκύλες σημαίνουσες παρέμβασή μας) σὲ χιλιόμετρα, κι ἀντίστοιχα τὰ πόδια σὲ μέτρα. Οἱ ἀποστάσεις, πού ἐκάστοτε ἀναφέρονται, εἶναι μετρημένες κατ' εὐθεῖα γραμμὴ πάνω στοὺς χάρτες.

Προβλήματα παρουσίασε καί ἡ ἀπόδοση τῶν μὲ λατινικούς χαρακτῆρες γραμμένων ἀνατολικῶν τοπωνύμιων, ὅπου συχνὰ τὸ ἴδιο τοπωνύμιο διαφέρει ἀπὸ παλιότερους σὲ νεώτερους χάρτες (ἀπὸ ἄλλο ἄκουσμα, ἢ ἀπ' ἄλλη γραπτὴ ἀπόδοση κ.λ.). Διατηρήθηκαν οἱ γραφές τοῦ Ντρούζεν — γιὰτὶ ἀλλιῶς μπορούσαν νά γεννηθοῦν καί παρεξηγήσεις (πολλὰ τοπωνύμια μοιάζουν, ἐνῶ τὰ μέρη πού δηλώνουν εἶναι ἄλλα) — παρατέθηκαν ὅμως οἱ τυχόν νεώτερες μορφές, πού χρησιμοποιήθηκαν στίς δικές μας σχετικές ὑποσημειώσεις. (Π.χ.: *Hindmend-Helmand*, *Dschadscherm-Jajarm* κ.λ.) Ἀνάλογες διτυπίες ἐμφανίζονται καί σ' ἀρχαιοελληνικά τοπωνύμια, πού συχνὰ διαφέρουν κατὰ συγγραφέα. Ἐτσι, ἐνῶ *Παραπαμισάδες*, σ' ὅλο τὸ κείμενο (ἀπ' τὸν Ἀρριανό),

Παροπαμισάδαι στα χωρία του Στράβωνα που παρατίθενται στις υποσημειώσεις - ἦ κι *Ἀρεία* κι *Ἀριανή*, κ.ἄ τ.

Τὰ 4 τοπογραφικά μαχῶν, κι ὁ παλιὸς χάρτης τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγαλέξαντρου, εἶναι ἀπ' τὴν ἔκδοση τῆς *Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ*. Ὁ Ε. Bayer σημειώνει πὼς χάρτες εἶχαν μερικά μόνο ἀντίτυπα τῆς γερμανικῆς ἔκδοσης τοῦ Ντρώζεν. (Τὸ δικό μας, ἀπ' ὅπου δουλέψαμε, κι ὅσα ἄλλα εἶδαμε, χάρτες δὲν εἶχαν.) Ὁ ἀναγνώστης ὅμως, βλέποντας τὰ τοπογραφικά, θὰ πρέπει νὰ διαβάζη συγχρόνως καὶ τὶς συμπληρώσεις τῶν ἀντίστοιχων ὑποσημειώσεων - γιὰ νεώτερους ἐντοπισμούς. Ἐπειδὴ, ἐξ ἄλλου, στὸ χάρτη τῶν ἐκστρατειῶν πολλὰ τοπωνύμια καὶ πορεῖες δὲν σημειώνονταν σωστά, κρίθηκε ἀναγκαῖο νὰ μποῦν καὶ δυὸ νέοι χάρτες, ἀκριβέστατοι κ' ἐγχρωμοί, τοῦ ἐγκυροτάτου χαρτογραφικοῦ οἴκου J. Bartholomew, καὶ πάνω τους προστέθηκαν τ' ἀρχαῖα τοπωνύμια κατὰ Ντρώζεν, μ' ἑτερόρρυθμα στοιχεῖα, καθὼς κ' οἱ πορεῖες. Στις περιπτώσεις πού κάτι δὲν ξεκαθαριζόταν μῆτ' ἀπ' τὸ κείμενο τοῦ ἱστορικοῦ μῆτ' ἀπ' τὸν παλιὸ χάρτη, ἀκολουθήθηκε ἡ γενικώτερα σήμερα κρατοῦσα ἔκδοχή.

Τῇ φροντίδα κ' εὐθύνη γιὰ ὅλο τὸ χαρτογραφικὸ ἐξοπλισμὸ καὶ τὴν ἐπεξεργασία εἶχε ὁ Στάντης.

Βιβλιογραφία ὁ Ντρώζεν δὲν εἶχε· ἀλλὰ τὰ βοηθήματα ὅπου ὑποσημειωματικὰ παραπέμπει, ἐκασταχοῦ, φτάνουν τὰ 150. Ἡ ἀναθεώρηση τοῦ ἔργου βασίστηκε, ἀντίστοιχα, σὲ παραπάνω κι ἀπὸ 200 βιβλία κι ἄρθρα.

Ἡ βιβλιογραφία, πού βοηθητικὰ παρατίθεται μετὰ τὰ ἐκδοτικὰ ἐδῶ, δὲν περιλαμβάνει ἔργα ὅπου ὑποσημειωματικὰ παραπέμψαμε μόνο μιὰ φορά, γιὰ κάποιο ἐπιμέρους θέμα, οὔτε ἄρθρα σὲ περιοδικά.

Τὸ σύνολο τῶν δημοσιευμάτων γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο ἀνεβαίνει σὲ πολλές χιλιάδες - ἀλλὰ κριτικὴ δουλειὰ δὲ θάταν ἡ παράθεση ἐδῶ μῆτε κἂν ὅλων τῶν γενικώτερων ἔργων κ' ἐνδιαφέρει βέβαια ἡ πρᾶγματι βοηθητικὴ κ' ἐγκυρὴ οὐσία ἐν προκειμένῳ, σὲ τέτοια ἔκδοση, ὅχι ὁ σχολαστικὸς καὶ συμβατικὸς τύπος.

Τίτλοι μὲ ἀστερίσκο εἶν' ἔργων πού δὲν εἶδαμε οἱ ἴδιοι.

Τέλος, καὶ νέα εὐρετήρια συντάχτηκαν ἀπ' τὸν Ἡρκο καὶ τὸ Στάντη.

Μὲ πλάγια τέτοια μπαίνουν ὅχι μόνο ἄλλων κείμενα καὶ καθαυτὸ μεταφράσεις ἀρχαίων (ὅπως, π.χ., στίς σ. 126-9, 264, 265-6, κ.ἄ.), παρὰ καὶ διάφορα πού γράφονται «à la manière de...» - στὸ ὕφος δηλαδὴ ἄλλων, ὅπως, π.χ., τὰ λόγια τῶν τριόδων τροποντινά, μετὰ τῆ δολοφονία τοῦ Φίλιππου (σ. 105-7), πού ἐκφράζουν, λαϊκότροπα κάπως, σὰν μὲ κουβέντες τῆς ταβέρνας, τὶς θέσεις τῶν λογῆς-

λογῆς παρατάξεων καὶ τὰ διαθρυλούμενα ἐν γένει, εἰλικρινὰ εἶτε καὶ ὑποβολιμαῖα, ἀπὸ φορεῖς ἀντίπαλων συμφερόντων. Μὲ πλάγια ἐπίσης καὶ ὄροι, καὶ λαϊκὲς ἐκφράσεις, ἢ καὶ λέξεις μὲ εἰδικώτερη σημασία ἢ μὲ ὑπαινιγμὸ γιὰ κάτι ἄλλο, ἢ καὶ γιὰ δήλωση ἀμφισβήτησης τῆς ἔννοιαις ποὺ ἐκφράζουν - ὅπως, π.χ.: ἡ αὐτονομία τῶν ἐλληνικῶν πόλεων (ποὺ δὲν κατάφερε δηλαδὴ νὰν' αὐτονομία πράγματι), ἡ «ἀνταλκίδεια» εἰρήνη (π' οὔτε τοῦ Ἀνταλκίδα ἦταν, γι' αὐτὸ καὶ τὰ εἰσαγωγικά, μῆτε βέβαια εἰρήνη ἀλήθεια, παρὰ ὑποταγὴ κ.λ.)

ΟΙ ΕΚΔΟΤΕΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΝ

τὸν παλιὸ μαθητὴ τοῦ Ρένου καὶ φίλο Γιάννη Κωστόπουλο, ποὺ ἀποφάσισε, ὡς πρόεδρος τῆς Τραπεζῆς Πίστεως, τὴν ἔκδοση τούτη. Χωρὶς τὴν οὐσιαστικὴ του ἐκτίμηση στὸ ἔργο, καὶ τὴ γενναία του ἀντίληψη γι' ἀληθινὴ καὶ ποιοτικὴ πνευματικὴ συμβολὴ μεγάλου τραπεζικοῦ ἰδρύματος στὸν ἀπὸ τόσα βασικὰ θεωρητικὰ βιβλία στερημένο, καὶ μάλιστα στὴ Δημοτικὴ, παιδευτικὸ καὶ εὐρύτερα μορφωτικὸ μας χῶρο, τέτοια ἔκδοση, μὲ τόσο κόστος γιὰ τὴν ἀνώτερη δυνατὴ ἐπίτευξη καὶ ἐμφάνισή της, πολλὰς δυσκολίας θάβρισκε·

τοὺς φίλους: Σπύρο Γεωργαντᾶ, Martin Jordan, Ἀλεξάνδρα Κοτσέλη, Στέλλα Λάββα, Ἄλκη Οἰκονομίδη, καὶ ἰδιαιτέρως τὸ Βασίλη Φόρη, γιὰ τὶς πολὺτιμες βοήθειες ποὺ πρόσφεραν στὸ ἔργο, μὲ καρδιά καὶ ἐκτίμηση ποὺ δὲν ξεχνᾶμε, καὶ

τὶς βιβλιοθηκὲς τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὅπου συχνὰ προσφύγαμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ
ΗΡΚΟ ΚΑΙ ΣΤΑΝΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

- Ἄνδρεάδης, Ἔργα Ἄνδρεάδης, Ἄνδρέας. Ἔργα ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπιμελεία Κ. Χ. Βαρβαρέσου, Γ.Α. Πετροπούλου, Ι.Α. Πίντου. I· Ἑλληνικὴ οἰκονομικὴ καὶ δημοσιονομικὴ ἱστορία. Ἀθήναι, 1938 [Συλλογὴ ἄρθρων]
- Ἄνδριώτης, Ἔτυμολογικὸ λεξικὸ Ἄνδριώτης, Ν.Π. Ἔτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς? Θεσσαλονίκη 1971
- Ἀρχαία Μακεδονία Ἀρχαία Μακεδονία I. Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ πρῶτον διεθνὲς συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ, 26-9/8/1968, ἐπιμελεία Βασ. Λαοῦρδα, Χ. Μακαρόνα Θεσσαλονίκη, 1970. II Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ δεῦτερο διεθνὲς συμπόσιον, Θεσσαλονίκη, 19-24/8/1973 Θεσσαλονίκη, 1977 III Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ τρίτο διεθνὲς συμπόσιον, Θεσσαλονίκη, 21-5/9/1977. Θεσσαλονίκη, 1983 IV: Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ τέταρτο διεθνὲς συμπόσιον, Θεσσαλονίκη, 21-5/9/1983. Θεσσαλονίκη 1986
- Abicht Abicht, Carolus. *Arriani Anabasis* Lipsiae, 1899 (Teubner). [Ἐπερασμένη ἔκδοσις.]
- Abicht³ (Ἡρόδοτος) Abicht, K. *Herodotos. Fur den Schulgebrauch erklart.*²⁻³ I-V, Leipzig, 1872-82.
- AJA *American Journal of Archaeology.*
- Ancient World (The) *Ancient World.* [Θεματικὰ τεύχη] *Alexander the Great*, I-IV (1981-6)
- Atkinson Atkinson, J E *A commentary on Q Curtius Rufus' Historiae Alexandri Magni, Books 3 and 4* Amsterdam, 1980.
- Badian, *Studies* Badian, E *Studies in Greek and Roman history.* Oxford, 1964.
- Baedeker, Karl *Konstantinopel, Balkanstaaten, Kleinasien, Archipel, Cypren*². Leipzig, 1914.
- Baehr¹ (Ἡρόδοτος) *Herodoti Musae. Textum ad Gaisfordi editionem recognovit, perpetua tum Fr. Creuzeri, tum sua annotatione instruxit, commentationem de vita et scriptis Herodoti, tabulas geographicas indicesque adiecit Jo Christ. Fel. Baehr.*¹ I-IV, Lipsiae, 1830-5
- Bardon, H. *Quinte-Curce, Histoires. Texte établi et traduit.* Paris, 1947-8. (Budé)
- BCH *Bulletin de Correspondence Hellénique.*

- Bean Bean, George *Turkey's southern shore An archaeological guide*. London, 1979
- Bellinger Bellinger, Alfred. *Essays on the coinage of Alexander the Great*. New York, 1963/Chicago, 1981. (Βλ. Gardiakos)
- Beloch Beloch, Karl, Julius *Griechische Geschichte*². I-IV, Berlin-Leipzig, 1912-27.
- Bengtson, *Strategie*² Bengtson, Hermann *Die Strategie in der hellenistischen Zeit. Ein Beitrag zum antiken Staatsrecht*². I-III, Munchen, 1964-7
- Bengtson, *Staatsvertrage* *Die Staatsvertrage des Altertums*. II. *Die Verträge der griechisch-romischen Welt von 700 bis 338 v. Chr. Unter Mitwirkung von Robert Werner, bearbeitet von Hermann Bengtson*². Munchen, 1975 III: *Die Verträge der griechisch-romischen Welt von 339 bis 200 v. Chr. Bearbeitet von Hatto Schmitt* Munchen, 1969
- Bengtson, *Ἱστορία* Μπένγκτσον, Χέρμαν. *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπαρχῆς μέχρι τῆ ρωμαϊκῆ αὐτοκρατορίας Μετάφραση. Ἀντρέα Γαβρίλη, πρόλογος, Μ.Β. Σακελλαρίου. Ἀθήνα, 1979 [Τυπογραφικὰ λάθη στὶς βιβλιογραφίες]*
- Berthelot, André *L'Asie ancienne et sud-orientale d'après Ptolémée*. Paris, 1930.
- Berve Berve, Helmut *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage* I-II, Munchen, 1926 [Ἔργο θεμελιώδες. Ἀπαραίτητο γιὰ κάθε ἐρευνητὴ Οἱ ἀρ(ιθμοὶ) παραπέμπουν στὴν προσωπογραφία τοῦ β' τόμου]
- Berve, *Griechische Geschichte* Berve, Helmut *Griechische Geschichte* I-II, Freiburg im Breisgau, 1931-3.
- Berve, *Tyrannis* Berve, Helmut *Die Tyrannis bei den Griechen*. I-II, Munchen, 1967
- Bickerman Bickerman, E. J. *Chronology of the ancient world*². London, 1980
- Bieber, Margarete *Alexander the Great in greek and roman art* Chicago, 1964.
- Bosworth Bosworth, A B *A historical commentary on Arrian's History of Alexander* I [βιβλία Α'-Γ'], Oxford, 1980 [Μοναδικὴ σοβαρὰ σχολιασμένη ἐκδοσὴ Ἀρριανοῦ.]
- Bouché Leclercq Βλ Droysen, γαλλικὴ μτφρ.
- Breloer, Bernhard *Alexanders Kampf gegen Poros*. Stuttgart, 1933
- Brunt Brunt, P.A. *Arrian, with an english translation Anabasis Alexandri, Indica*. I-II, Cambridge Massachusetts-London, 1976-83 (Loeb)
- Bunbury Bunbury, E H. *A history of ancient Geography among the Greeks and Romans from the earliest ages till the*

- fall of the roman empire*. I-II, London, 1879/Amsterdam, 1979.
- Burich, Nancy, J. *Alexander the Great A bibliography*. Kent State, 1970 [Ἑλληνίης, ἀνακριβής, καὶ γεμάτη τυπογραφικὰ λάθη.]
- Bury
Bury, J B *A history of Greece to the death of Alexander the Great*. New York, 1937.
- Busolt - Swoboda
Busolt, Georg - Swoboda, Heinrich *Griechische Staatskunde*³. I-II, Munchen, 1920-6
Γρηγοριάδης, Νεόκ. Ἀρριανοῦ, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις, ἀρχαῖον κείμενον, εἰσαγωγή, μετάφρασις, σχόλια Ἀθήναι, 1939. (Ζαχαρόπουλος) [Χωρὶς ὑποψία τῶν φιλολογικῶν προβλημάτων.]
- Casson, *Ships and Seaman-
ship in the
Ancient World*
Casson, Lionel *Ships and Seaman-
ship in the Ancient
World*². Princeton, 1986.
- Casson, Stanley. *Macedonia, Thrace and Illyria Their
relations to Greece from the earliest times down to the
time of Philip son of Amyntas*. Oxford, 1926/West-
port, Connecticut, 1971.
- Chantraine
Chantraine, Pierre *Arrien, L'Inde. Texte établi et tra-
duit*². Paris, 1952. (Budé.)
- CHI
(The) *Cambridge History of Iran*. I. *The Land of Iran*
Edited by W.B. Fisher. Cambridge, 1968. II: *The Me-
dian and Achaemenian periods*. Edited by Ilya Gershe-
vitch. Cambridge, 1985. [Τὸ κεφάλαιο *Alexander in
Iran* εἶναι γραμμένο ἀπ' τὸν E Badian]. III, 1-2: *The
Seleucid, Parthian and Sasanian periods*. Edited by
Ehsan Yarshater Cambridge, 1983
- CHIN
(The) *Cambridge History of India*. I *Ancient India*.
Edited by E.J. Rapson. Cambridge, 1922/New Delhi.
[Τὰ κεφάλαια. *Alexander the Great καὶ India in early
greek and latin Literature* εἶναι γραμμένα ἀπ' τὸν E
R Bevan.]
- CIA
Βλ. IG.
- CIG
*Corpus Inscriptionum Graecarum. Edidit Augustus
Boeckhius* [Οἱ δύο πρῶτοι τόμοι Μετά:] *Joannes
Franzius, Ernestus Curtius, Adolphus Kirchhoff*. I-IV,
Berolini, 1828-77.
- Cloché, *Démosthènes*
Cloché, Paul *Démosthènes et la fin de la démocratie
athénienne*. Paris, 1937
Cohen, Robert. *La Grèce et l'hellénisation du monde
antique*. Paris, 1934. [Στις σ. 342-404 ἀνασκόπηση
τῆς ἔρευνας καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο.]
- Δρόυσεν-Πανταζίδης } Βλ. Droysen, ἐλληνικὴ μτφρ.
Δρόυσεν-Δέλλιος }
- Diels - Kranz
Diels, Hermann - Kranz, Walter *Die Fragmente der*

- Vorsokratiker, griechisch und deutsch*¹⁰. I-III, Berlin, 1960-1.
- Ditt., *Syll.*³ Dittenberger, Guilelmus *Sylogae Inscriptionum Graecarum*³. I-IV, Lipsiae, 1915-24/Hildesheim, 1982.
- H. Droysen, *Heerwesen* Droysen, H *Heerwesen und Kriegführung der Griechen*. Freiburg, 1889
- Droysen (*Kroner*) Droysen, Joh Gust *Geschichte Alexanders des Grossen*¹. Berlin, 1833. [Πρώτη έκδοση του έργου Ἐπανεκδόθηκε με νέο πρόλογο, χωρίς υποσημειώσεις και χάρτες, στη σειρά *Kroner*, όπου και παραπέμπω:] *Neudruck der Urausgabe herausgegeben von Helmut Berve*. Stuttgart, 1939.
- Droysen, Joh. Gust. *Geschichte des Hellenismus*¹ I: *Geschichte der Nachfolger Alexanders*. II: *Geschichte der Bildung des hellenistischen Staatensystemes Mit einem Anhang über die hellenistischen Stadtgründungen*. Hamburg, 1836-43. [Και τὰ δύο ἔργα μαζί στὴν β' έκδοση:]
- Droysen (πρωτότυπο τῆς μετάφρασης αὐτῆς) Droysen, Joh Gust. *Geschichte des Hellenismus*² I, 1-2: *Geschichte Alexanders des Grossen*. II, 1-2: *Geschichte der Diadochen*. III, 1-2: *Geschichte der Epigonen. Mit einem Anhang: Ueber die hellenischen Stadtgründungen*. Gotha, 1877-8. [Τῆς 2^{ης} αὐτῆς γερμανικῆς έκδοσης, χωρίς ὅλες τὶς υποσημειώσεις, καὶ χωρὶς τοὺς χάρτες τῆς, ἀνατύπωση με νέο ἐπίλογο καὶ πληρέστερο index:] *Geschichte des Hellenismus. Neue durchgesehene Ausgabe, herausgegeben von Erich Bayrer*. I-III, Basel, 1952-3.
- [Μτφρ στὰ γαλλικά:] *Histoire de l'Hellénisme, traduite de l'allemand sous la direction de A. Bouché Léciercq*. I: *Histoire d'Alexandre le Grand*. [Μτφρ τοῦ κειμένου ἀπ' τὸν M. Ém Legrand] II: *Histoire des Successeurs d'Alexandre. (Diadoques)* III: *Histoire des Successeurs d'Alexandre. (Epigones.)* Paris, 1883-5.
- [Μτφρ στὰ ἑλληνικά:] *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ*. Α' : *Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Πανταζίδου*. Ἀθῆναι, 1899. Β' : *Ἱστορία τῶν Διαδόχων, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰ. Πανταζίδου*. Ἀθῆναι, 1897. Γ', 1-2: *Ἱστορία τῶν Ἐπιγόνων, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ἰω. Δελλίου, μετὰ παραρτήματος περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ*. Ἀθῆναι, 1903.
- Droysen, *Kleine Schriften* Droysen, Joh. Gust. *Kleine Schriften zur alten Geschichte*. I-II, Leipzig, 1893-4.
- Dubner *Arriani Anabasis et Indica, ex optimo codice Parisino emendavit et varietatem ejus libri retulit Fr. Dübner*. [Μαζί με:] *Reliqua Arriani et scriptorum de rebus Alexandri M fragmenta collegit, Pseudo-Callisthenis*

- historiam fabulosam ex tribus codicibus nunc primum edidit, Itinerarium Alexandri et indices adiecit Carolus Müller.* [Παραπομπές με τη συντομογραφία SRAM.] Parisus, 1846. (Didot.)
- Ehrenberg, Victor *Alexander and the Greeks. Translated by Ruth Fraenkel von Velsen.* Oxford, 1938
- Ellis, J R *Philip II and macedonian imperialism.* London, 1976.
- Engels Engels, Donald, W *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army* Berkeley, 1980
- Errington Errington, Malcolm. *Geschichte Makedoniens. Von den Anfängen bis zum Untergang des Königreiches* München, 1986
- FHG* Mullerus, Car. [καὶ] Theod *Fragmenta Historicorum Graecorum* I-V, Parisus, 1848-85. (Didot.) [Ὅλες οἱ παραπομπές τοῦ Droysen στὸ ἔργο αὐτὸ ἀντικαταστάθηκαν μετὰ τὴν ἀντίστοιχες στὸν Jacoby, *FGH*, ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων ποὺ ὑπῆρχαν διαφορὲς στὰ κείμενα.]
- Fraser Fraser, P.M *Ptolemaic Alexandria.* I-III, Oxford, 1972.
- Frisk Frisk, Hjalmar. *Griechisches etymologisches Wörterbuch* I-III, Heidelberg, 1972-3
- Frye Frye, Richard *The history of ancient Iran* München, 1984.
- Fuller Fuller, J.F.C *The generalship of Alexander the Great* London 1958. [Πληρέστερο index στὴν ἀνατύπωση τοῦ 1968. Βιβλίο γραμμένο ἀπὸ στρατιωτικὸ, χρήσιμο γιὰ τακτικὰ κυρίως θέματα.]
- Gardiakos, S. *The coinages of Alexander the Great.* I-III, Chicago, 1981. [Συλλογὴ βασικῶν νομισματικῶν μελετῶν.]
- Geyer, Fritz. *Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II.* München-Berlin, 1930.
- GGM* Mullerus, Carolus. *Geographi Graeci Miores* I-II καὶ *Tabulae*, Parisus, 1855-61. (Didot.)
- GJ* *Geographical Journal.*
- Glötz - Cohen Glötz, Gustave - Cohen, Robert - Roussel, Pierre *Histoire Grecque* [στὴ σειρά: *Histoire Générale*], I-IV, Paris, 1938-45.
- Gomme Gomme, A W - Andrews, A - Dover, - K J. *A historical commentary on Thucydides.* I-V, Oxford, 1945-81.
- Goukowsky Goukowsky, Paul *Diodore de Sicile, Bibliothèque historique, Livre XVII. Texte établi et traduit* Paris, 1976. (Budé.)
- Goukowsky, *Essai* Goukowsky, Paul *Essai sur les origines du mythe d'Alexandre (336-270 av J.C.)* I: *Les origines politiques.*

- II *Alexandre et Dionysos* Nancy, 1978-81
Greece and Rome Second Series XII, 2 (October, 1965) [Τόμος με διάφορα άρθρα για τὸν Ἀλέξανδρο]
- Griffith, G T *Alexander the Great The main problems* Cambridge, 1966 [Συλλογικός τόμος μελετῶν.]
- Grote Grote, George *A history of Greece, from the earliest period to the close of the generation contemporary with Alexander the Great*². I-XII, London, 1869
 Hadjidakis, G N *Zur Abstammung der alten Makedonier. Eine ethnologische Studie.* Athen, 1897
- Hamilton Hamilton, J R *Plutarch, Alexander A commentary.* Oxford, 1969
- Hammond Hammond, N G L *A history of Macedonia I Historical geography and prehistory* II. [μαζί με] - Griffith G T 550-336 B C. Oxford, 1972-9 [Τὸ κεφάλαιο *The reign of Philip the second*, στὸ β' τόμο· γραμμένο ἀπ' τὸν Griffith]
- Hammond, Alexander Hammond, N.G L *Alexander the Great. King, Commander and Statesman* London, 1981
 Hammond, N G L *Three historians of Alexander the Great. The so-called vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius.* Cambridge, 1983
- Hardt, Alexandre *Alexandre le Grand. Image et réalité.* [Στὴ σειρά] *Fondation Hardt Entretiens sur l'antiquité classique, tome XXII* Genève, 1975. [Συλλογικός τόμος μελετῶν, με κριτικὴ συζήτηση στὸ τέλος καθεμιᾶς]
- Head, HN² Head, Barclay, V *Historia numorum A manual of greek Numismatics*². Oxford, 1911
- Heisserer Heisserer, A J *Alexander the Great and the Greeks The epigraphic evidence* Norman, 1980
- Hicks - Hill Hicks, E L - Hill, G.F *A manual of Greek historical inscriptions*² Oxford, 1901.
- Hoffmann Hoffmann, Otto *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum* Göttingen, 1906/Hildesheim, 1974.
- Hogemann Hogemann, Peter *Alexander der Grosse und Arabien* München, 1985.
- How - Wells² How, W W - Wells, J *A commentary on Herodotus*². I-II Oxford, 1928
- Hultsch, *Metrologie*² Hultsch, Friedrich. *Griechische und römische Metrologie*² Berlin, 1882/Graz, 1971.
- IEE *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους Δ' Μέγας Ἀλέξανδρος Ἑλληνιστικοὶ χρόνοι* Ἀθήναι, 1973 [Συλλογικὸ ἔργο]
- IG *Inscriptiones Graecae* Berolini, 1873 - [Οἱ τόμοι ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, ποὺ ἀντικαταστάθηκαν ἀπ' τὴν β' ἔκδοση (IG²), ἔχουν τὴ συντομογραφία CIA (: *Corpus*

- Inscriptionum Atticarum*]
- IG² *Inscriptiones Graecae. (Editio altera)* Berlin, 1913-
- IK *Inchriften griechischer Stadte aus Kleinasien* Bonn, 1972-.
- Jacoby, FG+H Jacoby, Felix *Die Fragmente der griechischen Historiker* I-III [σὲ 15 τόμους], Berlin-Leiden, 1923-
- Jaeger, Werner *Demosthenes Der Staatsmann und sein Werden* Berlin, 1939
- [Μτφρ στὰ ἑλληνικά:] *Δημοσθένης Διαμόρφωση καὶ ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς του Μετάφραση Δέσποινας Καρπούζα-Καρασσάβα* Ἀθήνα, 1979
- Janke Janke, A *Auf Alexanders des Grossen Pfaden. Eine Reise durch Kleinasien* Berlin, 1904
- JHS *Journal of Hellenic Studies*
- Jouguet, P *L'imperialisme macédonien et l'hellénisation de l'Orient* Paris, 1937
- Justi, Ferdinand *Iranisches Namenbuch* Marburg, 1895/Hildesheim, 1963.
- Kaerst Kaerst, Julius *Geschichte des Hellenismus?* I-II, Leipzig-Berlin, 1917-26 [Ἐξάριστες ἀναλύσεις]
- Kalléris Kalléris, Jean *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique.* I-II, 1. Athènes, 1954-76
- Kiepert, Atlas antiquus Kiepert, H *Atlas antiquus* Berlin, (1898;).
- Kleine Pauly* (Der) *kleine Pauly Lexicon der Antike, auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie, herausgegeben von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer und H Gartner* I-V, Stuttgart-München, 1964-75
- Kornemann Kornemann, Ernst. *Die Alexandergeschichte des Königs Ptolemaios I. von Aegypten. Versuch einer Rekonstruktion* Leipzig-Berlin, 1935
- Kroll, Guilelmus *Historia Alexandri Magni. (Pseudo-Callisthenes)* I: *Recensio vetusta.* (Berlin), 1926/77
- Kromayer - Veith, Schlachten-Atlas Kromayer, Johannes - Veith, Georg *Schlachten-Atlas zur antiken Kriegsgeschichte 120 Karten auf 34 Tafeln mit begleitendem Text* Leipzig, 1922.
- Kromayer - Veith, Antike Schlachtfelder Kromayer, J - Veith, G (κ.ᾶ) *Antike Schlachtfelder. Bausteine zu einer antiken Kriegsgeschichte* I-IV, [σὲ 5 τόμους], Berlin, 1903-31 [Τὸ κεφάλαιο *Alexander der Grosse*, στὸν τόμο IV, εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν W Judeich.]
- Lane Fox Lane Fox, Robin *Alexander the Great* London, 1973.
- Launey Launey, Marcel *Recherches sur les armées hellénistiques* I-II, Paris, 1949-50.
- Levi Levi, Mario - Attilio *Introduzione ad Alessandro Magno* Milano, 1977

- Liddell - Scott Liddell, Henry, George - Scott, Robert. *A Greek-English Lexicon. A new edition revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones.* Oxford, 1940.
- Lindsay Adams, W. - Borza, Eugene, N. *Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage* Washington, 1982. [Συλλογικός τόμος μελετών.]
- Μέγας Ἀλέξανδρος 2300 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του. Ἀφιέρωμα Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.* Θεσσαλονίκη, 1980 [Συλλογικός τόμος μελετών.]
- MEE *Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία.* Α'-ΚΔ', Ἀθήναι, 1926-34
- MacGrindle MacGrindle, J W. *The invasion of India by Alexander the Great, as described by Arrian, Q Curtius, Diodorus, Plutarch and Justin, being translations of such portions of the works of these and other classical authors as describe Alexander's campaigns in Afghanistan, the Panjâb, Sindh, Gedrosia and Karmania*². Westminster, 1896/New Delhi.
- Macedonian Studies, Edson* *Ancient Macedonian Studies in honor of Charles F. Edson.* Θεσσαλονίκη, 1981. [Συλλογικός τόμος μελετών.]
- Marsden Marsden, F.W. *The campaign of Gaugamela.* Liverpool, 1964.
- Momigliano, Arnaldo *Filippo il Macedone. Saggio sulla storia greca del IV secondo a.C* Firenze, 1934.
- Muller (ΨευδοΚαλλισθένης) Βλ Dubner
- Muller, L. *Numismatique d'Alexandre de Grand, suivie d'un appendice contenant les monnaies de Philippe II et III* Copenhagen, 1855/Chicago, 1981 (Βλ. Gardiakos).
- Nachmanson Nachmanson, Ernst *Historische griechische Inschriften, bis auf Alexander den Grossen, ausgewählt und erklärt.* Bonn, 1913.
- Narain, A.K. *The Indo-Greeks.* Oxford, 1957/New Delhi, 1980.
- Niese Niese, Benedictus *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea.* I-III, Gotha, 1893-1903/Darmstadt, 1963.
- OGIS Dittenberger, Wilhelmus *Oriens Graeci Inscriptiones Selectae.* I-II, Leipzig, 1903-5/Hildesheim, 1970.
- Parke, H W *Greek mercenary soldiers, from the earliest times to the battle of Ipsus* Oxford, 1933
- PCPhS. N.S. *Proceedings of the Cambridge Philological Society. New Series.*
- Pearson Pearson, Lionel *The Lost Histories of Alexander the Great* New York, 1960.

- PECS Stillwell, Richard. *The Princeton Encyclopedia of classical Sites*. Princeton, 1976.
- Pédech Pédech, Paul. *Historiens compagnons d'Alexandre. Callisthène, Onésicrite, Néarque, Ptolémée, Aristobule*. Paris, 1984.
- Perrot - Chipiez, *Histoire de l'Art* Perrot, Georges - Chipiez, Charles. *Histoire de l'Art dans l'Antiquité*. I-X, Paris, 1882-1914
- Pfeiffer (Καλλιμάχος) Pfeifer, Rudolphus. *Callimachus* I-II, Οξονη, 1949.
- Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. I-II, Bern-München, 1959-69.
- Radet Radet, Georges *Alexandre le Grand*². Paris, 1950.
- Rawlinson² (Ἡρόδοτος) Rawlinson, Georges. *History of Herodotus. A new english version, edited with copious notes and appendices*²... I-IV, London, 1862.
- RE *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung (begonnen von Georg Wissowa, fortgeführt von Wilhelm Kroll und Karl Mittelhaus, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen, herausgegeben von Konrat Ziegler ..)* 84 τόμοι Stuttgart-München, 1893-1980.
- (The) Reader's Digest Great World Atlas London, 1969.
- Roos Roos, A.G *Flavi Arriani quae exstant omnia. I: Alexandri Anabasis. II: Scripta minora et fragmenta. Editio stereotypa correctior. Addenda et corrigenda adiecit G. Wirth*. Leipzig, 1967. (Teubner.)
- Roscher Roscher, W.H *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie*. I-IV (μὲ 4 Supplemente) Leipzig, 1884-1937/Hildesheim, 1965-77.
- Rose, *Aristoteles pseudepigraphus* Rose Valentinus *Aristoteles pseudepigraphus*. Lipsiae, 1863.
- Rose, *Fragmenta* Rose Valentinus *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta* Lipsiae, 1886 (Teubner)
- Rüstow - Köchly Rüstow, W. - Köchly, H. *Geschichte des griechischen Kriegswesens von der ältesten Zeit bis auf Pyrrhos*. Aarau, 1852/Osnabruck, 1973.
- Σαράντης Σαράντης, Θεόδωρος *Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὴν ἱστορία ἕως τὸν θρόνο. Α'-Β', Ἀθῆναι, 1970. [Γραμμένο ἀπὸ στρατιωτικό, ποὺ περιηγήθηκε τὰ μέρη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγαλέξαντρου. Χρήσιμο, γιὰ τακτικά κυρίως θέματα. Ἔχει φωτογραφικὸ ὕλικό]*
- Samuel, Alan. *Greek and roman Chronology. Calendars and Years in classical Antiquity*. München, 1972.
- Schachermeyr Schachermeyr, Fritz. *Alexander der Grosse. Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens* Wien, 1973

- Schäfer, *Demosthenes*² Schaefer, Arnold. *Demosthenes und seine Zeit*² I-III Leipzig, 1885-7/I-IV, Hildesheim, 1966-7 [Στὴν ἀνατύπωση περιλαμβάνεται κι ὁ 8' τόμος τῆς ἀ' ἐκδόσης μὲ τὰ *Παραρτήματα*. Τοῦ Droysen οἱ παραπομπές στὴν ἀ' ἐκδοση τοῦ ἔργου, ἀντικαταστάθηκαν ἐδῶ μὲ παραπομπές στὴ β'.]
Schwarz, Franz v *Alexanders des Grossen Feldzuge in Turkestan Kommentar zu den Geschichtswerken des Flavius Arrianus und Q. Curtius Rufus auf Grund vieljahriger Reisen im russischen Turkestan und den angrenzenden Landern.*² Stuttgart, 1906. [Ἔργο πολῦτιμο γιὰ τὸ μελετητὴ τῆς ἐκστρατείας στὴ Βακτριανὴ καὶ Σογδιανή]
- Scullard Scullard, H.H. *The elephant in the greek and roman world* Cambridge, 1974.
- Seibert Seibert, Jakob. *Alexander der Grosse* Darmstadt, 1972 [Ἀνασκόπηση τῆς ἔρευνας κατὰ θέματα, κι ἀντίστοιχη βιβλιογραφία. Λαμπρὸ βοήθημα γιὰ σφαιρικὴ θεώρηση τῶν προβλημάτων τῆς ἱστορίας τοῦ Μεγαλέξαντρου.]
- Seibert, *Eroberung* Seibert, Jakob *Die Eroberung des Perserreiches durch Alexander den Grossen auf kartographischer Grundlage* Wiesbaden, 1985. [Λεπτομερὴς γεωγραφικὸς σχολιασμὸς τῆς πορείας τῆς ἐκστρατείας Περιλαμβάνει 29 μεγάλους χάρτες Ἀπαραίτητο βοήθημα γιὰ τὸν ἐρευνητὴ]
- Snodgrass Snodgrass, A M *Arms and armour of the Greeks* London, 1967.
Sordi, Marta *Alessandro Magno tra Storia e Mito* Milano, 1984 [Συλλογικὸς τόμος μελετῶν]
- SRAM Βλ. Dubner.
- Stark Stark, Freya *Alexander's Path, from Caria to Cilicia* London, 1958.
Stein, Sir Aurel *On Alexander's Track to the Indus. Personal narrative of explorations on the north-west frontier of India* London, 1929/Chicago, 1974
- Stein⁴⁻⁵ Stein, Heinrich *Herodotos, erklart*¹⁻⁶ I-V, (Berlin, 1893-1908) [Διαφορετικὲς ἐκδόσεις κατὰ τόμο]
- TAM *Tituli Asiae Minoris*. Vindobonae, 1901-
- Tarn Tarn, W W *Alexander the Great I Narrative. II: Sources and Studies* Cambridge, 1948 [Βιβλίο ποὺ ἐπηρέασε τὴν ἔρευνα. Οἱ ἀπόψεις του ἔχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνααιρεθῆ. Χρήσιμο μόνο γιὰ τὸν εἰδικὸ, καὶ μὲ μεγάλη ἐπιφύλαξη.]
- Tarn, *The Greeks in Baktria and India*³ Tarn, W W *The Greeks in Baktria and India. Updated with a preface and a new bibliography by Frank Lee Holt*³ Chicago, 1985

- Times Atlas* *The Times Atlas of the World* London, 1983.
- TrGF* *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. 1. *Didascaliae tragicae, catalogi tragicorum et tragoediarum, testimonia et fragmenta tragicorum minorum* Editor Bruno Snell. 2: *Fragmenta adespota. Testimonia volumini 1 addenda, indices ad volumina 1 et 2.* Editores Richard Kannicht et Bruno Snell. 3: *Aeschylus* Editor Stefan Radt. 4: *Sophocles* Editor Stefan Radt Göttingen, 1971-85
- Tschirikower *Tschirikower, V Die hellenistischen Städtegrundungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit.* [Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ] *Philologus, Supplementband XIX, Heft 1.* Leipzig, 1927 / New York, 1973
Φρεαρίτης, Κωνσταντῖνος. *Ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου κατὰ Δρώζεν, ἐπεξεργασθεῖσα [1] λεπτομερέστερον καὶ καταρτισθεῖσα πληρέστερον ἐξ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων πηγῶν.* Ἐν Ἀθήναις, 1859. [Ἀπ' τὴν α' ἐκδ.]
- Walbank *Walbank, F W A historical commentary on Polybius I-III,* Oxford, 1957-79.
Wankel, Hermann *Demosthenes Rede für Ktesiphon über den Kranz, erläutert und mit einer Einleitung versehen* I-II, Heidelberg, 1976.
Wartenburg, Maximilian Graf Yorck von *Kurze Uebersicht der Feldzüge Alexanders des Grossen* Berlin, 1897
- Welles, *Royal Correspondence* Welles, C Bradford: *Royal Correspondence in the hellenistic period A study in Greek epigraphy* New Haven, 1934 / Chicago, 1974
West, M L *Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati* I-II, Oxford, 1971-2.
- Westlake *Westlake, H.D Thessaly in the fourth century B C* London, 1935
- Wilcken, *UPZ* Wilcken, Ulrich, *Urkunden der Ptolemaerzeit (Ältere Funde)* I-II, Berlin-Leipzig, 1927-57
- Wilcken *Wilcken, Ulrich, Alexander der Grosse* Leipzig, 1931 [Στὴν ἐκδόσῃ αὐτῇ γίνονται οἱ παραπομπές.]
Ἐνημερωμένη μετάφραση στ' ἀγγλικά] *Alexander the Great, translated by G C. Richards, with Preface and Introduction to Alexander Studies, Notes, and Bibliography* by Eugene N. Borza New York, 1967
- Will, Wolfgang *Alexander der Grosse (Geschichte Makedoniens Band 2)* Stuttgart, 1986
- Wirth, Gerhard *Studien zur Alexandergeschichte* Darmstadt, 1985
- Wirth, Gerhard *Philipp II. (Geschichte Makedoniens. Band 1)* Stuttgart, 1985.
- Wirth - Hinüber *Wirth, Gerhard - Hinüber, Oskar von Arrian Der*

Alexanderzug, *Indische Geschichte. Griechisch und deutsch, herausgegeben und übersetzt* München-Zürich, 1985. (*Tusculum*). [Σύντομα σχόλια, καλή βιβλιογραφία, πολλά τυπογραφικά λάθη.]

Wüst, Fritz. *Philipp II. von Makedonien und Griechenland, in den Jahren von 346 bis 338* München, 1938/ New York, 1973.

Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*

Zgusta, Ladislav *Kleinasiatische Ortsnamen. (Beiträge zur Namenforschung, neue Folge, Beiheft 21.)* Heidelberg, 1984.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αι.	:	αἰώνας
ἀπόσπ.	:	ἀπόσπασμα
ἀρ	.	ἀριθμός
βλ	.	βλέπε
γρμ	:	γραμματάρια
ἐκδ	.	ἐκδοση
ἐνν.	.	ἐννοεῖται
κ.ἄ	.	καὶ ἄλλοι/α
κ ἄ π.	.	καὶ ἄλλοι/α πολλοί/ἄ
κ ἐ.	.	καὶ ἐξῆς
κεφ.	.	κεφάλαιο
κώδ.	:	κώδικας/ες
μ	:	μέτρα
μετφρ	:	μετάφραση
ὁ π.	:	ὅπου παραπάνω
πρβλ	.	παράβαλε
σ.	:	σελίδα
στ	:	στίχος
T	.	<i>Testimonium</i> a
ύ.	:	ύποσημείωση
ύψόμ.	:	ύψόμετρο
χλμ	:	χιλιόμετρα

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

A' 1

Ἐντικείμενο τοῦ ἔργου - Ἡ προηγούμενη ἱστορική πορεία τῶν Ἑλλήνων - Ὁ Φίλιππος κ' ἡ πολιτική του - Ἡ Κορινθιακὴ Συμμαχία τὸ 338 - Τὸ Περσικὸ κράτος ὡς τὸ Δαρεῖο τὸν γ'.

Τ' ὄνομα Ἀλέξανδρος σημαδεύει τὸ τέλος μιᾶς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀρχὴ μιᾶς νέας. Ἡ κοσμοϊστορική δράση τοῦ Μεγαλέξαντρου¹ σφραγίζει δυὸ αἰῶνες ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν — τὴν πρώτη αὐτῆ κρίσιμη πάλη τῆς Δύσης πρὸς τὴν Ἀνατολή — καταλύοντας τὸ Περσικὸ κράτος, κατακτιῶντας τὶς χῶρες ὅλες, ὡς τὶς ἀφρικανικὲς ἐρήμους καὶ πέρα ἀπὸ τὸν Ἰαξάρτη καὶ τὸν Ἰνδό, ἐξαπλώνοντας τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια καὶ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία σὲ λαοὺς παρακμασμένων πολιτισμῶν, καὶ ἀνοίγοντας ἔτσι τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ Ἱστορία δὲν κατέχει ἄλλο γεγονός τόσο καταπληκτικὸ ποτὲ ἄλλοτε, οὔτε πρὶν οὔτε μετὰ, λαὸς τόσο μικρὸς δὲν κατάφερε τόσο ραγδαῖα καὶ ὀλοκληρωτικὰ νὰ συντρίψῃ τὴν ὑπερδύναμη τέτοιου γιγάντιου κράτους καὶ στὰ ἐρείπιά του νὰ θεμελιώσῃ νέες μορφὲς πολιτείας καὶ ζωῆς τῶν λαῶν.

Ἀ π ὀ π ο ὕ ὁ μικρὸς ἑλληνικὸς κόσμος τὸ θάρρος γιὰ τέτοια ἐπιχείρηση, τὴ δύναμη γιὰ τέτοιες νίκες, τὰ μέσα γιὰ τέτοια κατορθώματα; Ἀ π ὀ τί τέτοια μοναρχία τῶν Περσῶν — ποὺ μπόρεσε νὰ κατακτήσῃ, καὶ νὰ κυβερνᾷ δυὸ αἰῶνες, τόσους λαοὺς καὶ τόπους (καὶ ποὺ ὡς πρὶν ἀπὸ λίγο, ἐπὶ δυὸ γενιές, ὑπήκοους τῆς κρατοῦσε τοὺς ἑλληνες ἀποικίους τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, ἐνῶ στὰ νησιά καὶ τὴ μητροπολιτικὴν Ἑλλάδα ἔπαιζε τὸ ρόλο τοῦ κυρίαρχου *δισαυτοκράτορος*) — ἀ π ὀ τί λοιπὸν γκρεμίστηκ' ἔτσι στὸ πρῶτο χτύπημα τοῦ Μακεδόνα;

¹ [Ἀλέξανδρος, καὶ Ἀλέξαντρος στὴ νεοελληνικὴ δημοτικὴ καὶ Μεγαλέξαντρος στὸ στόμα τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ αἰῶνες, καὶ κατὰ παράδοση (Πρβλ: Ἡ φυλλάδα τοῦ Μεγαλέξαντρου κ. α.)] Στὸ κείμενο τοῦ Droysen εἶναι *Alexander*, κ' ὑπερβολικὰ συχνά *der König*. Στὴ νεοελληνικὴ αὐτὴ ἀπόδοση διακυμαίνεται τ' ὄνομα, κατὰ τοὺς διάφορους τύπους του, ποὺ ὅλους τοὺς λέμε καὶ τοὺς γράφουμε, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ νοήματος, τὴν ἀτμοσφαιρὰ καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ὕφους, τῆς ἡχητικῆς, ποὺ κρατεῖ ἐδῶ ἢ ἐκεῖ τοῦ λόγου, τοῦ ρυθμοῦ κ. λ. Οἱ ἀπαιτήσεις «ὁμοιοτυπίας», «παρα-αδασκαλιστικῆς» (δυστυχῶς καὶ σὲ ὀψιμοὺς ἀδμοτικιστῆς) μας εἶν' ἀθέμιτο νὰ κρατᾷν κ' εἰς βάρος τῆς φυσικῆς καὶ ἀμεσης ἔκφρασης. (Τὴ θέση αὐτὴ ἂς ἔχη ὁ ἀναγνώστης ὑπόψῃ του καὶ γενικώτερα, ὡς πρὸς κλίσεις, καταλήξεις, τονισμοὺς, τύπους κ. λ. ποὺ θὰ συναντᾷ)]

Ἡ ἐξήγηση βρίσκει ἐν μέρει στήν ἀπό κάθε ἀποψη πολιτική ἀντίθεση τῶν δυο κόσμων, πού προδιαμορφώθηκε γεωγραφικά, καί δυνάμων ὀλοένα, μὲς ἀπ' τὴν ἱστορική τους ἀνάπτυξη, ἔχοντας πιά ὠριμάσει πρὸς τὴν ἔσχατη κρίση, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐκστρατεύη κατὰ τοῦ Δαρείου.

Οἱ Ἕλληνες εἶναι λαὸς νέος, μπρὸς στοὺς ἀπὸ παλιὰ ἐξημερωμένους ἀσιᾶτες. συγκροτημένος σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ ὁμόγλωσσα φύλα - κι ὅλ' ἡ ἱστορία τους δὲν εἶναι παρά ἡ εὐστοχη μὲν δημιουργία ἐθνικῆς κοινότητος ὑπὸ τ' ὄνομ' αὐτό, μὰ κ' ἡ μάταιη πάντ' ἀναζήτηση ἐνότητος πολιτικῆς.

Ὡς τότε πού ἐπεκράτησε τ' ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, οἱ γνώσεις τους γιὰ τὸ ἴδιο τους τὸ παρελθὸν εἶναι πολὺ ἀβέβαιες καί μυθικές. Πιστεύουν πὼς εἶναι αὐτόχθονες στήν ὄρεινὴ κι ὄλο κόλπους χερσόνησο, πού ἀπ' τὸ Σκάρδο καί τίς πηγές τοῦ Ἀξιοῦ ἀπλώνεται πρὸς τὸ νοτιά, ὡς τὸ Ταίναρο. Θυμοῦνται κάποιο βασιλιά *Πελασγὸ*, πού βασίλευσε, λέν, στὸ Ἄργος, καί πού ἡ ἐπικρατεία του ἔπιανε καί τὴ Δωδώνη καί τὴ Θεσσαλία καί τίς πλαγιές τῆς Πίνδου καί τὴν Παιονία κι ὅλη τὴ χώρα, ἴσαμε τοῦ Στρυμόνα τ' ἀγνά² νερά. Ἡ Ἑλλάδα ὅλη *Πελασγία* λεγόταν τότε.³

Τὰ βορεινὰ φύλα μέναν στὰ βουνὰ τους καί τίς κοιλάδες, ζῶντας τὴν ἀγροτική τους καί ποιμενικὴ ζωὴ μ' ἀρχαία εὐσέβεια, πού τοὺς θεοὺς ἀκόμα δίχως ξέχωρα ὀνόματα, μόνο *Δυνάμεις* καλοῦσε, *γιατὶ ὅλα τὰ μποροῦν*, καί στὸ παιγνίδι φωτὸς καί σκοταδιοῦ, ζωῆς καί θάνατου, στῆς φύσης τὰ φαινόμενα ὅλα, ἔβλεπε σημεῖα καί φανερώματα τῆς αὐστηρῆς τους τάξης

Ἄλλα φύλα ὅμως τάσπρωξ' ἡ ἀνάγκη εἴτ' ἡ χαρὰ τῆς πλάνης στίς θάλασσες πούταν κοντὰ ἦ καί πέρ' ἀπ' τίς θάλασσες νὰ κυνηγᾶν μὲ πόλεμους καί πειρατείες πλούτη, εἴτε καί μὲ βία κι ἀποκοτιές νὰ στήνουν νέες πατρίδες. Ἐδῶ τώρα ὅλα κρέμονταν ἀπ' τὴν προσωπικὴ παλληκαριά, καί μόνο ἡ ἀπόλυτη καί τολμηρὴ ἀνεξαρτησία ἐξασφάλιζε σωστὴ δρᾶση καί βέβαιο κέρδος Ἄλλαξε λοιπὸν σ' αὐτοὺς κ' ἡ σύλληψη τῆς *θεότητος* ἀντὶ γιὰ τὰ σιωπηλὰ ἐκεῖνα *στοιχεῖα*, πού ψύχωναν ἔτσι καί γυρόφερναν τὴ φύση, δυνάμεις τώρα ἴσχυαν καί δροῦσαν σάν κι αὐτὲς πού κινοῦσαν πιά καί πραγματῶναν τὴ ζωὴ τους: ὁρμές τῆς δραστηρίας θέλησης καί τῆς ἀποφασιστικῆς πράξης - *Χεριοῦ* πού κυβερ-

2^H [Αἰσχύλος, *Ἰκέτιδες*, 250-9]

3^H [Ἡρόδοτος, Β' 56]

νάει! Κι ὅπως ἐξωτερικά, ἔτσι καὶ μέσα τους ἀλλὰ ξαν: ἔγιναν Ἑλληγες! Καὶ σ' ἄλλους ἀπὸ δαύτους ἔφτασε λοιπὸν νὰ ροβολήσουν ἀπὸ τὰ βουνὰ στοὺς κάμπους τῆς Θεσσαλίας, τῆς Βοιωτίας, τῆς Πελοποννήσου, κι αὐτοῦ νὰ μείνουν· ἐνῶ τὸ Αἰγαῖο τράβηξ' ἄλλους, μὲ τὰ ὁμορφὰ νησιά του - καὶ στ' ἀνατολικά του: οἱ παραλίες ἐκεῖνες, μὲ τὶς πλατεῖες καὶ καρπερὲς πεδιάδες, καὶ παραπέρα τὰ βουνὰ π' ἀνηφορίζουν στὰ ἐσωτερικά ὑψίπεδα τῆς Μικρασίας.

Κι ὄλο δυνάμων' ἡ ὀρμὴ αὐτή, κι ὄλο καὶ πιὸ πολλοὶ παῖρναν τοὺς δρόμους τῶν πρώτων: κατὰ τὰ χαμηλότερα, τὰ νοτιώτερα, τὰ θαλασσινὰ καὶ τ' ἀνατολικώτερα.

Καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου βασιλεῖς μὲ τοὺς ἐταίρους συμπολεμιστὲς τοὺς εἰσβάλαν στὶς γειτονικὲς κοιλάδες καὶ πεδιάδες, κ' ἔδιωξαν ἢ καθυπόταξαν τοὺς ντόπιους, στήθηκε σιγὰ-σιγὰ κάποια κυριαρχία ἐταίρων, πού δὲν ἄργησε νὰ παραγκωνίση ἢ καὶ νὰ περιορίση σὲ κατ' ὄνομα μόνο «ἐξουσία» τὴν πρωτογενῆ βασιλεία, ἐγκαθιδρύνοντας στὸ τέλος, μ' ἄξονες ἰσχυρότερους καὶ μεγαλύτερη εὐστάθεια, τὴν ἀριστοκρατία. Ἀντίθετα, ὅσοι διώχτηκαν, κ' ἔκαναν ἀποικίες, γιὰ νὰ μπορέσουνε σὲ ξένη γῆ κι ἀνάμεσα σὲ ξένους νὰ κρατηθοῦν καὶ ν' ἀναπτυχτοῦν γρηγορώτερα, γύρεψαν καὶ βρῆκαν σὲ λίγο — μὲ ταχύτερες στροφές καὶ πιὸ θαρρετὴ ἔνταση ζωῆς — πιὸ ἐλεύθερους τύπους κοινωνιῶν, φτάνοντας ἔτσι πολὺ πιὸ πρὶν ἀπ' τὶς παλιὲς πατρίδες τοὺς σὲ πλοῦτο καὶ καλοζωία, σὲ πιὸ χαρωπὴ καὶ ζωηρὴ τέχνη.

Ἀπ' τὰ ὁμηρικὰ τραγοῦδια τοὺς — ἀπόηχο τοῦ ταραγμένου ἐκεῖνου καιροῦ τῶν φυλετικῶν μεταναστάσεων — οἱ Ἑλληγες μαθαίνουν, μὲς στὸ στενὸ μὰ καὶ πάμπλουτο κύκλο τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων τοὺς πατρίδων, τὶς ρίζες τῆς ἱστορικῆς τοὺς ζωῆς.

Τὸ Αἰγαῖο λοιπὸν, μὲ τὰ νησιά του καὶ τὶς γύρω ἀκτές, ἔγιν' ὁ κόσμος τοὺς: περικυκλωμένος ἀπὸ βουνὰ, ψηλὰ ἀπ' τὴ χώρα τοῦ Ἑλλησποντου, ὡς τὸν Ἴσθμὸ τῆς Κορίνθου καὶ πέρα, ὡς τὸ Ταίναρο, ἐνῶ καὶ μὲς ἀπ' τὸ πέλαγος τὰ Κύθηρα, ἡ Κρήτη, ἡ Ρόδος, χαράζουν πάλι ἕναν περίβολο, πού κλείνει ἀπέναντι, στὴν καρικὴ παραλία, μὲ βουνὰ πελώρια, κοιλάδες πλούσιες, πεδιάδες εὐφορες, καὶ πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα κρεμάμενες πλαγιὲς τῆς χιονισμένης Ἰδῆς (τῆς Μυσίας) καὶ τῆς Τρωάδας.

Στὸν κλειστὸ αὐτὸ κύκλο κινήθηκε γιὰ αἰῶνες ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ, ἀνθίζοντας ἐκπληκτικὰ σ' αὐτοὺς μάλιστα πού νιῶθαν ἐνωμένοι μὲ τ' ὄνομα Ἴωνες - καθὼς περήφανα τὸ τραγοῦδαίει ὁ τυφλὸς Χίος ἀοιδός,⁴

⁴ [Ὁμηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα, 169 ἀνήρ ἠδίστος ἀοιδῶν καὶ 172 τυφλὸς ἀνήρ, οἰκεῖ δὲ Χίω (ἐνωσεὶ τὸν Ὀμηρο)]

ἀπ' τὴν κοινὴν γιορτὴν ἐκείνην τῶν Ἰώνων στὴ Δῆλο γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα.⁵

*Μὰ καὶ στὴ Δῆλο, Φοῖβε - ἄχ πῶς σκιρτᾷ ἡ καρδιά σου,
ὅταν γιὰ σὲ μὲ τοὺς μακροὺς τοὺς οἱ Ἴωνες χιτῶνες
μαζεύουντ' ὄλοι, καὶ μὲ τὰ παιδιὰ καὶ τὶς γυναῖκες,
καὶ σὲ γλεντᾶνε, μὲ χοροὺς καὶ μὲ τραγούδια,
σὲ πυγμαχίεις κι ἀγῶνες!
Θνητοὺς δὲ θὰ τοὺς ἔλεγε κανεῖς,
παρὰ πῶς ἔτσι ἀγέραστοι θὰ ζοῦνε πάντα,
ὅποιος τοὺς ἔβλεπε τοὺς Ἴωνες ἐκεῖ συναντημένους!..
Τί ἄμορφοι ὄλοι τοὺς! Νὰ χαίρεται κανεῖς
τὰ παλληκάρια καὶ τὶς λεπτὲς γυναῖκες,
τὶς καλοντυμένες,
καὶ τὰ καράβια τὰ γοργά, καὶ τ' ἄσωστα τὰ πλοῦτη!..*

Μὲ τοὺς ἀλλεπάλληλους αὐτοὺς ἀποικισμοὺς, πούγιναν ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκείνους, παρὰ σιγά-σιγά κι ἀπὸ τ' ἄλλα φύλα τῶν ἀκτῶν καὶ τῶν νησιῶν καὶ τῆς μητροπολιτικῆς πατρίδας, ἐπανδρώθηκαν κι ἄχμασαν πολλὲς νέες ἑλληνικὲς πόλεις στὴν Προποντίδα καὶ τὸν Εὐξείνιο Πόντο, ὡς τὶς ἐκβολὲς τοῦ Τανάιδος (Ντόν) καὶ τοὺς πρόποδες τοῦ Καύκασου. Στὴ Σικελία, ἐξ ἄλλου, καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία συγκροτήθηκε μιὰ Νέα Ἑλλάδα, ἐνῶ Ἕλληνες ἐπίσης ἀποικίσανε τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴ τῆς Σύρτης, καὶ στὰ παραθαλάσσια ἐκεῖ τῶν Ἀλπεων, ὡς τὰ Πυρηναιῖα, φύτρωσαν ἑλληνικὲς πόλεις. Ἔτσι, πρὸς κάθε κατεύθυνση κι ὅσο μακρύτερα μπορούσαν νὰ φτάσουν οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ μὲ τὰ γοργά τοὺς πλοῖα, παντοῦ ἀγκιστρῶθηκαν καὶ πιάσαν τὰ παράλια, σὰ νάταν ὁ κόσμος δικὸς τους!

Συνασπισμένοι πάντοτε σὲ μικρὲς κοινότητες, συμβιβάζονταν μὲ τοὺς γείτονες, ὅποια κι ἂν ἦταν ἡ γλῶσσα τους καὶ τὰ ἦθη, συνταίριαζοντας κι ἀφομοιώνοντας ὅ,τι βρῖσκανε πῶς πῆγαινε στὸ πνεῦμα τους· κ' ἐνῶ εἶχανε τόσες διαφορὲς — καὶ στὶς διαλέκτους καὶ στὶς λατρεῖες καὶ στοὺς τρόπους ζωῆς (κατὰ τὴ θέση καὶ τὸ ἦθος κάθε τους πόλης) — μὰ καὶ σ' ἀκατάπαυτη βρῖσκονταν ἀντιζηλία (κι ἀναμεταξύ τους καὶ μὲ τὶς μητροπόλεις τους), ὅμως σὰν ξαναμαζεύονταν, κάθε τόσο, νὰ γιορτάσουν πάλι ὄλοι μαζί, ἀπ' τὰ πέρατα τῆς πανελληνικῆς αὐτῆς οἰκουμένης, τοὺς ἴδιους ὄλοι ἀγωνίζονταν ἀγῶνες, γιὰ τὰ κοινὰ ἔπαθλα, στοὺς ἴδιους θουσιάζανε βωμούς, τὰ ἴδια τοὺς φλογίζανε παλιά τραγούδια!

5^p [Ὀμηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα, 146-55, σὲ κάπως ἐλεύθερη ἀπόδοση.]

Τραγούδια πού τούς ζωγραφίζαν συναρπαστικά, μές ἀπὸ χίλιους μύριους μύθους καὶ θρύλους γιὰ περιπέτειες κι ἀγῶνες καὶ περιπλανήσεις τῶν πατέρων τους, τὴν ἴδια τὴ δικιά τους τὴ μορφή! Καὶ τὰ πιὸ καλά τους, π' ἀγαπούσανε περισσότερο νὰ ξανακοῦνε πάλι: ὅσα τραβοῦσαν κατὰ τὴν Ἀνατολή! Ἐκεῖ τὴν κόρη ὁ Ζεὺς ἀρπάει τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σιδῶνας, πού τ' ὄνομά της δίνει στὴν Εὐρώπη, κ' ἐκεῖ κάποτε φτάνει κ' ἡ Ἰώ, γιὰ ν' ἀγκαλιάσῃ τὸν ἔλληνα θεό, πού ἡ ζήλεια τῆς γυναίκας του, τῆς Ἥρας, τῆς τ' ἀποκλείει μές στὴν πατρίδα· κ' ἡ Ἑλλή ἐκεῖ γιὰ νάβρῃ τὴν ἡσυχία της πιά πετάει, πάνω στὸ χρυσομάλλο κριάρι, μὰ πέφτει-χάνεται στὸν πόντο, πρὶν προλάβῃ τὴν τόσο κοντινὴ ἀπέναντι ἀκτὴ νὰ πιάσῃ· κ' οἱ Ἀργοναῦτες ὕστερα κατακεῖ καὶ δαῦτοι, γιὰ ν' ἀρπάξουνε τὸ πάγχρυσον τὸ δέρας μές ἀπὸ τὸ ἄλλος τῆς Κολχίδας, νὰ τὸ φέρουν πίσω στὴν πατρίδα — κ' εἶν' ἡ πρώτη αὐτὴ μεγάλη κ' ἐπικὴ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀνατολῆς! — , μὰ μαζὶ τους τώρα νά κ' ἡ Μήδεια ἐκεῖν' ἡ μάγισσα, πού μῖσος κ' αἷμα φονικὸ σπέρνει στ' ἀνάκτορα ὅλα τῆς Ἑλλάδας, ὅσο πού ἀτιμασμένη κι ἀπὸ τὸν ἥρωα τῶν Ἀθηναίων διαγωγμένη ξαναγυρνάει στὴ μηδικὴ πατρίδα της.

Τὴν ἐκστρατεία ὅμως τῶν Ἀργοναυτῶν ἄλλος ἡρωικὸς ἀγῶνας ἀκολουθεῖ: ὁ ντόπιος πόλεμος, ὁ κατὰ τῶν Θηβῶν· τὸ θλιβερὰ οἰωνοζόμενο αὐτὸ πρότυπο τοῦ μίσους τοῦ ἀδελφικοῦ καὶ τῶν πεπρωμένων νὰ καταφθεῖρουν τὴν Ἑλλάδα ἐμφυλίων πολέμων. Μοιραῖα τυφλωμένος ὁ Λαῖος ἀποκτᾷ γιό, παρὰ τὸ χρησμὸ τῶν θεῶν· κι ὁ γιός του ὁ Οἰδίπους, ἀμφιβάλλοντας γιὰ τοὺς γονιοὺς καὶ τὴν πατρίδα του, ρωτᾷ τὸ θεό· γυρεύοντας τὴν ξενιτιὰ ξαναγυρνάει ἀνύποπτος στὴν ἀληθινή του πατρίδα, σκοτώνει στὸ δρόμο τὸν ἀγνωστὸ του πατέρα του καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ κάνει γυναῖκα του τὴν ἴδια του τὴ μάνα, βασιλεύοντας ἔτσι στὴν πόλη - πού καλύτερα θάταν γι' αὐτὴν νὰ μὴν εἶχε ποτὲ λυθῆ τὸ αἶνιγμα τῆς Σφίγγας· ὅταν στὸ τέλος νιώθῃ τὸ φοβερό του πάθημα, αὐτοτυφλώνεται, γιὰ νὰ μὴ βλέπῃ πιά τὸν κόσμον, καὶ καταριέται τὴν ὑπαρξὴ του, τὸ γένος καὶ τὴν πόλη του! Κ' ἡ μοῖρα ἐπέρχεται ραγδαῖα νὰ πραγματώσῃ ἀδυσώπητα τὴν κατάρα, ὥσπου τοῦ ἀδερφὸς τὸν ἀδερφὸ σκοτώνει, κ' οἱ ἀπόγονοι ἐκδικιοῦνται γιὰ πατέρων καὶ προγόνων φόνους, καὶ σωρὸς ἐρείπια σκεπάζει τέλος τὸν τόπον πολλαπλῶν ἐγκλημάτων.

Ἔτσι, μές ἀπὸ πάθη καὶ φονικὰ φριχτὰ ἡ ἐποχὴ τῶν ἡρώων γέρνει στὴ ματωμένη της δύση. Οἱ γιοὶ τῶν ἡγεμόνων, πού ὑπῆρξαν κάποτε μνηστῆρες τῆς ὠραίας Ἑλένης, κάθονται τώρα σπῖτι, μὲ τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους, καὶ δὲν πολεμᾶνε πιά κατὰ γιγάντων καὶ ὕβρεων. Ἀλλὰ νά οἱ κήρυκες τοῦ Ἀγαμέμνονα, πού τοὺς καλοῦν σ' ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, σύμφωνα μὲ τοὺς παλιούς τοὺς ὄρκους

πού οί μνηστῆρες εἶχαν δώσει - γιατί ὁ γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Τροίας, ὁ Πάρις, πού ὁ Μενέλαος φιλοξένησε στοῦ παλάτι του, στή Σπάρτη, τοῦ κλεψε τήν πολυαγαπημένη Ἑλένη. Ἀπ' τήν Αὐλίδα ξεκινᾶν οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδας γιά τήν Ἀσία, καί μέ τούς ἡγεμόνες οἱ *ἑταῖροι* τους κ' οἱ λαοί τους· χρόνια πολεμᾶν πολλά καί τυραννιοῦνται· ὁ λαμπρός Ἀχιλλέας βλέπει τὸ φίλο του τὸν Πάτροκλο νὰ πέφτη, καί δὲν ἠσυχάζει ἄ' δὲ σκοτώσῃ καί δὲ σύρῃ πίσω ἀπ' τ' ἄρμα του τὸ φονιά του τὸν Ἔκτορα, γύρω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Τροίας· μὰ τὸν βρίσκει κι αὐτὸν τὸ βέλος τοῦ Πάρι - καί τότε πιά, κατὰ τὴν προφητεία τοῦ θεοῦ, κοντά εἶν' ἡ πτώση τῆς πόλης! Μὲ φοβερὴ καταστροφὴ πληρώνει ἡ Τροία τὴν ὕβρι αὐτοῦ πού ντρόπιασε τὴ φιλοξενία. Κ' ἔτσ' οἱ Δαναοὶ πετύχαν τὸ σκοπὸ τῆς ἐκστρατείας· μὰ κ' οἱ ἴδιοι χάσανε τὸ νόστο πίσω στὴν πατρίδα: ἄλλοι χάνονται στὰ κύματα τῆς ἄγριας θάλασσας, ἄλλους σ' ἀπόμακρους βαρβάρων τόπους ὁ πόντος τοὺς ξερνάει, κι ἄλλους τὸ φονικὸ μαχαίρι τοὺς προσμένει δολερὰ στὴν πατρικὴ ἐστία.

Τὰ χρόνια τῶν ἡρώων πέρασαν, κι ἀρχίζει πιά ὁ κόσμος τοῦτος, τῶν κοινῶν θνητῶν, ὁ καθημερινὸς - *οἶοι νῦν βροτοὶ εἰσι*.⁶

Τέτοια τὰ ἔπη, τὰ νουθητήματα καί τὰ προαισθητήματα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καιροὺς· κ' ἡ ἐκπλήρωσή τους ἄρχισε, ὅταν τὰ ὀμηρικὰ τραγούδια σώπασαν μπροστὰ σ' ἄλλες μελωδίες.

Ποτὲ ἴσαμε τώρα οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἀντιταχτῆ σὲ ἰσχυροὺς ἐχθροὺς· κάθε πόλη μόνη της εἶχε καταφέρει ν' ἀντιμετωπίσῃ (ἢ μ' ἐπιτηδειότητα καί νὰ ξεφύγῃ) ὅποιον τυχὸν κίνδυνο κατὰ καιροὺς τὴν ἀπειλήσε. Κ' ἦταν, βέβαια, στὴ γλῶσσα καί στὰ ἔθη, στίς θρησκευτικὲς γιορτὲς καί τοὺς πανηγυρικοὺς ἀγῶνες, σάν ἓνας λαός· ἀλλὰ πολιτικά, τόσες πόλεις καί πολιτείες, ἢ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη, δὲν εἶχαν καμμιά ἐνότητα. Ὡστόσο οἱ Δωριεῖς, πού κυριάρχησαν στὴ Σπάρτη ὑποδουλώνοντας τοὺς ἀρχαίους κάτοικους τῆς κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα, καθυπόταξαν καί τοὺς γειτονικοὺς τοὺς ἐκείνους τόπους τοῦ Ἄργους καί τῆς Ἀρκαδίας, κάνανε εἰλωτες τοὺς Δωριεῖς τῆς Μεσσηνίας, καί συνένωσαν, τέλος, τίς περισσότερες πόλεις τῆς Πελοποννήσου σὲ μιὰν ὀμοσπονδία, ὅπου κάθε πόλη διατηροῦσε ἡ ἀνανέωνε *ὀλιγαρχίαν* ἀνάλογη μὲ τῆς Σπάρτης. Κυβερνῶντας τὴν Πελοπόννησο, ἐναντία πάντα στὴν κίνηση πού ἄρχιζε τῶν ὑποτελῶν κατώτερων τάξεων, φημισμένη πὼς σύντριψε τὴν ἐκφραστικὴ τῆς τάσης αὐτῆς *τυραννία*, ὅπου ξεφύτρωσε, ἡ Σπάρτη ἐμφανιζόταν σάν *προστάτης* τῶν ἀθηντικῶν ἐλληνικῶν ἠθῶν κ' ἡγεμονεύουσα δύναμη στὸν ἐλληνικὸ κόσμο.

Τότε ρεῦμα ἐνάντιο κ' ἐπικίνδυνο ξεσηκώθηκε, ἀπ' ἀνατολὴ καί

δύση, συγκρουόμενο με τὸν ὅλο καὶ ξεχειλίζοντα παραπέρα κι ἀπλω-
νόμενο γύρω-γύρω ἑλληνικὸ κόσμον· οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπ' τῆ μιᾶ, φτά-
σαν ἴσαμε τῆ Σύρτη, γιὰ ν' ἀνακόψουνε τοὺς Κυρηναίους, πήρανε τὴ
Σαρδηνία καὶ συμμάχησαν με τοὺς Ἐτρούσκους, γιὰ νὰ διώξουν τοὺς
Φωκαεῖς ἀπ' τὴν Κορσική, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας, ἀπ' τὴν ἄλλη,
ἀσύνδετες, καὶ σχεδὸν ὅλες ἐξαντλημένες ἀπὸ καταφθαρτικούς ἐμφύ-
λιους πολέμους, δὲν μπορούσανε πιά ν' ἀποκρούσουν τὸ βασιλιά τῆς
Λυδίας, παρὰ συνθηκολογῶντας ἢ καθεμιὰ χωριστὰ ἔγιναν φόρου ὑπο-
τελεῖς γιὰ τὴν ἀπόμιση ἐκείνη ἐλευθερία ποὺ τοὺς ἀφέθηκε. Ἄλλὰ στὴν
παραπέρα Ἀνατολὴ ξεσηκωνόταν τώρα ὁ Κῦρος με τοὺς Πέρσες του,
ποὺ ὑπόταξε τὸ βασιλείο τῆς Μηδίας κ' ἴδρυσε τὴν ἐπικράτεια τῶν
«Μήδων καὶ Περσῶν». Οἱ στρατοὶ του νικῆσανε στὸν Ἄλυ ποταμὸ,
προέλασαν στὶς Σάρδεις, καὶ κατάλυσαν τὸ Λυδικὸ κράτος. Μάταια
τότε οἱ ἑλληνικὲς πόλεις στράφηκαν στὴ Σπάρτη ζητῶντας βοήθεια· κι
ὅταν ἀποπειράθηκαν ν' ἀντισταθοῦν στοὺς Πέρσες, ὑποτάχτηκαν ἢ μιὰ
μετὰ τὴν ἄλλη, καὶ μαζί τους καὶ τὰ κοντινὰ νησιά. Ὅλοι ἀναγκά-
στηκαν νὰ πληρώνουν φόρους καὶ νὰ δίνουν στρατό. Καὶ στοὺς περισ-
σότερους, με τὴ συνέργεια βέβαια καὶ τοῦ *Μεγάλου Βασιλέως*, προέκυ-
ψε νέο εἶδος τυραννίας, ὑπὸ τὴν ξενοκρατία, ἐνῶ σ' ἄλλες πόλεις, οἱ
προύχοντες, με τὴν προστασία τῶν Περσῶν ἐπίσης, ἀνανέωσαν τὴν κυ-
ριαρχία τους πάνω στοὺς δῆμους - κ' ἔτσι ὅλοι πάντως παραβγαῖναν
στὴν ἐθελοδουλία· 600 ἑλληνικὰ πλοῖα ἀκολούθησαν τὸ *Μέγα Βασιλέα*
στὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Σκυθῶν, ὅπου καὶ τὰ βορεινὰ τῆς Προ-
ποντίδας καὶ τὰ παράλια ὡς τὸ Στρυμόνα ὑποτάχτηκαν στοὺς Πέρσες.

Πόσο βαθειὰ ἦταν ἡ ταπείνωση αὐτῶν τῶν ἄλλοτε περήφανων κ'
εὐτυχισμένων πόλεων τῆς Ἰωνίας! Μὰ δὲν τὴν βάσταξαν γιὰ πολὺ, κ'
ἐπαναστάτησαν - με τὴν ὑποστήριξη πλοίων τῆς Ἐρέτριας καὶ τῶν
Ἀθηναίων, ποὺ σὲ λίγο ὁμως ἀνακλήθηκαν. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἰώνων
κατὰ τῶν Σάρδεων ἀπέτυχε, γιὰτὶ ὤρμησαν οἱ Πέρσες κι ἀπ' τὴν ξηρὰ
κι ἀπ' τὴ θάλασσα, κ' ὕστερα ἤρθ' ἡ ἤττα τους στὸν κόλπο τῆς Μιλή-
του, κ' ἡ πόλη καταστράφηκε, κ' οἱ ἐπαναστάτες τιμωρήθηκαν σκληρὰ,
κι ὅλοι ὑποδουλώθηκαν ὀλοκληρωτικά.

Τὸ καλύτερο τρίτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ καταλύθηκε ἔτσι κ' ἐρημώ-
θηκε με ξεριζωμὸ κ' ἐκπατρισμὸ γιὰ πάντα· οἱ φοινικικοὶ στόλοι τοῦ
Μεγάλου Βασιλιᾶ κυριάρχησαν τότε σ' ὅλο τὸ Αἰγαῖο, ἐνῶ κ' οἱ Καρ-
χηδόνιοι ἄρχισαν πιά νὰ προχωροῦν ἀπ' τὴ δυτικὴ ἄκρη τῆς Σικελίας
πούχαν καταλάβει· οἱ Ἕλληνες τῆς Κάτω Ἰταλίας, ριγμένοι σ' ἐμφύ-
λιες ρήξεις, δὲν ἐβόηθησαν, γιὰτ' εἶχ' ἐκραγῆ ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὴ
Σύβαρι καὶ τὸν Κρότωνα, ἐνῶ οἱ Ἐτροῦσκοι, προελαύνοντας κατὰ τὸ
νοτιὰ, εἶχαν κιόλας πάρει καὶ τὴν Καμπανία. Ἔτσι κ' ἡ ὀρμὴ τοῦ ἑλλη-

νισμού τῆς Ἰταλίας ἄρχισ' ἐπίσης ν' ἀποκρούεται καὶ νὰ περιστέλλεται.

Οἱ Ἕλληνες βέβαια πρόσεξαν ποῦ βρισκόταν τὸ σημεῖο ἀδυναμίας τους. Μάλιστα ὁ Θαλῆς, ἀπὸ τὸν πόλεμο ἐκεῖνο μὲ τοὺς Λυδοὺς, εἶχε προτρέψει ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας νὰ ἐνωθοῦν σὲ μιὰ πολιτεία καὶ καθιεμιὰ τους ἐφεξῆς ν' ἀποτελῆ ἀπλὴ κοινότητα-μέλος τῆς πολιτείας αὐτῆς· καὶ ὅταν ἄρχισε ἡ περσικὴ κατάκτηση, ὁ Βίας ὁ Πριηνεὺς συμβούλεψε ὅλους τοὺς Ἴωνες νὰ πᾶν νὰ κάνουν μιὰ κοινὴ ἀποικία στὴ μακρυνὴ δύση, κ' ἐκεῖ νὰ πραγματώσουν τὴ συμβουλὴ τοῦ Θαλῆ. Ἄλλ' ὄλ' ἡ ὡς τώρα ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ ξεχωριστὴ δύναμη καὶ ἀκμὴ του — ποῦ ἀπέρρεε ἀπ' τὴν ἐντελῶς ἐλεύθερη κίνησή του κ' ἔδινε στὴν εὐστροφή φυλὴ τὶς δυνατότητες ἐκεῖνες ν' ἀπλώνεται παντοῦ, καὶ ὅλο μὲ νέα ζωογόνα κλαδιὰ — σ' αὐτὸν ἴσα-ἴσα τὸ ζωηρὸ καὶ ἀκατάβλητο τοπικισμὸ ἐκφραζόταν πρωτίστως τῶν κοινοτήτων, μικρῶν καὶ μεγάλων, ποῦ ἀγέρωχος ἔτσι, καὶ αὐτάρεσκος — πάντα καὶ μόνο στὸ ἀμεσώτατο κ' ἐντελῶς ἴδιον ἐκάστης συμφέρον στραμμένος — ἀπέβαιν' ἐν προκειμένῳ κίνδυνος ὁμῶς μέγιστος καὶ καθ'αυτὸ καταστροφικὸς γιὰ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο.

Τῆς Σπάρτης βέβαια ἡ φύση τῆς ἡ ἴδια τῆς ἀπόκλειε ρόλο σωτήρα τῆς Ἑλλάδας· κ' ἡ τυραννία, ἐξ ἄλλου, ὅσο δραστικὴ καὶ ἂν δείχτηκε ἐδῶ κ' ἐκεῖ, καθὼς τότε ἀκριβῶς ἄρχιζε κ' ἡ ἐλευθερώτερη κίνησις τοῦ δήμου — κ' ἐπειδὴ βέβαια βασιζόταν στὴν κατὰ τῶν κυρίαρχων τάξεων ροπή καὶ στὴ σχετικὴ εὐνοια τῶν μαζῶν — βρισκόταν πάντα καὶ αὐτὴ σ' ἀδυναμία.

Μονάχα σ' ἓνα μέρος, στὴν Ἀθῆνα, τὴν πτώση τῆς τυραννίας δὲν ἀκολούθησε ξαναεπικράτησις τῶν ἀνώτερων τάξεων, καθὼς προσδοκοῦσε — ἀλλὰ κ' εἶχ' ἐπιδιώξει — ἡ Σπάρτη, παρὰ μιὰ τολμηρὴ καὶ φιλελεύθερη μεταρρύθμιση: πολιτεία μὲ ἰσονομία τῶν πολιτῶν ὅλων καὶ μὲ κοινὸ τικὴ μόνον ἀνεξαρτησία τῶν κατὰ τόπους δήμων μὲς στὴν εὐρύτερη ἀττικὴ ἐπικράτεια, ποῦ καὶ τόση ἐσωτερικὴ δύναμη ἀνάπτυξε ἀπ' αὐτά, μόλις καλοσυγκροτήθηκε, ὥστε μπόρεσε κίβλας ν' ἀντιταχθῆ στὴν ἀπ' τὴ Σπάρτη κατευθυνόμενη κοινὴ ἐπίθεσις τῶν γύρω τῆς ὀλιγαρχικῶν πολιτειῶν· καὶ τοὺς τύραννους ἀκόμα ἡ Σπάρτη τώρα ἦταν ἔτοιμη νὰ ξαναστήσῃ στὴν Ἀθῆνα· μὰ καθὼς ἀπόφυγαν νὰ συμπράξουν κ' οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, μεῖναν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων οἱ Αἰγινῆτες μόνο, πάντ' ἀντίπαλοί τους αὐτοὶ στὴ θάλασσα· γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουνε, λοιπόν, τὸν πολὺ δυνατό τους στόλο, ἀναγκάστηκαν οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀνακαλέσουν καὶ τὰ πλοῖα κείνα ποῦχαν στείλει πρόσφατα νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἴωνες — καὶ γι' αὐτὸ βέβαια δὲ μπορούσανε τώρα, μετὰ τὴν πτώση καὶ τῆς Μιλήτου, παρὰ νὰ περιμένουν τὴν ἐκδίκησις τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ.

...Και νά, ὁ στρατός κι ὁ στόλος του, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο, σάρωνε κιόλας τὰ παράλια, καθυποτάζοντας τὶς ἐκεῖ ἐλληνικὲς πόλεις καὶ τοὺς παραμέσα Θράκες - καὶ τὸ βασιλιά τῶν Μακεδόνων! Οἱ εὐγενεῖς τῆς Θεσσαλίας ἐπιζήτησαν τὴν περσικὴ «φιλία» - καὶ δὲ μείναν πίσω τὰ κυρίαρχα στὴ Βοιωτία δυναστικὰ γένη ποὺ μαίνονταν κατὰ τῶν Ἀθηναίων.

...Οἱ κήρυκες τοῦ Βασιλέως καταφτάνανε σὲ νησιά καὶ πόλεις, καὶ ζητοῦσαν γῆν καὶ ὕδωρ! Σὰν ἤρθαν καὶ στὴν Ἀθῆνα, τοὺς γκρέμισαν στὰ βράχια τοῦ βάραθρου· μὰ καθὼς κ' ἡ Σπάρτη ἔκανε τὰ ἴδια, βρέθηκαν τώρα οἱ πάντοτε ἀντίπαλες ὡς χτὲς πόλεις νάχουνε πιά κοινὸ ἐχθρό! Μὰ νά ποῦ ὅταν οἱ Πέρσες βγῆκαν στὴν Εὐβοία, καὶ κατάστρεψαν τὴν Ἐρέτρια, καὶ πάτησαν μετὰ τὴν ἀττικὴ ἀκτὴ στὸ Μαραθῶνα, ἡ Σπάρτη ἄργησε νὰ στείλῃ τὴ βοήθεια ποὺ τῆς ζητήθηκε ἀπ' τὴν Ἀθῆνα, κ' ἔτσι, ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, οἱ Πλαταιεῖς συμπαραστάθηκαν, μόνοι, τῶν Ἀθηναίων, στὸ Μαραθῶνα - ὅπου ἡ ἐλληνικὴ νίκη ἔσωσε κι Ἀθῆνα κ' Ἑλλάδα ὅλη.

Μὰ ἦταν ἀκόμα ἡ πρώτη ἀπόκρουση· τώρα ἡ Ἀθῆνα θάπρεπε νὰ ἐτοιμαστῆ γιὰ νέο καὶ βαρύτερο κίνδυνο· καὶ στὸ δρόμο αὐτὸ τὴν ὠδήγησε ὁ ἰσχυρότερος στὴν τόλμη τῆς σκέψης καὶ τῆ δραστικὴν ὁρμὴ πολιτικὸς ποὺ ἀξιώθηκε: ὁ Θεμιστοκλῆς.

Προπαντός, ἔπρεπε ν' ἀποκλειστῆ στοὺς βάρβαρους τὸ νὰ μπορέσουν νὰ ξαναεπιθεθοῦν ξαφνικὰ στὴν Ἀττικὴ ἀπ' τὴ θάλασσα· μὰ καὶ γιὰ τὴ Σπάρτη καὶ γιὰ τοὺς Πελοποννήσιους ὅλους ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου ὠρθωνόταν ἐπίσης τὸ ν' ἀποκλείσουν στὸν ὑπερδύναμο ἐχθρὸ τὴν ἀμεσώτερη πρόσβαση τῆς γῆς τους ἀπὸ τὴ θάλασσα. Οἱ ναυτικὲς ὁμῶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας (Αἶγινα, Κόρινθος, Ἀθῆνα) καράβια πράγματι δὲ διαθέταν μῆτε κἀν ὅσα οἱ Ἕλληνες μόνο τῆς Ἀσίας εἶχαν δώσει στὸν τρομερὸ περσικὸ στόλο! Τότε, λοιπόν, μὲ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλῆ — καὶ τ' ἀσήμι, ἐν προκειμένῳ, τοῦ Λαυρίου, ἔπαιξε τὸ ρόλο του! — τριπλασιάστηκε ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος, γερὸ πολεμικὸ λιμάνι ἔγινε στὸν Πειραιᾶ, καὶ τὰ μακρὰ ἐκεῖνα τεῖχη ὑψώθηκαν περιφράζοντας πόλη κ' ἐπίγειο μαζὶ τῶν Ἀθηναίων! Καὶ στρατολογήσαν καὶ τὸ πλῆθος τῶν φτωχότερων πολιτῶν τους — π' ὡς τότε δὲν εἶχαν στρατιωτικὴν ὑποχρέωση — γιὰ κωπηλάτες τῶν πλοίων, ὅπου παρέχοντάς τους ἔτσι τὸ χρέος ἐκεῖνο καὶ τὴν τιμὴ τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας δώσανε φτερά στὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα τῆς πολιτείας τους, σφυρηλατῶντας τὸ συνάμα, ἰσχυρά, στὸν τακτικὸ νόμο τῆς αὐστηρότερης λειτουργίας τοῦ στόλου.

Μὰ τ' ὅτι ἐξ ἄλλου μαζὶ μὲ τὴν εἰσβολὴ τῆς πελώριας πολεμικῆς δύναμης τοῦ Βασιλέως ὁρμᾶν κ' οἱ Καρχηδόνιοι στὴ Σικελία τότε, θά

ἔπρεπε ἀσφαλῶς νὰ κἀνη τοὺς Ἑλληνας νὰ νιώσουν ὅλη τὴ διάσταση τῆς ἀπειλῆς ποὺ ἀπὸ παντοῦ τοὺς περιέζωνε· σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ὡστόσο διχόνοια, μίσος καὶ συμπλοκὲς γειτόνων, ἡ αἰώνια ἐκείνη διάσπαση καὶ κατατριβὴ τῆς ἐμπαθέστατης μικροπολιτικῆς ζωῆς. Μόνο τ' ὅτι συμμάχησαν οἱ τύραννοι Συρακουσῶν καὶ Ἀκράγαντα, ἐνώνοντας ἔτσι ὅλη τὴ μάχιμη δύναμη τῆς ἐλληνικῆς Σικελίας, ἔδωσ' ἐκεῖ μιὰ ἐλπίδα ν' ἀντιμετωπιστῇ ἡ ἐπίθεση τῶν Καρχηδόνιων· ἀλλὰ πῶς τέτοια ἔνωση στὴν Ἑλλάδα; Κατὰ συμβουλὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Θεμιστοκλῆ ἐντάσσεται ἡ Ἀθῆνα στὴν ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, καὶ μαζί, Ἀθῆνα-Σπάρτη, καλοῦν ὅλες τὶς ἐλληνικὲς πόλεις σὲ μιὰ συμμαχία, ποὺ τὸ συμβούλιό της θὰ συνερχόταν στὴν Κόρινθο. Συμμαχία ὁμως τέτοια δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποχρεώνη καὶ ἄλλους ἀπ' ὁποιοὺς θάμπαιναν σ' αὐτὴν, καὶ οὐσιαστικὰ θ' ἀξιωνόταν μόνο ἂν κατάφερνε τὸ πιὸ τολμηρὸ βῆμα: νὰ πετύχη, ἀπ' τὴν ἐθνικὴ κοινότητα (τὴν ὡς τώρα μόνο στὴ γλῶσσα, τὴ λατρεία τῶν ἰδίων θεῶν, τὴν ἐνιαία πνευματικὴ ζωὴ), νὰ δημιουργήσῃ καὶ πολιτικὴν ἀρχή: μιὰ ὁμοσπονδία τῶν Ἑλλήνων, ὅλων, γιὰ τὸν ἀγῶνα, τοῦλάχιστον, κατὰ τῶν βαρβάρων. Τὸ συνέδριο στὴν Κόρινθο πορεύτηκε καὶ ἀποφάσισε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση· διάταξε νὰ πάψουν ν' ἀλληλοτρῶγωντ' οἱ ἐλληνικὲς πόλεις, ὅσο νὰ νικηθοῦν οἱ βάρβαροι· διακήρυξε σὰν ἔσχατη προδοσία ὅποιαδήποτε ὑπηρεσία σὲ κείνους μὲ λόγῳ εἶτ' ἔργῳ· καὶ ἀκόμα ὅτι κάθε πόλη ποὺ ἐκούσια θὰ παραδινόταν στοὺς Πέρσες, θ' ἀφιερωνόταν στὸν ἐν Δελφοῖς ἄνακτα⁷ καὶ μετὰ τὴ νίκη θ' ἀποδεκατιζόταν.

Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα, ἡ νίκη στὴν Ἰμέρα τὴ Σικελία. Στὴν ἐλληνικὴν ὁμοσπονδίαν ὁμως μπῆκαν ὄχι καὶ ὅλες οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μέση καὶ βόρεια Ἑλλάδα, πέρ' ἀπ' τὴν Ἀθῆνα, οἱ Θεσπιεὲς μονάχα, οἱ Πλαταιεὲς καὶ ἡ Ποτίδαια. Μὲ τὶς μάχες στὶς Πλαταιεὲς καὶ τὴ Μυκάλῃ ἐλευθερώθηκε ἡ χώρα ὡς καὶ πέρ' ἀπ' τὸν Ὀλυμπο, μαζί μὲ τὰ νησιά καὶ τὰ ἰωνικὰ παράλια, καὶ σὲ λίγα χρόνια καὶ ὁ Ἑλλησποντος καὶ τὸ Βυζάντιο. Τὸν ἴδιον καιρὸ, καὶ ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν συμμάχησε μὲ τοὺς Κυμαίους

7^P [Ὁ ἐν Δελφοῖς ἄναξ Σταθερὴ ἀρχαιοελληνικὴ ἔκφραση γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα Ἡ ἀφιέρωση πόλης στὸ δελφικὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀποτελοῦσε στὴν οὐσία ποιὴν τοῦ ἐθνικοῦ πολεμικοῦ δικαίου τῶν Ἑλλήνων — ἀφοῦ ἔχανε τὴν ἀνεξαρτησία της καὶ ἦταν ἐλεγχόμενη καὶ ὑπὸ ἐγγύησιν, τρόπον τινά, τῶν νικητῶν μελῶν τῆς δελφικῆς ἀμφικτυονίας —, τοῦτο συνιστᾷ δὲ καὶ ἄλλο ἓνα τεκμήριον δυνάμει τῆς πανελληνίας λατρευτικῆς κοινότητος, ποὺ τὶς ἀπώτατες ρίζες της σαφῶς καὶ πολὺ εὐλόγα — καθὸ σύνδρομες πρὸς τὶς κατευθύνσεις της — ἀποσκοποῦσε καὶ πολιτικὰ τώρα νὰ ἐνισχύσῃ τὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου]

και χτύπησε τους Έτρούσκους στον κόλπο τής Νεάπολης, ενώ οι Ταραντῖνοι, πούχαν κατατροπωθῆ ἀπ' τούς Ίάπυγες, τούς ξαναπολέμησαν, τούς νίκησαν και κυριάρχησαν στην Ἀδριατική.

Κι οὔτε τῆς Ἰταλίας βέβαια και τῆς Σικελίας οἱ Ἕλληνες μπῆκαν στην ὁμοσπονδία πού ιδρύθηκε στον Ἴσθμό, ἀλλά κι αὐτή, ἐξ ἄλλου, ὑπὸ τὴν ἄτονη και δύσπιστη ἐκείνη ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, δὲν κατάφερε νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἔνταξη οὔτε τῆς Βοιωτίας οὔτε τῆς κοιλάδας τοῦ Σπερχειοῦ ἢ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Ἀθηναῖοι πάλι, πού μόνοι τους εἶχαν παρατάξει περισσότερα πλοῖα ἀπ' ὅσα ὅλ' οἱ ἄλλοι μαζί στὴ Σαλαμίνα, κι ἀνάγκασαν ὕστερα τὴ Σπάρτη νὰ συμπράξῃ στὴν ἀπελευθέρωση τῶν νησιῶν και τῆς Ἰωνίας, δέχτηκαν ἀπ' τούς ἀπελευθερωμένους τὴν ἡγεμονία τῆς κοινῆς ναυτικῆς δυνάμεως (κ' ἡ Σπάρτη ἄφησε φυσικὰ νὰ γίνῃ ὅ,τι δὲν μπορούσε και νὰ ἐμποδίσῃ) κ' ἔτσι ξεφύτρωσε μιὰ χωριστὴ συμμαχία μὲς στὴ «συμμαχία».

Στὴν Ἀθῆνα, ὁ Θεμιστοκλῆς — πού οἱ Σπαρτιᾶτες τὸν ἐβλεπαν σὰν τὸν πιὸ ἐπικίνδυνο ἐχθρό τους — εἶχε κιόλας καμφοθῆ ἀπ' τούς πολιτικούς του ἀντίπαλους, πού θέλαν τὴ συντήρηση τῆς συμμαχίας μὲ τὴ Σπάρτη σὰν πρόχωμα κατὰ τῆς ὄλο κι ἀπειλητικώτερης δημοκρατικῆς κίνησης. Ἴσως αὐτὸς νάδινε στὴ ναυτικὴ συμμαχία τους κάποια σύσταση πιὸ στέρεα και πιὸ ἀποδοτικὴ· γιὰτ' οἱ πολιτικοὶ συντάκτες τῆς ἀρκέστηκαν στὸ χαλαρὸ τύπο ἰσονομίας τῶν πολιτειῶν-μελῶν τῆς πολὺ φειδόμενης τοῦ τοπικισμοῦ τους, ὅπου ἀμέσως φάνηκαν τ' ἀδύνατα σημεῖα τέτοιας συγκρότησης. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκβιάζεται διαρκῶς ἡ πραγμάτωση τοῦ συμμαχικοῦ χρέους (και νὰ τιμωριέται βέβαια κάθε ἀπροθυμία ἢ ἀντίσταση ἢ ἀποστασία) δὲν ἄργησε νὰ μετατρέψῃ τὴν ἡγεμονεύουσα πόλη σὲ κυρίαρχο και τὶς ἐλεύθερες πολιτεῖες-μέλη σὲ ὑποτελεῖς, και ὑπείκουσες μάλιστα στὴ δικαιοδοσία τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου.

Κυρίαρχη τώρα τῆς ναυτικῆς συμμαχίας γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς θάλασσας και τὴν ἐκπολέμηση τῶν βαρβάρων ἡ Ἀθῆνα κατέχει τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου και, ψηλά, τὶς βορεινὲς τοῦ ἑλληνικῆς πόλεις, ὡς τὸ Βυζάντιο, καθὼς και τὰ παράλια τῆς Μικρασίας, ἀπὸ τὴν Προποντίδα ὡς τὴ Φάσηλι, στὸ Παμφύλιο πέλαγος - δύναμη πού μὲ τὴ ζωτικὴ τῆς ὁρμὴ τὸ ἑλληνικὸ ἐμπόριο κ' ἡ οἰκονομία ξανάνθισαν, προστατευόμενα πιά εὐρύτατα· μὰ κ' ἡ Ἀθῆνα αὐτὴ, μὲ τόλμη και δημιουργικότητα ἐπικεφαλῆς σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἐγινε τὸ κέντρο — στὴν πλήρη σημασία τῆς λέξης — τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ Σπάρτη μπορεῖ βέβαια νάχῃ ἀκόμα τ' ὄνομα τῆς ἡγεμονίας, ἀλλὰ μέρα μὲ τὴ μέρα βλέπει ὄλο και βαθύτερα νὰ βουλιάζῃ ἡ σημασία τῆς κι ἀρχίζει λοιπὸν τώρα νὰ ὑποδαυλίζῃ τὶς δυσαρέσκεις τῶν συμ-

μάχων τῆς Ἀθήνας, ἐνῶ καὶ τὸ Ἄργος πιά, καὶ τὰ Μέγαρα, κ' ἡ Ἀχαΐα, μὰ ὧς κ' ἡ Μαντινεία, συμμαχοῦν μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ μοιραία κρίση ξεσπάει ὅταν ξεσηκώνωνται οἱ σὰν εἰλωτες ὑποδουλωμένοι Μεσσηνιοὶ, κ' οἱ Σπαρτιαῖτες, μὴν καταφέρνοντας νὰ τοὺς καθυποτάξουν, ζητᾶνε μὲν τὴ βοήθεια, κατ' ἀρχὴν, τῆς «σύμμαχης» Ἀθήνας, τὴ διώχουν ὅμως κιόλα μόλις τοὺς φτάνει, ἐνῶ μαίνεται ὁ ἀγῶνας, γιατί φοβοῦνται δόλο καὶ προδοσία. Τότε ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος παρατάει πιά ὀριστικὰ ἐκείνους ποὺ τοῦ συμβούλεψαν τὴ βοήθεια καί, γιὰ νὰ τοὺς παραμερίσῃ σταθερά, δυναμώνει τοὺς δημοκρατικούς θεσμούς τῆς πολιτείας, ξεκόβει ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ ὁμοσπονδία ὑπὸ τὴ σπαρτιατικὴ ἐκείνην ἡγεμονία, κι ἀποφασίζει νὰ στείλῃ πρέσβεις σ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ποὺ δὲν ἀνήκαν στὴν ἀθηναϊκὴ ναυτικὴ συμμαχία, καλῶντας τες νὰ συγκροτήσουν μαζὶ μιὰ καινούργια καθολικὴν ἔνωση.

Ἡ ρῆξις ἔμειν' ἀνίατη. Κι ἄρχισ' ἀγῶνας δεινός, ποὺ δὲν περιορίστηκε μόνο στοὺς ἑλληνικούς τόπους. Ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε (ὑπὸ κάποιον ἀπόγονο τῶν ἀρχαίων Φαραῶ) ἀπ' τὴν ἐξουσία τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, καὶ γύρεψε τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων κ' ἐπειδὴ Αἴγυπτος ἀνεξάρτητη θάταν σοβαρὴ ἀπειλὴ στὰ πλευρὰ τῆς περσικῆς δυνάμεις, καὶ τὰ παράλια τῆς Συρίας, κ' ἡ Κύπρος, κ' ἡ Κιλικία, θὰ ξεκόβονταν ἴσως ἔτσι ἀπὸ τὴν περσικὴν ἐπικράτεια, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἰσχυρὸ στόλο στὸ Νεῖλο. Ἀλλ' ἡ παράτολμη αὐτὴ ἐπιχείρηση τῆς ἀθηναϊκῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς κακὴν κακῶς ἐπῆγε, κ' οἱ Πέρσες καθυπόταξαν τὴν Αἴγυπτο. Μὲ βαρεῖες ἀπώλειες, κ' ἔπειτ' ἀπὸ αἵματηροὺς ἀγῶνες — κι ὄχι πάντα νικηφόρους — σ' ἀκραῖα θαλάσσια πέρατα τῆς ἡγεμονίας τῆς ἡ Ἀθήνα, γιὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὶς βλάβες ποὺ ἔπαθε ἀπὸ τοὺς βάρβαρους, κλείνει εἰρήνη μὲ τὴ Σπάρτη, θυσιάζοντας ὅλους ὅσους τῆς εἶχε ἀποσπάσει ἀπ' τὴν ἡπειρωτικὴν ἑλλαδικὴν ὁμοσπονδία.

Τ' ὅτι ἀνακόπηκε ὅμως ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔφερε καὶ συμφιλίωση μὲ τὴ Σπάρτη, τὶς ὀλιγαρχικὲς πολιτεῖες καὶ τὸν ὅλο τοπικισμὸ· γιατί ὅσο ἡ Ἀθῆνα μάζευε τὰ λουριὰ τῆς ἡγεμονικῆς τῆς κυριαρχίας πάνω στὴ ναυτικὴ τῆς συμμαχία, τόσο καὶ πιὸ πολὺ ἐρεθίζονταν οἱ κυριαρχούμενοι — ποὺ τώρα πιά καὶμποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν σίγουρη ὑποστήριξις ἀπ' τοὺς Σπαρτιαῖτες καὶ τὸν πέρση βασιλιά.

Ἀλλ' ἂν καὶ τέτοιες ἦταν οἱ ἐχθρότητες, καὶ δυνάμεις διαθέσιμες ὑπῆρχαν, καὶ γεμᾶτο ἦταν τὸ ταμεῖο τῶν Ἀθηναίων, ὁ Περικλῆς ἐπέμενε εἰρηνικά, μὲ τὴν ἀνώτερη συνετὴ μετριοπάθεια κι αὐστηρότατη τήρηση τῶν ὄρων τῆς συμμαχίας, νὰ διαφυλάξῃ τὴν εἰρήνη, καὶ μαζὶ νὰ συντηρήσῃ τὴν ἀθηναϊκὴ ἀρχὴ στὴ θάλασσα, μέσα στὰ ὅρια, ἀποκλειστικά, πούχε ὡς τότε· ἔτσι ὅμως χάσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πρὸς τὰ ἔξω πρωτοβουλία, ἐνῶ μέσα στὴν πόλιν δυνάμωσε κ' ἡ ἀντιπο-

λίτευση ὅσων πίστευαν πῶς μόνο μ' ἔνταση κι ἄπλωμα τῆς δημοκρατίας, μὲ πλήρη ἐφαρμογή τῆς καὶ στοὺς σύμμαχους, μ' ἐπέκταση τῆς ἀρχῆς τους κι ὡς τοὺς Ἕλληνες τοῦ Πόντου καὶ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας, θὰ κατάφερναν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν τριπλὴ ἀπειλὴ ἀπ' τὴν ὁποία κινδύνευε ἡ ἀθηναϊκὴ ἐπικράτεια: τὸν ἀνταγωνισμό τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν πολιτειῶν, τὸ μῖσος τῶν Περσῶν, ποὺ παραφύλαγαν, καὶ τὶς ἀποστατικὲς τάσεις τῶν συμμάχων.

Αὐτὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα κ' οἱ παράγοντες τοῦ φοβεροῦ πολέμου ποὺ 30 χρόνια θ' ἀλωνίζη μαινόμενος καὶ θὰ κλονίζη ἀπὸ τὰ θεμέλια ὅλο τὸν ἑλληνικὸ κόσμο, καθὼς ὅ,τι ὠρίμασε κεῖ στὴν Ἀθῆνα, καὶ μὲ τὴ φροντίδα τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχῆς, ἡ ἀνώτερη ζωὴ κ' ἡ παιδεία κ' οἱ καλὲς τέχνες, μαζί μὲ τὴν εὐρύτερη ἠθικὴ ἀκτινοβολία ἀπ' αὐτά, θ' ἀποσυνθέτῳνται καὶ θὰ θαμπῶνουν, θὰ σβῆθουν καὶ θὰ καταπέφτουν, βαθιὰ κι ὅλο βαθύτερα...

Κ' ἔφτασε στιγμὴ, σ' αὐτὸ τὸν πόλεμο, ἐπὶ Ἀλκιβιάδῃ, κατὰ τὴ Σικελικὴ ἐκστρατεία, ποὺ ἡ νίκη τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεις κ' ἡ ἐπέκταση τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπικράτειας καὶ πέρ' ἀπ' τὴ θάλασσα τῆς δύσης φάνηκε βέβαιη: τρέμαν οἱ Καρχηδόνιοι μιάς κ' οἱ Ἀθηναῖοι χτυπήσουν τὴν πόλιν τους! ⁸ Ἀλλ' ἡ μεγαλοφυῆς ἀναμελιὰ ἐκείνου π' ἀστραφτερὸ βρυχιόταν ἔμβλημα στὴ χρυσὴ τοῦ ἀσπίδα ὁ κεραυνοφόρος Ἐρωτας ἔδωκε λαβὴ σ' ὀλιγαρχικοὺς καὶ δημοκράτες ἀντίπαλούς του νὰ τὸν ἀνατρέψουν - αὐτόν, τὸν μοναδικὸ ἱκανὸ τους νάβγαζε πέρα, ξεκινημένη πιά ἔτσι παράτολμη ἐπιχείρηση! Πῆγε στοὺς Σπαρτιᾶτες, τοὺς ἔδειξε τὸ δρόμο πῶς θὰ νικοῦσαν τὴν Ἀθῆνα, κέρδισε γι' αὐτοὺς — ὄχι γιὰ τοὺς Ἀθηναίους του! — καὶ τοὺς σατράπες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὸ βασιλικὸ χρυσάφι, καὶ μὲ τὴ ρητὴ διακήρυξη τῆς Σπάρτης πῶς ναί, θὰ τὸ ξανάπαιρνε ὁ Μέγας Βασιλιάς ὅ,τι ἀπὸ παλιὰ ἦτανε δικό του!..

Μὲ πελώριες διακυμάνσεις μαίνονταν ὁ πόλεμος - καὶ νὰ τώρα κι ὁ στόλος τῆς Σικελίας, ἀπὸ τὸ περσικὸ χρυσάφι κινημένος, συμπαρατάσσεται μὲ τῆς Σπάρτης, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἀποστατῶν πιά τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας! Ἀσύγκριτ' ἀγωνίστηκε τότε ὁ ἄττικὸς λαός, μ' ἔνταση κι ὅλ' ὀρμητικώτερ' ἀνασυσπειρώνοντας τὶς δυνάμεις του, γιὰ νὰ κρατήσῃ ὀρθὴ τὴν γκρεμιζόμενὴ πολιτεία του, πολεμῶντας ὅλοι, ὡς τὸν τελευταῖον ἄντρα κι ὡς τὸ στερνὸ χρυσὸ στεφάνι τοῦ ταμείου· ἀλλὰ μετὰ τὴν τελευταία τῆς νίκης στὶς Ἀργινοῦσες, ἀπ' τὰ κόμματα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς μέτωπο, τὴν προδοσίαν τῶν στρατηγῶν τῆς,

⁸ [Θουκυδίδης, Στ' 34, 2: αἰεὶ διὰ φόβου εἰσὶ (οἱ Καρχηδόνιοι) μὴ ποτε Ἀθηναῖοι αὐτοῖς ἐπὶ τὴν πόλιν ἔλθωσιν. Ἐπιχείρημα τοῦ Ἐρμοκράτη, Ἐρμωνα τοῦ συρακούσιου, γιὰ νὰ ζητηθῇ βοήθεια ἀπ' τὴν Καρχηδόνα, πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὴ Σικελικὴ ἐκστρατεία]

καί τήν πείνα, ἡ Ἀθῆνα λυγáει. Ὁ σπαρτιάτης Λύσανδρος γκρεμίζει τὰ μακρὰ τεῖχη καί παραδίνει τήν πόλιν στήν τυραννία τῶν Τριάκοντα.

Στό φοβερό αὐτό πόλεμο δέν καταλύθηκε μόνο ἡ δύναμη τῆς πολιτείας, παρά κι ὁ δῆμος ἀλλοιώθηκε τῶν Ἀθηναίων· χάθηκαν τὰ πιό στέρεα ἀπ' τὰ καλὰ καταβολικά του στοιχεῖα, κι ἀφότου ξαμολήθηκαν τὰ δημοκρατικά πάθη κυριάρχησε ἡ ἀποσυνθετική ἐκεῖνη διαφώτιση, πού τὰ ὀλιγαρχικά της ὑβρίδια, τ' ἀχαλίνωτα πιά μέσ στήν ὄλη πολιτεία τῶν Τριάκοντα, ὤρμησαν νά ὑποδουλώσουν τό λαό· ἀνάμεσά τους καί τὰ τελευταῖα διεφθαρμένα λείψανα τῶν ἀρχαίων μεγάλων γενῶν, πούχε ἀφανίσει ὁ πόλεμος. Βαθύτερα ὅμως τράβηξε ἡ ἀποδιάλυση κι ὁ ἐκφυλισμός στά παλιά ἐκεῖνα ἀγροτικά στρώματα, πού δίνανε τοὺς ὀπλίτες· οἱ χωρικοὶ αὐτοί, καθὼς οἱ ἐχθρικές εἰσβολές στήν ἀττική χώρα (κάθε χρόνο, πρῶτα, κ' ὕστερα γι' ἀπανωτὰ χρόνια, πολλά), τοὺς εἶχαν συνωστίσει μέσ στήν πόλιν, κ' εἶχανε χάσει τὸ ριζιμιό ἐκεῖνο δέσιμό τους μέ τῆ γῆ καί τὸ ἔργο τους σ' αὐτήν καί μ' αὐτήν, τὸ σταθερό (πού τοὺς ἔδινε τῆ γερῆ ἄλλοτε δομῆ κ' ὑπόστασή τους), καί φτωχύνανε, καί τοὺς πῆρε ἡ δίνη ἔτσι τῆς διαλυτικῆς ἀστικῆς ζωῆς, ὄχλος κατάντησαν· γι' αὐτό κι ὅταν ὕστερ' ἀπόνα χρόνο, καί, κατεβῆκανε οἱ φυγάδες, κ' ἔρριξαν τοὺς Τριάκοντα, καί ξανάφεραν τῆ δημοκρατία, στά λόγια μόνο ἀναστήθηκε τάχα ἡ Ἀθῆνα κ' ἡ ἀπολιτεία» τοῦ Σόλωνα· γιατί, πράγματι, ὅλα εἶχανε πιά ξεπέσει σέ φτώχεια, κι ἀθλιότητα, κι ἀνημπορία, κι ἀδράνεια. Καί διπλασιάσαν τότε μέν τῆ φροντίδα νά λιγοστεύουν τὸ κῦρος τῶν δημόσιων ἀρχῶν, καί πῆραν καί τίς μεγαλύτερες προφυλάξεις κατὰ τῆς ἐπιρροῆς ξεχωριστῶν προσώπων, κ' ἐπινόησαν καί νέους τύπους γιὰ ν' ἀποκλείσουν κάθε περιορισμό τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, μὰ δέν κατάφεραν ἔτσι παρά νά καθηλώσουν, κατὰ κάποιον τρόπο, τήν πάρα πολὺ ἐπικίνδυνη αὐτῆ ἔκφραση τοῦ πολιτεύματος, στήν πιό ἐπικίνδυνη φάση τῶν ταλαντεύσεών του: τῆς στιγμῆς πού μόλις συνέρχονταν ἀπὸ μεθύσι!

Μέ τὸ πρόσχημα τῆς «ἀπελευθέρωσης» ἡ Σπάρτη, πρὶν ἀπὸ 30 χρόνια, εἶχε συδαυλίσει ὅλα μαζί τὰ μίσση, κι ὅλους τοὺς φόβους, κι ὅλες τίς δυσἀρέσκειες κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἔχοντας μέ τὸ μέρος της τὸν τοπικισμό τῶν πόλεων. Κ' ἔμοιαζε τώρα νάχη νικήσει τέλεια. Ἡ Σπάρτη πιά ἐνθουσίαζε τίς ἀπὸ παντοῦ ἀνασηκωνόμενες τάξεις τῶν ἀριστοκρατικῶν - κι ὁ Λύσανδρος ἦταν πλέον ὁ ἥρωας, ὁ θεός τους! Ὡς καί βωμοὺς τοῦ ὄστησαν, καί γιορτὲς καθιέρωσαν! Τ' ἀρχαῖο δικαίωμα τῆς Σπάρτης στήν ἡγεμονία φαινόταν σὰ νά ἔνωε τάχα τὸν ἑλληνισμό.

Ἄλλ' ἡ Σπάρτη δέν ἦταν πιά ἡ ἀρχαία πόλις τῆς παλιᾶς λυκούργειας νομοθεσίας, πού τόσο θαυμάστηκε, τὸ πιό βασικό ἀξίωμα ἀπαιτοῦσε πολῖτες ἀκτῆμονες (χωρὶς καμμιάν ἀτομικὴν ιδιοκτησία), σ' αὐ-

στηρή τάξη και πειθαρχία ζωής, καθαυτό στρατιῶτες! Τώρα όμως με τὴ νίκη πάει κ' ἡ αἴγλη ὅπου εἶχαν ὅλοι συνηθίσει νὰ βλέπουν τὴν ἀρχαία Σπάρτη· τώρα δείχτηκε πὼς ἀπληστία βασίλευε κεῖ, καὶ φιληδονία, καὶ κάθε λογῆς ἐκφυλισμός, φτώχεια πνεύματος καὶ φιλαρχία καὶ κτηνωδία με δόλο κ' ὑποκρισία, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σπαρτιατῶν ὅλο καὶ λιγότευε, καὶ στὶς ὕστερες γενιές μόνο τοὺς χίλιους φτάναν, ἀντὶ τὶς ἐννιά καὶ δέκα χιλιάδες τῶν περσικῶν πολέμων· κι αὐτοὶ ποὺ ζοῦσαν ἄλλοτε μέσα στὸν τόπο τους μ' ἀκλόνητη πειθαρχία κ' εὐπρέπεια, ἐξουσίαζαν τώρα σὰν ἀρμωστές, πιδ αὐθαίρετοι καὶ βάνουσοι κι ἀπὸ καθαυτό δεσπότες ἐλληνικῶν πόλεων, παλεύοντας παντοῦ νὰ στήσουνε τὶς ἴδιες ὀλιγαρχικὲς τάξεις ὅπου καὶ στὴν ἴδια τους τὴ Σπάρτη εἶχε πιά ξεπέσει ἡ ἀρχαία ἐκείνη καὶ τόσο τιμημένη ἀριστοκρατία· παντοῦ ἐγκαθιστοῦσαν ὀλιγαρχίες, καὶ καταδιώκονταν οἱ πολῖτες τῶν νικημένων κομμάτων, καὶ δημεύονταν οἱ περιουσίες τους· κι ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ὅλος ἔβραζε σ' ἀκατάπαυτη ἀναταραχὴ ἀπ' τ' ἀλλεπάλληλα κύματα μαζῶν πολιτικῶν φυγάδων, ποὺ ὠρμοῦσαν, βίαια, ἀπὸ παντοῦ, ν' ἀνατρέψουν τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ ξαναγυρίσουν στὶς πόλεις τους.

Καὶ ξαπόστειλε ἀσφαλῶς κ' ἡ Σπάρτη στρατὸ κάποτε στὴν Ἀσία, ἀλλὰ μισθοφόροι ἦταν αὐτοὶ, στὴν κατὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἀποστατικὴν ἀνάβασι τοῦ ἀδερφοῦ του Κύρου. Γι' αὐτὸ κι ὅταν σκοτώθηκε ὁ Κύρος, κοντὰ στὴ Βαβυλῶνα, κ' οἱ Μύριοι (10000) ἐκεῖνοι, ἀήττητοι καὶ στὸν πόλεμο καὶ στὴν ἀτέλειωτη θρυλικὴ κάθοδό τους, σῶσαν κ' ἔφτασαν πιά — καὶ με τί ἀγῶνες καὶ τί παράφορες μὲς ἀπ' ἄλλον κόσμο περιπλανήσεις — στὴ θάλαττα, παναπῆ στὴν πατρίδα, οἱ σατράπες τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἀνακατέλαβαν, βέβαια, τὶς ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρασίας, καὶ γύρευαν φόρους, ὅποτε κ' ἡ Σπάρτη πιά ἀναγκάστηκε νὰ στείλῃ τὸ νεαρὸ βασιλιά της Ἀγησίλαο στὴν Ἀσία, κι αὐτός, σὰ νάταν πόλεμος τῶν Ἑλλήνων τάχα ἐθνικός, κι ὁ ἴδιος ἕνας νέος Ἀγαμέμνων, με πανηγυρικὴ θυσία βρῖσκει νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὴν Αὐλίδα ἐπίσης! Μόνο ποὺ οἱ βοιωτικὲς ἀρχές χάλασαν τὴ θυσία, καὶ ἔξωπέταξαν ἀπ' τὸ ἱερὸ τοὺς θυσιαστές! Κι οὐτ' ἡ Θῆβα, οὐτ' ἡ Κόρινθος, οὐτ' ἡ Ἀθῆνα, οὔτε κ' οἱ ἄλλοι σύμμαχοι δώσανε τὴ βοήθεια ποὺ γύρευαν οἱ Σπαρτιαῖτες «στ' ὄνομα τῆς συμμαχίας», ἐφ' ᾧ κ' ἡ πρώτη πράξη τοῦ Ἀγησίλαου στὴν Ἀσία δὲν ἦτανε παρὰ νὰ κλείσῃ ἀνακωχῆ με τὸ σατράπη!

Νὰ το, λοιπόν, ποὺ ἡ ἀγανάκτηση κατὰ τῆς Σπάρτης, σ' ὅλες τὶς ἐλληνικὲς χώρες, εἶχε ἤδη ἀφρίσει - καὶ περισσότερο ἀπ' ὅσο ἄλλοτε κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Θηβαῖοι εἶχανε κιόλας βοηθήσει τοὺς ἀθηναίους φυγάδες νὰ ἐλευθερώσουνε τὴν πατρίδα τους· κ' οἱ Κορίνθιοι ἀναγκάστηκαν ν' ἀνεχτοῦν — μέσα στὶς Συρακοῦσες, τὴν ἀποικία τους,

πούχε πέσει σὲ δεινὲς κομματικὲς διαμάχες (κ' εἶχανε στείλει αὐτοῦ ἕνα ἀπ' τοὺς πιὸ καλοὺς πολῖτες τους γιὰ συμβιβασμὸ) — τὸ κόμμα ἴσα-ἴσα ποὺ ὑποστηρίζανε οἱ Σπαρτιαῖτες νάχη στήσει — μὲ τὸ φόνου τοῦ κορίνθιου μεσολαβητῆ — τὴν τυραννία τοῦ Διονύσιου! Καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα: ἡ Ἥλις, ποὺ οἱ Σπαρτιαῖτες τὴν πέρασαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, τὴν ἐρήμωσαν καὶ τὴ διάλυσαν σὲ χωριά!

Ἐνῶ ὁμως στὴν αὐλὴ τῶν Σούσων ἡ μνήμη τῆς ἐλληνικῆς ἐκείνης ἐκστρατείας τῶν *Μυρίων* ἴσαμε τὴ Βαβυλῶνα τοὺς ἔκανε ν' ἀνησυχοῦν παρακολουθῶντας τὴν πορεία τοῦ Ἀγησίλαου, κ' ἐνῶ ἀσφαλῶς καὶ θὰ διάβλεπαν τὸν πολὺ σοβαρώτερο κίνδυνου μιᾶς νέας αἰγυπτιακῆς ἀποστασίας, ἕνας φυγὰς ἀθηναῖος στρατηγός, ἀπὸ τοὺς δέκα ἐκείνους τῶν Ἀργινοῦσῶν, ὁ Κόνων, προτείνει σχέδιο, ποὺ ὅλ' αὐτὰ τ' ἀντιμετώπιζε πάρα πολὺ σίγουρα. Καὶ νὰ ὁ σατράπης Φαρνάβαζος ποὺ λαβαίνει τότε καὶ τ' ἀναγκαῖο χρυσάφι γιὰ νὰ κινήσῃ τίς σημαντικώτερες ἐλληνικὲς πολιτεῖες σὲ πόλεμο κατὰ τῆς Σπάρτης ἀνοιχτό, καὶ μαζὶ γιὰ νὰ σκαρώσῃ στόλο ποὺ ὑπὸ τὸν Κόνωνα θὰ καθάριζε τὴ θάλασσα ἀπὸ τὴ ναυτικὴ δύναμη τῶν Λακεδαιμόνιων. Ἐὰν λοιπὸν μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀπελευθέρωσης, σὰ «Συμμαχία τῶν Ἑλλήνων» πάλι, ξεσηκωθῆκανε ἡ Κόρινθος, ἡ Θῆβα, ἡ Ἀθῆνα καὶ τὸ Ἄργος κατὰ τῆς Σπάρτης! Μετὰ τὴν πρώτη τους νίκη ἐπέρχεται ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ἀγησίλαου ραγδαία, καὶ μὲ τὴ μάχη στὴν Κορώνεια οἱ Σπαρτιαῖτες ἐκβιάζουν τὴ δίοδο ἀπ' τὴ Βοιωτία. Ὁ Κόνων ὥστόσο εἶχε καταναυμαχήσει κιόλας τὸ στόλο τῶν Λακεδαιμόνιων, καὶ τοὺς εἶχε βουλιάξει τὰ μισὰ καράβια. Τέλος πιά καταπλέει κι ὁ Φαρνάβαζος στὴν Ἑλλάδα, διακηρύσσοντας πῶς φέρνει ὄχι τὴ δουλεία ἀλλὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία! Καὶ ἀποβιβάζεται καὶ στὰ Κύθηρα, σύρριζα στὴ λακωνικὴ ἀκτὴ, κ' ὕστερα νάτον καὶ στὸν Ἴσθμό, στὸ συνέδριο τῶν Ἑλλήνων, προτρέποντάς τους νὰ συνεχίσουν μὲ ζῆλο τὸν πόλεμο! Φεύγοντας γιὰ τὴ σατραπεία του ἀφήνει τὸ μισὸ στόλο στὸν Κόνωνα, ποὺ φτάνει γρήγορα στὴν Ἀθῆνα καὶ μὲ περσικὸ χρυσάφι ξαναχτίζει τὰ μακρὰ τεῖχη, ξαναφτιάχνει σοβαρὸ στόλο καὶ συγκροτεῖ στρατὸ μισθοφόρων, ὅπου μάλιστα τὸ ἐλαφρὸ σῶμα τῶν πελταστῶν ποὺ ἐπινόησε καὶ διαμόρφωσε ὁ Ἴφικράτης ξεπερνάει τὴν πολεμικὴ τέχνη τῶν Σπαρτιατῶν.

Καιρὸ γιὰ χάσιμο δὲν εἶχ' ἡ Σπάρτη πιά· ἔπρεπε ν' ἀνατρέψῃ τὴν κατάσταση. Καὶ τὸ μέσο βρέθηκε: θὰ στέρευε τὸ περσικὸ χρυσάφι, κ' εὐθύς ὁ ζῆλος κ' ἡ δύναμη τῶν ἐχθρῶν τῆς θάσπρηνε!.. Ὁ Ἀνταλκίδας λοιπὸν στάλθηκε στὰ Σούσα, στάθηκε πειστικώτερος ἀπ' τὸν Κόνωνα, καὶ βγῆκε τὸ «πρόσταγμα»⁹: Ὁ βασιλιάς Ἀρταξέρξης βρίσκει δίκαιο οἱ

9^F [Ἰσοκράτης, *Πανηγυρικός*, (IV), 176]

πόλεις στην Ἀσία νάναι δικές του, με τὰ νησιά Κλαζομενές και Κύπρο· οἱ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις, και μικρές και μεγάλες, αὐτόνομες - ζὸν ἀπ' τὴ Λῆμνο, τὴν Ἴμβρο και τὴ Σκύρο· αὐτές, ὅπως ἀπὸ παλιά, νάναι τῶν Ἀθηναίων. *Κι ὅποιους δὲ δέχονται τὴν εἰρήνη τούτη, θὰ τοὺς πολεμήση μ' ὄσους τὰ θέλουν αὐτά, στὴν ξηρὰ και στὴ θάλασσα, με πλοῖα και με χρήματα.*¹⁰ *Κι ὁ Ἀνταλκίδας, με δυνατὸ στόλο (δῶσαν πλοῖα κ' οἱ ἑλληνικές σατραπείες τῆς Μικρασίας κι ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν), γύρισε μες ἀπ' τὶς Κυκλάδες, ἐνῶ τῶν ἀντίπαλων ὁ στόλος τραβήχτηκε.*

Σωτήρια¹¹ ἢ «εἰρήνη» αὐτὴ γιὰ τὴν Περσία. Γιατὶ με τὴν ἐπισημοποίηση, ἀφ' ἐνός, τῆς περσικῆς κατοχῆς τῆς Κύπρου — ποὺ γιὰ τὴν κατάκτησή της χρόνια πολεμοῦσαν οἱ Πέρσες — μπορεῖ πιά ὁ Μέγας Βασιλιάς νὰ ἐλπίζει, πὼς ἀπὸ τὴ σταθερὴ αὐτὴ βάση θὰ καθυποτάξῃ τὴν Αἴγυπτο, ἐνῶ με τὴν ἀπόδοση, ἐξ ἄλλου, τῶν τριῶν νησιῶν στὴν Ἀθήνα, ἱκανοποιόντουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ και συνάμα, με τὴν ἀνακήρυξη τῆς αὐτονομίας, ὅλων, μικρῶν και μεγάλων, μπῆκε ὀριστικὰ ἡ διχόνοια κι ὡς τὶς ἐλάχιστες ἑλληνικές χῶρες· κάθε συμμαχία, κάθε γειτονικὸς σύνδεσμος, κάθε νέα συγκρότηση δύναμης γιὰ πανελληνιο σκοπὸ, ἔγιν' ἀδύνατη πιά. Κ' ἡ Σπάρτη: ὁ θεματοφύλακας κι ὁ προστατῆς τέτοιας περσικῆς πολιτικῆς στὴν Ἑλλάδα!

Ἡ Σπάρτη, λοιπὸν, καταπιάστηκε δραστήρια νὰ ὀλοκληρώσῃ, με τὴ διάλυση τῶν τοπικῶν ὀμοσπονδιῶν κατὰ τὶς ἀρχές τῆς αὐτονομίας, τὸ «σύστημα» τοῦ Λύσανδρου: τὴν ἐγκατάσταση παντοῦ ὀλιγαρχιῶν, ποὺχε διακόψει ὁ κορινθιακὸς πόλεμος. Ἡ Ὀλυνθος ὡστόσο εἶχ' ἐνώσει σὲ συμπολιτεία τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, κι ὅσες δὲ θέλαν τὶς ἀνάγκασε φοβερίζοντας· αὐτές λοιπὸν γύρεψαν βοήθεια ἀπ' τὴ Σπάρτη, κ' ἔτσι δόθηκ' ἡ λαβὴ γιὰ νὰ φτάσῃ σπαρτιατικὸς στρατὸς ἐκεῖ· ὅπου ὕστερ' ἀπ' ἀρκετὴ ἀντίσταση ἡ Ὀλυνθος ὑποχώρησε κι ἀναγκάστηκε νὰ διαλύσῃ τὴ συμπολιτεία. Γυρνῶντας οἱ Σπαρτιαῖτες χτύπησαν και τὴ Θῆβα, στήσαν κι αὐτοῦ τὴν ὀλιγαρχία τους, διῶξαν ὅλους τοὺς μὴ ἐντελῶς δικούς τους, κ' ἐγκαταστήσαν φρουρὰ και στὴν *Καδμεία*. Ἡ δύναμη τῆς Σπάρτης ἔφτασε τότε στὸ ζενίθ της, σημεῖο κορυφαῖο μαζὶ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ βαθύτερου ὀλοκληρωτικοῦ στοιχείου ἐνός δυναμικοῦ συστήματος, ποὺ κάθε ἀντίσταση στὴν πίεσή του δίνει μόνο λαβὴ γιὰ παραπάνω ἄσκησή της, κ' ἡ προκαλούμενη τῶρ' ἀπ' τὴ δυναμωμένη καταπίεση νέα ἀντίσταση δικαιοῦνε, ἐκ τῶν ὑστέρων, τὴ συσπειρωμένη πιά ἐπιθετικὴ δύναμη νὰ τὴ συντρίψῃ!

10^p [Ξενοφῶν, Ἑλληνικά, Ε' 1, 31]

11^p [Ἰπερβολὴ «Ὀφέλμη», ἀσφαλῶς «Πολύτιμη» ἔστω. Γιατ' ἡ Περσία δὲν κινδύνευε βέβαια — κι οὐτ' ἀπ' τὴν τότ' Ἑλλάδα — ὥστε νὰ γενῆται κανένα ζήτημα «σωτηρίας της»!]

Ναί· μόνο πού σ' αὐτὴ τὴν πρόβαση λανθάνει καὶ κάποιον χάσμα, ἀπ' ὅπου ἀναδύονται καὶ ἄλλα! Σύντριψε μὲν ὁ Λύσανδρος τὴ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, μὰ ὄχι καὶ τὴν παιδείαν π' ἀνθίζε στὴν Ἀθῆνα, μῆτε τὸ συνυφασμένο μαζί της δημοκρατικὸ πνεῦμα· κι ὅσο πιὸ βίαιη ἢ σπαρτιατικὴ δεσποτεία, τόσο οἱ ἐνάντιοί της στρεφόντουσαν πρὸς ἐκείνη τὴ Δημοκρατία — τῶν Ἀθηναίων — πούχε ἀποτελέσει τὴν ἰσχυρότερη ἀντιπολιτευτικὴ δύναμη. Καὶ παρόμοια πορεύτηκε κ' ἡ διαταγμένη «αὐτονομία»: σπάσανε βέβαια, παντοῦ, οἱ ἀρχαῖοι δεσμοί, πού ἔχαν πάντα ἐξαρτήσῃ ἀπὸ μεγαλύτερες πόλεις τὰ γύρω τους μικρότερα χωριά· κ' ἡ διαλυτικὴ «αὐτονομιστικὴ» τάση, μαζί μὲ τὴ φουσκωμένη ἀξίωση ὅλων γιὰ «ἐλευθερία», εἶχανε τρυπώσει καὶ διάβρωναν ὡς τὶς ἔσχατες κοιλάδες καὶ τὰ πιὸ ἀπόμερα φαράγγια τῆς Ἑλλάδας, κι ὁ ἑλληνικὸς κόσμος κομματιάζονταν ὅλο καὶ βαθύτερα κ' εὐρύτερα, σ' ὅλο καὶ μικρότερες μονάδες· ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸν ὅλο κ' ἐντεινόμενο ἀναβρασμό, τῆς ἀποδιωργανωμένης κ' ὑπερερεθισμένης μικροζωῆς, ἄρχισαν ν' ἀναπτύσσωνται μορφές καὶ δυνάμεις, ἀπὸ τριβές καὶ στοιχεῖα ἐκρηκτικά, πού ἡ μηχανικὴ κ' ἐξώτερη δύναμη τῆς Σπάρτης δὲ μπορούσε πιά νὰ κατακυριαρχήσῃ.

Μὰ καὶ κάτι ἄλλο: Ὅσο μὲ τὴ ναυτικὴ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων τὸ Αἰγαῖο ἀποτελοῦσε τὸ κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, κ' οἱ σὰ στριφωμένες γύρω του ἑλληνικὲς πόλεις νιῶθαν προστατευόμενες ἀπὸ τὴν πάντα ἐτοιμοπόλεμη δύναμη τῆς συμμαχίας, οἱ βάρβαροι Ἀνατολῆς καὶ Βορρᾶ κρατιόντουσαν μακριά· ὅταν τὰ θρακικὰ φύλα τόλμησαν νὰ κατέβουν ὡς τὸν Ἐβρο, οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς φράξανε τὸ δρόμο πρὸς τὶς παράλιες ἑλληνικὲς πόλεις, ἰδρύοντας στὸ Στρυμόνα τὴν Ἀμφίπολη, ὅπου στάλθηκαν 10000 ἄποικοι· στὸν Πόντο ἄρκεσε ἡ ἐμφάνιση ἀθηναικοῦ στόλου, γιὰ ν' ἀσφάλισῃ τοὺς θαλάσσιους δρόμους καὶ τὰ παράλια· ὅταν ἦταν ἀκμαία ἡ ἀθηναϊκὴ δύναμη ἐν γένει δυνάμωσε κι ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Κύπρου· ἀλλὰ καὶ στὴν Αἴγυπτο ἑλληνικὸς στόλος ἀγωνίστηκε καθὼς εἶδαμε κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνῶ κ' ἡ Καρχηδῶν φοβήθηκε τὸ ναυτικὸ τῶν Ἀθηναίων.

Μὲ τὴν ἀνταγκίδεια εἰρήνη ὅμως ὄχι μόνο οἱ πόλεις τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἐγκαταλείφθηκαν, παρὰ κ' ἡ ἀνάμεσα θάλασσα χάθηκε γιὰ τὸν ἑλληνισμὸ· καὶ τὰ νησιά της, ἂν καὶ τάχα «αὐτόνομα», μὰ καὶ οἱ κόλποι καὶ τὰ παράλια τῆς ἴδιας τῆς Ἑλλάδας μείναν ἀκάλυπτα, κι ἄρχισαν συνάμα νὰ κινοῦνται κ' οἱ βορεινοί· ὅλες οἱ παραλιακὲς πόλεις, ἀπ' τὸ Βυζάντιο ὡς τὸ Στρυμόνα, προστατευόμενες τώρα μονάχ' ἀπὸ τὰ τεῖχη καὶ τοὺς μισθοφόρους τους, δὲ θὰ κρατοῦσαν γιὰ πολὺ σὲ εἰσβολὴ τῶν θρακικῶν φύλων, ἐνῶ οἱ ἀκόμα χαλαρὰ ἐνωμένοι πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας (πού ὅλες τὶς διχόνοιές τους, ὅπως πρῶτα οἱ Ἀθηναῖοι,

συδαύλιζαν τώρα κ' οί Σπαρτιᾶτες, κ' οί πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς) κινδύνευαν κι αὐτοί νά τοὺς πλημμυρίσουν οί 'Οδρύσες ἀπ' τὴν ἀνατολή, οί Τριβαλλοὶ ἀπ' τὸ βοριά κ' οί 'Ιλλυριοὶ ἀπ' τὴ δύση. Πίσω ἀπ' αὐτοὺς πίεζε πιά κ' ἡ προέλαση τῶν κελτικῶν λαῶν, π' ἀπλώνονταν ἀνάμεσα στὸν Ἀδρία καὶ τὸ Δούναβι. Οἱ Τριβαλλοὶ ἄρχισαν τὶς ληστρικές ἐπιδρομές τους κιόλας, πού σὲ λίγο θὰ τὶς φτάναν ὡς τ' Ἀβδηρα· εἰσβάλαν κ' οί 'Ιλλυριοὶ στὴν Ἠπειρο, νίκησαν σὲ μεγάλη μάχη, ὅπου σκοτώθηκαν 15000 ἠπειρωῆτες, πέρασαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴ χώρα ὅλη ὡς τὶς κορυφογραμμές πού τὴ χωρίζουν ἀπ' τὴ Θεσσαλία, κ' ὕστερα στρίβοντας κατὰ πίσω χύθηκαν στὴ Μακεδονία ἀπ' τ' ἀφύλαχτα φαράγγια τῶν βουνῶν. Ἡ Ὀλυνθος γιὰ νά προφυλαχτῆ ἀπ' ἀνάλογους κίνδυνους ἔνωσε τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς στὴ συμπολιτεία ἐκείνη, πού καταστρέφοντάς τὴν οἱ Σπαρτιᾶτες ἄφησαν ἀνυπεράσπιστα ἔτσι τὰ βορεινὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ στοὺς βάρβαρους.

Τὸν ἴδιον καιρὸ πολὺ σοβαρότερος κίνδυνος ἀπειλοῦσε τὸ δυτικὸ ἑλληνισμὸ: οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπὸ τότε πού καταστράφηκε ἡ ἀθηναϊκὴ δύναμη, ξανάρχισαν νά προχωρᾶν στὴ Σικελία κ' ὑπόταξαν τὴν Ἰμέρα στὸ βοριά, τὸ Σελινοῦντα καὶ τὸν Ἀκράγαντα, τὴ Γέλα καὶ τὴν Καμάρνα, ἐνῶ ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ὁ Διονύσιος, γιὰ ν' ἀποφύγη τὴ σύγκρουση, ἄφησε νά γίνουν φόρου ὑποτελεῖς στοὺς Καρχηδόνιους ὅλες οἱ πόλεις αὐτές. Οἱ Κέλτες, ἐξ ἄλλου, διάβηκαν τὶς Ἀλπεις, χύθηκαν στὴν Ἰταλία, καθυπόταξαν τὴν ἐτρούσκικὴ χώρα τοῦ Πάδου καὶ περνῶντας τ' Ἀπέννινα πυρπόλησαν τὴ Ρώμη, ἐνῶ οἱ Σαμνῖτες ὤρμησαν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Καμπανίας, παίρνοντας τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, κι ὁ Διονύσιος κατέλαβε ὅσες ἦταν στὴ χώρα τῶν Βρεττίων. Μόν' ὁ Τάρας ἀντιστάθηκε· ἰσχυρὸς ὅμως πράγματι ἦταν μόνο οἱ Συρακοῦσες, μὲ τὴ δραστήρια τυραννία τους· κ' ἔτσι ὁ Διονύσιος μὲ πολλοὺς ἀγῶνες ξαναπῆρε ἀπὸ τοὺς Καρχηδόνιους τὰ παράλια τῆς Σικελίας, ὡς τὸν Ἀκράγαντα, κατατρόπωσε τοὺς ἐτρούσκους πειρατὲς κι ἄρπαξε τὸ θησαυρὸ τους στὴν Ἀγυλλα, ἐνῶ μὲ μεγάλους ἐπαικισμοὺς, ὡς τὶς ἐκβολές τοῦ Πάδου καὶ τὰ νησιὰ τῆς ἰλλυρικῆς ἀκτῆς, κυριάρχησε στὴν Ἀδριατικὴ. Ὁ ἡγέτης αὐτός, μὲ καλὰ ὀργανωμένη κυβέρνησι καὶ διοίκησι προνοητικὴ, μὲ δραστήρια κι ἀδέσμευτη κι ἀδίσταχτη ἀποφασιστικὴ κατὰ κάθε ἀσύμμετρης καὶ τάχα δημοκρατικῆς ἢ τοπικιστικῆς «ἐλευθερίας», μὲ τὸν ἱκανὸ στρατὸ του, ἀπὸ ἑλληνες, κέλτες, ἴβηρες καὶ σαβίνους μισθοφόρους, μ' ἓναν ἰσχυρὸ στόλο καὶ μὲ μιὰ παράτολμη, ἄπιστη, κυνικὴ πολιτικὴ ἀπέναντι ἐχθρῶν καὶ φίλων, φάνηκε σάν τὸ τελευταῖο ἔρεισμα καὶ προπύργιο τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς δύσης - ἡγεμῶν τοῦ τύπου ἐκείνου πού εὔχονταν, ὕστερ' ἀπὸ δεκαοχτῶ

αἰῶνες, ὁ μέγας φλωρεντῖνος, «νά σώση» τὴ σύγχρονή του Ἰταλία, μέτοχος τῆς κορυφαίας παιδείας τοῦ καιροῦ του, μὲ φιλόσοφους, καλλιτέχνες καὶ ποιητὲς στὴν αὐλή του, παιῶντας κι ὁ ἴδιος τραγωδίες! Ἡ τυραννία τοῦ Διονύσιου, κ' ἡ ὄχι λιγώτερα μακιαβελλικὴ ἀρχὴ τῶν Σπαρτιατῶν ὑπὸ τὸν Ἀγησίλαο, εἶν' οἱ τύποι τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς στοὺς ταραγμένους αὐτοὺς καιροὺς.

Ἄλλὰ μέλλονταν καὶ πιὸ ταραγμένοι... Ἀπὸ τὴν παιδεία, πούχε κέντρο τῆς τὴν Ἀθήνα, κι ἀπὸ σχολὲς ρητόρων καὶ φιλοσόφων, ξεφύτρωσαν πολιτικὲς θεωρίες, πού ὅσο πιὸ ἀμέριμνες γιὰ πραγματικὲς καταστάσεις καὶ δεδομένες συνθήκες ἦταν, τόσο ἰνδαλματικώτερα ἐτύλιγαν «τύπους» καὶ «λειτουργίες» ἰδανικῆς πολιτείας, καὶ πολιτείας ἀπόλυτης ἐλευθερίας κι ἀρετῆς, πού μόνη τάχα μποροῦσε νὰ γιαιτρέψη ὅλα τὰ κακὰ καὶ νὰ φέρη κάθε σωτηρία, παρὰ πού, γιὰ τὴν ὥρα βέβαια, τὰ τέτοια δὲν ἀποτελοῦσαν παρὰ κι ἄλλο ἓνα στοιχεῖο σύγχυσης μὲς τὴν ἀλλοπρόσαλλη ζύμωση δεσποτισμοῦ καὶ δουλείας, αὐθαιρεσίας κι ἀδυναμίας, κάθε ἀκάθεκτης ροπῆς καὶ τέχνης πλουτισμοῦ, καθὼς εἶχε πιά παραφουντώσει ὁ φθόνος τῶν φτωχότερων τάξεων, μάλιστα ὅπου ἡ δημοκρατία τοὺς ἔδιν' ἰσονομία καὶ μ' αὐτὴν ἄρα καὶ μεγαλύτερη ἀποφασιστικὴ δυνατότητα - ἀφοῦ ἦταν δὰ κ' οἱ περισσότεροι! Παράλληλα ὅμως, ἂν κανεὶς μελετήσῃ πῶς οἱ σχολὲς τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἰσοκράτη, καὶ τῶν ἄλλων, πῶς ἡ φιλοσοφία κ' ἡ ρητορικὴ κι ὁ φωτισμὸς γενικώτερα μεταδόθηκαν κ' ἐπέδρασαν στὶς ἐλεύθερες πόλεις καὶ στὶς αὐλὲς τῶν δυναστῶν καὶ τῶν τυράνων, κι ὡς τὴ Σικελία, τὴν Κύπρο, τὴν Ποντοηράκλεια, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὲς ἀκόμα τὶς σατραπικὲς αὐλὲς, βεβαιώνεται πῶς πάνω ἀπὸ κάθε τοπικισμὸ κ' ἐπιμέρους ἰδιοσύστατα πολιτεύματα ἀναδείχτηκε τότε ἓνα νέο εἶδος κοινωνίας, πού θάπρεπε νὰ θεωρηθῇ, αὐτὸ τοῦτο, φορέας κυριαρχίας τῆς παιδείας, κάτι τόσο ἄλλο ἀπ' τὴν ἄξεστη ἐκείνη σπαρτιατικὴ δεσποτεία.

Καὶ τὴν κρίσιμη βέβαια μεταβολὴ δὲν τὴν ἔφερε ἡ θεωρία. Οἱ ἰδέες τῆς ἔδωσαν ὅμως τὴν αἴγλη τῆς μέγεθος ἐχούσης πράξεως καὶ συντέλεσαν στὸ νὰ δυναμώσῃ ἡ δραστηριότητά της, ἐνῶ φερόταν πιά πάνω στ' ἀφρισμένα κύματα τοῦ Καιροῦ πρὸς τὴν πραγμάτωσή της...

Τρία χρόνια ἀνέχτηκ' ἡ Θῆβα τοὺς ἀρμοστὲς καὶ τὴ φρουρὰ τῶν Σπαρτιατῶν στὴν Καδμεία, τὴ θρασύτητα καὶ τὴν αὐθαιρεσία τῆς ἀπ' αὐτοὺς στηριζόμενης ὀλιγαρχίας, τὶς θανατώσεις καὶ τὶς ἐξορίες. Ἄλλ' ἐπιτέλους κάποτε οἱ φυγάδες τόλμησαν τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης. Μ' ἀρχηγὸ τὸν Πελοπίδα, καὶ μὲ πετυχημένη συνωμοσία, ξεπάστρεψαν τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, καὶ κάλεσαν τὸ λαὸ ν' ἀγωνισθῇ μαζί τους γιὰ τὴ δημοκρατία καὶ νὰ ξαναστήσῃ τ' ἀρχαῖο κράτος τῶν Θηβῶν στὴ Βοιω-

τία· κι όταν κι ὁ Ἐπαμεινώνδας προσχώρησε σ' αὐτούς — ὁ εὐγενής, ὁ στοχαστικός, ὁ ἐλεύθερος ἄντρας, πού ἀστραφτερό δροῦσε στό πνεῦμα του τὸ ἰδανικὸ μεγάλου πεπρωμένου — πῆρε πιά τὸ κίνημα τ' ὀρμητικὸ του φτέρωμα! Κ' ἡ μὲν φρουρὰ τῆς *Καδμείας* ἀναγκάστηκε νὰ φύγη, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Βοιωτίας, πού ἡ αὐτονομία τοὺς εἶχ' ἐπιβληθῆ ἀπ' τὸ *Μέγα Βασιλέα*, ξαναεντάχτηκαν στὴ βοιωτικὴ ὁμοσπονδία· κι ὅσες ἀρνήθηκαν — ὅπως ὁ Ὀρχομενός, ἡ Τανάγρα, οἱ Πλαταιῆς κ' οἱ Θεσπιῆς — ἐξαναγκάστηκαν μὲ τὰ ὄπλα, τὰ τείχη τους γκρεμίστηκαν, οἱ κοινότητές τους διαλύθηκαν, οἱ πολῖτες τους ἐξωρίστηκαν.

Μάταια οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀγωνίζονταν ν' ἀναχαιτίσουν αὐτὴ τὴν ὀρμή· κι όταν πιά εἶδαν πὼς κ' οἱ Ἀθηναῖοι μόλις συνῆλθαν ὠρμησαν ἀποφασιστικὰ νὰ σκαρώσουν μάνι-μάνι νέο στόλο καὶ νέα συμμαχία (μὲ τὸν ἐπίτιτλο τῆς αὐτονομίας κι αὐτοί), ἐνωσαν τὴν ἀπειλή. Οἱ Θηβαῖοι κιόλας βγῆκαν ἀπ' τὰ βοιωτικὰ τους ὄρια, ἀποπειράθηκαν μὲ τὴ βία νὰ ἐντάξουν καὶ τοὺς Φωκεῖς στὴ νέα τους συμπολιτεία, συμμαχῶντας καὶ μὲ τὸν Ἰάσονα τῶν Φερῶν, πούχε καταφέρει ν' ἀποσπάσῃ ἀπ' τοὺς παλιοὺς δυνάστες τῆς Θεσσαλίας τὴν κυριαρχία πάνω στὴ χώρα καὶ πῆγαινε νὰ συγκεντρώσῃ πιά στὰ χέρια του σταθερὴ πολεμικὴ δύναμη. Στὴ Νάξο, ἐξ ἄλλου, οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων καταναυμάχησαν τὸ σπαρτιατικὸ στόλο, καὶ μὲ τὴ νίκη στὰ Λευκτρα οἱ Θηβαῖοι ἔχουν πιά τὸ δρόμο ἀνοιχτὸ γιὰ τὴν Πελοπόννησο, ὅπου σὺν τοῖς ἄλλοις, καθὼς ἔχει ἀτονήσει ὁ τρόμος τῆς Σπάρτης, ἄρχισαν νέες ἀναστατώσεις... Μὲ τὴν προστασία, δηλαδή, γενικώτερα, τῶν νικηφόρων θηβαϊκῶν ὄπλων, συντρίβεται παντοῦ ὁ ζυγὸς τῆς ὀλιγαρχίας, τὰ διασπασμένα χωριὰ ἐνώνονται σὲ ἀστικὲς κοινότητες, κι ἀκόμα κ' οἱ ὑπόδουλοι Μεσσήνιοι τώρα ἐλευθερώνονται καὶ ξαναστήνουν τὴν πολιτεία τους.

Τὴ νίκη τους οἱ Ἀθηναῖοι τὴ χρωστᾶνε σὲ ἀποτελεσματικώτατο ἐσωτερικὸ οικονομικὸ μέτρο, πού τοὺς ἀνῶρθωσε· γιατί ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπ' τὴ «δημοκρατία» τους δὲν ἦταν βέβαια παρὰ τύπος καὶ φάσμα. Οἱ πλουσιώτεροι τώρα πολῖτες δίνουν, κατὰ νέο τίμημα, τὰ χρήματα πού χρειάζονται γιὰ ναυπήγησι καινούργιου στόλου καὶ στρατολογία μισθοφόρων, μοιρασμένοι σὲ *συμμορίες* — ὅπου οἱ πάμπλουτοι κιόλας προκαταβάλλουν κι ἀναλαμβάνουν ἔτσι καὶ τὴ διεύθυνση τῆς *συμμορίας* τους — κι ὁ δῆμος εὐχαριστημένος ἀνέχεται αὐτὴ τὴν πλουτοκρατία, πού δὲν τοῦ κοστίζει γιὰ τὴν ὥρα τίποτα· καὶ τόσο πιὸ εὐχαριστημένος εἶναι δά, ὅσο τούτη, μὲ τέτοια νίκη στὴ Νάξο, τοῦ στήνει καὶ νέα συμμαχία, ἀπ' ὅπου βέβαια καὶ δύναμη καὶ φόρους καὶ κληρουχίες ἐλπίζει, ἐνῶ ἐξ ἄλλου καὶ τὰ νησιὰ κ' οἱ παράλιες πόλεις πρόθυμα ἐπίσης

έντάσσονται, ἀφοῦ δὰ καὶ προστασία τοὺς ὑποσχόταν, κ' ἐντελῶς κατηγορηματικὰ πῆρε γιὰ βάση τὴν αὐτονομία κείνη ποὺ πρόσταξε κι ὁ *Μέγας Βασιλεὺς!*

Ἔτσι, λοιπόν, πάλεψε ἡ Ἀθῆνα — ταλαντευόμενη ἀνάμεσα στὴ βυθιζόμενη Σπάρτη καὶ τὴν ἀνερχόμενη Θῆβα — νὰ πλάσῃ κάτι σὰν ὁμοίωμα τῆς παλιᾶς τῆς ἡγεμονίας, καταναγκάζοντας σὲ λίγο πάλι κι ὄσους δὲ συμφωνοῦσαν. Καὶ πάνω ἀπ' ὄλα στοὺς Ἀθηναίους ἦταν ἀπαραίτητη ἡ Ἀμφίπολη, ποὺ αὐτοὶ ἔχαν ἄλλοτε ἰδρύσει, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴν ἐπικράτειά τους στὶς θρακικὲς ἀκτές. Προσπάθησαν μὲ κάθε τρόπο, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν μακεδόνων καὶ θρακῶν ἡγεμόνων ἄλλ' ἡ Ἀμφίπολη, ὑποστηριζόμενη ἀπ' τὴν Ὀλυμπο, ἀντιστεκόταν στὶς ἀλλεπάλληλες ἀθηναϊκὲς ἐπιθέσεις.

Ἀλλὰ καὶ μιὰ 4^η δύναμη μπαίνει τώρα στὸν ἀγῶνα τοῦτο, γιὰ τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας: ὁ Ἰάσων ὁ φεραῖος. Ἐκλεγμένος ἀπ' τοὺς Θεσσαλοὺς ταγὸς — δηλαδὴ ἀρχιστράτηγος, κατὰ τὸν παλαιὸ θεσμὸ τῆς χώρας τους —, στρατολογῶντας ὀλοένα καὶ ναυπηγῶντας πλοῖα, συγκρότησε πολεμικὴ δύναμη ποὺ δὲν εἶχε ξαναδεῖ ἡ Ἑλλάδα, διακηρύσσοντας πῶς οἱ προπαρασκευές του εἶχαν στόχο τοὺς βάρβαρους τῆς Ἀνατολῆς, κι ὅτι σκόπευε νὰ περάσῃ τὴ θάλασσα καὶ νὰ χτυπήσῃ τὸ βασιλιά τῶν Περσῶν σὰν καθαγιασμὸ μάλιστα τῆς ἐπιχείρησής του, πούβαζε κιόλας μπρός, ἐτοιμαζόταν νὰ γιορτάσῃ τὰ *Πύθια* στοὺς Δελφοὺς μὲ πανηγυρικὴ πομπή, ὅταν τὸν δολοφόνησαν 7 νεαροὶ συνωμότες, ποὺ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος τοὺς δόξασε ὕστερα γιὰ *τυραννοκτόνους*. Ἐπειτ' ἀπ' ἄγρια οἰκογενειακὰ φονικά, ὅ,τι ἀπόμειν' ἀπ' τὴ δύναμη τοῦ Ἰάσωνα πέρασε στὰ χέρια τοῦ γαμπροῦ του Ἀλέξανδρου τοῦ φεραίου, ποὺ καὶ τοῦτος ὅμως, σὲ 10 χρόνια, δολοφονήθηκ' ἐπίσης, ἀπὸ στενοῦς του συγγενεῖς.

Ἔτσ' ἡ Θῆβα γλύτωσε ἀπ' ἀντίπαλο πίσω ἀπ' τὴ ράχη τῆς - καί, βλέποντας τὴ Σπάρτη ἀνήμπορη καὶ βαριά πληγωμένη, πάει ν' ἀνταγωνιστῇ τὸ προβάδισμα τῆς ἀνανεωμένης Ἀθῆνας: ναυπηγεῖ κι αὐτὴ στόλο, ποὺ ἀρχίζει φυσικὰ νὰ κἀνῃ αἰσθητὴ καὶ στὴ θάλασσα πιά τὴν παρουσία τῆς.

Ὅτ' εἶχαν τότε ἀπελευθερωθῇ κ' οἱ Ἀρκάδες, κ' ἔβριναν κι αὐτοὶ πῶς δὲν εἶχαν ἀνάγκη πιά τοὺς Θηβαίους καὶ μποροῦσαν νὰ διεκδικήσουν τὴν ἡγεμονία στὴν Πελοπόννησο! Ἐκστρατεύουν, λοιπόν, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ Ἄργος στὴν ἐπίθεσή του κατὰ τῆς Ἐπιδαύρου, ἐναντίον Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων, εἰσβάλλουν στὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, κι ἀρπάζουν ἓνα κομμάτι τῆς λακωνικῆς χώρας: ἄλλ' ὅταν ἔφτασε στοὺς Σπαρτιαῖτες βοήθεια, 2000 κέλτες μισθοφόροι, ἀπὸ τὸν τύραννο τῶν Συρακουσῶν Διονύσιο, ἀποκρούονται οἱ Ἀρκάδες: καὶ μανιασμένοι τό-

τε ὁρμᾶν κατὰ τῶν δυτικῶν γειτόνων τους, εἰσβάλλουν στὴν Ὀλυμπία — γιὰ νὰ διευθύνουν τὴν ἐπικείμενην Ὀλυμπιάδα! — καὶ γίνεται μάχη στὸ ἱερὸ τοῦ θεοῦ, ὅπου νικιοῦνται καὶ διώχονται οἱ Ἕλαιοι, μὰ καὶ σωροὶ θησαυρῶν τοῦ ναοῦ πέφτουν στὰ χέρια τῶν νικητῶν!

Ἔτσι, κ' ἐδῶ καὶ παντοῦ, ὁ καθένας ἐναντίον ὄλων! Ἐμοιαζε πῶς στὸν ἑλληνισμό περίσσευε ἀκόμα ἐμπάθεια καὶ δύναμη ἀρκετὴ γιὰ νὰ παραλύσῃ κι ὅ,τι ἀπόμ' ἐν ἰσχυρὸ καὶ ν' ἀνατρέψῃ ὅ,τι πῆγαινε ν' ἀνασηκωθῆ! Εὐγνωμοσύνη, πίστη, μεγάλες ἰδέες, πανελλήνια ζητήματα - τίποτ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ δὲ σωζόταν (ἢ ἐλάχιστα σώζονταν) στὴν ἑλληνικὴ αὐτὴ πολιτικὴ, ἐνῶ, παράλληλα, οἱ συνέπειες τῆς δράσης τῶν μισθοφοριῶν, καὶ τῶν ἀκατάσχετων ἐκείνων φυγάδων, ἀνατίναζαν κάθε στέρεα τάξῃ κι ἀνηθικοποιοῦσαν τὸν κόσμον.

Φυσικὰ κ' οἱ Θηβαῖοι δὲ νιωθάν ἀρκετὰ δυνατοὶ γιὰ νὰ κρατήσουν ὅ,τι καινούργιο δημιούργησαν· φοβόντουσαν πῶς ἡ Σπάρτη κ' ἡ Ἀθῆνα θὰ κατάγγελλαν στὴν περσικὴ αὐλὴ τὴν ἴδρυση τῆς Μεγαλόπολης καὶ τῆς Μεσσηνίας σὰν παραβιάσεις τῆς εἰρήνης ποῦ πρόσταξε ὁ *Μεγάλος Βασιλιάς* καὶ θὰ πάρουν χρυσάφι γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα. Ἔτσι κι ὁ Πελοπίδας, μὲ κάποιες *προσωπικότητες* ἀπ' τὴν Πελοπόννησο, ἀνέβηκε στὰ Σοῦσα, ὅπου κιόλας σπαρτιᾶτες πρέσβεις - ἀλλὰ βέβαια κι ἀθηναῖοι! Μπροστὰ στὸ *Μεγάλο Βασιλιά* καὶ τὴν αὐλὴ του οἱ πρέσβεις ὅλοι τῆς Ἑλλάδας ξετύλιξαν τὴν ἀθλιότητα τῆς πατρίδας τους. Ἐπικράτησε ὁ Πελοπίδας καὶ πρόσταξε πάλι ὁ *Μέγας Βασιλεὺς*: *Οἱ Μεσσηνιοὶ αὐτόνομοι, οἱ Ἀθηναῖοι τὰ πλοῖα τους στὴ στεριά, ἡ Ἀμφίπολη αὐτόνομη κ' ὑπὸ τὴν προστασία του· κι ὅποιος δὲν ἤθελε νὰ ὑπακούσῃ, ὅλ' οἱ ἄλλοι νὰ τὸν πολεμήσουν· κι ἂν κάποια πόλη ἀρνιόταν, κείνη νὰ χτυπήσουν πρῶτα!*

Αὐτὴ κ' ἡ ἀπὸ μέρους τῆς Θήβας ἀνταγκίδεια εἰρήνη! Κ' οἱ Θηβαῖοι λοιπὸν προσκάλεσαν τὶς ἑλληνικὲς πολιτεῖες στὴν πόλιν τους νὰ μάθουν τὴν προσταγὴ τοῦ *Βασιλιᾶ*. Ὅπου οἱ Σπαρτιᾶτες τὴν ἀπόκρουσαν ὀλοκληρωτικὰ, οἱ Ἀρκάδες διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν πρόσκληση στὴ Θῆβα, οἱ Κορίνθιοι ἀρνήθηκαν νὰ ὀρκιστοῦν στὴν «Εἰρήνη» τοῦ Πέρση κ' οἱ Ἀθηναῖοι θανάτωσαν σὰν «προδότες» τοὺς πρέσβεις τους, ὅταν γύρισαν ἀπ' τὰ Σοῦσα.

Ὑστερα ὁ Πελοπίδας αἰχμαλωτίστηκε καὶ σκοτώθηκε ἀπὸ κεῖνον τὸν Ἀλέξανδρον τὸ Φεραῖο, κι ὁ Ἐπαμεινώνδας, γιὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα στὴν Πελοπόννησο πέρασε τὸν Ἴσθμό, νίκησε στὴ Μαντίνεια τοὺς Σπαρτιᾶτες, τοὺς Ἕλείους, τοὺς Μαντίνειους, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς συμμάχους τους, ἀλλὰ βρῆκε κι αὐτὸς τὸ θάνατον ἐκεῖ, ἐνῶ ὁ γέρονς πιά *βασιλιάς* τῶν Σπαρτιατῶν Ἀγησίλαος πῆρ' ἐντολὴ ἀπ' τοὺς ἐφόρους νὰ ἐκστρατεύσῃ στὴν Αἴγυπτον, στρατολόγησε μ' αἰγυπτιακὰ

χρήματα χίλιους μισθοφόρους και τούς έφερε, μ' άλλους 10000 μισθοφόρους έλληνες, στο βασιλιά Ταχώ, για να υπερασπίση έναντίον του *Μεγάλου Βασιλέως* την ανόρθωση του κράτους των Φαραώ.

Με τον ήλιο που έδωσε στη Μαντινεία έσβησε κ' η δύναμη της Θήβας, που ύψωμένη για λίγο κ' έξευγενισμένη από την προσωπική άρετή μοναδικών αντρών, δεν κατάφερε μετά το θάνατό τους ούτε τις πόλεις που έλευθέρωσε κ' ίδρυσε να συγκρατήσει, άλλ' ούτε και με τις βοιωτικές πόλεις, που έκμηδένισε, όπως ούτε και με τούς Φωκεΐς, Λοκρούς, Μαλιείς κ' Εύβοιώτες, που διά της βίας προσάρτησε, νάρθη σε φιλική συνεννόηση. Ύστερ' άπ' το σύντομο μεθύσι της ήγεμονίας, η ξεπεσμένη Θήβα τόσο πιό ανυπόφορη κατάντησε όσο πιό άσκημα είχε κακοσυνηθείσει στην υπεροψία και την *ύβρι*.¹²

Μά και τών Αθηναίων η δεύτερη ναυτική συμμαχία δεν αξιώθηκε να πάη παραπέρα· γιατί με την άφροντισιά και την άπληστία τους, παρασυρόμενοι διαρκώς από μηχανορράφους πολιτικούς, κι από καιρό συνηθισμένοι να στέλνουν στους πολέμους μισθοφόρους αντί πολίτες τους, άφηναν τούς στρατηγούς τους να εκβιάζουν χρήματα από έχθρους και φίλους, αντί να πολεμάνε, και να εγκαθιστούν αθηναίους άρχοντες και φρουρούς σε σύμμαχες πόλεις, αλλά και να εξορίζουν και σύμμαχους πολίτες καμμιιά φορά — όπως στη Σάμο — και να μοιράζουν σπίτια και χωράφια τους σε κληρούχους από την Αττική, και γενικά τόσο παραβίασαν δικαιώματα και καθήκοντα της συμμαχίας, ώστε με την πρώτη εύκαιρία οι πιό δυνατοί σύμμαχοι δε δίστασαν ν' άποστατήσουν· κι όπως πιά δε μπόρεσαν να τούς καθυποτάξουν οι Αθηναίοι, ξανάχασαν το κράτος τους στη θάλασσα, μόνο τη Σάμο καταφέροντας να κρατήσουν και κάποια άλλα μέρη, ενώ είχαν στα νεώριά τους πάνω από τρακόσιες πενήντα τριήρεις, περισσότερες δηλαδή άπ' όσες κάθε άλλη έλληνική πόλη.

Έξίσου πεσμένος όμως και στη δύση ο έλληνισμός· ο Διονύσιος ο πρώτος, τών Συρακουσών, κατάφερε ως το θανατό του να σώση αύστηρή και δυνατή την άρχή του· αλλά με το γιό του, το δεύτερο Διονύσιο, καταπιάστηκαν οι φιλόσοφοι — ο Δίων, ο Κάλλιππος κι ο ίδιος ο Πλάτων — να πραγματώσουν στην αύλη του τύραννου τά ιδανικά τους· ώσότου όμως άηδίασε ο νέος δεσπότης, κ' έδειξε τ' άλλο πρό-

12² [Πρβλ Δημοσθένη, *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 35 της ἀναληθίας και τῆς βαρύτητος ἀπαλλαγῆναι τῆς τῶν Θηβαίων κ' ἔμεινε μάλιστα και παροιμακῆ στους ἀρχαίους ἡ θηβαϊκῆ αὐτῆ στάση Πρβλ Βοιωτία ὅς — «Βοιωτικὸ γουρούνι!» — ἐπὶ τῶν ἀναισθητῶν και ἀπαιδευτῶν (E Leutsch-F Schneidewin, *Paroemiographi Graeci*, Göttingae, 1839-51, II, 151, 79) και Βοιωτικὸς νοῦς ἐπὶ τῶν ἀπαιδευτῶν εἰς τοῦτο γὰρ ἐσκόπουντο Βοιωτοὶ (δ π 333, 11)]

σωπο τῆς πάρα-μορφωμένης φτώχειας τοῦ «πνεύματός» του! Στὰ 10 παραγμένα χρόνια τῆς ἀρχῆς του, καὶ σ' ἄλλα 10 ἀκόμα, ὄχι λιγώτερο παραγμένα, γκρεμίστηκε ἡ δυναστεία κ' ἔγινε κομμάτια τὸ κράτος τοῦ τολμηροῦ ἰδρυτῆ της

Θαυμάσια βέβαια καὶ σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἀκόμα τὰ ἔργα τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν ποίηση, τὴν τέχνη καὶ σ' ὅλες τὶς σφαῖρες τῆς πνευματικῆς ζωῆς· τὰ ὀνόματα Πλάτων κι Ἀριστοτέλης φτάνουν γιὰ νὰ δείχνουν πάντα τί δημιουργήματα πρόσθεσε ὁ αἰώνας αὐτὸς στοὺς προηγούμενους· τὰ δημόσια ὅμως καὶ τὰ ἰδιωτικὰ πράγματα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου νοσοῦσαν βαριά - κ' ἦταν καθαυτὸ ἀπελπιστικά γιὰ τὶς κοινωνίες του, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ σέρνονται στοὺς ἴδιους αὐτοὺς φαύλους κύκλους. Γιατὶ ὄχι μόνο οἱ ἀρχαῖοι δεσμοὶ — τῶν λατρευτικῶν τύπων, τῶν ἠθῶν, τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, κάθε κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως — εἶχαν σπάσει, ἢ πάντως χαλαρώσει, ἀπ' τὴ διαλυτικὴ ἐπίδραση τοῦ διαφωτισμοῦ, κι ὄχι μόνο εἶχε καταλυθῆ στὶς μικρὲς κοινότητες, ἀπ' τὶς τόσο ραγδαῖες κι ἀλλεπάλληλες πολιτικὲς μεταβολές, κάθε δέσιμο μὲ τὸ σταθερὸ καθημερινὸ ἔργο, παρὰ κι ἀπ' τὰ πλήθη αὐτὰ πολιτικῶν φυγάδων, ποὺ ὄλο καὶ περισσότεροὶ παντοῦ περιπλανιόντουσαν, νέος κίνδυνος, πολὺ πιὸ ἀνατινακτικῆς κοινωνικῆς ἔκρηξης, διάρκως μεγάλωνε, καθὼς τ' ἀσυμμάζευτα ἐκεῖνα σμήνη ἀετονύχηδων στὸ ἐπάγγελμα μισθοφόρων γυρνοβολοῦσαν παντοῦ ἀκατάπαυτα πολεμῶντας «ὕπερ» ἢ «κατὰ» τῆς «ἐλευθερίας» ἢ τῆς «τυραννίας» ἢ τῆς «πατριδας», ἢ τῶν Περσῶν, ἢ τῶν Καρχηδονίων, ἢ τῶν Αἰγύπτιων, ὑπὲρ χρυσοῦ πάντως ἐν γένει, ὅπου τὸν βρῖσκαν καὶ γιὰ ὅποιους τὸν δίναν πιὸ ἀφθονο ἀπ' ἄλλους!

Καὶ τὸ χειρότερο βέβαια, ποὺ ὁ τόσο μορφωμένος αὐτὸς ἑλληνισμός, παλεύοντας διαρκῶς νὰ πετύχῃ τὴν ἰδανικὴ πολιτεία, δὲν κατάφερνε παρὰ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ κακὰ ποὺ πῆγαινε νὰ γιατρέψῃ, ξεκινῶντας πάντ' ἀπὸ λάθος προϋποθέσεις κι ἄλλο τόσο λάθος σκοποὺς κυνηγῶντας, μονόφθαλμα ἀποβλέποντας σ' ἐκείνην τὴν «αὐτονομία», καὶ τῶν παραμικρότερων κοινοτήτων, μὲ παρωπίδες τραβῶντας ἀποκλειστικά πρὸς «ἀπεριόριστη» — ἂν ἦταν ποτὲ δυνατὴ — προσωπικὴ ἐλευθερία καὶ συμμετοχὴ στὴν ἐξουσία, μὴ βρίσκοντας βέβαια καὶ ποτὲ τύπο κανένα ἱκανὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τέτοια ἐλευθερία κι αὐτονομία, κι οὔτε (πολὺ λιγώτερο) τὰ πάμπολλα καὶ σοβαρώτερα ἔθνικα ἀγαθὰ (ἢ αὐτὴ πιά τὴν κρίσιμα ἀπειλούμενη ἔθνικὴ του ὑπόσταση) νὰ σώξῃ.

Τί χρειάζόταν ἡ Ἑλλάδα τὸ γράφει, κριτικά ἱστορῶντας, ὁ Ἀριστοτέλης: *Κι ὅσοι ἠγεμονεῦσαν στὴν Ἑλλάδα ὡς τώρα, καθὼς ἀποβλέπανε στὸ δικό τους πολίτευμα, ἐγκαθιστοῦσαν στὶς πόλεις δημοκρατίες ἄλλοι κι ἄλλοι ὀλιγαρχίες, ὄχι κοιτῶντας κάθε πόλης τὸ συμφέρον παρὰ*

τὸ δικό τους, ἔτσι ποὺ ποτὲ δὲ φτιάχτηκε (ἢ σπάνια καὶ σὲ λίγους) πολίτευμα σύμμετρο· γι' αὐτὸ καὶ στίς πόλεις πιά κατάντησε συνήθεια, μήτε κἂν νὰ γυρεύουν οἱ πολῖτες ἰσότητα, ἀλλ' ἢ νὰ ζητῶν νὰ ἐξουσιάζουν ἢ νὰ μένουν κατεξουσιαζόμενοι.¹³

Σύντομα καὶ ξεκάθαρα προσδιορίζει ὁ μέγας στοχαστὴς τὴν παραγόμενη ἀπ' αὐτὰ νοσηρὴ κ' ἐξαντλητικὴ κατάσταση: ἐξορίες, βιαιότητες, ἐπιστροφές τῶν *φυγάδων*, ἀναδασμοὶ γῆς, παραγραφές χρεῶν, δούλων ἀπελευθερώσεις γι' ἀνατρεπτικούς σκοπούς· καὶ πότ' ὁρμαίει ὁ *δῆμος* κατὰ τῶν *κρατούντων*, πότε οἱ πλούσιοι ἀσκοῦν ἐξουσία ὀλιγαρχικὴ πάνω στὸ *δῆμο*, κι οὐτ' ὁ νόμος οὐτ' ἡ πολιτεία προστατεύουν σὲ τίποτα πιά τὴ μειονότητα ἀπέναντι τῆς πλειονότητος, παρὰ ὅπλα μονάχα καταντῶν στὰ χέρια τῆς μιᾶς κατὰ τῆς ἄλλης· δικαίου ἀσφάλεια δὲν ὑπάρχει, κ' ἡ ἐσωτερικὴ εἰρήνη κάθε στιγμὴ κινδυνεύει· κάθε δημοκρατικὴ πόλη τραβάει τὰ πάνδεινα σὰν *ἄσυλο* γιὰ τοὺς δημοκρατικούς καὶ κάθε ὀλιγαρχικὴ γιὰ τοὺς ὀλιγαρχικούς *φυγάδες*, ποὺ κανένα μέσο δὲν ἀπαξιώνουν καὶ δὲν παραλείπουν γιὰ νὰ καταφέρουν νὰ γυρίσουν στὸν τόπο τους, ν' ἀνατρέψουν τὰ πράγματα, νὰ ξεπληρώσουν στοὺς νικημένους ὅσα πάθαν κι αὐτοὶ ἀπὸ κείνους! Ἀνάμεσα σ' ὅλες τίς ἑλληνικὲς πολιτείες, καὶ στίς μικρότερες καὶ στίς ἐλάχιστες, δημόσιο δίκαιο ἄλλο δὲν ὑπάρχει ἀπ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἀκατάπαυτου πολέμου ἀνάμεσα σ' ἐμπαθέστατες παρατάξεις, ὅπου τίς μόλις συγκροτούμενες ὁμοσπονδίες τίς ἀνατινάζει διαρκῶς ἡ πρώτη ἀντιπαραταξικὴ μεταπολίτευση στίς ὁμοσπονδίες πόλεις.

Κάθε μέρα ἔδειχνε καὶ καθαρώτερα, καὶ πιὸ χτυπητά, πὼς πᾶνε πιά οἱ καιροὶ τῶν *αὐτόνομων* μικροπολιτειῶν καὶ τῶν ἐπιμέρους συμμαχιῶν (μὲ ἢ χωρὶς ἐπικεφαλῆς τους *ἡγεμονία*), καὶ πὼς χρειάζονται τώρα νέοι πολιτειακοὶ τύποι, πανελλήνιοι καὶ τόσο εὐρύτεροι ὥστε οἱ δυὸ αὐτὲς ἔννοιες, *πόλη-πολιτεία*, πούκαναν πάντα νερά, νὰ χωριστοῦν ὀριστικά, κ' ἡ πόλη νὰ βρῆ τὴν *κοινοτικὴ* τῆς θέσης μὲς στὴν *πολιτεία*, καθὼς οἱ ἀρχαῖοι κεῖνοι *δῆμοι* στὸ συνεκτικὸ ἀθηναϊκὸ πολίτευμα, κι ὅπως στὴν παλιὰ ναυτικὴ τους συμμαχία τὸ προσπάθησαν βέβαια οἱ Ἀθηναῖοι, δὲν τὸ κατάφεραν ὅμως παρὰ μόν' ὡς πρὸς τὴ δύναμη τῆς

13^p Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, Δ' 1296a-b [Ζητήματα πολλὰ γεννῶνται ὡς πρὸς τὴν ἔρμηνεία καὶ τὴν ἀπόδοση τοῦ χωρίου τούτου, πέραν τοῦ ὅτι ὁ Droysen στὴ μετάφρασή του παραλείπει καὶ μιὰ φράση ποὺ δὲν τοῦ χρειάζεται (ὅπου τὸ γι' αὐτὸ καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀπόδοσης) Ἀπ' τίς πλείστες δυνατὲς ἀποδόσεις τοῦ ἀριστοτελικοῦ χωρίου προτιμήθηκε —ἀνεξαρτήτως προσωπικῶν ἑρμηνευτικῶν ἀπόψεων— ἐκείνη ποὺ συμπορεύεται, κατὰ τὸ δυνατό, τὴ θέληση τοῦ Droysen, ὥστε νὰ ὑπηρετῆται ἡ θέση ποὺ ἀποσκοπεῖ ὁ ἱστορικός νὰ τεκμηριώσῃ]

συμμαχικῆς ἐξουσίας, ὄχι κι ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴ — μέσα στοὺς κόλπους τῆς συμμαχίας — ἰσονομία τῶν *μελῶν-πόλεων*.

Ἄλλὰ δὲν ἦταν μόν' αὐτό· ἀπὸ τότε ποὺ πρωτοφάνηκαν οἱ καταβολικοὶ οἰωνοὶ τέτοιων προβλημάτων (καθὼς στὴν πρώτη ἐκείνη ἀθηναϊκὴ δημοκρατία), τόσες δυνάμεις, ἀξιώσεις κι ἀντιθέσεις φούντωσαν στὸν ἑλληνισμό, τόσες ἀνάγκες καὶ ταραχὲς γίναν ἕξεις του, καὶ τόσος ζωτικὸς δυναμισμὸς ἔγινε αὐτὸ τοῦτο πιά *δρος ζωῆς*, ποὺ οἱ Ἕλληνες αὐτοί, στενεμμένοι ἔτσι μέσα στὰ τόσο συμπιεστικά τους ἔθνικὰ πλαίσια τοῦ χώρου ὅπου ἐνωθῶν *ἰθαγενεῖς* — κι ὅπου ἡ στενότητά του ἀκριβῶς, ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει, ἔκανε τὰ μικρὰ ὅλα πάντα νὰ φαίνωνται *μεγάλα* καὶ τὰ *μεγάλα μικρὰ* — δὲν μποροῦσαν πιά νὰ δράσουν γόνιμα καὶ ν' ἀναπτυχτοῦν παραπέρα, ἀγαπῶντας καὶ μένοντας σ' ὅσα εἶχαν καὶ τοὺς περιβάλλοντες. Ἄπειρα στοιχεῖα ζυμώσεων, ὅλο κ' ἐκρηκτικώτερα, συσσωρεύονταν, ἱκανὰ νὰ τίναζαν στὸν ἀέρα κόσμον ὀλάκερο, καθὼς κ' οἱ ἴδιοι δά, φυτεμμένοι ἔτσι στὴ γῆ τῆς πατρίδας τους, πασσαλωμένοι καὶ μὲ τὰ πατροπαράδοτά τους, τίποτ' ἄλλο δὲ μποροῦσαν παρὰ ν' ἀλληλοσπαραζοῦνται (κατὰ τὴν παράδοσή τους κιόλας) σὰν τοὺς *σπαρτοὺς* ἐκείνους δράκοντες τοῦ Κάδμου! Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ τέλειωναν κάποτε οἱ πολυτάραχες αὐτὲς ἐμφύλιες αὐτοαναλώσεις καὶ παραναλώσεις τους, καὶ ν' ἀνοιχτῆ νέο κ' εὐρύτατο πεδίο γονιμώτερων δραστηριοτήτων, ὅπου νὰ ξανάψουν γιὰ γενναῖες ἰδέες τὰ εὐγενῆ πάθη καὶ στὴν καταφθαρτικὴ αὐτὴ συμπίεση τόσων ἐνεργητικῶν κι ἀνεκδήλωτων ἀκόμα ζωτικῶν δυνάμεων νὰ δοθῆ φῶς καὶ ἄπλα!..

Ἀφότου οἱ νίκες τοῦ Λύσανδρου συντριψαν τὴ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης ἀπὸ παντοῦ ἀκατάπαυτα δυνάμωνε· καὶ τώρα μάλιστα, διασπασμένη σὲ κύκλους ἐντελῶς χωρισμένους, ἔχανε παντοῦ, σ' ὅλα της τὰ ὅρια, ὅλο καὶ περισσότερο ἔδαφος: τοὺς Ἕλληνες τῆς Λιβύης τοὺς εἶχαν συμπίεσει πέρ' ἀπ' τὴ Σύρτη οἱ Καρχηδόνιοι (πούχανε πάρει καὶ πάνω ἀπ' τὸ δυτικὸ μισὸ τῆς Σικελίας), ἐνῶ τῆς Ἰταλίας, σιγὰ-σιγὰ, καταπνίγηκαν ἀπὸ τὰ φῦλα τῶν Ἀπεννίνων· οἱ βάρβαροι τοῦ Κάτω Δούναβι, σπρωγμένοι κι αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς Κέλτες, ποὺ ἀποκρούστηκαν στὴν Ἰταλία, κινοῦνται πιά κατὰ τὸ νοτιὰ· οἱ ἑλληνικὲς πόλεις βόρεια καὶ δυτικὰ τοῦ Πόντου δύσκολα ἀντιστέκονται στοὺς Τριβαλλοὺς, τοὺς Γέτες καὶ τοὺς Σκύθες· καὶ νοτιώτερα μὲν ἡ Ἡράκλεια στυλώθηκε μὲ τὴν τυραννία κάποιου μαθητῆ τοῦ Πλάτωνα, μὰ οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρασίας εἶν' ὑποτελεῖς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καὶ κυβερνοῦνται ἀπὸ σατράπες του, δυνάστες, κ' ἐθελόδουλους ὀλιγαρχικούς, ποὺ τίς ἐμεταλλεύονται, ἐνῶ καὶ στὰ πλούσια κοντινὰ νησιά κυριαρχεῖ ἡ περσικὴ δύναμη, γιὰτ' ἡ ἑλληνικὴ θάλασσα δὲν ἀνήκει πιά στοὺς Ἕλληνες· ἡ ἀν-

ταλκίδεια ειρήνη ἔδωσε στὰ χέρια τοῦ πέρση βασιλιᾶ καὶ τῶν ὀργάνων του μοχλὸ βαθύτερης κι ὅλο καὶ πιὸ ριζικὰ προωθούμενης ἀποσύνθεσης τοῦ ἑλληνισμοῦ, μὲ τὴ μεθοδικὴ συντήρηση κι ἀνάπτυξη τῶν τόσο καλλιεργημένων ἄλλωστε κι ἀπὸ πρὶν ἀντιθέσεων τῶν ἡγεμονίδων ἑλληνικῶν πόλεων, ἐνῶ τὰ μεγάλα πολιτικὰ ζητήματα κρίνοντ' ὅλα ἐκεῖ, μὲ προστάγματα τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, κ' ἐμπειροπόλεμες δυνάμεις ἑλλήνων μαστεύει ὅσες θέλει ὁ ξένος κυρίαρχος.¹⁴

Ποτὲ στὴν Ἑλλάδα δὲν ξεχάστηκε ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνικοῦ ἀγώνα κατὰ τῶν Περσῶν· αὐτὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἦταν ὅ,τι γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη ὁ κατὰ τῶν ἀπίστων ἀγών. Ἀκόμα κ' ἡ Σπάρτη κάποιον καιρὸ εἶχε ἀναζητήσει τέτοιο προσωπεῖο γιὰ τὴν ἀρπακτικότητά καὶ κυριαρχικότητά της· ὡς κι ὁ Ἰάσων ὁ φεραῖος κοίταξε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν τυραννίαν πούστησε, σὰν ἀποσκοποῦσα στὸν ἔθνικὸ αὐτὸν ἀγώνα· ἐξ ἄλλου, ὅσο φανερώτερη γινόταν ἡ ἀδυναμία κ' ἡ ἐσωτερικὴ παραλυσία τῆς πελώριας αὐτῆς ἐπικράτειας, τόσο εὐκολώτερο κι ἀποδοτικώτερο φάνταζε τὸ ἔργο τῆς καταστροφῆς της, καὶ τόσο πιὸ πολὺ γενικεύονταν καὶ δυνάμωναν οἱ προσδοκίαι πὼς ὅπου νάναί θά ἔπρεπε νὰ πέσῃ! Μπορεῖ ὁ Πλάτων κ' ἡ σχολὴ του ν' ἀγωνίζονταν νὰ συλλάβουν καὶ νὰ πραγματώσουν τὴν ἰδανικὴ πολιτεία, ἀλλ' ὁ Ἰσοκράτης, π' ἄσκησε κ' εὐρύτερη καὶ λαϊκώτερη ἐπίδραση, ὅλο καὶ ξαναγύριζε πάντα στὴ σκέψη πὼς ἕνας πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν ἔπρεπε κάποτε νὰ ξεκινήσῃ! Καὶ πιστεῦε πὼς πανηγύρι θάταν, ὄχι ἐκστρατεία! Πὼς ἀνέχοντ' οἱ Ἕλληνες τὴν ὕβρι νὰ παρασταίνουν οἱ βάρβαροι αὐτοὶ τοὺς φρουρούς, λέει, τῆς εἰρήνης στὴν Ἑλλάδα, ὅταν ἡ Ἑλλάδα μπορῇ, αὐτοδύναμη, νὰ κἀνῃ ἔργα-θαύματα, πού σ' ἐθεοῦς μονάχα θά προσεύχονταν κανεὶς γιὰ τέτοια;

Αὐτὰ ὁ Ἰσοκράτης· μὰ κι ὁ Ἀριστοτέλης λέει πὼς οἱ Ἕλληνες θά μπορούσαν νάναί κύριοι τοῦ κόσμου, ἂν ἦταν ἐνωμένοι σὲ μιὰ πολιτεία. Κ' ἡ μιὰ κ' ἡ ἄλλη σκέψη γενναῖες. Γενναία κ' ἡ φυσικώτατα προκύπτουσα ἐνωτικὴ τους: πὼς καὶ τόνα καὶ τ' ἄλλο, κ' ἡ ἐνωσις τῶν Ἑλλήνων κι ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν, ἕνα ἔργο ἦταν, καὶ σὰν ἕνα ἔπρεπε νὰ νοῆται καὶ νὰ πραγματωθῇ, ὄχι τόνα νὰ περιμένῃ τὸ ἄλλο γιὰ νὰ ξεκινήσῃ. Πὼς ὅμως τέτοιες σκέψεις νὰ γίνουν πρᾶξι;

14^P [Ἰσοκράτης, Πανηγυρικός, (IV), 124 *Μέγιστον δὲ τῶν κακῶν, ὅταν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς δουλείας ἀναγκάζονται συστρατεύεσθαι, καὶ πολεμεῖν τοῖς ἐλευθέροις ἀξιοῦσιν εἶναι - καὶ 125: τὸν δὲ βάρβαρον τῆ τῶν Ἑλλήνων ῥώμῃ τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτοῦ κατασκευαζόμενον;* (Ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ἀπὸ Ἰσοκράτη ἀντλεῖ κυρίως ὁ Droysen κρίσεις βασικὰς κ' ἐπιχειρήματα τοῦ κεφαλαίου τούτου - καθὼς ἄλλωστε μ' αὐτὸν ριζικὰ συντάσσεται κ' ἡ εὐρύτερη ἱστορικὴ του σκέψη γιὰ πλεῖστα τῆς ὅλης αὐτῆς περιόδου)]

Ὁ Φίλιππος ὁ β' τῆς Μακεδονίας τὸ ἀνέλαβε - καὶ δικό του λόγο ἔχοντας πού τοῦ χρειάζόταν, γιὰ νὰ στερεώσῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κλονισμένη βασιλεία τῆς δυναστείας του. Γιατ' ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων, καὶ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ τῆς Ὀλύμπου, καὶ τῶν Θηβαίων, καὶ τῶν δυναστῶν τῆς Θεσσαλίας, συντηροῦσε πάντα καὶ καλλιεργοῦσε ἀντιθέσεις στὸ βασιλικό του οἶκο, κ' ὑποστήριζε πάθη καὶ ροπές γιὰ διάφορους σφετερισμούς ἀπὸ μέρους τοπαρχῶν τῆς χώρας, καὶ παρακινοῦσε ὁλοένα βάρβαρους γείτονες νὰ ὀρμᾶν κάθε τόσο καὶ νὰ λεηλατοῦν τὴ Μακεδονία, ἐπειδὴ ἡ ἀδυναμία ἴσα-ἴσα τῆς βασιλείας τῆς τοὺς ἔδινε τέτοια δυνατότητα, νὰ τὰ κινοῦν ὅλ' αὐτά· κι ἄρα δὲν ἔμενε παρὰ νὰ στηθῆ κάποτε δύναμη ἰκανὴ νὰ τοὺς δεῖξῃ ἄλλο πρόσωπο καὶ ν' ἀντιπροβάλλῃ τὸ δίκιο τῆς ἀπέναντί τους, ὁπότε κι αὐτοὶ δὲ θὰ μπορούσαν πιά ν' ἀπαιτήσουν σεβασμὸ τάχα καὶ τήρηση γενικῶν ἀρχῶν, πού διόλου βέβαια δὲ σεβάστηκαν οἱ ἴδιοι ἀπέναντί τῆς τόσοσιν καιροῦ.

Οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Φίλιππου βασιζοῦνται στὰ ἰσχυρὰ θεμέλια ὅπου σωστὰ συνέλαβε πὼς ἔπρεπε νὰ δομῆσῃ τὴ δύναμή του, στὴν τακτικὴ κλιμάκωσῃ πού παρουσίαζε σταθερὰ ἢ πρόβαση τῆς δραστηκῆς πολιτικῆς του, ἀπέναντι τῆς ἀντιδραστικῆς, πότε βεβιασμένης πότε χαλαρῆς καὶ πάντα πλανώμενης (καὶ στοὺς σκοποὺς καὶ στὰ μέσα) τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, προπάντων ὅμως στὴ σιδερένια *συμπάγεια*, στὸ *φυλαγμένο μυστικὸ* κι *ἄξαφν'* ἀστραπιαῖο, στὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἀλυσωτὴν ἐκείνη συνακολουθία τῶν ἀλλεπάλληλων ἐπιχειρήσεών του, πού ὅσοι τοὺς λάχαινε νὰ τὶς ἀντιμετωπίσουν ἔτσι ραγδαῖες, γιὰ καιρὸ πρὶν τὶς πιστευαν *ἀδύνατες*, ἀλλὰ κι ὡς τὴν κρίσιμη στιγμή ἀκόμα, πού ἐκ τῶν πραγμάτων πιά δὲν τοὺς δινόταν καμμιά δυνατότητα οὔτε νὰ τὶς ἀποφύγουν οὔτε νὰ τὶς ἀποκρούσουν! Ἔτσι, καθὼς ἡ Θεσσαλία, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ φεραίου, ἔβραζε σὲ ταραχές, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ριγμένοι στὸ συμμαχικὸ πόλεμο (357-355), κ' οἱ Θηβαῖοι στὸν ἱερὸ πόλεμο (356-346) — πού θὰ κατάληγε στὴν καθυπόταξη τῶν Φωκῶν — κ' οἱ Σπαρτιαῖτες φρόντιζαν νὰ ξαναδυναμώσουν κάπως στὴν Πελοπόννησο, ὁ Φίλιππος ἄπλωσε τὰ ὄριά του πρὸς τὸ νοτιὰ καὶ τ' ἀνατολικά, τόσο πού, κατέχοντας — ἀπὸ τὸ 357 — τὴν Ἀμφίπολη, μπορούσε νὰ μπῆ καὶ στὴ Θράκη, μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου εἶχε τὰ χρυσαυρυχεῖα, κύριος ἐξ ἄλλου ἦταν τοῦ Θερμαικοῦ ἀπ' τὶς μακεδονικὲς του ἀκτὲς καὶ μπορούσε ν' ἀνοιχτῆ καὶ παραπέρα στὴ θάλασσα, ἐνῶ μὲ τὴ Μεθώνη (355/4) ἀνοίγε τὸ δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία! Σὲ λίγο οἱ ἴδιοι οἱ Θεσσαλοὶ, παραστενεμμένοι ἀπ' τοὺς Φωκεῖς, γυρεύουν τὴ βοήθειά του, καὶ καταφτάνει! Βρίσκει στὴν ἀρχὴ σοβαρὴ ἀντίσταση ἀπ' τοὺς *ἱερόσυλους* (πού δὲν ἀστειεύονταν), ἀλλ' ὕστερα κι ἀπὸ ἐνίσχυση πού τοῦ ἴφτασε ἔγκαιρα τοὺς ἔκανε πέρα

καί νά τον μπρός στις Θερμοπύλες! Είχε κιόλας βάλει μακεδονική φρουρά στις Παγασές, και με τὸ θεσσαλικὸ λιμάνι δικό του ἔχει ἀνοιχτὸ λοιπὸν τὸ δρόμο μπρός του τώρα γιὰ τὴν Εὐβοία! Τότε πιά οἱ Ἀθηναῖοι ἀνοιξαν τὰ μάτια καί, με τὸ Δημοσθένη τους ἐπικεφαλῆς, ἀρχίζουν τὸν πόλεμο κατὰ τῆς δυνάμεως αὐτῆς, ποὺ ὀλοφάνερα γύρευε νὰ κατεξουσιάσῃ τὴν Ἑλλάδα!..

Τὸν πατριωτισμὸ τοῦ Δημοσθένη καὶ τὸ ζῆλο του γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴ δύναμη τῆς Ἀθήνας ποίος τὸν ἀμφισβητεῖ; Καὶ δικαιοτάτα τὸν θαυμάζουν ὅλοι σὰν τὸν μέγιστο ρήτορα τῆς Ἱστορίας. Ἄν ὅμως εἶχε τὸ ἴδιο βάρος καὶ σὰν πολιτικὸς μέγας, κι ἂν ἦταν κι ὁ πολιτικὸς τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδας, τοῦτο εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ἄν στὸν πόλεμο αὐτὸ νικοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ποιά θάτανε ἡ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου;¹⁵ Στὴν καλύτερη περίπτωσι, θὰ ξαναστηνόταν μιὰ

15^P Ὅσο κι ἂν θάχε τὴν τάση κανεὶς πιθανολογώντας νὰ «δικαιώσῃ» τὸ σοφὸ ἱστορικὸ — πράγματι! ποιά θάτανε ἡ «μοῖρα» τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, *ἂν ἄλλη ἦταν ἡ «μοῖρα του» ἀπ' αὐτὴν ποὺ ἱστορικὰ δεδομένη ὥστόσο ἔχουμε σὰν πραγματωμένη «μοῖρα του»,* (παράδοξα διερωτήματα!) — , γενικὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ πὼς πάντως ὁ Droysen ἐδῶ — ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλη τὴν παραπέρα κριτική του γιὰ τὸ Δημοσθένη, ἐπὶ πολλὰς σελίδες (μὰ καὶ σ' ἄλλα μέρη παρακάτω τῆς συγγραφῆς του) — , παρασυρμένος ἀπ' ἀναμφισβήτητα δικαιοτάτα θαυμασμὸ στὸ ἐπιλείμενο κοσμοϊστορικὸν πράγματι ἔργο τοῦ Μεγαλέξαντρου, προβαίνει σὲ εἰκοτολογίες — καὶ πολὺ *τραβηγμένα* μέσῳ αὐτῶν σὲ ἀκρίσεις, ἀντὶ μιᾶς ἀπλῶς διαλεκτικῆς ἀνάλυσης τῶν ἀντιθετικῶν πολιτικῶν (ποὺ λείπει!) — πάντως ἀντιδεοντολογικῆς, ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορικῆς ἐπιστήμης «Τὸ τί θὰ γινόταν, ἂν κ τ λ κ τ λ!» «Καὶ ἄρα κ λ κ λ!» Πῶς ὅμως βέβαιη, ποιά εἰκασία, Καὶ πῶς ὅποια κρίση κιόλας, βάσει ἐξωϊστορικῶν ὑποθέσεων κ' εἰκοτολογιῶν, Ὁ κριτικὸς μελετητῆς κρατᾷ ἀσφαλῶς ἀπ' ὅλ' αὐτὰ μόνον τὸν ἐνθερμο θετικὸ ζῆλο κ' ἐνθουσιασμὸ τοῦ σοφοῦ γιὰ τὸ κυρίως ἀντικείμενον τοῦ ἔργου του, ποὺ σὰ γόνιμη ροπὴ καὶ θαυμασμὸς φωτίζει βαθύτερα κ' ἐπαγωγικώτερα ἀπὸ στεγνὴ ψυχρὴ γνώση τὰ τόσο μέγεθος ὄντως ἔχοντα προϋποθετικά τοῦ Φίλιππου γιὰ τὴ μέλλουσα (κοσμογονικὴ ἀναμφισβήτητα) δράση τοῦ Μεγαλέξαντρου Ἡ ἱστορικὴ πληρότητα καὶ ἀντικειμενικότητα γιὰ τὸν ὑπέροχο Δημοσθένη ἀπαιτοῦσε ἄλλες βέβαια τοποθετήσεις καὶ κρίσεις, κι ὄχι ὑπὸ τὸ ἐξαλλοιωτικὸ του — ἀφοῦ ἄλλωστε κ' ἐκ τῶν ὑστέρων συγκροτημένο — πρῖσμα, καὶ τὸ διαίωμα κατοπινοῦ βάρους τῶν τρομερῶν ἔργων τῆς μεγαλοφύας τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ δὲν ἔχει τ' ὅμοιο τῆς, πανομολόγητα, σὲ κανέναν ἄλλον καιρὸ, οὔτε τόπο, ἢ παγκόσμια ἱστορία, ἀλλὰ καὶ ποῦ ἴσα-ἴσα, γι' αὐτὸ μάλιστα, μόνον *προβλεπτή* — οὔτε πολιτικά, ἀπὸ σύγχρονό της, οὔτ' ἱστορικά, ἀπὸ πολιτικὸ τῆς ἀντίπαλο — δὲν ἦταν, καὶ δὲν μπορούσε νὰ εἶναι — τοῦτο σημαίνει *μεγαλοφυῖα* ἀκρίβως — ὅτι, κι ἂν ἀπαιτοῦσαν» καὶ «προαιανίζονταν» ὅποιες «ὠριμάσεις» καὶ «προαράγματα» πραγματικοτήτων ὅποιων κι ὅσοδήποτε συνταρακτικῶν ἐποχῶν ὅπου γεννιέται καὶ δρᾷ ἔτσι ἀνατρεπτικά παντὸς δεδομένου καὶ σὲ ὅλους ἀπίθανες κι ἀνεπανάληπτες διαστάσεις καὶ ποιότητες Ὁ ντετερμινισμὸς, μάλιστα στὴν Ἱστορία, πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ μπορῇ «νὰ προβλέπῃ» κιόλας, καὶ με τόσες «βεβαιότητες» ὥστε καὶ νὰ «κρίνῃ» βάσει «ἀποκλειόμενων» τάχα (πῶς ἀποκλειόμενων,) ἱστορικῶν ἐξελίξεων διάφορων ἀπὸ δεδομένο παρελθόν» Ἄλλ' ἡ ἴδια ἱστοριογραφικὴ

δύναμη αθηναϊκή, σὰν τὴν πρὶν ἀπὸ λίγο καὶ γιὰ δευτέρα φορά συντριβεῖσα ἢ μιὰ δύναμη ὁμοσπονδιακῆ, βασισμένη στὴν αὐτονομία τῶν συμμάχων, ποὺ δὲ θὰ μπορούσε μῆτε στοὺς βόρειους μῆτε στοὺς ἀνατολικούς βάρβαρους ν' ἀντιταχτῆ ἢ θάταν, ἀπλούστερα, αθηναϊκὴ κυριαρχία πάνω σὲ ὑποτελεῖς περιοχές, ποὺ ἤδη κατεῖχαν οἱ Ἀθηναῖοι: τὴ Σάμο, Λῆμνο, Ἴμβρο καὶ Σκυρο, κατὰ τύπο ἐν μέρει κληρουχικό, καὶ τὴν Τένεδο, Προκόννησο, Χερσόνησο, Δῆλο, πῶ χαλαρά. Ἄλλ' ὅσο θ' ἀπλωνε τὴν ἐξουσία της ἡ Ἀθῆνα, τόσο μεγαλύτερη ἀντίθεση καὶ σφοδρότερες ἐναντιώσεις θὰ προκαλοῦσε τῶν ἀντίπαλῶν της πολιτειῶν, θὰ δυνάμωναν ἄρα οἱ βαθύτατα καταλυτικὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου διασπάσεις καὶ διασπάσεις, ὁπότε καὶ γιὰ νὰ κρατήσουν τὴν ἡγεμονία τους οἱ Ἀθηναῖοι λαμπρὴ θὰ βρῖσκαν βέβαια κάθε βοήθεια, ἀπ' ὅπου κι ἂν τοὺς δινόταν, ἀκόμα κι ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἀσφαλῶς, κι ἀπ' τὶς βαρβαρικὲς τυραννίες Θρακῶν κ' Ἰλλυριῶν! Ἡ θάθελε ἡ Ἀθῆνα μονάχα ν' ἀποκλείσει τὶς μεταβολὲς ποὺ ἡ μακεδονικὴ ἐπικράτηση θὰ ἐπέφερε στὴν Ἑλλάδα κι ἀπλῶς λοιπὸν τὰ πράγματα νὰ μείνουν ὅπως ἦταν; Μὰ ἦταν τόσο ἐλεεινὰ καὶ ντροπιαστικά κι ὀλοένα γίνονταν τόσο πῶ ἀστήριχτα κ' ἐκρηκτικά, ὅσο περισσότερο βάσταε καὶ σέρνονταν ἐκεῖν' ἡ ἀσυναρτησία κ' ἡ παραμόρφωση τῶν πάντων μὲς στὴ χαμοζωὴ ὅπου ἀργόσβηνε ὁ ἑλληνισμὸς μοιραῖα! Ὅσο κι ἂν θαρροῦσαν ἢ πρόβαλλαν οἱ αθηναῖοι πατριῶτες, πῶς τάχα τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Φίλιππου τὸν ἔκαναν γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτονομία καὶ τὴν παιδεία τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν ἔθνικὴ φιλοτιμία τῶν Ἑλλήνων, τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ πράγματι δὲν ἐξασφαλιζόταν μὲ τὴ νίκη τους καὶ τὸ ξαναστήσιμο τῆς κυριαρχίας τους πάνω σὲ σύμμαχους ἢ κατεχόμενους τόπους, καὶ μ' αὐτὴ τὴ φθαρμένη, τὴν ἀναποτελεσματικὴ «δημοκρατία» τῶν συκοφαντῶν τους, καὶ τῶν δημαγωγῶν, καὶ τῶν μισθοφόρων τους. Πλάνη τοῦ Δημοσθένη, ποὺ τιμᾷ τὴν καρδιά του ἴσως, μὰ ὄχι καὶ τὸ πνεῦμα του, ἂν μπορούσε νὰ πιστεῦν πῶς μὲ τὸ λογᾶ κι ἀπόλεμο (ὅσο καὶ βαναυσοποιημένο σ' ὅλα του) χωριατολαὸ ἐκεῖνο τῆς Ἀθήνας τοῦ καιροῦ του — ἔστω κι ἂν ὑπέθετε πῶς μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του θὰ τὸν ἔσπρωχνε στὶς πῶ λαμπρὲς ἀποφάσεις ἢ τάχα καὶ γιὰ μιὰ μόνο στιγμὴ θὰ τὸν γαλβάνιζε πρὸς π ρ ἄ ξ ε ι ς — θὰ κατάφερνε δῆθεν στὰ σοβαρὰ νὰ κἀνὴ γενναία πολιτικὴ, μὲ μέγεθος, καὶ νὰ βγάλῃ πέρα τόσο μακρὸ καὶ δύσκολο ἀγῶνα, ἢ — ἀκόμα βαρύτερη πλάνη — ἂν μπορούσε νὰ πιστεῦν πῶς μὲ Θῆβα συμμαχῶντας, καὶ Μεγαλόπολη, κι Ἄργος, κι

ἐκτροπὴ βάρυνη πάντα ὅλους τοὺς ἐνθουσιαστικὸς ρομαντικὸς ἱστορικοὺς - κι ὁ Droysen, παρὰ τὸν στερεώτατο θετικισμὸ του, καὶ τὴ σοφία του μιᾶς ζωῆς στὸ μέγα θέμα του, ἀνῆκει πάντως στὸ συναρπαστικὸ τοὺς εἶδος, ἀδικῶντας ὅμως πάνω στὴν ὁρμὴ του τὸ μοναδικὸ Δημοσθένη]

ὅποιες ἄλλες πολιτεῖες πάνω σὲ στιγμή κινδύνου μάνι-μάνι συγκολλημένες, θὰ κατάρθωνε ἢ ἀναχαιτίσει τὴν ὄλο κι ὀγκωνόμενη δύναμη τοῦ Φίλιππου, πού κι ἂν σὲ κάποια μάχη νικίόταν θὰ ξαναώρμαγε μὲ διπλάσια δύναμη, ἐνῶ οἱ «συμμαχίες» ἐκεῖνες σβῆναν στὴν πρώτη τους ἤττα!¹⁶ Ἔνας Δημοσθένης ἔπρεπε νὰ συνειδητοποιῇ τί ἀκριβῶς ἐσήμαινε ἑῷ ὅτι δὲν ἦταν αὐτὸς προσωπικὰ ὁ πολεμικὸς ἡγέτης¹⁷ πού θὰ προωθοῦσε καὶ θὰ πραγμάτωνε ὅσα πολιτικὰ προγράμματα κατὰστρωνε καὶ πρότεινε στοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῶν τὴν ἐκτέλεση, μὰ καὶ τὴν ὅλη τύχη τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, βρισκόταν, ἀπ' τὴ φύση τῶν πραγμάτων, ἀναγκασμένος νὰ τὰ ἐμπιστευεταί σὲ στρατηγούς σὰν τὸν αὐτογνώμονα Χάρη καὶ τὸν ἀσυμμάζευτον ἐκεῖνο Χαρίδημο, πού πάντως ὅμως ἦταν κ' οἱ μόνοι διαθέσιμοι ἱκανοὶ νὰ χειρίζονται τὰ μισθοφορικὰ ἐκεῖνα στίφη, ἐξασφαλίζοντάς τους καὶ τὸν ἀναγκαῖο

16^P [Ἀντιδημοσθενική κριτική, πού δὲν πείθει. Δὲν ἐξηγεῖ, γιατί δὲ θὰ μπορούσε ἢ Ἀθῆνα νὰ παίξῃ τὸ ρόλο τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως, καὶ γιατί «ὠφείλει» τάχα κάτι τέτοιο νὰ τὸ νοῆ ἕνας Δημοσθένης, Ἀντὶ νὰ τίθετ' ἔτσι δογματικὰ ἢ αξιωματικὰ αὐτὴ θέση τοῦ Droysen, ἔπρεπε ἢ ἀναλύονται οἱ σχέσεις Δημοσθένης-ἀθηναϊκὸς δῆμος τοῦ καιροῦ του, ἀπ' ἐνός, καὶ Φίλιππος/Ἀλέξανδρος-μακεδονικὸς λαὸς στὴν ἀνοδική του, ἀπ' ἐτέρου, κ' ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὶς ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις πού ἴσχυαν γιὰ κάθε ζεύγμα Σωστῆ ἱστορικὴ τοποθέτηση θάταν ἂν δικαίως, ἀπ' ἐνός, τὸ Δημοσθένη, σὰν ἰδανιστὴ τῆς ἀθηναϊκῆς ὑπόστασης — πού δὲν ἦταν δὰ διόλου λιγώτερο ἰδανιστὴς κι ὁ Μεγαλέξαντρος, τῆς ὄλης ἐλληνικῆς ἀντίστοιχα [καὶ μάλιστα τῆς πολὺ πιὸ παλιᾶς (μὲ τὸν Ὀμηροῦ πάντοτε κάτω ἀπ' τὸ προσκεφάλι!)], τῆς ἀκόμα κιόλας πιὸ ἀπομακρυσμένης κι ἀσχετῆς μὲ τὸν καιρὸ καὶ τὶς προσδιοριστικὲς πραγματικότητες τῆς κοινῆς τους ἐποχῆς] — , ἀνάλυε ὅμως παράλληλα γιατί συνεργοῦσε (σὰ λαμπρὸ ἱστορικὸ ἐργαλεῖο βασικῆς ἐπιθετικῆς ἐνέργειας τέτοιου ἰδανισμοῦ) ὁ μακεδονικὸς λαὸς, ἐνῶ ἀντίθετα — καὶ γιατί — δὲν μπορούσε πιά καὶ δὲν συνεργοῦσε ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος, στερῶντας ἔτσι ἀπ' τὸ Δημοσθένη κάθε δυνατότητα πραγματώσεως τῶν θέσεών του, καὶ τῶν πιὸ στοιχειωδῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' τὸ ἴδιο του τὸ μέλλον «πεπρωμένα» σὰν κι αὐτὰ πού χάρισε τοῦ μικροῦ μακεδονικοῦ πυρῆνα του ὁ μεγαλοφυὴς Ἀλέξανδρος. Μιὰ τέτοια περίπτου θέση κι ἀνάλυση λείπει. Παρὰ πού ἡ βαθύτατα φιλοσοφικοιστορικὴ σκέψη τοῦ Droysen κατεξοχὴν ἀρμυδιώτατη (καὶ μὲ τόσα εἰδικὰ ἐφόδια) ἦταν γι' αὐτὴν.]

17^P [Κι ὡστόσο ὁ Δημοσθένης βεβαίωτατα κ' ἤξερε πρωτίστως αὐτὸ πού ἄδικα τοῦ καταλογίζετ' ἐν προκειμένῳ τὴ διαφορά τοῦ πολιτικοῦ ρήτορα καὶ σύμβουλου τῶν πολιτῶν δημοκρατικῆς — ὄχι στρατοκρατούμενης — πολιτείας, ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸ-πολεμικὸ ἡγέτη, ὅπως ἦταν ὁ Φίλιππος "Ὀλο του τὸ ἔργο διέπεται ἀπ' τὴ συνείδηση αὐτοῦ τὴν ἴσα-ἴσα οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα — *Εἶπερ ἴσην ρόμην γνώμην, Δημόσθενης, εἶχες, | οὐποτ' ἂν Ἑλλήνων ἤρξεν Ἀρης Μακεδῶν* — τὴ γνώση αὐτὴν ἀκριβῶς (καὶ πού τὴν εἶχαν ὅλοι μαζὶ του, ὄχι μόν' ὁ ἴδιος) πικρὰ ἐπισημαίνει Πρβλ καὶ Δημοσθένη, *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 192 κ' ε', καὶ 245-7, εἰδικώτατα δὲ τό: *Καὶ οὐκ αἰσχύνει [] τῆς τοῦ Φιλίππου δυνάμεως ἀξίων ἔν' ὄντα κρείττω γενέσθαι καὶ ταῦτα τοῖς λόγοις, Τίνος γὰρ ἄλλου κύριος ἦν ἐγώ, Οὐ γὰρ τῆς γ' ἐκάστου ψυχῆς, οὐδὲ τῆς τύχης τῶν παραταξαμένων, οὐδὲ τῆς στρατηγίας ἧς ἐμ' ἀπαιτεῖς εὐθύνας* (Τὶ ἄλλο λέει δά,)]

έφοδιασμό, με τὰ λοιπὰ ἐπιτήδεια. Κ' ἔπρεπε, ἀκόμα, νὰ μὴν ξεχνᾷ ὅ,τι ἄριστα ἤξερε βέβαια: πῶς σ' αὐτὴ τὴν Ἀθῆνα του, ὅσο πῖο μεγάλη δύναμη ποτὲ θ' ἀποκοῦσε, τόσο τοῦτο θὰ ἔνωεν ἔναντίον του αὐτοὺς ὄλους τοὺς πλοῦσιους καὶ τοὺς (μηδὲν πράγματι παράγοντας) παράγοντες, καὶ τοὺς ἰδιοτελεῖς ἀτομιστές, πού βασιζόμενοι στὴν ὑποστήριξή τους οἱ προσωπικοὶ τοῦ ἀντίπαλοι κάθε σκέυωρία θάστηναν καὶ κάθε δυσκινησία τοῦ πολιτειακοῦ τους συστήματος θὰ ἐκμεταλλεύονταν πάντα γιὰ νὰ ματαιώνουν τὰ σχέδιά του· σχέδια, πού τὰ πικρὰ λόγια ἐνὸς ἀθηναίου, ὕστερ' ἀπ' τὴ μαύρη ἐκείνη μέρα τῆς Χαιρώνειας, χαρακτηρίσαν ἀπελπισμένα ἔτσι: — *Θὰ χανόμεσταν, ἂν δὲν εἴχαμε χαθῆ!*¹⁸

Γιὰ τὴ σύλληψη τῶν ἐπακόλουθων τῆς μεγάλης καταστροφῆς στὴ Χαιρώνεια εἶν' ἀναγκαῖα ἢ κατὰ τὰ οὐσιωδέστερα παρακολούθησι τῆς ὅλης πορείας τοῦ ἀγῶνα Μακεδονίας - Ἀθηνῶν:

Ἡ μεγάλη πολιτικὴ δραστηριότητα τοῦ Δημοσθένη ἀρχίζει ὅταν οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Φίλιππου κατὰ τῶν Φωκέων, ἢ ἀνάμιξή του στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Εὐβοίας, ἢ προώθησή του καὶ πέρ' ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη ἀσφαλῶς εἰδοποιοῦν γιὰ μιὰ πολὺ προχωρημένη κιόλας ἀνάπτυξη δύναμης συγκροτημένης πρὸς ὅλως ἄλλες διαστάσεις, πολὺ παραπάνω ἀπὸ κάθε ὡς τώρα δραστηριότητα ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Τ' ὅτι ὁμως οἱ Ἀθηναῖοι ἄφησαν τὴ βαθύτερή τους σκέψη νὰ φανῆ ἐξαρχῆς, με τὴν κατάληψή ἐκείνη τῶν Θερμοπυλῶν, τὸ 352, ὕστερ' ἀπ' τὴς πρῶτες νίκες τοῦ Μακεδόνα κατὰ τῶν Φωκέων, τοῦτο ἀκριβῶς ἔδειξε στὸν ἀντίπαλό τους τὸ δρόμο του παρακάτω! Καὶ βέβαια εἶχαν ἀκόμα τὸ στόλο τους πού, παρὰ τὴν ἄργητά τους πάντα στὴ λήψη ἀποφάσεων, τοὺς ἔδινε πάντως ὑπεροχὴ στὴ θάλασσα, ὡστε νὰμποροῦν νὰ συντρίβουν τὸν πρωτοσύστατο μακεδονικὸ στόλο. Ἡ Ἀθῆνα λοιπὸν ἦταν γιὰ τὸ Φίλιππο ὁ πῖο ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς στὴν Ἑλλάδα· ἄρα ἔπρεπε ν' ἀπομονωθῆ καὶ με γοργὰ χτυπήματα νὰ συντριβῆ!..

Οἱ Ὀλύνθιοι, ἐπικεφαλῆς τῶν ξαναενωμένων πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς, εἶχαν, πρὶν ἀπὸ 4 χρόνια, συμμαχήσει με τὸ Φίλιππο κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ὅταν οἱ δύο τους συμπλέκονταν γιὰ τὴν Ἀμφίπολη, κ' εἶχαν ἀπὸ τὸ χέρι του δεχτῆ νὰ πάρουν τὴν κατεχόμενη ἀπ' ἀθηναίους κληρούχους Ποτίδαια, καταφέροντας, οἱ πονηροὶ, νάχουν κιόλας ἐπιωφε-

18^p [Ἀπωλόμεθ' ἂν, εἰ μὴ ἀπωλόμεθα!]. Ἡ πικρότατη αὐτοσαρκαστικὴ φράσι, στὸ παλιὸ ἐκεῖνο ἀποφθεγματικὸ-παροιμιᾶκὸ καὶ δελφικὸ-ἱερατικὸ ὕφος — τῶν σημερινόντων μαζί καὶ παρα-σημερινόντων, συνηχούντων-παρηχούντων, τῶν καὶ τοῦτο καὶ τ' ἀντίθετό του ἐν ταυτῷ συνεκφραζόντων (ὥστε καὶ σ' ἄλλα διαρκῶς βαθύτερα καὶ πῖο πολυσημάντα ν' ἀνάγωνται, με τὴν παραπέρα νοητικὴ ἐξεργασία τους, σιωπρᾶ) —, σηκώνει πλείστες «ἀποδόσεις» Σημαίνει καὶ *Θὰ χανόμεσταν, ἂν δὲ χαθῆκαμε!* Καὶ *Χαμένοι γιὰ χαμένοι ἀλλοστε!* Καί. *Ἀλλίμονό μας ἂν δὲν εἴχαμε χαθῆ!* Καί. *Περισσότερα θὰ χάναμε, ἂν νικούσαμε!*.]

ληθῆ ἀπὸ κείνον ποῦ τόσο ἔτρεμαν! Τώρα ὁμως, μετὰ τὴν πρώτη ἐπιτυχία τοῦ Φίλιππου κατὰ τῶν Φωκέων, στείλαν πρέσβεις στὴν Ἀθῆνα καὶ γύρευαν συμμαχία, ἐπειδὴ ἔδωσαν ἄσυλο σὲ δραπέτη διεκδικητὴ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου, δὲν τὸν παραδώσανε στὸ Φίλιππο, κ' ἐκεῖνος πιάστηκε ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ ξεκινήσῃ πόλεμο ἐναντίον τους.

Παρὰ τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων ἡ χαλκιδικὴ συμμαχία νικηθήκε, ἡ Ὀλυνθος ἔσβησε, κ' οἱ ἄλλες πόλεις τῆς συμμαχίας προσαρτήθηκαν στὴ μακεδονικὴ ἐπικράτεια (348).

Τὸν ἴδιον καιρὸ οἱ Ἀθηναῖοι ἀποπειράθηκαν μάταια μιὰ ἐπιχείρηση στὴν Εὐβοία — γιὰτ' οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπ' τοὺς τύραννοὺς τῶν ἀπομονωμένων τῆς πόλεων ἦταν φίλοι τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας (κ' εἶχε λοιπὸν αὐτὸς θέσεις ἔτσι κατὰ τῶν πλευρῶν τῆς Ἀττικῆς) — ἐνῶ ὁ Φίλιππος, στὸ βοριά, ὁρμάει πάλι ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο (γιὰ τρίτη φορὰ) κατὰ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Θρακῶν Κερσοβλέπτη, ποῦ κι αὐτὸς ὑποκινημένος ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα εἶχε ὑποστηρίξει τοὺς Ὀλύνθιους. Παράλληλα κιόλας οἱ Μακεδόνες αὐτοὶ μὲ τὸ νεότευκτο στόλο τους ἦταν πιά ἱκανοὶ νὰ λεηλατοῦν νησιά τῶν Ἀθηναίων — Λῆιμο, Ἴμβρο, Σκυῖρο — καὶ νὰ κουρσεύουνε κ' ἐμπορικά τους καράβια, ἀλλ' ὡς κ' ἐκείνη τὴν ταχύπλοη *Πάραλο* ἀκόμα — μιὰν ἀπ' τὶς ἱερὲς ἀθηναϊκὲς τριήρεις — κατάφεραν οἱ πρωτάρηδες νὰ γραπώσουν (στὴν παραλία μάλιστα τοῦ Μαραθῶνα) καὶ καταπλεύσανε, μὲ τέτοιο τρόπαιο, στὴ Μακεδονία!.. Κι αὐτά, ἐνῶ κ' οἱ Θηβαῖοι τώρα, πολὺ ἄγρια στενεμμένοι ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς, ζητᾶνε ἀπὸ τὸ Φίλιππο «συμπαράσταση», καὶ τὸν παρακαλᾶν νὰ καταλάβῃ τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν!.. Γιὰ νὰ προλάβουν τὴ χειρίστη αὐτὴ τροπὴ τῶν πραγμάτων οἱ Ἀθηναῖοι δείχνονται διατεθειμένοι γιὰ εἰρήνη... Τ' ὅτι ὁ Φίλιππος παρατράβηξε τὶς διαπραγματεύσεις, τ' ὅτι ἡ Ἀθῆνα γύρευε Φωκεῖς καὶ Κερσοβλέπτης (ἱερόσυλοι καὶ βάρβαροι) νὰ συμπεριληφθοῦν στὴ συμφωνία, γιὰ νὰ καλύψῃ τὶς Θερμοπύλες καὶ τὸν Ἑλλάσποντο, καὶ τ' ὅτι ἀκόμα καὶ χωρὶς ἱκανοποίηση στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἔφτασε νάν' ἔτοιμη γιὰ τὴν εἰρήνη, ὅλ' αὐτὰ δεῖξαν πόσο εἶχε δυναμώσει τὸ κύρος τοῦ Φίλιππου κ' εἶχε πέσει τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ τελευταία κρίση τοῦ ἱεροῦ πολέμου χειροτέρευε τὰ πράγματα. Οἱ Φωκεῖς κράταγαν ἀκόμα τὶς Θερμοπύλες καὶ στὴ Βοιωτία τὸν Ὀρχομενὸ καὶ τὴν Κορώνεια, πούχαν ἀποστατήσει ἀπ' τοὺς Θηβαῖους. Κι ὁ μὲν θησαυρὸς πούχαν ἀρπάξει τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν κόντευε νὰ τελειώσῃ, ἀλλ' ἔλπιζαν στοὺς Ἀθηναίους. Κ' εἶχ' ἔρθει γιὰ βοήθειά τους, μὲ χίλιους ὀπλίτες, κι ὁ Ἀρχίδαμος, βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Φίλιππος ὁμως, κάνοντας πῶς θ' ἄφηγε τὸ δελφικὸ ἱερὸ στὰ χέρια τῆς Σπάρτης, κατάφερε νὰ φύγουν οἱ Σπαρτιᾶτες — καὶ τότε ὁ στρατηγὸς τῶν Φωκέων, ἐναντι ἀνεμπόδιστης ἀπαγγίστρωσῆς του, μὲ τοὺς 8000

μισθοφόρους του, παράδωσε στους Μακεδόνες τις Θερμοπύλες! (Τις μέρες εκείνες ο δήμος τῶν Ἀθηναίων ψήφισε — Ἀπρίλης τοῦ 346 — τὴν «εἰρήνην» τοῦ Φιλοκράτη.)

Κι ὁ Φίλιππος ὤρμησε στὴ Βοιωτία! Ὁρχομενὸς καὶ Κορώνεια παραδόθηκαν, κ' οἱ Θηβαῖοι περιχαρεῖς πιά πού διὰ Φιλίππου τὶς εἶχαν ξαναπάρει! Ὁ Φίλιππος, λοιπόν, μαζί μὲ Θηβαίους καὶ Θεσσαλούς, συγκαλεῖ συνέδριο τῆς δελφικῆς ἀμφικτυονίας. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν στέλνουν ἀντιπροσώπους, κ' ἔτσι συζητεῖται τὸ θέμα τῶν Φωκέων. Ἀποφασίζεται ν' ἀποβληθοῦν ἀπ' τὴν ἱερὴ ὁμοσπονδία, νὰ διαλυθοῦν κ' οἱ εἰκοσιδυὸ τοὺς πολιτείες, νὰ γκρεμιστοῦν τὰ τείχη τους, κι ὅσοι φῦγαν μὲ τοὺς μισθοφόρους ἀναθεματίζονται σὰν ἐπικατάρατοι καθὸ *ἱερόσυλοι* κ' ἐπικηρύσσονται· παραλίγο κιόλας δὲν ἀπορρίπτονταν κ' ἡ πρόταση τῶν Οἰταίων, γιὰ ἐκτέλεση ὅλων τῶν ἱκανῶν νὰ φέρουν ὄπλα ἀντρῶν τῆς χώρας! Μ' ἄλλο *δόγμα* τῶν ἀμφικτυόνων δόθηκε στὸ Φίλιππο ἡ ψῆφος τῶν Φωκέων, καὶ τοῦ ἀνατίθεται ἡ διεύθυνση τῶν *Πυθίων* κ' ἡ προστασία τοῦ ἐν *Δελφοῖς ἱεροῦ*!

Ἔτσι ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας βρίσκει ἐπικεφαλῆς τῆς ἱερῆς αὐτῆς ὁμοσπονδίας - πού λαβαίνει τώρα, μ' ὅσα εἶχανε μόλις συμβῆ, σημασία πολιτικὴ καὶ δραστηριότητα πρώτη φορὰ τέτοια σ' ὅλη τῆς τὴν ἱστορία. Καὶ τὴ νιῶσαν πρῶτ' οἱ Ἀθηναῖοι, π' ἀργοῦσαν ν' ἀναγνωρίσουν τὶς ἐξουσιοδοτικὲς πρὸς τὸ Φίλιππο καὶ προετοιμασμένες ἐκεῖνες ἀποφάσεις: νάτῃ στὴν Ἀθῆνα ἀμφικτυονικὴ πρεσβεία - κι ἀπαιτεῖ ρητὴ συγκατάθεση! Θὰ τὴν ἀρνηθοῦν; Θὰ ἐξαγγελθῆ ἀφορισμὸς τῶν Ἀθηναίων - κ' ἐδῶ εἶν' ἡ δύναμη τοῦ Φιλίππου, ἱκανὴ νὰ τὸν ἐκτελέσῃ! Ὅποτε κι ὁ Δημοσθένης ἀκόμα συμβούλεψε ν' ἀποφύγουν βέβαια ἕναν *ἱερό πόλεμο*!

Μὲ στέρεα ὡστόσο βήματα ὁ Φίλιππος προωθεῖ τὴν πολιτικὴ του· στὸ χέρι κιόλας εἶχε τὸ βασίλειο τῆς Ἠπείρου· οἱ πελοποννησιακὲς πόλεις ἐλπίζουν σὲ κοινὸ ἀγῶνα μαζί του κατὰ τῆς Σπάρτης· στὴν Ἡλιδα, τὴ Σικυῶνα, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἀρκαδία, τὴ Μεσσηνία, τὸ Ἄργος, κυβερνᾶν φίλοι του· ἐγκαθίσταται ἰσχυρὰ στὴν Ἀκαρνανία καὶ κλείνει συμμαχία μὲ τοὺς Αἰτωλούς, χαρίζοντάς τους τὴ Ναύπακτο πού ἐπιθυμοῦσαν... Ἀπὸ στεριά ἡ ἀθηναϊκὴ δύναμη εἶναι πιά περικυκλωμένη· καὶ τόσο γερὰ, ὅσο αὐτὴ παραλυμένη. Κ' ἔχουνε βέβαια τὴ θάλασσα ἀκόμα· ὁ στόλος ἐξασφάλιζε στοὺς Ἀθηναίους (μαζί μὲ τὴ Χερσόνησο καὶ τὸν Ἑλλάσποντο καὶ τὴν Προποντίδα) τὸν ἐφοδιασμό τους· ἐκεῖ, λοιπόν, πρέπει νὰ καταφέρῃ νὰ χτυπήσῃ ὁ Φίλιππος! Ἐνῶ ἀκατάπαυτα κι ὅλο κ' ὑποκριτικώτερα τοὺς ξαναδιαβεβαίωσε γιὰ τὶς «καλὰς προθέσεις» καὶ τὶς «φιλικὰς του διαθέσεις», ρίχτηκε πάλι στὸν Κερσοβλέπτη καὶ στοὺς συγγενεῖς του μικρότερους τοπάρχες τῆς Θρά-

κης, καθυπόταξε ὅλο τὸν τόπο κι ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές τοῦ Ἑβρου, τὸν ὠχύρωσε μὲ σωρεία πόλεων ποὺ ἴδρυσε στὴν ἐνδοχώρα, κ' οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Πόντου, κι ὡς τὴν Ὀδησσό, γίναν πρόθυμα σύμμαχός του. Τόσο δυνατὴ ἔταν ἡ ἐντύπωση τῶν ἐπιτυχιῶν του, ποὺ ὁ βασιλιάς τῶν Γετῶν ἀπ' τὸν κάτω Δούναβη τοῦ ἴστειλε, γιὰ νάχη τὴ φιλία του, τὴν κόρη του νὰ τὴν πάρη γυναῖκα του!..

Ἄλλο τόσο τρόμαξαν οἱ ἐπιτυχίες αὐτὲς καὶ τοὺς ἑλληνες ἀντίπαλους του· κ' ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι γυρεύουν ἀποκατάσταση τῶν συμμάχων τους ἡγεμόνων τῆς Θράκης, καὶ γιὰ νὰ προστατέψουν τὴ Χερσόνησο ποὺ κινδύνευε στέλνουν ἐκεῖ κληρούχους, κ' ἡ πόλη Καρδία ἀρνιέται νὰ τοὺς δεχτῆ, καὶ τὴν πρόταση τοῦ Φίλιππου νὰ λύσουνε τὴ διαφορά σὲ διαιτητικὸ δικαστήριο δὲν τὴ δέχονται οἱ Ἀθηναῖοι — ποὺ οἱ στρατηγοὶ τους εἶχανε κιόλας χτυπήσει, καὶ καταστρέψει, μακεδονικὰ πιά μέρη στὴν Προποντίδα — νέος πόλεμος ἔρχονταν ἀπ' ὅλα τοῦτα.

Ὁ Φίλιππος, βάσει τῆς συμμαχίας του μὲ τὸ Βυζάντιο, τὴν Πέρινθο κι ἄλλες πόλεις πούχαν ἀποστατήσει κατὰ τὸ συμμαχικὸ πόλεμο ἀπ' τοὺς Ἀθηναίους, γυρεύει νὰ τοῦ συμπαρασταθοῦν κατὰ τῶν Θρακῶν· αὐτὲς ὅμως, ἀπὸ τὸ φόβο τους ποὺ βλέπαν τὴ δύναμή του ὅλο καὶ νὰ μεγαλώνη, μὰ κ' ἐπειδὴ τοὺς πρόσφεραν συμμαχία καὶ βοήθεια οἱ Ἀθηναῖοι, τ' ἀρνιοῦνται — ἐνῶ κιόλας οἱ Ἀθηναῖοι τοῦχουν ἀρπάξει καὶ τίς περισσότερες πόλεις τῆς Εὐβοίας κ' ἔχουν συμμαχήσει καὶ μὲ τὴν Κόρινθο, τοὺς Ἀκαρνανες, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἀχαΐα, τὴν Κέρκυρα, κ' ἔχουν ἀνανεώσει καὶ τίς σχέσεις τους μὲ τὴν Κῶ καὶ τὴ Ρόδο, κι ἀφοῦ δείξανε καὶ στὴν αὐτὴ τῶν Σούσαν τοὺς κινδύνους ποὺ ἀπειλοῦσαν τὸ περσικὸ κράτος ἀπὸ τὴν ὅλο καὶ πῶς μεγάλη δύναμη τοῦ Φίλιππου, οἱ στρατηγοὶ τους στὴ Χερσόνησο παίρνουν περσικὲς ἐπιχορηγήσεις κι ὁ ζῆλος πιά τοῦ ἀθηναικοῦ δήμου «γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας» κάθε μέρα φούσκωνε καὶ παραπάνω!..

Ὁ Φίλιππος ὅμως, μετὰ τὴ νίκη του κατὰ τῶν Θρακῶν, βιάδισε κατὰ Πέρινθο καὶ Βυζαντίου,¹⁹ κλειδιῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Πέφταν οἱ πόλεις αὐτές;

Εἶχε χτυπηθῆ στὴ ρίζα ἡ δύναμη τῶν Ἀθηνῶν!

Στὸ τελεσίγραφο τοῦ Μακεδόνα οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκρίνονται μὲ μιὰ

19² Ἡ πολιορκία τῆς Πέρινθο ἄρχισε τὸ καλοκαίρι τοῦ 340 Μπρὸς στὰ τείχη της, ποὺ δὲν ἔπεφτε, ἄφησε ἀργότερα ὁ Φίλιππος τὸ μισὸ τοῦ στρατοῦ νὰ τελειώσῃ τὴν ἐκπολιόρρησή της, κι ἄρμησε μὲ τὸν ἄλλο μισὸ κατὰ τοῦ Βυζαντίου. (Διόδωρος, ΙΣτ' 74 κ' ε') Τελικὰ, ὑποχώρησε τὴν ἀνοιξή τοῦ 339. Οἱ 2 αὐτὲς ἐπιχειρήσεις θεωροῦνται «σταθμοὶ» στὴν ἱστορία τῆς πολιορκητικῆς τέχνης (Hans Droysen, *Heerwesen*, 212-3, Glotz-Cohen, III, 337 καὶ 343-4), γιὰτὶ ὁ Φίλιππος πρώτη φορά τότε κινητοποίησε ὅλο τὸ νέο τεχνικὸ του πολιορκητικὸ ἐξοπλισμό, ποὺ καιρὸ ετοίμαζε]

διακήρυξη (πώς αὐτὸς πατάει τοὺς ὄρκους τῆς εἰρήνης) καὶ στέλνουν στοὺς Βυζαντινοὺς τὸ στόλο ποὺ τοὺς τάξαν, φτάνει βοήθεια κι ἀπὸ τὴ Ρόδο, τὴν Κῶ, τὴ Χίο, τοὺς σύμμαχους τοῦ Βυζαντίου, κ' οἱ γείτονες σατράπες σπεύδουν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν Πέρινθο, στέλνουν δυνάμεις στὴ Θράκη. Τὸ φρόνιμο γιὰ τὸ Φίλιππο ἦταν νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ὁρμαίει κατὰ τῶν Σκυθῶν! Ὁ Ἀτέας, βασιλιάς τῶν κάτω ἀπ' τὸ στόμιο τοῦ Ἰστρου Σκυθῶν, ἐπικίνδυνος γείτονας ἦταν γιὰ τὴν πρόσφατη ἐγκατάσταση τῶν Μακεδόνων στὴ χώρα τοῦ Ἐβρου. Τὸν χτυπάει καὶ γυρνῶντας στὴ Μακεδονία περνάει μὲ φωτιά καὶ σίδηρο τοὺς τόπους τῶν Τριβαλλῶν, γιὰ νὰ μάθουν κ' οἱ συχνὰ ἐνοχλητικοὶ αὐτοὶ γείτονες πὼς ἔπρεπε νὰ τρέμουν τὴ δύναμή του. Μὰ εἶχε κιόλας ἀνάγκη ἀσφάλειας πίσω του - γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ τὸ ἀποφασιστικὸ χτύπημα στοὺς Ἀθηναίους.

Ἐτοῦτοι, δούλευαν γι' αὐτόν: τοῦ ἔδωσαν τὴ λαβή! Στὸ ναὸ τῶν Δελφῶν, ἀνακαινίζοντας τὰ παλιὰ τους ἀναθήματα γιὰ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἐπέγραψαν: Ἀθηναῖοι ἀπὸ Μήδων καὶ Θηβαίων ὅτε τάναντία τοῖς Ἑλλήσιν ἐμάχοντο.²⁰ Καὶ τότε, στὸ συνέδριο τῆς Ἀμφικτυονίας (Ἀπρίλης τοῦ 339²¹) ὑποκινημένοι ἀπὸ τοὺς Θηβαίους οἱ Ἀμφισσαῖοι Λοκροὶ ἐγκαλοῦν τοὺς Ἀθηναίους - προτείνοντας καὶ βαρὺ πρόστιμο! Τῶν Ἀθηναίων ἀπεσταλμένος ὁ Αἰσχίνης τοὺς ἀπαντᾷ μὲ τὴ μομφὴ πὼς τουλόγουτους εἶχαν καλλιεργήσει (κ' ἐκμεταλλεῦτῃ δηλαδὴ) χωράφια τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ! Κ' ἐξερέθισε τόσο τοὺς συνέδρους,²² ποὺ ἡ ἀπόφασή τους διατάζε νὰ τιμωρηθοῦν ἀμέσως οἱ ἱερόσυλοι αὐτοὶ! Ἀλλ' οἱ ἀμφισσαῖοι χωριάτες πῆραν στὸ κυνήγι καὶ τοὺς ἀμφικτύονες καὶ τοὺς δέλφιους πούχανε κατέβει μαζί τους!.. Ὅστερ' ἀπὸ τέτοια ὕβρι,

20^p [Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφώντος*, 116 (*Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ Μήδων λάφυρα, καὶ Θηβαίων, ὅταν αὐτοὶ ἐναντία στοὺς Ἑλλήνες πολεμοῦσαν!*) Καὶ δὲν εἶχαν μὲν ἄδικο, ἀλλὰ παλιὸ τὸ δίκιο τους! Καὶ τώρα, πάντως, πρόκληση βαρεῖα κατὰ συμμάχων τῆς Μακεδονίας, κι ἄρα λάθος τους πολιτικὸ, ὅταν λαβὲς γύρευε ὁ πανοῦργος Φίλιππος καὶ προσχήματα ἐναντίον τους - ποὺ θάπρεπε βέβαια νὰ φροντίζον προπαντὸς νὰ μὴν τοῦ δίνουν.]

21^p [Glottz-Cohen, III, 347, 2.]

22^p [Κ' ἐδῶ πάλι ἀποκρύπτεται ὅτι ὁ Δημοσθένης στὸν *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 143-51, ὡμὰ διατυπώνει κατὰ τοῦ Αἰσχίνη πὼς δωροδοκῆθηκε ἀπ' τὸ Φίλιππο γιὰ νὰ κινηθῇ ἀαὐθόρμητα» δῆθεν κατὰ τῶν Ἀμφισσαίων Ἀλλ' ἀκόμα κι ἂν δυσπιστοῦσε κανεὶς στὴν κατηγορία τούτη (γιατὶ τέτοια βέβαια κ' ἐκτόξευαν διαρκῶς οἱ μὲν κατὰ τῶν δέ, στὸν ἀθηναϊκὸ πολιτικὸ στίβο), πάντως ἀσύνετη μένει καὶ αὐθαίρετη, ἀντιστρατευόμενη πολὺ ὑποπτα τὴν δλην ἀθηναϊκὴ πολιτικὴ καὶ συμφέρον ἢ ἐνθερμη» (καὶ μὲ προκλητικὸ χειρισμὸ) ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ Αἰσχίνη στὸ ἀμφικτυονικὸ συνέδριο, καὶ μάλιστα πάνω στὴν τόσο ἐπικίνδυνη ἐκείνη φάση τῶν σχέσεων μὲ τὸν ἀναζητοῦντα λαβὲς κι ἀφορμὲς ἐπεμβάσεων στὴν Ἑλλάδα μακεδονα ἡγέτη.]

ἀποφασίζεται νὰ συγκληθῆ ἕκτακτη σύνοδος τῶν ἀμφικτυόνων, πού θά διάταζε τὰ δέοντα γιά νὰ τιμωρηθοῦν οἱ ἐναγεῖς! Ἐκπρόσωποι ὁμως Ἀθηναίων καί Θηβαίων δέν ἦρθαν²³ - κ' ἡ Σπάρτη ἀπ' τὸ τέλος τοῦ ἱεροῦ πολέμου εἶχε ἀποκλεισθῆ· ὅσοι ἐμφανίστηκαν στήν ἕκτακτη αὐτὴ διαδικασία (Μάιος - Ἰούνιος 339) ἀποφάσισαν ἱερὸ πόλεμο κατὰ τῆς Ἀμφισσας, καί τὸν ἀναθέσανε στὰ πιὸ κοντινὰ γειτονικά φύλα. Δέν κατωρθώθηκε βέβαια ἔτσι τίποτα σοβαρό, κ' οἱ Ἀμφισσαῖοι ἀποθρασύνθηκαν. Ἡ ἐπόμενη τακτικὴ σύνοδος τῆς Ἀμφικτυονίας²⁴ (φθινόπωρο τοῦ 339) ἀναθέτει πιά στὸ Φίλιππο τὴν τιμωρία τῶν ἐναγῶν καί τὴν ἡγεμονία τοῦ ἱεροῦ πολέμου.

Κατάφτασε παρευθὺς - κι ὄχι μόνο βέβαια γιά νὰ τιμωρήσῃ τοὺς χωριάτες τῆς Ἀμφισσας! Ἡ Ἀθῆνα ἦταν λίγο παρακάτω, πούχε ξαναρχίσει τὸν πόλεμο ἐναντίον του καί τὸν εἶχε ἀναγκάσει νὰ παρατήσῃ γιά τὴν ὥρα τὸ Βυζάντιο καί τὴν Πέρινθο. Μὲ τὴν ἐπιχείρηση λοιπὸν τώρα ὑπὲρ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἀνακτος, αὐτὸς μὲν εἶχε τὸ πρόσχημα νὰ ζυγώσῃ τὸ στρατό του στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καί νὰ ξαναστήσῃ τὸν πόλεμο ἐκεῖ ὅπου τίποτα δέν πρόσφερε στοὺς Ἀθηναίους ἢ ναυτικὴ τους δύναμη, ἐνῶ ἐκεῖνοι, ἔχοντας πρωτανοίξει οἱ ἴδιοι τὸ ζήτημα κατὰ τῆς Ἀμφισσας, καθὼς ἀναγκάζονταν τώρα νὰ ταχτοῦν ἐναντίον του (πούρθε, ὁμως, τάχα «γιά δικό τους λογαριασμό» νὰ καθαρίσῃ τὴν ὑπόθεσιν), δείχνονταν στὰ μάτια ὄλου τοῦ κόσμου νάχουν ἄδικο καί νὰ πολιτεύωντ' ἀντιφατικά.²⁵ Καί στοὺς Θηβαίους μὲν μποροῦσε νὰ βα-

23² [Ἀλλὰ γιατί τάχα νὰ μὴν πᾶν ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀθηναίων, πούχαν κιόλας θέσει τὸ θέμα, Ἀποκρύπτουτ' ἐν προκειμένῳ σχετικὲς ἐνέργειες, τοῦ Δημοσθένη φυσικά, πού προβλέποντας ὅτι κάθε ταραχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ἀμφικτυονίας θάδινε λαβὴ στὸ Φίλιππο γιά ἐπέμβαση στὸ νοτιὰ — πρβλ *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 143 *Πόλεμον εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσάγει, Αἰσχίνης, πόλεμον ἀμφικτυονικόν!* — κατάφερε νὰ παρεμποδίσῃ, ἔστω καί μὲ πονηρὸ τρόπο (*Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος*, 125-8) κάθε περαιτέρω ἀνάμιξη τῶν Ἀθηναίων, στὴ φάσιν αὐτὴ - ἄλλο πού δέν ἀποσόβησ' ἐντέλει οὐτ' ἔτσι τὴν ἀθόδο τοῦ Φίλιππου, μὲ τὰ προσήματα πού τοῦχαν κιόλας δοθῆ καί τίς ἀπ' τὸν ἴδιον ἔντεχνα ὑποκινούμενες συνέπειές τους.]

24² [*Τακτικὴ* μὲν, ἀλλὰ πού συγκλήθηκε μῆνα πρὸ τῆς καθωρισμένης ἡμερομηνίας! (*Δημοσθένης, Περὶ τοῦ στεφάνου*, 151-2, *Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος*, 129. Βλ. καί Glotz-Cohen, III, 351, 32.)]

25² [Δηλαδή «μὲ ἀστάθεια κι ἀσυνέπεια» — ἦτοι (τί ἄλλο,) «ἀπιστία»! — «ἔτσι ὥστε» (θάλεγε, δῆθεν, ἡ ἀκοιὴ γνώμη) τοῦ καιροῦ) ἀνὰ μὴ μπορῆ κανεὶς νὰ βασίζεται ποτὲ στὴν πολιτικὴ τους καί στὴν εὐμετάβολη πάντα στάσιν τους, πού ἐγκαταλείπου φίλους κι ἀγκαλιάζουν ξαφνικά ἔχθρους, σύμμαχους παρατᾶν κινικὰ στὸ ἔλεος ἀντίπαλων, καί σύμμαχους βοηθᾶν ἐναντίων, γιά νὰ τοὺς πάρουν μὲ τὸ μέρος τους» κ λ π γνωστά. *Ναί*· μονάχα πού τὸ ἀναμφισβήτητα ὑπέρ τοῦ Φίλιππου «φανερωνόμενον» τοῦτο — κατὰ Droysen — «στὰ μάτια ὄλου τοῦ κόσμου», πού μειώνει βέβαια τὸ κύρος τῆς ἀπ' τὸ Δημοσθένη πρῶ-

σίζεται (γιατί και μαίνονταν κατά τῶν Ἀθηναίων, μάλιστα ἀπ' τὸν πόλεμο μὲ τοὺς Φωκεῖς, καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ χρώσταγαν πού τοὺς βόηθησε

τιστα προδιοριζόμενης τότε ἀθηναϊκῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, καὶ αὐξάνει ἀντίστοιχα τοῦ ἀντίπαλου τοῦ Μακεδόνα, πολὺ μυρρίζει Αἰσχίνη — σ' αὐτὰ δὰ εἰδικώτατον! — «ἀπεσταλμένο» στὴν ἀρχικὴν ἐκείνην ἀμφικτυονικὴ σύναξη (καὶ κατηγορούμενον σχετικὰ ἀπ' τὸ Δημοσθένει ἐπὶ δωροδοκίᾳ), ὅπου ἡ προκλητικότητά του πάντως μοιάζει νὰ τὸ προκάλεσε, μ' ἄλλες τίς ἀπώτερες του αὐτὲς ὑπὲρ τοῦ Φίλιππου συνέπειες! Κι ὁ Αἰσχίνης ὁ κατεξοχὴν βέβαια τῆς φιλομακεδονικῆς πολιτικῆς γράμμα ἦς, ὅσο καὶ πάντα κατεξοχὴν ἀντιδημοσθενικός, φυσικὰ, μὲ κάθε μέσο καὶ τρόπο καὶ πάθος ἄσβεστο, σ' ἐκεῖνο τὸν ἄθλιο δημοκοπικὸ ἀθηναϊκὸ στίβο τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἡ κύρια μάχη σταθερὰ πολωμένη διαρκῶς, ἐπὶ Φίλιππου καὶ Μεγαλέξαντρου, σ' ἓνα μανιακὸ σχεδὸν ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς Μακεδονίας, πού ἀναπόφευκτα ἀποτελεῖ, μισόκοσμοιστορικὸν αἰῶνα, ὄχι ἀπλῶς τὸ μέγα θέμα τους, ἀλλὰ τὸ μόνο θέμα τους, κάτω ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα κάθε εἶδους πού αὐτὸ κινεῖ καὶ συντάσσει περὶ τοὺς ἄξονες του Κι ὅσο, λοιπόν, γιὰ τὸ ἐμφανιζόμενο τέλος καὶ σὰν «ἄδικον» καὶ «ἀντιφατικὸν» («ἄπιστον» καὶ «ἀνακόλουθον» κ' «ἐπαμφοτερίζον ἀλλοπρόσασαλα», τάχα, ἔναντι ὄλων) τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, δὲν εἶναι παρὰ ἐπίτευγμα τῆς ἰκανώτατης πράγματι — καὶ δραστικώτερης, καὶ ταχύτερης, κ' ἐνιαίας λόγῳ συμπαγοῦς δυνάμης καὶ ροπῆς πρὸς ἀκμὴ τοῦ ὄλου μακεδονικοῦ στοιχείου (ὅπως δείχτηκε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἐν τέλει) — πολιτικῆς τοῦ πανουργότατου Φίλιππου, πού διαλεκτικώτατα πάντ' ἀντιμετώπιζε, χειρίζονταν, μετατόπιζε, διέθετε, ἀντιπαράθετε, συναρτοῦσε καὶ ἀξιοποιοῦσε γενικὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κάθε δεδομένο, λαβή, ἀφορμή, δύναμη-ἀδυναμία, προσφορότητα-ἀκαταλληλότητα, ἰκανότητα-ἀνικανότητα, περίσταση καὶ ἀνατροπὴ τῆς περίστασης ὅποιων πραγμάτων, ἐξελιξέων, τυχαίων καὶ μὴ, προβλεπτῶν καὶ ἀπρόβλεπτῶν! Κ' ἐδῶ, τοῦ Φίλιππου τοῦ δόθηκε μεγάλη δυνατότητα πολιτικῆς ἐκμετάλλευσος, ἀπ' ἃς πολὺ περισσότερο εἶχαν λόγους νὰ τρέμουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν παρούσῃα του, μὲ τόση δύναμη σύρριζα στὰ σύνορά τους, ἀπ' ὅσο μπορούσε τάχα νὰ τοὺς ἐνδιαφέρῃ, «καθαυτῆ», ὅποιαδήποτε μικροδιένεξη μ' Ἀμφισισιώτες τώρα, στὰ σοβάρά! Ὅταν, λοιπόν, τρομεροῦ Φίλιππου θέματα τίθεται, ἐξ ἀπροβλέπτων, ἐξω ἀπ' τὰ σύνορά τους, διόλου «ἀντιφατικότητα» τῆς πολιτικῆς τους δὲν ἀποτελεῖ πράγματι — ἀλλ' οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ θεωρῆται ἀπ' ἀνοιχτομάτηδες πάντως ἑλλήνης σύγχρονους τους (ἀλλοτρί συμπεροντολογικὰ προβάλλει ὅποια ἐν προκειμένῳ μακεδονικὴ ἢ μακεδονόφιλη προπαγάνδα, τοῦ καιροῦ ἢ ὅποιων ἄλλων καιρῶν) — ἵνα αὐτὸ τοὺς καίει πάλιν ἀπ' ὅλα, καὶ βάσει αὐτοῦ λοιπόν ἀναπροσανατολίζουσαν ἀμεσώτατα τὴν ἀναγκαῖα ρεαλιστικὴν πολιτικὴν τους! Τοῦτο δὲν εἶναι δὲ «ἄδικον» ἢ «ἀδικαιον», ἀλλὰ πολιτικὴ ἀκριβῶς, καὶ δέουσα τακτικὴ εἰδικώτερα - καθὼς καὶ τοῦ Φίλιππου, βέβαια, ἢ ὅποια ἀντίστοιχη καὶ ἀντίπαλη Δηλαδῆ διαλεκτικὴ ἀντιμετώπιση, καὶ χειρισμὸς τῶν πραγμάτων καὶ τῶν περιστάσεων, πρὸς πραγμάτωσιν σταθερῶν βασικῶν ἐπιδιώξεων καὶ σκοποῦμενων, πού ὑπηρετοῦνται, σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες, ἀπ' ὅλους, μόνο μὲ ἰκανὴ πλεῖωση στοῦ πέλαγος τῶν ὑγρῶν αὐτῶν κελευθῶν, ἀέναα μεταβαλλόμενων, μὲς ἀπὸ σκόπελους, ὑφαλούς, συμπληγγάδες διαρκῶς κάποιων ἀλληλενάτων ἄλλων, ἀνάγκης καὶ προυποθέσεις, δεδομένα καὶ ἀπρόβλεπτ' ἄπειρα - πού μάλιστα ἰσχυρὲς ἱστορικὲς προσωπικότητες, σὰν τοῦ Φίλιππου καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, παράγουν ὅταν βρίσκονται στὴν κορφή ἐνορμητικῶν πρὸς ἀκμὴ κυμάτων πελώριων καὶ ἀναπότρεπτων ἱστορικῶν ὠρμάσεων βᾶθους, πού ἀναδύονται καὶ ἀπλώνουν κ' ἐγκαθιδρύονται κοσμογο-

μέ μακεδονικό στρατό κ' ήταν πιά και δεμένοι μαζί του με συμμαχία), ενώ με τη Νίκαια στη μεσημβρινή έξοδο τῶν Θερμοπυλῶν (πού τὴν εἶχε δώσει στους Θεσσαλούς) τοῦ κρατιόταν ἀνοιχτός ὁ δρόμος γιὰ τὸ νοτιά. Ἔστειλε λοιπὸν ἕνα μέρος τοῦ στρατοῦ του ἀπ' τὴν Ἡράκλεια, στὴ βορεινὴ έξοδο τῶν Θερμοπυλῶν, νὰ περάσῃ ἀπ' τὰ στενὰ τῆς Δωρίδας καὶ νὰ πάρῃ μετὰ τὸν πιὸ σύντομο ἐκεῖνο δρόμο γιὰ τὴν Ἄμφισσα, ἐνῶ αὐτός, ἐπικεφαλῆς τοῦ κύριου σώματος, τράβηξε πάνω ἀπ' τὴ Νίκαια, κατὰ τὴν Ἐλάτεια, καὶ χύθηκε ἀπὸ κεῖ στὴν ἀνω φωνικὴ κοιλάδα τοῦ Κηφισοῦ· τέλος φθινόπωρου τοῦ 339 μπῆκε στὴν Ἐλάτεια²⁶ καὶ ὠχυρώθηκε, μ' ὀλάνοιχτα μπρός του τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας στὴν κατηφοριὰ, καὶ τὸν κάμπο καὶ τὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀθῆνα ν' ἀπλώνεται κάτω, ἀφύλαχτος, καὶ πίσω δικὰ του τὰ ὄχυρά στενά, πού τοῦ ἐξασφάλιζαν τὴν ἐπικοινωνία μετὰ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μακεδονία...

Στέλνει ἀπὸ κεῖ στὴ Θῆβα πρέσβεις. Λάφυρα κ' ἐδάφη ὑπόσχεται στους Θηβαίους, ἂν ἔρθουν μαζί νὰ χτυπήσουν τὴν Ἀθῆνα. Εἰδάλλως ἀπαιτεῖ — ἂν δὲ θέν νὰ συμπολεμήσουν — πάντως ἐλεύθερη δίοδο! Στὴ Θῆβα ὁμως φτάνουν καὶ ἀθηναῖοι. Κι ὁ Δημοσθένης τότε κατάφερε με

νικές, καὶ ἀναντιμετώπιστες, ἐν τέλει, ἀπ' ὅποιεσδήποτε «ἀντίπαλες» πολιτικὲς κόσμων καὶ φάσεων παρερχόμενων Ὁ λαμπρὸς Drouseop αὐτὰ κατεχοχὴν τὰ κατέχει στὶς θετικὲς πραγματεύσεις του παρακάτω τοῦ κυρίως θέματος του *Μέγας Ἀλέξανδρος*, καὶ γι' αὐτὸ κρίθηκ' ἐνδεδειγμένο νὰ ὑποσημειωθῇ κ' ἐδῶ, πὼς ἔπρεπε ἀναλύσεις τῆς ἴδιας ποιότητος νὰ ὑπάρχουν καὶ στὰ εἰσαγωγικὰ μέρη αὐτὰ τοῦ ἔργου του, εἰδικώτερα δὲ στὴν κριτικὴ τῶν θέσεων καὶ τῆς ἄλλης ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, τοῦ ρεαλιστικώτατου πράγματι (καὶ διόλου ἀρομαντικοῦ) ἡγέτη τῆς, τοῦ μέγιστου Δημοσθένης]

- 26^p** [Δημοσθένης, *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 152 Στὴν ἴδια φοβερὴ σημασία τοῦ — *Hannibal ante portas!* ἀργότερα στὴ Ρώμη, ἀκούστηκε λένε τότε, με φωνὴ τρόμου, στὴν παγωμένη Ἀθῆνα — Ἐλάτεια κατείληπται! Γιατ' οἱ Ἀθηναῖοι βέβαια ὄλο ξέραν τί ἐσήμαινε τέτοια κεραυνοβόλα κατάληψη κρισιμώτατης θέσης-κλειδιοῦ στὰ τελευταῖα ὑψώματα τοῦ βασικοῦ ὄρεινοῦ κορμοῦ τῆς Ἑλλάδας, ἀπ' ὅπου πιά ὁ ἀκράτητος Φίλιππος μπορούσε νὰ χυθῇ ἔτσι ἀστραπιαῖα, νὰ διασχίσῃ τὸν ἀπλεστο κάμπο τῆς Βοιωτίας καὶ σ' ἕνα μερόνυχτο νὰ βρεθῇ ἀναντιμετώπιστος μετὰ στὴν Ἀττικὴ - μπρός στὸ Ἄστυ! Γι' αὐτὸ ἀποτέλεσε τοῦτο καὶ ἀρνητικὸ, κατὰ κάποιον τρόπο, θρίαμβο-ὑπογράμμιση-ἐπαλήθευση, βροντερὴ ἀπὸ τὰ πράγματα, τῆς δεινῆς πάντοτ' ἀνησυχίας πού κρατοῦσε τὸν ἀγρυπνο Δημοσθένη ἔναντι τοῦ Φίλιππου, κ' ἐνέπνεε πυρετικὰ διαρκῶς τὴ λυσσαλέα του ἀντιμακεδονικῆ πολιτικῆ Διὸ κ' ἡ κραυγὴ αὐτὴ Ἐλάτεια κατείληπται! πῆρε τὴν ἱστορικὴ σημασία ἐν τέλει τοῦ διπλοῦ θετικοαρνητικοῦ καὶ δραματικὰ κορυφαίου σημείου νίκης-ἤττας τῶν δυὸ κατεχοχὴν ἀντιθετικῶν αὐτῶν ἀντίπαλων, Φίλιππου-Δημοσθένη, στὴν κατακλιεῖδα, πρὶν ἀπ' τὴ Χαίρωνα, τῆς «καθαυτὸ Ἑλλαδικῆς» ἀρχαιοελληνικῆς ἱστορίας - εἶδος ἱστορικῆς σφραγίδας πάνω στὸν κλειστὸ πιά ρόλο τῶν Ἀθηνῶν μετὰ ἀπ' αὐτὸ ἔσασε Ἡ σχετικὴ περιγραφή τοῦ Δημοσθένη, στὶς δυὸ περιφρασες παραγράφους ἐκεῖνες, 169-70, τοῦ *Περὶ τοῦ στεφάνου*, μεταδίνει καφρὴ τραγικὴ ποιότητα σπάνια, πού ἀξίζει κανεὶς ν' ἀπολαμβάνῃ αὐτούσια (δὲ μεταφράζεται!) στὴν τόσο ὑποβλητικὴ τῆς ἔκφραση ἀπ' τὸ μέγιστο ρήτορα τῶν αἰώνων.]

θέρμη, παρ' ὅσα εἶχαν ξετυλιχτῆ τὰ 20 ἐκεῖνα χρόνια ἀνάμεσά τους, νὰ κλείσῃ συμμαχία μὲ τοὺς Θηβαίους. Στέλνουν λοιπόν, ἀμέσως, στοὺς Ἀμφισσιῶτες Λοκροὺς ἓνα σῶμα μισθοφόρων οἱ Θηβαῖοι, κ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀφήνουν γιὰ ὑπεράσπισή τους 10000 ἄνδρες μόλις στρατολογημένους, ἐνῶ κ' οἱ δυὸ μαζὶ καλοῦν τοὺς Φωκεῖς νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους, καὶ τοὺς βοηθᾶν νὰ ξαναοχυρώσουν κάποιες ἀπ' τὶς σημαντικώτερες θέσεις τῆς χώρας. Οἱ Μακεδόνες ὅμως μπαίνουν στὴν Ἀμφισσα, κατατροπώνουν τὰ μισθοφορικὰ ἐκεῖνα μαζώματα, καὶ καταστρέφουν τὴν πόλη (Ἀπρίλης τοῦ 338), ἐνῶ Θηβαῖοι κι Ἀθηναῖοι μὲ φούρια ἐτοιμάζονται ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν κύρια δύναμη τοῦ Φίλιππου στὴ Φωκίδα, ὡς καὶ τοὺς πολῖτες τους πιά ἐπιστρατεύοντας! Ἡ ἀθηναϊκὴ στρατιὰ βιάσθη κατὰ τὴ Θῆβα κ' ἐνώθηκε μὲ τὶς βοιωτικὰς δυὸ τυχερὰς μάχες τοὺς δώσανε φτερά καὶ αὐτοπεποιθήση· Κόρινθος, Μέγαρα κι ἄλλοι σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων στεῖλαν ἐπικουρίας.

Ἄλλ' ὁ Φίλιππος δὲν κάνει πίσω!. Φέρνει ἐνισχύσεις ἀπ' τὴ Μακεδονία... Μαζὶ μ' ὅσους τοῦ φτάσανε — μ' ἐπικεφαλῆς τὸ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο — ἀνεβαίν' ἡ στρατιὰ του κι ὡς τοὺς 30000 ἄντρες.

Τότε θὰ πρέπει νάστειλε στὴ Θῆβα γιὰ διαπραγματεύσεις,²⁷ μὰ ἡ σφοδρὴ ἀντίσταση τοῦ Δημοσθένη ἔκοψε τὶς ὁρέξεις τῶν βοιωταρχῶν γιὰ «εἰρήνην»! Ἡ συμμαχικὴ ὅμως αὐτὴ ἀνθρωποσύναξη μ ο ν ἄ χ α σ ἄ μ ἄ ζ α κατάφερε νὰ κἀνῃ αἴσθηση — κ' ἦταν καὶ περισσότεροι ἀκόμη ἀπ' τοὺς Μακεδόνες! — ἀλλὰ σ τ ρ α τ ὸ ς ἔ ξ ἰ σ ο υ ἰ κ α ν ὸ ς γιὰ πολεμικὴ πρωτοβουλία δὲν ἦταν! Κάθονταν ἔτσι αὐτοῦ ὠχυρωμένοι στὴν εἴσοδο τῆς Φωκίδας, πᾶν ἀπ' τὸν Κηφισσό. Μιὰ κίνηση ὁ Μακεδόνας στ' ἀριστερά, καὶ τοὺς στέλνει κάτω, στὸν κάμπο τῆς Βοιωτίας! Χαίρωνεια, 338, Αὐγούστος: ὁ Φίλιππος περνάει στὴν ἐπίθεσιν! Ἀγωνίστηκαν πολὺ κ' οἱ δύο, μὲ τὸ πιὸ σκληρὸ πείσμα, κ' ἡ μάχη παρατράβαγε. Τὴν ἔκρινε στὸ τέλος ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἵππικοῦ, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀλέξανδρο, πού πρῶτῃ φορὰ ἐκεῖ μπρὸς στὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων ὤρμαγε!..

Νίκησαν κατὰ κράτος οἱ Μακεδόνες, κ' ἡ στρατιὰ τῶν ἑλλαδικῶν κατατροπώθηκε!..

Τὰ πεπρωμένα τῆς Ἑλλάδας ἦταν πιά στὰ χέρια τοῦ Φίλιππου!

27² [Γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολογία τῆς προσπάθειας αὐτῆς συνδιαλλαγῆς Φίλιππου καὶ Θηβαίων δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκῆ στοιχεῖα. Καὶ κατὰ τὸν Schafer, *Demosthenes*², II, 559-60, ἡ προσπάθεια ἐγίνε μετὰ τὰ πολεμικὰ γεγονότα τοῦ χειμῶνα τοῦ 339-8, δηλαδὴ τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆ χειμερινῆ μάχῃ (Δημοσθένης, *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 216) καὶ τὴν ἦττα τῶν ἀθηναίων μισθοφόρων στὴν Ἀμφισσα, τὴν ἄνοιξη τοῦ 338. Ἀντίθετα, ὁ Beloch (III, 1, 566, 1) φρονεῖ πὺς ἐγίνε μετὰ τὴν εἴσοδο τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπικουρικῆς στρατιᾶς στὴ Βοιωτία, ἀ μ ε σ ὡ ς μετὰ τὴν κλείσιμο τῆς συμμαχίας Ἀθηναίων-Θηβαίων, πού πέτυχε ὁ Δημοσθένης.]

Δὲν τοῦ πῆγαινε πολιτικά, κι οὐτ' ἢ μέθη τῆς νίκης τὸν παράσυρε νὰ κάνη τὴν Ἑλλάδα μιὰ μακεδονικὴ ἐπαρχία. Οἱ Θηβαῖοι, μόνο, πλήρωσαν τὴν ἀποστασία τους μὲ τὴν ἀνάλογη ποινή: ἔπρεπε νὰ δεχτοῦν πάλι ὅσους εἶχαν ἐξορίσει, καὶ μιὰ νέα βουλή νὰ συσταθῆ ἀπ' αὐτούς, πού καὶ καταδίκασε σὲ θάνατο ἢ ἐξορία τοὺς ὡς τώρα ἡγέτες κι ὅσους παράσυραν τὸ λαό. Ἡ βοιωτικὴ ὁμοσπονδία καταλύθηκε, οἱ κοινότητες τῶν Πλαταιῶν, Ὀρχομενοῦ, Θεσπιῶν ἀποκαταστάθηκαν, ὁ Ὄρωπος, πού πρὶν 20 χρόνια ἢ Θῆβα εἶχε ἀρπάξει ἀπ' τὴν Ἀθῆνα, ξαναδόθηκε στοὺς Ἀθηναίους — καί, τέλος: μακεδονικὴ φρουρὰ μπῆκε στὴν *Καδμεία*, ἀπ' ὅπου κρατιόταν ὄχι μόνο ἡ Θῆβα παρὰ κ' ἡ Ἀττικὴ κι ὅλη ἡ Στερεὰ Ἑλλάδα ἡσυχῆ.

Ὅσο αὐστηρὰ ὅμως ἡ Θῆβα, τόσο μὲ φειδῶ (σκόπιμα) ἀντιμετωπίστηκε ἡ Ἀθῆνα. Πάνω στὴν πρώτη τους ταραχὴ ἀπ' τὴν ἤττα οἱ Ἀθηναῖοι ἐτοιμάστηκαν γι' ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου: νάκαναν τὸ Χαρίδημο ἀρχιστράτηγο, νὰ ὠπλιζαν τοὺς δούλους! Ἀλλὰ τὰ τῆς Θῆβας κ' οἱ προτάσεις πού τοὺς φτάσαν μέσω ἐνὸς αἰχμάλωτου ἀπ' τὸ Φίλιππο — τοῦ ρήτορα Δημάδη — τοὺς ρίξαν τὸν πυρετὸ καὶ δέχτηκαν τὴν εἰρήνη: πῆραν τοὺς αἰχμάλωτους χωρὶς λύτρα, κράτησαν τὴ Δῆλο, τὴ Σάμο, τὴν Ἰμβρο, τὴ Λῆμνο, τὴ Σκύρο, καὶ δικὸς τους πάλι κι ὁ Ὄρωπος, κ' «ἐλεύθεροι» — τύποις, ἴσως, μονάχα — ν' ἀποφασίσουν ὅπως ἀγαπᾶν, ἂν ἤθελαν νὰ προσχωρήσουν στὴν κοινὴ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες εἰρήνη!

Τότ' ὁ δῆμος ἐκεῖνος τῶν Ἀθηναίων καὶ τί τιμὲς πιά δὲν ψήφισε γιὰ τὸ Φίλιππο! Τοῦ ἀπένειμε — καὶ στοῦ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο! καὶ στοῦ στρατηγό του, τὸν Ἀντίπατρο! καὶ στοῦν Παρμενίωνα! — τὸ δικαίωμα τοῦ ἀθηναίου πολίτη, τοῦ ἴστησε κι ἀνδριάντα στὴν Ἀγορὰ (*Εὐεργέτης δὲ τοῦ Ἄστεως*) κι ἄλλα πολλὰ!..

Δὲν ἦτανε λοιπὸν ὁ φόβος μονάχα ἢ βία ὅπου σκέφτηκε ὁ Φίλιππος νὰ θεμελιώσῃ τὸ ἔργο του στὴν Ἑλλάδα· καὶ τὸ μακεδονικὸ κόμμα — πού ὑπολόγιζε (ἢ πού τώρα σχηματιζόταν) — δὲν ἦταν κι αὐτὸ μόνο ἀπὸ προδότες καὶ δωροδοκημένους, καθὼς τὸ παράστενε ὁ Δημοσθένης· ἔχει σημασία τ' ὅτι ὁ Δημάρατος τῆς Κορίνθου — τοῦ Τιμολέοντα φίλος καὶ συναγωνιστῆς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Σικελίας — ἦταν ἀπ' τοὺς πιὸ πιστοὺς ὁπαδοὺς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας, ὅλος ἐνθουσιασμὸς γιὰ τὴ μεγάλην ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν· μὰ κι ἄλλοι μπορεῖ νάταν τῆς γνώμης πού ἐκφράζει ὁ Ἀριστοτέλης: πὼς ἡ βασιλεία εἶν' ἀπὸ τὴ φύση της ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ στέχη πάνω ἀπ' τὰ κόμματα, πού λυμαίνονται τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, καὶ νὰ δημιουργῆ πολιτεία δίκαιης μεσότητος, *γιατὶ ὁ βα-*

σιλιάς θέλει να εξασφαλίξη τόσο το να μην άδικοῦνται καθόλου οί κατέχοντες σ' ότι κατέχουν, όσο και το να μην προσβάλλεται σέ τίποτα ο δήμος,²⁸ ἐνώ κ' ή τυραννία, πού συχνά δοκίμασαν, δέ μπόρεσε να τό καταφέρει αυτό, γιατί δέ βασιζεται, καθώς ή από παλιά έδραιωμένη βασιλεία, σέ δικαίωμα πηγαίο της, αυτόνομο, παρά στην εϋνοια του δήμου²⁹ ή σέ βία κι άδικία.

Άλλά πολιτεύτηκε τώρα ο Φίλιππος κατ' αυτή την έννοια;

Χωρίς ν' άγγίξη καν τη χώρα της Άττικής τράβηξε αυτός παρακάτω, στην Πελοπόννησο. Όσο άπογνωσμένα είχανε σκεφτή, και Μεγαρίτες, και Κορίνθιοι, κ' Έπιδαύριοι, και άλλων πόλεων άσφαλώς οί πολίτες, ν' άμυνθούν πίσω άπ' τά τείχη τους, τόσο γύρευαν τώρα ειρήνη! Κι ο Φίλιππος τους τη χάριζε, χωριστά σέ κάθε πόλη, χωρίς τίποτ' άλλο - και μονάχα στους Κορίνθιους: με τον όρο να παραδώσουν τον Άκροκόρινθο σέ μακεδονική φρουρά... Τέτοιες συμφωνίες κάνοντας — και με την παραγγελία σ' όλους να στείλουν πληρεξούσιους στην Κόρινθο για τό κλείσιμο και της κοινής συνθήκης ειρήνης — τράβαγε στην πορεία του παρακάτω, μες άπ' την Πελοπόννησο. Και μόνο ή Σπάρτη άπόκρουσε κάθε πρόταση! Τότ' ως τη θάλασσα διαπέρασε ο Φίλιππος τη γη της Λακωνίας: κ' ύστερα, κατ' άπόφαση ενός διαιτητικού δικαστήριου άπ' όλους τους Έλληνες, τά όρια της Σπάρτης έναντι Άργους, Τεγέας, Μεγαλόπολης, Μεσσηνίας, ώρίστηκαν έτσι πού τά κρισιμώτερα περάσματα νάρθουνε στα χέρια όσων με χαρά τους ή κατεξόντωση της μισητής πόλης θα τους γλύτωνε πιά άπό κάθε μελλοντική σκοτούρα!..

Είχαν κιόλας μαζευτή στην Κόρινθο οί πρεσβείες όλων των πόλεων της Ελλάδας - πλην Λακεδαιμονίων... Κ' εκεί κλείστηκε ή κοινή ειρήνη και αι περί συμμαχίας συνθήκαι, βάσει προσχέδιου, ίσως, του Φίλιππου, πάντως όμως όχι στον τύπο κανενός μονομερούς μακεδονικού προστάγματος. Η έλευθερία κι άυτόνομια κάθ' έλληνικής πόλης, ή άνενόχλητη κατοχή και νομή της περιουσίας της, ή άπό κάθε πλευρά συνεγγύηση γι' αυτά, μαζί με την έλεύθερη έπικοινωνία και σταθερή ειρήνη μεταξύ τους, είν' οί βάσεις της ένωσης! Και για να εξασφαλιστή κ' ή πραγμάτωση, κοινό συνέδριο ιδρύεται των συμμάχων, όπου κάθε πόλη στέλνει τους σύνεδρούς της, κι αυτοί φροντίζουν ειδιχώτερα στις πόλεις-μέλη της Ειρήνης να μη γίνωντ' εκτελέσεις κ' έξορίες παρά τους ισχύοντες νόμους τους, ούτε δημεύσεις πραγμάτων, και άναδασμοί

28^p [Άριστοτέλης, Πολιτικά, Ε' 1310b-1311a]

29^p [Ό.π. 1310b]

γῆς, ἢ ἀποσβέσεις χρεῶν καὶ ἀπελευθερώσεις δούλων γι' ἀνατρεπτικούς σκοπούς.³⁰

Οἱ ἔτσι ἐνωμένες λοιπὸν ἑλληνικὲς πόλεις κλείνουν μιὰ διαρκῆ συνθήκη συμμαχίας-ἐπιμαχίας μὲ τὸ μακεδονικὸ βασίλειο, ποῦ κ' ἐξορία, καὶ δήμευση καθολικῆ, περιουσίας κι ἀγαθῶν, ἐπαπειλοῦσε σ' ὅποιον ὑπηρετοῦσε ὀπωσδήποτε πολεμικὴ ἐνέργεια κατὰ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας ἢ βοηθοῦσ' ἐχθροῦς του - ἀνατίθεται δὲ ἡ κρίση τῶν παρασπονδούντων στὸ συνέδριο τῶν Ἀμφικτυόνων.

Καὶ κατάκλεις τῆς συνθήκης: Ἀποφασίζεται ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν, γιατί πρόσβαλαν κάποτε τὰ ἑλληνικὰ ἱερά,³¹ καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ,³² κατὰ γῆ καὶ κατὰ θάλασσα, τοῦ πολέμου τούτου, ἀνακηρύσσεται ὁ Φίλιππος!

Ἵστερα γυρνάει στὴ Μακεδονία καὶ ρίχνεται σ' ὅλες τίς προπαρασκευές γιὰ τὸ μεγάλο ἐθνικὸ πόλεμο, ποῦ σκέφτεται ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐρχόμενη ἀνοιξη (τοῦ 337). Μὲ τίς ἀποστολὲς ἐκεῖνες ἐπικουριῶν στὴ Θράκη, πούχανε τολμήσει οἱ πέρσες σατράπες, εἶχε κ' ἱκανὴ πρόφαση πολέμου κατὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ.³³

Τὸν ἴδιον καιρὸ (κι ἀξίζει ιδιαίτερη προσοχὴ) πορευέται ἀντί-

30^ε [Δημοσθένης, *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*, 15. *ὅπως ἐν ταῖς κοινωνούσαις πόλεσι τῆς εἰρήνης μὴ γίνωνται θάνατοι καὶ φυγαὶ παρὰ τοὺς κειμένους ταῖς πόλεσι νόμους, μηδὲ χρημάτων δημεύσεις, μηδὲ γῆς ἀναδασμοί, μηδὲ χρεῶν ἀποκοπαί, μηδὲ δούλων ἐλευθερώσεις ἐπὶ νεωτερισμῷ*]

31^ε [Διόδωρος, *ΙΣτ'* 89, 2· καὶ λαβεῖν παρ' αὐτῶν δίκας ὑπὲρ τῆς εἰς τὰ ἱερά γενομένης παρανομίας]

32^ε [Ὁ τίτλος στρατηγὸς αὐτοκράτωρ παραδίδεται ἀπ' τὸ Διόδωρο γιὰ τὸ Φίλιππο πρῶτα (*ΙΣτ'* 60, 5 καὶ 89, 3) καὶ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο μετὰ (*ΙΖ'* 4, 9), ἐνῶ στὸν Ἀρριανὸν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάζει τὸν πατέρα του ἡγεμόνα αὐτοκράτορα (*Ζ'* 9; 5) καὶ τὸν ἑαυτοῦ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνα (*Β'* 14, 4), ὅρο ποῦ κι ὁ Διόδωρος ἐκ παραλλήλου χρησιμοποιοεῖ συχνά. Οἱ ἐρευνητές, γιὰ νὰ συμβιβάσουν τὴ διαφορὰ τῶν τίτλων, ὑποστήριξαν πῶς Φίλιππος κι Ἀλέξανδρος, μὲ τὴν ἰδιότητά τους σὰν ἐπικεφαλῆς τοῦ Συνεδρίου, ἔφεραν τὸν τίτλον ἡγεμόν, ἐνῶ σὰν ἐπικεφαλῆς τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐναντίον τῆς Περσίας — ποῦ τίς ἀποφάσιζε τὸ ἴδιο τὸ Συνέδριο — τὸν τίτλο στρατηγὸς αὐτοκράτωρ (Bengtson, *Strategie*², I, 3-9) Τέτοια διάκριση ὁμοῦ μοιάζει πολὺ τυποκρατικῆ-νομικιστικῆ κι ὁ Διόδωρος δὲν εἶναι πολὺ ἀξιόπιστη πηγὴ σὲ θέματα ἀκριβοῦς ὀρολογίας (Bosworth, I, 48-9) Ἀναλυτικὴ παράθεση τῶν διστάμενων ἀπόψεων Seibert, 74-7]

33^ε [Πρόκειται γιὰ τίς ἐπικουρίες πούχαν στείλει στοὺς Περίθιους καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς, ὅταν τοὺς πολιορκοῦσε ὁ Φίλιππος Διόδωρος, *ΙΣτ'*, 75, 1-2 Θεόπομπος, Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ. 222, κι Ἀναξιμένης, ὁ π., ἀπόσπ 11b Αὐτὲς ἐπάγεται κι ὁ Ἀλέξανδρος, στὴν ἐπιστολὴ ποῦ τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἀρριανὸς (*Β'* 14, 5) ὅτι ἔστειλε, ἀπαντῶντας στὸ Δαρεῖο, μετὰ τὴ νίκη τῆς Ἴσοῦ. Καὶ γὰρ Περίθιοις ἐβοηθήσατε, οἱ τὸν ἐμὸν πατέρα ἠδίκουν Ἀλλ' αὐτά, βέβαια, δὲν ἦταν παρὰ προσχήματα]

στροφα ή ιστορία τῶν σικελῶν ἐλλήνων. Σὲ κατάσταση ἀξιοθρήνητη ἔχοντας περιπέσει οἱ πατριῶτες ἐκεῖ, καταδυναστευόμενοι ἀπὸ τυραννοὺς κ' ἐπαπειλούμενοι ἀπ' τοὺς Καρχηδόνιους, προσφεύγουν στὴν Κόρινθο γιὰ σωτηρία. Κ' οἱ Κορίνθιοι τοὺς στέλνουν, μὲ λιγοστὴ δύναμη, τὸ μεγαλόκαρδο Τιμολέοντα, ποὺ συντρίβει τὴν τυραννία στὶς Συρακοῦσες, μετὰ σιγὰ-σιγὰ καὶ στὶς ἄλλες πολιτεῖες, ξαναστριμώχνει καὶ τοὺς Καρχηδόνιους στὰ παλιά τους ὄρια, στὴ δυτικὴ γωνιά τοῦ νησιοῦ (339), προσκαλεῖ στὶς ἀπελευθερωμένες πόλεις πλῆθος νέων ἐλλήνων ἐποίκων, ξαναδίνει σ' αὐτὲς τὴ δημοκρατικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτονομία - καὶ λοιπὸν στὴ Σικελία μοιάζει πὼς θὰ ζωντανέψῃ τὸ εἶδος τῆς πολιτικῆς ζωῆς πούχε σβῆσει πιά στὶς μητροπόλεις. Ἀλλ' ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ τρισένδοξου Τιμολέοντα (337) πολὺ λίγο βιάσταξε ἡ φρεσκοπλασμένη κατάσταση· ξανασηκώνονται οἱ Καρχηδόνιοι σὲ νέες ἐπιθέσεις, ξανακυλᾶνε οἱ δημοκρατίες ἐκεῖνες στοὺς κατήφορους τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς τυραννίας, πέφτουνε σὲ νέους μικροπόλεμους ἀναμεταξύ τους. Δύσκολο νὰ τοὺς ἔρθῃ σωτηρία ἀπ' τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα. Γιατ' οἱ ἐκεῖ, ὄχι καὶ ξεπεσμένες μὲν ἀκόμα ἐλληνικὲς πόλεις, ὅλο καὶ στριμώχνονται ὅμως ἀπὸ τ' ἄλλεπάλληλα καὶ ραγδαῖα ἐπιταχυνόμενα κινήματα τῶν ἰταλικῶν λαῶν - ἐνῶ κι αὐτὸς ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος, πούχαν προσλάβει στὴν ὑπηρεσία τους οἱ Ταραντῖνοι, πέφτει ἐπικεφαλῆς τῶν μισθοφόρων του μαχόμενος ἐναντίον τῶν Μεσοσάπιων, τὴν ἴδια μέρα, λέν, ποὺ νικοῦσε ὁ Φίλιππος στὴ Χαϊρώνεια!

Ἀπ' τὴ νίκη αὐτὴ καὶ τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία γεννήθηκε, στὴν ἐθνικὴ τοῦλάχιστον περιοχὴ τῶν Ἑλλήνων, σύνδεσμος ποὺ δὲν ἐξασφάλιζε μονάχα τὴν εἰρήνη τοῦ τόπου, καὶ πανελλήνια ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἐνιαία, παρὰ σὰ διεθνὲς κατὰ κάποιον τρόπο (ἀλλὰ μαζί καὶ συνταγματικὸ) δίκαιο κάλυπτε περίπου ὅ,τι ὁ Θαλῆς κι ὁ Βίας ἐκεῖνος (ἀπ' τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς κ' οἱ δυὸ τῆς πρώιμῆς τους Ἰωνίας) εἶχαν κάποτε συμβουλέψει στοὺς συμπατριῶτες τους· καὶ δὲν ἦταν μιὰ ἡγεμονία σὰν κ' ἐκεῖνη ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι, πάνω στὴν ἀκμὴ τῆς πρὸ κορυφαίας τους δόξας, εἶχαν ἀναγκαστῆ νὰ παραμορφώσουν σὲ κυριαρχία γιὰ νὰ κρατηθοῦν, οὔτε πολὺ λιγώτερο κάτι σὰν τὴν ὄνοματι Ἀνταλκίδα μὲν, πράγματι ὅμως τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ «εἰρήνη» μὲ τὴν ὁποία ἡ Σπάρτη ἀποπειράθηκε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν πολιτικὴ τῆς δυναστεία πάνω σ' ὅλους τοὺς ἄλλους, παρὰ *πολίτευμα ὁμοσπονδιακὸ*, μὲ συντεταγμένο Κοινοβούλιο καὶ Δικαστήριο γιὰ τὶς ὁμόσπονδες πολιτεῖες, μ' ἐπιμέρους κοινοτικὴ αὐτονομία τῆς καθεμιᾶς τους, σὲ σταθερὰ ἤσυχο ἀπὸ ταραχὲς πιά τόπο, μ' ἐλεύθερη ἐπικοινωνία ὄλων ἀναμεταξύ τους, μὲ συνυπεύθυνη συνεγγύηση ὄλων τους γιὰ τὸν καθένα, καὶ τέλος μὲ τὸν πόλεμο κατὰ Περσῶν ἀναφανδὸν ἀποφασισμένο, γι' αὐτὸ καὶ μὲ τὰ οὐσιωδέ-

στερα τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς μεταβιβασμένα, διὰ τῶν συμμαχικῶν σπονδῶν, στὸν ἡγεμόνα τῆς ὁμοσπονδίας: τὸν μακεδόνα κυρίαρχο.³⁴

Ὅσο δύσκολοι κι ἂν χρειάστηκαν ἀγῶνες καὶ μέτρα σκληρὰ γιὰ νὰ φτάσῃ σ' αὐτὸ τ' ἀποτέλεσμα ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, τὸν ἑαυτοῦ τοῦ τιμοῦσε καὶ τοὺς Ἕλληνας προupoθέτοντας πῶς ὁ ἀγῶνας κατὰ τῶν Περσῶν (πού ἔτσι γιὰ πρώτη φορά τώρα ἦταν δυνατός) κ' ἡ ἰσχυρὴ ἐμπνοή τοῦ κοινοῦ τούτου ἐθνικοῦ σκοποῦ — ἀλλὰ κ' οἱ νίκες στὰ ξένα, κ' ἡ προκοπή στὸν τόπο μέσα, πού ὑποσχόταν τέτοιου ἔργου ἢ ἐπίτευξη — τίς ἤττες καὶ τὰ θύματα καὶ τίς θυσίες (γιὰ νὰ φανοῦν αὐτὰ πιά ἐλπιστὰ μὲ βασιμότητα στὸν ὀρίζοντα) θὰ τὰ δικαίωσαν ὅλα στὴ συνείδηση ὄλων! Κι ὄχι μόνο οἱ ἀλλεπάλληλες διακηρύξεις του καὶ τὸ χρέος πού ἀνάλαβε ἀπὸ τὴ συνθήκη τοὺς ἐγγυόνταν πῶς ὅλα του τὰ ὄπλα θὰ ρίχνονταν λοιπὸν στὸ μεγάλο ἐθνικὸ ἀγῶνα, παρὰ καὶ τὸ προσωπικὸ του ἐνδιαφέρον, κ' ἡ ἀνάγκη, ἐξαρχῆς εἶχαν προδιαγράψει τὴν πολιτικὴ τούτη: νὰ συγκεντρώσῃ τὴ δύναμη τῆς Ἑλλάδας, καὶ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς περσικῆς ἐπικράτειας νὰ βγάλῃ πέρα - κι αὐτὸ γιὰ νὰ ἐνώσῃ, ὅσο γίνεται πῶς στέρεα, καὶ νὰ συγχωνεύσῃ ὀργανικὰ κι ὅσο γίνεται διαρκέστερα, τίς πῶς ζωτικὲς δυνάμεις τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν.

Ἡ ἰσχὺς του αὐτὴ λοιπὸν, πρόχωμα κεῖ ἀκλόνητο στὸ βοριά, πού τὴν Ἑλλάδα ὅλη φύλαξε ἀπ' τοὺς βάρβαρους, ἐνῶ τὴν Ἰταλία τὴν εἶχαν πλημμυρίσει κιόλας, «ἐκ τῶν πραγμάτων» καλεῖται τώρα (καὶ μὲ τὸν «ἐπισημότερο» τρόπο: ἐπικεφαλῆς τῶν ἐνωμένων Ἑλλήνων) ν' ἀναλάβῃ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν ἀνατολικῶν βαρβάρων! Τοῦτο ἐσήμαινε ἀπελευθέρωση ἐλληνικῶν νησιῶν καὶ πόλεων, πού ἀπ' τὴν πτώση τῶν Ἀθηνῶν — ἀπὸ τὸ Λύσανδρο ἐκεῖνο, καὶ τὴν ἀνταλκίδεια τάχα «εἰρήνη» τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ — εἶχαν ξαναπέσει στὸν περσικὸ ζυγὸ· μὰ κι ἄνοιγμα τῆς Ἀσίας στὴν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία — κι ἄρα καὶ διακίνηση τῆς ἐλληνικῆς βιοτεχνίας —, σπάσιμο τῶν φραγμάτων ἀνάσχεσης ἐν γένει τοῦ ρεύματος ἐλληνικῆς ζωῆς (καὶ τρόπων, καὶ πνεύματός της), παροχέτευση δηλαδὴ τῆς ὑπερχείλισης, τῆς ἀσφυκτικῆς ἐκείνης ὑπερπλήρωσης κ' ὑπερπύκνωσης τῆς Ἑλλάδας διαρκῶς ἀπὸ δυναμικὰ στοιχεῖα πάντ' ἀνήμερα, πάντα ἐξαγριωμένα καὶ σὲ πυρετικὸ ἀναβρασμὸ, πού μὲς σ' αὐτὰ τὰ

34² [Ὁ Glotz, ἀντίθετα, ἐπισταμένως ἀναλύοντας ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης ἱστορικὰ δεδομένα, καταλήγει πῶς ἦταν κατεξοχὴν δεσμευτικὴ, καθ'αυτὸ ὑποδουλωτικὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, πού τίς ὑπόταξε ἄμεσα σ' ἓνα ψευτοσυμβούλιο, τίποτα παραπάνω πράγματι ἀπὸ πρόσφορο ὄργανο πολιτικῆς στὰ χέρια τοῦ Φίλιππου (Glotz-Cohen, III, 370-4).]

παράστενα ὡς τώρα τείχη καὶ πλαίσια προϋποθέσεων ἀκόμα πιὸ ἀποπνιχτικὰ τῶν πολυτάραχων καὶ γιὰ ἐλάχιστα μικροπολιτειῶν τῆς, τὴν ἀρρώστειαν θανάσιμα — κι ὅσο πιὸ δραστήρια κινουῦνταν ἐντὸς τῆς ἀλληλοσυμπιεζόμενα, τόσο καὶ πιὸ ἔντονα ἐξαγριώνονταν ὅλα τῆς, κι ἀλληλοσπαράζονταν κι αὐτοκαταλύονταν — , λοιπὸν διέξοδο ἐσήμαινε ὁ πόλεμος αὐτός, ἄνοιγμα εὐκαιριῶν κι ἄνεμο ἐλπίδων, ποὺ φούσκωνε πιά ὅλα τὰ πανιά νὰ πλεύσουν κατὰ νέες μορφές ζωῆς καὶ δραστηριότητος, χῶρο ἐσήμαινε, ν' ἀνοιχτοῦν, νὰ πράξουν, μὲς σὲ συνθήκες νέες, ὑπερελκυστικές, πράξεις ἄλλες, ἄγνωρες, καὶ σὲ τέτοια πληθώρα νέων ἀντικειμένων τῆς ὅλης τους πραγματείας, καὶ σ' εὐρὸν κόσμον πιά δουλεύοντας, νὰ ξαναγίνουνε γεροί, μὲς ἀπὸ γενναῖο ἔργο!

Ὁ κοσμοπολιτισμὸς, πούχε ἀντίσει στὴν Ἑλλάδα παράλληλα μὲ τὸ στενὸ τοπικισμό, καὶ τὸ παντοῦ ἐξαπλωμένο ἐμπόριο, καὶ οἱ ἀπὸ παντοῦ πρὸς παντοῦ αὐτοὶ ποὺ γύρναγαν ἐξόριστοι καὶ φυγάδες κ' ἐπαναπατριζόμενοι, καὶ τὰ σμήνη ἐκεῖνα τῶν μισθοφόρων, κ' οἱ ἐταῖρες, κι ὁ φωτισμὸς, κ' ἡ παιδεία — ὅλ' αὐτά, καὶ τὰ βαθύτερα ζωτικὰ κίνητρά τους, γιὰ νὰ μὴν παραναλώσουν μὲ καταφθαρτικὲς ἀρνητικὲς παρενέργειες ἔτσι καὶ τὴν τελευταία ἰκμάδα τῆς ἐθνικῆς ὑπόστασης τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε πιά νὰ βροῦν, σὲ προσδιωρισμένη πρόβαση καὶ προδιαγεγραμμένη δραστηριότητα, τὴ διαμόρφωση ποὺ τοὺς ταίριαζε, τὴ γόνιμη ἐπιτέλους ἔκφραση καὶ καθολικὴ συμπαραγωγικότητά τους.

Στὴν πορεία πρὸς τὴν Ἀσία τοῦτο ἦταν δυνατό.

Ὅσο ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς Εὐρώπης ἦταν ὅλα φτασμένα στὸ κορυφαῖο ἐκεῖνο σημεῖο ἐπικείμενης ἐκλαμψῆς τῆς ἐφορμητικῆς ἀπόφασης, τόσο, κατ' ἀντίστροφη φορά, στὴν ἀπέναντι πλευρὰ τῆς Ἀσίας ἡ πελώρια ἐπικράτεια εἶχε πιά καταντῆσει στὸ νεκρὸ σημεῖο ἐξάντλησης ὅλων τῶν δυναμικῶν στοιχείων ἀπ' ὅπου κάποτε ξεπήγασαν τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Περσῶν, καὶ κρατιόταν μονάχ' ἀπ' τὴν ἀνενεργὸ πιά ἐπιβολὴ τοῦ καθεστῶτος τῆς.

Λίγα μᾶς παραδίνονται γιὰ τὴ φύση καὶ τὸ εἶδος τῆς περσικῆς αὐτῆς ἐπικράτειας. Καὶ τὰ περισσότερα εἶναι, ἀποκλειστικὰ σχεδόν, ἀπὸ τὸ εἶδος ἐκεῖνο ἐπιπόλαιων ἀντιλήψεων μαρτύρων ποὺ δὲν ἔβλεπαν στοὺς Πέρσες ἄλλο ἀπὸ βάρβαρους, καὶ τοὺς περιφρονοῦσαν. Μόνο ἀπ' τοῦ Δαρείου τοῦ Ἰστάσπου τῆ μορφῆς, καθὼς ἀπ' τοὺς περσικοὺς πολέμους τὴ σκάλισε στὸ δράμα τοῦ ἔτσι ἑνας μαραθωναμάχος, ἀπεικάζεται κάτι ἀπ' τὸ βαθύτερο μεγαλεῖο κ' ὑψηλὴ ποιότητα τοῦ εὐ-

γενοῦς αὐτοῦ λαοῦ. Κ' ἡ ἔμμεση αὐτῆ ἀνταύγεια ἴσως μπορεῖ νὰ δυναμώσῃ καὶ νὰ ὀλοκληρωθῆ σὲ σύλληψη οὐσίας ἀπὸ τὴν ἀμεσώτατη ἐκφραση τῆς ἐσώτερης ζωῆς καὶ πνεύματός του ποῦ συνιστᾷ ἡ θρησκεία του κ' ἡ ἀρχαίωνη ἱερὴ του ἱστορία· μαρτυροῦν κ' οἱ δυὸ τὴν ἀνώτερη ἀπ' τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀσίας ἡ θικὴ δύναμη μὲ τὴν ὁποία προβαίνουν οἱ Πέρσες στὴν Ἱστορία: τῆ σοβαρὴ καὶ σεμνὴ σύλληψη ἐκείνου ποῦ κατεξοχὴν γι' αὐτὸ ζῆ — καὶ τὸ ἐπιζητεῖ — τόσο ἡ βούληση τοῦ ζεχωριστοῦ προσώπου ὅσο καὶ τοῦ λαοῦ.

Καθαρὸς στὰ ἔργα, καθαρὸς στὰ λόγια, καθαρὸς στὶς σκέψεις! - νὰ τί ζητάει ἡ θρησκεία τους. Ἡ φιλαλήθεια, ἡ ἀγιότητα τῆς ζωῆς, ἡ ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος μὲ τὴ μεγαλύτερη αὐταπάρνηση εἶν' ὁ νόμος ποῦ ἀποκάλυψε ὁ Ζαρατούστρα (*Ζωροάστρης*) εὐαγγελιζόμενος τὸ λόγο τοῦ θεοῦ. Στὰ ἔπη τους γιὰ τὸν *Ντζεμισίνι*³⁵ καὶ τὸν *Υστάσπη*,³⁶ ἀπ' τοὺς ἀγῶνες τους κατὰ τῶν Τουρανῶν, τοὺς χαρίζονται — πολὺ ἀλλιῶτικ' ἀπ' ὅ,τι στοὺς Ἑλληνας μὲ τοὺς θρύλους τους γιὰ τὴν Τροία, τὴ Θῆβα, τοὺς Ἀργοναῦτες — τὰ πρότυπα ὄσων ἡ ἀληθινὴ ζωὴ πρέπει νὰ γυρεύῃ ἢ ν' ἀποφεύγῃ.

Γιατὶ στὰ ὑψίπεδα ἀπὸ τὸ Νταμαβάντ (τὸ *Ἰασόνιον* τῶν Ἑλλήνων, βορειανατολικά τῆς Τεχεράνης, 5604μ) ἴσαμε τὸν Ἰνδό, νομάδες πάντα βόσκανε τὰ ζῶα τους. Καὶ κάποτε λοιπὸν τοὺς φανερώθηκε ὁ *Ἐξάγγελος τοῦ Πανάρχαιου Νόμου*, ὁ μεγάλος *Βοσκὸς τοῦ Ἀνθρώπου*, ὁ *Ἀόμα*,³⁷ κ' ἐμπιστεύτηκε τὴ διδασχὴ του στὸν πατέρα τοῦ *Ντζεμισίνι*: κ' οἱ ἄνθρωποι τότε ἄρχισαν νὰ πρωτοκατοικοῦν καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὴ γῆ. Κι ἅμα ἔγινε βασιλιάς ὁ *Ντζεμισίνι* ὥρισε τὴ ζωὴ γιὰ πάντα τοῦ λαοῦ του καὶ τίς τάξεις τοῦ βασιλείου του· καὶ κάτω ἀπ' τὴν αἴγλη τῆς βασιλείας τοῦ *Ντζεμισίνι* ζῶα δὲν πέθαιναν καὶ φυτὰ δὲ μαραίνονταν, νερά καὶ καρποὶ ποτὲ δὲν ἔλειπαν - κι οὔτε παγωνιᾶς οὔτε καύματα βασάνιζαν τοὺς ἀνθρώπους, κι οὔτ' ἀρρώστεια οὔτε θάνατος ὑπῆρχε! Ἄλλὰ εἶπε κάποιτ' ὁ ἀγέρωχος *Ντζεμισίνι*: *Ἡ φρόνηση, ἀπὸ μένα! Σὰν κ' ἐμέν' ἄλλος κανεὶς ποτὲ δὲ βασίλευσε! Κ' ἔγιν' ἡ γῆ, ὅπως ἐγὼ τὴ θέλησα! Φαί καὶ ὕπνο καὶ χαρὰ: χάρη σ' ἐμὲ οἱ ἀνθρώποι! Ἐγὼ ἡ Δύναμη!*

35^h [Βλ *MEE*, ① 80]

36^h [Βλ *RE*, IX, 1, 541-2, τὰ ἄρθρα *Hystaspes 1* καὶ 2. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος, ποῦ στὰ περσικά εἶναι *Vistaspa* (τὸ β' συνθετικὸ *-aspa* σημαίνει ἵππος), βλ *CHI*, II, 659.]

37^h [Ἡ *Haoma* φαίνεται ὅτ' εἶναι προσωποποίηση τοῦ μεθυστικοῦ ποτοῦ *haoma*, κοινοῦ σὲ πολλοὺς Ἰνδοευρωπαϊκοὺς λαοὺς. (Βλ. *CHI*, II, 676-7, *MEE*, KB, 97-8, τὸ ἄρθρο *σῶμα*, καὶ J Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Worterbuch*, I, 912 Ἴσως ἀπὸ καὶ καὶ τ' ὄνομα τῆς γνωστῆς μας *σουμάδας*. Ἀνδριώτης, *Ἐτυμολογικὸ λεξικό*, 334)]

Και τὸ θάνατο διώχνω ἀπὸ τῆ γῆ!.. Πλάστη, γι' αὐτό, τοῦ κόσμου λέτε με, καὶ λατρεύετέ με!.. Νά πῶς χάθηκε ἀπ' αὐτὸν τοῦ θεοῦ ἡ φώτιση!.. Κι ὁ Ζωάκ τότε ὁ Χάρος χύθηκε ἀπάνω του καὶ τὸν νίκησε καὶ τὸν ἔδιωξε! Κι ἄρχισ' ἔτσι ἡ φοβερὴ Ἀρχὴ τοῦ Ζωάκ. Μέρους Ὀργῆς ἤρθαν ὕστερα, ὡσότου νίκησε κάποιος ὁ ἥρωας ὁ Φεριντοῦν.³⁸ Αὐτός, κ' ἔπειτ' ἀπ' αὐτὸν ἡ γενιά του — τὸ γένος τῶν Ἀντρῶν τῆς Πρώτης Πίστης — βασίλεψαν στὸ Ἰράν, πολεμῶντας πάντα σκληρὰ τοὺς ἄγριους Τουρανοὺς, ὥσπου στὸν ἔκτο ἀπὸ Φεριντοῦν, τὸν Ὑστάσπη, κατέβηκε ὁ Ζωροάστρης, ὁ Ἄγγελος τ' Οὐρανοῦ, καὶ φανερώθηκε στὸ βασιλιά, νὰ τὸν διδάξῃ πῶς νὰ σκέφτεται, νὰ μιλάῃ, καὶ νὰ πράττῃ, κατὰ τὸ Νόμο!

Βάση τοῦ Νέου Νόμου: ὁ αἰώνιος πόλεμος ἀνάμεσα στὸ Φῶς καὶ τὸ Σκοτάδι, ἀνάμεσα στὸν Ὁρμοάσδη (*Ahura Mazda*), μὲ τοὺς Ἑπτὰ Ἀρχηγέτες τοῦ Φωτός, καὶ τὸν Ἀριμάν, μὲ τοὺς Ἑπτὰ τοῦ Σκοταδιοῦ του! Παλεύουν πάντοτ' αὐτοὶ μὲ τ' ἀσκέρια τους γιὰ τὴν κυριαρχία τοῦ κόσμου! Ὅλα τὰ πλάσματα εἶναι τοῦ Φωτός - μὰ καὶ τὸ Σκοτάδι ὄλο καὶ βρίσκειτ' ἐντὸς τους, μὲ τὸν ἀγῶνα, τὸν ἀκατάπαυτο! Μόν' ὁ ἄνθρωπος βρίσκειτ' ἀνάμεσα στὰ δυό, ἐλεύθερος μονάχος νὰ διαλέῃ: νὰ βοηθήῃ τὸ Καλὸ ἢ νὰ ὑποχωρῇ στὸ Κακό. Ἔτσ' οἱ Γιοὶ τοῦ Φωτός, οἱ Ἰρανοί, ἀγωνίζονται τὸν Καλὸν Ἀγῶνα γιὰ τὸν Ὁρμοάσδη, στὴ βασιλεία του νὰ ὑποτάξουν τὸν κόσμο, στὰ μέτρα τῶν προτύπων τοῦ κράτους τοῦ Φωτός νὰ τὸν συντάξουν καὶ προκομμένο καὶ καθαρὸ ἔτσι νὰ τὸν κρατᾶν!..

Τέτοια ἡ πίστη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κ' οἱ καταβολικὲς του παρορμήσεις, πού προσδιώρισαν μετὰ καὶ τὴν ἱστορικὴ του ζωὴ. Ἄλλοι γεωργοί, κι ἄλλοι βοσκοὶ ψηλὰ στὰ βουνὰ τῆς τραχειᾶς Περσίδας, μ' ἄρχοντές τους εὐγενεῖς ἀπ' τοὺς πανάρχαιους ἐκείνους οἴκους τους — κι ἀκόμα βαστάει ὁ λόγος αἰώνων, χιλιετιῶν, γιὰ τοὺς χίλιους μύριους πύργους τους! —, μ' ἐπικεφαλῆς ἀνέκαθεν τῆ φυλῆ τῶν Πασαργάδων, πού ὁ εὐγενέστερός της κλάδος, τῶν Ἀχαιμενιδῶν, στάθηκε κι ὁ προπατορικὸς οἶκος τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ του. Κάποτε, λέν, ὁ γιὸς κάποιου βασιλιά ἀπ' αὐτούς, ὁ Κῦρος, βλέπει στὴν αὐλὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλιά, στὰ Ἐκβάτανα,³⁹ τόση ὑπεροφία κ' ἔκλυση, καὶ πλάσματα τόσο ἄθλια, πού σκέφτεται ὅτι καλὸ θάτανε νὰ φέρῃ τὴν ἀνώτατη ἐκείνη Ἀρχὴ στὸ γερὸ κι αὐστηρὸ λαό του! Γυρνάει λοιπὸν καὶ συγκαλεῖ ὄλες τίς φυλές, λέει ὁ θρύλος, τοὺς τάζει ἓνα κομμάτι γῆς νὰ ξεχερσώ-

38^h [Βλ. *MEE*, ΚΓ' 895.]

39^h [Ἀρχαῖο περσικὸ *Hangmatāna*, πού σημαίνει τόπος συνάντησης ἢ συνάθροισης, τὸ σημερινὸ *Hamadān CHI*, II, 109, 2.]

σουν σὲ μιὰ μέρα (κι ὄλο τὸ βάρος τῆς ὑποταγῆς μ' αὐτὸ νὰ νιώσουν), καὶ τοὺς καλεῖ τὴν ἄλλη σὲ γιορτῆ, νὰ φᾶνε καὶ νὰ πιοῦνε - καὶ τοὺς ζητάει μετὰ νὰ ποῦνε τί διαλένε: τὴ γονατισμένη αὐτὴ θλιβερὴ ζωὴ τοῦ προσκυνημένου στὴ γῆ τῆς ὑποταγῆς, ἢ τὴ λαμπρὴ τῶν νικητῶν ἡρώων;. Κι αὐτοὶ διαλένε *Πόλεμο καὶ Νίκη!*. Κ' ἔτσι ὁ Κύρος ξεκινάει κατὰ τῶν Μήδων, νικᾷει καὶ γίνεται ἄρχοντας τοῦ κράτους, ποὺ φτάνει πέρα κεῖ ὡς τὸν Ἄλυ, καὶ ψηλά στὸν Ἰαξάρτη! Μὰ πολεμᾷει καὶ παραπέρα, κ' ὑποτάζει τὸ βασίλειο τῶν Λυδῶν καὶ τὴ χώρα ὄλη, ὡς τὴ Θάλασσα τῶν Ἰαόνων, καὶ τὸ κράτος τῶν Βαβυλώνιων ὡς τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου. Ὁ γιός του, ὕστερα, ὁ Καμβύσης, κατακτᾷ καὶ τὸ κράτος τῶν Φαραῶ! Κανεῖς ἀπ' τοὺς πανάρχαιους ἱστορικοὺς λαοὺς δὲν καταφέρνει ν' ἀντισταθῆ ἀποτελεσματικὰ στὴ δύναμη τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ λαοῦ τῶν Περσῶν! Μὲ τὴν ἐστρατεία ὅμως ἐκεῖνη τοῦ *Μεγάλου Βασιλιᾶ* στίς ἐρήμους πέρ' ἀπ' τὴν Αἴγυπτο, καὶ τὸν ξαφνικὸ του θάνατο, δὲ χάνουν τὴν εὐκαιρία οἱ Μῆδοι: ἀναγορεύουν οἱ ἱερεῖς τοὺς οἱ *Μάγοι* κάποιον τοὺς *Μέγα Βασιλέα*, τὸν ὀνομάζουν *νεώτερο γιὸ τοῦ Κύρου*, καταργοῦν σ' ὄλη τὴν ἐπικράτεια γιὰ τρία χρόνια κάθε ὑποχρέωση στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ φόρων, κ' οἱ λαοὶ τοὺς ἀκολουθοῦν. Σὲ λίγο ξεσηκώνονται ὅμως ὁ Δαρεῖος ὁ Ἀχαιμενίδης μὲ τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν ἄλλων ἔξω φυλῶν καὶ σκοτώνουν τὸ μάγο τῶν Μήδων καὶ τοὺς ἐπιφανέστερους ὀπαδοὺς του. *Τὴν Ἀρχὴν π' ἄρπαξαν ἀπὸ τὸ γένος μας κατασύντριψα! Καὶ ξανάστησα τὰ ἱερά καὶ τὴν τιμὴ καὶ τὴ δόξα ἐκείνου πούναι τοῦ κράτους μας Φρουρός! Μὲ τὴ χάρη ἔτσι τοῦ Ὀρομάσδη ξανακέρδισα τ' ἄρπαγμένα - κ' εὐτυχισμένο ἔκανα τὸ βασίλειο, Πέρσες, καὶ Μήδους, καὶ τοὺς ἄλλους κάθε μας τόπου, ὅπως καὶ πρὶν!* (Ἔτσι ἔχει χαραγμένο μιὰ ἐπιγραφή τοῦ Δαρεῖου.)⁴⁰

Ἡ περσικὴ ἐπικράτεια ἰδρύθηκε λοιπὸν ἀπ' τὸ Δαρεῖο τὸν Ὑστάσπου (521-485), καὶ βασίστηκε στὴν ἐκ τῶν πραγμάτων προκύψασα δομὴ τῆς κυριαρχικῆς δύναμης ποὺ τὴ συνέστησε καὶ τὴ συνεῖχε μὲ τὴν ἐξουσία της· γιὰτὶ περσικὴ παιδεία ἰκανὴ (ὅπως ἄλλοτε ἢ ἄσσυροβαβυλωνιακὴ) νὰ ἐκνικᾷ, ἐσωτερικὰ, καὶ νὰ μεταπλάθῃ, τοὺς μὲ τὴ βία κατακτημένους καὶ κρατούμενους σὲ ὑποταγὴ λαοὺς τῆς πελώριας χώρας, δὲν ὑπῆρχε· ἐνῶ ἡ θρησκεία ἐκεῖνη τοῦ Φωτῶς ἔδινε βέβαια τὴν ἠθικὴ τῆς δύναμης κ' ὑπεροχὴ στὸν περσικὸ λαό, δὲν ἦταν ὅμως — καὶ δὲν ἤθελε νάναί — προσηλυτιστικὴ στίς οὐσιαστικὲς τῆς ποιότητες. Αὐτοῦ στὴν Περσία, ἐξ ἄλλου, καὶ γιὰ τὴν πρόσφορη ὀργάνωση τῆς συνεκτικῆς-κυριαρχικῆς δύναμης, λειτουργοῦν ὅλως ἀντίθετες ριζικὲς

⁴⁰ [Ἐννοεῖ τὴν τρίγλωσση ἐπιγραφή τοῦ Behistun (στ' ἀρχαῖα περσικὰ Bagastāna) Βλ. *CHI*, II, 208-9, καὶ Frye, *Appendix* 2, 363-8.]

προϋποθέσεις και συστατικές δομές από κείνες που προσδιώρισαν ὅ,τι φυσικώτατα αναπτύσσεται (ἀπομόνο του, ὄχι μ' ἐπιβολή ἀπὸ πάνω) στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἕνας μὲν ὁ λαὸς ἀλλὰ διαφοριζόμενος ἀκατάπαυτα σὲ χίλιους μύριους μικροὺς — κοινοτικούς ἢ ἐπιμέρους μισο-ομοσπονδιακοὺς — κύκλους, μὲ τὸν καθένα σ' ἀνυπόταχτη διαρκῶς αὐτονομία, ιδιοσύστατο, ἀεικίνητο, ἀνήρημο κι ἀνήσυχο (κι ἀνησυχαστικὸ τῶν γύρω), πάντ' ἀλλιῶτικα διαμορφωνόμενο, ἀπὸ κάθε ἄλλον (ἀλλὰ κι ἀπὸ τὸν προηγούμενο ἑαυτό του), σὲ πλεῖστα κι ἀντιφατικά κι αὐτάρεσκα. Τίποτα τέτοιο βέβαια στὴν Περσία· ἐδῶ λαοὶ πολλοί, κατεξοχὴν παρακμασμένοι κι ἀνίκανοι πιά γιὰ ζωὴ μὲ δικό της χαρακτήρα κανένας τους, συσσωματωμένοι κατακυριαρχικά, μὲ τὴ βία τῶν ὄπλων, κ' ὑπὸ τὴ σκληρὴ κι ἀγέρωχη ἐξουσία τῶν Περσῶν, μὲ τὸ *Μεγάλο* τους *Βασιλιά* ἐπικεφαλῆς, τὸν *ἰσόθεο!*

Ἡ μοναρχία αὐτὴ, π' ἀπλώνεται ἀπ' τὴ θάλασσα τῶν Ἑλλήνων ὡς τὰ Ἱμαλῆα, κι ἀπ' τὴν ἔρημο τῆς Ἀφρικῆς ὡς τὶς στέπες τῆς Ἀράλης, ἀφήνει τοὺς λαοὺς ποὺ κυβερνάει ὅ,τ' εἶν' ὁ καθένας τους καὶ στίς συνηθισμένες τους καταστάσεις, προστατεύοντάς τους μόνο σ' ὅ,τι ὀρίζει τὸ δίκαιο τοῦ καθενός τους, κρατιέται ἀνεξίθρησκη ἀπέναντι ὄλων τους τῶν πίστεων, φροντίζει πάντως τὴ συγκοινωνία καὶ τὴν ἀνετη ζωὴ τους, συντηρεῖ ὡς καὶ τοὺς παλιοὺς φυλετικούς τοπάρχες τους — φτάνει νάν' ὑποταχτικοὶ τῆς καὶ νὰ πληρώνουν φόρους — ἀλλὰ, πάνω ἀπ' ὅλα αὐτά, στήνει, γερὰ συγκροτημένο, *ἐποικοδόμημα ἐπιβολῆς* μιᾶς στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς ἐνότητας, ποὺ οἱ φορεῖς τῆς εἶναι πάντ' ἀπ' τὴν *κυρίαρχη φυλὴ* μὲ τ' ὄνομα: *Πέρσαι καὶ Μῆδοι*.

Ἀντίθετα, ὅμως, στὴν πρωτεύουσα, ἡ ἴδια θρησκεία, ἡ σκληρὴ κι αὐστηρότατα ἀσκούμενη κοινὴ διαίτα ζωῆς, στὰ δάση καὶ στοὺς ἀγρούς, ἡ σταθερὴ ἀγωγή τῶν νέων ὄλων τῆς εὐγένειας τῶν κυρίαρχων σὲ ὑπηρεσία ὥσπου νὰ γίνουν ἄντρες στὴν αὐλή, κάτω ἀπ' τ' ἀγρυπνο βλέμμα πάντα τοῦ *Μεγάλου Βασιλιά*, κ' ἡ μαζεμμένη κεῖ πολεμικὴ δύναμη τῶν *μυρίων ἀθανάτων*, καὶ τῶν δύο χιλιάδων δορυφόρων, καὶ τῶν δύο χιλιάδων ἵππέων, κ' οἱ ἀπὸ τέτοια πελώρια ἐπικράτεια στὰ βασιλικά ταμεῖα καὶ τὰ θησαυροφυλάκια συσσωρευόμενοι φόροι-βουνὰ καὶ πλοῦσια δῶρα, κι ὅλη ἐκείνη ἡ λαμπρὴ ἱεραρχικὴ τάξη τῶν ἀξιωματοῦχων *εὐγενῶν* καὶ τῶν *ὀμοτράπεζων* καὶ τῶν *συγγενῶν* τοῦ *Μεγάλου Βασιλέως*, ὅλα αὐτὰ μαζί ἀστραφταν, δίνοντας στὴ *βασιλεύουσα* τὴ δύναμη καὶ τὴ βαρῦτητα, ποὺ ἀπ' τὸ κέντρο τῆς οἱ βασικοὶ τῆς ἄξονες κινοῦν καὶ συνέχουν καὶ κυβερνᾶν ἐνιαῖα τὸ κράτος τους αὐτὸ πέρα ὡς πέρα: τὸ δίκτυο τῶν μεγάλων δρόμων — τῶν μεθοδικὰ καταστρωμένων σ' ὅλη τὴν ἄπλα τῆς χώρας — κ' οἱ πυκνοὶ ταχυδρομικοὶ σταθμοί, κ' οἱ πάντοτ' ἔτοιμοι ἀγγελιαφόροι, καὶ τὰ φρούρια — ποὺ σ' ὅλα τὰ

κρίσιμα περάσματα, και στα σύνορα, και στα στενά και στις κλεισώρειες, κατασφαλίζουν τόσο τη συγκοινωνία, κανονικά, όσο και την πιο άμεση επέμβαση της κεντρικής εξουσίας μόλις χρειαστεί — κ' οι άγγελοι εκείνοι του Μεγάλου Βασιλέως, που μπορούν να φέρνουν εντολές απ' τα Σουσα ως τις Σάρδεις (πάν' από δυόμιση χιλιάδες χιλιόμετρα) σε λιγώτερο από 10 μέρες, κ' ή σ' όλη την Περσία πάντοτ' έτοιμοπόλεμη στρατιωτική δύναμη, για την ταχύτερη δυνατή εκτέλεση κάθε προσταγής, όλ' αυτά συνιστούν την επικράτεια πράγματι των Περσών και Μήδων, απ' το Αιγαίο και τη Λιβύη ως τις στέπες του Τουράν και τα Ίμαλάια και την Ίνδια.

Διοικητικά υποδιαιρεί ο Δαρείος την επικράτειά του αυτή σε 20 σατραπείες, όχι κατά ένοικοῦσες εθνότητες, ούτε σώζοντας ιστορικά προηγούμενα, παρά κατά φυσικές γεωγραφικές ενότητες, όπως η μορφολογία εδάφους τις όριζει κ' ή σχέση των ντόπιων καθεμιάς τους με το κράτος συνίσταται μονάχα στ' ότι υπακούουν, πληρώνουν φόρους, στρατεύονται (όταν διατάσσεται γενική επιστράτευση), συντηρούν το σατράπη τους και την αὐλή του, όπως και τις στρατιωτικές δυνάμεις του Μεγάλου Βασιλιά, που εδρεύουν στις κύριες πόλεις και στα παραμεθόρια όχυρά της περιοχής τους. Οι σατράπες⁴¹ — βασιλιάδες, μόνο στο Μεγάλο Βασιλιά υπήκοοι — εὐθύνονται για την πειθαρχία και τάξη της σατραπείας τους, που, για την άμυνα ή για την επέκταση της περιοχής της, και την αύξηση των προσόδων της, κάνουν πολέμους ή κλείνουν εἰρήνες, και με και χωρίς διαταγή απ' τ' ανάκτορα, όπως και παραχωροῦν, στην ανάγκη, κάποια μέρη της περιοχής τους, σε ντόπιους ή εὐνοούμενους τους όπωςδῆποτε, που εισπράττουν τους φόρους και διοικοῦν. Τα στρατεύματα στη σατραπεία είναι στη διάθεσή τους, αλλά μ' άρχηγούς που διορίζονται από τον ἴδιο το Μεγάλο Βασιλιά — και με δικαιοδοσία, πολλές φορές, σε περισσότερες γειτονικές σατραπείες: ή επαγρύπνηση και δραστηκότητα των στρατιωτικῶν δυνάμεων, ή πίστη των σατραπῶν αλλά κ' ή σταθερή πάντα ἐπιτήρησή τους απ' το Μεγάλο Βασιλιά, με τους ἐπιθεωρητές ἀπεσταλμένους του συνεχῶς να ἐλέγχουν, όλ' ή κλιμακωτή ἐν γένει αὐτή πυραμίδα λειτουργικῶν στοιχείων και βασικῶν διοικητικῶν φορέων της συστηματικῆς μοναρχικῆς ὀργάνωσης εἶν' ή δομή της δυνάμεις που σταθερὰ κρατάει τόσους ὑποταγμένους λαούς μαζί και τόπους στην περσική ἐπικράτεια.

Λίαν γενναῖα δοσίματα, δῶρα και ξανά δῶρα και τιμές, πολὺ χρυσάφι για πολεμικές ὑπηρεσίες, κάνουν εὐγενεῖς και λαὸ της Περσίας

⁴¹ [Για τους σατράπες βλ. RE, II, A, 1, 82-188, το σπουδαίο ἄρθρο *Satrap*, του Lehmann-Haupt, *CHI*, II, 267 κ.ε., και για τις σατραπείες ειδικά, 245 κ.ε.]

συμμέτοχους στ' αγαθὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλιᾶ τους. Αὐτὰ - ναί· μαζί ὅμως ἀκατάπαυτη ἐπίβλεψη κ' ἔλεγχος, αὐστηρότατη πειθαρχία κι αὐταρχικὴ (κ' αἱματηρὰ πολλές φορές ἀσκούμενη) ποινικὴ ἐξουσία τοῦ *Βασιλιᾶ*, κρατᾶν τοὺς ὑπηρεσιακοὺς λειτουργοὺς καὶ φορεῖς περίτρομους καὶ πιστοὺς στὸ χρέος τους. Ἀλίμονο στὸ σατράπη πού φανῆ καὶ λίγο μοναχὰ νὰ παραμελῆ τὴ γεωργία ἢ τὴν τάξη καὶ τὴν καθαρότητα τῆς ἐπαρχίας του, ἢ πού δὲ φροντίζει τὴν ὑδρευσὴ τῆς καὶ δὲ φυτεύει παράδεισους,⁴² ἢ ἐκεῖνον πού λιγοστεύει ὁ πληθυσμὸς τῆς περιοχῆς του, ἢ ξεπέφτει ἢ καλλιέργειά τῆς, ἢ καταπιέζει τοὺς ὑπήκοους! Γιατὶ θέληση τοῦ *Βασιλιᾶ*: νάν' οἱ ὑπηρέτες του, μ' ὄλο τους τὸ εἶναι καὶ τὸ πράττειν, ἀληθινοὶ ὑπηρέτες τῆς *Καθαρῆς Διδαχῆς*! "Ὅλοι χρωστᾶν στὸ *Βασιλιᾶ* ν' ἀποβλέπουν καὶ μόνο σ' αὐτόν· γιατί ὅπως ὁ *Ὁρομάσδης* — πού εἰκόνα του εἶναι κι ὄργανό του — ἐξουσιάζει τὸν κόσμον τοῦ *Φωτός* κι ἀγωνίζεται κατὰ τοῦ καταστροφικοῦ καὶ πονηροῦ *Ἀριμάν*, ἔτσι κι αὐτὸς εἰν' ἀπεριόριστος, ἀναμάρτητος, πάνω ἀπ' ὅλους κι ἀπ' ὅλα!..

Αὐτές, γενικά, οἱ διαρθρωτικὲς δομὲς τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, πού προκῦψαν ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ ἐκείνην ἰδιοσυστασία τοῦ περσικοῦ λαοῦ, τὴν ἀπλοϊκὴ κι ἀρχαιοτρόπη προσήλωσή του ἀνέκαθεν στοὺς ἀρχηγοὺς τῆς φυλῆς, τὴν περήφανη ἀπὸ αὐτοσεβασμὸ ροπὴ τῆς πρωταρχικῆς πολιτείας τῶν *εὐγενῶν* του πρὸς τὴ *νομιμότητα* πάντα. Κ' οἱ βάσεις τοῦ ἐπιβλητικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ δεσποτικῆς Ἀρχῆς, πού συνιστοῦν *συνέχεια* καὶ *συνέπεια* στὴν ἀπολυτότητα θεσμοῦ πάγιου, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐκάστοτε μεταβολῶν καὶ φορέων: ὅτι τὸ κύρος κ' ἡ δύναμη τοῦ ἐνόρς, πού τὴν κατέχει, καὶ τὴν ἀσκεῖ, πλήρως, συνεχίζεται ἀδιατάραχτα καὶ σὲ κάθε διάδοχό του, ὅπου αὐτόματα περιέρχεται κι ὄλ' ἡ αὐλή, κι ὁ γυναικωνίτης μαζί, καὶ σ' αὐτόν ἀμέσως ὑπακούουν κι ὄλ' οἱ σατράπες, κ' οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, ὅσο κι ἂν ἀπέχουν, κι ὁ κυρίαρχος λαὸς κρατιέται, ἀπὸ μόνος του κι αὐτός, στὴν ἀρχαία του στιβαρότητα κι αὐστηρότητα ζωῆς, μὲ προσήλωσιν δίχως ἐρωτηματικὰ στὴν πίστη του πρὸς τὸ *Θεὸ-Βασιλιά* του.

Ἡ περσικὴ δύναμη ἔφτασε ὑπὸ τὸ Δαρεῖο στὸ ἀποκορύφωμά τῆς ἀκμῆς τῆς, κι ὡς κ' οἱ ὑποταγμένοι λαοὶ εὐλογοῦσαν τὴ διοίκησή τῆς, ἐνῶ καὶ δὲν ἔλειψαν, σ' ὄλες τίς ἑλληνικὲς πόλεις, ἐπιφανεῖς, πού γιὰ ν' ἀρπάξουν τὸ «ἀντίτιμον» τῆς τυραννίδας ἔρριξαν τὸν ἑαυτό τους καὶ τοὺς συμπολίτες τους στὸν περσικὸ ζυγὸ, κάτι πού διόλου δὲ δυνάμωσε

42^Η [Δηλαδή κήπους, πάρκα Ἐξελληνιστῆ τῆς ἀβεστικῆς λέξεως *rairi-daēza*, πού κατὰ κυριολεξία σημαίνει *περίβολος* (Βλ καὶ Frisk, II, 473)]

βέβαια τὴν ἠθικὴ ἐκτίμηση τῶν εὐγενῶν Περσῶν γιὰ τοὺς ἐπιτήδειους ἐν γένει Ἕλληνες.

Μετὰ τὸ Δαρεῖο, κ' ὕστερ' ἀπὸ τὶς ἡττες στὴ Σαλαμίνα καὶ τὴ Μυκάλῃ, ἄρχισαν κάποια σημάδια κάμψης καὶ ξεπεσμοῦ - μοιραῖα στὴν περσικὴ ἐπικράτεια, γιὰτὶ σὰν ἀνήμπορη ν' ἀναπτύσσει ἐσωτερικά, βέβαια καὶ θάπεπτε, κατ' ἀνάγκην, ὅταν θάπαυε νὰ τρέφεται καὶ νὰ δυναμώνῃ μὲ νῆκες καὶ κατακτήσεις. Ἀπὸ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ξέρξη ἔγιν' αἰσθητὴ ἡ χαλάρωση τῆς δεσποτικῆς δυνάμεως κ' ἡ ἐπίδραση τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ γυναικωνίτη· οἱ κατακτήσεις στὴ θρακικὴ παραλία, ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ὁ Βόσπορος, τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου κ' οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς μικρασιατικῆς ἀκτῆς χάθησαν, ἐνῶ σὲ λίγο καὶ ὑποταγμένοι λαοὶ προσπαθοῦν ν' ἀπελευθερωθοῦνε, κ' ἡ ἐπανάσταση ἐκεῖνη στὴν Αἴγυπτο, μαζὶ μὲ τὴν ἀνάσταση τῆς φαραωνικῆς δυναστείας, βοηθοῦνται ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Παράλληλα, ὅσο πιὸ ἐπιτυχημένα πολεμᾶν οἱ σατράπες τῶν δυτικῶν περιοχῶν, καὶ ὅσο χαλαρώτερη νιώθουν τὴν προσωπικὴ βούληση καὶ δύναμη τοῦ κύριου καὶ δεσπότη τους, τόσο καὶ πιὸ τολμηρὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὸ δικό τους τὸ συμφέρον καὶ γιὰ πιὸ ἀνεξάρτητη, αὐτοδύναμη, κληρονομικὴ τὴν ἀρχὴ τους. Κι ἄντεχε μὲν ἀκόμα ἡ τόσο γερὰ πρωτοσυγκροτημένη περσικὴ ἐπικράτεια, κ' ἡ ἀρχαία ἐκεῖνη ἀγωγή καὶ πίστη τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κυρίαρχου περσικοῦ λαοῦ ζωηρὴ βάσταγε ὅπωςδῆποτε — καὶ κλεῖναν (γιὰ τὴν ὥρα) οἱ ἐδῶ κ' ἐκεῖ π' ἀνοίγανε πρῶτες πληγές — ἀ λ λ ἄ ...

Πιὸ σοβαρὸς φανερώθηκε ὁ κίνδυνος, ὅταν ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Δαρείου τοῦ β' (424-404) ὁ νεώτερος γιὸς του, ὁ Κύρος, ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ μεγαλύτερου ἀδερφοῦ του Ἀρταξέρξη τοῦ β', πούχε κιόλας φορέσει τὴν *τιάρα* τοῦ *Μεγάλου Βασιλέως*. Ὁ Κύρος, γεννημένος ὄχι π ρ ί ν, ὅπως ὁ ἀδερφός του, ἀλλ' ἄ φ ο ὕ εἶχε ἀνέβῃ στὸ θρόνο πιά ὁ πατέρας τους, ἔκρινε πὼς εἶχε ἰσχυρότερο δικαίωμα διαδοχῆς, καθὼς ὁ Ξέρξης, πού ἔτσι διαδέχτηκε ἄλλοτε τὸ Δαρεῖο τὸν πρῶτο· ἐξ ἄλλου, ὁ πατέρας του τὸν εἶχε στείλει (τὸν ἀγαπημένο τοῦτον τῆς μάνας του Παρυσάτιδος) *κάρανο*⁴³ στὴ Μικρασία — δίνοντάς του τὶς σατραπεῖες Καππαδοκίας, Φρυγίας καὶ Λυδίας — ὅπου μάλιστ' αὐτός, ἐνῶ οἱ ὡς τότε σατράπες τῶν παραθαλάσσιων, Τισσαφέρνης καὶ Φαρνάβαζος, στὸ σκληρὸ ἐκεῖνο ἀγῶνα Σπάρτης-Ἀθήνας βόηθαγαν ἀπ' ἀντιζηλία μεταξὺ τους πότε τούτους πότε κείνους, ἀποφασίζει γρήγορα νὰ πάῃ — καὶ σωστά, βέβαια, γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Περσίας — μὲ τὸ

43^H [Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, Ἑλληνικά, Α' 4, 3· Τὸ δὲ *κάρανον* ἐστὶ κύριον Ἀρχηγὸς δηλαδὴ διοικητῆς (Δὲν ἔχει ξεκαθαριστῆ ἂν εἶναι περσικὴ λέξι ἢ τῆς λακωνικῆς διαλέκτου.)]

μέρος τῆς Σπάρτης. Ὁ νεαρός αὐτὸς πρίγκιπας, μὲ ἰσχυρὸ πνεῦμα καὶ πολὺ δραστήριος — καθὼς κ' οἱ Ἕλληνες τὸ βεβαιώνουν — ἦταν ἰδιαίτερα προικισμένος στὰ στρατιωτικὰ κ' εἶχε τὸ στιβαρὸ ἐκεῖνο ἦθος τοῦ λαοῦ του· στὸ σπαρτιάτη Λύσανδρο κάποτε, δείχνοντάς του τὸν παράδεισὸ του (τὸ πάρκο, πούχε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια, τὸ περισσότερο, δημιουργήσει), καθὼς ἐκεῖνος τοῦ τ' ἀμφισβήτησε, βλέποντας χρυσὲς ἀλυσίδες πάνω του καὶ τὴ λαμπρὴ του τὴ στολή, τοῦ τ' ὠρκίστηκε στὸ Μίθρα, πὼς δὲν τρώει, κάθε μέρα, παρὰ μόνο ἀφοῦ πρῶτα κάνει τὴν τακτικὴ προσωπικὴ του ἐξάσκηση, γεωργικὴ ἢ πολεμικὴ! Ὁ Κύρος λοιπὸν εἶχε γνωρίσει κ' ἐκτιμοῦσε τὴν πολεμικὴν ἱκανότητα καὶ μαχητικὴτητα τῶν Ἑλλήνων κ' ἐπειδὴ μὲ τὴ βοήθειά του κυρίως ὁ Λύσανδρος κυρίεψε τὴν Ἀθῆνα — κ' ἔσβησ' ὕστερα ἡ ναυτικὴ τῆς δύναμη, πού τόσες βλάβες εἶχε κάνει στὴν περσικὴ ἐπικράτεια — ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, ρητὰ ἡ Σπάρτη εἶχε συνομολογήσει τὴν ἐπιστροφὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας στὴν περσικὴ κυριαρχία, βρῆκε φαίνεται ὄχι κ' ἐπικίνδυνο νὰ στρατολογήσῃ, ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἓνα ζωηρὸ μίγμα δεκατριῶν χιλιάδων μισθοφόρων — κ' ἔπειτα ἡ Σπάρτη τοῦ ἴσπειλε, στὴν Ἴσοσ, κ' ἑφτακόσιους ὀπλίτες τῆς — σὰν πυρῆνα τῆς στρατιᾶς, πού σκέφτηκε πὼς τοῦ χρειαζόταν γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴ πού διεκδικοῦσε. Ἀλλ' ὁ Τισσαφέρνης, ὁ σατράπης τῆς Ἰωνίας καὶ προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Κύρου, προλαβαίνει νὰ εἰδοποιήσῃ τὰ Σοῦσα, κι ὁ Ἄρταξέρξης ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ ἀποστάτη μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς περσικῆς ἐπικράτειας· ἡ σύγκρουση γίνεται στὴν εἴσοδο τῆς Βαβυλωνίας, στὰ Κούναξα, τὸ 401, κι ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀπ' τὴ δεξιὰ πτέρυγα νικᾶν τοὺς ἀπέναντί τους, ὁ Κύρος, μ' ἑξακόσιους ἵππεῖς, ὁρμαεῖ κατὰ ἔξῃ χιλιάδων, πού περιστοιχίζουν τὸν Ἄρταξέρξη, διασπᾶ τὸ δεκαπλάσιο αὐτὸ ἵππικό, χύνεται μόνος καὶ χτυπάει στὰ ἴσα τὸν ἀδερφό του, ἀλλὰ τραυματίζεται κι αὐτὸς ἀπὸ κείνον, καὶ σκοτώνεται ἀπ' τοὺς πιστοὺς του. (Τὴν πληγὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως γιάτρεψε ὁ Ἕλληνας γιατρός του Κτησίας, ἐνῶ στὰ χέρια τοῦ Ἄρταξέρξη πέσαν κ' οἱ γυναῖκες τοῦ Κύρου, κ' οἱ δυὸ ἀπ' αὐτὲς ἦταν ἐλληνίδες, πού οἱ γονιοὶ τους μάλιστα τοῦ τίς φέρανε στὶς Σάρδεις· ἢ μιά τους, ἢ μιλήσια, τόσκασε, ἢ τυχερῆ, στὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων κ' ἡ ἄλλη, ὠραία καὶ μορφωμένη, ἀπ' τὴ Φώκαια, ἢ Μιλτώ,⁴⁴ πού τὴν πήρανε στὸ χαρέμι τοῦ βασιλιά, ἔπαιξ' ἐκεῖ, λέν οἱ Ἕλληνες, γιὰ πολὺν καιρὸ, σπουδαῖο ρόλο.)

Ἡ μέρα ἐκείνη στὰ Κούναξα μόνον φαινομενικὰ στήριξε τὴ δύναμη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ἐνῶ πράγματι σημάδι σοβαροῦ κλονισμοῦ ἦ-

44^H [Χαιδευτικὸ τῆς Ἀσπασίας τῆς φωκαίδος. (MEE, E' 847, καὶ RE, II 2, 1721-2, *Aspasia* 2)]

ταν, και γιατί λίγο πριν απ' τή μάχη πολλοί εύγενείς πήδησαν απ' τή βασιλική παράταξη στὸν ἀποστάτη, ἀλλὰ και γιατί σύμπτωμα ἐπικίνδυνο παρουσιάστηκε: τ' ὄτ' ἡ χουῦφτα ἐκείνη τῶν ἐλλήνων και στὸ πεδίο τῆς μάχης διάσπασε και κατατρόπωσε τὶς μᾶζες τοῦ βασιλιᾶ, και πορεύτηκε ὕστερα συνταγμένη, διάσκισε τὴν ἐπικράτεια ὅλη, και κατάφερε νὰ φτάσῃ νὰ βγῆ στα παράλια τοῦ Πόντου! Τίποτα λοιπὸν δὲν ἀπέδιδε ὅλη ἐκεῖν' ἡ ὀργάνωση τῆς περσικῆς ἐπικράτειας; Ἀφοῦ ἐχθρικός στρατὸς μπόρεσ' ἔτσι, χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτα, νὰ περάσῃ τρεῖς και τέσσερις σατραπείες και τὰ συνοριακά τους φρούρια; Ἄλλ' ὁ ἀποστάτης ποτὲ δὲ θὰ κατάφερε νὰ διαβῆ τὰ φοβερά ἐκεῖνα στενά τοῦ Ταύρου, ἂν ἔκαναν τὸ χρέος τους, ὅπως στὴν ἀκμὴ τῆς περσικῆς ἀρχῆς, ὁ σατράπης τῆς Κιλικίας, ἀπὸ τὸ παλιὸ ντόπιο γένος τῶν Συεννέσεων, κι ὁ ὑπὸ τὸν αἰγύπτιον ἐκεῖνο Ταμῶ στόλος. Προπάντων, ὅμως, τ' ὄτι ὁ Κῦρος — μὲ μεγάλη δύναμη στὶς δυτικὲς περιοχὲς (ποῦ παντοῦ, ἀπ' τὶς ἀκτὲς, τὶς διάσκιζαν πάντα ἐλληνικὰ στοιχεῖα) — ἔφτιαξε μισθοφορικὸ στρατὸ ἀπὸ τόσους Ἕλληνες πολεμιστὲς, ἔδειξε πῶς μεγαλύτερη πιά ἐπιφύλαξη κι αὐστηρότητα ἐπιβάλλονταν ἐναντι τῶν ἀκράϊων σατραπειῶν δὲν ἔφταιγε ὅμως ἀπὸ καταβολῆς τὸ σατραπικὸ διοικητικὸ σύστημα· ἀμελῆς ἦταν τώρα ἡ κεντρικὴ ἀρχή, ποῦ ἄφηνε κάρανους και σατράπες νὰ κακοσυνηθίζουσι σ' αὐτόνομή τους πολιτικὴ κι ἀνεξάρτητη κυριαρχικὴ διακυβέρνηση τῶν περιοχῶν τους, ἀλλὰ και νὰ κάνουν προσωπικούς τους ὁπαδοὺς διάφορους τύραννους πόλεων, τελῶνες, και γενικώτερα νὰ στήνουν μιὰ δωροδοτικὴ τους εὐνοιοκρατία, ἐξαρτήσεις δυνάμεων δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ἴδιους, ἄμεσα, ποῦ τοὺς δὶναν τὴ δυνατότητα βέβαια και νὰ σηκώνουν κεφάλι πρὸς τὰ πάνω, μὰ και πιὸ δεσποτικὰ νὰ πιέζουσι πρὸς τὰ κάτω, παράγοντας ἔτσι ἀμφίστροφη διάσπαση τῆς βασικῆς συνεκτικότητος τοῦ ἐνιαίου κράτους, τόσο μὲ τὴν πρόκληση μεγαλύτερων ἀνώσεων, ἀπὸ τοὺς καταπιεζόμενους, ὅσο και μὲ τὴν ἐντεινόμενη ὀλοένα περιαγωγή τῆς ἀρχῆς, ἀπὸ πάνω, κι ἀπὸ μακριά, σ' ἀδυναμία ἐπιβολῆς πιά ὅπως ἄλλοτε.

Ἄλλ' ἴσως δὲν ἦταν κυριώτατα ὁ λόγος αὐτὸς ποῦ οἱ ἐπὶ Δαρείου τοῦ α' τέσσερις μόνο μικρασιατικὲς σατραπείες κόπηκαν σὲ περισσότερες - κ' εἰδικώτερα ἡ μεγάλη σατραπεία τῆς Φρυγίας, π' ἀπλωνόταν ἀπ' τὴν Προποντίδα ὡς τὸν Ταῦρο και τὰ βουνα τῆς Ἀρμενίας, περιέχοντας ὅλο τὸ ὑψίπεδο τῆς ἐνδοχώρας, μοιράστηκε σὲ τρεῖς: τῆς ἐλλησπόντιας Φρυγίας, τῆς Μεγάλης Φρυγίας και τῆς Καππαδοκίας, ἐνῶ ἀπ' τὴ σατραπεία τῆς Ἰωνίας ἀποσπάστηκε ὅλ' ἡ Καρία και τὰ παράλια, ὡς τὴν Κιλικία, ποῦ ἔπαψε και δαύτη νάσαι σατραπεία κ' ἔμεινε, φαίνεται, ὑπὸ ἄμεση βασιλικὴ διοίκηση.

Οἱ Σπαρτιᾶτες ὅμως, μὲ τὸν Ἀγησίλαο, μπῆκαν στὶς μπρὸς χῶ-

ρες και τόλμησαν να κινήσουν πόλεμο κατά των Περσῶν - κ' ἐπειδὴ ὁ Τισσαφέρνης, ξαναγυρνῶντας στὸ πρὸ τῆς *καρανίας* τοῦ Κύρου ἀξιώματός του, δὲν κατώρθωσε τίποτ' ἀποτελεσματικώτερο, ἔδωσε μ' αὐτὸ λαβὴ στὴ βασιλομήτορα Παρύσατι νὰ πάρῃ ἐκδίκηση γιὰ τὸν ἀγαπημένο της γιό: στάλθηκε διάδοχός του, μὲ διαταγὴ και νὰ τὸν σκοτώσῃ!

Μὰ τὸ καὶ σπουδαιότερο: πῶς τὸν ἴδιον καιρὸ εἶχε κ' ἡ Αἴγυπτος ξεσηκωθῆ! Κ' εἶχαν μὲν καὶ στὰ Κούναξα πολεμήσει αἰγύπτιοι στρατιῶτες⁴⁵ μ' ὅλη τὴ στρατιὰ τοῦ *Μεγάλου Βασιλέως*, ἀλλὰ στὸ ἐλληνικὸ στρατόπεδο ξέρανε κιάλας πῶς ἡ Αἴγυπτος εἶχε ἀποστατήσει, καὶ ὁ Ταμῶς ἐκεῖνος εἶχε καταφύγει, μὲ τὸ στόλο, πού διοικοῦσε γιὰ τοὺς Πέρσες, στὴν πατρίδα του, κ' ἡ Σπάρτη ἐξ ἄλλου συνεννοήθηκε μὲ τὴ Μέμφι καὶ πῆρε χρηματικὴ βοήθεια κ' ὑπόσχεση καὶ γι' ἄλλα βοηθήματα, ἐνῶ τὸ παράδειγμα τῆς Αἰγύπτου μπορούσε νὰ ξεσηκώσῃ καὶ τὶς φοινικικὲς πόλεις, καὶ τὴν Κύπρο, ὅπου ὁ βασιλιάς Εὐαγόρας ἐνθέρμα προωθοῦσε τὸν ἐλληνισμό - κ' ἔτσι ὅλ' ἡ ναυτικὴ δύναμη τῆς Περσίας κινδύνευε, καθὼς κι ὁ στρατὸς στενοχωροῦσε τὶς σατραπείες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὅστε ἡ περσικὴ ἐπικράτεια ἔπεσε κι αὐτὴ σὲ παρόμοιο καὶ μεγαλύτερο κίνδυνο ἀπ' τῆς Ἀθήνας ἐπὶ Περικλῆ.

Καὶ πῶς νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ;

Τὸ σωστὸ δρόμο τὸν ὑπόδειξε ὁ ἀθηναῖος Κόνων, πού μετὰ τὴν τελευταίαν ἤττα τῆς ἀττικῆς δύναμης εἶχε καταφύγει στὴν αὐλὴ τοῦ Εὐαγόρα. Κατὰ συμβουλὴ τοῦ ἀθηναίου λοιπόν, ὁ σατράπης τῆς ἐλλησποντιακῆς Φρυγίας διατάχτηκε νὰ μαζέψῃ στόλο καὶ μὲ περσικὸ χρυσάφι νὰ κινήσῃ τὶς πολιτείες τῆς Ἑλλάδας σὲ πόλεμο κατὰ τῆς Σπάρτης. Ἡ νίκη τοῦ Κόνωνα στὴν Κνίδο, ἡ ἐπανάσταση τῶν Θηβαίων, τῶν Κορίνθιων καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἡ ναυτικὴ ἐκστρατεία τοῦ Φαρνάβαζου ὡς τὶς ἀκτὲς τῆς Ἰδίας τῆς Λακωνίας κ' ἡ ἐμφάνισή του σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο τῶν συμμαχῶν τότε στὴν Κόρινθο, ἀνάγκασαν τὸν Ἀγησίλαο νὰ γυρίσῃ ὅσο μπορούσε πιὸ γρήγορα στὴν πατρίδα του. Σὲ λίγο, παραστενεμμένη πιά ἡ Σπάρτη ζητᾶει τὴ φιλία καὶ συμμαχία τοῦ *Μεγάλου Βασιλιά* καὶ στέλνει τὸν Ἀνταλκίδα νὰ κλείσῃ ἐκεῖνη τὴν *εἰρήνη*, μὲ τὴν ὁποῖαν ἐγκαταλείπονται στὸν Πέρση οἱ ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀσίας κ' ἡ Κύπρος. Ὅπου ἔτσι, στρατιωτικὰ βέβαια ὄχι, ἀλλὰ διπλωματικὰ καὶ πολιτικὰ ἡ Περσία ξαναγίνεται κυρίαρχη τῶν Ἑλλή-

45^μ Οἱ «Αἰγύπτιοι», πού στρατεύτηκαν μὲ τὸν Κύρο, στὴν Ἀνάβασι του, δὲν ἦταν φερμένοι ἀπ' τὴν Αἴγυπτο, ἐχθρική τότε πρὸς τοὺς Πέρσες, παρ' ἦταν ἀπόγονοι ὅσων ὁ μέγας Κύρος κι ὁ Καμβύσης εἶχαν παλιὰ μετοικίσει στὴν Ἀσία Βλ. Ξενοφῶντα, *Ἀνάβασις*, Α' 8, 9 [ἐκδ. Ἰ. Πανταζίδου, Ἀθήναι, 1900, I, 143, C. Rehdanz-O. Carnuth⁶, Berlin, 1888, I, 3, καὶ P. Masqueray, ἐκδ. *Budé*, I, 77, 1]

νων, γιατί στρέφοντας τὴν εὐνοιά της πότε πρὸς τοὺς Σπαρτιᾶτες πότε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πότε πρὸς τοὺς Θηβαίους ἢ αὐτὴ τῶν Σούσων ἀναπτέρωνε διαρκῶς — κ' ἐπίτηδες: κάθε τόσο διαλέγοντας, σὰν ἐπὶ ἄβακος! — τὶς ἀξιόμαχες ἀκόμα πόλεις τῆς Ἑλλάδας, παρατῶντας τες ὕστερα ν' ἀλληλοσπαράζονται.

Ναί. Μονάχα πού μ' αὐτὴ τὴν πάλη στὴν Ἑλλάδα οἱ ἀποστάτες Κύπρος, Αἴγυπτος καὶ παραλιακὴ Συρία βρῆκαν τὴν εὐκαιρία ν' ἀποκτήσουν ἀπὸ κεῖ συμπαραστάση, κ' οἱ σατράπες ἐπίσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν κανόνιζαν πιά κατὰ τὶς ὁδηγίες τῆς Αὐτῆς τ' ἀνακατώματά τους στὴν ταραχὴ τῆς Ἑλλάδας, καὶ μοναχὸ δὲν ἔφτανε τὸ χέρι τοῦ ἀγαθιάρη γερο-Ἀρταξέρξη νὰ σφίγγη τὰ λουριά: ὕστερ' ἀπὸ δεκάχρονους ἀγῶνες δὲν κατώρθωσε ἀπ' τὸ βασιλιά τῆς Κύπρου νὰ πάρῃ ἄλλο παρὰ τὴ συγκατάθεση νὰ πληρῶνῃ τὸ νησί ὅ,τι κι ἄλλοτε· καὶ στὴν Αἴγυπτο δὲν τάβγαλε πέρα, μ' ὅλο πούστειλ' ἐκεῖ Ἕλληνες μισθοφόρους, ὑπὸ τὸν Ἴφικράτη· καὶ τοὺς ξεσηκωμένους Καδούσιους, πού κράταγαν τὰ βουνὰ ὄλα γύρ' ἀπ' τὶς *Κασπίες Πύλες*, πάλι δὲν κατάφερε νὰ ὑποτάξῃ, ὅσο κι ἂν πάλεψε· κ' οἱ ἀτίθασοι τῶν ὀρεινῶν μεταξὺ Σούσων-Ἐχβάτανων-Περσέπολης ξεσηκωθῆκανε, καὶ ζήτησαν, καὶ πήρανε, τὸ δικαίωμα «φόρου διάβασης» (*διόδια* δηλαδή!) καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸ *Μεγάλο Βασιλιά* - «ὅποτε περνοῦσε μὲ τὴν αὐτὴν τοῦ ἀπ' τὰ βουνὰ τους»· καὶ κάμποσοι σατράπες τῆς Μικρασίας εἶχαν ἀποστατήσῃ ἐπίσης, ὁ Ἀριοβαρζάνης στὴν ἐλλησπόντια Φρυγία, ὁ Αὐτοφραδάτης στὴ Λυδία, ὁ Μαύσωλος κι ὁ Ὀρόντης· καὶ μόνο ἡ προδοσία τοῦ τελευταίου, πού τὸν εἶχανε διαλέξει καὶ γι' ἀρχηγό τους, ξανάφερε τὴ χερσόνησο στὸ ἀνήμπορο χέρι τοῦ *Μεγάλου Βασιλιά*.

Ἄλλ' ἀκόμα πιὸ θλιβερὴ παραστένουν οἱ παραδόσεις — τοῦ ἑλληνισμοῦ βέβαια — τὴν ἀνημπόρια τοῦ γερο-Ἀρταξέρξη μέσα στὴν αὐτὴν τοῦ, μπαίγνιου ἐκεῖ στὰ χέρια τῆς μάνας καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ χαρμιοῦ του, καὶ τῶν εὐνοῦχων του. Ὁ γιὸς του ὁ Δαρεῖος — πού ἐνενηντάχρονος πιά τὸν ὀνομάζει διάδοχό του, δίνοντάς του μαζί καὶ τὸ δικαίωμα νὰ φορᾷ κιόλας τὴν *τιάρα* τοῦ *Μεγάλου Βασιλιά*! — λέγεται πῶς, ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἔκανε κάποια χάρη ὁ γερο-πατέρας του, ἔστησε συνωμοσία, μὰ προδόθηκε κ' ἐκτελέστηκε. Ὁ ἄμεσος μετὰ διάδοχος, ὁ Ἀριάσσης, αὐτοκτόνησε πιστεύοντας διαδόσεις πούβγαζε σὲ κυκλοφορία ἓνας ἄλλος γιὸς, ὁ Ὀχος, γιὰ δῆθεν δυσμένεια τοῦ πατέρα τους πρὸς αὐτόν· καὶ τὸν ἐπόμενο, τὸν Ἀρσάμη, τὸν ἔβγαλ' ὁ ἴδιος ἐπίσης ἀπ' τὴ μέση, μὲ πληρωμένους δολοφόνους. Κι ἄμεσως μετὰ πέθαν' ὁ Ἀρταξέρξης ὁ β' καὶ τὸν διαδέχτηκε αὐτὸς ὁ Ὀχος.

Τὸν Ὀχο ἡ παράδοση τὸν παραστένει σὰ γνήσιο ἀσιανὸ δεσπότη, μοβόρο καὶ πανοῦργο, δραστήριο καὶ φιλήδονο, μὲ ψυχρὴ καὶ λογικὴ

ἀποφασιστικότητα, καὶ γι' αὐτὸ ἀκόμα φοβερώτερο. Τέτοιος χαρακτήρας μπορούσε ἄλλη μιὰ φορά νὰ σφίξῃ τὰ λουριά τῆς ἐσωτερικῆ παραλυμένης πιά περσικῆς ἐπικράτειας καὶ δείχνοντας ἐπιφατικὴ δύναμη καὶ ἀκμὴ ν' ἀναγκάσῃ τοὺς λαοὺς, πούχαν ξεσηκωθῆ, καὶ τοὺς ἀτίθασους σατράπες, νὰ ξαναὑποταχτοῦν, καὶ νὰ τοὺς συνηθίσῃ ὄλους νὰ πειθαρχοῦνε σιωπηλὰ στὶς ἰδιοτροπίες του, τὴν αἰμοδιψία του καὶ τὴν ἀφάνταστη λαγνεία του. Ξεκίνησε μὲ τὶς δολοφονίες τῶν ἀδερφῶν του καὶ τῶν ὀπαδῶν τους. Κι ὅμως ἡ περσικὴ αὐλὴ τὸν ὠνόμαζε θαυμαστικὰ νέον Ἀρταξέρξη - μὲ τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του, π' ἄλλη ἀρετὴ δὲν εἶχε ἀπὸ πραότητα.

Ἔτσι πούγιν' ἡ ἀλλαγὴ στὸ θρόνο, κ' ἴσως καὶ τὰ σκοτεινὰ ἐκεῖνα αἱματηρὰ πού προηγήθηκαν, ἔδωσαν ἀφορμὲς (ἢ προφάσεις) γιὰ νέες ἀποστασίες στὶς δυτικὲς σατραπείες καὶ τολμηρότερες ἐξελίξεις στὴν αἰγυπτιακὴν ἐξέγερση. Ἐπαναστάτησε ὁ Ὀρόντης, σατράπης τῆς Ἰωνίας — ἀττικὲς ἐπιγραφές μαρτυροῦν σχέσεις του μὲ τὴν Ἀθῆνα⁴⁶ — καὶ ὁ Ἀρτάβαζος τῆς ἑλλησπόντιας Φρυγίας ἔβαλ' ἐπικεφαλῆς τῶν ἐλλήνων μισθοφόρων του δυὸ ἱκανοὺς ρόδιους στρατιωτικοὺς (παίρνοντας καὶ γυναῖκα μάλιστα τὴν ἀδερφή τους), τὸ Μέμνονα καὶ τὸ Μέντορα, πού τοὺς βοηθοῦσαν μὲ τὶς δυνάμεις τους κ' οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων: Χάρης, Χαρίδημος καὶ Φωκίων. Ἄλλοι ὅμως σατράπες μεῖναν μὲ τὸ μέρος τοῦ βασιλιᾶ, κ' ἰδίως ὁ Μαύσωλος, ἀπ' τ' ἀρχαῖο δυναστικὸ γένος τῆς Καρίας, ὅπου ἦταν καὶ σατράπης· πρώτη του δουλειά, τὸ 357, νὰ ξεσηκώσῃ τοὺς σύμμαχους τῶν Ἀθηνῶν — καὶ ἀποστατήσανε πρῶτα ἡ Ρόδος,⁴⁷ ἡ Κῶς, ἡ Χίος — μὰ γι' αὐτὸ καὶ προθυμότερα τώρα βόηθησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀποστάτες σατράπες, καὶ ὁ Χάρης εἰδικὰ χτύπησε τὸ σταλμένο ἐναντίον τους βασιλικὸ στρατό, κ' ἡ Ἀθῆνα πιά γιόρτασε νέα «μαραθῶνια» νίκη!.. Φτάνουν ὅμως πρέσβεις τότε τῶν Περσῶν στὸ Ἄστυ, κατηγορῶντας τὸ Χάρη τους, καὶ φοβερίζοντας πὼς θὰ στείλουν τρακόσιες τριῆρεις βοήθεια στοὺς ἀντίπαλούς τους! Ὅπου τοῦτοι, χωρὶς πολλὰ-πολλὰ, σπεύδουν νὰ ἐξευμενίσουν τὸ Μεγάλο Βασιλιά, καὶ κλείνουν εἰρήνη, τὸ 355, μὲ τοὺς ἀποστάτες σύμμαχους. Ἄλλ' ὁ Ἀρτάβαζος ἐξακολούθησε τὸν ἀγῶνα καὶ δίχως ἀθηναϊκὴ βοήθεια. Ὁ γαμπρὸς του, ὁ Μέμνων, ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ τύραννου

46^H [Ἡ ἐπιγραφὴ IG², II, ἀρ. 207, Bengtson, *Staatsvertrage*, II, ἀρ. 324, καθὼς τὸ ἀρχικὸ τῆς τμῆμα ἔχει ἐξαφανισθῆ ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, χρονολογεῖται μ' ἐπιφύλαξη γύρω στὸ 349/8. Τὸ περιεχόμενό της ὑποδεικνύει, μᾶλλον, φιλικὲς σχέσεις, κ' ἐμπορικῆς φύσεως συμφωνία, παρὰ συγκεκριμένην σ υ μ μ α χ ί α. Γιὰ πῶς πολλὰ βλ. Beloch, III, 1, 488, RE, XVIII, 1, 1164-6, Ὀρόντης 6, CHI, II, 383, καὶ τὰ σχόλια τοῦ Bengtson, ὁ π.]

47^H [Δημοσθένης, Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων Ἐλευθερίας, 3 κ' ε']

του Κιμμέριου Πόντου, που τον πολεμούσε ή Ηράκλεια, ή σπουδαιότερη πόλη της άκτής της Βιθυνίας στον Πόντο, κι ο ίδιος ο Άρτάβαζος, με 5000 μισθοφόρους, υπό τον στρατηγό Παμμένη, που του 'στειλαν οι Θηβαίοι βοήθεια, νίκησε σε δυο μάχες τα βασιλικά στρατεύματα. Έπειτα όμως ο σατράπης συνέλαβε το θηβαίο στρατηγό, νομίζοντας πως είχε συνεννοήσεις με τους αντίπαλους, γιατί ίσως ο Παμμένης είχε πάρει και τέτοιες οδηγίες απ' τη Θήβα, όπου ο Μέγας Βασιλεύς είχε στείλει και πολύ χρυσίον. Ραγδαία ύστερ' αλλάζει ή τύχη του Άρτάβαζου, κι αναγκάζεται το 351 να καταφύγη μαζί με το Μέμνονα στη μακεδονική αυλή, ενώ ο Μέντωρ φεύγει για την Αίγυπτο.

Η Αίγυπτος ήταν από καιρό ή καθαυτό έστια του αντιπερσικού πολέμου. Από τον καιρό κιόλας του Άρταξέρξη του β' έτοιμαζ' αυτό το έστρατεία μεγάλη ο Ταχώς, ο γιός του Νεκτανεβώ, σκοπεύοντας να κατακτήση τη Συρία, με στρατό 80000 αιγύπτιων και 10000 έλληνων μισθοφόρων, και μ' άλλους χίλιους που του στείλ' ή Σπάρτη, με το γέρο Άγησίλαο, και με στόλο από 200 πλοία, υπό τον άθηναίο Χαβρία' καταπίεζε όμως ο Ταχώς έτσι τον αιγυπτιακό λαό, και παράλληλα, με τη δυσπιστία και το κακό του φέρσιμο, θύμωσε τόσο τον Άγησίλαο, που, όταν βρισκόταν πιά στη Συρία, ο γιός του θειού του Νεκτανεβώ ο β' ανακηρύχτηκε φαραώ, κι ο Άγησίλαος τάχτηκε μαζί του, και του 'φερε κι όλο τον έλληνικό στρατό με το μέρος του, όποτε ο Ταχώς άλλο δεν του 'μενε να κάνη παρά να καταφύγη στα Σούσα και να έκλιπαρήση τη χάρη του Μεγάλου Βασιλιά' κατά του Νεκτανεβώ του β' όμως κινήθηκε στη Μένδη άλλος μνηστήρας του θρόνου και πολλοί πήγαν μαζί του' τα πράγματα στένεψαν τόσο, που ο φαραώ, μαζί με τους μισθοφόρους του από την Ελλάδα, περικυκλωθήκανε, και με τάφρους και προχώματα αποκλειστήκαν πολύ κρίσιμα, ώπου ο Άγησίλαος βγήκε με τους έλληνές του έναντίον εκατό περίπου χιλιάδων άνδρων, και κατατρόπωσε και διάλυσε όλα τα στίφη των μενδήσιων. Κι αυτή 'ταν κ' ή στερνή του μάχη του γερο-βασιλιά της Σπάρτης, που καθώς έτοιμαζόταν να σαλπάρη για την πατρίδα του πέθανε, το 358.

Οι γενικά φτωχές είδησεις για τον καιρό αυτό πληροφορούν πως ο Άρταξέρξης ο β' έστειλε το γιό του τον Ώχο κατά της Αιγύπτου κ' ή επιχείρηση άπότυχε' μα κι ότι σαν έγινε βασιλιάς ο Ώχος, πολέμησε και νίκησε τους Καδούσιους.

Λίγα χρόνια άργότερα, γύρω στο 354, οι Άθηναίοι είχαν πολύ άνησυχήσει, ακούγοντας πως ο Ώχος έκανε μεγάλες προπαρασκευές, μεγαλύτερες κι απ' του Ξέρξη, και νόμιζαν πως σχεδίαζε να υποτάξη πρώτα την Αίγυπτο, κ' ύστερα να όρμήση στην Ελλάδα' καθώς, λέγανε, κι ο Δαρείος, πρώτα υπόταξε την Αίγυπτο, κ' ύστερα χτύπησε

τὴν Ἑλλάδα· κι ὁ Ξέρξης πρῶτα ἐπνιξε τὴν ἐπανάσταση στὴν Αἴγυπτο κ' ἐπειτα ξεκίνησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ διαδινόταν στὴν Ἀθῆνα, πῶς βρισκόταν κιόλα στὸ δρόμο, πῶς ὁ στόλος του ἦταν ἔτοιμος νὰ περάσῃ στρατό, κι ὅτι χίλιες διακόσιες καμηῆλες κουβάλαγαν τὸ θησαυρό του, ὁποῦ μὲ τὸ χρυσάφι τοῦτο πιά θὰ στρατολογοῦσε χιλιάδες ἔλληνες μισθοφόρους, καὶ θὰ τοὺς εἶχε κι αὐτοὺς ἐναντίον τους μὲ τὸν ἀσιατικὸ στρατό του, κ' ἡ Ἀθῆνα, κατάληγαν, ἔπρεπε νὰ θυμηθῆ τις μέρες τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμίνας, καὶ ν' ἀνασκουμπωθῆ γιὰ πόλεμο!

Ἄλλὰ τόσο γρήγορα, εἰν' ἀλήθεια, δὲ μαζευόταν ὁ στρατός τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ· καὶ πρὶν νὰ καλομαζευτῆ, ξὸν ἀπ' τὴν ἀνταρσία πού βάσταγε στὴ Μικρασία, φούντωσε ἀποκάτω κι ἄλλη, στὴ Φοινίκη: οἱ Σιδῶνιοι, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ἄρχοντά τους Τέννη, πείσαν καὶ τις ἄλλες πόλεις, στὴ σύνοδο τῆς Τρίπολης, νὰ ξεσηκωθοῦν καί, συμμαχῶντας καὶ μὲ τὸ Νεκτανεβῶ, κατάστρεψαν τ' ἀνάκτορα καὶ τοὺς παράδεισους τοῦ βασιλιᾶ, κάψαν τις ἀποθήκες καὶ σκότωσαν τοὺς πέρεςες πού βρισκόνταν στις πόλεις, κι ὅλες τους, καὶ μάλιστα ἡ πιὸ πλούσια ἀπ' ὅλες καὶ πολυμήχανη Σιδῶν, προπαρασκευάζονταν πυρετικά, καὶ στρατολογοῦσαν μισθοφόρους, κ' ἔτοιμάζαν τὰ πλοῖα τους, ἐνῶ ὁ Μέγας Βασιλεύς, πού ὁ στρατός του μαζευόταν στὴ Βαβυλῶνα, διάταξε τὸ σατράπη τῆς Συρίας Βέλεσου καὶ τὸ διοικητὴ τῆς Κιλικίας Μαζαῖο νὰ χτυπήσουν τὴ Σιδῶνα. Ὁ Τέννης ὁμως, ἐνισχυμένος κι ἀπὸ 4000 ἔλληνες μισθοφόρους πούστειλε ὁ Νεκτανεβῶς, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Μέντορα, ἀντιστάθηκε ἀποτελεσματικά, καθὼς ἐπαναστατοῦσαν κ' οἱ ἐννιά πόλεις τῆς Κύπρου, καὶ συμμαχησαν μὲ τοὺς Αἰγύπτιους καὶ τοὺς Φοίνικες, ζητῶντας κι αὐτὲς μὲ τοὺς νέους τους βασιλιάδες ἀνεξαρτησία, κ' ἐτοιμάζοντας ἐπίσης τὰ πλοῖα τους, καὶ στρατολογῶντας μισθοφόρους, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ὁ Νεκτανεβῶς ἦτανε λαμπρὰ προετοιμασμένος, μ' ἀρχηγούς τῶν μισθοφόρων του τὸν ἀθηναῖο Διόφαντο καὶ τὸ σπαρτιάτη Λάμιο.

Ἦττηθείς ὁμως καὶ καταγέλαστος γενόμενος, λέει κάποιος σύγχρονος ἀθηναῖος ρήτορας, ἀναγκάστηκε ὁ Ὀχρος νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐτοίμασε καὶ 3ῆ ἐκστρατεία ὡστόσο, προσκαλῶντας καὶ τις ἑλληνικὲς πόλεις νὰ τὸν ὑποστηρίξουν· τοῦτο ἔγινε στὰ τελευταῖα στάδια τοῦ ἱεροῦ πολέμου, κ' ἡ Θῆβα πάντως ἔστειλε χίλιους μισθοφόρους, ὑπὸ τὸ Λακράτη, τὸ Ἄργος 3000, ὑπὸ τὸ Νικόστρατο, καὶ στις ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀσίας εἶχαν στρατολογηθῆ 6000 ὑπὸ τὸ Βαγῶα. Καὶ διάταξε λοιπὸν τὸ σατράπη τῆς Καρίας Ἰδριέα ὁ Ὀχρος νὰ χτυπήσῃ τὴν Κύπρο, χτυπῶντας ὁ ἴδιος τις φοινικικὲς πόλεις. Μπρὸς σὲ τόσῃν ὑπεροχῇ χάσαν τὸ θάρρος τους, καὶ μόνο οἱ Σιδῶνιοι ἀποφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν ἔως θανάτου: κάψαν τὰ καράβια τους, γιὰ νὰ μὴ μποροῦν νὰ φύγουν! Ὁ βασιλιάς τους ὁ Τέννης ὁμως ἄκουσε τὸ Μέντορα, κ' ἤρθε σὲ συνεννοή-

σεις - και πρόδωσαν κ' οί δυο τήν πόλη· όποτε βλέποντας οί Σιδώνιοι τίς πύλες και τήν άκρόπολη στα χέρια τών έχθρών, και πώς ήταν πιά χαμένοι για χαμένοι, βάλαν φωτιά στην πόλη τους και ρίχτηκαν στις φλόγες! Λέγεται πώς χάθηκαν 40000 έτσι. Κι άπ' αυτό απέλπιστηκαν κ' οί βασιλιάδες τής Κύπρου και παραδόθηκαν.

Καθώς έπεσε ή Σιδών, ό δρόμος για τήν Αίγυπτο ήταν πιά ανοιχτός. Η στρατιά του *Μεγάλου Βασιλιά* τράβηξε άπ' τήν παραλία προς τό νοτιά και με κάποιες βέβαια ζημιές έφτασε άπ' τήν έρημο, που χωρίζει Άσία-Αίγυπτο, μπρός στα τείχη τής όχυρής συνοριακής πόλης Πηλούσιο, όπου άμυνόταν ό Νεκτανεβώς, και με 5000 έλληνες μισθοφόρους, υπό τό Φιλόφωνα. Οί θηβαίοι του *Βασιλιά*, μ' έπικεφαλής τό Λακράτη, θέλοντας ν' άποδείξουν τήν πολεμική τους φήμη, κάναν επίθεση άμέσως, άλλ' άποκρούστηκαν, και μόν' ή νύχτα τους γλύτωσ' άπό βαρύτερες άπώλειες. Ό Νεκτανεβώς έλπικε πώς θα κατάφερνε νά τά βγάλη πέρα, με 20000 έλληνες πούχε, κι άλλους τόσους λίβυους, και 60000 αιγύπτιους, ενώ άμέτρητα πλοία του Νείλου μπορούσαν ν' άποκλείσουν κάθε διάβαση τών έχθρών, κι άν ακόμα κυρίευαν τά όχυρώματα πούχε σηκώσει στη δεξιάν όχθη του ποταμού.

Ό Ώχος μοίρασε στα τέσσερα τή στρατιά του· ό ίδιος ανέβηκε τό Νείλο και άπειλούσε τή Μέμφι· τους βιοιωτούς μισθοφόρους, με τους πεζούς, υπό τό Λακράτη, και τίς δυνάμεις του σατράπη τής Λυδίας Ροισάκη, τους έστειλε νά χτυπήσουν τό Πηλούσιο· τους άργείους μισθοφόρους, υπό τό Νικόστρατο, και χίλιους διαλεχτούς πέρσες, υπό τόν Άρισταζάνη, με 80 τριήρεις, νά προσπαθήσουν νά κάνουν άπόβαση στα νώτα του Πηλούσιου· και τό Μέντορα, με τους μισθοφόρους του, μαζί με τό Βαγώα και τους 6000 έλληνες δικούς του, νά πāν κατά τά νότια του Πηλούσιου και νά κόψουν τήν έπικοινωνία με τή Μέμφι. Ό παράτολμος Νικόστρατος τά κατάφερε νά βγῆ και νά χτυπήση άπό πίσω τους αιγύπτιους, πούταν ταγμένοι εκεί, και τους υπό τόν κωο Κλεινία έλληνες μισθοφόρους, πούτρεξαν νά τους βοηθήσουν, κι ό Νεκτανεβώς αναγκάστηκε νά μαζέψη τό στρατό του και νά υποχωρήση στη Μέμφι. Ύστερ' άπό γενναίαν αντίσταση ό Φιλόφρων παράδωσε τό Πηλούσιο, εναντι έλεύθερης άποχώρησης, κι ό Μέντωρ με τό Βαγώα πορεύτηκαν κατά τής Βούβαστης και τής γύρεψαν νά παραδοθῆ, άλλιώς θα πάθαινε ό,τι κ' ή Σιδών, καταφέροντας έτσι νά διασπάσουν τους άποφασισμένους νά παίξουν τή ζωή τους έλληνες μισθοφόρους άπ' τους δειλούς αιγύπτιους· κ' οί έλληνες μεν συνέχισαν τή μάχη, άλλ' ή πόλη στο τέλος έπεσε, κι ό Βαγώας εκεί, ό αγαπημένος του βασιλιά, παραλίγο σκοτωνόταν, άν δέν έτρεχε νά τόν σώση ό Μέντωρ. Κ' έπειτα κυριεύτηκαν όλες οί άλλες μικρές πόλεις τής Κάτω Αίγύπτου.

Μπροστά στην πολύ πιό μεγάλη δύναμη που πλάκωνε, ο Νεκτανεβώς, νιώθοντας πώς δεν είχε ασφάλεια πιά ούτε στην πρωτεύουσά του, ανέβηκε τὸ Νεῖλο καὶ σώθηκε στὴν Αἰθιοπία.

Ἔτσι, τὸ 344, καθυποτάζοντας τὴν Αἴγυπτο, ὁ Ἄρταξέρξης ὁ γ' ἔδειξε ὅλη του τὴν ὀργή, στὴ χώρα που 60 χρόνια εἶχε ἀποστατήσει ἀπ' τὴν περσικὴ ἐπικράτεια· ὁ ἄγριος καιρὸς τοῦ Καμβύση ξανάρθε κ' ἔγιναν πολλοὶ φόνοι καὶ λεηλασίες ἄγριες· μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι ἔσφαξ' ὁ Ὅχος τὸν ἱερὸ ταῦρο, τὸν Ἄπι, καὶ διάταξε νὰ γδύσουν τοὺς ναοὺς ἀπ' τὰ κοσμήματα, τὸ χρυσάφι τοὺς καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία τοὺς ἀκόμα. Ὁ αἰγυπτιακὸς λαὸς τὸν ἔλεγε πιά *Μάχαιραν*. Καὶ ἀφοῦ ἔβαλε σατράπη τὸ Φερενδάτη, κι ἀπόλυσε νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τοὺς μὲ πλοῦσια δῶρα τοὺς Ἕλληνες πούχαν συνεκστρατεύσει μαζί του, γύρισε μὲ δόξα καὶ τιμὲς ὁ *Μεγάλος Βασιλιάς* στὰ Σοῦσα, κουβαλώντας κι ἀμέτρητα λάφυρα.

Δέκα χρόνια πρὶν, οἱ ἀθηναῖοι ρήτορες, ὅταν ὁ Ὅχος εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐτοιμάζεται, παρασταῖναν σὰ μέγιστο τὸν ἐπικείμενο κίνδυνο, ἂν ἡ Αἴγυπτος ἔπεφτε πάλι στὰ χέρια τῶν Περσῶν. Τώρα ὁμοῦ φοβόντουσαν στὴν Ἀθῆνα μόνο τὴν ὀλοένα μεγαλύτερη δύναμη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας, που ἄπλωνε πιά τὸ χέρι κατὰ τὴν Πέρινθο καὶ τὸ Βυζάντιο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ Φίλιππος θὰ νόμιζε πὼς ἔπρεπε νὰ βιαστῆ προτοῦ ἐπιπέση ἡ περσικὴ δύναμη — π' ὅσους ἤθελε νὰ πληρώση πάντα εὔρισκε μισθοφόρους Ἕλληνες καὶ σύμμαχους — κατὰ τῆς Εὐρώπης· γιατί πρῶτα τὴ Μακεδονία θάπνιγ' ἡ πλημμύρα αὐτὴ τῶν βαρβάρων.

Ἡ περσικὴ ἐπικράτεια στάθηκε πάλι τόσο ἰσχυρὴ ὅσο καὶ στίς πιὸ ἀκμαῖες μέρες τῆς· κι αὐτὸ πούμαθε — νὰ βγάξη πέρα τοὺς πολέμους μ' Ἕλληνες στρατιωτικοὺς ἡγέτες κ' Ἕλληνες μισθοφόρους — φάνηκε νὰ τῆς ἐξασφαλίζη νέα ὑπεροχή, ὅς' ὁ Ἕλληνικὸς κόσμος ἔμενε ὅποιος ἦταν: γιομαῖτος *ἐπιτήδειος* καὶ τυχοδιῶκτες, διασπασμένος σ' ἀναρίθμητες «αὐτονομίες», μὲ διαρκῶς ἄλλη σὲ κάθε πόλη κομματικὴ κυριαρχία. Ὁ *Μέγας Βασιλεὺς* ξαναπῆρε ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῶν προγόνων του - ξὸν ἀπ' τοὺς τόπους που ὁ Δαρεῖος κι ὁ Ξέρξης πέρ' ἀπ' τὸν Ἑλλήσποντο εἶχαν προσαρτήσει στὴν ἐξουσία τους, δηλαδὴ τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία. Κ' εἶχε δυὸ λαμπρὰ ὄργανα, γιὰ τὰ παρακάτω: τὸ χιλιάρχο Βαγῶα καὶ τὸ ρόδιο Μέντορα, που ὠρμισμένοι «συνέταιροι» δούλευαν γιὰ τὸν κύριό τους, καὶ συνάμα τὸν διεύθυναν· ὁ Βαγῶας παντοδύναμος στὴν αὐλή, κι ὁ Μέντωρ μὲ τὰ μικρασιατικὰ παράλια στὴν ἀρμοδιότητά του - καί, καθὼς φαίνεται, σὰν κάρανος (ὅπως ἄλλοτ' ὁ Κύρος), ἀρχηγὸς καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Κατὰ πρόταση τοῦ Μέντορα ὁ *Μέγας Βασιλεὺς* ἔδωσε χάρη στὸν Ἄρτάβαζο, στὸ Μέμνονα καὶ στίς οἰκογένειές τους, πούχαν καταφύγει

στην αὐλή τῆς Μακεδονίας - καὶ ξαναγύρισαν. Ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ Μέντορα μᾶς φτάνει μιὰ εἰδηση πού περιέχει ἐνδιαφέρουσες συναρτήσεις: Κάποιος Εὐβουλος, ἀπὸ τὴ Βιθυνία, καταλλάκτης (παναπῆ κολλυβιστῆς, σαράφης) τὸ ἐπάγγελμα, κατάφερε, κυρίως ἐκμεταλλευόμενος εἰσπράξεις φόρων, νὰ γίνῃ ἄρχοντας τῆς πανάρχαιης μικρασιατικῆς πόλης τοῦ Ἄταρνεά, καὶ τῆς ὀχυρῆς Ἄσσου, μὲ τὴν ἀντίκρου ἐκεῖ ἀπ' τὴ Λέσβο πλούσια παραλία· τὶς κληροδότησε στὸν πιστό του Ἑρμία, ἕναν τρεῖς φορές δραπέτη δούλο, κατὰ τὶς κακόγλωσσες στὴν πάντα κουτσομπόλα Ἀθήνα - ὁπούταν καὶ γνωστός σὰ μαθητῆς τοῦ Πλάτωνα καὶ φίλος τοῦ Ἀριστοτέλη⁴⁸ (ὁ σταγυρίτης ἔμεινε, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Πλάτωνα, κάμποσον καιρὸ καλεσμένος του ἐκεῖ στὸν Ἄταρνεά,⁴⁹ τὸ 348-5). Σ' αὐτὸ τὸν πλούσιο αὐτάρανο» λοιπὸν ἀπευθύνεται κάποιος ὁ Μέντωρ ἐκεῖνος, τὸν προσκαλεῖ καὶ τὸν παρακαλεῖ τάχα νὰ τὸν φωτίσῃ πῶς νὰ κερδίσῃ τὴν εὖνοια τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ἀλλὰ τὸν πιάνει μετὰ καὶ τὸν στέλνει καὶ τὸν σταυρώνουσε στὰ Σοῦσα, ἐνῶ αὐτὸς ἀρπάει καὶ τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν περιοχὴ του! Μὴ ἀνιψιά του μόνο, καὶ θετὴ του κόρη, κατάφερε νὰ σωθῆ, καταφεύγοντας στὸν Ἀριστοτέλη - πού τὴν πῆρε καὶ γυναῖκα του μετὰ, φτωχὴ βέβαια πιά, μὰ σεμνὴ κ' ἰκανὴ νέα κοπέλλα.

Ἦταν τὸν καιρὸ πού ὁ Φίλιππος χτύπησε τοὺς Θρᾶκες κι ἀπειλοῦσε τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν Πέρινο. Τότε ὁ Δημοσθένης συμβούλεψε τοὺς Ἀθηναίους νὰ στείλουν πρέσβεις στὸ Μέγα Βασιλέα, καὶ νὰ τὸν κατατοπίσουν ποιὸς ὁ σκοπὸς τῶν μακεδονικῶν ἐκείνων προπαρασκευῶν - λέγοντάς του κιόλας, πῶς εἶχε στὰ χέρια του, κρατούμενο, ἕναν ἀπ' τοὺς πιὸ δυνατοὺς φίλους τοῦ Φίλιππου καὶ μπασμῆνον σ' ὅλα του τὰ σχέδια.

48² [RE, VIII, 1, 831-2, *Hermias II* τοῦ P Natorp. Γιά μιὰ εὐνοικώτερη ἐπανεκτίμηση τοῦ προσώπου τοῦ Ἑρμία, βάσει τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Δίδυμου, 4, 59-6, 62 (ἔκδ. L Pearson-S Stephens, Stuttgart, 1983, 13-22) βλ. τὸ νεώτερο συμπληρωματικὸ ἄρθρο στὴ *RE Suppl* III, 1126-30, καὶ Berve, *Tyrannis*, I, 332-5 καὶ II, 688-9.]

49² [Φαίνεται πῶς λόγῳ τῆς σχέσης του μὲ τὴ μακεδονικὴ αὐλὴ ἀφ' ἐνός — καθὸ γιὸς τοῦ Νικόμαχου, προσωπικοῦ γιαιτροῦ τοῦ βασιλιά Ἀμύντα — καὶ μὲ τὸν Ἑρμία, ἀφ' ἑτέρου, ἐπαιξε ρόλο πολιτικοῦ διάμεσου στὶς συνεννοήσεις τοῦ ἀποστολάτη» Ἑρμία μὲ τὸν πάντα κατὰ τῶν Περσῶν ραδιουργοῦντα Φίλιππο. Γ' αὐτὸ καὶ πιθανολογεῖται ὅτι τὰ κριτήρια τῆς ἐκλογῆς του μετὰ, σὰ δάσκαλου γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, δὲν ἦταν μόνο τὰ πνευματικὰ - γιατί καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα τότε τὴν μεγάλη πνευματικὴ του ἀκτινοβολία ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ Jaeger, *Aristoteles*, Berlin, 1923, 121, μιλάει γιὰ ἀπολιτικοῦ χαρακτῆρα ἀποστολῆ» τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ τὴ συνδυάζει μὲ τὸ κλείσιμο μυστικῶν συμφωνιῶν μεταξύ τῶν δυὸ ἡγεμόνων. Βλ. καὶ *RE Suppl*, XI, 159-336, *Aristoteles* τοῦ Düring, ἰδιαίτερα 177-9, καὶ Berve, ἀρ 135. Πιὸ σκεπτικὸς ὁ Hammond, II, 518-9.]

Ὁ σατράπης τῆς ἐλλησπόντιας Φρυγίας Ἀρσίτης ἔστειλε στοὺς Περίνθιους χρήματα, τροφές, ὄπλα καὶ μισθοφόρους, ὑπὸ τὸν ἀθηναῖο Ἀπολλόδωρο· ἀλλ' ὅταν ἡ ἀθηναϊκὴ πρεσβεία γύρισε περσικὴ βοήθεια, ὁ Μεγάλος Βασιλιάς ἀπάντησε μὲ βαριά προσβλητικὴ καὶ βάρβαρη γραφή. "Ὅσο κι ἂν τοὺς περιφρονοῦσε ὁμως τοὺς Ἀθηναίους, ἢ καὶ τὴν καταστροφή τους ἀκόμ' ἂν μελετοῦσε, τὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα τράβηξαν πολὺ γρήγορα τὸ δρόμο τους παραπέρα, κ' εἶχαν πιά ὠριμάσει ὅταν ὁ Ὄγχος ἀξαφνα πέθανε...

Ἀπὸ τότε ποὺ γύρισε τρισένδοξος δορικτήτορας ἀπ' τὴν Αἴγυπτο εἶχε θρονιαστῆ ἐκεῖ στ' ἀνάκτορά του, καὶ βασίλευε μὲ τὴν πιὸ ἀχαλίνωτη αὐθαιρεσία κι ἀπανθρωπιά, ἔτσι ποὺ ὅλοι τὸν τρέμανε πιά καὶ τὸν μισοῦσαν - κι ὁ μόνος ὅπου τοῦχ' ἐμπιστοσύνη τὴν καταχράστηκε κι αὐτός: ὁ «πιστός του» ἐκεῖνος αἰγύπτιος, ὁ Βαγώας, ποὺ βαθύτερα ἀφωσιωμένος ὁμως στὴ λατρεία καὶ τὶς δεισιδαιμονίες τῆς πατρίδας του (αὐτῆς π' ὠστόσο καταπρόδωσ' ὁ ἴδιος) δὲν ξεχνοῦσε τὶς βεβηλώσεις τῶν ἀρχαίων τῆς ναῶν καὶ τῆ σφαγῆ τοῦ ἱεροῦ Ἄπι· κι ὅσο φούσκωνε ἡ ὀργὴ κατὰ τοῦ Ὄγχου σ' ὅλη τὴν ἐπικράτεια καὶ τὴν αὐλή, τόσο τολμηρότερα σχεδιάζε ὁ πανοῦργος εὐνοοῦμενος - κ' ἐντέλει πῆρε μὲ τὸ μέρος του τὸ γιαιτρὸ τοῦ βασιλιᾶ, κ' ἓνα δηλητήριο ξεπάστρεψε τὸ μισητὸ μονάρχη! Ἡ ἐξουσία ἦταν στὰ χέρια τοῦ εὐνοῦχου. Καὶ γιὰ νὰ σιγουρέψῃ τὴ θέση του κατάφερε ν' ἀνακηρυχτῆ βασιλιάς ὁ πιὸ μικρός γιὸς τοῦ Ὄγχου, ὁ Ἀρσῆς, καὶ νὰ σκοτωθοῦν τ' ἄλλα του ἀδέρφια, ξὸν ἀπὸ ἓνα: τὸ Βισθάνη.

Αὐτὰ γίνονταν τὸν καιρὸ τῆς μάχης στὴ Χαιρώνεια.

Σὲ λίγο κατάλαβε ὁ Ἀρσῆς τὴν ἰταμὴ θρασύτητα τοῦ εὐνοῦχου, καὶ δὲν τοῦ συγχώρησε καὶ τὸ φόνου τοῦ πατέρα του καὶ τῶν ἀδερφῶν του. Τὸν πρόλαβε ὁμως ὁ Βαγώας, κ' ὕστερ' ἀπὸ δυὸ χρόνια βασιλείας του μονάχα, τὸν δολοφόνησε κι αὐτὸν καὶ τὰ παιδιὰ του. Γιὰ δευτέρη φορὰ ἡ τιὰρα ἦρθε στὰ χέρια του. Ὁ βασιλικὸς οἶκος ὠστόσο ἦταν ἔρημος, γιὰτι κι ὁ Ὄγχος εἶχε ἀπαλλαγῆ ἀπ' ὅλα του τ' ἀδέρφια, κι ὁ Βαγώας εἶχε δολοφονήσει τοὺς γιουὺς ὅλους καὶ τ' ἀγγόνια τοῦ Ὄγχου, ξὸν ἀπ' τὸ Βισθάνη, πούχε προλάβει νὰ φύγῃ καὶ νὰ γλυτώσῃ. Ζοῦσ' ἀκόμα κι ὁ Ἀρβουπάλης, γιὸς ἐκεῖνου τοῦ Δαρείου ποὺ συνώμοσε κατὰ τοῦ πατέρα τοῦ Ἀρταξέρξη β' κ' ἐκτελέστηκε. Οἱ Πέρσες ὁμως προτιμοῦσαν τὸν Κοδομαννὸ (ἀπόνα παρακλάδι τῆς δυναστείας τῶν Ἀχαιμενιδῶν), γιὸ τοῦ Ἀρσάμη (ἀνιψιοῦ ἀπ' ἀδερφὸ τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ β') καὶ τῆς Σισύγαμβης (μιᾶς ἀπὸ τὶς κόρες τοῦ ἴδιου Ἀρταξέρξη). Ὁ Κοδομαννός, στὸν πόλεμο ἐκεῖνο τοῦ Ὄγχου κατὰ τῶν Καδοῦσιων, στὴ βόρεια Μηδία, εἶχε κάποτε δεχτῆ τὴν πρόκληση ἑνὸς πελώριου ἀρχηγοῦ τους, ποὺ κανένας ἄλλος δὲν τόλμαγε νὰ τὰ βάλῃ μαζί του, καὶ τὸν

ένίκησε! Τότε πήρε τὸ βραβεῖο τῆς ἀνδρείας ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ τ' ὄνομά του εἶχε γίνει θρύλος πιά, σὲ παλιούς καὶ σὲ νέους, ὁ δὲ Ὡχος τὸν εἶχε γεμίσει μὲ δῶρα καὶ τιμές, καὶ τοῦχε δώσει καὶ τὴ σατραπεία τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Βαγῶας, λοιπόν, ποὺ δὲν ἀποκλείεται καὶ γιὰ νὰ ικανοποιήσῃ τὸν περσικὸ λαὸ νὰ εἶχε συνεργήσει στὴν ἀνάρρηση, καὶ βαυκαλιζόταν πὼς γι' αὐτὸ θὰ τοῦ χρωσιόταν κ' εὐγνωμοσύνη ἀπ' τὸν καινούργιο βασιλιά, γρήγορα θὰ καταλάβαινε πόσο εἶχε γελαστῆ· ὁ Κοδομαννὸς — ποὺ τὸν εἶπαν καὶ *Δαρεῖο* — τὸν μισοῦσε σὰ φονιά καὶ περιφρονοῦσε τὶς συμβουλές του. Ὅπου ὁ εὐνοῦχος ἀποφάσισε νὰ τὸν βγάλῃ κι αὐτὸν ἀπ' τὴ μέση, καὶ τοῦ ῥιξε δηλητήριο στὸ ποτήρι του· ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ἦταν προειδοποιημένος, καὶ τὸν φώναξε καὶ τοῦ πρόσφερε νὰ πιῇ (σὰν ἀπόδειξη τάχα τῆς ξεχωριστῆς εὐνοίας ποὺ τοῦ χάριζε) ἀπ' τὸ ἴδιο του τὸ βασιλικὸ ποτήρι! Κ' ἔτσι τιμωρήθηκε ὁ Βαγῶας.

Τὰ ἡνία ἤρθαν στὰ χέρια βασιλιά ποὺ καιρὸ εἶχε νὰ δῆ ἡ Περσία. Ὁραῖος καὶ σοβαρὸς — καθὼς πάντ' ἀγαπάει ὁ ἀσιάτης νὰ σκέφτεται τὸν ἄρχοντά του —, εὐγενικὸς σ' ὄλους κι ἀπ' ὄλους τιμημένος, μ' ἀρετὲς περισσιες τῶν μεγάλων του προγόνων προικισμένος — καὶ χωρὶς τὶς βδελυρὲς κακίες καὶ ντροπὲς τοῦ Ὡχου, ποὺ φέρανε τὸν δλεθρο στὴ χώρα — φαινόταν ὁ Δαρεῖος προωρισμένος νὰ γιατρέψῃ τὶς πληγὲς τῆς ἐξουσίας, ποὺ τὴν πήρε χωρὶς αἷμα κ' ἐγκλημα κανένα. Ξεσήκωμα δὲν ἐτάραξε τὴ βασιλεία του· κ' ἡ Αἴγυπτος ἀκόμα εἶχε ξαναενταχτῆ στὴν περσικὴ ἐπικράτεια - κ' ἡ βορεινὴ Βακτριανὴ κ' ἡ δυτικὴ Συρία στέκαν πιστὲς κ' ὑπάκουες· φαινότανε πὼς ἀπ' τὶς ἰωνικὲς ἀκτὲς ἴσαμε τὸν Ἰνδὸ ἢ Ἀσία ὅλ' ἦταν σίγουρη, ἔπειτ' ἀπὸ τόσες ἀναστατώσεις, καὶ στέρεα ἐνωμένη πιά ὑπὸ τὸ σκῆπτρο τοῦ γενναίου Δαρείου.

Κι ὥστός ὁ βασιλιάς αὐτὸς εἶναι ὁ στερνὸς διάδοχος τοῦ Κύρου ἐκείνου τοῦ μεγάλου κυβερνήτης πάνω σ' ὅλη τὴν Ἀσία! Σὰ νὰ χρωστοῦσ' ἓν ἀναμάρτητο κεφάλι νὰ πληρώσῃ τὴν ἀρρώστεια τοῦ κορμιοῦ ποὺ πιά δὲ γιατρευόταν! Νὰ κιόλα στὴν ἀπόμακρη τὴ δύση ψηλὰ ξεσηκώνεται ἄγριος ὁ καιρὸς τῆς θύελλας ποὺ θ' ἀφανίσῃ πιά γιὰ πάντα τὴν Περσία! Τὸ μήνυμα ποὺ στέλνουν οἱ σατράπες δίπλ' ἀπ' τὴ θάλασσα λέει, πὼς ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδας κλείσαν εἰρήνη-συμμαχία· καὶ πὼς ἐκεῖνος τῶρα ἐτοιμάζει τὸ στρατό του, νὰ μπῆ τὴν πρώτην ἄνοιξη καὶ νὰ χτυπήσῃ τῆς Μικρασίας τοὺς πάνω τόπους!

Ὁ Δαρεῖος μὲ κανέναν τρόπο δὲν ἤθελε τέτοιον πόλεμο. Μπορεῖ καὶ νὰ προαισθανόταν πὼς ἡ πελώρια ἐπικράτειά του, κλονισμένη πιά ἐσωτερικά, καὶ σὲ παρακμῇ, μ' ἓνα σκούνημ' ἀπόξω θὰ σωριαζόταν; Γι' αὐτό, ἴσως, καὶ δίσταζ' ὀλοένα - μέχρι ποὺ ξόδεψε καὶ τὸ ἔσχατο περιθώριο νὰ προλάβαινε τὴν ἐπικείμενη ἐπίθεση ποὺ φοβόταν...

Τὸν ἴδιον καιρὸ π' ὁ Δαρεῖος ἀναλάμβανε τὴ βασιλεία, ὁ Φίλιππος διάταξε τίς πρώτες του δυνάμεις, ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἄτταλο, νὰ διαβοῦν τὸν Ἑλλήσποντο καὶ ν' ἀγκιστρωθοῦν στίς ἑλληνικὰς πόλεις τῶν πρώτων σατραπειῶν. Εἶχε κιόλας παραγγείλει στοὺς συντρόφους τῆς ἑλληνικῆς συμμαχίας νὰ στείλουν ὁ καθένας τὸ στρατὸ πὸ τοῦ ἀναλογοῦσε καὶ τίς σχετικὰς τριήρεις στὸ στόλο, ἐνῶ κι ὁ ἴδιος σκεφτόταν πιά νὰ κινήσῃ νὰ μπῆ ἐπικεφαλῆς τῆς ἐνιαίας μακεδονικῆς κ' ἑλληνικῆς στρατιᾶς, καὶ νὰ ξεκινήσῃ τὸ μεγάλο ἔργο τῆς ζωῆς του, πὸ τόσο εἶχε γι' αὐτὸ κοπιᾶσει ὡς τώρα.

Α' 2

Ἡ μακεδονικὴ χώρα, ὁ λαὸς κ' ἡ βασιλεία - Ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Φίλιππου
Οἱ εὐγενεῖς κ' ἡ αὐλή - Ἡ Ὀλυμπιάς, - Τὰ νιάτα τοῦ Μεγαλέξαντρου - Διάσταση στὸ
βασιλικὸ οἶκο - Ἄτταλος - Δολοφονία τοῦ Φίλιππου

Μὰ ἦταν ὁ Φίλιππος, ἦταν οἱ Μακεδόνες του Ἕλληνες, γιὰ ν' ἀνα-
λάβουν μ' ἑλληνικὴ ταυτότητα τὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα, στ' ὄνομα τοῦ
ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας;⁵⁰

Οἱ ὑπέρμαχοι τῆς παλιᾶς τοπικιστικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἑλληνι-
κῆς ἐλευθερίας συχνὰ τὸ παραμφισβητήσαν, καὶ μ' ἐπικεφαλῆς τὸν κο-
ρυφαῖο τους ρήτορα, τὸ Δημοσθένη, πού με τὴν πατριωτικῆ-ἀθηναικῆ
του θέρμη φτάνει νὰ βεβαιώη πὼς μὴτ' Ἕλληνας ὁ Φίλιππος, μῆτε κἂν
συγγενῆς τῶν Ἑλλήνων, παρὰ στοὺς βάρβαρους ἀνήκει - καὶ σὲ κείνους
μάλιστα π' οὔτε καὶ «δουλικὸ» ἀπὸ δαύτους δὲ θ' ἀγόραζε κανεὶς ποτέ!⁵¹

50^P [Σοβεῖ ἓνα λάθος ρητορικῆς τακτικῆς, τροποντινά, στὴν ἀνάπτυξη τῶν θέσεων
αὐτῶν ἐδῶ ἀπ' τὸν Droysen Ὁ κατεζοχὴν ἑλληνοθρεμμένος — με παιδεία βαθεῖα
προσωπικὴ του, καίρια προσδιοριστικὴ του, κι ἀπὸ τί δάσκαλο τὸ μέγιστο τῶν
αἰώνων Ἀριστοτέλη, καὶ με τὸν Ὅμηρο πάντα κάτω ἀπ' τὸ προσκεφάλι του],
κατὰ τὴν παράδοση, καὶ με ἰνδαλμά του βασανιστικὸ ἥρωικὸ του ἐφ' ὄρου ζωῆς
τὸν ἀκμαϊότερο τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων παλληκαριῶν ὄλων ἐσαεὶ τρα-
γικώτατο Ἀχιλλέα — εἰν' ὁ Ἀλέξανδρος, ὄχι πρώτιστα ὁ (παρὰ τὴν ἐκτί-
μησὴ του στὴν ἑλληνοπαιδεία) πάντως μακεδονικώτερος καὶ στενότερος Φίλιπ-
πος Κι ὁ Ἀλέξανδρος ἔργω προσδίδει τὸν μεγαλόπνοο ἐκεῖνο ἐλληνιστι-
κὸ χαρακτήρα, ὄχι ὁ Φίλιππος, στὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα, τὸν προαιώνια κατα-
τεθειμένον ἀπ' τὴν ἱστορία τους σὰν ἰδανικὸ σκοπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα
τῶν Ἀθηναίων, μετὰ τὸ Μαραθῶνα καὶ τὴ Σαλαμίνα, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰώνων ἀπὸ
παλιότερα Ἐξαίροντας ὑπὲρ Φιλίππου τόσο τὴ θέση καὶ τὴν ποιότητα αὐτῆ —
πρὸς ἀπόδειξη κιάλας ἐδῶ τῆς ἀπὸ καταβολῆς ἑλληνικῆς μακεδονικῆς ταυτότη-
τας — ὁ Droysen ρητορικὰ ὕφαιρει κυριώτατη καὶ ταυτοτικὴ προσωπικὴ
ιδιότητα τῆς κύριας μορφῆς τῆς πραγματείας του, τοῦ Μεγαλέξαντρου, αὐτῆς δη-
λαδὴ ἴσα-ἴσα πού ὅμως καὶ τοῦ ἐμπνέει ριζικὰ τὸ δημιουργικὸ θαυμασμὸ καὶ
ποιεῖ ἔτσι τ' ὄλο ἱστορικὸ του ἔργο τοῦτο Ἀλλὰ πέραν τοῦ εἰδικοῦ θέματος τῆς
ρητορικῆς αὐτῆς τακτικῆς, δὲν ἀληθεύει πράγματι πὼς ὁ Φίλιππος ἔ-
χει, καὶ μάλιστα ὅσο τοῦ ἀποδίδει ὁ Droysen, τίς ὄχι μόνο ἑλληνικὲς μὰ καὶ εἰ-
δικώτατα ἑλληνίζουσες ιδιότητες αὐτές, πού κυριώτατα τοῦ Μεγαλέξαντρου τὴν
προσωπικὴ ταυτότητα προσδιορίζουν]

51^P Δημοσθένης, Κατὰ Φιλίππου, Γ' 31. οὐ μόνον οὐχ Ἕλληνας ὄντος οὐδὲ προσή-
κοντος οὐδὲν τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλ' οὐδὲ βαρβάρων ἐντεῦθεν ὄθεν καλὸν εἰπεῖν, ἀλλ'
ὀλέθρου Μακεδόνας, ὄθεν οὐδ' ἀνδράποδον πρῖαιτό τις ἂν ποτε. Καὶ Ὀλυθιακός,
Γ' 16 οὐκ ἐχθρός; οὐκ ἔχων τὰ ἡμέτερα, οὐ βάρβαρος; Καὶ 24 ὑπήκουεν δ' ὁ ταύ-

Παλιότερες παραδόσεις όμως άλλη άποψη μεταφέρουν· νά ὁ Αἰσχύλος, ὅπως εἶδαμε, στίς *Ἰκέτιδες*, πού βάζει τὸ βασιλιά τῶν Ἀργῶν *Πελασγὸ* νά λέη ὅτι τὸ γένος του, οἱ *εὐλόγως* ἀπ' τ' ὄνομά του ἐκεῖνοι *Πελασγοὶ* ἀποκαλούμενοι, ὅλη τὴ χώρα κατοικοῦν δυτικά τῶν Στρυμόνα μετ' ἀγνά νερά, καὶ τὰ βουνά τῆς Δωδώνης καὶ τὴν Πίνδο καὶ τίς πλατειές κοιλάδες τῆς Παιονίας· ἄρα, γιὰ τὸν ἀρχαῖο μαραθωνομάχο, ὁ *μόφυλοι* εἶναι ὅσοι ζοῦνε στίς κοιλάδες τοῦ Ἀλιάκμονα καὶ τοῦ Ἀξιοῦ, μ' ὅσους ἀπὸ παλιὰ εἶν' οἱ ντόπιοι τῆς χώρας ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ὡς τὸ Ταίναρο καὶ τὰ δυτικά τῆς Πίνδου. Ἡ φηλὴ αὐτὴ Πίνδος, πού χωρίζει τὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Δωδώνης, μετ' ἰσχυρὰ βορεινὴς τῆς προεκτάσεις ὡς τὸ Σκάρδο ἀποχωρίζει καὶ τὴ Μακεδονία ἀπ' τὴν Ἰλλυρία, κ' ὕστερα τραβῶντας ἢ σειρὰ τῶν βουνῶν κατὰ τίς πηγὰς τοῦ Στρυμόνα, καὶ παραπέρα, νοτιανατολικά, πάνω ἀπ' τὴν ἀριστερὴ του ὄχθη, σὰν Ὀρβηλὸς πιά, κατεβαίνει στίς ἀκτές, κλείνοντας ἔτσι φυσικὰ τὰ ὄρια μεταξὺ τῆς μακεδονο-παιονικῆς χώρας καὶ τῆς πρὸς τ' ἀνατολικά καὶ τὰ βόρεια ἐκτεινόμενης πιά περιοχῆς τῶν θρακικῶν λαῶν. Τὴν περικλίστη αὐτὴ γῆ διασχίζουν ὁ Ἀλιάκμων, ὁ Ἀξιὸς μετ' ἰσχυρὰ παραποτάμια του, ὁ Στρυμὼν, καὶ μιὰ δευτέρη καὶ μιὰ τρίτη ὄροσειρά, πού ὁμόκεντρη κάπως μετ' ἰσχυρὰ Πίνδου-Σκάρδου-Ὀρβηλοῦ περιέχει τὴν ἐσωτερικώτατη χαμηλὴ καὶ παράλια πεδιάδα τῆς Πέλλας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης στὸ Θερμαϊκόν. Γύρω ἀπ' τὴν πεδιάδα ὁ διπλὸς κύκλος κοιλάδων, π' ἀνάμεσά τους κυλᾶν τὰ νερά τους τὰ τρία ποτάμια — καὶ τῶν δυτικῶν οἱ ἐκβολές, Ἀξιοῦ καὶ Ἀλιάκμονα, ζευγαρωτὲς στὴ θάλασσα — χωρίζει φυσικὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς χώρας σ' ἐντοπισμένα ἔτσι ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους φύλα, καὶ κάνει τὴν παραθαλάσσια πεδιάδα κοινὸ τους κέντρο καὶ ἀγορὰ συνενωτικὴ τους.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ἐξ ἄλλου, ὁ λαὸς πού μετὰ ὀνομάστηκε *Δωριεῖς*, διωγμένος ἀπὸ τὴ Θεσσαλία τράβηξε κατὰ τὴν Πίνδο, στὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονα, κ' ἐκεῖ πῆρε τ' ὄνομα *Μακεδόνες*.⁵² Ἄλλες παραδόσεις λένε, πὼς ὁ Ἀργεῆας, ὁ γενάρχης τῶν Μακεδόνων, ἔφυγε ἀπ' τὸ Ἄργος καὶ πῆγε στὴν Ὀρεστίδα, τὴ χώρα γύρω ἀπ' τίς πηγὰς τοῦ Ἀλιάκμονα — κ' ἔτσι ἐξηγοῦν καὶ τ' ὄνομα Ἀργεάδαι, πούχ' ἴσως ὁ βασιλικὸς τους οἶκος.⁵³

τὴν τὴν χώραν (τὴ Μακεδονία) ἔχων, αὐτοῖς βασιλεὺς (ὁ Φίλιππος), ὡσπερ ἐστὶ προσήκον βάρβαρον Ἑλλησι. Καὶ Περὶ τῆς παραπροσβείας, 305

52^α Ἡρόδοτος, Α' 56. Λεπτομέρειες γιὰ τοὺς θρύλους αὐτοὺς βλ. στὸν Abel, *Macedonien*. [Γιὰ τὴν ἔτυμολογία τοῦ ὀνόματος *Μακεδῶν*, βλ. Frisk, II, 163.]

53 Κατὰ τὸν Ἀππιανόν, *Συριακὴ*, 63. Ἄργος τὸ ἐν Ὀρεστίᾳ ὄθεν οἱ Ἀργεάδαι Μακεδόνες. Πρβλ. Στράβωνα, Ζ' 329, *Ἐπιτομή*, ἀπόσπ. 11, καὶ τοὺς σιβύλλειους στίχους στὸν Πausanία, Ζ' 8, 9

Κατ' ἄλλην ὁμως παράδοση,⁵⁴ πού μετὰ ἐπεκράτησε στή Μακεδονία, τρεῖς ἀδερφοί Ἡρακλεΐδες, ἀπό τὸ βασιλικὸ γένος τῶν Τημενιδῶν στοὺς Ἄργους, φύγανε κατὰ τὸ βοριά, στὴν Ἰλλυρία, κ' ἔπειτα προχώρησαν στὴν πάνω Μακεδονία καὶ κατοίκησαν στὴν Ἐδεσσα, στοὺς ὀρητικὸς καταρράχτες, πού τὰ νερά τους κατακυλᾶνε στὴν πλατειὰ κ' εὐφορὴ παραθαλάσσια πεδιάδα· σ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν Ἐδεσσα — πού λέγεται κ' *Αἰγαί*⁵⁵ — ὁ μικρότερος ἀδερφὸς Ἰδρυσε, λέει, τὸ βασίλειο μὲ τ' ὄνομα τῶν *Μακεδόνων*, πού μετὰ πῆρε σιγὰ-σιγὰ καὶ τὶς γειτονικὲς χώρες: Ἡμαθία, Μυγδονία, Βοττιαία, Πιερία κὶ Ἀμφαξίτη.

Στὰ ἴδια λοιπὸν πελασγικὰ φύλα ἀνῆκαν κ' οἱ κάτοικοι τῶν τόπων αὐτῶν, πού κάποτε κάτεχαν ὅλη τὴν ἑλληνικὴ χώρα, καὶ κάποια ἀπ' αὐτά, καθὼς μεῖναν καθυστερημένα ἀπ' τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων, τοὺς φαινόντουσαν ὕστερα ἐκείνων σὰ βάρβαροι, ἢ μισοβάρβαροι. Ἡ θρησκεία ὁμως καὶ τὰ ἥθη τῶν Μακεδόνων μαρτυροῦν τὴν κοινὴ καταγωγὴ· κὶ ὅσοσδήποτε μεθοριακὲς ἐπιμιξίες κὶ ἀν γίναν μὲ ἰλλυρικὰ καὶ

54^H Ἡρόδοτος, Η' 137 κ.ε., Ε' 22. Θουκυδίδης, Β' 99, καὶ στοὺς 100 *ξόμπαντες οἱ ἄλλοι βασιλεῖς ὅκτω οἱ πρὸ αὐτοῦ* (τοῦ Ἀρχέλαου) Ἔρα ἡ βασιλικὴ γενεαλογία πού φτάνει ἴσαμε τὸν Κάρανο θὰ στήθηκε ἀργότερα — κατὰ τοὺς Weissenborn καὶ Gutschmid —, ἀπ' τὸν Εὐριπίδη [Βλ. σχετικὰ. Beloch, III 2, 49 κ.ε., καὶ Hammond, II, 5 κ.ε.]

55^H [Βλ. Frisk, I, 31, *αἰγιαλός* Κατὰ τὸν Hirschfeld, RE, I, 1, 944, *Aigai*, τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα μὲ ρίζα ΑἰΓ- (π.χ. *Αἴγιον*, *Αἴγινα*, *Αἰγείρα*, *Αἰγαῖον*, *Αἰγὸς ποταμοὶ* κ.λ.) δηλώνουν, σχεδὸν πάντα, τὴν ὑπαρξὴ νεροῦ, εἴτε πρόκειται γιὰ παραθαλάσσιες τοποθεσίες, ποταμούς, εἴτε θάλασσες. Τὸ τοπωνύμιον Ἐδεσσα, πού κατὰ τὴ μέχρι προσφάτως ἀναντίρρητα κρατοῦσαν ἀποψή (*Kleine Pauly*, II, 197, καὶ RE, XIV, 1, 657) χρησιμοποιοῦταν στὴν ἀρχαιότητα ἀδιακρίτως ἀντὶ τοῦ *Αἰγαί*, δηλώνει ἐπίσης σχέσιν μὲ ὑδάτινο στοιχεῖο (βλ. τοῦ Στέφανου Βυζάντιου Ἐδεσσα, πόλις Συρίας, διὰ τὴν τῶν ὑδάτων *ρύμην οὕτω κληθεῖσα*], καὶ πρβλ. τὴ φρυγικὴ λέξις *βέδν*: ὕδωρ, καὶ τὴ γερμανικὴ *Wasser*). Κοντὰ στὴν περιοχὴ πού πάνω-κάτω ὑποθέτουμε πῶς θὰ πρέπει νὰ βρίσκονταν οἱ ἀρχαῖες *Αἰγὸς/Ἐδεσσα*, ἔχουμε τὸ μεσαιωνικὸ τοπωνύμιον *Βοδενά*, ἀπ' τὴ σλαβικὴ λέξις *voda* (νερό) Ἡ λέξις εἶναι συγγενὴς μὲ τὴν ἀρχαία μας *ὕδωρ* Βλ. Frisk, II, 957-9 καὶ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941, 197. Αὐτὴ ἡ ἐτυμολογικὴ συγγένεια τῶν τριῶν χρονικὰ ἐπάλληλων ὀνομασιῶν (βλ. ὁμως καὶ τὴν κριτικὴ τοῦ Kallénis, I, 306-16) παρέχει κάποια βάση γιὰ τὴν ταύτιση τῶν ἀρχαίων *Αἰγῶν/Ἐδέσσης* μὲ τὰ *Βοδενά* (σημερινὴ μετωνομασμένη Ἐδεσσα πάλι). Ἀντίθετα, ὁ Hammond, I, 156-8, II, 157, ἐνῶ δέχεται τὴν ταύτιση τῆς ἀρχαίας Ἐδέσσης μὲ τὰ *Βοδενά*, ἀμφισβητεῖ τὴν ταύτιση *Αἰγῶν-Ἐδέσσης*, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα χωρίο τοῦ Ἰουστίνου (VII, 1, 7 κ.ε.), ὅλα τ' ἄλλα δεδομένα, ἐπιγραφικὰ καὶ νομισματικὰ, καθὼς κ' οἱ μαρτυρίες τῶν λοιπῶν ἀρχαίων συγγραφέων, δείχνουν ἀναμφίβολα ὅτι Ἐδεσσα καὶ *Αἰγαί* ἦταν διαφορετικὲς πόλεις. Στὸ πρόβλημα τῆς τοποθεσίας τῶν *Αἰγῶν* ὁ Hammond προτείνει τὴ θέσιν Παλατίσια-Βεργίνα, ἀποψή πού ἐνισχύεται ὕστερ' ἀπ' τὶς πρόσφατες ἀνασκαφὲς στὴν περιοχὴ αὐτῇ. (Βλ. καὶ Errington, 13.)

θρακικά φύλα, ή μακεδονική γλώσσα αναπτύχθηκε σάν παραπλήσια με τις αρχαιότερες ελληνικές διαλέκτους.⁵⁶

Ο τίτλος *Ἐταῖροι* κράτησε στὸ στρατιωτικὸ καθεστῶς τῶν Μακεδόνων κ' ἴσαμε τὰ στερνά τους χρόνια· κι ἂν συναρτᾶται, πού' ἀναμφισβήτητο, πράγματι,⁵⁷ μετὶ τὶς ρίζες τῆς βασιλείας ἐκεῖ, σημαίνει πῶς τὸ πεπρωμένο τῶν Ἡρακλειδῶν λοιπὸν καὶ στὴ Μακεδονία πορεύτηκε ὅπως καὶ τῶν προγόνων τους στὴν Πελοπόννησο. Ἐποικοὶ δηλαδὴ σὲ ξένη χώρα δὲν μπορούσαν παρὰ νὰ βασιζοῦν τὴν ἀρχὴ τους στὴν καθυ-

56^B Στὰ νεώτερα χρόνια, ὁ A Fick, *Zum makedonischen Dialekte*, στὸ *Kuhn's Zeitschrift*, XXII, 193 κ ἔ, ἔρριξε φῶς σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ νομίζω ὅτι, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ G Meyer, *Jahrbuch fur Klass Phil*, 1875, 186, ἀπέδειξε πειστικά, πῶς ὅ,τι σώζεται ἀπ' τὶς μακεδονικὲς γλώσσες καὶ ὀνόματα εἶναι στὴν οὐσία ἐλληνικὰ, καὶ μάλιστα τὰ ὀνόματα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο τὸ φιλέλληνα καὶ πίσω, δηλαδὴ τοῦ ἴδιου καὶ τῶν προκατόχων του· Ἀμύντα, Ἀλκέτα, Ἀέροπου, πούνα κι ὄνομα βασιλιά τῆς Τεγέας (Παυσανίας, Η' 44, 8), τοῦ Φίλιππου, τοῦ Περδίακα Ἐξ ἄλλου, ὅμως, σὲ κατάλογο μακεδονικῶν ὀνομάτων, χρονολογούμενο ἀπ' τὴν 89^η ὀλυμπιάδα (CIA, I, ἀρ 42 [IG², I, ἀρ 71]), βρίσκονται καὶ κάποια παράδοξα, ὅπως *Γαιτέας*, *Σταδμέας*, καὶ στὸ ἀπόσπ 42d τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς *Ἐθαρὸς*, *Κρατένας* [βλ ὅμως καὶ Hoffmann, 141-50, πού ἐτυμολογεῖ τὰ *Σταδμέας* καὶ *Ἐθαρὸς* ἀπὸ ἐλληνικὲς ρίζες] Μεταξὺ τῶν μακεδονικῶν γλωσσῶν, στὸ Meyer (ὁ π., ἀρ 50), ἡ λέξη *γράβιον* (δαδὶ ἀπὸ πεῦκο, γιὰ φωτισμὸ) [βλ καὶ Ἀνδριώτη] θυμίζει τὸν ἰλλυριῶ βασιλιά *Γράβο* (βλ ἐπιγραφὴ τοῦ 356/5, *Ἐφημ Ἀρχ*, 1874, 451, ἀρ. 435, CIA, II, 66b) [IG², II, ἀρ 127, Ditt, *Syll*³, ἀρ. 196, καὶ Bengtson, *Staatsvertrage*, II, ἀρ 309. Γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων βλ Χατζιδάκι, *Περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων*, Ἀθῆναι (1896, 1899), Kaerst, I, 154-63, Geyer, *RE*, XIV 1, 638-771, *Makedonia*, πού τοποθετεῖ πολὺ σωστά τὸ ζήτημα, Hammond, II, 39-54, Glotz-Cohen, 206-11, ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, καὶ πῶς οἱ γλωσσολόγοι ἔχουν ἐπιδοθῆ μετὰ μανίας (συχνὰ μάλιστα μετ' σκοποῦς ὄχι δὰ καὶ τόσο ἐπιστημονικοῦς) στὴ μελέτῃ τῶν γλωσσῶν τῆς μακεδονικῆς διαλέκτου πού μᾶς διέσωσαν οἱ ἀλεξανδρινοὶ λεξιμογράφοι, ἐνῶ δὲ γνωρίζουμε σχεδὸν καθόλου τὴ θρακικὴ καὶ ἰλλυρικὴ γλώσσα, κ' εἶν' ἀδύνατο νὰ ἐξηγήσουμε τ' ἀποσπασματικὸ γλωσσικὸ ὕλικὸ συγκρίνοντάς το μόνον μετ' τὴν ἐλληνικὴ. Πρόσφατα ὅμως ἡ προϊστορικὴ ἀρχαιολογία ἤρθε ἀρωγὸς στὴν ἐθνολογικὴ αὐτὴ ἔρευνα, δείχνοντας πῶς στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας δὲ ὀὰ πρέπει νὰ ζοῦσε μόνον μιὰ φυλὴ φαίνεται πῶς ἡ ἰλλυρικὴ καὶ θρακοφρυγικὴ ἐπίδραση, φυλετικὴ ὅσο καὶ γλωσσικὴ, ἦταν ἰσχυρῆ, τὰ ἐλληνικὰ ὅμως φύλα μὲν ἀσθερὰ τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο, καθὼς μαρτυροῦν καὶ τὰ ὀνόματα ἑορτῶν καὶ μνηῶν, πού, σημειώτων, δὲ συναντιοῦνται ἄλλοῦ στὴν Ἑλλάδα - ἐνδειξὴ τῆς ἀπομόνωσης τῶν Μακεδόνων ἀπ' τοὺς ἄλλους Ἕλληνας.]

57^H [Τὸ θέμα δὲν ἔχει ξεκαθαριστῆ πλήρως. Οἱ Hans Droysen, *Heerwesen*, 108, 1, Hoffmann, *Makedonen*, 115, 161, Glotz-Cohen, III, 233, Tarn, II, 137 καὶ Kalléris, I, 172-9 συμφωνοῦν μετ' τὸν J G Droysen πῶς ὁ ὄρος *εταῖροι* ἐπιβίωσε διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀπ' τὴν ἰδρυση τῆς βασιλείας στὴ Μακεδονία ὡς τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Kaerst, I, 183-4, ὁ Berve, I, 30, κ' ἄ φρονοῦν πῶς ἀποτελεῖ μεταγενέστερο (ἐνσυνειδητο) δάνειο ἀπὸ τὴ γλώσσα τῶν ἐπῶν. βλ καὶ *RE*, VIII, 2, 1374-80, *εταῖροι* τοῦ Plaumann (ιδιαιτέρα 1375).]

ποταγή τῶν ἰθαγενῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσία τους· μόνο πού ἐδῶ, στὸ βορρᾶ, περισσότερο ἀπ' ὅσο σὲ κάθε ἄλλον τόπο Δωριέων, τὸ παλιὸ μὲ τὸ νέο συγχωνεύτηκαν ὀργανικά σ' ἓνα ὄλο, πού κρατοῦσε τὸ σφρῖγος καὶ τὴ ζωηρότητα (μὰ καὶ τὴν ἄξεστη πρωτεϊκὴ τραχύτητα) τῶν πατέρων, τὴν ποιότητα θάλεγε κανεὶς ἥρωικοῦ καιροῦ, σ' ἐλάχιστα «ποιητικὴ» μορφή. Τρόποι καὶ ἤθη ἐκεῖ κατεξοχὴν παλαικὰ: "Ὅποιος ἐχθρὸ σὲ μάχη δὲ σκότωσ' ἀκόμα, νάναι ζωσμένος τὴ φορβιά,⁵⁸ τὸ χαλινάρι! Κι ὅποιος κυνηγῶντας κανέν' ἀγριογούρουνο δὲ σκότωσ' ἀκόμα, στὸ δεῖπνο νάναι καθιστός, στητός, νὰ μὴ ἀναγέρνη!⁵⁹ Καὶ στὴν κηδεῖα, ἡ κόρη τοῦ νεκροῦ νὰ σβήνη τὴ φωτιὰ πούκαψε τὸ γονιὸ της!⁶⁰ Καὶ λέν πῶς τὸ τρῶ-παιο, πού πρῶτος ἐστῆσ' ὁ Κάρανος, σὰ νίκησε τὰ ντόπια μακεδονικὰ φύλα, θέλημα θεοῦ καὶ τόρριξε τὴ νύχτα ἓνα λιοντάρι! - πᾶ' νὰ πῆ: Δὲ νίκησαν ἐχθρούς· φίλους βρῆκαν!⁶¹ Κι ἀπὸ τότε τὸ ἔθιμο τὸ μακε-

58^p Ἀριστοτέλης *Πολιτικά*, Η' 1324b [Φορβιά καὶ καπίστρι καὶ χαλινάρι καὶ δερμάτινο περιστόμιο τῶν αὐλητῶν, γιὰ νὰ μετριάζουσι τὴ φωνὴ τοῦ αὐλοῦ, νὰ μὴ βγαίνῃ ἄγρια, τραχειὰ καὶ ἀνώμαλη Δηλαδή, τὸ ἀπώτερο νόημα νάναι μαζεμμένος ὁ ζωσμένος τὴ φορβιά, ἀφοῦ — σὰν πιὸ νέος (ἢ δειλός, ἢ ὄχι ὀπωσδήποτε ἰκανός, καθὼς οἱ ἄλλοι, οἱ ἀψημμένοι, στὸν πόλεμο καὶ στὴν παλληκαριά) — δὲν κατὰφερ' ἀκόμα νάχη σκοτώσει ἐχθρὸ πάνω σὲ μάχη. Γιατὶ δὲν ἔχει λοιπὸν τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τοὺς ἄλλους - μιὰ καὶ τὰ δικαιώματα, ὅλα, εἶναι ἥρωικῆς πολεμικῆς κοινότητος δικαιώματα, κατὰ βᾶση, κ' ἡ ἀντρικὴ ἀξία (τὸ σύστημα ἀξιώσεων, γενικώτερα, ἡ ἀξιολογία τῆς μακεδονικῆς κοινωνίας) μένει, ὡς τὸ τέλος, πολεμικῆς ὑφῆς, ἥρωικοῦ-στρατιωτικοῦ κατεστημένου ἔκφραση.]

59^p Ἠγήσανδρος στὸν Ἀθήναιο, Α' 18 [FHG, IV, 419, ἀπόσπ. 33. Γενικώτερα δηλαδὴ σεμνός! Γιατὶ ἀκόμα δὲν ἔχει ἀξιοθῆ — ἔργω (καὶ τὸ πολεμικὸ εἶναι τὸ πρῶτιστο στὴν ἀξίωσή τους τῶν Μακεδόνων) — νάναι πράγματι ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ ὑπάρχη κι αὐτὸς ὅπως ἐκεῖνοι, πού ἀνακεκλιμένοι — καθὸ δικαιωματικὰ βέβαιοι ἐν ἑαυτοῖς, χάρη στὶς ἥρωικῆς τους πράξεις κ' ἐμπειρίες — στὰ συμπόσια κ.λ., κατὰ τὸ καθολικώτερο ἑλληνικὸ ἔθος.]

60^m Ὁ Δοῦρις [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ. 94] ἀνάγει τὸ ἔθιμο στὴν κόρη τοῦ Ἡρακλῆ, τῆ Μακαρία, πού κατ' ἄλλο θρύλο θυσίασε τὸν ἑαυτὸ της γιὰ ἐξίλασμό (Hrbll K O Muller, *Dorier*, I, 55)

61^p Πausanias, Θ' 40, 8 Ἐδῶ τὴ θέση τοῦ Περδίκκα (βλ. Ἡρόδοτο, [H' 137 κ.ε.]) πῆρε σὰν ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας ὁ Κάρανος [βλ. *RE*, X, 2, 1928-9, Hammond, II, 5-14. Καὶ σὰν καταβολικὸ οἰωνό, ἀπ' τὴν ἀρχαιότατη παράδοση τῶν Μακεδόνων — πού ζοῦσε βέβαια καὶ μὲς στὴ συνείδηση τοῦ Μεγαλέξαντρου — τὸ παραθέτει ὁ Droysen ἐδῶ, ὑποβάλλοντας ἔτσι ἑμμεσα καὶ τὸ τί ρίζες πίσω εἶχε ἡ μεγάλη πολιτικὴ του, ὄχι σὰν ὤμου δορυκτῆτορα καὶ κοσμοκράτορα, μὲ τίς λόγχες, παρὰ τὸ ἀντίθετο. Τὸ ἀντίθετο τοῦτο προέκυπτε — θέλει νὰ πῆ — καὶ ἀπὸ τίς πιὸ πρωταρχικῆς, τίς ταυτοτικῆς τροποντινὰ κ' ἥρωικῆς ἀπὸ καταβολῆς τῶν εὐγενῶν Μακεδόνων ροπές, πού ὁ δορυκτῆτωρ ὕστερα κάνει καὶ πολιτικὴ τὴν του πολιτικὴ ἀκριβῶς, στοὺς λαοὺς ὄλους πού καθυπόταξε. Δὲ στῆναι τρῶπαια νίκης, παρὰ φιλίας καὶ συγχώνευσης σὲ κόσμον νέο κ' ἐνιαῖο ἔργα κ' ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἰδρύει, ἐνεργῶντας ἔτσι μαζὶ καὶ κατὰ τὰ βαθύτερα ἀρχοντικὰ ἐνστικτα τῶν προγόνων του.]

δονικό, νά μή στήνουνε *τρόπαια*, γιά νικημένους έχθρους, οὔτ' ἔλληνες οὔτε βάρβαρους. Γι' αὐτό καί μήτε ὁ Φίλιππος στή Χαιρώνεια μήτε ὁ Ἀλέξανδρος γιά καμμιά του νίκη πάνω σέ Πέρσες εἶτε Ἴνδούς *τρόπαια* δέν ἔστησε!

Στά χρόνια τῶν νικῶν αὐτῶν ὁ Ἀριστοτέλης γράφει πῶς ἀπ' τῆς ἑλληνικῆς χῶρες στή Σπάρτη μόνο, στοὺς Μολοσσοὺς καί στή Μακεδονία⁶² κρατήθηκ' ἡ βασιλεία· στοὺς Σπαρτιᾶτες καί στοὺς Μολοσσοὺς γιατί ἐξαδυνατίσε ἡ ἀπολυτότητα τῆς κυριαρχίας της τόσο πολύ, πού καί τοὺς βασιλιάδες πιά δέν τοὺς φθονοῦσαν. Κ' ἐνῶ, λοιπόν, ὅπου ἡ βασιλεία δέν εἶχε στηριχτῆ στὸν ἀπλό λαό, καταλύθηκε ἀπὸ ἐξεγέρσεις ἰσχυρότερων τάξεων, πού κυριάρχησαν, κ' ἔπειτα μόνος ὁ ἀπλὸς λαός (πολὸν καιρὸ καταπιεσμένος κι ἀποκλεισμένος ἀπὸ κάθε συμμετοχὴ στὴν ἐξουσία καί τὴ δημόσια διοίκηση τῶν πραγμάτων τῆς κοινῆς ζωῆς) ξεσηκώνεται, ἀνατρέπει τῆς κυρίαρχες τάξεις καί τῆς κατεβάζει στὸ ἴδιο ἐπίπεδο δικαιωμάτων μ' ὅλους τοὺς ἄλλους, στή Μακεδονία κρατάει ἀκόμα ἡ ἀρχαϊκὴ ἐκείνη βασιλικὴ κυριαρχία, γιατί τὰ στοιχεῖα προστριβῶν καί μίσους στὶς σχέσεις τῶν τάξεων δέν ἀναπτύχθηκαν, κ' ἔτσι σὲ πλοῦτο καί τιμὴ πᾶν' ἀπ' ὅλους κι ἀπ' ὅλα ἡ πανάρχαια αὐτοῦ βασιλεία κυβερνάει.⁶³

Σοβοῦσε ὅμως ἄλλου εἶδους κίνδυνος ἐδῶ ἡ βασιλεία, ναί, ἀνῆκε στὸ βασιλικὸ γένος, ἀλλ' ἡ διαδοχὴ σ' αὐτὸ δέν ἦταν καί τόσο στέρεα κανονισμένη ὥστε νά προαποκλείη κάθε ἀμφιβολία κι ἀντιμαχία. Ὅσο ἐλευθερώτερη κρατιόταν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, τόσο περισσότερο ἀπαιτοῦσε, ἀπ' αὐτὸν πού τὴν κάτεχε, ἰκανότητα π ρ ο σ ω π ι κ ῆ καί δραστηριότητα ἰσχυρή. Πολὺ συχνά, σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία τῆς βασιλείας, ἀνηβοὶ κι ἀπραγοὶ καί δειλοὶ κι ἀνήμποροὶ ἀναγκάζονταν νά ὑποχωρήσουν μπρὸς σὲ ἰκανώτερ' ἀδέρφια ἢ ξαδέρφια· ἔτσι, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ πρώτου, τοῦ φιλέλληνα, ὁ μικρότερός του γιός, ὁ Περδίκκας ὁ β', δέν ἠσύχασε πρὶν παραγκωνίσῃ τὰ μεγαλύτερά του

62^p [Ἄλλ' ἐπιποθούμενα τοῦ Droysen ὅλ' αὐτὰ γιά τὴ βασιλεία τῆς Μακεδονίας, στὸ σχετικὸ Ε' 1313a τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλη. *Οἱ μοναρχίες σώζονται ἀπ' τ' ἀντιθετὰ τους, κ' οἱ βασιλεῖς στὸ βαθμὸ πού ὅλα τείνουν πρὸς τὸ πῶς σὺμμετρο γιὰ καί σὲ ὅσο πῶς λήγα κυριαρχοῦν τόσο πῶς πολὺ ἀντέχουν, οἱ βασιλιάδες γίνονται λιγώτερο δεσποτικοὶ καί πῶς μετρημένοι, ὅπως οἱ ἄλλοι, κ' ἔτσι ὅσοι κυβερνοῦνται ἀπ' αὐτούς, λιγώτερο τοὺς φθονοῦν Γι' αὐτὸ καί βάσταξε ἡ βασιλεία στοὺς Μολοσσοὺς, καί στοὺς Λακεδαιμόνιους, γιὰ ἐξαρχῆς ἐκεῖ μοιράστηκε στὰ δύο ἡ ἀρχὴ (Μακεδόνες, ὅμως, στοῦ Ἀριστοτέλη τὸ κείμενο πού 'ν' τοι;)]*

63 Ἀριστοτέλης, Πολιτικά, Ε' 1311a μέγεθος γὰρ ὑπάρχει πλοῦτου καί τιμῆς τοῖς μονάρχοις Ε' 1313a· διὰ τὸ τὴν βασιλείαν ἐκούσιον μὲν ἀρχὴν εἶναι, μειζόνων δὲ κυρίαν, πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ὁμοίους καί μηδένα διαφέροντα τοσοῦτον, ὥστε ἀπαρτίζειν πρὸς τὸ μέγεθος καί τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχῆς

αδέρφια: Ἀμύντα, Φίλιππο κι Ἀλκέτα.⁶⁴ Ὁ γιός ἐπίσης τοῦ Περδίκκα, ὁ Ἀρχέλαος, ἀπὸ παράνομο γάμο, παραγκώνισε τὸ νόμιμο κληρονόμο καὶ πρὶν ἐνηλικιωθῆ τὸν σκότωσε.⁶⁵ Σ' ἄλλες περιπτώσεις, ἡ ἐπιτροπεία, ὑπὸ τὸν τύπο τῆς προστασίας, ἔδινε λαβὴ σὲ σφετερισμό.⁶⁶

Μὰ κ' ἐν ἄλλο: πολλές φορές, μέρη τῆς χώρας δόθηκαν σὰν κληρονομικὴ ἰδιοκτησία σὲ νεώτερους γιούς τοῦ βασιλιᾶ ἢ καὶ σὲ ξένους, πάντως βέβαια ὑπὸ τῆ βασιλικὴν ἐπικυριαρχία, ἀλλὰ μὲ τόσα ἡγεμονικὰ δικαιώματα, ποὺ φτάναν κι ὡς τὸ νὰ μποροῦν νὰ καλοῦν τὸ λαὸ σ' ἀναγκαστικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἢ νάχουν καὶ δικὰ τους στρατεύματα ἔτσι, ὁ νεώτερος ἀδερφός τοῦ φιλέλληνα Ἀλέξανδρου, ὁ Ἀρριδαῖος,⁶⁷ πῆρε τὴν ἡγεμονία τῆς Ἐλυμιώτιδας στὴν πάνω Μακεδονία, κ' ἡ κατοχὴ τῆς ἔμεινε στὴν οἰκογένειά του· ἐπίσης κι ὁ ἀδερφός τοῦ Περδίκκα, ὁ Φίλιππος, πῆρε κάποια περιοχὴ στὸν πάνω Ἀξίό. Ἡ βασιλεία, γενικά, δὲ μπορούσε νὰ δυναμώσῃ, ἂν δὲν κατάφερε νὰ κρα-

64^H Γι' αὐτὰ τ' ἀδέρφια τοῦ Περδίκκα ὑπάρχουν πληροφορίες ἀπ' τὸ ἐπίσημο ἔγγραφο τῆς συνθήκης του μὲ τὴν Ἀθήνα τὸ 423/2 (CIA, I, ἀρ. 42 [IG², I, ἀρ. 71, Bengtson, *Staatsverträge*, II, ἀρ. 186]) ποὺ ὑπογράφουν οἱ συγγενεῖς τοῦ βασιλιᾶ κι ἄλλοι μακεδόνες μετὰ σὰ μάρτυρες, πρῶτα τ' ἀδέρφια τοῦ βασιλιᾶ, ὁ γιός του Ἀρχέλαος, κ' ἔπειτα τ' ἀνίψια του. Πρῶτος ἀναγράφεται ὁ [Μ]ε[ν]έλαος Ἀλεξάνδρου, ὅστερα ὁ Ἀλκέτας Ἀλεξάνδρου. Ὁ Μενέλαος αὐτὸς εἶν' ὁ ἴδιος ποὺ (δυστυχῶς πολὺ συγκεχυμένα) ἀναφέρει ὁ Ἰουστίνος (VII, 4, 5). Ὁ ἄλλος ἀδερφός τοῦ Περδίκκα εἶν' ὁ Ἀλκέτας μὲ τὸ παρατσούκλι *χώνη*, ἀπ' τὸ πολὺ κρασί ποὺ πῖνε. Αὐτὸν ἰσχυρίζεται ὁ Πλάτων (*Γοργίας*, 471b) πὼς τὸν δολοφόνησ' ὁ γιός τοῦ Περδίκκα Ἀρχέλαος, μαζὶ μὲ τὸ γιό του Ἀλέξανδρο. Ἔπονται, 3^{ος} καὶ 4^{ος}, οἱ Ἀρχέλαος Π[ερδίκκα], Ὁ Αἰ ΕΡ ΟΣΦΙΑΙΠ[...]. Μετὰ τὸ Π[ερδίκκα] ὑπάρχει χώρος γιὰ συμπλήρωση μὲ τὸ Ἀμύντας Φιλίπ[πο] εἶν' ὁ Ἀμύντας ὁ μνημονευόμενος σὰ γιός τοῦ τοπικοῦ ἡγεμόνα Φιλίππου, ποὺχε κιόλας πεθάνει ἀπ' τὸ 429, ἐνῶ ὁ ἄλλος γιός του ἄλλου δὲν ἀναφέρεται, ἀλλ' οὔτε καὶ μπορεῖ μὲ βεβαιότητα ν' ἀποκατασταθῆ τ' ὄνομά του, παρὰ ποὺ λείπουν μόνο 2 γράμματα [IG² Ἀ[γ]ερ[ρ]ος]. Ὑστερ' ἀπ' τὸ 2^ο τοῦτου γιὸ τοῦ Φιλίππου, ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει .υρος Ἀλκέτο, κ' ἐπειδὴ λείπουν μόνο 2 γράμματα, θὰ πρέπει νὰ λεγόταν ἴσως Γαῦρος ἢ Ταῦρος [IG² Σάτ]υρος]. Ἀνάμεσα στοὺς μάρτυρες δὲ βρίσκεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός τοῦ Περδίκκα Ἀμύντας, ποὺ ἰδιωτικῶς ζήσας χαρακτηρίζετ' ἀπ' τὸ Δέξιππο (Τὸ πὼς ἦταν μεγαλύτερος ἀπ' τὸν Περδίκκα πιθανολογεῖται ἀπ' τὸν κατοπινὸ γάμο τοῦ Περδίκκα μὲ τὴ χήρα τοῦ Ἀρριδαίου, γιοῦ τοῦ Ἀμύντα. (βλ. ὁ. 83.) Αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο βασιλικὸ κλαδί ἀπ' ὅπου κατάγεται ὁ Φίλιππος ὁ β'. [βλ. RE, XIX, 1, 590-602, *Perdikkas* 2]

65 Ὁ Πλάτων πάντως (*Γοργίας*, 471), ποὺ γιὰ πρόσωπα δὲν εἶναι καὶ πολὺ ἀξιόπιστος, λέει πὼς ὁ Ἀρχέλαος δολοφόνησε τὸν ἐφτάχρονο ἀδελφὸ του, γεννημένο ἀπ' τὴ νόμιμη γυναῖκα τοῦ Περδίκκα Κλεοπάτρα, χήρα τοῦ Ἀρριδαίου.

66 Λόγος γιὰ προστασία τῆς βασιλείας, μὲ τὴ συγκεκριμένη αὐτὴ ἔκφραση, πρωτογίνεται ξεκάθαρα μονάχα κατὰ τὰ συμβάντα τοῦ 323, ὕστερ' ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Μεγαλέξαντρου.

67 Κατὰ τὸ σχολιαστὴ τοῦ Θουκυδίδη (Α' 57) *Δέρδας Ἀριδαίου παῖς, ἀνεψιὸς Περδίκκα καὶ Φιλίππου*

τάη ύποταγμένους τούς ἡγεμονικούς αὐτούς οἴκους, κ' ἐφόσον μάλιστα οἱ Παίονες, οἱ Ἀγριᾶνες, οἱ Λυγκηστές, κι ἄλλα γειτονικά φύλα στά μεθόρια, μ' ἀνεξάρτητους ἡγεμόνες, τούς ὑποστήριζαν. Πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ὁ φιλέλληνας, τὸν καιρὸ τῶν περσικῶν πολέμων, φαίνεται πὼς ἀνάγκασε τούς Λυγκηστές, τούς Παίονες, τούς Ὀρέστες καὶ τούς Τυμφάιους ν' ἀναγνωρίσουν τὴ μακεδονικὴ κυριαρχία,⁶⁸ ἀλλ' οἱ τοπικοὶ τους ἄρχοντες κράτησαν τὰ ἡγεμονικά τους δικαιώματα κι ἀγαθά.

Γιὰ τὸ πολίτευμα καὶ τὴ διοίκηση τῆς Μακεδονίας παραδίδονται τόσο λίγα, πού δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὀρίση πόσο ἴσχυε ἡ δύναμη τοῦ βασιλιᾶ. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ Πελοποννησιακοῦ σωρὸ νέες διατάξεις θεσμοθέτησε, κι ὁ ἴδιος ὁ Φίλιππος ὁ β', τὰ νομίσματα τῆς χώρας του, πού παραῆταν λογιῶ-λογιῶ, τ' ἀναδιαμόρφωσε, καὶ τὴ σύσταση τοῦ στρατοῦ ριζικὰ ἀναδιάρθρωσε, αὐτὰ σημαίνουν ἀσφαλῶς πὼς ἡ βασιλεία εἶχε ἀποκτήσει εὐρύτατες ἀρμοδιότητες καὶ δικαιώματα γιὰ κανονιστικὲς διατάξεις πολὺ βασικῶν καὶ καιρίων· ἀλλὰ βέβαια ἡ συνήθεια καὶ τὸ πατροπαράδοτο⁶⁹ ἀνέκαθεν ὠρίζαν τὸ δίκαιο, ἀναπληρώνοντας ἔτσι τὴν ἔλλειψη συντάγματος. Πάντως μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ πὼς ἡ βασιλεία στὴ Μακεδονία διάφερε τόσο ἀπ' τὴν ἀσιατικὴ δεσποτεία ὅσο κ' οἱ Μακεδόνες ἀπὸ λαὸ εἰλωτα κ' ὑποδουλωμένο.⁷⁰ Μνεῖα κιάλας τῶν Μακεδόνων σὰν ἐλεύθερων ἀνθρώπων κάνει καὶ μεταγενέστερος ἀρχαῖος συγγραφέας.⁷¹ Οἱ Μακεδόνες δὲν ἦταν πενέσται, δουλοπάροικοι, καθὼς ἡ μᾶζα τοῦ λαοῦ στὴ Θεσσαλία, οὐτ' εἰλωτες, ὅπως στὴ σπαρτιατικὴ χώρα, παρὰ

68 Ὁ Abel, *Makedonien*, 152, εικάζει πὼς οἱ γειτονικὲς αὐτὲς περιοχὲς προσαρτήθηκαν στὴ σατραπεία τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ πέρση βασιλιᾶ

69 Κατὰ τὸν Καλλιθένη, στὸν Ἀρριανό, Δ' 11, 6-7 οὐ [] βία, ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν

70^H Χωρὶς νάχη περιορισμὸ ἐξουσίας, ὅπως στὴ Σπάρτη καὶ στὴν Ἠπειρο, ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κυβερνᾶει βασιλικὰ, κι ὄχι τυραννικὰ Ἰσοκράτης, *Φίλιππος* (V), 154 ἀπαντᾷ σοι χάριν ἐξουσιν, οἱ μὲν Ἕλληνες ὑπὲρ ὧν ἂν εὖ πάσχωσι, Μακεδόνες δ' ἦν βασιλικῶς ἀλλὰ μὴ τυραννικῶς αὐτῶν ἐπιστατῆς Ἐπίσης ὁ Πολύβιος, Ε' 27, 6, δίνοντας παράδειγμα γιὰ τὴν παρρησία πούχαν οἱ Μακεδόνες πρὸς τούς βασιλιάδες τους, καταλήγει εἶχον γὰρ αἰετὴν τοιαύτην Ἰσθορίαν Μακεδόνες πρὸς τούς βασιλεῖς [Ἀλλὰ τὸ ἰσοκρατικὸ χωρίο καθόλου δὲ λέει, ὅπως θέλει ὁ Droysen, ὅτι κυβερνᾶει βασιλικῶς, καὶ ὄχι τυραννικῶς, καμμιά μακεδονικὴ δυναστεία Ἰσα-ἰσα, πού συμβουλεύει τὸ Φίλιππο νὰ μὴν κυβερνήσῃ τυραννικῶς, ἂν θέλῃ νὰ τοῦ χρωστᾶνε χάρις οἱ Ἕλληνες! Κι ὅσο γιὰ τὸ χωρίο τοῦ Πολύβιου, δὲν πολυβοηθεῖ ἐν προκειμένῳ]

71^P Λουκιανός, *Νεκρικοὶ Διάλογοι*, 14, 397 [Ὁ λόγος τοῦ Λουκιανοῦ ὁμως δὲ συνιστᾷ τεκμήριο, ἀφοῦ ἀρκεῖ, γιὰ τὴ λειτουργία του στὴ σάτιρα, καὶ μονάχα πού τὸ ἴσχυριζόνταν οἱ Μακεδόνες τὸ περὶ «ἐλευθερίας» τους κι ἄρα ἡ ἀναφορὰ τοῦ Λουκιανοῦ δὲν ἀποτελεῖ, ἀναγκαῖα, ἔνδειξη γιὰ κάτι ἀληθινὸ]

λαός αγροτικός,⁷² κι όπωσδήποτε μ' ελεύθερη (και κληρονομικήν) ιδιοκτησία, με κοινοτικούς θεσμούς και τοπικές συνελεύσεις, με τοπικά δικαστήρια,⁷³ δλ' ύποχρεωμένοι όμως να στρατεύωνται όταν ο βασιλιάς κάνη γενική έπιστράτευση. Ακόμα και στα ύστερα χρόνια, λαός θεωρείται ο στρατός σε συνέλευση και καλείται σαν έκκλησία, για να σκεφτή σα βουλευτικό σώμα και να κρίνη σα δικαστήριο.

Στόν στρατό αυτό ξεχωρίζει καθαρά η πολυάριθμη *εὐγένεια* με τὸ ὄνομα *Ἐταῖροι* - πολεμικοί σύντροφοι, όπως τους ξέρουμε κιόλας από τὰ δημηρικά ἔπη. Ἡ *εὐγένεια* αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῆ σαν ἀριστοκρατικὴ τάξη⁷⁴ τὴ διακρίνει ἡ μεγαλοιδιοκτησία, οἱ μνημέες ἀρχοντικῆς καταγωγῆς, ἡ στενώτερη σχέση με τὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιά, ἡ πιστὴ της ὑπηρεσία, πού με τιμές και δῶρα ἐκείνος ἀμείβει.⁷⁵ Ακόμα

72 Παρά πού ἡ δυναστεία καυχίεται γιά τὴν ὑποτιθέμενη «δωρικὴ» τῆς καταγωγῆ, οὔτε στό λαό οὔτε στήν τοπικὴν εὐγένεια βρῖσκαται ἴχνος «φυλῶν», κατὰ τὸ δωρικό Ἀντίθετα, διαίρεση κατὰ περιοχὲς ἀναφέρεται

73^h Κατὰ τὸν Ἡσύχιο *σκοῖδος ἀρχὴ τις παρὰ Μακεδόσσι τεταγμένη ἐπὶ τῶν δικαστηρίων ἢ λέξις κείται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Ἀλεξάνδρου* "Ὅποια γνώμη κι ἂν ἔχη κανεὶς γιά τὴ γνησιότητα τῶν γραμμάτων αὐτῶν (πού ὑποστηρίχτηκε ἀπ' τὸ Hansen, *Philologus*, XXXIX, 1880, 258-304), πρέπει νὰ δεχθῆ πὼς κι ὁ πιθανὸς νοθευτῆς θὰ μεταχειρίστηκε τὸ σωστὸ τίτλο. Κατὰ τὸν Fick εἶναι κανονικὰ σχηματισμένος ἀπ' τὴ ρίζα skaidh- (. χωρίζω). Μιὰ ἄλλη γλῶσσα στόν Ἡσύχιο *ταγόναγα Μακεδονικὴ τις ἀρχή*, μένει ἀνεξήγητη (ἴσως παρεφθαρμένη) Ἡ ἀρχὴ τῆς θυμίζει τὸν *ταγὸ* τῆς Θεσσαλίας. Κάποιες εἰδήσεις γιά τὴν «τοπικὴ διοίκηση» μᾶς παρέχουν και τὰ νομίσματα τῶν πόλεων [Βλ. ἐπίσης Φώτιο, *Λεξικόν*, ἐκδ. Naber, II, 164 *σκοῖδος ταμίας τις και διοικητῆς, μακεδονικὸν δὲ τοῖνομα*. Καὶ Πολυδεύκη, *Ὄνομαστικόν*, I' 16 *τοῦτον δὲ και σκοῖδόν τινες ὀνόμαζον, τὸν ἐπὶ τῶν σκευῶν ἐν ταῖς βαρβαρικαῖς ἀποσκευαῖς ἕτεροι δὲ οὕτως οἶονται κεκλήσθαι τὸν ἐπὶ τῶν σιτίων* Γιά τὴν ἔτυμολόγηση τῆς λέξης βάσει και τῆς σημασίας τῆς, βλ. Kallérts, I, 262-4, και γιά τὴ λέξη *ταγόναγα*, Hoffmann, *Makedonen*, 76, και Kallérts, I, 266-8, πού προτείνει τὴν ἔρμηνεία *σύμβουλος τῶν ταγῶν*]

74^h Ὁ βασιλιάς μπορεῖ νὰ βάλῃ και ξένους στήν τάξη τῶν *εταίρων* ('Αρριανός, A' 15, 6) Κι ὁ Θεόπομπος [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ. 224, ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, Δ' 166f] λέει *Ἐπειτα δ' οἱ εταῖροι αὐτοῦ ἐκ πολλῶν τόπων ἦσαν συνερρηκότες οἱ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας, οἱ δὲ ἐκ Θετταλίας, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, οὐκ ἀριστινὸν ἐξελεγμένοι* [Ὁ Droysen σταματᾶει στό σημεῖο αὐτὸ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Θεόπομπου, πού συνεχίζεται ὁμως ὡς ἐξῆς *ἀλλ' εἰ τις ἦν ἐν τοῖς Ἑλλησιν ἢ τοῖς βαρβάροις λάσταυρος ἢ βδελυρός ἢ θρασὺς τὸν τρόπον, οὗτοι σχεδὸν ἅπαντες εἰς Μακεδονίαν ἀθροισθέντες ἐταῖροι Φιλίππου προσηγορεύοντο!*] Ὁ Θεόπομπος, [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ. 225b, ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, Στ' 260d κ ε] μᾶς λέει ἐπίσης πὼς οἱ 800 *εταῖροι* τοῦ Φιλίππου εἶχαν τόσα κτήματα ὅσα 10000 Ἕλληνες. Ἄρα στὴ Μακεδονία ὑπῆρχαν μεγάλα κτήματα, πού τέτοια στήν Ἑλλάδα, κάτω ἀπὸ τὴν Θερμοπύλες τουλάχιστον, δὲν ὑπῆρχανε πιά. [Και σ' ἄλλο σημεῖο, τοῦ ἴδιου ἀποσπάσματος: *ἀνδροφόνοι τὴν φύσιν ὄντες ἀνδρόπορνοι τὸν τρόπον ἦσαν! Καὶ στό 224c: Ἐκαλοῦντο μὲν εταῖροι, ἦσαν δὲ εταῖραι!*]

75^h Γιά τοὺς ὄρους, με τοὺς ὁποίους γίνονταν αὐτὲς οἱ δωρεές, βρῖσκει κανεὶς χρῆ-

κ' οικόγένειες που κατάγονταν από ηγεμονική εὐγένεια, κ' είχαν ανεξάρτητη ἀρχή στις πάνω ἐπαρχίες τῆς χώρας, ὅταν πιά ἐξαρτήθηκαν ἀπ' τὴν ἰσχυρότερη μακεδονικὴ βασιλεία (διατηρῶντας ὅμως τὴν κατοχὴ τῶν παλιῶν περιοχῶν τους), ἐντάχτηκαν μὲ τοὺς λαοὺς τοὺς πρόθυμα στοὺς θεσμοὺς που κρατοῦσαν στὴ χώρα τοῦ βασιλιᾶ. Πόλεις (στὴν ἑλληνικὴ ἔννοια) μεγαλύτερες δὲν ὑπῆρχαν σ' αὐτὴ τὴ χώρα ἀγροτῶν κ' εὐγενῶν· οἱ παραθαλάσσιες ἦταν ἑλληνικὲς ἀποικίες· ἀνεξάρτητες κοινότητες, σ' ἐνεπίγνωστη μάλιστα ἀντίθεση μὲ τὴ μακεδονικὴ ἐνδοχώρα.

Τὸν καιρὸ τῶν περσικῶν πολέμων, κ' ἰδιαίτερα ἐπὶ Ἀλέξανδρου ἐκείνου τοῦ πρώτου, τοῦ φιλέλληνα, που ἐγκωμιάσ' ἔτσι ὁ Πίνδαρος,⁷⁶ ἄρχισαν στενωτέρες σχέσεις τῆς Μακεδονίας μὲ τὸν ἑλληνισμό. Ὁ πατέρας του κιάλας εἶχε προσφέρει καταφύγιο (καὶ κτῆμα) στὸ φυγάδα ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα γιὸ τοῦ Πεισιστράτου, τὸν Ἰππία· κι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸς ὁ πρῶτος, που ἀναγκάστηκε ν' ἀκολουθήσῃ τὴ στρατιὰ τῶν Περσῶν, ἔκαν' ὅ,τι μπορούσε τότε — ἄς θυμηθοῦμε τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν — γιὰ νὰ παρασταθῇ στοὺς Ἑλληνας· μὰ καὶ σ' ἐκεῖνα τὰ Ὀλύμπια, ἐξ ἄλλου, που διηγιέται ὁ Ἡρόδοτος, σὰν ἀπόδειξε πῶς οἱ ρίζες του βαστοῦσαν ἀπὸ τοὺς Τημενίδες τοῦ Ἄργου, τοῦ ἴδωσαν τὴν ἄδεια ν' ἀγωνιστῇ, ἀφοῦ κρίθηκε πῶς εἶν' Ἕλληνας!

σιμες πληροφορίες σὲ κάποια ἐπιγραφή ἀπ' τὴν Ποτίδαια, που δημοσιεύτηκε ἀπ' τοὺς Duchesne καὶ Bayet, *Memoire sur une mission au mont Athos*, 70 [Ditt, *Syll*³, ἀρ 332] βασιλεὺς Μακεδόνων Κάσσανδρος δίδωσι Περδικκᾶ Κοῖνον τὸν ἀγρόν τὸν ἐν τῇ Σιναιᾷ καὶ τὸν ἐπὶ Τραπεζοῦντι, οὗς ἐκληροῦχησεν Πολεμοκράτης ὁ πάππος αὐτοῦ [] καὶ τὸν ἐν Σπαιρώλω, ὃν παρὰ Πτολεμαίου ἔλαβεν ἐν ἀργυρίῳ [] καθάπερ καὶ Ἀλέξανδρος ἔδωκεν Πτολεμαίῳ τῷ πατρὶ τῷ Πτολεμαίου Τὰ κτήματα αὐτὰ βρίσκονταν προφανῶς στὶς περιοχὲς τῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς, που κατὰκτησε ὁ Φίλιππος Οἱ ἄλλες διατάξεις τῆς δωρεᾶς ἀποδεικνύουν ὅτι αὐτὰ τὰ κτήματα, πούταν κληροὶ ἀπὸ παλιά δοσμένοι σὲ κληροῦχους, ὑπεῖκαν σὲ διαφορετικὸ καθεστῶς ἀπ' τὰ πατρικά· Ἡ δωρεὰ πρέπει νὰ ἐπικυρώνεται ἀπὸ κάθε καινούργιο βασιλιά καὶ χρειάζοντ' εἰδικὲς ἀποφάσεις γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τους ἀπ' τὴ φορολογία, τὴν πώλησή τους ἢ τὴν ἀνταλλαγὴ τους, κατὰ τὴν ἐπιθυμία τῶν κατόχων Ἀπ' τὸν *Περὶ τῆς παραπροεβείας* λόγο τοῦ Δημοσθένη (145) εἶναι γνωστὸ πῶς οἱ ἀθηναῖοι Αἰσχίνης καὶ Φιλοκράτης εἶχανε πάρει τέτοια κτήματα στὴ Χαλκιδική, ἀπὸ τὸ Φίλιππο τὸ β', που ἀποφέρανε μισὸ ἢ κ' ἕνα τάλαντο τὸ χρῶνο

76^p [Desideratum τοῦ Droysen ὅτι ὁ Πίνδαρος, που ἐγκωμιάσε τὸν Ἀλέξανδρο τὸν α' τῆς Μακεδονίας, τὸν «ὠνόμασε» τάχα κιάλας ὁ ἴδιος φιλέλληνα Ὅυτε τὸ ἐπίθετο κἂν δὲν ὑπάρχει στὸν Πίνδαρο. Μετὰ ἐπινομάστηκε φιλέλληνα ὁ Ἀλέξανδρος αὐτός (Ἡ ἐκφραση, στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ κειμένου τοῦ Droysen, διατυπώθηκε ὥστε ν' ἀπαλείφεται ἢ ἀνακρίβεια)]

77^H Ἡρόδοτος, Ε' 22, [ἀλλὰ καὶ Η' 137, Θ' 45, Θουκυδίδης, Β' 99, Ε' 80 Τὰ χωρία αὐτὰ δὲν προσφέρουν στέρεα βάση, ὅπως κι ὁ Stein⁴, II, 21, κι ὁ Gomme, IV, 46, ἐπισημαίνουν Ὁ Ἡρόδοτος, ὡς γνωστόν, μεροληπτῆ ὑπὲρ τοῦ μακεδονικοῦ οἴ-

Σὰν τὸν φιλέλληνα τοῦτον, μὲ περισσότερη ἢ λιγώτερη ἐπιτηδειότητα καὶ δύναμη, φρόντιζαν κ' οἱ ἄμεσοι διάδοχοί του ⁷⁸ νὰ φέρουν τὴ χώρα τους σ' ἄμεση συνάρτηση μὲ τὴν κίνηση, τὴν κοινωνικοπολιτικὴ ζωὴ καὶ μόρφωση τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ γειτονία μὲ τὶς πλούσιες ἐκεῖνες κ' ἔμπειρες ὑπερεμπορικὲς ἑλληνικὲς ἀποικίες στὴ Χαλκιδική· οἱ ἀπ' αὐτὲς προκύπτουσες σχέσεις μὲ τὶς κορυφαῖες πόλεις καὶ δυνάμεις τῆς κυρίως Ἑλλάδας, π' ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν κατοχὴ τους κ' ἐπιζητοῦσαν ἐν προκειμένῳ ἢ ἀντιδρούσαν στὶς θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς ἐπιρροὲς τῶν Μακεδόνων, κ' οἱ ἀκατάπαυτοι ἐκεῖνοι ἀγῶνες στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα πὺ πολλοὺς σπουδαίους ἀναγκάζανε ν' ἀφήνουν πόλεις καὶ πατρίδες τους γιὰ νάβρουν ἡσυχία καὶ ζωὴ τιμημένη στὴ μακεδονικὴ αὐλή, ὅλα τοῦτα βόηθησαν ἀσφαλῶς τὴ Μακεδονία στὰ πρῶτα τῆς βήματα πρὸς τὴν ἀνάπτυξη.

Σπουδαιότερη ἀπ' ὅλες κι ἀποτελεσματικώτατη στάθμη ἡ ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρχέλαου· ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα συγκλονιζόταν κι ἀλληλοσπαραζόταν ἄγρια στὸν Πελοποννησιακὸ τῆς πόλεμο, ἡ Μακεδονία, μὲ τὴν πολὺ προσεχτικὴ του διοίκηση, ἔκανε ραγδαῖα βήματα μπρὸς ὕψωσε ὄχυρά φρούρια, πὺ λείπαν ὡς τότε στὴ χώρα, ἀπλωσε δρόμους

κου, ἰδιαίτερα στὰ περὶ «ἐλληνικότητα», ἐνῶ ὁ Θουκυδίδης, πὺ πιθανώτατα ἐδῶ ἀκολουθεῖ τὸν Ἡρόδοτο (βλ καὶ σχόλιο Gompe στὸ Β' 100, 2, πάλι σχετικὸ μὲ μακεδονικά. *Thucydides once more agrees with Herodotos*), παρεμπιπτότως ἀναφέρει τὰ περὶ ὑποτιθέμενης καταγωγῆς, χωρὶς ν' ἀποδίδῃ κ' ἰδιαίτερη σημασία. Γύρ' ἀπ' αὐτὰ (πὺ πάντως ὑπηρετοῦν καὶ πολιτικὲς ἀνάγκες) γεννήθηκαν διάφορες μυθολογικὲς παραδόσεις (βλ σ 69-70, καὶ κυρίως Beloch, I, 2, 191 κ.έ.) «Ὅπωςδὴποτε, πέρ' ἀπ' τὸ μῦθο, εἶναι φανερὸ πὺ οἱ Ἀργεάδες ἀβασίλεις», ἐπιδιώκοντας ν' ἀνάγωνται κι αὐτοὶ σ' ἐπιφανὲς γένος, βρῆκανε τοὺς Τημενίδες, ἐκμεταλλευόμενοι ἴσως τὸ τοπωνύμιον Ἄργος (Ὀρεστικόν), πραγματικὸ τόπο φαίνεται τῆς καταγωγῆς τους (πρβλ καὶ Ἀππιανοῦ, *Συριακὴ*, 63, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίρρηση τοῦ Hoffmann, 121, 5, καὶ τοῦ Hammond, II, 3, 1), πὺ δὲν ἔχει καμμιά σχέση βέβαια μὲ τ' ἄλλο, τῆς Ἀργολίδας Παρόμοια κ' οἱ «βασίλεις» τῶν Ἰλλυριῶν εἶχαν προβάλλει τὴν ὑποτιθέμενη καταγωγὴ τους ἀπὸ τοὺς Βακχιάδες, ἀλλὰ καὶ τὸ γένος τῆς Ὀλυμπιάδας, οἱ Μολοσσοί, ἀπ' τὸν Ἀχιλλεῖα (διὸ κ' ἡ ξεχωριστὴ ἀγάπη τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸν ὀμηρικὸ ἥρωα), καθὼς κ' οἱ Ἰλλυριοὶ πάλι Ἐγγελεῖς ἀπ' τὸν Κάδμο! (βλ καὶ Stein⁵, V, 110-1.)]

78^m Μεταχειρίζομαι τὴν ἔκφραση αὐτὴ, γιὰ τὴν ὁ Περδίκκας ὁ β' δὲ θὰ διαδέχτηκε κι ἀμέσως, τὸ 454, τὸν Ἀλέξανδρο τὸ φιλέλληνα. (Pack, *Die Entstehung der Makedonischen Anagraphe*, *Hermes*, X, 1876, 281 κ.έ.) Παραπάνω σημειώθηκε πὺ ὁ Ἀμύντας ἦταν πιθανῶς ὁ πρωτότοκος τοῦ Ἀλέξανδρου, ἐνῶ ὁ Περδίκκας (ὅπως κι ὁ Φίλιππος) θάχε ἴσως, ἀρχικά, μὰ τοπικὴ μόνο ἡγεμονία Ἀργότερα ὅμως ὁ Περδίκκας θὰ παραγκώνισε τὸν Ἀμύντα, καθὼς ἔλλωστε καὶ τὸ Φίλιππο τὸ 431. (Θουκυδίδης, Α' 57 καὶ 59) Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ γιοῦ τοῦ Φίλιππου στὴν πατρικὴ ἐξουσία (ἐς τὴν Φιλίππου πρότερον οὐσαν ἀρχὴν) κάταν εἰσβολὴ στὴ Μακεδονία οἱ Θρᾶκες τὸ 429. (Θουκυδίδης, Β' 100, 3, Διόδωρος, ΙΒ' 50, 3) [Πρβλ καὶ Hammond, II, 115, 2.]

παντοῦ, ἀνάπτυξε παραπέρα τὴ στρατιωτικὴ ὀργάνωση πούχαν ἀρχίσει οἱ προηγούμενοί του, καὶ γενικὰ ἔκανε στὸ κάθε τί, λέει ὁ Θουκυδίδης, περισσότερα ἀπ' ὅσα οἱ ἄλλοι ὀχτῶ βασιλιάδες πρὶν ἀπὸ κείνον.⁷⁹

Ἰδρυσε ἐπίσης γυμνικούς καὶ μουσικούς ἀγῶνες στὸ Δῖο, κοντὰ στὸν ὑποτιθέμενο τάφο τοῦ Ὀρφέα, πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν, κατὰ τὸν ἑλληνικὸ τύπο,⁸⁰ ἐνῶ ἡ αὐλή του, ὅπου μὲ τοὺς μακεδόνες εὐγενεῖς μαζεύονταν κάθε λογῆς ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες, συνιστοῦσε κάτι σὰν πρότυπο τῆς προωθούμενης ἐκείνης καλλιέργειας τοῦ λαοῦ, κι ὁ ἴδιος ἦταν, γιὰ τοὺς σύγχρονούς του, γενικώτερα, ἓνας ἀπὸ τοὺς πρὸ πλούσιους κ' εὐτυχημένους ἀνθρώπους τοῦ καιροῦ του.⁸¹

Μετὰ τὸν Ἀρχέλαο ἐκδηλώθηκε βαθύτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἐσωτερικὴ ἀντίθεση — παραγόμενη ἴσως (ἀλλὰ μπορεῖ καὶ συδαιλιζόμενη) ἀπ' ἀντιδράσεις στοὺς «νεωτερισμούς» τῆς ὄλο καὶ πυργωνόμενης βασιλικῆς ἐξουσίας στὴν εἰσαγόμενη παιδεία καὶ τὰ νέα ἤθη — πού καθὼς ἦταν τὰ πράγματα βρῆκε ὀπαδοὺς σ' ἀρχοντικές οἰκογένειες καὶ σ' ἓνα μέρος τῶν ἐταίρων, μὰ ἦταν βέβαια καὶ πολὺ ἐπιθυμητὴ ἀπ' τὴν πολιτικὴ τῶν πόλεων πού ἡγεμονεύανε τότε στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ μᾶζα, καθὼς φαίνεται, τοῦ λαοῦ τῆς Μακεδονίας, ἔμενε ἀδιάφορη, ἐν προκειμένῳ.

Κατὰ τοῦ Ἀρχέλαου εἶχε σηκώσει ἀνταρσία ἤδη ὁ ἀρχοντας τῶν Λυγκηστῶν Ἀρραβαῖος,⁸² σὲ συμμαχία μὲ τὸν ἐλυμιωτὴ Σίρρα, ἴσως μὲ τὸ πρόσχημα νὰ ἐκδικηθῆ τὸν παραγκωνισμό τοῦ γνήσιου διαδόχου τοῦ θρόνου, ἀλλὰ μπορεῖ κ' ὑπὲρ τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀρριδαίου, Ἀμύντα γ', ἔργου τοῦ Ἀμύντα ἐκείνου πού παραγκώνισε ὁ Περδίκκας παρὰ πού ἔχε τὰ περισσότερα ἀπ' ὄλους δικαιώματα στὸ θρόνο. Ὁ Ἀρχέλαος εἶχ' ἐξαγοράσει τὴν εἰρήνη, παντρεύοντας τὴ μεγαλύτερή του κόρη μὲ τὸ Σίρρα καὶ τὴ μικρότερη μὲ τὸν Ἀμύντα⁸³ — κ' ὕστερα σκοτώθηκε στὸ

79 Θουκυδίδης Β' 100, 2 καὶ τάλλα διεκόσμησε τά [τε] κατὰ τὸν πόλεμον ἵπποις καὶ ὄπλοις καὶ τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ κρείσσοι ἢ ζῦμπαντες οἱ ἄλλοι βασιλῆς ὀκτῶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γενόμενοι

80^m Δίων Χρυσόστομος, Β' 2 [Ἔκδ J de Armin, Berolini, 1893-6]

81^m Ἀριστοφάνης, Βάτραχοι, 85 μακάρων εὐωχίαν [καὶ τ' ἀρχαῖα σχόλια] Βλ κ' Ἀλιανό, Ποικίλη Ἱστορία, ΙΔ' 17 Β' 21 Οἰκεῖοι τῆς αὐλῆς του οἱ ποιητὲς Ἀγάθαν, Χοιρίλος, Εὐριπίδης, ὁ ζωγράφος Ζεῦξις κι ὁ Πλάτων λέγεται πολὺ φίλος του [.] (Ἀθηναῖος, ΙΑ' 506) [Βλ RE, II, 1, 446-8, Archelaos 7.]

82^m Ἀρραβαῖος γράφεται στὴν ἀττικὴ ἐπιγραφή (CIA, I, ἀρ 42) [IG², I, ἀρ 71]

83^m Ἀριστοτέλης Πολιτικά, Ε' 1311b, 17, μὲ τὴ διόρθωση τοῦ Sauppe (*Inscriptiones Macedoniae quattuor*, 1847, V, 17) τῷ [Ἀρριδαίου] υἱεῖ Ἀμύντα Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀμύντα τὸν γ', πού ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή τῶν συνθηκῶν μὲ τοὺς Χαλκιδαεῖς (Le Bas, II, 325, ἀρ 1406), ὅπου στὸ μὲν 1^ο στίχο. πρὸς Ἀμύνταν τὸν Ἀρριδαίου, καὶ στὸ 2^ο τὸν Ἐρριδαίου. [Ditt, Syll³, ἀρ 135, Nachmanson,

κυνήγι (λέγεται⁸⁴ *τυχαία*). Τὸν διαδέχτηκε ὁ ἀνήλικος γιὸς του, ὁ Ὀρέστης, ἀλλὰ τὸν σκότωσ' ὁ ἐπίτροπός του κ' ἔγιν' ὁ ἴδιος βασιλιάς, ὁ Ἀέροπος,⁸⁵ γιὸς τοῦ Ἀρραβαίου ἐκείνου, ἀπὸ τὸν οἶκο τῶν «Βακχιαδῶν», ποὺ ἡγεμόνευαν στὴ Λυγκηστίδα, τῇ γειτονικῇ τῶν Ἰλλυριῶν, καὶ ποὺ μὲ τὴ βοήθειά τους πάντα οἱ πρόγονοὶ του πολεμοῦσαν τοὺς βασιλιάδες τῆς Μακεδονίας. Ὅ,τι ἔκαναν ὁ Ἀέροπος τοῦτος, κ' οἱ γιοὶ καὶ τ' ἀγγόνια του, τὰ 60 ἐπόμενα χρόνια, τοὺς χαρακτηρίζει σὰ σταθεροὺς ἀντίπαλους τῆς νέας μοναρχικῆς τάσης τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, κι ἀντιπροσωπευτικοὺς φορεῖς τῆς παλιᾶς, παραδοσιακῆς καὶ χαλαρῶτερης,

ἀρ 29, Bengtson, *Staatsvertrage*, II, ἀρ 231] Ὁ Sauppe εὐστοχα συμπεραίνει, ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη, πὼς ἡ χήρα τοῦ Ἀρριδαίου παντρεύτηκε τὸν Περδίκκα κ' ἔκανε μαζί του γιὸ ποὺ δολοφόνησ' ὁ Ἀρχέλαος, καὶ πὼς ὁ Ἀρχέλαος, γιὰ νὰ προλάβῃ τυχὸν ἐκδίκησὴ τῆς, πάντρεψε τὴν κόρη του μὲ τὸν Ἀμύντα, γιὸ τῆς ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο. Κατὰ τὸ Δέξιππο, αὐτὸς ὁ Ἀμύντας εἶναι γιὸς τοῦ Ἀρριδαίου, ἐγγονὸς τοῦ Ἀμύντα, καὶ δισέγγονος τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ φιλέλληνα, ποὺ πέθανε τὸ 454 Σὰν Ἀμύντας γ' ἀπόχτησε, ὄχι ἀπ' τὴν κόρη τοῦ Ἀρχέλαου ἀλλ' ἀπὸ τὴν Εὐρυδίκη (κόρη τοῦ Σίρρα κ' ἐγγονὴ τοῦ λυγκηστῆ Ἀρραβαίου), τὸ γιὸ του Φίλιππο τὸ β' (Στράβων, Ζ' 326) Ὁ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία*, ΙΒ' 43, λέει. *Μενέλαος* (,) ὁ Φιλίππου πάππος εἰς τοὺς νόθους ἐτέλει, ὁ δὲ τούτου υἱὸς Ἀμύντας ὑπηρέτης Ἀερόπου καὶ δοῦλος ἐπεκίστευτο [Ὁ Kaerst, *RE*, I, 2, 2006, *Αμύντας* 13, ἀπορρίπτει τὴ διόρθωση τοῦ Sauppe, φρονῶντας πὼς ὁ Ἀμύντας τοῦ ἀριστοτελικοῦ χωρίου εἶναι μᾶλλον ὁ β', ὁ μικρὸς Ὁ Hammond, II, 168-9, προτιμᾷ τὴ γραφὴ Ἀμύντω (γενικῇ, ὄχι δοτικῇ), καὶ πιστεύει πὼς πρόκειται γιὰ τὸ γιὸ τοῦ Ἀμύντα β', τοῦ μικροῦ]

84^H Διόδωρος, ΙΔ' 37, 5 Ἀρχέλαος ὁ βασιλεὺς ἐν τινι κυνηγίῳ πληγείς ἀκουσίως ὑπὸ Κρατέρου τοῦ ἐρωμένου τὸν βίον μετέλλαξε. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (*Πολιτικά*, Ε' 1311b) δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν εὐνοούμενο Κρατεῦα, στὸν ὅποιον εἶχε ὑποσχεθῆ τὴν πρωτότοκην κόρη του, ποῦδωσ' ἀργότερα στὸ Σίρρα [στὸν Ἀριστοτέλη τὸ χωρίο ἔχει ὡς ἐξῆς *Πολλὰ δ' ἐπιθέσεις γεγέννηται καὶ διὰ τὸ σῶμα αἰσχύναι τῶν μονάρχων τινὰς οἶον καὶ ἡ Κραταίου εἰς Ἀρχέλαον αἰεὶ γὰρ βαρέως εἶχε πρὸς τὴν ὀμίλιαν, ὥστε ἰκανὴ καὶ ἐλάττων ἐγένετο πρόφασις, ἢ διότι τῶν θυγατέρων οὐδεμίαν ἔδωκεν* Κατὰ Ψευδο-Πλάτωνα, *Ἀλκιβιάδης Β'*, 141d, ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία*, Η' 9, ὁ Κρατεῦας (μόνο στὸν Αἰλιανὸ ὑπάρχει τ' ὄνομα) ἐρασθεὶς τῆς τυραννίδος ἀπέκτεινε τὸν ἐραστήν (δηλαδὴ τὸν Ἀρχέλαο). Τὰ ἴδια καὶ στὸν Ψευδο-Πλούταρχο, *Ἐρωτικός*, 768f Ἀρχέλαόν τε γὰρ ἀπέκτεινε Κρατεῦας ἐρώμενος γεγονός. Φυσικά, ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλη εἶν' ἐγκυρότερη ἀπ' ὅποιαν ἄλλη. Γιὰ τίς διαφορετικὲς μορφές τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐραστῆ βλ *Πολιτικά*, τοῦ J Aubonnet, ἐκδ *Budé*, II, 2, 208, καὶ γιὰ τὸ ὄλο θέμα Hammond, II, 167-8.]

85^Z [Ὁ Beloch, III, 2, 65 ἀπορρίπτει κατηγορηματικὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ Droysen ὅτι ὁ Ἀέροπος ἦταν λυγκηστῆς, καὶ φρονεῖ ὅτι ἀνῆκε κι αὐτὸς στὸ βασιλικὸν οἶκο τῆς Μακεδονίας. Γενικὰ ὁμοῦς τὸ δέντρο τοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἐλυμιωτῶν καὶ τῶν Λυγκηστῶν, ἔχει τόσα σκοτεινὰ σημεῖα, κ' ἔχουν διατυπωθῆ τόσες ὑποθέσεις, ὥστε θάταν ἀνώφελο νὰ σημειώναμε κάθε ἐπιμέρους ἀπόκλιση τῆς νεώτερης ἐρευνας ἀπ' τίς γνώμες τοῦ Droysen (βλ καὶ Hammond, II, 170)]

τάξης πραγμάτων· ὄλο καὶ νέες ἀνταρσίες κι ἀλλαγές στο θρόνο ἐπιββαιώνουν τὴν πάλῃ τούτῃ, μεταξύ τοῦ μοναρχικοῦ βασιλικοῦ γένους καὶ τῶν διασπαστικῶν τοπαρχικῶν τάσεων.

Κι ὁ Ἀέροπος μὲν κατάφερε νὰ κρατήσῃ τὴ βασιλεία· σὰν πέθανε τὸ 392⁸⁶ πῆρε τὴν ἀρχὴ ὁ Ἀμύντας ὁ β΄, ὁ μικρός· μὰ δολοφονήθηκε κι αὐτός ἀπὸ τὸ Δέρδα,⁸⁷ τὸ 390, καὶ βασίλευσε ὁ γιὸς τοῦ Ἀέροπου ὁ Πausανίας· ἀλλὰ τὸν ἔξωσε καὶ δαῦτον ὁ γιὸς ἐκεῖνος τοῦ Ἀρριδαίου, ὁ Ἀμύντας ὁ γ΄ (390-69),⁸⁸ κ' ἔτσι ὁ πιὸ παλιὸς κλάδος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ξαναπῆρε τὰ δικαιώματά του.

Ταραγμένα εἶν' τὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντα τοῦ γ΄, μὲ τὴν κλονιζόμενη Μακεδονία ν' ἀλωνίζεται ἀπὸ κάθε λογῆς ἐπιδρομείς. Οἱ Ἰλλυριοί, ποὺ τοὺς προσκάλεσαν ἴσως οἱ Λυγκηστές, ὤρμησαν καὶ λεηλατοῦσαν τὴ χώρα, νίκησαν τὸ στρατὸ τοῦ Ἀμύντα καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἐκπατριστῇ. 2 χρόνια κράταγε τὴ βασιλεία ὁ Ἀργαῖος, ἀγνωστο ἂν ἀπὸ τὸ βασιλικὸ οἶκο ἢ ἀδερφὸς τοῦ Πausανία ἢ λυγκηστής. Καὶ ναί μὲν ξαναγύρισε ὁ Ἀμύντας, βοηθημένος ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς, καὶ ξαναπῆρε τὴν ἐξουσία, μὰ σ' ἄθλια κατάσταση, γιὰτ' οἱ μὲν παραθαλάσσιες πόλεις εἶχαν ὑποταχθῇ στοὺς Ὀλύνθιους, πλὴν κ' ἡ Πέλλα ἀκόμα τοῦ ἔκλεισε τίς πύλες! Γιὰ νὰ τὰ βγάλῃ πέρα, παίρνει γυναῖκα τὴν Εὐρυδίκη, ἀπὸ 2 ἡγεμονικοὺς οἴκους, Ἐλυμίας καὶ Λυγκηστιδας.⁸⁹

Ἵστερα βαραίνουνε οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἀνταλκίδειας ἐκείνης «εἰρήνης» κ' ἡ ἐκστρατεία τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τῆς Ὀλύνθου, ὅπου κι ὁ Ἀμύντας συνεκστρατεύει μαζί τους, κι ἀπόκοντα κι ὁ Δέρδας, ὁ ἀρχοντας τῆς Ἐλυμιώτιδας, μὲ τετρακόσιους ἵππεις. Ἄλλ' ἡ ἐπιχείρηση

86^z [Κατὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ Διόδωρου (ΙΔ' 84, 6), ὁ Ἀέροπος πέθανε ἀπ' ἀρρώστεια τὸ 395/4 (βλ. καὶ Hammond, II, 168)]

87 Ἀμύντας ὁ μικρός, καθὼς τὸν ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικά, Ε' 1311b, 3), προσθέτοντας μάλιστα πὺς τὸν δολοφόνησε ὁ Δέρδας *διὰ τὸ καυχῆσθαι εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ* ἴσως αὐτὸς ὁ Ἀμύντας νάναι τοῦ Φίλιππου ὁ γιὸς, ποὺ γιὰ χάρι τοῦ κἀναν τὸ 429 εἰσβολὴ οἱ Ὀδρῦσες στὴ Μακεδονία (Θουκυδίδης, Β' 95 κ' ε Βλ ὁ 78) Τότε θάταν 20 χρονῶν, τὸ πολὺ Ὁ Δέρδας εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ γιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σίρρα στὴν ἡγεμονία τῆς Ἐλυμιώτιδας Ἀπὸ τίς σχέσεις του μὲ τὸν Ἀμύντα φαίνεται πὺς γεννήθηκε ὄχι μετὰ τὸ 410.

88^z Διόδωρος, ΙΔ' 89, 2 *ἀναιρεθεὶς ὑπὸ Ἀμύντου δόλω, ἀρξας ἐναντιόν* [Κατὰ τὸ Hammond, II, 175, ὁ Ἀμύντας ὁ γ΄ βασίλευσε ἀπ' τὸ 394/3 ὡς τὸ 370/69]

89 Ἡ Εὐρυδίκη εἶναι κόρη τοῦ ἐλυμιώτη Σίρρα, ἀπὸ τὸ γάμο του μὲ κάποια κόρη τοῦ λυγκηστῆ Ἀρραβαίου (Στράβων, Ζ' 326) Ἀδερφὸς τῆς Εὐρυδικῆς ἦταν ὁ Δέρδας, ποὺ ὄταν δολοφόνησε τὸν Ἀμύντα τὸ μικρὸ (390) ἦταν στὴν ἀκμὴ τῆς νεότητάς του κι ἄρα θάχε γεννηθῇ γύρω στὸ 406 Μὲ τὴν Εὐρυδίκη ὁ Ἀμύντας ἔκανε τρεῖς γιούς Ἀλέξανδρο, Περδίκκα καὶ Φίλιππο Ὁ πρῶτος θάταν, σὰν πέθαν' ὁ πατέρας τους τὸ 369, 16-17 χρονῶν, κι ὁ Φίλιππος γύρω στὰ 10 Ἴρα ὁ γάμος θάγινε περὶ τὸ 386

παρατράβηξε, κι ὁ Δέρδας αἰχμαλωτίστηκε. Μὰ κι ὅταν πιά κατακτήθηκε ἡ Ὀλυνθος, εἶχε ἀνέβ' ἡ Θῆβα σὲ μεγάλη δύναμη κι ἀκολούθησαν οἱ ἤττες τῶν Σπαρτιατῶν στὴ Νάξο καὶ τὰ Λεῦκτρα, ὅποτε κ' ἡ Ὀλυνθος στὴ Χαλκιδικὴ ξανάστησε τὴν ὁμοσπονδία της, ἐνῶ κι ὁ Ἰάσων τῶρα, ὁ φεραῖος, ἀναγκάζει καὶ τὸν Ἀλκέτα τῆς Ἡπείρου, καὶ τὸν Ἀμύντα, νὰ γίνουν σύμμαχοί του, τὶς παραμονὲς ὅμως τῆς μεγάλης του ἐπιχειρήσεως δολοφονεῖται (370), καθὼς κι ὁ Ἀμύντας σὲ λίγο πεθαίνει (369), ποῦ δὲ θὰ μπορούσε καὶ νὰ τὰ βγάλῃ πέρα κατὰ τῆς ἐπικυριαρχίας του· στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας τὸν διαδέχεται ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς τρεῖς του γιούς, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ β' - ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἔβγαλ' ἀπ' τὴ μέση ἡ μάνα του, πούχε κρυφὲς ἐρωτικὲς σχέσεις μὲ τὸν ἄγνωστος καταγωγῆς Πτολεμαῖο, ἄντρα τῆς κόρης της· ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος βρισκόταν στὴ Θεσσαλία, καλεσμένος ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς γιὰ βοήθεια, καὶ πολέμαγε μ' ἐπιτυχία, ἐκείνη ἔβαλε τὸν Πτολεμαῖο νὰ ξεσηκωθῇ ἐναντίον του· γύρισ' ὁ βασιλιάς ὅσο μπορούσε πιὸ γρήγορα, κι ἀντιστάθηκε ὁ Πτολεμαῖος, ὅπὸτ' ἐπεμβαίνει παρευθὺς ἡ Θῆβα, πούθελε νὰ παραλύσῃ τὴ Μακεδονία προτοῦ καταφέρῃ κι ἄλλα στὴ Θεσσαλία· ὁ Πελοπίδας τοὺς συμβιβάζει· ὁ Ἀλέξανδρος ὁ β' παραδίνει 30 παιδιὰ εὐγενῶν γιὰ ὀμήρους, κι ὁ Πτολεμαῖος παίρνει, φαίνεται, μιὰ μερικὴ ἡγεμονία γύρω στὴν πόλῃ Ἄλωρο, ἀπ' ὅπου κι ὠνομάστηκε Ἀλωρίτης· μᾶλλον ὅμως ὁ συμβιβασμὸς ἔγινε μόνο γιὰ νὰ σιγουρευτῇ ἡ ἐνέδρα κατὰ τοῦ βασιλιᾶ, γιατί ὁ Ἀλέξανδρος δολοφονεῖτ' ἐκεῖ στὸ χορὸ ἐνὸς πανηγυριοῦ κ' ἡ μάνα του παντρεύεται πιά τὸ δολοφόνο, δίνοντάς του καὶ τὴν ἐξουσία (368-5) σὰν ἐπίτροπον τῶν μικρότερων της γιῶν, τοῦ Περδίκκα καὶ τοῦ Φίλιππου· ἀλλ' ἐπαναστατεῖ ἐναντίον του, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ Χαλκιδική, ὅπου τὸν εἶχανε καλέσει πολλοὶ μακεδόνες, ὁ Παισανίας — ποῦ λέγεται μὲν ἀπὸ τὸ βασιλικὸ οἶκο, ἀλλ' ἄγνωστο κι ἀπὸ ποιὸ κλαδί του⁹⁰ — καὶ γοργὰ προελαύνει ἡ Εὐρυδίκη καταφεύγει, μὲ τὰ δυὸ παιδιὰ της, στὸν Ἴφιμράτη, ποῦ βρισκόταν ἐκεῖ κοντὰ μ' ἀθηναϊκὴ δύναμη καὶ κατάπνιξε τὴν ἀνταρσία, μὰ ὁ Πτολεμαῖος δὲ στερεώθηκε μ' αὐτὸ περισσότερο, γιατί πάντως ἡ δολοφονία τοῦ Ἀλέξανδρου συνιστοῦσε διάρρηξη τῆς συνθήκης μὲ τὴ Θῆβα, διὸ κ' οἱ φίλοι του ἐκίνησαν τὸν Πελοπίδα, ποῦ βρισκόταν στὴ Θεσσαλία, κ' ἐκεῖνος μάζεψε γρήγορα στρατό, καὶ κατάφτασε - ἄλλο ποῦ τὸ χρυσάφι τοῦ Πτολεμαίου παράλυσε τὸ στρατό του κ' ἔτσι ὁ θηβαῖος περιωρίστηκε νὰ κλείσῃ μιὰ νέα συνθήκη, ὅπου σὰν ἐνέχυρο γιὰ τὴν πιστὴ τήρησή

90^ε Κατὰ τὸ σχολιαστὴ τοῦ Αἰσχίνου, *Περὶ τῆς παραπροσβείας*, 27, ὁ Παισανίας αὐτὸς ἦταν τοῦ βασιλικοῦ γένους (ἄρα ὄχι ὁ λυγκηστῆς ποῦ παραγκώνισ' ὁ Ἀμύντας ὁ γ'), ἀλλ' ἄγνωστο ποῖαν οἰκὸν κλαδιοῦ του [Βλ. Hammond, II, 175-6 184]

της ό Πτολεμαίος όχι μοναχά τó γιό του, τó Φιλόξενο, παρά και 50 *έταιρους* παράδωσε όμήρους - και τότε ίσως μπορεί κι ό Φίλιππος, νεαρός, μαζί με τούς άλλους, νά βρέθηκε στη Θήβα.

Ό Περδίκκας ό γ', όταν ένηλικιώθηκε, εκδικήθηκε τó φόνο του άδερφου του, σκοτώνοντας τó σφετεριστή και για ν' απομακρυνθῆ απ' τῆ σφαίρα έπιρροῆς τών Θηβαίων συντάχθηκε με τῆν Ἀθήνα κι αγωνίστηκ' ένδοξα με τόν Τιμόθεο κατά τών Ὀλύνθιων. Τότε όμως κάνανε είσβολή στη Μακεδονία οί Ἰλλυριοί - μπορεί κ' υποκινημένοι απ' τούς Λυγκηστές και πολέμησε στην αρχή έναντίον τους μ' έπιτυχία, μά σε μιá μεγάλη μάχη σκοτώθηκε, κι αυτός και 4000 άντρες· ἡ χώρα λεηλατήθηκε από τούς Ἰλλυριούς, στο μεγαλύτερό της μέρος, αλλά κ' οί Παίονες είσβάλαν από τó βοριά.⁹¹

Σε τέτοιους καιρούς πῆρ' ό Φίλιππος τῆν αρχή, τó 359, πρώτα σαν *έπίτροπος* του άνήλικου Ἀμόντα, γιου του Περδίκκα. Βρισκόταν κιόλας στη Μακεδονία, ίσως κι από τó θάνατο του Πτολεμαίου, και κατά κάποιον συμβιβασμό — που λέγεται πώς ό Πλάτων συμβούλεψε στόν Περδίκκα — του δόθηκε κάποια τοπαρχία, κι ό στρατός πούχε κεί,⁹² σά σκοτώνεται ό Περδίκκας, είν' ἡ πρώτη του βάση. Οί κίνδυνοι δέν άστειεύονταν: Ἰλλυριοί και Παίονες άλλώνιζαν τῆ χώρα· πλάκωσαν κ' οί παλιοί διεκδικητές του θρόνου Ἀργαίος και Πausανίας, από τῆν Ἀθήνα και τó βασιλιά τών Θρακῶν υποστηριζόμενοι - και τρεις νόθοι γιοί του πατέρα του γύρευαν κι αυτοί τῆ βασιλεία. Έχοντας όμως τῆ ώριμη πιá βούληση του λαου τῆς χώρας μαζί του ξεπέρασ' ό Φίλιππος τίς πρώτες άμεσες ανάγκες· με προσοχή, έπιτηδειότητα, σβελτάδα κι άποφασιστικότητα, καθάρισε τόν τόπο από Ἰλλυριούς, Παίονες και Θρακές, τῆ βασιλικῆ αρχή απ' τούς διεκδικητές της, τó βασιλικό οίκο έν γενεί από παραπέρα σκευωρίες κι άνακατωσωρες· κι όταν οί Ἀθηναίοι τούς έπιασε τρέλλα, και για μιάν εκ μέρος του αάναγνώριση τών σχετικῶν με τῆν Ἀμφίπολη αξιώσεών τους παρατάν τούς συμμάχους τους, που του *παρεΐχον πράγματα*, κ' ύστερ' από τίς έπιτυχίες του τά χάνουν, και μάνι-μάνι κλείνουν συμμαχία-έπιμαχία με τó *Γράβο τόν ιλλυριό, τó Λύππειο τόν παίονα, τόν Κετρίπορι τó θράκα και τ' άδέρφια*

91^H [Για τά συγκεκριμένα γεγονότα βασική πηγή ό Αισχίνης, *Περί τῆς Παραπρεσβείας*, 26 κ.έ. Για τῆν ιστορία τών διαδόχων του Ἀρχέλαου γενικώτερα, ως τῆν άνοδο του Φίλιππου, βλ. Glotz-Cohen, III, 221-5 και Hammond, II, 167-88.]

92^H Κατά τόν Καρύστιο τόν περγαμηνό ([FHG, IV, 356-7, άπόσπ. 1] απ' τόν Ἀθηναίο, IA' 506e-f). *Εδφραϊον γάρ απέστειλε τόν Ὀρείτην πρὸς Περδίκκαν Πλάτων, δε έπεισεν άπομερίσαι τινά χώραν Φιλίππῳ Διατρέφων δ' ένταυθα δύναμιν, ως απέθανε Περδίκκας, εξ έτοιμου δυνάμεως ύπαρχούσης επέπεσε τοίς πράγμασι.* [Βλ και Hammond, II, 206-8.]

του, γιὰ νὰ σύντριβαν, εἰσβάλλοντας ὅλοι συνάμα οἱ βάρβαροι, κι ἀπὸ τρεῖς μεριές, τοὺς Μακεδόνες πρὶν καλοσυγκροτηθοῦνε καὶ παραδυναμώσουν, ὁ Φίλιππος, ἔχοντας κιόλα καταλάβει τὴν Ἀμφίπολη, κ' ἔχοντας καὶ τοὺς πολῖτες τῆς μὲ τὸ μέρος του, καταφτάνει στὰ σύνορα καὶ καθυποτάζει τοὺς βάρβαρους,⁹³ ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ἔτοιμ' ἦταν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν.

Γύρω στὸ 356, τὰ πρὸς τοὺς βάρβαρους σύνορα ἦταν γιὰ τὴν ὥρα ἐξασφαλισμένα· καὶ σὲ λίγο ἐξαφανίζονται καὶ τὰ κόμματα ἀπ' τὴ βασιλικὴ αὐλή: Πτολεμαῖος κ' Εὐρυδίκη, νεκροί· ἕνας γιὸς τοῦ Ἀέροπου, ὁ Ἀλέξανδρος, μ' ἕνα γάμο, ποὺ πῆρε κόρη τοῦ πιστοῦ Ἀντίπατρου, κ' οἱ ἄλλοι δυό, Ἡρομένης κι Ἀρραβαῖος, μ' ἄλλες χάρες, κερδηθῆκαν Νεοπτόλεμος κι Ἀμύντας, γιοὶ τοῦ Ἀρραβαίου, ἀνατρέφονται στὴν αὐλή·⁹⁴ οἱ δυὸ διεκδικητὲς τῆς ἀρχῆς, Πausανίας κι Ἀργαῖος, χάνονται ἀπὸ τὴν ἱστορία ἔπειτα, ἐνῶ τὸ νόμιμο κληρονόμο τοῦ θρόνου, τὸ γιὸ τοῦ Περδίκκα, τὸν Ἀμύντα — ποὺ ἀρχικὰ στ' ὄνομά του κυβερνοῦσε

93^h Τὴν ἐξιστόρηση τοῦ Διόδωρου (Ιστ' 22) διαφώτισε ἡ ἐπιγραφή (Ἐφημ Ἀρχ., 1874, ἀρ 435, σ 451, CIA, II, σ 406 [IG², II, ἀρ 127, Ditt., Syll³, ἀρ 196, Bengtson, Staatsvertrage, II, ἀρ 309, ἔπου καὶ σχόλια]), περιέχουσα τὴν *συμμαχίαν Ἀθηναίων πρὸς Κετρίπιο[ν τὸν Θραῖκα καὶ το]ὺς ἀδελφοὺς καὶ πρὸς Λύππειον τὸν [Παίονα καὶ πρὸς Γρά]βον τὸν Ἰλλυριόν*, ποὺ συνωμολογήθηκε ἐπὶ ἀρχοντα Ἐλπίνη (356-5) Τὸ νόμισμα μὲ τὴν ἐπιγραφή ΚΕΤΡΙΠΙΟΙΟΣ, ποὺ ὁ Waddington (*Revue Numismatique*, 1863, 240) ἀναγνώρισε σὰ θρακικό, κι ἄλλο πούχε περιγράψει κιόλας ὁ Eckhel, τοῦ ΛΥΚΚΕΙΟ, ἢ μᾶλλον ΛΥΚΠΕΙΟ (*Six Numism Chron*, 1875, I, 20), χρονολογοῦνται σωστά ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴ Ἄν τὰ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφή ΑΔΑΙΟΥ (Pellerin, *Peuples et villes*, I, 183) ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (ποὺ δὲν τὸ θεωρῶ πιά πιθανό), ἴσως ὁ Ἀδαῖος αὐτὸς νάταν διωρισμένος ἀπ' τὸ Φίλιππο ἡγεμόνας τῶν Παιόνων, στὴ θέση τοῦ Λύκπειου — μὲ τὴν ὑποχρέωση φυσικὰ νὰ δίνῃ στρατεύματα. Θὰ μπορούσε κανεὶς ν' ἀναγνωρίσῃ σ' αὐτὸν τὸν (παίονα) Ἀδδαῖο, ποὺ οἱ κωμικοὶ στὸν Ἀθήναιο (IB' 532) τότε λένε *Φιλίππου ἀλεκτρυόνα!* Τὰ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφή ΕΥΠΟΛΕΜΟΣ, ποὺ κατατάσσονταν παλιότερα στὴ σειρὰ τῶν παιονικῶν (*Berlin Katalog*, 1851, 262), ἀνήκουν ἴσως σ' ἄλλῃ χώρα, καὶ βέβαια σὲ μεταγενέστερα χρόνια [O Head, *HN²*, 235-6, τὰ μὲ τὴν ἐπιγραφή ΑΔΑΙΟΥ τὰ χρονολογεῖ πολὺ ἀργότερα, γύρω στὸ 200 π X]

94^h Ἀρριανός, Α' 25, 1 Ἡ σκέψη μήπως οἱ Λυγκηστὲς αὐτοί, λόγῳ τῆς ἡλικίας τους, δὲν μπορούσαν νάναί γιοὶ τοῦ Ἀέροπου, ποὺ βασιλεὺς τὸ 396, δὲν εἶναι βάσιμη ἂν, ὅταν πέθανε, ἦταν παιδιὰ ὀχτώ, πέντε καὶ τριῶν ἐτῶν, κάλλιστα θάτανε σὲ θέση κ' ἐξηνητάρῃδες πιά νὰ σκευωροῦν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φιλίππου (336) Κ' οἱ γιοὶ τοῦ Ἀρραβαίου [Berve, ἀρ 144], Νεοπτόλεμος [Berve, ἀρ. 547] κι Ἀμύντας [Berve, ἀρ 59], ἦταν κιόλας ἄντρες τὸ 334 (ὁ Ἀμύντας, ἑπαρχὸς τῶν *σαρρικοσφόρων*, Ἀρριανός, Α' 14, 1) Ἀπ' αὐτὲς τίς χρονολογίες βγαίνει πῶς ὁ ἡγεμὼν Ἀέροπος (Πολύαινος, Δ' 2, 3) δὲν εἶναι ὁ πατέρας τῶν ἀδερφῶν Λυγκηστῶν, ἀλλὰ μᾶλλον κάποιος γιὸς τοῦ Ἀλέξανδρου, ἢ τοῦ Ἡρομένη, μὲ τ' ὄνομα τοῦ παπποῦ [Κατὰ Beloch, III, 2, 77, ὁ πατέρας τῶν Λυγκηστῶν Ἀέροπος δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν ὁμώνυμο βασιλιά. Πρβλ καὶ ὁ 85]

ὁ Φίλιππος — τὸν ἐντάσσει μ' ἓνα γάμο, σὰ μεγάλωσε, στὸ σύστημά του, δίνοντάς του γυναῖκα τὴν κόρη του τὴν Κυνάνη.⁹⁵

Κ' ἔστ' ἡ Μακεδονία εἶναι πιά στὸ χέρι ἐνὸς ἡγέτη πού μὲ μεθοδικότητα σχεδιασμῶν, πάντα προσφυῶν στὰ πράγματα, καὶ μὲ διαρκῆ εὐστροφία κατάφερε ν' ἀναπτύξῃ κ' εἰς ἄκρο νὰ καρπωθῆ τις δυνάμεις ὅλες τῆς ἐπικρατείας του, ὡς τ' ὄριο ἐκεῖνο κορυφαίας ἀκμῆς, ἱκανῆς πιά νὰ τοῦ πορίσῃ ὄργανο κατάλληλο γιὰ τὸ μεγάλοπνοο ἔργο πούχε συλλάβει: τὸν κρίσιμο κατὰ *Περσῶν ἀγῶνα* — κ' ἐπικεφαλῆς αὐτός! ἡ Μακεδονία! — τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅλου.

Σ' ὅλες τις ὡς ἐμᾶς ἱστορικὲς παραδόσεις οἱ κεραυνοὶ ἐκεῖνοι τῶν ἐκτυφλωτικῶν νικῶν τοῦ Φίλιππου ἀφήνουν ἔκθαμβο τὸ νοῦ καὶ τὰ μάτια νὰ μὴ μποροῦν νὰ δοῦν ἀμέσως καὶ τὸ β α σ ι κ ὸ στοιχεῖο τῆς δύναμης πού τις παράγει. Κ' ἐνῶ τὸ *Χέρι* βλέπουν, ἀσφαλῶς, πού τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη πολιτεία τῆς Ἑλλάδας δρέπει, καὶ προσέχουν μόνο τις πανοῦργες του φοβερὲς λαβὲς κάθε ἀναρπαγῆς γοργά, μᾶς ἀφήνουνε σχεδὸν στὸ τέλειο σκότος γιὰ τὸ *Σῶμα* ὅπου ἀνήκει καὶ χρωστάει τὴν τόση ἰσχύ καὶ σιγουριά του αὐτὸ τὸ *Χέρι* — καὶ μονάχα τὸ χρυσάφι π' ἀστραποβολεῖ στὸ *Χέρι* τοῦτο πότε-πότε, καὶ σωστά πάντα τὴν κρίσιμη στιγμή σκοπεύεται καὶ στέλνεται νὰ χαριστῆ σ' αὐτόν, σ' ἐκεῖνον, μόνο αὐτὸ καταφέρνουν νὰ δείχνουν σὰν τὸ οὐσιαστικώτερο τάχα μέσο ἐνέργειας τοῦ Φίλιππου.

Ἄν καταπιαστῆ κανεὶς ὥστόσο πιὸ προσεχτικὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὴ βαθύτερη ὀργανικὴ ζωὴ καὶ σύσταση τῆς μακεδονικῆς ἐπικρατείας, δυὸ καίρια δραστικοὶ παράγοντες προβάλλουν κυρίως, πούχαν κι ἀπὸ παλιὰ βέβαια λειτουργήσει, μὲ τὸ Φίλιππο ὅμως τώρα πιά κατεξοχὴν ἀναπτύσσονται σ' ὅλη τὴ δυναμικὴ τους καὶ συγκροτοῦν τὴν ἀκλόνητη βάση τοῦ ἔργου του: *Μακεδόνες!* λέει ὁ Ἀλέξανδρος — στὸ Ζ', 9, 1, τῆς *Ἀνάβασης*, τοῦ Ἀρριανοῦ, βρίζοντας τοὺς ξεσηκωμένους τότε ἐκεῖ στὴν Ὠπι, τὸ 324 — ὁ Φίλιππος σᾶς πῆρε πλάνητες κι ἄπορους, μὲ προβιὲς οἱ πιὸ πολλοὶ νὰ βόσκετε στὰ βουνὰ τὰ λίγα πρόβατα, καὶ κακὰ καὶ γιὰ δαῦτα νὰ χτυπιέστε μ' Ἰλλυριοὺς καὶ Τριβαλλοὺς καὶ Θρᾶκες! Καὶ ροῦχα σᾶς ἔδωκε νὰ φορᾶτε ἀντὶ προβιὲς, κι ἀπ' τὰ παλιοβούνια σᾶς κατέβασε στοὺς κάμπους, καὶ σᾶς ἔκανε γιὰ μάχη νὰ σᾶς τρέμουνε ὄλ' οἱ βάρβαροι ἓνα γῦρο!

Βέβαια καὶ πρὶν, σὰ γινόταν πόλεμος, τράβαγε ὁ κάθε ἱκανὸς ἄντρας νὰ πολεμήσῃ, γιὰ νὰ γυρίσῃ κάποτε πίσω, ἀπὸ τὸ στρατὸ ξανὰ στὸ ἄροτρο ἢ στὸ κοπάδι του· ἀλλ' οἱ κίνδυνοι, ὅταν πῆρ' ὁ Φίλιππος

95² Κούρτιος, VI, 9, 17 [Γιὰ τὴν Κυν(ν)άνη, ἢ Κύννα, βλ Hoffmann, 219-20, καὶ Berne, ἀρ 456]

τὴν ἀρχή, κ' οἱ ἀγῶνες, πού κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐξουσίας του ἔπρεπε νὰ κάνη γιὰ νὰ προστατέψῃ τὴν ἀπὸ παντοῦ ἀπειλούμενη ἐπικράτειά του, ἐπιβάλλαν νὰ ξαναπαιάσῃ καὶ ν' ἀναπτύξῃ ἐκεῖνο πούχε ξεκινήσει κιόλας ὁ Ἀρχέλαος, ἀλλ' ἴσως οἱ κατοπινὲς ταραχὲς εἶχαν ἀναστείλει: ⁹⁶ μὲ βάση τὴν ἰσχύουσα στρατιωτικὴν ὑποχρέωση σὲ περίπτωσι πολέμου δημιουργεῖ ἕναν ἐθνικὸ στρατό, πού ὅλο καὶ μεγαλώνει, ὥσπου φτάνει τοὺς 40000 ἄντρες. ⁹⁷

Καὶ κατάφερε ὄχι μόνον νὰ συγκροτήσῃ τέτοιο στρατό, παρὰ καὶ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ πειθαρχία καὶ πολεμικὲς ἀρετὲς: ἀναφέρεται ὅτι κατάργησε τὰ μεταγωγικὰ τοῦ πεζικοῦ, καὶ τὸ κατὰ τ' ἄλλα ἐντελῶς ἄχρηστο ἐκεῖνο πλῆθος πού τ' ἀκολουθοῦσε, περιορίζοντας καὶ τοὺς ἵπποκόμους σ' ἕνα μόνον γιὰ κάθε ἵππέα: ἀλλὰ καὶ ἀσκήσεις συνέχισεν: διατάζε συχνὰ πορεῖες, κάπου 45-50 χιλιομέτρων, καὶ μὲς στὴν κάψα τοῦ καλοκαιριοῦ, μὲ πλήρη ἐξάρτυση καὶ τροφὲς γιὰ κάμποσες μέρες. Κι ὅσο γιὰ πειθαρχία - λένε πὼς ἐδιώξε, στὸν πόλεμον τοῦ 338, δυὸ ἀνώτερους ἀξιωματικούς, πούχαν κουβαλήσει μαζὶ τους στὸ στρατόπεδο μιὰ τραγουδίστρια, νοικιασμένη ἀπὸ 'να πανδοχεῖο!.. ⁹⁸ Μὲ τὴν πράξιν τῆς τακτικῆς λειτουργίας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ διαμορφώθηκε αὐτόματα κ' ἱεραρχικὸς πειθαρχικὸς κανονισμὸς καὶ σταθερὴ βαθμολογικὴ κλιμάκωσι, ὅπου μόνον ἡ πολεμικὴ ἀξία κ' ἡ πραγματικὴ προσωπικὴ ἱκανότης ἦταν κριτήρια προβιβασμοῦ.

Τ' ἀποτελέσματα τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς ὀργάνωσις φανήκανε ἀμέσως. Σ' αὐτὴν χρωσιέται τ' ὅτ' οἱ διαφορὲς περιοχὲς τῆς χώρας

96^Η Ὁ Ἀναξιμένης [Jacoby, *FGH*, ἀπόσιπ 4, ἀπ' τὸ Σουίδα, *πεζῆταιροι*] ἀποδίδει τὴν αὐξηση τοῦ ἱππικοῦ τῶν *ἑταίρων* καὶ τοῦ πεζικοῦ τῶν *πεζῆταιρων*, καθὼς καὶ τὴ διαίρεσίν τους εἰς *λόχους* καὶ *δεκάδας* καὶ τὰς ἄλλας ἀρχάς, στὸν Ἀλέξανδρο τὸ β', μεγαλύτερο ἀδερφὸ τοῦ Φίλιππου Ἀπὸ τὸ γνωστὸ χαρακτηριστικὸ τῆς στρατιάς τοῦ Φίλιππου στὸ Δημοσθένει (*Ὀλυμπιακός*, Β' 17) θὰ μπορούσε κανεὶς — ἂν ἡ εἶδησι δὲν ἦταν ὀλοφάνερα (κ' ἴσως ἐπίτηδες) λαμβασμένη — νὰ συμπεράνῃ πὼς ὑπῆρχε διάκρισι μεταξὺ ἐπίστρατων, καὶ *ξένων* καὶ *πεζῆταιρων* πούταν μόνιμοι Βλέπομε ὅμως πὼς οἱ *ξένοι*, σὰ μισθοφόροι, ἔπαιζαν πάντα σπουδαῖο ρόλον σ' ἐκείνῃ τῇ στρατιά, ὅπως καὶ στὴ θεσσαλικήν, ἐπὶ Ἰάσονα, οἱ 6000 *ξένοι* (Ξενοφῶν, Ἑλληνικά, Στ' 4, 21-2.) [Βλ. ἐπίσης Hammond, II, 705-9, *Appendix 3. The pezhetairoi*, τοῦ Griffith, καὶ Milns, *The army of Alexander the Great*, στὸ *Hardt, Alexandre*, 87-96]

97^Ζ Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς τοῦ Φροντίνου, *Strategematon*, IV, 2, 4 δὲν ἔχει καὶ τόση ἀξία [Βλ. καὶ Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, 15.] Πιὸ ἀξιόπιστος ὁ Διόδωρος, ΙΣτ' 85, μονάχα πού ἡ ἀναλογία 3000 ἵππέων μὲ 30000 πεζοὺς, φανερό [.] πὼς εἶναι λαμβασμένη

98 Πολύαινος, Δ' 2, 3 ἀπὸ πανδοκείου μισθωσάμενοι ψάλτριαν αὐτὸ τόπαθον, καθὼς λέει, ὁ Ἀέροπος καὶ ὁ Δαμάσιππος Τὴν αὐστηρότητα στὴν πειθαρχία ἐξηγεῖ ὁ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία*, ΙΔ' 48

έμαθαν νά νιώθουν στοιχεῖα ἑνός *ὄλου* κ' οἱ Μακεδόνες ὅλοι ἐξ ἄλλου ἕνας λαός, ἐνῶ βόηθησε καί στή δυνατότητα συνανάπτυξης τῶν νεοπροσαρτώμενων τόπων μέ τήν παλιά Μακεδονία. Προπάντων ὅμως ἡ ὀργάνωση αὐτή, μέ τήν ἐνότητα — τοῦ στρατιωτικοῦ τύπου τούτου, πού ἀπό δῶ κ' ἐμπρός ἐπικρατεῖ — παρέχει στοῦ μακεδονικό λαό αὐτοπεποίθηση γιά τήν πολεμική του ἱκανότητα καί μαζί τήν ἠθική ἐκείνη δύναμη τοῦ ἐνεπίγνωστα ἐντεταγμένου σ' ἕνα σύστημα, ὅπου ἐπικεφαλῆς του κι ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς, ἐνῶ καί σ' αὐτόν πάλι, σάν ἡγέτη τῆς ὅλης ἐπικράτειας, τέτοιος ἀγροτικός λαός, ἀφ' ἑνός, πορίζει κατεξοχὴν στέρεο κ' εὐπλαστο ὕλικό καί ὄργανο, γιά τήν πραγμάτωση τῶν σχεδίων του, μὰ καί τέτοια *εὐγένεια* τῶν *ἐταίρων*, παράλληλα, τὰ δομικά ἐκεῖνα στοιχεῖα τάξης ἀξίωματικῶν φιλότιμων καί φιλόδοξων.⁹⁹ Τέτοιος στρατός φυσικά καί δὲ συγκρινόταν μέ τὰ διάφορα μισθοφορικά μαζώματα ἢ τίς συνηθισμένες περιστατικές ἀστικές στρατολογίες τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν - καθὼς, ἀντίστοιχα ἐπίσης, τέτοιος τραχὺς καί ἀκμαῖος λαός, κατέναντι πάρα-μορφωμένων ἀπὸ τῆ ζωῆ στίς πόλεις, ὑπερευαίσθητων ἢ κ' ἐκφυλισμένων ὀλότελα τῶν *παρητημένων* ἐκείνων «*δήμων*» τῶν «*δημοκρατιῶν*» τοῦ παλιοῦ ἑλληνισμοῦ. Σάν ἀπὸ κάποια εὐνοια τῆς μοίρας ἡ μακεδονικὴ αὐτὴ χώρα κράταγ' ἐνεργό κι ὅλη τήν ἀρχαία ρώμη κι ὅλα τὰ σχετικὰ ἦθη φυσικῆς εὐρωστίας, ὡσότου ἔρχεται καιρὸς πού ἀπ' τὰ πράγματα τῆς δίνεται νά τ' ἀσκήση καί νά τὰ ἐπαληθέψη σὲ μεγάλα ἔργα· στὸν καταβολικὸν ἱστορικὸν ἀγῶνα *βασιλείας ἢ εὐγένειας* ἡ Μακεδονία δὲν ἔδωσε τῆ νίκη στήν ἀγέρωχη τάξη τῶν *εὐγενῶν*, ἀλλὰ στοῦ θεσμοῦ τῆς *βασιλείας*· καί τὸ καθεστῶς τοῦτο τῶρα τῆς στρατιωτικῆς μοναρχίας ἐμόρφωσε, σ' αὐτὸ τὸν ἐλεύθερο καί δυνατὸ ἀγροτικὸ λαό, τὸν τύπο, τῆ δύναμη καί τῆ ροπή, πού ἀναγνώρισαν μὲν σάν οὐσιαστικὰ στοιχεῖα οἱ δημοκρατίες στήν Ἑλλάδα, δὲν κατάφεραν ὅμως νά κρατήσουν καί ν' ἀναπτύξουν σὲ σταθεροὺς πολιτικούς ὀργανισμούς.

Παράλληλα, ἡ Παιδεία, τὸ καταστάλαγμα κι ὁ ὑπερώριμος χυμὸς τῆς ὅλης ἑλληνικῆς ζωῆς, ἔπρεπε βαθιὰ καί τέλεια ν' ἀρδεύση τὸν ψυχισμό καί τῆ συνείδηση τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, ὥστε καί νά παγιωθῆ καί ν' ἀποδώσῃ ὅ,τι σχετικὸ ἄρχισαν προηγούμενοι βασιλιαδες τῆς Μακεδονίας. Τὸ παράδειγμα τοῦ βασιλιᾶ καί τῆς αὐλῆς του ἔπαιξ' ἐν προκειμένῳ σπουδαιότατο ρόλο, κ' ἡ *εὐγένεια* τῆς χώρας ἐνεργοποιή-

99 Παράδειγμα φιλοτιμίας δίνει ἐκεῖνος ὁ Πausanias, πού σάν τὸν πρόσβαλλαν λέγοντάς τον *ἀνδρόγυνο*, ξέπλυνε τῆ ντροπῆ σώζοντας γενναῖα τὸ βασιλικὸ σὲ μιὰ μάχη μέ τοὺς Ἰλλυριοὺς. *πρὸ τοῦ βασιλέως* στὰς ἀπάσας τὰς *φερομένας* ἐπ' αὐτὸν *πληγὰς ἀνεδέξατο τῷ ἰδίῳ σώματι καί μετήλλαξε*. (Διόδωρος, ΙΣτ' 93) Παρακάτω θὰ δοῦμε περιστατικὸ μ' ἄλλο Pausanias.

θηκε γοργὰ κι ἀποτέλεσε τόσο φυσικὰ — οἱ προσωπικοὶ φορεῖς τῆς — ὅσο καὶ δραστικὰ εὐρύτερα — μὲ τὴ γενικώτερη ἐξακτίνωση τῆς καλλιέργειάς τους — τὸ *μορφωτικὸ παράγοντα* τοῦ τόπου. Κάτι πολὺ διαφοροετικὸ, στὸ θέμα τοῦτο, ἀπ' ὅ,τι μπορούσε ποτὲ νὰ συμβῆ σ' ὅποια-δήποτε ἀπ' τὶς κορυφαῖες ἐκεῖνες ἐλληνικὲς πολιτείες, ὅπου οἱ ἀξεστοὶ Σπαρτιαῖτες, *δεσπότες* μόνο κατάφεραν νά ναι τῶν *εἰλώτων* καὶ τῶν *περιοίκων* τῆς χώρας τους, ἀλλὰ κ' οἱ ἐλεύθεροὶ πάλι Ἀθηναῖοι, *πεπαιδευμένοι* ναί, μὰ τοὺς ἔφτανε ν' ἀποτελοῦν οἱ ἴδιοι τὴν *ἐξαίρεση* τῆς *ὑπερκαλλιέργειας*! Κι ὅσο γιὰ τοὺς ἄλλους τόπους - ναί μὲν ἡ δημοκρατία τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν κυρίαρχη τάξη, ἀλλ' ἡ τόση διαφορὰ πλοῦτου καὶ φτώχειας βύθισ' ἀκόμα βαθύτερα τὸ κοινὸ ἐπίπεδο τῆς ὅποιας τους πνευματικῆς ζωῆς.

Ὁ Φίλιππος ἔζησε τὸν καιρὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδα στὴ Θῆβα, κ' ἔνας μαθητῆς τοῦ Πλάτωνα, ἐξ ἄλλου, ὁ Εὐφραῖος ἀπ' τὸν Ὄρεό, ἔπαιξε κάποιον ρόλο κάποτε στὴν τύχη του, ἐνῶ καὶ φίλο τῆς παιδείας καὶ τῶν γραμμάτων ὁ Ἰσοκράτης τὸν ἀποκαλεῖ, καὶ τ' ὅτι τὸν Ἀριστοτέλη φώναξε γιὰ δάσκαλο τοῦ γιοῦ του τ' ἀποδεικνύει. Ἀλλὰ φαίνεται καὶ πὼς μ' ἓνα σύστημα *μορφωτικῶν ὁμιλιῶν* — κυρίως γιὰ τ' ἀγορία τῶν *εὐγενῶν* τῆς αὐλῆς του — φρόντισε γενικώτερα τὴν παιδεία τῶν νέων ἀριστοκρατῶν, προσπαθῶντας νὰ τοὺς τραβάη ὅσο γινόταν πρὸς τὸν κύκλο του, νὰ τοὺς προεξασκῆ σιγὰ-σιγὰ, διαρκῶς, γιὰ τὴν ἀμεσώτερη ὑπηρεσία τῆς βασιλείας. Σὰν ἀρχοντόπουλα, μικροί, καὶ ὠριμώτεροι νέοι, μετὰ, στὶς τάξεις τῶν *εἰταίρων*, σὰ σωματοφύλακες τοῦ βασιλιᾶ, σὰ διοικητές, ἀργότερα, σὲ διάφορες μονάδες τοῦ στρατοῦ, ἢ πρέσβεις σ' ἐλληνικὲς πόλεις — ὅπου τόσο συχνὰ ἀποστέλλονταν — εἶχαν οἱ *εὐγενεῖς* ἀρκετὲς εὐκαιρίες διακρίσεων κι ἀνταμοιβῶν γιὰ διάφορες ὑπηρεσίες ποὺ ἐτελοῦσαν· σ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως ἦταν ἀπαραίτητο νάχουν καὶ τὴν παιδεία καὶ τοὺς ἀττικοὺς ἐκεῖνους τρόπους ποὺ ἐκτιμοῦσε — κ' εἶχε κι ὁ ἴδιος — ὁ Φίλιππος. Κι αὐτὸς ἀκόμα ὁ τόσο ἄσπονδος ἀντίπαλός του ἀναγκάστηκε πάντως νὰ ὁμολογήσῃ, πὼς καὶ στὴν Ἀθῆνα δύσκολα θάβρισκες κάποιον νάχῃ τὴ δικιά του κοινωνικότητα· κι ἂν στὴν αὐλή του περνούσανε μὲ τὰ τραχιά τους τὰ μακεδονίτικα συνήθια, τὰ συμπόσια κεῖνα καὶ τὰ γλεντοκόπια καὶ τ' ἄγρια τὰ μεθύσια, χειρότερο ἀπὸ *Κένταυροι* καὶ *Λαιστρυγόνες* — *καταπὼς τοὺς «στολίζει»* ὁ Θεόπομπος¹⁰⁰ ὑποτιμητικὰ —, οἱ αὐλικὲς τους γιορτές

100^H Θεόπομπος [FGrH, ἀπόσπ 225] ἀπ' τὸν Πολύβιο, Η' 11, 5 κ ε. *ἠροῦμαι τοιαῦτα θηρία γεγονέναι καὶ τοιοῦτους τὸν τρόπον τοὺς φίλους καὶ τοὺς εἰταίρους Φιλίππου προσαγορευθέντας οἴους οὔτε τοὺς Κενταύρους τοὺς τὸ Πήλιον κατασχόντας οὔτε τοὺς Λαιστρυγόνας τοὺς τὸ Λεοντίνων πεδίον οἰκῆσαντας οὐτ' ἄλλους οὐδ' ὁποίους.* Πρβλ Ἀθῆναιο, Δ' 166 Στ' 260

ώστόσο, και οι δεξιώσεις ξένων απεσταλμένων κ' οι πανηγυρικοί τους οί άγώνες, κατά τόν τρόπο και τή γνήσια όλως έλληνική τους γεύση, τελούσαν λαμπρότατα, ύπέροχα, μεγαλόπρεπα όλα τους, τίποτα μικρόψυχο και πενιχρό! Και τά χτήματα του βασιλικού οίκου, κ' οι έγχειοι φόροι τής χώρας, τά λιμενικά τέλη, τά μεταλλεία του Παγγαίου (που κάθε χρόνο έδιναν 1000 τάλαντα έσοδο), και προπάντων ή τάξη κ' ή όλ' οικονομία του Φίλιππου στη διοίκηση¹⁰¹ κάναν τή βασιλεία του τόσο ύπέροχη όσο μιá φορά μόνο στον έλληνικό κόσμο είχε ξαναφανή: στην Άθήνα, επί Περικλή!

Ή αύλή τής Πέλλας και άθηναίους πρέσβεις μπορούσε να καταπλήξη με τόν πλούτο της, τή στρατιωτική λαμπρότητα, τους εύγενείς τους εκεί μαζεμένους. Πολλοί άπ' αυτούς, καθώς σημειώθηκε, άνήγαν τήν καταγωγή τους σε παλιά άβασιλικά γένη». Έτσι οι «Βαρχιάδες» στη Λυγκηστίδα, ό Πολυπέρχων, άπό γένος βασιλιά τής Τυμφαίας,¹⁰² του Όρόντη βασιλικό επίσης τó γένος, που κρατούσε στην Όρεστίδα, γι' αυτό κι ό μεγαλύτερός του γιός, ό Περδίκκας,¹⁰³ έχει τήν άρχηγία τής φάλαγγάς της, που φαίνεται, μετά, σαν έγιν' αυτός ήπαρχος, τήν πηρ' ό άδερφός του, ό Άλκέτας. Τό σπουδαιότερο άπ' τά βασιλικά αυτά γένη, πλάγιος κλάδος του βασιλικού οίκου, ήταν τής Έλυμιώτιδας, του Δέρδα εκείνου, που αναφέρθηκε παραπάνω, σύγχρονου του Πελοποννησιακού πολέμου.¹⁰⁴ Γύρω στο 380 κατείχε τή χώρα ένας άλλος

101^H Αυτό φαίνεται να βγαίνει άπό τó Δημοσθένη, *Περί τής παραπροσβείας*, 89, και ακόμα καθαρώτερα άπ' τή μεταλλευτική, νομισματική κ' έμπορική πολιτική του Φίλιππου Ό Θεόπομπος [Jacobus, *FGrH*, άπόσπ 225a-c] κρίνει βέβαια έντελώς διαφορετικά

102^H Ό Τζέτζης, *Σχόλια εις Αυκόφωνα*, 802, λέει *Αιθικών βασιλεύς* [II, 791, στην έκδ Μ C C Muller, Lipsiae, 1821 Ή Αιθικία είναι μικρή περιοχή μεταξύ Άθωμανών και Τυμφαίων *RE*, I, 1, 1094 Για τή γνησιώτερη γραφή *Πολυπέρχων* (άντι *Πολυσπέρχων*) βλ *OGIS*, I, 12, 14, και Hoffmann, 156]

103 Κούρτιος, X, 7, 8 *Perdiccam et Leonnatum stirpe regia genitos* Κατά τόν Άρριανό (Ήνδίκη, 18), ό Περδίκκας ήταν άπ' τήν Όρεστίδα Δέν μπορούμε να ξέρουμε άν ό βασιλιάς των Όρεστών Άντίοχος (Θουκυδίδης, Β' 80) ήταν πρόγονος του ή ή *stirps regia* δηλώνει τó βασιλικόν οίκο τής Μακεδονίας, όπου άνήκε ό Περδίκκας, ή μήπως και τά δυό άληθεύουν

104^H Ό σχολιαστής του Θουκυδίδη, Α' 57 *Δέρδας Άριδαίου παίς, άνεμπίος* (ξάδερφος) *Περδίκκα και Φιλίππου* Ό Άρριδαίος λοιπόν ήταν άδερφός του Άλέξανδρου του φιλέλληνος Κι ό Δέρδας πούν' άνάμεσα στους μάρτυρες τής συνθήκης του 423/2 (βλ ό 64) θάν' αυτός έδω. Και γιός αúτουνοϋ είν' ό μνημονευόμενος Σίρρας στον Άριστοτέλη (*Πολιτικά*, Ε' 1311b) και του Σίρρα πάλι γιός ό Δέρδας ό β' Πρβλ Θεόπομπο [Jacobus, *FGrH*, άπόσπ 143, άπό τόν Άθήναιο, Γ' 436b-c Βλ όμοιως και Beloch, III, 2, 72-6, και Hammond, II, 18-9 Τά άρθρα *Derdas I* και 2, του Kaerst, στη *RE*, V, 1, 239, άπηχούν σαφώς τις άπόψεις του Droysen]

Δέρδας, πού συμμαχῆσε μὲ τὸ βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα τὸν γ' καὶ τοὺς Σπαρτιαῖτες, καὶ χτύπησαν τὴν Ὀλυνθο, ὅπου ἀναφέρεται πῶς αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τοὺς Ὀλυνθίους. Τὴν ἀδερφή αὐτουνοῦ, τὴ Φίλα,¹⁰⁵ πῆρε γυναῖκα του ὁ Φίλιππος, ἀποσκοπῶντας μὲ τὸ γάμο του αὐτὸ νὰ δέση στερεώτερα τὸ Δέρδα μαζί του ἢ κάποια διαφορὰ τους νὰ συμβιβάσῃ.

Δυὸ ἀδέρφια τοῦ Δέρδα, ὁ Μαχάτας καὶ ὁ Ἄρπαλος,¹⁰⁶ ἀναφέρονται στὴν ἀκολουθία τοῦ βασιλιά, ἀλλ' ἀνάμεσα στὸ Φίλιππο καὶ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ ψυχρότητα ὑπῆρχε πάντα, κ' ἴσως κ' ἐπίτηδες ὁ Φίλιππος νὰ τὴ συντηροῦσε, γιὰ νὰ τοὺς κρατᾷ μ' ἀμφίβολη διαρκῶς τὴν εὐνοιά του, καὶ φοβισμένους. Μὲ μεγάλη δυσκολία πέτυχε κάποτε ὁ Μαχάτας δίκαιη ἀπόφαση, σὲ μιὰ δίκη ὅπου δικάζε ὁ βασιλιάς· κι ὁ Φίλιππος δὲν ἄφησε τὴν εὐκαιρία τότε νὰ μεταχειριστῆ καὶ κάποιαν ἀδικία ποῦχε κάνει κάποιος συγγενῆς τοῦ οἴκου τῆς οἰκογένειας αὐτῆς, γιὰ νὰ προσβάλλῃ δημόσια ὄλο τους τὸ γένος. Καὶ τὰ παρακάλια τοῦ Ἄρπαλου, γιὰ τὸν ἀδερφό του τὸ Μαχάτα, ὄλ' ἀποκρούστηκαν - κι ὄχι βέβαια χωρὶς ὀξύτητα.¹⁰⁷

Δυὸ κατεξοχὴν ὁμως ἀπ' τὶς πολλὲς οἰκογένειες εὐγενῶν πούταν μαζεμμένες στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας πρέπει ν' ἀναφερθοῦν ἰδιαίτερα, γιὰ τὸ σπουδαῖο ρόλο πού παίζανε· τοῦ Ἰόλαου καὶ τοῦ Φιλῶτα. Γιὸς τοῦ Φιλῶτα: ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος ἐκεῖνος στρατηγὸς Παρμενίων, πού τόσες φορὲς ὁ Φίλιππος τοῦ ἐμπιστεύεται ἀρχηγία σπουδαιότατων ἐκστρατειῶν, πού σ' αὐτὸν χρωστᾷ τὴ νίκη του κατὰ τῶν Δαρδάνων (356), πού μ' αὐτὸν παίρνει τὴν Εὐβοία (343). Τ' ἀδέρφια τοῦ Παρμε-

105^ε Ὁ Σάτυρος [FHG, III, 161, ἀπόσπ 5], στὸν Ἀθήναιο, IG² 557c· ἀδελφὴν Δέρδα καὶ Μαχάτα

106^μ Τὸν τρίτον ἀδερφόν Ἄρπαλο βρίσκουμε στὸ Δημοσθένη, Κατ' Ἀριστοκράτους, 149, ὅπου λέγεται πῶς τὸ 366 παράδωσε στὸν Ἰφικράτη κάποιους ἀμφιπολίτες σὰν δμηρους. Στὴν οἰκογένεια τούτην ἀνήκει κι ὁ Παισ[ανίας] Μαχέτα, μάρτυρας στὴ συνθήκη τοῦ 423/2 (CIA, I, ἀρ 42 [IG², I, ἀρ 71]), ὁ ἴδιος ἴσως μὲ τοῦ Θεουκιδίδη, Α' 61.

107^μ Πλούταρχος, Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, 178f-179a Ὁ συγγενῆς τοῦ Ἄρπαλου ἐδῶ εἶν' ὁ Κράτης. Δὲν μπορῶ πιά νὰ ὑποστηρίξω τὴν ὑπόθεση ποῦχα παλιότερα ἐκφράσει, πῶς σ' αὐτὸ τὸν οἶκο ἀνῆκαν οἱ Ἀντιγονίδες· ὁ Ἀντίγονος τοῦ Φιλίππου, ὁ γνωστὸς μονόφθαλμος, ἦταν ἀπὸ λαμπρὸν οἶκο βέβαια, καθὼς διαφαίνεται ἀπ' τὸ *huius nepos fuit Alexander* τοῦ Σενέκα [De ira, III, 23, 1] κι ὄχι ἀβουργὸς (ἐργάτης) ὅπως λέει ὁ Δοῦρις, [Αἰλιανός, Ποικίλη Ἱστορία, IB' 43], κατὰ τὴ συνήθειά του Ὅπως δὲ ὁ Φίλιππος, ὁ πατέρας του, δὲν ἦταν βέβαια ὁ διοριζόμενος τὸ 327 σατράπης τῆς Ἰνδικῆς, πού μπορεῖ ν' ἀνῆκε στὸν οἶκο τῆς Ἐλυμιώτιδας, γιὰ τὸ Ἀντίγονος (κατὰ τὸν Πορφύριο [Εὐσέβιος, Χρονικά, I, σ. 247-8, ἐκδ Schone]) γεννήθηκε τὸ 384. [Ὅχι! Τὸ 387! Βλ ὁμως Berve, ἀρ. 87]

νίωνα, ὁ Ἄσανδρος κι ὁ Ἀγάθων,¹⁰⁸ κι ἀκόμα περισσότερο οἱ γιοί του, Φιλώτας, Νικάνωρ κ' Ἐκτωρ, δὲ μείναν διόλου ἀμέτοχοι στὴ δόξα τοῦ στρατηγοῦ, ποὺ κ' οἱ κόρες του ὅμως πῆραν ἀντρες ἀπ' τὰ πιὸ ξακουστά ἀρχοντόπουλα τοῦ τόπου: ἡ μιὰ τὸν Κοῖνο, τὸν ἀρχηγὸ τῶν φαλάγγων, κ' ἡ ἄλλη τὸν Ἄτταλο, θειοῦ κατοπινῆς γυναίκας τοῦ Φίλιππου. Ὅχι λιγώτερο ἰσχυρὴ καὶ τιμημένη θέση ἔχει ὁ γιὸς τοῦ Ἰόλαου, ὁ Ἀντίπατρος (Ἀντίπας ποὺ τὸν λέγαν οἱ Μακεδόνες) καθὼς φαίνεται καὶ σ' ἐκεῖνο τοῦ Φίλιππου: *Ἦσυχος κοιμόμουνα, γιατί ξαγρυπνοῦσε ὁ Ἀντίπατρος.*¹⁰⁹ Ἡ δοκιμασμένη πίστη του, κ' ἡ ἀθάμπωτη διαύγεια κι ὀξυδέρκειά του στὴν ξεκάθαρη πάντα σύλληψη τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων,¹¹⁰ τὸν ἔκαναν ἀρμοδιώτατον, ὄντως, γιὰ τὸ ἀνώτατο ἀξίωμα σὰν διοικητικοῦ ἐπίτροπου τοῦ κράτους, ποὺ σὲ λίγο ἱκανὰ κατέχει. Ἐνας γάμος μὲ τὴν κόρη τοῦ Ἀντίπατρου φάνηκε στὸ Φίλιππο ἀσφαλέςτατο μέσο γιὰ νὰ πάρη μὲ τὸ μέρος του καὶ τὸ μεγάλο γένος τῶν Λυγκηστῶν.¹¹¹ (Οἱ γιοί τοῦ Ἀντίπατρου, Κάσσανδρος, Ἀρχίας κ' Ἰόλλας, ἀργότερα μόνο παίζουν ρόλο.)

Τέτοια ὀργάνωση λοιπὸν ἀπὸ τὸ Φίλιππο πῆρε ἡ αὐτὴ καὶ τὸ ἔθνος· μπορεῖ ὅμως νὰ σημειωθῆ καὶ πῶς τὸ μοναρχικὸ στοιχεῖο στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν Μακεδόνων, τόσο ἀπ' τὴν ἱστορικὴ θέση βέβαια καὶ δράση, ὅσο κι ἀπὸ τὴν ξεχωριστὴ προσωπικότητα τοῦ Φίλιππου τούτου, ἔλαβε ἄλλο βάρος, καὶ μόνο μὲ τὸ πρῖσμα τῆς ἀπὸ τὰ πράγματα ὀργανικῆς αὐτῆς συνάρτησης μπορεῖ νὰ συλληφθῆ πλήρως ὁ βαθύτερος χαρακτήρας καὶ τρόπος ἐνεργειῶν τοῦ ἡγέτη τῆς Μακεδονίας αὐτοῦ, ποὺ πάντα στὰ θολὰ μεταίχμια τῶν πιὸ ἰδιοσυστατων «ἀντιφάσεων» κι «ἀντιθέσεων», Ἕλληνας πρὸς τὸ μακεδονικὸ λαὸ καὶ μακεδόνας γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ξεπέρανε τόσο ἐτούτους στὴν ἑλληνικὴ πανουργία, καὶ στὸν ἑλληνικώτερο ἀκόμα δόλο βέβαια, ὅσο κ' ἐκείνους στὴ μακεδονικὴ τραχύτητα καὶ στὴ μακεδονικώτατη κατεξοχὴν ἐνεργητικὴν ὁρμὴ, ἀνώτερος, συνάμα, κι ἀπὸ τοὺς δυὸ μαζί, στὴν ὀξύτερη πάντα σύλληψη τοῦ σκοποῦ του, καὶ στὴ στερεώτατη λογικὴ συνακολουθία τῶν σχεδίων του, μὰ καὶ στὴ μυστικότητα — στὸ ἀποφῶλιο — καὶ στὴ γοργότητα,

108^z [Κατὰ τὸν Berne, ἀρ. 9, ἡ συγγένεια αὐτῆ τοῦ Ἀγάθωνα μὲ τὸν Παρμενίωνα μένει ἀναπόδεικτη]

109^z Πλούταρχος, *Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν*, 179b ἀσφαλῶς [] ἐκάθευδον· Ἀντίπατρος γὰρ ἐγρηγόρει [Πρβλ καὶ Καρύστιο Περγαμηνό, *FHG*, IV, 357, ἀπόσπ 3] ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, I' 435d· *Χρὴ πίνειν Ἀντίπατρος γὰρ ἱκανός ἐστι νήφων*

110^z Ἀνάγνωμος στὸ Boissonade, *Anecdota*, II, 464 [.]

111^z [Ἡ κόρη τοῦ Ἀντίπατρου — δὲν ξέρουμε τ' ὄνομά της — παντρεύτηκε τὸν Ἀλέξανδρο τὸ λυγκηστὴ (Berne, ἀρ. 37.) Βλ. καὶ σ 84]

τῆ ραγδαιότητα ὕστερα τῆς ἀκαταμάχητης ἐκτέλεσης! Πῶς τὸ κατάφερνε πάντα νάν' αἰνιγμα γιὰ τοὺς ἀντίπαλούς του, νὰ φανερώνετ' ἄλλος διαρκῶς, κι ἄλλοῦ, κι ἀπ' ἄλλη μεριά ἀπ' ὅπου τὸν περίμεναν! Φιλήδονος, ἀπὸ τῆ φύση του, κι ὅλος πρὸς τὸ αἰσθησιακὸ, ἦταν καὶ στὶς ὁρμές του ἀκάθεκτος μαζὶ κι ἄστατος, γι' αὐτὸ καὶ τόσο συχνὰ ἔμοιαζε κατακαϊόμενος ἀπ' τὰ πάθη του, κι ὅμως ἦταν πάντα ὅσο κυρίαρχος τους καὶ καίρια ἀπαιτοῦσαν ἄγρυπνος καὶ ψυχρὸς οἱ συγκεκριμένοι του σαφεῖς σκοποὶ! Καὶ πρέπει κανεὶς πράγματι νὰ διερωτᾶται ποῦ ἢ ξεχωριστῆ του φύση ἐκφραζόταν ἀμεσώτερα; στὶς «ἀρετές», ἢ στὶς «κακίες» του; Γιατὶ κ' ἡ παιδεία τοῦ καιροῦ του, κι ὅλες του οἱ στάσεις ἐναντι τοῦ κόσμου, κ' ἡ νοημοσύνη συνάμα κ' ἡ εὐπέτεια καὶ τὸ ἔωλο καὶ τὸ ἀνέμελο, ἄξαφνα, τῶν στιγμῶν, κ' ἡ εὐγένεια γενναίων στοχασμῶν, μὲ τὴν εὐαγωγία συνημμένη, καὶ τὴν εὐελιξία, περαιτέρω, τῶν τρόπων πρὸς ὅ,τι - ὄλ' αὐτὰ μαζὶ σ' αὐτὸν φανερώνονται σύμμικτα σὲ μί α μορφή: τοῦ ἱστορικοῦ του προσώπου!

Κατεξοχὴν ἀντίθετῆ του ἡ γυναῖκα του ἡ Ὀλυμπιάς - κόρη τοῦ ἠπειρώτῃ βασιλιᾷ Νεοπτόλεμου, ποῦ ἀνῆγε τὸ γένος του στὸν Ἀχιλλέα. Ὁ Φίλιππος τὴν εἶχε γνωρίσει, νέος ἀκόμα, στὴν τελετῆ τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης, καὶ τὴν πῆρε γυναῖκα του, μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ θειοῦ καὶ κηδεμόνα τῆς Ἀρύββα.¹¹² Κλεισμένη στὸν ἑαυτὸ

112^h Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Β' Ὁ πατέρας τῆς Νεοπτόλεμος ἀναφέρεται κιόλας στὸ ψήφισμα τῆς β' ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, τοῦ 377 (CIA, II, ἀρ 17, στ 14 [IG², II, ἀρ 43, Ditt., Syll³, ἀρ 147]), μὲ τὸν πατέρα του Ἀλκέτα Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλκέτα, ὁ Νεοπτόλεμος κι ὁ ἀδερφός του Ἀρύββας, ἀφοῦ συγκυβέρνησαν γιὰ κάποιον διάστημα, μοιράστηκαν τὸ βασίλειο τῶν Μολοσσῶν. Μετὰ τὸ θάνατο ὅμως τοῦ Νεοπτόλεμου ἀνέλαβε τὴν κηδεμονία τῶν παιδιῶν του, Ὀλυμπιάδας καὶ Νεοπτόλεμου, ὁ θεὸς τους Ἀρύββας [Προφανὲς λάθος τοῦ Droysen, ποῦ δὲν ἐπαναλαμβάνεται στὴν ὑ 133 Ἀλέξανδρος ὠνομαζόταν ὁ ἀδερφός τῆς Ὀλυμπιάδας, ὄχι Νεοπτόλεμος, καθὼς κι ὁ ἴδιος ἄλλωστε, ἀμέσως παρακάτω, ἔτσι τὸν λέει, ὅπως καὶ στὸ δέντρο τοῦ οἴκου τῶν Μολοσσῶν μὰ καὶ τὰ χωρία τοῦ Ἰουστίνου, ποῦ ἀκολουθοῦν, ἀναφέρονται στὸν *Alexandrum Olympiadis fratrem*] Ἡ Ὀλυμπιάδα παντρεύτηκε τὸ Φίλιππο τὸ 357 κι ὁ ἀδερφός τῆς ἦρθε σὲ λίγο στὴν αὐλὴ τοῦ Φίλιππου (*in Macedonia nomine sororis accessit omnique studio sollicitatum spe regni* Ἰουστίνος, VIII, 6) Τὸ 352 ὁ Φίλιππος βρῆκε ἀφορμὴ νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀρύββα (Δημοσθένης, Ὀλυνθιακός, Α' 13) Ἐπειτα, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος [ὁ μολοσσός] γίνηκε 20 χρονῶν, τὸν ἐσπρωξε νὰ ξεσηκωθῆ κατὰ τοῦ θειοῦ του (*ereptum Arrybae regnum puero admodum tradit* Ἰουστίνος, ὅ π.) Κι ὁ Ἀρύββας ἀφοῦ κατέφυγε στὴν Ἀθῆνα, κατῳρθωσε νὰ ἐκδοθῆ ψήφισμα νὰ φροντίσουν οἱ ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ὅπως Ἀρ[ύββα]ς καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ [κομίσωνται τὴν ἀρχὴν τὴν [πατρ]ώϊαν (CIA, II, ἀρ 115 [IG², II, ἀρ 226, Ditt., Syll³, ἀρ 228]) Τότε ὁ Φίλιππος κατέλαβε καὶ τίς πόλεις ποῦ ἔχτισαν οἱ Ἡλεῖοι στὴν Κασσωπία τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τίς ξανάδωσε στοὺς Μολοσσούς Ὁ Ἀρύββας φαίνεται πῶς σὲ λίγο πέθανε, κι ὁ Ἀλέξανδρος ἔμεινε μόνος κύριος στὴν Ἠπειρὸ [βλ καὶ Hamilton, 3]

της, ὁμορφη,¹¹³ κατακαϊόμενη ἀπὸ φλογερά πάθη μέσα της, δοσμένη ἔκδοτη στῆ μανιακῆ λατρεία τοῦ Ὁρφέα καὶ τοῦ Βάκχου, στὶς σκοτεινὲς μαγγανεῖες τῶν γυναικῶν τῆς Θράκης! Τὴν ἔβλεπαν, λέν, στὰ νυχτερινὰ ἐκεῖνα ὄργια πρώτη ἀπ' ὅλες νὰ ὀρμάη στὰ βουνὰ καὶ τὰ ὄρη ξέφρενη πάλλοντας ἄγρια *θύρσο καὶ φίδι!* Τὰ ὄνειρά της ἀναδίπλωναν τὶς φαντασιώσεις ποῦ καὶ ξύπνια τὴ δαιμόνιζαν! Τὴ νύχτα πρὶν ἀπ' τὸ γάμο της, λέει, ὠνειρεύτηκε πῶς μὴ φοβερῆ θύελλα μαινότανε γύρω της κ' ὕστερα ἕνας κεραυνὸς μπῆκε μέσα της, ποῦ τινάχτηκε μετὰ δέξω, σὰν ἄγρια φωτιά, καὶ φούντωσε κι ἀνοίχτηκε, μὲ φλόγες ἔτσι ὅλο καὶ πιὸ πέρα ξοδεύονταν - ὥσπου χάθηκε στὰ χάη! .

Ὅταν ἡ παράδοση λέη πῶς πέρ' ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα *σημεῖα καὶ τέρατα* τὴ νύχτα ποῦ γεννιέται ὁ Ἀλέξανδρος *παραδίνεται* στὴ φλόγα τὸ Ἀρτεμίσιο τῆς Ἐφέσου, ποῦ μὲ τὸ *Μεγάβυζό*¹¹⁴ του, ἐπικεφαλῆς τῶν εὐνούχων καὶ τῶν ἱερόδουλων, οἱ Ἕλληνες τὸ θεωροῦσαν πάντοτε *ἀνατολικὸ ἱερό*· κι ὅταν ἐπιμένη, *συμβολικῆ*, πῶς ὁ Φίλιππος ἔμαθε τὴ γέννηση τοῦ γιοῦ του μαζί μὲ τὴν ἀγγελία τριῶν νικῶν του,¹¹⁵ ὁ *Μῦθος* εἶν' ἔτσι ποῦ μιλάει, καὶ θέλει νὰ πῆ τὸ

113^ε Ἄγνωστο ἂν τὸ ἐπὶ χρυσοῦ νομίσματος (μοναδικοῦ προφανῶς) — τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου — πρόσωπο τῆς Ὀλυμπιάδας ἀπεικάζη γνήσια παράδοση Κατὰ τὸν Sallet, *Numismatische Zeitschrift*, III, 56, εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρακάλλα [G Richter, *The Portraits of the Greeks*, III, 254]

114^ε [Περσικὸ ἀριστοκρατικὸ ὄνομα (*Bagabuxša* ὁ λυτρωμένος ἀπὸ τὸ θεό), ποῦχαν γιὰ τίτλο οἱ εὐνούχοι ἀρχιερεῖς τοῦ ναοῦ τῆς ἐφεσίας Ἀρτέμιδος (Βλ Στράβωνα, ΙΔ' 641, καὶ RE, XV, 1, 121-2)]

115^ε Αὐτὲς εἶναι ἡ νίκη τοῦ στήν 106^{ην} ὀλυμπιάδα, ἡ ἄλωση τῆς Ποτιδαίας, καὶ ἡ νίκη τοῦ Παρμενίωνα κατὰ τῶν ἰλλυριῶν Δαρδάνων (Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, Γ') Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ideler (*Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften*, 1820 καὶ 1821, καὶ *Handbuch der Chronologie*, I, 403 κ ε) ὁ Ἀλέξανδρος γεννήθηκε τὸ Βοηδρομιῶνα τοῦ 1^{ου} χρόνου τῆς 106^{ης} ὀλυμπιάδας (16/IX - 14/X/356) Ἡ ἡμερομηνία πάντως θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίζεται μετὰ τὴν 24^{ην} Σεπτεμβρίου καὶ πρὶν ἀπ' τὰ μέσα Δεκεμβρίου [Droysen, I, 2, *Beilage I, Die Chronologie des Todes Alexanders*, 343 κ ε] Μᾶλλον ἀδύνατο εἶν' ὅμως ἡ ἀγγελία τῆς ὀλυμπιακῆς νίκης (γύρω στὶς 17 Ἰουλίου) νὰ μὴν ἔφτασε στὸ Φίλιππο πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος Σεπτεμβρίου Ὁ *συγχρονισμὸς* τῶν τριῶν αὐτῶν γεγονότων, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι *συγχρονισμοὶ* τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἢ εἶναι λαϊκοὶ συνδυασμοί, ἢ συνθησιασμένα παιδευτικὰ *μνημοτεχνήματα*, χωρὶς καμμιά ἱστορικὴ ἀξία [Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ Beloch, III, 2, 68 καὶ στοὺς πίνακες τῆς 458, Kaerst, I, 313, 1, Berve, II, 283, Glotz-Cohen, IV, 39, Hamilton, 7, Hammond, II, 254, Lane Fox, 43, δέχονται σὰν ἡμερομηνία γέννησης τοῦ Μεγαλέξαντρου τὴν ἀπὸ τὸν Πλούταρχο (δ π) παραδιδόμενη 6^η Λῶου, ποῦ ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τοὺς γενικώτερα κρατοῦντες ὑπολογισμοὺς, στήν 6^{ην} Ἐκατομβαιῶνος (περίπου 20 Ἰουλίου), προτιμῶντας τὴν ἀπ' τίς κάπως συμβατικές χρονολογικὲς ἐνδείξεις τοῦ Ἀριστόβουλου (Ἀρριανός, Ζ' 28, 1), βάσει τῶν ὁποίων ὁ Droysen σπρώχνει

νόημα τῆς πιὸ γενναῖα ἥρωικῆς ζωῆς στοὺς αἰῶνες καὶ μαζί νὰ ὑποβάλλῃ τὴ ρωμαλέα ἰδέα τοῦ μιᾶς μυστικῆς προικωνοῦ συνάρτησης μ' ὅλα τοῦ κόσμου ὅπου γεννιέται κάποτε τὸ κοσμογονικό (θέμα μέγα, πού τόσο συχνά, καὶ μάταια, πάλεψε νὰ φωτίσ' ἡ ἔρευνα, μὰ καὶ πιὸ συχνά τὸ παράκαμψε).

Ὁ Θεόπομπος λέει γιὰ τὸ Φίλιππο, πὼς ποτὲ ἡ Εὐρώπη δὲν εἶχε ἄλλον σὰν κι αὐτόν.¹¹⁶ Ναί· μὰ γιὰ νὰ πραγματώσῃ τὸ ἔργο πού ἔταξε σὰ σκοπὸ τῆς ζωῆς του ὁ ἐπίμονος, ὁ προνοητικός, ὁ ψύχραιμος, πού ἀκούραστα πάλευε γιὰ ὅ,τι ἔτσι αὐτοπροωρίστηκε, τοῦ ἔλειπε κάτι πού δὲν ἦταν τῆς ἰδιοσυστασίας του· μπορεῖ νὰ καταπιάστηκε μὲ τὴ μεγάλη ἐκείνη ἰδέα σὰ μέσο γιὰ νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ στήσῃ στὴν κορφή τοὺς Μακεδόνες του, ἀλλ' ἦταν πάντως ἰδέα δάνεια, ὄχι δικιά του· ἐμπνευσμένη ἀπ' τὴν παιδεία καὶ τὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ· καὶ τὸν ἔσπρωξε σ' αὐτὴν ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, ὄχι ὅμως ἡ ἀναγκαιότητα κ' ἡ ἀκαταμάχητη δύναμή της αὐτῆς καθαυτὴν σὰν ταυτοτικῆς, δηλαδὴ αὐτογέννητης μέσα του. Γι' αὐτό, ἔστω κι ἂν πίστευε σ' αὐτὴ, μπορεῖ ὥστόσο κανεὶς καὶ ν' ἀμφιβάλλῃ, βλέποντάς τον ὅλο σὲ νέες προπαρασκευεὺς ν' ἀργῇ καὶ νὰ παραδρομίζῃ· καὶ μπορεῖ νάταν ἀναγκαιὸς κιόλας, ἀλλὰ σωριάζοντας κανεὶς τὴν Ὅσσα πάνω στὸ Πήλιο δὲ φτάνει ποτὲ τὸν Ὀλυμπο τῶν θεῶν! Κι ἂν διάκρινε πέρ' ἀπ' τὴ θάλασσα τὴ χώρα τῶν ἐλπιζόμενων νικῶν καὶ τοῦ μεγάλου πεπρωμένου τῆς Μακεδονίας, θάμπωναν ὅμως μετὰ τὰ μάτια του καὶ τὰ σχέδιά του τὰ σκοτεινιάζαν τὰ σύννεφα τῶν θολῶν του ἐπιθυμιῶν - καὶ νὰ πού στὸ πρᾶγμα δὲν ἔφτανε! Μόνο μετάδινε στοὺς γύρω του τὴν ὁρμὴ γιὰ τὸ μεγάλο ἔργο, στοὺς εὐγενεῖς καὶ σ' ὅλο τὸ λαό, ἔτσι πού κατάντησε νάν' ἡ ἀφταστη εὐχὴ, πού συντηρεῖ σ' ὅλη τὴ ζωὴ τῶν Μακεδόνων τὸ ὑποσχετικὸ μυστήριο ἐνὸς μεγάλου μέλλοντος· πολεμοῦσαν τοὺς Θρᾶκες, νικοῦσαν τοὺς Ἑλλαδικούς, ἀλλὰ γιὰ Κεῖ θέλαν νὰ λένε (καὶ νὰ νιώθουν) πὼς τραβᾶν, πὼς γι' Αὐτὸ νικοῦσαν, Ἐκεῖ ἔταν ὁ Σκοπός· ἡ Ἀνατολὴ - κι ἂς ἔμεναν ὥστόσο ἐδῶ, προσγειωμένοι ἀκόμα, μὲ τ' ὄνειρο!

Μέσα σ' Αὐτὸ μεγάλων ὁ Ἀλέξανδρος παιδί. Καὶ πολὺ νωρὶς θὰ ξάναψαν τὴ φαντασία του τὰ παραμύθια γιὰ τὴν Ἀνατολή, γιὰ τὸ ἀκαλάρρευτο¹¹⁷ Χρυσὸ Ποτάμι ἐκεῖνο, καὶ τὴν Πηγὴ τοῦ Ἥλιου, καὶ τὸ Χρυ-

τὴν ἡμερομηνία γεννήσεως πρὸς τὸ τέλος τοῦ χρόνου. Παραταῦτα ὁ Bosworth, I 46, δυσπιστῶντας στὸν Πλούταρχο ὑποστήριξε πρόσφατα, γιὰ μιὰν ἀκόμα φορὰ, τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἀριστόβουλου.]

116^ε Θεόπομπος [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 27], ἀπ' τὸν Πολύβιο, Η' 11, 1

117^ρ [Ἀκαλάρρευτος ἤσυχρα ῥέων, ἀκύμαντος (ἀκαλός, ἠκαλός: εἰρηνικός, ἤρεμος).]

σὸ τ' Ἀμπέλι μὲ τὰ Σμαράγδινα Σταφύλια, καὶ τὸ Νυσαῖο Λιβᾶδι τοῦ Διονύσου! Σὰ μεγάλωσε λίγο, θ' ἄκουσε καὶ γιὰ τὶς νῆκες μας στὸ Μα-
ραθῶνα, καὶ στὴ Σαλαμίνα, καὶ γιὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς
τάφους πούκαψε καὶ κατάστρεψε καὶ βεβήλωσ' ὁ Μέγας Βασιλεὺς τῶν
Περσῶν, μὲ τὴ στρατιά του ἐκείνη τῶν σκλάβων, κι ὅτι κι ὁ συνονό-
ματός του ἀκόμα ὁ πρόγονος, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ πρῶτος, βρέθηκε τότε
στά στενὰ νὰ δώση γῆν καὶ ὕδωρ στοὺς Πέρσες καὶ νὰ σουρθῆ ὁ φιλέλ-
λην πίσω τους μὲ τὸ στρατό του κι αὐτὸς κατὰ τῆς ἴδιας τῆς Ἑλλάδας
π' ἀγαποῦσε - ναι, ἀλλὰ τώρα πιά οἱ Μακεδόνες θὰ ἐκστρατεύσουν
στὴν Ἀσία καὶ θὰ πάρουν πίσω τὸ δίκιο τῶν Προγόνων!..

Κ' οἱ πρέσβεις λοιπὸν πούρθαν κάποτε τῶν Περσῶν στὴν Πέλλα
τὸν ἄκουγαν κατάπληκτοι, τόσο μικρὸς νὰ τοὺς ρωτᾶ τὸσο σοβαρὰ κ'
ἐπίμονα, γιὰ τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς λαοὺς τῆς χώρας τους, καὶ γιὰ
τοὺς νόμους καὶ γιὰ τὰ ἔθιμα, καὶ πῶς ζοῦσαν ὄλοι αὐτ' οἱ λαοὶ τους
μὲς στὴν ἀπέραντὴ τους ἐπικράτεια - κ' οἱ Πέρσες ἀπορούσανε μὲ τὸ
παιδί, καὶ θαύμαζαν.¹¹⁸

Καὶ δὲν εἶναι βέβαια μικρότερης σημασίας ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ
μέγιστος φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος, ἦτανε δάσκαλός¹¹⁹ του. Λέ-
γεται πῶς ὁ Φίλιππος εὐθύς μόλις γεννήθηκε ὁ γιός του τὸν γύρεψε γι'
αὐτό, γράφοντάς του: *Μάθε πῶς ἀπόχτησα γιό· καὶ πιὸ πολλὴ χρωστάω*
χάρη στοὺς θεοὺς ποὺ γεννήθηκε στὰ χρόνια σου, γιατί σκέφτομαι πῶς
καθὼς ἐσὺ θὰ τὸν μορφώσης, καὶ θὰ τὸν διδάξης, ἄξιος θὰ μοῦ γίνῃ κ'

118 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Ε' 1-6 *Τοὺς δὲ παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως πρέσβεις ἤκοντες ἀποδημούντος Φιλίππου ξενίζων καὶ γενόμενος συνήθης, οὕτως ἐχειρώ-
σατο τῆ φιλοφροσύνῃ καὶ τῷ μῆδεν ἐρώτημα παιδικὸν ἐρωτῆσαι μῆδὲ μικρὸν, ἀλλ'
ὀδῶν τε μῆκῃ καὶ πορείας τῆς ἄνω τρόπον ἐκπυθάνεσθαι, καὶ περὶ αὐτοῦ βασι-
λέως ὁποῖος εἶη πρὸς τοὺς πολέμους, καὶ τίς ἢ Περσῶν ἀλκή καὶ δύναμις, ὥστε
θαυμάζειν ἐκείνους καὶ τὴν λεγομένην Φιλίππου δευνότητα μῆδεν ἠγεῖσθαι πρὸς τὴν
τοῦ παιδὸς ὀρμὴν καὶ μεγαλοπραγμοσύνην Ὅσακις γοῦν ἀπαγγελθεὶ Φίλιππος ἢ
πόλιν ἐνδοξὸν ἠρηκῶς ἢ μάχην τινὰ περιβόητον νενικηκῶς, οὐ πάνυ φαιδρὸς ἦν
ἀκούων, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἠλικιώτας ἔλεγεν « ὦ παῖδες, πάντα προλήψεται ὁ πατήρ·
ἐμοὶ δ' οὐδὲν ἀπολείψει μεθ' ὑμῶν ἔργον ἀποδείξασθαι μέγα καὶ λαμπρὸν » Οὐ γὰρ
ἠδονὴν ζηλῶν οὐδὲ πλοῦτον, ἀλλ' ἀρετὴν καὶ δόξαν, ἐνόμιζεν, ὅσω πλείονα λήψεται
παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐλάττωα κατορθώσιν δι' ἑαυτοῦ Διὸ τοῖς πράγμασιν ἀξιομέ-
νοις καταναλίσκεσθαι τὰς πράξεις εἰς ἐκείνον ἠγούμενος, ἐβούλετο μὴ χρήματα
μῆδὲ τρυφὰς καὶ ἀπολαύσεις, ἀλλ' ἀγῶνας καὶ πολέμους καὶ φιλοτιμίας ἔχουσιν
ἀρχὴν παραλαβεῖν Ἄν ἡ διήγησις ἀληθεύῃ, θὰ πρέπει νάγιναν αὐτὰ πρὶν ἀπ' τὶς
ἐπιχειρήσεις στὴν Πέρινθο καὶ τὸ Βυζάντιο, ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος δηλαδὴ δὲν ἦταν
ἀκόμα οὔτε 15 χρονῶ Πιὸ νωρίς, στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας, εἶχαν φιλοξενηθῆ ὁ
πέρσης φυγάς Ἀρτάβαζος κι ὁ κουνιάδος του Μέμνων ὁ ρόδιος.*

119* [Ἐπὶ ἄρχοντος Πυθοδότου, 343/2, κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο, Ε' 10 Ἡ διδα-
σκαλία κράτησε 3 χρόνια σχεδόν, δηλαδὴ ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν στὴν πρώτη
του ἐφηβεία πάνω-κάτω, 14-17 χρονῶν]

ικανός διάδοχος.¹²⁰ Ο κυρίαρχος λοιπόν με τη σκέψη Νοῦς τοῦ κόσμου ἐμόρφωσε τὸν αὐριανὸ Κοσμοκράτορα, ποῦ μετὰ τὸ ξίφος θὰ τὸν κατακτοῦσε! Καὶ στὸν Ἀριστοτέλη πρέπει ἀσφαλῶς ἡ δόξα, ποῦ μύησε τ' ὄλο πάθος ἐκεῖνο ἀγόρι στὸν ἀνώτερο κόσμο καὶ στὴν πολιτεία τῶν ἰδεῶν, τὴν ἰδέα τοῦ μεγάλου νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ τάξῃ ὄρο κ' ἐπιταγὴ στὴ ζωὴ του: τὴν ἀπόλαυση νὰ φεύγῃ¹²¹ καὶ σὲ πάθη νὰ μὴν παραδίνεταί, τὸ μύχιο Πάθος μέσα του ὄλο εὐγενίζοντας καὶ στὴν ἀκράτητη ρώμη του ἔτσι δίνοντας μέτρο καὶ βάθος. Κι ἀλήθεια· σ' ὄλη τὴ ζωὴ του βαθύτατα τιμοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ δάσκαλό του τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τὸν ἀγαποῦσε, καθὼς ὁ ἴδιος ἔλεγε, ὄχι λιγώτερο ἀπὸ τὸν πατέρα του, γιατί ἀπὸ κείνον βέβαια τὸ ζῆν, ἀλλ' ἀπ' αὐτὸν τὸ εὖ ζῆν εἶχε πάρει.

Μὲ τέτοιαν ἐπίδραση μορφώθηκε ὁ χαρακτήρας κ' ἡ μεγαλοφυΐα του· ὄλος ὄρμη καὶ δίψα γιὰ τὰ μεγάλα καὶ γιὰ δόξα, δὲν πολυχαιρόταν ὄποτε μαθεύοντουσαν νῖκες τοῦ Φίλιππου - κ' ἔλεγε στοὺς φίλους του: «Ὁ λαὸς θὰ τὰ προλάβῃ! Γιὰ μένα δὲ θὰ περισσέψῃ ἔργο κανένα μ' ἐσᾶς μεγάλο καὶ λαμπρὸ νὰ κάνω!»¹²² Πρότυπο κ' ἑνδαλμά του ὁ Ἀχιλλέας, ποῦ ἀπ' αὐτὸν καυχιότανε πὼς βάσταγ' ἡ γενιά του, κι ὅτι θὰ τοῦ μοιάζε στὴ δόξα καὶ στὰ παθήματα!.. Καθὼς ἐκεῖνος τὸν Πάτροκλό του, ἔτσι κι αὐτὸς ἓνα φίλο ἀπὸ τὰ νιάτα του ἀγαποῦσε, τὸν Ἡφαιστίωνα. Κ' ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ἂν τὸ μεγάλο του ἐκεῖνο πρόγονο μακάριζε γιατί Ὁμηρο βρῆκε ὕμνητὴ ν' ἀφήσῃ πίσω ἔτσι λαμπρὴ στὸν κόσμο τὴν αἴγλη τῶν πράξεών του, νὰ ποῦ κι ὁ κόσμος ὄλος ὄμως, ἀνατολικοὶ καὶ δυτικοὶ λαοὶ μαζί, μ' ἓνα στόμα, στοὺς αἰῶνες, δὲν ἔπαψαν τὸ δικό του ὄνομα καὶ θρῦλο, τὸν ὄλοζώντανο, νὰ στολίζουσε μετὰ τὴν ἀνώτερη (κι ἀνθρώπινη κ' ὑπερανθρώπινη) αἴγλη θαυμασμοῦ ἀπειροῦ!

Μὲ τὴ μάνα του στενώτερα δεμένος παρὰ μετὰ τὸν πατέρα, κι ἀπὸ τὴ μανικὴ φύση ἐκείνης προικισμένος· ἀπὸ δαύτην ὁ δαιμονικὸς ἐνθου-

120^ε [Αὔλος Γέλλιος, *Noctes Atticae*, IX, 3] Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν Ἔσθι μοι γεροντά υἱόν Πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς ἔχω χάριν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γενομένῳ ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς Ἀναμφίβολα, ἡ πασίγνωστη τούτη στήν Ἀρχαιότητα ἐπιστολὴ εἶναι πλαστή Κι αὐτὸ γιατί ὁ Ἀριστοτέλης, ποῦ δὲν ἦταν οὔτε 30 χρονῶν τότε, δὲν εἶχε ἀκόμα τὴ δόξα ποῦ προουποθέτει τὸ γράμμα

121 Ἡ ἐγκράτειά του ἦταν πράγματι ἀπ' τὴς βασικῆς του ἀρετῆς, καὶ συχνὰ μαρτυρεῖται Νέος, ἄπεχε τόσο ἀπ' τὴς ἡδονῆς, ποῦ οἱ γονεῖς του ἀνησύχησαν καὶ θέλησαν νὰ τὸν ξελογιάσουν, βάζοντας μιὰν ὄμορφη ἑταῖρα νὰ ξεγλιστρήσῃ στὴν κάμαρά του καὶ τότε, λέει, ὁ Ἀλέξανδρος γύρισε τὸ πρόσωπό του ἀπὸ ντροπῆς, καὶ πικρὰ παραπονέθηκε μετὰ γι' αὐτὸ ποῦ τοῦ ἄκανα

122 Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, Ε' 4

σιασμός κ' ἡ πρωτογονική δύναμη τοῦ θυμικοῦ του¹²³ — οἱ φλογεροὶ καταβολικοὶ πυρῆνες κάθε ἀσυγκράτητης ἐνόρμησής του — πού τὸν ξεχωρίζουν ἀπ' ὅλους τοὺς ἥρωες ὄλων τῶν καιρῶν, ἀρχαίων καὶ νέων.

Κι ἀνάλογο ἦταν καὶ τὸ «φυσικό του»: βάδισμα γοργό, βλέμμα σπινθηροβόλο, χαίτη ν' ἀνεμίζουν πίσω τὰ μαλλιά, καὶ μέταλλο ἥρωα στῆς φωνῆς τῆ ρώμη καὶ τὸ βάθος ἀπὸ στῆθος ἰσχυρό! Σὰν ἠρέμιζε, μαγευτικό ἦταν τὸ καλόσυνο τοῦ προσώπου του, τὸ ἀπαλὸ ἐρύθημα πού τρεμόπαιζε στὰ μάγουλά του, τὰ πάντα ὑγρά καὶ φωτεινά του μάτια, ἡ λίγη κλίση ἀριστερὰ τοῦ κεφαλιοῦ.¹²⁴ Στὰ ἵππικὰ ἦταν προπάντων ἐξασκημένος· ἀπὸ παιδὶ κίόλας δάμασε τ' ἄγριο ἄτι, τὸ θεσσαλικό, τὸ Βουκεφάλα, πού κανένας ἄλλος δὲν μποροῦσε νὰ τὸν καβαλλήσῃ, καὶ πού μετὰ τὸν εἶχε γιὰ πολεμικό του ἄλογο.¹²⁵

Τὸ πρῶτο βάφτισμά του βέβαια στὴ φωτιά τοῦ πολέμου τὸ πῆρε ἐπὶ Φιλίππου ἀκόμα· ἐνόσω ἐκεῖνος πολιορκοῦσε τὸ Βυζάντιο¹²⁶ τοῦτος καθυπόταξε τοὺς Μαίδους, κ' ἴδρυσε καὶ πόλισμα ἐκεῖ μὲ τ' ὄνομά του.¹²⁷ Ἄλλ' ἀκόμα πιὸ πολὺ δοξάστηκε στὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας,

123 Ἀνάμεσα στὰ πολλὰ σχετικὰ ἀνέκδοτα χαρακτηριστικὰ εἶναι τὸ λεγόμενο γιὰ τὴ μέγιστη ἐπίδραση πού ἀσκοῦσε πάνω του ἡ μουσική. Ἀντιγενίδου ποτὲ τὸν ἀρμάτειον αὐλοῦντος νόμον, οὔτω παρέστη καὶ διεφλέχθη τὸν θυμὸν ὑπὸ τῶν μελῶν, ὥστε τοῖς ὄπλοις ἄζας ἐπιβαλεῖν τὰς χεῖρας ἐγγὺς παρακειμένοις [Πλούταρχος], *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης*, 335a

124^p Ἡ σταθερὴ ροπὴ κάποιας κλίσης τοῦ κεφαλιοῦ ἀριστερὰ, κατὰ τὴν ψυχολογία μαρτυρεῖ αἰσθητικὴ τάση, τὸ ἱκανὸ κ' ἐντεχνο στὴν ἐπίδοση πρὸς κάτω, τὸ πεισματικὸ κ' ἐπίμονο ἐπιθετικὸ, μαζὶ μὲ τὸ ἐσώτερα καὶ σταθερὰ ἀφωσιωμένο τοῦ ὑποκειμένου, σὲ διαρκῆ κι ἀμετακίνητο σκοπὸ ζωῆς. Ἄλλ' ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς θεωρούμενη, φαίνεται ἀντισταθμιστικὴ, τρόπον τινά, κάποιας ἐντονῆς μουικῆς ἐνέργειας τοῦ δεξιοῦ χεροῦ, πρὸς ἐπιτήδευση ὁμοῦς πάλι, ὄχι πρὸς ἐπίθεση πρὸς ἐπίθεση (ὅπως καὶ στὸ γνωστὸ ψηφιδωτὸ τῆς Πομπηίας - Μάχη τῆς Ἰσοῦ) ἡ κλίση γίνεταί *στροφή* σταθερῆ τοῦ κεφαλιοῦ ἀριστερὰ, ἐπιβαλλόμενη κι ἀπ' τὴν ὅλη φορὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν κατεύθυνση τοῦ ἀλόγου γιὰ τὴν ἱκανὴ τακτικὴ προσβολὴ τοῦ ἀντίπαλου Δαρσίου.]

125^p [Τὸ μοναδικὸ κι ἀναντικατάστατο αὐτὸ ἄτι, ὁ Βουκεφάλας, ὑπῆρξε στὶς μάχες τὸ προσωπικὸ του ὄπλο ἀπρόβλεπτης ταχύτητος, ἀπαραίτητης γιὰ τὴν ξαφνικὴ ἐπίθεσή του πάντα, ἐπικεφαλῆς διαλεχτοῦ ἵππικοῦ, τῶν πιὸ γενναίων καὶ δικῶν του ἑταίρων, πού μ' αὐτὴν καὶ πετύχαινε ἀσφαλτα τὴν κρίσιμη τροπὴ τοῦ ἀγῶνα, ὁ ἴδιος ὀρμῶντας κι ἀστρακιαῖα πλήττοντας ὀλοῖσα καὶ κατὰ μέτωπο τὴν ἀντίπαλη κεφαλὴ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Βουκεφάλας ἔχει τὴν εἰδικὴ σημασίαν προσωπικοῦ πολεμικοῦ ὄργανου ταχύτητος κ' ἐπιθετικότητος ἀκαταγώνιστης. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν πευθεῖ ἔτσι — καὶ κατὰ τὴν ἥρωικὴ παράδοση ἄλλωστε — ὅταν τοῦ πεθαίνῃ (Ἀρριανός, Ε' 19, 4-6).]

126 Καθὼς ἔλειψ' ὁ πατέρας του, ἔμεινε στὰ χέρια του ἡ διοίκηση τοῦ κράτους. Ὁ Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, Θ', μεταχειρίζεται ἀκριβῶς τὴν ἔκφραση ἀπολειφθεὶς κύριος ἐν Μακεδονίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγίδος.

127^z [Οἱ Μαῖδοι εἰν ἀνατολικοὶ γείτονες τῶν Παϊόνων, κατὰ τὸν μέσο Στρυμόνα, στὸ

όπου ή νίκη κερδήθηκε απ' την προσωπική του άντρεία. Κ' ένα χρόνο άργότερα νίκησε τὸ βασιλιά τῶν Ἰλλυριῶν Πλευρία.¹²⁸

Ὁ πατέρας δὲν φαίνεται νὰ φθονοῦσε τὸ γιό πού θὰ πραγμάτωνε στὴν πλήρη διάστασή τους τὰ σχέδιά του, παρὰ ἴσα-ἴσα — κ' ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τόσους κλονισμοὺς πούχε φέρει στὴ χώρα ἡ διαδοχὴ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου — θάταν κ' ἡσυχος πιά γιὰ τὸ μέλλον της, καθὼς ἔστεκ' ἔτσι στὸ πλευρό του διάδοχος ἰκανός. Καὶ τοῦ 'πε, λέν: *Παιδί μου, γύρευε τὴ βασιλεία πού σου πρέπει - δὲ σὲ χωράει ἡ Μακεδονία! Καί, κοίταξε, πολλὰ μὴν κάνης ἀπὸ κείνα πού μάταια μετὰ ἐγὼ τὰ μετανοικῶνα...*¹²⁹

Ὑστερα ὅμως ἀρχίζουν ἀντιθέσεις ἀνάμεσα σὲ γιό καὶ πατέρα: ὁ Ἀλέξανδρος βλέπει τὴ μάνα του παραμελημένη ἀπὸ τὸ Φίλιππο, πού προτιμᾶει ἀπ' τὴν Ὀλυμπιάδα θεσσαλὲς χορευτρίες κ' ἑλληνίδες παλ-

ἔδαφος τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας Βλ *RE*, XIV, 1, 541, *Maidoi*, Hammond, II, 655, *Mar* 9 Καθὼς φαίνεται ἀπ' τὸν Πλούταρχο (δ π) καὶ πόλιν ἑλὼν αὐτῶν (τῶν Μαίδων) τοὺς μὲν βαρβάρους ἐξήλασε, συμμίκτους δὲ κατοικίσας, Ἀλεξάνδροπολιν προσηγόρευσεν, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἴδρυσ' ἐκ θεμελιῶν νέα πόλη μὲ τ' ὄνομά του· τέτοια ἐνέργεια, ἐνῶ βασιλευε ἀκόμα ὁ πατέρας του, σχεδὸν θὰ ἰσοδυναμοῦσε μ' ἀνταρσία Ἡ Ἀλεξάνδροπολις αὐτὴ — καὶ ὄχι πάντως Ἀλεξάνδρεια, ὅπως ἀνακριβῶς τὴν ἀναφέρει ὁ Στέφανος Βυζάντιος — ἦταν, ἀπλῶς, στρατιωτικὴ περίπου ἀποικία, μὲ σύμμικτο πληθυσμό Ὁ Tarn μάλιστα ὑποθέτει ὅτι οὔτε κἂν τ' ὄνομά της δὲν ἔλαβε τότε, παρὰ μόνο ἀργότερα, ὅποταν βάσιμα ἀπόδωσαν τὴν ἰδρυσὴ της στὸν Ἀλέξανδρο Ὅπως δὴποτε, ἡ πόλη αὐτὴ δὲν ἀνήκει στὴν κατηγορία καθαυτὸ πόλεων πού ἴδρυσε ἀργότερα ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἀσία (Βλ. Berve, I, 291, Kaerst, I, 315, 3, Tarn, II, 248-9, Hamilton, 22-3 Ἀντίθετος ὁ Hammond, II, 558)]

128² Κουρτίος, VIII, 1, 25 Ἡ εἰσβολὴ αὐτὴ τῶν Ἰλλυριῶν θάγινε τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 337 Ἀπ' τὸν *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 244, τοῦ Δημοσθένη, φαίνεται πὼς ὁ ἴδιος ὁ ρήτορας στάλθηκε σ' αὐτοὺς πρεσβευτῆς [Ἡ μοναδικὴ πληροφορία — τὸ χωρίο τοῦ Κουρτίου εἰν' ἀπλὸς ὑπαινιγμὸς — πού ὑπάρχει στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς γιὰ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴ, βρίσκεται στὸ Διόδωρο, Ιστ' 93, 6: τοῦ Φιλίππου πρὸς Πλευρίαν τὸν τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεῖα διαγωνιζομένου.. (Βλ. εἰδικώτερα στὸ Hammond, II, 473) Πουθενά ὅμως δὲν ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος νίκησε τὸν Πλευρία! Τὸ δὲ χωρίο τοῦ Δημοσθένη ἀναφέρει μὲν κάποιαν ἀποστολὴ τοῦ ρήτορα στοὺς Ἰλλυριοὺς, κανένας ὅμως ἀσφαλὴς συνδυασμὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ μὲ τὴ συγκεκριμένη ἐπιχείρησιν (H Wankel, *Demosthenes Rede für Ktesiphon über den Kranz*, Heidelberg, 1976, II, 1076)]

129^P Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Στ' 8. Ὡ παῖ, ζῆτει σεαυτῷ βασιλείαν ἴσην Μακεδονία γάρ σ' οὐ χωρεῖ. Καὶ Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, 178f Ἐκέλευε δ' αὐτὸν Ἀριστοτέλει προσέχειν καὶ φιλοσοφεῖν, «ὅπως», ἔφη, «μὴ πολλὰ τοιαῦτα πράξης, ἐφ' οἷς ἐγὼ πεπραγμένοις μεταμέλωμαι » [Ὁ Droysen συνδέτει ἐδῶ, κατὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀνάπτυξής του, 2 ἀποσπάσματα τοῦ Πλούταρχου ἀλλὰ τὸ 1^ο εἶναι λόγος ἀποδιδόμενος στὸ Φίλιππο ἄσχετος — καὶ τὴν καθαυτὸ παιδευτικὴ συμβουλὴ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο, πού ἐκφράζεται στὸ 2^ο Ἔτσι ἐμφανίζεται τὸ νόημα τοῦ νεώτερου ἱστορικοῦ σὰν παραδιδόμενο κιόλας ἀπ' τίς πηγές]

λακές! Τέλος, διάλεξε, και πήρε κιόλας, ο βασιλιάς πατέρας του, και μιὰ δεύτερη γυναίκα, από τις ντόπιες άρχοντοπούλες: τὴν ἀνιψιά τοῦ Ἄτταλου, τὴν Κλεοπάτρα!

Ὁ γάμος, λέει ἡ διήγησις,¹³⁰ γιορτάστηκε λαμπρά, καὶ κατὰ τὰ δικά τους: μὲ φασαρία πολλή! Πίναν ἐκεῖ καὶ γέλαγαν τρανταχτά, κ' εἶχανε κιόλ' ἀπ' τὸ κρασί ξανάψει ὄλοι...- ὅταν ἀκούστηκε ἄξαφνα τῆς νέας «βασιλίσσας» ὁ μπάρμπας ἐκεῖνος μεθυσμένος νὰ φωνάξῃ σ' ὄλους:

—Ἐι βρὲ Μακεδόνες τώρα παρακαλᾶτε τοὺς θεοὺς γνῆσι ο πιά νὰ σᾶς χαρίσουν, ἀπὸ Φίλιππο καὶ Κλεοπάτρα, διὰ δοχο τοῦ θρόνου!..

Ἐξάλλος ὁ Ἀλέξανδρος μ' αὐτό:

—Κ' ἐμεῖς, παλιόμουτρο, μπάσταρδοι σοῦ μοιάζουμε;

Καὶ κατακέφαλα τοῦ σφεντονίζει τὴν κοῦπα!..

Μανιασμένος τότε ὁ Φίλιππος χιμάει καταπάνω του - κ' ἔχει σύρει τὸ σπαθὶ νὰ σφάξῃ τὸ γιό του!..

Γιὰ καλὸ καὶ τῶν δυνῶν τους, θὲς ὁ θυμὸς θὲς τὸ κρασί — θὲς καὶ τὸ τραῦμα τὸν κλόνισ' ἀπὸ τῆ Χαιρώνεια; — στραβοπατάει καὶ πέφτει χάμω ὁ βασιλιάς!..

Τρέξαν οἱ φίλοι νὰ τραβήξουν τὸν Ἀλέξανδρο ἔξω...

Κι αὐτός, καθὼς τὸν τράβαγαν, νὰ βρίζῃ ἀκόμα:

—...Γιὰ δέστε τον, πὸς στὴν Ἀσία μοῦ τοιμαζόταν νὰ πηδήξῃ ἀπ' τὴν Εὐρώπη, κι ἀπὸ κρεββάτι σὲ κρεββάτι ξεγλιστράει καὶ πέφτει!..

Κ' ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ φεύγει μὲ τὴ μάνα του ἀπ' τὴ Μακεδονία!

Ἐκεῖνη, στὴν πατρίδα της, τὴν Ἠπειρο· κι αὐτός, ἀκόμα πιὸ μακρῶς, στοὺς Ἰλλυριοὺς.¹³¹

130 Πλούταρχος, β.π., Θ' 7-10 Θεὸς γὰρ ὢν αὐτῆς ὁ Ἄτταλος ἐν τῷ πότῳ μεθύων παρεκάλει τοὺς Μακεδόνας αἰτεῖσθαι παρὰ θεῶν γνήσιον ἐκ Φιλίππου καὶ Κλεοπάτρας γενέσθαι διάδοχον τῆς βασιλείας. Ἐπὶ τοῦτω παροξυνθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἰπὼν «Ἡμεῖς δὲ σοι, κακῆ κεφαλῆ, νόθοι δοκοῦμεν;» ἔβαλε σκύφον ἐπ' αὐτόν. Ὁ δὲ Φίλιππος ἐπ' ἐκεῖνον ἐξανέστη σπασάμενος τὸ ξίφος, εὐτυχῶς δ' ἐκατέρου διὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν οἶνον ἔπεσε σφαλεῖς. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἐφρυβρίζων «Οὗτος μέντοι,» εἶπεν «ἄνδρες, εἰς Ἀσίαν ἐξ Εὐρώπης παρεσκευάζετο διαβαίνειν, ὅς ἐπὶ κλίνῃ ἀπὸ κλίνης διαβαίνων ἀνατέτραπται.»

131 Ἡ παλαιότερη μαρτυρία πὸς ἔχουμε γι' αὐτὴ τὴ σκηνὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ Σάτυρο (Muller, FHG, III, 161 ἀπόσπ 5, ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, II' 557c-e). ὁ δὲ Φίλιππος αἰεὶ κατὰ πόλεμον ἐγάμει «Ἐν ἔτεσι γοῶν εἴκοσι καὶ δυσὶν οἰς ἐβασίλευεν», ὡς φησὶ Σάτυρος ἐν τῷ περὶ τοῦ Βίου αὐτοῦ, «Αὐδάταν Ἰλλυρίδα γήμας ἔσχεν ἐξ αὐτῆς θυγατέρα Κόνναν· ἔγημεν δὲ καὶ Φίλαν ἀδελφὴν Δέρδα καὶ Μαχάτα Οἰκειώσασθαι δὲ θέλον καὶ τὸ Θετταλῶν ἔθνος ἐπαιδοποιήσατο ἐκ δύο Θετταλίδων γυναικῶν, ὧν ἡ μὲν ἦν Φεραία Νικησίπολις, ἣτις αὐτῷ ἐγέννησε Θετταλονίκην ἡ δὲ Λαρισία Φίλινα, ἐξ ἧς Ἀρριδαῖον ἐτέκνωσε. Προσεκτήσατο δὲ καὶ τὴν Μολοτῶν βασιλείαν γήμας Ὀλυμπιάδα, ἐξ ἧς ἔσχεν Ἀλέξανδρον καὶ Κλεοπάτραν. Καὶ

Λίγο αργότερα, φτάνει στην Πέλλα, φιλοξενούμενος, ο κορίνθιος Δημάρτος. Μετά τις πρώτες φιλοφρονήσεις ρώτησε ο Φίλιππος πώς βλέπει τα πράγματα στην Ελλάδα;.. Υπάρχει όμοιοια κ' ειρήνη;.. Κ' ἐλευθερόστομα, σὰν εὐγενής, τ' ἀπαντᾷ ὁ ξένος του: — *Ὠραῖο καὶ τοῦτο, νὰ σκοτίζεσαι γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅταν στὸ ἴδιο σου τὸ σπῖτι τέτοιο κακὸ κι ἀνακατωσούρα ἔχεις φέρει!*¹³² Ὁ Φίλιππος μιλιὰ δὲν ἔβγαλε· ἤξερε δὰ πόσο τὸν ἀγαποῦσαν τὸν Ἀλέξανδρο, τί ἀξίζε καὶ τί 'ταν φοβόταν μήπως δώση κι ἀφορμὴ στοὺς Ἕλληνας γιὰ κουβέντες τώρα, κι ἀντύχη καὶ γιὰ ἐπικίνδυν' ἀκόμα σχέδια. Ὁ ἴδιος λοιπὸν ὁ Δημάρτος αὐτὸς ἀνάλαβε νὰ κἀνῃ τὸ μεσίτη, καὶ σὲ λίγο πατέρας καὶ γιὰς συμβιβάστηκαν - κι ὁ Ἀλέξανδρος γύρισε.

Ἡ Ὀλυμπιάς ὅμως δὲν ἐξέχασε τὴν ὕβρι καὶ τ' ἀπόδιωγμὰ της. Φορτώθηκε τ' ἀδερφοῦ της νὰ ξεσηκωθῆ κατὰ τοῦ Φίλιππου, ν' ἀπαλλαγῆ ἀπ' τὴ μακεδονικὴ ἐξάρτησή του¹³³ κι ἀσφαλῶς δὲ θὰ παράλειψε καὶ τὸ γιό της νὰ εἰδοποιήσῃ, καὶ νὰ ξεσηκώσῃ! Ἀφορμὲς γιὰ δυσπιστίες - ἄλλο τίποτα! Ὁ Ἄτταλος κ' οἱ φίλοι του παντοῦ ἐπικεφαλῆς! Κι ὅταν μάλιστα στοὺς πρέσβεις τοῦ δυνάστη τῆς Καρίας Πιζώδαρου, πού γύρευαν συμμαχία καὶ συνοικέσιο μὲ τὴ βασιλεία τῆς Μακεδονίας,

τὴν Θράκην δὲ ὅτε εἶλεν, ἦκε πρὸς αὐτὸν Κοθῆλας ὁ τῶν Θρακῶν βασιλεὺς ἄγων Μῆδαν τὴν θυγατέρα καὶ δῶρα παλλὰ Γῆμας δὲ καὶ ταύτην ἐπεισήγαγεν τῇ Ὀλυμπιάδι Ἐπὶ πάσαις δ' ἔγημε Κλεοπάτραν ἐρασθεὶς τὴν Ἱπποστράτου μὲν ἀδελφὴν, Ἄτταλου δὲ ἀδελφιδὴν καὶ ταύτην ἐπεισάγων τῇ Ὀλυμπιάδι ἅπαντα τὸν βίον τὸν ἑαυτοῦ συνέχευεν. Εὐθὺς γὰρ ἐν αὐτοῖς τοῖς γάμοις ὁ μὲν Ἄτταλος «νὺν μέντοι γνήσιοι, ἔφη, καὶ οὐ νόθοι βασιλεῖς γεννηθήσονται.» Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀκούσας ἔβαλεν ἢ μετὰ χεῖρας εἶχεν κύλικι τὸν Ἄτταλον, ἔπειτα κάκεινος αὐτὸν τῷ ποτηρίῳ. Καὶ μετὰ ταῦτα Ὀλυμπιάς μὲν εἰς Μολοιτοὺς ἔφυγεν, Ἀλέξανδρος δ' εἰς Ἰλλυριοὺς. Καὶ ἡ Κλεοπάτρα δ' ἐγέννησε τῷ Φιλίππῳ θυγατέρα τὴν κληθεῖσαν Εὐρώπην.» Ἡ Αὐδάτα ἀπ' τὴν Ἰλλυρία κ' ἡ Φίλια ἀπ' τὴν Ἑλυμιώτιν εἶχαν πιθανῶς πεθάνει πρὶν ἀπ' τὸ 357, γιὰτὶ τότε ἔγινε ὁ γάμος τοῦ Φίλιππου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδας. Γιὰ τίς 2 θεσσαλέες, τὴ Νυκσιπόλη καὶ τὴ Φίλινα, ἀναφέρεται μόνο πὼς κ ἄ ν π α ι δ ι ἄ - δέν ἦταν ἄρα νόμιμοι σύζυγοι. Μετὰ τὴ Φίλινα, τὴ μάνα τοῦ Ἀρριδαίου, ὁ Φίλιππος ἐπεισήγαγε τῇ Ὀλυμπιάδι, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Σάτυρου, τὴ Μῆδα ἀπ' τὴ Θράκη, καὶ τὴν ἀνιψιά τοῦ Ἄτταλου, τὴν Κλεοπάτρα.

132² [Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Θ' 13]

133² Τὸ εἶδος αὐτῆς τῆς ἐξάρτησης δὲν εἶναι σαφές. Ὁ Σάτυρος (δ π) λέει πὼς ὁ Φίλιππος προσεκλήσατο [] καὶ τὴν Μολοιτῶν βασιλείαν, γῆμας Ὀλυμπιάδα. Στὴν Ἡπειρο λοιπὸν ἡ διαδοχὴ περνοῦσε προφανῶς καὶ σὲ γυναῖκες, καὶ βάσει τούτου ἡ Ὀλυμπιάδα μὲ τὸν ἀδερφό της τὸν Ἀλέξανδρο Μολοσσὸ [ὁ 112] θὰ θεωρήθηκαν κληρονόμοι τοῦ μισοῦ βασιλείου, καὶ τ' ἄλλο μισὸ θὰ τόχε ὁ θεὸς καὶ κηδεμόνας της, ὁ Ἀρύββαας. Ὁ Φίλιππος μετὰ [342], ἀφοῦ τὸν ἐδιώξε, μαζί μὲ τὸ γένος του, καὶ πῆρε καὶ τίς πόλεις τοῦ Ἀμβροακικοῦ, παράδωκε ὅλο το βασιλείο στὸν Ἀλέξανδρο [τὸ μολοσσὸ] - ὄχι χωρὶς δρους βέβαια. Παλιότερα ἢ Ἡπειρος ἐξαρτιόταν ἀπ' τὴ Θεσσαλία. Ὁ βασιλεὺς Ἀλκείτας λέγεται στὸν Ξενοφῶνα (Ἑλληνικά, Στ' 1, 7) ὅ ἐν Ἡπειρῷ ἔπαρχος.

προτείνεται γι' άντρας τῆς κόρης τοῦ δυνάστη ὁ Ἄρριδαῖος, γιὸς τοῦ Φίλιππου, ἀπὸ τῆ θεσσαλῆ ἐκείνη, τῆ Φίλινα, ὁ Ἀλέξανδρος πιά τὸ πῆρε, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, πὼς κινδύνευε τὸ δικαίωμά του διαδοχῆς! Οἱ φίλοι του συμφωνήσανε, καὶ συμβουλεύουνε ν' ἀντιταχτῆ ἀποφασιστικὰ στὰ «σχέδια» τοῦ πατέρα του. Ἐνας ἔμπιστός τους, ὁ ἠθοποιὸς Θεσσαλός, στέλνεται στὸ δυνάστη τῆς Καρίας, νὰ τοῦ πῆ νὰ μὴ δώση τὴν κόρη του σ' ἐκεῖνον τὸν ἠλίθιο νόθο, ἀφοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ ἴδιος, ὁ νόμιμος γιὸς τοῦ Φίλιππου, καὶ μοναδικὸς διάδοχος τοῦ θρόνου, ὑπάρχει γιὰ γαμπρὸς ἐνὸς τόσο δυνατοῦ ἄρχοντα!..

Ὁ Φίλιππος τάμαθε κ' ἔγιν' ἔξαλλος· μπροστὰ στὸ νεαρὸ φίλο τοῦ γιοῦ του, τὸ Φιλῶτα, κατηγορεῖ τὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τὸν ἐπιτιμᾷ γιὰ τὴν ἀναξιοπρέπεια τῆς δυσπιστίας καὶ τῆς κρυψινοιάς του! Τὸν λέει ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς του καταγωγῆς, καὶ τῆς τύχης του, καὶ τῆς ἀποστολῆς του - ποῦ δὲν ντρεπότανε, τὴν κόρη ἐνὸς ἀπὸ τὴν Καρία, μιὰ σκλάβα κεῖ τοῦ βασιλιᾶ τῶν βαρβάρων νὰ θέ' νὰ μπάση στὸ σπίτι του!

Κι ὅλοι κεῖν' οἱ φίλοι του ποῦ τὸν συμβουλέψανε, ὁ Ἄρπαλος, ὁ Νέαρχος, ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, τ' ἀδέρφια Ἐριγύιος καὶ Λαομέδων, διώχτηκαν - κι ἀπ' τὴν αὐλὴ κι ἀπ' τὴ Μακεδονία!.. Καὶ τὸ Θεσσαλό, ἔγραψ' ὁ Φίλιππος στοὺς Κορίνθιους νὰ τοῦ τότε στείλουνε δεμένο!¹³⁴

Μπῆκε πιά τὸ 336. Οἱ προπαρασκευὲς γιὰ τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Περσίας γίνονταν τώρα μὲ ζωηρὸ ρυθμὸ· ζητήθηκαν οἱ στρατιωτικὲς συμβολὲς τῶν συμμάχων· σοβαρὴ δύναμη στάλθηκε μπρός, στὴν Ἀσία, ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἄτταλο, γιὰ νὰ καταλάβουν τὰ μέρη πέρ' ἀπὸ τὸν Ἑλλάσποντο καὶ λευτερώνοντας τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ν' ἀνοίξουνε τὸ δρόμο στὴ μεγάλη συμμαχικὴ στρατιά.¹³⁵

Κι ἀρκετὰ παράδοξο βέβαια τ' ὅτι ὁ Φίλιππος διάσπασ' ἔτσι τὴ δύναμή του - ἀλλ' ἀκόμα παραδοξότερο τ' ὅτι διάθεσ' ἓνα μέρος της, ἔστω κι ὄχι τὸ πιὸ ἰσχυρὸ, πρὶν ἐξασφαλίση ἐντελῶς τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ κατάσταση καὶ κλείση ὅ,τι ἄλλο ἀνοικτὸ ἦ ἐπαπειλούμενο. Οἱ κινήσεις στὴν Ἠπειρο δὲν τοῦ ξέφευγε πὼς πόλεμο προμήνυαν, ποῦ

134 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Γ', Ἀρριανός, Γ' 6, 5

135 Ὁ Πολύαινος (Ε' 44, 4) ἀναφέρει πὼς ἦταν 10000 ἄντρες ἡ δύναμη αὐτῆ Ὁ Τρώγος (*Prologus*, IX). *quum bella Persica moliretur praemissa classe cum ducibus*. Τὶς ὑπόλοιπες πληροφορίες γιὰ τὴν προκαταρκτικὴ τούτη ἐκστρατεία μᾶς τις δίνει ὁ Διόδωρος Παράδοξα, ὁ Ἀρριανός δὲ μιλάει καθόλου γι' αὐτὴν. Πρέπει γιὰ τοῦτο ἀραγε νὰ θεωρήσουμε μυθικὴ τὴν παράδοση ποῦ ἀνάγεται στὸν Κλείταρχο, Τὸ γράμμα τοῦ Δαρείου στὸν Ἀλέξανδρο (Ἀρριανός, Β' 14, 2) γράφει γιὰ τὸ Φίλιππο. *ἀδικίας πρώτος ἐς βασιλέα Ἀρσῆν ἤρξεν, οὐδὲν ἀχαρι ἐκ Περσῶν παθῶν*. Καὶ μ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ, βέβαια, νὰ ὑπαινίσσεται ἄλλο ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν ἐκείνην στὴν περσικὴν ἐπικράτεια

δχι μόνο θ' ανάγκαζε σὲ νέα πάλι ἀναβολὴ τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῶν Περσῶν, παρὰ καὶ στὴν καλύτερη περίπτωσιν δὲ θὰ τοῦ ἔφερνε πάντως κανένα κέρδος - ἃ ἔδεν γινόνταν καὶ τ' ἀντίθετο: νὰ τοῦ τινάξῃ μεμιαῖς στὸν ἀέρα ὅ,τι χρόνια εἴκοσι πάλευε νὰ στήσῃ!.. Ἐπρεπε, λοιπόν, ν' ἀποφύγῃ τέτοιον πόλεμο, καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸ Μολοσσὸ σὲ μιὰ τόσο ἐπικίνδυνη στάσιν γιὰ τὴ Μακεδονία. Τὸν πῆρε γι' αὐτὸ καὶ τοῦτον μὲ τὸ μέρος του, μὲ πρότασιν ποῦ κ' ἐκεῖνον τιμοῦσε καὶ τὴ δύναμή του ἐξασφάλιζε: νὰ πάρῃ γυναῖκα του τὴν κόρη ποῦχε ὁ Φίλιππος ἀπ' τὴν Ὀλυμπιάδα, τὴν Κλεοπάτρα. Γίνηκε ὁ ἀρραβῶνας, ὁ γάμος ὠρίστηκε γιὰ τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου χρόνου, καὶ ὁ Φίλιππος ἀποφάσισε νὰ τὸν κἀνῃ μὲ κάθε μεγαλοπρέπεια, γιορτάζοντας μαζὶ καὶ τὴν ἔνωσιν ὄλων τῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ τίς κοινὲς σπονδὰς γιὰ τὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα. Καὶ ρώτησε μάλιστα καὶ τὸ Μαντεῖο, ἂν θὰ νικήσῃ τὸ *Μεγάλο Βασιλιά*· καὶ ὁ *Λοξίας* ἐκεῖνος ὁ ἐν *Δελφοῖς ἀναξ*, ὁ Ἀπόλλων, τοῦ ἔδωσε τὴ σκοτεινὴ ἀπάντησιν:

*ΕΣΤΕΙΠΤΑΙ ΜΕΝ Ο ΤΑΥΡΟΣ ΕΧΕΙ ΤΕΛΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΘΥΣΩΝ*¹³⁶

Ἐνάντιον στ' ἀρχοντόπουλα τῆς αὐλῆς ἦταν ἀπὸ τὴν Ὀρεστίδα καὶ ὁ Πausανίας, ποῦ φημιζότανε γιὰ τὴν ὁμορφίαν του καὶ γιὰ τὴν εἰδικὴ εὐνοία ποῦχε τοῦ Φίλιππου· τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ, σὲ κάποιον δεῖπνο ὅπου ξεπίτῃδες τὸν κἀλεσε καὶ τὸν μέθυσε, τοῦ εἶχε στημένη καὶ τοῦκ' ὁ Ἄτταλος πολὺ βαρεῖα προσβολὴ τῆς προσωπικῆς του τιμῆς, μ' ὄλους

136^p [Διόδωρος, ΙΣτ' 91, 2 καὶ Pausanias, Η' 7, 6: *Στεφανωμένος πᾶ ὁ ταῖρος, καὶ τελειώνων ἔτοιμος καὶ ὁ θύτης! Καὶ βέβαια ἡ μιὰ ἀ τούτη καὶ μονοσήμαντη ἀπόδοσιν*» σὲ γλώσσα τοῦ καιροῦ μας, ποῦ δὲν ἔχει (ἐκτός ποιήσεως εἰδικῶ) πολυσημαντικὴν ὀπαικτικότηταν, ἐλάχιστα ὑποβάλλει τὰ πολλαπλὰ πιθανὰ ὑπονοούμενα τοῦ δελφικοῦ χρησμοῦ. Γιατὶ αὐτὰς οἱ 9 λέξεις. *ΕΣΤΕΙΠΤΑΙ ΜΕΝ Ο ΤΑΥΡΟΣ ΕΧΕΙ ΤΕΛΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΘΥΣΩΝ* — ἐπίτῃδες πάλι γραμμένες ἐδῶ (καθὼς καὶ στὸ κείμενο γιὰ τὸν ἴδιον λόγον) μὲ κεφαλαῖα καὶ χωρὶς σημεῖα στίξεως — ποῦ μᾶλλον αὐθαίρετα (καὶ περιοριστικῶς, ὅπως ὁδηγοῦν, τῶν ἐνδεχόμενων νοημάτων) προστέθηκαν στὴν τυπικῶς χρηστικὴ αὐτὴ ἀρῆσιν» — θὰ μπορούσαν πάμπολλα διὰφορα (ἢ κινῆματα) ὄσων τάχα «λένε» νὰ σημαίνουν (ὅπως ὄχι ἄλλος, παρὰ ἕνας ἔτσι κιάλας ὀπαικτικώτατος Ἡράκλειτος μᾶς εἰδοποιεῖ, ἀπὸ πολὺ παλιότερα, νὰ προσέχουμε καὶ νὰ ὑποψιαζόμεσθε, μὲ τὴ δικιά του ἐκείνη πολυσήμαντη ἀρῆσιν *Ο ΑΝΑΣ ΟΥ ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΟ ΕΝ ΔΕΛΦΟΙΣ ΟΥΤΕ ΛΕΓΕΙ ΟΥΤΕ ΚΡΥΠΤΕΙ ΑΛΛΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ*), καὶ τὰ ὅποια ἀμέσως ὑποφαίνονται (ἢ διακαθάνουν) μόλις συνδεθοῦν, νοηματικῶς, διὰφορα πιθανὰ ζεύγματα τῶν λέξεων τῆς Πχ *ΕΣΤΕΙΠΤΑΙ ΜΕΝ Ο ΤΑΥΡΟΣ* (ὁ Φίλιππος, ποῦ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ἀνακηρύχθηκε τῆς Ἑλλάδας στὴν Κόρινθο, ἢ καὶ προηγουμένως ἀλλ' ἀνάλογα στὴ δελφικὴ ἀμφικτυονία), *ΕΧΕΙ* [ὄν (ὁμοίως)] *ΤΕΛΟΣ* (δηλαδὴ: τελειώνουμε μ' αὐτόν!) Ἡ. *ΤΑΥΡΟΣ* (ὁ Φίλιππος, τὸ ἐπιθετικὸ «θηρίον», γιὰ τὴν ἀντιφιλιππικὴ Ἑλλάδα) *ΕΧΕΙ ΤΕΛΟΣ* (πεθαίνει πιά, θὰ πεθάνῃ ὅπου νάναι, θὰ πεθάνῃ κάποτε, ἢ, ἡσυχάζουμε ἀπὸ αὐτοῦ κ.λ.) Ἡ. *ΤΕΛΟΣ* (τοῦ Φίλιππου) *ΕΣΤΙΝ Ο ΘΥΣΩΝ* (τὸ τέλος του θάν' ὁ φόνος του ἢ τὸ τέλος του ἔρχετ' ἀπ' τὸ φονιά του, ἀπὸ κάποιον ποῦ θὰ τὸν σκοτώσῃ)]

τούς παρατρεχάμενους και τούς μουλαρᾶδες του - κ' ἐκεῖνος, ἔξαλλος σά συνῆρθε, κ' ἐνίωσε, πῆγε καὶ τάπε ὅλα στὸ βασιλιά. Ὁ Φίλιππος, παρὰ πού θύμωσε μὲ τὴ βρωμιὰ τοῦ Ἄτταλου, δὲν ἔκανε ὁμως καὶ τίποτα παραπάνω ἀπὸ τὸ νὰ πνίξη τὸ θυμὸ τοῦ ἀγανακτημένου γιὰ τὸ βαρὺ του πάθημα νεαροῦ στὰ δῶρα καὶ τὸν ἔβαλε κι αὐτὸν στὴν τάξη τῶν *σωματοφυλάκων* του. Ὑστερα ὁ βασιλιάς πῆρε γυναῖκα του καὶ τὴν ἀνιψιά τοῦ Ἄτταλου, κι ὁ Ἄτταλος τὴν κόρη τοῦ Παρμενίωνα. Ὁ Παυσανίας, στὴ *σωματοφυλακία*, δὲν ἔβλεπε πιά καμμιά ἐλπίδα νὰ ἐκδικηθῆ γιὰ τὴν προσωπικὴ προσβολὴ πού τοῦχε γίνεи, καὶ κατατρωγόταν μέσα του ὅλο καὶ πικρότερα, ὄχι μόνο ἀπὸ δίψα ἐκδίκησης ἀλλὰ κι ἀπὸ μῖσος τώρα γιὰ κείνον πού τὸν ἀπάτησε!..

Μὰ σάμπως μόνο αὐτὸς μισοῦσε;.. Νά καὶ τ' ἀδέρφια ἐκεῖνα, οἱ Λυγκηστῆς, πού διόλου δὲν ξέχασαν τ' ἦταν ὁ πατέρας τους κι ὁ ἀδερφός τους, κ' εἶχανε καὶ μυστικὰ τώρα συνδεθῆ μὲ τὸ βασιλιά τῶν Περσῶν ¹³⁷ — γινόμενοι ἔτσι καὶ πιὸ ἐπικίνδunami ἀπ' ὅσο φαίνονταν —, ἐνῶ κι ἄλλοι, γι' ἄλλα ἐπίσης δυσαρεστημένοι, ὅλο καὶ περισσότεροι κάθε τόσο μαζεῦνταν κρυφὰ κ' ἓνας Ἐρμοκράτης, σοφιστῆς, διαρκῶς σudaύλιζε τοῦ Παυσανία τὴ φλόγα πού κουφόκαιγε, μὲ τὴ δολερὴ του λογοκοπία, κ' εἶχε γίνεи ἐμπιστὸς του. (— *Πῶς θὰ μπορούσε, ἀλήθεια, νὰ δοξαστῆ κανεῖς πᾶν' ἀπ' ὅλους; ρώτησε κάποιος* ὁ νεαρός, πούκλωθε μέσα του σκοτεινά... *Μὰ ἂν ἀναίροῦσε, φυσικὰ, ἐκεῖνον πούκανε τὰ πιὸ δοξασμένα!* τοῦπ' ὁ σοφιστῆς.) ¹³⁸

137 Ἀρριανός, Α' 25· Β' 14 Στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Δαρεῖο ἀναφέρει ὁ Ἀλέξανδρος πὼς οἱ δολοφόνου τοῦ Φίλιππου ἦταν βαλτοὶ ἀπ' τὸ βασιλιά τῶν Περσῶν, *ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἅπαντας ἐκομπιάσατε* Ὁ Πλούταρχος, ὁμως, (*Ἀλέξανδρος*, I, 6), λέει πὼς ἡ Ὀλυμπιάδα κι ὁ Ἀλέξανδρος ἤξεραν τὸ σχέδιο τοῦ Παυσανία.

138^{ΡΣ} Διόδωρος, ΙΣτ' 94. τοῦ γὰρ Παυσανίου [] *πυθόμενου πὼς ἂν τις γένοιτο ἐπιφανέτατος, ὁ σοφιστῆς ἀπεκρίθη, εἰ τὸν τὰ μέγιστα πράξαντα ἀνέλοιοι* (Βαλέριος Μάξιμος, VIII, 14) [Κι ὅσο γιὰ τὴν ἀπόδοση στὰ Νέα Ἑλληνικά, τό. *ἂν ἀναίροῦσε φυσικὰ*, προσπαθεῖ νὰ διασώση τὸ εὐφύεστατο (καὶ συγκαλυπτικὸ του, «γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ») διπλοσήμαντο *εἰ ἀνέλοιοι* τοῦ σοφιστῆ, ὅπου τὸ ἀναίρω στ' Ἀρχαῖα σημαίνει μὲν κατ' ἀρχὴν: *σηκώνω, ἀνοιώνω* — ἄρα καὶ *δοξάζω*, ἔμμεσα —, καὶ: *σηκώνω νεκρὸ, γιὰ κηδεῖα*, ἀλλὰ καὶ: *σκοτώνω* ἐνῶ στὴ γλῶσσα τῆς ρητορικῆς, καὶ τῆς λογικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς, σημαίνει καὶ ἀναίρω κάποια πρόταση, κάποια θέση, ἀντικαθιστώντας τὴν μ' ἄλλη μετὰ, μὲ ἀντίθετη Ὅποτε, «τύποις» ὁ σοφιστῆς, πονηρότατα, ἀδὲν ἔλεγε παρὰ κάτι σοφιστικὸ-λογικὸ, ἀπλῶς — ἂν τυχὸν καταγγελλόταν, νὰ πούμε, ὅτι «παρακίνησε» ἢ «ὑποκίνησε φόνου» — ἐνῶ συνάμα ὁ «μαθητῆς του» Παυσανίας τὸ *εἰσέπραττε*, μὲ τὴν κακὴ του προδιάθεση, στὴν ἄλλη σημασία, πού ἔτρεφε τὸ πάθος του γιὰ ἐκδίκηση κατὰ τοῦ Φίλιππου. Ἀλλὰ, βέβαια, ἡ Νέα Ἑλληνικὴ, δυστυχῶς, δὲν διαθέτει τίς πολυσημαντότητες αὐτῆς λέξεων τῆς Ἀρχαίας, καὶ γι' αὐτὸ καὶ τό: *ἂν ἀναίροῦσε*, τῆς ἀπόδοσης, ἐλάχιστα δίνει, παρὰ τὴν ἀραιώσή του, ὅ,τι στὸν ἀρ-

Ἔφτασε καὶ τὸ φθινόπωρο (336)¹³⁹ - κ' ἡ τελετὴ μαζὶ τοῦ γάμου τῆς βασιλοπούλας τῆς Κλεοπάτρας, στὶς Αἰγές, τὴν παλιὰ πρωτεύουσα, ὅπου μετὰ τὴν ἀκμὴ τῆς Πέλλας ἦταν τὸ νεκροταφεῖο τῶν βασιλέων. Ἐκεῖ λοιπὸν μαζεύτηκαν ξένοι ἀπὸ παντοῦ καὶ θεωροὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, σὲ πανηγυρικὲς πομπές, καὶ πολλοὶ μὲ τιμητικὰ στεφάνια χρυσά γιὰ τὸ Φίλιππο,¹⁴⁰ κ' οἱ ἄρχοντες τῶν Ἀγριάνων, τῶν Παιόνων

χαῖο ἔλληνα τὸ εἰ ἀνέλοι του] Ὁ Πλούταρχος διηγίεται τὸ ἴδιο ἀνέκδοτο συσχετίζοντάς το μὲ τὸν Ἀλέξανδρο [Ἀλέξανδρος, ΝΕ' 3, ὅπου ἀναφέρεται πὼς τὰ ἴδια λόγια εἶπ' ὁ Καλλισθένης στὸν Ἐρμόλαο, ἕναν ἀπὸ τοὺς βασιλικούς παῖδας, τὸν ἀρχηγὸ τῆς συναμοσίας κατὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου] Τὴν ἀληθινὴ αἰτία τοῦ φόνου μνημονεύει ὁ Ἀριστοτέλης, Πολιτικά, Ε' 1311b) [Σχετικὰ μὲ τὰ πραγματικά αἰτία τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου — κ' ἐν προκειμένῳ πολὺ καλὴ κι ἀμερόληπτη ἡ διήγησις τοῦ Droysen — ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι ἱστορικοὶ διχάστηκαν Ὁ Διόδωρος (Ιστ' 93 κ ε) κι ὁ Ἀριστοτέλης (δ π) ἀποδίδουν στὸν Πausanias κατεξοχὴν προσωπικοὺς λόγους, πού τὸν ἐσπρωξάν σ' ἕνα ἐγκλημα «τιμῆς» Ἀντίθετα ὁ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Ι' 6, κι ἀκόμα καθαρώτερα ὁ Ἰουστίνος, ΙΧ, 7, ἀναφέρουν τὴν ἀποψὴ ὅτι ὁ Πausanias δὲν ἦταν παρὰ τυφλὸ ἐκτελεστικὸ ὄργανο, στὰ χέρια κάποιων πού εἶχαν πολιτικούς λόγους νὰ θέλουνε τὸ φόνου τοῦ Φιλίππου πὼς ἡ Ὀλυμπιάδα δηλαδὴ ἦταν ἀπὸ πίσω καὶ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ἤξερε Τὴν διωγμένη βασιλίτσα λοιπὸν — βασιζόμενοι στὶς μαρτυρίες αὐτές, μὰ καὶ στὴ γενικώτερη πολιτικὴ κατάστασι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων — ὑποπτεύονται οἱ Beloch, III, 1, 606-7, Berne, II, 285 καὶ 308 πιθανὸ τὸ θεωρεῖ κι ὁ Lenschau, RE, XVIII, 4, 2398-401, Pausanias δ, ἐνῶ ὁ Badian, Phoenix, 17, 1963, 244-50, ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀκραία θέση πὼς ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος — κι ὄχι καμμιά Ὀλυμπιάδα τάχα — ὑπῆρξε ὁ ἠθικός αὐτουργὸς καὶ κυριώτατος ὑποκινητὴς τοῦ ὄλου πράγματος Ἀπὸ τὴν ἄλλη, πάλι, οἱ Kaerst, I, 317-8, καὶ Lenschau, δ π, ἀκολουθῶντας τὴν ἀέπιστημη, καθὼς φαίνεται, μακεδονικὴν ἐκδοχὴν, φρονοῦν πὼς πίσω ἀπ' τὸν Πausanias κρύβονταν μᾶλλον οἱ Λυγκηστῆς, καὶ ἀπόβλεπαν σὲ μιὰν αὐτονομίση τῆς τοπικῆς τους ἡγεμονίας καί, σὲ συνεννόησι μὲ τοὺς Πέρσας, τὸν ἐκμεταλλεύτηκαν γιὰ νὰ πραγματώσουν τὰ σχέδιά τους (Ἀρριανός, Α' 25, 1 Β' 14, 5, Ἰουστίνος, XI, 2, 1, Κούρτιος, VII, 1, 5-6) Καὶ φαίνεται πὼς αὕτη ἦταν ἡ ἀέπιστημη ἐκδοχὴν, γιὰτὶ ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία οἱ 2 ἀδελφοί, κι ἀργότερα κι ὁ 3^{ος}, πιάστηκαν κ' ἐκτελέστηκαν σὰν ἔνοχοι συναμοσίας Ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθῇ ἡ πράγματι ἐξαιρετικὴ ἀνάλυσις τῆς πολιτικῆς «ἀτμοσφαιρας» στὴ μακεδονικὴ αὐλὴ τίς παραμονές τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου ἀπὸ τὸν Griffith (Hammond, II, 675-84) καὶ μαζὶ ἡ λεπτομερέστατη κριτικὴ μελέτη ὄλων τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἀπόψεων πού ἔχουν διατυπωθῇ (δ π 684-91), γιὰ νὰ ἐκτιμῆσῃ σωστά τὴ ἔρευνα καὶ πάλι τὴν ἀποψὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, πού ἕναν αἰῶνα πρὶν εἶχε προκρίνει ὁ Droysen Βλ καὶ Wirth, Philipp, 166, Fringington, 86 (Ἰενικά στὸν Glotz-Cohen, III, 379 καὶ Hamilton, 27-8 Παραπέρα βιβλιογραφία στὸ Seibert, 71-2)]

139^z Γιὰ τὴ χρονολογία βλ Droysen, I 2, 343-58, *Beilage I· Die Chronologie des Todes Alexanders*, καὶ τὴ διατριβὴ *Über die Echtheit der Urkunden in Demosthenes Rede vom Kranz*, [Kleine Schriften, I, 143-5 καὶ 269-70] Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ideler, ἡ βασιλεία τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀρχίζει τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 336, Ὀλυμπιάδα 111, 1, ἐπὶ ἄρχοντος Πυθοδόλου [Beloch, III, 2, 59-60]

140 Κατὰ τὸ Διόδωρο, Ιστ' 92, 2, πού περιγράφει τὰ πράγματα λεπτομερειακά, μα-

καὶ τῶν Ὀδρυσῶν, κι ὄλ' οἱ μεγαλουσιᾶνοι ἐκεῖ τῆς ἐπικράτειας, κ' ἡ ἱπποτικὴ εὐγένεια τῆς χώρας ὅλης, καὶ λαὸς πάρα πολὺς. Ζητωκραυγές, ἀλαλαγμοί, εὐχές, ψηφίσματα καὶ ἀπονομὲς τιμῶν, πομπές καὶ συμπόσια καὶ διασκεδάσεις γέμισαν τὴν πρώτη ἐκεῖνη μέρα. Καὶ τὴν ἄλλη, κήρυκες τοὺς καλοῦσαν ὅλους στὸ θέατρο - καὶ πρὶν ροδίση ἡ αὐγὴ ἔτρεχε ὁ λαὸς καὶ συνωστίζονταν ἀνάκατοι καὶ ζωηροὶ καὶ παραλόχρωμα ντυμένοι στοὺς δρόμους ποὺ τραβοῦσαν κατὰ κεῖ!..

Κι ὅπου νάτος κι ὁ βασιλιάς ὁ Φίλιππος φτάνει, σὰ γιόμισε τὸ θέατρο, μὲ τὴν κάτασπρη στολὴ του, μὲ τ' ἀρχοντόπουλα γύρω του καὶ τοὺς σωματοφύλακες... (Τοὺς *δορυφόρους* τοὺς εἶχε προστάξει ἀπὸ μακριὰ ν' ἀκολουθοῦν — «τί τοὺς ἔχει ἀνάγκη;» θέλει μ' αὐτὸ νὰ δείξη σ' ὅλους, «μὲς σ' ἓνα τόσο χαρμόσυνο πλῆθος κι ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων ὄλων!» — καὶ στοὺς φίλους εἶχε πεῖ νὰν' ἀπὸ πῶ πρὶν πηγαιμένοι στὸ θέατρο...)

Καὶ νὰ τότ' αὐτοῦ ὁ Πausανίας, καθὼς τὸν εἶδε μονάχο — καὶ μακριὰ του οἱ *δορυφόροι*! — χιμάει ἀπάνω του καὶ τοῦ μπηγεί ὅλη τὴ λεπίδα στὰ πλευρά, τρυπῶντας τὸν πέρα-πέρα θανάσιμα, νὰ βγῆ ἀπὸ τὴν ἄλλη!..

Καθὼς σωριάζετ' ὁ Φίλιππος, πάει νὰ φύγη ὁ δολοφόνος, τρέχει κατὰ τὴν πύλη (ὁπούταν ἔτοιμα τ' ἄλογα), μὰ σκοντάφτει καὶ πέφτει! Ὁ Περδίκαιος, ὁ Λεοννάτος κι ἄλλοι *σωματοφύλακες* τὸν πρόλαβαν καὶ τὸν καταλόγησαν!..¹⁴¹

Ἄγρια παραγμένο κεῖ σκορπάει τὸ πλῆθος ἀνάστατο! Σαστισμένοι, τρομαγμένοι ὄλοι, δὲν ξέρουν τί μέλλεται. Στὰ χέρια ποιανοῦ τὸ κράτος; Ποιὸς θὰ τὸ σώση; Ὁ Ἀλέξανδρος εἶν' ὁ πρωτογιὸς τοῦ βασιλιᾶ - μὰ φοβοῦνται τ' ἄγριο μῖσος τῆς μάνας του, ποὺ κάποιοι, γιὰ ν' ἀρέσουν στὸ Φίλιππο, τὴν καταφρόνεσαν καὶ τὴν πρόσβαλαν... Νάτη κιόλα στὶς Αἰγές, νὰ τελέση τὴν πυρὰ τοῦ νεκροῦ - νὰ κάψη ἡ ἴδια τὸν ἄντρα τῆς στὴν κηδεῖα του! Μοιάζει νὰξερε ἂ π ὀ π ρ ἰ ν τὸ φοβερό; Νὰ τόχε τάχα προαισθανθῆ; Δουλειὰ δ ι κ ι ᾶ τ η ς, λὲν πολλοί, *τέτοιος*

ζὶ μὲ τὸ στέφανο ποὺ στάλθηκε ἀπ' τὴν Ἀθήνα, ἀνακοινώθηκε καὶ ψήφισμα τοῦ δήμου *ἂν τις ἐπιβουλεύσας Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ καταφύγη πρὸς Ἀθηναίους, παράδοσιμον εἶναι τοῦτον*

141² [Τὸ θάνατο τοῦ Πausανία ὁ πάπυρος OX 1798, Jacoby, *FGrH*, (148), ἀπόσπ 1, τὸν δίνει ἀλλιῶς: πὼς ὁ Ἀλέξανδρος *τοῖς Μακεδόσι παρέδωκεν* — σὲ στρατιωτικὸ δικαστήριον προφανῶς — *οἱτοὶ δ' ἀπετυπάνισαν αὐτόν, δηλαδὴ τὸν σταύρωσαν* Παράλληλη κ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου, IX, 7, 10 Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς κι ὁ Berne, II, 309 ἀντίθετος ὁμως, μ' ἐξίσου καλὴ ἐπιχειρηματολογία, ὁ Griffith (Hammond, II, 690-1). Προσπάθεια συνδυασμοῦ τῶν δυὸ παραδόσεων στὸ Schafer, *Demosthenes*², III, 71, καὶ στὸ Schachermeyr, 101, 82]

θάνατος τοῦ βασιλιᾶ.- κείνη κράταε τ' ἄλογα ἔτοιμα ποῦ φρούμαζαν στὶς πύλες γιὰ τὸ φονιά!.. Κι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἤξερε τὸ φόνο - και τοῦτο δὰ ἄλλο ἓνα σημάδι ποῦ δὲν ἦταν τόντι τοῦ Φίλιππου γιός, παρὰ εἶχε κεῖ «πιαστῆ» και γεννηθῆ ἀπ' τὴν ζωπαρμένη μὲ μαῦρες μαγεῖες ποῦ λέγανε, γι' αὐτὸ κι ὁ βασιλιᾶς τὸν εἶχε ἀμάχη τόση!.. Κι ὁ γάμος τοῦ Φίλιππου μὲ τὴν Κλεοπάτρα, τὴν ἀνιψιά τοῦ Ἄτταλου, γιὰ δαῦτο πάλι! - τὴν ὄλα ξεκαθαρίζουνε!.. Στ' ἀγόρι της, τολοιπόν, ποῦ μόλις τόφερε στὸν κόσμο,¹⁴² τὸ κράτος, ὁ θρόνος! Καὶ μήπως κι ὁ Ἄτταλος κιόλα δὲν εἶχε ὄλη τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Φίλιππου;.. Αὐτὸς ἄρα κι ὁ ἄξιος γιὰ τὴν ἀντιβασιλεία!..

Κι ἄλλοι πάλι λέγαν, πὼς τὸ πρῶτο δικαίωμα στὸ θρόνο τόχει ὁ Ἀμύντας, ὁ γιός τοῦ Περδίκκα, ποῦ σὰν παιδί ἀναγκάστηκε ν' ἀφήσῃ τὴν ἐξουσία τοῦ ἀπὸ παντοῦ ἀπειλούμενου κράτους στὰ χέρια τοῦ Φίλιππου - γιὰτὶ μόνο τὸ ἱκανὸ τὸ χέρι ἐκείνου ἔστω δικαιολογοῦσε τέτοιο σφετερισμό· τὴν ὄμως, κατὰ τὸ ἀπαράγραπτο δίκαιο, ἔπρεπε πιά ὁ Ἀμύντας νὰ πάρῃ τὴν ἐξουσία, ποῦ ἀπ' τὴν τόση μάλιστ' ἀποχῆ του ἀπὸ δαῦτην και τὴ φθορά της εἶχε γίνει κι ὁ πιὸ ἄξιός της ἴσα-ἴσα.¹⁴³

Οἱ Λυγκηστὲς ὄμως κ' οἱ δικοὶ τους ἰσχυρίζονταν πὼς ἂν ἦταν νὰ κριθοῦν τὰ πράγματα μὲ βάση δικαίωμα στὸ θρόνο παλιότερα ἀπ' τῶν τυπικῶν διαδόχων τοῦ Φίλιππου, ἔ τότε βέβαια κι ἀπ' τὸν Περδίκκα, κι ἀπ' τοῦ Φίλιππου τὸν πατέρα πιὸ πρὶν, ὁ δικός τους ὁ πατέρας κι ἀδερφός εἶχαν τὴν ἐξουσία, κι ἄρα δικιά τους ἦταν, ὄχι τῶν σφετεριστῶν της, κ' ἔφτασε πιά ἡ ὥρα νὰ ζανάρθῃ στὴ γενιά τους! Πέρα ποῦ κι ὁ Ἀλέξανδρος κι ὁ Ἀμύντας ἦταν σχεδὸν παιδιά· κι ὁ ἓνας τους, ἀπὸ μικρὸς χωρὶς καμμιά ἐλπίδα γιὰ ἐξουσία, δὲν εἶχε ζυμοθῆ μὲ τὴν ἰδέα και τὴν

142^ε Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 2, ἡ Κλεοπάτρα ἔκανε γιὸ λίγες μέρες πρὶν λείψῃ ὁ Φίλιππος Ὁ Διόδωρος ἀκολουθεῖ τὸν Κλείταρχο, ποῦ, ὅσο και νὰ χρωματίζῃ ζωηρὰ τὰ πράγματα, εἶναι τόσο κοντὰ σὲ κείνα τὰ χρόνια, ὥστε δὲ θὰ μπορούσε νὰ μιλήσῃ γιὰ γιό, ἂν γεννιόταν κὸρη Ἀπὸ τὸν Ἰουστῖνο (XI, 2, 3 *Caranum ex novena susceptum*) φαίνεται πὼς ὁ Κλείταρχος ἀνέφερε και τ' ὄνομα τοῦ γιοῦ, παρὰ ποῦ ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστῖνος ἀλλοῦ (IX, 7, 12) λέει τὸ παιδί τῆς Κλεοπάτρας κορίτσι (Ὁ Grote [XI, 318, 4] προσπάθησε νὰ τὰ συμβιάσῃ.) Νομίζω πὼς ἡ μαρτυρία τοῦ Σάτυρου [FHG, III, 161, ἀπόσπ. 5, ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, II' 557e] ποῦ, 150 χρόνια ἀργότερα, ἀναφέρει κὸρη τῆς Κλεοπάτρας, πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπέναντι στὸν Κλείταρχο [Οἱ νεώτεροι ἐρευνητὲς παραμένουν πολὺ σκεπτικοὶ στὸ θέμα τοῦ Κάραου (Kaerst, I, 319, 1) ἄλλοι ὑποθέτουν πὼς δὲν ἦταν γιός τῆς Κλεοπάτρας (Schafer, *Demosthenes*², III, 72, 1 και 66, 3, RE, XI, 1, 734-5, *Kleopatra*, 12), παρὰ τῆς Φίλιας (Berve, ἀρ 411), ἐνὼ ὁ Tarn, II, 260-2, ἀπορρίπτει ἀκόμα και τὴν ὑπαρξῆ του Βλ και Hammond, II, 681, 1]

143 Ἀπ' τὸν Κλείταρχο εἶν' ἴσως τὸ λεγόμενον στὸν [Πλούταρχο] *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης*, 327c: πᾶσα δ' ὑπούλος ἡ Μακεδονία πρὸς Ἀμύνταν ἀποβλέπουσα και τοὺς Ἀερόπου παῖδας (δηλαδὴ τοὺς Λυγκηστὲς)

ἄσκησι καμμιάς διοίκτησης, ἐνῶ καὶ τοῦτος ὁ Ἀλέξανδρος ἐξ ἄλλου, τοῦ χειριοῦ τῆς λυσσασμένης γιὰ ἐκδίκηση μάνας του, μὲ τὴν ἀλαζονεία του (καὶ τὴν ἀνάποδη αὐτῆ Νέα Παιδεία τῆς διαλυτικῆς μόδας τοῦ καιροῦ καὶ μὲ τὴν περιφρόνησή του στὰ παλιὰ καλὰ συνήθια τους) πιὸ ἐπικίνδυνος ἦτανε κι ἀπὸ τὸν πατέρα του, τὸ Φίλιππο, γιὰ τίς ἐλευθερίες τοῦ τόπου! Ἐνῶ αὐτοί, ἀντίθετα, ἦτανε φίλοι τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ κι ἀπ' τὸ γένος π' ἀνέκαθεν εἶχε τὸ ἴδιο βαστάζει καὶ διαφεντέψει καὶ παλέψει νὰ σωθοῦνε τὰ καλὰ παλιά· κ' ἦταν ἄνθρωποι ποὺ ζήσανε καὶ γέρασαν πάντα μαζὶ μὲ τοὺς Μακεδόνες, δεμένοι μὲ τίς πιὸ βαθειὲς ἐπιθυμίες τοῦ λαοῦ - ἀλλὰ καὶ φίλοι δὴ μὲ τὸ Μεγάλο Βασιλιά στὰ Σούσα, γι' αὐτὸ κ' οἱ μόνοι ποὺ μπορούσανε νὰ φυλάζουνε τὸν τόπο ἀπ' τὴν ὀργή του, ἂν τυχὸν ἐρχότανε καὶ νὰ γυρέψη καμμιὰν «ἱκανοποίησι» γιὰ τὸν τρελλοπόλεμο ἐκεῖνο ποὺ ξεκίνησ' ὁ θρασὺς ὁ Φίλιππος ἐναντίον του! Εὐτυχῶς ποὺ γρήγορα ἔτσι γλύτωσε ὁ τόπος, μὲ τὸ χέρι ἐνὸς φίλου τους, ἀπὸ τέτοιο βασιλιά, ποὺ σημασία δὲν ἔδινε οὔτε στὸ δίκιο οὔτε στὸ καλὸ γιὰ τὸ λαό, οὔτε στοὺς ὄρκους καὶ τὴν παλιὰ ἀρετὴ τῶν στέρεων ἀνθρώπων!..

Ἔτσι τὰ κόμματα... Μὰ ὁ λαὸς μισοῦσε τοὺς βασιλοκτόνους, καὶ δὲν ἔτρεμε τὸν πόλεμο· ξέχασε τῆς ἀνιψιάς τοῦ Ἄτταλου, τῆς Κλεοπάτρας ἐκείνης, τὸ νεογέννητο — καθὼς κι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος αὐτοῦ ἦταν μακρυά, μὲ τὸν Παρμενίωνα, στὴν «προοδοποιὸν» ἐκείνη ἐκστρατεία —, δὲν ἤξερε διόλου καὶ τὸ γιὸ τοῦ Περδίκκα, τὸν Ἀμύντα τοῦτον, ποὺ κ' ἡ ἀπραξία του ὡς τώρα ἔφτανε γιὰ τεκμήριο κι ἀνικανότητάς του. Ἐνῶ, ἀπεναντίας, γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο συνηγοροῦσαν ὄλα τὰ δίκια - κ' ἡ συμπάθεια ποὺ γεννιόταν ἀπ' τίς ἄδικες προσβολές, κι ἀκόμα ἡ δόξα τῶν πολέμων κατὰ τῶν Μαίδων καὶ τῶν Ἰλλυριῶν, καὶ τῆς νίκης βέβαια στὴ Χαιρώνεια, μὰ κ' ἡ ὠραιότερη ἀσφαλῶς δόξα τῆς λαμπρῆς του παιδείας, καὶ τῆς καλοσύνης του τὸ γλυκομίλητο καὶ τὸ καταδεχτικό, πέρα ποὺ σὲ τόσες καὶ τόσες ὑποθέσεις τοῦ κράτους εἶχε κιόλα πολὺ ἀποτελεσματικὰ πρωτοστατήσει, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ εἶχε κερδίσει, καὶ πᾶν' ἀπ' ὄλα ἦταν θετικὸς γιὰ τὸ στρατὸ καὶ γερὰ τὸν κράταε!

Γρήγορα ὁ ἄλλος Ἀλέξανδρος, ὁ λυγκηστής, νιώθοντας πῶς καμμιά δὲν εἶχ' ἐλπίδα ὁ ἴδιος, πῆγε μὲ τὸ γιὸ τῆς Ὀλυμπιάδας - κ' ἦταν κι ὁ πρῶτος ποὺ τὸν χαίρετισε σὰ Βασιλιά τῶν Μακεδόνων.¹⁴⁴

Ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγαλέξανδρου δὲν ἦτανε παραλαβὴ μονάχα μιᾶς ἀναμφισβήτητης κληρονομιάς. Αὐτὸς ὁ εἰκοσάχρονος γρήγορα θ' ἀποδείκνυε, στὴν πράξη πῶς εἶχε καὶ τὴν κλήση καὶ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴ δύναμη νάναὶ βασιλιάς, π ρ ά γ μ α τ ι. Πῆρ' ἀμέσως τὰ

ήνία τῆς ἐξουσίας σταθερὰ στὰ γερά του χέρια καὶ κατάστειλε τὸν ἀναβρασμό, γρήγορα καὶ φρόνιμα. Συγκάλεσε, κατὰ τὰ μακεδονικά, τὸ στρατό, γιὰ νὰ δεχτῆ τὴν καταδήλωση τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς πειθαρχίας του - λέγοντας πὼς μόνο τ' ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ εἶν' ἄλλο, ἢ τὰξὴ τῶν πραγμάτων ὅμως κ' ἡ ἐλπίδα τῆς κατάκτησης ἴδια. Κράτησε τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψη καὶ νόμο τῆς στρατιωτικῆς λειτουργίας, ἀπαλλάσσοντας ὅσους ὑπηρετοῦν ἀπὸ κάθε βάρος ἄλλο κ' ὑποχρέωση.¹⁴⁵ Συχνές κανονικὲς ἀσκήσεις καὶ πορεῖες ποὺ διάταξε ἀναστήλωσαν τὸ πολεμικὸ πνεῦμα τῶν μονάδων, πούχε χαλαρώσει ἀπ' τὰ πρόσφατα γεγονότα, κ' ἔκανε τὸ στρατὸ πειθαρχη δύναμη καὶ σίγουρο ἐργαλεῖο.¹⁴⁶

Κι ὅσο γιὰ τὸ φόνο τοῦ Φίλιππου - χρειαζόταν, βέβαια, τὴν πιὸ αὐστηρὴ τιμωρία· μὰ ἦταν μαζὶ καὶ τ' ἀσφαλέστερο πρόσχημα γιὰ τὴν στερέωση τῆς νέας κυβέρνησης· βγήκε λοιπὸν στὸ φῶς τώρα, πὼς τ' ἀδέρφια οἱ Λυγκηστὲς εἶχαν δωροδοκηθῆ ἀπ' τὸ βασιλιά τῶν Περσῶν, ποὺ φοβόταν τὴν πολεμικὴ σύγκρουση μὲ τὸ Φίλιππο, κ' ἐλπίζοντας ἔτσι ν' ἀρπάξουνε, μὲ περσικὴ βοήθεια, τὴν ἐξουσία στὴ Μακεδονία, στήσανε τὴ συνωμοσίαν.. - ὅπου ὁ Πausanίας δὲν ἦτανε παρὰ ὄργανο τυφλὸ στὰ μυστικὰ τους σχέδια.

Οἱ συνωμότες, λοιπὸν, ἐκτελέστηκαν ἐπίσης — τίς μέρες μάλιστα τῆς κηδείας τοῦ Φίλιππου — κ' οἱ λυγκηστὲς Ἀρραβαῖος κ' Ἡρομένης ἦταν ἀνάμεσά τους, ἐνῶ ὁ ἀδερφός τους, ὁ ἄλλος Ἀλέξανδρος, πῆρε χάρη, ἀφοῦ ὑποτάχθηκε, κι ὁ γιὸς τοῦ Ἀρραβαίου, ὁ Νεοπτόλεμος, τόσκασε στοὺς Πέρσες.¹⁴⁷

145 Ὁ Schafer, *Demosthenes*², III, 71, 1, συμπεραίνει ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 16, 5, πὼς ἡ *immunitas cunctarum rerum* στὸν Ἰουστίνο, XI, 1, 10, ἀφορᾷ μονάχα στὸν ἐγγεῖο φόρο Ἡ ἀτέλεια τούτη βέβαια εἶχε χορηγηθῆ ἀποκλειστικὰ στοὺς μακεδόνες ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατό, γιὰτὶ βλέπουμε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ, ἔδωσε στοὺς γονεῖς, καὶ στὰ παιδιά τῶν πεσόντων, τῶν τε κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν καὶ ὅσαι ἄλλαι ἢ τῷ σώματι λειτουργίαι ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἐκάστων εἰσφοραί. (Ἀρριανός, ὁ π., καὶ Ζ' 10, 4) Τέτοια λοιπὸν εἶναι τὰ προνόμια ὧν ὑπηρετοῦσαν.

146 Διόδωρος, ΙΖ' 2· εὐπειθῆ κατεσκεύασε τὴν δύναμιν.

147² Ἀδερφός του εἶν' ἴσως ὁ Ἀμύντας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀρραβαίου (Ἀρριανός, Α' 20, 10), [Berne, ἀρ. 59]. Καθὼς βρισκόταν στὴν Ἀσία [μὲ τὸν Ἀτταλο καὶ τὸν Παρμενίωνα] δὲν ἀνακατεύτηκε στὴ συνωμοσία Διακρίθηκε ἀργότερα, στὴν ἀσιατικὴ ἐκστρατεία.

Α' 3

Ὁ Ἀλέξανδρος παίρνει τὴν ἐξουσία κι ἀντιμετωπίζει πρῶτα ἐξωτερικούς κινδύνους - Πρῶτη ἐκστρατεία του στὴν Ἑλλάδα, καὶ πρῶτη ἀνανέωση τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας - Τὸ τέλος τοῦ Ἀττάλου - Οἱ βορεινοὶ γείτονες - Ἐκστρατεία στὴ Θράκη, στὸν Ἴστρο καὶ κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν - Δεύτερη ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα - Καταστροφή τῶν Θηβῶν - Δεύτερη ἀνανέωση τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας

Καθὼς πῆρε στὰ χέρια του τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας ὁ Ἀλέξανδρος κατὰστειλε γρήγορα τὴν ταραχὴ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἀπόξω φτάναν εἰδήσεις ἀνησυχαστικές:

Ὁ Ἀττάλος, στὴ Μικρασία, βασιζόμενος στοὺς στρατιῶτες του, πούχε κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους, κινήθηκε πρὸς τὸ ν' ἀρπάξῃ τὴν ἐξουσία, μὲ τὸ πρόσχημα πὼς ἐκπροσωπεῖ τὰ «δικαιώματα» τοῦ νεογέννητου τῆς ἀνιψιάς του, τῆς Κλεοπάτρας. Ἡ στρατιωτικὴ του δύναμη, μὰ κ' οἱ σχέσεις πούχε καλλιεργήσει μὲ τοὺς ἀντίπαλους τῆς Μακεδονίας, τὸν ἔκαναν πολὺ ἐπικίνδυνο. Πέρα ὅμως ἀπ' αὐτόν, στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα τὰ πράγματα μυρίζουν γενικὸ ξεσῆκωμα! Πρῶτ' οἱ Ἀθηναῖοι — ὁ Δημοσθένης δηλαδή,¹⁴⁸ πού πρωτόμαθε τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου ἀπὸ κατάσκοπους τοῦ στρατηγοῦ Χαριδῆμου (βρισκόμενου κατὰ τὶς ἀκτὲς τῆς Θράκης) — κάνανε χαρὰς εὐαγγέλια¹⁴⁹ καὶ ψήφισαν τιμὲς εἰς μνήμην τοῦ Πausanία! Ὁ Δημοσθένης, φυσικά, τὰ πρότεινε, κ' ἔβρισε καὶ τὸν Ἀλέξανδρο, ἀγορεύοντας στὴ βουλή, *Μαργίτη* (παναπῆ: *βλαμμένο, ἡλίθιο!*)¹⁵⁰, πού δὲ θὰ τολμήσῃ νὰ ξεμουτίσῃ ἀπὸ

148^P Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 77 ..(Δημοσθένης) πρῶτος διὰ τῶν κατασκόπων τῶν παρὰ Χαριδῆμου πυθόμενος τὴν Φίλιππου τελευταίην, τῶν μὲν θεῶν συμπλάσας ἑαυτῷ ἐνύπνιον κατεψεύσατο ὡς οὐ παρὰ Χαριδῆμου τὸ πρᾶγμα πεπυσμένος, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, οὗς μεθ' ἡμέραν ἐπιορκῶν νύκτωρ φησὶν ἑαυτῷ διαλέγεσθαι καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι προλέγειν, ἐβδόμην δ' ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενήθῃσι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθήτη λαβὼν ἐβουθῦται

149 Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 160 . *ἱερὰ μὲν ἰδρύσατο Πausανίου, εἰς αἰτίαν δὲ εὐαγγελίων θουσίας τὴν βουλήν κατέστησεν ..*

150^E Βλ. Αἰσχίνη, ὁ π., καὶ Μαρσῶα Πελλαῖο [Jacoby *FGrH*, (135), ἀπόσπ 3, καὶ Πλούταρχο, *Δημοσθένης*, 22 *Μαργίτης* (καὶ τὰ συγγενῆ *μάργος, μαργαῖνω, μαργάω, μαργασίνη, μαργότης*, καὶ τὰ σύνθετα εἰς *-μάργος, -μαργία*, μέχρι καὶ τὰ νεοελληνικά: *λαίμαργος, γαστριμαργία* κ.λ.π.), σημαίνει *μανικός, ἡλίθιος, ἐκδοτος, ἄκρατος* (Frisk, II, 174-5). Πρὸς τὴ σημασία *ἡλίθιος* πρβλ τὸ νεοελληνικὸ *μαργῶνω*: τὰ χάνω, μένω μὲ τὸ στόμ' ἀνοιχτό, χάσκω, μονοδιάζω μ' ἀπορία μπρὸς

τῆ Μακεδονία! Κ' ἔκανε μετὰ ὅ,τι μπορούσε γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς Θηβαίους, καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς, κι ὅλη τὴν Ἑλλάδα, νάρθουν σ' ἀνοιχτὴ ρήξῃ μετὰ τὴ Μακεδονία, λέγοντας πὼς ὁ ὄρκος τῆς συμμαχικῆς συνθήκης πούδесе τὶς πολιτεῖες μετὰ τὸν πατέρα διόλου δὲν τὶς δένει καὶ μετὰ τὸ γιό!¹⁵¹ Ἔστειλε πρέσβεις καὶ γράμματα στὸν Ἄτταλο, καὶ συζήτησε μετὰ τοὺς Πέρσες γιὰ χρηματικὲς βοήθειες ἐναντίον τῆς Μακεδονίας. Κ' οἱ Ἀθηναῖοι, λοιπόν, ἐτοιμάζονταν δραστήρια γιὰ πόλεμο κ' ἐξάρτουαν τὸ στόλο, οἱ Θηβαῖοι σχεδίαζαν νὰ διώξουν ἀπ' τὴν *Καδμεία* τὴ μακεδονικὴ φρουρά, οἱ μέχρι τώρα φίλοι τῆς Μακεδονίας Αἰτωλοὶ ἀποφάσισαν νὰ φέρουν πίσω ὅσους συμπατριῶτες τοὺς εἶχε διώξει ὁ Φίλιππος ἀπ' τὴν Ἀκαρνανία, οἱ Ἀμβρακιῶτες, ἀφοῦ ἐδιώξαν τὴ μακεδονικὴ φρουρά, ξανάφεραν τὴ δημοκρατία, κ' οἱ Ἀργεῖτες, οἱ Ἡλεῖοι κ' οἱ Ἀρριάδες ἐτοιμοὶ ἦταν νὰ τινάζουν ἀπὸ πάνω τοὺς τὸ μακεδονικὸ ζυγὸ, πού κ' οἱ Σπαρτιᾶτες βέβαια δὲν τὸν εἶχαν ποτέ τοὺς παραδεχτῆ.¹⁵²

σὲ κάτὶ τὸ ἀπροσδόκητο Ὁ καθαυτὸ *Μαργίτης*, τώρα, ἐν ἤρωας ἐνός σατιρικοῦ στιχουργήματος, πού ἀποδίδεται στὸν Ὅμηρο καὶ ἀπ' τὸ ὁποῖο δὲν μᾶς σώζονται παρὰ ἐλάχιστοι στίχοι. (*Homeri Opera*, ἐκδ. T. Allen, στὴ σειρὰ *Ὀξφόρδης*, 1961, V, 152-9, καὶ G. Kinkel, *Epicorum Graecorum Fragmenta*, Leipzig, 1877, I, 63-9) Βέβαια, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, γιὰτὶ *Μαργίτη*, εἰδικῶς, ν' ἀποκαλῆ τὸν Ἀλέξανδρο ὁ Δημοσθένης. Πολὺ διαφωτιστικὰ εἶναι, ἐν προκειμένῳ, τ' ἀρχαῖα σχόλια στὸν Αἰσχίνῃ (δ π'): *Μαργίτην φησὶν ἀνθρωπὸν γεγενῆσθαι, ὃς ἐτῶν πολλῶν γενόμενος οὐκ ἤδη ὄστις αὐτὸν ἔτεκεν, πότερον ὁ πατὴρ ἢ ἡ μήτηρ, τῇ δὲ γαμετῇ οὐκ ἐχρήθη. Δεδιέναι γὰρ ἔλεγε μὴ διαβάλλοι αὐτὸν πρὸς τὴν μητέρα. Ἡ ἴδια πληροφορία καὶ στὸ Δίωνα Χρυσόστομο, ΞΖ' 4, στὸ Τζέτζη, *Χιλιάδες*, Δ' 867-71 καὶ Στ' 595-8, στὸ Σουίδα κ' ὁ Εὐστάθιος, *Ὀδύσσεια*, 1669, 47, μετὰ περισσώτερες δημῶδεις λεπτομέρειες τὰ ἴδια. Μποροῦμε λοιπόν νὰ υποθέσουμε συγκεκριμένους αἰχμῆς τοῦ Δημοσθένη κατὰ τοῦ νεαροῦ κ' ἀεξαρτημένου ἀπ' τὴ μητέρα του» διαρκῶς, πού «δὲ μπορούσε νὰ διακρίνῃ ἂν ἡ μάνα του τάχα ἢ ὁ πατέρας του τὸν ἔκανε» κ λ π]*

151 Μὴ γνωρίζοντας ἐπὶ λέξει τὴ συνθήκη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας δὲ μπορούμε νάμαστε βέβαιοι ἂν γράφτηκ' ἔτσι πού νὰ χωρῆ ἐρμηνεία πὼς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φιλίππου ὄχι μόνο ἔληγε ἡ κατὰ τῶν Περσῶν στρατηγία του, παρὰ κ' ἡ κοινὴ εἰρήνη, πού κλεισθήκε κ' ἐπικυρώθηκε μ' ὄρκο

152² Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Ἄργους (Διόδωρος, ΙΖ' 3 καὶ 8) ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀττικὸ ψήφισμα ἐπὲρ τοῦ ἀργείου Ἀριστόμαχου (CIA, II, ἀρ. 161. καὶ *συνβάντος κοινοῦ πολέμου [ν] Ἀθηναίους τε καὶ τῆ] πόλει τῶν Ἀργείων πρὸς Ἀλέξανδρον*) [Ἡ σημείωσις τοῦ Droysen δὲν ἰσχύει, γιὰτὶ ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ συμπληρώθηκε ἀπ' τὸν Wilhelm μετὰ 2 ἀκόμη ἀποσπάσματα (α CIA, II, 5, ἀρ. 371c, καὶ c CIA, II, ἀρ. 285), καὶ ἀπ' τὸ πλήρες κείμενο, πού βρίσκεται στὸ IG², II, ἀρ. 774, προκύπτουν ἄλλα συμπεράσματα. Οἱ συγκεκριμένοι στίχοι ἔχουν ὡς ἐξῆς: καὶ συνβάντος κοινοῦ πολέμου [ν] τῶν] τε δήμω[ν] καὶ τῆ] πόλει τῶν Ἀργείων πρὸς Ἀλέξανδ[ρ]ον τὸν Κρα[τεροῦ].. Δὲν ἀναφέρεται δηλαδὴ σὲ πόλεμο ἐναντίον τοῦ Μεγαλέξαντρου — καθὼς εἶχε υποθέσει ὁ Droysen, ἀκολουθῶντας τὰ σχετικὰ σχόλια στὸ CIA — ἀλλὰ κατὰ τοῦ γιοῦ τοῦ Κράτερου, καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ

Μάταια ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε πρέσβεις παντοῦ νὰ βεβαιώσουν τὶς καλὲς του διαθέσεις καὶ τὸ σεβασμὸ του στὶς ἐλευθερίες πούχαν οἱ ἑλληνικὲς πολιτείες. Οἱ ἑλλαδικοὶ δὲν ἀνταποκριθῆκανε, κλῶθωντας μέσα τους πολλὰ μὲ τὴν αὐτοπεποίθησή τους πὼς «Ξαναγύρισαν» τάχα «τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τῆς δόξας καὶ τῆς ἐλευθερίας», βέβαιοι πὼς κ' ἡ νίκη θάτανε δικιά τους! *Στὴ Χαιρώνεια, λέγανε, ὄλ' ἡ δύναμη συνάμα τῆς Μακεδονίας, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Παρμενίωνα, μόλις καὶ παρὰ τρίχα πούσωσε νὰ τὰ βγάλη πέρα μὲ τοὺς δυὸ στρατοὺς μας Ἀθηνῶν-Θηβῶν! Ἐνῶ τώρα, ὄλ' οἱ Ἕλληνες, ἐνωμένοι, ἔχουμ' ἀντίκρου μας ἓνα παιδαρέλι κειχάμου, πὸ μῆτε καὶ γιὰ τὸ θρόνο του δὲν εἶναι το καλὰ-καλὰ βέβαιο πὼς τότε κρατάει, καὶ γιὰ δαῦτο προτιμᾷ νὰ περπατολογᾷ αὐτοῦ πάνω στὴν Πέλλα του, παρὰ ν' ἀποκοτῆση στὰ σοβαρὰ γὰ τὰ βάλῃ μ' ὄλη τὴν Ἑλλάδα! Κι ὁ μόνος του ἐμπειρος στρατηγός, ὁ Παρμενίωνας, βρίσκεται κειπέρα στὴν Ἀσία, κ' ἔχει καὶ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι τοῦ στρατοῦ τους (πὸ τοὺς ἔχουνε κιόλα στριμώξει αὐτοῦ οἱ σατράπες τῆς Περσίας)· κι ἄλλο πάλι μὲ τὸν Ἄτταλο εἶναι, συνεννοημένο καὶ δαῦτο νάρθη μὲ τοὺς Ἕλληνες, κ' ἐναντίον του. Ἄσε τὸ θεσσαλικὸ ἵππικό, καὶ τὸ πεζικὸ τῶν Θρακῶν, καὶ τῶν Παιόνων, πὸ ξέκοψαν πιά ἀπ' τοὺς Μακεδόνες! Κι αὐτοὶ δὲν ἔχουνε τῶρ' ἀνοιχτὸ καθὼς τότε τὸ δρόμο κατὰ κάτω, στὴν Ἑλλάδα, κι ἂν, ἄς ποῦμε, τὸ παλληκάρκι κόταε νὰ παρατήση τὰ βορεινὰ του ἀφύλαχτα στοὺς γειτόνους του ἐκείνους - κ' ἔχτος πὸ θὰ τὸν κοπανήση ὁ Ἄτταλος, τὸ δίχως ἄλλο!..*

Κ' ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς ναί, τὰ βορεινὰ καὶ τ' ἀνατολικά ἐκεῖνα φύλα κινουῦνταν κιόλας νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴ μακεδονικὴν ἐξάρτηση - ἢ, στὴν πρώτη εὐκαιρία, νὰ διαβοῦν τὰ σύνορα καὶ νὰ ξεχυθοῦν στὴ χώρα καίοντας καὶ ρημάζοντας...

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀντιμετώπιζε πράγματι κατάσταση δεινὴ καὶ παράστριμωγμένη· οἱ φίλοι του (μαζί κ' οἱ ἐξωρισμένοι ἀπὸ τὸ Φίλιππο, πούχανε γυρίσει), πέσαν ὅλοι νὰ τοῦ λένε νὰ δώση τόπο στὴν ὀργή, πρὶν χαθοῦνε ὅλα, νὰ τὰ φτιάξῃ μὲ τὸν Ἄτταλο, καὶ ν' ἀνακαλέσῃ τὸ στρατὸ τῆς «προεπιχειρήσεως» ἐκείνης γιὰ τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν, νὰ μὴν ἐρεθίσῃ τοὺς ἑλλαδικούς, ὅσο νὰ περάσῃ ἡ πρώτη ἄψη, νὰ καλοπιάσῃ μὲ δῶρα τοὺς Θράκες, τοὺς Γέτες, τοὺς Ἰλλυριοὺς, ν' ἀφοπλίσῃ τοὺς ἀποστάτες δίνοντας χάρη, κι ὅταν θὰ καταφέρν' ἔτσι νὰ στερεωθῇ πρῶτα στὴ Μακεδονία καὶ νὰ πορευτῆ σὰ βασιλιάς στὴ χώρα του, σιγὰ-σιγὰ μετὰ θὰ μπορούσε ἴσως ν' ἀποχτήσῃ τὴν ἴδια ἐπιρροὴ μὲ τὸ Φίλιππο στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἴδια δύναμη κατέναντι τῶν

τὸ 250/49, ἐνῶ ὁ Ἀριστόμαχος εἶν' ὁ τύραννος τοῦ Ἄργους πὸ δολοφονήθηκε γύρω στὸ 240 (Kleine Pauly, *Aristomachos* 3)]

βαρβάρων· ἔ, καὶ τότε, βέβαια, ἄς μελετοῦσε κ' ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀσίας, καθὼς ὁ πατέρας του σ' ὄλη τὴ ζωὴ του.. - εἶχε καιρό!

Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἄλλος ἄνθρωπος· κ' ἡ ἀπόφαση ποῦ πήρε δείχνει ὄλη του τὴ δύναμη καὶ τὴν τόλμη - τὸ ἀνήμερο προσωπικὸ δαιμόνιο ποῦ τὸν κινοῦσε!..

Οἱ κίνδυνοι τὸν περίζωναν ἀπὸ τρεῖς μεριές: ἀπ' τὸ βοριά, κὶ ἀπ' τὴν Ἀσία, κὶ ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Κὶ ἂν ξεκίναγε πρῶτα κατὰ τῶν βορεινῶν, ὁ Ἄτταλος στὴν Ἀσία θάβρισκε τὸν καιρὸ νὰ δυναμώσῃ, κ' ἴσως καὶ νάφερνε τὸ στρατό του στὴν Εὐρώπη - ὁπότε καὶ θὰ δυνάμωνε ἡ συμμαχία τῶν ἑλλαδικῶν, καὶ θάτανε τότε ἀναγκασμένους ὅπωςδὴποτε νὰ πολεμήσῃ σὰν ἀπιστία καὶ φανερὴ ἀποστασία τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐκεῖνο ποῦ, γιὰ τὴν ὥρα, μπορούσε ἀκόμα νὰ τιμωρήσῃ περιωρισμένα, σὰν «κομματικὸ» πραξικόπημα «ὑποκινημένο» ἀπὸ «δημοκοπίες» *παράνομων* καὶ «πληρωμένων ἀπ' τοὺς Πέρσες» δημαγωγῶν. Ἄν πάλι ξεκίναγε κατὰ τῆς Ἑλλάδας, μικρὴ δύναμη μπορούσε νὰ τοῦ φράξῃ τὸ πέρασμ' ἀπ' τὰ στενά, πολὺ νὰ τὸν καθυστερήσῃ αὐτοῦ, κὶ ὁ Ἄτταλος στὸ μεταξὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργῇ πίσω ἀπ' τὴ ράχη του ἀνεμπόδιστα, καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τοὺς πάντ' ἀμφίβολουσ Θράκες. Τὸ χειρότερ' ὅμως ἀπ' ὅλα: νὰ κινήθῃ ὁ ἴδιος κατὰ τοῦ σφετεριστῆ! Τότ' οἱ ἑλλαδικοὶ θὰ μέναν γιὰ περισσότερον καιρὸ ἀναντιμετώπιστοι (καὶ πῶς ἐπικίνδυνοι, λοιπόν, στὸ δρόμο ποῦχανε πάρει), καθὼς μακεδόνες θὰ χτυπιόντουσαν πιά μὲ μακεδόνες σ' ἐμφύλιο πόλεμο — κ' ἴσως οἱ σατράπες τῶν Περσῶν ἐντέλει θὰ κρίναν τὸν ἀγῶνα — ἐνῶ ὁ Ἄτταλος, ποῦ μόνο «προδότης» ἔπρεπε νὰ θεωρῆται, θάμοιαζε καὶ δύναμη τάχα μ' ὑπόσταση, ποῦ πολεμῶντας τὴν προσωπικὰ ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἀσφαλῶς κ' ἐξευτελιζόταν, στὰ μάτια Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων.

Αὐτονόητ' ὅμως ἐξ ἄλλου, πῶς ἂν ἔσπαξ' ἡ ἀλυσίδ' αὐτῆ, ὅλα θὰ διαλύονταν ἀπομόνα τους...

Κὶ ὁ Ἀλέξανδρος κινήθηκε ὡς ἐξῆς:

Ὁ Ἄτταλος καταδικάζεται σὲ θάνατο, σὰν ἐνοχος ἐσχάτης προδοσίας, κ' ἕνας ἀπὸ τοὺς φίλους,¹⁵³ ὁ Ἐκαταῖος ὁ καρδιανός,¹⁵⁴ παίρνει τὴ διαταγὴ νὰ περάσῃ μ' ἐν' ἀπόσπασμα στὴν Ἀσία, νὰ ἐνωθῇ ἐκεῖ μὲ

153 Διόδωρος, ΙΖ' 2. Τὸ ἂν ὁ χαρακτηρισμὸς φίλος ἦταν κιάλας ἀπὸ τότε ἐπίσημος μακεδονικὸς τίτλος δὲν προκύπτει ἀπ' τὴν ἔκφραση τοῦ Κούρτιου, VI, 7, 17 *ex prima cohorte amicorum*. Στὸν Ἀρριανό, Α' 25, 4, συγκαλεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς φίλους σὲ συμβούλιο, καὶ γιὰ τίς γνώμες τοὺς χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση *ἐδόκει τοῖς ἐταίροις*· ἀλλ' ὁ Ἀρριανὸς δὲν εἶναι πάντ' αὐστηρὸς στοὺς ὅρους.

154² [Κατὰ τοὺς Stahelin, *RE Suppl* III, 891-2, *Hekataios Ia*, καὶ Berve, ἀρ. 292, ὁ Ἐκαταῖος αὐτὸς εἶν' ἄγνωστης καταγωγῆς, ὄχι καρδιανός, καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχεταί μὲ τὸ γνωστὸ Ἐκαταῖο, τὸν τύραννο τῆς Καρδίας (ἀρ. 294)]

τὸ στρατὸ τοῦ Παρμενίωνα καὶ νὰ φέρῃ τὸν Ἄτταλο ζωντανὸ ἢ νεκρὸ στὴ Μακεδονία, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ τὶς συμβουλῆς τῶν «φρονίμων», ἀποφασίζει νὰ ὀρμήσῃ μὲ τὸ στρατὸ του ἄξαφνα στὴν Ἑλλάδα, πρὶν προλάβουν οἱ ἑλλαδικοὶ νὰ τοῦ ἀντιτάξουν σοβαρὴ δύναμη.

Τότε, πάνω-κάτω, φτάσαν ἀπὸ τὸν Ἄτταλο, στὴν Πέλλα, νὰ τοῦ ποῦν πῶς εἶναι συκοφαντίες ὅλα, καὶ τὸν καλοπιάνανε μὲ διαβεβαιώσεις πόσο ἀφωσιωμένος τοῦ ἔταν τάχα ὁ θεῖος ἐκεῖνος τῆς Κλεοπάτρας, καὶ γι' ἀπόδειξη τοῦ παράδωσαν μάλιστα καὶ γράμματα πούχε ἀπ' τὸ Δημοσθένη, κι ὅπου ἔγραφε γιὰ τὶς προπαρασκευῆς στὴν Ἑλλάδα.¹⁵⁵ Ὁ Ἀλέξανδρος, βεβαιωνόμενος κι ἀπ' αὐτὰ τὰ γραφόμενα πῶς δὲν εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ καὶ καμμιά σπουδαία κιάλας δύναμη στὴν Ἑλλάδα, κ' ἐμπιστευόμενος τὸ γερο-Παρμενίωνα (παρὰ τοῦ καὶ γαμπρός του ἦταν ὁ Ἄτταλος), δὲν ἀνακαλεῖ τὴ διαταγὴ του: Νὰ τοῦ φέρουν στὴ Μακεδονία ζωντανὸ ἢ νεκρὸ τὸν προδότη!..

Κι ὠρμησε κατὰ τὴ Θεσσαλία! Τράβηξε, παραθαλάσσια, γιὰ τὰ στενὰ τοῦ Πηνειοῦ. Βρῆκε νὰ κρατᾶνε γερά τὸ βασικὸ φαράγγι τῶν Τεμπῶν καὶ τὸ διπλανὸ τῆς Καλλιπεύκης. Δύσκολο, γιὰ τὴν ὥρα, μὲ τὶς δυνάμεις πούχε, νὰ χτυπήσῃ, καὶ νὰ ἐκβιάσῃ τὸ πέρασμα.. - μὰ κ' ἐπικίνδυνο βέβαια νὰ καθυστερῇ ἐκεῖ. Ἐκοψ' ἄλλο δρόμο· κάτω ἀπὸ τὰ Τέμπη, στὸ νοτιά, πελώριοι βράχινοι ὄγκοι ὑψώνονται τῆς Ὀσσας, λιγώτερο ἀπότομοι κατὰ τὴ θάλασσα, παρὰ στὰ μεσημβρινὰ τοῦ Πηνειοῦ· κατὰ κεῖ λοιπὸν πορεύτηκε μὲ τὸ στρατὸ του, σὰν ὄχι καὶ τόσο ἀξεπέραστα, κι ὅπου τοῦ χρειάζοτανε ξεθεμέλιωνε καὶ βράχια, κι ὡς καὶ σιαλοπάτια χάραζε κ' ἔχτιζε, ν' ἀνέβῃ, νὰ διαβῇ, μέχρι τοῦ καβάλλῃσε τὸ βουνὸ καὶ ξεχύθηκε πιά στὸν κάμπο τῆς Θεσσαλίας, στὴ ράχη τῆς θεσσαλικῆς φρουρᾶς.¹⁵⁶ Καθὼς βρέθηκ' ἔτσι μὲς στὴ χώρα χωρὶς μάχη, δὲ θέλησε νὰ τὴν καθυποτάξῃ, παρὰ νὰ τὴν πάρῃ μὲ τὸ μέρος του, μιὰ κι ἀπόβλεπε στὸ λαμπρὸ θεσσαλικὸ ἵππικὸ, γιὰ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν. Συγκάλεσε, γι' αὐτό, συνέλευση τῶν εὐγενῶν τοῦ τόπου — ὅπου τοὺς θύμισε τὴν κοινὴ καταγωγὴ τους ἀπ' τὸ γένος τοῦ Ἀχιλλέα, μὰ κι ὅσα χρωστοῦσαν στὸν πατέρα του (ποὺ τοὺς ἐλευθέρωσε ἀπ' τὸ ζυγὸ τοῦ αἰμοβόρου ἐκείνου τύραννου τῶν Φερῶν) — καὶ

155 Διόδωρος, ΙΖ' 5, 1

156 Πολύαινος, Δ' 3, 23 Δὲ βλέπω τὸ λόγο νὰ θεωρήσω τὴν πληροφορία σὰν καθαρὴν ἐπίνοιση. Βρίσκεται στὴν 37 σειρά τῶν ἐπιτομῶν τοῦ Πολύαινου, ποὺ κάθεμιὰ, κατὰ τὸν Petersdorff, φαίνεται παρμένη ἀπὸ διαφορετικὴ πηγὴ ἢ πρώτη, §1-10, ἴσως ἀπ' τὸν Καλλισθένη ἢ δευτέρη, §11-22, ἀπ' τὸν Κλείταρχο μᾶλλον· κ' ἢ τρίτη, §23-32, ἄγνωστα ἀπὸ ποῦ.

ἀποκατάστησε τις *τετραρχίες* τοῦ Ἀλεῦα,¹⁵⁷ ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴ Θεσσαλία ἀπὸ κάθε κίνδυνο ἐπανάστασης ἢ τυραννίας. Τίποτ' ἄλλο δὲ ζήτησε, πέρ' ἀπ' ὅ,τι μονάχοι τους εἶχανε δώσει στὸν πατέρα του, καὶ τὴν ἀναγνώριση τώρα τῆς ἑλληνικῆς ἡγεμονίας, ποὺ τοῦχαν ἀναθέσει οἱ Ἕλληνες σύμμαχοί του. Ὑποσχέθηκε νὰ σεβαστῆ, καὶ νὰ προστατέψῃ, ὅπως ὁ πατέρας του, τ' ἀνεξάρτητα γένη καὶ περιοχὲς τῆς χώρας, σ' ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ἐλευθερίες τους, νάχουν οἱ ἱππεῖς τους ἓνα σωστὸ μερίδιο στὰ λάφυρα τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν, νὰ τιμήσῃ τὴ Φθία, τὴν πατρίδα τοῦ κοινοῦ τους γενάρχη, τοῦ Ἀχιλλεῦα, μ' ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε φόρο.¹⁵⁸ Οἱ Θεσσαλοὶ δέχτηκαν τόσο καλοὺς καὶ τιμητικοὺς ὁρους εἰρήνης, ἀναγνωρίζοντας μὲ κοινὴ τους συνθήκη στὸν Ἀλέξανδρο τὰ δικαιώματα ὅλα τοῦ Φίλιππου,¹⁵⁹ καὶ ὑποσχέθηκαν νὰ συνεχιστρατεύσουν μαζί του ἂν χρειάζοταν, γιὰ καταστολὴ κάθε ταραχῆς τυχόν στὴν Ἑλλάδα.¹⁶⁰ Μετὰ τοὺς Θεσσαλοὺς ἔκανε δικούς του μὲ παρόμοιες παραχωρήσεις καὶ τοὺς γειτονικοὺς¹⁶¹ Αἰνιᾶνες, Μαλιεῖς, καὶ Δόλοπες, πούχαν ὁ καθένας τους καὶ ψῆφο στὸ συνέδριο τῶν Ἀμφικτυόνων. Ὅστερα κι ἀπ' αὐτῶν τὴν προσχώρηση, ἀνοιχτὸ τοῦ ἦταν πιά τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν!..

Ἡ γρήγορη κατάληψη καὶ καταστολὴ τῆς Θεσσαλίας δὲν ἄφησε καιρὸ στὶς ἑλληνικὲς πολιτείες νὰ πιάσουν τὰ κρίσιμα περάσματα τῆς Οἴτης. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἐξ ἄλλου, κάθε λόγο εἶχ' ἐν προκειμένῳ ν' ἀποφύγῃ βίαιους καὶ προκλητικοὺς πολεμικοὺς χειρισμούς, ποὺ θὰ χάριζαν σοβαρὲς προφάσεις καὶ μεγαλύτερη σημασία σ' ἀντιδράσεις τώρα ποὺ τὸν συνέφερε νὰ δειχτοῦν, κατὰ τὸ δυνατό, «μωροκομματικὲς» ἀπλῶς ἀπόπειρες «μικροαταξιῶν». Ὅποτε κ' ἔντρομοι μὲ τὸ ζῶγμα τῆς μακεδονικῆς στρατιᾶς πῆραν οἱ ἑλλαδικοὶ ὄψη ἀπολαμβάνόντων τὴν *πιὸ βαθειὰν εἰρήνην!* Κι ἀφοῦ λοιπὸν ἴσχυαν ἀκόμα οἱ προηγούμενες σχέ-

157² Θεόπομπος [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 208] ἀπ' τὸν Ἀρκοκρατίωνα (*τετραρχία*), καὶ περισσότερες λεπτομέρειες στὸ Schafer, *Demosthenes*?, II, 430

158² Φιλόστρατος, *Ἡρωικός*, σ 130 [ἐκδ C Kayser, *Lipsiae*, II (1871), σ 209-10]

159² Διόδωρος, *ΙΖ' 4* *ἔπεισε τὴν πατροπαράδοτον ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος αὐτῷ συχωρηῆσαι κοινῶ τῆς Θεσσαλίας δόγματι Ἰουστινός, XI, 3, 2. *exemplo patris dux universae gentis creatus erat et vectigalia omnia reditusque suos ei tradiderant* Ἡ ἐκφραση αὐτῆ τοῦ Ἰουστινίου φαίνεται πὺς χαρακτηρίζει τὸ ἀξίωμα τοῦ ταγοῦ Κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Διόδωρου, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπατεῖ μονάχα τὰ δικαιώματά του σὰ στρατηγοῦ ἀυτοκράτορα τῆς ἑλληνικῆς συμμαχίας Ἡ ἐπίσημη σχέση τοῦ Φίλιππου μὲ τὴ Θεσσαλία, παρὰ τὸν τίτλο *Thessalorum reges*, δέν εἶναι σαφῆς [Westlake, 217-20.]*

160 Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 161.

161 Διόδωρος, *ΙΖ' 4, 2.* τὰ *συνορίζοντα τῶν ἐθνῶν.*

σεις πούχαν μὲ τὸ Φίλιππο, συγκάλεσε κι ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς Ἀμφικτύονες στὶς *Θερμοπύλες*¹⁶² καὶ ζήτησε καὶ τοῦ ἄδωσαν μὲ κοινὸ δόγμα τὴν ἀναγνώριση τῆς ἡγεμονίας του. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἔδωσε καὶ στοὺς Ἀμβρακιῶτες *αὐτονομία* - πούχαν κι ἀπομόνοι τους κιόλας πάρεϊ, διώχνοντας μάλιστα καὶ τὴ μακεδονικὴ φρουρὰ (κεῖνος ὅμως εἶπε πὼς θὰ τοὺς τὴν πρόσφερε, μὰ τὸν πρόλαβαν!..)

Ἄλλ' ἂν Θεσσαλοὶ κι Ἀμφικτύονες ἀναγνώρισαν τὴν ἡγεμονία του, ἀπὸ Θῆβα κι Ἀθῆνα καὶ Σπάρτη πρέσβεις δὲν ἐφάνηκαν στὶς *Θερμοπύλες*! Μπορεῖ οἱ Θηβαῖοι νὰ θέλαν ἀμέσως τὴ ρῆξη, μπορεῖ νὰ ἔλπιζαν στὴ συναίνεση καὶ τὴ σύμπραξη περισσοτέρων πολιτειῶν, ἔτοιμοι γιὰ σύγκρουση ὅμως δὲν ἦταν· κ' ἡ Σπάρτη, ἀφότου ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε στρατοπεδεύσει στὸν Εὐρώτα, δὲν εἶχε ἀκόμα συνέλθει· στὴν *Καδμεία*, *Χαλκίδα*, κι Ἀκροκόρινθο,¹⁶³ ὑπῆρχαν ἀκόμη μακεδονικὲς φρουρές· ἐνῶ στὴν Ἀθῆνα, κατὰ τὸ συνήθιο τους, λόγια λέγαν περισσότερα καὶ λίγα κἀναν· μόνο σὰν τοὺς εἶχε φτάσει πιά κ' ἡ εἶδηση πὼς ὁ Ἀλέξανδρος βρισκόταν κιόλα στὴ Θεσσαλία ἔτοιμος νὰ ὀρμήσῃ (καὶ μ' ὄλους τοὺς Θεσσαλοὺς μαζί του) κάτω στὴν Ἑλλάδα — κι ὅτι θυμωμένος μάλιστα εἶχε μιλήσει γιὰ τὴ φύλα τῶν Ἀθηναίων!¹⁶⁴ — τότε μονάχα τοῦτοι (παρὰ τοῦ ὁ Δημοσθένης τους δὲν εἶχε πάψει βέβαια ποτὲ) βάλθηκαν νὰ λέν γιὰ πόλεμο, καὶ μπῆκαν — ἂν κι ὄχι καὶ πολὺ ζεστά οὔτε καὶ τότε — σὲ προετοιμασίες.

Μόνο ραγδαία προέλαση λοιπὸν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ μποροῦσε νὰ σώσῃ ἀπὸ μεγάλη ζημιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἀλέξανδρος χύνεται ἀπ' τὶς *Θερμοπύλες* στὸν κάμπο τῆς Βοιωτίας καὶ στρατοπεδεύει κοντὰ στὴν *Καδμεία* - ἐνῶ γι' ἀντίστασιν καμμιά τῶν Θηβαίων οὔτε λόγος! Οἱ Ἀθηναῖοι σὰ μάθαν πὼς ἡ Θῆβα ἦταν στὸ χέρι τοῦ Ἀλέξανδρου, καὶ πὼς ἄρα δυὸ μερῶν μόνο πορεία τοῦ ἔφτανε γιὰ νὰ τὸν ἀντικρύσουν τὸν *Ἐχθρὸ* ἀτό του μπρὸς στὴν πύλη τῆς πόλης τους, πᾶει πιά, χάσανε τὸ κουράγιο τους κ' οἱ πιὸ φλογεροὶ μαχητὲς τῆς Ἐλευθερίας! Κι ἀποφάσισαν βέβαια, μάνι-μάνι, νὰ ἐπι-

162P Ἀπ' τὸ Διόδωρο [ΙΖ' 4, 2: τὸ τῶν Ἀμφικτύωνων συνέδριον συναγαγὼν] βγαίνει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος συγκάλεσε ἑκτακτὸ συνέδριο καὶ δὲν πρόκειται γιὰ τὴ συνηθισμένη *πυλαία ὀπωρινή*. [Ἴσως μὲ τὴν ἑκτακτὴ αὐτὴ σύγκληση στὶς *Θερμοπύλες* ὁ Ἀλέξανδρος ὑπογράμμισε καὶ τὸ δυναμικὸ στοιχεῖο τῆς παρουσίας του πάνω στὸ κλειδί τῆς νότιας Ἑλλάδας.]

163 Γιὰ τὸν Ἀκροκόρινθο μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος (*Ἄρατος*, 23)· γιὰ τὴ Χαλκίδα ὁ Πολύβιος (ΑΗ' 3, 3) καί, κυρίως, ἡ ἀποστολὴ τοῦ Πρωτέα κατὰ τοῦ περσικοῦ στόλου τὸ 333· (ἀνάγεται ἀπὸ *Χαλκίδος*, λέει ὁ Ἀρριανός, Β' 2, 4, ἀπ' ὅπου πιθανολογεῖται κ' ἡ κατοχὴ τῆς).

164 Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 161. Τοῦ νεανίσκου τὸ πρῶτον παροξυνθέντος εἰκότως.

σκευάσσουνε τὰ τείχη γι' ἄμυνα, καὶ νὰ μεταφέρουνε τὴν ὑπαιθρη χώρα ὅλη (κάθε κινητὴ τῆς περιουσίας) μὲς στὴν πόλη! — ἔτσι πού τὸ περιμάχητο ἐκεῖνο, κι ἀπ' ὄλους θαυμαζόμενο Ἄστυ, βόδια καὶ πρόβατα ὀλοένα γιόμιζε, σὰν ὑποστατικό!¹⁶⁵ — , μὰ εἶπαν νὰ στείλουνε κιόλας πρέσβεις στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν καλοπιιάσουν, νὰ γυρέσουν συγγνώμη πού δὲν εἶχαν ἀναγνωρίσει ἀκόμα τὴν ἡγεμονία του, μήπως καὶ κατάφερναν τοῦλάχιστον νὰ σώσουν τὴν κατοχὴ τοῦ Ὀρωποῦ, πού πρὶν δυὸ χρόνια εἶχανε πάρει ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Φίλιππο.¹⁶⁶ (Ὁ Δημοσθένης, πού ἦταν μὲ τοὺς πρέσβεις, γύρισε πίσω, ἀπὸ τὸν Κιθαιρώνα — εἶτε γιατί σκέφτηκε τὰ γράμματά του στὸν Ἄτταλο, εἶτε γιατί δὲν ᾔθελε νὰ φανερώσῃ τίς σχέσεις του μὲ τὴν Περσία — κι ἄφησε στοὺς ἄλλους τῆς πρεσβείας νὰ διαβιβάσουν τίς παρακλήσεις τοῦ «δήμου» ἐκείνου.)¹⁶⁷

Ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς δέχτηκ' εὐγενικά,¹⁶⁸ συγχωρῶντας ὅσα εἶχαν

165 [Δημάδης], Ὑπὲρ τῆς δωδεκαετίας, 14· τὸ περιμάχητον καὶ θαυμαζόμενον ὑπὸ πάντων ἄστὺ βοῶν καὶ προβάτων ὡσπερ ἔπαυλις ἐπληροῦτο.

166² [Δημάδης] δ π., 9 τὸν Ὀρωπὸν ἀνευ πρεσβείας λαβῶν Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὸν Ὀρωπὸ (Rose, *Aristoteles pseudepigraphus*, ἀπόσπ. 561 [καὶ Rose, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 613]), καὶ τὸ Δρυμὸ (ἀπόσπ. 560 [Rose, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 612]), πού βρισκόταν στὰ σύνορα Ἀττικῆς-Βοιωτίας, πρὸς τὰ Μέγαρα. Ἐποσπάσματα εἰν' ἀπ' τὰ Δικαιώματα Ἑλληνίδων πόλεων ἐξ ὧν Φίλιππος τὰς φιλονεικίας τῶν Ἑλλήνων διέλυσεν (Βίος Ἀριστοτέλους, στὸ Μαρξιανὸ κώδικα, 257) [Rose, *Fragmenta*, σ 427]

167² Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 161 Κατὰ τὸ Δεῖναρχο (Κατὰ Δημοσθένους, 82), ἀρνήθηκε νὰ πάῃ πρέσβος στὸν Ἀλέξανδρο [Ὁ Droysen ἐδῶ ἐμφανίζει τὸ Δημοσθένη δειλὸ· κυρίως μὲ τὸ πρῶτο, περὶ γραμμάτων του στὸν Ἄτταλο, γιὰ τὰ ὁποῖα δηλαδὴ ἐξυπονοεῖ ὅτι φοβόταν ὁ ρήτορας. Ἄλλ' ἡ ἴδια ἡ φράση του ἀμέσως παρακάτω εἰδοποιεῖ πὼς κι ὁ ἀντιδημοσθενικὸς ἱστορικὸς πάντως δὲν ἀπέχει ἀπ' τὴ σύλληψη τοῦ προφανέστατου βασικώτερου *Er uberhess es den anderen Gesandten die Bitten des attischen Demos zu uberbringen* Κι ἀραιώνεται τὸ *Bitten*, γιατί περὶ παρακλήσεων ἀκριβῶς τὸ θέμα, πού ὁ κατεξοχὴν ἀντιμακεδονικὸς πολιτικὸς δὲν μπορούσε ἀσφαλῶς νὰ χωνέψῃ ὅτι στὰ σοβαρὰ θὰ μετέφερε στὸ νεαρὸ Ἀλέξανδρο, ἐκ μέρους τοῦ *δήμου τῶν Ἀθηναίων*, πού μὰ ζωῆ αὐτὸς ἔτσι πάλευε νὰ στήσῃ καὶ νὰ κρατήσῃ ὀρθὸν καὶ ἄξιο τῆς παράδοσης τῶν Ἀθηναίων. Αὐτὰ εἰν' οἱ προφανεῖς λόγοι τῆς ὑπαναστραφῆς ἀπὸ τὸν Κιθαιρώνα, κι ὄχι βέβαια φόβοι ἢ καὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ Δημοσθένη Ἐχει δὲ καὶ τὴν ἐπίγνωσή τους ὁ Droysen - ἀλλὰ δὲν ὑπηρετοῦν τίς θέσεις του]

168² Διόδωρος, ΙΖ' 4· φιλανθρώπους ἀποκρίσεις δούς κατὰ τὸν Ἰουστίνου XI, 3, 5 *quibus auditis et graviter increpatis*. Ὁ Ἰουστίνος ἔχει μπερδέψῃ τίς 2 ἐκστρατεῖες κι ἀποδίδει σ' αὐτὴν ἐκεῖνα πού γίναν στὴν ἐκστρατεία τοῦ ἄλλου χρόνου! Μερικὰ ἀποσπάσματα τῆς εἰρήνης μὲ τὸν Ἀλέξανδρο διατηροῦνται στὴν ἐπιγραφὴ CIA, II, ἀρ. 160: οὐδ' ἐ δὴλ[α] ἐ[π]οί[σ]ω ἐπὶ πημονῇ ἐπ' οὐδένα τῶν] ἐμμενόν-τ[ω]ν ἐν τ[ῇ] εἰρήνῃ οὐτε κατὰ γῆν] οὐτε κατὰ [θ]άλασσαν οὐδὲ χωρὶ[ον] καταλήψομ[αι] . ἐπὶ πολέμ[ω] οὐθενὸς τῶν τ[ῆς] εἰρήνης κοινωνούν[των] τέχν[η] οὐδεμι[ᾶ]. Καὶ παρακάτω: .. καὶ πολεμ[ή]σω τῷ [παραβαίν[ο]ν[τι] καθότι τῷ [κ]αὶ ὁ ἡγε[μὼν]. [Βάσει τῶν προτάσεων τοῦ Wilhelm δλ' οἱ νεώτεροι ἐρευνητῆς

γίνει κι ανανέωσε τις κλεισμένες από πριν με τὸν πατέρα του συνθήκες τους, ζητώντας μόνο νὰ στείλουν κ' οἱ Ἀθηναῖοι πληρεξούσιους στὴν Κόρινθο, γιὰ τὶς παραπέρα διαπραγματεύσεις. Ὁ «ἄῆμος» ἔκρινε πὼς ἔπρεπε νὰ ψηφίσῃ γιὰ τὸ νεαρὸ βασιλιά κι ἀκόμα μεγαλύτερες τιμές ἀπὸ κείνες ποὺ πριν δυὸ χρόνια εἶχ' ἐπιδαψιλεύσει στὸ Φίλιππο.¹⁶⁹

Κ' ὕστερ' ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ στὴν Κόρινθο, ὅπου θὰ συνέρχονταν οἱ πληρεξούσιοι τῶν συμμαχικῶν πόλεων.¹⁷⁰ Θάχε κ' ἡ Σπάρτη προσκληθῆ, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν τόσο «δικιὰ της» ἀπόκριση ποὺ παραδίδεται: *Σπαρτιᾶτες ἄλλους δὲν ἀκολουθοῦν. Αὐτοὶ τοὺς ἄλλους ὁδηγοῦν.*¹⁷¹ Καὶ δύσκολο βέβαια δὲν ἦταν γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο νὰ τοὺς ἀνάγκαζε, μὰ τὸν κόπο δὲ θ' ἄξιζε καὶ σκόπιμο πάντως δὲ θάταν, ὅταν κάθε λόγο εἶχε νὰ θέλῃ τὸ ταχύτερο ἡσυχία στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας στὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα - σκοπὸς γιὰ τὸν ὁποῖο κι ἀνανεώθηκε ὁ τύπος τῆς *συμμαχίας* ἐκεῖ στὴν Κόρινθο, δόθηκαν κ' οἱ *νενομισμένοι* ὄρκοι, κι ἀναγορεύτηκε *στρατηγὸς αὐτοκράτωρ*.

Εἶχε πετύχει αὐτὸ πούθελε. Κ' ἐνδιαφέρει, ἐν προκειμένῳ, νὰ ξέρουμε ποῖά ἦταν τῶρα ἡ γνώμη τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου; Πράγματι τόσο *ἐξανεστημένη* — ἢ ὑποκριτικὴ τόσο; — ποὺ μᾶς τὴν ἐμφανίζει κ' ἡ ὠργισμένη θέρμη ἀθηναίων ρητόρων γιὰ τὴν *ἐλευθερία* καὶ τὸ κατὰ *τυράννων μίσος* ἐκεῖνο ἐλλήνων ἠθικολόγων τῶν ρωμαικῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων; Γιατ' ὑπάρχει κ' ἡ ἄλλη πλευρά, τοῦ μαθητῆ τοῦ Πλάτωνα καὶ φιλοσόφου ἐκείνου Δῆλιου τοῦ ἐφέσιου, ποὺ τὸν ἔστειλαν οἱ ἀσιᾶτες Ἕλληνες καὶ τόσο *ξάναψε καὶ φούντωσε τὸν Ἀλέξανδρο* νὰ κα-

φρονοῦν πὼς ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ εἶν' ἡ συνθήκη τῶν ἐλληνικῶν πόλεων μετὰ τὸ Φίλιππο (338-7) κι ὄχι ἡ ἀνανέωσή της μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο, ὅπως πίστευαν παλιότερα (Πρβλ τὰ σχόλια τοῦ Koehler στὸ *CIA*, π' ἀκολούθησαν ἐν προκειμένῳ οἱ Droysen, Schafer, *Demosthenes*², III, 97, 2, Niese, I, 53, 5, Hicks-Hill, ἀρ 154 κ' ἀ.) Βλ. τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς συμπληρωμένο στὸ *IG*², II, ἀρ 236, με σχετικὸ σχολιασμὸ στὸ Ditt, *Syll*³, ἀρ. 260, Bengtson, *Staatsvertrage*, III, ἀρ 403, κ' ἐνδιαφέρουσες ἀναλύσεις στὸν Heisserer, 8 κ' ἐ]

169 Ἀρριανός, Α' 1, 3 Σ' αὐτὲς ἀναφέρεται μᾶλλον τὸ χωρίο τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπου ὁ Λυκοῦργος λογοδοτῶντας γιὰ τὴ διοίκησή του (Kohler, *Hermes*, V, 1871, 224) λέει πὼς ψηφίστηκαν 2 χρυσοὶ στέφανοι γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο. Ἄς ἀναφερθῆ πὼς κ' οἱ Μεγαρεῖς τὸν τίμησαν, ἀποφασίζοντας νὰ τοῦ δώσουν τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτη κ' ἐκεῖνος, εἰς γέλωτα θέμενος τὴν σπουδὴν αὐτῶν, δέχτηκε τὴν τιμὴ τούτη, καθὼς μάλιστα τοῦπαν ὅτι καὶ στὸν Ἡρακλῆ τὴν ἴδια εἶχαν ἀπονείμει! (Πλούταρχος, *Περὶ μοναρχίας*, 826c.)

170 Διόδωρος, ΙΖ' 4, 9: *οἱ συνεδρεῦειν ἐκωθότες*

171 Ἀρριανός, Α' 1, 2: *...μη εἶναι σφισι πάτριον ἀκολουθεῖν ἄλλοις, ἀλλ' αὐτοὺς ἄλλων ἐξηγεῖσθαι.*

ταπιαστή ἀμέσως μετὸν πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων!¹⁷² Ἀπ' τοὺς πιὸ στενοῦς του φίλους ἦταν ὁ Ἐριγύιος κι ὁ Λαομέδων, μέτοικοι ἀπ' τὴ Λέσβο στὴν Ἀμφίπολη, ποὺ θάξεραν ἀρκετὰ τὴν ἀθλιότητα τῆς πατρίδας τους ὑπὸ τοὺς Πέρσες, θλιβερὸ παράδειγμα τῆς «ἐξασφαλισμένης» ἐκείνης «αὐτονομίας» τῶν νησιῶν, ἀπὸ Ρόδο ὡς Τένεδο, μετὴν «ἀντακίδεια» τάχα «εἰρήνη» τοῦ *Μεγάλου Βασιλιά*! Γι' αὐτὸ τὸν ἑλληνισμό λοιπὸν σωτηρία δὲ θὰ ξημέρωνε ποτέ, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ξεκίναε κάποτε νὰ σώσῃ καὶ νὰ φτάσῃ καὶ νὰ νικήσῃ!¹⁷³ Στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα, ἐξ ἄλλου, οἱ Θηβαῖοι μόνο εἶχανε λόγους νὰ κλαῖνε — μὰ ὄχι καὶ χωρὶς νὰ φταῖνε — πούχασαν τὴν αὐτονομία τους. Καὶ στὴν Ἀθήνα, τοῦ κυρίαρχου ἄλλοτ' ἐκείνου — καὶ τώρα τόσο ἐπιπόλαιου — πλήθους οἱ διαθέσεις παίζανε διαρκῶς ἀπ' τ' ἀκαταστάλαχτα τῶν πιὸ νωπῶν ἐντυπώσεων στὰ πάντοτε ἔωλα τῶν πιὸ ἀβάσιμων ἐλπίδων· ἐνῶ τῆς αἰώνιας Σπάρτης ἡ μνήμουςα κείνη ἀποχή, προῖον ἀδυναμίας κι ὄχι δύναμης, δὲν ἔδειχνε τόσο αὐτοπεποιθήση ὅσο τὴ γνωστὴ τῆς δυστροπία.

Μπορεῖ, λοιπὸν, κανεὶς νὰ καταλήξῃ, πὼς τὸ νοσημονέστερο κομμάτι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἦταν ὑπὲρ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης, ποὺ βρισκόταν στὰ πρόθυρα τῆς πραγμάτωσής της, καὶ μετὸ μέρος τοῦ νεαροῦ παλληκαριοῦ πούχ' ἔτσι ὀλόψυχα ταχτῆ σ' αὐτήν. Οἱ μέρες ἐκεῖνες τοῦ Μεγαλέξαντρου στὴν Κόρινθο τ' ἀποδεικνύουν· ἀπὸ παντοῦ τρέξαν τότ' ἐκεῖ καλλιτέχνες, φιλόσοφοι, πολιτικοὶ ἄντρες, νὰ δοῦν τὸ νέο βασιλιά, τὸ μαθητὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, κι ὅλοι μαζεύονταν γύρω του, καὶ γύρευαν ἕνα βλέμμα του, μιὰ λέξη ἀπὸ τὸ στόμα του! Μόν' ὁ Διογένης λὲν ὁ σινοπέας ἔμειν' ἀτάραχος στὸ πιθάρι του, στὴν παλαιίστρα τοῦ κορινθιακοῦ προάστιου· γι' αὐτὸ καὶ πῆγε ὁ Ἀλέξανδρος σ' αὐτόν - κι ὅπως τὸν βρῆκε μπρὸς στὸ πιθάρι νὰ λιάζεται, τὸν χαιρέτησε, καὶ τὸν ρώτησε ἂν ἔχῃ καμμιά ἐπιθυμία.

— *Γιὰ τραβήξου λίγο ἀπ' τὸν ἥλιο! τοῦπ' ὁ φιλόσοφος.*

Κι ὁ βασιλιάς εἶπε τότε στοὺς γύρω του:

— *Ἔ, λοιπὸν ἐγώ, ἂν δὲν ἤμουν Ἀλέξανδρος, Διογένης θάμουν!*¹⁷⁴

172 Πλούταρχος, *Πρὸς Κολώτην*, 1126d

173^H Εἶναι πιθανὸ ἀπὸ τότε νὰ συντάχτηκαν οἱ Τενέδιοι μετὸς Ἑλλήνων. (Ἀρριανός, Β' 2, 2 τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἑλλήνας γενομένας σφίσι.) Ἡ προσχώρησή τους δὲν θάγινε τὸ 334, ἀλλὰ τώρα, ἀφοῦ οἱ συνθήκες τοῦ 334 φαίνεται νὰ συνομολογοῦνται μόνο μετὸν Ἀλέξανδρο κι ὄχι καὶ μετὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία [Προσοχή! Ὁ Droysen ἐδῶ ἀντιφάσκει μετὴν ὑποσημείωσή του 321.]

174^Z Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, ΙΔ' — *Μικρὸν [] ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετὰσθηθι. []* — *Ἄλλὰ μὴν ἐγώ, [] εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην* Παιουανίας, Β' 2, 4 κ' ε' [;] Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια θὰ πρέπει ν' ἀναχθῆ καὶ τὸ ἀνεκδοτολογικὸ, πὼς ὅταν ὁ Ἀλέ-

(Κ' εἶναι βέβαια καὶ τοῦτο μᾶλλον ἀπ' τὰ πάμπολλα πλαστὰ ἐκεῖνα ποῦ μυθολογοῦσαν, αἰῶνες κ' αἰῶνες, γιὰ τὸν παράξενο κυνικό.)¹⁷⁵

Ὁ Ἀλέξανδρος, καθὼς εἶχε μπῆ κι ὁ χειμῶνας, ξαναγύρισε στὴ Μακεδονία, νὰ ἐτοιμαστῆ γιὰ τὴν ἐπιχείρηση πούχε ὡς τῶρ ἀναβάλλει κατὰ τῶν βαρβαρικῶν τῆς γειτόνων. Ἄτταλος δὲν τὸν ἐνωχλοῦσε πιά, γιὰτ' εἶχ' ἐνωθῆ ὁ Ἐκαταῖος μὲ τὸν Παρμενίωνα, μὰ καθὼς νομίσανε πὼς δὲν ἦτανε κι ἀρκετὰ δυνατοί, γιὰ νὰ τὸν χτυπήσουν καὶ νὰ τὸν πιάσουν ἀνάμεσα σὲ τόσους πιστοὺς στρατιῶτες πούχε, κατὰλήξαν νὰ

Ξανδρος πῆγε στοὺς Δελφοὺς ἦταν ἀποφράδα μέρα — πίστευαν πὼς τὸ χειμῶνα ἔλειπ' ὁ Ἀπόλλων — κ' ἡ Πυθία λοιπὸν χρησμὸ δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ καὶ καθὼς τὴν τράβαγε ἀπ' τὸ χέρι στὸν τρίποδα ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκείνη τοῦ φώναξε. — Ἀνίκητος εἰ. ὦ παῖ! Κι αὐτὸς χαρούμενος τὸ πῆρε σὰ χρησμὸ! [Τραβηγμένη εἰν' ἡ προσπάθεια τοῦ Tarn, II, 338-46, *Appendix 21*, νὰ συναγάγῃ ἀπὸ τὸ Διόδωρο (IZ' 93, 4) τὴν ἱστορικότητα τοῦ μυθολογούμενου (βλ Hamilton, 34-5.)]

175^p [Ὁ Berne, II, 417-8, ὑποσημειώνει ὑπερκοσμάδα ἀρχαιοελληνικῶν, λατινικῶν καὶ βυζαντινῶν χωρίων, ἀναφερόμενων ὅπωςδῆποτε στὴν ἐντελῶς πλαστὴ βέβαια «συνομιλία» αὐτῆ, ἀρνιέται ὅμως ὅποιαδῆποτε συνάντηση κἂν τοῦ κυνικοῦ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς ἡ τάχα «συνομιλία» στὴν Κόρινθο δὲν παραδίδεται — ἐκτὸς τῆς ἀναφορᾶς τῆς στὴν περὶ γυμνοσοφιστῶν παρέκβαση ἐκείνη τοῦ Ἀρριανοῦ, Z' 2, 1 — ἀπὸ καμμιὰ πρώτης ἐγκυρότητας πηγῆ, ἐνῶ κ' ἡ παρέκβαση βέβαια τοῦ Ἀρριανοῦ, μὲ τὴν αὐστηρὰ καὶ μόνο νοηματικὴ τῆς συνάρτησης, ἐπιρρωνύει τὴ θέση γιὰ τὸ ἱστορικῶς ἀνυπόστατο τέτοιας συνάντησης. Ἀλλὰ καὶ τ' ἀκόμ' ἀνατρεπτικώτερό τῆς (πάλι ἀπ' τὸ Berne) πὼς τότε ἀκριβῶς ποῦ τὸν θέλει τὸ Διογένη ἡ μυθοπλασία νὰ κουβεντιάσῃ, τάχα, στὸ προάστιο τῆς Κορίνθου, μὲ τὸν κοσμοκράτορα, ὁ μὲν Ἀλέξανδρος δὲν ἦτανε ἀκόμα Μεγαλέξαντρος καὶ κοσμοκράτορας — οὐτ' «ἐλληνοκράτορας» κἂν καλὰ-καλὰ! — κι ὁ κυνικός δὲ ζοῦσε στὴν Κόρινθο, παρὰ στὴν Ἀθῆνα! Ἡ λαϊκῆ-θυμοσοφικὴ αὐτὴ τῆς παραβολῆς-ἀντιβολῆς κοσμοκατακτητῆ-κοσμοπεριφρονητῆ ἐπλασε μετὰ καὶ σωρὸ ἄλλους μύθους (βλ Διογένη Λαέρτιο, Στ' 63), ὅπως τὸ ὅτι ὁ Διογένης κι ὁ Ἀλέξανδρος «πέθαναν τὴν ἴδια μέρα» (Στ' 79) κ λ, ἐνῶ σὲ ἀκόμα μεταγενέστερες ἐποχὲς ὡς καὶ πλαστὲς ἐπιστολὲς τοῦ κυνικοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο ἐμφανίστηκαν. (Hercher, *Epistolographi Graeci*, 240-1, ἀρ 23 καὶ 24 254-6, ἀρ 40) Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν αὐτῶν δεδομένων, ἀπὸ πλευρᾶς οὐσιαστικῆς χαρακτηριστικὸ τοῦ πόσο βαθιὰ ἀπασχόλησε τὴν πιδ στοχαστικὴ συνείδηση καὶ τῶν πιδ κοινῶν — κι ὄχι μόνο τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ — σὰν κατεξοχὴν περίπτωση ἐξωστρέφειας δραστηκῆς καὶ ἥρωικῆς πρότυπης ὁ Μεγαλέξαντρος, εἶναι τ' ὅτι τόσα ἐκ διαμέτρου ἀντιθετικὰ τῆς μυθολόγησαν καὶ τοῦ τ' ἀπόδωσαν, σωρεῖα λαῶν ποῦ τὸν ἔχουν καταθειμένο ἀκόμα, σὰ δικὸ τους ἥρωα ὁ καθένας, στὴν ἱστορικὴ τους παράδοση. Ὅλ' αὐτὰ ἀποδεικνύουν τὸ βάθος ὅπου κατέβηκε προβληματίζοντας ὄλες, καὶ τίς κοινὲς καὶ τίς προσωπικώτερες συνειδήσεις, σὰν κατεξοχὴν πρότυπο τῆς δυτικῆς ἐξωστρέφειας ἢ μορφῆ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἐναντι τοῦ ὅποιοῦ ὄχι τοὺς βραχυμᾶνες γυμνοσοφιστῆς τῆς ἡ Ἰνδία μόνο, παρὰ καὶ τοὺς κυνικοὺς Διογένηδες τῆς κι ἄλλους ἢ Ἐλλάδα κι ἄλλοι ἀντιτάσσουν, χωρὶς ν' ἀπαλλάσωντ' ἀκόμη ἀπ' τὸ κεντρικώτατο αὐτὸ θέμα, μὲ τὸ ἐκφραστικώτατο τοῦτο ἵνδαγμα τοῦ ἐνὸς πόλου του π ρ ὅ σ ω π ο κ α θ α υ τ ὸ ἱ σ τ ο ρ ι κ ὸ - καὶ τέτοιας διάστασης.]

τὸν δολοφονήσουν, κατὰ τὸ 2^ο διαζευκτικὸ σκέλος τῆς διαταγῆς,¹⁷⁶ κι ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦσαν, μακεδόνες κ' Ἕλληνες μισθοφόροι,¹⁷⁷ ξαναεντάχτηκαν κανονικὰ στὸ μακεδονικὸ στρατό.

Αὐτὰ στὴν Ἀσία. Κι ὥστόσο στὴ Μακεδονία, καθὼς ἔλειπε κιόλας ὁ Ἀλέξανδρος, δὲν ἔχασε τὴν εὐκαιρία βέβαια ἢ ἄγρια Ὀλυμπιάδα· ρίχτηκ' ἢ παθιασμένη τὸ ποτήρι τῆς ἐκδίκησης ν' ἀδειάσῃ ὡς τὴν τελευταία του σταγόνα! Ὁ φόνος τοῦ Φίλιππου, κι ἂν δὲν ἦτανε δουλειὰ δικιά της, πάντως τὸν ἤθελε! Καὶ τώρα ζοῦσαν ἀκόμα κείνοι ποὺ ἐξαιτίας τους πάθαν ἀπ' τὸ σκοτωμένο τὸς ἄπρεπά τους κι αὐτὴ κι ὁ γιὸς της· ἔπρεπε, λοιπόν, κ' ἡ νεαρὴ χήρα, ἢ Κλεοπάτρα, καὶ τὸ μωρό της, νὰ πεθάνουν! Καὶ διάταξ' ἢ Ὀλυμπιάς τὸ παιδί νὰ τὸ σκοτώσουν μὲς στὴν ἀγκαλιά τῆς μάνας του! Καὶ τὴ μάν' ἀνάγκασε νὰ κρεμαστῇ μὲ τὴ ζώνη της!¹⁷⁸ Λέγεται πὼς ὁ Ἀλέξανδρος θύμωσε μὲ τὴ μάνα του γι' αὐτὰ - μὰ δὲν μποροῦσε, γιὰ τὴν ὥρα, καὶ τίποτα παραπάνω νὰ κάνῃ ἀπ' τὸ νὰ μείνῃ μὲ θυμὸ του, ἀφοῦ τὸ κουράγιο τῶν ἀντίπαλων δὲν εἶχε τσακιστῇ ἀκόμα, κι ὅλο καὶ νέες σκευωρίες βγαῖναν στὸ φῶς. Σὲ κάποια συνωμοσία ἐναντίον του βρέθηκε ἀνακατεμμένος κι ὁ γιὸς τοῦ Περδίκκα, ὁ Ἀμύντας ἐκεῖνος — πούχε παντρέψῃ ὁ Φίλιππος τὴν κόρη του τὴν Κυνάνη μὲ δαῦτον — κ' ἐκτελέστηκε.¹⁷⁹

Στὸ μεταξύ, ὁ στρατὸς τῆς Μικρασίας εἶχε προελάσει στὴν ἀκτὴ, ἀνατολικά καὶ νότια· ἢ ἐλεύθερη Κύζικος, στὴν Προποντίδα, στήριζε τὴν ἀριστερὴ του πτέρυγα, μὲ τὴ δεξιὰ του ὁ Παρμενίων κράταγε τὸ Γρύνειο, νότια τοῦ Κάικου, ὁ δῆμος τῆς Ἐφέσου εἶχε κιόλας ξεσηκωθῇ, γιὰ νὰ ξηλώσῃ τοὺς περσιζόντες ὀλιγαρχικοὺς - καὶ τοῦτο ἦτανε σημαντικὸ ἔρεισμα γιὰ τὴν παρακάτω προέλαση τοῦ Παρμενιώνα,¹⁸⁰

176 Διόδωρος, ΙΖ' 5, Κούρτιος, VII, 1, 3. Πὼς ἔγιν' ἢ δολοφονία δὲν μᾶς λέν οἱ πηγές· Ὁ Διόδωρος ὑπανίσσεται πὼς τὸ κύρος τοῦ Παρμενιώνα ξανάφερε τὴν τάξη στὸ στρατό.

177 Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 7, ἀναφέρει ὅτι καὶ τὰ 2 σώματα εἶχαν ἀρχηγὸ τὸν Κάλα, ποὺ διαδέχτηκε τὸν Ἄτταλο.

178 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Γ', Διόδωρος, ΙΖ' 2, Ἰουστίνος, ΙΧ, 7, 12· Ὁ Παισαίνιας, Η' 7, 7, ἀφηγεῖται φρικωδέστερα τὴ θανάτωσιν.

179^ε Κούρτιος, VI, 9, 17. *Amyntas, qui mihi consobrinus fuit et in Macedonia capiti meo impias comparavit insidias*, λέει ὁ Ἀλέξανδρος στὴ δίκη τοῦ Φιλώτα. (Πρβλ Ἀρριανὸ [Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον, Jacoby, FGGrH, ἀπόσπ 9] ἀπ' τὸ Φώτιο, 70b.) Ὁ χρόνος προκύπτει ἀπ' τὴ μνηστειὰ τῆς Κυνάνης μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀγριάνων (Ἀρριανός, Α' 5, 4).

180 Τὰ γεγονότα στὴ Μαγησία (Πολύαινος, Ε' 44, 4), ὅπου ὁ στρατηγὸς τῶν Περσῶν Μέμνων ἐπικρατεῖ, θάγιαν πριν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἄτταλου (336), ἀφοῦ αὐτὸς κι ὁ Παρμενίων συναναφέρονται.

μὰ παντοῦ βέβαια οἱ δῆμοι, καταπιεζόμενοι ἀπὸ τύραννοις, ὅπως στίς πόλεις τῆς Λέσβου, ἢ ὀλιγαρχικούς, ὅπως στή Χίο καὶ στήν Κῶ, καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ ὑπακοῦνε στοὺς Πέρσες, ὅλο καὶ φλογίζονταν, ὅσο προχωροῦσαν τὰ τμήματα τῆς ἀπελευθερωτικῆς στρατιᾶς· καὶ μπορεῖ μὲν νάταν λάθος τοῦ Φίλιππου ὅτι ἀποσπᾶστηκε καὶ στάλθηκε μπρὸς τὸ στρατιωτικὸ αὐτὸ σῶμα — καὶ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο στήν ἀρχὴ μιὰ ἀνησυχία — , μὰ μὲ κείνο ποὺ ξεσήκωνε τώρα μποροῦσε νὰ ἐπενεργῆ σὰν κάλυψη τῶν νώτων τῆς θρακικῆς ἐπιχείρησης, γιὰτ' οἱ θέσεις ποὺ κράταγε, μαζὶ μὲ τὸ μακεδονικὸ στόλο στὸν Ἑλλάσποντο, ἀπόκλειαν στοὺς Πέρσες νὰ περάσουν ἀπέναντι.

Πάν' ἀπ' ὅλα, ἐξ ἄλλου, ἔπρεπε νὰ νιώσουν οἱ Θραῖκες, οἱ Γέτες, οἱ Τριβαλλοὶ κ' οἱ Ἰλλυριοί, πὼς ἦταν πρὸ ἰσχυρά τους τὰ μακεδονικὰ ὅπλα, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὴ κάποια σχέση μαζὶ τους ποὺ νάρχεται σὲ λογαριασμό, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ μεγάλη ἐκστρατεία στήν Ἀσία. Οἱ πληθυσμοὶ αὐτοί, ποὺ περιζῶναν ἀπὸ τρεῖς πλευρὲς τῆ Μακεδονία, ἐπὶ Φίλιππου μὲν εἶχαν γίνεῖ ἄλλοι τους ὑπήκοοι κι ἄλλοι τους «σύμμαχοι» ὑποτελεῖς, ἢ τοῦλάχιστον, καθὼς τὰ ἰλλυρικὰ φύλα, εἶχαν μ' ἀπανωτὰ χτυπήματα μαζευτῆ ἀπὸ ληστρικές ἐπιδρομὲς, ποὺ συνθηθίζανε.¹⁸¹ Μὲ τὸ φόνο τοῦ Φίλιππου ὅμως τώρα νόμισαν οἱ βάρβαροι αὐτοὶ πὼς ἦρθ' ὁ καιρὸς ν' ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν ἐνοχλητικὴν ἐξάρτηση καὶ ξαναπαίρνοντας τὴν παλιά τους ἀνεξαρτησία νὰ ξαναρχίσουν τίς ἐπιδρομὲς καὶ τίς πατροπαράδοτες λεηλασίες τους.

Ἔτσι λοιπὸν ξεσηκώθηκαν οἱ Ἰλλυριοί, ὑπὸ τὸν Κλεῖτο,¹⁸² ποὺ ὁ πατέρας του, ὁ Βάρδυλις, καρβουνιάρης πρῶτα, κ' ὕστερα βασιλιάς, εἶχ' ἐνώσει διάφορα χωριὰ γιὰ κοινὲς ληστρικές ἐπιδρομὲς καὶ στὰ δύσκολα χρόνια τοῦ Ἀμύντα, καὶ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ ἀλωρίτη, εἶχε καταλάβει καὶ παραμεθόριες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ὥσπου ὁ Φίλιππος, μὲ σκληρὰ χτυπήματα, τὸν ἔστειλε πέρ' ἀπ' τὴ Λυχνίτιδα λίμνη. Τώρα λοιπὸν ὁ Κλεῖτος σχεδίαζε νὰ πάρῃ τοῦλάχιστον τὰ νότια τῆς

181 Ἀπ' τὸ ἀφαστᾶναι τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 5, 1, γιὰ τοὺς Ἰλλυριοὺς, προκύπτει πὼς θὰ ἔχαν ἀναγνωρίσει τὴν ἐξάρτησή τους ἀπ' τὴ Μακεδονία. Δὲν ξέρουμ' ὅμως μὲ ποιά μορφή καὶ σὲ ποῖο βαθμὸ.

182 Οἱ Ἰλλυριοὶ τοῦ Κλεῖτου εἶναι προφανῶς διαφορετικὲς φυλὲς ἀπὸ κείνες τοῦ Πλευρία ποὺ καταπολέμησε ὁ Ἀλέξανδρος πρὶν 2 χρόνια, καὶ κατοικοῦν μᾶλλον νοτιώτερ' ἀπ' αὐτοὺς, στὰ βουνὰ καὶ τίς κοιλάδες ποὺ διασχίζουν ὁ Ergent [Erzen] στοὺς χάρτες, μικρὸς ποταμὸς, ποὺ ἐκβάλλει 15 χλμ βορειοδυτικὰ τοῦ Δυρράχιου] κι ὁ Δεβόλης [περιοχὴ Ἑλβασάν]. Οἱ Δάρδανοι, ποὺ ὁ Φίλιππος πολέμησε σκληρὰ, καὶ μετὰ ἐμφανίζονται σὰν ἀξιόλογη δύναμη, δὲν ἀναφέρονται τότε. Ἡ περιοχὴ τους πιάνει ἀπὸ τὴν ἐξοδο τῶν στενῶν τῶν Σκοπίων, τὸ Κοσσυφοπέδιο, ἴσαμ' ὅπου ἀρχίζει νὰ γίνεταί πλωτὸς ὁ Δρίνος. Μήπως ὁ Πλευρίας ἦταν ἡγεμόνας τῶν Δαρδάνων,

λίμνης στενά και μαζί του ετοιμάζονταν να κινηθούν, με το δικό τους βασιλιά Γλαυκία, κ' οι Ταυλάντιοι — γείτονές τους στη δύση, ως τις άκτες της Ἀπολλωνίας και του Δυρράχιου — ενώ και τους Αύταριάτες, που από 2 γενιές ζούσανε στις κοιλάδες του Βρόγγου και του Ἄγγρου,¹⁸³ του σέρβικου και του βουλγάρικου Μοράβα,¹⁸⁴ τους έπιασ' ή ίδια επιθυμία πλιάτσικου με τους όμόφυλους τους Ἰλλυριούς, κ' έτοιμάζονταν κ' έτούτοι να χιμήσουν στη Μακεδονία.

Πιο επικίνδυνοι φαίνονταν οι πολλοί κ' έχθρικότατοι Τριβαλλοί, βορεινά του Αΐμου, νότια του κάτω Ἰστρου (Δούναβη). Τους είχανε διώξει από το Μοράβα οι Αύταριάτες, και τούτοι, γύρω στο 370, καταλλώντας τὰ βουνά, είχανε φτάσει ως τ' Ἀβδηρα,¹⁸⁵ τὰ καταλήστεψαν, και ξαναγύρισαν στον Ἰστρο, απ' όπου διώξαν τους Γέτες.¹⁸⁶ Οι διωγμένοι τραβηχτήκαν στις πλατειές πεδιάδες της άριστερης όχθης του Ἰστρου, άλλ' αυτές τις κρατάγανε — καθώς και τὰ έλώδη δάση γύρω στις έκβολές του ποταμού, μαζί με τις στέπες της Δοβρουτσάς — οι Σκύθες, με το βασιλιά τους Ἀτέα. Οι Γέτες, λοιπόν, παραζορίσανε τόσο το γερο-βασιλιά,¹⁸⁷ που γύρεψε τή βοήθεια του Φίλιππου· μα πριν φτάση εκείνος, ό Ἀτέας όχι μόνο έκλεισε εΐρήνη με τους Γέτες, παρά κινήθηκε κ' έναντίον του - μ' αποτέλεσμα να κατατροπωθή, το 339.

Καθώς γυρνούσε όμως ό Φίλιππος, τον χτύπησαν οι Τριβαλλοί, που περνούσε από τη χώρα τους, ίσως και για να τους φοβίση, και τ' άρπαξαν κάποια λάφυρα· μα και τον τραυμάτισαν κιόλας, γι' αυτό κι άναγκάστηκε να γυρίση στη Μακεδονία χωρίς να τους συγυρίση. Τ' άλλ-

183 Ἄρριανός, Α' 5, 1 Ὁ Στράβων, Ζ' 318, λέει πως οι Αύταριάτες εισβάλλαν στη χώρα των Τριβαλλών, και τους υπόταξαν Ὁ Διόδωρος, ΙΕ' 36, όρίζει και το χρόνο, λέγοντας πως οι Τριβαλλοί σιτοδεία πιεζόμενοι μετανάστευσαν πανδημεί

184^F [Zaradna Morava και Morava. (Βλ. ΜΕΕ, ΙΖ' 374)]

185^F [Συγκεκριμένα το 376/5.]

186^F Η περιοχή που κατοικούσαν παλιότερα οι Τριβαλλοί είναι γνωστή απ' τον Ἡρόδοτο, Δ' 49, που αναφέρει το Πεδίον Τριβαλλικόν με τὰ 2 ποτάμια του, Ἄγγρο και Βρόγγο. Και πουθενά μὲν ρητὰ πως οι Τριβαλλοί, μετά τη ληστρική επίδρομή στ' Ἀβδηρα, έγκαταστάθηκαν ανατολικότερα, πέρ' απ' τον Αΐμο, περίπου ανάμεσα στον Τιμοκ και τον Isker, [παραπόταμους του Δούναβη, βόρεια της Σόφιας], προκύπτει όμως απ' τ' ότι Γέτες μετά το Φίλιππο δε βρίσκονται πια στη δεξιάν όχθη του Δούναβη

187^F Οι Ἰστριανοί, που ένωχλούσαν τον Ἀτέα (Ίουστίνος, ΙΧ, 2, 1), είχαν βασιλιά, κι άρα δέν ήταν οι έλληνες της πόλης Ἰστρου στην παραλία της Δοβρουτσάς. Πιστεύω πως ό Thirwall είχε δίκιο θεωρώντας τους μη σκυθικά έθνη του Ἰστρου, δηλαδή Τριβαλλούς [Τὰ ίδια οι Schafer, Demosthenes², ΙΙ, 521 και Beloch, ΙΙΙ, 2, 354 Βλ. όμως και Hammond, ΙΙ, 560 κ.έ.]

λο φθινόπωρο τὸν κράτησε στὴν Ἑλλάδα ὁ ἀμφικτυονικός πόλεμος, καὶ μετὰ ἡ κατάληψη τῶν Θηβῶν κ' ἡ σύναψη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας, κ' ὕστερα ὁ πόλεμος στὴν Ἰλλυρία, κατὰ τοῦ Πλευρία, καὶ πρὶν ἐντέλει προλάβῃ νὰ ριχτῆ στους Τριβαλλοὺς δολοφονεῖται! Πῶς ἦταν λοιπὸν τῶρα δυνατὸ νὰ μὴ δίνουν ἀέρα καὶ νὰ μὴ γεννᾶν ὀρέξεις στους Τριβαλλοὺς αὐτοὺς, ὅσο καὶ στους Ἰλλυριοὺς, οἱ μπελάδες ἐνὸς νεαροῦ βασιλιᾶ κ' οἱ γνωστὲς διχόνοιες στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας;

Ἄν λοιπὸν οἱ ἀρπακτικοὶ γείτονες τῶν Μακεδόνων ξεσηκώνονταν, οἱ Θραῖκες τοῦ Αἴμου, ποὺ καὶ γιὰ τοὺς ληστὲς ἀκόμα σὰ ληστὲς ἦταν φοβεροί, οἱ Μαῖδοι, Βέσσοι καὶ Κορπίλλοι, ὄχι μόνον καμμιὰ εἰσβολὴ τοὺς δὲ θ' ἀπόκρουαν, παρὰ καὶ θὰ ἐνώνονταν μαζί τους καὶ θὰ διπλασιάζαν τὸν κίνδυνον. Ἄλλὰ κ' οἱ ἀκόμα νοτιώτεροι, στὴ Ροδόπη, στὴν κοιλάδα τοῦ Νέστου, οἱ λεγόμενοι αὐτόνομοι Θραῖκες, βέβαια καὶ θὰ συμπράτταν μὲ τοὺς Τριβαλλοὺς, ὅπως κι ἄλλοτε ὤρμησαν μαζί ὡς τ' Ἄβδηρα. Ἡ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἄμεσα βορεινοὺς, τῶν σχεδὸν ὑποταγμένων χωρῶν, καὶ γιὰ τὴν μεταξὺ Στρυμόνα ἰδίως καὶ πάνω Ἀξιοῦ σημαντικώτερη πάντως ἡγεμονία τῶν Παϊόνων,¹⁸⁸ μπορούσε τά-

188^z Οἱ Παῖονες ζοῦσαν στὰ νότια τῶν στενῶν τῶν Σκοπίων κ' ἔκαναν τὴν τελετὴ τοῦ βασιλικοῦ λουτροῦ στὸν ποταμὸ Ἀστικό [νεώτερη γραφὴ Ἀστιβος] (Πολύαινος, Δ' 12, 3), ἴσως τὸ σημερινὸ Pschitnja [Pcinja] Δέν εἶν' ὀλότελα βέβαιο ἂν τὰ χρόνια αὐτὰ ὑπῆρχε ἡγεμονία Παϊόνων πῶς ὑπῆρχε ὁμως ἀκόμα στὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου τοῦ β', βγαίνει ἀπ' τὸ κείμενον τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸν Κετρίπορι τὸ θραῖκα καὶ τ' ἀδέρφια του, Γράβου τὸν Ἰλλυριὸ καὶ Λύκπειο/Λύππειο τὸν παῖονα, καὶ ἀπ' τὸ Διόδωρο, Ιστ' 22, ποὺ λέει πῶς καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τοὺς πολέμησε ὁ Φίλιππος, καὶ ἠνάγκασε προσθέσθαι τοῖς Μακεδόσι· τὸ ὕλικὸ ὁμως ποὺ διαθέτουμε δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κρίνουμε ἂν ἡ παιονικὴ ἡγεμονία τέλειωσε ἢ ἐπέζησε ἀπ' τὴν κρίση αὐτή. Ἀργότερα, τὸ 310, μνημονεύεται πάλι βασιλιάς τῶν Παϊόνων ὁ Αὐδολεών, γιὸς τοῦ Πατράου (Διόδωρος, Κ' 19), κ' ὑπάρχουν καὶ τετράδραχμά του μὲ τὴν ἐπιγραφὴ *Αὐδωλέωντας βασιλέως*, κομμένα στὴν ἴδια μῆτρα, κ' ἰσόβαρα μὲ τ' ἀλεξάνδρεια [Head, *HN*², 237]. Ἄλλα νομισματὰ του (χωρὶς τὸ βασιλέως), καὶ τοῦ πατέρα του, δὲν ἀκολουθοῦν τὴ μακεδονικὴ μονάδα τὸ ποὺ ἀποδεικνύει, πῶς δὲν συνδέονταν μὲ τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας παρὰ ἀρκετὰ χαλαρά. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ γιὸς τοῦ Αὐδολέοντα (πούχασε τὴν ἡγεμονία του περὶ τὸ 282 ἀπ' τὸ Λυσίμαχο) ὠνομάζονταν Ἀρίστων, ὅπως κι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιονικοῦ ἱππικοῦ [Berve, ἀρ. 138] στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὠδήγησε στὴ σκέψη πῶς ἀνῆκε κι αὐτὸς στὴν οἰκογένεια τῶν ἡγεμόνων, καὶ ὅτι λοιπὸν ἡ ἡγεμονία θὰ ὑπῆρχε στὰ χρόνια τοῦ Μεγαλέξαντρου. (Ἄρριανός, Α' 5, 1). Ὅπως ὁ Η. Droysen παρατήρησε, ὅτι στὰ ὠραία δίδραχμα τοῦ Πατράου, καθὼς φαίνεται ἀπ' τὸν πῖλο καὶ τὴν ἀσπίδα, ὁ ἐχθρὸς ποῦχει νικηθῆ ἀπ' τὸν παῖονα ἱππέα εἶναι μακεδόνας Ὁ Παιουσίας, Γ' 13, 1, στὴν περιγραφὴ τῶν Δελφῶν μνημονεύει χάλκινο ἀνάθημα, κεφάλι βίσωνα παιονικοῦ, μὲ τὴν ἀφιέρωση: *Δρωπίωνος Λέοντος, βασιλέως τῶν Παϊόνων*. Εἶν' ὁ ἴδιος ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφὴ τῆς Ὀλυμπίας: *Δρωπίωνα Λέοντος* / [βασιλέα Παϊόνων] / [καὶ κτίστην τὸ κοινὸν] / τῶν Παϊόνων ἀνέθηκε[ν] / ἀρετῆς ἔνεκεν / καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτοὺς (*Arch. Zeitung*, 35, 1877, σ 38 [Ditt,

χα ή μακεδονική αρχή νάν' έντελῶς βέβαιη, μ' ὄλο πού γιὰ τήν ὥρα μέναν ἤσυχαι; Ἄλλο τόσο ὑποπτοι φαίνονταν κ' οἱ Θραῖκες τοῦ λεκανοπέδιου τοῦ Ἐβρου κι ὡς τήν Προποντίδα στό νοτιᾶ καί τόν Πόντο στ' ἀνατολικά· τοῦτοι ὄλοι, σέ μικρὲς τοπαρχίες ἄλλοτε κατακερματισμένοι, δύναμη σοβαρὴ ἀποτέλεσαν ἀπὸ τότε πού συνενώθηκαν ὑπὸ τοὺς Ὀδρῦσες βασιλιάδες - ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Τήρη ἐκείνου, πού βασιλεψε στοὺς Ὀδρῦσες τὸν καιρὸ τοῦ Περικλῆ· ὁ Φίλιππος, ἀργότερα, τοὺς χτύπησε πολλὲς φορές, τοὺς ξαναδιάσπασε καί σέ μικρότερα κομμάτια, ὥσπου ἀναγκάστηκαν νὰ ὑπακοῦν σ' αὐτόν.¹⁸⁹ ὕστερα, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἀπ' τὸ Φίλιππο τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Κερσοβλέπτη καί τοῦ γερο-Τήρη, ξέσπασε ὁ σκληρὸς πόλεμος τοῦ 340· κ' ἴσως βέβαια μετὰ τὴ νίκη στὴ Χαιρώνεια ὁ Φίλιππος νάβαλε τάξη καί στὰ θρακικά, κι ὁπωσδήποτε κάποιοι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τοπάρχες θὰ κράτησαν τὰ πατροπαράδοτα «δικαιώματα» πάνω στὶς περιοχὲς τους, ἀλλὰ πάντως ὑπὸ μακεδονικὴ ἐπικυριαρχία,¹⁹⁰ πού διόλου δὲν τὴ θέλαν, καί τόσο περισσότερο ὅσο κ' οἱ μακεδονικὲς ἐποικίσεις στὸν Ἐβρο (μὰ καί ποῦ καί ποῦ κανένας ἴσως μακεδόνας στρατηγός) τοὺς ἀνάγκαζαν νὰ κάθωνται φρόνιμα.¹⁹¹

Syll³, ἀρ. 394]. Ἡ ἐπιγραφή δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθῆ ἀπ' τὸ σχῆμα καί τὸ περιεχόμενό της. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Δρωπίων ὀνομάζεται κτίστης μπορεῖ νὰ ὑποτεθῆ ὅτι τὸ κράτος τῶν Παιόνων, πού καταλύθηκε ἴσως μὲ τὴν προσάρτησή του στὸ βασιλεῖο τοῦ Λυσιμάχου, λόγω τῆς φοβερῆς εἰσβολῆς τῶν Κελτῶν, τὸ 280-77, ξαναστήθηκε ἀπ' τὸ Δρωπίωνα μετὰ τὸ 276 [Σύντομη σκιαγραφία τῆς ἱστορίας τῶν Παιόνων βλ. στὴ *RE* XVIII, 2, 2403-8, *Paiiones* τοῦ Ienk, ὅπου κι ὅλες οἱ σχετικὲς μαρτυρίες.]

189 Κατὰ τὸ Δημοσθένη, ὁ Φίλιππος ἔγραφε στοὺς Ἀθηναίους τὸ 341 *ἔμοι δ' ἐστὶν εἰρήνη πρὸς τοὺς ἀκούειν ἐμοῦ βουλομένους* (Κατὰ Φιλίππου, Γ' 27)

190^F Βέβαιο εἶναι πὼς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 330 καί 323 ὑπῆρχε ἀκόμα ἡγεμόνας τῆς Θράκης μὲ τ' ὄνομα Σεύθης (Κούρτιος, Χ, 1, 45 *Seuthes Odrysas populares suos ad defectionem compulerat*) Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο μὰ ἐπιγραφή τοῦ 330 πού θὰ δοῦμε παρακάτω (*CI^A*, II, add 175b [*IG²*, II, ἀρ. 349]) ἀναφέρει τὸ γιό του Κότυ, μὰς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς κι ὁ Κότυς εἶχε κάποια ἡγεμονία Ὁμοῖα, ἡγεμόνας τῶν Θρακῶν θάταν κι ὁ Ἀγάθων, τοῦ Τυρίμια, ἀρχηγὸς τῶν ὄδρουσῶν ἱππέων στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὸ 334, κ' ἴσως κι ὁ Σιτάλης, ἀρχηγὸς τὸν ἴδιο καιρὸ τῶν θρακῶν πεζῶν [Κατὰ τὸν Hoffmann, 191-2, ὁ Ἀγάθων ἦταν μακεδόνας, κι ὄχι θραξ· καθὼς ἀποδεικνύεται κι ἀπ' τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του - ὄνομα παλιό, τοῦ μακεδονικοῦ βασιλικοῦ οἴκου. (Hammond, II, 10 καί 12, Berne, ἀρ. 8.)]

191^F Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Α' 25, 2, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ λυγκηστὴς ἔγινε στρατηγὸς ἐπὶ Θράκης. Περὶ τὸ 330 τὴ θέση τὴν εἶχε ὁ Μέμων [Berne, ἀρ. 499] Εἶναι πιθανό, χωρὶς ὁμως καί νὰ μπορῆ ν' ἀποδειχθῆ, πὼς αὐτὴ ἡ στρατηγία ἦταν δημιουργημα τοῦ Φιλίππου [Ἀναλυτικώτερα, γιὰ τοὺς στρατηγοὺς τῆς Θράκης, καί τὴ σχέση τους μὲ τὸν Ἀντίπατρο, βλ. Bengtson, *Strategie²*, I, 38-45.]

Παρά πού οί λαοί λοιπόν αύτοί δέν έκμεταλλεύτηκαν τή στιγμή μετά τό φόνο τοῦ Φίλιππου γιά νά κινήθοῦν έχθρικά, οὔτε κ' ἤρθαν σέ συνεννοήσεις μέ συνωμότες ἢ μέ τόν Ἄτταλο ἢ μέ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ φόβος ὅμως ἀπ' αὐτοὺς στό συμβούλιο τοῦ νέου βασιλιᾶ ἦταν τόσος, πού ὅλοι βρῖσκαν φρονιμώτερο νά δειχτοῦν ὑποχωρητικοί κι ἂν ἀκόμ' ἀποστατοῦσαν, καί νά παραβλέψουν παρά νά γυρέψουν αὐστηρά ὑπακοή καί τήρηση τῶν συνθηκῶν. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος συνέλαβε πῶς ἡ συγκατάβαση καί τὰ ἡμίμετρα, τόσο τῇ Μακεδονία — πού ἐπιθετικά ἦταν ἀκαταμάχητη — θά τήν ἔρριχναν σ' ἄμυνα, ὅσο καί στοὺς ἄγριους τούτους κι ἀρπαχτικούς βάρβαρους θάδιναν ἀέρα, ὁπότε πῶς πιά ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν; Μὲ τῇ Μακεδονία ἀνοιχτὴ στίς ἐπιθέσεις τους - καί χωρὶς τοὺς ἴδιους γιά ψιλὸ πεζικό; Κ' ἔπειτα, οἱ κίνδυνοι στὴν Ἑλλάδα εἶχαν εὐτυχῶς ἀποσοβηθῆ, κι ὁ χειμῶνας εἶχε κυλήσει τόσο πού θά μπορούσαν νά ἐλπίζουν οἱ Μακεδόνες ὅτι θά πέρασαν τὰ βουνὰ χωρὶς σπουδαῖες δυσκολίες¹⁹² - ἐνῶ κι ὅσοι ἀπὸ τοὺς Θραῖκες ὑπέϊκαν στὴ Μακεδονία δέν εἶχαν τίποτ' ἀκόμα ὀριστικὸ ἀποτολμῆσει (ἢ, τουλάχιστον, ἀφοῦ γύρισε ξανά στὴ βάση του ὁ Ἀλέξανδρος, δέν φαίνονταν νά σκοπεύουν τίποτε ἄμεσα ἐπικίνδυνο), κι ἄρα ἀνάγκη καί γι' αὐτούς, γιά νά φοβοῦνται καί νά κρατιοῦνται μακριὰ ἀπὸ σκέψεις ἐπανάστασης καί ταραχῶν, νά δοῦν ξανά μέ τὰ μάτια τους τὴν ὑπεροχὴ τῆς μακεδονικῆς δυνάμεις, καί τὴν ἀποφασιστικὴτητα τῆς ἀρχῆς νά τὴν ἀσκή ὅπου χρειαζόταν!..

Ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος ἀποφασίζει νά ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Τριβαλλῶν, πού δέν εἶχαν κιόλας τιμωρηθῆ ἀκόμα γιά ὅσα κάνανε τοῦ Φίλιππου ὅταν γύρναγε ἀπ' τὴ σκυθικὴ ἐκστρατεία.

Δυὸ δρόμους εἶχε γιά τὰ βορεινά, πίσω ἀπ' τὰ βουνά: ἢ ν' ἀνηφο-

192^H Ὁ Ἀρριανός, Α' 1, 4 (πού ὅλα τὰ γεγονότα ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Φίλιππου ὠς τὴ μάχη τοῦ Αἴμου τὰ ἱστορεῖ ἀρχίζοντας μέ τὸ λέγεται), γράφει *ἅμα δὲ τῷ ἡρι ἐλαύνειν ἐπὶ Θρακίας ἐς Τριβαλλοὺς καὶ Ἰλλυριοὺς* - ἔτσι ὥστε τὸ ἅμα τῷ ἡρι δέν ἀναφέρεται, ἀναγκαῖα, στὴν ἐξόρμηση ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη Πάλι μέ τὸ λέγουσι μπροστὰ διηγεῖται, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος διαβάς τὸν Νέστον [] δεκαταῖος ἀφίκετο ἐπὶ τὸ ὄρος τὸν Αἴμον Ὁ Ἀρριανός, ὅταν μεταχειρίζεται τὸ λέγουσι δέν ἀρύεται ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο ἢ τὸν Ἀριστόβουλο [Ἀντίθετα ὁ Schwartz (RE, II, 1, 1241 κ.ε. *Agrippinos* 9), ἐξετάζοντας τὸ γενικώτερο πρόβλημα κριτικῆς πηγῶν, τοῦ τὶ δηλαδὴ σημαίνουν τὰ λέγεται καὶ λέγουσι στὸν Ἀρριανό, σὲ ποιέες πηγές τοῦ ἀναφέρονται, καταλήγει ὅτι δέν εἶναι δυνατόν ὅπου ἐμφανίζεται τὸ λέγεται νά θεωροῦμε ὅτι ὁ Ἀρριανός ἀντλεῖ ἀπ' τὴ Vulgata Καὶ φέρνει μάλιστα σὰν παράδειγμα τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ λέγεται τῆς εἰσαγωγῆς, πού κατὰ τὴ γνώμη του ἀποκλείεται νά δηλώνῃ ἀναγωγὴ στὴ Vulgata Σύμφωνα ὁ Kornemann, 23 καὶ 43-6, φρονεῖ πῶς ἡ εἰσαγωγὴ κ' ἡ περιγραφή τῆς ἐκστρατείας στὸ Δούναβι προέρχονται σαφῶς ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο Βλ καὶ Brunt, I, 4, 2, Hammond, JHS, XCIV, 1974, 77, Bosworth, I, 45 καὶ 51.]

ρίση τὸν Ἄξιό, περνώντας τὴ χώρα τῶν πάντα πιστῶν Ἀγριάνων, κι ἀπὸ κεῖ νὰ πέση στὴν πεδιάδα τῶν Τριβαλλῶν· εἴτε νὰ διασίσση τοὺς τόπους τῶν αὐτόνομων Θρακῶν, νὰ καταλλήσῃ τὸν Αἶμο ἀπ' τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐβρου, καὶ νὰ τοὺς χτυπήσῃ ἀπ' τ' ἀνατολικά τους, ποὺ καὶ προτιμότερο, γιατί θὰ διάβαιν' ἔτσι κι ἀπὸ περιοχὲς μὲ λαοὺς ἀβέβαιους - καὶ μάλιστα' ἀπ' τὴ χώρα τῶν Ὀδρουσῶν Θρακῶν!..

Ἀπὸ κεῖ ἄρα!.. Διὸ καὶ ζητήθηκαν ἀπ' τοὺς Βυζαντινοὺς κάποιες τριήρεις, νὰ σταλοῦν στὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἰστρου, νὰ περάσουν μ' αὐτὲς τὸ ποτάμι.¹⁹³ Καὶ γιὰ τὴ κυβέρνηση τοῦ κράτους ἔμεινε στὴν Πέλλα ὁ Ἀντίπατρος.¹⁹⁴

Ξεκινώντας λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος¹⁹⁵ ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη ὁρμάει στὴ χώρα τῶν λεγόμενων «αὐτόνομων Θρακῶν», ἀνηφορίζει τὸ Νέστο, ἀριστερά του ἀφήνοντας τοὺς Φιλίππους, τὴν πόλη, καὶ τὸ βουνὸ τὸν Ὀρβηλο, διαβαίνει τὸ ποτάμι,¹⁹⁶ καί, κυνηγώντας τοὺς Θραῖκες στὰ ψηλά

193^ε Δὲν ξέρομε κατὰ πόσο ἡ σχέση ἐξάρτησης αὐτὴ τοῦ Βυζάντιου στηριζόταν σὲ ιδιαίτερες συνθήκες ἢ σὲ προσχώρηση στὴν Ἑλληνικὴ Συμμαχία κατὰ τὸ Σουίδα, Λέων, πιθανότερο εἶναι τὸ πρῶτο [Ὁ Bosworth, I, 61, ὑποθέτει πὺς μπορεῖ, ἀπλά, νὰ χρησιμοποιήθηκε σὰ «ναυτικὴ βάση» γιὰ μακεδονικὰ πλοία]

194 Ἦ ὅτι ὁ Ἀντίπατρος πῆρε αὐτὴ τὴν ἐξουσία — ποὺ γιὰ τ' ὄνομά της τίποτα δὲ μᾶς παραδίδεται — βγαίνει ἀπὸ τὸ Δεῖναρχο, Κατὰ Δημοσθένους, 18, ποὺ λέει πὺς ἐνῶ ἔλειπε ὁ Ἀλέξανδρος, ἔστειλε ὁ Ἀντίπατρος πρέσβεις στὴν Ἀρκαδία

195 Πόση ἦταν ἡ δύναμη τοῦ στρατοῦ δὲν λέγεται· ἀλλ' ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 2, 5, π' ἀναφέρει 3 ἢ 4 ἡμερῶν, φαίνεται πὺς οἱ ἰππεῖς ἦταν τουλάχιστον χίλιοι πεντακόσιοι (Α' 3, 6). Ἀναφέρει μετὰ τὸ *ἄγῃμα* καὶ τοὺς ἄλλους ὑπασιπιστές, πολλὰς τάξεις δηλαδὴ, κ' ἔπειτα τὶς *φάλαγγες* τοῦ Κοίνου, τοῦ Περδίκκα καὶ τοῦ Ἀμόντα (Α' 6, 9 8, 2) Ἀπ' ἄλλο χωρίο (Α' 4, 5) βγαίνει πὺς μετεῖχαν κ' οἱ τάξεις τοῦ Μελέαγρου καὶ τοῦ Φίλιππου, κ' ἴσως κι ἄλλες (Α' 2, 1) Ἄν τώρα προστεθοῦν κ' οἱ 2000 τοξότες κι ἀγριᾶνες — ποὺ ἐπίσης μνημονεύονται — τὸ σύνολο φτάνει τοὺς 20000 ἄντρες Ἡ στρατιὰ εἶχε καὶ *μηχανάς* (Α' 6, 8)

196^ε Ἀπὸ τὴ φράση τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 1, 5, *διαβάς τὸν Νέστον*, δὲν μπορούμε νὰ συμπεράνομε πὺς ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβηκε τὴν κοιλάδα τοῦ Νέστου ὡς τὸ Raslog (Μαομία) κι ἀπὸ κεῖ, περνώντας τὸ στενὸ Tschepina, καὶ τὴν κοιλάδα Elliden (Γελλί-Ντερὲ), κατέβηκε στὸ λεκανοπέδιο τοῦ Ἐβρου καὶ προχώρησε στὴ Φιλίππουπολη Τὸ Νέστο θὰ πρέπει νὰ τὸν πέρασε πρὶν κάτω ἢ στὸ Buck [σημερινὸ Παρναέστιο, ΜΕΕ, ΙΘ' 651], ὥστε νότια τῆς ψηλῆς Κρούσοβας [χορφῆς μὲ ὕψος πάνω ἀπὸ 2000μ, 32χλμ βορεινὰ τοῦ Παρναέστιου, ἀκριβῶς ἀπάνω στὴ συνοριακὴ γραμμὴ Ἑλλάδας-Βουλγαρίας] νὰ κατέβῃ στὴν κοιλάδα τοῦ Arda [ποταμοῦ, ποὺ ἐνώνεται μὲ τὸν Ἐβρο, στὴν Ἀδριανούπολη], κι ἀπ' τὸ Asmulan [Smoilyan] στὸν Ἐβρο (Ἀδριανούπολη) ἢ θὰ τὸν πέρασε στὸ Νευροκόπι [ἐννοεῖται τὸ βουλγαρικὸ Νευροκόπι, 30χλμ βορειοδυτικὰ τοῦ μεταγενέστερου ἑλληνικοῦ Κάτω Νευροκοπίου (βλ ΜΕΕ, ΙΗ' 219-20, καὶ τοὺς σχετικοὺς χάρτες στὸν τόμο Ἑλλάς, 33)], ἀπ' ὅπου βόρεια τῆς Κρούσοβας τὸ στενὸ τοῦ Karabulan [Karabla, 80χλμ βόρεια τῆς Καβάλλας, στὸ βουλγαρικὸ ἔδαφος] φέρνει στὴν κοιλάδα τοῦ

βουνά περνάει τῆ Ροδόπη, γιά νά φτάση, μέσ ἀπ' τῆ χώρα τῶν Ὀδρουσῶν, στά στενά τοῦ Αἴμου.¹⁹⁷ Σέ 10 μέρες, λέν, ἔφτασε στά ριζά τοῦ βουνοῦ. Κι αὐτοῦ εἶχανε στηθῆ ἀπέναντί του, στίς κορφές, πάνω ἀπό τὰ στενά τοῦ δρόμου — πού παρηνηφόριζε ἀνάμεσα στά ὑψώματα — πολλοὶ ντόπιοι στά φαράγγια τοῦτα¹⁹⁸ κι αὐτόνομοι Θρᾶκες ἀποφασισμένοι ὅπως φαίνονταν ν' ἀντισταθοῦν καί νά τοῦ ἐμποδίσουν τῆ διάβαση· ἄρματωμένοι ἔτσι μονάχα μ' ἀκόντια καί μέ μαχαίρια, κι ἀντί περικεφαλαῖες μέ προβιές ἀπ' ἀλεπουῶδες στά κεφάλια, εἶχανε πιάσει ἐκεῖ τίς κορφές, πᾶν ἀπ' ὅπου θά πέρναγε ὁ στρατός· καί καθὼς δὲ μπορούσαν βέβαια νά τὰ βγάλουν πέρα μέ τοὺς βαριά ὠπλισμένους καί συντεταγμένους Μακεδόνες, εἶχανε φέρει αὐτοῦ ψηλά πολλά τους ἀμάξια, καί τάχαν τάξει σὺν εἶδος προκαλύμματα, γιά νά πολεμήσουν ἀποπίσω τους ἂν στριμώχνονταν κειπᾶνω, ἢ (καθὼς κ' ἔγινε) γιά νά τὰ κατακυλήσουν ἀπὸ ψηλά στίς φάλαγγες, κι ὅπως θά συγκλίναν ὅπου ἦταν στενότερα καί πυκνότερες οἱ τάξεις, νά τοὺς διαλύσουνε - κ' ὕστερα νά χιμήσουν ἀπάνω τους, καθὼς

Kritschma [Krichum, πού πηγάζει ἀπ' τῆ Ροδόπη καί χύνεται στὸ βουλγάρικο Ἐβρο (Marica)], πρὸς τῆ Φιλιππούπολη (Βλ τοὺς δρόμους στὸ μεγάλο χάρτη τοῦ Kierpert, 1870). Ποιός, τώρα, ἀπ' τοὺς δυὸ αὐτοὺς δρόμους εἶναι καταλληλότερος γιά πορεία στρατοῦ, ἄλλο θέμα Πάντως, γιά καὶ πούθελε νά πάη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ συντομώτερος ἦταν ἀπ' τὸ Νευροκόπι

197 Ὁ δρόμος πού πῆρ' ὁ Ἀλέξανδρος θάταν αὐτός πού ἀκολούθησε κι ὁ Φίλιππος ὁ γ' κατὰ τὸν Πολύβιο, ΚΓ' 8, 4 *διελθὼν δὲ διὰ μέσης τῆς Θρᾶκης ἐνέβαλεν εἰς Ὀδρύσας, Βέσσους καὶ Δενηλίτους*, καί κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο (XXXIX, 53, 12-6) Ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 25, 2, πού λέει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, παίρνοντας τὸ θρόνο, πρωτοχαιρετίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο τὸ λυκηστή, (*ὑστερον δὲ καὶ ἐν τιμῇ ἀμφ' αὐτὸν εἶχε στρατηγὸν τε ἐπὶ Θρᾶκης στεῖλας* .), δὲν προκίπτει ἂν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε στείλει τὸ λυκηστή σὰ στρατηγὸ στῆ Θράκη ἀπὸ τότε κιόλας, ἢ τώρα, τὸ 335

198 Στὸ χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 1, 6, ἀντί. *τῶν τε † ἐμπόρων πολλοί*, σωστά κάποιοι διαβάζουν. *τῶν ἐκ τῶν ὁρῶν πολλοί* [Schmieder. Ὁ Gronovius· *τῶν ἐγχωρίων*] Κ' εἰν' ἴσως οἱ Βέσσοι [ἢ Βησσοί] κάτοχοι τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διόνουσο στὰ βουνά (Δίων Κάσσιος, ΝΑ' 25 ΝΔ' 34, Ἡρόδοτος, Ζ' 111) Γιατί, κατὰ τὸν Στράβωνα, Ζ' 318, καί τὸν Πλίνιο, IV, 40, στὸν Αἴμο κατοικοῦν (ἀπ' τὸν Πόντο, πρὸς τὰ δυτικά). Κόραλλοι (πιδ σωστά: Κορτίλλοι), Βέσσοι, Μαῖδοι. Ὁ Σουετώγιος (*Augustus*, 94) ἀναφέρει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος θυσίασε στὸ ἱερὸ τοῦ Διόνουσο, πούταν πάνω στὴν κορφῆ τοῦ βουνοῦ Τὰ στενά τῆς ἀνόδου τῆς ἐπὶ τὸ ὄρος (Ἀρριανός, Α' 1, 6) θάθελα νά ταυτίσω μέ τὴν κλεισούρα τοῦ Kalifer [60 χλμ ΒΒΑ τῆς Φιλιππούπολης], πού τὴν πέρασ' ὁ Heinrich Barth τὸ 1862 τὸ δὲ στενὸ τοῦ Ἄετοῦ (Aidos) πᾶν ἀπ' τῆ Σούμλα [Shumen ἢ Kolarovgrad] ὅπως περιγράφεται ἀπ' τὸν Cyr Robert, *Die Slaven der Turkei*, II°, 186, θάταν ἐντελῶς ἀκατάλληλο γιά νά περάσουν ἀμάξια, κι ἀκόμα χειρότερη ἢ ἄλλη στενοποριά τοῦ Ἄετοῦ, [25 χλμ βορειοδυτικά τοῦ Πύργου τῆς Βουλγαρίας], πᾶν ἀπ' τὸ Karnabat, πού περιγράφει ὁ von Hochstetter, *Mutheil. der k.k. Geogr. Gesell. in Wien*, 1871, 587.

θάτανε διασκορπισμένοι! Ὁ Ἀλέξανδρος τὸ κατάλαβε· καὶ βέβαιος πὼς ἀπ' ἄλλου δὲ μπορούσε νὰ περάσῃ, παράγγειλε στοὺς πεζικάριους, ἅμα θὰ κατρακυλᾶν καταπάνω τους τ' ἀμάξια πού θ' ἀμολήσουν αὐτοί, ὅπου ἔχει τυχὸν χώρο ν' ἀνοίγουνε, καὶ νὰ τ' ἀφήνουν νὰ περνᾶν ἀνάμεσα· κι ὅπου εἶναι παράστενα, νὰ γονατίζουνε, στό 'να γόνατο, καὶ νὰ συγκλείουν ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο τὶς ἀσπίδες — χελῶνα πού τὸ λέν — νὰ καλύπτονται ἐντελῶς, καὶ τ' ἀμάξια πού θάρχουνται μὲ φόρα νὰ κυλᾶν ἀποπάνω τους, νὰ χάνονται!.. Κ' ἔτσι κ' ἔγινε! Φτάσανε κατρακυλῶντας τὰ κάρρα, κι ἄλλου φῦγαν ἀνάμεσα, πούχαν ἀνοίξ' οἱ φάλαγγες, κι ἄλλου τσουλήσαν πᾶν' ἀπ' τὶς ἀσπίδες, καὶ πᾶνε κάτω — καὶ κανεὶς δὲν ἔπαθε! Καὶ τότε οἱ Μακεδόνες, σὰν εἶδανε πού δὲ βλαφτῆκαν ἀπ' τ' ἀμάξια κείνα πού φοβόντουσαν, ξανάβραν τὸ κουράγιο τους καὶ μὲ φωνὴ μεγάλη χίμησαν ἀπάνω στοὺς Θραῖκες, κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ πᾶν ἀπ' τὸ δεξιὸ οἱ τοξότες, μπρὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους τῶν φαλάγγων, πούταν βολικώτερα, καὶ νὰ τοξεύουνε τοὺς ἐχθρούς, ὅπου τοὺς βρῖσκανε πιὸ ἀφύλαχτους, ἐνῶ αὐτὸς ὠρμησ' ἐπικεφαλῆς σὶ ἀριστερά, μὲ τ' ἄγημα, τοὺς ὑπασπιστές, καὶ τοὺς ἀγχιᾶνες!.. Κ' οἱ τοξότες, λοιπὸν, σημάδευαν κι ἀνακόπτανε ὄσους θραῖκες ξεμύτιζαν πιὸ μπροστά, καλύπτοντας ἔτσι τοὺς βαρειοὺς ὀπλίτες π' ἀνηφόριζαν· κι ἅμα πιὰ ξεβγήκανε ψηλὰ στοὺς φρύδι πυκνὲς οἱ φάλαγγες, ζήλωσαν εὐκόλα τοὺς ἀλαφροὺς ἐκείνους κι ἀκατάλληλ' ἄρματωμένους βάρβαρους, ἔτσι πού δὲ μπόρεσαν καὶ νὰ σταθοῦνε μπρὸς στὸν Ἀλέξανδρο, ἅμα πλάκωσε κεῖ ἀπ' τ' ἀριστερά, κ' ἔρριχναν τ' ἄρματά τους, καὶ τόβαζαν στὰ πόδια, ὅπως τοῦ ῥχότανε τοῦ καθενός, καὶ τοῦ ὄδιναν κατὰ τὸ βουνό, κι ὅπου λοιπὸν σκοτώθηκαν κάπου χίλιοι πεντακόσιοι αὐτοῦ — λίγοι μοναχὰ αἰχμαλωτιστήκανε (γιατ' ἦτανε καὶ σβέλτοι, καὶ ζέρανε καὶ τὸν τόπο) — , μὰ οἱ γυναῖκες, ὅσες ἦτανε μαζί τους, καὶ τὰ παιδόπουλα, πιάστηκαν, μαζί μ' ὅ,τι κουβαλοῦσαν, κι ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τὰ λάφυρα πίσω, μὲ τὸ Λυσανία καὶ τὸ Φιλώτα,¹⁹⁹ στὶς παραθαλάσσιες πόλεις, νὰ τὰ πουλήσουν,²⁰⁰ κι αὐτὸς προχώρησε πέρ' ἀπ' τὴν κορφή, μὲς

199^z Ἀρριανός, Α' 2, 1 Πολύαινος, Δ' 3, 11 Ὁ Φιλώτας, π' ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ἀρριανός [Berve, ἀρ. 805], εἰν' ἄλλος ἀπ' τὸ φρούραρχο τῆς Καδμείας [Berve, ἀρ. 808] καὶ τὸ γιὸ τοῦ Παρμενίωνα [Berve, ἀρ. 802], πού κατὰ τὸν ἴδιο (δ π., 5) ἦταν ἀρχηγὸς τῶν ἱππέων

200^p Ὁ Ἀρριανός, πού πιστὰ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Droysen ἐδῶ (Α' 1, 13-2, 1), διαστέλλει τὴ λεία, δηλαδὴ τὰ πράγματα, ἀπὸ τὰ πρόσωπα γυναῖκες [] καὶ τὰ παιδάρια· γιατί ἀκριβῶς θέλει ν' ἀποκλείσῃ στὸν ἀναγνώστη του τὴν ἰδέα τυχὸν πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε νὰ πουληθοῦν σκλάβοι. Ἡ ἐμφραστὴ του εἶναι αὐστηρὰ διακριτικὴ: Ἀλέξανδρος δὲ τὴν μὲν λείαν ὀπίσω ἀπέπεμψε· Ἐνῶ ἀμέσως παραπάνω γράφει σαφέστατα· γυναῖκες [] ἐάλωσαν [] καὶ τὰ παιδάρια καὶ ἡ λεία πᾶσα ἐάλω· Ὡστε ἄλλο τὰ πρόσωπα, ἄλλο ἡ λεία πραγμάτων τὰ πράγματα, ὄχι τὰ πρόσωπα, στέλνει νὰ πουληθοῦν]

ἀπ' τὸν Αἴμο γιὰ τοὺς Τριβαλλούς, κ' ἔφτασε στὸ Λύγινο ποταμὸ²⁰¹ (τριῶν ἡμερῶν δρόμο ἀπ' τὸν Ἴστρο) καὶ τὸν πέρασε κι αὐτόν.

Ὁ Σύρμος στὸ μεταξὺ, ὁ βασιλιάς τῶν Τριβαλλῶν, ποὺ ἀπὸ καιρὸ εἶχε μάθει πὼς ξεκίνησε ὁ Ἀλέξανδρος, εἶχε στείλει μπρὸς τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους, νὰ διαβοῦν νὰ μείνουνε σ' ἓνα νησί τοῦ Ἴστρου, ποὺ τόλεγαν Πεύκη²⁰² σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ νησί, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς πιέζε προελαύνοντας, εἶχανε μαζευτῆ κ' οἱ θρᾶκες οἱ γειτονικοὶ τῶν Τριβαλλῶν,²⁰³ κ' ἐκεῖ κατάφυγε τέλος μὲ τοὺς δικούς του κι ὁ ἴδιος ὁ Σύρμος,

201^ε Ὁ Λύγιнос δὲν ἀναφέρετ' ἄλλοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ταυτιστῆ (ὅπως κ' ἐγὼ καλιότερα ἔκανα) μὲ τὸν Ὅσκιο (Isker), ποὺ δὲν ἀποτελοῦσε πιά, καθὼς ἐπὶ Θουκυδίδη, Β' 96, τ' ἀνατολικά θρία τῶν Τριβαλλῶν καὶ τὸ λεγόμενον ἀπ' τὸν Ἀρριανό, πὼς ὁ Λύγιнос ἀπέχει ἀπὸ τοῦ Ἴστρου [] σταθμοὺς τρεῖς, δὲν ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ ποταμὸς ἐκβάλλει κατευθεῖαν στὸν Πόντο. Εἰδάλως μὲν ὁ Kanitschyk [Kamchiya] θὰ μπορούσε νάσαι, κοντὰ στῆ Σούμλα. Ἐπειτα, δὲ μπορεῖ νὰ κρίνη κανένας, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος κατέβηκε τὸ βουνὸ μὲ κατευθυνση πρὸς τὸ Τροјαν ἢ πρὸς τὴ Gabrova [δηλαδή ἀπὸ τ' ἀνατολικώτερο πέρασμα Shipka. Τὸ Gabrovo βρίσκεται 35χλμ νοτιοδυτικὰ τοῦ Τυρνόβου]. Ἐντούτοις ἀξίζει νὰ παρατηρηθῆ πὼς ὁ Jantra, κάτω ἀπ' τὴ Gabrova, ὡς τὸ Τύρνοβο, τὴν παλιὰ πρωτεύουσα τῆς Βουλγαρίας, κυλάει πρὸς τ' ἀνατολικά, κι ἐπὶ ἀπ' τὸ Τύρνοβο ὡς τὸ Ρουστσοῦκι [Ruse, στὸ Δούναβη, 65χλμ νότια ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι] ἡ ἀπόσταση εἶναι κάπου 100χλμ. Ὁ Roesler (*Rumanische Studien*, 1871, 20) νομίζει πὼς βρίσκει τὸ Λύγινο στὸ ποταμάκι Ljug [Lug, παραπόταμο τοῦ Μοράβα] δεξιὰ ἀπ' τὸν Kolu-bara, ποὺ χύνεται στὸ Δούναβη [νοτιοδυτικὰ τοῦ Βελιγραδίου], καὶ φρονεῖ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, τραβώντας πρὸς τὰ βορειοδυτικά, πέρασε ἀπ' τὰ στενά κοντὰ στῆ Σόφια (Porta Trajani). Τότε ὅμως θάπρεπε οἱ Τριβαλλοὶ νὰ ζοῦσαν στὸ Μοράβα, κ' οἱ Γέτες στὸ Δούναβη, κοντὰ στὸ Βελιγράδι.

202^ε Ὁ Ἀρριανὸς [Α' 2, 2] λέει: ἐς νήσόν τινα τῶν ἐν τῷ Ἴστρο, κι ὁ Στράβων, Ζ' 301, κατὰ τὸν Πτολεμαῖο βέβαια τῆς ἐν αὐτῷ (τῷ Ἴστρο) νήσου - καὶ τὴν ὀνομάζουσι κ' οἱ δύο τους Πεύκη. Οἱ ἐρευνητὲς φρονοῦν πὼς πρόκειται γιὰ τὴ μεγάλη Πεύκη, (Στράβων, Ζ' 305 πρὸς δὲ ταῖς ἐκβολαῖς μεγάλη νήσος ἐστὶν ἡ Πεύκη), ποὺ κατὰ τὸ Σκόμνο τὸ χιό, 789 [GGM, I, 228] οὐκ ἐστ' ἐλάττων μὲν Ῥόδου. Ἀλλὰ τὸ σχηματισμένο ἀπ' τὶς ἐκβολὰς τοῦ Ἴστρου αὐτὸ νησί διόλου δὲν ταιριάζει μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 3, 4: τῆς νήσου τὰ πολλὰ ἀπότομα ἐς προσβολήν οὔτε πάλι μὲ τὸ ἀναφερόμενον, πὼς τὸ ποτάμι αὐτοῦ, καθὼς εἶχε στενὴ τὴν κοίτη του, ἦταν ὀρηκτικὸ καὶ δυσκολοδιάβατο οἷα δὴ ἐς στενὸν συγκεκλισμένον. δξὺ καὶ ἄπορον προσφέρεσθαι ὅπως οὔτε καὶ μὲ τ' ἐπὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀντὶ νὰ κἀνη ἀπόβαση στὸ νησί, ἀποφάσισε νὰ περάσῃ στὴν ἀπέναντι ὄχθη. Αὐτὴ ἐδῶ λοιπὸν ἡ Πεύκη δὲν πρέπει νάταν μεγάλη σὰν τὴ Ῥόδο, παρὰ θάταν κάποιον ἀπὸ τὰ πολλὰ νησιά τοῦ ποταμοῦ, ποὺ ὑπάρχουν πάνω ἀπ' τὴ Σιλιστρία, μπρὸς ἀπ' τὴ νότια ὄχθη, τὴν ψηλότερη Μ' αὐτά, φαίνεται, συμφωνεῖ κ' ἡ ἔκφραση τοῦ Στράβωνα (ἢ τοῦ Πτολεμαίου) Ζ' 301: ὁρῶν μέχρι τοῦ Ἴστρου καθήκοντος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ νήσου Πεύκης τὰ πέραν δὲ Γέτας ἔχοντας.

203^ε Ἀρριανός, Α' 2, 3: καὶ οἱ θρᾶκες οἱ πρόσχωροι τοῖς Τριβαλλοῖς [] συμπεφευγότες ἦσαν. Δὲ λέει τ' ὄνομα αὐτῶν τῶν θρακῶν, ἀλλὰ βλέπουμε πὼς ἀνάμεσα στοὺς Τριβαλλοὺς καὶ στὸν Πόντο κατοικοῦσαν καὶ θραῖκες - ὄχι ὅμως πιά ἡ θρακικὴ φυλὴ τῶν Γετῶν [Berve, I, 321, 1].

ἐνῶ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν βαρβάρων ὑπανάστρεψε πάλι στὸ Λύγινο, ἀπ' ὅπου τὴν προηγούμενη εἶχε κινήσει ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ τὸν ἀποκόψῃ· μὰ σὰν τοὺς ἔνωσε τί πήγαιναν νὰ τοῦ κάνουν, ὑπανάστρεψε κι αὐτὸς ξανά, τραβῶντας πάλι καταπάνω τους, καὶ τοὺς πέτυχ' ἐκεῖ ποὺ κιόλας εἶχανε στρατοπεδεύσει· καὶ τοῦτοι, καθὼς τοὺς πρόλαβε, πιάσαν καὶ παρατάχτηκαν στὰ δασωμένα σύρριζα στὸ φαράγγι τοῦ ποταμοῦ· τότε ὁ Ἀλέξανδρος παράταξε κι αὐτὸς τὴ φάλαγγα, καὶ ζύγωνε, ἐνῶ διάταξε νὰ προωθηθοῦν οἱ τοξότες κ' οἱ σφενδονῆτες, καὶ νὰ τρέχουν μπρός, καὶ νὰ τοξεύουν, καὶ νὰ σφεντονίζουν προκλητικὰ - μπάς καὶ τοὺς παράσερν' ἀπὸ τὰ δασωμένα στ' ἄδεντρα τὰ πλατώματα! Κι ὅπου αὐτοί, πράγματι, σὰν τοὺς φτάσανε τὰ βέλη χίμησαν (μ' ὄλο ποὺ τοὺς βρῖσκανε) κατὰ τοὺς τοξότες, νὰ τοὺς πιάσουνε στὰ χέρια, πούταν καὶ ξαρμάτωτοι. Καθὼς λοιπὸν τοὺς τράβηξ' ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος ὄξω ἀπ' τὰ λογικωμένα, καὶ μάλιστα τὸ δεξιό τους προχώρησε περισσότερο, ἔστειλε τρεῖς ἴλες ἵππικῆς κι ἀπὸ δεξιά κι ἀπ' ἀριστερά νὰ καλπᾶσουν καταπάνω τους, καὶ γρήγορα ἐπελάσανε κι ἄλλες ἴλες στὸ κέντρο, κι ἀπὸ πίσω ἢ φάλαγγα! Ἄλλ' αὐτοί, ποὺ πολεμοῦσαν ὡς τώρα γενναῖα, δὲν ἄντεξαν στὴν ὀρμὴ τῶν θωρακισμένων ἵππεων καὶ τῆς πυκνῆς φάλαγγας, καὶ τόσκασαν ἀπ' τὸ δάσος γιὰ τὸ ποτάμι. Σκοτώθηκαν 3000 ἔτσι - κ' οἱ ἄλλοι χάθηκαν μὲ τὸ σκοτάδι πούπεσε στὸν πυκνὸ λόγγο.

Ὁ Ἀλέξανδρος συνέχισε τὴν πορεία του, καὶ τὴν 3^η μέρα ἔφτασε στὴν ὄχθη τοῦ Ἰστρου - ὅπου τὸν περίμεναν κιόλας τὰ πλοῖα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Μπαρκάραν ἀμέσως τοξότες κι ὀπλίτες, γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸ νησί ὁπούχαν καταφύγει Τριβαλλοὶ καὶ Θραῖκες· ἀλλὰ τὸ φύλαγαν καλά, κ' οἱ ὄχθες του ἦταν ἀπότομες, κι ὁ Δούναβις ἐδῶ, ποὺ ἡ κοίτη του στένευε, πάρα-ορμητικὸς, καὶ τὰ πλοῖα λίγα, κ' οἱ Γέτες στὴ βορεινὴ ὄχθη φαίνονταν ἔτοιμοι νὰ πολεμήσουν μὲ τοὺς ἄλλους. Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν ἀνακάλεσε τὰ πλοῖα κι ἀποφάσις' ἀμέσως νὰ χτυπήσῃ τοὺς Γέτες τῆς ἀντίπερα ὄχθης, μὲ τὴ σκέψη πὼς ἂν νικῶντας αὐτοὺς ἔπιανε καὶ τίς δυὸ ὄχθες, δὲ θὰ μπορούσε πιά καὶ τὸ νησί μὲς στὸ ποτάμι νὰ βασιτάξῃ.²⁰⁴

Οἱ Γέτες — πούταν 4000 ἵππεῖς πάνω-κάτω, καὶ περισσότεροι κι ἀπὸ 10000 πεζοὶ — εἶχαν παραταχτῆ στὴ βορεινὴ ὄχθη τοῦ Ἰστρου, μπρός ἀπὸ μιὰ πόλη κακοοχυρωμένη, λίγο παραμέσα· πίστευαν, ἴσως,

204 Ἡ θρακικὴ φυλὴ τῶν Γετῶν συμμαχοῦσε ἀκόμα τὸ 340 μὲ τὸ Φίλιππο, γιὰτὶ αὐτὸς πολέμησε καὶ νίκησε τὸ βασιλιά τῶν Σκυθῶν Ἀτέα, ποὺ τοὺς καταπίεζε. Ἡ ἐκστρατεία τούτη δείχνει πὼς ζοῦσαν στὴ βόρεια ὄχθη τοῦ Δούναβη. Μπορεῖ ὁ Ἀλέξανδρος νὰ μὴ σκόπευε νὰ τοὺς χτυπήσῃ, καὶ νὰστελε τὰ πλοῖα ἀπ' τὸ Βυζάντιο κατὰ τῶν Τριβαλλῶν· μὰ ἐπειδὴ παρατήρησ' ἴσως πὼς μάζευαν τίς δυνάμεις τους περ' ἀπ' τὸν Ἰστρο, θάκρινε καλὸ νὰ δώσῃ καὶ σὲ δαύτους ἓνα μάθημα

πώς ὁ Ἀλέξανδρος θάκανε πολλές μέρες νά διαβῆ τὸ ποτάμι καὶ πὼς θάκανε καιρὸ νά χτυπᾶνε τ' ἀποβατικά του ἀγῆματα, ἕνα-ἕνα. Ἦτανε μέσα Μαίτου, τὰ χωράφια κοντὰ στὴν πόλη τῶν Γετῶν ἦταν σπαρμένα, καὶ τὰ στάχια τόσο ψηλά, καὶ πυκνά, πού κρύβανε ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν τοὺς στρατιῶτες τῶν ἀποβατικῶν.²⁰⁵ Ὅλο τὸ θέμα ἦταν ὁ γρήγορος αἰφνιδισμός: νά καταλάβουν τὸν τόπο μ' ἀστραπιαία ἐνέργεια, πρὶν οἱ Γέτες τοὺς καλονιώσουν! Κ' ἐπειδὴ τὰ πλοῖα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο δὲ χάραγαν ἀρκετούς, μάζεψαν κι ἀπὸ γύρω πολλὰ βαρικόκια, πούχαν οἱ ντόπιοι γιὰ νά ψαρεύουνε στὸ ποτάμι ἢ νά ληστεύουνε, ἢ γενικὰ νά πηγαίνόρχουνται στὶς ὄχθες· μὰ κ' ἐξὸν ἀπὸ δαῦτα γιόμισαν μ' ἄχυρα τὰ δέρματα πούχανε γι' ἀντίσκηνα οἱ μακεδόνες, τὰ ἐνώσανε, καὶ μὲς στὴ μαύρη νύχτα χίλιοι πεντακόσιοι ἵππεις καὶ 4000 πεζικόριοι, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἐπικεφαλῆς τους, διαβήκανε τὸν ποταμὸ καὶ βγήκανε στὴν ἄλλη ὄχθη, χωρὶς νά φανοῦν πίσω ἀπ' τὰ πυκνὰ σπαρτὰ κατ' ἀπὸ τὴν πόλη.

Χαράμματα πορευτήκαν μὲς ἀπὸ τὰ ψηλὰ στάρια — τὸ πεζικὸ μπροστά, μὲ τίς σάρισες πλαγιαστές, καθὼς διάταξε ὁ Ἀλέξανδρος, νά κατακαθίζουν τὰ στάχια — ὥσπου φτάσαν σὲ χέρσα· τότε τὸ ἵππικὸ κάλπασε μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ἴδιο στὴ δεξιὰ πτέρυγα, ἐνῶ ἀπ' ἀριστερὰ, μ' ἀνεπτυγμένη παράταξη²⁰⁶ σύρριζα στὴν ὄχθη πρόβαιν' ἢ φάλαγ-

205 Αὐτά, καθὼς μοῦπε βοτανολόγος, πούδε ὁ ἴδιος ἐκεῖ, γύρω στὰ μέσα Μαίτου, τὰ στάρια νά φτάνουν ὡς ἕνα μπόι

206 Γ' O Droysen λέει ἀδικαιολόγητα πὼς ἡ φάλαγγα προχωροῦσε μ' ἀνεπτυγμένο μέτωπο, ἐνῶ ἡ μοναδικὴ μαρτυρία γιὰ τοὺς τακτικούς αὐτοὺς σχηματισμούς τοῦ Μεγαλέξαντρου, πού προέρχεται ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 4, 2, ἀναφέρει ἀκριβῶς τ' ἀντίθετα. τὴν φάλαγγα δὲ ἐν πλαισίῳ Νικάνορα ἀγεῖν ἐκέλευσε καὶ πλαῖσιο λέγεται ὁ τακτικὸς σχηματισμὸς ὅπου δια τὰ μεταγωγικά — ἂν ὑπάρχουν — μπαίνουν στὸ κέντρο ἐνὸς νοητοῦ τετράγωνου, τριγύρω τους οἱ ἐλαφρὰ ὀπλισμένοι, καὶ παραόξω, μὲ ἴσο πάχος ἀνδρῶν, ἀπ' ὅλες τίς πλευρές, νά τοὺς περιστοιχίζουν, οἱ βαρεῖα ὀπλισμένοι. Ὁ σχηματισμὸς αὐτὸς χρησιμοποιεῖται ὅταν τὸ στράτευμα διασχίσει ἀγνωστο ἔδαφος κ' ὑπάρχει κίνδυνος ἐχθρικής προσβολῆς, ἀπ' ὅποιαδήποτε πλευρὰ. Τὸ πλεονέκτημά του εἶναι ὅτι μπορεῖ μὲ μιὰν ἀπλή μεταβολὴ τῶν στρατιωτῶν, καὶ χωρὶς περαιτέρω ἀνασυντάξεις, ν' ἀντιμετωπίσει τὸν ἐχθρὸ ἀπ' ὅπου κι ἂν ἐπιτιθετ' αὐτὸς· μὰ μειονεκτεῖ γιατί κυκλώνει εὐκόλα, καθὼς δὲν ἔχει ἐκτεταμένον μέτωπο. Οἱ ἵππεις καὶ μερικοὶ διαλεχτοὶ ὀπλίτες παραμένουν συνήθως ἐκτός τῶν πλαισίων αὐτῶν, γιὰ νά μποροῦν ν' ἀντιμετωπίσουν ἄμεσα τυχόν μικροεπιθέσεις καὶ χωρὶς νά χρειαστῇ ν' ἀνακόψῃ τὴν πορεία τῆς ἢ φάλαγγα (Γιὰ τὸ πλαῖσιο βλ. Ἀρριανοῦ, *Τέχνη τακτική*, 29, 7, Hans Droysen, *Heerwesen*, 86-8 καὶ F. Vollbrecht, *Worterbuch zu Xenophons Anabasis*, 1880, στὸ σχετικὸ λήμμα.) Ἐδῶ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἔκανε ὅ,τι πιὸ ἐνδεδειγμένο γιὰ τὴν περίστασι· ἐπειδὴ δὲν ἤξερε τὸ ἔδαφος, οὔτε τίς θέσεις τοῦ ἐχθροῦ, διάταξε τὸ Νικάνορα νά συντάξῃ τὴ φάλαγγα σὲ πλαῖσιο, καὶ μάλιστα νά προχωρᾷ παράλληλα μὲ τὴν ὄχθη — ἔχοντας δηλαδὴ τὸ ποτάμι διαρκῶς στ' ἀριστερὸ του — γιὰ ν' ἀποτρέπῃ ἔτσι τὸν κίνδυνο περικύκλωσης, ἐνόσω κρατοῦσε ὁ ἴδιος, μὲ τὸ ἵππι-

γα, ὑπὸ τὸ Νικάνορα. Οἱ Γέτες τὰ χάσανε, μὲ τὴν ἀκατανόητη γι' αὐτοὺς τόλμη νὰ περάσῃ κεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τόσο εὐκολα, καὶ νύχτα, τὸ μεγαλύτερο ποτάμι πούξεραν στὸν κόσμο, καὶ δὲν κατάφεραν ν' ἀντισταθοῦν, οὔτε στοῦ ἵππικοῦ τὴν ἐφόρμησιν, οὔτε στῆς φάλαγγας τὴν ἀλύγιστη πίεση, παρὰ σπάσανε καὶ χύθησαν νὰμποῦν στὴν πόλιν· κι ὅταν εἶδαν κ' ἐκεῖ νὰ καταφτάνῃ ὁ ἐχθρὸς, ἄρπαξαν ὅσες γυναῖκες καὶ παιδιὰ μπορούσανε νὰ πάρουν πάνω στ' ἄλογα καὶ χάθηκαν ὅσο γινότανε πιὸ μακρὰ ἀπὸ τὸ ποτάμι, στὶς ἐρημιές τῆς ἐνδοχώρας τους...

Ὁ Ἀλέξανδρος μπῆκε καὶ κατάστρεψε τὴν πόλιν. Ξαπόστειλε τὴ λεία στὴ Μακεδονία, μὲ τὸ Φίλιππο καὶ τὸ Μελέαγρο, κ' ἔκανε θυσίες εὐχαριστήριες στὸ Δία Σωτήρα, στὸν Ἡρακλῆ, καὶ στὸν ποταμὸ τὸν ἴδιον, τὸν Ἴστρο, ἐκεῖ στὴν ὄχθη του. Σκοπὸς του δὲν ἦταν ν' ἀπλώσῃ τὰ ὄρια τῆς μακεδονικῆς ἐπικράτειας καὶ παραπέρα, στὶς ἀπέραντες ἐκεῖνες πεδιάδες βορεινὰ τοῦ Δούναβη· τ' ὄριον τοῦ μεγάλου ποταμοῦ καλὸ ἦτανε, κι ἀφοῦ οἱ Γέτες ξέραν πὰ τὴ δύναμιν τῶν Μακεδόνων κ' ἐκεῖ γύρω δὲν ὑπῆρχαν φῦλα ποὺ θάχαν νὰ φοβοῦνται τὴν ἀντίστασίν τους. Ἔτσι, μὲ τίς θυσίες ἐκεῖνες, ὁ Ἀλέξανδρος καθώρισε τὸ βόρειον τέρμα τῶν ἐπιχειρήσεών του, καὶ γύρισε τὴν ἴδια μέρα στὸ στρατόπεδόν του τῆς ἀπέναντι ὄχθης, ἀπ' τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴ ὅπου δὲν ἔχασε οὐτ' ἓνα στρατιώτη.²⁰⁷

Ἔτσι ἀπὸ τόσο γοργὴν καὶ ἀποδοτικὴν ἐκστρατεία,²⁰⁸ οἱ παραδου-

κὸν τοῦ τὸ δεξιό, καλύπτοντας ἔτσι τὴ φάλαγγα, ἀπὸ ἐνδεχόμενες πλευρικὲς ἐπιθέσεις τῶν ντόπιων Ὁ σχηματισμὸς λοιπὸν τῆς φάλαγγας μ' ἐκτεταμένον μέτωπον, καθὼς λείει ὁ Droysen, θάταν ὄχι μόνον δύσκολος, ἀφοῦ δὲν ἤξεραν τὸ ἔδαφος, παρὰ κ' ἐπικίνδυνος, μιὰ κι ὁ ἐχθρὸς θὰ μπορούσε νὰ τοὺς χτυπήσῃ ἀπ' τὰ πλάγια (βλ. Bosworth, I, 63, καὶ Σαράντη, Α' 184-5)]

207 Ἀρριανός, Α' 4, 5

208^ε [Συνοψίζοντας ἐδῶ τὰ ὅσα ὁ Droysen πολὺ ἐπιφυλακτικὰ ὑποσημείωσε προσπαθώντας νὰ χαράξῃ τὴν ἀκριβῆ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου ἐναντίον τῶν Τριβαλλῶν, θὰ πρέπει ν' ἀναφερθῆ πὼς κάτι τέτοιο εἶναι πολὺ δύσκολον, καθὼς ἡ μοναδικὴ πηγὴ, ὁ Ἀρριανός, ποὺ ἀναφέρει λεπτομερῶς τὴν ἐκστρατεία αὐτὴ, δὲ μᾶς παρέχει ἰκανὲς πληροφορίες Ἀπὸ ποιοῦ στενοῦ διάβηκε ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Αἴμο, Ἀπ' τὸ Kalifer, (Droysen) Ἀπ' τ' ἀνατολικώτερον Shipka; (Kaerst, I, 321, Glotz-Cohen, IV, 46, Schachermeyr, 111, 96, Σαράντης, Α' 180) Ἀπ' τὸ δυτικώτερον Troyan; (Bosworth, I, 54) Ποιὸς ὁ Λύγιος ποταμὸς, Ὁ Yantra, (Droysen, Σαράντης, Α' 182) ὁ Kamchiya, (Schafer, *Demosthenes*², III, 106, 2, Beloch, III, 2, 353) ἢ κάποιος παραπόταμος τοῦ Vit, κοντὰ στὴν Πλευνα, (Bosworth, I, 56-7, Fuller, 221, 1) Καί, τέλος, σὲ ποιοῦ σημεῖον διάβηκε τὸν Δούναβη, Ποῦ δηλαδὴ βρισκόταν ἡ Πεῦκη, εἶναι τὸ νησί π' ἀναφέρει ὁ Στράβων, Ζ' 305, στὶς ἐκβολὰς τοῦ Δούναβη, (Hammond, *JHS*, XCIV, 1974, 78, 25) Ἡ βρισκεται παραπάνω, καὶ ποῦ ἀκριβῶς, Μεταξὺ Ruse καὶ Σιλιστρίας, (Droysen, Schafer, Beloch, ὁ π) Ἡ δυτικώτερα, ὡς τὸ Vidin καὶ τὸ Turnu-Severin (Bovis), ἈΛΛ' ἡ λύσις βέβαια δλων αὐτῶν τῶν προβλημάτων ἐξαρτᾶται ἄμεσα (καθὼς εὐστοχα διά-

νάβιοι στείλαν πρέσβεις με δῶρα τῶν τόπων τους στο στρατόπεδο τῶν Μακεδόνων καὶ γύρευαν εἰρήνη με τὸν Ἀλέξανδρο, πού ἀμέσως τοὺς δόθηκε. Κι ὁ βασιλιάς ἀκόμα τῶν Τριβαλλῶν, ὁ Σύρμος, καθὼς εἶδε πὼς δὲ θὰ μπορούσε καὶ πολὺ νὰ κρατηθῆ στο νησί τοῦ ποταμοῦ, ὑποτάχθηκε. Τότ' ἔφτασαν ἐκεῖ καὶ πρέσβεις τῶν Κελτῶν, ἀπὸ τὰ ψηλά βουνὰ πάνω στὴν Ἀδριατικὴ, πούχανε μάθει ὅλα τὰ κατορθώματα τοῦ Μεγαλέξαντρου, καὶ θέλανε κι αὐτοὶ τὴ φιλία του· κι αὐτοῦ πού πῖναν, διηγιέτ' ἕνας παριστάμενος, ἔτσι μεγαλόσωμοι πούτανε κι ἀγέρωχοι, τοὺς ρωτᾷ «Τί τάχα φοβοῦνται παραπάνω στὸν κόσμο;» θαρρῶντας πὼς θὰ τοῦ ποῦν: «Ἐσένα!» Μὰ κείνοι τοῦ ἀποκρίθηκαν: Τίποτα! Ἐὸν μπάς καὶ τοὺς πέσει ὁ οὐρανὸς στο κεφάλι!.. Τὴ φιλία, ὅμως, τέτοιου ἀντρα σὰν κι αὐτόν, τὴ λογαριάζουνε περισσότερο ἀπ' ὅλα!.. Κι ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς γέμισε πλούσια δῶρα, κατευοδώνοντάς τους σὰ φίλους καὶ σύμμαχους - λέγοντας ὅμως καὶ πὼς εἶν' ἀλαζόνες.²⁰⁹

Ἐχοντας πιά ἐπιβληθῆ στους αὐτόνομους Θρᾶκες καὶ κατανικήσει τοὺς Τριβαλλοὺς — ὥστε νάχουν κατασταλῆ ἀναγκαῖα κ' οἱ Ὀδρῦσες καὶ νάχη σ' ὅλους τοὺς νότιους τοῦ κάτω Δούναβη παγιωθῆ βαθιὰ ἢ αἰσθησῆ τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς — ὁ Ἀλέξανδρος καὶ με τὴν κατατρόπωση τῶν Γετῶν ἔχει ὀλοκληρώσει τὸ σκοπὸ τῆς ἐκστρατείας του, κατοχυρώνοντας ἔτσι τὸ μεγάλο ποταμὸ σὰν ὄριο βορεινὸ σαφὲς τῆς ἐπικράτειάς του, καὶ κατηφορίζει τώρα, γυρνῶντας, μὲς ἀπ' τὴ χώρα τῶν συμμάχων του τῶν Ἀγριάνων²¹⁰ (τὴν πεδιάδα τῆς Σόφιας), ὅταν τοῦ ἀναγγέλλεται, πὼς ὁ ἡγεμόνας τῶν Ἰλλυριῶν, ὁ Κλεῖτος, ἔπιασε τὸ στενὸ τοῦ Πηλίου, ἐνῶ καὶ τῶν Ταυλάντιων ὁ Γλαυκίας ἔχει ξεκινήσει γιὰ νὰ ἐνωθῆ μ' αὐτόν, κ' οἱ συνεννοημένοι μαζί τους Αὐταριαῖτες

κρινε ὁ Vullc (*Klio*, 9, 1909, 490-1, κι ἀναλυτικώτερα στο *Ἐννια, Hommage internationale à l'Université nationale de Grèce, Athènes, 1912, 181-203*) — ἀπὸ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τῆς περιοχῆς τῶν Τριβαλλῶν Ὁ ἴδιος φρονεῖ πὼς ζοῦσαν μεταξὺ Timok καὶ Isker ἀλλὰ κι αὐτὴ ἢ ἀποψη δὲν ἔγινε δεκτὴ χωρὶς ἀντιρρήσεις Ὁ Polaschek, *RE*, VI A, 2, 2392-8, στο *ἄρθρο Triballi*, καὶ *RE*, XIX, 2, 1387-9, στο *ἄρθρο Peuce* 2, παραμένει σκεπτικὸς Σύντομη βιβλιογραφικὴ ἀνασκόπηση στο Seibert, 78, καὶ διεξοδικὴ ἀνάλυση ὅλων τῶν σχετικῶν θεμάτων στο Bosworth, I, 51-65]

209^α Ἀρριανός, Α' 4, 8 Στράβων, Ζ' 301 (κατὰ Πτολεμαῖο) [FGH (138), ἀπόσπ 2 Πρβλ ὁ 192 Γιὰ τὸ ἀν ὁ Ἀρριανός (κατὰ Kornemann, 46) ἢ ὁ Στράβων ἀποδίδει πιστότερα τὸν Πτολεμαῖο, βλ Bosworth, I, 64]

210 Ἀπὸ τὴ θέση τῆς χώρας τῶν Ἀγριάνων μπορεῖ νὰ συμπεράνη κανεὶς, σχεδὸν με βεβαιότητα, πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, μέσφ Σόφιας καὶ Koestendil (Kyustendil), προχώρησε στὰ Σκόπια, κι ἀπ' τὸν πάνω Ἀξιό, μέσφ τῆς χώρας τῶν Παιόνων, ἀκολούθησε τὸ συντομώτερο δρόμο πρὸς τ' ἀπειλούμενα δυτικὰ σύνορα Γι' αὐτὸ κι ὁ Ἀρριανός, Α' 5, 1, λέει ἐπ' Ἀγριάνων καὶ Παιόνων προῦχώρει Στὴ Σόφια ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε ἀκόμα 350χλμ νὰ κἀνη γιὰ τὸ Πῆλιο

έτοιμάζονται να χτυπήσουν τη μακεδονική στρατιά μες από τὰ βουνά. Ἡ κατάσταση δὲν ἦταν διόλου εύκολοαντιμετωπίσιμη. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέχει 8 μέρες πορεία, καὶ περισσότερο, γιὰ νὰ προφτάσῃ νὰ σώσῃ τὸ Πήλιο ἐκεῖνο, κλειδί τῶν κοιλάδων Ἄψου καὶ Ἀλιάκμονα στὰ δυτικά τῆς χώρας του· καὶ ἂν δυὸ μόνο μέρες τὸν κράταγε ἡ ἐπίθεση τῶν Αὐταριατῶν, οἱ ἐνωμένοι Ἰλλυριοὶ καὶ Ταυλάντιοι δὲν ἦταν δύναμη ἀμελητέα, καὶ μπορούσαν ἀπ' τὸ Πήλιο νὰ μποῦν στὴν καρδιά τῆς Μακεδονίας, νὰ καταλάβουν τὴ σπουδαία γραμμὴ τοῦ Ἐριγῶνα ποταμοῦ καὶ κρατῶντας ἔτσι ἀνοιχτὴ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς τόπους τοὺς νάχουν ἀποκλείσει τὸν Ἀλέξανδρο ἀπὸ τίς νότιες περιοχὲς τῆς πατρίδας του καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα παρακάτω - καὶ ὅπου μάλιστα εἶχαν πιά ἐκδηλωθῆ ἐπικίνδυνες κινήσεις· καὶ ναὶ μὲν ὁ Φιλώτας κράταγε τὴν *Καδμεΐα* μὲ ἰσχυρὴ φρουρά, καὶ ὁ Ἀντίπατρος στὴ Μακεδονία εἶχε ἀκόμα διαθέσιμο στρατὸ γιὰ ὑποστήριξή του, ἀλλὰ χωρὶς τὴ δικιά του στρατιά λίγα ἐν τέλει μπορούσε, καὶ ἡ στρατιά τῶν αὐτῶν παραῆταν στενευμένη...

Τὰ πράγματα, γενικά, βρίσκονταν ἐπὶ ζυροῦ ἀκμῆς· μιὰ μάχη ἀτυχῆ καὶ ὅλα μπορούσαν νὰ γκρεμιστοῦν, ὅσα μὲ τόσους κόπους εἶχαν κατορθωθῆ ἀπ' τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο.

Καὶ φτάνει τότε· ἐκεῖ μὲ τοὺς ὑπασπιστές του, καὶ ὅσους κράταγε κοντά του πιὸ γεροὺς καὶ καλοαρματωμένους, ὁ βασιλιάς ὁ Λάγγαρος τῶν Ἀγριάνων, π' ἀκόμα καὶ ὅσο ζοῦσ' ὁ Φίλιππος εἶχε δεῖξει πὼς ἦταν φίλος τοῦ Ἀλέξανδρου, μὰ καὶ ποῦ τώρα οἱ δικοὶ του στὴν ἐκστρατεία πάλ' εἶχαν ἔτσι σταθῆ στὸ πλευρό του, πιστά, καὶ σὰ μαθαίνῃ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος σκεφτότανε τὸ χασομέρι, καὶ ρώταγε λοιπὸν γιὰ τοὺς Αὐταριαῖτες, τίλογος ἦταν καὶ πόσοι, τοῦ λέει νὰ μὴν πολυσοκίτῃται μὲ δαύτους, ποῦταν οἱ πιὸ ἀνίκανοι γιὰ πόλεμο ἀπ' ὅλους ἐκεῖ πάνω, καὶ πὼς ὁ ἴδιος θάμπῃ στὸν τόπο τους νὰ καθαρῖσῃ, νὰ μείνῃ ἀνενόχλητος ὁ Ἀλέξανδρος στὴν πορεία του.

Κ' ἐκεῖνος εἶπε ναί, καὶ ὁ Λάγγαρος ὤρμησε καὶ ἀλώνιζε τὰ βουνά καὶ τὰ φαράγγια τους - καὶ πράγματι δὲν πειράξανε τὴ στρατιά ποῦ κατηφόριζε. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν τίμησε τὸν πιστό του σύμμαχο, καὶ ἀρραβωνιάζοντάς τον μὲ τὴν ἀδερφή του, ἀπ' ἄλλη μάνα, τὴν Κυνάνη, καὶ καλῶντας τον, ἅμα θὰ τέλειωνε μὲ τοὺς Αὐταριαῖτες, νὰ κατέβαινε στὴν Πέλλα, γιὰ τὸ γάμο τους. (Ὁ Λάγγαρος ὁμῶς ἀρρώστησε, μετὰ τὴν ἐκκαθάριση αὐτῆ, καὶ πέθανε.)

Τὸ πελώριο ἐκεῖνο συγκρότημα βουνῶν, ποῦ χωρίζουνε τὰ νερὰ τῶν Ἰλλυρικῶν καὶ τῶν μακεδονικῶν ποταμῶν, τὸ σκίζει, νότια ἀπὸ τὴ Λυχνίτιδα — τὴ λίμνη Ὀχρίδα δηλαδή —, ἓνα χάσμα, μήτε 15χλμ φαρδύ, ἀπ' ὅπου κυλάει, πρὸς τὰ δυτικά, τὰ πρῶτα του νερὰ ὁ Ἄψος ποταμός, κ' εἶν' ἡ φυσικὴ πύλη Μακεδονίας - Ἰλλυρίας. Προτοῦ ἀπλώσῃ

τὴν ἐπικράτειά του ὡς τὴ λίμνη δὲν εἶχ' ἡσυχάσει ὁ Φίλιππος· κι ἀνάμεσα στὶς θέσεις καὶ τὰ μετερίζια, ποὺ ἐλέγχουν δρόμους καὶ περάσματα στὴν περιοχὴ αὐτῆ, τ' ὄρεινὸ Πήλιο ὑπερέχει, σὰν τὸ πιὸ γερὸ καὶ κρίσιμο φρούριον· στημένο κεῖ, ὀρθόκοφτο ταμπούρι, ἀντίκρου στὰ κράσπεδα τῶν ἰλλυρικῶν ὄροσειρῶν τριγύρω, δέσποζε πᾶν ἀπὸ τὴν ὁδὸ κατὰ κάτω, στὸ νοτιᾶ, ποὺ ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐριγῶνα²¹¹ καὶ τοῦ Ἀλιάκμονα τράβαε γιὰ τὴ μεσημβρινὴ Μακεδονία· ὁ δρόμος, ἀντίστροφα, γιὰ τὸ Πήλιο,²¹² σερνόταν σύρριζα κειμέσα στὴ σκιστὴ κοίτη τοῦ Ἄψου, καὶ τόσο στένευε δῶ κ' ἐκεῖ, ποὺ φάλαγγα στρατοῦ, μῆτε τέσσερις ἀσπίδες μέτωπο ἂν εἶχε, δὲν πέρασε!

Τέτοιο κλειδὶ λοιπὸν ἔπιασε κιάλας ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἰλλυριῶν, γι' αὐτὸ κι ὁ Ἀλέξανδρος ἀνηφόριζε τὸν Ἐριγῶνα ἔτσι βιαστικά, νὰ ξαναπάρῃ τὸ φρούριον πρὶν πλακώσουν κ' οἱ Ταυλάντιοι.

Φτάνει μπροστὰ στὴν πόλη καὶ στρατοπεδεύει δίπλα στὸ ποτάμι τὸν Ἑορδαϊκὸ, ποὺ χύνεται στὸν Ἄψο, μὲ σκοπὸ τὴν ἄλλη μέρα νὰ χτυπήσῃ τὸ τεῖχος. Ὁ Κλεῖτος εἶχε πιάσει μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς του τριγύρω τὰ ψηλὰ καὶ δασωμένα, γιὰ νὰ χτυπᾶν ἀπὸ παντοῦ τοὺς Μακεδόνες ἂν ρίχνονταν στὸ Πήλιο - καὶ τῶν Ταυλάντιων ὁ βασιλιάς Γλαυκίας δὲν

211² [Σημερινός Crna]

212² Ἡ θέση τοῦ Πηλίου — ποὺ καλιότερα τοποθετοῦσαν πολὺ βορειοανατολικώτερα, γιὰτὶ δὲν ὑπολόγιζαν τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνει ὁ Τίτος Λίβιος (XXXI, 40) — ἐντοπίστηκε μ' ἀρκετὴ ἀκρίβεια ἀπ' τὸν Barbé du Bocage καὶ θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ στὰ περὶχωρα τῆς σημερινῆς Κορυτσᾶς, ἴσως πλησιέστερα στὸ στενὸ Τσαγκόνι, ἀπ' ὅπου ὁ Ἑορδαϊκὸς (Δεβόλης) ἀνοίγει τὸ δρόμο του πρὸς τὰ δυτικά, κι ὅπου ὁ Kierpert, *Karte der Flussgebiete der Drin und des Wardar*, 1867, τοποθετεῖ τὴν Πλιάσα, μπρὸς ἀπ' τὴ δυτικὴν εἴσοδο τοῦ στενοῦ. [Ἡ γραφὴ Πήλιον εἰν' αὐθαίρετη διόρθωση ὠρισμένων ἐκδοτῶν τοῦ Ἀρριανοῦ. Τὰ χειρόγραφα παραδίδουν Πέλλιον, γραφὴ ποὺ προτίμησε κι ὁ Roos. Βλ. Bosworth, I, 69 Ὁ Σαράντης (A', 188-95, μὲ σχεδιαγράμματα, κι Ἄρχαία Μακεδονία, III, 247-52) βάσει ἐπιτόπιας περιήγησής του, τοποθετεῖ τὸ Πέλλιο κάπου 5χλμ βορειοανατολικά τῆς Πλιάσας, πάλι στὸ στενὸ Τσαγκόνι, κι ἀνάλογα περιγράφει τὶς μάχες καὶ τὶς τακτικὲς κινήσεις (Βλ. καὶ Fuller, 224-6) Ἀντίθετα ὁ Hammond (*JHS*, XCIV, 1974, 81-2, συντομώτερα: Ἄρχαία Μακεδονία, II, 503-9, καὶ τοῦ ἴδιου: *Alexander*, 49-54), ὅστερ' ἀπὸ ἐπιτόπου ἀναγνώριση, τὸ 1972, κατάληξε πὼς τὸ Τσαγκόνι δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν περιγραφή τοῦ Ἀρριανοῦ, ταύτισε τὸ στενὸ ἀπ' ὅπου ἡ *πάροδος ἐγένετο* μὲ τὸ Gryke e Ujku (Φαράγγι τοῦ Λύκου, ὅπου περνάει σήμερα τὸ κανάλι Ventrak τῆς μικρῆς Πρέσπας) καὶ θεώρησε πὼς τὸ Πέλλιο βρισκόταν στὸ λόφο Gorice, ἀκριβῶς ὅπου σμίγουν Ventrak μὲ Δεβόλη Ἡ ἀνάλυση-ἀναπαράσταση τῶν ἐπιχειρήσεων, στὸ συγκεκριμένο ἔδαφος, ποὺ κάνει ὁ Hammond (*JHS*, 77-87), παρὰ τὶς ὅποιες ἐπιμέρους ἐπιφυλάξεις ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ διατυπωθοῦν, εἶναι πολὺ καλὴ Ὁ Bosworth (I, 67-73, καὶ *Macedonian Studies-Edson*, «The location of Pellion», 87-97) φρονεῖ ὡστόσο πὼς τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ἀκριβῆ ἐντοπισμὸ τοῦ Πελλίου, ἀναιρῶντας ἔτσι ὅλες τὶς δυνατότητες γιὰ ὅποια ἐντέλει πιστὴ ἀναπαράσταση.]

τοῦχε φτάσει ἀκόμα. Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν ζύγωνε τὴν πόλη καὶ τότε οἱ Ἴλλυριοὶ σφάζουν, γιὰ θυσία, τρία ἀγόρια, τρία κορίτσια, καὶ τρία μαῦρα κριάρια, κι ὠρμῶν ναρθοῦν στὰ χέρια μὲ τοὺς Μακεδόνες! Μὰ σὰν πιαστῆκαν, σπάσανε. Κι ἀφήνουν τὶς γερὲς θέσεις πού κράταγαν, κι ὡς καὶ τὰ σφαχτάρια ἐκεῖνα τοὺς παράτησαν αὐτοῦ καὶ χύνονται νὰ σωθοῦν στὸ Πήλιο!

Καὶ λοιπὸν τῆ μέρα κείνη ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἔκλεισε μέσα στὴν πόλη, καὶ στρατοπεδεύει κοντὰ στὸ τεῖχος, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τοὺς περιτειχίσῃ, νὰ τοὺς ἀποκλείσῃ. Τὴν ἄλλη ὡστόσο καταφτάνει — καὶ μὲ πολλοὺς Ταυλάντιους, πού ξεμύτισαν στὶς κορφὲς ὀλόγυρα — ὁ Γλαυκίας. Καὶ τότε πιά κι ὁ Ἀλέξανδρος βλέπει πὼς γιὰ τὴν ὥρα δὲ μποροῦσε νὰ τὸ πάρῃ τὸ Πήλιο μὲ τὴ δύναμη πούχε, καὶ τόσοις πολεμιστὲς πούχαν μαζευτῆ μέσα σὲ δαῦτο, καὶ τόσοις τοῦ Γλαυκία στὰ βουνα ἀποπίσω του, νὰ τοῦ πέσουν ἀπὸ ψηλά, πάνω π' αὐτὸς θὰ πολέμαε κοντὰ στὸ τεῖχος. Ἔτσι πούταν τὰ πράγματα χρειαζόταν μεγάλη προσοχή. Ἡ ἐπιχείρησι τραβοῦσε - κ' ἔστειλε γιὰ ἐπισιτισμὸ τὰ ὑποζύγια ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, μὲ τὸ Φιλῶτα, καὶ κάμποσους ἵππεις. Μόλις ὁ Γλαυκίας πῆρε εἶδησι τὴν κίνησι, βγῆκε καταπάνω τοὺς κ' ἔπιασε τὰ βουνα γύρω ἀπ' τὴν πεδιάδα ἀπ' ὅπου θάπαιρναν τ' ἀναγκαῖα. Σὰν τὸ μαθε ὁ Ἀλέξανδρος, πὼς κινδυνεύει ὁ Φιλῶτας μὲ τ' ἀπόσπασμα καὶ τὰ ὑποζύγια, ἂν τοὺς ἔπιανε κ' ἡ νύχτα, παίρνει τοὺς ὑπασπιστὲς, τοὺς τοξότες, τοὺς ἀγριᾶνες καὶ καμμιά τετρακοσαριά ἵππεις, κι ὀρμαίει νὰ βοηθήσῃ, ἀφήνοντας τ' ἄλλο στράτευμα κοντὰ στὴν πόλη - γιὰ νὰ μὴ φύγουνε κι ὅλοι, καὶ βγοῦν οἱ ἄλλοι ἀπ' τὸ Πήλιο κ' ἐνωθοῦν μὲ τοὺς Ταυλάντιους. Ὅποτε κι ὁ Γλαυκίας, σὰν τοῦπαν πὼς πλακώνει ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφήνει τὰ ὑψώματα, κ' ἔτσι ὅλοι τοῦ Φιλῶτα γύρισαν ἀπίραχοι, μὲ τὸν πολῦτιμο ἐπισιτισμὸ, στὸ στρατόπεδο.

Ἡ κατάστασι ὅμως ἔσφιγγε, μέρα μὲ τὴ μέρα· στὴ σχεδὸν ἀποκλεισμένη ἐκείνη κοιλάδα, ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε δυνάμεις ἀρκετὲς εἶχε, γιὰ νὰ προσπαθήσῃ κάτι ἀποτελεσματικὸ ἐναντίον τῶν δυὸ του ἀντίπαλων, οὔτε τροφίμα ἐπαρκῆ γιὰ νὰ κρατηθῆ ἐκεῖ ὅσο νάρθουν ἐπικουρίες. Ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀλλ' αὐτὸ ἔδειχνε καὶ πολὺ πιὸ ἐπικίνδυνον. Ὁ Κλεῖτος κι ὁ Γλαυκίας πίστευαν — κι ὄχι ἀβάσιμα — πὼς τὸν εἶχανε πιά στὸ χέρι, στενεμμένον σὲ τόσο ἄσχημο τόπο. Γιατ' εἶχανε πιάσει τὰ ὑψώματα τριγύρω, μὲ πολλοὺς ἵππεις, ἀκοντιστὲς, σφενδονητὲς κι ὀπλίτες, πού μποροῦσαν στὸ στενὸ ἐκεῖνο δρόμο νὰ χτυπήσουν ἀπὸ ψηλά τὸ στρατὸ του καὶ νὰ τὸν λιανίσουν, ἐνῶ κι ἀπὸ τὸ φρούριον μποροῦσαν κ' οἱ Ἴλλυριοὶ νὰ χιμήσουν σ' ὄσους θάφευγαν.

Κι ὡστόσο, κι αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ παράτολμους τακτικoὺς ἐλιγμούς, πού μόνον ἓνας πείθαρχος μακεδονικὸς στρατὸς μποροῦσε νὰ

ἐκτελέσῃ ἐπακριβῶς καὶ ταχύτατα, διάλυσε τὶς ἐλπίδες τῶν ἀντιπάλων του. Ἐνῶ οἱ περισσότεροὶ του ἵππεις, κι ὄλ' οἱ ψιλοὶ, κρατούσανε σταθερὸ μέτωπο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ φρουρίου, ὡστ' ἀποκεῖ ν' ἀποκλείεται κάθε κίνδυνος, ἡ φάλαγγα τάχτηκε σὲ βάθος 120 ἀντρῶν, καὶ μὲ διακόσιους ἵππεις σὲ κάθε κέρασ προέλαυσε στὴν πεδιάδα ὀλότελα σιωπηλὰ - γιὰ ν' ἀκούγονται τὰ προστάγματ' ἀμέσως. Ὁ τόπος ἦταν ζωσμένος σὰν ἀπόνα πέταλο ἔτσι λόφων ποὺ βάσταγαν οἱ Ταυλάντιοι κι ἀπειλοῦσαν ἀποκεῖ ψηλότερα τὰ πλευρὰ τῆς δύναμης ποὺ ζύγωνε. Ἄλλ' ἄξαφνα τὸ συμπαγὲς ἐκεῖνο τετράγωνο σῶμα κατεβάζει καὶ προβάλλει ὄλα του τὰ δόρατα μπρὸς καὶ τραβάει καταπάνω στοὺς λόφους γοργά! Κι ἀπότομα πάλι στρίβει δεξιὰ καὶ τραβάει κατακεῖ πιὸ γοργὰ τῶρα κι ὄλο μαζί! Κι ὅταν ἄλλοι πᾶν ἀπ' ἄλλοῦ νὰ τοῦ ὀρμήσουν, ἔχει αὐτὸ κιόλα στρίψει, καὶ πηγαίνει καταπάνω τους κι αὐτωνῶν! Κ' ἔτσι, πότε κατὰ δῶ, πότε κατὰ κεῖ, πολλὲς φορὲς ἀλλάζοντας σύνταξη καὶ σχηματισμοὺς καὶ πορεία οἱ Μακεδόνες περνᾶν μὲς ἀπ' τοὺς λόφους σὰ μαχαίρια, καὶ στὸ τέλος, ἀπότομα, τινάζουν ἀπ' τ' ἀριστερὸ τους ἓνα ἔμβολο σὰ γιὰ νὰ τοὺς ξεσκίσουν κι ὀρμᾶν ὄλοι ἔτσι στοὺς ἐχθροὺς.²¹³

Κ' οἱ βάρβαροι, ποὺ τοὺς κοίταγαν κι ἀπὸ πρὶν καὶ τάχαν χαμένα μὲ τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν τάξη καὶ τὸ κοφτὸ τῶν κινήσεων, καθὼς εἶδαν τῶρα κιόλας νὰ τοὺς χιμᾶν οἱ γύρ' ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, δὲν ἄντεξαν καὶ παρατᾶν τοὺς πρώτους λόφους! Κι ὅταν αὐτὸς διατάξῃ κι ἀλαλάζουν ὄλ' οἱ Μακεδόνες, καὶ βαρᾶν τὰ δόρατα δυνατὰ στὶς ἀσπίδες, οἱ Ταυλάντιοι πιὰ τρομάζουνε καὶ παραπάνω ἀπ' τὴ βουή, κι ὀρμᾶν μὲς στὴν πόλη, ἀφήνοντας τὰ ὑψώματα!..

Μόνο μιὰ ὀμάδα κρατοῦσ' ἀκόμα ἓνα λόφο, δίπλα στὸ δρόμο· κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε τοὺς *σωματοφύλακες* καὶ τοὺς *ἐταίρους* πούχε κοντὰ του,²¹⁴ νὰ ἐπελάσουν νὰ τὸν πάρουν, κι ἂν οἱ ἐχθροὶ τοὺς ἀντιστέκονταν, νὰ κατέβουν οἱ μισοὶ ἀπ' τ' ἄλογα καὶ νὰ πολεμᾶν πεζοὶ μὲ ἵππεις μαζί! Ἄλλὰ σὰν εἶδαν ἐκεῖνοι νὰ τοὺς ὀρμᾶνε, φύγανε δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ λόφο. Καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος τὸν κατέλαβε, φώναξε

213 Δέν εἶμαι βέβαιος ἂν κατάλαβα καλὰ τὴν τεχνικὴ πλευρὰ τῶν ἐλιγμῶν αὐτῶν Ἡ πληροφορία, πάντως, ὅτι τὸ βάθος τῆς φάλαγγας ἦταν 120 ἄντρες, θὰ μπορούσε ἴσως νὰ βοηθήσῃ στὴν ἐκτίμησι τῆς δύναμης τοῦ πεζικοῦ ποὺ τὴ συγκροτοῦσε, μιὰ καὶ τὸ βάθος τῆς παράταξης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς θὰ σχηματιζόταν τετράγωνο μὲ σχεδὸν ἴσο μέτωπο καὶ βάθος

214^F Ἄρριανός, Α' 6, 5 *τοῖς σωματοφύλαξι καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐταίροις* δὲν ἐννοεῖ τοὺς γνωστοὺς 7 *σωματοφύλακες*, ἀλλὰ τὸ τάγμα τῶν βασιλικῶν παιδῶν, ποὺ συχνὰ μνημονεύονται στὶς ἐπόμενες μάχες [Ἀντίθετα, ὁ Berne, I, 122, 3 φρονεῖ πὼς μὲ τὸν ὄρο *σωματοφύλακες* λέγοντ' ἐδῶ οἱ 7 ἐκεῖνοι εὐγενεῖς ἀξιωματοῦχοι, ἐνῶ παρακάτω (123) ἀνασκευάζει διεξοδικὰ καὶ τὴν ταύτιση αὐτῆ *σωματοφυλάκων* καὶ βασιλικῶν παιδῶν (Βλ ὁ 288, καὶ Bosworth, I, 72)]

κι όλες τις άλλες ίλες τῶν ἰππέων, καὶ τοὺς 2000 τοξότες, καὶ τοὺς ἀγριᾶνες, νάρθουν κοντά του, ἐνῶ διατάζει καὶ τοὺς ὑπασπιστῆς καὶ τὰ τάγματα τῶν μακεδόνων νὰ περάσουν τὸ ποτάμι πίσω πάλι (γιὰ νὰ τοὺς χωρίζη αὐτὸ πιά ἀπ' τὴν πόλη) κι ὅσοι φτάνουν νὰ παρατάσσωντ' ἀμέσως μ' ἐνωμένες τις ἀσπίδες (γιὰ νὰ μοιάζη πιὸ πυκνὴ ἢ φάλαγγά τους ἀπ' τὴν ἄλλη ὄχθη), κι ὁ ἴδιος ἔστεκε, ὀπισθοφυλακῆ, νὰ παρακολουθῆ ἀπὸ τὸ λόφο τις κινήσεις τῶν ἐχθρῶν. Ἐκεῖνοι τότε, καθὼς εἶδαν τὸ στρατὸ νὰ διαβαίνει, ροβολᾷν ἀπ' τὰ ὑψώματα νὰ ριχτοῦν στοὺς τελευταίους, πού θ' ἀποτραβιόντουσαν μὲ τὸν Ἀλέξανδρο· ἀλλ' αὐτός, καθὼς ζυγῶναν, ξεχύνεται ἀστραπῆ μὲ τοὺς δικούς του, ἀλάλαξε κ' ἡ φάλαγγα (σὰ νὰ ὤρμαγε κι αὐτὴ ἀπὸ τὸ ποτάμι), καὶ τοῦτοι πιά τρομάζουνε, πῶς ὅλοι τάχα μαζί τοὺς χιμᾶνε, καὶ στρίβουν καὶ φεύγουν! Πάνω κεῖ ὁ Ἀλέξανδρος φέρνει κι ἀγριᾶνες καὶ τοξότες τρέχοντας στὸ ποτάμι, καὶ φτάνει πρῶτος καὶ περνάει· μὰ βλέποντας πῶς οἱ ἐχθροὶ προλάβαιναν τοὺς τελευταίους, στήνει τις μηχανές στὴν ὄχθη καὶ διατάζει νὰ τοὺς ρίχνουν ὅσο μπορούσαν πιὸ μακριὰ μὲ δαῦτες, ἀλλὰ μαζί κ' οἱ τοξότες, πούχανε μπῆ, νὰ χτυπᾶνε κι αὐτοί, ἀπὸ τὴ μέση τοῦ ποταμοῦ! Κ' ἔτσι τοῦ Γλαυκία οἱ ταυλάντιοι δὲν ξεθάρρευαν νάμπουν στὸ βαλλόμενο, κ' οἱ μακεδόνες στὸ μεταξύ πέρασαν σίγουρα τὸ ποτάμι, καὶ κανεὶς τους δὲ σκοτώθηκε σ' αὐτὴ τὴν ἀπαγκίστρωσή τους, ἐνῶ πολεμῶντας ὁ Ἀλέξανδρος μπροστὰ πάντα, ὅπου κι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος, χτυπήθηκε στὸ λαιμὸ ἀπὸ ρόπαλο κ' ἔφαγε καὶ μιὰ πετριά στὸ κεφάλι!..

Μὲ τὴν ἀπαγκίστρωση τούτη ὄχι μόνον γλύτωσ' ἀπὸ προφανῆ καὶ κρίσιμο κίνδυνο τὸ στρατὸ του, ἀλλὰ κι ἀπ' τὴ θέση τῶρ αὐτὴ στὴν ἄλλη ὄχθη μπορούσε πιά κι ὅλους τοὺς δρόμους καὶ τις κινήσεις τῶν ἐχθρῶν νὰ ἐλέγχη, μὰ καὶ σ' ἀπραξία νὰ τοὺς κρατᾶ, ἂν ἤθελε νὰ γυρέψη καὶ περίμεν' ἐνισχύσεις.²¹⁵ Οἱ ἐχθροὶ ὅμως τοῦ ἔδωσαν κ' εὐκαιρία πολὺ πιὸ νωρὶς νὰ τολμήσῃ κάτι πούφερε γρήγορο τέλος στὴν ὄλ' ὑπόθεση: θαρρῶντας πῶς ἡ ἀπαγκιστρωτικὴ ἐκεῖν' «ὑποχώρησή» του στὴν ἀπέναντι ὄχθη ἔγιν' ἀπὸ φόβο, ξεθαυρέψανε καὶ στρατοπέδευαν μπρὸς ἀπὸ τὸ Πήλιο, σὲ μεγάλο μᾶκρος, χωρὶς νὰ πάρουνε καὶ μέτρα· οὔτε τάφρο κἀναν οὔτε πρόχωμα, μῆτε σκοπιῆς βγάζανε καὶ προφυλακές. Ὅπου κι ὁ Ἀλέξανδρος, σὰν τόμαθε, περνάει ἄξαφνα, τὴν 3^η νύχτα, πάλι τὸ ποτάμι, μὲ τοὺς ὑπασπιστῆς, τοὺς ἀγριᾶνες, τοὺς τοξότες καὶ 2 μονάχα φάλαγγες, χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ περάσουν καὶ τ' ἄλλα τάγματα, καὶ ρίχνει τοὺς τοξότες του καὶ τοὺς ἀγριᾶνες ὁλόισα στὸ

215 Ἡ ἔκφραση τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 5, 8, ζῖν τῆ παρούση δυνάμει, ὑποδηλώνει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε λοιπὸν ζητήσῃ ἐνισχύσεις

στρατόπεδό τους (αυτοῦ ὅπου τῆ λιγώτερη ἀντίσταση μποροῦσαν νὰ ἀντιτάξουν), καὶ τοὺς πιάνουσε στὸν ὕπνο, τρομαγμένους κι ἄοπλους, χαμένους, χωρὶς κουμάντο καὶ κουράγιο γι' ἀντίσταση, καὶ τοὺς σφάζαν αὐτοῦ στὶς σκηνές καὶ στὸ μακρὺ διάδρομο τοῦ μεγάλου στρατόπεδου, πούτρεχαν ἀλαλιασμένοι νὰ σωθοῦνε, καὶ πολλοὺς γραπώσανε, κι ἄλλους κυνηγήσαν ὡς τὰ ὑψώματα τῶν Ταυλάντιων, καὶ γλυτῶναν μόνον ὅσοι ρίχνανε τ' ἄρματα τους καὶ παραδινόντουσαν. Κι ὁ ἴδιος ὁ Κλεῖτος χύθηκε μέσα στὴν πόλη, τῆς ἔβαλε πίσω του φωτιά, καὶ κατάρφερε νὰ ξεφύγῃ στὴ χώρα τῶν Ταυλάντιων, στὸ Γλαυκία.²¹⁶

Ἔτσι ξαναστερεώθηκαν αὐτοῦ τ' ἀρχαῖα σύνορα τῆς μακεδονικῆς ἐπικράτειας - καὶ στοὺς νικημένους ἡγεμόνες δόθηκ' εἰρήνη, φαίνεται, μὲ τὸν ὄρο ν' ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Μακεδονίας.²¹⁷

Τ' ἀπαντωτὰ χτυπήματα, ποὺ μὲ τόσες παράτολμες ἐπιθέσεις βιάστηκε νὰ δώσῃ, γιὰ νὰ τσακίσῃ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς συμμάχους τους ὁ Ἀλέξανδρος, δείχνουν τί ἀνυπομονησία τὸν ἔτραγε νὰ τελειώνῃ μιὰ ὥρα ἀρχύτερα ἀπὸ κειπάνω, γιατί ἐνῶ τόσα εἶχε μὲ τοὺς βορεινοὺς του, ταραχὴ ξέσπασε πάλι στὸ νοτιῶν, στὴν Ἑλλάδα, ποὺ, ἂν δὲν πνιγόταν γρήγορα, μποροῦσε γιὰ πολὺν καιρὸ ν' ἀναστείλῃ, ἂν ὄχι καὶ ὀριστικὰ ν' ἀποκλείσῃ, κάθε ἰδέα ἐκστρατείας κατὰ τῶν Περσῶν.

Κ' εἶχαν ἀναγνωρίσει βέβαια οἱ Ἕλληνες τὴν ἡγεμονία στὸν Ἀλέξανδρο, συνομολογῶντας κίόλας συμμαχία μαζί του, στὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ σὰ μάκρυνε γιὰ τὸ βοριῶν μὲ τὴ στρατιά του, τ' ἀφτιά πρόθυμα ξαναστήθηκαν ν' ἀκούσουνε τὰ λόγια κ' οἱ καρδιές νὰ ξαναλαχταρήσουν ὅσα τάζαν πάλι κάποιοι γιὰ «ἐλευθερία», τάχα, καὶ «καλοὺς παλιούς καιρούς»! Κ' ἐνόσω στὴν αὐλὴ τῶν Σούσων πέρναγε γιὰ «παιδαρέλι» ὁ Ἀλέξανδρος, στὴν Ἑλλάδα κρατοῦσανε τὸ στόμα τους κλειστό, καὶ πσουχτερὰ νιώθαν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ λόγια ἀκόμα ποὺ μὲ τὴ

216 Ἀρριανός, Α' 6, 11

217^h Γιὰ πολὺν καιρὸ ἀκόμα στὴν Ἰλλυρία βασιλεψε τὸ γένος τοῦ Βάρδουλι καὶ τοῦ Κλεῖτου. Κατὰ τὴν ἀσιατικὴ ἐκστρατεία — παρὰ τὸ ἀναφερόμενο ἀπ' τὸ Διόδωρο, ΙΖ 17, 4, — δὲν ἐμφανίζονται Ἰλλυριοὶ στὴ στρατιά. Αὐτὸ ποὺ μᾶς κάνει νὰ ὑποθέσουμε πὼς οἱ Ἰλλυριοὶ θ' ἀναγνώρισαν τὴ μακεδονικὴ κυριαρχία εἶναι τ' ὅτι τὸ 323 ἢ ἐξουσία τοῦ Ἀντίπατρου ἔφταν ἴσαμε τὰ ἐπέκεινα τῆς Θράκης ὡς ἐπὶ Ἰλλυριοὺς καὶ Τριβαλλοὺς καὶ Ἀγριῶνας (Ἀρριανός, *Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον*, [Jacobz, *FGrH*, ἀπόσπ 1, 7, ἀπ' τὸ Φώτιο, 69b. Κατὰ τὸν Beloch, III, 2, 324, τ' ὅτι ὁ Ἀρριανός δὲν ἀναφέρει σὲ μάχες Ἰλλυριοὺς, μπορεῖ νὰ σημαίνῃ πὼς δὲν ἦταν πολλοί, ὄχι καὶ πὼς δὲν ὑπῆρχαν, καθὼς ἐπιμένει ὁ Droysen, προσδιοριζόμενος ἀπ' τὴ ὑπερεκτίμησή του στὸν Ἀρριανὸν σὰν μόνη ἐγκυρὴ πηγὴ κ' ὑποτιμῶντας ἀδίκως ὑπὲρ τὸ δέον τὸ Διόδωρο. Ὅμοια ὁ Kaerst, I, 332, 1, καὶ ὁ Berne, I, 139 καὶ 321, ποὺ πιθανολογεῖ μάλιστα δτ' ἦταν μισοφόροι.]

βαρειά γραφή του κείνη τούς εἶχ' ἔτσι κατάμουτρα πετάξει ὁ *Μεγάλος Βασιλιάς*, πρὶν λίγο καιρό: *Ἐγὼ σ' ἐσᾶς χρυσάφι δὲ θὰ δώσω - μὴ μοῦ ζητᾶτε! Δὲ θὰ πάρετε!*²¹⁸ Σιγὰ-σιγὰ ὅμως ἄρχισαν στὰ Σοῦσα νὰ ξεχωρίζουν τί ἐχθρὸς πράγματι ξεσηκωνόταν ἐναντίον τους αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος· καὶ στάλθηκε ἴσως ὁ Μέμων μαῖλλον (γιατὶ ὁ ἀδερφός του ὁ Μέντωρ δὲ θὰ ζοῦσε πιά), μὲ 5000 ἔλληνες μισθοφόρους,²¹⁹ ἐναντίον τῶν προγεφυρωματικῶν στὴν Ἀσία μακεδονικῶν δυνάμεων - ἀλλὰ τὰ κινήματα τῶν μικρασιατῶν ἐλλήνων κόντευαν κιόλας νὰ τοὺς φέρουν τόσα ἐμπόδια, π' ἄλλο ἀπ' τὸ πανάρχαιο προληπτικὸ μέτρο, *μ' ἔλληνες νὰ πολεμήσουν τοὺς ἔλληνες ἐχθροὺς στὴν Ἑλλάδα*, δὲν ὑπῆρχε!

Γράφει μιὰ γραφή λοιπὸν ὁ Δαρεῖος στοὺς Ἑλληνες γυρεύοντάς τους νὰ ξεσηκώσουν πόλεμο κατὰ τῶν Μακεδόνων, κ' ἔστειλε χρήματα σὲ κάθε πόλη, καὶ 300 τάλαντα στὴν Ἀθῆνα, ποὺ ὁ δῆμος δείχτηκε ἀρκετὰ συνετὸς νὰ μὴν τὰ δεχτῆ, ὁ Δημοσθένης ὅμως τὰ πῆρε, γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ *Μεγάλου Βασιλιά* κ' ἐναντίον τῆς συμφωνημένης στὴν Κόρινθο εἰρήνης.²²⁰ Γιατὶ ὁ Δημοσθένης βέβαια κι ἀλληλογραφοῦσε μὲ

218 Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 238 *ἐγὼ ὑμῖν χρυσίον οὐ δώσω μὴ με αἰτεῖτε οὐ γὰρ λήψεσθε*

219^ε [Ὁ Πολύαινος, Ε' 44, 4, μοναδικὴ ἐν προκειμένῳ πηγὴ, ἀναφέρει 4000, κι ὄχι 5000 μισθοφόρους]

220^ε Ἀρριανός, Β' 14, 6, Αἰσχίνης, δ π , 239, Δείναρχος, κατὰ Δημοσθένους, 10, καὶ Πλούταρχος, *Δημοσθένης*, Κ' 5, καὶ ΚΓ' 2, ὅπου μιλάει γιὰ ἐπιστολὰς τοῦ Δημοσθένη [στοὺς ἐπὶ θάλασσαν σατράπες καὶ σὲ πέρασες στρατηγούς], καὶ γράμματα τοῦ βασιλέως δηλοῦντα τὸ πλῆθος τῶν δοθέντων αὐτῷ χρημάτων

^ε [Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τῶν ἀχαλίνωτων παθῶν, οἱ κάθε λογῆς κατηγορίες ἦταν καθημερινὸ φαινόμενο καὶ ἦταν ὅλες, ἀπ' ὅποια πλευρὰ κι ἂν προέρχονταν, ἂν μὴ κακόβουλες, πάντως ἀναπόδεικτες, ὅσο κι αὐτὴ ἐδῶ ἢ κατὰ Δημοσθένη Ἀρκεῖ μόνον νὰ λάβῃ ὑπόψην του κανεὶς, ὅτι στὸν *Κατὰ Κτησιφῶντος* λόγο τοῦ Αἰσχίνη διατυπώνεται πάνω ἀπὸ 40 φορές ἡ κατηγορία τοῦ χρηματισμοῦ, σὲ διάφορες περιστάσεις, ἐναντίον τοῦ Δημοσθένη — μὰ κι ἄλλες τόσες κατὰ τοῦ Αἰσχίνη, στὴ δημοσθένειαν ἀπολογία *Περὶ τοῦ στεφάνου* — γιὰ νὰ καταλάβῃ πὼς οἱ μαρτυρίες τοῦ Αἰσχίνη καὶ τοῦ Δείναρχου, σ' εὐθέως ἀντιδημοσθενικοὺς λόγους, δὲν ἔχουν καμμὴν ἀξία, ὅπως ἄλλωστε κι ὁ Droysen, σ' ἀνάλογη περίπτωσι, λίγο πιὸ κάτω, παραδέχεται (ὁ 226) Ὁ Ἀρριανός, πάλι, τίποτε κατὰ Δημοσθένους, ἢ Ἀθηνῶν, δὲν ἀναφέρει, παρὰ μόνον πὼς λεφτὰ ποὺ ὁ *Μέγας Βασιλεὺς* ἔστειλε στὴν Ἑλλάδα, σὲ πολλούς, οἱ Λακεδαιμόνιοι, μοναχά, τὰ δέχτηκαν Ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, στὸν Πλούταρχο, οἱ μαρτυρίες του δὲν εἰν' ἔγκυρες, ἀφοῦ συχνὰ προτιμᾶει τίς φήμες ἀπ' τὰ βεβαιωμένα]

^ε [Ἡ κατηγορία πολιτικῶν κατὰ πολιτικῶν περὶ χρηματισμοῦ ἀρπάζει ὄπλο ἀπ' τὴν ἠθικὴ σφαῖρα καὶ βάλλει πολιτικὰ γι' αὐτὸ καὶ μὴ ἐπιβεβαιωνόμενη ἐξωπολιτικά, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρῆται ὅτι παράγει τεκμηρίο ἱστορικὸ, ὅσο κι ἂν ἐπιμένουν φορεῖς ἀντίπαλων θέσεων Ὅρα κ' ἡ καταγγελία τοῦ Δημοσθένη γιὰ χρηματισμὸ τοῦ Αἰσχίνη, γεγονὸς πάντως περὶ Αἰσχίνη δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ. Καὶ ταῦτα, πέραν τοῦ ὅτι κι ὁ βεβαιότερος τῶν χρηματισμῶν στὴν πολι-

στρατηγούς τῶν Περσῶν, ἀνταλλάσσοντας πληροφορίες γιά τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν πόλεμό του, ἐνῶ μὲ τὸ Λυκοῦργο καὶ τοὺς ἄλλους ὁμοιδεάτες του δημαγωγούς ἔκανε ὅ,τι μπορούσε γιά νὰ στήση καὶ νὰ ξανάψη παντοῦ καινούργιο ἀγῶνα κατὰ τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως - καὶ τώρα-τώρα μάλιστα γιά νὰ σπρώξῃ σὲ νέες ἀποκοτιῆς κάμποσους θηβαίους *φυγάδες* πούχαν βρεῖ ἄσυλο στὴν Ἀθήνα. Ὅσο μακρύτερα ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος, κι ὅσο παραπάνω κράταγε ἡ ἀπουσία του, τόσο δυνάμωνα τὸ θάρρος κ' ἡ θέρμη αὐτοῦ τοῦ κόμματος, κι ὅλο φῆμες διαδίδονταν καὶ πιστευόντουσαν, πῶς τάχα ὁ Μακεδόνας κάπου εἶχε νικηθῆ στὴ χώρα τῶν Τριβαλλῶν.²²¹ Ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀρκαδία, στὴν Ἡλιδα, στὴ Μεσσηνία, καὶ στοὺς Αἰτωλοὺς, ξανανάφανε οἱ παλιοὶ πόθοι γιά ταραχές, μὲ νέες τώρα ἐλπίδες. Προπάντων ὅμως οἱ Θηβαῖοι νιῶθαν βαρύτερο τὸ μακεδονικὸ ζυγὸ, γιατί κ' ἡ φρουρὰ ἐκείνη στὴν *Καδμεία* τοὺς θύμιζε συνέχεια καὶ τὴν τωρινὴ κατάντια τους καὶ τὴ χαμένη τους παλιὰ δόξα.

Τότε διαδόθηκε σὰ *σίγουρο*, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος τάχα σκοτώθηκε πολεμῶντας τοὺς Τριβαλλοὺς - κι ὁ Δημοσθένης μάλιστα παρουσίασε στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ κάποιον τραυματία ἀπ' τὴ μάχη ἐκείνη, πού τὸν εἶδε, λέει, μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια, νεκρό!²²² Ποιὸς μπορούσε πιά ν' ἀμφιβάλλῃ; Καὶ ποιὸς δὲ θάκουε μὲ χαρὰ καὶ δὲ θάθελε νὰ πιστέψῃ, πῶς ἦρθε πιά, καθὼς λέγαν, ἡ ὥρα ν' ἀποτινάξουν ὅλοι τὸ μακεδονικὸ ζυγὸ, ἀφοῦ κ' οἱ συνθήκες μετὰ τὸ θάνατό του δὲν ἰσχύουν, ἀλλὰ κι ὁ *Μεγάλος Βασιλιάς*, εὐνοῶντας τὴν ἐλευθερία τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, πούχε δὰ κι ἀπὸ παλιότερα διακηρύξει, ἔδωσε λεφτὰ πολλὰ, γιά ὅ,τι χρειάζεται κατὰ τῆς Μακεδονίας, σ' ἄντρες πού ἄλλο δὲ σκέφτονταν, πάντα, παρὰ πῶς θ' ἀπελευθερώσουν τοὺς Ἕλληνες, νὰ δοῦνε πάλι ὅλοι καλὲς μέρες; Κι ὅχι λιγώτερο ἀπ' τὸ περσικὸ χρυσάφι βόηθαγε στὸ φούντωμα τέτοιου πνεύματος ἐξέγερσης ὅχι μόν' ὁ Δημοσθένης παρὰ καὶ ὁ ἀδέκαστος Λυκοῦργος. Τὸ πιὸ ἀναγκαῖο ἀπ' ὅλα ὅμως ἦταν νὰ κινηθοῦν ἀμέσως καὶ μὲ πράξη σημαντικὴ νὰ δημιουργήσουν ἕναν πυρῆνα γενικοῦ ξεσηκωμοῦ!

Φυσικά, στὴ σκληρὰ τιμωρημένη Θῆβα καὶ στοὺς *φυγάδες* κ' ἐξόριστους ἐκείνους θηβαίους, πούχαν καταφύγει στὴν Ἀθήνα, κι ἄλλοῦ,

τική, ἐφ' ὅσον πολιτικὰ σκοπούμενα ὑπηρετεῖ, πολιτικὴ διάσταση ἔχει κι ὄχι ἠθική, ἀφοῦ τὸ χρῆμα εἶναι μέσο κι ὄπλο, καθὼς τὰ ὄπλα, ἡ πολιτικὴ τακτικὴ καὶ τὰ ὅποια ἐπιχειρήματα. Τοῦτο πρωτίστως ὀφείλει ὁ ἱστορικὸς νὰ μὴν τὸ ξεχνᾷ, ὅσο κι ἂν ἐπιμένουν ὅποιοι ἠθικολόγοι νὰ τονίζουν στενὰ τὰ δικά τους.]

221 [Δημάδης], Ὑπὲρ τῆς δωδεκαετίας, 17 ἐν Τριβαλλοῖς, μόνον δ' οὐχ ὀρατὸν ἐπὶ τοῦ βήματος νεκρὸν τὸν Ἀλέξανδρον προῆθκαν

222 Ἰουστίνος, XI, 2, 8

διάθεση υπῆρχε νὰ τολμήσουνε τὰ πάντα - καθὼς *φυγάδες* κι ἄλλοτε ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα κι ἀπελευθέρωσαν τὴν *Καδμεία*, μ' ἀρχηγὸ τὸν Πελοπίδα, κ' οἱ νίκες ὕστερα στὰ Λεῦκτρα καὶ στὴ Μαντίνεια στάθηκαν οἱ λαμπρότεροι καρποὶ τῆς ἡρωικῆς ἐκείνης πράξης. Κ' εἶχε μὲν κάθε πόλη σαφῶς δεσμευτῆ, στὴ συμμαχικὴ συνθήκη, νὰ μὴν ἐνεργοῦν *φυγάδες* ἀπ' τὸ μέρος της γι' ἀνατροπὴ σ' ἄλλη πόλη, ἀλλὰ τώρα δὲν υπῆρχε πιά ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖο κλείσανε τὴ συμφωνία. Κι ἀσφαλῶς λοιπὸν ὄχι δίχως συνεννόηση μὲ τὸ Δημοσθένη, πιθανῶς ὅμως κ' ὑποστηριζόμενοι ἀπ' αὐτὸν μὲ χρήματα ἀπ' τὰ περσικὰ πούχε στὰ χέρια του γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, πολλοὶ *φυγάδες* θηβαῖοι ξεκίνησαν ἀπ' τὴν Ἀθῆνα κ' ἔφτασαν νύχτα στὴ Θῆβα, ὅπου φίλοι τοὺς περίμεναν κιόλας. Ἄρχισαν σκοτώνοντας 2 ἀρχηγούς τοῦ φιλομακεδονικοῦ κόμματος ποὺ ἀνυποψίαστα εἶχαν κατέβῃ ἀπὸ τὴν *Καδμεία*,²²³ κ' ὕστερα κάλεσαν τὸ λαὸ σὲ συνέλευση, συσκεπτῆκανε γιὰ ὅσα γίνανε κι ὅσα ἐλπίζανε, καὶ γυρέψανε, σ' ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς παλιᾶς δόξας, ν' ἀποτινάξουν οἱ πολῖτες τὸ ζυγὸ τῶν Μακεδόνων, λέγοντας πὼς ὄλ' ἡ Ἑλλάδα, μὰ κι ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν, ἦταν πρόθυμοι νὰ τοὺς βοηθήσουν. Ὅταν μάλιστα διακηρύξανε πὼς δὲν εἶχαν πιά καὶ νὰ φοβοῦνται τὸν Ἀλέξανδρο, γιὰτὶ σκοτώθηκε στὴν Ἰλλυρία, ὁ λαὸς ἀποφάσισε νὰ ξαναστήσῃ τὴν ἀρχαία ἐλευθερία, νὰ βάλουνε πάλι *βοιωτάρχες*, νὰ διώξουν τὴ μακεδονικὴ φρουρὰ ἀπὸ τὴν *Καδμεία* καὶ νὰ στείλουν πρέσβεις στὶς ἄλλες πόλεις ζητῶντας βοήθεια.

Ὅλα δείχνανε, πὼς ἡ ἐπιχείρηση τούτῃ *γενικῆς ἀνταρσίας* θὰ πετύχαινε περίτρανα: οἱ Ἡλεῖοι κιόλας εἶχανε διώξει τοὺς ὀπαδοὺς τῶν Μακεδόνων, οἱ Αἰτωλοὶ ξεσηκώνονταν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐτοιμάζονταν, ὁ Δημοσθένης στέλνει στὴ Θῆβα ὄπλα,²²⁴ οἱ Ἀρκάδες ξεκινᾶν νὰ συντρέξουνε τοὺς Θηβαῖους. Ὅταν ἔφτασαν πρέσβεις τοῦ Ἀντίπατρου στὸν Ἴσθμὸν — ὅπου κιόλας οἱ Ἀρκάδες — γιὰ νὰ ὑπενθυμίσουν τὰ συμφωνημένα, καὶ νὰ γυρέψουν τὴν προβλεπόμενη συμμαχικὴ βοήθεια,²²⁵ δὲν

223 Ὁ Ἀρριανός, Α' 7, 1, τοὺς ὀνομάζει *Ἀμόνταν καὶ Τιμόλαον τῶν τὴν Καδμείαν ἐχόντων* Ἡδὴ ὁ Niebuhr σ' αὐτοὺς ἀναγνώρισε τοὺς ἀρχηγούς τοῦ μακεδονικοῦ κόμματος — ποὺ ὁ Δημοσθένης (*Περὶ τοῦ στεφάνου*, 295) περιλαμβάνει στὸν κατάλογο τῶν προδοτῶν — καὶ διώρθωσε τὸ Ἀμόντας σὲ Ἀνεμοίτας

224 Πλούταρχος, *Δημοσθένης*, ΚΓ', Διόδωρος, ΙΖ' 8 *παρὰ Δημοσθένους ὄπλων πλήθος ἐν δωρεαῖς λαβόντες*

225 Ὁ Δείναρχος, *Κατὰ Δημοσθένους*, 18, λέει γιὰ τοὺς Ἀρκάδες *τὴν μὲν παρ' Ἀντιπάτρου πρεσβείαν ἀπρακτον ἀποστείλάντων*. Ὁ Ἀντίπατρος δὲν ἐζήτησε μόνο νὰ γυρίσουν πίσω, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ψήφισμα τοῦ Δημοσχάρη ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένη (Πλούταρχος, *Περὶ τῶν δέκα ρητόρων*, 851b) *καὶ ὅτι ἐκόλωσε Πελοποννησίους ἐπὶ Θήβας Ἀλεξάνδρω βοηθῆσαι, χρήματα δὸς καὶ αὐτὸς πρεσβεύσας*. Κι ἂν ἀπὸ τὸ 338 μαρτυρῆται μακεδονικὴ φρουρὰ στὸν Ἀκροκόρινθο, περιέργο εἶναι πὼς ὁ Ἀντίπατρος δὲν τὴν διάταξε νὰ ἐπεμβῇ, παρὰ διαπραγματεούτανε

τούς άκούσανε, παρά ήτανε όλοι με τó μέρος τών Θηβαίων, πού οί πρέσβεις τους στέκαν αύτοϋ, κατά τ' άρχαία συνήθια, με τ' άσπροστόλιστά τους τά κλαδιά έλιās, τά *ίκετήρια*, γυρεύοντας έτσι γενική συνδρομή στην *ίερή* τους ύπόθεση!²²⁶ Παράλληλα ό πυρετός άνέβαινε στη Θήβα· και την *Καδμεία* άποκλείσαν, με χαρακώματα κι άλλα όχυρώματα, κ' ή μακεδονική της ή φρουρά δέ θά μπορούσε πιά νά περιμένη βοήθεια, είτε τροφές, ένώ είχαν όσα θέλαν οί πολιορκητές της, μέσα στην ίδια τους τήν πόλη, κι άπελευθέρωσαν βέβαια και τούς δούλους, και τούς ώπλισαν για πόλεμο, καθώς και τούς μέτοικους, κ' ή *Καδμεία* θάπεφτε, κατ' άνάγκην, άργά ή γρήγορα, όπου κ' ή Θήβα πιά κι όλ' ή Έλλάδα θά *έλευθερώνονταν*, κ' έτσι κ' ή ντροπή τής Χαιρώνειας έκείνη θά ξεπλενόταν, κ' ή Κορινθιακή Συμμαχία, τέλος, τó άπατηλό τούτο φάσμα έλληνικής ασφάλειας τάχα κι ανεξαρτησίας θάσβηνε στο ήλαρό φώς νέας αύγης, π' άνάτελλε τώρα πάλι στην Έλλάδα!..

Κι άξαφνα: *Μακεδονικός στρατός, λείει, πλακώνει - έφτασε! Βρίσκειται κιόλα στην Όγχηστό!..* (Τρείς ώρες δρόμο άπ' τή Θήβα!)

Έφτασε;.. Πώς έφτασε;.. Δέ σκοτώθηκε ό Άλέξανδρος;..

Οί άρχηγοί καθησυχάζανε τó λαό, πώς θάν' ό *Άντίπατρος*.. και πώς, χωρίς *Άλέξανδρο* πιά, δέν είχαν νά φοβούνται στα σοβαρά *Μακεδόνες* τώρα!

Μά φτάσαν κι άλλοι άγγελοί, κ' επιμένανε:

— *Ό Άλέξανδρος είναι!.. Ό ίδιος!..*

Έ, τούς άποπήρανε!.. *Δέν ζέραν τί τους γίνεται!.. Θάν' ό Άλέξανδρος ό άλλος, ό λυκηστής - ό γιός τού Άέροπου!..*

Μά τ' άλλο πρωί, νάτον ό Άλέξανδρος, ό ίδιος — ό «νεκρός», με τó στρατό του! — μπρός στα τείχη τής πόλης!..²²⁷

226 Άλλιώτικα λείει τά πράγματα, 5 χρόνια άργότερα, ό Αισχίνης, *Κατά Κτησιφώντος*, 240 οί Άρκάδες, κατ' αύτόν, για νά συνεκστρατεύσουν είχαν γυρέψει μισθό άπ' τά περσικά χρήματα, ό Δημοσθένης άπ' τή φιλαργυρία του δέν τους έδωσε, τά κράτησ' όλα για τόν έαυτό του, και τότε οί Άρκάδες γύρισαν πίσω με λίγα τάλαντα μάλιστα θάπειθαν ίσως άκόμα και τή μακεδονική φρουρά ν' άποχωρήσει άλλ' ό Δημοσθένης δέ θέλησε νά δώση τίποτε. Αύτές, βέβαια, είν' άνυπόστατες κατηγορίες, καθώς άποδεικνύετ' άπό τά πράγματα. Δέν ήξερε ό Δημοσθένης τó συμφέρον του, και θά διακινδύνευ' έτσι για λίγα τάλαντα μιάν έπιχείρηση, πού ή άποτυχία της θά μπορούσε νά τού στοιχίση όχι μόνο τή δημοτικότητα παρά και τήν περιουσία του, κ' ίσως άκόμα και τή ζωή του. Κι αν ήταν δυνατόν νά δωροδοκήσουν τή φρουρά τής Καδμείας, δέ θά μπορούσαν οί Θηβαίοι νά μαζέψουν 5 τάλαντα. Και τά ίδια, περίπου, λείει και ό Δείναρχος, στο λόγο του κατά τού Δημοσθένη - πλην τούτο δέν άναιρεί τόν ύποβολιμαίο χαρακτήρα όλων αυτών τών «πληροφοριών»

227 Ό Διόδωρος, ΙΖ' 9, ύπολογίζει τó στρατό σε πάνω άπό 30000 πεζούς, και τó

Καθώς όλα του καταπληκτικά και απροσδόκητα, σ' αυτό του τόν πρώτο κεραυνοβόλο πόλεμο, τόν όρμητικόν — όλο νεύρα! και μυώνες στιβαροί! ταχύτατοι! — έτσι κ' ή ραγδαία του τώρ' αυτή πορεία! Σε δυ ό μόνο βδομάδες: 'Ιλλυρία-Βοιωτία, Σκάρδος-Κιθαιρώνας!.. Πριν δεκατέσσερις μέρες είχε δώσει εκεί ψηλά, στό Πήλιο, τό τελικό του χτύπημα κατά Ταυλάντιων κ' 'Ιλλυριών. "Ωρμησ' εύθους σαν έμαθε τά θηβαικά, και σ' έφτά μόνο μέρες, λοξά μες από Πίνδο-Χάσια πέφτει στην Πέλινα (σημερινό Παλιογαρδίκι), στόν Πηγειό, και σ' άλλη μιá βδομάδα νάτον στην 'Ογχηστό τής Βοιωτίας - λίγο παραόξω από την παράτολμα ξεσηκωμένη Θήβα! (Κάπου 450χλμ ή απόσταση Πήλιο-Θήβα.)²²⁸

Άμεσα τ' αποτελέσματα τής τρομοκρατικής αυτής εμφάνισης: οί 'Αρκάδες δέν τόλμησαν νά διαβοούν τόν 'Ισθμό, οί 'Αθηναίοι αναστείλαν την άποστολή στρατοϋ, οί 'Ορχομένοι, Πλαταιείς, Θεσπιείς, Φωκείς κι άλλοι άντιθηβαιοί, πούχαν βρεθθ' άνήμποροι μπρός στη λύσσα τών άνέκαθεν έχθρών τους, συντάχτηκαν πολύ πιό πρόθυμα τώρα με τους Μακεδόνες!

'Ο 'Αλέξανδρος δέν έσκόπευε νά χτυπήση άμέσως τή Θήβα: προέλασε άπ' την 'Ογχηστό και στρατοπέδευσε μπρός στά βορεινά τείχη, κοντά στό γυμνάσιο τοϋ 'Ιόλαου, με τή σκέψη πώς οί Θηβαίοι, βλέποντας τή δύναμή του, θα παρατάγανε τις άνοησίες τώρα και θα γύρευαν συμβιβασμό: αυτοί όμως, μ' όλο που από πουθενά δέν είχαν πιά νά περιμένουν βοήθεια, βρίσκονταν τόσο μακριά από κάθε ιδέα ύποχώρησης που διατάξαν κιόλα τους ίππείς τους και τους ψιλούς νά κάνουν μιá έξοδο! 'Απώθησαν έτσι κάποιες προφυλακές τών Μακεδόνων, ενώ πίεζαν και παραπάνω την *Καδμεία*. Μολαταϋτα ό 'Αλέξανδρος άκόμη άνάβαλλε τό χτύπημα - που θάφερνε βλάβη βαρειά σ' έλληνική πόλη

Τήν άλλη μέρα πήγε άπ' τή νότια πύλη, που βγάζει κατά την 'Αθίνα, κι όπου άπομέσα άκουμπάει η *Καδμεία*: στρατοπέδευσε κει, για νά

λιγώτερο 3000 ίππείς Δέν είναι κι όλότελ' άπίθανο άλλ' άς σημειωθθ' πάντως πώς ό Κλείταρχος άπ' όπου άρύεται ό Διόδωρος, δέν είναι και πολυ άξιόπιστος

228^ε 'Από τόν 'Αρριανό, Α' 7, 5, είναι φανερό, πώς ό 'Αλέξανδρος δέν κατέβηκε στη Θεσσαλία άπ' την πάνω κοιλάδα τοϋ 'Αφου (Βωβούσα) και τό στενό τοϋ Μετσόβου, παρά άπ' την περιοχή 'Εορδαίας κ' 'Ελυμιωτίδας, παράλληλα στα βουνά τής Τυμφαίας και Παραυαίας, έχοντάς τα δηλαδή στα δεξιά του, κι άριστερά τόν 'Αλιάκμονα. Στη Θεσσαλία μπήκε άρα άπ' τά στενά Κατακλι [*σημερινή Κατάκαλη*, 11χλμ ΔΝΔ τής Δεσκάτης,] που περιγράφει ό Corceix, *Aperçu de la région de Khassia*, στο *Bulletin de Géographie*, 1874, VI, 7, 449 [Οί άλληπάλληλα διαφορετικές προτάσεις τοϋ Hammond για την πορεία, I, 109, και Alexander, 58-9] δέν φαίνονται και τόσο πιθανές.]

βοηθάη από κοντά τούς πολιορκημένους στην ακρόπολη μακεδόνες τῆς φρουράς. Μὰ καὶ πάλι δὲν ἀποφάσιζε νὰ χτυπήσῃ. Λέγεται πὼς ἂν τοῦ παράδιναν τὸ Φοίνικα καὶ τὸν Προθύτη, τούς πρωταίτιους τῆς θηβαϊκῆς ἀνταρσίας, θάσβηνε καὶ θὰ συγχώραγε ὅσα εἶχανε γίνει.²²⁹ κ' ἦταν βέβαια καὶ κάποιοι στὴν πόλη ποὺ συμβούλευαν νὰ στείλουν πρέσβεις καὶ νὰ ζητήσουν συγγνώμη γιὰ ὅ,τ' εἶχαν κάνει ἀλλ' οἱ *βοιωτάρχες*, οἱ *φυγάδες* κ' οἱ δικοὶ τους, ποὺ τούς εἶχαν γυρέψει νὰ γυρίσουν, μὴν προβλέποντας ἀνοχή τους ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ξανάβανε τὸ πλῆθος ν' ἀντιστέκεται μὲ πείσμα. Λέγεται ὅτι τ' ἀπάντησαν, πὼς ἂν ἤθελ' εἰρήνη, ἔπρεπε νὰ τούς παραδώσῃ τὸν Ἀντίπατρο καὶ τὸ Φιλῶτα!²³⁰ Καὶ λέγεται ἀκόμα πὼς ἔβγαλαν διακήρυξη καὶ καλοῦσαν ὅσους σὰν κι αὐτούς — καὶ τὸ *Μεγάλο Βασιλιά!* — θέλανε λέει τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας, νάρθουν στὴν πόλη τους!..

Κι ὁ Ἀλέξανδρος ἀκόμα δὲ χτύπαγε τὴ Θῆβα...

Τότε ὁ Περδίκκας, πρῶτος, καθὼς ἦτανε μὲ τὴν τάξη του στὴν προφυλακὴ τοῦ στρατόπεδου, κι ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὰ ἐχθρικά ὀχυρώματα, ὤρμησε (χωρὶς πρόσταγμα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο γιὰ ἐπίθεση) καὶ χτύπησε κ' ἔσπασε τὸ χαράκωμα μπρὸς του, καὶ χύθηκε στὴν προφυλακὴ τῶν Θηβαίων!²³¹ Σὰν τὸν εἶδε νάχη μπῆ, καὶ νὰ χτυπήσῃ τὸ 2^ο χαράκωμα, ὁ Ἀμύντας τοῦ Ἄνδρομένη, πούτανε ταγμένος κοντά του, χιμαῖε κι αὐτὸς μὲ τούς δικούς του· βλέποντάς τους ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ γιὰ νὰ μὴν ἀποκοποῦν καὶ κινδυνέψουν ἀπ' ὅλους τούς Θηβαίους, κινεῖ καὶ τὸν ἄλλο στρατό· στέλνει ἀμέσως νὰμποῦνε στὸ χαράκωμα τούς τοξότες καὶ τούς ἀγριᾶνες, κρατῶντας ἀπόξω ἔτοιμο τὸ *ἄγημα* καὶ τούς *ὑπασπιστές*· πάνω κεῖ, ὁ Περδίκκας, πολεμῶντας νὰ ἐκβιάσῃ τὸ δεύτερο χαράκωμα, νὰ μπῆ μέσα, τραυματίζεται βαριά μὰ οἱ δυὸ *φάλαγγες*, καὶ μὲ τούς τοξότες, ὀρμᾶν στὸ χαράκωμα, καὶ πιάνοντας τὴν *Κοίλη Ὀδό*, ποὺ μπάζει στὴν πόλη ἀπ' τὶς *Ἠλέκτρες Πύλες*, ἀπωθοῦν τούς Θηβαίους ὡς τὸ *Ἡράκλειο*· αὐτοῦ ὁμως ἐκεῖνοι τούς κάνουν ἀντε-

229^z Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, ΙΑ' προσμίξας δὲ ταῖς Θήβαις καὶ διδοὺς ἐπὶ τῶν πεπραγμένων μετόνοιαν ἐξήτει [] καὶ τοῖς μεταβαλλομένοις πρὸς αὐτὸν ἀδειαν ἐκήρυττεν Ὁ Ἀρριανὸς δὲν ξέρει τέτοια προσφορά [Γιὰ τὸ Φοίνικα καὶ τὸν Προθύτη, βλ. Berne, ἀρ. 809 καὶ 661, ἀντίστοιχα]

230^z Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, ΙΑ' Τὰ 2 τοῦτα ὀνόματα καθιστοῦν ὑποπτη τὴν εἰδηση, γιὰτὶ ἂν ὁ Φιλῶτας αὐτὸς εἴν' ὁ φρουράρχος τῆς Καδμείας, παράδοξος εἴν' ὁ συσχετισμὸς του μὲ τὸν Ἀντίπατρο στὴν περίπτωσι πάντως ποὺ τ' ὄνομα αὐτὸ ἔχει σωστὰ παραδοθῆ, ὄχι ὁ Φιλῶτας, παρὰ ὁ πατέρας του ὁ Παρμενίων θὰ ἔπρεπε νάταν δίπλα στὸν Ἀντίπατρο - γιὰ νάχη πραγματικὸ νόημα ἢ εἰρωνεία [Hamilton, 30]

231 Κατὰ τὸν Ἀρριανό, στὸ Α' 8, 2, εἶχε προχωρήσει εἴσω τοῦ χάρακος παρακάτω, στὸ 3, σκόπευε τοῦ δευτέρου χάρακος εἴσω παρελθεῖν

πίθεση, με βοή, κ' οί Μακεδόνες τὸ βάζουν στὰ πόδια, κ' εἶχαν ἀπώλειες — καμμιά ἐβδομηνταριά τοξότες σκοτωθήκανε (κι ὁ τοξάρχης τους, ὁ Εὐρυβύτας ὁ κρητικός) — καὶ καταφεύγουν πρὸς τὸ *ἀγῆμα* καὶ τοὺς ὑπασπιστὲς τοῦ βασιλιᾶ· σὰν εἶδε τὸτ' ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς δικούς του νὰ τρέχουν, καὶ διαλυμένους ἄταχτα οἱ ἐχθροὶ νὰ τοὺς κινηγᾶνε, ὀρμάει καταπάνω τους, μετ' τὴ *φάλαγγα* συμπαγῆ, καὶ σπρώχνουντ' οἱ Θηβαῖοι πίσω ἀπ' τὶς πύλες, κ' ἦταν τόσο πανικόβλητοι στὴ φυγὴ τους πού, καθὼς στριμώχονταν νὰ γλυτώσουν ὅλοι στὴν πόλη, δὲν πρόλαβαν νὰ τὶς κλείσουν κιόλας, κ' ἔτσι ὠρμήσανε μαζί τους μέσα κι ὅσοι τοὺς εἶχαν καταπόδι, ἐνῶ ἄλλοι πάνω κεῖ πῆραν τὰ τείχη, καθὼς ἦταν κ' ἔρημα, μετ' τὶς τόσες προφυλακὲς ὄξω. Φτάνουνε, λοιπόν, τότε στὴν *Καδμεία* κ' ἐνώνονται μετ' τὴ φρουρὰ της! Ἡ Θῆβα εἶχε περίπου πέσει πιά!.. Ἡ φρουρὰ τῆς *Καδμείας*, μαζί μ' ἓνα μέρος ἀπὸ κείνους πούχαν μπῆ, κατέβηκαν στὴν κάτω πόλη καὶ χτύπησαν τ' *Ἀμφεῖο*, ἐνῶ κι ἄλλοι, ἀπόξω, σκαρφάλωσαν στὰ τείχη, πήδησαν, καὶ χύθησαν στὴν ἀγορὰ! Λίγο ἄντεξαν στ' *Ἀμφεῖο* ἐκεῖνοι, πολεμῶντας γενναῖα· μὰ καθὼς ἀπὸ παντοῦ τοὺς πέφταν οἱ μακεδόνες — κι ὁ Ἀλέξανδρος μαζί, πὸτ' ἐδῶ, πὸτ' ἐκεῖ, νὰ φανερώνεται, νὰ ὀρμάη — σπάσαν! Χίμησαν οἱ ἱππεῖς τους καὶ μετ' ἀπ' τὴν πόλη βγῆκαν κάτω στὸν κάμπο· κ' οἱ πεζοὶ ὅπως μπορούσε ὁ καθένας τους κοίταε νὰ σωθῆ! Κ' ἐδῶ τώρα ὄχι τόσο οἱ μακεδόνες ὅσο οἱ φωκεῖς κ' οἱ πλαταιεῖς κ' οἱ ἄλλοι βιοιωτοὶ σκότωναν ἀράδα τοὺς θηβαίους, ἄγρια, π' οὐτ' ἀμύνονταν πιά, μετ' στὰ σπίτια τους μπαίνοντας καὶ σφάζοντάς τους, κι ἄλλους, πούχαν κάπως ἀντισταθῆ, κι ἄλλους, ἱκέτες ἀκόμα καὶ στὰ ἱερά, μαινόντάς τα, ζωῆ μὴ χαρίζοντας, μήτε σὲ γυναῖκες μήτε σὲ παιδιά!..²³²

232^ε Αὐτὴ τὴν περιγραφή δίνει ὁ Ἀρριανός, παίρνοντας ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο, πούταν κι ὁ ἴδιος στὴν ἔφοδο κατὰ τῶν Θηβῶν. Ἡ περιγραφή τοῦ Διόδωρου, π' ἀνάγεται στὸν Κλειταρχο, δὲν ἔχει ἀξία ἀπὸ στρατιωτικῆς πλευρᾶς κι ἀπ' τὰ σημεῖα πὸ μολιᾶζει νὰ συμφωνῆ μετ' τοῦ Ἀρριανοῦ, φαίνεται ἀκόμα περισσότερο πὸσο εἶν' ἀχρηστὴ ὁ Ἀλέξανδρος σχεδίαζε βέβαια πρῶτα νὰ πάρῃ τὰ ἐξωτερικὰ ὀχυρώματα τῶν Θηβαίων, ἐξαναγκάζοντάς τους ἔτσι σὲ εἰρήνη. Οἱ περιστάσεις ὅμως βοήθησαν στὴν ἄλωση τῆς πόλης μετ' τὴν πρώτην ἔφοδο ὁ Κλειταρχος, ἀπ' αὐτὸ καὶ μόνο, οἰκοδομεῖ ὀλάκερο σχέδιο πολεμικῶν ἐνεργειῶν, ὅπου μέρος τῆς στρατιᾶς θὰ ριχνόταν στὰ χαρακώματα, ἄλλο θ' ἀπασχολοῦσε τοὺς Θηβαίους καὶ 3^ο θάταν ἐφεδρικό. Ἀναγνωρίζει κανεὶς ἐδῶ τὴν ἐπίθεση τοῦ Περδίκκα, τὴν ἐφόρμηση τῶν ψιλῶν, πὸ ἀκολούθησε, καὶ τὴν ἔφοδο τῆς *φάλαγγας* ὁ Πολύαινος, πάλι, Δ' 3, 12 — ἴσως ἀπὸ διαφορετικὴ πηγή — ἀναφέρει ἄλλην ἐπιχείρηση, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Ἀντίπατρος, ὀδηγῶντας τὴν ἐφεδρεία (τὴν *κεκρυμμένην δύναμιν*) ἀνέβηκε τὸ τεῖχος, ἀπὸ κεῖ πούταν γχεμισμένο κι ἀφύλακτο Ἄλλ' ἂν εἶχ' ἔρθει νὰ βοηθῆσῃ μετ' στρατιῶτες ἀπ' τὴ Μακεδονία ὁ Ἀντίπατρος, δὲ θὰ τὸ παράλειπε ὁ Ἀρριανός. Τὸ περιστατικὸ εἶναι στὴ 24 ἀπὸ τὶς τρεῖς σειρᾶς ἀφορισμῶν τοῦ Πολύαινου, πὸ περιέχει πληροφορίες ἀσύμφωνες μ' ἄλλων πηγῶν

Μόνο με τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας ἔπεσε κάπως κι ὁ πυρετὸς ἐκεῖνος τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ! Μακεδόνες λέγεται πὼς σκοτώθηκαν πεντακόσιοι καὶ θηβαῖοι 6000, ὥσπου ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ πάψῃ τὸ κακό!..

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Ἀλέξανδρος κάλεσε συνέλευση τῶν *συμμάχων* ποὺ πῆραν μέρος στὸν ἀγῶνα²³³ καὶ τοὺς ἀνάθεσε ν' ἀποφασίσουν γιὰ τὴν τύχη τῆς πόλης. Θὰ κρίνανε λοιπὸν τῇ Θῆβᾳ τῶρα οἱ Πλαταιεῖς ἐκεῖνοι, κ' οἱ Ὀρχομένιοι, κ' οἱ Φωκεῖς, κ' οἱ Θεσπιεῖς, ποὺ χρόνια καὶ χρόνια πίσω ὑπόφεραν τὴν τρομερὴ καταπίεση τῶν Θηβαίων - ποὺ οἱ πόλεις τοὺς εἶχαν ἄλλοτε καταστραφῆ, καὶ τὰ παιδιὰ τους, ἀγόρια καὶ κορίτσια, εἶχαν ἀτιμαστῆ καὶ πουληθῆ γιὰ δούλοι ἀπὸ τοὺς νικημένους αὐτοὺς τῶρα ἐδῶ!..

Ἀποφάσισαν: Ἡ πόλη νὰ κατασκαφῆ *μέχρις ἐδάφους!* Καὶ τῇ χώρᾳ τους, ζὸν ἀπ' τὴν ἱερῇ γῆ, νὰ τῇ μοιραστοῦν οἱ σύμμαχοι αὐτοὶ τῶν Μακεδόνων! *Κι ὅλ' οἱ Θηβαῖοι, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, νὰ πουληθοῦνε δούλοι!*²³⁴ Μόνο ἱερεῖς, ἱέρειες κι ὅσ' εἶχαν φιλοξενηθῆ ποτὲ ἀπὸ τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο, μαζί μ' ὅσους κάνανε *πρόξε-*

Μὰ κ' οἱ φράσεις τοῦ Ἠγησία (SRAM, 139, ἀπόσπ 2 [Jacoby, FGtH, ἀποσπάσματα 6-17], ἀπ' τὸν Ἀγαθαρχίδη, στὸ Φώτιο, 446a - 447a) δὲν ἔχουν ἀξία [Θέματα κριτικῆς τῶν πηγῶν βλ. στὸν Bosworth, I, 80-1.]

233^p Ἀρριανός, Α' 9, 9 Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 14, μιλάει γιὰ *συνέδρους* τῶν Ἑλλήνων Κατὰ τὴν συμμαχικὴ συνθήκη, ὅλ' οἱ σύμμαχοι ὤφειλαν νὰ βοηθήσουν ἐναντίον τῆς Θήβας· ὁ Ἀλέξανδρος ἄφησε, κατὰ τὴ συνθήκη, *τοῖς μετασχοῦσι τοῦ ἔργου ἑυμμάχοις* (Ἀρριανός, ὁ π) τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν τύχη τῆς πόλης» Ἄν οἱ καλοὶ ἔχθροὶ τῶν Βοιωτῶν — ἀνάμεσά τους καὶ οἱ Θεσσαλοὶ — ἄσκησαν καὶ μετὸ παραπάνω τὰ συμμαχικά τους αὐτὰ «καθήκοντα», ἦταν βέβαια καταστροφή γιὰ τοὺς Θηβαίους, σ' αὐτὸ δὲ φταίει ὁμοῦς ὁ Ἀλέξανδρος [!]

234ⁿ Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πὼς ὑπῆρχε ἄρθρο στὴ συμμαχικὴ συνθήκη βάσει τοῦ ὁποῦο ἐκδόθηκε τέτοια ἀπόφαση Πάντως, στὴ 2ῃ Ἀθηναϊκῇ Συμμαχίᾳ τοῦ 378-7 (CIA, II, ἀρ 17, στ 50 [IG², II, ἀρ 43, Ditt, Syll³, ἀρ 147 καὶ Bengtson, Staatsvertrage, II, ἀρ 257]) λέγεται *ἐὰν δὲ τις εἴπῃ ἢ ἐπισηφίσιῃ ἢ ἄρχων ἢ ἰδιώτης παρὰ τὸδε τὸ ψήφισμα ὡς λῦειν τι δεῖ τῶν ἐν τῷδε τῷ ψηφίσματι εἰρημένων, ὑπαρχέτω μὲν αὐτῷ ἀτίμω εἶναι καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ δημόσια ἔστω [] καὶ κρινέσθω ἐν Ἀθηναίσις καὶ τοῖς συμμαχοῖς ὡς διαλύων τὴν συμμαχίαν, ζημιούντων δὲ αὐτὸν θανάτῳ ἢ φυγῇ ὅπερ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι κρατοῦσιν.* 100 χρόνια ἀργότερα, στὴ συνθήκη τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας προβλέπεται, παρόμοια, θανατικὴ ποινὴ γιὰ ὁποιον τὴν παραβίασῃ — καθὼς φαίνεται ἀπ' τὸ ἀπόσπασμα τῆς συνθήκης μετὸν Ὀρχομένῳ (Revue Archéol., XXXII, 1876, 96 κ ἐ [Ditt, Syll³, ἀρ 490] καὶ ἐξέστω τῷ βουλαμένῳ δίκαν θανάτου εἰσάγειν εἰς τὸ κοινόν τῶν Ἀχαιῶν) Ἔτσι κι ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἐν ὀνόματι» τῆς Ἑλληνικῆς Συμμαχίας τοῦ 480, κατηγορήθηκε ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. *συλλαμβάνειν καὶ ἄγειν κριθσομένον αὐτὸν ἐν τῷ Ἑλλήσιν.* Φανερό, λοιπὸν, ὅτι κατὰ τὸ ἐθιμικὸ ἑλληνικὸ δίκαιο, στὴ φύση τῶν ὁμοσπονδιῶν αὐτῶν ἔγκριται κάποια τέτοια ποινικὴ ἐξουσία, κι ἀνάλογο ἄρα ἄρθρο θάχε κ' ἡ συνθήκη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας

νοι τῶν Μακεδόνων, νὰ μὴν πουληθοῦν. Καὶ τὸ σπίτι τοῦ Πίνδαρου, κ' οἱ ἀπόγονοί του, λὲν πὼς διάταξε ὁ Ἀλέξανδρος, τιμῶντας τὴ δόξα τοῦ μέγιστου ποιητῆ, νὰ μὴν πειραχτοῦν.

30000 ἄνθρωποι λοιπόν, κάθε ἡλικίας καὶ τάξης, πουλήθηκαν καὶ σκορπίστηκαν στὰ πέρατα τοῦ κόσμου,²³⁵ τὰ τεῖχη τῆς Θήβας γκρεμίστηκαν, τὰ σπίτια ὅλ' ἀδειάστηκαν καὶ κατασκάφτηκαν σύρριζα στὸ χῶμα! Ὁ λαὸς τοῦ Ἐπαμεινώνδα δὲν ὑπῆρχε πιά, κ' ἡ ἄλλοτε πόλη κοίτονταν σωρὸς ἐρείπια - τὸ κενotáφιο τῆς δόξας τῆς! Μακεδονικὴ φρουρὰ στὴν ἔρημη ἀκρόπολη φύλαε ναοὺς καὶ τάφους τῶν ἐπιζώντων.

Ἡ μοῖρα τῆς Θήβας στάθηκε συγκλονιστικὴ. Πρὶν ἀπὸ μιὰ μόλις γενεὰ εἶχε τὴν ἡγεμονία στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἱερός τῆς λόχος εἶχ' ἐλευθερώσει τὴ Θεσσαλία, τ' ἄλογά τῆς εἶχαν ξεδιψάσει στὸν Εὐρώτα - καὶ τώρα ἐξαφανίστηκε ἀπ' τὸ πρόσωπο τῆς γῆς! Οἱ Ἕλληνες, ὅλων τῶν παρατάξεων, δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ θρηνοῦν τὴν πτώση τῆς, καὶ ν' ἀδικοῦν πολὺ συχνὰ τὸν Ἀλέξανδρο πού δὲ νοιάστηκε νὰ τὴ σώσῃ· αὐτὸς ὅμως, κι ἀργότερα, ὅποτε θηβαῖοι πέφταν στὰ χέρια του αἰχμάλωτοι, ἀπὸ διάφορα μισθοφορικὰ σώματα στὴν Ἀσία, μεγαλόψυχα πάντα τοὺς φερνόταν - καθὼς καὶ τώρα, ὅ,τ' εἶχε τελειώσει ἡ μάχη, σ' ἐκείνη τὴν εὐγενῆ θηβαῖα, πού τοῦ ἔφεραν δεμένη, καθὼς διηγοῦνται, κατηγορούμενη γιὰ φόνο· τὸ σπίτι τῆς εἶχε κατασκαφῆ ἀπὸ θρᾶκες, καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀτίμασε ὁ ἀρχηγός τους, πού μετὰ τὴ φοβέριζε κιόλας ἄγρια, γιὰ νὰ τοῦ φανερώσῃ πού εἶχε κρύψει τοὺς θησαυροὺς τῆς· κι αὐτὴ λοιπόν τὸν πῆγε σ' ἓνα πηγᾶδι μὲς στὰ θάμνα, λέγοντας πὼς αὐτοῦ εἶχε ρίξει ὅ,τι πιὸ ἀκριβὸ τῆς· κι ὅταν κατέβηκ' ἐκεῖνος νὰ τάβρῃ, τοῦ πέταξε ἀπὸ πάνω πέτρες πολλές, καὶ τὸν σκότωσε!.. Σὰν τὴ ρώτησε ὁ Ἀλέξανδρος τ' ὄνομά τῆς, τοῦπε πὼς εἶν' ἡ Τιμόκλεια, ἡ ἀδερφή τοῦ Θεαγένη, πού στρατηγὸς στὴ Χαιρώνεια κατὰ τοῦ Φίλιππου σκοτώθηκε γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων!..

Ὅσο ἀξιόπιστ' ἡ διήγησις, ἄλλο τόσο καὶ τὸ τέλος τῆς: πὼς ὁ Ἀλέξανδρος συγχώρησε τὴν υπερήφανη γυναῖκα καὶ τὴν ἄφησ' ἐλεύθερη, ὅπως καὶ τοὺς συγγενεῖς τῆς.²³⁶

235 Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ — τῶν 30 χιλιάδων πού πουλήθηκαν σὰ δοῦλοι, καὶ τῶν 6 χιλιάδων νεκρῶν (Διόδωρος, ΙΖ' 14, Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΑ', κ' Αἰλιανός, Ποικίλη Ἱστορία, ΙΓ' 7) — δὲν εἶν' ἀπίθανοι, μιὰ κ' ἀνάμεσα στοὺς ὑπερασπιστὲς ὑπῆρχαν καὶ μέτοικοι κι ἀπελεύθεροι

236² Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΒ', καὶ Γυναικῶν ἀρεταί, 259d-260d Πολύαινος, Η' 40 Ὁ Ἀρριανὸς οὔτε θρᾶκες ἀναφέρει σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία οὔτε καὶ τὸ συγκεκριμένο περιστατικὸ, παρὰ πού ὁ Πλούταρχος τ' ἀποδίδει στὸν Ἀριστόβουλο, κι ὄχι μὲν στὸν Ἀλέξανδρο, ἀλλὰ στὸ Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστὶν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον, 1093c, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μάλιστα μιὰ γνήσια δικιά του ἀποψη τίς δ' ἂν ἡσθεῖν

Ὁ ἀφανισμὸς τῆς Θῆβας ἔκανε τοὺς Ἕλληνες νὰ συνέρθουν ἀμέσως ἀπ' τὸ φούντωμά τους· οἱ Ἡλεῖοι ἔφεραν πίσω τοὺς ὄπαδούς τῶν Μακεδόνων πούχαν διώξει· οἱ Ἀρκάδες ἀνακάλεσαν ἀπ' τὸν Ἴσθμὸ τὰ τμήματα πούχαν στείλει γιὰ βοήθεια στὴ Θῆβα, καὶ καταδίκασαν σὲ θάνατο αὐτοὺς ποὺ τοὺς τὴν εἶχαν συμβουλέψει· οἱ Αἰτωλοὶ στείλανε πρέσβεις (δικό του κάθε φύλο τους) στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τοῦ γυρέψουν συγχώρηση - κι ἀνάλογα ὄλοι συμμορφώθηκαν, καὶ παντοῦ.

Οἱ Ἀθηναῖοι, παραβαίνοντας βέβαια, κατ' ἀρχήν, ὄρο τῆς συμμαχικῆς συνθήκης, εἶχαν παράσχει βάση ἐξόρμησης στοὺς θηβαίους φυγάδες, γιὰ ν' ἀνατρέψουν τὴν κατάστασι στὴν πόλιν τους — μὰ καὶ βοήθεια, κατὰ πρότασι τοῦ Δημοσθένη, εἶχαν ἀποφασίσει, κι ὁ στόλος τους νὰ βγῆ στὴ θάλασσα — , φρόνιμα ὅμως ποιοῦντες ὕστερα δὲν ἐπωφελήθηκαν ἀπ' τὴν καθυστέρηση ἐκείνη τῶν φτασμένων ἤδη μπρὸς στὴ Θῆβα Μακεδόνων, γιὰ νὰ βρεθοῦνε καὶ πράγματι οἱ στρατιῶτες τους ἐκεῖ, ποὺ σὲ δυὸ μέρες ὅπωςδήποτε προλάβαιναν. Καὶ γιόρταζαν ἴσα-ἴσα τὰ *Μεγάλα Μυστήρια* — πρῶτες μέρες τοῦ Σεπτέβρη — ὅταν κάποιοι πούχαν σωθῆ τοὺς προφτάσανε πὼς πάει ἡ Θῆβα! Μείναν μὲ τὸ στόμ' ἀνοιχτό, καὶ παράτησαν καὶ τὴ γιορτὴ καὶ ὄλα, νὰ κουβαλήσουν μὲς στὴν πόλιν ὅ,τι κουβαλιόταν ἀπ' τὰ χωράφια, καὶ μετὰ συγκάλεσαν μάνι-μάνι ἐκκλησίαν τοῦ δήμου κι ἀποφασίσαν, κατὰ πρότασι τοῦ Δημάδη, νὰ στείλουνε 10 πρέσβεις φίλα προσκείμενους στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν συγχαροῦνε γιὰ τὸν καλὸ του γυρισμὸ ἀπ' τὴ χώρα ἐκείνη τῶν Τριβαλλῶν καὶ τὸν πόλεμο στὴν Ἰλλυρία, καθὼς καὶ γιὰ τὴν κατάπνιξιν καὶ τὴ δίκαιη τιμωρίαν τῆς ἀποστασίας τῶν Θηβῶν, μὰ καὶ νὰ τοῦ γυρέψουν ν' ἀφήσῃ τὴν Ἀθῆνα νὰ δείξῃ στοὺς θηβαίους φυγάδες τὴν ἀρχαίαν τῆς παράδοσι φιλοξενίας καὶ φιλανθρωπίας.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαίτησε νὰ τοῦ παραδώσουν τὸ Δημοσθένη, τὸ Λυκοῦργο, ἀλλὰ καὶ τὸ Χαρίδημο — τὸν ἄσπονδο ἐχθρὸ τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως (βάζοντας ἔτσι καὶ τέρμα στὴν τόσο χρηματιστικὴ του πολεμικὴ τέχνη) — καὶ τὸν Ἐφιάλτη — ποὺ μόλις εἶχε ἀνέβῃ πρέσβυς στὰ Σοῦσα — κι ἄλλους, γιὰτὶ αὐτοὶ φταῖγαν, ἔλεγε, ὄχι μόνο γιὰ τὴν καταστροφὴν στὴ Χαιρώνεια, παρὰ καὶ γιὰ ὅ,τι ἄλλο ἄσκημο κάναν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φίλιππου ἐναντίον τῆς μνήμης του καὶ τοῦ νόμιμου κληρονόμου τῆς μακεδονικῆς βασιλείας, μὰ καὶ γιὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Θηβῶν ἄλλωστε ὄχι λιγώτερο αὐτοὶ ἀπ' τοὺς ταρ-

συναναπανασάμενος τῇ καλλίστῃ γυναικὶ μάλλον ἢ προσαγρυννήσας οἷς γέγραφε περὶ Πανθείας Ξενοφῶν ἢ περὶ Τιμοκλείας Ἀριστόβουλος ἢ Θήβης Θεόπομπος. Μπορεῖ καὶ κατὰ λάθος ὁμοῦ νὰ γράφτηκε Ἀριστόβουλος, ἀντὶ Κλείταρχος [Bl. Jacoby, *FGrH*, (139), ἀπόσι 2 καὶ τὰ σχόλια.]

χοποιούς στην ίδια την αφανισμένη πιά πόλη - πού και τους τωρινούς της έξ' άλλου φυγάδες στην 'Αθήνα γύρευ' επίσης.²³⁷

Οι απαιτήσεις του νικητή γεννήσανε πολύ ζωηρές συζητήσεις στην εκκλησία των 'Αθηναίων - κι ο Δημοσθένης αγωνίστηκε τότε, να μὴν τὴν πάθῃ ὁ δῆμος σὰν τὰ πρόβατα τοῦ παραμυθιοῦ καὶ παραδώσῃ τοὺς Σκύλους τοῦ Κοπαδιοῦ στὸ Λύκο,²³⁸ ἐνῶ ὁ δῆμος, στὴν ἀμηχανία του, περίμενε τὴν αὐστηρὴ γνώμη τοῦ Φωκίωνα. Κ' ἦταν ἡ ἐξῆς: *Μὲ κάθε θυσία νὰ κοιτάζου νὰ πετύχου νυχώρεση ἀπ' τὸν 'Αλέξανδρο, μὰς καὶ μὲ καμμιά ἀνόητην «ἀντίσταση» προκαλέσου ἀντύχη δίπλα στὴν καταστροφὴ τῶν Θηβῶν καὶ χειρότερη τώρα τῶν 'Αθηνῶν! 'Όσο, ἐξ' ἄλλου, γιὰ τοὺς 10, πού γύρευε κείνος νὰ τοῦ παραδοθοῦν,*²³⁹ *ἔ, τί νὰ γίνῃ; Εὐκαιρία γι' αὐτοὺς ἢ περίσταση τούτη νὰ δείξου πὼς ἀγαπᾶν τὴν πόλη πιὸ πολὺ κι ἀπ' τὴ ζωὴ τους! 'Ο Δημοσθένης ὅμως καὶ τὸ δῆμο ἔπεισε, μὲ τὴ ρητορικὴ του, καὶ τὸν ἀντίπαλο ρήτορα Δημάδη, μὲ 5 τάλαντα, νὰ πάῃ αὐτὸς στὸν 'Αλέξανδρο, νὰ τὸν παρακαλέσῃ ν' ἀφήσῃ στὸ δικαστήριο τοῦ δήμου τῶν 'Αθηναίων ὅλους τοὺς ὑπεύθυνους.*²⁴⁰ *Κι ὁ 'Αλέξανδρος τὸ δέχτηκε, ὄχι μόνο φειδόμενος τῶν 'Αθηναίων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ νου του εἶχε τώρα πιά στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν - πού ἢ σωστὴ φροντίδα γι' αὐτὴν ἐπέβαλλε νὰ μὴν ἀφήσῃ πίσω στὴν 'Ελλάδα οὔτε μιὰ δυσαρέσκεια παραπάνω ἀνοιχτή.*²⁴¹ *Μόνο τὴν ἐξορία τοῦ ἀκόλαστου τυχοδιώχτη — πού κι ὁ Δημοσθένης ἄλλωστε*

237 Τὸ τοῦ 'Αρριανοῦ, Α' 10, 4. τὰ μὲν ἄλλα φιλανθρώπως πρὸς τὴν πρεσβείαν ἀπεκρίνατο, κάνει τὴν ἄλλην εἰδίση (Πλούταρχος, Φωκίων, ΙΖ', πὼς ὁ 'Αλέξανδρος ἀπέρριψε τάχα τὴν ἐπιστολὴ τῶν 'Αθηναίων, γυρνώντας τὴν πλάτη του στοὺς πρεσβευτές), νὰ μοιάζῃ ἐπιπόνημα "Αν ἦταν πάντως ἡ ἀγανάκτησή του γιὰ τὴ θρασεῖα κολακεία τοῦ ἀθηναικοῦ δήμου, πράγματι εὐεξήγητη θάταν

238 [Baier-Sauppe, *Oratores Attici*, II, 253 Δημοσθένης, *Ὑπὲρ τῶν ῥητόρων*, ἀπ. 2]

239 [Οἱ ἐρευνητὲς δὲν ἔχου καταλήξῃ πόσους (8 ἢ 10,) καὶ ποιούς ἀκριβῶς ζήτησε ὁ 'Αλέξανδρος νὰ τοῦ παραδώσουε οἱ 'Αθηναῖοι 'Ο Πλούταρχος (*Δημοσθένης*, ΚΓ' 4) — πού φαίνεται ἐν προκειμένῳ πὼς στηρίζεται σὲ καλύτερες πηγές ἀπὸ τὸν 'Αρριανό, Α' 10, 4 — ἀναφέρει 8. *Δημοσθένην, Πολύεκτον, Ἐπιόλιτην, Λυκοῦργον, Μοιροκλέα, Δήμωνα, Καλλισθένην, Χαρίδημον* (Berve, II, 377, καὶ Bosworth, I, 93-5) Βλ ὅμως Δοῦρι, στὸ Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ 39 μὲ τὰ σχετικὰ σχόλια, καὶ Beloch, III, 1, 619, 1]

240 Τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀφήγησῃ μᾶς τὰ δίνει ὁ Πλούταρχος, στοὺς βίους τοῦ Δημοσθένη καὶ τοῦ Φωκίωνα, ὁ Διόδωρος κι ὁ 'Αρριανός. Λέγεται πὼς ὁ Φωκίων ἦταν στὴ 2ῃ πρεσβεία 'Ο Πλούταρχος μάλιστα τοῦ ἀποδίδει ὅλη τὴ διαπραγματεύσῃ καὶ τὴν αἴσια ἔκβασὴ της

241 Κατὰ τὸν Πλούταρχο — *Ἀλέξανδρος*, ΙΓ' καὶ *Φωκίων*, ΙΖ' — ὁ 'Αλέξανδρος χειρίστηκε τοὺς 'Αθηναίους μὲ τέτοια μεγαλοψυχία, ἐπειδὴ τοὺς ἐκτιμοῦσε καὶ προσέχειν ἐκέλευσε τοῖς πράγμασι τὸν νοῦν τὴν πόλιν, ὡς, εἴ τι συμβαῖη περὶ αὐτόν, ἀρξοῦσαν τῆς 'Ελλάδος. Κι ὄχι βέβαια πὼς θάτανε καὶ τόσο παιδαριώδης

τὸν σιχαινότανε — τοῦ Χαρίδημου ἐπέμενε νὰ ζητήη, κι αὐτὸς ἔφυγε τότε στὴν Ἀσία, στὸ *Μεγάλο Βασιλιά*.²⁴² Καί, σὲ λίγο, κι ὁ Ἐπιάλτης ἄφησε τὴν Ἀθῆνα.²⁴³

Ἔτσι φάνηκε νὰ ἡσύχασε ἡ Ἑλλάδα· μὲ τὸ σβῆσιμο τῶν Θηβῶν, καὶ τὴ σταθερὴ μακεδονικὴ φρουρὰ στὴν *Καδμεία* τους, ἀποκλείστηκε πιά κάθε νέο κίνημα στὸ μέλλον, κι ὁ Ἀλέξανδρος σήκωσε τὸ στρατόπεδό του ἔξω ἀπὸ τὴ Θῆβα, καὶ γύρισε, φθινόπωρο πιά τοῦ 335, στὴ Μακεδονία. Ἐνα χρόνο εἶχε χρειαστῆ μ' ὅλα τοῦτα γιὰ νὰ στερεώσῃ τὴ βασιλεία του, ποῦ ἀπὸ παντοῦ ἀπειλήθηκε. Βεβαιωμένος τώρα γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν βάρβαρων γειτόνων του, τὴν ἡρεμία στὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν ἀφοσίωση ποῦ τοῦχαν οἱ Μακεδόνες, μποροῦσε πιά νὰ ὀρίσῃ τὴν ἐρχόμενη ἀνοιξὴ τοῦ 334 γι' ἀρχὴ τοῦ ἔργου, ποῦ ὄχι τῆς Ἀσίας μόνο, καθὼς πιστευόταν, θάκρινε τὴν τύχη, παρὰ καὶ τοῦ κόσμου ὅλου τὴν ἱστορία ἐφεξῆς θὰ προσδιώριζε.

Οἱ πρῶτοι μῆνες ἀφιερῶθηκαν στὶς προπαρασκευὲς τοῦ μεγάλου πολέμου. Ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, τὴ Θεσσαλία, τὰ σύνορα τῆς Θράκης, φτάναν τὰ τμήματα τῶν συμμάχων, στρατολογοῦνταν μισθοφόροι, πλοῖα γιὰ τὸ πέρασμα στὴν Ἀσία ἐξωπλίζονταν, ὁ Ἀλέξανδρος συγκαλοῦσε συμβούλια,²⁴⁴ ὅπου σχεδιάζονταν οἱ φάσεις κ' οἱ πιθανὲς ἐνέργειες τῆς ἐκστρατείας, βάσει τῶν δεδομένων ποῦχαν, γιὰ τὴν πολεμικὴ δύναμη καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, τοὺς τόπους τῆς χώρας, τὴ στρατιωτικὴ σημασία κοιλάδων, ποταμῶν, βουνῶν, πόλεων, περιοχῶν κ.λ. Τί πολῦτιμο θάταν νὰ ξέραμε ἀκριβέστερα γιὰ ὅλα αὐτά! Καὶ εἰδικώτερα, ἂν στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας κατέχαν λεπτομερέστερα γεωμορφολογικὰ στοιχεῖα τῆς γιγάντιας αὐτῆς ἐπικράτειας ποῦ τόλμαγαν νὰ χτυπήσουν, ἂν συναελάμβαναν τὴν ἔκτασή της πέρ' ἀπ' τὸν Ταῦρο καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν Τίγρι. Βέβαια γνώριζαν τὴν *Ἀνάβασι* τοῦ Ξενοφῶντα, κ' ἴσως καὶ τὰ *Περσικὰ* τοῦ Κτησία· πολλὰ ἐξ ἄλλου θάχαν μάθει κι ἀπὸ ἔλληνες μισθοφόρους στὴν Ἀσία, κατὰ καιροῦς, κι ἀπὸ πρέσβεις τῶν Περσῶν, κι ἀπ' τὸν Ἀρτάβαζο καὶ τὸ Μέμνονα, ποῦ χρόνια εἶχαν ζήσει σὰ *φυγάδες* στὴ μακεδονικὴ αὐλὴ· μὰ μ' ὄση ἐπιμέλεια κι ἂν φρόντισαν

ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου, μὰ οἱ Ἀθηναῖοι εὐχάριστα θ' ἀκούγαν καὶ θὰ πίστευαν τέτοια ἄνοστα ἐπινοήματα

242 Ὁ Δείναρχος, *Κατὰ Δημοσθένους*, 32, παρουσιάζει τὴ φυγὴ τοῦ Χαρίδημου σὰ νάγινε μὲ τὴ θέλησή του γιὰ χάρη τῆς πόλης. Πρβλ. Ἀρριανοῦ Α' 10, 6

243^F [Δείναρχος, *Κατὰ Δημοσθένους*, 33 Berve, ἀρ 329]

244 Ὁ Διόδωρος, *ΙΖ'* 16, λέει πὼς συγκάλεισε τοὺς ἡγεμόνας τῶν στρατιωτῶν καὶ τοὺς ἀξιολογιωτάτους τῶν φίλων, χωρὶς δυστυχῶς νὰ χρησιμοποιεῖ ἀκριβεῖς ὄρους

νά μαζέψουν στοιχειά, πάντως ὅλ' αὐτὰ δὲν μποροῦσαν ν' ἀποτελοῦν ἄλλο ἀπὸ ὑλικὸ πολὺ ἀβέβαιο γιὰ προδιαγραφὲς πολεμικῶν σχεδίων, ὡς τὸν Εὐφράτη καὶ τὸ πολὺ ὡς τὸν Τίγρι. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, τί τόποι στὴν Ἀνατολή, τί ἀποστάσεις - ἰδέα δὲ θάχαν!..

Ἦστερα τακτοποιήθηκαν τὰ ἐσωτερικά: ὁ Ἀντίπατρος ἐγίν' ἐπίτροπος τοῦ κράτους²⁴⁵ μ' ἀρκετὸ στρατὸ στὴ διάθεσή του, γιὰ νὰ ἐξασφαλίζῃ ἡσυχία στὴν Ἑλλάδα, προστασία τῶν συνόρων τῆς Μακεδονίας, ὑποταγὴ τῶν βάρβαρων γειτόνων τῆς. Μὰ κ' οἱ ἡγεμόνες τοὺς ἐκείνων ὑποχρεώθηκαν νὰ πάρουν μέρος κ' οἱ ἴδιοι στὸν ἀγῶνα, ὥστε ἡ Μακεδονία νάν' ἀκόμα πιὸ σίγουρη, ἀλλὰ κ' οἱ λαοὶ τοὺς νὰ πολεμᾶν ἀποδοτικώτερα, μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς φυλετικούς τοὺς ἀρχηγούς.²⁴⁶

Φρόντισαν ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, καὶ μάλιστα κατ' εἰσήγηση, στὸ πολεμικὸ συμβούλιο, τοῦ Ἀντίπατρο καὶ τοῦ Παρμενίωνα: *Ποῖός θά 'ταν ὁ διάδοχος σὲ περίπτωσι δυστυχήματος; Κ'* ἔπασαν ὅλοι πάνω στὸν Ἀλέξανδρο νὰ πάρῃ σύζυγο πρὶν ἀπ' τὴν ἐκστρατεία - καὶ μάλιστα: νὰ περιμένῃ πρῶτα διάδοχο!²⁴⁷

Ἀπόρριψε τίς προτάσεις τοὺς. Ντροπή, τοὺς εἶπε, καὶ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τοὺς Μακεδόνες καὶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες, νὰ σκέφτῶνται τώρα παντρολογήματα καὶ νυφικὰ κρεββάτια, ὅταν ἡ Ἀσία στέκῃ μπρὸς τοὺς ἔτοιμη γιὰ πόλεμο! «Νὰ περιμένῃ» - τί; Νὰ καταπλεύσουν πάνω τοὺς οἱ παραγγελμένοι κιόλας στόλοι Φοινίκων καὶ Κυπρίων, κι ὁ καλεσμένος κιόλας στρατὸς τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ νὰ μαζευτῇ καὶ νὰ καβαλλήσῃ τὸν Ταῦρο;.. Στιγμὴ δὲν ἔπρεπε νὰ χάνῃ, ἂν πράγματι ἤθελε νὰ πιάσῃ τὴ Μικρασία - πρώτη βᾶση γιὰ ὅλα τὰ παραπέρα.

Καὶ λὲν πὼς φερνόταν σὰ νάθελε γιὰ πάντα ν' ἀποχαιρετήσῃ τὴ Μακεδονία. Ὁ,τ' εἶχε κεῖ - ἀγροικίες, δάση, χωριά (ὡς καὶ λιμενικὰ τέλη κι ἄλλες προσόδους) - τὰ μοίραζε δῶρα σὲ φίλους· κι ὁ Περδίκ-

245² Ἀρριανός, Α' 11, 3 *τὰ κατὰ Μακεδονίαν τε καὶ τοὺς Ἕλληνας Ἀντιπάτρω ἐπιτρέψας* Τὸν ἐπίσημο τίτλο τοῦ ἀξιώματός του δὲν τὸν ξέρουμε [Γιὰ τὸν τίτλο αὐτόν, καὶ τίς ἀρμοδιότητες τοῦ Ἀντίπατρο, βλ. Berve, I, 224-7, καὶ Bengtson, *Strategie*², I, 15-59]

246² Φροντίνοσ, II, 11, 3 *Alexander devicta perdomitiaque Thracia petens Asiam, veritus, ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum praefectosque et omnis quibus videbatur messe cura detractae libertatis, secum velut honoris causa traxit* Ἰουστίνος, XI, 5, 3 *et reges stipendiarios conspensoris ingenui ad commilitium secum trahit, seigniores ad tutelam regni reliquit* Σὰν τέτοιους ἡγεμόνες, ἢ παιδιὰ τοὺς, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸ Σιτάλκη, ἀρχηγὸ τῶν θρακῶν ἀκοντιστῶν, τὸν Ἀρίσωνα, τῶν παιόνων (Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΘ'), τὸν Ἄτταλο, τῶν ἀγριάνων, ἴσως καὶ τὸν Ἀγάθωνα τοῦ Τυρίμμα [βλ. ὁ 190], ἀρχηγὸ τῶν ὀδρυσῶν ἱππέων

247 Διόδωρος, ΙΖ' 16 *συμβουλευόντων πρότερον παιδοποιήσασθαι*

κας, πού τὸν ρώτησε, σὰν ὅλα σχεδὸν εἶχανε μοιραστῆ: *Κ' ἐσένα, βασιλιά, τί σοῦ μένει; πῆρε τὴν ἀπάντηση. Οἱ ἐλπίδες! Καὶ τότε ὁ Περδίκκας παραιτήθηκε κι αὐτὸς ἀπ' τὸ δῶρο του, λέγοντας: "Ε, κ' ἐμεῖς λοιπὸν θάχουμε σ' αὐτὲς μερίδιο, πού πολεμᾶμε μαζί σου!..*

Κι ἄλλοι φίλοι του κἀναν τότε τὸ ἴδιο.²⁴⁸

Ἡ διήγηση εἶν' ὑπερβολική; Ἄλλὰ δὴν ἴσως πιστὰ τί νιῶθαν πρὶν ξεκινήσουν. Κι αὐτὸ ὁ Ἀλέξανδρος πάντα εὔρισκε τρόπο νὰ τὸ ξανάβῃ καὶ νὰ τὸ εὐγενίξῃ. Ὁ ἐνθουσιασμός πού τὸν φλόγιζε συνέπαιρνε τοὺς στρατηγούς του, ἔβαζε φωτιά στ' ἀρχοντόπουλα, στοὺς ἱππότες γύρα του, πυροδοτοῦσε τὸ στρατὸν ὅλο, πού τὸν ἀκολουθοῦσε! Μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς αὐτόν, τὸ νεαρὸ φλογερὸ τοὺς ἤρωα, προκαλοῦσαν σ' ἀγῶνα τὴν οἰκουμένη, βέβαιοι γιὰ τὴ νίκη!..

248² Πλούταρχος [Ἀλέξανδρος, ΙΕ'] Ἡ διήγηση δὲν εἶν' ἀνάγκη νὰ θεωρηθῇ πλαστή ἴσως κάποιον μεμονωμένο γεγονός, πού λεγόταν συνέχεια, νὰ γενικεύτηκε, κι ὁ Καλλισθένης ἢ κάποιος ἄλλος νὰ στόλισε τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸ ἐντυπωσιακώτερο

B, 1

Πολεμικὲς προπαρασκευές - Τὸ νομισματικὸ σύστημα - Οἱ συμμαχίες τῆς Μακεδονίας - Ἡ ἐκστρατεία - Διάβαση στὴ Μικρασία Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ - Κατάληψη τῶν δυτικῶν μικρασιατικῶν παραλίων - Κατάληψη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ - Πορεία στὴ Λυκία, Παμφυλία, Πισιδία - Ὁργάνωση τῶν νέων χωρῶν

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μεγαλέξαντρου φαίνεται, κατὰ βάση, ἀσύμμετρη ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ μέσα πούχε στὴ διάθεσή του γι' αὐτήν· καὶ τόσο πού κ' ἡ κατατρόπωση ἀκόμα τοῦ ἐχθροῦ νὰ μοιάζῃ τὸ εὐκολώτερο τοῦ ὄλου ἔργου, ἐνῶ αὐτὸ πού κυριώτατα ἔπρεπε νὰ τὸν ἀπασχολῇ εἶναι τὸ πῶς θ' ἄντεχαν καὶ θὰ οὐσιαστικοποιούνταν οἱ πολεμικὲς του ἐπιτυχίες. Γιατὶ κατ' ἕκταση, πρῶτα-πρῶτα, ἡ χώρ' ἀπ' ὅπου ἀντλοῦσε τὶς δυνάμεις του, μῆτε τὸ τριακοστὸ δὲν ἔφτανε τῆς πελώριας περσικῆς ἐπικράτειας, πέρα πού κ' ἡ πληθυσμικὴ δυσαναλογία βέβαια — ἄρα κ' ἡ στρατιωτικὴ — πολὺ μεγαλύτερη ἦταν. Ἄν σ' αὐτὰ προστεθῇ κι ὅτι τὸ μακεδονικὸ ταμεῖο, σὰν πεθαίνῃ ὁ Φίλιππος, καὶ γονατισμένο εἶναι, μὰ καὶ χρεωμένο μὲ 500 τάλαντα, ἐνῶ οἱ τρομεροὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά θησαυροὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, στὰ Σοῦσα, στὴν Περσέπολη, στὰ Ἐκβάτανα κι ἄλλου, εἶχαν πελώριες ποσότητες χρυσοῦ,²⁴⁹ κι ἂν ἀκόμα σκεφτῇ κανεὶς πῶς ὁ Ἀλέξανδρος σὰν τελειώνῃ τὶς προπαρασκευές του πού κόστισαν 800 τάλαντα, δὲν ἔχει πᾶν' ἀπὸ 60 τάλαντα, γιὰ νὰ ξεκινήσῃ τὸ γιγάντιο τοῦτο κατὰ τῆς Ἀσίας πόλεμο,²⁵⁰ ἡ ἐπιχείρησή του δὲ μένει πιά παράτολμη μονάχα, παρὰ καὶ καθαυτὸ χιμαιρικὴ καταντάει.

Τὸ εἶδος τῶν στοιχείων τῆς παράδοσης δὲν ἐπιτρέπει νὰ συναχθοῦν ἱκανοποιητικὲς ἀποκρίσεις σὲ τόσα καὶ τόσα προβλήματα πού ἀνακύπτουν καὶ πού συνιστοῦν τὸ κυριώτερο ἐν προκειμένῳ ζήτημα:

249^H [Ὁ Berne, I, 312-3, παραθέτει συγκριτικὸ πῖνακα, μὲ στοιχεῖα ἀπ' ὅλες τὶς ἀρχαῖες πηγές, ἀπ' ὅπου φαίνεται ὅτι στὰ περσικὰ θησαυροφυλάκια θὰ πρέπει νὰ βρέθηκαν περὶ τὰ 180000 τάλαντα!]

250^H Αὐτὰ λέει ὁ Ἀλέξανδρος στὸ λόγο του (Ἀρριανός, Ζ' 9, 6), πού κι ἂν δὲν εἶν' αὐθεντικὸς, φαίνεται πῶς περιέχει γνήσια στοιχεῖα Ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξανδρος, ΙΕ') ἔχει ἀντλήσει ἀπ' τὸν Ἀριστόβουλο [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 4], τὸν Ὀνησίκριτο [*FGrH*, ἀπόσπ 2] καὶ τὸ Δοῦρι [*FGrH*, ἀπόσπ 40. (Ἀναλυτικώτερα βλ. Berne, I, 302-3, καὶ Bellinger, 35 κ' ε')]

*Ἐπῆρχε πράγματι σχέδιο,*²⁵¹ Γιατί ὡς κι ὁ κατατοπιστικός Ἄρριανὸς μονάχα τὴν ἐξώτερη, τὴ στενὰ στρατιωτικὴ-πολεμικὴ ροὴ τῶν πραγμάτων δίνει, μὲ κάποιες ποῦ καὶ ποῦ κατὰ περιστάσιν ἠθικολογικὲς κρίσεις γιὰ τὸν ἥρωά του, μὴ γράφοντας γιὰ ὄσους συμπράξαν μαζί του, *λόγω κ' ἔργω*, παρὰ μιὰ λέξη μόνο πέρ' ἀπ' τὰ ὀνόματά τους, ἐνῶ γιὰ διοίκηση κ' οἰκονομικά, ὀργάνωση τῆς πολιτείας καὶ γραμματεία κ' ἰδιαίτερο συμβούλιο τοῦ Μεγαλέξαντρου, γιὰ ὅποιους λειτούργησαν ὡς φορεῖς κι ὄργανα τῆς ἐξουσίας του, σ' ὄλες αὐτὲς τίς ὑπηρεσίες τέτοιας διάστασης καὶ ποιότητας ἐπιχείρησης, δὲν ἀναφέρει τίποτα, μὰ οὔτε καὶ φρόντισε νὰ μάθη καὶ νὰ φωτίσῃ διόλου τὸν ἀναγνώστη, γιὰ τὸ πῶς στάθῃκε δυνατὴ, ἐπιτέλους, ἡ πραγμάτωση τέτοιων

251^P [Τὸ ζήτημα ποῦ θέτει ἐδῶ, πολὺ καίρια κατὰ βάση, μὰ ὄχι καὶ μ' ἀρκετὴ ἐξαρχῆς σαφήνεια, ὁ Droysen, εἶναι τὸ *ἂν ἐπῆρχε πράγματι σχέδιο* Βαθύτερα δηλαδὴ ψάχνει *Ἄν κ' ἐξ ἀντικειμένου τεκμαίρεται ἀναλογία, οὐσιαστικὴ καὶ διαστάσεων ἱστορικῶν, μεταξὺ σκέψεων - προθέσεων - ἐπιγνώσεων - προσχεδιασμῶν συγκεκριμένων, δηλαδὴ συνείδησης τοῦ Μεγαλέξαντρου (προ-συνείδησης παναπῆ, ποῦ θὰ δικαίωσε καὶ κατὰ λόγον λοιπὸν ἔτσι τὸ χαρακτηρισμὸ του ὡς «μεγάλου»), καὶ πράξεων, ἐνεργειῶν του, ἀποτελεσμάτων, καὶ συνεπειῶν τους ἱστορικῶν, ἄμεσων κι ἀπώτερων κι ἀπώτατων, «κοσμογονικῶν» τέτοιων μάλιστα ὅποια ἀποδείχτηκαν Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος «ἤξερε τί ἔκανε», ἀπλούστερα! Ἄν εἶχε τὴν ἱστορικὴ αὐτεπίγνωση, καὶ πρὶν ἀπ' τὸ ἔργο του, τῆς τεράστιας ἱστορικῆς διάστασης ποῦ αὐτὸ θὰ λάβαινε μετά! Μ' ἄλλα λόγια ὁ ἱστορικός του ἐν προκειμένῳ — ἂν τὸ δοῦμε λίγο εἰσδυτικώτερα — δαιμονίζεταὶ ἀκόμα γιὰ τὴ μεγαλοσύνη (ἢ ὄχι) τοῦ ἰδανικοῦ του αὐτοῦ Μεγαλέξαντρου, ποῦ σὰν τέτοιο, μεγάλο, τὸν ἱστορεῖ (καὶ σωστά) Χωρὶς ὅμως ἴσως καὶ τὴν ὑποψία, πῶς δὲν εἶναι κι ἀναγκαῖα ἡ συνείδηση κ' ἡ αὐτεπίγνωση ὅροι ἀποκλειστικοὶ τῆς λεγόμενης μεγαλοφυΐας Δέν εἶναι τάχα μεγάλος ἀλήθεια ὁ μέγιστος (καὶ προσδιοριστικώτατος ἐφεξῆς) πρᾶκτων, χωρὶς κἂν νὰ γνωρίζῃ τί ποιεῖ καὶ ποιά ἱστορικὴ διάσταση» τοῦτο θὰ πάρῃ, Ὅπως δὴποτε, ὄλ' ἡ περαιτέρω προσπάθεια τοῦ Droysen, ν' ἀποδείξῃ ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ μὲ τόσο ἀνεπαρκῆ δεδομένα ὅσο ὁ ἴδιος ἐπισημειώνει, ὅλην αὐτὴ τὴν ἐλάχιστα πειστικὴ, καὶ πολιτικοοικονομικὰ πάντως ἐπικίνδυνη, τὸ λιγώτερο, ἂν μὴ κι ἀνεπείρηστη δῶς, ὑπόθεση περὶ νομισματικῶν τάχα «χειρισμῶν» τοῦ Μεγαλέξαντρου, *ad hoc*, πρὸς τὸ νὰ παραγάγῃ δῆθεν ἀντίρρευμα) καὶ ἀντιστροφή τιμῶν χρυσοῦ-ἀργύρου, πρὸ τῆς ἐκστρατείας του, «ὥστε» κ λ (ὄλ' αὐτὰ πάρα πολὺ ἀόριστα, κι ἀποδευτικῶς «τραβηγμένα» κ' ἐῶλα), δὲν εἶναι παρὰ ἡ «μόδα» τῆς ἐποχῆς του νὰ ἐπενδύῃ τὰ πάντα της, κι ὅλα τὰ θεωρητικώτατα ἰδεαλιστικὰ της πλάσματα καὶ σκοπιμοθηρικὲς διανοητικὲς ἐποικοδομῆς της, κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ ἐγειρόμενου ἄλλωστε παράλληλα ἐγγελευανισμοῦ, μὲ πολιτικοοικονομικοὺς ρεαλιστικοὺς μανδύες, χάρη στοὺς ὁποίους κι ἀνάγονταν — πιστευόταν (ὅπως ἀνάλογα καὶ σήμερα) — σὲ ἀναμφισβήτητα «ἐπιστήμη», «ἀντικειμενικὴ» κ λ π Πληρώνοντας ἔτσι τὸ φόρο του στὴν τάση ἐκείνη τοῦ καιροῦ του καὶ ὁ ἱστορικός τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀπιστεῖ, ἐν μέρει, κατὰ βάθος, στὴν πράγματι ρομαντικώτατη σύλληψη τοῦ ἥρωά του σὰν μεγαλοφυοῦς, παλεύοντας ἐδῶ νὰ δομήσῃ καὶ πολιτικοοικονομικὰ (μὰ μὲ πολὺ τραβηγμένες ἴσως ἐποικοδομῆς, χωρὶς εἰδικὰ δεδομένα) τὸ πράγματι φαινόμενο τοῦ κοσμογονικοῦ του ἔργου Μὰ κι ὁ ρομαντισμὸς τιμωρεῖ!]*

ιστορούμενων; μὲ ποιά μέσα; πόσο προμελετήθηκαν; γιὰ ποιούς σκοπούς; ἀπὸ ποιές πλευρὲς προσχεδιάστηκαν; μὲ ποιά δύναμη θέλησης, ποιά στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ μεγαλοφυΐα κατωρθώθηκαν;

Ἀπ' ὅλα τὰ προβλήματα τοῦτα ἐνδείκνυται ἀρχικὰ ν' ἀντιμετωπιστοῦν τὰ οὐσιαστικώτερα γιὰ τὰ πρόθυρα τῆς ἐκπληκτικῆς ἐκστρατείας. Καὶ πρῶτα τὸ θέμα τοῦ προσωπικοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Μεγαλέξαντρου, πού κι αὐτὸν ἀκόμα κάποιοι ἄκριτοι δὲν παράλειψαν νὰ τὸν θεωρήσουν περίπου σὰν ἓνα φαντασιοκόπο, πού ἐπικεφαλῆς ἀξέστου κι ἄλλο τόσο ἐξημμένου λαοῦ ὤρμησε στὴν Ἀσία καὶ κατὰ τῶν Περσῶν περιστατικὰ σχεδόν, χωρὶς πρόβλεψη καὶ πρόγραμμα ἐνεργειῶν, σὲ μιὰ τυχοδιωκτικὴ πάνω-κάτω ἐπιχείρηση, τοῦ τύπου βλέποντας καὶ κάνοντας· ἐνῶ ἄλλοι δὲν εἶδαν σ' ὅ,τι ἀπίθανο ξετύλιξε παρὰ τὴν ἰδέα πούχ' ἔτσι βιδωθῆ τοῦ πατέρα του, καὶ πού φιλόσοφοι, ρήτορες κι ἄλλοι πατριῶτες Ἕλληνες εἶχανε συχνὰ ξανασυγκροτήσῃ μὲς ἀπὸ θεωρητικὰ ἐθνικιστικὰ πρίσματα, κ' εἶχαν κατὰ καιροὺς ξαναδιατυπώσει σὲ σχετικὲς σφαῖρες τῆς εὐρύτερης ἑλληνικῆς παιδείας.

Ἡ ἰδέα, πρὶν γίνῃ πράγμα, εἶν' ὄνειρο μόνο, φάσμα, παιγνίδι τῆς φαντασίας· καὶ μονάχ' ἀπὸ κεῖνον πού τὴν ὑποστατικεῖ παίρνει μορφή, σάρκα καὶ ὀστά, παλμὸ δικιᾶς τῆς κίνησης, χῶρο καὶ χρόνο ἐνεργειᾶς τῆς· κι ὅταν ἀπ' τὶς συνθήκες καὶ τὶς ἀντιδράσεις στὸ χῶρο μέσα καὶ τὸ χρόνο ἀναγκάζεται σὲ περιορισμοὺς καὶ μετασχηματισμοὺς, τότε ἴσα-ἴσα δείχνει φάσεις ἀκόμα πιὸ ἀνάγλυφες καὶ τῆς δύναμης καὶ τῶν ἀδυναμιῶν τῆς.

Ὁ Ἀλέξανδρος ξεκίνησε τάχα σὰν τυχοδιώχτης κι ὄνειροπαρμένος μὲ τὴ θολὴ μόνο σκέψῃ ἔτσι, νὰ πάρῃ τὴν Ἀσία, ὡς τὶς ἄγνωστες ἐκεῖνες θάλασσες πού τὴν περιζῶναν; Ἡ εἶχε σαφῆ συνείδηση τοῦ τί ἤθελε καὶ τί μπορούσε νὰ θέλῃ; Κ' ἔκανε, τάχα, σχετικὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ σχέδια - δηλαδὴ προνόησε;

Καὶ τὸ ζήτημα βέβαια δὲν εἶναι, κάνοντας βήματα κατὰ πίσω, στὸ χαραγμένο αὐλάκι τῶν ἀλλεπάλληλων ἐπιτυχιῶν του, νὰ σκαρῶσουμε πλάσματικὰ «συμπεράσματα», «δείχνοντας» ἔτσι δῆθεν τὴ «σκόπιμη» ἀλληλουχία ἐνεργειῶν καὶ πράξεων του, ἕως τὰ δεδομένα μας παράγωγα καὶ συνέπειές τους, παρὰ τὸ ἂν ὑπάρχουν πράγματι ἀποδείξεις, ὅτι πρὶν ἀρχίσῃ τὸ ἔργο του εἶχε κιόλα στὸ νοῦ του τὸ πῶς θὰ γινόταν, τί θὰ προέκυπτε, μὲ ποιές ἀπώτερες σημασίες.

Σὰν τέτοια περίπου ἀπόδειξη μπορεῖ ἴσως νὰ θεωρηθῆ γεγονός πού δὲν προκύπτει ἀπὸ ἔμμεσες πηγές, φιλολογικοιστορικές, παρ' ἀπὸ ἄμεσες· κ' εἶναι τέτοιες, ὅχι μόνο κάποιες ἐπιγραφές καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ χιλιάδες χρυσά, ἀσημένια, χάλκινα νομίσματα μὲ τὴ μορφή του, πού ἀποτελοῦν τυπικῶς μὲν ἄλαλους μάρτυρες, λαλί-

στατους όμως πράγματι, κατ' ἐπιστήμην. Τὰ νομίσματα τοῦ Μεγαλέξαντρου, συγκρινόμενα μὲ τῶν περσῶν βασιλιάδων, τ' ἄλλα ἑλληνικά, κι ἄλλων βασιλιάδων τῆς Μακεδονίας, δείχνουν κάτι πολὺ σημαντικό:

Τὴν πρώτη μεταβολὴ τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τῆς Μακεδονίας ἀπ' τὸ Φίλιππο — ποὺ ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα ἐπικρατοῦσε τὸ ἀσημένιο νόμισμα (ὅπως στὴν Περσία τὸ χρυσὸ) ἐκεῖνος ἔκοψε καὶ χρυσὸ ἰσόβαρο μὲ τὸν περσικὸ *δαρειακὸ* καὶ ἀσημένιο μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ προσέγγιση στὴν ἀγοραία σχέση ἰσοτιμίας τῶν 2 μετάλλων — ὁ πολὺς Mommsen τὴ βλέπει²⁵² κάτι σὰν ἀπόμακρο, νὰ ποῦμε, προβάδισμα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας, ἕνα εἶδος οἰκονομικῆς δηλαδὴ *προμελέτης*. Κι ὁ Brandis ἐπισημειώνει,²⁵³ πὼς ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα *ὄχι «ἀντὶ» μόνο «παρὰ» τ' ὡς τότε ἀσημένιο στὸν ἑλληνικὸ κόσμον, μπάζοντας στὴν ἐπικράτειά του διμεταλλισμό, καὶ κατὰ τὴν κρατοῦσα στὸ ἐμπόριο ἀναλογία χρυσοῦ πρὸς ἀσήμι 1:12,51 κανόνισε τ' ἀσημένια του κέρματα (ποὺ 15 θάκαναν ἕνα χρυσὸ τῶν 8,6 γρμ) σὲ 7,24 γρμ, δηλαδὴ τὸ βᾶρος σχεδὸν τοῦ πολὺ διαδεδομένου τότε ροδιακοῦ νομισματικοῦ συστήματος.²⁵⁴*

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου εἶν' ἰσόβαρα καὶ μὲ σύσταση ὅσο καλὴ κ' οἱ *φίλιπποι* τ' ἀσημένια του ὅμως διαφέρουν ἐντελῶς: εἶναι τετραδραχμα τῶν 17,2 γρμ καὶ τὰ κλάσματά τους ἀκολουθοῦν ἀκριβῶς τὸ ἀττικὸ σύστημα, στὴν ἀναλογία τῆς ἀξίας χρυσοῦ πρὸς ἀσήμι, 1:12,3. Ἡ μείωση αὐτὴ ἔγινε γιὰ νὰ γυρίση ἀπ' τὸ *διμεταλλισμό* τοῦ πατέρα του στὸ μοναδικὸ ἀσημένιο νόμισμα τῶν Ἑλλήνων, μ' ἀποτελεσματικῶς ἄργότερα ἢ δραχμῇ τοῦ Μεγαλέξαντρου νὰ γίνῃ ἡ βασικὴ

252 Mommsen, *Histoire de la monnaie romaine, traduite de l'allemand par le duc de Blacas et J. de Witte*, Paris, 1865-75, I, 69 *c'était comme un achèvement éloigné à la conquête de la Perse, qu'il projetait déjà* Στὸ περσικὸ κράτος ἡ ἀναλογία τῶν χρυσῶν πρὸς τ' ἀσημένια νομίσματα ἦταν 1 13,33, ἐνῶ ὁ χρυσὸς στὸ ἐμπόριο ὁλοένα ἔπεφτε

253 J Brandis, *Das Munz-Mass-und Gewichtswesen in Vorderasien bis auf Alexander den Grossen*, Berlin, 1866, 250

254^μ [Βλ. Hultsch, *Metrologie*², 246-7 Τὸ θέμα εἶναι ἐξαιρετικὰ πολὺπλοκὸ καὶ σκοτεινόν, κι ἀδικοιολόγητη συνειρμὸς ἡ «ἀκρίβεια» μὲ τὴν ὁποία προσπαθεῖ ὁ Droysen νὰ καθορίση τίς σχετικὲς τιμὲς τῶν 2 πολυτίμων μετάλλων, ἐφόσον καὶ τὰ ἐλάχιστα δεδομένα ποὺ διαθέτουμε δὲ συμφωνοῦν μεταξύ τους Ἄλλά, πέρ' ἀπὸ τίς ἀρχαῖες μαρτυρίες, κ' οἱ νεώτερες θεωρίες δίστανται Κατὰ τοὺς Reimach, Head, καὶ Bellinger, γιὰ παράδειγμα, ἡ ὑπερεξόρυξη χρυσοῦ ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου ἀπ' τὸ 356 προκάλεσε ἀπότομη πτώση τῆς τιμῆς του ἔναντι τοῦ ἀργύρου (ἀπὸ 1 12 στὸ 1 10), καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἀναλογία ἔκοψε τότε ὁ Φίλιππος χρυσὰ κι ἀσημένια νομίσματα, ἐνῶ ὁ Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II*, Paris, 1977, 439-41, πιὸ σωστά, ἀποκλείει τέτοια κατακόρυφη πτώση σὰ συνέπεια τῆς ἐξόρυξης, κ' ἐπιμένει στὴν ἀναλογία 1 12, σὰ σταθερὴ]

λογιστική μονάδα σ' ὅλη τὴν ἑλληνική ἐπικράτεια· πέρα ὁμως κι ἀπ' αὐτό, κάτι ἄλλο ἔχει σημασία εἰδικώτατη γιὰ τὸ θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ ἐν προκειμένῳ: τ' ὅτι οὔτε μιὰ δραχμὴ ἀπ' τὶς τόσες πούκοψ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν εἶχε βάρος ἴσο μὲ κανένα *φιλιππο!*²⁵⁵ Τυχαῖο τάχα; Καὶ θὰ ἐπέμενε σοβαρὰ κανεῖς, πῶς ἀλλάζει ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος νομισματικὸ σύστημα *χωρὶς κανένα λόγο;* Μὰ νὰ λοιπὸν ἕνας: προκαλώντας ὁ *διμεταλλισμὸς* τοῦ Φίλιππου ἔκπτωση τῆς τιμῆς τοῦ χρυσοῦ, στὸ ἐμπόριο μὲ τοὺς Ἕλληνας, πούχαν ἀσημένια νομίσματα, βέβαια κι ἀποσκοποῦσε στὴ σταθεροποίηση τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἰσορροπίας τῶν δυὸ μετάλλων· ἂν ὁμως συνέχιζ' ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ νὰ πέφτη, τ' ἀσήμε θὰ διέρρευε ἀπ' τὴ Μακεδονία (καθὼς τόσο χρυσάφι εἶχε διαρρεύσει ἀπ' τὴν Περσία), ὅσο ἡ τιμὴ του θάμενε μεγαλύτερη· ἀλλάζοντας λοιπὸν τώρα τὴ βάση τῶν τιμῶν ὁ Ἀλέξανδρος κήρυσσε στὴν οὐσία πόλεμο κατὰ τοῦ περσικοῦ χρυσοῦ· ὁ χρυσός, ἔτσι, ἀπὸ νομισματικὴ μονάδα καταντάει ἀπλὸ ἐμπόρευμα ὅπως κάθε ἄλλο, ὅπου ἂν οἱ θησαυροὶ κιάλας τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν πέφτανε στὰ χέρια τοῦ κατακτητῆ, καὶ χυνόταν πιά στὸ ἐμπόριο τ' ἀμύθητο χρυσάφι τους, ἡ τιμὴ του ὄλο καὶ θάπεφτε, χωρὶς μάλιστα καὶ καμμιά σοβαρὴ διατάραξη στὶς τιμὲς τῆς ἑλληνικῆς ἀγορᾶς, πὺ δούλευε, πράγματι, σὰ μὲ ρήτρα ἀργύρου.²⁵⁶ Τ' ἀσήμε ἄρα στ' ἀττικά μέτρα ἔγιν' ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς βασικὴ ρήτρα τιμῶν, τὸ τετράδραχμο ἀναδείχτηκε μονάδα ὅπου ὅλα τὰ νομισματικὰ συστήματα μποροῦσαν ν' ἀνάγωνται σὰ σὲ κοινὸ παρονομαστή, κ' ὕστερ' ἀπὸ μισὴ μόνο γενιὰ ἡ δραχμὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀναδείχτηκε παγκόσμιο νόμισμα!

Ἄν ἡ νομισματικὴ αὐτὴ μεταρρύθμιση γινόταν γιὰ κάποια συγκεκριμένη ἀντιμετώπιση ἄμεσων χρηματικῶν ἀναγκῶν²⁵⁷ ἢ ἂν προυπο-

255 Τουλάχιστον τετράδραχμα, δίδραχμα, ἢ δραχμὲς Ἀπ' τὰ 3 ἡμιδραχμα τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου, πούχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ ζυγίσῃ ὁ κύριος Sallet, τὸ μὲν ἕνα ἦταν 2,09 γρμ, καὶ τ' ἄλλα μόνο 1,93 καὶ 1,38 Ἀντίθετα, ἕνα ἡμιώβολο ἦταν 0,32 γρμ

256* [Καὶ ναὶ μὲν κατέχει τὰ νομισματολογικὰ ὁ Droysen, βασιζόμενος ἄλλωστε καὶ στὸν ἐξίσου κράτιστο Mommsen, πλὴν πολλὰ παραμένουν δυσνόητα στὴν κάπως *τραβηγμένη* αὐτὴν ἐδῶ «πολιτικοοικονομικὴ» κατασκευή του, ἐλάχιστα πειστικὴ ἔτσι, χωρὶς καθαυτὸ πολιτικοοικονομικὰ δεδομένα, χωρὶς ἀκριβῆ καὶ βεβαία γνώση τῶν ἀγοραστικῶν τότε δυνάμεων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ σὲ ποιὰν ἀγορά, πῶς λειτουργοῦσα; κι ἀπὸ τί ἐπηρεαζόμενη, (καὶ σὲ ποιούς βαθμούς,) καὶ πόσο τάχα ἐκτεινόμενη, «ἑλληνικὴ», στενὰ καὶ μόνο, «ἑλληνομακεδονικὴ» ὄχι, οὐτ' εὐρύτερα «ἑλληνασιατικὴ».) κ λ προβλήματα]

257 Ἄς ἀναφέρουμε, σὰν παράδειγμα, πῶς ὁ Λυκοῦργος, στὴ λογοδοσία πούκανε γιὰ τὴ διαχείρισή του (ἐπιγραφὴ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα, 1858, φυλλάδιο 50, ἀρ 3452, σ 1804, καὶ Kohler, *Hermes I*, 1866, 318), ἀναφέρει πῶς ἀγόρασε

λόγισαν, ό Άλέξανδρος και οι σύμβουλοί του, τó οικονομικό αποτέλεσμα και πρόβλεψαν τήν πτώση τιμής του χρυσού στην περίπτωση που οι περσικοί θησαυροί θά ρευστοποιούνταν, μένει, κατ' ανάγκην, άγνωστο· τέτοιων διαστάσεων όμως μέτρο κατευθύνει πάντως τó φιλέρευνο πνεύμα πρòς ύποψίες για σοβαρώτερους βαθμούς προμελέτης του της του μεγάλου έργου και τών συνεπειών του.

Άλλο προυποθετικό ζήτημα: Ποιά ή βάση του πολέμου που ξεκίναγε ό Άλέξανδρος; Σκόπευε, μόλις διαβή τον Έλλησποντο, να παρατήση τή βάση του, να κάψη όπως λέμε τά καράβια του, τραβώντας δηλαδή για όλως α λ λ ο υ, και όλως α λ λ α, πέρα από κατακτητικά μονάχα στενών προθέσεων και μικρόπνων διαστάσεων;

Άποκρίση πλήρης σ' αυτό δέν είναι δυνατή πριν άπ' τήν όλην έξιστόρηση. Άπό τά ήδη όμως ιστορημένα προκύπτει κατ' άρχήν, πώς ό Άλέξανδρος πρώτιστα γύρευε νάναι σίγουρος για τή βάση του, δηλαδή για τήν άπόλυτη — στρατιωτική και πολιτική — κυριαρχία στη Μακεδονία του, και στην Ελλάδα, κ' ύστερα παραδινόταν σ' επιθυμίες και σχέδια, έτοιμασίες κ' ενέργειες για ό,τι παραπέρα. Ήθελε να πατάη γερά, για να δώση τó πρώτο χτύπημα· κι άρα έχει σημασία ποιά ήταν ή έδρασή του, όταν συσπειρώνόταν για να όρμήση στην άπέραντην Άσία, κατά τής υπερδύναμης εκείνης περσικής άρχής.

Ή επικράτεια του Μεγαλέξαντρου άπλώνεται άπ' τó Βυζάντιο ως τον Εύρώτα, και στη βαλκανική ένδοχώρα άπό τον Αίμο και τήν Πίνδο βορειότερα, ως τις Παρίστριες και τις γύρ' άπό τον Άδρία χώρες. Όλ' ή γή αυτή καλύπτει του ιδεατού τετράγωνου με κέντρο τó Αίγαίο τή βόρεια και τή δυτική περιοχή, ενώ ή άνοιχτή άνατολική — τής

πάνω από τάλαντο χρυσού, με 22 άσημένιες δραχμές και 5,5 όβολούς τó χρυσό στατήρα, δηλαδή με ισοτιμία 1 11,47 Κέρδισε άρα 210 δραχμές στους 100 στατήρες Άν λοιπόν ό Άλέξανδρος εισέπραξε κείνο τó δάνειο τών 800 τάλαντων σέ άσήμε πριν κάνη τή μεταρρύθμιση, με τó νέο σύστημα θά κέρδισε (άν δέν κάνω λάθος) στά 800 αυτά τάλαντα 16800 στατήρες κι άν μάλιστα ήταν ύποχρεωμένος να πληρώση τó συνηθισμένο τόκο του 12% σέ χρυσό, θάχε οικονομήσει άλλους 2100 στατήρες στους τόκους κάθε χρόνου Άπ' τó πώς ό Άρριανός, Ζ' 23,3, όνομάζει τούς τρεις μακεδόνες άξιωματικούς (δεκαδάρχη, διμοιρίτης και δεκαστάτηρος), που μπήκαν στις νεοσύστατες τάξεις του στρατού, μπορούμε να συμπεράνουμε πώς ό μισθός υπολογιζόταν σέ στατήρες, δηλαδή σέ χρυσό είναι γνωστό άκόμα, ότι άπό παλιά ώριζόταν συνήθως σέ δαρεικούς, κυζικηνούς κ λ. άν λοιπόν ό Άλέξανδρος είχε 30000 άντρες, με μηνιαίο μισθό ένα δαρεικό, ή υποτίμηση του χρυσού θά τούφερ' έτήσιο κέρδος κάτι παραπάνω άπό 30000 στατήρες Άνάλογα μπορεί να υποθέση κανείς ότι θάγιαν και τά συμβόλαια με τούς προμηθευτές κ λ Όπωςδήποτε, βλέπουμε πώς ή νομισματική μεταρρύθμιση δέν άποκλείεται νάταν και μέτρο οικονομικό

Μικρασίας τὸ ἐσωτερικὸν — κατέχευετ' ἀπ' τὴν περσικὴν ἐπικράτεια, καὶ τὰ παράλια τῆς ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς μὲν ἀλλ' ὑποτελεῖς πάλι στοὺς Πέρσες πόλεις. Ἡ Κρήτη, στὸν ἀκόμα πιὸ ἀνοικτὸ νοτιὰ, ἑλληνικὴ εἶναι βέβαια, μὰ κόσμος ἄλλος — ὅπως ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάδα, ἡ Σικελία, κ' οἱ ἑλληνικῆς πόλεις στ' ἀπόμακρα παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Ἐντελῶς βέβαιος ὅπως ὅποτε ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος μόνον γιὰ τὴν μακεδονικὴ χώρα, μὲ τὴν Τυμφαία καὶ τὴν Παραυαία, στὰ δυτικὰ, καὶ τὴν περιοχὴ τοῦ Στρυμόνα, στ' ἀνατολικά — ὅπου σὰ ντόπιο βασιλιά τους τὸν βλέπανε, καὶ φυσικὰ, συνδεόντουσαν μαζί του χωρικοὶ κ' εὐγενεῖς καὶ πόλεις, κὶ ἀκόμα κ' ἑλλαδικῆς ἀποικίαι, σὰν τὴν Ἀμφίπολη. Στὸ βασικὸν αὐτὸ πυρῆνα τῆς ἐπικρατείας του προστέθηκαν, ὑπὸ διάφορους τύπους ἐξάρτησης, ἀπ' ὅλες τῆς πλευρῆς, κὶ ἄλλες χώρες, ποὺ σπουδαιότερῃ τους ἦταν ἡ Θράκη.

Ἡ παλιὰ ἐκείνη ἐπικράτεια τῶν Θρακῶν, ποὺ ἄλλοτε ἀπλωνόταν σ' ὅλο, πέρα-πέρα, τὸ λεκανοπέδιο τοῦ Ἑβρου, εἶχε καταλυθῆ ἀπὸ τὸ Φίλιππο· ἀπόμειν' ἓνα λείψανό του, σὰν ἡγεμονία τῶν Ὀδρυσῶν, ἐξαρτημένο ἀπ' τὴν μακεδονικὴ ἀρχὴ ὅμως τόσο ποὺ εἶχε ὡς καὶ στρατιωτικὴν ὑποχρέωση, ἀποτελῶντας στὴν οὐσία ἐπαρχία τῆς μακεδονικῆς ἐπικρατείας. Γιὰ νὰ κρατιοῦνται ὑποταγμέν' οἱ Θρακῆς εἶχαν ἰδρυθῆ σ' ἐπίκαιρες θέσεις νέες πόλεις — Φιλιππόπολις, Καλύβη, Βέροια, καὶ Ἀλεξανδρόπολις — ὄχι ἐλεύθερες ἀποικίαι, ὅπως οἱ ἑλληνικῆς, παρὰ στρατιωτικοὶ σταθμοὶ μὲ πολιτικὴ κοινότητα καὶ κοινοτικὴ αὐτονομία, ὅπου καὶ συνοικίστηκαν ἀπ' τὰ γύρω, καὶ διὰ τῆς βίας ἀκόμα, ντόπιοι, γιὰ νὰ μεγαλώσῃ κάπως ὁ πληθυσμὸς τους.²⁵⁸ Ἡ Θράκη ἦταν ὑπὸ μακεδόνια στρατηγία, ἀπ' τὸ 335, ἄγνωστο ὅμως ἂν ἡ δικαιοδοσία του ἐφτανε καὶ πέρα ἀπ' τὰ στενὰ τοῦ Αἴμου, ὅπως κὶ ἂν ἄλλος στρατηγός, καθὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰκάσῃ ἀπ' ἀβέβαια εἶδηση τοῦ 331 ἢ τοῦ 326, διοικοῦσε τῆς χώρες τοῦ Πόντου, ἢ ἂν οἱ λαοὶ ἀπ' τὸν Αἴμον ὡς τὸν Ἴστρο καὶ τῆς ἐκβολῆς του, μόνον μετὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ 335 ἀναγκάστηκαν σ' εἰρηνικὴ συμβίωση, κ' ἴσως καὶ σὲ φορολογικὴν ὑποτέλεια.

Οἱ ἑλληνικῆς πόλεις τῆς θρακικῆς παραλίας, ἀπ' τὴν Ἀπολλωνία καὶ τὴν Μεσημβρία ἴσαμε τὴν Κάλλατι καὶ τὸν Ἴστρο, ἦταν φιλικῆς μὲ τὸ Φίλιππο, δὲ φαίνεται ὅμως νάρθαν καὶ σὲ στενωτέρους σχέσεις μετὰ

²⁵⁸ Ἐπιβεβαιωθεὶς καὶ μὲ τοὺς 10000 Σαρνούσιους Ἰλλυριοὺς (Πολύβιος, Δ' 2, 12)· παρόμοια συνοικίστηκε κ' ἡ Καλύβη [RE, X, 2, 1455-6, *Kalybe*] Φιλίππου [] τοῦς πονηροτάτους ἐνταῦθα ἰδρυσάντος (Στράβων, Ζ' 320). Ἴσως ἀποκεῖ καὶ τ' ὄνομα Πονηρόπολις [Πρὸς ὅμως Θεόπομπο, Jacoby, FGrH, ἀπόσπ. 110. ἔστιν δὲ τις [] Πονηρόπολις ἣν Φιλίππὸν φασὶ συνοικίσαι, τοὺς ἐπὶ πονηρίᾳ διαβαλλομένους αὐτόθι συναγαγόντα], καὶ Πλίnius, IV, 41, ὅπου Πονηρόπολις ὀνομάζεται ἡ Φιλίπποπολις RE, XIX, 2, 2244, *Philippopolis*, Hammond, II, 558-9]

τὴν ἐκστρατεία τοῦ 335.²⁵⁹ τὰ πλοῖα ποὺ στάλθηκαν τότε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο στὸ Δούναβι δὲν ἦτανε παρὰ βάσει κάποιας συμμαχίας κι ὄχι ὑποτελείας, γιατί μὴτ' ἐπὶ Μεγαλέξαντρου μήτε κατόπιν ἔκοψε τὸ Βυζάντιο ἀλεξάνδρεια νομίσματα, ποὺ σημαίνει πὼς εἶχε μείνει αὐτοτελὴς πολιτεία, σὰν τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας, χωρὶς νὰ ξέρομε κι ἂν εἶχε προσχωρήσει σ' αὐτὴν ἢ ἂν εἶχε (ποὺ και πιθανώτερο) χωριστὲς συνθήκες μὲ τὴ Μακεδονία.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι πὼς ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις στὰ νότια θρακικὰ παράλια κόψαν ἀλεξάνδρεια νομίσματα, ὅπως κ' οἱ μακεδονικὲς: Πέλλα, Ἀμφίπολη, Σκιώνη κ.ἄ., κι ἄρα ὑπόκεινται, σὰν κι αὐτές, στὸ νομισματικὸ νόμο τῆς Μακεδονίας - δὲν εἶν' αὐτοπόλεις²⁶⁰ πιά, μ' ὄλο πούχουν κοινοτικὴν αὐτονομία. Ἀπ' αὐτές τὶς «βασιλικὲς» τροποντινὰ πόλεις τῆς Θράκης, τ' Ἀβδηρα κ' ἡ Μαρώνεια βρίσκονται πάνω στὸ δρόμο γιὰ τὸν Ἑλλήσποντο, ἡ Καρδία στὴν εἴσοδο γιὰ τὴ Χερσόνησο, ἡ Κριθωτὴ στὴ βόρεια εἴσοδο τοῦ Ἑλλήσποντου ἀπέναντι ἀπ' τὴ Λάμψακο, ἡ Σηστός καὶ τὰ Κοῖλα στὸ πέρασμα γιὰ τὴν Ἄβυδο, ἡ Πέρινθος κ' ἡ Σηλυμβρία στὴν Προποντιδα.²⁶¹

Στὸ βοριά οἱ Παίονες, καὶ πέρ' ἀπ' αὐτοὺς οἱ Ἀγριᾶνες, εἶν' ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Μακεδονίας, μὲ δικαίωμα ἢ ὑποχρέωση ὑπηρεσίας στὸ στρατὸ τοῦ βασιλιά· παιόνων βασιλιάδων νομίσματα πάντως ὑπάρχουν καὶ τὸν καιρὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὰ μακεδονικὰ σταθμὰ, οὔτε μὲ τὴν εἰκόνα του.²⁶²

259 Ὑπάρχουν ἀλεξάνδρεια νομίσματα ἀπ' τὴν Ὀδησσό, Μεσημβρία, Κάλλατι, Ἀπολλωνία καὶ Διονυσούπολη ἀλλ' αὐτὰ ἀνήκουν — κατὰ τὴν ταξινομήση τοῦ L Muller — στὶς κλάσεις IV, V καὶ VII, καὶ δὲ θὰ κόπηκαν παρὰ μόνο ἐπὶ Λυσίμαχου ἢ κι ἀργότερα

260^Σ Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Θεουκιδίδη, Ε' 79 *ταὶ δὲ ἄλλαι πόλιες ταὶ ἐν Πελοποννήσῳ [] αὐτόνομοι καὶ αὐτοπόλιες, τὰν αὐτῶν ἔχοντες*, στὴ συνθήκη Σπάρτης-Ἀργεῶς [Bengtsen, *Staatsvertrage*, II, ἀρ 194.] Γιὰ τοὺς Φιλίππους εἶναι βέβαιο πὼς ἐκτὸς ἀπὸ χρυσὰ ἀλεξάνδρεια εἶχαν κόψει καὶ δικὰ τοὺς νομίσματα, ὅπου κεφαλὴ Ἡρακλῆ, μπρός, μὲ λεοντὴ, καὶ πίσω τρίποδας, μὲ τὴν ἐπιγραφὴ *ΦΙΛΙΠΠΩΝ* Δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ ἂν ὑπάρχουν ἐκεῖνα τὰ χρόνια κι αὐτόνομα νομίσματα τῆς Ἀμφίπολης

261 Οἱ πόλεις αὐτές τῆς νότιας ἀκτῆς τῆς Θράκης, ἐκτὸς ἀπ' τὴν Πέρινθο καὶ τὴ Σηλυμβρία, εἶχαν κιόλας κόψει *φιλίππεια* νομίσματα Ἀλεξάνδρεια, ἀπ' τὶς δυὸ παραπάνω πόλεις ὑπάρχουν ἤδη στὶς κλάσεις I καὶ III Ἐπομένως αὐτές, ἐπειτ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Φιλίππου, θὰ συνῆψαν, μ' ἐνέργειες τοῦ Μεγαλέξανδρου, διαφορετικὴ σχέση μὲ τὴ Μακεδονίαν ἀπὸ κείνη ποῦχε τὸ Βυζάντιο ἢ τὰ μέλη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας

262 Τ' ἀσημένια νομίσματα τοῦ Πατράου καὶ τοῦ Αὐδαλέοντος (12,6 γρμ) δὲν ταιριάζουνε μὲ τὰ *φιλίππεια* δίδραχμα (14,47 γρμ), οὔτε μὲ τ' ἀλεξάνδρεια τετράδραχμα (17,2 γρμ), παρὰ μὲ τ' ἀρχαιότερα δίδραχμα τῆς Θάσου (12,55-12,1 γρμ)

Οί άλλοι — βορεινότεροι, δυτικώτεροι, και βορειοδυτικώτεροι, ἴσαμε τὴν Ἀδριατικὴν: Τριβαλλοί, Αὐταριαῖτες, Δάρδανοι, Ταυλάντιοι κ' Ἰλλυριοὶ τοῦ Κλείτου — ἀναγκάστηκαν μετὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ 335 νὰ ἡσυχάσουν καὶ νὰ κλείσουν συνθήκας ἐξάρτησης ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Δέν εἶν' ὅμως γνωστὸ ἂν ἔγιναν καὶ φόρου ὑποτελεεῖς.

Πολὺ παράξενες εἶν' οἱ σχέσεις τοῦ βασιλείου τῆς Ἠπειροῦ μετὰ τὴ Μακεδονία. Ἀφ' οὗτου ὁ Φίλιππος τὸ πῆρε ἀπὸ τὸν Ἀρύββα καὶ τὸδωσε στὸν ἀνιψιὸ ἐκείνου, τὸν Ἀλέξανδρο, τὸν ἀδερφὸ τῆς Ὀλυμπιάδας, καὶ ἀπλώθηκε ὡς τὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο, ἦτανε σὰ φυσικὸ στήριγμα στὸ πλευρὸ τῆς Μακεδονίας· καὶ ὁ γάμος τοῦ νεαροῦ βασιλιά του μετὰ τὴν κόρη τοῦ Φίλιππου — ποὺ σήμαινε ἴσως καὶ κάποια συνιδιοκτησία τῆς Ὀλυμπιάδας — φαίνεται ὅτι τὸ σύνδεσε ἀκόμα στενωτέρα μετὰ τὰ μακεδονικὰ συμφέροντα· μὰ γι' αὐτὸ κ' εἶναι πολὺ παράδοξο ποὺ οἱ Ἠπειρώτες οὔτε τὸ 335²⁶³ συμπολεμοῦν μετὰ τοὺς Μακεδόνες οὔτε καὶ στὴ μεγάλη ἐκστρατεία κατὰ τῆς Περσίας παίρνουν μέρος· καὶ μάλιστα, ἕνα χρόνον ἀργότερα, ὁ βασιλιάς τῶν Ἠπειρωτῶν κάνει τὴν κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐπιχείρησίν του — μετὰ 15 πλοῖα καὶ ἄλλα πολλὰ ὀπλιταγωγὰ κ' ἱππαγωγὰ²⁶⁴ — ἄγνωστο ἂν σὲ συμφωνία μετὰ τὴ Μακεδονία.²⁶⁵ ἂν ἦταν δυνατὸ ν' ἀποδειχθῆ μὴ τέτοια συνεννόηση, θάχαμε σημαντικὸ δεδομένο γιὰ τίς πολιτικὰς σκέψεις τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἴσως ὅμως θάπρεπε νὰ λάβῃ κανεὶς ὑπόψιν του, πὼς τὸ πολίτευμα τῶν Μολοσσῶν δὲν ἦταν ὅσο βασιλικὸ τῶν Μακεδόνων, παρὰ μετὰ ὄρκους ἐκεῖ, πούδινε ὁ βασιλιάς στὸ λαὸ καὶ ὁ λαὸς στὸ βασιλιά, ἦταν πολὺ περιωρισμένο, καὶ πιθανῶς τόσο ποὺ ὁ βασιλιάς νὰ μὴν εἶχε δικαίωμα νὰ διαθέσῃ πέρα ἀπ' τοὺς πόρους τῶν βασιλικῶν του κτημάτων· καὶ ἄρα ὁ Ἀλέξανδρος τῶν Μολοσσῶν μπορεῖ νὰκανε τὴν ἐκστρατεία στὴν Ἰταλία ὄχι σὰν ἡγέτης τῶν Ἠπειρωτῶν παρὰ σὰ δικιά του ἐπιχείρησι καὶ μ' ἕξοδα δικά του καὶ προσωπικὴ του εὐθύνη νάφερε μισθοφορικὸ στρατὸ στὴν ἀπέναντι

263 Ὁ Φροντίνος, *Strategematon*, II, 5, 10, ἀναφέρει κάποιαν ἐκστρατεία τοῦ βασιλιά τῶν Μολοσσῶν κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν, καὶ ἄλλου (III, 4, 5) ἄλλη κατὰ τῆς Λευκάδας ἂν ἡ πρώτη ἔγινε τὸ 335, οἱ δύο Ἰλλυριοὶ βασιλιάδες δὲ θὰ περιμένανε τὴν ἐπίθεσιν τῶν Μακεδόνων· ἀκόμα δυσκολώτερα θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθῆ κανεὶς στὸν ἴδιον χρόνον καὶ τὴν ἐναντίον τῆς Λευκάδας

264² Ἀριστοτέλης, *Δικαιώματα*. Rose, *Aristoteles pseudepigraphus*, ἀπόσπ. 562 [Rose, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 614.]

265² Ἡ μόνη πληροφορία ποὺ θὰ ἐπέτρεπε τὸ συσχετισμὸ τῶν δύο ἐπιχειρήσεων εἶναι πὼς ὁ Ταυρίσκος [Berve, ἀρ. 740], ποὺ ἔπεισε τὸν ταμίαν τῶν Μακεδόνων νὰ φύγῃ στὰ Μέγαρα, πῆγε στὸν Ἀλέξανδρον τὸ μολοσσό, στὴν Ἰταλία. (Ἀρριανός, Γ' 6, 7) Τὸ τοῦ Ἰουστίνου, XII, 3, 1. *simulato moerore propter Alexandri cognationem exercitus suo triduo luctum indicit*, δὲν προσθέτει τίποτε.

χερσόνησο, για να πολεμήση σε ξένη ύπηρεσία, καθώς κάναν και πολλοί σπαρτιάτες βασιλείς.

Πώς συνδέονταν κ' οι έλλαδικές πολιτείες με τη Μακεδονία εξετάστηκε, κατά βάση, παραπάνω. Μόνο από πολιτικής πλευράς μερικά στοιχεία πρέπει ακόμα να δοθούν εδώ:

Οι Θεσσαλοί, λοιπόν, όχι μονάχα συνδέονταν με την Κορινθιακή Συμμαχία, παρά και με κάποια χωριστή συνθήκη τα 4 διαμερίσματα της χώρας τους βρίσκονταν έναντι της Μακεδονίας ένωμένα σε κοινό πολίτευμα, που τους είχε δώσει (ή ανανεώσει) ο Φίλιππος, και βάσει του όποιου τα στρατιωτικά και οικονομικά μέσα της Θεσσαλίας ήταν σχεδόν στη διάθεση του μακεδόνα βασιλιά.²⁶⁶ Άγνωστο μένει αν στο σύνταγμα-συνθήκη αυτό περιλαμβάνονταν και τα όρεινά φύλα της Θεσσαλίας, τ' άνεκαθεν προσαρτημένα — Δόλοπες, Αϊνιάνες, Μαλιείς και άλλοι — ή αυτοί συνδέονταν με τη Μακεδονία μόνο δια της Άμφικτυονικής Όμοσπονδίας.

Όσο για τους Αίτωλους, δέ συντάχτηκαν φαίνεται με τους άλλους στην Κορινθιακή Συμμαχία, παρ' ανανέωσαν παλιές χωριστές συνθήκες με τη Μακεδονία, που απ' το 338, καθώς είδαμε, τους αναγνώριζε την κατοχή της Ναυπάκτου.

Η Κορινθιακή λοιπόν Συμμαχία περιελάμβανε όσους βρίσκονταν κάτω απ' τις Θερμοπύλες²⁶⁷ (πλήν Λακεδαιμονίων), κι από τ' άρθρα της προκύπτει πως άποσκοπούσε όχι μονάχα να εξασφαλίση για την ήγεμονεύουσα έξουσία την άρχηγία στις έλληνικές στρατιωτικές δυνάμεις της έκστρατείας κατά των Περσών, παρά και για να διατηρηται σ' όλη την επικράτεια της Συμμαχίας — δηλαδή σ' όλη τη νότια Ελλάδα — ή κατάσταση γενικά που καθωρίστηκε το 338²⁶⁸ κ' έτσι ν' άποκλείεται πιά διασπαστική περσική πολιτική.

266 'Ο Άλέξανδρος, μιλώντας στην Όπι προς τους Μακεδόνες, (Άρριανός, Ζ' 9,4) λέει: Θεσσαλών δέ άρχοντας [] (ύμᾱς) άπέφηνεν Νομίματα της Λαμίας, Φαρσάλου και Τρίκκης βρίσκονται κιόλας στην κλάση I του L Muller' άρ 503, 527, 528. Νομίματα απ' τη λεγόμενη κυρίως 'Ελλάδα, που ν' άνήκουν σ' αυτή την κλάση, υπάρχουν μονάχ' από τη Χαλκίδα και την Ίστιαία (L Muller, άρ 757, 758) 'Η Άμβρακία, πούκοψε νομίματα με τον τύπο και τ' όνομα του Φίλιππου, δέν έκοψε άλεξάνδρεια, επειδή το 336 έγινε πάλι αυτόνομη

267 Άρριανός, Α' 1, 2 Κατά την εύστοχη διόρθωση του Niebuhr' όσοι εντός Πυλών (άντι Πελοποννήσου) ήσαν 'Η έκφραση, εκείνα τα χρόνια, ήταν τεχνικός όρος, όπως φαίνεται κι απ' του Δημοσθένη, *Περί του στεφάνου*, 304 ούδεις ούτε τών έξω Πυλών Έλλήνων ούτε τών είσω 'Ηδη ο Όουκυδίδης, Β' 101, διακρίνει τους Θεσσαλούς από τους μέχρι Θερμοπυλών Έλληνας.

268 'Ο Μαρκιανός βίος του Άριστοτέλη (έκδ. Άριστοτέλη της Άκαδημίας του Βερολίνου, 157b, 20 [Rose, *Fragmenta*, σ. 427]), λέει για το σύγγραμμα. *Δικαιώματα*

Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Συμμαχίας τὸς εἶν' ἡ ἔλλειψη λεπτομερῶν στοιχείων, ὥστε δὲν μποροῦμε καὶ νὰ ξέρουμε ἂν τὸ συνέδριό της λειτουργοῦσε στὴν Κόρινθο διαρκῶς ἢ συνερχόταν μόνο καθ' ὠρισμένους χρόνους;²⁶⁹ ἀλλ' οὐτ' ἂν ἡ Μακεδονία εἶχε σ' αὐτὸ ἔδρα καὶ ψῆφο, ἢ μήπως ἡ ἴδια μὲν σὰν πολιτεία ἦταν ἐξω ἀπ' αὐτήν, ὁ βασιλιάς της ὁμως μόνο, σὰ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τοῦ κατὰ τῆς Περσίας πολέμου, μποροῦσε νὰ διαθέτῃ τὰ παρεχόμενα, βάσει τῆς συνθήκης, συμμαχικὰ ἐλλαδικὰ στρατεύματα, διευθύνοντας ἐνιαῖα τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν σύμμαχων πόλεων.

Οἱ Ἀθηναῖοι, τὸν καιρὸ τοῦ Περικλῆ, μὲ τὴ ναυτικὴ τους συμμαχία, εἶχαν καθαυτὸ ἐξουσία πάνω στοὺς συμμάχους τους καὶ τὴν ἀσκοῦσαν μάλιστα τόσο κυριαρχικὰ, πού καὶ τοὺς δικάζανε σ' ἀθηναϊκὰ δικαστήρια.²⁷⁰

Κατὰ τὴ Δεύτερη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία, ἡ πολιτεία τοῦ Ἄστεως καὶ τὸ σύνολο τῶν αὐτόνομων συμμάχων στέκονταν ἰσοδύναμα: τὸ συμβούλιο τῆς Συμμαχίας συνεδρίαζε συνέχεια στὴν Ἀθήνα, προδιαπραγματευόταν διαρκῶς μὲ τὴ βουλὴ καὶ τὸ δῆμο κάθετι πού ἀνέκυπτε, κ' ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀθηναίων ὕστερα ψήφισε κατὰ τὰ προβουλευ-

ἑλληνίδων πόλεων ἐξ ὧν Φίλιππος τὰς φιλονεικίας τῶν Ἑλλήνων διέλυσεν, ὡς μεγαλορρημονήσαντά ποτε καὶ εἶπεν «ὄρισα γῆν Πέλοπος» Ἀπ' τὸ Rose, *Aristoteles pseudepigraphus*, ἀπόσπ 562 [Rose, *Fragmenta*, ἀπόσπ 614], βλέπουμε πὼς τὰ Δικαιώματα ἐκδόθηκαν ἀργότερα, ἢ μὲ προσθήκες

269² Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 48, οἱ *σύνεδροι τῶν Ἑλλήνων* ἔστειλαν γιὰ τὴ νίκη τῆς Ἴσσοῦ στὸν Ἀλέξανδρο χρυσοὺ στεφάνι, πού κατὰ τὸν Κούρτιο, ΙV, 5, 11, τ' ἀποφασίσανε στὰ *Ἴσθμια*, τῆς ὀλυμπιάδας 114, 4 - περίπου τὸν Ἰούνιο τοῦ 332 Σπουδαιότερη πάντως εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Αἰσχίνου, *Κατὰ Κτησιφώντος*, 254 ἡμερῶν μὲν ὀλίγων μέλλει τὰ Πύθια γενέσθαι καὶ τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων συλλέγεσθαι. Αὐτὸ τὸ συνέδριο βέβαια δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μ' ἐκεῖνο τῶν Ἀμφικτυόνων, πού ἦταν συμμαχικὸ δικαστήριον. Μπορεῖ νὰ ὑποβῆθαι κανένας πὼς τὸ συνέδριο (Διόδωρος, ΙΖ' 4 *οἱ συνδρεύειν ἐκωθότες*) συνερχόταν τίς μεγάλες πανελληνίους γιορτές. Ἄν συνεδρίαζε ὁμως κανονικὰ στὴν Κόρινθο δὲν μαρτυρεῖται ρητὰ - μ' ὅλο πού κι ἀπὸ τὸν Ὑπερείδην, *Ὑπὲρ Εὐξενίππου*, 32, φαίνεται νὰ προκύπτῃ πὼς οἱ σύνεδροι ἦταν συνέχεια μαζί. Αὐτό, καθὼς κι ἄλλα σχετικὰ μὲ τὸ πολιτεῖμα τῆς συμμαχίας, χρειάζονται ἐιδικότερη ἔρευνα. [Βλ. σχετικὰ Busolt-Swoboda, II, 1389 κ.έ., Berge I, 228 κ.έ., Kaerst, I, 268 κ.έ. ἰδιαίτερα 526-30, Wilcken, 39-45, Bengtson, *Staatsvertrage*, III, 3-14 (ὅπου ὅλες οἱ ἐπιγραφικὲς κ' ἱστορικὲς μαρτυρίαι, μαζί μ' ἐκτενὴ βιβλιογραφία), Glotz-Cohen, III, 370-8, Hammond, II, 623-46 γιὰ τὸ περίπλοκο θέμα τῶν σχέσεων ἡγεμόνα-συμμαχίας Bengtson, *Strategie*², I, 4-9, ἀλλὰ καὶ 45-56, Bosworth, I, 46-9, κι ἀναλυτικὴ ἐκθεση τῶν δισταγμῶν ἀπόψεων ἀπ' τὸ Seibert, 74-7]

270 Κατ' ἀντίθεση, ὄχι πρὸς αὐτὴ τὴ συμμαχία, ἀλλὰ πρὸς τὴ ρωμαϊκὴ ἀρχή, ὁ Παυσανίας, Ζ' 10, 10, λέει. *οὐδὲ γὰρ Μακεδόνα οἱ ἰσχύσαντες μέγιστον, Φίλιππος Ἀμόντου καὶ Ἀλέξανδρος, τοὺς ἀνθεστηκότας σφίσιν Ἑλλήνων εἰς Μακεδονίαν ἐβίασαντο ἀποσταλῆναι, διδόναι δὲ αὐτοὺς ἐν Ἀμφικτύοσιν ἑῶν λόγον*

ματα τοῦ συμβουλίου.²⁷¹ Ἰδρύνοντας ὁμοῦς ὁ Φίλιππος τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία προτίμησε πολὺ χαλαρῶτερη σύσταση· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ πού δυό φορές τοῦ δόθηκε ἀφορμή, δὲ θέλησε στενώτερη σύνδεσθι τῆς μὲ τὴν ἀρχή του πιθανῶς, γιατί κ' οἱ δυό τους θεώρησαν περιττό, ἢ καὶ μὴ δυνατό, νὰ τὴ μετατρέψουν ἀπὸ συνθήκη μὲ χαρακτηριστὰ διεθνοῦς μόνο δικαίου, πού λέμε σήμερα, σὲ καθαυτὸ πολιτικὴ ἔνωση.

Ἄναγκαῖο νὰ τάχῃ κανεῖς ὑπόψη του αὐτά, προκειμένου νὰ κρίνῃ σωστά ὅσα ἐπακολουθοῦν τὸ πῶς ἰδρύθηκε ἡ Συμμαχία, τὸ πῶς μετὰ διαλύθηκε, κ' ὕστερα ξαναστήθηκε, πρέπει νὰ πείσανε τὸν Ἀλέξανδρο νὰ μὴ βασιζέται σ' ὄρκους γιὰ νάσαι ἡσυχος πῶς θάχῃ πράγματι τὴ βοήθεια τῶν συμμαχικῶν πόλεων στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν ἢ ὅτι θὰ σταθοῦν στὴν κοινὴ πολιτικὴ πού χαράξανε. Κ' ἐν ἀντιστάθμισμα βέβαια ἦταν ὁ κομματισμὸς κι ὁ τοπικισμὸς, πού ἄκμαζαν σὲ καθ' ἑλληδικὴ πόλη κ' ἔδιναν φυσικὰ λαβὲς στὴ μακεδονικὴ πολιτικὴ νὰ ὑποστηρίξῃ κι αὐτὴ μὲ κάθε μέσο τοὺς δικούς τῆς ὀπαδοῦς, ὥστε ν' ἀντιτάσσονται στοὺς ἀντιπολιτευόμενους τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία περσιζόντες — καὶ ποιὸς ἄλλωστε θὰ τὴν κατηγοροῦσ' ἐν προκειμένῳ; — ἀλλὰ γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ ἐγκαταστάθηκαν καὶ μακεδονικὲς φρουρὲς στὸν Ἀκροκόρινθο, στὴ Χαλκίδα καὶ στὴν Καδμεία. Καὶ γιὰ στήριξη τῶν φρουρῶν αὐτῶν — κι ὄχι μόνο γιὰ κάθε ἀπὸ βορρᾶ ἐνδεχόμενο — φεύγοντας γιὰ τὴν Ἀσία ὁ Ἀλέξανδρος ἄφησε σπουδαία δύναμη στὴ Μακεδονία (μπορεῖ καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ μισὸ καθαυτὸ μακεδονικὸ στρατό), πού μὲ τίς ἀλλεπάλληλες ἐτήσιες στρατολογίες συνιστοῦσε βέβαια καὶ σταθερὴ ἐφεδρεία, γιὰ συμπλήρωση διαρκῶς τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκστρατείας του.

Ὡστόσο κάποιο ἀρνητικὸ στοιχεῖο πολὺ πιὸ σημαντικὸ πρέπει νὰ σημειωθῇ: Ὁ μακεδονικὸς στόλος κάθε ἄλλο παρὰ ἰσοδύναμος ἦταν μὲ τὸν περσικὸ κι οὔτε μποροῦσ' εὐκόλα νὰ γίνῃ· γιατί ὁ Μέγας Βασιλεὺς καὶ τὴ δυνατότητα εἶχε — ὅπως ἀποδείχτηκε — νὰ ρίξῃ στὴ θάλασσα καὶ τετρακόσιες τριήρεις, κ' οἱ ναυτικοὶ του ἦταν φοίνικες καὶ κύπριοι, ἀπὸ τοὺς σκληρότερους θαλασσόλυκους ἀνέκαθεν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ μὲ τὰ νησιά, στὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μικρασίας,

271 Ὁ Busolt, *Der zweite athenische Bund* (στὸ *Jahrbuch für Class. Philol., Suppl.* VII, 684 κ ε) ἐρμηνεύει ἐκφράσεις ὡς τὴν Ἀθηναίων σύμμαχοι καὶ τῶν συμμάχων κι ἄλλες παρόμοιες Ἐπὶ τὸν Ἀρριανό, Β' 2, 2, ὅπου οἱ Πέρσες καταστρέφουν τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἕλληνας γενομένας σφίσι, κι ἀπ' τὴν ἐγγραφή, μετὰ τὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ. Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες (Α' 16, 7), προκύπτει πῶς ὑπῆρχε παρόμοια σχέση μετὰξὺ Μακεδονίας καὶ Κορινθιακῆς Συμμαχίας Ἡ οὐσιαστικὴ διαφορά τῆς ἀπὸ τὴν προηγούμενη συμμαχία ἦταν, καθὼς φαίνεται, πῶς τὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου εἶχε μιὰ σειρά δικαιοδοσιῶν (π χ γιὰ τὴν εἰρήνην κ λ.), ὅπου δὲν ἀνακατευτόταν ἡ Μακεδονία.

(πού ἂν καὶ αὐτόνομα, κατὰ τὴν ἀνταλκίδειαν αἰρήνην, μὲ τύραννους ὁμως κι ὀλιγαρχικούς στὰ Κοινά τους, ὑπάκουαν ἐντέλει στὸν Πέρση χωρὶς ἀντίρρηση), ἦταν ὅποτ' ἤθελε κύριος τοῦ Αἰγαίου. Τοῦτο βέβαια κι ἀντιμετωπιζόταν κατὰ βία, ἂν οἱ πολιτείες τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας συνένωναν τὶς τριῆρεις τους μὲ τὶς μακεδονικὲς — καὶ μόνο ἡ Ἀθήνα εἶχε τρακόσιες πενήντα στὰ νεώριά της! — προτοῦ συγκροτηθῆ καὶ καταπλεύσῃ στὸ πέλαγός τους ὁ περσικὸς στόλος· ἀλλ' ἡ μακεδονικὴ ἀρχὴ τοῦ Φίλιππου καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, γιὰ λόγους πολιτικὸς μᾶλλον παρὰ στρατηγικούς, τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμο σ' ἂν ἤπειρωτικὴ ἐπιχείρηση, κυρίως, τὸν εἶδε, ἀκόμα καὶ στὴν πρώτη του φάση, τῆς διάβασης στὴν Ἀσία καὶ τῆς προέλασης ἀρχικὰ στὴ Μικρασία, ἐνῶ καὶ δὲ θεωροῦσε δυνατὸ ἢ φρόνιμο νὰ ζητήσῃ, οὔτ' ὄταν πρωτοσύστηνε οὔτ' ὅταν ἀνανέωνε τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία, σοβαρὲς συμβολὲς τῶν ἐλλήνων συμμάχων της σὲ πολεμικὰ πλοῖα, γιὰ κοινὸ στόλο, καὶ σὲ ναυτικὴ βοήθεια γενικώτερα.²⁷²

Ἄλλὰ στὸ στρατό του, κυρίως, βασιζόταν ὁ ἔμπεδος — ὅσο καὶ ἱππεύς, ὑπερκεράζων ἔμπεδος — Ἀλέξανδρος, κ' ἐνιωθε σίγουρος ἔτσι σ' ὅ,τι ἀπίθανο κυνηγοῦσε! Κ' ἡ σιγουριά του δὲν ἦτανε φλόγας του ἄνθος μόνο, παρὰ καὶ καρπὸς βέβαια πολὺ προσεκτικῶν του ὑπολογισμῶν, τόσο γιὰ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἀντρῶν πού τοῦ χρειάζονταν, ὅσο καὶ γιὰ τὸν ὅπλισμό τους, ἐπακριβῶς, γιὰ τὴν ὅλη ὀργάνωση τῶν φαλάγγων, ἀλλὰ καὶ κάθε σώματος γενικώτερα, καὶ κάθε ὅπλου τὶς σχέσεις καὶ τὶς λειτουργικὲς πρὸς τὸ ἀποδοτικώτερο συναρτήσεις μὲ ὅλα τ' ἄλλα, καταλεπτῶς.

Ἡ στρατιωτικὴ δύναμη τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τὸ Φίλιππο κιόλας, ἔφτανε πάνω-κάτω τοὺς 30000 πεζοὺς καὶ 4000 ἱππεῖς. Κι ὀργανώθηκε, βέβαια, ἀπ' αὐτόν, κατὰ τὰ ἐλληνικὰ πρότυπα, μεταρρυθμισμένα ὁμως κι ἀναπροσαρμοσμένα ἔτσι πού νὰ ταιριάζουν στὶς μακεδονικὲς προϋποθέσεις, καὶ ν' ἀποκρίνονται στὶς ἀνάγκες τους. Γιατὶ τὸ πρόβλημα ἦταν νὰ ὀργανώσῃ κατεξοχὴν πλαστικὸ στὸ χειρισμὸ κι ἀποτελεσματικὸ στὴν ἄμεση ἀπόδοση ὄργανο πολέμου, δραστηκώτατο ἀκριβῶς πάνω στὴ στιγμὴ τῆς κάθε συγκεκριμένης τακτικῆς πράξης, καὶ ἀπὸ διαφορώτατα ὄπλα καὶ σώματα συνεστημένο, πεζικὸ καὶ ἱππικὸ, φιλοὺς καὶ βαρύτερους ὀπλίτες, ντόπιους στρατολογημένους καὶ ξένους μισθοφόρους· καὶ τὸ κατῴρθωσε ὁ Φίλιππος, σὲ τέτοιο μάλιστα βαθμὸ

272 Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Α' 11, 6, καὶ 18, 4, ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε στὴν Ἀσία μὲ 160 πλοῖα, χωρὶς νὰ ξέρουμ' ὁμως πόσα ἦταν μακεδονικά. Φαίνεται πάντως ὅτι τὸ Βυζάντιο, καθὼς καὶ τὸ 335 στὸν Ἴστρο, ἔτσι καὶ τὸ 334 θάστειλε (ὅπως κι ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις τῆς θρακικῆς παραλίας) πλοῖα στὸν Ἑλλάσποντο Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 22, ἀναφέρει πὺς ὑπῆρχαν σ' αὐτὸ τὸ στόλο 20 ἄττικά πλοῖα

προηγμένης ὀργάνωσης καὶ πρόσφορης τακτικῆς λειτουργικότητας ποῦ ποτὲ ὡς τότε δὲν τόχε καταφέρει ἡ πολεμικὴ τέχνη τῶν Ἑλλήνων.

Κατὰ τὸ Διόδωρο²⁷³ — ποῦ δὲν εἶν' οὐτ' ἐν προκειμένῳ καὶ πολὺ ἀξιόπιστος — ξεκινῶντας γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἀφήνει στὴ Μακεδονία ὑπὸ τὸν Ἀντίπατρο 12000 πεζοὺς καὶ χίλιους πεντακόσιους ἵππεις, παίρνοντας μαζί του γι' ἀντικατάσταση αὐτῶν ἡμιχίλιους πεντακόσιους θεσσαλοὺς ἵππεις, 7000 πεζοὺς ἑλληνας σύμμαχους κ' ἑξακόσιους ἵππεις, 5000 ἑλληνας μισθοφόρους, κι ἀκόμα θρᾶκες πεζοὺς κι ὀδρῦσες καὶ παῖνες ἵππεις, καὶ χίλιους τοξότες κι ἀγριᾶνες. Τὸ σύνολο τῆς στρατιᾶς ποῦ πορευόταν πρὸς τὸν Ἑλλησποντο, κατὰ τίς πιὸ ἀσφαλεῖς παραδόσεις, δὲν εἶχε περισσότερους ἀπὸ 30000 πεζοὺς

273^h Ὁ σχετικὸς κατάλογος στὸ Διόδωρο, ΙΖ' 17, ἀπ' ὅπου κ' οἱ ἀριθμοὶ αὐτοί, μᾶς ἀφήνει νὰ καταλάβουμε πὼς οἱ πηγές του ἐν προκειμένῳ εἶν' ἐλάχιστα στρατιωτικῆς. Οἱ ἀριθμοὶ παρέχουν, ἴσως, τὴ σωστὴ ἀναλογία, ὅχι ὁμῶς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, παρὰ τῶν ἐθνικῶν στοιχείων ποῦ συγκροτοῦσαν τὴ στρατιά. Τίς λεπτομέρειες αὐτὲς ἐξέτασα σ' ἓνα ἄρθρο μου (*Hermes*, XII, 226-52, *Alexander des Grossen Armee* [ποῦ κ' ἐπανεκδόθηκε στὰ *Kleine Schriften*, II, 208-31]) Ἄβθος ἀπαριθμοῦνται στὸν κατάλογο αὐτὸ Τριβαλλοὶ κ' Ἰλλυριοί, ποῦ δὲν ἀναφέρονται ἀλλοῦ στὸν Ἀρριανό, ἐκτὸς ἀπ' τὸ λόγο τοῦ Μεγαλέξαντρου (Β' 7, 5), καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ βέβαια τεκμήριο πὼς πηγὴ τοῦ λόγου δὲν εἶν' ὁ Πτολεμαῖος

[Ὁ Διόδωρος δίνει τοὺς ἐξῆς ἀριθμοὺς γιὰ τὸ στρατό.

ΠΕΖΟΙ		ΙΠΠΕΙΣ	
Μακεδόνες,	12000	Μακεδόνες,	1800
Σύμμαχοι.	7000	Θεσσαλοὶ	1800
Μισθοφόροι:	5000	Ἑλληνας	600
Ὀδρῦσες, Τριβαλλοὶ καὶ Ἰλλυριοί:	7000	Θρᾶκες πρόδρομοι καὶ Παῖνες:	900
Τοξότες καὶ Ἀγριᾶνες:	1000		
ΣΥΝΟΛΟ	32000		5100
Κατὰ Διόδωρο:	30000!		4500!

Καὶ προφανῶς ἔχει κάνει ἀριθμητικὸ λάθος ὁ ἀρχαῖος ἱστορικός. Γιατὶ οἱ ἐπὶ μέρους τάξεις δὲ δίνουν ἄθροισμα 30000 πεζοὺς καὶ 4500 ἵππεις, ἀλλὰ 32000 καὶ 5100! Ὁ Brunt (*JHS*, LXXXIII, 1963, 3) θεωρεῖ πιθανὸ νὰ χρησιμοποίησε ὁ Διόδωρος ἄλλη πηγὴ γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ ἀπαρίθμηση κ' ἄλλη γιὰ τὸ συνολικὸ ἀριθμὸ. Ὁ Beloch III, 2, 324 πιθανολογεῖ σφάλμα στὴν ἀνάγνωση, ποῦ, ἂν ἀποκατασταθῆ, θὰ μπορούσε νὰ κατεβάσῃ τοὺς θεσσαλοὺς ἵππεις σὲ χίλιους διακόσιους. Ὅσο γιὰ τοὺς πεζοὺς, δέχεται πὼς ὁ Διόδωρος στρογγύλεψε τὸν ἀριθμὸ, γράφοντας *τριμύριοι*, ἢ ὅτι παρέπεσε τὸ καὶ *διαχίλιοι*. Ἀντίθετα, ὁ Droysen δὲν ἐμπιστεύεται τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Διόδωρου - ὅπως ἄλλωστε πάντοτε καὶ κάθε πληροφορία ποῦ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἀρριανό Ἀνάλογη κ' ἡ ἀδικαιολόγητη ἐπιμονή του ν' ἀρνῆται τὴν ὑπαρξὴ ἰλλυριῶν στὸ στράτευμα (πρβλ ὁ 217) Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα βλ : Berne, I, 178, Kaerst, I, 332, 1, Bosworth, I, 98-9]

και κάτι παραπάνω από 5000 Ιππείς.²⁷⁴ ή σύνταξή τους ήταν καθ' όπλα και εν μέρει μόνο κατά ξθνη, όχι καθώς οι ρωμαϊκές λεγεῶνες ή νεώτεροι στρατοί, όπου οι μονάδες περιέχουν απ' όλα τὰ όπλα, κι αποτελούν, τροποντινά, μικρές στρατιές. Έναντίον αντίπαλων σαν τ' άσιατικά εκείνα πλήθη, που δίχως στρατιωτική τάξη και τέχνη όρμάν μπουλούκια έτσι σ' ένα σημεῖο, κι αν νικήσουν νίκησαν, αν νικηθοῦν σκοτώνονται σωρηδόν και διαλύονται, ή καθ' όπλα κ' ξθνη τάξη έχει τὸ πλεονέκτημα τοῦ απλούστερου τακτικοῦ σχήματος και τῆς πράγματι πιὸ συμπαγοῦς ομάδας· γι' αυτό και στις ίδιες χώρες όπου ή *φάλαγγα* τοῦ Μεγαλέξαντρου κατανίκησε τὸν τόσο πιὸ μεγάλο στρατὸ τοῦ Δαρείου, 7 ρωμαϊκές λεγεῶνες ἀργότερα δὲ μπόρεσαν ν' ἀντέξουν τις ἀκάθεκτες ἐπιθέσεις τῶν Πάρθων.

Ὁ στρατὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου στὴν Ἀσία δὲν εἶχε ἄλλη βασική ὀργάνωση απ' τοῦ κανονικοῦ μακεδονικοῦ, πρόσθετα ὅμως ἐλαφρότερα συμμαχικά σώματα, και νέοι μισθοφόροι, τοῦ δυνάμωναν τὴν εὐελιξία και τὴ σταθερότητα. Στὴν ἑλληνική ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ, τὸ κύριο σῶμα ἦταν οἱ *ὀπλίτες*· σ' αὐτοὺς πρόσθεσαν ἀργότερα κ' ἕνα ἐλαφρότερο πεζικό, τοὺς *πελταστές*, που νίκησαν ἀκόμα και τοὺς Σπαρτιᾶτες. Ἐτσι και στὸ μακεδονικὸ στρατὸ, τὰ κυριώτερα μαχητικά σώματα, με

274^H Ὁ Ἀρριανός, Α' 11, 3, ἀκολουθεῖ βέβαια ἐδῶ τὸν Πτολεμαῖο, παρὰ που τὸ κείμενο ἐκείνου [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 4, ἀπὸ τὸν Πλούταρχο, *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης*, 327d-e] δίνει ἀριθμοὺς συγκεκριμένους, ὅχι «στρογγυλοῦς» [Κατὰ συγγραφέα οἱ ἀριθμοὶ εἰν οἱ ἐξῆς.

ΠΗΓΗ	ΠΕΖΟΙ	ΙΠΠΕΙΣ	ΟΛΟΙ
Καλλισθένης (Πολύβιος, IB' 19)	40000	4500	44500
Πτολεμαῖος (Πλούταρχος, <i>Περὶ τῆς Ἀλ τ</i> , 327d-e)	30000	5000	35000
Ἀριστόβουλος » » » » » »	30000	4000	34000
Ἀναξιμένης » » » » » »	43000	5500	48500
Ἀρριανός, Α' 11, 3	30000	5000	35000
Διόδωρος, ΙΖ' 17, 4	30000	4500	34500
Ἰουστίνος, XI, 6, 2	32000	4500	36500
Τίτος Λίβιος, ΙΧ, 19, 5	30000	4000	34000
Φροντίνος, <i>Strategematon</i> , IV, 2, 4			40000

Βλ. ἐπίσης Berne I, 177 και Jacoby, *FGrH*, II B, 502 σχόλια στὸν Πτολεμαῖο] Ὁ Ἀρριανός ἀναφέρει ρητὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν στρατιωτῶν ποῦφυγαν τώρα ἀπὸ τὴ Μακεδονία, χωρὶς ὅμως νὰ διευκρινίξῃ ἂν ἡ ἐμπροσθοφυλακή που στάλθηκε δυὸ χρόνια πρὶν, μετὸν Ἄτταλο και τὸν Παρμενίωνα (10000 μακεδόνες και μισθοφόροι, κατὰ τὸν Πολύαινο), βρισκόταν ὅλη ἢ μέρος τῆς μόνο στὴν ἀσιατικὴ παραλία. Οἱ 40000 πεζοὶ τοῦ Καλλισθένη θὰ ἐξηγοῦνταν, ἂν ἤμασταν σίγουροι πὼς οἱ 10000 ἐκείνοι στρατιῶτες βρισκόνταν στὴν Ἀσία. Πιὸ κάτω θὰ δοῦμε λεπτομερῶς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων (ὁ. 303)

μεγαλύτερη αριθμητική δύναμη, ήταν οι φάλαγγες κ' οι ύπασπιστές.²⁷⁵ Χαρακτηριστικά τῆς φάλαγγας πάλι: ὁ ὄπλισμός τῶν στρατιωτῶν κ' ἡ σύνταξί τους· ὄπλιτες εἶν' οἱ φαλαγγίτες, ὄχι ὅμως τόσο βαριά ὀπλισμένοι ὅσο οἱ Ἕλληνες.²⁷⁶ ἔχουν περικεφαλαία, θώρακα,²⁷⁷ περικνημίδες, στρογγυλὴ ἀσπίδα (ποῦ καλύπτει ὅλο τὸ πλάτος τοῦ στρατιώτη), τὸ κοντὸ ἑλληνικὸ ξίφος, καὶ τὸ κύριο μακεδονικὸ τους ὄπλο, τὴ σάρισσα: δόρυ μακρὺ, 4-5μ.²⁷⁸ Ἡ ἐπίτηδες μελετημένη ἔτσι σύνταξι τῶν

275^h Στὸν Ἀρριανὸ ἡ λέξι φάλαγξ σημαίνει πολλὰ καὶ διάφορα. 1) Γενικὰ τὴν παράταξι σὲ μάχη· Γ' 12, 1· Α' 28, 3 2) ὅλο τὸ πεζικόν, ἐκτὸς ἀπ' τοὺς ψιλοὺς. Γ' 11, 9 3) τοὺς βαριά ὀπλισμένους (ἡ φάλαγξ τῶν ὀπλιτῶν Α' 13, 1)· καὶ 4) κάθε τάξι ὀπλιτῶν (ἡ Περδίκου φάλαγξ Α' 14, 2) [Βλ ἀναλυτικώτερα στὴ RE, XIX, 2, 1635-9, *Phalanx*, τοῦ Lammert.]

276 Αὐτὸ βγαίνει κι ἀπ' ἄλλου, μὰ κι ἀπ' τὸν Ἀρριανόν: Γ' 18, 1-2.

277^z Στὴν ἀπαρίθμηση τῶν ὄπλων ποῦ κάνει ὁ Πολύαινος, Δ' 2, 10, γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Φίλιππου, λείπει ὁ θώρακας. Κατὰ τὸν ἴδιο, Δ' 3, 13, ὁ Ἀλέξανδρος σ' ὅσους τόχαν βάλει στὰ πόδια στὴ μάχη ἔδωσε ἡμιθώρακια, γιὰ νὰ μένουν ἀφύλαχτες οἱ πλάτες τους (,) Γ' ὅτι οἱ τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος οἱ κουφότατοι (Ἀρριανός, Γ' 23, 3) χρησιμοποιοῦνται γιὰ συγκεκριμένες ἐπιχειρήσεις, δείχνει πὼς τουλάχιστον στὶς πίσω γραμμὲς δὲν ἦταν καὶ τόσο βαριά ὀπλισμένοι [Ο Milns, *The army of Alexander the Great*, στὸ Hardt, *Alexandre*, 119-24, ἀπορρίπτει τίς ὑποθέσεις περὶ διακρίσεως τῶν φαλαγγιτῶν σὲ βαριά κ' ἐλαφρότερα ὀπλισμένους, ἐρμηνεύοντας ἀντίστοιχα τὸ ἐπίθετο κοῦφος στὸν Ἀρριανόν (Α' 27, 8· Β' 4, 3· Γ' 23, 3 Δ' 6, 3 28, 8) σάν δραστήριος, εὐκίνητος (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιλεκτοῦ, τοῦ καλύτερα ἐκπαιδευμένου βλ καὶ σχετικὴ παρατήρηση τοῦ Bosworth, ὁ π., 134) Κι ὅσο γιὰ τοὺς θώρακες, δὲ μπορούμε νάμαστε σίγουροι ἂν φοροῦσαν ἢ ὄχι, καὶ μάλιστα οἱ στρατιῶτες τοῦ Μεγαλέξαντρου Βλ ὁ π., 102 καὶ στὸ εἰδικὸ ἄρθρο τοῦ Griffith, *Μακεδονικά· Notes on the Macedonians of Philip and Alexander*, PCPhS, N S 4, 1956-7, 3-10 Hammond, *Alexander*, 32.]

278^z Περὶσσότερα γιὰ τὴ σάρισσα, βλ στοὺς Rustow-Kochly, 238 κ' [Γιὰ τὸ μήκος τῆς σάρισσας συμφωνοῦν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς — Θεόφραστος, *Περὶ φυτῶν ἱστορίας*, Γ' 12, 2, Πολύαινος, Β' 29, 2 Πολύβιος, ΙΗ' 29-30, καὶ τ' ἀντίστοιχα σχόλια τοῦ Walbank, II, 586-8 — πὼς κυμαινόταν μεταξύ 12 (τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου) καὶ 16 πηχῶν (καὶ μὲ 0,44 τὸν πήχυ = 5,3-7μ) Μονάχα ὁ Ἀρριανός, *Τέχνη Τακτικὴ*, 12, 6 κ. ε., λέει. π ὅ δ α ς ἐκκαίδεκα (μὲ 0,3 τὸν πόδα = 4,8μ) Μὲ βᾶση τὴν τελευταία αὐτὴ μαρτυρία καὶ μὲ τὴ σκέψι πὼς μιὰ σάρισσα 7 μέτρων θάταν τρομερὰ βαρεῖα καὶ δύσχρηστη, θέλησαν οἱ Rustow-Kochly, ὁ π., νὰ διορθώσουν στὰ κείμενα καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων — κυριώτατα ὅμως τοῦ Πολύβιου — τοὺς πήχεις σὲ πόδας, κατεβάζοντάς τὴν ἔτσι σὲ λιγώτερο ἀπὸ 5μ. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἀκολούθησε καὶ ὁ Droysen (πρβλ καὶ Hans Droysen, *Heerwesen*, 19· 159· 171) Ὁ F Lammert ὅμως, μὲ τὸ διαφωτιστικώτατο ἄρθρο του *Sarisse*, στὴ RE, I, A 2, 2515-9, ἀνασκεύασε τὴ θέση αὐτὴ, βασιζόμενος σὲ συγκεκριμένους μετρήσεις, μὲ πειραματικὸ μοντέλο σάρισσας 14 πηχῶν (6,5μ) καὶ κατέληξε πὼς ὁ χειρισμὸς τῆς δὲ θὰ γεννοῦσε ἰδιαίτερα προβλήματα στοὺς φαλαγγίτες. Τὸ χωρίο τῆς Τακτικῆς λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ διορθωθῇ, καθὼς ὄχι μόνον οἱ ἄλλοι τακτικοὶ συγγραφεῖς παρὰ κι ὁ ἴδιος Ἀρριανός, παντοῦ ἄλλου στὸ ἔργο του αὐτό, χρησιμοποιοεῖ, σάν μονάδα μήκους, πήχεις καὶ ὄχι πόδες. (Πρβλ Launey, 358,

στρατιωτῶν συγκροτεῖ τὴ φάλαγγα σὲ σῶμα μὲ συμπάγεια τέτοια ποὺ μένει ἀδιάσπαστη σ' ὅποιες ἐπιθετικὲς κρούσεις, ἐνῶ συνάμα προβαίνει πυκνὴ κι ἀκάθεκτη, διασπῶντας αὐτὴ ἀντίθετα ὅποιους χωρὶς ἀνάλογη δομὴ ἐχθροῦς. Βάθος εἶχε, συνήθως, 16 ἀντρῶν,²⁷⁹ στοιχημένον σὲ τόση ἀπόσταση μεταξύ τους ὥστε νὰ ἐξέχουνε μπρός, σ' ἐν' ἀπροσμάχητο μέτωπο θανάτου, οἱ λόγχες τῶν 5 πρώτων ζυγῶν (κάτι πράγματι ἀδιάσπαστο, ἀπ' ὅποια κατευθεῖαν κρούση), κι ὅλ' οἱ ἄλλοι ἀπὸ πίσω, μὲ τὶς σάρισσες στῶν μπροστινῶν τοὺς ὤμους στηριγμένες, ἔτσι ποὺ νὰ τραβερσῶνον τοὺς στοίχους τῆς φάλαγγας, ποὺ καὶ γι' αὐτὸ φέρεται ἀκάθεκτη, μὲ μηχανικὴ σχεδὸν ροπή, καὶ πολλαπλάσιο βάρος, ἀναντιμετώπιστο.²⁸⁰ Κι αὐτονόητη βέβαια προϋπόθεση: τέλεια γυμναστικὴ ἐξάσκηση τῶν πεζεταίρων αὐτῶν φαλαγγιτῶν, ποὺ χωρὶς σκληρότατη τέτοια, οὔτε κατ' ἰδέαν δὲ θάταν ἐφικτὴ (καὶ σὲ τόσο στενὸ χῶρο τοῦ καθενός τους, μὲς στὸ ζυγὸ ἐκεῖ καὶ τὸ στοίχο του) ἡ ἀπαιτούμενη ἀκρίβεια, ταχύτητα, ἐναρμόνιση (μὲ τοὺς διπλανοὺς καὶ μ' ὄλους) γιὰ τὴν καθολικὴν ἐνότητα τόσο περίτεχνων μαζικῶν κινήσεων καὶ μαχητικῶν ἐλιγμῶν κατ' ἀστραπιαῖα τακτικὰ προστάγματα.²⁸¹ Τέτοιες φάλαγγες (ἢ τάξεις) πεζεταίρων εἶχε 6 ὁ στρατὸς τῆς Ἀσίας,²⁸² μὲ στρατηγούς τους:²⁸³ τὸν Περδίκκα, τὸν Κοῖνο, τὸν Ἀμύντα τοῦ Ἄνδρο-

Snodgrass, 118-9. Χρησιμώτατο συμπλήρωμα στὰ ὄσα γράφει ὁ Lammert ἀποτελεῖ τὸ ἄρθρο τοῦ Μ Ἀνδρόνικου, *BCH*, XCIV, 1970, 91-107, ποὺ βρῆκε στὴ Βεργίνα αἰχμὴ, στύρακα κι αὐλό, *σάρισσας* κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κ' ἔτσι ἔχουμε, ἴσως, ἀρχαιολογικὴν ἐπιβεβαίωση κάποιων διαστάσεων τοῦ ὄπλου τούτου]

- 279** Ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 6, 1, φαίνεται πὼς ἡ βασικὴ συγκρότησή της ἦταν ἀπὸ στοίχους 8 ἀντρῶν (ὅπως καὶ στὴν ἑλληνικὴ τακτικὴ), γιὰτὶ μονάχα ἔτσι μπορεῖ νὰ συνταχτῆ φάλαγγ' μὲ βάθος 120 ἀντρῶν
- 280** Ἡ φάλαγγ' δὲν ἦταν μόνο γι' ἄμυνα. Τοῦτο φαίνεται κι ἀπ' τὴν ἐπίθεση στὴ Θῆβα κι ἀπ' τὴ μάχη στὸ Πήλιο.
- 281** Ὁ Ἕλληνας Χαριδῆμος περιγράφει, κατὰ τὸν Κούρτιο, τὴ φάλαγγα, στὸ *Μεγάλο Βασιλεῖα* (III, 2, 13), ὡς ἐξῆς *peditum stabile agmen vir vivo, armis arma conserta sunt; ad nutum monentis inienti sequi signa, ordines servare didicerunt. quod imperatur omnes exaudiunt; obsistere, circumire, discurrere in cornu, mutare pugnam, non duces magis quam milites callent*
- 282** Στὴν ἀπαρίθμηση τῶν φάλαγγων κατὰ τὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ (Ἀρριανός, Α' 14, 3) ὑπάρχει ὅπωςδῆποτε λάθος, γιὰτ' ἡ φάλαγγ' τοῦ Κράτερου ἀναφέρεται δυὸ φορές ἢ μιὰ πρέπει νὰ διαγραφῆ
- 283** Αὐτὸς φαίνεται πὼς ἦταν ὁ ἐπίσημος τίτλος (Ἀρριανός, Α' 28, 3). Γι' αὐτὸ κι ὁ βασιλεῖς στὸ πολεμικὸ συμβούλιο συγκαλεῖ στρατηγούς τε καὶ ἱλάρχας καὶ τῶν συμμάχων τοὺς ἡγεμόνας (Ἀρριανός, Β' 7, 3 Γ' 9, 3). Σ' ἄλλο σημεῖο ὁμοῦς (Β' 16, 8) λέει πὼς μάζεψε τοὺς τε ἑταίρους καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς στρατιᾶς καὶ ταξιάρχας καὶ ἱλάρχας. Κ' ἡ δύναμη τῶν τάξεων δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζεται μὲ τὴ συστηματικὴ ἀρίθμηση τῶν τακτικῶν συγγραφῶν, γιὰτὶ διάφερε κατὰ περίστασιν.

μένη, τὸ Μελέαγρο, τὸ Φίλιππο τοῦ Ἀμύντα καὶ τὸν Κράγερο· κ' οἱ τάξεις αὐτὲς φαίνεται πὼς εἶχαν στρατολογηθῆ κατὰ περιοχάς· ὅπως τοῦ Κοίνου, ἀπὸ τὴν Ἐλυμιώτιδα, τοῦ Περδίκκα, ἀπὸ τὴν Ὀρεστίδα καὶ Λυγκηστίδα, τοῦ Φίλιππου — πού ἀργότερα ἐπικεφαλῆς τῆς ἦταν ὁ Πολυπέρχων — ἀπὸ τὴν Τιμφαία.

Οἱ Ἕλληνες ὀπλίτες, μισθοφόροι καὶ σύμμαχοι, εἶχανε χωριστοὺς ἀρχηγούς· στρατηγὸς τῶν συμμάχων ἦταν ὁ Ἀντίγονος, ὁ ὕστερα βασιλιάς, καὶ τῶν μισθοφόρων ὁ Μένανδρος, ἕνας ἀπ' τοὺς ἐταίρους. Φαίνεται πὼς σὲ περιπτώσεις σοβαρώτερων ἐνεργειῶν, τμήματα συμμάχων καὶ μισθοφόρων συνδυάζονταν μὲ καθαυτὸ μακεδονικά, ἔτσι ὥστε τόσοι λόχοι, ἐπὶ παραδείγματι, πεζεταίρων, μὲ τόσοις λόχοις συμμάχων καὶ μισθοφόρων, συνιστοῦσαν τὴ φάλαγγα τοῦ Περδίκκα, τοῦ Κοίνου κ.λ.²⁸⁴ Ὅλοι μαζὶ οἱ πεζοὶ ὀπλίτες στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου θάφταναν ἴσως τὶς 18000.

Τὸ ἰδιόρρυθμο μακεδονικὸ σῶμα τῶν ὑπασπιστῶν εἶν' ἀντίστοιχο τῶν ἀθηναίων πελταστῶν πού δημιούργησε ὁ Ἴφικράτης θέλοντας ὄπλο γρηγορώτερο ἀπὸ τοὺς ὀπλίτες, γιὰ ἐπίθεση, ἀλλὰ καὶ βαρύτερο στὸν ὀπλισμὸ ἀπὸ τοὺς ψιλοὺς, μὲ λινὸ θώρακα καὶ ἀσπίδα ἐλαφρότερη ἀπὸ τῶν ὀπλιτῶν, καὶ ξίφος μακρύτερο.²⁸⁵ Τὸ νέο τοῦτο σῶμα ἐγίνε στὴ Μακεδονία μᾶλλον γιὰ τοὺς μόνιμους τοῦ στρατοῦ, ὄχι τοὺς ἐκάστοτε ἐπιστρατευόμενους - καθὼς δείχνει ἄλλωστε καὶ τ' ὄνομά τους, πού σημαίνει *δορυφόροι*, τοῦ βασιλιά, ἢ *σωματοφύλακες*.²⁸⁶ Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 335 ἔδειξε, συχνά, τὴ χρησιμότητα τοῦ σώματος αὐτοῦ: πολλὰς φορὲς ἀποκλειόταν, ἀπ' τὴ μορφολογία τοῦ τόπου, νὰ ἐνεργήσῃ ἡ φάλαγγα, καὶ ἄλλοτε χρειάζονταν ἐπιθέσεις, βιαστικὲς πορεῖες, διάφορες αἰφνιδιαστικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ γενικὰ ἐνέργειες γιὰ τὶς ὁποῖες οἱ φάλαγγες δὲν ἦταν οὔτ' εὐκίνητες οὔτε κατάλληλες, ἐνῶ κ' οἱ ψιλοὶ πάλι

284 Σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα καταλήγουμε παρατηρῶντας ὅτι πούθενά σὲ μάχες δὲν ἀναφέρονται οἱ *σύμμαχοι* κ' οἱ μισθοφόροι ὀπλίτες σὰν ἀνεξάρτητα σώματα. Στὸ ἄρθρο μου *Hermes* (ἕ.π.) προσπάθησα νὰ ὑποστηρίξω τὸ συνδυασμὸ τοῦτο. Τὴν ὑπαρξὴ λόγων μᾶς ὑποδεικνύει ὁ τίτλος *λαχαγός*, πού συχνά συναντιέται στὸν Ἀρριανὸ (Γ' 9, 6 Β' 10, 2). Ὁ λόχος θάχε 512 ἄντρες σὲ 32 στοίχους - τὸ πὺ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὸν Κούρτιο, V, 7, 3 *quingenariae cohortes*.

285^ε [Τὴν ἀποψη αὐτὴν ὑποστηρίζανε καὶ οἱ πιδ πολλοὶ ἐρευνητὲς (Hans Droysen, *Heerwesen*, 110, Berne, I, 125, Schachermeyr, 136, Hammond, *Alexander*, 32). Ἀντίθετα, οἱ Tarn, II, 153-4 καὶ Milns, *The Army of Alexander the Great*, στὸ *Hardt, Alexandre*, 96, 4 καὶ 122, ἰσχυρίζονται πὼς οἱ ὑπασπιστὲς εἶχαν τὸν ἴδιο ἀκριβῶς ὀπλισμὸ μὲ τοὺς *φαλαγγίτες*, μὰ καλύτερη κ' ἐντατικώτερη ἐκπαίδευση.]

286 Ἡρόδοτος, Ε' 111 Σημαιολογικὰ ἡ λέξη θὰ πρέπει νὰ μὴν ἐχῃ παραχθῆ ἀπ' τὴν ἀσπίδα καθαυτῆ, παρ' ἀπ' τ' ὅτι ἀσπίδα ἔχει αὐτὸς πού κάποιον φυλάει. Οἱ ὑπασπισταὶ λοιπὸν εἶναι φύλακες κυρίως

άνεπαρκείς, κι όχι σταθεροί· εκεί, λοιπόν, οι ύπασπιστές αποδείχτηκαν καταλληλότεροι, ικανοί ν' άνεβαίνουν ύψώματα, νά έφορμούν περνών-τας ποτάμια, νά ύποστηρίζουν (ή ν' άξιοποιούν) επίθεσεις ίππικου.²⁸⁷

Άρχηγός του δλου σώματος των ύπασπιστών των έταίρων ήταν ο Νικάνωρ, ο γιός του Παρμενίωνα· κι ο άδερφός του ο Φιλώτας ήταν διοικητής του ίππικου των έταίρων. Η πρώτη τάξι των ύπασπιστών λεγόταν άγημα και τ' άποτελοΰσαν οι ύπασπιστές του βασιλιά.²⁸⁸

Στό ίππικό τήν πρώτη θέση κρατάν οι μακεδονικές κ' οι θεσσαλικές ίλες,²⁸⁹ όπου άνήκουν οι εύγενείς ίππείς τής Μακεδονίας και τής Θεσσαλίας· είν' ίλες ίσες στον όπλισμό, τήν άσκηση και τή φήμη, και παραβγαίνουν πάντοτε σ' όλα - μ' έπικεφαλής τους τὸ βασιλιά. Ποιά

287^z Δέν ύπάρχουν μαρτυρίες για τή δύναμη αΰτου του σώματος, που άποτελείται από πολλές τάξεις. Δυὸ άπ' αΰτες με τους άρχηγούς τους μνημονεύει ο Άρριανός, Α' 22, 4 Παρακάτω [Α' 22, 7], αναφέροντας τὸ θάνατο του ενός, τον όνομάζει με τὸ άξίωμα του (χιλιάρχης) [Βλ. και Bosworth, I, 148-9.] Δέν ξέρουμε αν στο σώμα τουτο μπήκαν σύμμαχοι, μισθοφόροι, και πελταστές στην Ίνδια πάντως οι ύπασπιστές είναι 6000 (Άρριανός, Ε' 14, 1) και λέγονται ύπασπισται των έταίρων (Άρριανός, Α' 14, 2). [6000 πεζοι παρατάχτηκαν στη μάχη του Ύδάστη. Άμφισβητείται όμως αν ήταν μόνο ύπασπιστές, όπως θέλει ο Droysen, ή και 2 φάλαγγες πεζεταίρων (πρβλ. ύ. 943), όποτε οι ύπασπιστές θάπρεπε νά ύπολογιστούν γύρω στις 3000. (Berve, I, 125.)]

288^z Οι βασιλικοί σωματοφύλακες, που συχνά αναφέρει ο Άρριανός, (Α' 6, 5 Γ' 17, 2 κ.ά.) και συμπεριλαμβάνει στους ύπασπιστές (Δ' 3, 2 30, 3), θάν' όπωσδήποτε οι βασιλικοί παιδες, από καλή καταγωγή, που παρατάσσονται ως έξής των πεζών πρώτους μεν τους ύπασπιστάς τους βασιλικούς [] επί δε τούτοις τὸ άγημα τὸ βασιλικόν, έχομένους δε τούτων τους άλλους ύπασπιστάς (Άρριανός, Ε' 13, 4) Στο πρώτο άπ' τὰ παραπάνω χωρία (Α' 6, 5) άνεβαίνουν με τις άσπίδες στ' άλλα, για νά πολεμήσουν μετὰ κάποιοι άπ' αΰτους πεζοί [Άλλά πρβλ. και ύ. 214.] Αΰτοι είναι — όπως φαίνετ' άπ' τήν περίπτωση του Πausανία, κατά τή δολοφονία του Φίλιππου — ή βασιλική σωματοφυλακία, τὸ *seminarium ducum praefectorumque* (Κούρτιος, VIII, 6, 6), οι εύγενείς δηλαδή σωματοφύλακες του βασιλιά. Κ' οι 7 σωματοφύλακες (Άρριανός, Στ' 28, 4), Λεονάτος, Πτολεμαίος, Βάλακρος κ.λ.θά μπορούσαν ακριβέστερα (όπως κ' είν' άργότερα) νά όνομαστούν άρχισωματοφύλακες. Αΰτοι δέν ήταν άρχηγοί συγκεκριμένων στρατιωτικών σωμάτων, αλλά σά γενικοί ύπασπιστές του Μεγαλέξαντρου [Άντίθετα, ο Berve, I, 122-3, αναλύοντας διεξοδικά τὸ θέμα, άπορρίπτει κατηγορηματικά τήν ταΰτιση των βασιλικών ύπασπιστών-σωματοφυλάκων με τους βασιλικούς παιδας, και φρονεί πως ήταν ένα μικρό τμήμα — ξεχωριστό άπ' τους μάχιμους ύπασπιστές και τὸ έπίλεκτο άγημά τους (δ π., 126) — έπιφορτισμένο με τήν καθαυτό προστασία του βασιλιά· άπ' τήν άλλη ο Tarn, II, 139-40 και 148-50, ισχυρίζεται πως βασιλικοί ύπασπιστές όνομάζονταν όλοι οι ύπασπιστές, ένὸς σωματοφύλακες ή βασιλικοί σωματοφύλακες λέγονταν όσοι άνήκαν στο έπίλεκτο άγημα. Όπωςδήποτε, πολλά θέματα στρατιωτικής όρολογίας δέν είναι δυνατὸ νά ξεκαθαριστούν με τή σύγχυση που ύπάρχει και στις καλύτερες ακόμα πηγές (Brunt, II, 483-4 Appendix XIX, 1.)]

289^z [Βλ. Berve, I, 140-1.]

σημασία είχε το σώμα τουτο στις έκστρατείες του Μεγαλέξαντρου φαίνεται' από το ρόλο του σε κάθε μεγάλη μάχη, αλλά κ' ειδικώτερα βέβαια σε κατεξοχήν ίππικές επιχειρήσεις, όπως η τελευταία καταδίωξη του Δαρείου, και ύστερα του Βήσσου. Οί ίππείς του Μεγαλέξαντρου, φοβεροί στη γενική συμπλοκή όσο και στις επιμέρους, ήταν ανώτεροι απ' τους άσιαιτες στην τακτική και την εξάσκηση, κ' η επίθεσή τους σε κρίσιμη στιγμή κατά του έχθρικού πεζικού έκρινε συνήθως τη μάχη· ο άμυντικός τους όπλισμός: περικεφαλαία, περιτραχήλιο, θώρακας, έπωμίδες, παραμηρίδια, και στ' άλλογο: προμετωπίδια και προστερνίδια· ο επίθετικός: λόγχη και ξίφος.²⁹⁰ 'Αρχηγός των μακεδόνων *εταίρων*: ο Φιλώτας, ο γιός του Παρμενίωνα, που λεγόταν *ίππαρχος* φαίνεται.²⁹¹ Οί ίδες των *ίππέων των εταίρων* ήταν 8 κι ώνομάζονταν άλλοτε από τους ιλάρχους τους κι άλλοτ' απ' τις προελεύσεις τους. Στη μάχη των 'Αρβηλων οί ίδες έχουν επικεφαλής τον Κλείτο, το Γλαυκία, τον 'Αρίστωνα, το Σώπολι, τον 'Ηρακλείδη, το Δημήτριο, το Μελέαγρο και τον 'Ηγέλοχο. 'Η ίλη του Σώπολι ώνομάζεται από την 'Αμφίπολη του Στρυμόνα, του 'Ηρακλείδη από τη Βοττιαία, και παρόμοια οί άλλες. Του Κλείτου λέγεται *βασιλική ίλη*, κ' είναι το *άγημα των ίππέων*.²⁹² 'Η δυνατώτερη θεσσαλική ίλη, με τους περισσότερους ίππείς, είναι των Φαρσάλιων.²⁹³ 'Αρχηγός των θεσσαλών ίππέων είν' ο Κάλας, ο γιός του 'Αρπαλου.

290^F Μιά ιδέα του όπλισμού τους μάς δίνουν τά λείψανα του γνωστού ψηφιδωτού της Πομπηίας. Περίεργο φαίνεται το μήκος των δοράτων [‘Αλλ’ ο καλλιτέχνης νοιάζεται βέβαια προπάντων να δώση *αίσθηση*, και παρέλκει στη συνείδησή του η λεγόμενη αντικειμενική ακρίβεια, μάλιστ' αν δε συντελή κιόλας στην *αλήθεια* που κυνηγάει αυτός να *πλάση* με την τέχνη του και να δώση *πειστικά* (Μήπως το καταπληκτικό εκείνο μάτι του «Βουκεφάλα», στο ίδιο ψηφιδωτό, είναι τάχα τό *πραγματικό* του άλλου, 'Τέτοιο μάτι, "Η είναι της *όρμης* 'ισα-ισα τό μάτι, του ίδιου του Μεγαλέξαντρου, όπως τον έχουμε μέσα μας, βαλμένο στο ζώο; Και πού λοιπόν η τυπική *αντικειμενικότητα*,)]

291^H Αυτό φαίνεται να βγαίνει απ' τον 'Αρριανό, Α' 24, 3, όπου ο Παρμενίων παίρνει των *τε εταίρων ίππαρχίαν* και τους *Θετταλούς ίππέας* [Η αναφορά εδώ της *ίππαρχίας* είν' ίσως αναχρονιστική, αφού οί *ίππαρχίες*, καθόσο ξέρουμε, δημιουργήθηκαν αργότερα, στη στρατιωτική αναδιοργάνωση του 330/29. (Βλ Brunt, *JHS*, LXXXIII, 1963, 28-9, και Bosworth, I, 155-6.)]

292^H Είναι ο Κλείτος ο *Μέλας* [Berve, άρ 427], που δεν πρέπει να συγχέεται με τον ώμώνυμό του ήγεμόνα των 'Ιλλυριών [Berve, άρ 426], η τον Κλείτο το *Λευκό* [Berve, άρ 428. Σημειωτέον, ότι το επίλεκτο αυτό σώμα δεν ώνομαζόταν παράλληλα και *βασιλική ίλη* και *άγημα*· ίσαμε το 331/30 λεγόταν *βασιλική ίλη*, και μόνο ύστερ' απ' το 327 συναντιέται· *άγημα*. (Berve, I, 109, 2, Brunt, I, LXXXIII, Bosworth, I, 81-2.)]

293^H 'Αρριανός, Γ' 11, 10 'Αν αληθεύουν τά του Διόδωρου, ότι στην έκστρατεία συμμετείχαν 1500 θεσσαλοί ίππείς, ως σημειωθή ότι επί 'Ιάσονα των Φερών (Ξενο-

Κ' Ἕλληνες ἰππεῖς ἀπ' τὰ συμμαχικά τμήματα,²⁹⁴ συνήθως συντάσσονται με τοὺς θεσσαλοὺς,²⁹⁵ ἀλλὰ σὰν ξεχωριστὸ σῶμα, καὶ ὑπὸ τὸν Φίλιππο, γιὸ τοῦ Μενέλαου· μονάχα σὲ κατοπινὲς ἐκστρατεῖες συναντιοῦνται ἰππεῖς στρατολογημένοι στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ψιλοὶ, πεζοὶ καὶ ἰππεῖς, ἀπ' τὴν πάνω Μακεδονία, καὶ θράκες, παῖνες, ἀγριᾶνες, με λογιῆς-λογῆς ὄπλα, ντόπια τους, ἀρματωμένοι, μιὰ ζωὴ σὲ κунήγια ἐξασκημένοι, καὶ ληστεῖες, καὶ κλεφτοπόλεμους, ἱκανώτατοι γι' ἀκροβολισμούς, καλύψεις πορειῶν κ.λ. Οἱ θράκες²⁹⁶ με

φῶν, Ἑλληνικά, Στ' 1, 8: *ὅταν ταρῆται Θεταλία*) οἱ στρατεύσιμοι ἰππεῖς ἦταν 6000. Τὸν ἴδιον ἀριθμὸ (1500) δίνει ὁ Διόδωρος ΙΖ' 17, καὶ γιὰ τοὺς μακεδόνες ἰππεῖς ἀλλὰ κ' οἱ δυὸ ἀριθμοὶ εἶναι γραμμένοι στὸ περιθώριον ἑνὸς χειρόγραφου, ἐνῶ τὸ κείμενο καὶ στὰ δυὸ χωρία ἔχει τὸν ἀριθμὸ 1800 [Ἡ διόρθωση αὐτὴ θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νάγινε ἀπὸ κάποιον ἐπιμελῆ ἀντιγραφέα, στὴν προσπάθειά του πρὸς ἄρση τῆς ἀριθμητικῆς ἀσυμφωνίας ποὺ ἐμφανίζεται, καὶ ἀφοῦ οἱ ἐπιμέρους ἀριθμοὶ τοῦ κατάλογου μᾶς δίνουν διαφορετικὸ ἀθροισμα ἀπὸ κείνο ποὺ βγάζει ὁ Διόδωρος Ὁ Βελoch, III, 2, 324, πρότεινε νὰ διορθωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεσσαλῶν ἰππέων σὲ 1200. (Πρβλ ὁ 273.)] Κατὰ τὸν Ἀρριανὸν, Β' 9, 4, δυὸ ἀπ' αὐτέες τίς μακεδονικὲς Διες εἶχαν ἀπὸ τρακόσιους ἄντρες, ἐνῶ ἄλλες θάχανε περισσότερους· στὸν Ἴστρο εἶχε κοντά του ὁ Ἀλέξανδρος χίλιους πεντακόσιους, τουλάχιστον, μακεδόνες ἰππεῖς.

294^z Ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε στὸν Ὀρχομενὸ τῆς Βοιωτίας, κ' ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν P Foucart (*BCH*, III, 1879, 454 [*IG*, VII, ἀρ. 3206, Hicks-Hill, ἀρ. 163, Nachmanson, ἀρ. 54]), μαρτυρεῖ τὴν ἀποστολὴ ἰππέων ἀπ' τοὺς Ἕλληνες συμμάχους. *τοῖς ἰππέες τοῖς ἐν τῶν Ἀσία[ν] στ[ρατευσάμενοι | βασιλί]ος Ἀλεξάνδρου στραταγόντος, Θι[σοδώρι]ω Φιλαρχίοντος, Δι[σώτ]ερι ἀ[νέθε]σαν Καὶ ἀκολουθεῖ κατὰ λογος με 23 ὀνόματα. Τὸ ἀνάλογο, λοιπὸν, σῶμα τῶν ἰππέων τοῦ Ὀρχομενοῦ ἀποτελοῦσε ἴση ξεχωριστὴ με δικὸ τῆς ντόπιον *Ἰλαρχο*· αὐτοὶ οἱ 23 εἰν' ὅσοι γύρισαν ἀπ' τὴν Ἀσία οἱ ὑπόλοιποι, ἄλλοι τόσοι ἢ καὶ περισσότεροι, δὲν ξανάδαν ποτὲ τὴν πατρίδα· ἴσως νὰ πῆραν ἄδεια νὰ γυρίσουν, καὶ μ' ἀπλόχερα δῶρα, σὰν τοὺς θεσσαλοὺς καὶ ἄλλους συμμάχους, ἀπὸ τὰ Ἐκβάτανα, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 330 [*Berve*, ἀρ. 85]. Ὁ Foucart ἐπισημαίνει καὶ ἄλλο ἑλληνικὸ σῶμα, ἀπόντα ἐπιγράμμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας [Στ' 344], ἐπὶ τῶ ἐν Θεσπιαῖς βωμῶ·*

*Θεσπιαὶ εὐρύχοροι πέμψαν ποτὲ τ ο υ σ δε σὸν ὄπλοισ
τιμωροὺς προγόνων βάρβαρον εἰς Ἀσίην,
οἱ μετ' Ἀλεξάνδρου Περσῶν ἀστη καθελόντες
σῆσαν Ἐριβρεμέτη δαιδάλεον τρίποδα.*

Τὸ τοῦσδε θὰ πρέπει ν' ἀναφέρεται σ' αὐτοὺς ποὺ ἔκαναν τὴν ἀφιέρωση, καὶ τὰ ὀνόματά τους θὰ βρισκόνταν ἀσφαλῶς στὸν τρίποδα ἢ τὸ βωμὸ, ἴσως καὶ με τὸ ἀξιώμα τους - ὄπως, π.χ. *λοχαγὸς* κ.λ. τῶν Θεσπιέων ὀπλιτῶν.

295^h Ἀπ' τὸν Ἀρριανὸν, Γ' 19, 5, [ἀλλὰ καὶ Α' 24, 3] προκύπτει πὼς οἱ θεσσαλοὶ ἰππεῖς ὑπηρετοῦσαν σὰ *σύμμαχοι*, με μακεδόνα ἰππαρχον — πρῶτος ὁ Κάλας τοῦ Ἄρκαλου [*Berve*, ἀρ. 397] —, σὰν τ' ἄλλα σῶματα τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ποῦχαν ἀρχηγὸ τὸ Φίλιππο τοῦ Μενέλαου. [*Berve*, ἀρ. 779. (Λεπτομερέστερα γιὰ τὴ θέση τῶν θεσσαλῶν ἰππέων στὸ συμμαχικὸ στρατό, βλ. Droysen, *Kleine Schriften*, II, 216, καὶ *Berve*, I, 140-1)]

296^z Ὅτι αὐτοὶ δὲν ἦταν συμμαχικὸ σῶμα (μ' ὑποχρεωτικὴ θητεία), ἀλλὰ ζένοι μι-

άρχηγὸ τὸ Σιτάλκη (μπορεῖ κι ἀπ' ἀρχοντική οἰκογένεια), προφανῶς οἱ περισσότεροί (μὲ πολλές τάξεις), λέγονταν ἀκοντιστές,²⁹⁷ γιὰτ' εἶχαν ἀκόντια κι ἀσπίδα μικρή, καθὼς γενικώτερα οἱ πελταστὲς - ποὺ κατὰ τοὺς θρᾶκες ἄλλωστε ὠπλίστηκαν.²⁹⁸ Οἱ ἀγριᾶνες,²⁹⁹ ἀκοντιστὲς καὶ τοῦτοι, μ' ἀρχηγὸ τὸν Ἄτταλο, γιὸ ἴσως τοῦ ἡγεμόνα Λάγγαρου.³⁰⁰ Οἱ τοξότες, τέλος, μακεδόνες καὶ ξένοι (μπορεῖ κρητικοὶ οἱ πιὸ πολλοί), πάντοτε μπροστὰ μὲ τοὺς ἀγριᾶνες, σχεδὸν σ' ὅλες τὶς μάχες - καὶ μὲς σ' ἓνα χρόνο τρεῖς φορὲς μπῆκε κανούργιος τοξάρχης! Στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου ἀρχηγὸς τοὺς ἦταν ὁ Κλέαρχος.³⁰¹

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πεζοὺς ὑπῆρχαν κ' ἵππεῖς ψιλοί, καθὼς εἶπαμε, μακεδόνες, παῖνες κι ὀδρῦσες, περιβόητοι ὄλοι ἀνέκαθεν γιὰ τὴν ἵππική τους δεξιότητά. Ὁ ἀριθμὸς τους δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστῆ. Τῶν παιόνων ἀρχηγός, ὁ Ἀρίστων, τῶν ὀδρυσῶν θρακῶν, ὁ Ἀγάθων, γιὸς τοῦ Τυρίμμα - καὶ οἱ δυὸ, πιθανῶς, ἀπ' ἀρχοντικὰ γένη. Αὐτοί, καὶ τὸ σῶμα τῶν μακεδόνων σαρισσοφόρων ὑπὸ τὸ λυγκηστή Ἀμύντα, λέγον-

σθοφόροι, μπορεῖ νὰ τὸ υποθέσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 18, 5 *τοὺς Θρᾶκας καὶ τῶν ἄλλων ξένων ἐς τετρακισχιλίους*. Ἄν οἱ ὀδρῦσες ἵππεῖς, ὑπὸ τὸν Ἀγάθωνα [Berve, ἀρ 8], οἱ παῖνες ἵππεῖς, ὑπὸ τὸν Ἀρίστωνα [Berve, ἀρ 138], κ' οἱ ἀγριᾶνες, ὑπὸ τὸν Ἄτταλο [Berve, ἀρ 183], ἦταν ξένοι, ἢ σώματα συμμαχικά, καμμιά σχετικὴ μαρτυρία δὲν ὑπάρχει. Ἴσως ὁμοῦς θάπρεπε νὰ σημειωθῆ πὼς ἡ νίκη τοῦ Χάρη, ποὺ διακιμωδεῖ ὁ κωμικὸς Ἡρακλείδης στὸν Ἀθήναιο, ΙΒ' 532, κατὰ τοῦ (παίονα) Ἀδαίου, χαρακτηρίζεται σάν ἡ γενομένη πρὸς τοὺς Φιλίππου ξένους - ἂν καὶ ὁ Ἀδαῖος δὲ λέγεται παίονας [Βλ ὁμοῦς καὶ Berve, I, 133-9.]

297 Ἀρριανός, Α' 27, 8 *ἀκοντιστῶν τάξεις*

298 Ὁ Ξενοφῶν, Ἑλληνικά, Στ' 1, 9, λέει, γιὰ τὸ στρατὸ τοῦ Ἰάσονα, στὸν ὁποῖον ὑπακούουν πάντα τὰ κύκλω ἔθνη, ὅτι σχεδὸν [] πάντες οἱ ταῦτη ἀκοντισταὶ εἰσι, ὥστε καὶ πελταστικῶ εἰκόσ ὑπερέχειν

299 Ἀρριανός, Α' 14, 1. *τοὺς Ἀγριᾶνας τοὺς ἀκοντιστάς* Στὸ Α' 5, 2, ἀναφέρει ὑπαπιστάς τοῦ ἡγεμόνα τῶν Ἀγριᾶνων Λάγγαρου Ἀπὸ τῆ σύνταξή τους πάντα κοντὰ στοὺς τοξότες φαίνεται πὼς ἦταν ἐλαφρότερα ὠπλισμένοι ἀπ' τοὺς θρᾶκες· μπορεῖ νάχαν κ' ἐλαφρότερη ἀσπίδα Ἔτσι, στὸ στρατὸ τοῦ Θρασύβουλου ὑπῆρχαν, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (Ἑλληνικά, Β' 4, 12), *πελτοφόροι τε καὶ ψιλοὶ ἀκοντισταὶ*

300^H [Οἱ Hoffmann, 157, καὶ Berve, ἀρ. 183, φρονοῦν πὼς ἦταν μακεδόνας]

301^H Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 17, στὴ στρατιὰ θὰ ὑπῆρχαν χίλιοι τοξότες κι ἀγριᾶνες, ἀριθμὸς ποὺ πιθανῶς εἶναι πολὺ μικρός. Στὴν ἐκστρατεία τοῦ 335, στὰ Βαλκᾶνια, ἦταν καὶ τὰ 2 σώματα μαζὶ 2000, καὶ στὴν ἰνδικὴ ἐκστρατεία ὁ Ἀρριανός, Δ' 25, 6, λέει: *Ἀγριᾶνες οἱ χίλιοι* Σφενδονήτες ὁμοῦς πουθενὰ δὲν ἀναφέρονται στὸν Ἀρριανό, κι οὐτ' ἀπ' τὸ Β' 7, 8 προκύπτουν [Ἀσφαλῶς κ' ὑπῆρχαν ὁμοῦς καὶ ὁ Ἀρριανὸς σ α φ ὠς μνημονεύει στὴ βαλκανικὴ ἐκστρατεία, Α' 2, 4, στὴ Σογδιανή, Δ' 2, 3 καὶ 4, 5, στὴν Ἄορνο, Δ' 30, 1 καὶ ὁ Διόδωρος, στὴν Τύρο, ΙΖ' 42, 7 καὶ ὁ Κούρτιος, στὴν Ἰσσό, ΙΙΙ, 9, 9 (Βλ Berve, I, 131 Γιὰ τοὺς τοξότες γενικά δ π, 131-3 κ' εἰδικώτερα γιὰ τοὺς κρητικούς· 149-50.)]

ται πρόδρομοι - και τούτο άλλωστε ήταν: στις προφυλακές πάντα.³⁰²

Οι ψιλοί, γενικά, στη στρατιά του Μεγαλέξαντρου λειτούργησαν και άποδῶσαν ὅπως ποτέ σὲ παλιότερους ἑλληνικούς στρατούς, πού και πολλούς δὲν εἶχαν ἀπ' αὐτούς, και σημασία δὲν τοὺς δῖναν, και μᾶλλον τοὺς περιφρονοῦσαν, σὰν κατώτερων λαϊκῶν τάξεων ἢ βάρβαρους μισθοφόρους, π' ὅλη κι ὅλ' ἡ «δύναμή» τους δὲν ἦταν παρὰ οἱ ἐκφοβιστικές ἐκεῖνες ἀγριοφωνάρες σὲς ξαφνικές τους ἐφορμήσεις, πού καταλήγανε και σὲ ξαφνικές ὑποχωρήσεις, πράγματ' αὐτὰ ὑποπτα ἐν γένει και διόλου ἐκτιμήσιμα ἀπὸ ἑλληνες μαχητές, ὅπως ὁ Βρασιδᾶς ἐκεῖνος, ὁ σπαρτιάτης στρατηγός, πούλεγε γιὰ δαύτους πῶς μπορεῖ φοβερὴ νά 'ταν ἡ ἐπίθεσή τους, μὲ τοὺς ἀγριοὺς ἀλαλαγμοὺς και τοὺς βρόντους πούκαναν μὲ τ' ἄρματα τους, καθὼς τρομερὴ κ' ἡ ἀπρόβλεπτη πάντα μεταβολὴ τῆς ἀτακτης ἐπίθεσης σ' ἀτακτη φυγῇ, ἀλλ' αὐστηρὰ πειθαρχημένος ἑλληνικὸς στρατὸς τ' ἀντιμετωπίζει ἀτάραχος ὅλ' αὐτά. Και ὡστόσο τ' ἀλαφριά αὐτὰ σώματα παιζαν οὐσιαστικὸν ρόλον στη μακεδονικὴ στρατιά, και πολέμησαν, μὲ τοὺς τρόπους τους, ἀποδοτικώτατα, ἐνταγμένα στὴν ὅλη πειθαρχία και τακτικὴ της.³⁰³

Γιὰ τὴ δομὴ και σύνταξη τῆς στρατιάς τοῦ Μεγαλέξαντρου σὲς πορεῖες και τὲς στρατοπεδεῖες της δὲν ἔχουμε ἀρκετὰ στοιχεῖα· τὸ βασικὸ πάντως σχῆμα εἶναι τὸ ἐξῆς: Τὸ κέντρο κατέχεται ἀπὸ τὸ βαρὺ

302^α *Θραῖκες πρόδρομοι και Παῖονες* (Διόδωρος, ΙΖ' 17, πού τοὺς ὑπολογίζει σ' ἐνιακόσιους) Στὸν Ἀρριανό, Α' 12, 7, στέλλονται μιά φορά σὰν προφυλακὴ τῶν προδρόμων καλουμένων Ἰλαι τέσσαρες. Κι ἀλλοῦ ὁ Ἀρριανός, Γ' 8, 1, ἀναφέρει τῶν προδρόμων τοὺς Παῖονας Ἐν ἀληθείᾳ τὸ τοῦ Πλουτάρχου (Ἀλέξανδρος, ΙΣτ') πῶς ἡ μάχη στὸ Γρανικὸ ξεκίνησε μὲ τὴ διάβαση 13 ἰλῶν, οἱ σαρισσοφόροι κ' οἱ παῖονες θάτανε 5 ἰλες [Γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ βλ Berge, I, 129-30, και 134-5, Brunt, JHS, LXXXIII, 1963, 27-8, Bosworth, I, 110-1] Τ' ὠραῖο δίδραχμον τοῦ Πατράου (ἀρ. 242 τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου) παριστάνει πᾶν-οπλον παῖονα ἰππέα πού καταβάλλει τὸν ἐχθρὸ μὲ τὸ ἀκντίον [Στους Head-Σβορῶνο, Α' 305, πίνακας ΙΓ' 2 παρόμοιο τετράδραχμον. Βλ και Head, *HN*², 237]

303^β Συγκεφαλαιώνοντας τοὺς λεπτομερειακοὺς ἀριθμοὺς ἀπ' τὸ ἄρθρον μου στὸν *Hermes*, XII, 226 κ. ἐ. [τοῦ ἴδιου *Kleine Schriften*, II, 208-31], ἡ στρατιά τοῦ Μεγαλέξαντρου ἔχει 1) κατὰ τὴν ἐθνικότητα α) Μακεδόνες (συγκροτημένους κατὰ περιοχὲς) στὸ βαρὺ ἰππικὸ και τὸ βαρὺ πεζικὸ β) ἑλληνες (ἐπίσης ἐν μέρει κατὰ περιοχὲς) γ) βάρβαροις, δηλαδὴ θραῖκες, παῖονες, ἀγριαῖνες, ὀδρῦσες 2) κατὰ τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία α) ὑπήκοοις τοῦ βασιλιά, εὐγενεῖς και ἀγρότες ἄλλους σὰν ὑποτελεῖς, ἄλλους, καθὼς φαίνεται, σὰ μέρος τοῦ μόνιμου στρατοῦ, και ἄλλους βάσει τῆς καθολικῆς ὑποχρέωσης γιὰ στράτευση β) σύμμαχοις, στρατιωτικὰ τμήματα, πού δίνουν οἱ σύμμαχοι πόλεις κ' οἱ ἡγεμόνες κατὰ τὲς συνθήκες γ) μισθοφόροις ἑλληνες - μὰ κι ἄλλους Ἀπὸ τὲς πηγές μας δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε ἂν οἱ θραῖκες, ὀδρῦσες, ἀγριαῖνες, παῖονες εἶναι μισθοφόροι ἢ σύμμαχοι. Τέλος γιὰ τὸ εἶδος τῶν ὄπλων, οἱ ἀριθμοὶ πού δίνω στὸ παραπάνω ἄρθρον μου εἶναι οἱ ἐξῆς

πεζικό - ἔξη *φάλαγγες*, κανονικὰ ἐναλλασσόμενες στὴ σειρά, μὲ δικό της στρατηγὸ ἢ καθεμιὰ. Δεξιὰ ἀπὸ τὴς *φάλαγγες* οἱ τάξεις τῶν *ὑπασπιστῶν*, κ' ὕστερα οἱ 8 *Ἴλες* τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικοῦ τῶν *ἐταῖρων*, κανονικὰ ἐναλλασσόμενες κι αὐτὲς στὴ σειρά. Οἱ *ψιλοὶ* τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, οἱ *Ἴλες* τῶν *σαρισσοφόρων* καὶ τῶν παιόνων, μαζί μὲ τοὺς ἀγριᾶνες καὶ τοὺς *τοξότες*, χρησιμοποιοῦνται, κατὰ τὴς περιστάσεις, σὰν *πρόδρομοι*, γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπίθεσης, ἀλλὰ καὶ γιὰ προφύλαξη τῶν ἄκρων τῆς πτέρυγος ἀπὸ τὰ πλάγια κ.λ. Μετὰ τὴν ἀριστερὴ πτέρυγα παρατάσσονται συνήθως — ἂν δὲν χρησιμοποιηθοῦν ἄλλου (π.χ.: ὡς φύλακες τοῦ στρατόπεδου) — οἱ *θρᾶκες* τοῦ *Σιτάλη*, σὰν *πελταστὲς* ἀντίστοιχοι τῶν *ὑπασπιστῶν* τῆς δεξιᾶς πτέρυγος· ἔπειτα οἱ σύμμαχοι Ἕλληνες ἵππεῖς, μετὰ τὸ *θησσαλικὸ ἵππικὸ* καί, τέλος, οἱ *ψιλοὶ* τῆς

ΠΕΖΙΚΟ			30000
Ὅπλιτες			19000
Μακεδόνες <i>πεζῆταιροι</i>	6	τάξεις	9000
(Κάθε τάξις, μὲ περίπου τρεῖς λόχους, πούχε ὁ καθένας τους πεντακόσιους ἄντρες)			
Ἕλληνες σύμμαχοι	6	λόχοι	4000
» μισθοφόροι	6	»	6000
<i>Πελταστὲς</i>			9000
Μακεδόνες <i>ὑπασπιστὲς (ἐταῖροι)</i>	(5)	τάξεις	3000
Ἕλληνες σύμμαχοι	5	λόχοι	1000
» μισθοφόροι	5	»	1000
Θρᾶκες ἀκοντιστὲς	4	τάξεις	4000
<i>Ψιλοὶ</i>			2000
Μακεδόνες <i>τοξότες</i>			500
Κρήτες »			500
Ἀγριᾶνες ἀκοντιστὲς			1000
ΙΠΠΙΚΟ.	48	<i>Ἴλες</i>	5200
Βαρὺ ἵππικὸ.	24	»	3400
Μακεδόνες <i>ἐταῖροι</i>	8	»	1800
(Κάθε <i>Ἴλη</i> ὡς τριακόσιους)			
Θεσσαλοὶ	8	»	1200
Ἕλληνες σύμμαχοι:	8	»	400
Ἐλαφρὺ ἵππικὸ	24	»	1800
Μακεδόνες <i>σαρισσοφόροι</i>	} <i>πρόδρομοι</i> .	{	8
Παίονες ἵππεῖς			
Ὅδρυσες »	8	»	600

ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΖΙΚΟΥ ΚΑΙ ΙΠΠΙΚΟΥ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΑΣ: 35200

Στὴ δύναμη τῆς στρατιᾶς πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ μικρὸ *ἄγλημα* τῶν *βασιλικῶν παιδῶν* (*σωματοφύλακες*), παράρτημα τοῦ σώματος τῶν *ὑπασπιστῶν*

πτέρυγος αὐτῆς, οἱ ὀδρύσες ἵππεις τοῦ Ἀγάθωνα (καὶ στὰ ἐπόμενα πολεμικὰ χρόνια μιὰ τάξη ἀκόμα τοξοτῶν). Τὸ μέτωπο ἔχει τὸ κέντρο του ἀνάμεσα στὴν 3^η καὶ στὴν 4^η φάλαγγα, κι ἀπὸ κεῖ λογαριάζονται οἱ δυὸ πτέρυγες, πὺν ἢ δεξιά, προωρισμένη κατὰ κανόνα γιὰ ἐπίθεση, βρίσκεται ὑπὸ τὶς ἄμεσες διαταγές τοῦ Μεγαλέξαντρου, κ' ἡ ἀριστερὴ τοῦ Παρμενίωνα.

Δυὸ εἶναι τὰ κατεξοχὴν χαρακτηριστικὰ τῆς στρατιᾶς:

Στοὺς ἑλληνικοὺς στρατοὺς οἱ ἵππεις δὲν ἦταν ποτὲ πολλοί· στίς μάχες, ἐπὶ παραδείγματι, πούδωσ' ὁ Ἐπαμεινώνδας, δὲν ξεπερνᾶν τὸ δέκατο τῶν πεζῶν, ἐνῶ στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου εἶν' ἀναλογικὰ διπλάσιοι περίπου: τὸ ἕκτο τοῦ πεζικοῦ. Καὶ νά, πράγματι, πὺν ὁ Ἀλέξανδρος, στὴ Χαιρώνεια κιόλας, ἐπικεφαλῆς ἰσχυροῦ ἵππικοῦ τῆς ἀριστερῆς πτέρυγος, ἀνατρέπει τὴν κατάσταση τὴν τελευταία στιγμή, καὶ κερδίζει τὴ σχεδὸν χαμένη μάχη! Ἔτσι λοιπὸν καὶ τώρα, πούχει ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸ ἰδιαίτερα ἱκανὸ ἵππικὸ τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, τὸ ἵππικὸ κατεξοχὴν ἐνισχύει, πὺν κύριο ἔργο του εἶναι φυσικὰ ἢ ἐπίθεση, γιὰτὶ σκοπεύει νὰ χτυπήσῃ τὸν ἐχθρὸ ἴσα-ἴσα ὅπου ἢ δύναμή του.³⁰⁴ Κ' ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ κάτι πάραπολύ βασικὸ: πὺς ὁ ἀναβολέας καὶ τὰ πέταλα ἦταν ἀγνωστα στοὺς Ἕλληνες, καὶ στοὺς Μακεδόνες, ὅπως βέβαια καὶ στοὺς ἵππικοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας, πούταν ἐξάπαντος ἀνώτεροί τους στ' ἄλογα. Κ' ἔχει σπουδαία σημασία, μάλιστα ἂν σκεφθῇ κανεὶς τί τρομερὲς πορεῖες, καὶ μὲ τί ταχύτητες, τί παγετοὺς καὶ χειμῶνες, καὶ σὲ τί φοβερὰ κακοτράχαλα τί ὄρεινῶν περιοχῶν ἀδιάβατων παιδεψ' ἐκεῖνο τὸ ἵππικὸ του ὁ Ἀλέξανδρος - χωρὶς πέταλα στ' ἄλογα, καὶ χωρὶς ἀναβολεῖς καὶ σέλλες, κατευθεῖαν ἐκεῖ πάνω στὸ σάγμα οἱ καβαλλάρηδες, νὰ τραβᾶν ὄλα τὰ τραντάγματα καὶ τὰ στραπάτσα, καὶ μάλιστα σὲ μάχες, ὅπου ὄχι στοὺς ἀναβολεῖς ὀρθοί, παρὰ καθιστοί, μὲ σφιγμένα πόδια τανάλια στὸ κáθιδρο κορμὶ τοῦ ζώου ἦταν ἀναγκασμένοι καὶ ν' ἀμύνωντ' ἔτσι καὶ νὰ σπρώχνουν καὶ νὰ χτυπᾶν, μὲ μόνο τοῦ μισοῦ δηλαδὴ κορμιοῦ τὴ δύναμη!

Τί ἐξάσκησι προυπέθετ' αὐτό, μονάχα ἔμπειρος ἵππέας τὸ καταλαβαίνει! Κ' ἡ σχετικὴ βέβαια ἵππικὴ ἐκπαίδευσι σὲ τοῦτο προφανῶς ἀποσκοποῦσε κυριώτατα: νὰ τοὺς ἐξασκῆσι νὰ κινοῦνται ἐλεύθερα ἐντελῶς, νὰ δροῦν ἀπολύτως ἀνετα κ' ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, πάνω ἀπὸ τ' ἄλογο, μ' ὅποιαδῆποτε συνθήκη!

304 Δυστυχῶς οἱ πηγές μας δὲν παρέχουν καμμιά πληροφορία γιὰ τὴν τακτικὴ τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικοῦ. Δὲν εἶναι κáν γνωστὸ ἂν βádιζε στὴ μάχη μὲ παράταξι βάθους τριῶν, τεσσάρων ἢ περισσότερων ἀλόγων, οὐτ' ἂν συντασσόταν ἔτσι πὺν νὰ μπορῆ στὴ μάχη νὰ κρατᾶ τὸς σχηματισμοὺς του ἢ ν' ἀναπτύσσεται

Κάτι τέτοιο μπορούμε ίσως νά τὸ διαβλέψουμε στὰ ἱππικὰ ἐκεῖ-
να γλυπτὰ μνημεῖα τοῦ καιροῦ.³⁰⁵

Τὸ ἄλλο βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς στρατιᾶς αὐτῆς εἶν' ὅτι δὲν εἶχε ἀπλῶς ἀξιωματικούς, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἀξιωματικῶν. [] Αὐτὸ ἴσα-ἴσα ἦταν ἡ *σωματοφυλακία* καὶ τὸ σῶμα τῶν βασιλικῶν παίδων: στρατιω-
τικὴ καὶ γενικώτερη προπαιδευτικὴ σχολὴ τῶν νεαρῶν τῆς μακεδони-
κῆς εὐγένειας, ἀπ' ὅπου βγαῖναν οἱ *ἐταῖροι* τῶν ἱπέων, οἱ ἀξιωματικοὶ
τῶν ὑπασπιστῶν, τῶν πεζέταιρων, τῶν σαρισσοφόρων κ.ἄ., ποὺ προβι-
βάζονταν σιγά-σιγά σ' ἀνώτερους βαθμούς, καθὼς συναντᾶμε σὲ πολ-
λές περιπτώσεις. Ἀνώτατοι βαθμοφόροι — ἢ πάντως πολὺ κοντὰ στὸ
βασιλιά ἢ θέση τους — ἦταν οἱ 7 *σωματοφύλακες*, καὶ καθὼς φαίνε-
ται οἱ καθαυτοὶ *ἐταῖροι* (στὴ στενὴ σημασία τοῦ ὄρου).³⁰⁶ οἱ *σωματοφύ-
λακες* αὐτοὶ κ' οἱ *ἐταῖροι* βρισκόνταν διαρκῶς στὴν ἀμεση διάθεση τοῦ
Μεγαλέξαντρου, γιὰ συσκέψεις καὶ διάφορες ὑπηρεσίες ἢ περιστατικὲς
ἀρχηγίαις τμημάτων, ἐπιχειρήσεων κ.λ.π. Βέβαια, ὑπέρτατοι ἀξιωμα-
τοῦχοι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο ἦταν ὁ γερο-Παρμενίων καὶ στὴ Μακεδο-
νία ὁ Ἀντίπατρος· ἀλλ' ἂν εἶχαν καὶ κάποιοι εἰδικὰ δηλωτικὸ τίτλο δὲν
προκύπτει ἀπὸ καμμιά πηγὴ. Ἐπειτ' ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δυο — ἄγνωστο
ὅμως καὶ σὲ ποιάν ἀκριβῶς βαθμολογικὴ σειρὰ³⁰⁷ — ἔρχοντ' οἱ ἱππαρ-
χοι τῶν διαφόρων ἱππικῶν σωμάτων, κ' οἱ στρατηγοὶ τῶν φαλάγγων,
τῶν ὑπασπιστῶν, τῶν ἐλλήνων συμμάχων καὶ τῶν μισθοφόρων μετὰ
ἴσως οἱ ἱππαρχοὶ τοῦ ἱππικοῦ, οἱ χιλιάρχοι τῶν ὑπασπιστῶν, οἱ ταξίαρ-
χοι τῶν πεζέταιρων κ.ἄ. Στὸ πολεμικὸ συμβούλιο³⁰⁸ καλοῦνται σὲ διά-

305 Ὁ χάλκινος ἀνδριάντας ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο (Herculaneum), στὸ *Museo Borbonico*,
III, tav 43, ποὺ παριστάνει ἐπιππο πολεμιστὴ — ἂν δὲν εἶν' ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξαν-
δρος θάναί κάποιος ἀπ' τοὺς 25 *ἐταῖρους* ποὺ πέσαν στὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ (Ἀρ-
ριανός, Α' 16, 4) — τὸν δεῖχνει νάχη τὸ δεξί του χέρι σηκωμένο γιὰ νὰ χτυπήσῃ
μὲ τὸ σπαθί, τὸ δεξὶ πόδι νὰ στηρίζεται πίσω στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου, καὶ τὸ
ἀριστερὸ τεντωμένο πολὺ πρὸς τὰ μπρός, σὲ μιὰ στάση ποῦ, ἂν εἶν' ἐφικτή, θάναί
ἀπὸ ἐπαγγελματία ἀναβάτη, ὄχι ἀπὸ ἱπέα συνηθισμένης σχολῆς

306^H Ὄταν ὁ Ἀρριανὸς γράφῃ (Γ' 9, 3 Β' 6, 1 κ.ἄ.) πὼς συγκαλοῦνται οἱ *ἐταῖροι* μαζὶ
μ' ἄλλους ἀνώτερους ἀξιωματικούς, καὶ μάλιστα κατὰ προτεραιότητα ἢ καὶ μό-
νοι (ἐν τῷ *ξυλλόγῳ* τῶν *ἐταίρων*, Β' 25, 2), δὲ μπορεῖ νὰ ἐνοῆ τις ἑκατοντάδες
τῶν *ἐταίρων* τοῦ ἱππικοῦ. Ἀπ' τὴν ἔκφρασή του πάλι (Α' 25, 4), *ξυναγαγὼν* τοὺς
φίλους, ποὺ συνεχίζεται μὲ τὸ *καὶ ἐδόκει τοῖς ἐταίροις*, δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ἀντὶ
τῶν *ἐταίρων* αὐτῶν, στὴ στενὴ τους σημασία, ὑπῆρχε ἀπὸ τότε ὁ ἐπίσημος ὄρος
φίλοι, ὅπως μετὰ στίς ἐλληνιστικὰς αὐλές [Berve, I, 25-37, καὶ Tarn, I, 141-2]

307 Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι πὼς ὁ Περδίκαιος, ποὺ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ πολέμου εἶ-
ναι στρατηγὸς *φάλαγγος*, στὴν Ἰνδικὴ ἐκστρατεία (Ἀρριανός, Ε' 12, 2 κ.ἄ.) ἔχει
ἱππαρχία Κι ὁ Κοῖνος, *στρατηγὸς φάλαγγος* ἐπίσης, ἔχει *παράλληλα* καὶ
ἱππαρχία (Ἀρριανός, Ε' 16, 3)

308 Ἀρριανός, Γ' 9, 3

φορες περιστάσεις, κ' οί άρχηγοί τών συμμαχών και τών μισθοφόρων, δηλαδή διοικητές όπως ο Σιτάλκης, έπικεφαλής τών θρακών άκοντιστών, ο Άτταλος, τών άγριάνων, ο Άγάθων κι ο Άρίστων, τών όδρουσών και παιόνων ίππέων, κ' ίσως κ' οί άρχηγοί τών έλληνικών μονάδων κ' οί λοχαγοί τών έλλήνων μισθοφόρων.³⁰⁹

Αυτός λοιπόν ο στρατός του Μεγαλέξαντρου.³¹⁰ Και τον είχε μόν

309 Δέν είναι γνωστό άν οί Έλληνες μισθοφόροι έκλέγαν τους κατώτερους άξιωματικούς τους άν λ χ ο Άλκίας άπ' τήν Ήλεία, που στρατολόγησε 150 ίππείς για τή στρατιά (Άρριανός, Α' 29, 4), έμεινε κι άρχηγός τους Άξιωσημείωτο είναι πώς ο Ίάσων ο φεραίος μέσα στους μισθοφόρους του είχε και κάποιους με διπλό, τριπλό και τετραπλό μισθό (Ξενοφών, Έλληνικά, Στ' 1,6), πούταν άρα άξιωματικοί άπ' τους ίδιους τους μισθοφόρους

310^Ε Έδώ γεννιούνται πολλά τεχνικά ζητήματα, που μένου έκκρεμη γιατί το ύλικό τών πηγών δέν επιτρέπει τήν επίλυσή τους Άπό τή μάχη στο Πήλιο φαίνεται πώς ή στρατιά κουβαλούσε μαζί της και μηχανές Οί άνάγκες για τή μεταφορά τών μηχανών αυτών, αλλά και για τις άμαξες τών άποσκευών και τών τροφίμων, μεγαλώναν τον αριθμό τών άλόγων που έπρεπε να φροντίζονται Με διαταγή του Φίλιππου (Φροντίος, *Strategematon*, IV, 1, 6), κάθε ίππέας μπορούσε να χη έναν ίπποκόμο, που άναγκαία ήταν κι αυτός ίππέας Γνώστης τών πραγμάτων αυτών μου έπισήμανε πώς άν για κάθε άλογο ύπολογίζαν, όπως σήμερα, 4 κιλά βρόμη ή κριθάρι τήν ήμέρα, και κουβαλούσαν τριών ήμερών ταγή (που για τις πορείες στά έσωτερικά τής Ασίας θάπρεπε να ναι τά διπλά), το δεύτερο άλογο, έχοντας κι άναβάτη, δέ θά μπορούσε να κουβαλάη πολύ άχυρο και 30 κιλά σκληρών κόκκων άποπάνω, παρά θά χρειαζόταν κι άλλο ζώο, που θά κουβάλαγε και τις άποσκευές του έταιρου Αυτό γινόταν και στο θεσσαλικό και στο μακεδονικό ίππικό, που για 3000 ίππείς ο αριθμός τών άλόγων θάφτανε τις 9000 Πώς τά βόλευαν οί Έλληνες ίππείς, οί σαρισσοφόροι κ' οί παίονες, δέν ξέρουμε Κατά το Φροντίνο (δ.π.), προβλεπόταν ένας άχοφόρος για κάθε 10 φαλαγγίτες το ίδιο και για τους σύμμαχους και τους μισθοφόρους Φυσικά, στο έπιτελείο του Μεγαλέξαντρου υπήρχε άνάγη γραφείου έπιμελητείας, ταμειακής ύπηρεσίας κ λ Τυχία μαθαίνουμε πώς ο Άρπαλος, έξόριστος το 337, άνήμπορος σωματικά για πόλεμο, πήρε τή διοίκηση του βασιλικού ταμείου, και κάποιος άλλος άπ' τον ίδιο κύκλο, ο μυτιληναίος Λαομέδων, ότι διγλωσσος ήν ές τά βαρβαρικά γράμματα (Άρριανός, Γ' 6, 6), διωρίστηκε φύλακας τών βαρβάρων αιχμάλωτων Ίσως ή βασιλική θεραπεία (Άρριανός, Δ' 16, 6) νάταν είδος στρατιωτικού νοσοκομείου κ.λ π [Για τή βασιλική θεραπεία, βλ και ύ 827 Τά σημαντικώτερα πορίσματα τής νεώτερης έρευνας στο μεγάλο θέμα του στρατού και τής όργάνωσής του αναφέρθηκαν κιόλα στις προηγούμενες σχετικές ύποσημειώσεις Γενικά όμως βλ Rustow-Kochly, 232 κ έ, Hans Droysen, *Heerwesen*, 107-29, Beloch, III, 2, 322-52, τήν πράγματι λαμπρή άνάλυση του Berve, I, 103-217, Tarn, II, 135-69 (με πολλές έπιφυλάξεις) Σύντομες άναφορές στα έργα τών Hammond, *Alexander*, 24-34 και Schachermeyr, 135-41 Για το στρατό του Φίλιππου: Hammond, II, 405-49, 705-13, Appendix 3 για πεζέταιρους κι άσθέταιρους. Milns, *The Army of Alexander the Great*, στο Hardt, *Alexandre*, 87-136 για ίππικό. Brunt, *Alexander's Macedonian Cavalry*, *JHS*, LXXXIII, 1963, 27-45· για μισθοφόρους: Griffith, *Mercenaries*, 186-98, και στο Launey, I-II για τον όπλισμό: Snodgrass, 114 κ έ για έπιμελητεία: Engels, 11-25. Λεπτομερής βιβλιογρ.. Seibert, 212-3]

ὁ πατέρας του ὀργανώσει, κ' ἱκανώτατα ἐξασκήσει σὲ τόσες ἐκστρατείες, μὲ τόσο σκληρὴ πειθαρχία σφυρηλατῶντας τὴν ἐπιθετικὴ του ἐκείν' ἱππικὴ δύναμη (π' ὅμοια τῆς δὲν εἶχε ξαναδεῖ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ὡς τότε), ἀπὸ στενὰ ἐνωμένα τὸ μακεδονικὸ καὶ τὸ θεσσαλικὸ ἱππικὸ, ἀλλ' ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε φτάσει νὰ συλλάβῃ κι ὅλες τὶς δυνατότητες τῆς στρατιωτικῆς του αὐτῆς ὑπεροχῆς, καὶ νὰ χειριστῆ ἄνετα τ' ὄπλο του, ἐλεύθερα καὶ σ' ὅλη του τὴν ἀπόδοση, ὡστ' ἐντελῶς κ' ἐπακριβῶς νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ἱκανότητά του. Στὴ Χαϊρώνεια, πούταν ἐπικεφαλῆς τοῦ μακεδονικοῦ ἱππικοῦ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, δὲν κατάφερε νὰ σπάσῃ τὸ ἐπερχόμενον μέτωπο τῶν ἀντίπαλων, κι ὡς καὶ τὴ φάλαγγα διάταξε νὰ ὑποχωρήσῃ (ἂν καὶ μὲ τάξη)· ὅταν ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς θεσσαλοὺς ἱππεῖς τῆς ἀριστερῆς πτέρυγος ὤρμησε κατὰ τῆς ἐπιτιθέμενης παράταξης τῶν ἴδιων ἑλλήνων ἀντιπάλων, κρίθηκε ὀριστικὰ ἡ μάχη τῆς μέρας ἐκείνης. Ἀπὸ τότε λοιπὸν, ἀλλὰ καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ μεγάλη βορεινὴ ἐκστρατεία τοῦ 335, εἶχε ἀποδείξει ὁ Ἀλέξανδρος πῶς μποροῦσε νὰ χειρίζεται πολὺ τολμηρότερα, κ' αἰφνιδιαστικώτερα, καὶ πάντα πάνω στὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή, ἀκόμα καὶ τὴν παραμικρότερη ἐπιθετικὴ δύναμη τοῦ ἴδιου στρατοῦ. Γιατὶ δὲν ἦταν ἄλλος Ἀλέξανδρος ἦταν στρατηγὸς μαζὶ καὶ πρῶτος στρατιώτης καὶ *π ρ ὀ μ α χ ο ς* ὅλων ἀγωνιστῆς πάντα τῆς στρατιᾶς του, σὲ κάθε σημαντικὴ μάχη! Αὐτὸ ἀκριβῶς — ὁ τρόπος, ἡ ὀρμὴ ποὺ ριχνόταν μπρὸς, ἀφοβα, κατὰ πάνω στὸν ἐχθρὸ — τοὺς ἔκαν' ὄλους, ἀξίωματικούς καὶ στρατιῶτες, νὰ χιμᾶν κι αὐτοὶ καὶ νὰ παραβγαίνουν ποιὸς θὰ ξεπεράσῃ τὸν ἄλλο σὲ παλληκαριά καὶ σὲ ὀρμὴ!

Ἔτσι αὐτὸς ὁ στρατὸς, μικρὸς ἀλλὰ μὲ τέτοια ὀργανικὴ σύσταση καὶ τακτικὴ ἐκπαίδευση, μὲ συναίσθηση τῆς ἠθικῆς του ὑπεροχῆς καὶ βεβαιότητα γιὰ τὴ νίκη του, κατάρκτησε τὴν Ἀσία.

Ἡ περσικὴ ἐπικράτεια δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ προβάλῃ ἀντίσταση πιά· ἡ πελώρια ἔκτασή της, ἡ φύση τῶν σχέσεων τῶν καθυποταγμένων μέσα της λαῶν μὲ τὴν ἀκυρίαρχη φυλὴ, ἡ χαλαρὴ ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῆς διοίκησης καὶ τῆς πολεμικῆς μηχανῆς, κάναν βέβαιη τὴν πτώση της· προσεκτικὴ παρατήρηση τῶν πραγμάτων τῆς περσικῆς μοναρχίας, σὰν ἀνεβαίνῃ στὸ θρόνο ὁ Δαρεῖος ὁ τρίτος, ὁ Κοδομαννός,³¹¹

311^H Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα τῶν βασιλέων, ἡ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρσῆ ἔληξε τὸ 413 [τὸ 412! Bickerman, 110] τῆς χρονομετρίας τοῦ Ναβονάσσαρου, δηλαδὴ πρὶν ἀπ' τὸ Δεκέμβριο τοῦ 336 κατὰ τὸν Διόδωρο, ΙΖ' 6, 2, ἡ βασιλεία τοῦ Δαρείου τοῦ Υ', τοῦ Κοδομαννοῦ, ἄρχισε τὴν ἐποχὴ ποὺ διαδέχτηκε κι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν πατέρα του. Παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη τοῦ Mordtmann (*Zeitschrift der deutsch. morgenland. Gesellsch.*, XIX, 1865, 411), διατηρήθηκε στὸ κείμενο τ' ὁ-

είδοποιεῖ ἀμέσως πῶς ὅλα εἶν' ὄριμα γι' ἀποσύνθεση κι ἀφανισμό. Καί ἡ αἰτία δέν εἶναι ἡ διαφθορά — καθῶς λέν συνήθως — τῆς αὐλῆς, τοῦ ἡγεμονικοῦ γένους, τῶν κυβερνώμενων. Αὐτὴ συμπαραομαρτεῖ σχεδὸν πάντα στὸ δεσποτισμό, ἀλλὰ ποτὲ δέν κλονίζει καθ'αὐτὸ τὴ δεσποτικὴ ἐξουσία - κι ἀπόδειξη ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ὅπου ὁ δεσποτισμὸς δέν ἔπαθε τὴν παραμικρότερη φθορὰ μὲς σὲ τόση ἀκολασία διαρκῶς τῆς αὐλῆς, τοῦ χαρεμιοῦ, συνεχεῖς ραδιουργίες κ' αἰσχροτήτες τῶν ἰσχυρῶν, βίαιες κ' αἱματηρὲς μεταβολές στὸ θρόνο, μ' ἀγριότητες φρικαλέες, παρὰ κατὰφερνε σταθερὰ νάχη κάθε εἶδους νίκες κ' ἐπιτυχίες, πολεμικὲς καὶ διπλωματικὲς. Στὴν Περσία ὅμως, σειρὰ ἀπ' ἀδύναμους ἄρχοντες, ποὺ δέν μπόρεσαν νὰ κρατήσουν τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας ὅσο γερὰ χρειαζόταν, γιὰ νὰ κρατιέται στὰ πόδια τῆς ἀκμαία ἢ πελώρια ἐπικράτεια, φέραν τὸ καταλυτικὸ ἀποτέλεσμα: πάψαν οἱ καθυποταγμένοι λαοὶ νὰ φοβοῦνται τὴν περσικὴ βασιλικὴ ἐξουσία, πάψαν κ' οἱ σατράπες νὰ πειθαρχοῦν στὴν κεντρικὴ ἀρχή, κ' ἔσπασ' ἡ κρατικὴ ἐνότητα· οἱ λαοὶ ποὺ κρατοῦσαν ἀκόμα τὴν παλιά τους θρησκεία, τοὺς νόμους καὶ τὰ ἥθη τους, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ τοὺς παλιοὺς δικούς τους ἡγεμόνες, ἄρχισαν νὰ κινοῦνται πρὸς ἀποστασίες κι αὐτονομίες· οἱ σατράπες, ἐξ ἄλλου, σὰ δυνατοὶ διοικητὲς μεγάλων κι ἀπομακρυσμένων περιοχῶν, φυσικώτατα τεῖναν πρὸς ἀνεξαρτητοποιήσεις κι ὁ «κυρίαρχος» περσικὸς λαός, παρασυνηθισμένος καὶ παρακμασμένος ὅμως πιά στὴν ἐξουσία, πούχε λησμονήσει πῶς ἰδρύθηκε καὶ πῶς κρατιέται πράγματι, ἄρχισε ν' ἀδιαφορῆ γιὰ τὸ *Μεγάλο Βασιλιά* του καὶ τὸ γένος τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἐκτὸς τούτου, κατὰ τὸν αἰῶνα σχεδὸν ἀδιάκοπης πολεμικῆς ἀπραξίας, ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη στὴν Εὐρώπη, ἀνθισσε στίς ἑλληνικὲς χώρες πολεμικὴ τέχνη ποὺ ἡ Ἀσία κι ἀπόφευγε καὶ δέν ἦταν σὲ θέση ν' ἀντιμετωπίση, ἐνῶ ἡ ἐκστρατεία τῶν *Μυρίων* εἶχε ἀποδείξει πῶς ὁ ἑλληνικὸς τρόπος πολέμου ἦταν πολὺ πιὸ ἀποδοτικὸς ἀπ' τῶν μωσαικῶν ἐκείνων μαζωμάτων λαῶν τῆς Περσίας. Σ' αὐτὴ τὴν πολεμικὴ τέχνη προσφεῦγαν οἱ σατράπες ὅταν ἀποστατοῦσαν, ἀλλὰ κι ὁ Ὀρχος σὰ θέλησε νὰ καταπνίξη τὴν αἰγυπτιακὴ ἐπανάσταση. Ὅπου δηλαδὴ τὰ πράγματα λέγαν πῶς ἡ μοναρχία ποὺ κάποτε ἰδρύθηκε μὲ τὴ δύναμη τῶν περσικῶν ὅπλων στηριζότανε τώρα σ' ἑλληγες μισθοφόρους· κ' ἔμοιασε μὲν γιὰ λίγο πῶς εἶχε ξαναφέρει ὁ Ὀρχος τὴν ἐνότητα τῆς ἐπικρατείας του μὲ τὴν αἱματηρὴ σκληρότητα καὶ τὸ

νομα *Κοδομανός*, ποὺ βρίσκεται μόνο στὸν Ἰουστίνου, Χ, 3, 3 (ὁ ὁποῖος θὰ τὸ βρῆκε στίς πηγές του). Ἡ ἀπάρριψη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, μὲ τὸ ἐπιχείρημα πῶς ἀνάγεται σὲ σημετικὴ ρίζα (gad-) κι ὅτι ὁ Ἀχαιμενιδῆς δὲ μπορεῖ νάχε ὄνομα σημετικὸ (Mordtmann), εἶναι πολὺ βεβιασμένη. [Βλ. *RE*, IV, 2, 2205-6, *Dareios* 3, τοῦ Swoboda]

δεσποτισμό του, ἀλλ' ἦταν ἀργά πιά· γιατί αὐτὸς ἔπειτα κατάρπασε σὲ ἀπραξία κι ἀνημπορία, οἱ σατράπες κράτησαν ἀπείραχτη τὴ δύναμή τους, κ' οἱ λαοί, τῶν δυτικῶν ἰδιαίτερα σατραπειῶν, δὲν ξέχασαν πῶς παραλίγο εἶχαν ἐλευθερωθῆ. Ὑστερ' ἀπὸ καινούργιες φοβερὲς ταραχὲς ἀνέβηκε τέλος στὸ θρόνο ὁ Δαρεῖος, ποὺ ὅμως γιὰ νὰ σώσῃ τὴν ἀρχὴ του ἔπρεπε νά ναι ὄχι μόνον ἐνάρετος μὰ καὶ δραστήριος, κι ἀντὶ ἐπιεικῆς νὰ τιμωρῆ κιόλας καὶ νὰ μὴν εἶναι μαλακός· γιατί τὸν σέβονταν οἱ Πέρσες, καὶ τοῦ ἔταν ἀφωσιωμένοι οἱ σατράπες, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸν βόηθαγε· τὸν ἀγαποῦσαν ἴσως, ἀλλὰ δὲν τὸν φοβόντουσαν· καὶ σὲ λίγο θὰ φανερωνόταν, πῶς πολλοὶ ἀπ' τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Περσίας κοίταγαν τὸ συμφέρον τους μονάχα, κι ὄχι τὴ θέλησή του· καὶ πολλὰ τοῦ ἀναγνώριζαν, ἀλλ' ὄχι καὶ τ' αὐθεντικὸ τοῦ γνήσιου ἡγέτη.

Ἡ ἐπικράτεια τοῦ Δαρείου ἀπλωνόταν ἀπ' τὸν Ἰνδὸ ἴσαμε τὶς ἐλληνικὲς θάλασσες κι ἀπ' τὸν Ἰαξάρτη ὡς τὴ Λιβυκὴ ἔρημο, μὰ ἡ ἐξουσία του — δηλαδὴ τῶν σατραπῶν του ἢ κυριαρχία — δὲν παράλλαζε καὶ δὲν προσαρμοζόταν κατὰ τοὺς κυβερνώμενους λαοὺς καὶ τὸ χαρακτῆρα τους· πουθενὰ δὲν κατάφερε νά ναι, κατὰ κάποιον τρόπο, συνάδουσα, πρόσφορη, ὀργανικὰ ριζωμένη καὶ ἀκλόνητα καθιδρυμένη, ἀφ' ἑαυτῆς, παρὰ παντοῦ ἔμενε πρόσκαιρη κι αὐθαίρετη, κλονούμενη ὅσο κι ὡμὰ καταπιεστικὴ, κληρονομικὴ περίπου τῶν σατραπῶν, ποὺ φυσικὰ κι ἀντιστρατεύονταν τὴ μοναρχία· καὶ τοῦτο εἶχε γίνει κατάσταση σ' ὄλους τοὺς καιροὺς ἐκείνους τῆς χαλαρῆς διακυβέρνησης, ἔτσι ποὺ ὁ *Μέγας Βασιλεὺς* δὲν εἶχε ἄλλη πιά ἐξουσία ἐκτὸς τῶν ὄπλων ἢ ὅπως δὴ ποτ' ἐκείνη ποὺ συγκεκριμένα τοὺς ἐπιβαλλόταν, καὶ μόνον γι' αὐτὸ ὑποτάσσονταν, κατὰ περίσταση, ὄχι ὅμως ἀπὸ σταθερὴ καὶ πράγματι συνεκτικὴ τοῦ κράτους πειθαρχία στὴν κεντρικὴ ἀρχή. Τὰ ἔθνικα, ἐξ ἄλλου, καθεστῶτα, πούχαν διατηρηθῆ σ' ὅλες τὶς χώρες τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, δυσκολεῦαν περισσότερο τὸν κούφιο κολοσσὸ νὰ συσπειρωθῆ γιὰ καμμιά σοβαρὴ ἀντίσταση. Οἱ λαοὶ τοῦ Ἰράν, τῆς Ἀριανῆς καὶ τῆς Βακτριανῆς, ἦταν μὲν πολεμικοί, ἀλλὰ δέχονταν κάθε εἶδος ἀρχῆς ποὺ ἐξασφάλιζε πόλεμο καὶ λεηλασία, ἐνῶ ὕρκανοί, βάκτριοι καὶ σογδιανοὶ συγκροτοῦσαν τὸ μόνιμο ἵππικὸ τῶν σατραπῶν στὶς περισσότερες ἐπαρχίες, ποὺ δὲν εἶχαν βέβαια καὶ καμμιά ξεχωριστὴν ἀγάπη στὴν περσικὴ βασιλεία, κι ὅσο φοβεροὶ φάνηκαν ἄλλοτε γιὰ ἐπιθέσεις, στὶς στρατιῆς τοῦ Κύρου τοῦ μεγάλου, τοῦ Καμβύση καὶ τοῦ Δαρείου τοῦ πρώτου, τόσο ἀνήμποροι δείχτηκαν ἀργότερα γιὰ κρίσιμες κι ἀναγκαῖες ἄμυνες κατέναντι ἐξασκημένων κ' ἐμπειροπόλεμων ἐλληνικῶν στρατῶν.

Ἄλλ' οἱ δυτικοὶ κυρίως τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, μόλις καὶ μετὰ βίας πάντα συγκαταόμενοι σὲ ὑποταγὴ ἂν κανένας νικηφόρος στρατὸς

ζύγωνε στίς περιοχές τους, πρόθυμοι πάντοτε ἦτανε ν' ἀποστατήσουν, καί μάλιστα οἱ Ἕλληνες τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, πού μέ τὰ δόντια τοὺς κρατοῦσαν ὀλιγαρχικοὶ καί τύρανοί τους, χάρη στοὺς ἀπομέσσα βέβαια ἰσχύοντες σατράπες καί τὴν ὅλη παραπίσω δύναμη τῆς περσικῆς ἀρχῆς· οἱ λαοὶ ὁμως πιά τῆς μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας, δυὸ αἰῶνες τώρα καταπιεζόμενοι, δὲν εἶχαν οὔτε δύναμη οὔτε διάθεση νὰ ξεσηκώνονται γιὰ χάρη τῶν Περσῶν, καθὼς ἄλλωστε οὔτε στίς ἐπαναστάσεις τῶν σατραπῶν ποτὲ κουνήθηκαν, γιὰτι καί νωθοὶ ἦταν καί ἀπαθεῖς, κ' ἱστορικὴ μνήμη τοῦ παρελθόντος τους δὲν εἶχαν ἰσχυρὴ· τὸ ἴδιο κ' οἱ λαοὶ στίς δυὸ Συρίες, ἀπὸ τῆ μιὰ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄχθη τοῦ Εὐφράτη· ἡ δουλεία, ἐπὶ τόσους αἰῶνες, τοὺς εἶχε ὀριστικὰ γονατίσει, κ' ὑπόμεναν ὅ,τι κι ἂν πάθαιναν· μόνο στὰ παράλια τῆς Φοινίκης κρατιόταν ἡ πανάρχαια ἐκείνη ζωντάνια π' ἀλώνισε τίς θάλασσες καί, φυσικά, μαζί της ἡ ἀταξία κι ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν περσικὴ ἐπικράτεια, ἐνῶ μόν' ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς Σιδώνας καί τὸ συμφέρον της ἀποκλειστικὰ μπορούσε νὰ κρατᾷ τὴν Τύρο ὑπάκουη στοὺς Πέρσες· τέλος ἡ Αἴγυπτος ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ μισῇ τοὺς ξένους, κ' οἱ καταστροφὲς βέβαια τοῦ Ὄχου τὴν τρομοκράτησαν ἴσως γιὰ λίγο, μὰ δὲ μπόρεσαν καί νὰ τὴν κερδίσουν.

Ὅλες λοιπὸν αὐτὲς οἱ χώρες κ' οἱ λαοὶ πού κατακτῆθηκαν ἀπ' τοὺς Πέρσες κ' εἶχαν πάθει, φευγᾶτοι ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται ἀπ' τὴν περσικὴν ἐπικράτεια μόλις ξετυλιγόταν τολμηρὴ ἐπίθεση ἀπ' τὴ δύση.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ περσικὴ πολιτικὴ ἀπὸ καιρὸ δὲν εἶχε ἄλλη φροντίδα παρὰ νὰ καλλιεργῇ τίς ἀντιθέσεις τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ν' ἀδυνατίζη τίς ἰσχυρότερες, νὰ ἐρεθίζη ἐναντίον τους καί νὰ βοηθᾷ τίς ἀδύνατες, νὰ ἐμποδίζη μεθοδικὰ καί μὲ σύστημα δωροδοκιῶν καί κάθε λογῆς ἐκμεταλλεύσεων τῶν τοπικιστικῶν διαλυτικῶν τάσεων κάθε κοινῆ ἐνέργεια τῶν Ἑλλήνων πού δὲ θὰ μπορούσε ν' ἀντιμετωπίση. Καί τοῦτο γιὰ πολὺν καιρὸ τόχε πετύχει· ὡσότου ἡ Μακεδονία, μὲ γοργὸ καί στέρεο βῆμα προχωρῶντας, ἀπειλοῦσε πιά νὰ ματαιώση ὅλες τῆς αὐτὲς τίς προσπάθειες. Ἡ νίκη στὴ Χαιρώνεια, κ' ἡ ἴδρυση μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Συμμαχίας, δὲν ξέφυγε βέβαια τῶν Σούσων τί ἐσήμεναι.

Καί νὰ λοιπὸν πού ὁ Δαρεῖος ἀποφασίζει ν' ἀντιμετωπίση τὰ τοῦ Φίλιππου, καί νὰ καταπιαστῇ μὲ τὴ στρατιὰ πού διάβηκε κιόλας τὸν Ἑλλήσποντο! Δίνει γι' αὐτὸ στὸν ἀδερφὸ τοῦ Μέντορα, τὸ Μέμνονα, ὅσους Ἕλληνες μισθοφόρους εἶχε πρόχειρους, καί τὸν διατάζει νὰ χτυπήσῃ τοὺς Μακεδόνες, ὑπερασπίζοντας τὰ ὄρια τῆς περσικῆς ἐπικράτειας. Καί δὲν ἀναχαιτιζόταν ἔτσι, βέβαια, ἡ μακεδονικὴ κ' ἑλληνικὴ στρατιὰ, πού ἐτοιμαζόταν νὰ διαβῇ στὴν Ἀσία, παρὰ τὸ πολὺ κάποιον

στρατιωτικὸ σῶμα, μιὰ ἐμπροσθοφυλακὴ τῆς ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, δὲν ἦταν δυνατό, πρὶν ἀπὸ τῆ διάβαση αὐτῆ, νὰ προσκληθῆ καὶ νὰ συγκροτηθῆ σοβαρὸς στρατὸς τοῦ περσικοῦ κράτους, γιὰ νὰ σταλῆ στὴ Μικρασίαν· κι ἄρα εὐκολώτερο κι ἀποτελεσματικώτερο ἔμοιαζε τὸ νὰ κοπῆ σύρριζα ἢ ὑπόθεση· μὰ γι' αὐτὸ καὶ καλλιεργήθησαν σχέσεις μὲ διάφορους στὴ μακεδονικὴ αὐλή, κι ὁ Φίλιππος — καθὼς λέει σὲ κατοπινὴ του ἐπιστολὴ ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸ Δαρεῖο³¹² — δολοφονήθηκ' ἐν γνώσει καὶ βουλήσει του! Ἔτσι, μ' ἓνα χτύπημα φάνηκε πὼς ματαιώθηκε ἢ ἐπίφοβη ἐπιχείρηση, κ' οἱ ταραχὲς ποὺ ξέσπασαν στὴ Θεσσαλία, τὴν ἄλλῃ Ἑλλάδα, τὴ Θράκη καὶ τὴν Ἰλλυρία, πὼς ἐσβησαν καὶ τὸ στερνὸ κίνδυνος· κι ὅταν μάλιστα ὁ Ἄτταλος ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του καὶ σὲ συνεννόηση καὶ μὲ τοὺς ἀθηναίους δημαγωγοὺς κηρύχτηκε ἐναντίον τῆς ἀνάρρησης τοῦ Μεγαλέξαντρου στό θρόνον, οἱ περσικὲς ραδιουργίες φάνταξαν πάλι πὼς νίκησαν, ἐνῶ κι ὁ Μέμνων εἶχε κινηθῆ κατὰ τῆς Μαγνησίας, ποὺ κατεχόταν ἀπ' τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἄτταλο, καὶ μ' ἐπιδέξιους ἐλιγμοὺς τοὺς εἶχε κάνει κάποιες ζημιές. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπως εἶδαμε, τακτοποίησε τὰ τῆς Μακεδονίας, ἤσυχασε τὴν Ἑλλάδα, συγύρισε τὸν Ἄτταλο, ποὺ τὰ στρατιωτικὰ του τμήματα ξαναπειθάρχησαν, ἐνῶ ὁ Παρμενίων, μ' ἓνα μέρος τοῦ στρατοῦ, πῆρε τὸ Γρύνειο κ' ὕστερα κινήθηκε πρὸς τὴν Πιτάνη, κι ὁ Κάλας, ὁ γιὸς τοῦ Ἄρπαλου,³¹³ μὲ τοὺς ἄλλους, προσπάθησε νὰ ἐγκατασταθῆ στὰ ἐνδότερα τῆς Τροίας. Ἦ ὅτι μετὰ ὁ Ἀλέξανδρος ρίχτηκε στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Θρακῶν, Τριβαλλῶν, Ἰλλυριῶν, ἔδωσε καιρὸ στὴν περσικὴ αὐλή· καὶ προσκλήθηκε βέβαια ὁ περσικὸς στρατὸς κ' ἡ ναυτικὴ δύναμη τῶν παράλιων πόλεων, ἀλλ' ἔπρεπε, πρῶτα, νὰ δοῦν πόσο μπορούσαν νὰ ἐλπίζουν γιὰ καμμιάν ἐξέγερση στὴν Ἑλλάδα, καὶ νὰ περιμένουν πόσο τυχὸν θὰ κατάφερνε νὰ προχωρήσῃ ὁ Μέμνων μὲ τοὺς ἔλληνας μισθοφόρους του.

Τὸ σπουδαιότερο ἀμυντικὸ ἔρεισμα κατὰ κάθε εἰσβολῆς ἀπὸ τὸν Ἑλλησποντο ἦταν ἡ Κύζικος· χτισμένη πάνω σὲ νησί, καὶ μόνο μ' ἓνα ρηχὸ πορθμὸ χωριζόμενη ἀπ' τὴν ἠπειρο, περιτειχισμένη κιόλας πολὺ γερὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες, καὶ μὲ νεώσοικους γιὰ διακόσιες τριήρεις, ἔδιν' ἢ πολυάνθρωπη αὐτὴ πόλη σ' ἐκεῖνον ποὺ τὴν εἶχε, ἢ πούταν

312 Ἄρριανός, Β' 14, 5

313² Εἶν' ὁ Κάλας, ποὺ ἀναφέραμε κιόλας σάν ἀρχηγὸ τοῦ θεσσαλικοῦ ἵππικοῦ. Αὐτὸ ἔγινε βέβαια μόνο μετὰ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 334· κι ὁ πατέρας του ὁ Ἄρπαλος δὲ θάν' ὁ γνωστὸς ἀπ' τὴν δίκη του στὴν Ἀθήνα (γιὰ τ' ἀρπάλεια χρήματα, 324-3), ἀλλ' ὁ ἀναφερόμενος ἀπ' τὸ Δημοσθένη, Κατὰ Ἀριστοκράτους, 149, γιὰ κάποιο γεγονὸς τοῦ 367. [Βάσιμη ὑπόθεση. Βλ. Schäfer, *Demosthenes*², II, 13, 4, καὶ RE, VII, 2, 2397, *Harpalos* I, τοῦ Stahelin, σὲ συνδυασμὸ μὲ Berve, ἀρ 397]

μέ το μέρος του, θέση απ' όπου δέσποζε στην Προποντίδα, στην άσιατική παραλία ως τη Λάμφακο και την ανατολικήν είσοδο του Έλλησποντου. Ήταν, λοιπόν, πολύ χρήσιμο στο μακεδονικό σῶμα τῆς Ἀσίας τ' ὄτ' ἡ πόλη αὐτή δὲν τάχε καλὰ μὲ τοὺς Πέρσες - γι' αὐτὸ σκέφτηκε νὰ τὴν κυριεύσῃ ὁ Μέμνων, αἰφνιδιαστικά, μὲ 5000 ἔλληνες μισθοφόρους,³¹⁴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ του, στὴ δυτικὴ Βιθυνία.³¹⁵ Καὶ παραλίγο νὰ τὴν καταλάβανε μάλιστα - γιὰτ' οἱ Κυζικηνοί, θαρρῶντας πὼς ὁ Κάλας ἦτανε, πούφτανε μὲ στρατό, δὲν εἶχαν κλείσει τίς πύλες· ἀλλ' ἀπότυχε, λήστεψε τὰ περιχώρὰ τῆς καὶ βιάστηκε νὰ φτάσῃ στὴν Αἰολίδα, ὅπου ὁ Παρμενίων πολιορκοῦσε τὴν Πιτάνη. Μόλις ἐφανίστηκε, ἡ πολιορκία ἔσπασε. Κ' ἐπειτα ὁ Μέμνων ὁρμαεὶ κατὰ τῆς Τρωάδας, ὅπου ὁ Κάλας εἶχε κιόλα προελάσει ἀρκετά· ἡ Λάμφακος, πόλη δικιά του, τὸν βόηθησε - καί, καθὼς εἶχε καὶ παραπάνω στρατό, κατάφερε νὰ νικήσῃ σὲ κάποια μάχη, κι ἀνάγκασε τὸν Κάλαν νὰ συμπτυχθῆ στὸν Ἑλλησποντο καὶ νὰ κλειστῆ στ' ὄχυρὸ Ροίτειο.³¹⁶

Δὲν ξεκαθαρίζετ' ἂν ὁ Κάλας κράτησε τοῦλάχιστον τὴ θέση αὐτή· ἀλλ' ὅπωςδῆποτ' ὁ Παρμενίων βρίσκεται, σὲ λίγο, στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας, κ' ἴσως νὰ τὸν ἀνακάλεσε ὁ Ἀλέξανδρος, κρίνοντας, μετὰ τὴν ἐκκαθάριση καὶ τακτοποίηση τοῦ βορρᾶ, τῆς δύσης, καὶ τῆς Ἑλλάδας, καθὼς κοντὰ κιόλας ἦταν κι ὁ στόλος, πὼς ἔφτανε (σὰν προγεφύρωμα κάπως, γιὰ κάλυψη τῆς διάβασης στὴν Ἀσία) μικρὴ δύναμη στὸ Ροίτειο, ἣ μπορεῖ καὶ στὴν Ἄβυδο.³¹⁷ Γι' αὐτὸ εἶν' ὅμως καὶ πολὺ παράδοξο πὼς ὁ Μέμνων, λαμπρὸς στρατηγός, δὲν κινήθηκε πρὸς δραστήρια, νὰ καθάρισῃ ὅλη τὴν παραλία - διὸ καὶ τὸν κατηγορήσαν ἀργότερα οἱ σατράπες, πὼς ἤθελε νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμο, γιὰ νὰν' ἀπαραίτητος. Ὅπωςδῆποτε, εἴτε ἀπ' αὐτό, εἴτε ἀπ' τὴν ἀντιζηλία τῶν σατραπῶν, δὲν ἔκανε τίποτα παραπάνω.

Ἀρχὴ τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 334 ὁ στόλος τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ εἶναι πιά ἔτοιμος κ' οἱ σατράπες μαζί μὲ τοὺς ἀρχηγούς τῶν μικρασιατικῶν

314 [Βλ. ὁ 219]

315^ε Ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 17, 8, πρέπει νὰ βγάλῃ κανεὶς τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ χώρα τοῦ Μέμνωνος βρισκόταν ἀνατολικά τοῦ Δασκυλίου, ἴσαμε τὸν Πόντο Λιγώτερο πιθανὸ εἶναι νὰ ξεκίνησε ἀπ' τὴ Λάμφακο, ἂν κ' ἡ πόλη τοῦ ἀνῆκε (κυριεύσας Λαμφάκου [Ἀριστοτέλης], *Οἰκονομικός*, Β' 1351b), πρᾶγμα πὼς δὲν εἶν' ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν κοπὴ στὴ Λάμφακο νομισμάτων τοῦ Σπιθριδάτη (ΣΠΙΘΡ σὲ ἀσημένιο νόμισμα τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου) Βλ Hans Droysen, στὸ *Numismatische Zeitung*, II, 313 τοῦ Sallet. [Head, *HN*², 598 Πρβλ ὁ. 344]

316 Πολύαινος, Ε' 44, ὅπου ὁ Κάλας ὁ Μακεδὼν εἶναι βέβαια ὁ Κάλας.

317 Μὲ τὴν κρατοῦσα μακεδονικὴ πειθαρχία, Παρμενίων καὶ Κάλας, ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι κ' οἱ δύο τους σὲ λίγο (334), δὲ νοεῖται πὼς θὰ πέρασαν τὸν Ἑλλησποντο χωρὶς διαταγή

στρατευμάτων, παίρνουν διαταγή να προελάσουν κατά τὰ παράλια και να χτυπήσουν τούς Μακεδόνες στὸ ἀκατώφλι» τῆς Ἀσίας, πρὶν μποῦν παραμέσα. Στὴν πεδιάδα τῆς Ζέλειας λοιπὸν μαζεύτηκε ἡ περσικὴ στρατιά: 20000 πέρσες, βάκτριοι, μῆδοι, ὕρκανοί, παφλαγόνες ἵππεις, κι ἄλλοι τόσοι ἔλληνες μισθοφόροι,³¹⁸ στρατὸς πού, ὅπως ἀποδείχτηκε σὲ λίγο, κι ἀρκετὸς κ' ἱκανὸς ἦταν γιὰ νὰ φράξῃ τὸ δρόμο στοὺς Μακεδόνες. Ὁ Δαρεῖος ὁμως δὲν ἔβαλε κι ἀρχιστράτηγο, μόν' ὅλα τ' ἀποφάσιζε τὸ συμβούλιο τῶν ἀρχηγῶν· αὐτό, ξὺν ἀπ' τὸ Μέμνονα, τ' ἀποτελοῦσαν ὁ ὕπαρχος τῆς ἐλλησποντιακῆς Φρυγίας Ἀραίτης, πού ἄμεσα κινδύνευσε ἡ περιοχὴ του, ὁ σατράπης τῆς Λυδίας κ' Ἰωνίας Σπιθριδάτης, ὁ σατράπης τῆς Μεγάλης Φρυγίας Ἀτιζύης, ὁ ὕπαρχος τῆς Καππαδοκίας Μιθροβουζάνης, ὁ πέρσης Ὁμάρης, και ἄλλοι πέρσες ἰσχυροί.³¹⁹ Ἀπ' ὅλους αὐτούς, ὁ ἐμπειρότερος στρατηγός, ἂν μὴ ὁ μοναδικός, ἦταν ἀναντίρρητα ὁ Μέμνων· ἀλλὰ σὰν ἔλληνα, κ' εὐνοούμενο τοῦ βασιλιᾶ, οἱ ἄλλοι ὄλοι τὸν ἔβλεπαν μὲ μισὸ μάτι, κ' ἔτσι ἐλάχιστα ἔπιανε ὁ λόγος του, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ σώσῃ τὴν κατάσταση.

Στὸ μεταξὺ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πιά τελειώσει τὶς δικές του προπαρασκευές, και μόλις μπῆκ' ἡ ἀνοιξη³²⁰ μπόρεσε νὰ ξεκινήσῃ...

Πορεύτηκε ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη γιὰ στὸ Στρυμόνα, ὅλο παραλιακά, πέρασ' Ἀβδηρα, Μαρώνεια, Καρδία, και σὲ 20 μέρες ἔφτασε στὴ Σηστό. Ὁ στόλος του ναυλοχοῦσε ἐκεῖ, στὸν Ἑλλησποντο. Ὁ Παρμενίων πῆρε διαταγὴ νὰ περάσῃ τὸ ἵππικὸ και τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πεζικοῦ στὴν Ἄβυδο, κι ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τούς ἄλλους πεζοὺς, πῆγε στὸν Ἐλαιοῦντα, ἀντίκρου ἀπ' τὴν παραλία τῆς Τροίας, νὰ θυσιάσῃ στὸν τύμβο τοῦ Πρωτεσίλαου, τοῦ πρώτου ἐκείνου ἥρωα τῶν Τρωικῶν, γιὰ νὰ τοῦ πάῃ καλὰ τώρα κι αὐτουνοῦ ἡ ἐκστρατεία στὴν Ἀνατολή.

318 Ἀρριανός, Α' 14, 4 Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 19, ἀναφέρει 10000 ἵππεις και 100000 πεζοὺς Ὁ Ἰουστίνος, ΧΙ, 6, 11, τοὺς ἀνεβάζει σὲ 600000. Ὁ σύλλογος τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 12, 10, ἂν παραβληθῇ μὲ τούς ἀνάλογους συλλόγους στὰ Ζαριάσπα και τὰ Ἐκβάτανα (Δ' 1, 5· 7, 3), ἀποδεικνύει πὼς οἱ τοπάρχες τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν προσκλήθηκαν μαζί μὲ τούς πολεμιστές τους

319 Ἄξια προσοχῆς εἶναι μονάχα τὰ ὀνόματα κι ἀξιώματα π' ἀναφέρει ὁ Ἀρριανός Ἔτσι, στὸ Α' 12, 8, ὀνομάζει μὲ τ' ἀξιώματά τους μόνο τὸν Ἀραίτη και τὸ Σπιθριδάτη, στὸ Α' 16, 3, τὸ Μιθροβουζάνη, στὰ Α' 25, 3 και Β' 11, 8, τὸν Ἀτιζύη Μεταξὺ ἐκείνων πού συγκεντρώθηκαν στὴ Ζέλεια ὑπῆρχαν και πολλὸ κοντινοὶ συγγενεῖς τοῦ περσικοῦ βασιλικοῦ οἴκου ὁ Μιθριδάτης (καλύτερα Μιθραδάτης), ὁ Δαρεῖου γαμβρὸς (ἴσως ἐκεῖνος ἀπ' τὸν ὁποῖο κατάγονται οἱ κατοπινοὶ βασιλιάδες τοῦ Πόντου) ὁ Φαρνάκης, ὁ κουνιάδος τοῦ βασιλιᾶ, και, τέλος, ὁ Ἀρβουπάλης, πού ὁ πατέρας του ὁ Δαρεῖος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ β' Ὁ Διόδωρος συγγείει κάπως ὀνόματα κι ἀξιώματα. Γιὰ τούς *septem satrapae* στὸ *Itinerarium Alexandri*, 19, βλ. στὸ τελικὸ Παράρτημα γιὰ τὶς πηγές.

320 Ἀρριανός, Α' 11, 3. *ἅμα τῷ ἡρι ἀρχομένῳ* - δηλαδὴ κατὰ τὸ Μάρτη.

Κ' ὕστερα μπήκε πιά ὁ στρατός στὰ πλοῖα — 160 τριήρεις³²¹ — καὶ μεταγωγικὰ πολλά, τὶς ἀνοιξιάτικες αὐτὲς ἡμέρες, σκίζανε πέρα δῶθε τὰ ἤσυχα νερά, ἀπ' ἀκτὴ σ' ἀκτὴ, χλωρὴ κι ὀλάνθιστη, τοῦ Ἑλλησποντοῦ ποῦ μαστίγωσε κάποτε κεῖνος ὁ Ξέρξης! Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ ἴδιος στὸ δοιάκι ἐπικεφαλῆς μὲ τὴ βασιλικὴ του τριήρη ἀνοίχτηκε ἀπὸ τὴν παραλία μπρὸς στὸν τύμβο τοῦ Πρωτεσίλαου γιὰ τὴν τρωικὴ ἀκτὴ στὸν ἀπέναντι κόλπο - ποῦ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Πηλεΐδη λεγότανε τῶν Ἀχαιῶν λιμάνι καὶ σ' αὐτὸν ὑψώνονταν οἱ τύμβοι τοῦ Αἴαντα, τοῦ Πάτροκλου καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀχιλλέα. Στὴ μέση ἐκεῖ τοῦ Ἑλλησποντοῦ θυσιάσε στὸν Ποσειδῶνα - καὶ μιὰ σπονδὴ ἔκανε καὶ στὶς Νηρηίδες ἀπὸ χρυσὴ φιάλη. Κι ὅταν πιά ζύγωσαν στὴν παραλία, πρώτη ἔφτασε ἡ τριήρης τοῦ Μεγαλέξαντρου στὴν ἀκτὴ, κι ἀπὸ τὴν πλώρη κάρφωσε λοιπὸν ἔτσι τὸ δόρυ του στὴν ἄμμο — *δορικτῆτορας* αὐτὸς παναπῆ τῆς χώρας τῶν ἐχθρῶν! — καὶ πρῶτος ἀπ' ὅλους πήδησ' ἀρματωμένος μὲ ὄλα του τὰ ὄπλα στὴν ξηρά, καὶ διάταξε νὰ χτίσουν δυὸ βωμοὺς στὰ δυὸ σημεῖα: ἐκεῖ π' ἄφησε τὴν εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ, κι αὐτοῦ ἔπου πρῶτος πάτησε τὴ γῆ τῆς Ἀσίας! Κ' ὕστερ' ἀνέβηκε μ' ὄλους τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ὑπασπιστές του στὰ ἐρείπια τοῦ Ἰλίου, καὶ θυσιάσε στὸ ναὸ τῆς Ἰλιάδας Ἀθηνᾶς, κι ἀνάθεσε στὸ ἱερὸ τὴν πανοπλία του καὶ πῆρε σὰ γι' ἀντάλλαγμα κάποια ὄπλα ἀπ' τ' ἀρχαῖα ἀναθήματα στὸ ναὸ, καὶ λένε κιόλα πὼς τὴν ἱερὴ ἐκείνη ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα!..³²² Κ' ἔπειτα θυσιάσε καὶ στὸ βωμὸ τοῦ Ἑρκείου Διός, στοῦ Πριάμου τὴ σκιά, νὰ μὴν τοῦ ἴναι θυμωμένη τώρα, τοῦ ἀπόγονου τοῦ Ἀχιλλέα, π' ὁ γιὸς του τότε σκότωσε τὸ γέρο βασιλιὰ στὴν ἱερὴ ἐστία. Μὰ προπάντων τίμησε τὸν αἰσόθεο μεγάλο πρόγονό του, καὶ στεφάνωσε ὁ ἴδιος καὶ μύρωσε τὸν τάφο τοῦ Ἀχιλλέα - κι ὁ φίλος του ὁ Ἡφαιστίων τὸν τάφο του Πάτροκλου.

Κ' ὕστερα ἔγιναν ἀγῶνες, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ντόπιους κι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ἤρθαν μὲ χρυσὰ στεφάνια γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, κι ἀνάμεσά τους κι ὁ αὐθέντης τώρα τοῦ Σίγειου, ὁ ἀθηναῖος Χάρης, ποῦ τὴν παράδοσή του πέρσι μόλις εἶχε γυρέψει ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Θήβας.

Σὰν τέλειωσαν οἱ γιορτὲς διάταξε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ξαναχτιστῆ τὸ Ἴλιο, δίνοντας κιόλας στοὺς πολῖτες τῆς νέας πόλης αὐτονομία καὶ

321^H Ἡ παρουσία τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ στόλου θάπεισε τὴν Τένεδο νὰ πάη μὲ τὸ μέρος τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ τῶν Ἑλλήνων (Ἀρριανός, Β' 2, 2). [Προσοχὴ! Ὁ Droysen ἐδῶ ἀντιφάσκει μὲ τὴν ὑποσημείωσή του 173 (βλ. Bosworth, I, 183-4).]

322 Ὁ Πευκέστας, γιὸς τοῦ Ἀλέξανδρου ἀπὸ τὴ Μιέζα, ἦτανε, κατὰ τὸν Ἀρριανό, 9, 3. ὁ τὴν ἱερὰν ἀσπίδα φέρων, ἦν ἐκ τοῦ νεῶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλιάδος λαβῶν ἅμα οἱ εἶχεν Ἀλέξανδρος καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐφέρετο ἐν ταῖς μάχαις

άτέλεια, με τὴν ὑπόσχεση πὼς καὶ στὸ μέλλον θὰ τοὺς φροντίζη.³²³ Καὶ ὕστερα τράβηξε γιὰ τὴν πεδιάδα τῆς Ἀρίσβης, στὴ στρατοπεδεία τοῦ ὑπόλοιπου στρατοῦ, πούχε ἀποβιβαστῆ, με τὸν Παρμενίωνα, στὴν Ἀβυδο, κι ἀπ' αὐτοῦ πιά ξεκίνησε, χωρὶς ἄλλη καθυστέρηση, νὰ συναντήση τοὺς ἐχθροὺς - πούταν γνωστὸ πὼς ἦταν μαζεμμένοι γύρω στὴ Ζέλεια, ὅπως εἶπαμε, κάπου 110χλμ ἀνατολικώτερα. Ὁ δρόμος πέραγε ἀπὸ τὴν Περκώτῃ στὴ Λάμφακο, πόλη τοῦ Μέμνονα,³²⁴ καὶ ἄρα στοὺς Λαμφακηνοὺς δὲν ἀπόμεινε παρὰ νὰ ἐκλιπαρήσουν τὸν Ἀλέξανδρο νὰ τοὺς λυπηθῆ, ὅπως καὶ ἐγίνε· στείλαν πρέσβεις, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ σοφιστὴ τους τὸν Ἀναξιμένη, διάσημον ὅσο κ' εὐπρόσδεκτο κι ἀπ' τὸ Φίλιππο παλιότερα - καὶ φαίνεται πὼς χάρη σὲ δαῦτον γλύτωσαν.³²⁵

Προχώρησε λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος παρακάτω (ἀλλ' ὄχι καὶ παραμακραίνοντας ἀπὸ τὴν παραλία), ἐνῶ πορεύονταν, ἐμπροσθοφυλακῆ, ὁ Λυγκηστῆς Ἀμύντας, με μιὰ ἴλη ἰππέων καὶ τέσσερις σαρισσοφόρων. Καθὼς ζυγῶναν τοὺς παραδίνεται ἡ πόλη Πρίαπος στὴν Προποντίδα, κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Γρανικοῦ - κ' ἡ θέση τῶρα τούτῃ, ὅπως ἔτσι δέσποζε πᾶν ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῆς Ἀδράστειας, ποὺ διαρρέει ὁ ποταμός, ἦταν ἰδιαίτερα σημαντικῆ, ἀφοῦ κατὰ τίς πληροφορίες τοῦ Ἀμύντα ὁ περσικὸς στρατὸς εἶχε προελάσει κιόλα στὴν ὄχθη τοῦ Γρανικοῦ καὶ τὰ πράγματα δείχνανε πὼς ἐδῶ μᾶλλον θὰ πρωτοχτυπιόντουσαν.

Ἄν ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ὀλοφάνερα ἤθελε μάχη ὅσο γινόταν πιὸ γρήγορα, οἱ Πέρσες, ἀντίθετα, ἔπρεπε κατεξοχὴν νὰ τὴν ἀποφύγουν - κι αὐτὸ τοὺς εἶπε κι ὁ Μέμνων, στὸ πολεμικὸ συμβούλιο πούγινε στὴ Ζέλεια: νὰ μὴ μπλεχτοῦν σὲ σύγκρουση πού, χωρὶς καὶ πολλὲς πιθανότητες γιὰ νίκη, δὲ θὰ τοὺς ὠφελοῦσε κι ἂν τὰ βγάζαν πέρα, ξὸν πού κ' οἱ Μακεδόνες, ἀνώτεροι ἔτσι κι ἀλλιῶς στὸ πεζικὸ, πιὸ ἐπικίνδυνοι θάταν, πολεμῶντας με τὸ βασιλιά τους τὸν ἴδιο μπρός, ἐνῶ ὁ Δαρεῖος ἀπ' αὐτοὺς λείπει. Μὰ καὶ σὲ περίπτωσι νίκης τους ἀκόμα, ἐπέμειν ὁ Μέμνων, τί θὰ τοὺς κάναν τῶν Μακεδόνων τῶρα στὰ σοβαρά; Τὰ νῶτα τους τάχαν σίγουρα· ὄλη κι ὄλ' ἡ βλάβη θάταν ἀπ' τὴ μάταιη ἐπίθεσι. Ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ Πέρσες, ἂν νικιόντουσαν, χάνανε τὸν τόπο πού

323^a Στράβων, ΙΓ' 593 CIG, ἀρ 3595 [OGIS, ἀρ 219]

324 Ὁ Πολύαινος, Δ' 3, 15, στὴ 27 σειρά τῶν σημειωμάτων του, ἀναφέρει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ καταστήσῃ ὑποπτο τὸ Μέμνονα στοὺς Πέρσες, ἔδωσ' ἐντολὴ ν' ἀποφεύγουν, κατὰ τίς ἀρπακτικὲς ἐπιδρομὲς γιὰ ἐπισιτισμὸ, τὰ τοῦ Μέμνονος χωρία

325 Ὁ Πausανίας, Στ' 18, 4 λέει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πάρει ὄρκο νὰ κἀνῃ τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτὸ πού θὰ τοῦ ζήτηγαν οἱ λαμφακηνοὶ πρέσβεις. Γι' αὐτὸ κι ὁ ρήτορας τὸν παρακάλεσε θερμὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν πόλη πούχε ἀποστατήσει. (Παραμῦθι νόστιμο πάντως)

ανάλαβαν νὰ προασπίσουν. Ἄρα τὸ σκοπὸ τους τὸν ὑπηρετοῦσαν, πράγματι, ἂν ἄ π ὄ φ ε υ γ α ν κάθε κρίσιμη μάχη! Ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος, ἄλλωστε, πόσο θάχε ἐφόδια; Λοιπὸν νὰ ὑποχωροῦν ἀργὰ κι ἀφήνοντας πίσω τους *ἔρημη γῆ*, πού ὁ ἐχθρὸς νὰ μὴ βρῖσκη οὔτε τροφὲς οὔτε ζῶα οὔτε καταλύματα, καὶ τότε θὰ γονάτιζ' ὁ Μακεδόνας χωρὶς μάχη, ἐνῶ αὐτοί, μὲ μικρὴ ζημιὰ μονάχα, θὰ γλύτωναν πολὺ μεγαλύτερη - ἢ καὶ καμμιάν ἀνυπολόγιστη...

Ἄλλὰ ἡ γνώμη τοῦ Μέμνονα δὲν ἐκτιμῆθηκε στὸ συμβούλιο τῶν στρατηγῶν. Πολὺ ταπεινωτικὸ τους βρῆκαν, πέρσες αὐτοί, νὰ ὑποχωροῦν! Καὶ μάλιστα ἀντίρρησ' εἶχε ὁ σατράπης τῆς ἐλλησποντιακῆς Φρυγίας, ὁ Ἀρσίτης, πούεπε πὼς στὴ σατραπεία του μιὰ φορά δὲ θ' ἄφην' αὐτὸς μῆτε καλύβι νὰ καῆ! Καὶ τότε οἱ ἄλλοι συμφώνησαν νὰ γίνῃ μάχη. Κι ὄχι γιατί θέλαν μάχη ἀλήθεια, παρὰ γιατί μισοῦσαν προπαντὸς τὸν Ἕλληνα, πού πολὺ τὸν τίμαγε ὁ *Μεγάλος Βασιλιάς* τους, κ' ὑποψιάζονταν πὼς τὰ πρότείν' αὐτὰ γιὰ νὰ παρατείνεται ὁ πόλεμος καὶ νάχῃ αὐτὸς νὰ προσφέρῃ καλὲς ὑπηρεσίες, ὥστε ν' ἀπολαμβάνῃ ἔτσι κ' εὐνοϊαν ἀπ' τὸν ἄρχοντά τους μεγαλύτερη! Ὅπου ὠρμησαν λοιπὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων, στὸ Γρανικό, ἀποφασίζοντας αὐτοῦ, στὶς ἀπότομες ὄχθες του, ν' ἀνακόψουν κάθε παρακάτω προέλαση τοῦ ἐπιδρομέα! Παρατάχτηκαν ἐκεῖ, στὴ δεξιὰ του ὄχθη κάτω, στὰ χεῖλια τοῦ ποταμοῦ, τὸ περσικὸ ἵππικὸ, καὶ λίγο παραπίσω, πού ὑψωνόταν κάπως τὸ ἔδαφος, οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι.³²⁶

326² Ἡ τοποθεσία τοῦ πεδίου τῆς μάχης προσδιορίστηκε μὲ βάση ἕνα σχέδιο πού ἴφτιαξε ὁ Η Κιερετ, ἐπὶ τόπου, τὸ 1842 βρίσκεται ἀκριβῶς κάτω ἀπ' τὸ σημεῖο πού ὁ δρόμος Ἑλλησποντου-Προύσας περνάει τὸν Biga Çay (Γρανικό) Ἡ ἀρχαία κοίτη τοῦ ποταμοῦ, σήμερα ἔλος (Edje-Göl), περνάει κοντὰ στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ λόφου, πού ἐκτείνεται ἐπὶ 8χλμ πρὸς τὰ βορειανατολικά κ' ἔχει, κατὰ τὴ μεριὰ τῆς ἀρχαίας κοίτης, ὄρθια πλαγιά ὕψους 10-13μ [Ο συνταγματάρχης Janke, *Auf Alexanders des Grossen Pfaden*, 133-9, βασιζόμενος σὲ προσεκτικὴ ἐπὶ τόπου ἀναγνώριση, ἀνάρτησε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Κιερετ πὼς τάχα ὁ Γρανικός κυλοῦσε κάποτε δυτικώτερα, ἐκεῖ ὅπου σήμερα βρίσκεται τὸ ἔλος Edje-Göl. Σ' ἕνα τόξο, ἀπὸ νοτιοδυτικὰ ὡς νοτιανατολικά τοῦ ἔλους, ὑψώνονται, ἀποχωρίζοντάς το κι ἀπὸ τὸν Biga Çay, λοφίσκοι πλατιοὶ 2-3χλμ καὶ ψηλοὶ 25μ, πού ὁ Κιερετ δὲν σημειώνει ἀκριβῶς. Ὁ γεωμορφολογικὸς αὐτὸς σχηματισμὸς ἀποκλείει τὴν πιθανότητα νὰ πέρναγε ποτὲ ἀπ' τὸ σημερινὸ ἔλος ποτάμι πού θὰ πήγαζε ἀπ' ὀποιαδήποτε νότια περιοχὴ Ἄλλη ἐνδειξὴ πὼς ὁ Γρανικός δὲν ἄ λ λ α ξ ε κοίτη εἶν' ἡ γέφυρα Akkorru, βόρεια τῆς πόλης Biga, πού τὰ θεμέλιά της ἀνάγονται πιθανάτατα στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Στὰ ἴδια συμπεράσματα κατὰληξε κι ὁ Judeich, *Die Schlacht am Granikos*, *Kho*, 8, 1908, 384-6. Βλ καὶ νεώτερη ἀναγνώριση τοῦ ἐδάφους ἀπ' τὸν C Foss, *The Battle of the Granicus, A new Look*, *Ἀρχαία Μακεδονία*, II, 495-502, μὲ φωτογραφίες καὶ 2 χάρτες, ἀπ' τὸν Janke, στὸ τέλος τοῦ τόμου. Ἐτσι, τὸ πεδίο τῆς μάχης θὰ πρέπει νὰ μετατοπιστῇ λίγο βορειανατολικώτερα ἀπ' τὴν ἐκβολὴ τοῦ Kodjabashi Dere στὸν Biga Çay, ἢ περσικὴ παρά-

Τὸ πεδὶον τῆς ἐν Γρανιῶ μάχης σχεδιασθὲν ὑπὸ Ἐ. Κίπερτ, 1842.

ὑπὸ ὑλιμάσια 1:200,000.

Στάδια Χιλιόμετρα

Ὁ Ἀλέξανδρος στὸ μεταξὺ πορευόταν κι αὐτὸς πρὸς τὸ Γρανικὸ μὲς ἀπ' τὴν πεδιάδα τῆς Ἀδράστειας, μὲ διπλὴ τὴ φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν, κι ἀποπίσω τοὺς ψιλοὺς μὲ τὰ ὑποζύγια, τοὺς μακεδόνες ἱππεῖς στὸ δεξιὸ κέρασ, τοὺς θεσσαλοὺς μὲ τοὺς Ἕλληνας σ' ἀριστερὸ καὶ προφυλακὴ τοὺς σαρισσοφόρους, μὲ καμμιά πεντακοσαριά ψιλοὺς πεζοὺς ὑπὸ τὸν Ἠγέλοχο.

Ζύγωνε στὸ Γρανικὸ πιά ὁ κύριος ὄγκος τῆς στρατιάς, ὅταν κάποιοι πρόδρομοι σαρισσοφόροι τῆς προφυλακῆς γύρισαν πίσω τρέχοντας ν' ἀναγγεῖλουν πὼς οἱ ἐχθροὶ ἔχουν παραταχτῆ γιὰ μάχη πέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι, μπροστὰ οἱ ἱππεῖς τους, σ' ὅλο τὸ μάκρος τῆς ἀπότομης καὶ λασπερῆς ὄχθης, καὶ λίγο παραπίσω οἱ πεζοί.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔπιασ' ἀμέσως τὰ λάθη τῆς ἐχθρικῆς παράταξης, πὺ χαράμιζ' ἔτσι τ' ὄπλο τῆς ἐπίθεσης, τὸ ἱππικὸ, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τόπο δύσβατο, καὶ βάσταγε ἄχρηστους, πίσω, τοὺς ἐξαιρετοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους - θεατὲς ἐκεῖ μιᾶς μάχης, ὅπου ὅμως αὐτοὶ μόνο θὰ μπορούσαν ἴσως νάβγαιναν ἰσόπαλοι. Μ' ὀρμητικὴ λοιπὸν ἐπέλαση τοῦ ἱππικοῦ εὐκολὰ θὰ ξήλωνε τοὺς ἀκατάλληλους ἐκείνους ὑπερασπιστὲς τῆς ἀπέναντι ὄχθης, τοῦτο θάκρινε τὴ μάχη, κατὰ βάση, κ' ὕστερα πιά ὑπασπιστὲς καὶ φάλαγγες θὰ σιγούρευαν καὶ θ' ἀξιοποιοῦσαν τὸ πρῶτο αὐτὸ ἔρεισμα...

Κι ἄρχισε νὰ διατάζῃ τὰ σώματα ν' ἀναπτυχθοῦν δεξιὰ κι ἀριστερὰ καὶ νὰ συνταχτοῦν γιὰ μάχη...

Πάνω κεῖ τότε φτάνει ὁ Παρμενίων καὶ τοῦ ἔλεγε πὼς τὸ φρόνιμο γιὰ τὴν ὥρα ἦτανε νὰ στρατοπεδεύσουν αὐτοῦ δά, στὴν ὄχθη, καθὼς βρίσκονταν — ὅπου κ' οἱ ἐχθροί, μὲ τόσο πιὸ λίγο πεζικὸ, δὲ θὰ τόλμαγαν βέβαια νὰ καταυλιστοῦν νυχτιάτικο κοντὰ τους — κ' ἔτσι αὔριο τὰ χαράμματα, πρὶν οἱ Πέρσες ξανάρθουνε νὰ ξαναπαραταχτοῦν, μιὰ χαρὰ θὰ μπορούσαν, χωρὶς κίνδυνο, νὰ διαβοῦν τὸ ποτάμι· ἐνῶ τώρα, νά, κ' ἡ μέρα γέρνει, καὶ τὸ ποτάμι φαίνεται βαθὺ κι ὀρμητικὸ σὲ πολλὰ μέρη, κι αὐτὲς δὲ οἱ ἀπέναντι ὄχθες, πολλὲς τους (δὲν τίς βλέπει;) καὶ παράψηλες κι ἀπότομες εἶναι, καὶ τὸ πρᾶμμα ἔχει, γενικά, τὸν κίνδυνό του· καὶ περισσότερο, πὺ δὲν περνιέται τὸ ρεῦμα κατὰ μέτωπο ἀπ' τὸ στρατό, παρὰ κατ' ἄνδρα, κ' ἐκειπάνω μπορεῖ νὰ τοὺς ὀρμήσῃ τὸ ἱππικὸ, ἀπ' τὰ πλάγια, καὶ νὰ τοὺς λιανίσῃ, ἄταχτα καθὼς θὰ διαβαίνουν. Καὶ μιὰ πρώτη ἀποτυχία, τέτοιες ὥρες, δέ 'ναι μόνο ἡ ἴδια, κακὸ, παρὰ κρίνει, ἀντύχῃ, καὶ τὴν ὄλ' ὑπόθεση!³²⁷

ταξὴ νὰ τοποθετηθῇ στὴ σημερινὴ ἀνατολικὴ ὄχθη, κ' ἡ ἑλληνικὴ στὴ δυτικὴ - ὅπως δέχονται κι ἄλλοι νεώτεροι ἐρευνητές.]

327² Τὸ λεγόμενον ἀπ' τὸν Πλούταρχο (Ἀλέξανδρος, ΙΣτ'), πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπειδὴ

«—Ναί, ναί, Παρμενίων», τοῦ λέει τότε ὁ Ἀλέξανδρος, «ἀλλὰ ντροπή νὰ χουμ' ἔτσι εὐκολὰ διαβῆ τὸν Ἑλλησποντο, κ' ἐτοῦτο δῶ τὸ ρέμμα τώρα (τὸ Γρανικὸ ἔτσι ἐξευτελίζοντας) νὰ μᾶς ἔμποδίσῃ τάχατες νὰ τὸ περάσουμε καθὼς εἴμαστε! Δὲν πάει καὶ στοὺς Μακεδόνες, μὰ μήτε καὶ σὲ μένα, πούχουν νὰ τὸ λένε πὼς ποτὲ δὲ λογαριάζω τοὺς κινδύνους! Κ' ἐξ ἄλλου κ' οἱ Πέρσες θὰ τόπαιρναν κι ἀπάνω τους, πὼς εἶναι σοβαρὰ σὲ θέση νὰ τὰ βάλουν καὶ μὲ Μακεδόνες, ἅμα βλέπαν πὼς δὲν ἔπαθαν καὶ τίποτ' ἀπ' ὅ,τι, τρέμανε!..» Καὶ μ' αὐτὰ τὸν ἔστειλε στὴ θέση του, ἐπικεφαλῆς τ' ἀριστεροῦ, τραβῶντας ὁ ἴδιος ν' ἀναλάβῃ τὸ δεξιὸ κέρασ.³²⁸

Ἄπ' τ' ἄρματά του, π' ἄστραφταν, κι ἀπ' τ' ἄσπρο του λοφίο, στὴν περικεφαλαία, μαζὶ μ' ὄλους πού τὸν περιστοιχίζαν σεβαστικά, κατάλαβαν οἱ Πέρσες πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἐκεῖ ἀντίκρυ στὴν ἀριστερῆ τους πτέρυγα, κι ἀπ' αὐτοῦ θάπρεπε νὰ περιμένουν τὴν κύρια ἐπίθεση· μάζεψαν λοιπὸν ἐκεῖ, ἀπέναντί του, τὸν πυρῆνα τοῦ ἵππικοῦ τους, πυκνά-πυκνά, κ' ἦταν αὐτοῦ κι ὁ Μέμνων, μὲ τοὺς γιούς του, κι ὁ Ἀρσάμης, μὲ τοὺς ἵππεῖς του, κι ὁ Ἀρσίτης ἀποδίπλα, κι ὁ σατράπης τῆς Λυδίας, ὁ Σπιθριδάτης, κι ἀκολουθοῦσαν ὕρκανοὶ ἵππεῖς, καὶ 40 εὐγενεῖς πέρσες, κ' ἔπειτα κι ἄλλοι ἵππεῖς τοῦ κέντρου, πολλοί, καὶ τέλος ἀπ' τὴ δεξιὰ τους πτέρυγα, ὑπὸ τὸ Ρεομίθρη.³²⁹

...Ἄντικρυστοὶ γιὰ λίγο στάθηκαν οἱ δυὸ στρατοὶ στὶς ὄχθες...

Τὸ μέλλον βάραινε ἄδηλο, κι ὄλοι σώπαιναν κι ἀπ' τίς δυὸ μεριές.

Περίμεναν οἱ Πέρσες τοὺς Μακεδόνες, νὰ δοῦνε ποῦ θὰμποῦν, νὰ τοὺς ριχτοῦνε σὰ θὰ βγαῖναν ἀπὸ τὸ ποτάμι - κι ὁ Ἀλέξανδρος αὐτοῦ, μ' ἄστραφτερῆ ματιά, νὰ βρῆ ποῦ θάπρεπε νὰ ὀρμήσῃ!

Καὶ νάτον! Καβαλλάει τ' ἄτι τὸ πολεμικὸ του, κ' Ἐλάτε πίσω μου,

δὲ συνήθιζαν οἱ μακεδόνες βασιλιάδες νὰ ἐξάγῳσι τὴν στρατιὰν τὸ μῆνα Δαίσιου, τὸν μετωνόμασε σὲ Ἀρτεμίσιου δεῦτερο, δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμώσῃ γιὰ τὸν ἀκριβέστερο προσδιορισμὸ τῆς χρονολογίας τῆς μάχης, γιὰτὶ κανένας ἄλλος δὲν ἀναφέρει τὸν Ἀρτεμίσιου ὡς ἐμβόλιμο μακεδονικὸ μῆνα, ἐνὼ κ' ἡ ταῦτιση τοῦ αἰττικοῦ Θωαργηλιῶνα μὲ τὸ μακεδονικὸ Δαίσιου μόνο μ' ἐπιφύλαξη μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ. [Ὁ Droysen, στὴν ἀντίστοιχη ὑποσημείωση τῆς γερμανικῆς ἐκδόσεώς του (I, 190, 1) κατάληγε στὸ ἀντίθετο συμπέρασμα. ὅτι, δηλαδὴ, ὅσο ἀνεκδοτολογικὴ κι ἂν εἴν' ἡ παράδοση τοῦ Πλούταρχου — σὲ συνδυασμὸ μ' ἐν' ἄλλο χωρίο (Κάμυλλος, 19) —, ἀποτελεῖ πάντως χρονολογικὴ ἐνδειξη πὼς ἡ μάχη ἐγένε γύρω στὰ τέλη Μαίου. Βλ. Beloch, III, 2, 314 καὶ 462, Hamilton, 39. Στὴ γαλλικὴ ὁμοῦς ἐκδοσὴ Bouché-Leclercq, I, 191, ἡ ὑποσημείωση βρῖσκεται ἀλλαγμένη — ἀπ' τὸν ἴδιον τὸ Droysen; — χωρὶς λόγο.]

328² [Ἀρριανός, Α' 13, 6-7.]

329 Κάπως ἔτσι περιγράφει ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 19, 4· τὸ δὲ δεξιὸν κέρασ ἐπεῖχον χίλιοι μὲν Μῆδοι, δισχίλιοι δὲ οἱ μετὰ Ῥεομίθρους ἵππεῖς, καὶ Βακτριανοὶ τούτοις ἴσοι.

άντρες! Πολεμάτε γενναία! κράζει, δίνοντας έτσι τὸ πρόσταγμα νὰ ὀρμήσουν ἀντάμα ἄλλοι!..

Μπροστὰ ὁ Ἀμύντας πρῶτος, ὁ λυγκηστής, μὲ τοὺς σαρισσοφόρους ἵππεις, μὲ τοὺς παίονες καὶ μιὰ τάξιν ὑπασπιστῶν,³³⁰ κ' ἐνώνεται μαζί του τῆς Ἀπολλωνίας ἡ ἴλη τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ γιοῦ τοῦ Φίλιππου, πούχε τὴ μέρα ἐκείνη τὸ προβάδισμα ἀπ' ἄλλο τὸ ἵππικό, καὶ τὴν πρώτη ἐπέλαση.³³¹ Καὶ σὰν μπῆκαν αὐτοὶ στὸ ποτάμι, ξοπίσω τους χιμαίει κι ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπικεφαλῆς ἄλλου τοῦ ἄλλου ἵππικοῦ, μὲ τὶς σάλπιγγες νὰ ἤχοῦν καὶ ν' ἀκούγεται ὁ πολεμικὸς παιάνας!³³² Καὶ τὸ σκέδιό του ἦταν, καθὼς ὁ Πτολεμαῖος θ' ἀπασχολοῦσε τὴν ἄκρη τῆς ἀριστερῆς πτέρυγος, αὐτὸς μὲ τὶς 7 ἴλιες λοξὰ μπαίνοντας πρὸς τὰ δεξιὰ³³³ (καὶ δεξιώτερα στηριζόμενος στὸν Πτολεμαῖο, ἐνῶ ἀριστερά:

330 Αὐτὴ βέβαια ἦταν μιὰ τάξις τῶν ὑπασπιστῶν. Ὁ Ἀρριανὸς ἄλλοῦ (Α' 22, 4) ἀναφέρει δυὸ τέτοιες, πού ἡ μιὰ τους εἶχε ἀρχηγὸ τὸ χιλιάρχο Ἀδαῖο.

331^α Αὐτὴ εἶν' ἡ ἴλη τοῦ Σωκράτη, πού ἡ παρουσία του ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 15, 1 ἢ ὅτι ἐνῶ εἶναι παρὼν ὁ ἱαρχος τὴν ἴλη διοικεῖ ὁ Πτολεμαῖος, σημαίνει πὼς ὁ Πτολεμαῖος αὐτὸς θάν' ὁ σωματοφύλαξ τοῦ Α' 22, 4, κ' εἶναι καὶ χαρακτηριστικὴ ἐνδειξὴ γιὰ τὴ θέση τῶν 7 σωματοφυλάκων [τὴν ταῦτιση αὐτὴ πιθανὴ τὴ βρίσκει κι ὁ Berne, ἀρ. 671 καὶ 672]

332 Ἀρριανός, Α' 14, 6 προεμβλεῖν ἐς τὸν ποταμόν Ὁ Ἀλέξανδρος ἐμβαίνει ἐς τὸν πόρον, λοξὴν αἰε παρατείνων τὴν τάξιν, ἢ παρεῖλκε τὸ βεῦμα Τοῦ Πολύαινου, στὸ Δ' 3, 16, πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ὑπερφαλάγγισε τὸ κέρασ (ὑπερεκέρασεν) χαρακτηρίζει τὴν πηγὴ τῆς 2ης αὐτῆς σειρᾶς τῶν διηγήσεων του

333^α [Ὁ Droysen, ἐνῶ στὴν 1η ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου του (1833, *Kroner*) ἔγραφε (112) πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ὀρμαίει λοξὰ ἀριστερά, γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὸ κέντρο τοῦ ἐχθροῦ — πούναι καὶ τὸ λογικό, ἂν δεχτοῦμε πὼς σκόπευε πράγματι νὰ χτυπήσῃ τὸ κέντρο — ἐδῶ γράφει πὼς ὠρμησε τραβῶντας λοξὰ δεξιὰ! Μιὰ τέτοια κίνηση ὁμως, ἀφοῦ ξέρουμε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν στὸ ἄκρο δεξιὸ τῆς παράταξής του, θὰ τὸν ἔφερνε στὸ ἄκρο ἀριστερὸ τῶν Περσῶν, ἢ καὶ πὼς ἐξω ἀκόμα, κι ὄχι βέβαια στὸ κέντρο τους! Θὰ πρέπει νὰ υποθέσουμε πὼς πρόκειται γι' ἀβλεψία τοῦ ἱστορικοῦ. Ὅπως καὶ νάναί, οἱ ἐρευνητὲς δὲν συμφωνοῦν στὰ καθέκαστα τῆς μάχης Ὑπάρχει δὲ καὶ θέμα κριτικῆς πηγῶν Οἱ Rustow-Köchly, 269-73 (μὲ σχεδιάγραμμα στὸ τέλος), Judeich, *Klio*, 8, 1908, 372-97, Janke, 140-6, βασιζόνται, κυριώτατα, στὴν περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ ἀλλ' ὁ Lehmann, *Klio*, 11, 1911, 230-44, κρίνοντάς την ἀπὸ καθαρὰ τακτικὴ πλευρά, τὴ βρίσκει λανθασμένη κι ἀναξιόπιστη, καὶ προτιμάει τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 19-21. Τὴν ἀποψη αὐτὴ δέχτηκε κι ὁ Beloch, III, 1, 624-5, κι ὁ Bosworth, I, 116 πρόσφατα. Τὶς θέσεις τοῦ Lehmann, καθὼς κι ἄλλων, ἀντιμετώπισε ὁ Judeich, στὸ *Antike Schlachtfelder*, τῶν Kromayer-Veith, IV, 347-53 (*Schlachten Atlas*, πίνακας 6, σχέδια 1-2α), ἀνερευνῶντας ὁμως μονάχα τὰ βασικὰ προβλήματα, χωρὶς καὶ γενικὴ περιγραφὴ τῆς μάχης Μολαταῦτα, οἱ πιὸ πολλοὶ ἐρευνητὲς προκρίνουν — παρ' ὅποιες τῆς ἀδυναμίας — τὴν περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ. (Berne, II, 435, Kaerst, I, 338-40, Wilcken, 76-9, Fuller, 147-54, Σαράντης, Α' 241-5, μὲ καλὰ σχεδιαγράμματα, Schachermeyr, 170-4 καὶ Brunt, I, 449-53, *Appendix I*, κριτικὴ πηγῶν) Πολλὰ βέβαια προβλήματα τακτικῆς γεννιοῦνται

στή φάλαγγα, πού έμπαινε, τῶν πεζῶν), νά χτυπήση τὸ κέντρο τοῦ ἐχθροῦ καὶ νά τὸ διασπάση, πάνω πού ὁ Παρμενίων, κατὰ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἐπελαύνοντας σὲ λοξή παράταξη, θά παράλυε τὴ δεξιὰ τους πτέρυγα.

Μόλις ὁ Ἀμόντας κι ὁ Πτολεμαῖος ζύγωσαν στὴν ἀπέναντι ὄχθη κι ἄρχισε ἡ μάχη! Μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Μέμνονα, καὶ τοὺς γιούς του, οἱ Πέρσες ἀντιστέκονται ὅπως μποροῦν, κι ἀπὸ ψηλὰ ἀκοντίζοντας, καὶ χαμηλὰ στὸ νερὸ κατεβαίνοντας νά τοὺς σπρώχουν· κ' οἱ Μακεδόνες αὐτοῦ παραζορισμένοι κι ἀπ' τὴ γλυστερὴ λάσπη στὰ χεῖλια τῆς κοίτης δύσκολα τὰ βγάζανε πέρα, κ' εἶχανε πολλὲς ἀπώλειες, καὶ μάλιστα οἱ δεξιοί τους - γιατί οἱ ἀριστεροὶ βρήκανε τώρα στῆριγμα πού πέρασε ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τ' ἄγγμα τῶν ἰππέων³³⁴ κι ὤρμαε πιά ὅπου ἦταν οἱ πιὸ πυκνομαζεμένοι ἐχθροὶ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τους. Στήθηκε ἀμέσως γύρα του ἄγρια συμπλοκή, ὅπου κι ἄλλες ἴλες ἀνακατώνονται διαβαίνοντας ἀπανωτὰ τὸ ποτάμι! Κ' ἐνῶ πολέμαγαν βέβαια πάν' ἀπ' τ' ἄλογα, τόσοι μαζί ἔχανε πιαστή, κ' ἡ λύσσα καὶ τὸ πείσμα τους βάσταγαν τόσο, πούμοιαζε πιά πεζομαχία σωστή, καθὼς ἔτσι ἄλογο μ' ἄλογο σπρώχονταν, κι ἄντρας μ' ἄντρα πάλευαν, οἱ Μακεδόνες μὲ τὰ δόρατα νά σπρώξουνε τοὺς Πέρσες ἀπ' τὴν ὄχθη στὴν πεδιάδα, κ' οἱ Πέρσες μὲ τ' ἀκόντια, τ' ἀλαφρότερα, καὶ τίς πάλες, νά τοὺς ρίξουν πάλι πίσω, στὸ ποτάμι!..

Τ' ἄσπρο λοφίο του φαινόταν πάντα κεῖ ν' ἀναδεύεται ἀκατάβλητο, ζωηρὸ στὴν καρδιά τῆς πιὸ πυκνῆς συμπλοκῆς· κι ὅπως τραβοῦσ' ἡ μάχη σπάει τὸ δόρυ του καὶ γύρευ' ἄλλο ἀπὸ τὸν ἰπποκόμο του, μὰ κ' ἐκεινοῦ ἔτανε σπασμένο καὶ μὲ τὸ μισὸ πολέμαε! Καὶ σὰν τοῦ δίνη τὸ δικό του ὁ Δημάρτος ὁ κορίνθιος, νά κι ἄλλοι διαλεχτοὶ τῶν Περσῶν χιμᾶν αὐτοῦ μὲ τ' ἄλογα καταπάνω τους, κι ὁ ἀρχηγός τους πρῶτος, ὁ Μιθριδάτης, ὀρμάει στὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τὸν χτυπάει, μὲ τ' ἀκόντιο, στὸν ὦμο.- μὰ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν περνάει πέρα γιὰ πέρα, μὲ τὸ δόρυ, καὶ τὸν ρίχνει χάμω νεκρό! Τότε τοῦ χιμάει ὁ ἀδερφὸς τοῦ νεκροῦ, ὁ Ροισάκης, καὶ τοῦ φέρνει τὸ ξίφος στὸ κεφάλι, ἔτσι πού τοῦ ἔκοψε τὸ

συχνὰ κι ἀπὸ ἀόριστες ἐκφράσεις τοῦ Ἀρριανοῦ Χωριστὴ ἀντιμετώπιση τῶν κυριώτερων σκοτεινῶν σημείων, σὲ ἰδιαίτερα κεφάλαια, μ' ἀναφορὰς (ὄχι ὅμως πάντα πλήρως) στὶς παλαιότερες ἀπόψεις, φωτογραφίες καὶ τοπογραφικά, βλ. στὴν ἐργασία τοῦ Ν Νικολίτσης, *The Battle of the Granicus*, Stockholm, 1974 Βιβλιογραφία στὸν Seibert, 83-5 Βλ. ἀκόμα τὰ νεώτερα. Badian, *The Battle of the Granicus: A new Look*, Ἀρχαία Μακεδονία, II, 271-93, Hammond, *The Battle of the Granicus River*, JHS, C, 1980, 73-88, καὶ Alexander, 68-77, Bosworth, I, 114-27, ὅπου ἀναλυτικὸς σχολιασμὸς τοῦ σχετικοῦ κεμενοῦ τοῦ Ἀρριανοῦ]

334 Ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 15, 6, προκύπτει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀγῆματος.

κράνος, κ' ἔφτασε ἡ λεπίδα κι ἄγγιξε τὸ δέρμα τοῦ μετώπου· ἀλλὰ κι αὐτουνού ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ μπηξε τὸ δόρυ μὲς ἀπὸ τὸ θώρακα βαθιὰ στὸ στῆθος, καὶ τὸν ἔρριξε ἀπ' τ' ἄλογο· τὴν ἴδια στιγμή ὁ Σπιθριδάτης ἔχει ζυγώσει κ' ἔχει σηκώσει πάνω ἀπ' τὸ σβέρκο του κεὶ τὴν πάλα του — πού θὰ τοῦ παίρνε τὸ κεφάλι δίχως ἄλλο — μὰ νὰ ὁ Κλεῖτος, ὁ Μέλας πού τὸν λέγανε, κόβει μεμιᾶς μπράτσο καὶ πάλα μαζί πού κατέβαινε τοῦ βάρβαρου, κ' ὕστερα τὸν ἀποτελειώνει!..

Ἡ μάχη τραβοῦσε ὄλο καὶ πιὸ ἄγρια, κ' οἱ Πέρσες ἀγωνίζονταν ἀντρειωμέν' ἀλήθεια, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὸ θάνατο τῶν ἀρχηγῶν τους, ἐνῶ κι ἄλλοι συνέχεια διάβαιναν τὸ ποτάμι, καὶ μπλέκονταν κι αὐτοί, καὶ σκότωναν κι ἄλλους. Μάταια παλεῦαν πιὰ ν' ἀντισταθοῦν ὁ στρατηγὸς Νιφάτης, κι ὁ Πετίνης, κι ὁ Μιθροβουζάνης, κι ὁ ἀδερφὸς τῆς γυναικάς τοῦ Δαρείου, ὁ Φαρνάκης, κι ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἀρταξέρξη, ὁ Ἀρβουπάλης, προσπαθῶντας νὰ συγκρατήσουν τὰ διαλυόμενα κιάλας πλήθη τους. Σὲ λίγο ἦτανε κι αὐτοὶ νεκροὶ στὸ πεδίο τῆς μάχης. Τὸ κέντρο τῶν Περσῶν εἶχε σπάσει κι ὄλοι τόβαλαν στὰ πόδια!

Χίλιοι πάνω-κάτω, καὶ κατ' ἄλλους δυόμιση χιλιάδες, εἶχαν σκοτωθῆ - κ' οἱ ἄλλοι ξέφυγαν. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν τοὺς κυνήγησε πολὺ, γιὰτὶ ὄλο τους τὸ πεζικὸ ἦταν ἀκόμα κεὶ στοὺς λόφους παραταγμένο, ὑπὸ τὸν Ὠμάρη, μὲ τὴν ἀπόφαση φαίνεται νὰ δείξη τί ἀξίζαν Ἕλληνες μισθοφόροι κατέναντι μακεδονικῶν ὄπλων. Κι αὐτό 'ταν, ἐξ ἄλλου, καὶ τὸ τελευταῖο πού τοὺς ἔμενε νὰ κάνουν· γιὰτὶ ἄπραχτοι ἔτσι θεατὲς ἐνὸς ἀγώνα, ὅπου ἂν εἶχαν μπῆ μπορεῖ καὶ νάχανε νικήσει, καὶ χωρὶς διόλου διαταγὲς γιὰ τέτοια περίπτωση τώρα, πού ἡ περσικὴ ἀλαζονεία τὴν εἶχε ἀποκλείσει, μέναν ἐκειπᾶνω ἀμήχανοι, μὲ τὴν ἐλπίδα μόνο νὰ πετύχουν καμμιάν ἔντιμη ἀποχώρηση, καὶ τοῦτο βασιζόμενοι — καθὼς τοὺς εἶχαν ἔτσι ἀφήσει ἀκάλυπτους, πανικόβλητοι ὄλοι φεύγοντας οἱ ἱππεῖς — στὶς δικές τους μόνο δυνάμεις· ἀλλιῶς δὲν ἔβλεπαν παρὰ τὴν ἐπίθεση τοῦ νικητῆ στρατοῦ καὶ τὴν καταστροφή τους, ἀποφασισμένοι βέβαια νὰ πουλήσουν ὅσο γινόταν πιὸ ἀκριβὰ τὴ ζωὴ τους.³³⁵ Ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τὴ φάλαγγα ἐναντίον τους, ἀλλὰ κι ὄλους τοὺς ἱππεῖς ἀπὸ παντοῦ νὰ ἐπελάσουν, μαζί καὶ τοὺς θεσσαλοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνες

335 Κατὰ τὸν Πλούταρχο (Ἀλέξανδρος, ΙΣΤ') οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ μισθοφόροι ζήτησαν νὰ συνθηκολογήσουν· Ἀλλὰ θάπρεπε νὰ ξέραμε βέβαια μὲ ποιούς ὄρους. Γιὰτὶ ἂν γύρευαν νὰ φύγουν ἔτσι, ἐλεύθερα, γιὰ νὰ ξαναπᾶν στὸ Μέγα Βασιλεία, τότε ἐξηγεῖται πού ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἐξωλόθρευσε· εἶναι περιεργὸ πὼς αὐτοὶ οἱ 20000 Ἕλληνες, παρὰ τὸν ἀπελπισμένο τους ἀγώνα, δὲν κατώρθωσαν νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴ σφαγὴ· Κατὰ τὸν Πλούταρχο, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τίς μεγαλύτερες ἀπώλειές του στὴ σύγκρουση μ' αὐτοὺς τοὺς μισθοφόρους, ἐνῶ 25 ἱππεῖς ἔπεσαν ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ.

τῆς ἀριστερῆς του πτέρυγος. Ὑστερ' ἀπὸ σύντομη μάχη — ὅπου κι ὁ ἴδιος ἔχασε τὸ ἀλόγῳ του, πού τοῦ τὸ λόγγισαν — οἱ μισθοφόροι αὐτοὶ νικῆθηκαν· κανεῖς τους δὲν ξέφυγε (ξὸν ἂν μπερδεύτηκε κανένας στοὺς νεκροὺς) καὶ 2000 πιάστηκαν αἰχμάλωτοι.

Οἱ ἀπώλειες τῶν Μακεδόνων ἦταν σχετικὰ μικρές: 25 ἵππεῖς ἀπ' τὴν ἴλη τῆς Ἀπολλωνίας σκοτώθηκαν στὴν πρώτη ἐπίθεση καὶ 60 μετὰ, μὲ 30 πεζοὺς.³³⁶ Τοὺς θάψανε τὴν ἄλλη μέρα, στολισμένους μ' ὄλα τους τὰ ὄπλα, καὶ τίς πρέπουσες στρατιωτικὲς τιμές. Στοὺς γονιοὺς καὶ τὰ παιδιὰ τους, στὴν πατρίδα, δόθηκε γενικὴ ἀτέλεια κι ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε ὑποχρέωση.³³⁷ τοὺς τραυματίες πῆγε προσωπικὰ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοὺς εἶδ' ἕναν-ἕνα καὶ γύρεψε νὰ δῆ τὰ τραύματά τους καὶ νὰ μάθῃ ἀπ' τὸν καθένα τους ποῦ καὶ πῶς πληγώθηκε· διατάξε νὰ θάψουν καὶ τοὺς νεκροὺς ἡγεμόνες τῶν Περσῶν καὶ τοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους τους..- κι ἄς σκοτώθηκαν στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἐχθροῦ! Ἐνῶ, ἀντίθετα, τοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους πούπιασαν, τοὺς ἔστειλε δεμένους στὴ Μακεδονία κ' ἐκεῖ καταδικάστηκαν σὲ δημόσια καταναγκαστικὰ ἔργα, γιατί πολέμησαν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ δόγματος τῶν Ἑλλήνων, κ' ὑπὲρ Περσῶν, κατὰ τῆς Ἑλλάδας, Ἕλληνες αὐτοὶ! Καὶ μόν' οἱ θηβαῖοι συγχωρήθηκαν! Τὸ πλούσιο περσικὸ στρατόπεδο ἔπεσ' ὄλο στὰ χέρια τῶν νικητῶν, κι ἀπ' τὰ λάφυρα τῆς νίκης πῆραν μερίδια κ' οἱ σύμμαχοι. Στὴ Ὀλυμπιάδα ἔστειλε τότε ὁ Ἀλέξανδρος καὶ πολλὰ χρυσὰ ποτήρια, πορφυρὰ χαλιά, κι ἀκριβὰ κοσμήματα, πού βρέθηκαν στὶς σκηνές τῶν περσῶν ἡγεμόνων. Καὶ τιμώντας τοὺς πρώτους 25 ἵππεῖς πού ἔπεσαν στὴ μάχη διατάξε νὰ στηθοῦν τόσοι ἀνδριάντες στὸ Δῖο,³³⁸ φτιαγμένοι ἀπὸ τὸ Λύσιππο.

Ἔστειλε τότε καὶ στὴν Ἀθῆνα τίς τρακόσιες ἐκεῖνες πανοπλίες ἀνάθημα στὴν Ἀθηνᾶ Παλλάδα, μὲ τὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα:

Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες

πλήν Λακεδαιμονίων

ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.

336 Στὴν Ἀλικαρνασσό, σὲ μιὰ νυχτερινὴ μάχη, σκοτώθηκαν 16 καὶ τραυματίστηκαν 300 (ἀναλογία 1 18,5), γιατί τὸ σκοτάδι δυσκόλευε νὰ καλοφυλαχτοῦν Ἄν ὁμως παραδεχτῆ κανεῖς, γιὰ μιὰ κανονικὴ μάχη, τὴν ἀναλογία 1 8, στὴν ἴλη τῆς Ἀπολλωνίας θὰ τραυματίστηκαν σχεδὸν ὄλοι

337 Ἀρριανός, Α' 16, 5 *τῶν τε κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν ἔδωκε καὶ ὅσαι ἄλλαι ἢ τῷ σώματι λειτουργίαι ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἐκάστων εἰσφοραὶ* Πρβλ καὶ Ἀρριανό, Ζ' 10, 4, Ἰουστίνου XI, 6, 13: *cognatisque eorum immunitates dedit*

338^ε [Οἱ ἀνδριάντες αὐτοὶ μεταφέρθηκαν, τὸ 146 π.Χ., ἀπὸ τὸν Κόιντο Μέτελλο, τὸ Μακεδονικὸ, στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ διακοσμηθῆ ἡ ὁμώνυμη ἐκείνη στοὰ του (*porticus Metelli*). Ὁ Ἀρριανός ὁμως — παράδοξα — φαίνεται νὰ τὸ ἀγνοῇ αὐτὸ (Βλ Bosworth, I, 125-6.)]

Με τή νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου στό Γρανικό ἡ ἀρχή τῶν Περσῶν πάλιν ἀπ' τόν Ταῦρο καταλύθηκε, κ' ἡ πολεμική δύναμη τῶν σατραπειῶν, πούταν τὰ προπύργια τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, διασπάσθηκε, ἀποθαρρύνθηκε, ἐξαδυνατίσθη τόσο, πού δὲ μπορούσε παραπέρα ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Μακεδόνες, ἐνῶ κ' οἱ περσικὲς φρουρὲς σὲ κάθε μεγάλη πόλη, τόσο μικρὲς γιὰ σοβαρὴ ἀντίσταση κατὰ τῶν ἀντίπαλων, ἔπρεπε νὰ μὴ λογαριάζονται πιά· καὶ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ πὼς πολλοὶ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν — μαζί κι ὁ σατράπης τῆς Λυδίας — εἶχανε σκοτωθῇ, πὼς ὁ Ἀρσίτης εἶχε μετὰ τὴ μάχη αὐτοκτονήσῃ, καθὼς λέγαν, ἐπειδὴ δὲ μπορούσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν εὐθύνη πούνοιθε ὅτι τὸν βάραινε γιὰ τὴν ἧττα τους, καὶ πὼς οἱ σπουδαιότερες παράλιες περιοχὲς τόσο πιὸ εὐκόλα θάπεφταν στὰ χέρια τοῦ ἐλευθερωτῆ τους ὅσο πιὸ πολλοὶ δημοκρατικοὶ βρίσκονταν στὶς πλούσιες ἑλληνικὲς ἀποικίες, πού τώρα θάχανε πιά τὴν εὐκαιρία ν' ἀποτινάξουνε τὸν περσικὸ ζυγὸ καὶ ν' ἀνατρέψουν τοὺς περσίζοντες ὀλιγαρχικοὺς τους.

Ἀμφιβολία, ἐξ ἄλλου, δὲ χωροῦσε γιὰ τὸ πού ἔπρεπε νὰ τραβήξῃ εὐθύς ὁ Ἀλέξανδρος, ὥστε κατεξοχὴν νὰ ἐπωφεληθῇ καὶ ν' ἀξιοποιήσῃ παραπάνω τ' ἀποτελέσματα τῆς νίκης του· με γοργὴ προέλαση στὴ μικρασιατικὴ ἐνδοχώρα μπορούσε νὰ κυριέψῃ πλούσιους τόπους, πολλὰ λάφυρα καὶ λαοὺς πολυάνθρωπους· ἀλλ' ὁ σπουδαιότατος σκοπὸς ἦταν βέβαια νὰ καταλύσῃ τὴν ἐξουσία τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ὅσο γινόταν γρηγορώτερα, γιὰτὶ στό Αἰγαῖο ὑπῆρχε κιόλας περσικὸς στόλος, πού, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος προέλαυε κατὰ τὸ ἐσωτερικὸ, θὰ μπορούσε νὰ δρᾷ πίσω ἀπ' τὴ ράχη του, νὰ κυριέψῃ τὰ παράλια καὶ νὰ στήσῃ σχέσεις μετὰ τὴν Ἑλλάδα· γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸν προλάβῃ. Γιὰ νὰ προχωρήσῃ στ' ἀνατολικά, ἔπρεπε ἢ βᾶσῃ τῶν πολεμικῶν του ἐπιχειρήσεων νάναι ὅσο γινόταν πιὸ πλατεῖα καὶ σίγουρη· ἂν στηριζόταν μόνο στὸν Ἑλλησποντο, οἱ σατραπεῖες πρὸς τὸ Αἰγαῖο θάμεναν στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, πού θὰ μπορούσ' ἀπὸ κεῖ νὰ τὸν παρενοχλῇ διαρκῶς· ἀνάγκη, ἄρα, νὰ καταλάβῃ ὅλη τὴ μικρασιατικὴν ἀκτὴ, σταθερά, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ βαδίσῃ ἔπειτα βέβαιος πρὸς τὴν Ἀνατολή, ἐνῶ φυσικὰ κ' οἱ παράλιες αὐτὲς περιοχὲς, γεμᾶτες ἀπὸ Ἕλληνες, βλέποντας στέρεα καὶ βαθύτερα κλιμακωμένη νίκη ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πολὺ πιὸ ἀποφασιστικὰ θὰ τάσσονταν μετὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ νικηφόρου ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνάθεσε τὴ σατραπεῖα τῆς ἑλλησποντιακῆς Φρυγίας στὸν Κάλα, τὸ γιὸ τοῦ Ἀρπαλου, πού δυὸ χρόνια κιόλας εἶχε μείνει σ' ἐκείνους τοὺς τόπους, τὸν εἶχανε γνωρίσει, καὶ φαινόταν κατάλληλος νὰ διοικήσῃ τὴ στρατιωτικὰ σπουδαιότατη αὐτὴ περιοχὴ. Καμμιά μεταβολὴ δὲν ἔγινε, κατὰ τ' ἄλλα, στὴ διοίκηση, κ' ἔμειναν κ' οἱ ἴδιοι φόροι, πού δίνονταν καὶ στὸν πέρση βασιλιά. Ἀκόμα κ' οἱ μὴ ἑλ-

ληνες τῆς χώρας ἤρθαν, οἱ περισσότεροι, νὰ ὑποταχτοῦν στὴ νέα ἀρχὴ μὲ τὴ θέλησή τους, καὶ σὰν ἐλεύθεροι γύρισαν πίσω, μ' ὅλα ὅσα εἶχαν, χωρὶς νὰ τοὺς ἀφαιρεθῆ τίποτα, μήτε τὸ παραμικρότερο νὰ τοὺς ἐπιβληθῆ ἀπὸ τέτοιο κατακτητῆ. Κ' οἱ ἄντρες τῆς Ζέλειας, πούχαν πολεμήσει μαζί μὲ τοὺς Πέρσες στὸ Γρανικό, συγχωρήθηκαν κι αὐτοί, ἀφοῦ κατ' ἀνάγκη ἔχαν βρεθῆ στὴν ἀπέναντι μεριά.

ἌΟ Παρμενίων διατάχτηκε ν' ἀποσπαστῆ μ' ἓνα μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσα τοῦ σατράπη τῆς Φρυγίας, τὸ Δασκύλιο,³³⁹ ποὺ τότε παρατήσει κιόλας ἡ περσικὴ φρουρά· δὲν κρίθηκε ὁμως ἀναγκαῖο, γιὰ τὴν ὥρα, νὰ προελάσουν κι ἀνατολικώτερα, ἀφοῦ ἡ προώθηση ὡς ἐκεῖ κάλυπτε ὅπωςδὴποτε τὰ νῶτα τοῦ κύριου σώματος τῆς στρατιᾶς, ποὺ τράβαε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο στὸ νοτιᾶ, κατὰ τὴν ἔδρα τοῦ σατράπη τῆς Λυδίας, τὶς Σάρδεις.

Οἱ Σάρδεις φημίζονταν γιὰ τὴν ἀρχαία τους ἀκρόπολη, ποὺ πάνω σ' ἀπομονωμένο λόφον, ὅλο βράχια, προεξέχοντας ἀπὸ τὸν Τιμῶλο στὴν πεδιάδα, καὶ γύρα-γύρα μὲ τεῖχος τριπλό, τὶς εἶχανε γι' ἀπόρθητες. Αὐτοῦ ἦταν κι ὁ θησαυρὸς τῆς πλούσιας σατραπείας, ποὺ μπορούσε νὰ δώσῃ στὸ φρούραρχο τῆς πόλης τὰ μέσα γιὰ νὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ νὰ συντηρήσῃ τὴν ἔτσι κι ἀλλιῶς διόλου ἀσήμαντη φρουρά της, ἐνῶ σοβαρὴ δύναμη ἐκεῖ μπορούσε νὰ ἐξασφαλίσῃ στὸν περσικὸ στόλο σπουδαῖο ἔρεισμα.³⁴⁰ γι' αὐτὸ καὶ πολὺ χάρηκε ὁ Ἀλέξανδρος σὰν εἶδε τὸν πέρση φρούραρχό τους, τὸ Μιθρήνη, μὲ τοὺς πιὸ σπουδαίους πολῖτες τους, νὰ ἔχουν ἔρθει, τρεῖς ὥρες δρόμο ἀπὸ τὶς Σάρδεις,³⁴¹ γιὰ νὰ τοῦ παραδώσουν οἱ πολῖτες τὴν πόλη κ' ἐκεῖνος τὴν ἀκρόπολή της μὲ τοὺς θησαυρούς. Ἔστειλε λοιπὸν μπρὸς τὸν Ἀμύντα, γιὸ τοῦ Ἀνδρομένη, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολη, κι ὁ ἴδιος μπῆκε στὶς Σάρδεις λίγο ἀργότερα, ἔπειτ' ἀπὸ κάποια ἀνάπαυση κράτησε κοντὰ του ἐφεξῆς τὸ Μιθρήνη, τιμῶντας τον μὲ κάθε τρόπο· κι ὄχι μόνο γιὰ ν' ἀνταμείψῃ τὴν ὑποταγή του, μὰ καὶ γιὰ νὰ δείξῃ γενικώτερα πῶς ἀνταμείβει. Στους Σαρδιανούς, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλους τοὺς Λυδοὺς, ἔδωσ' ἐλευθερία, καὶ τοὺς ἄφησε νὰ ξαναστήσουνε τὸ πατροπαράδοτό τους πολίτευμα, ποὺ δυὸ αἰῶνες στερήθηκαν, καταπιεζόμενοι ἀπ' τοὺς Πέρσες σατράπες. Γιὰ νὰ τιμῆσῃ

339^ε [Πιθανάτατα τὸ σημερινὸ Hisar-terpe, 32χλμ νοτιοανατολικά τῆς Κυζίκου (Bk *Kleine Pauly*, I, 1395-6, Bosworth, I, 128)]

340 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΖ' : Σάρδεις, τὸ πρόσχημα τῆς ἐπὶ θαλάσσης τῶν βαρβάρων ἡγεμονίας

341^ρ [Ἀρριανός, Α' 17, 3. Καὶ ἀπέχοντος αὐτοῦ ἑξοκτὸς σταδίου Σάρδεων — γύρω στὰ 13χλμ δηλαδὴ — ἦκον παρ' αὐτὸν Μιθρήνης τε, ὁ φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως τῆς ἐν Σάρδεσι, καὶ Σαρδιανῶν οἱ δυνατώτατοι, ἐνδίδοντες οἱ μὲν τὴν πόλιν, ὁ δὲ Μιθρήνης τὴν ἀκρὰν καὶ τὰ χρήματα]

τις Σάρδεις ἀποφάσισε νὰ ἰδρῦση στὴν ἀκρόπολή της καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός· ἐνῶ κοιτοῦσε ὁμως τὴν περιοχὴ, γιὰ νὰ βρῆ τὴν καλύτερη θέση, ξέσπασε ἄξαφνα θύελλα καὶ ἄρχισε νὰ πέφτη, μὲ φοβερὲς βροντὲς καὶ ἀστραπές, ραγδαία βροχὴ, τοπικὴ, αὐτοῦ ἀκριβῶς ὅπου ὑψωνόταν ἄλλοτε τ' ἀνάκτορο τῶν λυδῶν βασιλέων· καὶ λοιπὸν αὐτὴ τῆ θέσει τότε διάλεξε νὰ χτιστῆ ὁ ναός, ποὺ ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς θὰ στόλιζε, γιὰ αἰῶνες, τὴν ὑψηλὴ ἀκρόπολη τοῦ θρυλικοῦ ἐκείνου Κροίσου.³⁴²

Οἱ Σάρδεις στάθηκαν ἡ δευτέρη θέση-κλειδί στὶς ἐπιχειρησιακὲς γραμμὲς τοῦ Μεγαλέξαντρου - καθὼ πύλη ἄλλωστε τῆς μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας, ὅπου φέρναν ὄλ' οἱ μεγάλοι δρόμοι ποὺ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸ κυριώτατο αὐτὸ κέντρο-κόμβο τῆς ἀκροδυτικῆς Ἀσίας. Ἡ γενικὴ διοίκηση τῆς Λυδίας ἀνατέθηκε στὸν ἀδερφὸ τοῦ Παρμενίωνα, τὸν Ἄσανδρο, μὲ δύναμη ἵππικοῦ καὶ ψιλοῦ πεζικοῦ στὶς διαταγὲς του γιὰ φρουρὰ τῆς σατραπείας. Μαζί του ἔμειναν ὁ Πausανίας, ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν ἐταίρων, καὶ ὁ Νικίας· στρατιωτικὸς διοικητὴς, ὁ ἕνας, τῆς ἀκρόπολης τῶν Σάρδεων, καὶ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς της (π' ὠρίστηκαν οἱ σύμμαχοι Ἀργεῖοι), καὶ ὁ ἄλλος γιὰ τὴν ἐπιβολὴ καὶ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων.³⁴³ Ἄλλο σῶμα, ἀπὸ πελοποννήσιους καὶ ἄλλους ἔλληνες σύμμαχους, πῆγε στὶς χῶρες τοῦ Μέμωνα ὑπὸ τὸν Κάλα καὶ τὸ λυγκηστὴ Ἀλέξανδρο, ποὺ ἀντὶ τοῦ Κάλα εἶχε μπῆ ἐπικεφαλῆς τοῦ θεσσαλικοῦ ἵππικοῦ.³⁴⁴ Ὅταν πῆραν τίς Σάρδεις, θὰ κρίθηκε ἀναγκαῖο νὰ ἐπεκτείνουσαν τὴν κατοχὴ τους καὶ πρὸς τ' ἀριστερά, κυριεύοντας καὶ τὴν ἄλλην ἀκτὴ τῆς Προποντίδας, καὶ τὸ δρόμο γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ, ποὺ παραπορεύεται τὸ Σαγγάριο. Τέλος, ὁ στόλος, ὑπὸ τὸν Νικάνορα,³⁴⁵ μετὰ τὴ νίκη στὸ

342 Ὁ Ἀρριανός, Α' 17, 6, ἀφηγεῖται τὰ σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸν σκοπὸ ἔτσι ποὺ θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι τὰ πῆρ' ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο εἰδεμῆ, τέτοιου τύπου ἀπαράδοξα» καὶ «προμηγνύματα» προέρχοντ' ἀπ' τὸν Ἀριστόβουλο

343^P [Ἀρριανός, Α' 17, 7 *Κατέλιπε δὲ τῆς μὲν ἄκρας τῶν Σάρδεων ἐπιμελητὴν Πausανίαν τῶν ἐταίρων, τῶν δὲ φόρων τῆς συντάξέως τε καὶ ἀποφορᾶς Νικίαν*]

344^Z Ἀρριανός, Α' 17, 8 *ἐπὶ τὴν χώραν τὴν Μέμνωνος*. Δὲν εἶναι σαφὲς ἂν μὲ τοῦτο ἐνοεῖ τὴν περιοχὴ κοντὰ στὴν Ἀσκανία λίμνη ἢ κάποιαν ἄλλη. Οἱ Βιθυννοὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς τῆς γωνίας τῆς Μικρασίας ἦταν ἐλεύθεροι, μὲ τὸν ἡγεμόνα τους Βᾶ, γιὰ τοῦ Δυδαλοῦ (Μέμνων [Jacoby, *F Gr H*, ἀπόσπ. 12] ἀπὸ τὸ Φώτιο, 228a) [Ὁ Βᾶς δὲν ἦταν γιὸς τοῦ Δυδαλοῦ, ἀλλὰ τοῦ Βοτείρα. Ἡ περιοχὴ τῆς Ἀσκανίας λίμνης εἶν' ἡ Βιθυνία, ἀνάμεσα στὸ Ρύνδαχο ποταμὸ καὶ τὸ Σαγγάριο, ποὺ βρέχεται πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τὴν Προποντίδα, τὸ Βόσπορο καὶ τὸν Εὐξείνιο Πόντο. Οἱ νεώτεροι ἐρευνητές, βασιζόμενοι σ' ὅτι ὁ Μέμνων καὶ ὁ ἀδερφὸς του Μέντωρ κατέχαν τὴ Σικῆψι, τὴν Κεβρῆνα, καὶ τὸ Ἴλιον, ἀπὸ τὸ 360 κίβλας (Δημοσθένης, *Κατ' Ἀριστοκράτους*, 154-7), φρονοῦν πὼς περιοχὴ τοῦ Μέμωνα ἦταν ἡ Τρωάδα - ἴσως μαζί καὶ μὲ τὴ Λάμφαχο (Βλ. ὁ 345, Berve, II, 251, Schachermeyr, 133, 116, Bosworth, I, 131, Seibert, *Eroberung*, 37)]

345^Z [Berve, ἀρ 555]

Γρανικό, θά πήρε τή διαταγή νά καταπλεύση στή Λέσβο και στή Μίλητο· κι όταν έμφανίστηκε, θά προσχώρησε κ' ή Μυτιλήνη στή μακεδονική συμμαχία.³⁴⁶

Ο Άλέξανδρος τράβηξε μέ τò κύριο σωμα τής στρατιάς από τις Σάρδεις στήν Ίωνία.

Οί Ιωνικές πόλεις, χρόνια και χρόνια τόσα υποφέροντας από τις περσικές φρουρές, και τούς περσίζοντες όλιγαρχικούς τους, άνυπομονούσαν, φυσικά, για τήν άπελευθέρωσή τους, πού φαινόταν τώρα πράγματι νάρχεται άπροσδόκητη έτσι, σαν άπ' τούς θεούς· κι αυτό άσφαλώς δέν έσήμαινε πώς παντού οί φιλελεύθερες τάσεις είχαν εκδηλωθῆ, γιατί όπου οί όλιγαρχικοί ήταν πολύ δυνατοί ό δήμος δέν τόλμαγε νά εκφραστῆ· μπορούσε όμως νάναι βέβαιος κανείς, πώς σά θά ζύγωνε ό έλευθερωτής, ή δημοκρατία κι άπομόνη της θ' άναφλεγόταν, κ' ή άπελευθέρωση θά πραγματοποιόταν εκρηκτικά κ' έλληνικώτατα, μ' άκράτητη όρμη κατά τών καταπιεστών.

Η Έφεσος, ή άνέκαθεν κορυφαία τών Ιωνικών πόλεων, έδωσε τò παράδειγμα. Κιόλας άπ' τò Φίλιππο, τò 338, ύστερ' άπ' τις άποφάσεις πού μαθεύτηκαν τής Κορίνθου ό δήμος της άυτανακηρύχτηκε άνεξάρτητος! Πλάκωσε όμως τότε ό Αύτοφραδάτης, μέ στρατό, και στήθηκε έξω άπ' τήν πόλη ζητώντας τις άρχές της για διαπραγματεύσεις· κι όταν βγήκαν, ένω τάχα βρισκότανε μαζί τους σέ συνεννοήσεις, διάταξε τούς στρατιώτες κι ώρμησαν μέσα, κατά τών άνυποψίαστων πολιτών, και πολλούς σκότωσαν, κι άλλους αϊχμαλώτισαν.³⁴⁷ άπό τότε περσική φρουρά είχε καταλάβει τήν Έφεσο και ή έξουσία ήρθε στα χέρια του Σύρφακα και τών δικών του. Μετά τή δολοφονία του Φίλιππου πολλοί φύγαν άπ' τήν αύλή τής Πέλλας, κι άνάμεσά τους κι ό γιός του Άντίοχου, ό Άμύντας, πού ό άδερφός του μάλιστα ό Ήρακλείδης ήταν άρχηγός τής Ιππικῆς ΐλης τής Βοττιαίας· αυτός ό Άμύντας λοιπόν, παρά πού πάντα καλά του φερνόταν ό Άλέξανδρος, είτε από κάποια κρυφή ένοχή, είτε από καμμιάν ύπουλη έναντίωση μέσα του, κατάφυγε στήν

346² Τήν τυραννίδα του Άγώνιππου στήν Έρεσό διαφωτίζουν οί έπιγραφές πού εκδόθηκαν άπ' τόν Conze (*Reise auf der Insel Lesbos*, 35 και 39, *CIG*, II, άρ 2166b, *Addenda*, σ. 1023) [*IG*, XII, 2, άρ 526, *OGIS*, άρ 8, και νεώτερη ιστορική έρμηνεία στον Heisserer, 27-78], κατά τις όποιες ό τυραννος *πόλεμον έξενικάμενος προς Άλέξανδρον και τούς Έλλανας* έδιώξε τούς πολίτες άπ' τήν πόλη, φυλάκισε τις γυναίκες και τις κόρες τους στήν άκρόπολη, εισέπραξε 3200 χρυσούς στατήρες κ. λ., και τò τ[ε]λεύταιον *άφικόμενος προς Άλέξανδρον* κατ[ε]ψεύδετο και *διέβαλλε τοίς πολίταις*. Δέν είναι σαφές μέ ποιό τρόπο έπενέβη τότε ό Άλέξανδρος. Άξιόσημείωτο είναι μονάχα, πώς ό Ασομέδων κι ό Έριγύτιος ήτανε μυτιληναίοι [*Γιά τόν Άγώνιππο* βλ. *Berve, Tyrannis*, I, 338 και II, 691]

347 Πολύαινος, Ζ' 27, 2.

Ἐφεσο,³⁴⁸ ὅπου καὶ τιμὲς διάφορες τοῦ ἴκαναν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῆς. Σὰ μαθεύτηρ' ἢ ἤττα τῶν Περσῶν στὸ Γρανικό, οἱ δημοκρατικοὶ ἐφέσιοι ξεσηκώθηκαν, ἐλπίζοντας πὼς θὰ ἐλευθερώνονταν ἀμέσως· καὶ τότε οἱ ὀλιγαρχικοὶ κινδύνεψαν. Μὰ νὰ πού ἀπ' τὰ ἰωνικὰ παράλια καταφτάνει φεύγοντας ὁ Μέμνων, μὲ τὰ λείψανα τοῦ νικημένου στρατοῦ, καὶ τότε τὸ κόμμα τοῦ Σύρφακα τοὺς ἀνοίγει τὶς πύλες τῆς πόλης κι ὅλοι μαζί ρίχνονται τῶν δημοκρατικῶν γίνηκ' ἔτσι αὐτοῦ ὅ,τι συνήθως ντροπιάζει τὴν π τ ὠ σ η κατεξοχὴν παρὰ τὴν ἀνοδο τοῦ δεσποτισμοῦ· ὁ τάφος τοῦ Ἡρόπυθου, τοῦ ἐλευθερωτῆ τῆς Ἐφέσου, ἀνασκάφτηκε καὶ βεβηλώθηκε, ὁ ἱερὸς θησαυρὸς τοῦ Ἀρτεμίου ληστεύτηκε, ὁ ἀνδριάντας τοῦ Φίλιππου στὸ ναὸ γκρεμίστηκε!³⁴⁹ Μὰ ὁ Ἀλέξανδρος ζύγων ὀλοένα, κι ὁ Μέμνων τράβηξε στὴν Ἀλικαρνασσό, νὰ ἐτοιμάσῃ αὐτοῦ τὴν ἄμυνά του, ὅσο μποροῦσε καλύτερα· καὶ τότε ὁ Ἀμύντας, μὴ μπορῶντας, βέβαια, νὰ νιώθῃ καὶ σίγουρος, μὲ τὸν ξεσηκωμένο λαὸ τῆς Ἐφέσου, μήτε καὶ νὰ ἐλπίζῃ πὼς θὰ κρατοῦσε τάχα τὴν πόλιν ἐνάντια στὴ στρατιὰ πού κατάφτανε, πῆρ' ὅσους μισθοφόρους βρίσκονταν ἐκεῖ, ἄρπαξε καὶ δυὸ τριήρεις ἀπ' τὸ λιμάνι, καὶ πῆγε νὰ βρῆ τὸν περσικὸ στόλο, π' ἀλώνιζε τὸ Αἰγαῖο μὲ 400 πλοῖα. Μόλις λοιπὸν οἱ δημοκρατικοὶ ἐφέσιοι εἶδαν πὼς γλύτωσαν ἀπὸ τὸ στρατό, ξεσηκωθήκανε κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Πολλοὶ ἐξέχοντες πρόλαβαν νὰ τὸ σκάσουν· ἀλλ' ὁ Σύρφαξ, μὲ τὸ γιό του καὶ τὰ παιδιὰ τῶν ἀδερφῶν του, πού κατάφυγαν στὸ ναὸ, ἀποσπάστηκαν ἀπ' τοὺς βωμοὺς καὶ λιθοβολήθηκαν ἀπὸ τοὺς μαινόμενους ἀντίπαλούς τους, πού συνέχισαν ν' ἀναζητᾶν κι ὄλους τοὺς ἄλλους ὀλιγαρχικοὺς καὶ περσίζοντες, νὰ τοὺς συγυρίσουν καὶ δαύτους!

Τότε ἔφτασε ὁ Ἀλέξανδρος... Μπῆκε στὴν Ἐφεσο τὴν ἄλλη μέρα πούχε φύγει ὁ Ἀμύντας· σταμάτησε τὶς σφαγές, διάταξε νὰ φέρουν πίσω ἐκείνους πούχαν διώξει γιὰ χάρη του, καὶ νὰ ἐγκαθιδρυθῆ γιὰ πάντα ἡ δημοκρατία, ἐνῶ χάρισε καὶ στὸ Ἀρτεμῖσιο τοὺς φόρους πούδιναν ὡς τότε στὴν Περσία, κ' ἐπεξέτεινε τὸ ἄσυλό του κι ὡς καμμιά διακοσαριά μέτρα πέρ' ἀπ' τὰ σκαλοπάτια του,³⁵⁰ ἴσως γιὰ ν' ἀποκλεισθῇ κάθε

348² Ἐπειδὴ ὁ Ἀρριανός, Α' 17, 9, λέει πὼς ὁ Ἀμύντας αὐτὸς [Berve, ἀρ 58] δραπετεύσε ἀπ' τὴ Μακεδονία, δὲ μπορεῖ νὰν' ἐκεῖνος πού κατὰ τὸν Ἰουστίνου, ΙΧ, 5,9, στάλθηκε στὴν Ἀσία τὸ 336 μὲ τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀττάλο [Berve, ἀρ 59]

349 Ὅσο δελεαστικὸ κι ἂν εἶναι, πὼς ἡ ἱερατικὴ πολιτικὴ ταύτιζε τάχα τὰ συμφέροντά τῆς μὲ τῶν ὀλιγαρχικῶν, κ' εἶχε ταχτῆ μὲ τοὺς Πέρσες, δὲν στηρίζεται στὰ κείμενα Ὁ ἀνδριάντας τοῦ Φίλιππου (Ἀρριανός, Α' 17, 11), πού μονάχα μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Μέμνονα γκρέμισαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ στὸ ναὸ, δείχνει πὼς τὸ ἱερατεῖο δὲν ἦταν, ἀπλῶς, ἀντιμακεδονικὸ - ὅπως καὶ τ' ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ, ὄχι ὁ δῆμος, λαφυραγώγησαν τὸ θησαυρὸ τοῦ ἱεροῦ (Ἀρριανός, δ.π.)

350 Τὸ παραμῦθι πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ὑποσχέθηκε στοὺς Ἐφέσιους ν' ἀποτελειώσῃ τὸ ναὸ τους, ἂν χαράζαν τ' ὄνομά του στὸ θριγκὸ τοῦ οἰκοδομήματος, εἶναι μεταγε-

άντιθεση παραπέρα μεταξύ του Ἀρτεμίσιου καὶ τῆς πολιτικῆς κοινότητος τῆς Ἐφέσου, ἀφοῦ μόλις εἶχε συμβιβάσει ἀντιδικία τους. Ἔτσι, *κι ἂν καὶ γιὰ ὅ,τι τυχὸν ἄλλο*, λέει ὁ Ἀρριανός,³⁵¹ πάντως καὶ γιὰ ὅσα ἔκανε τότε στὴν Ἐφεσο, πολὺ ἐκτιμήθηκε ὁ Ἀλέξανδρος.

Ἐκεῖ λοιπὸν φτάνουν πρέσβεις ἀπ' τὶς Τράλλεις καὶ τὴ Μαγνησία τοῦ Μαϊάνδρου, γιὰ νὰ παραδώσουν τὶς δυὸ πόλεις, πούταν οἱ σπουδαιότερες τῆς βόρειας Καρίας, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος στέλνει τὸν Παρμενίνωνα, μὲ 5000 πεζοὺς καὶ διακόσιους ἵππεις,³⁵² νὰ τὶς παραλάβῃ. Τὸν ἴδιον καιρὸ πάει καὶ ὁ Ἀλκίμαχος,³⁵³ ὁ ἀδερφὸς τοῦ Λυσίμαχου, μ' ἄλλους τόσους, στὸ βορρᾶ, στὶς αἰολικὲς κ' ἰωνικὲς πόλεις, μ' ἐντολὴ νὰ καταλύσῃ παντοῦ τὴν ὀλιγαρχία, νὰ ξαναστήσῃ τὴ δημοκρατία καὶ τοὺς πατροπαράδοτους νόμους, νὰ καταργήσῃ τοὺς φόρους πούδιναν ὡς τότε στοὺς Πέρσες.

Τότε θὰ καταλύθη καὶ ἡ ὀλιγαρχία τῆς Χίου, ποὺ ἐπικεφαλῆς τῆς ἦταν ὁ Ἀπολλωνίδης, κ' ἡ τυραννία τῆς Ἄντισσας καὶ τῆς Ἐρεσοῦ, κ' ἡ ἡ Μυτιλήνη σιγουρεύτηκε μὲ μακεδονικὴ φρουρά.³⁵⁴

Στὴν Ἐφεσο κάθησε λίγο ἀκόμα καὶ συναναστράφηκε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ μεγαλύτερο ζωγράφου τῆς ἐποχῆς του, τὸν Ἀπελλῆ - ποὺ τοῦ

νέστερο, καθὼς φαίνεται ἀπ' τὸν ἀναχρονισμὸ ποὺ περιέχεται στὴν ἀπόκριση ἐνὸς ἐφέσιου, πὼς τάχα δὲν πρέπει ὁ θεὸς ν' ἀφιερῶσθαι στὴ θεὰ νὰ ὀνομάζονται καὶ ἀπὸ τὸν Ἀρτεμίδωρο τὸν ἐφέσιον (Στράβων, ΙΔ' 641), θὰ τάπαιρνε κανεὶς γιὰ κατασκευάσμα τῶν ρητορικῶν σχολῶν ἀλλὰ κ' ἡ μαρτυρία τοῦ σύγχρονου τῶν μυθριδατικῶν πολέμων γεωγράφου δὲν κάνει τὸ μυθολόγημα πιὸ πιστευτὸ, ἐνῶ οὔτε καὶ ἀπ' τὴν πληροφορία του, πὼς οἱ Ἐφέσιοι *μὴ ἐθελήσαι, πολὺ μᾶλλον οὐκ ἂν ἐθελήσαντες ἐξ Ἱεροσολίας καὶ ἀποστερήσεως φιλοδοξεῖν*, ἐπιτρέπεται νὰ βγάλῃ κανεὶς τὸ συμπέρασμα πὼς τάχα τὴν πρότασιν τοῦ Μεγαλέξαντρου ἡ μὴ πατρία τὴν ἀρνήθηκε ζερά, θεωρῶντας τὴν Ἱεροσολία, κ' ἡ ἄλλη σέρβιρε κομψὰ ἔτσι τὴν ἀπόρριψή της

351 Ἀρριανός, Α' 17, 12 *καὶ εἰ δὴ τῷ ἄλλῳ, καὶ τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πραχθεῖσιν Ἀλέξανδρος ἐν τῷ τότε εὐδοκίμει.*

352 Αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ, κ' ἡ ἄλλη τοῦ Ἀλκίμαχου, ποὺ καθιεμὰ τους εἶχε, κατὰ τὸν Ἀρριανό, Α' 18, 1 *δισχιλίους καὶ πεντακοσίους πεζοὺς τῶν ξένων καὶ Μακεδόνας παραπλησίους, ἱππέας δὲ τῶν ἐταίρων ἐς διακοσίους*, ἀποδεικνύει ἀναμφίβολα ὅτι γιὰ τέτοιες ἀποστολὰς δὲν τηρούσαν τὴν ἀδιάσπαστη σύνταξιν τῶν φαλάγγων

353² Ἀντίμαχον στὸ φλωρεντινὸ χειρόγραφο, Ἀλκίμαχον σ' ἄλλα [D.F.G.H.L στὸ Roos] στὸ παρισινὸ ποὺ χρησιμοποίησε ὁ C Muller [Parisinus gr 1753, B στὸ Roos]: Ἀλκίμαχον. Γιὰ τοῦτον ἔχουμε ψηφιστῆ τιμές, στὴν ἐπιγραφή CIA, II, ἀρ 123 [Hicks-Hill, ἀρ 152, IG², II, ἀρ 239.]

354^h Τὸ διώξιμον τῶν τυράνων ἀπ' τὶς δυὸ λεσβιακὲς πόλεις τ' ἀναφέρει ὁ [Δημοσθένης] στὸ *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*, 7. Τὴν κατοχὴ τῆς Μυτιλήνης, ὁ Ἀρριανός, Β' 1, 3 καὶ Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 2, 4, ὁ μόνος πούμεινε ἦταν ὁ Ἀριστόνικος τῆς Μήθυμνας (Ἀριστόνικος στὸν Πολύβιον, Ε' 44, 3) [Berve, ἀρ 131 καὶ *Tyrannis*, I, 336-8.]

ἔφτιαξε τὴν περίφημ' εἰκόνα του, μὲ κεραυνὸ στὸ χέρι. Αὐτὴ, γιὰ πολὺν καιρὸ ὕστερα, στόλιζε τ' Ἀρτεμίσιο.³⁵⁵ Μελετῶντας ἐκεῖ ἀναπτυξιακὰ ζητήματα τῶν ἰωνικῶν πόλεων³⁵⁶ διάταξε νὰ συνοικιστῆ πάλ' ἡ Σμύρνη (ποὺ δὲν τὴν εἶχαν μόνο καταστρέψει, ἀπὸ παλιά, παρὰ καὶ τὴν εἶχανε διαλύσει, σὲ πολλὰ χωριά, οἱ λυδοὶ βασιλιᾶδες), νὰ ἐνώσουν τίς Κλαζομενὲς μὲ τὸ νησί τους πούχε τὸ λιμάνι³⁵⁷ καὶ ν' ἀνοίξη ὁ ἰσθμὸς τους ὡς τὴν Τέω, γιὰ νὰ μὴν ἀναγκάζωνται τὰ πλοῖα νὰ κάνουν τὸ γύρο ἀπὸ τὴ *Μέλαιναν ἄκρα*. Καὶ δὲν πραγματώθηκε βέβαια ἐντέλει τὸ ἔργο, ἀλλὰ γίνονταν τὰ κατοπινὰ χρόνια σ' ἓν ἄλλος ἐκεῖ ἀγῶνες, ἀπὸ τὸ *Κοινὸ τῶν Ἰώνων*, ἀφιερωμένοι στὸν ἐλευθερωτὴ τους: τ' *Ἀλεξάνδρεια* μὲ τ' ὄνομα.³⁵⁸

Ἀπ' τὴν Ἐφεσο ξεκίνησ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἔκανε θυσία πάλι στὸ Ἀρτεμίσιο τὴν προηγούμενη, καὶ πάνοπλη ἐπιθεώρησε τὴ στρατιὰ ὅλη καὶ συνταγμένη, σὰ γιὰ μάχη — τέσσερις ἴλες μακεδόνων *εταίρων ἰππέων*, κ' ἰππέων θρακῶν, κι ἀγριάνων, καὶ τοξοτῶν, μὲ κάπου 12000 ὀπλίτες κ' ὑπασπιστὲς — τραβῶντας γιὰ τὴ Μίλητο,³⁵⁹ ποὺ μὲ τὸ μεγάλο της λιμάνι, ὅπως ζύγωνε πιά καὶ τὸ φθινόπωρο, ἦταν πάρα πολὺ

355 Πλίνιος, XXXV, 86 Κι ὁ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία*, Β' 3, 1Β' 34 - μὲ πολλὲς συγχύσεις ὅμως αὐτός 'Ο Πλούταρχος λέει ('*Ἀλέξανδρος*, ΚΑ') πὼς ἡ ἱστορία ἐκεῖνῃ τῆς γυμνῆς Παγκράστης εἶναι χαριτωμένο κατασκευάσμα γιὰ παίημα τοῦ Μεγαλέξαντρου

356² Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀνάγετ' ἴσως κ' ἡ ἀφιέρωση τοῦ ναοῦ ποὺ χτίστηκε ἢ ποὺ ἀνοικοδομήθηκε στὴν Πριήνη, καὶ μαρτυρεῖται ἀπ' τὴν ἐπιγραφή *CIG*, II, ἀρ 2904 (*Le Bas*, III, 1, ἀρ. 187 [*Hicks-Hill*, ἀρ 156, *Nachmanson*, ἀρ 51, *Ditt*, *Syll*², ἀρ 277, *Heisserer*, 142-5 καὶ 156-8]) Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἀνέθηκε τὸν ναὸν Ἀθηναίη *Πολιάδι* Φανερὸ εἶναι ὅμως ὅτι τὸ βασιλεὺς φέρνει τὴν ἀφιέρωση σὲ ὕστερῶρα χρόνια, κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας

357 [Ὁ Στ Λυκούδης (*MEE*, ΙΔ' 487, *Κλαζομεναί*) σημειώνει πὼς *λείψανα τοῦ κωματοθραύστου*, πούκάν' ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ ἐνώση τὸ νησί μὲ τὴν ξηρά, εἶτι καὶ νῦν σαφῶς διακρίνονται]

358² Στράβων, ΙΔ' 644 *ἄλλος καθιερωμένον Ἀλεξάνδρῳ τῷ Φιλίππου καὶ ἀγῶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἰώνων «Ἀλεξάνδρεια» καταγγέλλεται συντελούμενος ἐνταῦθα* 'Ο Ἀλέξανδρος δὲν ἐσκόπευε νὰ διορύξη ἀκριβῶς τὸ Μίμαντα, καθὼς λέει ὁ Πausανίας, Β' 1, 5 [Ἀλλ' ὁ Pausanias (ὅπως κι ὁ Στράβων) ὀνομάζει ἐτσι κάπως ἀόριστα, μὲ τ' ὄνομα τοῦ κύριου ὄρεινοῦ ὄγκου τοῦ Μίμαντα (1200 ὕψομ), ὅλα τὰ γύρω μικρότερα βουνὰ τῆς Ἐρυθραίας χερσονήσου (βλ. *RE*, XV, 2, 1713-4)] 'Ο ἰσθμὸς τῶν Κλαζομενῶν εἶχε πλάτος πάνω ἀπὸ 10χλμ.

359 Ἀφοῦ τὰ δυὸ σώματα, τοῦ Παρμενίωνα καὶ τοῦ Ἀλκίμαχου, ἀριθμοῦσαν 10000 πεζοὺς καὶ τετρακόσιους ἰππεῖς, κ' ὑπὸ τὸν Κάλα ἦταν ἀποσπασμένοι στὴ Βιθυνία οἱ θεσσαλοὶ κ' ἑλληνες ἰππεῖς, καὶ τὰ συμμαχικὰ τμήματα (πάνω ἀπὸ 6000 πεζοί, καὶ πάνω ἀπὸ χίλιοι διακόσιοι ἰππεῖς), ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θάχε βέβαια περισσότερους ἀπὸ δεκατρεῖς μὲ δεκατέσσερις χιλιάδες πεζοὺς, καὶ πάνω-κάτω 3000 ἰππεῖς 'Ο Παρμενίων θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ τὸν συνάντησε στὸ δρόμο Ἐφέσου-Μίλητου.

χρήσιμη στὸν περσικὸ στόλο, ἂν ἤθελε νάναι κύριος τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Ἕλληνας Ἡγησίστρατος, φρούραρχος τῆς Μιλήτου, εἶχε γράψει κιόλας στὸν Ἀλέξανδρο πὼς θὰ τοῦ παράδινε τὴν πόλη, μὰ σὰν ἔμαθ' ὅτι κατάρπτε ὁ μεγάλος περσικὸς στόλος ἄλλαξε γνώμη κι ἀποφάσισε νὰ φυλάξῃ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ λιμάνι γιὰ τοὺς Πέρσες. Γι' αὐτὸ κι ὁ Ἀλέξανδρος τώρα βιαζότανε νὰ πάρῃ τὴν πόλη.

Ἡ Μίλητος ἦταν πάνω σὲ μιὰ γλῶσσα, στὸ νότο τοῦ Λατυμικοῦ κόλπου - περίπου 22χλμ νοτιώτερα ἀπὸ τ' ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης, καὶ γύρω στὰ 30 ἀπὸ τὴ Σάμο, πού φαίνεται στὸν ὀρίζοντα. Ἡ πόλη χωρίζεται στὴν ἔξω καὶ στὴ μέσα, πού περικλείεται ἀπὸ παχιὰ τεῖχη καὶ βαθειὰ τάφρο, κ' ἔχει 4 λιμάνια· τὸ μεγαλύτερο εἶναι πρὸς τὴ Λάδη - τὸ νησι λίγο παραῶξ ἀπ' τὴν παραλία· τὸ λιμάνι αὐτὸ χωροῦσε στόλο ὀλάκερο, καὶ γιὰ τοῦτο πάντα ἦταν στόχος, κ' ἔγιναν ναυμαχίες κοντὰ του, πού κρῖθηκαν ἀπὸ τὸ ποιὸς τὸ κρατοῦσε· τ' ἄλλα 3 λιμάνια στὴν πόλη χωρίζονται ἀπὸ βραχόνησα, κ' εἶναι βολικὰ βέβαια γιὰ τὸ ἐμπόριο, μὰ ὄχι καὶ τόσο ἀνετα, ἐνῶ ἐλέγχονται κι ἀπὸ τὴν παραλία τῆς Λάδης. Ἡ πἀμπλουτη Μίλητος δὲν καταπιεζόταν ἀπ' τοὺς Πέρσες σοβαρά, κ' εἶχε δημοκρατία· γι' αὐτὸ, ἐλπίζοντας πὼς θὰ κατάφερνε νὰ μείνῃ οὐδέτερη τώρα, εἶχε στείλει γιὰ βοήθεια³⁶⁰ στὴν Ἀθῆνα.

Ὁ Νικάνωρ, ὁ ναύαρχος τοῦ στόλου, ἔφτασε στὴ θάλασσα τῆς Μιλήτου πρὶν ἀπὸ τὸν περσικὸ στόλο, καὶ προσωρμίστηκε στὴ Λάδη μὲ 160 τριήρεις. Μὰ νὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπὸ τὴν ξηρά! Καταλαμβάνει τὴν ἔξω πόλη, περικλείει τὴ μέσα μὲ χαράκωμα, περνάει στὴ Λάδη τοὺς θρᾶκες καὶ κάπου 4000 μισθοφόρους γιὰ ἐνίσχυση τῆς σπουδαίας αὐτῆς θέσης καὶ διατάζει τὸ στόλο ν' ἀποκλείσῃ στενὰ τὴ Μίλητο ἀπ' τὴ θάλασσα. Ὅστερ' ἀπὸ τρεῖς μέρες φάνηκε ὁ περσικὸς στόλος μὲ 400 καράβια· μὰ σὰν εἶδαν οἱ Πέρσες πὼς τὸ λιμάνι τόχαν οἱ Ἕλληνες, τράβηξαν βορειότερα καὶ προσωρμίστηκαν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης.

Τόσο κοντὰ οἱ δυὸ ἐχθρικοὶ στόλοι κἀναν νὰ φαίνετ' ἀναπόφευχτη μιὰ κρίσιμη ναυμαχία· καὶ πολλοὶ μακεδόνες στρατηγοὶ τὴ θέλαν, βέβαιοι γιὰ τὴ νίκη, ἀλλ' ὡς κι ὁ πάντα συνετὸς γερο-Παρμενίων, γιὰτὶ ἀνεκάθεν, ἔλεγε, νικοῦσαν οἱ Ἕλληνες τοὺς βάρβαρους στὴ θάλασσα, μὰ κι ὁ ἀετὸς πούδαν στὴν παραλία, γραπωμένο κεῖ στὴν πρύμη τοῦ πλοίου τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀμφιβολία δὲν ἄφηνε γιὰ τὸ καλὸ σημάδι ἀπ' τοὺς θεοὺς ἐν προκειμένῳ· μιὰ ναυτικὴ νίκη τώρα θάταν κάτι πάρα πολὺ καλὸ γιὰ τὴν ὄλη ἐπιχείρηση, ἐνῶ κι ἂν νικιόντουσαν δὲ χάναν ἐπιτέλους καὶ τίποτ' ἀπ' ὅ,τι, ἔτσι κι ἄλλιῶς, δὲν εἶχαν, γιὰτ' οἱ Πέρσες πάντως, μὲ 400 πλοῖα, κυρίαρχοι ὀπωσδήποτε ἦταν στὴ θά-

λασσα. Κ' ἔλεγε πῶς κι ὁ ἴδιος θάμπαινε στὰ καράβια νὰ πολεμήσῃ!³⁶¹
 Ὁ Ἀλέξανδρος ὁμοίως διαφώνησε, κ' εἶπε πῶς μὲ τέτοιες εἰς βάρος του προϋποθέσεις, τὸ νὰ τολμήσῃ κανεὶς ναυμαχία, ἔχοντας 160 πλοῖα κατὰ τετρακοσίων, καὶ μὲ ναῦτες ἐλάχιστα ἐξασκημένους, κατέναντι τέτοιων θαλασσοδύκων, ἐμπειροπόλεμων κύπριων καὶ φοινίκων, κατεξοχὴν στὸ στοιχεῖο τους, χαμέν' ὑπόθεσ' ἦταν, χωρὶς συζήτηση, ἂν ὄχι καὶ πάρα πολὺ ἐπικίνδυνη· οἱ ἀκαταμάχητοι στὴν ξηρὰ Μακεδόνες δὲν ἔπρεπε νὰ παραδοθοῦν ἔτσι, ἐπ' οὐδενί, στοὺς βάρβαρους, μὲς στὴ θάλασσα, στοιχεῖο ξένο τους, ὅπου πάμπολλα πρέπει κανεὶς νὰ φοβᾶται καὶ νὰ περιμένῃ ἀπρόβλεπτα· ἐνῶ καὶ μιὰ ἦττα τώρα, ὄχι μόνο σοβαρὰ λιγότευε τὶς ἐλπίδες τῆς ὄλης ἐκστρατείας, παρὰ καὶ στοὺς Ἕλληνας θάδινε τὸ σύνθημα τῆς ἀνταρσίας. Τὸ ἀποτέλεσμα, ἐξ ἄλλου, σὲ περίπτωσι νίκης, σπουδαῖο δὲ θάτανε, γιὰτὶ ἀπομόνη τῆς ἢ πορεία τῶν πολεμικῶν πραγμάτων στὴν ξηρὰ θ' ἀχρηστέψῃ τὸν περσικὸ στόλο, καὶ τοῦτο ἦτανε τὸ νόημα καὶ τ' ἀετοῦ, ποὺ σὲ ξηρὰ πῆγε καὶ κάθησε: πῶς δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ξηρὰ θὰ νικοῦσε τὸ στόλο τῶν Περσῶν! Κι ὅσο γιὰ τ' ἄλλα, ὄχι, διόλου δὲ φτάνει νὰ μὴ χάσῃ κανεὶς τίποτα· γιὰτὶ καὶ τὸ νὰ μὴν κερδίσῃ τίποτα, εἶναι κιόλας χάσιμο!..

Ἔτσι ὁ στόλος ἔμειν' ἤσυχος στὴν παραλία τῆς Λάδης.

Τότ' ἔφτασε στὸ στρατόπεδο τοῦ Μεγαλέξαντρου κάποιος ἐγκριτος μιλῆσιος, ὁ Γλαύκιππος, γιὰ νὰ πῆ, ἐκ μέρους καὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν μισθοφόρων ποὺ κράταγαν τὴν πόλη, πῶς πρόθυμη ἦναι ἡ Μίλητος ν' ἀνοίξῃ πύλες καὶ λιμάνια τῆς καὶ στοὺς δυό, καὶ σὲ Μακεδόνες καὶ σὲ Πέρσες, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἔπαυε νὰ τὴν πολιορκῇ!

Καὶ τότ' ἐκεῖνος τ' ἀπάντησε πῶς δὲν ἤρθε στὴν Ἀσία γιὰ νὰ τοῦ φτάνῃ ὅ,τι θάχαν τὴν εὐαρέσκεια νὰ τοῦ προσφέρουν, καὶ θάβρῃ τρόπο νὰ κἀνῃ ἐκεῖνο ποῦθελε — ὅπου μόνο ἀπ' τὴ γενναιοφροσύνη του πιά θὰ μπορούσαν νὰ ἐλπίζουν ὕστερα γιὰ τὴν ἀθέτησι τῆς ὑπόσχεσις ποῦ ἔφερε σὲ τόσο ἀξιόποινη καὶ μάταιη ἀντίστασι τὴν πόλη — κι ὅτι ἄρα μπορεῖ τώρα ὁ Γλαύκιππος νὰ πάρῃ φόρα καὶ νὰ τρέξῃ στὴν πόλη νὰ τοὺς πῆ νὰ ἐτοιμάζωνται γιὰ μάχη τὴν αὐγὴ!..

Καὶ πράγματι, τ' ἄλλο πρῶι μπῆκαν μπρὸς οἱ κριοί, κ' οἱ πολιορκητικὲς μηχανὲς ἄρχισαν νὰ δουλεύουν, ὅπου σὲ λίγο ἔσπασ' ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ τεῖχη! Ὁρμησαν οἱ Μακεδόνες στὴν πόλη· καὶ τὰ πλοῖα τους, σὰν εἶδαν τὴν ἔφοδο, κινήθηκαν μὲ τὰ κουπιά, καὶ κλείσαν ὁλότελα τὸ λιμάνι, μὲ τὶς τριῆρεις πυκνὰ-πυκνὰ κι ἀντίπλωρα ταγμένες, νὰ κἀνουν φράγμα — ὥστε κι ὁ περσικὸς στόλος νὰ μὴ μπορῇ τυχὸν νὰ βοηθήσῃ, καὶ γιὰ τοὺς Μιλῆσιους νὰ μὴν ὑπάρχῃ περίπτωσι νὰ ξεφύγουν νὰ σω-

θοῦν στοὺς Πέρσες. Οἱ Μιλήσιοι, λοιπόν, κ' οἱ μισθοφόροι, παραζορισμένοι ἀπὸ παντοῦ στὴν πόλη καὶ δίχως καμμιά πιά ἐλπίδα, προσπάθησαν νὰ σωθοῦνε φεύγοντας· καὶ καμπόσοι, κολυμπῶντας πάνω στὶς ἀσπίδες, βγῆκαν σ' ἐν' ἀπ' τὰ βραχόνησα κεῖνα τῶν λιμανιῶν τους, κι ἄλλοι μὲ βαρκοῦλες πάλεψαν νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὶς μακεδονικὲς κ' ἑλληνικὲς τριήρεις, οἱ περισσότεροὶ ὅμως σκοτώθηκαν μὲς στὴν πόλη. Κ' οἱ Μακεδόνες πιά, ἔχοντας κυριέψει τὴ Μίλητο, ἦταν ἔτοιμοι, μ' ἐπιπεφαλῆς τὸν Ἀλέξανδρο — κ' εἶχαν ἀπλώσει καὶ τὶς σκάλες κιάλας ἀπ' τὰ καράβια — νὰ κάνουν ἀπόβαση στὸ νησί, γιὰ ν' ἀποτελειώσουν αὐτοῦ καὶ τοὺς *φυγάδες*· ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως τοὺς λυπήθηκε τοὺς γενναίους πούταν ἀποφασισμένοι ἀκόμα νὰ πολεμήσουνε καὶ νὰ πεθάνουν, κ' εἶπε νὰ μὴν τοὺς χτυπήσουν, παρὰ νὰ τοὺς χαρίσουν τὴ ζωή, ἂν ἔμπαιναν νὰ ὑπηρετήσουν στὸ στρατό του· ἔτσι σώθηκαν τραχόσιοι Ἕλληνες μισθοφόροι, ὅπως κι ὅσοι μιλήσιοι δὲ σκοτώθηκαν στὴ μάχη. Ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἄφησ' ὅλους νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι.

Οἱ Πέρσες μὲ τὸ στόλο τους βλέπαν τὴν ἄλωση τῆς Μιλήτου ἀπ' τὴ Μυκάλη χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ κάνουν τίποτα γιὰ νὰ τὴ σώσουν· κάθε μέρα βγαῖναν γιὰ νὰ προκαλέσουν τὸν ἀντίπαλο στόλο καὶ τὸ βράδυ γύρναγαν ἄπραχτοι στὴν παραλία τ' ἀκρωτήριου - ἄσκημη θέση κιόλα, δίχως νερό, π' ἀναγκάζονταν νὰ πλὲν ὀληνύχτα γιὰ νὰ πάρουν ἀπὸ τὸ Μαϊάνδρο, πάνω κι ἀπὸ 20χλμ μακριά. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐξ ἄλλου σκέφτηκε νὰ τοὺς κἀν νὰ φύγουν κι ἀπ' αὐτοῦ, χωρὶς νὰ κουνήσῃ κἀν τὸ στόλο του ἀπὸ τὴν τόσο σίγουρη (καὶ μαζὶ προστατευτικὴ τῆς Μιλήτου) θέση του, στέλνοντας ὑπὸ τὸ Φιλῶτα τὸ ἰππικό, καὶ 3 τάγματα πεζικοῦ, σ' ὄλο τὸ μᾶκρος τῆς ἀκτῆς ἴσαμε τ' ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης, νὰ ἐμποδίζουν κάθε ἀπόβαση τῶν ἐχθρῶν - ἔτσι ποὺ ἀποκλεισμένοι, κατὰ κάποιον τρόπο, μὲς στὴ θάλασσα, καὶ δίχως νερό, ἀναγκάζονταν νὰ πλὲν στὴ Σάμο γιὰ νὰ παίρνουν τ' ἀπαραίτητα, κ' ὕστερα νὰ ξαναγυρνᾶν καὶ νὰ ξαναπαρατάσσωνται γι' ἀγῶνα, ποὺ διαρκῶς ἐπιζητοῦσαν. Ὅπου λοιπόν, καθὼς ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔμεν' ἤσυχος στὴ Λάδη καὶ δὲν παρασυρόταν σὲ ναυμαχία, στείλαν αὐτοὶ 5 πλοῖα κατὰ τὸ λιμάνι πούταν ἀνάμεσα στὸ στρατόπεδο καὶ τὰ μικρὰ νησιά καὶ χῶριζε τὸ στρατὸ ἀπ' τὸ στόλο, γιὰ νὰ πιάσουν ἄδεια τὰ πλοῖα καθὼς οἱ ναῦτες σκόρπιζαν δῶ κ' ἐκεῖ νὰ μαζέψουν ξύλα κι ὄτι ἄλλο χρειάζονταν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως εἶδε τὰ 5 κεῖνα πλοῖα νὰ ζυγώνουν, κι ἀμέσως διάταξε νὰ ἐπανδρώσουν μ' ὅσους αὐτεὲς βροῦν 10 τριήρεις καὶ νὰ τὶς στείλουν νὰ τὰ κυνηγήσουν. Τὰ περσικά, πρὶν τοὺς πλησιάσουν, στρίψαν γρήγορα πίσω γιὰ τὸ στόλο τους· ἀλλ' ἓνα τους, ποὺ δὲν ἔπλεε γρήγορα, τόπιασαν οἱ Μακεδόνες - κ' ἦταν ἀπ' τὴν Ἴασο τῆς Καρίας.

Κ' ύστερ' άπ' αυτό, χωρίς άλλο τίποτα νά προσπαθήση κατά τής Μιλήτου, ό περσικός στόλος έφυγε για τή Σάμο.

Άπό τά τελευταία περιστατικά ό Άλέξανδρος πείστηκε πιά πώς ό περσικός στόλος δέ θάπαιζε άλλο σπουδαίο ρόλο στις κινήσεις του στρατού τής ξηρᾶς, παρ' αντίθετα, όσο θά κυριεύωντ' όλο και πιό πολλά παράλια, τόσο και θά ξηλώνεται κείνος άπ' τήν ήπειρο και θ' αναγκάζεται όλο και παραπάνω ν' απέχη από έπεμβάσεις σε κρίσιμες πολεμικές έπιχειρήσεις, γυρνοβολώντας, καθώς τώρα, εκεί στα νησιά. Έρχοντας, έξ άλλου, τήν έπιθετική του ύπεροχή στην ξηρά, ό Άλέξανδρος είδε πώς ή ναυτική του δύναμη, άνήμπορη νά τά βγάλη πέρα με τήν πάνω-κάτω τριπλάσια του έχθρου, θάμενε διαρκώς περιωρισμένη σ' άμυνα· κι όσο κι άν τουχε φανή χρήσιμη στην άρχή τής έκστρατείας και για τήν ύποστήριξη τών πρώτων κινήσεων του στρατού του, μετά τήν κατάπτωση τής περσικής δύναμης στη Μικρασία δέν τόν βοηθοῦσε πιά και τόσο, ένῶ και κόστιζε πάρα πολύ: 160 τριήρεις χρειάζονταν 30000 ναῦτες και πλήρωμα, δηλαδή άλλους τόσους σχεδόν όσους είχε ό στρατός πού θά κατάλυε τό περσικό κράτος· και τό έξοδο κάθε μήνα έφτανε πάνω κι άπό 50 τάλαντα, για μισθούς, κι άλλα τόσα για συντήρηση, χωρίς όλος αυτός ό στόλος νάχη κάθε μέρα και κατακτήσεις και λεηλασίες, όπως ό στρατός, πού γι' αυτό κ' ή συντήρησή του δέν ήταν πολυ άκριβότερη. Τά ταμεῖα του Μεγαλέξαντρου είχαν άδειάσει, και δέ μπορούσε, για τήν ώρα, νά περιμένη σπουδαία έσοδα, άφου κ' οι άπελευθερωμένες έλληνικές πόλεις άπαλλάχτηκαν από τούς φόρους, κ' οι άλλες, τών ντόπιων νά ποῦμε, δέν ήταν βέβαια για νά ληστεύωνται ή νά δίνουν εισφορές, παρὰ μόνο νά φορολογοῦνται, στα παλιά όμως και πολυ χαμηλά έπίπεδα. Γι' αυτό λοιπόν τό φθινόπωρο του 334 διάλυσε τό στόλο του, κρατώντας λίγα μεταγωγικά σ' όλο τό μάκρος τής παραλίας, και μες σ' αυτά και τά 20 άθηναϊκά, είτε για νά τιμηση έτσι τούς Άθηναίους, είτε και για νά τούς κρατάη πιστούς - άν τυχόν και τράβαγε ό περσικός στόλος κατά τήν Ελλάδα.³⁶²

Ύστερ' άπ' τή διάλυση του στόλου του ό Άλέξανδρος έκρινε πώς χρειζόταν νά καταλάβη κάθε ναυτική περιοχή και κάθε λιμάνι, για νά πετύχη έτσι τόν άποδοτικό ήπειρωτικό άποκλεισμό, πού θ' άχρήστευε όλότελα τόν περσικό στόλο. Στα παράλια λοιπόν του Αιγαίου έμενε περσική άκόμα ή Καρία - όπου βέβαια ό πιό σοβαρός στόχος ήταν ή πολυ όχυρή Άλικαρνασσός, τόσο για τήν κρίσιμη θέση της στην είσοδο

362 'Ο Διόδωρος λέει πως κάποιοι συγγραφείς θαύμασαν τή διάλυση του στόλου σαν τέχνασμα του Μεγαλέξαντρου για ν' αναγκάση τούς Μακεδόνες νά πολεμήσουν γενναία, άποκλείοντάς τους τό γυρισμό. Άλλ' αυτό δέ θάταν τιμητικό, ούτε για τή στρατηγική του εύφια, ούτε για τή γενναιότητα των στρατιωτών του.

τῆς θάλασσας ἐκεῖνης, ὅσο καὶ γιὰ αὐτοῦ τώρα εἶχαν μαζευτῆ ν' ἀντισταθοῦν ὄλα τὰ ὑπολείμματα τῆς περσικῆς δυνάμεως στὴ Μικρασία. Πρὶν ἀπὸ μισὸν αἰῶνα περίπου, ἡ Καρία, ἐπὶ Ἀρταξέρξη τοῦ β', εἶχε περιπέσει στὴν ἐξουσία τοῦ Ἑκατόμου - δυνάστη τῆς Ἀλικαρνασοῦ, ποὺ κατ' ὄνομα σατράπης τῆς Περσίας ἦταν πράγματι σχεδὸν ἀνεξάρτητος κ' ἔτοιμος, στὴν πρώτη εὐκαιρία, νὰ πολεμήσῃ κιόλας³⁶³ γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία του. Μετάθεσε καὶ τὴν ἔδρα του μάλιστα παραμέσα, στὰ Μύλασα, καὶ κατάφερε ἀποκεῖ ν' ἀπλώσῃ τὴν ἐξουσία του σημαντικά. Ὁ γιὸς καὶ διάδοχός του Μαύσωλος, βασιτῶντας τὴ γραμμὴ τοῦ πατέρα του, μεγάλωσε κι αὐτὸς μὲ κάθε τρόπο τὴ δυνάμη καὶ τὰ πλούτη του. Μὲ τὴ Λυκία μετὰ, ποὺ τοῦ δόθηκε κι αὐτὴ,³⁶⁴ κάτεχε πιά δυὸ σπουδαῖες ναυτικὲς ἐπαρχίαι τῆς Μικρασίας, κ' ἔτσι κατάφερε ν' ἀναπτύξῃ καὶ παραπάνω τὴ ναυτικὴ του δυνάμη - πούχε πρωτοσκαρῶσει ὁ πατέρας του, καὶ σὰ ναύαρχος ἄλλωστε τῆς Περσίας, στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Κύπρου. Ξαναμετάθεσε λοιπὸν κι αὐτὸς τὴν ἔδρα του στὴν Ἀλικαρνασό (ποὺ τὴ μεγάλωσε κιόλα, συνοικίζοντας 6 μικρὰ χωριά) κ' ὑποκινῶντας τὸ Συμμαχικὸ Πόλεμο κατὰ τῶν Ἀθηναίων, γιὰ νὰ λιγοστέψῃ τὴ ναυτικὴ τους δυνάμη, ἄπλωσε χέρι καὶ κατὰ τῆς Μιλήτου.³⁶⁵ Σὰν πέθανε, τὸν διαδέχτηκε, κατὰ τὰ καρικὰ ἔθιμα, ἡ ἀδερφή καὶ γυναῖκα του, ἡ Ἀρτεμισία. Σὰν πέθανε κι αὐτὴ, πῆρε τὴν ἀρχὴ ὁ δευτέρως ἀδερφός του, ὁ Ἰδριεύς, τὸ 349, ποὺ τὸν βοήθησαν οἱ περιστάσεις καὶ καθυπόταξε τὴ Χίο, τὴν Κῶ, τὴ Ρόδο. Τὸ 343 τὸν διαδέχτηκε κι αὐτὸν ἡ ἀδερφή καὶ γυναῖκα του, ἡ Ἄδα, ἀλλ' ἔπειτ' ἀπὸ 4 χρόνια τῆς ἄρπαξε τὴν ἐξουσία ὁ ἀδερφός της Πιζώδαρος καὶ δὲν τῆς μείνανε παρὰ τ' Ἄλινδα, φρούριο πολὺ γερὸ πάνω στὰ βουνά. Ὁ Πι-

363^ε Θεόπομπος [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ 103] ἀπ' τὸ Φώτιο, 120a Ἰσοκράτης, *Πανηγυρικός*, 162, ποὺ τότε λέει *Καρίας ἐπίσταθμον* Ὁ γιὸς τοῦ Μαύσσωλλος εἶναι σατράπης (*ἐξαιθραπέων*[]) τῆς Καρίας (*CIG*, II, ἀρ 2691c, [Hicks-Hill, ἀρ 133, Nachmanson, ἀρ 32 καὶ Ditt, *Syll.*, ἀρ 167])

364^η Αὐτὸ προκύπτει ἀπ' τὸν [Ἀριστοτέλη,] *Οἰκονομικὸς Β'*, 1348a· καὶ καὶ μὲν λέει ὁ Ἰσοκράτης, τὸ 380, *Λυκίας δ' οὐδ' εἰς πώποτε Περσῶν ἐκράτησεν*, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ ἀνυπόταχτη αὐτὴ ὁμοσπονδία νὰ δόθηκε ἀργότερα στὸ Μαύσωλο γιὰ νὰ τὴ βάλῃ σὲ τάξη τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου θάνατι κ' ἡ (πολὺ σπασματικὴ δυστυχῶς) ἐπιγραφή, ποὺ ἐξέδωκε ὁ G Hirschfeld (*Monatsbericht. der Berl. Akad.*, 1874, 716, [Nachmanson, ἀρ 31, *TAM*, II, 3, ἀρ 1183, Bengtson, *Staatsvertrage*, II, ἀρ 260]), καὶ περιέχει, προφανῶς, συνθήκη Μαύσωλου καὶ Φασήλιδας.

365 Γνωστὸ εἶναι ὅτι κατὰ τὸ Συμμαχικὸ Πόλεμο οἱ δυνάστες τῆς Καρίας εἶχαν φρουρὲς στὴ Ρόδο, Κῶ, Χίο - κι ὁ Δημοσθένης λέει, στὸν *Περὶ τῆς εἰρήνης*, 25 *ἔωμεν* [] *τὸν Κῆρα τὰς νήσους καταλαμβάνειν, Χιον καὶ Κῶν καὶ Ῥόδον* Ὅτι ἀπλώθηκαν ὡς τὴ Μίλητο, φαίνεται ἀπ' τὸν Πολύαινο, Στ' 8 *ἀλλ' ἀμφίβολο ἂν τὰ νομίσματα τῆς Μιλήτου μὲ τίς ἐπιγραφὰς EK καὶ MA* πρέπει ν' ἀναχθοῦν στὸν Ἑκατόμνο καὶ τὸ Μαύσωλο (Waddington, *Mélanges de Numismatique*, 14.)

ξώδαρος και πόλεμο ακόμα σχεδίαζε να κάνει για την πλήρη ανεξαρτησία του από την περσική άρχη, και γι' αυτό γύρευε και συνοικέσιο με τὸ βασιλικὸ γένος τῆς Μακεδονίας, πού οἱ σκοποὶ του βέβαια γιὰ τὴν Ἀσία δὲν ἦταν ἄγνωστοι πιά. Κι ἀπόδειξη τοῦ πόσο εἶχε προωθήσει τὴ φιλοδοξία του ὁ Πιζώδαρος: τ' ὅτι ὡς καὶ χρυσὸ νόμισμα ἔκοψε μὲ τ' ὄνομά του,³⁶⁶ κάτι πού θεωρεῖται πῶς σὲ κανένα σατράπη δὲν ἐπιτρεπόταν.³⁶⁷ Τὰ σχέδιά του ὅμως γιὰ σύνδεση μὲ τὸν οἶκο τῆς Μακεδονίας χάλασαν, καθὼς εἶδαμε, λίγο πρὶν ἀπ' τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου - ὅποτε κι αὐτός, προλαβαίνοντας σχετικὴ ἐπιθυμία τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, παντρεύει τὴν κόρη του μ' ἓναν πέρση εὐγενῆ, τὸν Ὀροντοβάτη,³⁶⁸ πού ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Πιζώδαρου γίνεται κύριος τῆς καρικῆς δυναστείας.³⁶⁹

Ὅταν λοιπὸν εἰσβάλλῃ ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Καρία, ἡ Ἄδα τρέχει νὰ τὸν προυπαντήσῃ - καὶ τοῦ ὑπόσχεται κάθε βοήθεια, βεβαιώνοντάς τον πῶς ἡ φιλία της θὰ τοῦ φέρῃ φίλους ὄλους τοὺς ἰσχυροὺς τῆς χώρας πούταν δυσारेστημένοι ἀπ' τὴς ἑξαιτίας τοῦ Ὀροντοβάτη ἀνανεωμένες τώρα σχέσεις μὲ τὴν Περσία, καὶ θάρχονταν ἀμέσως μὲ τὸ μέρος της, πάντα ἐνάντιας τῶν Περσῶν καὶ φίλης τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ τοῦ γύρευε κιόλας ἡ Ἄδα νὰ τὸν υἱοθετήσῃ, σὰν ἐγγύηση καὶ γιὰ τὴν πίστη της.

Ἐκεῖνος δὲν τὴν ἀπογοήτεψε, μ' ἀποτέλεσμα νὰ παραβγαίνουν οἱ Κᾶρες ποιός νὰ τοῦ πρωτοπαραδοθῇ· ἀλλὰ κ' οἱ ἑλληνικὲς πόλεις βέ-

366^ε ΠΙΞΩΔΑΡΟΥ (μὲ Ω κι ὄχι Ο, ὅπως κάνει τὴ μεταγραφὴ ὁ Pinder, *Die antiken Munzen des Berliner Mus.*, 1851, ἀρ 350 351) Γιὰ τὰ χρυσὰ νομίσματά του βλ. Brandis, *Munzwesen Vorderasiens*, 475 [Head, *HN²*, 630.]

367^ε [Παρόμοια καὶ ὁ Ὀρόντης, ὅταν ἐπαναστάτησῃ κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ β' (σ. 58), ἔκοψε νομίσματα χάλκινα, ἀσημένια καὶ χρυσὰ στὴ Λάμψακο καὶ τὴς Κλαζομενές. (Head, *HN²*, 597) Κανονικὰ ὅμως, στοὺς σατράπες καὶ τοὺς στρατηγούς τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, καθὼς καὶ στὴς ἑλληνικὲς μικρασιατικὲς πόλεις, ἐπιτρεπόταν ἡ κοπὴ ἀσημένιων μόνον. Ἐχομε τοῦ Μαζαίου, τοῦ Φαρνάβαζου, τοῦ Δατάμη στὴν Κιλικία, Παφλαγονία καὶ Καππαδοκία, τοῦ σατράπη τῆς Λυδίας καὶ Ἰωνίας Σπιθριδάτη κ. ἄ. Ἀλλ' ὅπωςδῆποτε, ἡ κοπὴ χρυσοῦ νομίσματος ἀποτελοῦσε σημάδι ἀποστασίας καὶ σύγκρουσης μὲ τὸ Μεγάλο Βασιλιά (βλ. *RE*, XVIII, 1, 1165-6, Ὀρόντης 6, καὶ ΠΑ, 1, 135-6, VI, *Das Munzrecht der Satrapen*)]

368^ε ΘΘΟΝΤΟΠΑΤΟ (στὸν Mionnet, III, 400s VI t.7, 5) κι ὄχι Ὀροντοβάτης, ὅπως φέρεται στὸν Ἀρριανό, Α' 23, 1 καὶ 8 Γιὰ τὴ σειρά τῶν δυναστῶν τῆς Καρίας· Στράβων, ΙΔ' 656-7 Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸ νὰ ἐξακριβωθῇ ὁ χρόνος τῆς ἡγεμονίας τοῦ καθενός τους [Κατὰ τὸν Head, *HN²*, 630, τ' ὄνομα στὰ νομίσματα εἶναι Ὀροντοπάτης (Ὁ Berne, ἀρ 594, προτείνει νὰ διορθωθῇ Ὀροντοπάτης στὸν Ἀρριανό)]

369 Ἀρριανός, ὁ π., Στράβων, ὁ π.

βαια περισσότερο, πού τούς αποκατάστησε καί τή δημοκρατία, τούς έδωσ' αὐτονομία καί τις ἀπάλλαξε ἀπό κάθε φορολογία.

Δέν ἀπόμεινε πιά παρὰ ἡ Ἄλικαρνασσός, ὅπου εἶχ' ὑποχωρήσει ὁ Ὀροντοβάτης. Ἐκεῖ ἔχε φτάσει, μέ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ πού νικήθηκε στό Γρανικό, κι ὁ Μέμνων δέν εἶχε βρῆ εὐκαιρία καί πρόσφορες περιστάσεις νά ὀργανώσει καμμιά σοβαρή ἀντίσταση οὔτε στήν Ἐφεσο οὔτε στή Μίλητο, κ' ἔλπιζε τώρα, μέ τὸ σατράπη τῆς Καρίας, νά μπορέσουν νά κρατήσουν τήν τελευταία κρίσιμη τούτη θέση στή μικρασιατική παραλία. Ἡ Ἄλικαρνασσός, μέ γερὸ τεῖχος ἀπὸ τρεῖς μεριές, καί στό νοτιὰ τὸ λιμάνι της, εἶχε 3 φρούρια: τὴν ἀκρόπολή της στοὺς βορεινοὺς λόφους, τὴ Σαλμακίδα στή νοτιοδυτική γωνιά, πολὺ κοντὰ στή θάλασσα, στὸν ἰσθμὸ τῆς χερσονήσου, πού κλειν' ἀπὸ δυτικά τὸν κόλπο της, καί τ' ἀνάκτορα, σὲ μικρὸ νησί, στό στόμιο τοῦ λιμανιοῦ της, πού ἔταν στό μυχὸ τοῦ κόλπου. Ὁ Μέμνων ἔστειλε τὴ γυναῖκα του καί τὰ παιδιὰ του στό *Μέγα Βασιλέα*, λέγοντας βέβαια πὼς γιὰ νά τούς ἔχη μακριὰ ἀπὸ κάθε κίνδυνο, πράγματι ὅμως γιὰ νά δώσει ἐγγύηση τῆς πίστεως του, πού ἀπὸ πολλοὺς εἶχε θεωρηθῆ ἀμφίβολη ἐπεὶδ' ἦταν ἔλληνας· κι ὁ *Δαρεῖος*, γιὰ νά τιμῆσῃ τὴν ἀφοσίωσή του αὐτῇ, μὰ καί γιὰ νά παράσχῃ ὅπωςδὴποτε στήν ἀναμφισβήτητη στρατηγική του εὐφυῖα δυνατότητα ν' ἀποδώσῃ, τὸν ἔκαν' ἀρχηγὸ τοῦ περσικοῦ στόλου κι ἄρχοντα ὅλης τῆς παραλίας.³⁷⁰ Ἄν ἀπόμεινε κάτι ἀκόμα νά σωθῆ τῆς Περσίας, μόν' αὐτὸς φαινόταν ἱκανὸς νά τὸ σώσῃ. Μὲ μεγάλη δραστηριότητα λοιπὸν ὁ Μέμνων ὀργάνωσε γι' ἀντίσταση τὴν πάντως ὀχυρὴ Ἄλικαρνασσό, καί μέ νέα ὀχυρωματικὰ ἔργα, καί μάλιστα μέ φαρδεῖα καί βαθεῖα τάφρο,³⁷¹ κι αὐξήσε τὴ φρουρά της, πούταν ἀπὸ πέρσες καί μισθοφόρους, ἔμπασε καί τις τριήρεις στό λιμάνι τῆς πόλης,³⁷² καί γιὰ ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας, ἀλλὰ καί γιὰ τροφοδοσία, σὲ περίπτωσι μακρότερης πολιορκίας. Ἀκόμα καί τὸ νησί ὠχύρωσε, τὴν Ἀρκόνησο, πού δεσπόζει στόν κόλπο ἀπ' τὴν ἀνατολή, κ' ἔστειλε καί φρουρὲς στή Μύνδο, Καῦνο, Θῆρα, Καλλιπόλη,³⁷³ κάνοντας γενικὰ τὰ πάντα γιὰ νά

370 Ἀρριανός, Β' 1, 1 τοῦ τε ναυτικοῦ παντὸς ἡγεμῶν [] καί τῆς παραλίου ζυμπάσης Μετὰ ἔρχεται ὁ Αὐτοφραδάτης κι ὄχι βέβαια ὁ παλιός, πού πολέμησε — σὰν πύνακος 6, — ὑπὲρ τοῦ *Μεγάλου Βασιλέως*, πρὶν 30 χρόνια, τοὺς ξεσηκωμένους σατράπες, ἀλλ' αὐτὸς, ἀναμφίβολα, πού πρὶν ἀπὸ λίγο χτύπησε τὴν Ἐφεσο

371² [Βιβλιογραφία γιὰ τὴν πολιορκία Kromayer-Veith, *Schlachten-Atlas*, 44-5 (καί πίνακας 6, σχέδιο 4), Fuller, 200-6, Σαράντης, Α' 271-6, Bosworth, I, 143-51, Seibert, *Eroberung*, 46-8]

372 Ὅτι ὁ στόλος εἶχ' ἔρθει στήν Ἄλικαρνασσό προκίπτει ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 20, 3 αἶ τε τριήρεις ἐφόρμουν τῷ λιμένι

373² Ἀρριανός, Β' 5, 7 [Γιὰ τὴ Θῆρα καί τὴν Καλλιπόλη βλ Bosworth, I, 196.]

καταστή ή 'Αλικαρνασσός δραστικώτατο πράγματι επιχειρησιακό κέντρο και προπύργιο κατά τής προέλασης τών Μακεδόνων. Γι' αυτό και πολλοί άπ' τήν αντίπαλη έλληνική παράταξη πέρασαν σ' αυτήν, όπως οί άθηναίοι Έφιάλτης και Θρασύβουλος, κι ό λυγκηστής Νεοπτόλεμος (άπό κείνους πού δραπέτευσαν μετά τή δολοφονία του Φίλιππου), κ' ίσως κι ό γιός του 'Αντίοχου, ό 'Αμύντας, μέ τούς μισθοφόρους άπ' τήν Έφεσο. "Όλοι αυτοί σκέφτονταν πώς άν κατάφερναν στην όχυρή τούτη θέση ν' άντισταθοϋν, καθώς θαλασσοκρατούσε ό περσικός στόλος, οί Μακεδόνες θ' άποκόπτονταν άπ' τήν πατρίδα τους, και δε θάταν πιά τόσο δύσκολο νά ξαναεπαναστατήση για τήν έλευθερία της ή Έλλάδα.

"Έφτας' εκεί κι ό 'Αλέξανδρος' και προβλέποντας πολιορκία πού θά κρατούσε, στρατοπεδεύει ένα χιλιόμετρο άπό τά χαρακώματα τής πόλης.

Τις συμπλοκές ξεκίνησαν οί Πέρσες, κάνοντας επίθεση κατά τών Μακεδόνων μόλις είχαν φτάσει - κι άποκρούστηκαν χωρίς πολϋ κόπο. Σε λίγες μέρες, ό 'Αλέξανδρος, μέ μεγάλο μέρος του στρατού³⁷⁴ προελαύνει βορειοδυτικά, γύρ' άπ' τήν πόλη, νά δή τά τείχη, αλλά και για νά καταλάβη άπό κεί τήν κοντινή Μύνδο (πού μπορούσε νά παίξη κρίσιμο ρόλο στην έπιτυχία τής πολιορκίας), γιατ' ειλ' ύπόσχεση άπ' τή φρουρά της πώς θά του τήν παράδιναν, άν έφτανε τή νύχτα μπρός άπ' τις πύλες της' κι αυτός λοιπόν πήγε, μά κανείς δεν τ' άνοιξε' και τότε θύμωσε, πού τον είχαν έτσι ξεγελάσει, κ' επειδή δεν είχε και σκάλες μαζί του, μήτε πολιορκητικές μηχανές, γιατί ό στρατός δεν είχε βγή προετοιμασμένος και για έφοδο, διάταξ' εκεί τούς όπλίτες του άμέσως τάρτα νά ζυγώσουν τά τείχη και νά πιάσουν μ' ό,τ' είχαν νά τά ύπονομεϋούν! Ένας πύργος έπεσε, αλλά δεν ήταν και τόσο τό ρήγμα πού νά μπορέσουν άπ' αυτό νά χτυπήσουν' κ' οί άλλοι, άμα είδαν τό πρωι τί γινόταν, στείλαν άμέσως άπ' τή θάλασσα βοήθεια στη Μύνδο. "Έτσι ό 'Αλέξανδρος άναγκάστηκε νά γυρίση άπραχτος στη θέση του, μπρός στην 'Αλικαρνασσό.

Κι άρχισε τότε ή πολιορκία τής πόλης... Πρώτα, μέ πολλές χελώνες, πού τούς κάλυπταν, γιόμισαν τήν τάφρο, 6-7μ βάθος και 13-14 πλάτος, για νά μπορέσουν νά ζυγώσουν κοντά τούς πύργους, πού μέ δαύτους σάρωναν τά τείχη άπ' τούς άμυνομένους, και τις μηχανές πού 'καναν τά ρήγματα.³⁷⁵ Κ' ενώ οί πύργοι φτάσανε κιόλα κοντά στα τεί-

374 Πήρε μαζί του τις ίνες του ίππικού, τούς ύπασπιστές, και τις τρεις τάξεις, του 'Αμύντα, του Περδίκκα και του Μελέαγρου

375 Οί ίσπεδώσεις πού γίναν κατά τή διάρκεια τής πολιορκίας, κ' ή κατασκευή μηχανών, μάς επιτρέπουν νά συμπεράνουμε μέ βεβαιότητα, ότι άπ' τή στρατιά δεν έλειπαν τά ατεχνικά όπλα - άν και πρέπει νά παραδεχτούμε πώς οί μάχιμοι

χη, βγήκαν οί πολιορκούμενοι τή νύχτα νά βάλουνε φωτιά στίς μηχανές· ἀλλά ξύπνησαν στό στρατόπεδο οί Μακεδόνες κ' ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τίς προφυλακές· ὅπου σέ λίγο οί ἐχθροί ἀναγκάστηκαν νά γυρίσουν στήν πόλη, χωρίς νάχουνε πετύχει τίποτα. Καί τότε, μέσ στούς 175 νεκρούς βρέθηκε κι ὁ λυγκηστής Νεοπτόλεμος. Ἀπό τοὺς Μακεδόνες 10 μονάχα σκοτώθηκαν,³⁷⁶ ἀλλά τρακόσιοι τραυματίστηκαν, γιατί στό σκοτάδι δέ μπορούσαν νά φυλαχτοῦν ὅπως ἔπρεπε.

Κι ἀφοῦ λοιπόν ἄρχισαν τή δουλειά τους οί μηχανές, δυὸ πύργοι πέσανε, καί τ' ἀνάμεσα μεσοπύργιο τῆς βορειανατολικῆς πλευρᾶς τῆς πόλης, ἐνῶ ἄλλος ἕνας πύργος ἔπαθε τέτοια βλάβη πού μέ λίγ' ὑπονόμευση θάπεφτ' εὐκολα. Καί μιὰ μέρα τότε — θάταν δειλινό — καθῶς τὰ πίναν ἐκεῖ δυὸ τῆς φάλαγγας τοῦ Περδίκκα σ' ἀντίσκηνό τους, καί κοκκορεύονταν ὁ ἕνας στόν ἄλλο, ποιός εἶν' αὐτός καί τί μπορεῖ πιά, παίρνουνε κι ὄρκο, ξαναμμένοι αὐτοῦ κι ἀπ' τὸ κρασί, πῶς οί δυὸ τους, ἔτσι σκέτοι, μέ τὰ δόρατά τους μόνο καί τήν παλληκαριά τους θά πάρουνε τήν Ἀλικαρνασό, καί θά συγυρίσουνε μέσα κι ὄλους τοὺς δειλοὺς τοὺς Πέρσες! Κι ἀρπᾶνε λοιπόν δόρυ κι ἀσπίδα, κι ὄρμᾶν, χωρίς πολλὰ-πολλά, κατὰ τὰ τεῖχη, βροντῶντας τ' ἄρματα τους καί φωνάζοντας πρὸς τίς ἐπάλλξεις! Κι ἀποπάνω, βλέποντάς τους, βγήκαν νά τοὺς χτυπήσουν. Κι αὐτοὶ δὲν ὑποχωροῦσαν, παρὰ σκότωναν ὅποιον τοὺς ζύγωνε καί ρίχναν κι ἀπὸ μακρυὰ κατὰ ὄσων κάναν πίσω· οί ἐχθροὶ ὅμως ὄλο καί περισσότεροι πλάκωναν, κ' οί δυὸ ἄντρες, πού κι ἀπὸ χαμηλότερα κεῖ ἀγωνίζονταν, παραλίγο καί νά σκοτώνονταν ἔτσι πολλοὶ πού τοὺς χίμαγαν. Στὸ μεταξὺ, ὅμως, κι ἄλλοι, ἀπ' τὸ στρατόπεδο, πούδανε τήν τρελλή αὐτὴν ἐπίθεση, τρέξανε νά βοηθήσουνε, κι ἄλλοι ἀπὸ τήν πόλη, καί μαζεύτηκαν τόσοι πούγινε μάχη γερὴ κάτω κεῖ ἀπ' τὰ τεῖχη! Κ' οί Μακεδόνες νίκησαν, καί τοὺς κάναν πίσω, καί τοὺς σπρῶξαν πρὸς τίς πύλες· κι ὅπως εἶχαν τὰ τεῖχη ρήγματα κ' ἦταν σχεδὸν καί χωρίς ὑπερασπιστὲς προσώρας, φάνηκε, γιὰ μιὰ στιγμή, πῶς μονάχα ἡ διαταγὴ ἔλειπε τοῦ Μεγαλέξαντρου γιὰ γενικὴν ἐπίθεση, κ' ἡ πόλη θάπεφτε.³⁷⁷ Ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲν τὴν ἔδωσε, γιατί προφανῶς ἤθελε τὴν πόλη ἀνέπαφη κ' ἔλπιζε πῶς θά παραδινόταν.

Πίσω ἀπὸ τὰ ρήγματα ὅμως τῶν τειχῶν οί πολιορκούμενοι ἔχτισαν καί νέο τεῖχος - ἡμικυκλικὸ ἀπὸ πύργο σὲ πύργο. Καί κατ' αὐτοῦ

στρατιωτὲς ἐκτελοῦσαν τίς ἐργασίες πού διεύθυναν καί διάταζαν οί μηχανικοὶ
Οἱ πηγές πάντως δὲν παρέχουν ἀκριβέστερα στοιχεῖα

376^ε [Ὁ Ἀρριανὸς ὠστόσο, Α' 20, 10, πούναι καί μοναδικὴ πηγὴ, ἐν προκειμένῳ, ἀναφέρει νεκροὺς τῶν πολιορκούμενων 170 καί μακεδόνων 16]

377 Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ ἱστορεῖται ὁ.π., 21

λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος κατευθύνει τώρα τὰ ἐκπορθητικά του: γέρρα, τὰ πλεχτὰ παραπετάσματα ἀπὸ λυγαριά, καὶ ψηλοὺς ξυλόπυργους, καὶ χελῶνες καὶ κριοὺς αὐτοῦ στὴ γωνιά πούκαν' ἐσοχὴ κ' εἶχε καθαριστῆ ἀπὸ χῶματα καὶ γκρεμίδια κ' εἶχ' ἐτοιμαστῆ γιὰ νέες ἐπιθετικὲς ἐνέργειες. Ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι κάναν πάλι ἀντεπίθεση γιὰ νὰ κάψουν τὶς μηχανές, ἐνῶ ἀπ' τοὺς δυὸ πύργους κ' ἀπ' τὸ τεῖχος ἡ ἐφοδὸς τοὺς ὑποστηριζόταν μὲ μεγάλη ζωνρότητα. Πολλὰ γέρρα καὶ μέρος τῶν ξυλόπυργων πυρπολήθηκαν, τ' ἄλλα τάσωσαν οἱ στρατιῶτες τοῦ Φιλώτα, πούτανε ταγμένοι γιὰ τὴ προφύλαξή τους, ὥσπου πλάκωσ' ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ τότε οἱ ἐχθροὶ πέταξαν δαδιά κ' ὄπλα κ' ὑποχώρησαν στὰ τεῖχη, ἀπ' ὅπου ἐξακολούθησαν νὰ χτυπᾶν ἄγρια τοὺς Μακεδόνες ἀπ' τὰ πλάγια, κ' ἀπὸ πίσω ἐν μέρει.

Ὑστερ' ἀπὸ τόσο ἐπίμονη ἀντίσταση ὁ Ἀλέξανδρος δὲ μπορούσε παρὰ νὰ δυναμώσῃ τὶς προσπάθειές του. Ξανάβαλε λοιπὸν μπρὸς τὶς μηχανές του, ἐπιβλέποντας τώρα καὶ διευθύνοντας ὁ ἴδιος τὴ δουλειά. Τότε ὁ Μέμνων — ἐπειδὴ κ' ὁ Ἐφιάλτης τοῦ ἐπέμενε, καθὼς λέν, νὰ μὴν ἀφήσῃ νὰ φτάσουν δὰ καὶ στ' ἀπροχώρητο — ἀποφάσισε γενικὴν ἐπίθεση.³⁷⁸ Ἐνα τμήμα τῆς φρουρᾶς μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Ἐφιάλτη βγήκε στὸ μέρος τοῦ τεῖχους πού κινδύνευε περισσότερο, ἐνῶ ἄλλοι χτύπησαν τὸ στρατόπεδο τῶν Μακεδόνων ἀπ' τὴ δυτικὴ πύλη, τὸ Τρίπυλο, ἀπ' ὅπου δὲν τοὺς περίμεναν διόλου. Ὁ Ἐφιάλτης πολέμησε γενναίωτα, κ' οἱ γύρα του ρίχναν δαυλοὺς κ' ἄλλα ἐμπρηστικά στὶς πολιορκητικὲς μηχανές, ἀλλ' ἡ ὀρμητικὴ ἐπίθεση τοῦ Μεγαλέξαντρου, καὶ μὲ βροχὴ ἀπὸ βέλη καὶ πέτρες πᾶν' ἀπ' τοὺς ψηλοὺς πολιορκητικοὺς πύργους, τοὺς ἀνάγκασε νὰ ὑποχωρήσουν. Καὶ πολλοὶ σκοτώθηκαν αὐτοῦ πολεμῶντας — ἀνάμεσά τους κ' ὁ Ἐφιάλτης — κ' ἄλλοι, καθὼς φεῦ-

378^ε Διόδωρος, ΙΖ' 26 Ὁ Διόδωρος δίνει γι' αὐτὲς τὶς μάχες γύρω ἀπ' τὴν Ἀλικαρνασσὸ ἓνα σωρὸ λεπτομέρειες, ἀλλ' ὄχι καὶ πολὺ βέβαιες, ἂν μὴ καὶ πολὺ συγκεχυμένες, καθὼς ὅταν λέη πὼς ὁ Νεοπτόλεμος σκοτώθηκε σὰ μακεδόνας στρατηγὸς [ΙΖ' 25, 5. *Ἐποσὸν τινες τῶν Μακεδόνων καὶ σὺν αὐτοῖς Νεοπτόλεμος ἡγεμόν, ἐνῶ ὁ Νεοπτόλεμος, γιὰς τοῦ Ἀραβαίου κ' ἀδερφοῦ τοῦ Ἀμύντα, πολέμησε μὲ τὸ μέρος τῶν Περσῶν (Βλ. Berve, ἀρ 547, Goukowsky, 39, 1) Πάντως, εἴτ' ἡ ἀφήγησις πηγάζει ἀπ' τὸν Κλείταρχο, εἴτ' ἀπ' τὸν Καλλιθένη [ἢ κ' ἀπὸ πληροφορίας ἐλλήνων μισθοφόρων (Kaerst, I, 354, 1, Schachermeyr, 180, 188, Bosworth, I, 147)], φανερὸ πὼς ἡ πηγὴ ἀποσκοποῦσε νὰ ἐπαινέσῃ τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ δὲν ἀποκλείεται βέβαια οἱ νέοι μακεδόνες στρατιῶτες νὰ παίρναν κουράγιο ἀπ' τοὺς παλιότερους ὁ βετεράνος ὁμοῦς Ἀθαρρίας, πού συχνὰ ἐμφανίζεται καὶ στὸν Κούρτιο, εἶναι προφανῶς ἓνας miles gloriosus, δηλαδὴ ἓνας ἀπ' τοὺς τύπους πού χρησιμοποιεῖ κάθε ἱστορικὸς καλλιτέχνης - κ' εἰν' ἴσως ὁ ἴδιος μὲ κεῖνο τὸν Ταρρία, πού κατὰ τὸν [Πλούταρχο], *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης*, Β' 339c, ἔχασε στὴν πολιορκία τῆς Περίνθου τόνα του μάτι [Berve, ἀρ 178, Ἀταρρίας Γιὰ τὴ μορφή τοῦ ὀνόματος Hoffmann, 203-4]*

γαν, μὲς ἀπ' τὰ ἐρείπια τοῦ τείχους, κι ἀπ' τὶς στενὲς τὶς πύλες. Στὸ μεταξὺ, κι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, δυὸ τάγματα ὑπασπιστῶν καὶ μερικοὶ ψιλοὶ πεζοί, ὑπὸ τὸν σωματοφύλακα Πτολεμαῖο, ἀντιτάχτηκαν στοὺς ἐχθροὺς· ἡ μάχη παρατράβηξε, καὶ σκοτώθηκε κι ὁ Πτολεμαῖος αὐτός, κι ὁ χιλιάρχος τῶν ὑπασπιστῶν Ἀδαῖος, κι ὁ τοξάρχης Κλέαρχος, κι ἄλλοι ὀνομαστοὶ ἀρχηγοί, ἀλλὰ στὸ τέλος ἀπόκρουσαν τοὺς ἐπιτιθέμενους· κι ἀπ' τοὺς πολλοὺς ποὺ φεῦγαν ἔσπασ' ἡ γέφυρα πᾶν ἀπ' τὴν τάφρο καὶ κάμποσοι γκρεμίστηκαν καὶ σκοτώθηκαν αὐτοῦ, ἄλλοι ἀπ' ὄσους πέσαν ἀπάνω τους καὶ τοὺς πλάκωσαν κι ἄλλοι ἀπ' τὰ δόρατα τῶν Μακεδόνων. Στὴ γενικὴ τούτη φυγὴ, ὅσ' εἶχαν μείνει στὴν πόλη κλείσαν ἀμέσως τὶς πύλες, γιὰ νὰ μὴν τοὺςμποῦν καὶ Μακεδόνες μὲ τοὺς δικούς τους, ποὺ στριμώχνονταν νὰ σωθοῦν. Κι αὐτοὶ ὅλοι λοιπὸν, οἱ ὄχι καὶ λίγοι, ἄοπλοι καὶ δίχως κουράγιο, χάθηκαν ἐκεῖ, σφάχτηκαν ὡς τὸν τελευταῖο τους, κ' οἱ πολιορκούμενοι πιά ἔντρομοι περιμέναν πῶς, μὲ τέτοια φόρα πούχαν πάρει οἱ Μακεδόνες, τὴ νύχτα ἐκείνη θάσπαγαν καὶ τὶς πύλες καὶ θὰ χιμοῦσαν στὴν πόλη! Κι ὅπου, ἀντίθετα, ὑποχώρηση ἀκοῦν κατάπληκτοι νὰ σημαίνουν οἱ σαλπικτὲς ὄξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τους! Ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε, κ' ἔπειτ' ἀπ' αὐτά, νὰ σώσῃ τὴν Ἀλικαρνασσό, μὲ τὴ σκέψη πῶς ὕστερα κι ἀπ' τὴ μέρα τούτη (ὅπου ἔχασε μόνο 40 ἄντρες, ἐνῶ ἐκεῖνοι κάπου χίλιους, καὶ ξεκάθαρα δείχτηκε πιά πῶς μιὰ ἐπίθεση ἀκόμα καὶ θάπεφτ' ἡ πόλη) δὲ μπορεῖ, θὰ τοῦ ῥχονταν προτάσεις παράδοσης ἀπὸ τοὺς πολιορκούμενους, πού 'ταν κι ὅ,τι περίμενε βέβαια γιὰ νὰ τελειώσῃ, κατὰ τὸ λιγώτερο ἄσκημο τρόπο, τέτοιον ἐμφύλιο ἀγῶνα τῶρα Ἑλλήνων, κατὰ πόλης ἐλληνικῆς - κάτι ποὺ πάντα του κατεξοχὴν ἀπόφευγε.

Μέσα στὴν Ἀλικαρνασσό, οἱ δυὸ ἀρχηγοί, ὁ Μέμνων κι ὁ Ὀροτοβάτης, ἐξέταζαν τὴν κατάσταση... Δὲν τοὺς ξέφευγε, πῶς τὴν ὥρα αὐτὴ, ποὺ καὶ μέρος τοῦ τείχους εἶχε πέσει κι ἄλλο ἦταν ἐτοιμόρροπο κ' ἡ φρουρὰ εἶχ' ἐξαδυνατίσει πολὺ μὲ τόσοι νεκροὺς καὶ τραυματίες, δὲ θὰ μπορούσαν ἄλλο νὰ βαστάξουν. Καὶ γιατί ἄλλωστε νὰ σώσουνε τὴν πόλη, ἀφοῦ ἡ χώρα εἶχε χαθῆ; Καὶ τὸ λιμάνι ἔτσι κι ἄλλιῶς, ποὺ τόσο χρειάζοταν στὸ στόλο, μπορούσε νὰ ἐξασφαλιστῆ μὲ τὴν κατοχὴ τῆς Σαλμακίδας,³⁷⁹ καὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀνάκτορου πούταν μπρὸς τῆς, ὅπως καὶ μὲ τὶς ἄλλες ὄχυρὲς θέσεις στὸν καρικὸ κόλπο. Λοιπὸν ἀποφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη. Καὶ τὰ μεσάνυχτα οἱ σκοποὶ τοῦ μακεδονικοῦ στρατόπεδου εἶδαν φλόγες νὰ ξεπερνᾶν τὰ τεῖχη τῆς Ἀλι-

379 Τὸ φρούριο ἐκεῖνο τῆς Σαλμακίδας (Ἀρριανός, Α' 23, 3) — ὅπως φαίνεται κι ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ Ch Thomas Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, London, 1862 — χωριζόταν ἀπ' τὴν ἀκρόπολη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ

καρνασοῦ, καὶ φυγάδες ποὺ φτάσαν ἀπ' τὴν πυρπολούμενη πόλη στὶς μακεδονικὲς προφυλακὲς εἶπαν πῶς ὁ μεγάλος πύργος, ποῦχε στηθῆ κατὰ τῶν μακεδονικῶν μηχανῶν, οἱ ἀποθῆκες τῶν ὄπλων κ' οἱ γειτονικὲς δίπλα στὰ τείχη, πυρπολοῦνταν· κ' ἔβλεπαν πῶς ὁ δυνατὸς ἀέρας ποὺ φύσαε γύρναγε τὴ φωτιά κατὰ τὴν πόλη μέσα· καὶ μάθαν πῶς ἡ πυρκαϊὰ βοθηθότανε μὲ κάθε τρόπο ἀπ' αὐτοὺς ποῦταν ἀκόμα κεῖ! Τότ' ὁ Ἀλέξανδρος διάταξ' ἀμέσως νὰ καταλάβουν μὲς στὴ νύχτα τὴν καιόμενη Ἀλικαρνασσό! Κι ὅσους πιάναν ἐμπρηστές, τοὺς σκότωναν αὐτοῦ. Κι ἀντίσταση καμμιά, πουθενά· γι' αὐτὸ καὶ κανέναν δὲν πείραξαν ἀπ' ὅσους βρῖσκαν στὰ σπίτια τους. Τέλος χάραξ' ἡ αὐγή, κ' ἡ πόλη εἶχε ἀδειάσει! Ὅλ' εἶχαν τραβηχτῆ στὴ Σαλμακίδα καὶ στὸ νησί μπρὸς στὸ λιμάνι, ἀπ' ὅπου καὶ τὸ ἐλέγχαν καὶ μπορούσαν σίγουροι νὰ παρενοχλοῦν τὰ καμμένα καὶ κατερειπωμένα ποὺ κάτεχαν οἱ Μακεδόνες.

Τότ' ὁ Μεγαλέξαντρος εἶδε πῶς δὲν ἄξιζε πιά νὰ χάνη τὸν καιρὸ του ἐκεῖ γιὰ τὴ Σαλμακίδα καὶ τὴν Ἀρκόνησο — ποὺ ἔτσι κι ἀλλιῶς, ὅπως εἶχαν τὰ πράγματα, δὲν μπορούσαν πιά νὰ παίξουν καὶ κανένα κρίσιμο ρόλο — κι ἀφοῦ θαφτήκανε κ' οἱ σκοτωμένοι τῆς τελευταίας νύχτας διάταξε νὰ φύγουν μὲ τὸ προσωπικό τους οἱ πολιορκητικὲς μηχανεὲς γιὰ τὶς Τράλλεις, κι ὅ,τι ἀπόμειν' ἀπ' τὴν Ἀλικαρνασσό ν' ἀποκαταστραφῆ μεθοδικά, καὶ γιὰτὶ ἀντιστάθηκαν ἔτσι ἐπίμονα στὴν κοινὴν ὑπόθεση τῶν Ἑλλήνων, μὰ κ' ἐπειδὴ βέβαια μὲ τοὺς Πέρσες αὐτοῦ στὴ Σαλμακίδα καὶ τὴν Ἀρκόνησο δὲν ἦταν κ' ἐντελῶς ἀκίνδυνα τὰ γκρεμίδα καὶ τ' ἀποκαΐδια της. Ὅσους ἀλικαρνασσεῖς βρῆκαν νὰ ζοῦν ἀκόμα σ' αὐτά, τοὺς ἐποίκισαν στὰ ἔξω παλιὰ χωριά ποὺ πρὶν ἀπὸ 40 χρόνια εἶχε συνενώσει ὁ Μαύσιωλος μὲ τὴν ἔδρα τῆς δυναστείας του.³⁸⁰

Ἡ Ἄδα ξαναπῆρε τὴ σατραπεία τῆς Καρίας, μὲ τὰ ἔσοδά της, κ' οἱ ἑλληνικὲς πολιτεῖες ζῆσαν στὸν καιρὸ της αὐτόνομες καὶ χωρὶς φόρους. Τέλος, ὁ Ἀλέξανδρος ἄφησε γιὰ φρουρά της, κι ὅλης τῆς περιοχῆς, 3000 μισθοφόρους καὶ κάπου διακόσιους ἵππεῖς, ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖο,³⁸¹ ποὺ πῆρ' ἐντολὴ νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸ στρατηγὸ τῆς Λυδίας, νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὰ παράλια ἀπὸ ὑπολείμματα κ' ἐχθρικὲς μικροεστίες, κ' ὕστερα νὰ ἐκπορθῆσῃ τὴ Σαλμακίδα, περιχαρακώνοντάς την.³⁸²

Ἐφτάσε τὸ φθινόπωρο κι ὁ Ἀλέξανδρος μπορούσε νὰ θεωρήσῃ τε-

380^F Τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Πλίνιο, V, 107, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος δῶρισε στὴν Ἀλικαρνασσό ἔξω πόλεις, ἀνάμεσά τους καὶ τὸν Πήδασο, ἀνήκει σὲ μεταγενέστερη ἐποχὴ. [Bosworth, I, 151]

381^F Καθὼς ὁ Ἀρριανὸς δὲ γράφει καὶ τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του δὲν μπορούμε νὰ ξέρουμε ποῖος Πτολεμαῖος εἶν' αὐτός [Berve, ἀρ. 674] Ἴσως νάν' ἐκεῖνος ποὺ διοικεῖ μὰ φάλαγγα στὴν Ἴσοδ ('Αρριανός, Β' 8, 4). [Berve, ἀρ 670.]

382 Διόδωρος, ΙΖ' 27,6.

λειωμένη τὴν κατάκτηση τῶν δυτικῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν, ὅπου ἡ μόλις ξαναδοσμένη στίς παραλιακῆς ἑλληνικῆς πόλεις ἐλευθερία, κ' οἱ μακεδονικῆς φρουρῆς τῆς Φρυγίας στὸν Ἑλλήσποντο, τῆς Λυδίας καὶ τῆς Καρίας, ἐξασφάλιζαν τὶς περιοχῆς αὐτῆς ἀπὸ ἐπιθέσεις τοῦ περσικοῦ στόλου· γι' αὐτὸ κ' οἱ παραπέρα ἐπιχειρήσεις ἀποσκοποῦσαν στὸν ἀποκλεισμό τοῦ στόλου τούτου καὶ ἀπ' τὰ νότια μικρασιατικὰ παράλια, καθὼς καὶ στὴν κατάληψη ἀσφαλῶς τῆς ἐνδοχώρας τους· ἐπειδὴ δὲν προβλεπόταν ὅμως καὶ σπουδαία ἀντίσταση — μὴτ' ἀπ' τὶς παράλιες πόλεις, ὅπου βοήθεια ἀπ' τὴ θάλασσα μὲ κακοκαιρίες δὲν ἔφταν· εὐκόλα, μὴτε στὸ ἐσωτερικό, ἀπ' ὅπου πάντως καιρὸ τώρα εἶχαν ἀποσυρθῆ σχεδὸν ὅλες οἱ περσικῆς δυνάμεις — δὲν ἦταν ἀπαραίτητος καὶ ὄλος ὁ στρατὸς σὲ τόσο κουραστικὴ ἐκστρατεία, καὶ χειμωνιάτικα, πέρα πού γιὰ τὶς μεγάλες πιά ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐρχόμενου χρόνου, πού θ' ἄρχιζαν τὴν ἀνοιξη, χρειαζόταν ἡ στρατιὰ ἐπ' ἀνδρωση καὶ μὲ νέους ξεκούραστους ἄντρες, ἀλλὰ κ' οἱ φρέσκοι ἔγγαμοι, ἀπ' τοὺς παλιούς, ἔπρεπε βέβαια νὰ πάρουν καὶ ἄδειες γιὰ τὴν πατρίδα, νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους. Ἐπικεφαλῆς τῶν νιόγαμπρων αὐτῶν ἀδειούχων ἀνάλαβαν τρεῖς νιόγαμπροὶ ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους: ὁ Πτολεμαῖος τοῦ Σέλευκου — *σωματοφύλακας* τοῦ βασιλιᾶ — καὶ δυὸ στρατηγοὶ τῆς *θάλαγγας*, ὁ γαμπρὸς τοῦ γερο-Παρμενίωνα ὁ Κοῖνος, καὶ ὁ Μελέαγρος. Πῆραν λοιπὸν αὐτοὶ καὶ τὴ διαταγή, σὰ θὰ γυροῦσαν μὲ τοὺς ἀδειούχους πάλι πίσω, νὰ φέρουνε μαζί τους καὶ ὄσους περισσότερους μπορούσαν φρέσκους στρατιῶτες, γιὰ τὴ μεγάλη στρατιὰ τῆς Ἀσίας - καὶ τὴν ἀνοιξη νάσαι στὸ Γόρδιο. Καὶ μπορεῖ τώρα νὰ βάλῃ στὸ νοῦ του κανεὶς τί ἐνθουσιασμοὺς ἄξαφνα μὲ τὶς ἀδειες αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ τί χαρὲς θὰ τὰ δέχτηκαν τὰ παλληκάρια τους στὴν πατρίδα ὅλα τὰ σπίτια κ' οἱ δικοὶ τους, γυναῖκες, παιδιὰ, γέροι γονιοί, νὰ τοὺς ἀκοῦν, τὰ βράδια, νὰ δηγιοῦνται τὰ κατορθώματά τους ἐκεῖ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τὰ πλούσια λάφυρα ἀπ' τὶς νῆκες, καὶ τοὺς ὁμορφους τόπους τῆς Ἀνατολῆς - ἔτσι πού σὰν ἀλήθεια νάρθανε πολὺ κοντά, σὰν ἀδερφωμένες νὰ ἐνώθησαν ἡ Μακεδονία μὲ τὴν Ἀσία!.

Τὸν ὑπόλοιπο στρατὸ, ἐκτὸς ἀπὸ χίλιους, πού διάθεσε δῶ κ' ἐκεῖ γιὰ φρουρῆς, τὸν μοίρασε ὁ Ἀλέξανδρος σὲ δυὸ σώματα· τὸ μικρότερο, μὲ μακεδόνες καὶ θεσσαλοὺς ἰππεῖς, *συμμαχικὰ τμήματα*³⁸³ καὶ μεταγωγικά, μὲ τὸ προσωπικὸ τῶν μηχανῶν, τὸστελεε ὑπὸ τὸν Παρμε-

383^ε Ἀρριανός, Α' 24, 3 Ἀφοῦ οἱ θεσσαλοὶ ἰππεῖς κ' οἱ Ἕλληνες *σύμμαχοι* εἶχαν μείνει μὲ τὸ σατράπη Κάλαι [Ἀρριανός, Α' 17, 8] καὶ δὲ λέγεται πὼς πῆγαν κατὰ τὴν Ἀλικαρνασσό, ἴσως τοὺς πῆρε μαζί του ὁ Παρμενίων τραβῶντας γιὰ τὶς Σάρδεις. Ὁ Κάλαις ἀποκρούστηκε ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα Βᾶ τῆς Βιθυνίας (Μέμων [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ. 1 (12), ἀπ' τὸ Φώτιο, 228a], ὅπου λανθασμένα λέγεται *στρατηγός*).

νίωνα μέσω Τράλλων στις Σάρδεις, να διαχειμάση στην πεδιάδα της Λυδίας, και την άνοιξη νάναι στο Γόρδιο· ενώ μ' όλους τους άλλους, τους ύπασπιστές, τα τάγματα της φάλαγγας, τους αγριάνες, τους τοξότες και τους θράκες,³⁸⁴ ξεκίνησε μες στο χειμώνα, ο ίδιος, να πάρη τα παράλια και την ένδοχώρα της Μικρασίας.

Στη Λυκία μπήκε από τα όχυρα Ύπαρνα,³⁸⁵ όπου οι Έλληνες μισθοφόροι της φρουράς τους, μ' αντάλλαγμα να φύγουν απείραχτοι από κεί, παραδώσανε το κάστρο. Από τα χρόνια του Κύρου ή Λυκία ήταν ένωμένη με την περσική επικράτεια· κι όχι μόνο είχε διατηρήσει τ' όμοσπονδιακό της πολίτευμα, παρά και την ανεξαρτησία της σε λίγο απόχτησε· και τόση, που μόνο κάποιο φόρο έστελνε στα Σούσα, έως ότου την πήρ' ο σατράπης της Καρίας όπως είπαμε, και τα τελευταία πιά χρόνια ο βασιλιάς των Περσών πρόσθεσε στη Λυκία και την όρεινη περιοχή Μιλυάδα, που συνόρευε με τη Φρυγία. Στη Λυκία, πούταν γεμάτη πόλεις και λιμάνια, φρουρές περσικές δεν υπήρχαν· κ' έτσι ο Αλέξανδρος δέ βρήκε καμμιιά δυσκολία να την καταλάβη. Η Τελμισσός, και πέρ' από τον Ξάνθο ποταμό τα Πίναρα,³⁸⁶ ή Ξάνθος, τα Πάταρα, και 30 μικρότερα χωριά της πάνω Λυκίας, παραδόθηκανε στη στρατιά, που προέλαυε ανενόχλητη. Ύστερα ο Αλέξανδρος ανέβηκε προς τις πηγές του Ξάνθου, στη Μιλυάδα,³⁸⁷ όπου φτάσανε πρέσβεις

384 Αυτόνοητο — αλλά βγαίνει κι απ' τον Άρριανό, Α' 28, 4 — πώς ο Αλέξανδρος είχε κ' ίππεις στην έκστρατεία του πλην άγνωστο από ποιο σώμα Ίσως μερικές Ιλιες των σαρισσοφόρων, ή τους όδρύσεις Κ' επειδή οι Έλληνες σύμμαχοι δόθηκαν στον Παρμενίωνα, και 3000 μισθοφόροι μέινανε στην Καρία, κι απ' αυτούς που πήραν άδεια θάταν βέβαια και πολλοί φαλαγγίτες, αναγκαία κ' οι φάλαγγες που ακολουθήσαν τον Αλέξανδρο δέ θάταν και πολλές.

385^z [Τό φρούριο αυτό αναφέρεται μόνο έδω, κ' είν' άγνωστο που ακριβώς βρισκόταν.]

386^z [Ο Droysen ακολουθεί έδω κατά λέξη τον Άρριανό — Α' 24, 4 *περάσας δέ τον Ξάνθον ποταμόν Πίναρα και Ξάνθον και Πάταρα ένδοθέντα έλαβε* — άλλ' οι πληροφορίες του ιστορικού έν προκειμένω δεν είναι και τόσο ακριβείς τα Πίναρα (2 χλμ δυτικά του χωριού Minara) βρίσκονται δυτικά του Ξάνθου ποταμού, και άρα ο Αλέξανδρος θάπρεπε να τά συναντήσει πριν φτάση στο ποτάμι αν δεν πρόκειται για γεωγραφικό λάθος ή προχειρογραφία του Άρριανού, μπορούμε να υποθέσουμε πώς ο Αλέξανδρος διάβηκε τον ποταμό βορειότερα, χωρίς να περάση απ' τις ίδιες τις πόλεις — που βιάστηκαν να στείλουνε πρεσβείες να τον βρουν και να του παραδοθούν. (Βλ. και Bosworth, I, 157.)]

387^z Άρριανός, Α' 24, 5. *έν άκμή ήδη τοϋ χειμώνος* Κατά το Στράβωνα, ΙΓ' 631, ή Μιλυάς έκτείνεται απ' τα στενά της Τερμησοϋ, και της αποπάνω ως τον Ταύρο χώρας παρά τα Ίσινδα, μέχρι Σαγαλασοϋ και Απάμειας. (Μιλυά δ' έστιν ή από των κατά Τερμησοϋν στενων και της εις το έντος τοϋ Ταϋρου υπερθέσεως δι' αυτών επί Ίσινδα παρατεινουσα όρεινή μέχρι Σαγαλασοϋ και της Απαμείων χώρας) [Τά όρια της Μιλυάδας δεν είν' έντελώς ξεκάθαρα, καθώς οι σχετικές αναφορές στο

τῶν Φασηλιτῶν, φέροντας καὶ χρυσὸ στεφάνι νὰ τὸν στεφανώσουνε, κατὰ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, κι ἀπ' ἄλλες πολλές πόλεις τῆς κάτω Λυκίας, πού κ' ἐκεῖνοι ζητᾶνε εἰρήνη καὶ φιλία. Στους Φασηλίτες — συμπατριῶτες τοῦ φίλου του ποιητῆ Θεοδέκτη, πού μόλις εἶχε πεθάνει στὴν Ἀθῆνα (κι ὅπου ζοῦσ' ἀκόμα ὁ πατέρας του)³⁸⁸ — ὑποσχέθηκε νὰ πάη στὴν πόλη τους νὰ μείνη γι' ἀνάπαυση λίγον καιρὸ, ἐνῶ στους ἄλλους, πού φιλικὰ ἐπίσης τοὺς δέχτηκε, εἶπε νὰ παραδώσουν τίς πόλεις τους σ' ὅποιους θάστελνε εἰδικὰ γιὰ νὰ τίς παραλάβουν. Κ' ὕστερα διώρισε σατράπη τῆς Λυκίας, καὶ τῆς παράλιας χώρας στ' ἀνατολικά της, τὸ Νέαρχο τὸν ἀμφιπολίτη (πού καταγόταν ὁμως ἀπ' τὴν Κρήτη).³⁸⁹ Ἀπὸ κατοπινα γεγονότα μαθαίνουμε πὼς τὸν καιρὸ ἐκεῖνο στὸν περσικὸ στόλο βρισκόταν καὶ μιὰ μοῖρα λυκιακῶν πλοίων, πού θὰ πρέπει βέβαια ὁ Ἀλέξανδρος ν' ἀπαίτησε τὴν ἀνάκλησή τους, σὰν προυπόθεσι τῆς συμφωνίας εἰρήνης κι ὅσων γενικώτερα παραχώρησε στὴ Λυκία· γιατί ἀναμφισβήτητα οἱ Λύκιοι, ἡ *Τερμίλαι* πού αὐτωνομάζονταν, κράτησαν τὸ παλιὸ τους καλοσυνταγμένον πολίτευμα, ὅπου εἰκοσιτρεῖς πόλεις, μὲ βουλή καὶ δῆμο ἢ καθεμιὰ, καὶ μὲ στρατηγὸ ἐπικεφαλῆς τῆς διοίκησής της (πού καὶ βασιλιάς λεγότανε στὰ λυκιακὰ), συνέρχονταν σὲ κοινὸ συνέδριο, μὲ τρεῖς ψήφους καθεμιὰ ἀπ' τίς ἐξῆ κυριώτερες μεγάλες, δυὸ οἱ μεσαῖες, μιὰ κάθε μικρή, καὶ μ' ἀνάλογους ὁμοσπονδιακοὺς φόρους· πρόεδρος τῆς συμπολιτείας ἦταν ὁ λυκίαρχος (πού κι αὐτὸς ἴσως λεγόταν βασιλιάς), κ' ἐκλεγότανε, καθὼς κ' οἱ ἄλλοι ἄρχοντες καὶ δικαστὲς τῆς συμπολιτείας, μ' ἐκλογὲς τῶν συνέδρων.³⁹⁰

Στράβωνα, Πλίνιο, καὶ Κλαύδιο Πτολεμαῖο, δέν εἶν' ἐντελῶς σύμφωνες. (Βλ Walbank, I, 598, Bosworth, I, 157-8, καὶ Kiepert, *Atlas antiquus*, V, FGIm)]

388^z Σουΐδας, *Θεοδέκτης* (Westermann, *Βιογράφοι*, 147-8) Τοῦ ὁμώνυμου τοῦ γιοῦ ὑπῆρχ' ἐγκώμιον γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν ἡπειρώτη. [Ἄ Ο Βerne, ἀρ. 27, φρονεῖ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος δέν ἤξερε προσωπικὰ τὸ Θεοδέκτη κ' ἡ μαρτυρία τοῦ Πλούταρχου, *Ἀλέξανδρος*, IZ' 9 ἀποδοδὸς τιμὴν τῇ γενομένη δι' Ἀριστοτέλην καὶ φιλοσοφίαν ὁμιλία πρὸς τὸν ἄνδρα, μπορεῖ ἀπλὰ νὰ σημαίνει πὼς γνώριζε, μόνο, κ' ἐκτιμοῦσε τὰ ἔργα του. (Hamilton, 45) Ἀντίθετες ἀπόψεις βλ στὴ RE, VA 2, 1723 Τίς μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ του, καὶ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τῶν ἔργων του, βλ *TrGF*, I, 227-37]

389 Ἀρριανός, Γ' 6, 6. *σατραπειῶν Λυκίας καὶ τῆς ἐχομένης Λυκίας χώρας ἔστε ἐπὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος* Ἄρα δὲν τὸν διώρισε λυκίαρχο

390^z Στράβων, ΙΔ' 664-5 Τὸν τίτλο *στρατηγὸς* γιὰ κάθε πόλη ἀναφέρει ὁ Δίων Κάσιος, ΜΖ' 34 Οἱ ἐπιγραφὰς (*CIG*, III, ἀρ 4270 [*TAM*, II, 1, ἀρ 275], 4303h κ.ά.) ἔχουν ἀπλὰ ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος. Ὁ τίτλος λυκίαρχος βρίσκεται καὶ στὸ Στράβωνα καὶ σ' ἐπιγραφὰς ρωμαϊκῶν χρόνων (*CIG*, III, ἀρ 4198, [*TAM*, II, 1, ἀρ 24] 4247 [..]) Ὁ Θεόπομπος [Jacoby, *FGtH*, ἀπόσπ 103, ἀπ' τὸ Φώτιο, 120b] λέει περὶ βασιλέως *Περικλέους*, καὶ τὸ ἐπίγραμμα στὸ *CIG*, III, ἀρ 4269 [*TAM*, I, ἀρ 44], γιὰ τὴ νίκη τοῦ γιοῦ τοῦ Ἄρπαγου, γύρω στὴν 100^η ὄλυμ-

Μετά ό Άλέξανδρος πήγε στη Φάσηλι,³⁹¹ πόλη δωρικῆς καταγωγῆς κι αρκετά δυνατή (για νάχη μείνει κ' έλληνική έτσι μέσ στους Λύκιους), σε πάρα πολύ καλή θέση εκεί στον Παμφύλιο κόλπο, και με 3 λιμάνια, που τῆς έξασφάλιζαν τόν πλοῦτο της· δυτικά της ύψώνονταν (κλιμακωτά,³⁹² κι ώς παραπάνω από 2000μ, σ' ένα χαλαρό τόξο γύρω από τόν κόλπο, ίσαμε τήν Πέργη) βουνά, που μετά κατάπεφταν πρὸς τή θάλασσα, και τόσο κοντά στην παραλία που μόνο αν φύσαγε βοριάς δέν κουκουλλωνόταν ό δρόμος από τά κύματα· κι αν ἤθελε κανείς νά αποφύγη τὸ δρόμο τοῦτο, δέν είχε άλλο παρά τόν πάνω, απ' τά βουνά, πολύ μακρυνότερο και κοπιαστικώτερο, κ' έλεγχόμενο κιόλας πάντοτε από μιá φυλή τῆς Πισιδίας, πούχε χτίσει και φρούριο εκεί ψηλά, στό ἔμπα του βουνού, κ' ἔκαν' επιδρομές απ' αὐτοῦ, συνέχεια, στη Φάσηλι.

Με τή βοήθεια τῶν Φασηλιτῶν ξεπαστρεύτηκε κ' ἡ σφηκοφωλιά τῶν ληστῶν - και γιόρτασαν ὕστερα τήν ἀπαλλαγῆ τῆς πόλης απ' τὸ κακό, και τις νίκες του Μεγαλέξαντρου, με γλέντια και πανηγύρια, γιατί ἄλλωστε και πρώτη φορά ἔπειτ' απ' τις παλιές εκείνες νίκες του Κίμωνα στον Εὐρυμέδοντα ἔβλεπ' ἡ Φάσηλις ἑλληνικό στρατό! Φαίνεται πὼς κι ό Άλέξανδρος ἦταν τότε πολύ χαρούμενος, γιατί ὕστερ' από 'να δεῖπνο, λένε, με τούς φίλους τούς πιστούς του, σηκώθηκαν ὅλοι και πήγαν γλεντῶντας στην ἀγορά, ὅπου κι ό ἀνδριάντας του Θεοδέκτη, του ποιητῆ τους, πούχε πεθάνει πριν λίγο καιρό, και τόν ἔστεφάνωσε κει ό Άλέξανδρος, τιμῶντας έτσι τή μνήμη του.³⁹³

Κ' εκείνες ἴσα-ἴσα τις μέρες πιάστηκε μιá πολύ σοβαρή συνωμοσία - και τόσο πιὸ επικίνδυνη μάλιστα, γιατί ἦταν από πρόσωπο του ἀνώτατου ἐπίπεδου, τῶν στρατηγῶν, στημένη, κι ὅπου κιόλας πολλά τουχαν συχωρεθῆ και περισσότερ' ἀκόμα του ἦταν ἐμπιστευμένα. Και συχνά, βέβαια, τόν είχανε προειδοποιήσει τόν Άλέξανδρο, μα και τελευταία πάλ' ἡ Όλυμπιάδα, σε γράμμα της, νά φυλάγεται από παλιούς ἐχθρούς, που τούς θαρροῦσε τώρα φίλους... Ό προδότης ἦταν ό Άλέξανδρος ἐκεῖνος ό λυγκηστής, που δόλια και μεθοδικά προωθοῦσε στο σκοτάδι τούς ἀνέκαθεν σκοπούς τῆς γενιᾶς του, για βασιλικῆ ἐξουσία στη Μακεδονία, παρά που σάν ὑποπτος κι αὐτός — μαζί με τά δυό του ἀδέρφια που ἐκτελεστήσαν — για τὸ φόνο του Φίλιππου, ὄχι μόνο είχε

πιάδα, λείε πὼς ό νικητῆς απ' τά λάφυρα τοῖς συγγενέσι δῶκε τῆς βασιλείας.

391^z [Η Φάσηλις· στη δυτικῆ παραλία του κόλπου τῆς Ἀττάλειας, 45χλμ ΝΝΔ από τήν πόλη, 3χλμ βόρεια του σημερινού χωριού Tekirgova.]

392ⁿ [Γι' αὐτό και λεγόταν *Κλίμαξ* (Στράβων, ΙΔ' 666.)]

393 Πλούταρχος, *Άλέξανδρος*, ΙΖ' 9

γλυτώσει, γιατί δήλωσ' εὐθὺς ὑποταγή, πρῶτος χαιρετίζοντας βασιλιά τῶν Μακεδόνων τὸ γιὸ τοῦ δολοφονημένου, μὰ καὶ κοντά του τὸν κράτησ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοῦχε ἀναθέσει ὄχι λίγες σπουδαῖες διοικήσεις, καὶ τελευταῖα μόλις τὴν ἀρχηγία τοῦ θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ στὶς ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴν κατάληψη τῶν χωρῶν τοῦ Μέμονα καὶ τῆς Βιθυνίας. Φαίνεται ὡστόσο, πὼς ὄλ' ἡ ἐμπιστοσύνη αὐτῆ, ποὺ ἔτσι γενναϊόψυχα τοῦ δείχτηκε, δὲν τ' ἀλλάξε τὴ σκοτεινὴ προαίρεση· τὸ σύμπλεγμα ἐνοχῆς, γιὰ ἔγκλημα ποὺ ναὶ μὲν δὲν ἔγινε, ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ κλωθεταὶ ἡ ἀνῆμπορη ἀλαζονεία, ποὺ βαθύτερ' ἀκόμα τραυματίστηκε ἀπ' τὴ μεγαλοψυχία τοῦ ἥρωα στὴν κορφή τῆς τρισέβδοξῆς του μοίρας· ἡ μνήμη τῶν δυὸ ἀδερφῶν, πούχασαν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὸν κοινὸ σκοπὸ ἢ ἴδια του, τέλος, ἡ φιλαρχία, ποὺ τόσο πιὸ σκληρὰ τὸν βασάνιζε ὅσο καὶ πιὸ ἀπογνωσμένη πιά ἦταν· μ' ἓνα λόγο, ἡ ἐπιθυμία, ὁ φθόνος, τὸ μῖσος, ὁ φόβος, ὄλ' αὐτὰ μαζὶ κινήσανε τὸ συνωμότη νὰ ξανακαλλιεργήσῃ (ἢ, ἔστω, νὰ μὴ διακόψῃ) τίς σχέσεις μὲ τὴν περσικὴν αὐλὴ - κ' ἐκεῖνος ὁ Νεοπτόλεμος, ποὺ σκοτώθηκε στὴν Ἀλικαρνασσὸ πολεμῶντας γιὰ τοὺς Πέρσες, ἀνιψιὸς του ἦταν, ἐνῶ μὲ τὸ γιὸ τοῦ Ἀντίοχου, τὸν Ἀμύντα, φυγάδα στὴν Ἔφεσο ἀπ' τὴ Μακεδονία, ποὺ ὄλο λακίζει καὶ παραπέρα ὅσο ζυγώνει, ὁ μακεδονικὸς στρατὸς (πρῶτα στὴν Ἀλικαρνασσὸ, κ' ἔπειτα στὰ Σοῦσα), στέλνει ὁ Λυγκηστὴς προφορικὰ καὶ γραπτὰς προτάσεις στὸ *Μεγάλο Βασιλιά*· καὶ μετὰ ὁ Σισίνης, ἓνας ἀπ' τοὺς ἐμπιστοὺς τοῦ Δαρείου, φτάνει στὶς μπρὸς ἐπαρχίες, τάχα φέρνοντας διαταγὰς στὸ σατράπη τῆς Μεγάλῃς Φρυγίας Ἀτιζύη, πράγματι ὁμως μὲ μυστικὰς ἐντολὰς καί, κυρίως, γιὰ νὰ περάσῃ κρυφὰ στὸ στρατόπεδο τοῦ θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ· μὰ πιάνετ' ἀπ' τὸν Παρμενίωνα, ὁμολογεῖ τὸν ἀληθινὸ σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς του, κι ὅταν δεμένο τὸν φέρνουν στὴ Φάσηλι λέει στὸν Ἀλέξανδρο πὼς ἀπ' τὸ *Μεγάλο Βασιλιά* θὰ ἔταξε στὸ Λυγκηστὴ 1000 τάλαντα καὶ τὴ βασιλεία στὴ Μακεδονία, γιὰ νὰ τὸν δολοφονήσῃ!..

Τότ' ὁ Ἀλέξανδρος συγκαλεῖ τὸ συμβούλιο τῶν φίλων, κ' ἐκεῖνοι τοῦ λέν πὼς καὶ πρὶν δὲν ἔκανε διόλου καλὰ νὰ ἐμπιστεύεται τὸ καλύτερό τους ἱππικὸ σὲ πρόσωπο τόσο ἀμφίβηλο, ἀλλὰ καὶ τώρα βρίσκουν πὼς τὸ γρηγορώτερο πρέπει ν' ἀχρηστευτῆ - μὴν προλάβῃ καὶ βλάβῃ παρασέρνοντας θεσσαλοὺς ἱππεῖς καὶ τοὺς μπλέξῃ στὶς προδοσίες του. Στέλνεται γι' αὐτὸ στὸν Παρμενίωνα τότε ὁ Ἀμφοτερός, ὁ ἀδερφὸς τοῦ Κράτερου, ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐμπιστοὺς ἀξίωματικούς, ντυμένος χωριάτης, νὰ μὴ γνωρίζεται, καὶ φτάνει πράγματι, μὲ κάτι περγαίους, χωρὶς νὰ τὸν πάρουν μυρουδιά, καὶ λέει τίς ἐντολὰς — γιὰτὶ γραφτὰ δὲν ἤθελ' ὁ Ἀλέξανδρος, μπάς καὶ πέσουν σὲ ξένα χέρια — καὶ πιάνεται λοιπὸν ἀθόρυβα ὁ προδότης καὶ φυλακίζεται, ἐνῶ κι ἀκόμα ὁ

Ἄλέξανδρος ἀναβάλλει τὴν ἀπόφαση γιὰ δαῦτον, καὶ γιὰτὶ σκέφτεται βέβαια τὸν Ἀντίπατρο, ποὺ ὁ Λυγκηστὴς ἦταν γαμπρὸς του, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄπ' ὅλα γιὰ νὰ μὴν ἀρχίσουν τώρα λόγια καὶ φῆμες ἀνησυχητικὲς στὸ στρατὸ καὶ στὴν Ἑλλάδα.³⁹⁴

Ὅστερα κι ἄπ' τὴν καθυστέρηση αὐτὴ ξεκίνησε πιά γιὰ τὴν Παμφυλία, καὶ τὴν πιὸ σπουδαία της πόλη, τὴν Πέργη.³⁹⁵ Ἐνα κομμάτι τοῦ στρατοῦ τόστειλε μπρὸς, ἄπ' τὸ μακρύτερο κεῖνο καὶ κουραστικὸ δρόμο πᾶν ἄπ' τὰ βουνά, ποὺ τὸν στρώσανε κάπως οἱ θρᾶκες του, νὰ τὸν κάνουνε βατό, γιὰ τὸ πεζικὸ τοῦλάχιστον, κι ὁ ἴδιος, μὲ τοὺς ἵππους καὶ τ' ἄλλο πεζικὸ, τὸ πιὸ βαριά ὠπλισμένο, τράβηξ' ἄπ' τὴν παραλία, μὲς στὸ χειμῶνα, ποὺ τὴν κουκουλλάωνε τὰ κύματα, πρᾶγμα τὸ λιγώτερο παράτολμο - κι ὅλη τὴ μέρα εἶχαν αὐτοῦ νὰ τσαλαβουτᾶνε μὲς στὰ νερά, πολλὲς φορές κ' ἴσαμε τὸν ἀφαλὸ! Μὰ νὰ ποὺ μπρὸς ἐκεῖ, μαζί τους στὰ ἴδια κι ὁ Ἀλέξανδρός τους, μὴν ξέροντας τοῦτος ποτέ του τί παναπῆ ἀδύνατο», τοὺς ἔκανε νὰ παραβγαίνουνε μὲ γέλια, καὶ κάθε κόπο καὶ βάσανο μ' ἀδιαφορία νὰ ξεπερνᾶν! Καὶ σὰ φτάσαν πιά στὸ τέρμα, κ' ἔστριψαν κ' εἶδαν πίσω τους μανιασμένα τὰ κύματα νὰ ὀρμᾶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἄγρια θάλασσα, νιώσαν σὰ στ' ἀλήθεια νάρθανε μὲς ἄπ' τὸ φουρτουνιασμένο κεῖνο πόντο, καὶ πὼς θαῦμα ἦτανε λοιπὸν, ποὺ κᾶναν οἱ θεοὶ μὲς ἄπ' τὸν Ἀλέξανδρό τους τὸν ἔτο' ὑπερδύναμο, καὶ θαμπωμένοι τότε πιάνουνε τὸ τί μπορούσανε λοιπὸν αὐτοὶ σὰν τοὺς ὠδήγαε κεῖνος τους!

Καὶ ἡ φήμη τῆς πορείας αὐτῆς σὰν ἀνατολίτικο παραμῦθι φτάνει καὶ φουντώνει στὴν Ἑλλάδα: πὼς, τάχατες, ὁ Ἀλέξανδρος, μ' ὅλη τὴ φοβερὴ νοτιά, ποὺ σήκωνε τὸ νερὸ τῆς θάλασσας ἴσαμ' ἀπάνω στὰ βουνά, κατέβηκε στὴν παραλία, καὶ τότε κόπηκε ἄξαφνα κι ἄλλαξ' ὁ ἀέρας, καὶ τὸ νερὸ διώχτηκε ὅλο ἀπὸ τὸ βοριά, ποὺ φύσηξε πιὸ δυνατός! Κι ἄλλοι μάλιστα βεβαίωναν, πὼς δίχως οὔτε πόδι αὐτοῦ νὰ βρέξῃ ὁ Ἀλέξανδρος, πέρασε ὅλη τὴ στρατιά του μὲς ἀπὸ τὴ θάλασσα! Κι ὁ περιπατητικὸς ἐκεῖνος Καλλισθένης, ποὺ πρῶτος ἔπιασε νὰ τὰ ιστορήσῃ ὅλ' αὐτά, ποὺ τάχε ζήσει, κατάντησε νὰ πῆ πὼς ἀκόμα κ' ἡ θάλασσα, τάχα, τὸν προσκύναγε, σὰν ὑποκλινόμενη!³⁹⁶ Ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος χωρὶς τερατολογίες ἔγραψε (ἂν εἶναι γνήσια ἢ ἐπιστολή)³⁹⁷

394 Ἀρριανός, Α' 25, Διόδωρος, ΙΖ' 32 καὶ 80, Κούρτιος, VIII, 1 κ.λ.

395^ε [15χλμ βορειοανατολικά τῆς Ἀττάλειας.]

396^ε Ὁ Καλλισθένης [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ 31] μεταχειρίζεται τὸν τεχνικὸν ὄρο τῆς ἐπιδείξης σεβασμοῦ κατὰ τὸν περσικὸν τρόπο. ἵνα ἐν τῷ ὑποκυρτοῦσθαί πως δοκῆ προσκυνεῖν.

397 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΖ' : ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς οὐδὲν τοιοῦτον τερατευσάμενος ὁδοποιησαί φησι τὴν λεγομένην Κ λ ι μ α κ α καὶ διελθεῖν ὀρμήσας ἐκ Φασηλίδος

στή μάνα του, ἀπλά, πὼς ἀπ' τῆ Φάσηλι ἔστρωσε δρόμο στὸ βουνὸ τὴν *Κλίμακα*, καὶ πέρασε.³⁹⁸

Ὅπως καὶ νάσαι, μπῆκε μὲ τὴ στρατιά του στὴν παράλια ἐκείνη ζώνη τῆς Πισιδίας, τὴν Παμφυλία, ποὺ μακρόστενη ἔτσι λουρίδα στὴν ἀκτὴ περιστέφεται, στὸ βοριά, ἀπὸ τὸν Ταῦρο, καὶ πέρ' ἀπὸ τὴν πόλη Σίδη, ὅπου τὸ βουνὸ χαμηλώνει, ὡς τὴ θάλασσα, καὶ ξαναορθώνεται ὕστερα, βορειανατολικά, πάνω ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Κιλικία. Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν παίρνοντας καὶ τὴν Παμφυλία μποροῦσε νὰ πῆ πὼς ὠλοκλήρωσε τὴν κατάκτηση τῆς δῶθε ἀπὸ τὸν Ταῦρο παραλίας. Τότε ἡ Πέργη — τὸ κλειδί τῆς διάβασης τῶν βουνῶν, πρὸς βοριά καὶ δύση, γιὰ τὴ μικρασιατικὴν ἐνδοχώρα — παραδόθηκε. Ἀλλὰ κ' ἡ Ἄσπενδος ἔστειλε πρέσβεις, νὰ παραδοθῆ κι αὐτή, ζητῶντας μάλιστα καὶ μακεδονικὴ φρουρά· ὁ Ἀλέξανδρος δέχεται τὴν παράκλησή της, μὲ τὸν ὄρο νὰ δώσῃ ὅσ' ἄλογα ἔδιν' ὡς τότε φόρο στὸν πέρση βασιλιά, καὶ 50 τάλαντα γι' ἀμοιβὲς τῶν στρατιωτῶν. Κ' ὕστερα τράβηξε γιὰ τὴ Σίδη, τὴ μεθοριακὴ ἐκείνη πόλη τῆς Παμφυλίας ποῦχαν χτίσει ἄποικοι παλιὰ τῆς αἰολικῆς Κύμης, εἶχαν ὅμως ξεχάσει πιά τὰ Ἑλληνικά τους, καὶ μιλοῦσαν γλῶσσα παράξενη, ποὺ δὲν ἦταν οὔτ' ἡ ντόπια.³⁹⁹ Ἐβαλε φρουρά καὶ σ' αὐτὴ τὴν πόλη, κ' ἐγκατάστησε ἄρχοντά της — καθὼς κι ὅλης τῆς παραλίας τοῦ Παμφύλιου κόλπου — τὸ Νέαρχο.

Ξαναγύρισ' ἔπειτα στὴν Πέργη θέλησε νὰ πάρῃ τὸ φρούριο Σύλλιο, ποὺ τὸ κρατοῦσαν ντόπιοι καὶ ξένοι μισθοφόροι,⁴⁰⁰ μὰ δὲν τὸ κα-

398^z [Κριτικὴ ἀνάλυση τῶν διαφόρων περιγραφῶν τῆς διάβασης Schachermeyr, 186-8, καὶ Bosworth, I, 165-6]

399 Αὐτὰ ὁ Ἀρριανός, Α' 26, 4. Τ' ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Σίδης ἔχουν γράμματα ποὺ λέγεται πὼς εἶν' ὅμοια μὲ τῆς Παλμύρας. (De Luynes, *Num des Satrapes*, 23 Περαιτέρω βιβλιογραφία στὸν Imhoof-Blumer, στὴ *Num Zeitschrift* τοῦ v Sallet, III, 330)

400^z Κατὰ τὸν Ἀρριανό, τὸ φρούριό αὐτὸ βρίσκεται ἀνάμεσα σ' Ἄσπενδο καὶ Σίδη [Τὰ ἐρεῖπια τοῦ Σύλλιου — καθὼς ἐπιβεβαιώθηκε κι ἀπὸ ἐπιγραφές — βρίσκονται κοντὰ στὰ σημερινὰ χωριά Asar Koum καὶ Yankou, ὄχι ἀνατολικά τῆς Ἄσπένδου (πρὸς τὴ Σίδη) ἀλλὰ δυτικὰ Kierpi, *Atlas antiquus*, IV, Ef, Bean, 39 κ ἐ Ἡ Stark, περιγράφοντας τὰ ἴδια ἐρεῖπια (65-7), βάζει, ἀπὸ λάθος προφανῶς, τὸ Σύλλιο στὸ χάρτη τῆς ἀνατολικά τῆς Ἄσπένδου!] Ἀπ' τὴν ἔκφραση τοῦ Στράβωνα, ΙΔ' 667· πόλις [] ὑψηλὴ τοῖς ἐκ Πέργης ἑποπτος, ὁ G Hirschfeld (*Monatsbericht der Berl Akad.*, 1874, 724) ἀναγνώρισε τὸ βραχυῶδες φρούριό καὶ συμπλήρωσε τὸ σχετικὸ κενὸ στὸ κείμενό του μὲ τό: Σύλλιον Τὴ διάλεκτο τῶν πόλεων αὐτῶν μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ Σύλλιου, ποὺ καινούργιο ἀπόγραφο τῆς ἐξέδωκε ὁ Hirschfeld, κι ἀπ' τὶς ἐπιγραφές τῶν ἀρχαίων νομισμάτων ΣΕΛΥΦΥΣ ἀντὶ Σύλλιον, ΕΣΤΕΛΠΥΣ ἀντὶ Ἄσπενδος, ΠΡΕΠΙΑΣ ἀντὶ Πέργη (Friedlander, στὴ *Num. Zeitschrift* τοῦ v Sallet, IV, 298 κ ἐ.) [Γιὰ τὴν περιοχὴ γενικώτερα. Κ Graf Lanckorónski, *Stadte Pamphyliens und Pisidiens*, μὲ τὴ συνεργασία τῶν G Niemann καὶ E Petersen, Wien, 1890-9*. Γιὰ τὶς ἐπι-

τάφερε, κι ανάθεσε τὴν ἐκπόρθηση στὸν τοποτηρητὴ του - γιατί στὸ μεταξύ τοῦ ἀναγγέλθηκε πὼς οἱ Ἀσπένδιοι οὔτε τ' ἄλογα δύναντο πού ὑποσχέθηκαν, οὔτε τὰ 50 τάλαντα, παρ' ἐτοιμάζονταν λείει στὰ σοβαρὰ ν' ἀντισταθοῦν. Κινηθῆκε, λοιπόν, ἐναντίον τους, μπῆκε στὴν κάτω πόλη τους πούχαν ἐγκαταλείψει, δὲ λογάριος οὔτε πόσο γερὸ ἦταν τὸ φρούριο ὅπουχανε ταμπουρωθῆ (ὥστε νάναι κάπως ὑποχωρητικός), ἐδιώξε καὶ τοὺς πρέσβεις πού τοῦ ἔστειλαν πανικόβλητοι, σὺν τὸν εἶδαν μπρός τους, γιὰ νὰ παραδοθοῦν κατὰ τὴν προηγούμενὴ τους συμφωνία, παράγγειλε νὰ δώσουν (ξὸν ἀπ' τ' ἄλογα καὶ τὰ 50 τάλαντα) κι ἄλλα 50 τάλαντα, νὰ τοῦ στείλουνε ἄμηνους τοὺς πιὸ ἰσχυροὺς καὶ σπουδαίους τους, καὶ γιὰ τὴν περιοχὴ π' ἄρπαξ' ἡ Ἀσπενδος διὰ τῆς βίας ἀπὸ τοὺς γείτονές της,⁴⁰¹ νὰ δικαστῆ καὶ νὰ δεχτῆ τὴν ἀπόφαση, νὰ πειθαρχῆ στὸν τοποτηρητὴ του, καὶ νὰ πληρώνῃ, κάθε χρόνο, φόρους στοὺς Μακεδόνες.⁴⁰² Ὑστερ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ οἱ Ἀσπένδιοι χάσαν τὸ κουράγιο τους καὶ παραδόθηκαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ξαναγύρισε στὴν Πέργη, κι ἀπὸ κεῖ, μὲς ἀπὸ τὴν τραχεῖα ὄρεινὴ χώρα τῶν Πισιδῶν, τράβηξε γιὰ τὴ Φρυγία, μὴ σκοπεύοντας γιὰ τὴν ὥρα νὰ καθυποτάξῃ ἀπὸ κοιλάδα σὲ κοιλάδα τ' ἀλληλοσπαρασσόμενα ἐκεῖνα φῦλα της, παρὰ μόνο νὰ ἐκβιάσῃ κατ' ἀρχὴν τὴ διάβασή της, νὰ δείξῃ τὴ μεγάλῃ του δύναμη, πού ὁ φόβος της θὰ τοὺς συγκρατοῦσε ὅσο νάναι, καὶ νὰ ἐμπιστευτῆ πιά παραπέρα στοὺς διοικητὲς τῶν ὄρεινῶν αὐτῶν περιοχῶν τὴ σταθερώτερη ἐξασφάλιση τοῦ ἀνοιγμένου ἔτσι δρόμου ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας στὴ Φρυγία.

Ἡ πορεία του ἦταν ἀπὸ τὴν Πέργη πρὸς τὰ δυτικὰ, μὲς ἀπὸ τὴν παράλια πεδιάδα, σύρριζα στὰ βουνά, κ' ἔπειτα σὲ πολὺ δυσκολοδιάβατο στενό, πού ἐλέγχεται ἀπ' τ' ὄρεινὸ φρούριο τῆς Τερμησοῦ⁴⁰³ καὶ

γραφὲς στὰ νομίσματα Head, *HN*², 705 699 702, καὶ γιὰ τὴ διάλεκτο τῆς Παμφυλίας Claude Brixhe, *Le dialecte grec de Pamphylie, Documents et Grammaire*, Paris, 1976]

401 Ἀπ' τὸν Πολύβιο, Ε' 73, μπορεῖ νὰ βγάλῃ κανένας πὼς οἱ ζημιωμένοι γείτονες ἦταν οἱ Σιδῆτες

402 Ἀρριανός, Α' 27, 4: φόρους ἀποφέρειν ὅσα ἔτη Μακεδόσι.

403² Στράβων, ΙΔ' 666: *Τερμησόος Πισιδικὴ πόλις, ἐπικειμένη τοῖς στενοῖς δι' ὧν ὑπέρβασις ἔστιν εἰς τὴν Μιλιάδα* [Ἵπῆρχαν ἀρκετὲς πόλεις μὲ παρόμοιο ὄνομα Κυρίως πρέπει νὰ γίνεταί διάκριση ἀνάμεσα στὴν *Τελμη(η)σόο* (στὰ περιγῶρα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, βλ. *RE*, V A, 1, 409-10, *Telmessos 1*), στὴν *Τελμη(ι)σόο* τῆς Λυκίας (στὰ σύνορα μὲ τὴν Καρία, μὲ λιμάνι στὸ Αἰγαῖο, σήμερα: Fethye, βλ. *RE*, VA, 1, 410 κ.έ *Telmessos 2*), πού παραδόθηκε στὸν Ἀλέξανδρο (Ἀρριανός, Α' 24, 4), καὶ στὴν *Τερμη(ι)σόο* τῆς νοτιοδυτικῆς Πισιδίας (σήμερα. Güllük, 30 χλμ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀττάλειας· βλ. τὸ λαμπρὸ ἄρθρο *Termessos 2*, τοῦ Heberdey, *RE*, V A, 1, 732-75), πού ἀπ' τὰ στενά της ἔπρεπε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ περάσῃ τὰρα (Ἀρριανός, Α' 27, 5, ἐκδ *Abicht*). Στὶς βυζαντινὲς πηγὲς βρίσκεται συ-

μπορεί νά κρατηθῆ κλειστό ἀπὸ λίγους στρατιῶτες καὶ κατὰ μεγάλο στρατοῦ. Ὁ δρόμος ἀνεβαίνει ἀπόρημη πλαγιὰ κ' ἔχει ἀπέναντί του ψηλότερο βουνό, ἀπότομο. Πίσω ἀπ' τὰ δυὸ τοῦτα βουνὰ εἶν' ἡ πόλη. Πιασμένα τὰ βρῆκε ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ τὰ δυὸ, ἀπὸ τοὺς βάρβαρους (ὄλ' ἡ Τερμησσὸς εἶχε βγῆ στὶς κορφές!), γι' αὐτὸ προτίμησε νά στρατοπεδεύσῃ μπρὸς στὸ στενό, παρασταίνοντας πῶς τάχα δὲν σκόπευε νά χτυπήσῃ ἀμέσως, μπάς καὶ ξεγελάσει τὸ μεγάλο πλῆθος ν' ἀποσυρθῆ στὴν πόλη, ἀφήνοντας φρουρὲς μονάχα στὸ στενό. Κ' ἔτσι κ' ἔγινε! Φῦγαν οἱ πολλοί, καὶ κάποιες μόνο σκοπιεὲς φαίνονταν στὰ ὑψώματα. Ὅπου, ἄξαφνα, ὁ Ἀλέξανδρος ὁρμαίνει μὲ τοὺς ἐλαφρότερους πεζοὺς⁴⁰⁴ κ' οἱ φρουρὲς ὑποχωροῦν. Ἔτσι ὁ στρατὸς πέρασε καὶ στρατοπέδευσε μπρὸς στὴν πόλη. Φτάσαν τότε ἐκεῖ πρέσβεις τῶν Σελεγέων, πισιδῶν καὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἀνέκαθεν ἐχθρῶν τῶν Τερμησσέων, κ' ἔκλεισαν εἰρήνη καὶ φιλία μὲ τοὺς Μακεδόνες. Γιὰ τὴν ἄλωση ὡστόσο τῆς Τερμησσοῦ θὰ χρειαζόταν κάποιος καιρὸς, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔμεινε· βιάσθη κατὰ τῆς Σαγαλασσοῦ⁴⁰⁵ στοὺς πρόποδες τοῦ ἀνώτερου ὑψίπεδου (1700 μ.) τῶν πισιδικῶν Ἀλπεων, ποὺ δέσποζε στὸ κατώφλι τοῦ ὀροπέδιου τῆς Φρυγίας. Σὰν ἔφτασε κεῖ, Σαγαλασσεῖς — πούτανε οἱ πολεμικώτεροι τῆς Πισιδίας — καὶ Τερμησσεῖς βάσταγαν τὰ ὑψώματα στὰ μεσημβρινὰ τῆς πόλης, κ' ἔκοβαν ἔτσι τὸ δρόμο στοὺς Μακεδόνες. Ὁ Ἀλέξανδρος παράταξ' ἀμέσως τὸ στρατὸ γιὰ ἐπίθεση: τοὺς τοξότας καὶ τοὺς ἀγριᾶνες του δεξιά, ὕστερα τοὺς ὑπασπιστὲς μὲ τὶς τάξεις τῆς φάλαγγας, καὶ ἄκρη ἀριστερὰ τοὺς θράκες μὲ τὸ Σιτάληκ' ἐπικεφαλῆς τ' ἀριστεροῦ ὁ λυγκηστῆς Ἀμύντας⁴⁰⁶ καὶ τοῦ δεξιοῦ ὁ ἴδιος. Προελαύνουν καὶ σὰν ἔχουν φτάσει πιά στὸ πιὸ ἀπότομο μέρος τοῦ βουνοῦ, ἀρχίζουν οἱ βάρβαροι νά ροβολᾶν ὅλοι μαζί ἀπὸ ψηλά καὶ νά πέφτουν μὲ φόρα καταπάνω τους, ἀνατρέποντάς τους, καθὼς εἶχανε δικιά τους βέβαια τὴν κατηφοριά. Τὸ περισσότερο βάρος τὸ δέχτηκαν οἱ τοξότες, δεξιά, καὶ σὰ σκοτώθηκε ὁ τοξάρχης τους ἀναγκάστηκαν νά ὑποχωρήσουν· μὰ οἱ ἀγριᾶνες δὲν κáναν πίσω, βάσταγαν, γιὰτὶ καὶ τὸ βαρὺ πεζικὸ ζύ-

χνὰ γραμμένη σὰν *Τελμη(ι)σσὸς* καὶ αὐτῆ, κ' ἔτσι συγγέεται μὲ τὶς παραπάνω πόλεις Ὁ Roos, I, 60, ὅμως, τὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοῦ ἀντιγραφέα λάθος *Τελμισσὸς* | *Τελμισσεῖς* (ἀντί: *Τερμησσὸς* | *Τερμησσεῖς*), τὸ ἀπόδωσε, ἄδικα, στὸν ἴδιο τὸν Ἀρριανό, καὶ τ' ἄφησε ἀδιόρθωτο στὴν ἐκδόσή του, προκαλώντας ἔτσι σύγχυση στὸν ἀναγνώστη. (Βλ. καὶ Bosworth, I, 169)]

404 Ἀρριανός, Α' 27, 8: καὶ ἐπὶ τοῦτους εὐθὺς ἀναλαβὼν τοὺς τε τοξότας καὶ τὰς τῶν ἀκοντιστῶν τάξεις καὶ τῶν ὀπλιτῶν ὅσοι κουφότεροι ἐπήγαγεν

405 Πολὺ σωστά ὁ Leake, *Journal of a tour in Asia Minor*, 150, ἀναγνώρισε τὴν πόλη αὐτῆ στὴ σημερινὴ Aglasun (Aghlasun στὸ δίφυλλο χάρτη τοῦ H Kiepert).

406 Ὁ Ἀμύντας διουκοῦσε συνήθως τὶς Ἰλιες τῶν σαρισσοφόρων ἱππέων. Οἱ ἱππεῖς δὲν ἤρθαν μαζί στὴ μάχη - καθὼς οὐκ ὠφέλιμοι ἐν τῇ δυσχωρίᾳ (Ἀρριανός, Α' 28,4.)

γωνε, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀλέξανδρο. Ὅπου οἱ ἄγριες ἐπιθέσεις τῶν Πισιδῶν ἀρχίζουν πιά νὰ σπᾶν στὸ πυκνὸ μέτωπο τῶν ἀσπιδοφόρων καὶ καθὼς ἦταν κ' ἐλαφρότερος ὁ ὀπλισμὸς τους δὲν τάβγαζαν πέρα οἱ βάρβαροι μὲ τοὺς βαρύτερ' ἄρματωμένους μακεδόνες. Ἐτσι, καμμιὰ πεντακοσαριὰ ἀπὸ δαύτους σκοτώθηκαν, οἱ ἄλλοι τόβαλαν στὰ πόδια κι ὅσοι ξέρανε καλὰ τὸν τόπο σώθηκαν. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπ' τὸν ἀνοιχτὸ πιά δρόμο, προχώρησε καὶ πῆρε τὴν πόλη.

Σὰν ἔπεσ' ἡ Σαγαλασσὸς κυριεύτηκαν καὶ τ' ἄλλα μέρη τῆς Πισιδίας, ἄλλα μὲ μάχες,⁴⁰⁷ ἄλλα συνθηκολογῶντας, κι ἀνοιξ' ὁ δρόμος γιὰ τὸ ὑψίπεδο, ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἡ Φρυγία, πέρ' ἀπ' τὰ βουνὰ τῆς Σαγαλασσοῦ. Ἀνατολικά, καὶ χαμηλότερα λίγο, ἀπλώνετ' ἡ λίμνη τοῦ Ἐγριντίρ, μὲ βουνὰ ψηλὰ στὸ νοτιὰ κι ἀνατολικώτερὰ τῆς. Κάπου 50 χλμ δυτικώτερα βρίσκειτ' ἡ μικρότερη λίμνη Ἀσκανία, καὶ 20χλμ σχεδὸν ἀπὸ τὴ βορεινὴ τῆς ὄχθη, σὲ μιὰ σειρὰ λόφων, εἶναι οἱ πηγές τοῦ Μαϊάνδρου ποταμοῦ. Στὰ στενὰ ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου μπαίνει κανένας στὴν κοιλάδα του, ἦταν ἡ ἀρχαία πόλη Κελαιναί, μὲ τὴ γερὴ ἀκρόπολή τῆς χτισμένη ἀπ' τὸν Ξέρξη, ὅταν νικήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ θάλασσα, γιὰ ν' ἀνακόπητῃ κάθε πιθανὴ προέλαση τῶν Ἑλλήνων ἀπ' τὴν ἐλευθερωμένη παραλία. Κ' οἱ Κελαινὲς ἀπὸ τότε ἦταν τὸ κέντρο τῆς φρυγικῆς σατραπείας κ' ἡ ἔδρα τοῦ σατράπη.

Ἀπ' τὴ Σαγαλασσὸ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἔφτασε, περνῶντας δίπλα ἀπ' τὴν Ἀσκανία, σὲ 5 μέρες στὶς Κελαινές.⁴⁰⁸ Φευγᾶτος ἀπὸ κεῖ ὁ σατράπης Ἀτιζύης, καὶ τὴν ἀκρόπολη κράταγαν χίλιοι κᾶρες καὶ 100 ἔλληνες μισθοφόροι, ποὺ πρότειναν καὶ τὴν πόλη νὰ παραδώσουνε καὶ τὴν ἀκρόπολη, ἂν δὲν τοὺς ἔφτανε τὴ μέρα ποὺ τοὺς εἶχανε τάξει (κ' εἶπαν καὶ ποιά) βοήθεια τῶν Περσῶν.⁴⁰⁹ Ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ μὴν

407 Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 28, διηγίεται μιὰ ἐπιχείρηση κατὰ τῶν Μαρμαρέων, ποὺ ἀνήκει ἐδῶ ἀλλ' οἱ ἐντυπωσιακὲς λεπτομέρειές τῆς δὲν ταιριάζουν μὲ καμμιά ἀπ' τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ χειμῶνα αὐτοῦ ποὺ ἱστορεῖ ὁ Ἀρριανός

408² Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, *Ἀνάβασις*, Α' 2, 7-9, ἀνάκτορα χτίστηκαν ἐδῶ, ἀπὸ τὸν Ξέρξη. Ἡ ἀλμυρὴ Ἀσκανία λίμνη εἶναι ἡ Gencljehi-Gol, ποὺ πολλοὶ περιηγητὲς ἐπισκέφθηκαν. Οἱ Κελαινὲς (Ἀπάμεια Κιβωτῶς) εἶναι 105χλμ ἀπ' τὴ Σαγαλασσὸ, κι ἄρα ὁ στρατὸς βᾶδιζε 21χλμ τὴ μέρα [Ἡ Gencljehi Gol εἶν' ἡ σημερινὴ Burdur Golu. Ἡ Ἀπάμεια Κιβωτῶς χτίστηκ' ἀργότερα, ἀπ' τὸν Ἀντίοχο τὸ Σωτήρα, κοντὰ (ὄχι ἀκριβῶς) στὴ θέση τῶν Κελαινῶν (σήμερα Dinar, 140χλμ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀττάλειας) *RE*, XI, 1, 133-4, *PECS*, 445, *Kleine Pauly*, III, 177, *Bosworth*, I, 173. Ἡ ἀπόσταση, τέλος, Σαγαλασσοῦ-Κελαινῶν, εἶναι μόνο 55χλμ, δηλαδὴ μισὴ ἀπ' ὅση διατείνεται ὁ Droysen]

409 Ὁ Κούρτιος, III, 1, 8, μιλάει γιὰ προθεσμίαν 60 ἡμερῶν - ποὺ δὲν εἶν' ἀπίθανη Δυστυχῶς οἱ πηγές δὲ μᾶς φωτίζουν καθόλου, μῆτε γιὰ τοὺς σταθμοὺς τῆς πορείας Ἀλικαρνασσοῦ-Γόρδιου, μῆτε γιὰ τὰ χιόνια καὶ τίς κακοκαιρίες στὰ βουνὰ τῆς Πισιδίας

καθυστερήσει αὐτοῦ μὲ πολιορκία, δέχτηκε τὴν πρόταση. Ὅσο γρηγορώτερα ἔφτανε στὸ Γόρδιο, νὰ πάρῃ καὶ τὶς μονάδες πούχε κανονίσει νὰ τοῦρθουν ἐκεῖ καὶ νὰ τραβήξῃ κατὰ τὸν Ταῦρο, τόσο δυσκόλευε νὰ τοὺς φτάσῃ κι ὅποια περσικὴ βοήθεια. Ἄφησε, λοιπόν, στὶς Κελαινὲς χίλιους πεντακόσιους, κι ἀνάθεσε τὴ σατραπεία τῆς Φρυγίας στὸν Ἀντίγονο τοῦ Φίλιππου, ἀρχηγὸν ὡς τὴν τῶν συμμαχικῶν τμημάτων, πού στρατηγὸ τοὺς πιά ἔκανε τὸ Βάλακρο τοῦ Ἀμύντα. Πέρασαν ἔτσι 10 μέρες καὶ ξεκουράστηκε ἄμέσως ὕστερα κίνησε γιὰ τὸ Γόρδιο, στὸ Σαγγάριο,⁴¹⁰ ἀπ' ὅπου κινάει καὶ ὁ μεγάλος δρόμος, πού πέρ' ἀπὸ τὸν Ἄλυ ποταμὸ καὶ μὲς ἀπ' τὴν Καππαδοκία τραβάει γιὰ τὰ Σοῦσα.

Μεγάλα σ' ἔκταση, καὶ συγκριτικὰ μὲ τὰ κατοπινά του τερατώδη, δὲν ἦταν βέβαια ὅσα στὸν 1^ο αὐτὸ χρόνο τοῦ πολέμου εἶχε καταφέρει ὁ Ἀλέξανδρος· καὶ θὰ τὸν περιγελοῦσαν ἴσως στὴν Ἑλλάδα πολιτικοὶ τοῦ ἀντίπαλου κ' ἐμπειροπόλεμοι, σὰν ἄκουγαν πὼς ἡ νίκη του ἐκείνη στὸ Γρανικό, πού τόσο πανηγυρίστηκε, δὲν εἶχε πετύχει παρὰ μονάχα τὴν κατάκτηση τῆς δυτικῆς καὶ τῆς μιστῆς νότιας μικρασιατικῆς ἀκτῆς, πού ξέυπνα ὁ Μέμνων παράτησε, γιὰ τὴν ὥρα, κοιτῶντας πρῶτα νὰ κυριαρχήσῃ στὴ θάλασσα καὶ στὰ νησιά, ὁπότε καὶ θάκοβε τοῦ ἀντίπαλου τὴ γοργὴ κι ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ τὴ Μακεδονία.

Ἄλλ' εἶναι προφανὲς τί προσδιώρισε τὸν Ἀλέξανδρο στὴν πρώτη αὐτὴ φάση τῆς ἐκστρατείας του. Ἐλάχιστα ἀποσκοποῦσε νὰ καταλάβῃ μεγαλύτερες καὶ βαθύτερες περιοχὲς στὴ μικρασιατικὴν ἐνδοχώρα, ἐνόσω ἡ ναυτικὴ περσικὴ δύναμη κυριαρχοῦσ' ἀκόμα στὴ θάλασσα καὶ τὰ νησιά καὶ θὰ μπορούσε ἀνυπολόγιστα νὰ ὑποκινήσῃ στὴν Ἑλλάδα· γιὰ τὴν ὥρα λοιπὸν τοῦφταν' ὁ ἀποκλεισμός τῆς ἀπ' τὴ μικρασιατικὴ παραλία καὶ τὰ λιμάνια ἀπ' ὅπου θὰ τῆς ἦταν δυνατὸ ν' ἀπειλῆ τὰ νῶτα του, ὅταν θὰ προχωροῦσε αὐτὸς στὴ νέα του ἐκστρατεία παρακάτω.

Ἡ ἀλήθεια ὁμως ἐπίσης εἶναι, πὼς ἡ προέλασή του διάφερε πολὺ ἀπὸ τὶς παλιότερες ἐλληνικὲς ἢ ἀθηναϊκὴ δύναμη, τὸν καιρὸ τοῦ Κίμωνα καὶ τοῦ Περικλῆ, μόλις πού τόλμαγε νὰ βαθαίνη λίγο παραμέσα ἀπὸ τὶς παράλιες μικρασιατικὲς πόλεις· κι ἂν τόκαναν οἱ Σπαρτιᾶτες μὲ τὸ Θίβρωνα καὶ τὸν Ἀγησίλαο τοὺς, ἢ κι ὁ Χάρης κι ὁ Χαρίδημος μὲ τὶς δυνατότητες τῆς 27^{ης} Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας, ὕστερ' ἀπὸ κάποιες ὁμως λεηλασίες καὶ μάλιστα χρημάτων γύρναγαν πάλι πίσω· ἐνῶ τοῦ Μεγαλέξαντρου τὰ στρατιωτικὰ μέτρα ἀποσκοποῦσαν σὲ μόνιμη κατοχὴ τῶν κατακτημένων τόπων καὶ σταθερὴ ὀργάνωση τῆς ζωῆς τῶν πληθυσμῶν τοὺς.

⁴¹⁰ [Στὴ δεξιὰ τοῦ ὄχθη, 80χλμ νοτιοδυτικὰ τῆς Ἄγκυρας]

Ἐπόβλεπαν στό σκοπό τοῦτο ἐνεπίγνωστα καί τὰ διοικητικά του μέτρα;

Ἄσα κατέχουμε ἀπό τήν ἀρχική αὐτή φάση τῆς ἐκστρατείας του συνιστοῦν προσφυέστατες συγκαταμίξεις οὐσιαστικά γενναίων πολιτικῶν κι ὀργανωτικῶν του γραμμῶν, μέ κατὰ τόπους ἀπό παλιά κρατοῦντες διοικητικούς τύπους καί δρώντες θεσμούς, π' ἄλλαξαν ὅμως τόσο περιεχόμενο, δομές καί κατευθύνσεις, πού νάσαι σά νέοι πιά.⁴¹¹

Ἐμειν' ἡ σατραπεία, ἐπί παραδείγματι, τῆς ἑλλησποντιακῆς Φρυγίας καί τῆς Λυδίας καί τῆς Καρίας· ἀλλά δίπλα στό σατράπη τῆς Λυδίας μπῆκε εἰδικός ἄρχοντας γιά τήν κατανομή καί τήν εἰσπραξή τῶν φόρων· στήν Καρία, πῆρε μέν τῆ σατραπεία ἡ ἀρχόντις ἀπό παλιά, ἡ Ἄδα, μακεδόνας ὅμως τάχτηκε στρατηγός τῆς ἐκεῖ δύναμης· ξεχωρός ἐπίσης ἀρχηγός τῆς στρατιωτικῆς δύναμης (στρατηγός, ἴσως, καί τοῦτος λεγόμενος) στή Λυδία, δίπλα στό σατράπη τῆς· καί μπορεῖ κ' ἐδῶ καί σ' ὅλες τίς σατραπείες ἡ οἰκονομική διαχείριση νά ἐντάχτηκε σ' ἄμεση ἐξάρτηση ἀπό τήν ἀνώτερη ταμιακή ἀρχή πού πῆρ' ὁ Ἄρπαλος τοῦ Μαχάτα,⁴¹² χωρίς ὅμως καί νά ξέρομε ἀν τότε ἀκριβῶς.

Οἱ ἀρμοδιότητες κ' ἡ ἐξουσία τῶν σατραπῶν, ἐξ ἄλλου, ἦταν πολὺ ἀκριβέστερα κι αὐστηρότερα προσδιωρισμένες ἀπ' ὅσο στό περσικό κράτος πού ἔπεφτε. Οἱ σατράπες αὐτοί δὲν ἦταν ἀσύδοτοι ἀφέντες στήν περιοχή τους, παρά ὑπάλληλοι διωρισμένοι ἀπό τὸ βασιλιά· κι ἀποδεικνύεται τοῦτο κι ἀπ' τ' ὅτι νομίσματα πάντως σατραπῶν δὲν ὑπάρχουν ἐπὶ Μεγαλέξαντρου (μὰ οὔτε κ' ἐπὶ Διαδόχων, ὡς τὸ 306), ἐνῶ ἀπ' τὸν ἰδρυτὴ κιόλας τῆς περσικῆς διοίκησης, τὸ Δαρεῖο τὸν πρῶτο, οἱ σατράπες ἀσκοῦσαν τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας.⁴¹³ Φαίνεται ἀκόμα, πὼς σ' ὅσα πρωτόθεσε ὁ Ἀλέξανδρος ἀνάγονται κ' ἐκεῖνα κάποιας συγγραφῆς, τοῦ καιροῦ τῶν Διαδόχων, γιά διάφορες σφαῖρες οἰκονομίας: τῆς βασιλικῆς, τῆς σατραπικῆς, τῶν πόλεων (τῆς δημοτικῆς δηλαδὴ) καί τῆς ἰδιωτικῆς, πού οἱ δυὸ πρῶτες (οἱ δημόσιες τροποντινὰ) διαφέρουν κατὰ τ' ὅτι ἡ βασιλικὴ ἔχει 4 κυρίως κεφάλαια — τῆς νομισματικῆς, τῆς ἐξαγωγικῆς καί τῆς εἰσαγωγικῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς, τῶν αὐλικῶν δαπανῶν ἐν γένει⁴¹⁴ — κ' ἡ σατραπικὴ: κατὰ βίαση

⁴¹¹ Ὅτι κρατήθηκε ὁ τίτλος σατράπης (πού μπορούσε κανεὶς νά τὸ παραδεχτῆ καί ἀπ' τὴ χρήση του στοὺς συγγραφεῖς) ἐπιβεβαιώθηκε κι ἀπὸ ἐπιγραφές Στὸ CIG, II, ἀρ 2692, μὰ ἐπιγραφή ἀπ' τὰ Μύλασα λέει βασιλεύοντος Φιλίπ[που] Ἀσάνδρου(;) σατραπεύοντος Ἰπάρχει ἐπίσης κάποιο ψήφισμα στὰ ἱερογλυφικά, τοῦ 310, ὅπου ὁ Πτολεμαῖος μιλάει σὲ 1^ο πρόσωπο κι αὐτοτιτλοφορεῖται σατράπης.

⁴¹² Ἄρριανός, Γ' 6, 6 Ἄρπαλον δὲ ἐπὶ τῶν χρημάτων (κατέστησεν).

⁴¹³ Ἡρόδοτος, Δ' 166

⁴¹⁴ [Ἀριστοτέλης], Οἰκονομικὸς Β', 1345b. Περὶ μὲν τὸ νόμισμα λέγω ποῖον καὶ πό-

τῆς ἔγγειας φορολογίας, ἔπειτα τῶν μεταλλευτικῶν προσόδων, τῶν ἐμπορικῶν, τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, τῆς κίνησης τῶν συναλλαγῶν, τῆς χρήσης τῶν βοσκοτόπων, τῆς κεφαλικῆς καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς φορολογίας.⁴¹⁵

Ἄλλ' ὄχι λιγώτερο σημαντικὰ δείχνοντ' ὅσα ὁ Ἀλέξανδρος πολιτικὰ ρύθμισε γιὰ διάφορους πληθυσμούς. Ἡ βασικὴ του ἰδέα ἦταν, φαίνεται, ὅπου ὑπῆρχαν (ἢ ἄλλοτε ὑπῆρξαν) ὠργανωμένες κοινότητες, νὰ τίς ἀφήσῃ ἐλεύθερες ἢ νὰ τίς ἀνασυστήσῃ τόσο αὐτενεργές σὰ ζωτικὲς κοινωνικὲς μονάδες ὥστε νὰ λύνουν μόνες τὰ προβλήματα τους.

Κι ὄχι μόνο στίς ἑλληνικὲς πόλεις ξαναδόθηκε ἡ αὐτονομία, ποὺ καταχυρώθηκε μὲ τὸ ξαναζωντάνευμα καὶ τὴ στήριξη τῆς δημοκρατίας, παρὰ κ' ἡ πατροπαράδοτη ὁμοσπονδία τῶν Λύκιων κρατήθηκε σὲ πλήρη δραστηριότητα μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ, μὲ τὸν ὄρο βέβαια πὼς θ' ἀνακαλοῦνταν οἱ 10 τριήρεις τῆς λυκιακῆς ἐκείνης μοίρας τοῦ περσικοῦ στόλου. Καὶ στοὺς Λυδοὺς, λοιπόν, ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωσε, κατὰ τίς πηγές μας, τὸ δικαίωμα νὰ πορεύωνται μὲ τοὺς παλιούς τους νόμους, καὶ τοὺς ἄφησε νάν' ἐλεύθεροι.⁴¹⁶ Κι ὅποιοι νάταν οἱ νόμοι αὐτοὶ — γιὰτὶ δὲν κατέχουμε καὶ τίποτ' ἄλλο γιὰ δαύτους — πάντως ἡ ἐπαναφορὰ τους σημαίνει πὼς στὴ χώρα αὐτῆ, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ν ὁ μ ο ι θὰ κρατοῦσαν, κι ὄχι ὅπως ὡς χτές ἡ αὐθαιρεσία καὶ τὸ δίκαιο τῆς βίας τῶν κατακτητῶν· πὼς δηλαδὴ ὁ γενναῖος αὐτὸς ἄλλοτε, καὶ φίλεργος καὶ κατεξοχὴν πολιτισμένος, λαὸς τοῦ Κροίσου, γλύτωνα πιά ἔτσι, πράγματι, ἀπὸ ξένο ζυγὸ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εἶχε παρακμάσει, καὶ πέρναγε σὲ εἶδος ἱστορικῆς ζωῆς, ὅπου θὰ μπορούσε ν' ἀναπτύξῃ τὴν ἀβίαστη ἔκφραση τῆς ἰδιοσυστασίας του.

Μὰ κι ἀπὸ κείνους τοὺς βάρβαρους ποὺ ζοῦσαν στὰ βουνὰ τῆς μικρῆς Φρυγίας ὄχι κατ' ἀνεπτυγμένες κοινοτικὲς μονάδες, ἀν παραδόθηκαν χωρὶς ἀντίσταση δὲν τοὺς ζητήθηκε παρὰ νὰ δίνουν ὅ,τι φόρο ἔδιναν κάθε χρόνο.⁴¹⁷ Ὅχι λιγώτερο χαρακτηριστικὴ τῆς ὅλης πολιτικῆς

τε [τίμιον ἢ εὐωνον] ποιητέον· περὶ δὲ τὰ ἐξαγώγιμα καὶ εἰσαγώγιμα πότε καὶ τίνα παρὰ τῶν σατραπῶν ἐν τῇ ταγῇ ἐκλαβόντι αὐτῶ λυσιτελήσει διατίθεσθαι.

415 [Ἀριστοτέλης], *Οἰκονομικὸς Β'*, δ.π.: εἶδη ἐξ τῶν προσόδων [ἀπὸ γῆς, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἰδίων γινόμενων, ἀπὸ ἐμποριῶν, ἀπὸ τελῶν, ἀπὸ βοσκημάτων, ἀπὸ τῶν ἄλλων]. Ὅσα ἔπονται στὸ κείμενο τοῦ Ἀριστοτέλη ἐπεξηγοῦν τὰ ἐξῆς εἶδη τῶν προσόδων καὶ σύμφωνα μ' αὐτὰ διατυπώθηκαν τὰ γραφόμενα ἐδῶ, ποὺ θὰ πρέπει νάναί σωστά, παρὰ τίς κάποιες ἀσάφειες

416 Ἀρριανός, Α' 17, 4. *Σαρδιανούς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους Λυδοὺς τοῖς νόμοις τε τοῖς πάλοι Λυδῶν χρῆσθαι ἔδωκε καὶ ἐλευθέρους εἶναι ἀφῆκεν*. Ὁ διορισμὸς τοῦ Νικία σὰν ἐπιμελητῆ τῶν φόρων τῆς συντάξεώς τε καὶ ἀποφορᾶς δείχνει πὼς ἡ ἐλευθερία ποὺ δόθηκε στοὺς Λυδοὺς δὲν ἀπόκλειε τὴ φορολογία

417^ε Ἀρριανός, Α' 17, 1. Εἶναι οἱ περιοχὲς ὅπου ἀργότερα ὁ Ἀντίοχος (ὁ γ' καθὼς

του Μεγαλέξαντρου εἶν' ἡ ρύθμιση πού ἔκανε στους Ἐφέσιους: τὸ φόρο πούδιναν στὸ *Μέγα Βασιλέα* νὰ τὸν δίνουν στὸ Ἄρτεμίσιο, ἐνῶ καὶ στίς Ἐρυθρές, καθὼς μαρτυρεῖ μιὰ ἐπιγραφή,⁴¹⁸ καὶ στὸ Ἴλιο, πού τὸ ξανάχτισε, κἀνοντάς το πόλη,⁴¹⁹ ὅπως καὶ στίς ἄλλες βέβαια παράλιες ἑλληνικές, μαζὶ μὲ τὴν αὐτονομία τοὺς ἔδωσε κι ἀτέλεια φορολογικῆ. Μόνο τίς ὄχι καὶ πέρ' ἀπ' τ' ὄνομα ἑλληνικὲς τῆς Παμφυλίας ἀντιμετώπισε ἀλλιῶς, κ' ἰδιαίτερα τὴν Ἄσπενδο, πού πῆγε νὰ τὸν ξεγελάσῃ, κι ὅπου καὶ φόρους τῆς ἔρριξε καὶ σὲ σατράπη τὴν παράδωσε. Ὑπὸ τοὺς Πέρσες μείναν, γιὰ τὴν ὥρα, κάμποσα νησιά, κ' ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ - πού ἡ κοινότητά της ὅμως μοιράστηκε πάλι στὰ χωριά ἐκεῖνα ἀπ' ὅπου τὴν πρωτοσυνοίκισαν οἱ παλιοὶ δυνάστες τῆς Καρίας. Ἄλλα νησιά, πού πολλῶν τοὺς οἱ δῆμοι ξεσηκώθηκαν ὑπὲρ του, ὅπως θὰ δοῦμε, τὰ χειρίστηκε ἴσως σὰν τίς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις.

Ὅπωςδὴποτε, ὅλες οἱ πόλεις αὐτές, ὄχι μόνο ξανάβραν τὴ δικιὰ της ἀβίαστη καθεμιὰ ζωὴ σὰ φυσικὴ κοινότητα, παρὰ κ' ἔγιναν πάλι ἐλεύθερες πολιτεῖες, ὅπως ἦταν πρὶν ἀπ' τὴν ἀνταλκίδεα ἐκεῖν' «εἰρήνη». Καὶ τοῦτο δείχνεται στὰ νομίσματα τοῦ καιροῦ· δὲν ἔχουν τὸν τύπο τοῦ βασιλιᾶ, παρὰ τῆς αὐτόνομης πόλης πού τὰ κόβει· καὶ δὲν ἀκολουθοῦν τὸ νομισματικὸ σύστημα τοῦ Μεγαλέξαντρου, μὰ τὸ πατροπαράδοτό τους.⁴²⁰ Κι αὐτὸ πού μετὰ κι ἀπόναν αἰῶνα λὲν οἱ Σελευκί-

φαίνεται) χάρισε σὲ κάποιον ἐμπιστὸ τοῦ 2000 πλέθρα ἀπὸ τῆς βασιλικῆς χώρας, μὲ τὴ διαταγὴ νὰ μποροῦν οἱ βασιλικοὶ λαοὶ νὰ κατοικοῦν στὸ φρούριο Πέτρα, ἀσφαλείας ἔνεκε (Βλ. τὴν ἐπιγραφή στοῦ Schliemann, *Trojanische Alterthumer*, 204). [Οἱ νεώτεροι ἐκδότες ἀνάγουν τὴν ἐπιγραφή στὸν Ἀντίοχο τὸν α' (281-61), *OGIS*, ἀρ 221, *IK*, 3, ἀρ. 33.] Βασιλικὴ χώρα ἦταν φαίνεται αὐτὴ πού δὲν ἀνῆκε σὲ πόλεις ἢ δυνάστες - ἢ, ἐπὶ Περσῶν, σὲ ὑπαρχοὺς καὶ σατράπεις)

418^F *Monatsbericht der Berl. Akad.*, 1875, 554 [*OGIS*, ἀρ 223, Welles, *Royal Correspondence*, 78, ἀρ 15]· διότι ἐπὶ τε Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντιγόνου αὐτόνομος ἦν καὶ ἀφορολόγητος ἢ πόλις ἡμῶν.

419 Στράβων, Γ' 593: *προσαγορευῆσαι πόλιν [] ἐλευθέραν τε κρίναι καὶ ἀφορον* Μὲ τὰ δεδομένα μας δὲν μποροῦμε νὰ διευκρινίσουμε τὴ σημασία πού θάχαν στὸ δημόσιο δίκαιο οἱ ὄροι. *ἐλεύθερος*, *αὐτόνομος*, *ἀφορολόγητος* κ λ Θάταν καὶ πολὺ κουραστικὴ ἢ ἀναφορὰ τῶν σχετικῶν χωρίων ἀλλὰ πέρ' ἀπ' αὐτὰ, ἡ πολυπλοκότητα τῶν σχέσεων, ὁ τοπικὸς χαρακτήρας κ' ἡ ἐξάρτησή τους ἀπὸ συγκεκριμένους περιστάσεις εἶναι ἀνάλογα μὲ σχετικὰ προηγούμενα τῆς 1ης Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας καὶ τῆς σπαρτιατικῆς μετὰ, πού μεταχειρίζονταν τοὺς δρους *ὑπήκοος* κι *αὐτόπολις*

420 Τέτοια εἶναι τὰ χρυσὰ νομίσματα τῆς Ρόδου, Κίου καὶ Περγάμου, πού βρέθηκαν στὴ Σάϊδα τὸ 1863 (*Waddington, Revue Numism.*, 1865, σ 8, 11, 13), καὶ τ' ἀσημένια τῆς Χαλκηδόνος, Ἐφέσου καὶ Ρόδου, τῆς ἴδιας ἐποχῆς, κυρίως μάλιστα τῆς Ἐφέσου, ἐπειδὴ ὑπάρχουν δραχμὲς τῆς πόλης αὐτῆς μὲ τὴ μέλισσα τῆς Ἐφέσου καὶ τὴν ἐπιγραφή *ΑΡΣΙ*, δηλαδὴ ἀπὸ τότε πού λεγόταν Ἀρσινόη (ἀπ' τὴ γυναῖκα τοῦ Λυσίμαχου), καὶ τὰ νομίσματα τοῦτα δὲν ἔχουν τὸ βᾶρος τῆς Ἀλεξάνδρειας δραχμῆς, 4,1-4,25 γρμ, παρὰ ζυγίζουν 4,93-5,59

δες για πόλεις τῆς Αἰολίδας, πὼς ἀνήκουε στὴ *συμμαχία τους*.⁴²¹ εἶν ἀσφαλῶς ὁ τύπος ποὺ θέσπισ' ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς σχέσης τῶν ἐνταγμένων στὴν ἐπικράτειά του, μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς.

Προκύπτει ἓνα ἐρώτημα: Οἱ πολίτιες τῶν νησιῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, ποὺ ἀπελευθερώθηκαν καὶ ἀποκαταστάθηκαν στίς αὐτόνομες μορφές τους, μπῆκαν ἐπίσης στὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία;

Κι ἀσφαλῶς μὲν τὸ ξέρουμε τοῦτο γιὰ τὴν Τένεδο, ἀπὸ συγκεκριμένη μαρτυρία,⁴²² ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ξαναλέγεται καὶ γιὰ τὴ Μυτιλήνη, τὴ Λέσβο καὶ ἄλλες πόλεις, ἡ ἴδια ξεκάθαρη ἔκφραση γι' αὐτό, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πὼς ἐκεῖνες δὲ μπῆκανε. Ἴσως καὶ γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ Μεγαλέξαντρου θάταν μ' αὐτὲς ποὺ τοῦ χρώσταγαν τὴν ἀπελευθέρωσή τους νὰ στήσῃ κάποιο θετικὸ ἄς ποῦμε ἀντίρροπο στὴ συμμαχία ἐκείνων ποὺ μᾶλλον διὰ τῆς βίας φτάσαν στὴ σύμπραξη μὲ τὴ Μακεδονία καὶ κάθε ἄλλο παρὰ σίγουροι σύμμαχοι μποροῦσαν νὰ θεωροῦνται· ἐνῶ πάντως ἡ *συμμαχία τῶν ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν Ἑλλήνων* δὲ σκαρώθηκε μόνο γιὰ τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμο, παρὰ καὶ γιὰ παγίωση τῆς εἰρήνης, τοῦ δικαίου, τῆς τάξης πραγμάτων στὴν ἴδια τὴν ἐπικράτεια τῶν *συμμάχων* καὶ γιὰ κάτι τέτοιο βέβαια ὡς πρὸς τὰ νησιὰ καὶ τίς μικρασιατικὲς πόλεις ἀπόκεντρο τοῦλάχιστον θάταν τὸ συνέδριο τῆς τόσο μακρυνῆς Κορίνθου, ἀπρόσφορης γιὰ τακτικὲς ἀποστολὲς συνέδρων τους κ.λ.π.

Μ' ὄλο ποὺ συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ κάτι τέτοιο δὲν ὑπάρχουν, μποροῦμε ὥστόσο νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἀνάγκασε καὶ τοὺς ἔξω ἀπὸ τὴ Συμμαχία Ἑλληνας νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν *αὐτοκράτορα στρατηγὸ* καὶ νὰ συμβάλουν μὲ κάποιες εἰσφορὲς στὸ μεγάλο πόλεμο.⁴²³ Ἄν ἔκλεισε καὶ σχετικὲς συνθηκὲς χῶρια μὲ κάθε τους πο-

421^a Καθὼς στὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Ἴλιο, στοῦ Schliemann, *Trojanische Alterthumer*, 205 [OGIS, ἀρ 221, IK, 3, ἀρ 33]

422^a Ὅταν τὸ φθινόπωρο τοῦ 334 [— φανερὸ λάθος τοῦ Droysen, ποὺ λίγες σελίδες παρακάτω τοποθετεῖ σωστὰ τὰ γεγονότ' αὐτά, στὸ 333—] ἤρθαν οἱ ναύαρχοι τοῦ περσικοῦ στόλου στὴν Τένεδο, *κελεύουσι τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἑλληνας γενομένας σφίσι, ταύτας μὲν καθελεῖν, πρὸς Δαρεῖον δὲ ἄγειν τὴν εἰρήνην, ἣν ἐπὶ Ἀνταλκίδου Δαρεῖω συνέθεντο.* (Ἀρριανός, Β' 2, 2.) Καὶ στὴ Μυτιλήνῃ ζητᾶν τοὺς μὲν ξένους τοὺς παρ' Ἀλεξάνδρου σφίσι κατὰ συμμαχίαν ἠκοντίας ἀπελθεῖν, *Μιτυληναίους δὲ καθελεῖν μὲν τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον σφίσι γενομένας στήλας, συμμάχους δὲ εἶναι Δαρεῖου κατὰ τὴν εἰρήνην τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου γενομένην πρὸς βασιλεῖα Δαρεῖον* (Ἀρριανός, Β' 1, 4) Ὁ [Δημοσθένης], *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*, 7, γράφει πὼς στὴ Μεσοστῆν ὁ Ἀλέξανδρος ξανάφερε τὴν τυραννία, ἐνῶ στὴ Λέσβο τὴν κατάργησε ἀλλ' ἀπ' τὰ λόγια του δὲ βγαίνει πὼς ἡ Κορινθιακὴ Συμμαχία εἶχε τέτοιες ἀρμοδιότητες καὶ γιὰ τὴ Λέσβο.

423^a Ἀπ' τὴν ἐπιγραφή (CIG, II, ἀρ. 2166c, *Add.* σ 1024, ποὺ ἐκδόθηκε πληρέστερα

λιτεία, πείθοντας, γιά τὸ σπουδαῖο κοινὸ σκοπὸ καὶ τὴν παγίωση τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης στὴν ὅλην ἐπικράτειά τους, νὰ συστήσουν κατὰ τὸ ἑλληνικὸ καὶ δικὰ τους Κοινὰ (σὰν τῶν Αἰολέων, τῶν Ἰώνων, κ.λ.⁴²⁴), δὲν προκύπτει μὲν ἀπὸ σωζόμενα στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀκριβῶς, κατέχουμε ὁμως κ' ἐπίσημη τέτοια εἶδηση λίγο ἀργότερα: τὸν καιρὸ τοῦ Ἀντίγονου, γύρω στὸ 306, λειτουργεῖ Κοινὸν τῶν πόλεων τῆς Ἰδαίας χώρας, ὑπὸ τὴν ἐπικοινωνή τους Ἀθηναῖ Ἰλιάδα, ποὺ συνεδριάζει κι ἀποφασίζει μὲ ψήφους ἐξ ὀνόματος τῶν πολιτειῶν-μελῶν, κι ἀναφέρονται μάλιστα στὴ σχετικὴν ἐπιγραφή σὰ μέλη τὰ Γάργαρα τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου κ' ἡ Λάμψακος τῆς Προποντίδας.⁴²⁵

στὸ Μουσεῖον καὶ βιβλιοθήκη τῆς ἐν Σμύρνην Ἐθαγγελικῆς σχολῆς, 1876, 128 [IG, XII, 2, ἀρ 645, OGIS, ἀρ 4] προκύπτει πὼς τὸ 321 ὁ Ἀντίπατρος, πολεμῶντας τὸν Περδίκκα, σ' ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ γύρεψε ἀπὸ τῆ Νᾶσο [τὸ μεγαλύτερο νησί τῶν Ἐκατόνησων, σημερινὸ Μοσχονήσι (βλ. *Kleine Pauly*, II, 985)] κι ἀπ' ἄλλες πόλεις εἰσφορὰν, μὰ στοὺς Νασιῶτες τῆ χάρισε ἀκόμα κι ὅτι ὁ Κάσσανδρος, πολεμῶντας τὴν Κύπρο, γύρεψε εἰσφορὰς καὶ μεγάλας δαπάνας - ἀλλὰ τίς μετρίασε γιά τῆ Νᾶσο, ποὺ τὸν παρακάλεσε ὁ Θέροσιππος.

424² Τὴν ιδέα μᾶς τὴν ὑποβάλλουν τ' ἀσημενία καὶ χάλκινα νομίσματα τῶν χρόνων αὐτῶν καὶ τῶν κατοπινῶν, μὲ τὴν κεφαλὴ τῆς Παλλάδας, στὴ μπροστινὴ ὄψη (ὀπως καὶ στοὺς στατήρες τοῦ Μεγαλέξαντρου) καὶ στὴν πίσω μὲ κεραυνὸ καὶ τὴν ἐπιγραφή Αἰολε [Head, *HN*², 559] Αὐτὰ δὲν πρέπει νάχουν σχέση μὲ τὸ διπλὸ πέλεκυ πολλῶν καρικῶν νομισμάτων Κατὰ τὸ Βιτρούβιο, IV, 1, ἡ ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν Ἀντίγονο ξαναχτισμένη Σμύρνη μπῆκε πάλι στὸ Κοινὸ τῶν ἰωνικῶν πόλεων, τὸ ποὺ μᾶς πᾶει στὴν ὑπόθεση πὼς τὸ Κοινὸ ἀνανεώθηκε ἢ ξαναπῆρε σημασία Ὑπάρχουν καὶ δυὸ ἐπιγραφές, ποὺ μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἰώνων Ἡ μιά ἔχει διάταγμα τοῦ βασιλιᾶ Ἀντίγονου (ἀρα μεταξὺ 306 καὶ 301) ποὺ συνοικίζει Αἰεθεδο καὶ Τέω· ἐκεῖ, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, κανονίζεται κ' ἡ συμμετοχὴ τους στὸ πανηγύρι, τὸ Πανιώνιον (Le Bas-Waddington, III, ἀρ 86 [Ditt, *Syll*³, ἀρ 344]) Ἡ ἄλλη ἐπιγραφή, ἀπὸ τῆ Σμύρνη (*Archaeologische Zeitung*, 29, 1872, σ 188 [Ditt *Syll*³, ἀρ 368, exemplar Smyrnaeum]), ἀρχίζει ἔτσι Ἐδοξεν Ἰώνων τῶ κοινῶ τῶν τρεῖσκαίδεκα πόλεων, ἐπειδὴ Ἰππόστρατος Ἰππ[οδῆ]μου Μιλήσιος φίλος ὦν τοῦ βασιλέω[ς] Λυσι[μ]άχου καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τῶν πόλεω[ν] τῶν Ἰάδων κατασταθεῖς Τὸ κείμενο δείχνει τὴ σπουδαιότητα τῆς πληροφορίας τοῦ Στράβωνα, ΙΔ' 644, πὼς στὸν ἰσθμὸ μεταξὺ Ἐρυθρῶν καὶ Τέω ἀφιερώθηκε στὸν Ἀλέξανδρο τέμενος - καὶ ἀγὼν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἰώνων Ἀ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ε ι α καταγγέλλεται συντελούμενος ἐνταῦθα

425² Ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Ἰλιο (Χισαρχίς), ποὺ ἐξέδωκε ὁ G Hirschfeld, στὴν *Archaeolog. Zeit.*, 32, 1875, σ 151 κ' ἐ [Ditt, *Syll*³, ἀρ 330] Σ' αὐτὴν ὑπάρχουν 6 γνώμαι τῶν συνέδρων, καὶ μιὰ πρόσθετη πρόταση τοῦ Σίμαλου, ἀπὸ τῆ Λάμψακο, πρὸς τιμὴν τοῦ Μαλούσιου, ἀπ' τὰ Γάργαρα. Στὴν 1ῃ γνώμη ὁ Ἀντίγονος δὲν ἔχει ἀκόμα τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ, ἀλλὰ στὴ 2ῃ λέγεται βασιλεὺς Ὁ Μαλούσιος τιμᾶται, ὅτι ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐστιν περ[ὶ τὸ] ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὴν πανηγύριον καὶ τὸ κοινὸν τῶν πόλεων (στ. 31 καὶ 55), κ' ἐπειδὴ ἔδωσε προκαταβολικὰ χρήματα χωρὶς τόκο, ἀποστελλόντων τῶν συνέδρων πρέσβεις εἰς τὸν βασιλεῖα ὕ[περ] τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν πόλεων τῶν κοινοῦσῶ[ν τοῦ] ἱεροῦ καὶ τῆς πανηγύρεως Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή ἐξηγοῦνται καὶ φράσεις ἄλλων Ἰλιεῖς καὶ αἱ]

Τόσο στοργικά λοιπόν φρόντισε νὰ ξαναστήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος στὰ δικά τους πόδια, καὶ νὰ ξαναδώσῃ φτερά στὴν αὐτανάπτυξη τῶν ἀρχαίων αὐτῶν μικρασιατικῶν πόλεων τῶν Ἑλλήνων. Εὐνοϊκώτατα χαρίζοντάς τους ὅ,τι περισσότερο καὶ καλύτερο, ἔλπιζε φαίνεται νὰ τὶς συνδέσῃ στενώτερα μὲ τὸ νέο κόσμον ποὺ ἴδρυνε, καὶ ποὺ κάθε ἄλλο βέβαια παρὰ στέρεος ἔδειχνε στὴν καθαυτὴ Ἑλλάδα· θὰ σκεφτόταν ἴσως πῶς θ' ἄλλαζαν καὶ θὰ παρατοῦσαν πιά τὴν ἀκατάπαυτην ἐκείνην καὶ φθαρτικὴν κατατριβὴν σὲ μικροσυμφέροντα ὑπὸ διάφορες εὐνοίες ἰσχυρῶν καὶ μικρογειτονίστικες πολιτικές τοῦ ἀνιάτου τοπικισμοῦ πούχαν ἔτσι κακοσυνηθίσει τὰ μακρὰ ἐκεῖνα χρόνια τοῦ ξένου ζυγοῦ, ἐναντι τῆς ἀλήθεια καινούργιας ζωῆς, σὰν πράγματι ἐλευθέρων πολιτειῶν, μέσα στὴν πλατειᾶν ἐπικράτεια τοῦ ἀπελευθερωτῆ τους. Κ' οἱ ἔλληνες τοῦλάχιστον ποὺ ζοῦσαν στὶς μικρασιατικὰς χῶρας, ἀπ' τὴν Προποντίδα ὡς τὸ κυπριακὸ πέλαγος, δυνατὴ θὰ πρέπει καὶ συναρπαστικὴ πρὸς τὴν ἄπλα καὶ τὸ φῶς νάνιωσαν τὴν ἀντίθεση τῆς νέας αὐτῆς ζωῆς.⁴²⁶

πόλεις α[ἰ κ]ο[ιν]ω[νοῦ]σαι [τῆς θη]σίας (CIG, II, ἀρ 3602 [JK, 3, ἀρ. 17]), οἱ σύνοδοι (CIG, II, ἀρ 3601, στ 7, 9, 16 κ.έ. [JK, 3, ἀρ. 10b]), ἦ τε πόλις καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις (CIG, II, ἀρ 3595, στ 40 [OGIS, ἀρ. 219, JK, 3, ἀρ. 32]).

426^F [Πρῶτος ὁ Droysen συνέλαβε τόσο καιρῶς καὶ προσδιοριστικὰ τὸ πρόβλημα τοῦ καθεστῶτος τῶν μικρασιατικῶν καὶ νησιωτικῶν ἑλληνικῶν πόλεων ὕστερ' ἀπὸ τὴν πρώτην νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου. Ὅσα ἔθεσε ἀποτελέσαν τὴ γενικώτερα θεμελιακὴν βάση τῆς ἔρευνας. Πέρ' ἀπὸ τὴ στενὴν *συνταγματικὴν* τοῦ πλευρὰ τὸ θέμα παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον, μὰ καὶ — κατὰ τὴ θέσιν ποὺ παίρνει καθένας — κρίνει καὶ διαφορετικὰ τὴν πρώτην πολιτικὴν τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸ μικρασιατικὸν χῶρον, σὲ σχέση ἢ σ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν ἑλλαδικόν. Ὅπως ὁποτε, οἱ ἱστορικοὶ ποὺ συχνὰ δὲ μποροῦν νὰ δοῦν κάτι παρὰ μόνον μὲς σ' ἐνιαῖον σύστημα, ἀδυνατώντας νὰ συλλάβουν τέτοιαν ἐλευθέρην σχέσιν, καθὼς τὴν περιγράφει ὁ Droysen, χωρὶς συγκεκριμένην ὀργάνωσιν καὶ ρυθμιστικὰς προποθέσεις, προσπάθησαν νὰ κλονίσουν τὶς θέσεις τοῦ Εἰδικώτερου ὁ Wilcken, *Sitzungsberichte der Berliner Akademie*, 1922, 105 κ.έ *, *Alexander*, 81-3, καὶ ὁ Berve, I, 249-53, ἰσχυρίστηκαν πῶς οἱ πόλεις τῆς Μικρασίας ἐντάχθησαν στὴν Κορινθιακὴν Συμμαχίαν, ἐνῶ ὁ Kaerst, I, 341-52, παρὰ ποῦ θεωρεῖ πιθανὴν μὰ τέτοιαν ἐνταξίν, δὲ δέχεται πῶς ἀποτελοῦσε τοῦτο καὶ τὸ σκοπὸν τῆς εὐρύτερης πολιτικῆς τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ μᾶλλον ἀπόβλεπε στὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς τοῦ δυνάμει, δημιουργῶντας νέας σχέσεις τῶν πόλεων ἀπευθείας μαζί μου, προσωπικὰ. Στὴν Ἑλλάδα ἡγεμών, μὲ τοὺς συντηρητικοὺς· ἐδῶ ἐλευθερωτῆς, στὸ πλευρὸν τῶν φυσικῶν τοῦ συμμάχων, τῶν ἀνεκαθεν ἀντιπερσῶν δημοκρατῶν. Ἐκεῖ, ἢ καχυποψία, ἢ ἐπιφύλαξιν, ἢ καταπίεσιν ἐν τέλει· ἐδῶ ἡ λατρεία, πράγματι, τῶν ἑλληνικῶν δῆμων, στὸν ἀληθινὸν εὐεργέτην τῶν πόλεων. Στὶς νέας αὐτὰς σχέσεις, ποὺ προετοιμάζουν κατὰ κάποιον τρόπον τὴν ἐνταξίν τῆς πόλης στὴν ἔπειτα ὀργανωμένην ἑλληνιστικὴν ἐπικράτειαν, προσδίδεται ἀκόμα καὶ θρησκευτικὸς χαρακτήρας μὲ τὶς θεῖας ἐκεῖνες τιμὰς ποὺ τοῦ ἀπονέμονται ὁ Ἀλέξανδρος ἔτσι ἐνοσρκῶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἥρωα-προστάτην κάθε πόλης, ποὺ καὶ τὸν τιμᾶ σὰν ὀργανωτὴν καὶ ρυθμιστὴν τῆς ζωῆς τῆς. Τὴν ἐκδοχὴν τῆς ἐνταξίν στὴν Κορινθιακὴν Συμμαχίαν τὴν ἀπόρριψε ὁ Miltner, *Kho*, 26, 1933, 43-6, μὰ καὶ ὁ Bickermann, *REG*, 47, 1934,

Β' 2

Προπαρασκευές τῶν Περσῶν.- Ὁ περσικὸς στόλος ὑπὸ τὸ Μέμνονα κ' οἱ Ἕλλη-
νες - Ὁ Ἀλέξανδρος περνᾷ τὸν Ταῦρο - Κατάληψη τῆς Κιλικίας - Μάχη τῆς Ἴσσοῦ -
Τὸ διάγγελμα - Ἀναβρασμὸς στὴν Ἑλλάδα - Πολιορκία τῆς Τύρου - Κατάληψη τῆς
Γάζας - Κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου.

Οἱ Πέρσες τὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ τὴν εἶδανε μ' ἀγανάκτηση πῶς
πολύ παρὰ μ' ἀνησυχία, μὴν πιάνοντας οὔτε κατ' ἰδέα τὴ σημασία τῆς
ἐπίθεσης καὶ τὸν κίνδυνο λοιπὸν πού τοὺς ἀπειλοῦσε. Θὰ πήραν τὴν
ἀπροσδόκητη νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου μᾶλλον σὰν «τύχη» τῶρα ἐκεῖ

346-74, πού κρίνοντας τις ἀρχαίες μαρτυρίες ἀπὸ διαφορετικὸ πρῖσμα καταλή-
γει πὼς οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρασίας καὶ πρὶν ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, ἐπὶ
Περσῶν, διόλου δὲν εἶχαν τὴν ἴδια συνταγματικὴ θέση μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλλη-
νες, ἀλλ' ἦταν ὑπῆκοοι τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ Ἔτσι, ὅταν ἐπέρχεται ὁ Ἀλέξαν-
δρος, δὲ θίγει τὸ προηγούμενο καθεστῶς καὶ, μὴν κάνοντας καμμιά διάκριση ἀ-
νάμεσα σ' Ἕλληνες καὶ βάρβαρους, ἄλλες πόλεις καταστρεφε καὶ σ' ἄλλες «χαρί-
σει» τὴν ἐλευθερία — κατὰ τὴ συνήθεια τῶν Ἀχαιμενιδῶν — χωρὶς ὁμως καὶ νὰ
τὴν ἐξασφαλίσῃ ποτὲ μὲ συγκεκριμένους διμερεῖς συνθήκες Μιὰ ἐλευθερία δηλα-
δὴ στηριγμένη πάντως στὸ δίκαιο τοῦ κατακτητῆ, πού ἡ ἀπονομὴ κ' ἡ διατήρη-
σὴ τῆς κρεμόταν ἀπ' τὴν καλὴ του θέληση μόνο Μιὰ τέτοια σχέση εἶναι βέβαια
πολύ διάφορη ἀπὸ τὴν ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας καὶ τὸν
ἡγεμόνα τῆς Ἄρα τοὺς μικρασιάτες διόλου δὲν τοὺς ἔκανε συμμάχους του, παρὰ
σὰν κύριος τῆς Ἀσίας τοὺς κατάταξε στὴν ἀπέραντη ἀσιατικὴ τοῦ ἐπικράτεια Ἡ
ἀποφῆ αὐτὴ ἐπικρίθηκε σκληρά, σὲ συγκεκριμένα ἐπιμέρους σημεία τῆς, ἀπὸ
τὸν Tarn, II, 199-227, Appendix 7, 1, (πού ἐπίσης ἀρνεῖται τὴν ἔνταξη στὴν Κο-
ρινθιακὴ Συμμαχία, ὁ π., 228-31) Παραταῦτα διόλου δὲν ἀποδυναμώθηκε στὸ
σύνολό τῆς Βλ. Bengtson, *Strategie*², I, 34-6, Ἱστορία, 305 καὶ Schachermeyr,
174-9, πού ἐπισημαίνει πὼς γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο ἡ Κορινθιακὴ Συμμαχία ἦ-
ταν κατάλοιπο τῆς πολιτικῆς τοῦ Φίλιππου, σχῆμα ξεπερασμένο, πού μόνο προ-
σωρινὰ τ' ἀνέχεται καὶ διόλου δὲ σκοπεύει νὰ τ' ἀναπτύξῃ ἐντάσσοντας ἐκεῖ καὶ
τοὺς μικρασιάτες Ἕλληνες Κατὰ τῆς ἔνταξης τάχτηκαν, μὲ πῶς ἐλεύθερο πνεῦ-
μα, οἱ Glotz-Cohen, IV, 76-80, Radet, 46 κ.έ., Hammond, *Alexander*, 77-9. Πε-
ραιτέρω βιβλιογραφία. στὸ Seibert, 85-90. Τέλος, γιὰ τὴ χρονολογία ἱδρύσεως
τῶν Κοινῶν — πού κι ἂν δὲ συστήθηκαν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἀλλὰ λίγο μετὰ, μαρ-
τυροῦν πάντως γενικώτερη πολιτικὴ γραμμὴ πρὸς δημιουργία κοινοτικῶν ἐνώ-
σεων μὲ σκοπὸ τὴν αὐτανάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς Μικρασίας — δὲν εἶναι δυνατό,
ἐλλείψει ἐπαρκῶν τεκμηρίων, νὰ καταλήξουμε μὲ βεβαιότητα, ἐνῶ οὔτε κ' οἱ
δικαιοδοσίαις τους μποροῦν ἀκριβέστερα νὰ προσδιοριστοῦν. Οἱ Kaerst, I, 348, 6
καὶ 349, 1, Radet, ὁ π., καὶ Schachermeyr, ὁ π., ἀντίθετα μὲ τὸν Tarn, II, 231-
2, φρονοῦν πὼς ἱδρῦθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο κιόλας, ἐνῶ ὁ Berne τὸ δέχεται
τόσο νωρὶς μόνο γιὰ τὸ Κοινὸ τῶν Αἰολέων Βιβλιογραφία στὸ Seibert, 90-2.]

ένος παράτολμου, πού μόνο τὰ λάθη τῶν δικῶν τους βέβαια — τί ἄλλο στὰ σοβαρά; — τὴ φέρανε· καί, τὸ πολὺ-πολύ, κάποιοι νὰ σκέφτηκαν πὼς ἂν τέτοια δὲν ξαναγίνονταν, παρόμοιος κίνδυνος δὲ θὰ ξαναφανερωνόταν κ' ἢ ἀπίθανη αὐτὴ τύχη τοῦ Μακεδόνα θάσβηνε! Προπάντων ὅμως θὰ βρῆκαν πὼς ἡ ἔλλειψη ἐνότητας καὶ φρόνιμης στρατιωτικῆς ἡγεσίας ἔφεραν τὸ κακὸ στὸ Γρανικὸ - καὶ παραδέχονταν τώρα πὼς ἔπρεπε νάχαν ἀκούσει τὴ συμβουλὴ τοῦ Μέμνονα κι αὐτὸς λοιπὸν νὰ ναι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ! Γι' αὐτὸ καὶ τοῦ δόθηκε τώρα ἡ ἀρχιστρατηγία τῶν περσικῶν δυνάμεων, στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν, τῶν μπρὸς σατραπειῶν.

Πράγματι, φάνηκε πὼς σ' αὐτὸ τὸν Ἕλληνα πάλ' εἶχε βρεθῆ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος τοῦ Μεγαλέξαντρου· ἡ ἀνυποχώρητη ἐκείνη ἄμυνα εἶχε κιόλας δεῖξει στὴν Ἀλικαρνασσὸ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασία του· μὰ κι ὅταν μετὰ ξηλώθηκε — ἐκτὸς κάποιων σημείων — ἀπ' τὴ μικρασιατικὴ παραλία, ὁ Μέμνων ζύγισε πολὺ σωστὰ τὴ στρατηγικὴ σημασία τῆς διάλυσης τοῦ μακεδονικοῦ στόλου καὶ συνέλαβε λοιπὸν τὸ ρωμαλέο σχέδιο ν' ἀποκόψῃ τὸν ἐχθρὸ ἀπ' τὴ βάση του στὴν Εὐρώπη, μεταφέροντας τὸν πόλεμο στὴν Ἑλλάδα, κι ἀπὸ κεῖ μετὰ, μαζὶ μὲ τοὺς πάμπολλους ἀντίπαλους τῆς Μακεδονίας, νὰ ριζοτομήσῃ τὴ δύναμη τοῦ Μεγαλέξαντρου. Εἶχε δυνατὸ στόλο ἀπὸ πολλὰ φοινικικὰ καὶ κυπριακὰ πλοῖα, ὅπου καὶ τὰ 10 ἐκεῖνα τῆς Λυκίας, ἄλλα 10 τῆς Ρόδου, καὶ 3 τῆς Μαλλοῦ καὶ τῶν Σόλων τῆς Κιλικίας· βαστοῦσε ἀκόμα τὸ παραθαλάσσιο φρούριο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ· ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς κ' οἱ Σποράδες ὅλες βέβαια ἦταν μὲ τὸ μέρος του, ὅπως κ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ μὲ τοὺς τύραννους Χίου καὶ Λέσβου, πού τὴ σύμπραξή του μόνο περίμεναν γιὰ νὰ καταλύσουν τὴ δημοκρατία καὶ τὴ συμμαχία μὲ τὴ Μακεδονία, ἐνῶ κ' οἱ φιλελεύθεροι φυσικὰ στὴν Ἑλλάδα περίμεναν ἀπ' αὐτὸν τὴν «ἀπελευθέρωση»!

Ἀπ' τίς ἀκτὲς λοιπὸν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καταπλέει ὁ Μέμνων καὶ καταλαμβάνει τὴ Χίο (μὲ προδοσία τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὑπὸ τὸν Ἀπολλωνίδη, πού κυβερνοῦσαν ἄλλοτ' αὐτοῦ), ξαναστήνει τὴν ὀλιγαρχία πού τοῦ ἐξασφάλιζε τὴν κατοχὴ τοῦ νησιοῦ,⁴²⁷ κι ἀπὸ κεῖ καταπλέει στὴ Λέσβο, ὅπου κι ὁ Χάρης εἶχε καταφτάσει, μὲ πλοῖα καὶ μισθοφόρους, γιὰ νὰ βγάλῃ ἀπὸ τὴ Μήθυμνα τὸν τύραννον Ἀριστόνικο — ἐκεῖνος δὰ ὁ ἄθηναῖος ὁ Χάρης, πού τόσο θερμὰ εἶχε χαιρετίσει τὸν Ἀλέξανδρο, σὰ βγῆκε στὸ Σίγειο! — κι ἀπαίτησ' ἀπὸ τὸ Μέμνονα νὰ μὴν ἀνακατωθῆ στὴν ἐπιχείρησή του. Ἄλλ' ὁ Μέμνων, πούχ' ἔρθει σὰν πατρικὸς φίλος καὶ φιλοξενούμενος τοῦ τύραννου, δὲ δυσκολεύτηκε νὰ διώξῃ τὸν

ἄλλοτε στρατηγὸ τῶν Ἀθηναίων.⁴²⁸ Κ' οἱ μικρότερες πόλεις τοῦ νη-
σιοῦ τοῦ παραδόθηκαν, ἢ σπουδαιότερη ὅμως, ἢ Μυτιλήνη, πιστὴ σύμ-
μαχος τῶν Μακεδόνων, καὶ βασιζόμενη στὴ μακεδονικὴ φρουρὰ τῆς,
ἀπόρριψε τὴν ἀπαίτησή του· τότε ἑκεῖνος τὴν πολιόρκησε, τὴν ἔφραξε
ἀπὸ παντοῦ, τὴν περικύκλωσε καὶ ἀπ' τὴν ξηρὰ μ' ἓνα χαράκιωμα καὶ 5
στρατόπεδα, καὶ ὅπως ἔτσι δὲν εἶχε πιά καμμιά ἐλπίδα βοήθειας ἀπὸ
πουθενά, γιατί καὶ μιὰ μοῖρα τῆς ἀπόκλειε τὸ λιμάνι καὶ ἄλλη περιπο-
λοῦσε τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πέλαγος, βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση.

Ἄλλ' ἐνῶ καὶ ἀπ' τ' ἄλλα νησιὰ φτάναν πιά πρέσβεις στὸ Μέμνονα,
κ' οἱ μακεδονόφιλες πόλεις τῆς Εὐβοίας τρέμανε μπάς καὶ τὸν δοῦν σὲ
λίγο μπρός τους, κ' οἱ Σπαρτιᾶτες ἦταν ἔτοιμοι νὰ ξεσηκωθοῦν, τοῦτος
ἄξαφν' ἄρρωσταίνει, παραδίνει τὴν ἀρχηγία, «προσωρινά», στὸν ἀνιψιό
του (καὶ γιὸ τοῦ Ἀρτάβαζου) τὸ Φαρνάβαζο, καὶ πεθαίνει, παίρνοντας
μαζί του καὶ ὅσες ἐλπίδες στήριζε ἀπάνω του (μ' ὅλα τὰ χρόνια πούχε
ἴσως) ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν.

Σὰν ἔμαθ' ὁ Δαρεῖος πὼς πέθαν' ὁ Μέμων, συγιάλεσε λὲν πολε-
μικὸ συμβούλιο γιὰ ν' ἀποφασίσῃ ἂν ἐναντίον Ἐκεῖνου π' ὄλο κατηφό-
ριζε χρειάζοταν νὰ ἐξαποστείλῃ τοὺς κοντινότερους ἐκεῖ σατράπες ἢ
νὰ ξεκινήσῃ προσωπικὰ ἐπικεφαλῆς ὁ ἴδιος τοῦ μεγάλου στρατοῦ τῆς
περσικῆς ἐπικράτειας.⁴²⁹ Οἱ πέρσες τοῦ ἐπιμέναν πὼς αὐτὸς ὁ ἴδιος
ἔπρεπε νὰ μπῆ μπροστά, καὶ νὰ φέρῃ τὴ μαζεμμένη κιόλας βασιλικὴ
στρατιὰ στὸ πεδίο τῆς μάχης, ὅπου κάτω ἀπ' τὸ βλέμμα τοῦ βασιλέως
τῶν βασιλέων οἱ λαοὶ του ξέραν νὰ νικήσουν - κ' ἓνα χτύπημα ἔφτανε
γιὰ τὸν ἰταμὸ ἐπιδρομέα! Ὁ Χαρίδημος ὅμως, πού φεύγοντας τὸν Ἀ-
λέξανδρο εἶχε φτάσει, καὶ μὲ μεγάλη του χαρὰ τὸν εἶχε βέβαια ὁ Δα-
ρεῖος δεχτῆ στὴν αὐλή του, ἀντέτεινε — καὶ ὄχι χωρὶς τὴ συγκατάνευσή
του ἀρχικά — πὼς ἔπρεπε πολὺ νὰ προσέξουν! Μὴν τὰ παίξουν ὄλα
γιὰ ὄλα, διακινδυνεύοντας ἔτσι τὴν Ἀσία, κιόλας ἀπ' τὸ κατώφλι τῆς·
νὰ φυλάξουν τὴν περσικὴ πανστρατιὰ, καὶ τὸ ὑπατο κύρος μιᾶς προ-
σωπικῆς ἀρχιστρατηγίας τοῦ ἀνώτατου ἀρχοντά τους, γιὰ περίπτωσι
κάποιας ἔσχατης ἀπειλῆς· πού δὲ θαρχόταν ὅμως ποτέ, ἂν μὲ πρόνοια
κ' ἐπιτηδειότητα ἀντιμετώπιζαν τὸν παράτολμο Μακεδόνα. Μ' ἑκατὸ

428^ε Οἱ πληροφορίες αὐτὲς τοῦ Πολύαινου, Ε' 44, 3, ἀναφέρονται, ὅπως μπορεῖ κα-
νεῖς νὰ συμπεράνῃ ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 2, 6, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια καὶ ὄχι σ' ἐκεῖνα τοῦ
πολέμου κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, γιατί πουθενά δὲ λέγεται πὼς εἶχε τότε στόλο
στὴ διάθεσή του ὁ Μέμων. [Βλ. ὅμως Berve, ἀρ 131]

429 Ὁ Ἀρριανὸς δὲ λέει τίποτα γι' αὐτὲς τίς ὄχι καὶ ἀπίθανες συσκέψεις, πού ἀναφέ-
ρουν ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 30, καὶ ὁ Κούρτιος, ΙΙΙ, 2 Μπορεῖ νὰ τίς πῆρ' ὁ Κλείταρχος
ἀπ' τὸν Καλλισθένη, πού δὲν ἀποκλείεται νάμαθε κάτι ἀπὸ πέρσες αἰχμάλωτους,
καὶ ὁ ἴδιος ἔπειτα τίς στόλισε Ἄλλ' ὁ τρόπος γραφίματος τοῦ συγγραφέα τούτου
δὲν ἐγγυᾶται καθόλου ἐπιμελῆ ἔρευνα

χιλιάδες άντρες — *ἀλλὰ πού τόνα τρίτο τους νάν' ἔλληνες* τόνισε — τὸν συγύριζ' ὁ ἴδιος!..

Ὅπου ἀγρίεψαν οἱ ἀγέρωχοι πέρσες· τέτοιες προτάσεις εἶν' ὕβρεις, κραύγασαν, τῆς περσικῆς τιμῆς, κ' ἰταμές προσβολές τῆς περσικῆς ἀντρίας! Πού ἂν τίς δεχόταν ὁ βασιλιάς, θάταν ἀξιοθρήνητη δυσπιστία στὴν περσικὴ φιλοτιμία, κι ὁμολογία βαρειᾶς ἀδυναμίας· ἐνῶ ἐνθουσιασμὸ μονάχα, κι ἀφοσίωση, θάβρισκε ὁ ἀρχοντάς τους, ἐπικεφαλῆς ὁ ἴδιος, καθὼς τοῦ ἔπρεπε, τοῦ στρατοῦ τους! Καὶ γύρευαν ἐκεῖ τοῦ Δαρείου (πού ἀκόμα δίσταζε) νὰ μὴν ἐμπιστευτῆ τώρα ἕναν ξένο, ἔλληνα, π' ἄλλο στὸ νοῦ του δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀρπάξει, μ' αὐτὴ τὴν ἀφορμὴ, τὴν ἀρχιστρατηγία, καὶ νὰ προδώσῃ τὸ βασίλειο τοῦ Κύρου!..

Ἐξαλλος τινάχτηκε τότε ὁ Χαρίδημος, καὶ τοὺς φώναξε πὼς ἀποστραβώθηκαν, κ' εἶναι δειλοὶ καὶ φαντασμένοι, δὲν ξέρουνε τὴν ἀνικανότητά τους καὶ τὴ φοβερὴ δύναμη τῶν Ἑλλήνων, κ' ἔτσι θὰ φέρουν στὸ χαμὸ τὸ κράτος τοῦ Κύρου τους, ἂν ἡ φρονιμάδα τώρα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ δὲν τονε φωτίσῃ νὰ κἀνῃ καθὼς εἶπ' αὐτός!..

Τὰ λόγια ὅμως αὐτὰ παραήτανε. Κι ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν, μ' ὄλο π' οὔτε στὸν ἑαυτό του δὰ πολυπίστευε, μῆτε τοὺς ἄλλους διόλου ἐμπιστευόταν, βάρυνε ὡστόσο μέσα του περισσότερο ἢ προσβολὴ τοῦ περσικοῦ κύρους ἔτσι ἀνοιχτά, κι ἄπλωσε τὸ χέρι κ' ἔπιασ' ἀπ' τὴ ζώνη τὸ Χαρίδημο, κατὰ τὸ περσικό!.. σημάδι στοὺς δικούς του δηλαδὴ νὰ τὸν πάρουν νὰ τὸν στραγγαλίσουν!

Λὲν πὼς ὁ Χαρίδημος εἶπε τότε - στερνά του λόγια:

— Τὴν τιμὴ μου ἢ μετάνοια σου θὰ τὴν πληρώσῃ! Ὁ ἐκδικητὴς μου δὲν εἶναι μακριά!..

Στὸ συμβούλιο ἀποφασίστηκε νὰ χτυπήσουν τοὺς Μακεδόνες μόλις θάμπαιναν στὴν πάνω Ἀσία, μὲ τὸ Δαρεῖο ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του, κι ἀπ' τὸ στόλο νὰ φέρουν ὅσο γινόταν πιὸ πολλοὺς ἔλληνες μισθοφόρους, πού τὸ γρηγορότερο θὰ τοὺς ἀποβίβαζ' ὁ Φαρνάβαζος στὴν Τρίπολη τῆς παραλίας τῆς Φοινίκης. Ἔτσι στάλθηκ' ἐκεῖ ὁ Ουμῶνδας, γιὸς τοῦ Μέντορα, νὰ τοὺς παραλάβῃ καὶ νὰ τοὺς ἀνεβάσῃ ὅλους στὴ βασιλικὴ στρατιά, ἀναθέτοντας κιόλας, ἐξ ὀνόματος τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, τὴν ἐξουσία τοῦ Μέμνονα ὀριστικὰ στὸ Φαρνάβαζο.

Στ' ἀναμεταξὺ ὁ Φαρνάβαζος κι ὁ Αὐτοφραδάτης εἶχανε τελειώσει μὲ τὴν πολιορκούμενη Μυτιλήνη, πού παραδόθηκε· κ' ἦταν οἱ ὄροι: ἐπιστροφή τῶν πολιτικῶν φυγάδων, σπάσιμο τῆς συνθήκης μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, ἀπείραχτη νὰ φύγ' ἡ μακεδονικὴ φρουρά, καὶ πίσω πάλι, κατὰ τὴν ἀνταλκίδειαν «εἰρήνη» ἐκείνη, νάναι «σύμμαχη» ξανὰ τῆς Περσίας. Σὰν πήρανε τὴν πόλη ὅμως οἱ δυὸ πέρσες πάτησαν τὴ συνθήκη· βάλαν φρουρὰ ὑπὸ τὸ ρόδιο Λυκομήδη, στήσαν καὶ τύραννο ἕναν ἀπὸ

τούς έπικεφαλής τών *φυγάδων*, τὸ Διογένη, ρίξαν εἰσφορὲς ἄγριες καὶ σ' ὠρισμένους πολῖτες καὶ στὴν πόλη, ἔτσι πού ἡ Μυτιλήνη ἔνωσ' ὅλο τὸ βάρος τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ! Κ' ὕστερα ὁ Φαρνάβαζος τράβηξε μὲ τούς μισθοφόρους γιὰ τὴ Συρία.⁴³⁰ Κ' ἐκεῖ πῆρε τὴ διαταγὴ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀνώτατη ἀρχηγία πούχε ὁ Μέμνων. Ἀλλὰ τί γίνονταν τὰ σχέδια τοῦ Μέμνονα; Δέν τινάζονταν στὸν ἀέρα δίχως τούς μισθοφόρους; Πῶς χωρὶς ἀστραπιαία καὶ ἀποτελεσματικὴ ἐπίθεση μὲ δαύτους; Ποιὰ Σπάρτη καὶ Ἀθήνα, καὶ ποιὰ Ἑλλάδα ὅλη θὰ ξεσηκωνόνταν;

Τὸ προσπάθησαν ὅμως καὶ αὐτὸ οἱ δύο τους, ὁ Φαρνάβαζος καὶ ὁ Αὐτοφραδάτης: στείλανε τὸν πέρση Δατάμη μὲ 10 τριήρεις στὶς Κυκλάδες, κ' οἱ ἴδιοι μ' ἄλλες 100 κατάπλευσαν στὴν Τένεδο, πούχε μπῆ ἐπίσης στὴν Ἑλληνικὴ Συμμαχία, καὶ τὴν ἀνάγκασαν⁴³¹ νὰ ξαναγυρίσῃ στοὺς κόλπους τῆς ἀνταλκίδειας «εἰρήνης» (αὐτὸς ἦταν δηλαδὴ ὁ τύπος κ' ἐδῶ - μὰ σαφὴς ὁ σκοπὸς βέβαια: νὰ κλείσουν τὸν Ἑλλήσποντο).

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά ὡστός' ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε κιόλα στείλει τὸν Ἡγέλοχο στὴν Προποντίδα, μὲ διαταγὴ νὰ πιάνῃ ὅλα τὰ καράβια πού κατέβαιναν ἀπ' τὴ Μαύρη Θάλασσα, νὰ τὰ ἐξοπλίσῃ καὶ νὰ τοῦ φτιάξῃ μὲ δαῦτα στόλο πού νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ τοῦλάχιστον ἐπικοινωνία μὲ τὴ Μακεδονία.⁴³² ἔνω καὶ στοὺς Ἀθηναίους εἶχε σταλῆ ὁ Ἀλκίμαχος, νὰ ζητήσῃ τὴ *συμμαχική* τους συμβολὴ σὲ πλοῖα, καὶ ἄδεια χρήσης τῶν λιμανιῶν τῆς Ἀττικῆς, ὅπου θὰ ἐξοπλίζονταν τριήρεις γιὰ τὸ μακεδονικὸ στόλο - αὐτοὶ ὅμως ἀρνήθησαν.⁴³³ Ὁ Ἀντίπατρος, ἐξ ἄλλου, διάταξε

430 Ὁ Ἀρριανός, στὸ Β' 2, 1, λέει ἐπὶ Λυκίας ἀλλ' ἀπ' τὸ 13, 2, βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς οἱ μισθοφόροι ὠδηγήθηκαν στὴ Φοινίκη

431 Ἀρριανός, Β' 2, 2 τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἑλληνας γενομένας σφίσιν [] καθελεῖν

432^H Ἀρριανός, Β' 2, 3 Αὐτὸς εἶν' ὁ Ἡγέλοχος, πού ὠδηγοῦσε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴ στὴν πορεία γιὰ τὸ Γρανικὸ [Berve, ἀρ 341] Δίπλα του ἦταν καὶ ὁ Ἀμφοτερός, ὁ ἀδερφὸς τοῦ Κράτερου Κατὰ τὸ [Δημοσθένης], *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*, 20, ὁ στόλος συγκροτήθηκε στὸν κόλπο [πού λένε σήμερα] Μπεσίκια, [στὰ παράλια τῆς Τρωάδας] εἰς Τένεδον ἅπαντα τὰ ἐκ τοῦ Πόντου πλοῖα κατήγαγον Ὁ Ἡγέλοχος μπορούσε νὰ μαζεύῃ τὰ πλοῖα στὴν Τένεδο, ἐνόσω ὁ περσικὸς στόλος ἦταν στὴ Λέσβο Ἄρα ὁ Ἀλέξανδρος θὰ διάταξε νὰ διασκευαστοῦν τὰ πλοῖα σὲ πολεμικά, ὅταν πιά ἔκανε πανιά ὁ Μέμνων γιὰ τὴ Χίο Γιὰ τοῦτο λέει ὁ Κούρτιος, III, 1, 21· *nondum enim Memnonem viā excessisse cognoverat*

433^E Ἀπὸ κάποιου χωρίου τοῦ Ἀναξιμένη [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ 16] θὰ μπορούσε νὰ βγῆ τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ Ἀλκίμαχος, ὁ κατὰ τὸν Ἀρριανὸ (Α' 18, 1) ἐπικεφαλῆς τοῦ τμήματος πού στάλθηκε στὴν Αἰολίδα (ύ. 352), πῆγε στὴν Ἀθήνα νὰ ζητήσῃ τριήρεις, ἐπειδὴ ζῦγαν' ὁ περσικὸς στόλος· ὁ Κούρτιος γράφει σχετικὰ, III, 1, 20-1 *ex foedere naves socus imperatae quae Hellesponto praesiderent* Ὁ Φωκίων τότε συμβούλεψε νὰ τὶς δώσουν, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ ρήξῃ (Πλούταρχος, *Φωκίων*, ΚΑ'), ἀλλ' ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Ὑπερείδης ἀντιτέθηκαν κ' εἶπαν πὼς ὁ Ἀλέξανδρος θὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ ἐναντίον τους ἴσως ἢ τριήρης, πού λέει ὁ ρή-

τὸν Πρωτέα νὰ μαζέψῃ πλοῖα ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ τὴν Πελοπόννησο, καὶ νὰ παραφυλᾷ τὴ μοῖρα τοῦ Δατάμη, πούχε ἀράξει κιόλα στὴ Σίφνο, τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον καθόσον οἱ Ἀθηναῖοι ξανάστειλαν πρεσβεῖα στὸ *Μέγα Βασιλέα*, καὶ σὰ μάθαν μάλιστα πὼς τοὺς κράταγαν τὰ σιταγωγὰ τους πὺ κατέβαιναν ἀπ' τὸν Πόντο καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν κατὰ τοῦ περσικοῦ στόλου, ἀποφάσισαν ν' ἀνοιχτοῦνε στὸ πέλαγος 100 τριήρεις τους, ὑπὸ τὸ Μενεσθέα, γιὸ τοῦ Ἰφικράτη.⁴³⁴ Ἔτσι ἀναγκάστηκε ὁ Ἠγέλοχος ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερα τὰ σιταγωγὰ τους - μὰς καὶ βροῦν πρόφαση κ' ἐνώσουν τίς τριήρεις τους μὲ τὸν περσικὸ στόλο. Καὶ νά, λοιπόν, πὺ δείχτηκε ἀποδοτικώτατο τ' ὅτι ὁ Πρωτέας, μὲ τὰ 15 πλοῖα του, ὄχι μόνον ν' ἀποκλείσῃ κατάφερε στὴ Σίφνο τὰ 10 ἐκεῖνα περσικά, παρὰ μ' ἐπιτήδεια μάλιστα ἐπίθεση τὰ διάλυσ' ἔτσι πούπιασε κιόλας, μ' ὄλα τους τὰ πληρώματα, 8 ἀπὸ δαῦτα, καὶ μόνον 2 τοῦ ξέφυγαν, μὲ τὸ Δατάμη, κ' ἔφτασαν στὸ στόλο τους, πὺ ἔπλεε κατὰ τὴ Χίο καὶ τὴ Μίλητο λεηλατῶντας τὰ παράλια.⁴³⁵

τορας πὼς μπῆκε στὸν Πειραιᾶ ([Δημοσθένης], *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*, 26), νάταν τοῦ Ἀλκίμαχου, κὶ ὁ πρέσβυς τοῦ Μεγαλέξαντρου, πούταν κὶ ἀθηναῖος πολίτης (Ἀρποκρατίων, λῆμμα Ἀλκίμαχος), νὰ ζήτησε ἄδεια γιὰ ναυπήγησι μικρῶν πλοίων στὰ νεώρια τῶν Ἀθηναίων μὲ δαπάνες τῶν Μακεδόνων Ὁ ρήτορας μαινέτ' ἐναντίον του — *ὃν ἔδει εὐθὺς μετὰ τῆς τριήρους ὑφ' ὑμῶν ἀπολωλέναι* — καὶ καταλῆγει συμβουλεύοντας, ἀνοιχτὰ, τὸν πόλεμο Ὁ λόγος θὰ γράφτηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 333 [Βλ καὶ Schaefer, *Demosthenes*², ΠΙ, 174-5 Ὁ Βερνε δμως (ἀρ 47), κὶ ὁ Jacoby στὰ σχολιά του (*FGrH*, ΠC, 109), πιστεύουν ὅτι τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀναξιμένη ἀναφέρεται στίς διαπραγματεύσεις πούκαν' ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὴν Ἀθῆνα ἔπειτ' ἀπ' τὴν καταστροφὴ τῆς Θήβας, κατὰ τὸν πρῶτο σχηματισμὸ τοῦ στόλου, ἐνῶ βρίσκουν ἀπίθανο νὰ στάλθηκε ὁ Ἀλκίμαχος πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ νὰ ζητήσῃ πλοῖα ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα γιὰ τὴν ἀνασύστασι αὐτῆ τοῦ στόλου]

434^a [Δημοσθένης], *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*, 20 [Πλούταρχος], *Περὶ τῶν δέκα ρητόρων Δημοσθένης* [,] Κατὰ τὸν Κορνῆλιο Νέπωτα, *Iphicrates*, 3, 4, ὁ Μενεσθεὺς εἶναι *ex Thressa natus Cotyis regis filia* [Βερνε, ἀρ 506]

435^b Οἱ ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις κὶ ὁ θάνατος τοῦ Μέμωνα δὲ μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν ἀκριβῶς Ἄν, ὅπως λέει ὁ Κούρτιος, ΠΙ, 2, 2, ὁ Δαρεῖος ἔμαθε τὸ θάνατο τοῦ Μέμωνα ὅσο ἦταν ἀκόμα στὴ Βαβυλώνα, μπορεῖ νὰ βγοῦν τὰ ἐξῆς συμπεράσματα Τέλος Ὀκτωβρίου ὁ περσικὸς στρατὸς θὰ ἔπρεπε νὰ βρισκεται στοὺς Σώχους, κοντὰ στὸν ποταμὸ τοῦ Χαλεπιοῦ (Ἀπὸ κεῖ ὡς τίς *Πύλες* ὁ στρατὸς τῶν Μυρῶν πορεύτηκε 220 παρασάγγες [5,5χλμ ὁ παρασάγγης] ἢ 35 σταθμοὺς, κὶ ἀπ' τίς *Πύλες* στὴ Βαβυλώνα εἰν' ἀκόμα 20 παρασάγγες [Ξενοφῶν, *Ἀνάβασις*, Α' 4, 9 κ.ε] Ὁ Δαρεῖος λοιπὸν θάφυγε ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα τὸ πολὺ τίς ἀρχῆς Σεπτεμβρίου, ἀφοῦ εἶχε πιά μάθει τὸ θάνατο τοῦ Μέμωνα (καὶ θὰ πῆρε τὴν εἶδησι αὐτὴ ὄχι μὲ τὸ βασιλικὸ ταχυδρομεῖο, μέσῳ Σάρδεων, ἀλλὰ πολὺ ἀργότερα, διὰ θαλάσσης, ἀπ' τὴ Φοινίκη) ἄρα ὁ Μέμων θὰ πέθανε, τὸ πολὺ, γύρω στὰ τέλη Ἰουλίου ἀλλ' ὁ Θυμῶνδας, πὺ στάλθηκε στὴν Τρίπολη γιὰ ν' ἀναθέσῃ στὸ Φαρνάβαζο τὴν ἀρχηγία καὶ νὰ φέρῃ γυρνῶντας τοὺς Ἕλληνας μισθοφόρους τοῦ στόλου, θὰ πῆρε διαταγὴ, ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα, τουλάχιστον τέσσερις ἐβδομάδες

Μ' αὐτὰ καὶ μ' αὐτά, λοιπόν, ἀποσοβήθηκε ὁ πρῶτος ἐκεῖνος — μπορεῖ κι ὁ σοβαρότερος ὄλων — κίνδυνος ἀπ' τὸ σχέδιο τοῦ Μέμωνα. Κ' ἡ ξαφνικὴ μὲν ἐπίθεση τοῦ Πρωτέα πρόλαβε κάθι ἀποστασία τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὄλ' αὐτὰ ἴσα-ἴσα δὲν ἀπόδειξαν πῶς ὁ Ἀλέξανδρος καλὰ δὲν ἔκανε νὰ διαλύσῃ τὸ στόλο, πού ἔξῃ μῆνες μόνο ἀργότερα ἀναγκάζεται ν' ἀνασυγκροτήσῃ;

Ἔτσι μοιάζει· ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἔπιανε σωστὰ κι ὡς ποιό βαθμὸ δραστηριότητος καὶ σύνεσης μποροῦσαν νὰ φτάσουν οἱ πέρσες στρατηγοί, καθὼς καὶ τοὺς ἔλληνες συμμάχους του ἀσφαλτα ἐπίσης τοὺς ζύγιαζε, ὅπως ἀκριβῶς στὴν πράξη ἀποδεικνύονταν· μπορεῖ νάχανε τάσεις ἀνταρσίας, κ' ἔτοιμοι νάτανε καὶ τὰ καράβια τους νὰ ἐνώσουνε μὲ τὸν περσικὸ στόλο, ἀλλὰ πάντως ὁ Ἀντίπατρος θὰ μπορούσε νὰ τοὺς κρατᾷ καθυποταγμένους στὴν ξηρά· κ' ἐπιτέλους, δὲν ἦταν καὶ τόσο δύσκολο νὰ φτιαχτῆ γρήγορα ἓνας καινούργιος στόλος γιὰ τὴν προστασία τῶν παραθαλάσσιων ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, γι' αὐτὸ μπορούσε νὰ μὴν πολυδίνῃ σημασία στὸ ναυτικὸ πόλεμο καὶ νὰ συνεχίζῃ τὴν ἐκτέλεση τοῦ στρατιωτικοῦ του σχεδίου, μάλιστ' ἀφοῦ μὲ κάθε βῆμα πιὸ μπρὸς ἀπόκλειε κι ἄλλα παράλια στὸν ἐχθρικὸ στόλο, ζυγώνοντας στὴν πλήρη ἀχρήστευσή του σιγὰ σιγὰ - πού ἦταν κ' ἓνας ἀπ' τοὺς σκοποὺς τῆς νέας του ἐκστρατείας.⁴³⁶

Ἄρχιζ' ἡ ἀνοιξὴ τοῦ 333 κ' ἔφταναν στὸ Γόρδιο τὰ διάφορα τμήματα τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ: ἀπ' τὸ νοτιὰ, τὶς Κελαινές, ὅσοι ἐκστρατεῦαν, τὸ χειμῶνα, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο· ἀπ' τὶς Σάρδεις, ὁ Παρμενίων, μὲ τοὺς ἵππεῖς, κι ὄλα τὰ μεταγωγικὰ τῆς μεγάλης στρατιᾶς· ἀπ' τὴ Μακεδονία, οἱ ἀδειοῦχοι καὶ πολλοὶ νεοσύλληκτοι — ἀνάμεσά τους καὶ 3000 μακεδόνες πεζικάριοι, καὶ τρακόσιοι ἵππεῖς, διακόσιοι θεσσαλοὶ καὶ 150 ἠλείοι ἵππεῖς — ἔτσι πού παρὰ τὶς τόσες ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἐγκαταστημένες φρουρὲς δὲν εἶχε καὶ φέτος ὁ Ἀλέξανδρος πολὺ λιγώτερους ἀπ' ὄσους στὸ Γρανικὸ.⁴³⁷ Καὶ ποιὸ τὸ ἠθικὸ τους μπορεῖ κανεῖς

νωρίτερα, δηλαδὴ τὸ ἀργότερο ἀρχὲς Ἰουνίου ἄρα ὁ Φαρνάβαζος θάκανε πανιὰ γιὰ τὴ Φοινίκη, μὲ τμήμα τοῦ στόλου καὶ τῶν μισθοφόρων, ὄχι μετὰ τὰ τέλη Ἰουνίου, κι ὁ Μέμνων θὰ πρέπει νὰ πέθανε Μάη - ἂν ὄχι καὶ πιὸ πρὶν [Γιὰ τὰ χρονολογικὰ βλ. Seibert, *Eroberung*, 57, 1, καὶ Atkinson, 460-1]

436 Ἄρριανός, Β' 2, 4, Κούρτιος, III, 4, 1

437^H Στὴν Καρία εἶχαν μείνει 3000 μισθοφόροι καὶ 200 ἄλογα, στὶς Κελαινές χίλιοι πεντακόσιοι ἄντρες, καὶ στὴ Σίδη, Λυδία καὶ Μικρὴ Φρυγία ἄλλες φρουρὲς, πού ἔφταναν βέβαια τοὺς 3000 ἄντρες. Οἱ 8000 αὐτοὶ περίπου δὲν φαίνεται ν' ἀναπληρώθηκαν μὲ μισθοφόρους, πού κατὰ καιροὺς περνοῦσαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες στοὺς Μακεδόνες, ἀλλ' οὔτε καὶ γίνεται νύξη, πουθενά, γιὰ τυχόν προσχώρηση στρατιωτικῶν σωμάτων ἑλλήνων ἀπὸ τὴ Μικρασία. Ὁ Καλλιस्थένης [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ 35, ἀπὸ τὸν Πολύβιο, IB' 17-22] λέει πῶς ἔφτασαν 5000 πεζοὶ

νά τὸ ὑποθέσῃ· περήφανοι γιὰ τὶς ὡς τώρα νίκες, βέβαιοι καὶ γι' ἄλλες, νιώθαν πῶς τὴν Ἀσία τὴν εἶχαν κιόλας στὸ χέρι! Κ' ἐγγυητές; Οἱ ἴδιοι! Κι ὁ Ἀλέξανδρος! Κ' οἱ θεοί, πού τοὺς θέλαν πάντα νικητές!..

Στὸ Γόρδιο ἀνέβηκαν καὶ πρέσβεις ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, παρακαλῶντας τὸν Ἀλέξανδρο νὰ διατάξῃ ν' ἀφήσουν ἐλεύθερους ὄσους συμπολίτες τοὺς εἶχαν πιάσει αἰχμάλωτους ἐκεῖ στὸ Γρανικό, καὶ τοὺς εἶχαν στείλει δεμένους στὴ Μακεδονία!.. (Ἐπικαλούμενοι ὁμῶς τάχα τί οἱ Ἀθηναῖοι;.. Τοὺς ὄρκους πού δόθηκαν στὴν Κόρινθο γιὰ *συμμαχία*;.. Ἡ τὴ *συμμαχική* τοὺς δῆθεν πίστη;..)

Πῆραν τὴν ἀπάντηση: Νὰ ξανάρθουν, ὅταν, μὲ τὸ καλὸ, τελειώσῃ κ' ἡ ἐκστρατεία ἐτούτη!..

Τὸ Γόρδιο, ἡ πανάρχαια ἔδρα τῶν βασιλιάδων τῆς Φρυγίας, εἶχε στὴν ἀκρόπολή του, τ' ἀνάκτορα τοῦ Γόρδιου καὶ τοῦ Μίδα, μὰ καὶ τ' ἀμάξι ἀπ' ὅπου πρωτογνώρισαν τὸ Μίδα, κάποτε, σὰν ἀπὸ τοὺς θεοὺς *διαλεγμένο βασιλιά τῆς Φρυγίας*; κι ὁ ζυγὸς στ' ἀμάξι ἦταν ἔτσι δεμένος, μὲ φλούδι ἀπὸ κρασιά, π' οὐτ' ἀρχὴ οὔτε τέλος εὑρίσκε κανεὶς! Κ' ἔλεγε παλιὸς χρησμός: *Ὅποιος τὸν κόμπο λύσῃ, τὴν Ἀσία θὰ κυβερνήσῃ!*

Πῆγε κι ὁ Ἀλέξανδρος νὰ δῆ τὴν ἀκρόπολη, μὲ τ' ἀνάκτορα καὶ τ' ἀμάξι. Ἄκουσε καὶ τὸ χρησμό, καὶ καταπιάστηκε νὰ κερδίσῃ τὸ «τάξιμό του», λύνοντας τὸν κόμπο!..

Μάταια πάλευε κεῖ νάβρῃ κάποιαν ἄκρη!.. Τὸν ἐβλεπαν καὶ δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν οἱ δικοὶ του. Τέλος, σέρνει τὸ ξίφος του καὶ κόβει τὸ γόρδιο ἐκεῖνο δεσμό!.. Κι ὁ χρησμός ἐκπληρώθηκε ὀπωσδήποτε! ⁴³⁸

μὲ ὀκτακόσιους ἵππεις, καὶ προσθέτοντας τοὺς πεζοὺς στοὺς 40000 καὶ τοὺς ἵππεις στοὺς τεσσεράμισι χιλιάδες, πού ὑπολογίζει ἀντίστοιχα στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας, ἀνεβάζει τὸ στρατὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου κατὰ τὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ σὲ 45000 πεζοὺς καὶ πέντε χιλιάδες τριακόσιους ἵππεις, ἐνῶ ξεχνάει ν' ἀφαίρεση τοὺς ἀποσπασμένους καὶ τὶς φρουρὲς Ἀλλὰ καὶ ὁ Πολύβιος (πού γενικὰ πάντως κρίνει αὐστηρὰ τὸν Καλλισθένη) ὑπερβάλλει ἀπὸ τὴν ἀνάποδη, κατεβάζοντας τοὺς ἀποσπασμένους σὲ 3000 μόνο

438^h Διαφορετικὴ εἶν' ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ἀριστοβούλου [Jacoby, *FGH* ἀπόσπ 7 καὶ σχόλια] πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἐβγαλε τὸν πύρο, πούταν περασμένος στὸ τιμόνι καὶ κράταγε τὸν κόμπο Ἀλλὰ κ' ἔτσι νάγινε, ὁ στρατὸς πιὸ εὐκόλα θὰ πίστευε καὶ θάλεγε καὶ θὰ ξανάλεγε τὸ κόψιμο τοῦ γόρδιου δεσμοῦ μὲ τὸ σπαθί, παρὰ ἐκείνη τὴν περὶ ἀφαίρεση τοῦ πύρου (Ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ ἀβγοῦ τοῦ Κολόμβου», ἀξία δὲν ἔχει τὸ ἀαποτέλεσμα», παρὰ ἡ ἐντελῶς ἀπρόσμενη ἐνέργεια, σὰ δεῖγμα «μεγαλοφυσίας»)

P [Μόνον πού ὁ μῦθος γιὰ τὸ κόψιμο τοῦ γόρδιου δεσμοῦ δὲν ἔχει τὸ νόημα κανενὸς «δείγματος μεγαλοφυσίας» τοῦ Μεγαλέξαντρου, καὶ καμμιά παραλληλία βέβαια δὲν στέκει μὲ τὸ «ἀβγοῦ τοῦ Κολόμβου»! Ὑποσημαίνει, ἀπλῶς, πῶς οἱ κατακτήσεις δὲ γίνονται μ' ἐπιλύσεις τῶν περιπελεγμένων κι ἄλυτων ἀπὸ παλιὰ ζητημάτων, παρὰ μὲ ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια πού τέμνει, πού ἀνοίγει δικούς της δρόμους κατευθεῖαν καὶ δυναμικὰ (Βλ καὶ γραφικὰ. Ρένος, *Στὴ γέμισή του*

Τὴν ἄλλη μέρα ξεκίνησε· καὶ τράβηξ' ἡ στρατιὰ μὲς ἀπ' τὶς νότιες πλαγιεὶς τῶν βουνῶν τῆς Παφλαγονίας, στὴν Ἄγκυρα.⁴³⁹ Ἐδῶ φτάσανε πρέσβεις τῶν Παφλαγόνων προσφέροντας τὴν ὑποταγὴ τους, φτάνει νὰ μὴν ἔμπαινε στρατὸς στὸν τόπο τους· συμφώνησ' ὁ Ἀλέξανδρος, κ' ἔτσ' ἡ Παφλαγονία ἔμεινε μὲ τοὺς ντόπιους τῆς ἄρχοντες, ὑπαγόμενη πιθανῶς στὸ διοικητὴ τῆς ἑλλησποντιακῆς Φρυγίας.⁴⁴⁰

Ἀπὸ κεῖ μπῆκε στὴν Καππαδοκία, διάβηκε τὸν Ἄλυ, πέρασε χωρὶς ἀντίσταση⁴⁴¹ τὴ μεγάλη αὐτὴ περιοχὴ ὡς τὸν Ἴρι ποταμὸ καί, πα-

φεγγαριού², Ἀθῆναι 1981, 197-8) Ὑποβάλλεται ἔτσι ἡ παραδοσιακὴ λαϊκὴ γνώμη γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο· πὼς ἀποφασιστικότητά, πᾶνω ἀπ' ὅλα, καὶ δύναμη τὸν διάκριναν - πὼς ἦτανε ρέκτις κατεξοχὴν! Τὰ δυὸ κύρια στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς του προσωπικότητάς κατατίθενται δῶ. ἡ ἀντισυμβατικὴ ὁρμὴ καὶ τὸ μὴ ἀναχαιτίζόμενο ἀπὸ τὸ «καθιερωμένο» εἶν' ὁ ἀντικονφορμιστής, ὁ δημιουργὸς καὶ ὁ ἀνυποχώρητα ρηξικέλευθος! Ἄνθρωπος ἀπ' ἄλλον κόσμον, γιὰ τοὺς ἀσιάτες. Ἐνας δραστηκὸς τῆς Δύσης - ὄχι ἀδρανὴς καὶ μοιρολάτρης τῆς Ἀνατολῆς.]

B [Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς, οἱ Ἀρριανός, Β' 3, Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, 18, Κούρτιος, III, 1, 14-8, καὶ Ἰουστίνος, XI, 7, 3-16, περιγράφουν τὸ περιστατικὸ τοῦ γόρδιου δεσμοῦ, ἐνῶ τὸ παραλείπει ὁ Διόδωρος (Goukowsky, XXX, 1) καὶ ὁ Ψευδο-Καλλιस्थένης Ὁ Ἀρριανὸς ἐδῶ φαίνεται πὼς δὲν παίρνει ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο — καὶ ἄρα θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ Πτολεμαῖος δὲν εἶχε καμμιά σχετικὴ ἀναφορὰ — ἀλλὰ πρῶτα παραθέτει τὰ κατὰ τὴ λαϊκὴ προφανῶς ἀπαράδοση] (οἱ μὲν λέγουσι) κ' ὕστερα τὰ τοῦ Ἀριστόβουλου. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει δυὸ ἐκδοχάς· πρῶτα τὴν πρὸ «γραφικὴ», ποὺ ἀνάγεται στὴν ἀπαράδοση] (οἱ πολλοὶ φασί), κ' ὕστερα τοῦ Ἀριστόβουλου (Βιβλιογραφία στὸ Seibert, 92-6)]

439 Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν καθυστέρησε τόσο στὸ Γόρδιο, γιὰ νὰ βρῆ φρέσκο χορτάρη στὸ δρόμο, μιὰ καὶ ἄλλωστε τὰ λιβάδια στ' ὄροπέδιο τῆς Φρυγίας εἶναι κιάλας ἀπ' τὸ Μάη καταπράσινα θάφυγε μόλις ἔμαθε πὼς οἱ μισθοφόροι τοῦ στόλου διατάχτηκαν νὰ πᾶν στὴν Τρίπολη - ἀρχὰς Ἰουλίου δηλαδή. Κι ἂν πέρασε ἀπὸ τὴν Ἄγκυρα, δὲ θ' ἀκολούθησε τὸ νότιο δρόμο, ἀπ' τὴν ἀλμυρὴ στέππα, μὰ τὸ βασιλικό, ποὺ περνάει ἀπ' τὸν Ἄλυ, καθὼς λέει ὁ Ἀρριανός, Β' 4, 2 ἐπὶ Καππαδοκίας ἐλάσας ζύμπασαν τὴν ἐντὸς Ἄλυος ποταμοῦ προσηγάγετο καὶ ἔτι ὑπὲρ τὸν Ἄλυν πολλὴν Ἄρα κατέβηκε στὴν Κιλικία γύρω ἴσως στὶς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου

440 Κατὰ τὸν Κούρτιο, III, 1, 22, ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέβαλε στὴν Παφλαγονία, ἐνῶ τ' ἀντίθετο γράφει ὁ Ἀρριανός. Κατὰ τὸ Διόδωρο, Ιστ' 90, 2, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς τὴν Παφλαγονία τότε τὴν κατεῖχε ὁ Μιθριδάτης τοῦ Ἀριοβαρζάνη, ποὺ ἀργότερα, ὡς τὸ 302 — ὅποτε τὸν διαδέχθηκε ὁ Μιθριδάτης ὁ γ', ὁ κτίστης — φίλος ὄντας τοῦ Ἀντίγονου, καὶ τοῦ Δημήτριου τοῦ γιοῦ του, κράτησε μὲ πολλὰς περιπέτειες κάποιον μέρος τοῦλάχιστον τῆς βασιλείας του (καθὼς τὴ λέει ὁ Διόδωρος)

441^H Ὁ Hans Droysen, *Die Munzen der persischen Satrapen in Kleinasien* (v Sallet, *Numism Zeitschr*, II, 314 κ ε) ἀπόδειξε πὼς ἀπ' τὸν καιρὸ κιάλας τοῦ Δατάμη (γύρω στὸ 360) ἡ Καππαδοκία ἦταν χωρισμένη σὲ 2 σατραπείες: τοῦ Πόντου καὶ τοῦ Ταύρου. (Στράβων, ΙΒ' 534 πρὸς τῷ Πόντῳ καὶ πρὸς τῷ Ταύρῳ [Πρβλ Berve, I, 257, Bosworth, I, 189] Ὁ ἴδιος ἀμφιβάλλει (κ' ἔχει μᾶλλον δίκιο) ἂν τὰ χάλκινα καὶ ἀσημένια νομίσματα — ποὺ κόπηκαν ἴσως στὴ Σινώπη καὶ στὰ Γαζιούρα, μ' ἐπιγραφή στ' ἀραμαϊκά, μεταγραφόμενα. Ἀριστὰ — μποροῦν ν' ἀποδο-

ρά πού τὰ βορεινά της δὲν μπορούσαν νὰ καταληφθοῦν, τὴν παράδωσα σὰ μακεδονικὴ σατραπεία στὸ Σαβίικτα.⁴⁴² Ὅτι στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Πόντου οἱ δημοκρατικοὶ ἔλπιζαν σ' ἀπελευθέρωσή τους ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο μαρτυρεῖται ἀπὸ μιὰ τοῦλάχιστον περίπτωσιν⁴⁴³ ἀλλ' ἡ περσίζουσα παράταξι ἐκεῖ (καθὼς στὴ Σινώπη), ἢ ἡ τυραννία (καθὼς στὴν Ἡράκλεια), κράταγαν, γιὰ τὴν ὥρα, τὴν ἐξουσία, ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν μπορούσε βέβαια ν' ἀναβάλῃ τίς σπουδαιότερες ἐπιχειρήσεις, γιὰ νὰ φτάσῃ κι ὡς τίς ἀπόκεντρες αὐτὲς ἀκτὲς τοῦ Πόντου, παρ' ἀντίθετα τράβηξε καίρια πρὸς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου,⁴⁴⁴ καὶ πῆρε τὸ δρόμο πού πήγαινε πέρ' ἀπ' τὰ Τύανα, ἀπ' τίς βορεινὲς πλαγιὰς τοῦ Ταύρου, στὰ στενὰ τῆς Κιλικίας - τὰ ἴδια πού πρὶν 70 περίπου χρόνια πέρασε ὁ Κύρος ὁ νεώτερος, μὲ τοὺς θρυλικοὺς ἐκείνους *Μυρίους*.⁴⁴⁵

Βρῆκε μπροστὰ του τὰ ὑψώματα γερὰ πιασμένα· διάταξε λοιπὸν

θοῦν στὸν Ἀριαράθη (πού τώρα ἦταν *φυγάς*, καὶ 11 χρόνια μετὰ σκοτώθηκε σὲ μάχη κατὰ τοῦ Περδικκα), καὶ τ' ἀποδίδει μᾶλλον στὸ γιό του, τὸν Ἀριαράθη τὸ β', καθὼς λέγεται συνήθως [Βλέπε ὁμως Niese, *RE*, II, 1, 815-6, *Artarathes 1*, Head, *HN*², 749, Lasserre στὸ Στράβωνα, ὁ π., *Budé*, IX, 151-2]

442^α Αὐτὸ τὸ παράδοξο ὄνομα ἔχει στὸν Ἀρριανό, Β' 4, 2, ἐνῶ στὸν Κούρτιο, III, 4, 1, λέγεται *Ἀβισταμένης* [Berve, ἀρ. 4 καὶ 690, Schachermeyr, 194, 206] Τὴν ὑποταγὴ τῆς Καππαδοκίας μαρτυρεῖ ὁ Ἀρριανός, ἀλλὰ κ' ἐπιβεβαιώνουν τὰ πράγματα. Λάθος εἶναι — εἴτε τοῦ Ἱερώνυμου τοῦ καρδιανοῦ ([Jacoby, *FGH*, ἀπ. 3] ἀπὸ τὸν Ἀππιανό, *Μιθριδάτειος*, 8), εἴτε τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀππιανοῦ — πὼς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπάτησε στὴν Καππαδοκία, ἀλλὰ κινήθηκε ἀπὸ τὴν Παμφυλία καὶ τὴν Κιλικία παραλιακά· Ἦτι ἀργότερα ἐμφανίζεται ὁ Ἀριαράθης βασιλιάς τῆς Καππαδοκίας, δείχνει πὼς τὸ μέρος τῆς χώρας πρὸς τὸν Πόντο ἔμεινε στὴν ἐξουσία του

443^α Ὁ Μέμων [Jacoby, *FGH*, (434), ἀπόσπ. 1(4)], ἀπ' τὸ Φώτιο, 223b-4a) λέει πὼς ὁ τύραννος τῆς Ἡράκλειας Διονύσιος ἀντιμετώπιζε δυσκολίες, καὶ πὼς οἱ πολιτικοὶ *φυγάδες* ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο, *κάθοδον καὶ τὴν τῆς πόλεως πάτριον δημοκρατίαν ἐξαιτούμενοι*

444^α Ἀπίθανο νὰ παραγνώρισε ὁ Ἀλέξανδρος τὴ σημασία τῆς θέσης-κλειδί πάνω στὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀρμενία, τὰ Μάζακα (Καισαρεία [σήμερα Kayseri]), στοὺς πρόποδες τοῦ Ardisch, στὴν πεδιάδα τοῦ Μέλανα ποταμοῦ Ἀπὸ καὶ, μὲς ἀπ' τὸ Ardisch καὶ τὸ φρούριο τῶν Νάρων (ἐξακουστὸ τόσο τὸν καιρὸ τῶν Διαδόχων) ἔφτασε στὰ Τύανα (Ἴσως τὸ σημερινὸ Kilissa-Hissar βλ. τοὺς σχολιαστὲς στὸν Ξενοφῶντα, *Ἀνάβασις*, Α' 2, 20, καὶ Kinneir, *Journey through Asia Minor*, 105 καὶ 110) [Πὼς τὰ Τύανα εἶναι τὸ Kilissa-Hissar (ἢ Kemerhissar) ἐπιβεβαιώθηκε ἀπὸ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὰς ἐκεῖ μὲ τ' ἀρχαῖο τοπωνύμιο Καλὴ τοπογραφικὴ ἀνασκόπηση *RE*, VII A, 2, 1632-5] Ὁ Tschuhatscheff (*Erganzungsheft*, ἀρ. 20, στοῦ Petermann, *Geograph. Mittheil.*, 15) τὸ λέει Kisser-Hissar

445^α Τὰ στενὰ πού πέρασ' ὁ Ἀλέξανδρος μελετήθηκαν καλύτερ' ἀπ' τὸν Kinneir (ὁ π., 118 κ' ε') καί, κυρίως, ἀπὸ τὸν Tschuhatscheff, πού τὰ πέρασε τὸ 1853. (Petermann, ὁ π., 55 κ' ε') [Πέρασμα Gulek Boghas, στὸν Ταῦρο, 15χλμ βόρεια τῆς Ταρσοῦ. Βλ. ἀκριβῆ περιγραφή στὸ Janke, 101-11, Schachermeyr, 663-6, καὶ Σαράντη, Α' 303]

τὸν κύριον ὄγκο τῆς στρατιᾶς του νὰ στρατοπεδεύσῃ, κι αὐτὸς μὲ τοὺς ὑπασιπιστῆς, τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἀγριᾶνες, ὠρμησε νὰ τοὺς χτυπήσῃ σὰν καλοσκοτείνιασε· κείνοι ὅμως, ὅταν τὸν ἄκουσαν, παρατήσανε τὸ στενὸ — πὺ μποροῦσαν ὡστόσο εὐκολὰ νὰ κρατήσουν — καὶ τόβαλαν στὰ πόδια, γιατί βρῖσκαν καταδικασμένη τὴ θέση ὅπου τοὺς εἶχε τάξει ὁ σατράπης τῆς Κιλικίας, ὁ Ἀρσάμης, θέλοντας (μὲ ὅποια καθυστέρηση αὐτοὶ θὰ πετύχαιναν) μόνο λίγον καιρὸ, γιὰ νὰ καταστρέψῃ καὶ ν' ἀφήσῃ πίσω του καμμένη γῆ - ὅποτε καὶ πιὸ σίγουρα θὰ προλάβαινε νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Δαρείου, π' ἀνηφόριζε κιόλ' ἀπὸ τὸν Εὐφράτη. Μὰ γιὰ τοῦτο κι ἀκόμα πιὸ βιαστικὰ ὁ Ἀλέξανδρος διαβαίνει, μὲ τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ἐλαφρότερους ἀπὸ τοὺς ψιλοὺς, τὰ στενά, καὶ ρίχνεται στὴν Ταρσό, ἀπ' ὅπου ὁ Ἀρσάμης πιά, π' οὔτε τόσο γρήγορους οὔτε τόσο κοντὰ τοὺς φανταζόταν, ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ τρέχοντας, δίχως οὔτε πόλη οὔτε χώρα νὰ προφτάσῃ νὰ λεηλατήσῃ καὶ νὰ κάψῃ, παρὰ μόνο τὴ ζωὴ του νὰ γλυτώσῃ, πρόσκαιρα ὅμως καὶ δαύτη, γιατί θὰ σκοτωνόταν σὲ λίγο.

Ἄυπνος ἀπὸ τὴν ὀλονύχτια ἐπιχείρηση, κατάκοπος ἀπὸ τὴ γοργὴ πορεία μετὰ, κ' ὕστερ' ἀπ' τὸ λιοπύρι καυτῆς μέρας καλοκαιρινῆς, φτάνει ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς δικούς του μεσημεριάτικο ἐκεῖ στὸν Κύδνο, κρυστάλλινο καὶ κρῦο ποτάμι πὺ πηγάζει ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ διασχίζει τὴν Ταρσό. Χωρὶς πολλὰ-πολλὰ, πετάει κράνος, θώρακα, ἱμάτια, καὶ βουτάει γιὰ νὰ πλυθῇ, νὰ δροσιστῇ! Ὅπου τὸν πιάνει ρίγος, πυρετός, καὶ βούλιαζε! Ἀναίσθητο καὶ μισοπεθαμμένο τὸν βγάλαν ἀπὸ τὸ νερό, τὸν πῆγαν στὴ σκηνή· σπασμοὶ καὶ θέρμες δυνατὲς τὸν συντάραζαν, σὰ νάτανε στὰ τελευταῖα του, κ' οἱ γιατροὶ του ἦταν ἀπελπισμένοι. Κάποτε συνῆρθε, μὰ βασανιζόταν πάλι ἄγρυπνος τὶς νύχτες μὲ τὴν ἀγωνία τοῦ θανάτου, κι αὐτὸ κατασπαταλοῦσε καὶ τὶς στερνές του δυνάμεις. Θλιμμέν' οἱ φίλοι του, ἀπελπισμένος ὁ στρατός, πὺ πλάκωνε ὁ ἐχθρὸς καὶ σωτηρία δὲ φαινόταν ἀπὸ πουθενά! Κι ὅπου νὰ τὸτ' ὁ γιατρὸς ὁ Φίλιππος ὁ ἀκαρνάν, πὺ ἀπὸ μικρὸ τὸν ἤξερε, τοῦ λέει νὰ τοῦ τοιμάσῃ ἓνα καταπότι πὺ θὰ τὸν βοηθοῦσε. Εἶπε ναί. Κι ὁ Φίλιππος τὸν ἐβεβαίωσε πὺς θὰ τὸν κἀνῃ καλὰ. Μὰ πάνω κεῖ φτάνει γράμμα τοῦ Παρμενίωνα, ὅπου τοῦ ἔλεγε νὰ προσέξῃ γιατί ὁ Φίλιππος εἶχε πάρει τάχα 1000 τάλαντα ἀπὸ τὸ Δαρεῖο, καὶ τὴν ὑπόσχεσή του πὺς θὰ τοῦ δώσῃ γυναίκα μιὰ του κόρη, γιὰ νὰ τὸν δηλητηριάσῃ!⁴⁴⁶ Ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ ἔδωσε τὸ γράμμα· κι ὅσο κείνος διάβαζε, κατάπινε τοῦτος

446^a Ἀρριανός, Β' 4, 8. Κατὰ τὸν Σενέκα, *De ira*, II, 23, τὸ γράμμα γράφτηκε ἀπ' τὴν Ὀλυμπιάδα Ὁ Ἀριστόβουλος δὲν ἀναφέρει μπάνιο στὸν Κύδνο γράφει μόνο πὺς ὁ Ἀλέξανδρος ἀρρώστησε ἀπὸ ὑπερκόπωση. [Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΘ' 2, Κούρτιος, III, 5, 1, κ' ἐ, Ἰουστίνος, XI, 8, 3 κ' ἐ]

τὸ φάρμακο ἀπὸ τὸ ποτήρι. Ἡρεμος διάβαζε ὁ γιατρός, ἄνθρωπος μὲ καθαρὴ συνείδηση... Κ' εἶπε τοῦ Μεγαλέξαντρου νὰ τοῦχη ἐμπιστοσύνη, νὰ κάνῃ ὅ,τι τοῦ λέει καὶ γρήγορα θὰ γειάνῃ... Μίλησαν ὕστερα γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ τὴ μάνα του καὶ τὶς ἀδερφές του, γιὰ τὶς μελλούμενες νῆκες καὶ τὶς χῶρες τῆς Ἀνατολῆς, τὶς θαυμαστές. Κ' ἡ σωστὴ φροντίδα τοῦ καλοῦ γιατροῦ ἔφερε τ' ἀποτέλεσμά της: γρήγορα γίνηκε καλὰ ὁ ἄρρωστος του - καὶ γύρισε ξανά στὰ στρατιωτικά του ἔργα.

Οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις συνεχίστηκαν πιδ πυρετικά· ἡ Κιλικία ἦταν στὴν ἀλυσίδα τῶν περσικῶν σατραπειῶν ὁ κρίκος ποῦ ἔνωσε τὶς μὲ τὶς πάνω· πιάνοντας ὁ Ἀλέξανδρος τὰ περάσματα κεῖνα τοῦ Ταύρου, ἔγινε κύριος τῆς πιδ ἰσχυρῆς γραμμῆς ἀμυνας τῆς περσικῆς ἐπικράτειας πρὸς τὴ δύση, κ' ἔπρεπε τὸ γρηγορώτερο νὰ πιάσῃ καὶ τὶς νότιες πλαγιές τοῦ βουνοῦ, γιὰ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ κρατήσῃ τὴν περιοχὴ καὶ τῶν ἄλλων στενῶν, τῶν Ἀμανικῶν βουνῶν, πρὸς τὴ Συρία· ἐνῶ λοιπὸν ὁ Παρμενίων, μὲ τοὺς μισθοφόρους, τοὺς σύμμαχους, τὶς θεσσαλικὲς Ἴλες καὶ τοὺς θράκες τοῦ Σιτάληκη, προέλαυσε ἀνατολικά, γιὰ νὰ πιάσῃ τὰ πρὸς τὴν πάνω Ἀσία στενά, ὁ Ἀλέξανδρος τραβοῦσε δυτικά, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ δρόμο πρὸς Λάρανδα⁴⁴⁷ κ' Ἰκόνιο,⁴⁴⁸ καθὼς καὶ τὴ λεγόμενη *τραχεῖα*⁴⁴⁹ Κιλικία, ποῦ τ' ἀνυπόταχτα καὶ ληστρικά ὄρεινά της φῦλα μπορούσαν, ὅπως οἱ γείτονές τους οἱ Πισίδες, νὰ παρενοχλήσουν τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴ Μικρασία.

Ἀπ' τὴν Ταρσοῦ πῆγε στὴν Ἀγχιάλη, ποῦ τὴν εἶχε χτίσει ὁ παλιὸς ἐκεῖνος βασιλιάς τῆς Ἀσσυρίας, ὁ Σαρδανάπαλος, καὶ σωζόταν μάλιστα ἐκεῖ καὶ τ' ἀγαλμὰ του μὲ τὴν παράξενη ἐπιγραφή:

Σαρδανάπαλος,

ὁ γιὸς τοῦ Ἀνακυνδαράζη,

Ἀγχιάλο καὶ Ταρσοῦ σὲ μιὰ μέρα ἔστησε.

Μὰ ἐσύ, ξένη, τρῶε, πίνε καὶ γλέντα!

*Ἵλα τ' ἄλλα τῆς ζωῆς μας δὲν ἀξίζουσι σὰν κι αὐτά!*⁴⁵⁰

Ἀπὸ κεῖ πῆγε στοὺς Σόλους,⁴⁵¹ κοιτίδα τῶν σολοικισμῶν, ποῦ οἱ κάτοικοί τους, ἂν κ' ἑλληνικῆς καταγωγῆς, συνδέονταν τόσο μὲ τοὺς Πέρσες, ὥστε ὄχι μοναχὰ φρουρὰ στὴν πόλη τους παρὰ καὶ πρόστιμο

447^z [Σήμερα Larenda ἢ Karaman]

448^z [Σήμερα. Konya]

449^h [Στράβων, ΙΔ' 668· 672 *τραχεῖα Κιλικία Τραχειώτις*]

450^p Ἀρριανός, Β' 5, 4. *Σαρδανάπαλος ὁ Ἀνακυνδαράζου παῖς Ἀγχιάλον καὶ Ταρσοῦν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἐδείματο σὺ δέ, ὡ ξένη, ἔσθι, καὶ πίνε, καὶ παίξε, ὡς τὰλλα τὰ ἀνθρώπινα οὐκ ὄντα τούτου ἀξία* [RE, I A, 2, 2441-5, *Sardanapal*, Bosworth, I, 194]

451^z [Τὰ ἐρείπια τῶν Σόλων εἶναι στὸ Viranşehir, 35χλμ νοτιοδυτικά τῆς Ταρσοῦ]

τούς έβαλε, 200 άσημένα τάλαντα, ό 'Αλέξανδρος' κ' ύστερα, με τρεις φάλαγγες, τούς τοξότες και τούς άγριάνες, όρμαεί στην *τραχειά* Κιλικία και σε 7 μέρες τελειώνει και με δαύτην, διά τής βίας είτε και με την έθελοντικήν ύποταγή τών βουνίσιων της έξασφαλίζοντας την άνενόχλητη επικοινωνία με τις δυτικές έπαρχίες. Σά γυρνάη στους Σόλους, μαθαίνει άπ' τούς διοικητές τής Καρίας πώς ό 'Οροντοβάτης, π' άκόμα ως τότε βάσται τό φρούριο τής 'Αλικαρνασσοϋ πάνω στη θάλασσα, νικήθηκε σε μάχη φοβερή, κ' ίσαμε χίλιους του πιάσαν αιχμάλωτους' τότε, για να πανηγυριστή κ' ή άνάρρωση του Μεγαλέξαντρου, κ' ή τόσο καλή άρχή τής νέας έκστρατείας, έγιναν διάφορες γιορτές εκεί: μεγάλη θυσία στον 'Ασκληπιό, πομπή τής στρατιάς όλης, λαμπαδηφορία, γυμναστικοί και μουσικοί άγώνες. Κι όλα τούτα, στους Σολείς, πούχανε σχεδόν λησμονήσει τά έλληνικά τους έθιμα, ξαναζωντάνεψαν βέβαια τή θύμηση τής πατρίδας, και τών άγώνων, τούς έκαναν να νιώσουν πώς πέρασαν οι καιροί τών βαρβάρων κ' ήρθ' έλληνική ζωή πιά στον τόπο τους ύστερ' άπό τόσο πολύχρονη σκλαβιά, και πώς ό λησμονημένος και περιφρονημένος μες στην άσιατική βαρβαρότητα έλληνισμός τώρα ήταν, πάλι, τιμή και δικαίωμα! Κι ό 'Αλέξανδρος έδωσε λοιπόν στους Σολείς δημοκρατικό πολίτευμα, και λίγες βδομάδες έπειτ' άπ' τή νίκη του στην 'Ισσο διάταξε να τούς χαριστή τό υπόλοιπο πρόστιμο και να λευτερωθοϋν οι όμηροί τους.⁴⁵²

Ξαναγυρνώντας στην Ταρσο διάταξε τό ίππικό του υπό τον Φιλώτα να προελάση άπ' την πεδιάδα του 'Αλυ προς τον Πύραμο ποταμό, κι αυτός, με την άλλη στρατιά, τράβηξε παραλιακά κ' έφτασε άπό τή Μαγαρσο στη Μαλλό,⁴⁵³ πόλεις που σώζανε άκόμα μνημες έλληνικές και τις ξαναζωντάνεψε· στη Μαλλό κιόλας ό λαός είχε ξεσηκωθή κατά τών καταπιεστών του, πριν φανή καν ό έλευθερωτής του, και μόνο ή παρουσία του Μεγαλέξαντρου σταμάτησε τις αίματηρές συγκρούσεις περσιζόντων και λαϊκών. Έκει κατάργησε και τό φόρο που πλήρων' ή πόλη στο *Μεγάλο Βασιλιά*, γιατί οι Μαλλώτες κατάγονταν άπ' τό 'Αργος (όπου άνήγε την καταγωγή του κι ό βασιλικός οίκος τών Μακεδόνων), κ' έδωσ' έλευθερία, τιμώντας και σαν ήρωα τον άργείο κτίστη τής Μαλλοϋ, τον 'Αμφίλογο.⁴⁵⁴

452 'Αρριανός, Β' 12, 2

453² [Ο Πύραμος είν' ό σημερινός Ceyhan Για τή Μαλλό και τό επίνειό της, τή Μαγαρσο (κοντά στο σημερινό Karatas), βλ *Kleine Pauly*, III, 871, και 935-6, Engels, 44-5, Bosworth, I, 197, C. Murison, *Darius III and the battle of Issus, Historia*, XXI, 1972, 409, 30]

454 'Αρριανός, Β' 5, 9, Στράβων, ΙΔ' 676. Παρακάτω θα δειχτή πώς ή έλευθερία που δόθηκε σ' αυτές τις όπισωθήποτε έλληνικές πόλεις δε θάταν ή ίδια με τών δυτι-

Στὴ Μαλλὸ ποὺ βρισκόταν ὁ Ἀλέξανδρος μαθαίνει πὼς ἔφτασε ὁ Δαρεῖος ἀπὸ τὸν Εὐφράτη μὲ μεγάλη στρατιὰ κ' ἔχει κιόλα στρατοπεδεύσει στοὺς Σώχους τῆς Συρίας,⁴⁵⁵ δυὸ μέρες δρόμο ἀπ' τὰ στενά· συγκαλεῖ λοιπὸν ἀμέσως πολεμικὸ συμβούλιο, κι ὄλοι λέγαν νὰ ξεκινήσουν τὸ γρηγορώτερο, νὰ διαβοῦν τὰ στενά καὶ νὰ χτυπήσουν τοὺς Πέρσες ὅπου τοὺς βροῦν! Ὁ Ἀλέξανδρος διατάξε νὰ κινηθοῦν τ' ἄλλο πρωὶ - καὶ τράβηξαν ἀπ' τὴ Μαλλὸ παραλιακά, τὴν ἀκτὴ τοῦ κόλπου σύρριζα, ποὺ χώνεται βαθιὰ πρὸς τὴν Ἴσσο.

Ἀπ' τὴν Ἴσσο⁴⁵⁶ 2 δρόμοι πᾶν γιὰ τὴ Συρία· ὁ δυσκολώτερος τραβᾶει ἀνατολικά, μὲς ἀπ' τὰ φαράγγια καὶ τὰ ὑψώματα τῶν Ἀμανικῶν βουνῶν.⁴⁵⁷ δὲν πῆρ' αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος, γιατί δὲν ἤθελε νὰ φτάσῃ ὁ

κῶν μικρασιατικῶν πόλεων Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Β' 20, 2, ὑπῆρχαν ἀκόμα τότε κάποιες τριῆρεις τῶν Σόλων καὶ τῆς Μαλλοῦ στὸν περσικὸ στόλο

455^H Ὁ Rennel νόμισ' ὅτι βρῆκε τοὺς Σώχους κοντὰ στὴν περιοχὴ τοῦ Derbesak [σύμφωνος κι ὁ Engels, 42, 91], ἀνατολικά καὶ χαμηλότερ' ἀπὸ τὰ στενά τοῦ Bailan Φανερό πὼς ἂν ὁ Δαρεῖος δὲν πέραγε τίς Ἀμανικὲς Πύλες, ἡ μάχη μὲ τοὺς Μακεδόνες θὰ γινόταν σ' αὐτὴ τὴν πεδιάδα [Amik/Amuk], ὅπου πολλές φορές δόθηκαν μεγάλες μάχες (Στραβων, Γστ' 751) Ἡ διήμερη ἀπόσταση ἀπ' τίς Ἀμανικὲς Πύλες μεταθέτει τοὺς Σώχους σχεδὸν ὅπου ὁ Niebuhr τοποθετεῖ τὸ Anzas [Azas στοὺς νεώτερους χάρτες] Ὁ τόπος αὐτὸς ἀπέχει 60χλμ ἀπὸ τὰ στενά, 40 ἀπ' τὸ Χαλέπι, κ' εἶναι στὴν εἴσοδο τῆς *Ματωμένης Πεδιάδας* ὅπως λέγεται Οἱ *Onchae* (ἄλλη γραφὴ *Unchae*, *Orchae*) στὸν Κούρτιο, IV, 1, 3, ὅπου κατάφυγε ὁ Δαρεῖος μετὰ τὴ μάχη, φαίνεται πὼς εἶναι τὸ ἴδιο μέρος. [Ἡ θέση πάντως τῶν Σόχων δὲν ἔχει προσδιοριστῆ ἀκριβῶς Janke, 26-7, Bosworth, I, 201, Atkinson, 267, καὶ Σαράντης, Α' 311]

456^F [Ἡ ἀκριβὴς θέση τῆς Ἴσσου δὲν εἶναι γνωστὴ RE, IX, 2, 2247, Murison, *Darius III and the battle of Issus, Historia*, XXI, 1972, 406, 22, Bosworth, I, 203 Βλ ἀναλυτικὴ ἔρευνα στὸ Janke, 49-51]

457^F [Ἐννοεῖ τίς Ἀμανικὲς Πύλες Τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων περασμάτων συγχέονται, γιατί κ' οἱ περιγραφὲς τῶν ἀρχαίων γεωγράφων δὲν συμφωνοῦν πάντα μεταξὺ τους. Ἐξαντλητικὴ ἔρευνα τοῦ θέματος, μὲ λεπτομερέστατο σχολιασμὸ ὅλων τῶν σχετικῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν χωρίων, βλ. στὴ RE, *Suppl* IX, 1352-66, *Κιλίκια Πύλαι*, τοῦ Treidler Γιὰ διευκόλυνση χρησιμοποιοῦνται οἱ ἐξῆς ὀνομασίες 1 Ἀμανικὲς Πύλες Πέρασμα Torrak Kalessi (ἢ Kalekoy), στὸ βόρειο Ἀμανό (Gânur Dag), ποὺ βγάζει στὴν παραλία τοῦ κόλπου τῆς Ἴσσου (Janke, 37-44) Ὁ Δαρεῖος, ἀπ' τὴ Συρία, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ πέρασε ἐν' ἀπὸ τὰ δυὸ βορειοανατολικώτερα στενά ἢ τὸ Hasanbeyli, ὅπου σήμερα ὁ αὐτοκινητόδρομος, ἢ τὸ Bahçe, ὅπου σήμερα ὁ σιδηρόδρομος. Χαλέπι-Ἀδανα, καὶ ὕστερα τὸ Torrak Kalessi, γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν Ἴσσο 2 *Παράλιες Πύλες* Πέρασμα στὸν Merkez Su (ἢ Sarı Saki), στὴ στενὴ παραλία τοῦ κόλπου τῆς Ἴσσου (Janke, 17-20) καὶ κυρίως 500μ νοτιώτερα, πᾶνω στὰ κράσπεδα (ὑψόμετρο 90) τοῦ Ἀμανοῦ, ποὺ κλείνει ἐκεῖ ἐντελῶς τὴν παραλία, τὸ πέρασμα τῆς *Στήλης τοῦ Ἰωνᾶ* (ρωματικὸ κτίσμα), ποὺ διάβηκ' ὁ Ἀλέξανδρος στὴν πορεία του γιὰ τὴ Μυριάδου καὶ Ξαναγυρνώντας γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸ Δαρεῖο (Janke, 21-8) 3 *Σύριες Πύλες* Πέρασμα Beylan, ὅπου σήμερα ὁ αὐτοκινητόδρομος: Ἀντιόχειας (Antakya)-Ἀλεξανδρέττας (Iskenderun) (Janke, 32-4) Βιβλιογραφία Συμπληρωματικὸ ἄρθρο τοῦ

στρατός του πολύ πιό κουρασμένος, μὲς ἀπὸ βουνὰ καὶ κοιλάδες καὶ κακοτράχαλα, μπρὸς στὸν ἀντίπαλο, ξὸν ποὺ δὲν ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ τὴν ἀκτὴ τοῦ κόλπου τούτου, πρὶν τὸν καταλάβῃ ὅλον - γιὰ ν' ἀποκλείσῃ ἐχθρικά πλοῖα στὰ νῶτα του. Ἀφήνει λοιπὸν τοὺς ἀρρώστους τοῦ στήν Ἴσσο, ἀσφαλισμένους ἐκεῖ πίσω ἀπ' ὅλη τὴ στρατιά, καὶ τραβάει στὸ νοτιὰ, τὸ συνηθισμένο παραλιακὸ δρόμο πούξεραν οἱ Ἕλληνες ἀπ' τὴν περιγραφή τοῦ Ξενοφῶντα, περνάει τὶς λεγόμενες *Παράλιες Πύλες* καὶ ζύγωνε στὴ Μυριάνδρο,⁴⁵⁸ ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὶς κύριες *Συριακὲς Πύλες* (στενὰ τοῦ Baylan), ὥστε τ' ἄλλο πρῶι νὰ περάσῃ πιά στὴν πεδιάδα τῆς Συρίας πρὸς τοὺς Σώχους. Τὴ νύχτα ὅμως ξέσπασε φοβερὴ καταιγίδα (πρῶτες μέρες τοῦ Νοέμβρη κιόλα)⁴⁵⁹ κ' ἡ θύελλα μὲ τὴ βροχὴ ἀπόκλεισαν κάθε κίνηση κ' ἔτσι μεῖναν στρατοπεδευμένοι κοντὰ στὴ Μυριάνδρο, καμμιὰ εἰκοσαριὰ χιλιόμετρα νότια ἀπ' τὶς *Παράλιες Πύλες*, βέβαιοι πὼς σὲ λίγες μέρες θ' ἀντιμετώπιζαν τὸν ἐχθρὸ στὴν πεδιάδα τῶν Σώχων, γιὰ τὴν κρίσιμη μάχη.

Καὶ κρίσιμη, πράγματι, θάταν ἡ σύγκρουση τούτη πιά τῶν δυὸ στρατῶν, ὅπου ὁ περσικὸς ἀνέβαινε σ' ἑκατοντάδες χιλιάδες ἄντρες, μαζὶ μὲ 30000 Ἕλληνες μισθοφόρους — καὶ μὲ τοὺς καινούργιους, ὑπὸ

Janke, *Klio*, 10, 1910, *Die Schlacht bei Issus*, 139-42, Kromayer-Veith, *Schlachten-Atlas*, 46 καὶ πίνακας 6, σχέδιο 5-6, Murison, *Historia*, XXI, 1972, *Darius III and the battle of Issus*, 406-8 μὲ χάρτη 400, Engels, 49-53 καὶ *Map 4*, Bosworth, I, 192-3 καὶ 203, μὲ καλὸ χάρτη 198, Seibert, *Eroberung*, 64-9, A Devine, *Ancient World*, XII, 1-2, 1985, *The Strategies of Alexander the Great and Darius III*, 26, μὲ χάρτη 38, καὶ τὸ κατατοπιστικώτατο ἄρθρο Ἀλεξανδρέττα, τοῦ Στ Λυκούδη, *MEE*, Γ' 631-2]

458^B [Ὁ Ἀρριανὸς, Β' 6,2 λέει πὼς ἡ πορεία ἀπ' τὴ Μαλλὸ στὴ Μυριάνδρο (110χλμ περίπου) ἔγινε σὲ δυὸ μόνο μέρες. Γιὰ νὰ κατορθωθῇ κάτι τέτοιο θάπρεπε ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὴ στρατιά νὰ καλύπτουν πᾶν ἀπὸ 50 χλμ τὴ μέρα, ταχύτητα ποὺ παραξυπερνάει τὰ κοινῶς παραδεκτὰ ὅρια στρατιωτικῆς πορείας. Ὁ στρατός, ὅπως ἔχρησε, τοῦ Κύρου, 70 χρόνια πρὶν, εἶχε χρειαστῆ γιὰ τὴν ἴδιαν ἀπόσταση τέσσερις μέρες - γι' αὐτὸ οἱ περισσότεροι ἐρευνητὲς προκρίνουν τὴ διήγησιν τοῦ Κούρτιου, III, 7, 5-8, ποὺ ἀναφέρει ἐνδιάμεσο σταθμὸ καὶ στὸ Castabulum, ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος συναντήθηκε μὲ τὸν Παρμενίωνα (Janke 25-6, καὶ *Klio*, 10, 1910, *Die Schlacht bei Issus*, 138, Kromayer-Veith, *Antike Schlachtfelder*, IV, 360, 2, Engels, 46-53, Brunt, I, 458-9, *Appendix*, III, 3, Bosworth, I, 199, Devine, *Ancient World*, XII, 1-2, 1985, *The Strategies of Alexander the Great and Darius III*, 29-30) Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς πόλης αὐτῆς, παρὰ τὶς ἀπόψεις Engels, 48, 116 καὶ Devine, 8 π 30, δὲν ἔχει προσδιοριστῆ μὲ βεβαιότητα (Atkinson, 177 καὶ 470-1) Κι ὅσο γιὰ τὴν κάλυψιν τῆς ἀπόστασης τόσο γρήγορα, ποὺ προβληματίζει τόσο τοὺς φιλόλογους, ἄς σημειωθῇ πὼς δυὸ τουλάχιστον ἔγκριτοι στρατιωτικοὶ (Janke, 26, Fuller, 156) τὴ βρίσκουν δύσκολη ἴσως, μὰ ὄχι κι ἀκατόρθωτη]

459^B Κατὰ τὸν Ἀρριανὸν, Β' 11, 10, ἡ μάχη στὴν Ἴσσο ἔγινε ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίους Νικοκράτους, μὴνὸς Μαιμακτηριῶνος - Νοέμβριος, δηλαδὴ, τοῦ 333, κατὰ Ideler (μεταξὺ 28 Ὀκτωβρίου καὶ 27 Νοεμβρίου). [Bosworth, I, 219, Atkinson, 458-9]

τὸν ἀκαρνάνα Βιάνορα καὶ τὸ θεσσαλὸ Ἀριστομήδη — μὰ κι αἰσιᾶτες βαριά ὠπλισμένους πεζοὺς — κάρδακες πού τοὺς λέγαν — γύρω στὶς 100000, καὶ τοὺς θωρακοφόρους ἐκείνους πέρσες ἵππεις. Ὁ Δαρεῖος, λοιπόν, ἐμψυχωμένος μὲ τέτοια δύναμη κ' ἐμπιστευόμενος τὴν ἴδια του τὴν πολεμικὴ φήμη, καὶ τὸ δίκιο πού θαρροῦσε πὼς εἶχε μὲ τὸ μέρος του, ἔδινε βάση στὶς ἀλαζονεῖες καὶ τὰ μεγάλα λόγια τῶν ὑπερφιάλων γύρω του, μὰ καὶ σ' ἓνα ὄνειρο πούχε δεῖ καὶ τοῦ τόχανε πολὺ εὐνοϊκὰ ἐξηγήσει, ὅπως τόθελε, οἱ χαλδαῖοι του: πὼς καιγότανε τάχα — μιὰ μεγάλη πυρκαϊὰ — τὸ ἐχθρικό στρατόπεδο, κι ὁ Μακεδόνας λέει, περσικὰ ντυμένος ρούχα βασιλιᾶ, πέρναγε καβάλλα μὲς ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς Βαβυλώνας!.. Κ' ὕστερ' ἄλογο καὶ καβαλλάρης χάθηκαν!.. Βέβαιος ἔτσι γιὰ τὸ μέλλον διάβηκε ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλείων τὸν Εὐφράτη μὲ δλους ἐκείνους γύρα του, καὶ τίς γυναῖκες του, καὶ τίς γυναῖκες τῶν σατραπῶν καὶ τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν περσῶν κ' εὐνοούμενων, μ' ὅλη του τὴν αὐλὴ καὶ τὰ σμήνη εὐνούχων καὶ κωφάλαων, μὲ κατοσταριές χιλιάδες πολεμιστὲς κι ἀτέλειωτες σειρὲς τ' ἀμάξια τὰ κομπὰ μὲ τὰ πολυτελῆ τὰ σκιαδία, καὶ μὲ τὰ κάρρα ἀποπίσω γιὰ τὰ πράμματά τους, θορυβαλέα, καὶ στρατοπέδευσε ἐκεῖ, στοὺς Σώχους, στὴν πλατειὰ πεδιάδα - πούχε τόση ἄπλα πιά γιὰ ν' ἀναπτύξη τὴν πυκνὴ κ' ὑπέρογκη στρατιά του καί, κυρίως, γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτῆ ἀποδοτικὰ τοὺς πάμπολλους ἵππεις του...

Ἐδῶ λοιπόν εἶχε σκοπὸ νὰ περιμένῃ τὸν ἐχθρό του ὁ πέρσης βασιλιάς, καὶ νὰ τὸν συντρίψῃ!..

Ὁ Ἀρσάμης, πούφτασε ἀπ' τὴν Κιλικία στὸ στρατόπεδο τοῦ Δαρείου, θάφερε καὶ τὴν πρώτην εἶδηση, πόσο κοντὰ εἶν' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ποιά ἡ πορεία του· ὁ Μακεδόνας λοιπόν κατὰ τὰ λεγόμενά του θὰ ριχνόταν μᾶλλον ἀπ' τίς Ἀμανικὲς Πύλες. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε μέρα στὰ δυτικὰ περίμεναν νὰ δοῦνε τὸν κOURνιαχτὸ τῆς ἐπερχόμενης στρατιᾶς! Πέρναγαν ὁμως οἱ μέρες καὶ δὲ βλέπαν τίποτα! Κ' ἔφτασαν ν' ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν κίνδυνο, πού δὲ φανερωνόταν! Ἐπαῖψαν καὶ νὰ θυμοῦνται ὅσα εἶχαν κιόλα χάσει, καὶ περιγελοῦσαν τῶρα τὸν ἐχθρό, πού δὲν τολμοῦσε, τάχα, νὰ ξεκολλήσῃ ἀπ' τὴ στενὴ ἀκτὴ, γιατί τὸ μάντεue βέβαια τί τοῦ μελλόταν καὶ πὼς θὰ τοῦ τὸν λακπατοῦσε τὸ στρατό του ὅλον τὸ ἵππικό τους!.. Κι ὁ Δαρεῖος ἄκουγε καταχαρούμενος τὰ φουσκωμένα λόγια τῶν τρανῶν του, καὶ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, δῆθεν περίτρομος ἀπ' τοὺς Πέρσες, δὲ θὰ τόλμαγε νὰ ξεμυτίσῃ ἀπ' τὴν Ταρσό, καὶ θάπρεπε λοιπόν εὐτὺς νὰ χτυπηθῆ ὅπου βρῖσκεται, νὰ ἐξοντωθῆ! Μάταια τοὺς ἔλεγε ὁ μακεδόνας ὁ Ἀμύντας, πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ μὴν ἀμφιβάλλουν, θὰ τοὺς ἐπιτεθῆ, καὶ πολὺ γρήγορα! Καὶ πὼς ἡ καθυστέρησή του τίποτα καλὸ δὲν προμήναε, μὸν' ὅ,τι χειρότερο· καὶ

πώς μὲ κανέναν τρόπο πάντως δὲν ἔπρεπε νὰ κατεβουῖνε στὶς στενὲς ἐκεῖνες κοιλάδες τῆς Κιλικίας, παρατῶντας τέτοια κατεξοχὴν κατάλληλη πεδιάδα σὰν τῶν Σώχων, ἄριστο πεδίο μάχης γιὰ στρατιὰ πελώρια σὰν τὴ δικιά τους, ὅπου τὸ τόσο τῆς πλήθους μπορούσε λαμπρὰ ν' ἀποδώσει καὶ νὰ νικήσει, ἢ κι ἂν νικιόταν νὰ γλυτώσει.⁴⁶⁰ Ὁ Δαρεῖος, δυσπιστῶντας στὸν ὄχι μόνον ξένο παρὰ καὶ προδότη τοῦ βασιλιᾶ του, βαυκαλιζόμενος καὶ μ' ὅσα κολακευτικὰ τοῦ λέγανε διαρκῶς οἱ γύρα του, μὴ ὄντας σὲ θέσει νὰ ξεχωρίζῃ ἐπιθυμίες του ἀπὸ πραγματικότητες, ἀδύναμος πάντα κι ἀσταθής, παίρνει ἄξαφν' ἀπόφαση νὰ παρατήσῃ τοὺς Σώχους καὶ νὰ κινηθῇ «*εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθροῦ*» - πού τάχα τὸν ἀποφευγε! Στέλνει λοιπὸν τὰ περιττὰ σκευῆ, τὶς γυναῖκες, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ θησαυροῦ, γενικὰ ὅτι, ἄχρηστο γιὰ ἐκστρατεία, μὲ τὸν Κωφῆνα (τοῦ Φαρνάβαζου ἀδερφὸ) στὴ Δαμασκό, κι ὁ ἴδιος, ἀποφεύγοντας τὸ μακρύτερο δρόμο ἀπ' τὴ Μυριάνδρο, διαβαίνει τὶς Ἀμανικὲς Πύλες, πού δὲν εἶχε πιάσει ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ χύνεται στὴν Κιλικία, πλακώνει στὴν Ἴσσο — γίνεται αὐτὸ τὴν ἴδια μέρα πού ἡ μακεδονικὴ στρατιὰ τραβοῦσε γιὰ τὴ Μυριάνδρο! — κ' οἱ Πέρσες πιάνουν ἐκεῖ καὶ σφάζουν (ἀφοῦ σκληρὰ βασάνισαν) τοὺς ἄρρωστους μακεδόνες, καὶ σίγουροι πιά πὼς ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς φοβόταν, καὶ πὼς ἀποκόπηκε ἀπ' τὴν πατρίδα του, κ' εἶν' ὀλότελα χαμένος, ὀρμᾶν ὅλα τὰ πλήθη ἀμέσως νὰ τὸν κυνηγήσουν, πού τάχα τοὺς ξέφευγε!..

Κι ἀσφαλῶς ἀποκόπηκε ὁ Ἀλέξανδρος, κι ἀπρονοησία βέβαια θὰ μπορούσε νὰ τοῦ καταλογιστῇ πού δὲν ἔπιασε τὶς Ἀμανικὲς Πύλες κι ἄφησε τὴν Ἴσσο χωρὶς φρουρά, κ' ἔτσι ἐπικίνδυνα ἐκτεθειμένους αὐτοῦ στὴν ἀπανθρωπιὰ τέτοιων ἐχθρῶν τοὺς ἄρρωστους τῆς στρατιᾶς του, πού καὶ τὴν πλήρωσαν· ἐνῶ καὶ τὸ πᾶν μπορεῖ νάχανε, θάλεγε κανεὶς, ἂν οἱ Πέρσες, ἀποφεύγοντας κάθε μετωπικὴ σύγκρουση, τ' ἀπόκλειαν μὲ τὸ στόλο τους τὴ θάλασσα καὶ μ' ἐπίμονα ὠργανωμένη ἄμυνα κάθε ὑποχώρηση ὅσο καὶ κάθε προέλαση, μὲ τὸ τόσο ἵππικό τους, κι ἀκόμα πιὸ ἀποδοτικὰ μ' ἐρημώσεις καὶ καμμένη γῆ πάντα μπρὸς του, καθὼς εἶχ' ἐξαρχῆς συμβουλέψει ὁ Μέμνων.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὁμοίως ἤξερε τὴν πραγματικὴ πολεμικὴ δυνατότητα τῶν Περσῶν· γινώριζε, κατὰ βᾶση, πὼς διατροφὴ τῶν ἑκατοντάδων

460 Τὶς λεπτομέρειες στὸ συμβούλιο τοῦ Δαρείου τὶς διηγείται ὁ Ἀρριανός, Β' β, 3-6. Περιεργὸ εἶναι βέβαια τὸ σημεῖο. καταπατήσῃν τε τῇ ἵππῳ τῶν Μακεδόνων τὴν στρατιάν ἄλλος ἄλλοθεν αὐτῶ ἐπαίροντες ἔλεγον, γιὰ τὴν ἴδιαν ἀκριβῶς ἔκφραση μεταχειρίστηκε, κατὰ τὸν Αἰσχίνη, καὶ ὁ Δημοσθένης, μιλῶντας γιὰ τὴ μάχη στὴν Ἴσσο (Κατὰ Κτησιφῶντος, 164). ἐπειδὴ πάσῃ τῇ δυνάμει Δαρεῖος κατεβεβήκει, ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἦν ἀπειλημένος ἐν Κιλικίᾳ πάντων ἐνδοχῆς, ὡς ἔφησθα σὺ, αὐτίκα μάλα δ' ἔμελλεν, ὡς ἦν ὁ παρὰ σοῦ λόγος, συμπατηθήσεσθαι ὑπὸ τῆς Περσικῆς ἵππου. Γι' αὐτὰ, λέει ὁ Αἰσχίνης, εἰδειχνε καὶ γράμματα ὁ Δημοσθένης.

χιλιάδων, και σὲ πορεία μὲς στὴ στενὴν ἐκεῖνη Κιλικία, δὲ μπορούσε νὰ ἐξασφαλιστῆ γιὰ πολὺ, ἐνῶ καὶ καθόλου δὲν ἦταν οἱ μᾶζες αὐτὲς στρατὸς ὠργανωμένος, ἱκανὸς τάχα νὰ ἐκτελέσῃ ὅλες τὶς συστηματικὲς τακτικὲς κινήσεις γιὰ μεθοδικὴ περικύκλωση ἐνὸς ἀντίπαλου - καὶ ἄρα, στὴ χειρότερη περίπτωσι, μὲ κάποιες τολμηρὲς ἐνέργειες κ' ἐλιγμοὺς γοργοὺς θὰ κατάφερνε νὰ τοὺς συνταράξῃ, νὰ τοὺς διασπάσῃ, νὰ τοὺς φέρῃ σὲ θέσι καὶ σὲ κατάστασι πρόσφορη γι' ἀποδοτικὴ καὶ κρίσιμη ἐναντίον τους ἐπίθεσι. Καὶ δὲ μπορούσε βέβαια νὰ ἐλπίζῃ πὼς οἱ Πέρσες θὰ παράταγαν τόπο τόσο εὐνοικὸ γι' αὐτοὺς, σὰν τὴν πεδιάδα τῶν Σώχων, καὶ θὰ πηγαινιναν νὰ στριμωχτοῦν στὴ στενόχωρη παράλια πεδιάδα τοῦ Πίναρου ποταμοῦ - μὰ νὰ ποὺ τόκανε κι αὐτὸ ὁ Δαρεῖος μοναχὸς του! Ἐχοντας μάθει ἀπὸ κάποιους ντόπιους, φευγάτους ἀπὸ κεῖ, πὼς οἱ Μακεδόνες ἦταν στρατοπεδευμένοι λίγες ὥρες μόνον δρόμον παρακάτω, πέρ' ἀπ' τὶς *Παράλιες Πύλες*, καὶ πὼς διόλου δὲ φεῦγαν, μιὰ καὶ ὁ ἀτέλειωτος ἐκεῖνος στρατὸς του δὲ μπορούσε οὔτε γρήγορα νὰ ὑποχωρήσῃ οὔτε κατ' αὐτὲς τὶς Θερμοπύλες τῆς Κιλικίας νὰ προχωρήσῃ, ἀναγκάζεται νὰ ἐτοιμαστῆ γιὰ μάχη, ἐκεῖ, στὴ στενὴ πεδιάδα ὅπου εἶχε στρατοπεδεύσει, ἀφήνοντας ὅμως ἔτσι τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐπίθεσις στὸν ἀντίπαλο. Καὶ τί δὲ θάδιν' ὁ Ἀλέξανδρος, πράγματι, νὰ χῶραγε, τάχα, κάνα κόλπο, νὰ παράσερνε τὸ Δαρεῖο ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῶν Σώχων, τὴν τόσο βολικὴ του, κάπως παρακάτω, στὴ στενὴ ἐκεῖνη Κιλικία; ὅ,τι καὶ νάταν θὰ τόκανε, ὅσο παράτολμο - κι ἄς τοῦ κόστιζε καὶ παραπάνω ἀπ' τὴ ζημιὰ ποὺ ἀπρόβλεπτα ἔπαθε μὲ τὴ σφαγὴ τὴν ἄγρια τῶν ἀρρώστων του στὸ ἀναρρωτήριον τῆς Ἰσοῦ. Κι αὐτὸ τώρα λέει νάχῃ γίνεαι ἀπομόνον του, ἀπ' τοὺς θεοὺς!⁴⁶¹ Τόσο ἀπίστευτο τοῦ φάνηκε σὰν τὸ πρωτόμαθε — πὼς ὁ Δαρεῖος εἶχε κατηφορίσει μέσα κεῖ στὰ στενά, κ' ἦτανε δίπλα του, νὰ, τὸν εἶχε στὸ χέρι! — πούστειλε κάποιους του ἀξιωματικούς, μὲ μιὰ τριακόντορο, νὰ ζυγώσουν ἀπ' τὴν παράλια, καθὼς ἔμπαινε βαθιὰ ὁ κόλπος πρὸς τὴν Ἰσό, νὰ βεβαιωθοῦν πὼς ἀλήθεια εἶχανε τέτοια τύχη!

Ἄλλιώτικα ὅμως πῆρναν τὸ πρᾶγμα οἱ στρατιῶτες τοῦ Μεγαλέξαντρου. Πίστευαν πὼς σὲ λίγες μέρες θὰ συναντοῦσαν τὸν ἀντίπαλο σ' ἀνοιχτὸ πεδίο· καὶ τώρα τάβλεπαν δλ' ἀνάποδα καὶ ζορισμένα: τοὺς ἐχθροὺς πίσιω τους, κι αὐριο κιόλας ἔπρεπε νὰ πιαστοῦν! "Ὅ,τ' εἶχανε μὲ τόσοις κόπους κυριέψει, νὰ τὸ ξαναπάρουν τώρα μὲ μάχη ἀπὸ

461^P [Συμπλήρωσι ἀπὸ ὑποτιθέμενα λόγια τοῦ Μεγαλέξαντρου, στὸ πολεμικὸ συμβούλιον ποὺ συγκάλεσε μόλις τόμαθε (Ἀρριανός, Β' 7, 3) *ὅτι ὁ θεὸς ὑπὲρ σφῶν στρατηγεῖ ἄμεινον, ἐπὶ νοῦν Δαρεῖω ἀγαγὼν καθειρῆσαι τὴν δύναμιν ἐκ τῆς ἐδρυχωρίας ἐς τὰ στενόπορα, ἵνα σφίσι μὲν ζῦμμετρον τὸ χωρίον ἀναπτύξαι τὴν φάλαγγα, τοῖς δὲ ἀχρεῖον τὸ πλῆθος ἔσται τῇ μάχῃ.*]

τὸν ἐχθρό, καὶ κάθε τους βῆμα γυρισμοῦ νὰ τὸ πληρώσουν μ' αἷμα! Καὶ τὰ στενὰ μπορεῖ νάναί κιόλας πιασμένα καὶ κλεισμένα! Κ' ἴσως βρεθοῦνε στὴν ἀνάγκη, καθὼς ἐκεῖνοι ἄλλοτε οἱ Μύριοι, νὰ διαβοῦνε μὲς ἀπ' ἄγρια καὶ ἄγνωστη ἀσιατικὴ ἐνδοχώρα, γιὰ νὰ κουβαλήσουν πίσω στὴν πατρίδα — καὶ νὰ δοῦμε! — χωρὶς δόξα καμμιὰ, καὶ καθόλου λάφυρα, τὸ γυμνὸ τους κορμὶ μοναχά!.. Καὶ γιὰτί ὄλ' αὐτά; Γιατί δὲν προχώρησαν π ρ ο σ ε χ τ ι κ ἄ, παίρνοντας ὄλα τους τὰ μέτρα, σὰ φρόνιμοι ἄνθρωποι! Ἄλλὰ βέβαια· ποιὸς τότε λογαριάζει τὸν ἀπλὸ στρατιώτη, σὰν ξεμείνη πίσω τραυματίας;. Τὸν παρατᾶν στὴ μαύρη του τῆ μοῖρα - στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ!..⁴⁶²

Τέτοια καὶ χειρότερα μουρμούριζαν οἱ στρατιῶτες καθαρίζοντας τὰ ὄπλα καὶ ἀκονίζοντας τὶς λόγχες τους. Κι ὄχι δὲ γιὰτί τοὺς κόπηκε τάχ' ἄξαφνα τὸ κουράγιο, παρὰ γιὰτί τοὺς ἤρθαν τὰ πράγματ' ἀλλιῶς ἀπ' ὅ,τι τάχανε στὸ νοῦ τους, καὶ γιὰτί καὶ τὰ πιὸ σεμνὰ παλληκάρια στὸν πόλεμο βλαστημᾶνε δυνατὰ πάντα γιὰ νὰ ξεθυμάνουνε τὴ στενοχώρια ποὺ φουσκώνει στὰ στήθια τους σὰν πλακῶνουν ἀπότομα καμμιὰ φορὰ τὰ ζόρικα - καὶ ἄς τὰ πρόσμεναν καὶ ἀπὸ καιρό!..

Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἤξερε καλὰ τὴν ψυχὴ τοῦ στρατοῦ του καὶ σημασία δὲν ἔδινε σὲ κουβέντες πολεμιστῶν «ἔξω ἀπ' τὰ δόντια» (ποὺ γεννάει, ἂν μὴ καὶ ἀξιώνει συχνά, ἡ συνθήκη τοῦ πολέμου), παρὰ σὰν τοῦπαν οἱ ἀξιωματικοὶ του πὼς εἶδαν τὴν πεδιάδα ὄλη, ἀπ' τὴν ἐκβολὴ τοῦ Πίναρου ὡς τὴν Ἰσσοῦ, πνιγμένη στὶς σκηνές, καὶ ὅτι καὶ ὁ Δαρεῖος ἦταν ἐκεῖ, φωνάζει τοὺς στρατηγούς, τοὺς ἱλαρχοὺς, τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν συμμάχων, καὶ τοὺς ἀναλύει πὼς ἀπ' ὄλες τὶς πιθανὲς θέσεις ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ περιμένουν τὸν ἐχθρό, τοῦτῃ δωμέσα ποὺ μόνος του ἤρθε τοὺς χαρίζει τὴν πιὸ σίγουρη νίκη! Κι ἂν μοιάζουνε περικυκλωμένοι τάχα (τόνε βάζει νὰ λέη ὁ Ἀρριανός) δὲν εἶναι δὲ στ' ἀλήθεια νὰ τοὺς σκοτίζη, δοξασμένους ὡς τώρα πολεμιστὲς, ποὺ δὲ θὰ χάσουνε καὶ τὸ κουράγιο τους μπρὸς σὲ τέτοιο ψευτοκίνδυνο - νικητὲς πάντα τους αὐτοί, ἀντίκρυ σὲ πάντα νικημένους· Μακεδόνες κατὰ Μήδων καὶ Περσῶν· τῶν πολέμων πολῦπειροι, ποὺ γέρασαν μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια τους, ἀντίκρυ σ' ἀσιᾶτες, ἐκφυλισμένους, ποὺ ξέχασαν ὄπλο τί θὰ πῆ· ἐλεύθεροι κατὰ δούλων, κ' ἔλληνες, γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ τὴν πατρίδα τους ποὺ πολεμᾶν μὲ τὴ θέλησή τους ἐνάντια σ' ἄθλιους καὶ ἄθλια πληρωμένους ἔλληνες προδότες τῆς πατρίδας καὶ τῆς δόξας τῶν προγόνων· οἱ πιὸ γεροὶ κ' ἐλεύθεροι εὐρωπαῖοι, ἀπὸ ρίζα, κατὰ περιτριμμάτων τῆς Ἀνατολῆς· τὸ σφρῖγος, μ' ἄλλα λόγια, ἔναντι τῆς

462 Ἡ ἱστορικὴ βάση τῆς διήγησης αὐτῆς στὸν Κούρτιο, III, 8, 20, φαίνεται ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου τοῦ Μεγαλέξανδρου στὸν Ἀρριανό, Β' 7, 3. *παρεκάλει θαρρεῖν κ λ*

παρακμῆς· ἡ πιὸ ρωμαλέα βούληση κατὰ τῆς πιὸ ἀβουλῆς ἀνημπορίας κι ὄλα τὰ πλεονεκτήματα τῆς θέσης καὶ τῆς τέχνης τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς παλληκαριᾶς, ἀπέναντι σὲ τέτοιες περσικὲς ὀρδές! Μά ἦταν, σοβαρά, ν' ἀμφιβάλλη κανεὶς γιὰ τ' ἀποτέλεσμα; Καὶ τὸ ἔπαθλο τῆς νίκης τούτης δὲν εἶναι πιά μονάχα καμμιά-δυὸ σατραπεῖες, παρὰ ὅλη ἡ περσικὴ ἐπικράτεια! Καὶ θάχουνε νικήσει ὄχι τοὺς ἵππεῖς ἐκείνους καὶ τοὺς μισθοφόρους τῆς μάχης τοῦ Γρανικοῦ, μὰ τὸν κεντρικὸν ἀσιατικὸ στρατό! Κι ὄχι κάποιους σατράπες, παρὰ τὸν ἴδιο τὸ *Μεγάλο Βασιλιά* τῶν Περσῶν! Κ' ὕστερ' ἀπ' τὴ νίκη αὐτὴ - τέλειωσαν! Δὲν τοὺς μένει παρὰ νὰ καταλάβουν πιά τὴν Ἀσία, καὶ ν' ἀπολαύσουν γιὰ τόσους κόπους πού τράβηξαν!.. Καὶ τοὺς θύμιζ' αὐτοῦ, ὄχι μόν' ὅσα ἔκαναν ὄλοι μαζί, μὰ καὶ προσωπικὰ κατορθώματα ξεχωριστά.. - μὲ τ' ὄνομά του μνημονεύοντας τὸν καθένα τους γιὰ τὸ δικό του.⁴⁶³

Τέτοια, λοιπόν, τοὺς εἶπε, κι ἄλλα πολλὰ, ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τὴ γνωστὴ του φλόγα κ' ἐνθουσιασμό, κατάλληλα ἔτσι ἀπὸ στόμα ἱκανοῦ ἀρχηγοῦ νὰ συναρπάσουνε γενναίους πολεμιστές!.. Δὲν ἔμειν' ἓνας νὰ μὴν ἐνθουσιαστῆ καὶ στριμώχονταν ὄλοι τους ἐκεῖ νὰ σφίζονε τὸ χέρι τοῦ νεαροῦ τους ἥρωα, νὰ ποῦν ἄλλη μιὰ κουβέντα ὁ καθένας παλληκαρία, νὰ τοῦ γυρέψουν τώρ' ἀμέσως κιόλας νὰ ὀρμήσουνε, νὰ ριχτοῦν στοὺς ἐχθρούς!⁴⁶⁴ Κ' ἐκεῖνος τοὺς ἀπόλυσε, λέγοντας νὰ φροντίσουνε δεῖπνο καλὸ γιὰ τοὺς στρατιῶτες, νὰ στείλουνε καὶ κάποιους ἵππεῖς καὶ τοξότες, νὰ πιάσουν τίς *Παράλιες Πύλες*, νὰ ἐλέγξουνε τὸ δρόμο - κι ὄλοι νάν' ἔτοιμοι νὰ κινηθοῦν μὲ τὸ σκοτάδι...

Βράδῳ προχωρημένο ξεκίνησ' ὁ στρατός, καὶ κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἔφτασαν στὰ στενά.

Στάθηκαν αὐτοῦ στὶς πέτρες, γιὰ λίγη ἀνάπαυση - ἀφοῦ βγάλαν βέβαια κι ὅσες ἔπρεπε προφυλακὲς νὰ τοὺς καλύπτουν.

Τὴν αὐγὴ⁴⁶⁵ κινήσαν πάλι, γιὰ νὰ μποῦν ἀπ' τίς *Πύλες* στὴν παράλια πεδιάδα.

463 Ὁ Ἀρριανός, Β' 7, 8, προσθέτει, μὲ τὸ λέγεται, πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἀνάφερε τὸν Ξενοφῶντα καὶ τοὺς *Μυρίους* ἀπ' αὐτὸ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συμπεράνη πὼς τὸ ὑπόλοιπο μέρος τοῦ λόγου, πού ἱστορεῖται ἀπ' τὸν Ἀρριανὸ μὲ πλάγιο κι ὄχι μ' εὐθὺ λόγῳ, ἀρῆθηκε ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο κ' εἶναι στὴν οὐσία αὐθεντικὸ. Στὸ *Παράρτημα γιὰ τίς πηγὲς* ὁμοῦς θ' ἀποδείξω, πὼς οὐτ' ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο εἰπώθηκε ἔτσι ποτέ, ἀλλ' οὔτε κι ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο γράφτηκε.

464 Ἀρριανός, Β' 7, 9 *ἄλλος ἄλλοθεν δεξιούμενοι τε τὸν βασιλέα καὶ τῷ λόγῳ ἐπαίροντες ἄγειν ἤδη ἐκέλευον*

465 Σὲ κάποια ὑποτιθέμενη ἐπιστολὴ τοῦ Εὐμένη τοῦ καρδιανοῦ πρὸς τὸν Ἀντίπατρο λέγεται *Ἐωθεν εἰσελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ὁ Ἡφαιστίων, εἶτ' ἐπιλαθόμενος εἶτ' ἐκταραχθεὶς, ὡσπερ ἐγώ, εἶτε καὶ θεοῦ τινος τοῦτο καταναγκάσαντος, ταυτὸν ἐμοὶ ἔρη, ὕγαινε, βασιλεῦ, καιρὸς ἤδη παρατάττεσθαι. Ταραχθέντων δὲ τῶν*

Ἡ πεδιάδα ἔχει κάπου 35χλμ μᾶκρος ἀπ' τὴς *Παράλιες Πύλες* ὡς τὴν Ἴσσο, τὴν πόλη, μὲ τὴ θάλασσα συνέχεια στὰ δυτικά της, καὶ βου-
νά, ψηλά γιὰ ἓνα διάστημα, στ' ἀνατολικά της, πλαταίνοντας σιγά-σιγά
ὅσο ξεμακραίνει ἀπ' τὴς *Πύλες*, ὥσπου κατὰ τὴ μέση της φτάνει σχε-
δὸν τὰ τριάμισυ χιλιόμετρα φάρδος⁴⁶⁶ καὶ τὴ διασκίζει ὁ Πίναρος (*Deli Çay*),⁴⁶⁷ τὰ φτωχὰ του νερὰ κυλώντας νοτιοδυτικά, μὲ τὴ βορεινὴ του

παρόντων πρὸς τὸ παράδοξον τῆς προσαγορεύσεως καὶ τοῦ Ἡφαιστίωνος ὀλίγου
δεῖν ὑπ' αἰδοῦς ἐκθανόντος, Ἀλέξανδρος, Δέχομαι, εἶπε, τὴν κληθῶνα· τὸ γὰρ σώ-
ους ἐπανήξεν ἀπὸ τῆς μάχης ἤδη μοι ὑπέσχηται (Λουκιανός, Ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ προ-
σαγορεύσει πταίσματος, 8)

466^ε Ὁ Καλλισθένης στὸν Πολύβιο, *IB* 21 [Jacoby, *FGtH*, ἀπόσπ 35] δίνει πλάτος
τῆς πεδιάδας 14 στάδια [2,8χλμ] Ἄλλ' ἀκόμα κι ἂν θεωρήσουμε ὑπερβολικούς
τοὺς ἀριθμούς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, στὸ στενὸ τοῦτο μέρος — καθὼς ἀποδει-
κνύει πειστικὰ ὁ Πολύβιος — δὲ θὰ χῶραγε οὐτ' ἡ μακεδονικὴ παράταξη (Πάν-
τως ἡ παράταξη καὶ τῶν δυὸ τους ἔφταν' ὡς τοὺς πρόποδες τῶν βουνῶν ποὺ πε-
ριζώνουν τὴν πεδιάδα [Λεπτομερῆ ἀνάλυση καὶ σχολιασμὸ τοῦ ἀποσπάσματος
τοῦ Καλλισθένη βλ. στοὺς Walbank, II, 364-76, Pédech, Πολύβιος, *IB*, *Budé*,
104-15] Ἡ τοπογραφία καθωρίστηκε ἀπ' τὴς ἔρευνες τοῦ Rennel καὶ τὴς περι-
γραφῆς τοῦ Kinnear (*Journey*, 133 κ.έ.) Ἐκθέσεις τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, μὲ
διάφορες πληροφορίες, βρίσκονται στὴς ἐφημερίδες τῶν 1-3/VIII/1832 Τὸ πε-
δίον τῆς μάχης ἐρευνήθηκε καὶ σχεδιάστηκε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια ἀπ' τοὺς Favre
καὶ Mandrot (βλ. τὰ σχέδιά τους, ποὺ δημοσίευσε ὁ R. Kiepert στὸν *Globus*,
XXXIV, 11, 15) Τὰ Ἰακουστά τοῦτα στενά, ποὺ ξαναπέρασε γυρνώντας πίσω ὁ
Ἀλέξανδρος, εἶναι τοῦ χαλασμένου σήμερα φρούριου Merkes στὴν παραλία — τὰ
ἴδια ποὺ περιγράφει μὲ τόση ἀκρίβεια κι ὁ Ξενοφῶν (*Ἀνάβασις*, Α' 4, 4) ἔχουν
μᾶκρος 3 στάδια [555μ], μὲ τείχη στὴν εἴσοδο καὶ τὴν ἐξοδὸ τους ποὺ κατε-
βαίνουν ἀπ' τὰ βουνὰ στὴ θάλασσα κι ἀνάμεσά τους ὁ Κάρσος ποταμὸς [Merkes
Su] Ἀπ' τὴν Ἴσσο στὰ στενά εἶναι 5 παρασάγγες [27,5χλμ] Στὸ Merkes, σύμ-
φωνα μὲ τὸ χάρτη τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου, ἡ παραλία ἔχει πλάτος 1800μ, ἀλλὰ
μετὰ στενεύει Μόνο στὸν Πίναρο πιά τὰ βουνὰ τραβιούνται, καὶ ἡ πεδιάδα
ἀνοίγεται σὲ πλάτος 3700μ ἀπ' τὴ θάλασσα ἴσαμε τοὺς πρόποδες [Οἱ ὑπολο-
γισμοὶ ὅμως τοῦ Droysen δὲν εἶν ἀκριβεῖς (Janke, 166, 152) Τὸ πλάτος τῆς πα-
ραλίας στὸ Merkes δὲν ξεπερνᾷ τὰ 1000μ (Janke, 18), ἐνῶ στὸν Deli Çay (Πί-
ναρο) φτάνει τὰ 7,5χλμ (Janke, 56)]

467^{στ} Ἡ ταύτιση τοῦ Πίναρου μ' ἐν' ἀπ' τὰ σημερινὰ ποτάμια, ποὺ διασχίζουν τὴν πε-
διάδα τῆς Ἴσσοῦ, ἔχει προβληματίσει τοὺς ἐρευνητὲς Κάποια στοιχεῖα τῆς περι-
γραφῆς τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀπ' τὸν Καλλισθένη (8 π.), καθὼς καὶ συγκεκρι-
μένοι ὑπολογισμοὶ ἀποστάσεων ποὺ παραθέτει, μοιάζουν νὰ μᾶς ὀδηγοῦν σ' ἓνα
μικρὸ ποτάμι, 10χλμ νότια τοῦ Deli Çay, τὸν Pajas, ποὺ γι' αὐτὸ πολλοὶ καὶ τὸν
ταυτίζουν μὲ τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνο Πίναρο (Τελευταῖα Hammond, *Alexander*, 95-
100, μ' αὐτοψία, Engels, 131-4, *Appendix 2, The Site of the Pinaris*, ποὺ κρίνει
βάσει δικῶν του ὑπολογισμῶν, καὶ A Devine, *Ancient World*, XII, 1-2, 1985, *The
Grand Tactics at the Battle of Issus*, 42-6, μὲ καλὴ ἀνάλυση) Ἡ διήγησή ὅμως
τοῦ Καλλισθένη — ὅπως ὁ Πολύβιος κιόλας εἶχ' ἐπισημάνει — δὲν εἶναι διόλου
ἀξιόπιστη τὸ τοπίο, καθὼς τὸ περιγράφει, κ' οἱ τάχα ἀκριβεῖς μετρήσεις του,
ἐκ τῶν πραγμάτων ἀντιφάσκουν πρὸς τὴν ἐν πορείᾳ σταδιακὴ ἀνάπτυξη τοῦ μα-
κεδονικοῦ μετώπου, τὴν παράταξη καὶ τὴς συγκεκριμέναις κινήσεις τῶν ἀντιπᾶ-

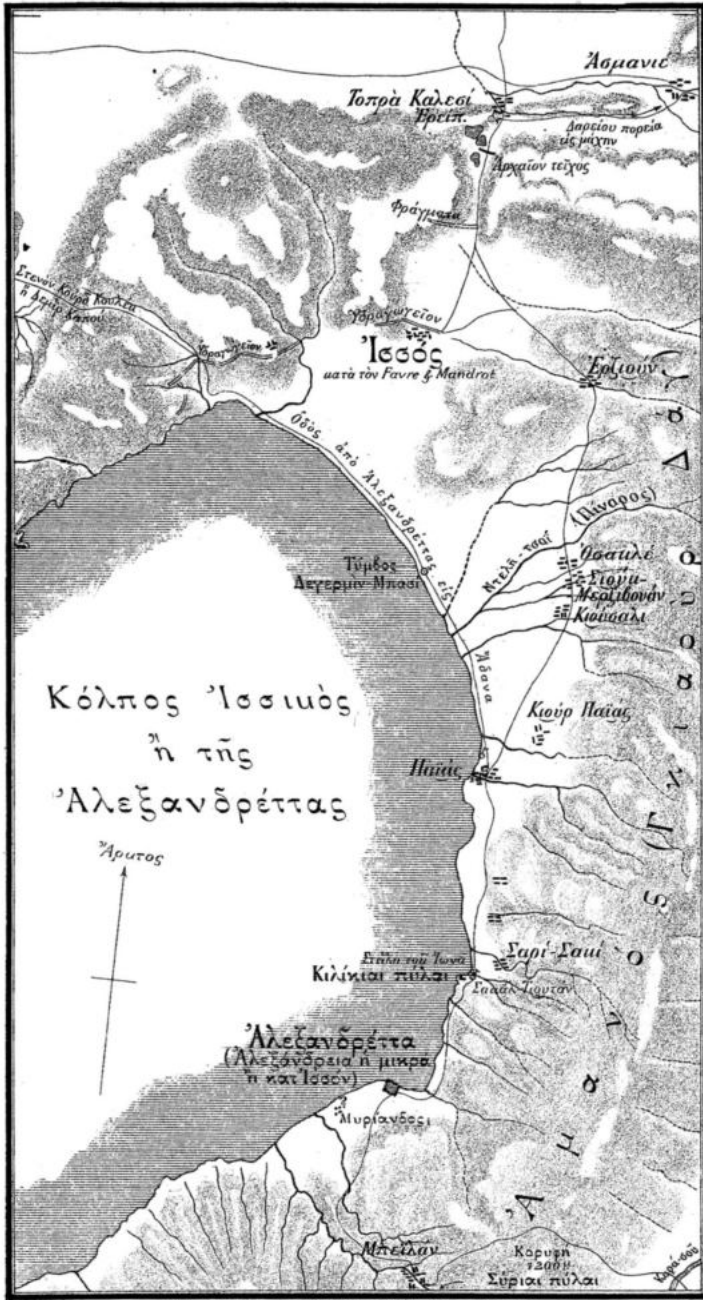
ἔχθη ἀπόκρημνη ἐν μέρει, πηγάζοντας ἀπ' τὰ βουνὰ στὰ βορειανατολικά, πού παράλληλα στήν κοίτη του προβάλλουν μιὰ σημαντική λοφοσειρά μέσα στήν πεδιάδα, στή μεσημβρινή του ὄχθη - ἔτσι πού γύρω δηλαδή στοῦ ποτάμι χώνεται ἡ πεδιάδα κάπως πρὸς τὰ ὄρεινά.

Λίγο βορειότερα ἀπ' τὸν Πίναρο ἄρχιζε τὸ περσικὸ στρατόπεδο.

Σὰν ἔμαθ' ὁ Δαρεῖος πὼς ξαναπέρασ' ὁ Ἀλέξανδρος τὶς *Παράλιες Πύλες* κ' ἐρχόταν γιὰ μάχη, παράταξε τὸ στρατὸ του μάνι-μάνι, ὅπως μπορούσε στὰ στενόχωρα ἐκεῖνα, πού διόλου δὲ βόλευαν τὸν τόσο του ὄγκο, μόνο προσφέρονταν γιὰ μιὰ μακρότερη ἄμυνα, καθὼς ὁ Πίναρος, μὲ τὶς ἀπότομές του ὄχθες, ἦτανε καὶ σὰν τάφρος καὶ χαράκωμα, πού πίσω του μπορούσε νὰ ὀχυρωθῆ ἡ περσικὴ δύναμη· καὶ τοῦτο θέλοντας ἀκριβῶς νὰ πετύχῃ ἀνενόχλητα ὁ Δαρεῖος διατάζει νὰ διαβοῦν τὸ ποτάμι 30000 ἰππεῖς καὶ 20000 ψιλοὶ πεζοί, πού θὰ μοιράζονταν ὑποχωρῶντας μετὰ δεξιὰ κι ἀριστερὰ στὶς 2 πτέρυγες τοῦ μετώπου του. Στὴ δεξιὰ του λοιπὸν ἔταξε 30000 Ἕλληνες μισθοφόρους, ὑπὸ τὸ Ουμώνδα⁴⁶⁸ καὶ στήν ἀριστερὴν 60000 κάρδακες, ἐνῶ κι ἄλλες 20000 ἀπό

λων στὴ μάχη πού ὁ ἴδιος ἐξιστορεῖ! *Ἐτσι ὁ Janke (52-74 καὶ συμπληρωματικὰ *Klio*, 10, 1910, *Die Schlacht bei Issus*, 142 κ ἐ καὶ ἰδιαίτερα 169 κ ἐ) ὑποστήριξε πὼς οἱ μὲν ὑπολογισμοὶ ἀποστάσεων — κάποτε κ' ἐντελῶς λαθασμένοι (54) — καθόλου δὲν ταιριάζουνε στὸν Rajas περισσότερο ἀπ' ὅσο στὸν Delh Cay, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ περιγραφή τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πού δίνει, ὀλοφάνερα ταιριάζει παραπάνω στὸν Rajas (52, 54, 60) κ' ὑπόθεσε ἀπ' αὐτὸ πὼς ἴσως ὁ ἀκαπνος ἐν γένει Καλλισθένης, μακρὰ ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης ὁ ἴδιος, στὰ μετόπισθεν — στὸν ἴδιο τὸν Rajas μάλιστα, μὲ τὶς ἀποσκευὲς ἐκεῖ, προσθέτει ὁ Judeich, *Antike Schlachtfelder*, τῶν Kromayer-Veith, IV, 370, — θάφτιαξε μὲ τὸ νοῦ του ἕνα κάποιον πεδίο μάχης, μὲ τὰ στοιχεῖα ἴσα-ἴσα τοῦ τοπίου πού'χε μπρὸς του, στὸν Rajas, ἐνῶ τὴ μάχη θὰ τὴν ἔδωσε ἀπὸ περιγραφὲς ἄλλων, κ' οἱ ἀριθμοὶ του θάταν συχνὰ κατὰ προσέγγιση, γιὰ τοῦτο καὶ ἀνακριβεῖς Ὑστερα ὁ Janke, ἀνερευνῶντας τὸ πεδίο, καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς μάχης, μὲ καθαρὰ τοπογραφικὰ καὶ τακτικὰ κριτήρια, βάσει τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἀπορρίπτει τὸν Rajas καὶ προκρίνει τὸν Delh Cay Ἡ ταύτιση αὐτὴ, πού ὁ Droysen ἀκολουθῶντας παλιότερους ἐρευνητὲς (Rennel, Kiepert, Favre καὶ Mandrot) εἶχε κιόλας ἀποδεχθῆ, εἶναι κ' ἡ κρατούσα σήμερα Beloch, III, 2, 361, Kaerst, I, 365, 1, Fuller, 154 κ ἐ , Σαράντης, Α' 317-9, μ' αὐτοψία καὶ καλὸ χάρτη, Walbank, II, 366-7, Brunt, I, 459, *Appendix III*, 3, Judeich, 6 π , 368-71 μ' ἀνάλυση καλὴ καὶ λεπτομερῆ χάρτη στὸν *Schlachten-Atlas*, πίνακας 6, σχέδιο 6, κι ἀκόμα λεπτομερέστερα στὸν Atkinson, 471-6, μὲ καλὸ χάρτη, 490 Ἡ θέσι κάποιων (J Kromayer, *Historische Zeitschrift*, 112, 1914, 348-53*, Stark, 6, Bosworth, I, 203-4) πού πρότειναν, σὰ «μέση λύση», ἐν' ἄλλο ποτάμι, τὸν Kuru dere, (ἀνάμεσα στὸν Delh Cay καὶ τὸν Rajas), μοιάζει λύση ἀνάγκης (Πλήρης σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ Seibert, 98-102]

468 Στὸν Ἀρριανό, Β' 8, 6, ὑπάρχει ἀντίφαση μεταξὺ τοῦ πρώτους ἔταξεν, πού μπορεῖ νὰ σημαίῃ μονάχα τὴν παράταξη τῶν ἑλλήνων μισθοφόρων στὴ δεξιὰ πτέρυγα, καὶ τοῦ ἐπὶ τούτοις ἔνθεν καὶ ἔνθεν, πού ἀναφέρεται στοὺς κάρδακες ἀπὸ τὰ δεδομένα ὅμως πού μᾶς παρέχει ὁ Κούρτιος φαίνεται πὼς πρώτους πρέπει μᾶλλον νὰ παράταξε τοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους

δαύτους⁴⁶⁹ περίμεναν μακρύτερα, στ' ἀριστερά, ἴσαμε καὶ τὴν πλαγιά τῶν βουνῶν, γιὰ ν' ἀπειλήσουν τὸ δεξιὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου (ὅταν οἱ Μακεδόνες ὤρμησαν κατὰ τὸν Πίναρο, ἓνα μέρος τοῦλάχιστον τοῦ σώματος αὐτοῦ στεκόταν πίσω ἀπὸ τὴ δεξιὰ τους πτέρυγα). Ἄλλη ὁμως περσικὴ δύναμη γι' ἄμεση ἐμπλοκὴ στὴ σύγκρουση δὲ χώραγε ὁ στενὸς ἐκεῖνος τόπος, γι' αὐτὸ καὶ τὸ μεγάλο πλῆθος τῆς στρατιᾶς τοῦ Δαρείου, ἐλαφροὶ καὶ βαρῖα ὀπλισμένοι πεζοί, περίμεναν αὐτοῦ πίσω ἀπ' τὴν παράταξη, κατὰ φάλαγγες, ἔτοιμοι νὰ ριχτοῦν φρέσκοι στὴ μάχη, ὅποτε χρειάζονταν.

Ἀφοῦ τακτοποιήθηκαν ἔτσι ὅλα, δόθηκε τὸ σύνθημα στοὺς ἰππεῖς πούχαν διαβῆ τὸ ποτάμι νὰ ὑποχωρήσουν κι αὐτοί, μοιρασμένοι δεξιὰ κι ἀριστερά, συγκεντρώθηκαν στὶς δυὸ πτέρυγες. Τότε ὁμως δειχτήκε πὼς ὀλότελ' ἀκατάλληλο γιὰ ἰππικὸ ἦτανε τὸ ἔδαφος τῆς ἀριστερῆς, ὅπὸτ' οἱ ἰππεῖς τῆς πέρασαν στὴ δεξιὰ, κι ὅλο τώρα τὸ ἰππικὸ, δηλαδὴ ἡ κύρια δύναμη τῶν Περσῶν, μαζεύτηκε πολὺ κοντὰ κεῖ στὴν παραλία, ὑπὸ τὸ Ναβαρζάνη. Τέλος κι ὁ Δαρεῖος, πάνω σ' ἄρμα πολεμικὸ, ἦρθε καὶ τάχτηκε, κατὰ τὸ περσικὸν ἔθος, στὸ κέντρο τῆς παράταξης, μὲ πολλοὺς ἰππεῖς ἀπ' τοὺς εὐγενέστερους πέρσες γύρα του, ὑπὸ τὸν ἀδερφό του, τὸν Ὁξυάρη. Τὸ σχέδιο ἦταν νὰ κρατήσουν οἱ πεζοὶ τίς θέσεις τους πίσω ἀπὸ τὸν Πίναρο — γι' αὐτὸ κάνανε χαρακώματα σ' ὅλα τὰ λιγώτερ' ἀπότομα μέρη τῆς ὄχθης — κ' οἱ ἰππεῖς νὰ χτυπήσουν μ' ὄλη τους τὴ δύναμη τ' ἀριστερὸ τῶν Μακεδόνων, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, τῶν βουνῶν, θὰ τοὺς ρίχνονταν ἀπὸ πίσω.⁴⁷⁰

Ὁ Ἀλέξανδρος σύνταξε κι αὐτὸς τὸ στρατὸ του. Στὸ στενὸ, ἀρχικά, πῆγαιναν μπρὸς οἱ ὀπλίτες, ἀπὸ πίσω οἱ ἰππεῖς καὶ μετὰ οἱ ψιλοί· σὰν ξάνοιξ' ἔπειτα κάπως ὁ τόπος, διάταξε τοὺς ὀπλίτες ν' ἀναπτύξουν τὴ φάλαγγα δεξιὰ κι ἀριστερὰ καὶ νὰ συνταχτοῦν γιὰ μάχη σὲ βάθος 16 ἀντρῶν.⁴⁷¹ Καθὼς τώρα προχώραγαν, κι ὅλο κι ἀνοιγ' ἡ πε-

469 Κατὰ τὸν Κούρτιο, III, 9, 3, ἀρχηγὸς τους ἦταν ὁ Ἀριστομήδης ὁ φεραῖος

470^H Ἡ παράταξη τοῦ περσικοῦ στρατοῦ δὲν εἶναι ξεκάθαρη Ἡ περιγραφή ἐδῶ ἔχει γίνεῖ μὲ βάση τὸν Ἀρριανὸ καὶ τὰ λάθη τοῦ Καλλιस्थένη Κατὰ τὸν Κούρτιο, τὴ μάχη ἀνοίγουνε πέρσες ἰππεῖς ἐναντίον τῶν θεσσαλῶν Εἶναι ἄρα παραταγμένοι στὰ δεξιὰ τῶν ἐλλήνων μισθοφόρων (Κούρτιος, III, 9, 1 *Nabarzanes equitatu dextrum cornu iuebatur* [] *in eodem Thymodes* [] *Graecis* [] *praepositus*) Ὁ Καλλιस्थένης [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ 35] κι ὁ Ἀρριανός, Β' 8, 11, λέν πὼς ὁ Μέγας Βασιλεὺς ἦταν στὸ μέσο τῆς περσικῆς παράταξης. Κατὰ τὸν Κούρτιο [III, 9 4], τὸν περιστοιχίζουν 3000 ἐπιλεκτοὶ ἰππεῖς, οἱ σωματοφύλακες του καὶ 40000 πεζοί. Γιὰ τὴν ἔκταση τῆς περσικῆς παράταξης δὲν ξέρουμε τίποτε. Οἱ 30000 ἔλληνες μισθοφόροι τοῦ δεξιοῦ κέρατος θὰ πρέπει νάπιαναν ἴσως τὴ μισὴ παράλια πεδιάδα

471 Ὁ Ἀρριανός, Β' 8, 3-5, ἀναφέρει μόνον 5 τάξεις τῆς φάλαγγας. Λεῖπει τοῦ Κράτε-

διάδα, μπόρεσαν κ' οί ἵππεις νά καλπάσουν και νά ταχτοῦν στ' ἀριστερό οί ἔλληνες σύμμαχοι, μέ τούς στρατολογημένους ἀπό τήν Ἥλιδα, και στοῦ δεξί, πού θάκανε και τήν ἐπίθεση, κατά τή συνήθεια, οί θεσσαλοί κ' οί μακεδόνες.

...Ἐβλεπαν κιόλας ἀπό μακρὰ τήν πλατειά παράταξη τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, κι ὅτ' ἦταν γεμάτοι πεζοῦς οί δεξιοί λόφοι, και πῶς ἀπ' τ' ἀριστερό τους τῶν Περσῶν ἵππικό πολύ κάλπαζε μπρός ἀπ' ὄλο τὸ μέτωπό τους και πήγαινε στοῦ δεξί, ὅπου πιό κατάλληλο τὸ ἔδαφος, γιά νά ἐνωθοῦν, φαίνεται, μέ τ' ἄλλο ἐκεῖ, γιά κάποια μεγάλη ἐπέλαση.

Ὁ Ἀλέξανδρος τότε διάταξε τίς θεσσαλικές ἴλες νά περάσουν πίσω ἀπ' τὸ δικό του μέτωπο (γιά νά μὴν τίς δοῦν οί ἐχθροί) στ' ἀριστερό, και νά σταθοῦν μετὰ τούς κρητικούς τοξότες και τούς θράκες τοῦ Σιτάλκη (πού μόλις εἶχαν ταχτῆ ἀριστερά τῶν *φαλάγγων*), ἐνῶ παράγειλε τοῦ Παρμενίωνα, πού διοικοῦσε τ' ἀριστερό, νά πάη μέ τούς ἵππεις ἐκείνους ἀπ' τήν Ἥλιδα (πού τῶρ' ἀκολουθοῦσαν, ἀριστερά, τούς θεσσαλοῦς) ὅσο πιό σύρριζα μπορούσε στήν παραλία, γιά ν' ἀποκλείη σίγουρα τυχόν περικύκλωσή τους ἀπ' αὐτοῦ.

Στοῦ δεξιό του διάταξε νά ταχτοῦν, δεξιά ἀπ' τούς μακεδόνες ἵππεις, οί ἴλες τῶν σαρισσοφόρων ὑπὸ τὸν Πρωτόμαχο, οί παίονες ὑπὸ τὸν Ἀρίστωνα, κ' οί τοξότες ὑπὸ τὸν Ἀντίοχο, ἐνῶ κατά τῶν *καρδάκων*, πούταν ταγμένοι στὰ δεξιά του ὑψώματα, γιά νά τοῦ ὀρμήσουν ἀπὸ πίσω, ἀντίταξε τούς ἀγριᾶνες ὑπὸ τὸν Ἄτταλο, μ' ἓνα τμήμα τοξοτῶν και κάποιους ἵππεις, κάνοντας ἔτσι ἐκεῖ κ' ἓνα 2^ο μέτωπο, γωνιασμένο μέ τήν κύρια γραμμὴ του.⁴⁷²

Ὅσο ζύγωναν στὸν Πίναρο, τόσο βλέπαν πιό καθαρά τί πελώρια ἦταν ἡ περσικὴ παράταξη, π' ἀπλωνότανε πολύ πιό πέρ' ἀπ' τὸ δεξιό τους. Γι' αὐτὸ κ' ἔκριν' ὁ Ἀλέξανδρος σκοπιμώτερο νά μετακινήσῃ μακεδονικὲς ἴλες, τοῦ Περοῖδα και τοῦ Παντόρδανου, πίσω ἀπ' τὸ μέτωπο, χωρὶς νά φανοῦν, και νά τίς τάξῃ στ' ἄκρο δεξιό του, ἐνῶ στή θέση τους μπόρεσε νά φέρῃ τούς ἀγριᾶνες, τούς τοξότες και τούς ἵππεις, τοῦ πλάγιου γωνιακοῦ του κέρατος, γιὰτί μέ μιά τους ὀρμητικὴ ἐπίθεση κυνήγησαν τούς ἀπέναντί τους βάρβαρους, π' ἀναγκάστηκαν νά μαζευτοῦν στὰ παραπάνω ὑψώματα κ' ἔτσι τρακόσιοι *ἐταῖροι* πούταξε

ρου, πού τοῦ *εὐωνύμου* τοῖς πεζοῖς ἐπετέτακτο ἄρχειν. Εἶν' ὁμως δύσκολο νά δεχτῆ κανεὶς, πῶς τήν ἡμέρα τῆς μάχης ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θάταν και μέ τίς 6 τάξεις του, παρὰ θάχε ἀποσπάσει ἢ μοιράσει σὲ διάφορες φρουρὲς μίαν ὀλάκερη τάξη! Κ' οἱ 3000 ἐκεῖνοι π' ἄφησε στήν Ἀλικαρνασσὸ δὲν ἦταν μακεδόνες παρὰ ξένοι

472^ε Ἡ ὀρθογώνια αὐτὴ παράταξη (Ἀρριανός, Β' 9, 2. *ἐς ἐπικαμπὴν πρὸς τὸ ὄρος*) μπορεί νά δίνῃ κάποια ἐνδειξη γιά τὴ μορφολογία τοῦ πεδίου τῆς μάχης. [Πρβλ Janke, 60-2, Judeich, *Antike Schlachtfelder* τῶν Kromayer-Veith, IV, 371]

ἐκεῖ, φαίνονταν ἄρκετοὶ πιά γιὰ νὰ τοὺς κρατᾶν μακριὰ καὶ νὰ ἐξασφαλίζουσαν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπειλὴ τὶς κινήσεις τοῦ κυρίου μετώπου.

Μὲ τέτοια σταθερὴ προέλαση — χωρὶς βιασύνη, καὶ μὲ μικρὲς στάσεις, γιὰ νὰ ξεκουραζῶνται — ὄχι μόνο κατάφερ' ὁ Ἀλέξανδρος νὰ κἀνη πέρα τὸ δεξιὰ του στημένο αὐτοῦ κ' ἐπικίνδυνο ἐκεῖνο σῶμα τῶν καρδᾶκων, παρὰ καὶ ν' ἀπλώσῃ καμπόσο παραπάνω ἀπ' τ' ἀριστερὸ τοῦ ἐχθροῦ τὴν ὅλη παράταξή του, μετακινῶντας πεζοὺς καὶ ψιλοὺς ἔφιππους πρὸς τὰ δεξιὰ, ἔτσι πού νὰ μπορῇ νὰ τὸν καλύψῃ στὴν ἐπίθεση πού θάκανε μὲ τὶς ἴλες τῶν ἐταίρων καὶ ν' ἀπασχολῆσῃ τ' ἄκρο ἀριστερὸ τῶν Περσῶν, ὡσότου ριχτῆ ὁ ἴδιος στὸ κέντρο τους, μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς ἀριστερά του καὶ πίσω του νὰ τὸν ἀκολουθοῦν οἱ κοντινότερες φάλαγγες. Ἄν τόσπαγε, μποροῦσε πιά νὰ ἐλπίζῃ πῶς τὸ δεξιό τους — πού μὲ τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους ἦταν ἀναμφισβήτητα δυνατώτερο ἀπ' τ' ἀπέναντι κέρασ τοῦ Παρμενίωνα — θὰ τὸ χτύπαε συνάμ' αὐτὸς, μὲ τὶς ἴλες ἀπ' τὰ πλευρὰ καὶ μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς μαζὶ κατὰ μέτωπο, καὶ θὰ τὸ σύντριβε. Καὶ βᾶσιμα μποροῦσε νὰ προβλέπῃ πῶς ἡ πρώτη αὐτὴ κρούση θάταν καὶ πιὸ ἀποτελεσματικὴ, γιὰτὶ ὁ Δαρεῖος, ἀντὶ νὰ βρισκεται μὲ τὸ ἵππικὸ τοῦ δεξιοῦ του, τὸ μόνο πού μποροῦσε νὰ κἀνη τὴν κύρια ἔφοδο, ἦταν στὸ κέντρο τῆς σαφῶς ἀμυντικῆς παράταξής του, πού ὅσο κι ἂν προστατευόταν ἀπ' τὶς ἀπότομες ὄχθες τοῦ Πίναρου, καὶ τὰ προχώματα, δὲ φαινόταν κ' ἰκἀνὴ γιὰ ν' ἀντέξῃ πολὺ σὲ πάρα-ὀρμητικὴ ἐπίθεση.

Προωθοῦσε, λοιπόν, ὁ Ἀλέξανδρος, ἀργά, τὴν παράταξή του, γιὰ νὰ ἐπιπέσῃ συμπαγῆς, μὲ τὴν ἀνώτερη δυνατὴ τάξῃ καὶ συνοχῇ, πάνω στὸν ἐχθρό. Καὶ παρέλαυε μπρὸς σ' ὄλο του τὸ μέτωπο, μιλῶντας σὲ κάθε ταξιαρχία, φωνάζοντάς τους μὲ τ' ὄνομά του κάθε ἀρχηγό, θυμίζοντάς τους ὁλωνῶν τὰ προσωπικὰ τοῦ καθενός τους ἀνδραγαθήματα· κι ἀπὸ παντοῦ ἀλαλάζοντας τ' ἀποκρίνονταν ὀλόθερμα οἱ στρατιῶτες, ζητῶντας του νὰ μὴν ἀργῇ ἄλλο, νὰ διατάξῃ ἐπίθεσιν!

...Κι ἀφοῦ κοντοζύγωσ' ὅλ' ἡ παράταξι ἔτσι ἀδιάσπαστη τὸν ἐχθρό, ἴσαμε κεῖ ὅπου θάτανε σίγουρα πιά βλητοί, φλόγα τινάχτηκε μὲς ἀπὸ τὸν ἀλαλαγμὸ τῶν Μακεδόνων τοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τοὺς ἐταίρους ἵππεις, γραμμὴ γιὰ τὸν Πίναρο καί, χωρὶς πολλὰς ζημιὰς ἀπ' τὸν καταιγισμὸ βελῶν ἀπάνω τους, διάβηκαν, καὶ ρίχνονται μὲ τέτοια ὀρμὴ στοὺς Πέρσες, πού σὲ λίγο ἐτοῦτοι ἀρχινᾶν νὰ σπᾶν καὶ νὰ κάνουν πίσω! Βλέπει τότε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ Δαρεῖο στ' ἄρμα του — καὶ χιμάει ὀλοῖσα μὲ τὸ δόρυ! Μάχη φοβερὴ ἐκεῖ — ἀπ' τὴ μιὰ οἱ Πέρσες, γιὰ τὸ βασιλιά τους, κ' οἱ ἐταῖροι ἀπ' τὴν ἄλλη, μὲ τὸ δικό τους νὰ πολεμᾶν μπρὸς — καὶ σκοτώθηκαν πολλοί: ὁ Ἀρσάμης, ὁ Ρεομίθρης, ὁ Ἀτιζύης, ὁ σατράπης τῆς Αἰγύπτου ὁ Σαβάκης· μὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος χτυ-

πήθηκε στο μπούτι - γι' αυτό και με παραπάνω πείσμα οι μακεδόνες μάχονταν...

Κάποτ' ὁ Δαρεῖος στρίβει τ' ἄρμα του καὶ βγαίνει ἀπ' τὴ συμπλοκὴ... Φεύγουν κ' οἱ κοντινὲς του τάξεις, πούταν στοὺς λόφους ἀριστερὰ του... Καὶ σὲ λίγο τὸ βάζουν ὅλοι στὰ πόδια!..

Παίονες, ἀγριᾶνες, καὶ δυὸ ἀκρινὲς ἴλες ἀπὸ δεξιὰ ρίχνονται τότε καταπάνω στὸ συνταραγμένο ἐκεῖνο πλῆθος κι ἀποτελεῖνουν τὴ νίκη ἐδῶ κατὰ κράτος!..

Στὸ μεταξὺ ὁμῶς οἱ πεζέταιροι τῶν κεντρικῶν φαλάγγων δὲν κατάφεραν ν' ἀκολουθήσουν τόσο γοργὰ τὸν Ἀλέξανδρο, στὴν κεραυνοβόλα ἐκείνη ἐφόρμησή του, κρατῶντας καὶ τὸ μέτωπο ἀδιάσπαστο τῆς παράταξης - ὅπου ἀγωνιζόμενοι ἔπειτα, καὶ νευρικώτερα, νὰ σώσουν νὰ τὸν προλάβουν, καὶ νὰ τὸν καλύψουν, κάναν ἀκόμα μεγαλύτερα τὰ χάσματα πού, κατὰ βάση, προκάλεσαν στὴ σύνταξή τους οἱ ἀπότομες ὄχθες τοῦ Πίναρου· κ' ἐνῶ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος διάλυε αὐτοῦ κιόλας τὸ ἐχθρικό κέντρο, καὶ κλονιζόταν τ' ἀριστερὸ τοῦ Δαρεῖου, οἱ Ἕλληνες τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ριχτήκαν στοὺς πεζέταιρους ἐκείνους τῶν φαλάγγων — Ἕ λ λ η ν ε ς , κ α τὰ μ α κ ε δ ὶ ο ν ω ν ! (πού ἰσόπαλους τοὺς νιῶθαν, στὴν ψυχὴ, στὰ ὄπλα, στὴν τέχνη τοῦ πολέμου), νὰ τοὺς δείξουν τὴν αὐτὴν ἀντίθεση! (τ' ἀνέκαθεν δὲ ἑλληνικώτατο!) — ἐκεῖ πού ἡ φάλαγγά τους εἶχε τὸ φαρδύτερο ρῆγμα! Καὶ σκόπευαν ν' ἀνατρέψουν ἔτσι τοὺς ὁμόφυλους, ν' ἀρπάξουν πάλι αὐτοὶ ἀπ' τὰ μαλλιά τὴ νίκη πού φτερούγιζε, νὰ πετάξουν τοὺς Μακεδόνες πέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι, καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρός τους, ἀπογυμνωμένοι πιά κι ἀκάλυπτος στὰ πλάγια, θάτανε χαμένος! Ἄλλ' αὐτὸς ἴσα-ἴσα ὁ κίνδυνος φιλοτίμησε τοὺς Μακεδόνες — ἔ, ὄχι καὶ νὰ χαραμίσουν αὐτοὶ τοῦ ἥρωά τους τὴ νίκη! — κ' ἡ βαθύτατη ἀντίθεση Ἑλλήνων-Μακεδόνων τοὺς ξάναβε τώρα ὅλους, ἰσοδύναμους ἔτσι καὶ με ἰσόπαλες καρδιές, κ' ἡ λύσσα τους ἀφρίζε, γιὰτὶ ἄκουγε ὁ ἀντίπαλος στὴ γλώσσα του βλαστήμιες καὶ βογκητὰ ὄσων ξεψύχαγαν, με λόγια μέσα πούνιωθε, καὶ πολὺ πιὸ αἰμοβόρα λοιπὸν ἡ ἀδερφοκτόνα μάχη μαινόταν ἀνάμεσά τους, κ' εἶχανε κιόλα σκοτωθῆ πολλοὶ ἀξιωματικοί, κι ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς προτελευταίας τάξης, ὁ γιὸς τοῦ Σέλευκου, ὁ Πτολεμαῖος,⁴⁷³ καὶ με τὰ δόντια κρατιόντουσαν οἱ Μακεδόνες ἐκεῖ, ἐνῶ κοντὰ στὴν ἀκτὴ φαίνεται ἡ νίκη ἔγερνε κατὰ τοὺς Πέρσες. Ὁ Ναβαρζάνης, ἐξ ἄλλου, με τὸ ἵππικό τους, πέρασε τὸν Πίναρο, καὶ ρίχτηκε στὸ θεσσαλικὸ ἵππικὸ τόσο μανιασμένα, πού μιὰ ἴλη

473² Ἀρριανός, Β' 10, 7 καὶ ἄλλοι ἐς εἴκοσι μάλιστα καὶ ἑκατὸν τῶν σὸκ ἡμελημένων Μακεδόνων. Ἐπειδὴ ὁ Πτολεμαῖος αὐτὸς [Berve, ἀρ 670] εἶναι σωματοφύλαξ (Ἀρριανός, Α' 24, 1), θὰ διατάχτηκε ν' ἀναλάβῃ τὴ διοίκηση τῆς φάλαγγας πούχε ὁ Φίλιππος [Berve, ἀρ 775] στὸ Γρανικό

τους διαλύθηκε δόλτελα, κ' οί άλλες μόνο χάρη στά έξασκημένα τους άλογα κατάφερναν νά μισομαζεύωντ' έδω κ' εκεί και νά έφορμάν σαν άταχτες μικρομάδες, μά δέ μπορούσαν έτσι και νά πολυβαστάξουν, καθώς τόσο περισσότεροι και παραφρениασμένοι ήταν οί Πέρσες.

Τ' άριστερό τους πιά είχε διασπαστή δόλτελα, κι ο Δαρείος άντι νά σταθῆ αύτοῦ μέ τους πιστούς του νά πολεμήση, χίμησε νά γλυτώση φεύγοντας· όπότ' ό 'Αλέξανδρος, βλέποντας τίς φάλαγγές του νά κινδυνεύουν, όρμάει νά τίς βοηθήση προτοῦ ριχτή στο κυνήγι τοῦ αντίπαλου βασιλιᾶ· διατάζει λοιπόν τους ύπασπιστές του νά στρίψουν άριστερά, κι όπως οί πεζέταιροι τῆς φάλαγγας θά ξανακίναγαν γιά νέαν επίθεση, νά πέσουνε κι αύτοί συνάμ' άπ' τά πλευρά στους έλληνες μισθοφόρους τών Περσών! Κι όπου έτοῦτοι δέν τ' άντεξαν τό διπλό αύτό χτύπημα, και σπάσανε, γύρισαν νά φύγουν, διαλύθηκαν και κατασφάχτηκαν εκεί, ένω και τ' άλλα πλήθη άποπίσω τους, πού θά μπορούσαν έφεδρικά νάμποῦν στη μάχη, πήρανε κι αύτά καταπόδι τό *Μεγάλο Βασιλιᾶ* στο φευγιό του, κ' οί ιππεῖς τοῦ Ναβαρζάνη τότε, σαν άκοῦν άπάνω στην άψη τῆς μάχης τους τήν κραυγή «Φεύγει ό Βασιλιάς!», μουδιάζουνε κι αύτοί, χαλαρώνουν, άρχίζουν νά σκορπίζουν και καλπάζουν πέρα στην πεδιάδα, μέ τους θεσσαλούς νά τους κυνηγάνε!..

...Και καθώς όλοι μαζί ώρμησαν έτσι κατά τά βουνά, γιόμισαν και πῆξαν τά φαράγγια, και τό στρίμωγμα κείνο κάθε λογῆς όπλων και πολεμιστῶν και λαών αύτοῦ, μέ τό ποδοπάτημα τών ξυπασμένων άλλόγων, κ' οί φωνές τών λαβωμένων, κ' ἡ λύσσα ἡ φονική, κ' ἡ θανατερῆ άγωνία, κάτ' άπ' τά σπαθιά και τά δόρατα τών Μακεδόνων, πού τους κυνηγοῦσαν άπό παντοῦ, κι ό άλαλαγμός ό νικητήριος ήταν τό τέλος τῆς φοβερῆς εκείνης μάχης στην 'Ισσό.

...Ἡ καταστροφή τών Περσών ήταν άνείπωτη· τό πεδίο τῆς μάχης όλο κατασκειπασμένο μέ νεκρούς κ' έτοιμοθάνατους, τά φαράγγια τοῦ βουνοῦ γιομάτα πτώματα και, πίσω άπό τό σωρό εκείνο τών νεκρῶν, βέβαιο τό φευγιό τοῦ *Μεγάλου Βασιλιᾶ*! 'Ο Δαρείος, μπρός στην πίεση τῆς πρώτης έφόρμησης τοῦ Μεγαλέξαντρου έστριψε τό τέθριππό του και βγήκε άπό τῆ μάχη, διάσκισε τήν πεδιάδα ως τά βουνά, πήρε τά φαράγγια, κι όταν παραστένεψε τό καχοτράχαλο άνηφόρι, και δέ φελοῦσε πιά τ' άρμα του μέ τά τέσσερ' άλογα, τό παρατάει — άφήνοντας και τό μανδύα του, και τό τόξο, και τήν άσπίδα του — και καβαλλάει μιá φοράδα, πούτρεχε νάβρη τό πουλάρι της στο παχνί τους όσο τήν ἤθελε άστραπή κι ό βιαστικός της καβαλλάρης!.. 'Ο 'Αλέξανδρος τόν κυνήγαγε όσο ήταν μέρα· μά σά βρήκε στη χαράδρα τ' άρμα του, μέ τήν άσπίδα και τό μανδύα και τό τόξο του, ήταν και περασμένη πιά ἡ ώρα· γύρισε μ' αύτά στο περσικό στρατόπεδο, πούχαν καταλάβει άμα-

χητή κ' είχαν ταχτοποιήσει για διανυχτέρευση κιόλας οι στρατιώτες.⁴⁷⁴

Τὰ λάφυρα, ξὸν ἀπ' τὴ χλιδὴ τοῦ στρατόπεδου καὶ τῶν πολύτιμων ὄπλων τῶν περσῶν μεγιστάνων, δὲν ἦτανε σπουδαῖα σὲ χρήματα καὶ τιμαλφῆ,⁴⁷⁵ γιὰτ' οἱ θησαυροί, κ' οἱ προσωπικὲς ἀποσκευές, κι ὅλα γενικὰ τῆς πολυτελέστατης αὐλικῆς διαίτας τοῦ *Μεγάλου Βασιλέως* καὶ τῶν σατραπῶν, εἶχανε σταλῆ ἀπ' τοὺς Σώχους ὅπως εἶδαμε στὴ *Δαμασκό*, πρὶν ἀπ' τὴ μετακίνηση πρὸς τὴν Ἰσσό. Ἄλλ' ἢ ἴδια του ἢ μάνα τοῦ *Δαρείου* ἢ *Σισύγαμβις*, κ' ἡ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ του, πέσανε, μ' ὄλο τὸ στρατόπεδὸ του ὅπου τοὺς ξεχάσανε, στὰ χέρια τοῦ νικητῆ! Κι ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος γύρισ' ἀπ' τὸ κυνηγητὸ ἐκεῖνο, κ' ἔτρωγε τὸ βράδου, μὲ τοὺς ἀξιωματικούς του, στὴ σκηνὴ τοῦ νικημένου, ἀκούει κλάματα ἐκεῖ δίπλα, καὶ θρήνους γυναικῶν! Τοῦ ἔπανε πῶς εἶν' οἱ γυναῖκες τοῦ *Δαρείου*, ποὺ νεκρὸ τὸν νομίζουν σὰν εἶδαν τ' ἄρμα του καὶ τὴν ἀσπίδα μὲ τὸ τόξο καὶ τὸ μανδύα του νὰ τὰ περιφέρουν θριαμβευτικὰ στὸ στρατόπεδο!.. Ἔστειλε ἀμέσως ἕναν *ἑταῖρο*,⁴⁷⁶ τὸ *Λεονάτο*, νὰ τίς καθησυχάση, πῶς ὁ *Δαρείος* ζῆ, κι αὐτὲς τίποτα δὲν πρέπει νὰ φοβοῦνται, γιὰτὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν εἶναι οὔτ' ἐκείνων οὔτε τοῦ δικοῦ τους προσωπικὸς ἐχθρὸς, μὰ πῶς ἐδῶ ἕνας ἀγώνας ἀρχῆς ζετυλίγεται γιὰ τὴν ἐξουσία στὴν Ἀσία, καὶ πῶς αὐτὸς θὰ τιμῆση βεβαιότατα καὶ θὰ σεβαστῆ, ἀπόλυτα, τίς ιδιότητες, τὴ θέση τους, καὶ τὴ δυστυχία τους. Καὶ βάσταξε τὸ λόγο του· ὄχι μόνον τοὺς φέρθηκαν διακριτικώτατα, ὅπως ἔπρεπε στὴν κακοτυχία τους, παρὰ κι ὁ σεβασμὸς, πούχαν συνηθίσει ἀπ' ὄλους, στίς μέρες τῆς εὐδαιμονίας τους, δὲν τοὺς ἔλειψε διόλου, μῆτε τώρα, κ' ἡ εἰδικὴ φροντίδα πρὸς αὐτὲς κρατήθηκε ὁμοία, κατὰ τὸ περσικόν, γιὰτὶ ὁ Ἀλέξανδρος θέλησε νὰ θεωρηθοῦν ὄχι *αἰχμάλωτες ἀλλὰ βασιλίσσες*, καὶ πάνω ἀπ' τὴ διαφορὰ *Ἑλλήνων-Βαρβάρων* ἔβλεπε τὸ μεγαλεῖο τῆς βασιλείας.⁴⁷⁷ Κ' ἐδῶ πρωτοφάνηκε πῶς νοοῦσε

474^ε Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 37, ὁ Ἀλέξανδρος συνέχισε νὰ κυνηγᾷ τὸ *Δαρεῖο* ἐπὶ 200 στάδια [37χλμ] Ἡ Νικόπολις, πούχτισε στὴν ἀνατολικὴ ἐξοδὸ τῶν Ἀμακῶν Πυλῶν, θάν' ἴσως μνημεῖο τοῦ ποῦ σταμάτησε Ὁ Haussknecht βρῆκε τὸ 1864 τὰ εἰσώτια τῆς ἀρχαίας Νικόπολης στὸ Nebul [δηλαδὴ τὸ σημερινὸ Islahiye, 65χλμ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀλεξανδρέττας· RE, XVII, 1, 535-6, *Nikopolis* 7 (Βλ ὁμοίως Janke, 52, καὶ Tschepkower, 59 καὶ 143, ποὺ πολὺ διστάζει ν' ἀποδώσῃ τὴν ἰδρυση τῆς Νικόπολης στὸν Ἀλέξανδρο)]

475 Ὁ Ἀρριανός, Β' 11, 10, λέει πῶς τὰ χρήματα ποὺ πιάσαν ἦταν οὐ πλείονα ἢ τρισχίλια τάλαντα - κ' ἔνοσε ἀργύρου

476 Ἀρριανός, Β' 12, 5 ταῦτα Πτολεμαῖος καὶ Ἀριστοβόλου λέγουσι Ὁ προσδιορισμὸς ἕνα τῶν ἑταίρων ἀποδεικνύει πῶς ὁ *Λεονάτος* δὲν εἶχε γίνῃ ἀκόμα ἕνας ἀπὸ τοὺς 7 *σωματοφύλακες* - καθὼς θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσῃ κανένας ἀπὸ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 94

477^ρ Ὁ Droysen ἀποδίδει στὸν Ἀλέξανδρο ἰδέες δικῆς του ἐδῶ, τοῦ εἰδικοῦ ἔθνικοῦ

τις σχέσεις του με τούς κατακτημένους. Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιᾶτες θ' ἄφηναν, σ' ἀνάλογες περιστάσεις, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀρπακτικότητα νὰ προσδιορίσουν τὴ μαῖρα τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας τοῦ ἀντίπαλου, ἐνῶ τὸ φέροσιμο τοῦ Μεγαλέξαντρου συνιστᾷ ὄχι μόνον ἐλευθερώτερο κι ἀνθρωπινώτερο (ἤ, τὸ λιγώτερο, «προνοητικώτερον») χειρισμό, παρὰ καὶ καθαυτὸ τὴ μεγάλη του καρδιά - ποὺ παινέσανε, βέβαια, οἱ σύγχρονοὶ του, μὰ στὸ βαθμὸ ἴσα-ἴσα ποὺ δὲν συνέλαβαν τὴν πολιτικὴ του. Πράγματι ὅμως, ἀνεξαρτήτως πολιτικῆς, καμμιὰ του πράξη δὲν ἐθαύμασαν ὅσο τὴν ἠπιότητ' αὐτῆ καὶ τὸ σεβασμὸ πούδειξε τότε, ἀντὶ νὰ φερθῆ σὰ νικητῆς ἀγέρωχος Ἕλληνας — δηλαδὴ ξένος — καὶ κυρίαρχος ἀντίπαλος βασιλιάς. Καὶ τ' ἀκόμα πιὸ ἀξιοσημείωτο - ποὺ σὲ τοῦτο ἀσφαλῶς καὶ ξεπέρασε τὸ ἴνδαλμά του, τὸν Ἀχιλλεῖα: ὅτι δὲν ἄσκησε τὸ τάχα «δικαίωμα» τοῦ «νικητῆ» στὴ γυναῖκα τοῦ νικημένου - παρὰ ποὺ τοῦ Δαρείου μάλιστα τὴ γυναῖκα τὴν εἶχαν γιὰ τὴν ὁμορφότερη λέει τῆς Ἀσίας ὅλης! Κι αὐτός, οὔτε κουβέντα μπρὸς του δὲν ἄφηνε γιὰ τὴν ὁμορφιά της, ἀπὸ βαθύτατη διακριτικότητά του: μῆτε μιὰ λέξη τυχὸν νὰ βαρύνῃ τὸν πόνο τῆς εὐγενικῆς γυναίκας. *Κ' ἔχουν νὰ λέν (κατοπινοὶ καιροὶ) πὼς κι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἄλλη μέρα πῆγε στὴ σκηνή τους, μὲ τὸν Ἡφαιστίωνα μόνον ἀπ' τοὺς ἐταίρους, καὶ πὼς ἠ μάνα τοῦ Δαρείου, μὴν ξέροντας ποιοὶ ὄς ἦταν ὁ βασιλιάς, προχωρεῖ καὶ προσκυνάει, κατὰ τὸ περσικὸ ἔθος, τὸν Ἡφαιστίωνα, γιὰ τὸν εἶδε ψηλότερο. Κι ὅταν, καθὼς τραβήχτηκε ὁ Ἡφαιστίων, νιώθη τὸ λάθος της καὶ καταντροπιασμένη κἀνῆ πίσω — φοβισμένη καὶ γιὰ τὴ ζωὴ της — ὁ Ἀλέξανδρος γέλασε, κι Ὅχι, εἶπε, δὲν ἔκανε λάθος!.. Γιατὶ κ' ἐκεῖνος ἀλέξανδρος εἶναι!..*⁴⁷⁸.

του χώρου, στὸν καιρὸ του Ἀλλὰ καὶ προφανῶς ἀντιπατικά πρὸς ὅσα ἀμέσως παρακάτω σωστά ἐκθέτει γιὰ τὴ γενικώτερη πολιτικὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου πρὸς τοὺς Πέρσες κ.λ.]

478^p Ἀρριανός, Β' 12, 6-7. *Λόγος δὲ ἔχει καὶ αὐτὸν Ἀλέξανδρον τῆ ὕστερατῆ ἐλθεῖν εἰσὼ ζὸν Ἡφαιστίωνα μόνον τῶν ἐταίρων καὶ τὴν μητέρα τὴν Δαρείου, ἀμφιγνησάσαν ὅστις ὁ βασιλεὺς εἶη αὐτοῖν, ἐστάλθαι γὰρ ἀμφω τῷ αὐτῷ κόσμῳ, τὴν δὲ Ἡφαιστίωνα προσελθεῖν καὶ προσκυνῆσαι, ὅτι μείζων αὐτῆ ἐφάνη ἐκεῖνος Ὡς δὲ ὁ Ἡφαιστίων τε ὀπίσω ὑπεχώρησε καὶ τις τῶν ἀμφ' αὐτὴν, τὸν Ἀλέξανδρον δεῖξας, ἐκεῖνον ἔφη εἶναι Ἀλέξανδρον, τὴν μὲν καταιδεσθεῖσαν τῆ διαμαρτίᾳ ὑποχωρεῖν, Ἀλέξανδρον δὲ οὐ φάναι αὐτὴν ἀμαρτεῖν καὶ γὰρ <καὶ> ἐκεῖνον εἶναι Ἀλέξανδρον. Σκηνὴ μοναδικῆς ὁμορφίᾳς καὶ σφραγιστικῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῶν στιγμῶν δραματικότητος - ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀν ἀληθεύῃ ἢ ὄχι (Ἀλέξανδρος δ' ἐν προκειμένῳ προστάτης τῶν ἀνθρώπων, ὑπερασπιστής! Ὅλοι ἀλέξανδροι λοιπὸν — ἡ Περσία τῶρα γέμισε ἀλέξανδρους πιά, προστάτες δλων! — ἀφοῦ ὁ ἕνας, ὁ μοναδικὸς καὶ πανανθρώπινος, νίκησε καὶ κυβερνάει!) Ἀλλὰ πόσο λεπτὴ ἡ Ἑλληνικὴ, σ' ἐκεῖνο τ' ὅτι καταιδεσθεῖσα τῆ διαμαρτίᾳ (καταντροπιασμένη γιὰ τὸ λάθος της) ἔκανε πίσω ἢ σεμνὴ ἀνατολίτισσα!..*

Και πῆρ' ἔπειτ' ἀγκυλιὰ τὸ ἐξάχρονο ἀγόρι τοῦ Δαρείου, καὶ τὸ χάιδεψε καὶ τὸ φίλησε...⁴⁷⁹

Τρακόσιους πεζοὺς καὶ 150 ἵππεις⁴⁸⁰ λέγεται πὼς ἔχασε ὁ Ἀλέξανδρος στὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ, κι ὁ ἴδιος χτυπήθηκε στὸ μπούτι· ὡστόσο, τὴν ἄλλη μέρα, πῆγε κ' εἶδε κάθε τραυματία, κ' ἔθαψε μ' ὄλες τὶς στρατιωτικὲς τιμὲς τοὺς νεκροὺς, μπρὸς στὴν παράταξη τῆς στρατιᾶς. Μνημεῖο τους οἱ τρεῖς βωμοὶ πούχτισε κεῖ στὸν Πίναρο,⁴⁸¹ κ' ἡ Ἀλεξάνδρεια⁴⁸² στὸ κατώφλι τῶν Συριακῶν Πυλῶν μνημοσύνη ἔσαεὶ τῆς μεγάλης νίκης στὴν Ἴσσο, ὅπου μεμιᾶς σύντριψε τὴν περσικὴ δύναμη.

Οἱ Πέρσες λέγεται πὼς χάσαν 100000· καὶ 10000 ἀπὸ δαύτους ἦταν ἵππεις⁴⁸³· τ' ἀριστερό τους ἔσπασε πρῶτο καὶ χύθηκε πρὸς τὴ θάλασσα, ἔπειτα κ' ἡ ἄλλη στρατιὰ ὀλότελ' ἀποδιαλύθηκε, κ' οἱ πιὸ πολλοὶ ὠρμήσανε μὲς ἀπ' τὰ βουνὰ γιὰ τὸν Εὐφράτη, ἐνῶ ἄλλοι τράβηξαν βορεινὰ, κι ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῆς Κιλικίας πέσανε στὴν Καππαδοκία,

479^H Ἡ διήγηση αὐτὴ, ποὺ πολλὲς φορὲς συναντᾶμε στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, φαίνεται ἀμφίβολη, προπαντὸς γιὰτὶ ὁ Ἀλέξανδρος, σὲ λίγο κατοπινώτερο γράμμα του (Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, KB'), βεβαιώνει πὼς ποτὲ δὲν εἶδε τὴ γυναῖκα τοῦ Δαρείου. (Αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται κι ἀπ' τὸν Πλούταρχο, *Περὶ πολυπραγμοσύνης*, 522b, κι ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, ΠΓ' 603) Εἰν' ὁμως γνήσιο τὸ γράμμα, [Ναί, κατὰ τὸν Α Ζουμπετίκο, *De Alexandri Olympiadisque epistularum fontibus et reliquis*, Berol 1894, 37]

480^H Οἱ ἀριθμοὶ ἀπὸ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 36 Κατὰ τὸν Ἰουστῖνο, ΧΙ, 9, 10: πεζοὶ 130 καὶ ἵππεις 150· ἐνῶ κατὰ τὸν Κούρτιο, ΙΙΙ, 11, 27 πεζοὶ 32, ἵππεις 150 καὶ τραυματίες πεντακόσιοι τέσσερις Ἄν, καθὼς λέει ὁ Ἀρριανός, μόνο στὴ δεξιὰ πτέρυγα, τοῦ Παρμενίωνα, σκοτώθηκαν 120 ὀπλιτὲς τῶν *οὐκ ἠμελημένων*, ὅλοι οἱ νεκροὶ μακεδόνες θάταν πολὺ περισσότεροι, κ' οἱ τραυματίες ὀκταπλάσιοι-δεκαπλάσιοι [Κατὰ τὸν πάπυρο OX 1798, Jacoby, *FGrH*, (148), ἀπόσπ 44, πεζοὶ χίλιοι καὶ ἵππεις διακόσιοι.]

481^H Κικέρων, *Ad familiares*, XV, 4, 9, *Ad Atticum*, V, 20, 3 [Janke, 51]

482^H [Γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ (σημερινὴ Ἀλεξανδρέττα/Iskenderun), ποὺ ποτὲ δὲν ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο, ὁ Droysen (ΙΙΙ, 2, *Beilage I, Die Stadtgründungen Alexanders und seiner Nachfolger*, 199-200, Δρόυσεν-Δέλλιος, Γ' 2, *Παράρτημα Α', Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ*, 233-4) εἰπειδὴ τὴν ἀποσιωποῦν ἐντελῶς οἱ ἱστορικοὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, πιστεύει πὼς θὰ χτιστῆκε ἀργότερα, κατὰ διαταγὴ του ἀπὸ τὴ Βαβυλωνία, τὴ Μηθία ἢ τὴν Ἰνδικὴ Καθὼς ὁμως μαρτυρία συγκεκριμένη γιὰ κάτι τέτοιο δὲν ὑπάρχει, δὲ μπορούμε νάμαστε καὶ βέβαιοι *RE*, I, 1, 1395-6, *Alexandria 15*, Janke, 7-8, Berve, I, 291, Tschernikower, 58-9 143- 145 158 (ποὺ ἀποκλείει τὸν Ἀλέξανδρο), Tarn, II, 237-8 (ποὺ ἀποκλείει τοὺς Διαδόχους).]

483^H [Διόδωρος, ΙΖ' 36, Κούρτιος, ΙΙΙ, 11, 27 Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Β' 11, 8, περίπου 90000 πεζοὶ καὶ 10000 ἵππεις, τὸν Ἰουστῖνο, ΧΙ, 9, 10, πεζοὶ 61000 καὶ 10000 ἵππεις, τὸν Πλούταρχο, *Ἀλέξανδρος*, Κ' 10, πάνω ἀπὸ 110000 ἐν ὄλφ, καὶ κατὰ τὸν πάπυρο OX 1798, στὸ Jacoby, *FGrH*, (148), ἀπόσπ 44, πάνω ἀπὸ 50000 πεζοὶ, 3000 ἵππεις, κι (ἀπὸ χάσμα στὸν πάπυρο) ἄγνωστο πόσοι μισθοφόροι.]

Λυκαονία, Παφλαγονία, κι άλλους σύντριψε ὁ Ἀντίγονος, ὁ σατράπης τῆς Φρυγίας, ἄλλους ὁ Κάλας τῆς Μικρῆς Φρυγίας.⁴⁸⁴ ἀπ' τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους κάπου 8000, ὑπὸ τὸ μακεδόνα ἐκεῖνο φυγάδα, τὸν Ἀμύντα, πέρασαν τ' Ἀμανικὰ βουνὰ κ' ἔφτασαν στὴ Συρία,⁴⁸⁵ μ' ἄρκετὴ τάξη ὑποχωρῶντας ἴσαμε τὴν Τρίπολη (τοῦ σημερινοῦ Λίβανου), ὅπου τραβηγμένες ὄξω ἀκόμα οἱ τριῆρεις ποὺ τοὺς εἶχαν φέρει, καὶ μπάρκαραν σ' ὄσες τοὺς χρειάζονταν (τις ἄλλες τις κάψανε, γιὰ νὰ μὴν πέσουν στὰ χέρια τῶν Μακεδόνων), καὶ πέρασαν στὴν Κύπρο ἀπέναντι.⁴⁸⁶ Ἄλλοι, ἀπ' ἄλλους δρόμους, βγήκανε στὴ θάλασσα κ' ἔφτασαν στὸ Ταίναρο, νὰ πιάσουνε καινούργια δουλειά, ἐνῶ ἀπ' τὴν Κύπρο μὲ τοὺς δικούς του ὁ Ἀμύντας πάει στὸ Πηλούσιο, νὰ πάρῃ τὴ θέση τοῦ σκοτωμένου στὴν Ἴσσο σατράπης τῆς Αἰγύπτου Σαβάκη, πούχε κιόλας ὁ πέρσης Μαζάκης· καὶ φτάνει, πράγματι, ὡς τὴ Μέμφι, ἔχοντας κυριέψει τὸ σπουδαιότερο μέρος τῆς χώρας, μὰ οἱ μισθοφόροι του, μὲ τις θρασυτάτες λεηλασίες τους, ἐξαγριώνουνε τόσο τοὺς ντόπιους ὥστε, ὑποκινημένοι κι ἀπὸ τὸ σατράπης τους, βρίσκουνε μιὰν εὐκαιρία — πούχαν ἐκεῖνοι σκορπίσει πάλι, στὰ γύρω, γιὰ πλιάτσικο — καὶ τοὺς ρίχνονται, καὶ τοὺς ξεπαστρεύουν ὅλους, καὶ τὸν Ἀμύντα.

Ὁ Δαρεῖος εἶχε μαζί του, φεύγοντας πρὸς τις Ὀγγες, τ' ἀπομεινάρια τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, καὶ περίπου 4000 ἔλληνες μισθοφόρους. Μὴ χάνοντας καιρὸ διόλου, φτάνει μὲ δαύτους στὴ Θάψακο, ἀπ' ὅπου, καθὼς διάβηκε πέρ' ἀπὸ τὸν Εὐφράτη, θάρρεψε πὼς ξέφυγε πιά κάθε κίνδυνο.

Πιὸ πολὺ ἀπ' τὴν ἡττα καὶ τὸ χάσιμο κάποιων σατραπειῶν θὰ τοῦ ἔχε κοστίσει ἀσφαλῶς ὁ θάνατος δικῶν του καί, παραπάνω κι ἀπ' τὸ αἶσχος τῆς συντριβῆς καὶ τῆς φυγῆς, τὸ καταντρόπιασμα ὅπου φοβόταν πὼς ἔρριξε τὴν ἴδια του τὴ γυναῖκα, τὴν ὠραιότερη τῆς Περσίας, παρατῶντας τὴν στὰ χέρια τοῦ ὑπερφιάλου ἀντίπαλου· καὶ καθὼς λοιπὸν συντρίφτηκε ἀπ' τὴ συμφορὰ καὶ τὴ λύπη του, ξέχασε τὸν κίνδυνο καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ κράτους του, μὰ ὄχι καὶ τ' ἀξίωμά του· καὶ θαρρῶν-

484 Κούρτιος, IV, 1, 34-5· Διόδωρος, IZ' 48.

485 Φυσικά, δὲν πῆραν τὸ δρόμο τῆς Μυριάνδρου, ἀλλ' αὐτὸν ποὺ παραπορεύεται τὸν Ὀρόντη.

486^h Κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 1, 27, φεύγοντας ὁ Ἀμύντας πῆρε μαζί του στὴν Τρίπολι, κ' ἔπειτα στὴν Κύπρο, 4000 φυγάδες ἔλληνες. Κατὰ τὸ Διόδωρο, IZ' 48, 1-3 [βλ. καὶ Goukowsky, 201-2], ὁ Ἅγις τῆς Σπάρτης προσλαμβάνει 8000 μισθοφόρους, ποὺ τόσκασαν ἀπ' τὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ, ἐνῶ ὁ Ἀμύντας φέρνει 4000 στὴν Τρίπολη κι ἀπὸ κεῖ τοὺς περνάει στὴν Κύπρο, ὅπου στρατολογεῖ κι ἄλλους. Ὁ Ἀρριανός, ἀπ' ὅπου ἀρύομαι [B' 13, 2], λέει πὼς ἀρχηγοὶ τῶν φυγάδων ἦταν ὁ Ἀμύντας τοῦ Ἀντίοχου [Berge, ἀρ. 58], ὁ Θυμώνδας τοῦ Μέντορα, ὁ Ἀριστομήδης ὁ φεραῖος κι ὁ Βιάνωρ ὁ ἀκαρνάνας, ξυμπάντες - οὗτοι αὐτόμολοι.

τας πώς κάτι θά κατάφερνε ἂν πρῶτος πρόβαινε, τάχα μακρόθυμα, σ' ἓνα διάβημα πρὸς τὸ νικητῆ, στέλνει, λίγο μετὰ τὴ μάχη, μὲ πρέσβεις του, ἓνα γράμμα⁴⁸⁷ στὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τοῦ γράφει πὼς ὁ Φίλιππος μὲ τὸν Ἀρταξέρξη φιλία καὶ συμμαχία ἔκλεισε, κι ὅταν ὁ Ἀρσῆς, ὁ γιὸς τοῦ Ἀρταξέρξη, βασιλεψε, ὁ Φίλιππος πρῶτος ἄρχισ' ἐναντίον του, ἐνῶ κανένα κακὸ δὲν τοῦχαν κάνει οἱ Πέρσες· ἀλλὰ κι ἀπὸ τότε π' αὐτὸς βασιλεύει στὴν Περσία, οὔτε κανέναν τοῦ στείλει ὁ Ἀλέξανδρος νὰ τὸν βεβαιώση πὼς ἴσχυε ἢ ἀπὸ παλιὰ ἐκείνη φιλία καὶ συμμαχία, κι ὄχι μόνο παρὰ καὶ μπῆκε κιόλα μὲ στρατὸ στὴν Ἀσία καὶ πολλὰ κακὰ ἔκανε στοὺς Πέρσες - γι' αὐτὸ καὶ κατέβηκε ὁ ἴδιος πιά νὰ ὑπερασπιστῆ τὴ χώρα καὶ νὰ σώση τὴν ἀρχὴ τῶν πατέρων του. Ἡ μάχη, λοιπόν, καθὼς τὸ θέλησε κάποιος ἀπ' τοὺς θεοὺς, κριθῆκ' ἔτσι· κι αὐτὸς τώρα, βασιλιάς ἀπὸ βασιλιά⁴⁸⁸ γυρεύει τὴ γυναῖκα του καὶ τὴ μάνα του καὶ τὰ παιδιά του ποὺ πιάστηκαν, καὶ φιλία θέλει νὰ κλείση μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ σύμμαχός του νάναί, γι' αὐτὸ καὶ τοῦ ζητάει νὰ τοῦ στείλῃ δικούς του, μαζί μὲ τὸ Μενίσκο καὶ τὸν Ἀρσίμα πούρθαν ἀπ' τὴν πλευρὰ του, γιὰ τὶς ἀναμεταξύ τους συνεννοήσεις.⁴⁸⁹

487^h Τ' ὅτι, στὸ γράμμα τοῦ Δαρείου, ὁ Ὄχος, τῆς ἀπάντησης τοῦ Μεγαλέξαντρου, γράφεται Ἀρταξέρξης (Ἀρριανός, Β' 14), ἀποτελεῖ τεκμήριο γνησιότητάς του Διαφορετικὸ θάχε μπροστά του ὅμως ὁ Κούρτιος (IV, 1, 7-8) κι ἄλλο ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξανδρος, ΚΘ') Τὸ *Itinerarium Alexandri*, 39 — ποὺ συνήθως ἐπιναλαμβάνει μόνο τὰ τοῦ Ἀρριανοῦ — ἀναφέρει τὴν προσφορὰ 10000 ταλάντων, ὅπως κι ὁ Πλούταρχος, ποὺ προσθέτει καὶ τὴν πρόταση γάμου στὸν Ἀλέξανδρο μὲ μιὰ κόρη τοῦ Δαρείου, καθὼς καὶ τὴν παραχώρηση τῆς γῆς ὡς τὸν Εὐφράτη [Ἀπὸ τίς διαφορὲς τῶν πηγῶν γεννιοῦνται ζητήματα μὲ τίς ἀλλεπάλληλες προσπάθειες συνδιαλλαγῆς τοῦ Δαρείου Γενικά, ἔχουμε δυὸ κύριες ἱστοριογραφικὲς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ σαφῶς ἀλληλεπιδρώμενες (βλ. περισσότερο στὸ *Παράρτημα γιὰ τίς πηγές*, καὶ νεώτερα στὸ ἄρθρο *Curtius 31*, τοῦ Schwartz, *RE*, IV, 2, 1884 κ.έ., Kaerst, I, 376, 1, Berve, II, 122, Beloch, III, 1, 637, 1, Kornemann, 115-7, Hamilton, 76-7, Schachermeyr, 222 κ.έ., Goukowsky, 194-5 καὶ 208-10, Bosworth, I, 227 κ.έ., καὶ Atkinson, 277-8)]

488^h Τ' ὅτι ζητάει αὐτὸς, βασιλεὺς παρὰ βασιλέως, ἀποτελεῖ ὁμολογία τοῦ Δαρείου γιὰ ἰσότητα - ποὺ ποτὲ ἄλλοτε δὲ θά παραχωροῦσε ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλέων! [βλ. ὅμως Bosworth, I, 230, ποὺ παραθέτει καὶ παράδειγμα ὅπου προσωφώνεται μὲ τὸν τίτλο τοῦ βασιλιά ὁ Εὐαγόρας τῆς Σαλαμίνας] Ὁ Κούρτιος λέει στὸ IV, 1, 7 *Praecipue eum movit quod Dareus sibi regis titulum, nec eundem Alexandri nomini adscripserat*

489 Ἀρριανός, Β' 14, 2-4. ὅτι Φιλίππῳ τε πρὸς Ἀρτοξέρξην φιλία καὶ ζυμμαχία ἐγένετο καὶ, ἐπειδὴ Ἀρσῆς ὁ υἱὸς Ἀρτοξέρξου ἐβασιλευσεν, ὅτι Φίλιππος ἀδικίας πρῶτος ἐς βασιλέα Ἀρσῆν ἤρξεν οὐδὲν ἄχαρι ἐκ Περσῶν παθῶν Ἐξ οὗ δὲ αὐτὸς βασιλεύει Περσῶν, οὔτε πέμψαι τινα Ἀλέξανδρον παρ' αὐτὸν ἐς βεβαίωσιν τῆς πάλαι οὔσης φιλίας τε καὶ ζυμμαχίας, διαβῆναι τε ζῆν στρατιᾷ ἐς τὴν Ἀσίαν καὶ πολλὰ κακὰ ἐργάσασθαι Πέρσας. Τοῦτον ἔνεκα καταβῆναι αὐτὸς τῆ χώρα ἀμυνῶν καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν πατρῶν ἀνασώσων. Τὴν μὲν δὴ μάχην ὡς θεῶν τῶ ἐδοξεν οὕτω κριθῆναι, αὐ-

Στὸ γράμμα τοῦτο, καὶ στὰ σχετικὰ πού εἶπαν οἱ πρέσβεις τοῦ Δαρείου, ἀπάντησε κι ὁ Ἀλέξανδρος μὲ γράμμα, πού τόστειλε μὲ τὸ Θέρσιππο⁴⁹⁰ - ἀπαγορεύοντάς του ὁμως κάθε προφορική συνεννόηση.

Κ' ἔφυγε λοιπὸν αὐτὸς μὲ τοὺς πέρσες γιὰ τὴν ἔδρα τοῦ βασιλιᾶ τους - καὶ τὸ γράμμα ἔλεγε:

Οἱ πρόγονοί σου μπῆκανε στὴ Μακεδονία, καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, καὶ μᾶς βλάψαν, ἐνῶ ἐμεῖς δὲ σᾶς εἶχαμε πειράξει· κ' ἐγὼ λοιπὸν τώρα ἐπικεφαλῆς ὄλων τῶν Ἑλλήνων μπῆκα στὴν Ἀσία, νὰ τιμωρήσω τοὺς Πέρσες π' ἄρχισαν πρῶτοι. Γιατὶ βοηθήσατε τοὺς Περίνθιους, πού βλάφταν τὸν πατέρα μου· καὶ στὴ Θράκη, πού κυβερνοῦσαμ' ἐμεῖς, ἔστειλ' ὁ Ὠχος στρατὸ ἐναντίον μας· κι ὁ πατέρας μου δολοφονήθηκε ἀπὸ βαλοῦς δικούς σας - καθὼς οἱ ἴδιοι ἐσεῖς μάλιστα κομπάσατε σὲ γράμματά σας πρὸς ὄλους· κ' ἐσὺ μὲ τὸ Βαγῶα σκότωσες τὸν Ἀρσῆ κι ἄρπαξες τὴν ἀρχὴ ὄχι δίκαια, κι οὔτε βέβαια κατὰ τὸ νόμο τῶν Περσῶν, παρ' ἀδικῶντας τους· καὶ γιὰ μένα στοὺς Ἑλληνες στέλνεις γράμματα ὄχι φιλικά, παραγέλνοντας νὰ μὲ πολεμᾶν, καὶ λεφτὰ στέλνεις στοὺς Λακεδαιμόνιους καὶ σ' ἄλλους ἔλληνες· καὶ καμμιά πόλη βέβαια δὲν τὰ δέχτηκε, οἱ Σπαρτιᾶτες ὁμως ναί· καὶ μ' ὅσα ἔστειλες λοιπὸν ἐσὺ ἐξαγοράσανε τοὺς φίλους μου καὶ πῆγαν ν' ἀνατινάζουν τὴν εἰρήνην πούφερα στὴν Ἑλλάδα. Γιὰ ὄλ' αὐτὰ κινοῦμ' ἐναντίον σου, πού πρῶτος πάντως ἄρχισες. Κι ἀφοῦ νίκησα τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς σατράπες σου, νίκησα τώρα κ' ἐσένα καὶ τὴ στρατιά σου καὶ κατέχω πιά τὴ χώρα σου, πού μοῦ ἔδωσαν οἱ θεοί, ἔχοντας μαζί μου κι ὅσους παρατάχτηκαν μὲ σένα καὶ μετὰ τὴ μάχη γύρεψαν καταφύγιο σ' ἐμένα, καὶ πολεμᾶνε πιά μαζί μου, μὲ τὴ θέλησή τους, ὄχι καταναγκαστικά. Σ' ἐμένα λοιπὸν σὰν κυρίαρχο τῆς Ἀσίας ἔλ' ἂν θές. Ἡ, κι ἂν φοβᾶσαι μπὰς κ' ἔτσι ἐρχόμενος πάθης τάχα τίποτ' ἀπρεπο ἀπὸ μένα, στείλε πρῶτα κάποιους δικούς σου νὰ κάνουν τίς σχετικὲς συνεννοήσεις. Κι ὅταν φτάσης σ' ἐμένα, τὴ μάνα καὶ τὴ γυναῖκα σου καὶ τὰ παιδιά σου κι ὅ,τι ἄλλο θές γύρεψέ μου νὰ σοῦ δώσω· κι ὅ,τι μὲ πείσης, δικό σου θάναι. Κι ἄλλοτε, ὅταν ἀπευθύνεσαι σ' ἐμένα, στὸ βασιλιᾶ τῆς

τὸς δὲ βασιλεὺς παρὰ βασιλέως γυναῖκά τε τὴν αὐτοῦ αἰτεῖν καὶ μητέρα καὶ παῖδας τοὺς ἄλόντας, καὶ φιλίαν ἐθέλειν ποιήσασθαι πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ ζύμμαχος εἶναι Ἀλεξάνδρῳ καὶ ὑπὲρ τούτων πέμπειν ἡξίου Ἀλέξανδρον παρ' αὐτὸν ξὺν Μενίσκῳ τε καὶ Ἀρσίμῳ τοῖς ἀγγέλοις τοῖς ἐκ Περσῶν ἦκουσι τοὺς τὰ πιστὰ ληγομένους τε καὶ ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου δόσοντας

490^H· Ο Θέρσιππος αὐτὸς [Berne, ἀρ. 368] θὰ πρέπει νάναί τοῦ ψηφίσματος τῶν Νασιωτῶν, τὸ 320 περίπου τῶν [τοῖς βασ]ιλήσει φίλος καὶ τοῖς στρατο[άγοισι] καὶ τοῖς ἄλλοισι Μακεδόνεσσι (CIG, II, ἀρ 2166c *Addenda*, σ 1024) [Droysen, II, 2, *Beilage 3, Ehrendekret der Nasioten für Thersippos*, 374-6, Δρούσεν-Πανταζίδης Β', *Παράρτημα Γ΄ Ψήφισμα τῶν Νασιωτῶν ὑπὲρ τοῦ Θερσίππου*, 751-4, IG, XII, 2, ἀρ 645, OGIS, ἀρ 4]

Ἀσίας νὰ μὴν ξεχνᾶς πὼς ἀπευθύνεσαι· ὄχι νὰ μοῦ γράφῃς ὅτι, τίς, σὰ νάμαστ' ἴσοι, παρὰ σὰ στὸν κύριο πράγματι τῶν δικῶν σου ὄλων λέγε ἂν ἔχῃς ἀνάγκη κάτι - ἀλλιῶς βρῖσκω πὼς μὲ προσβάλλεις. Κι ὅσο γιὰ τὴ βασιλεία — ἂν ἔχῃς ἀντίρρηση — κοίτα βρὲς καὶ παραπέρα τὸ κουράγιο ν' ἀγωνιστῆς γιὰ δαύτην, κι ὄχι νὰ φεύγῃς. Γιατί ἐγὼ θάρθω καταπάνω σου, ὅπου καὶ νάσαι!..⁴⁹¹

Ἄν τὸ γράμμα τοῦτο γράφτηκε ὅπως μᾶς παραδίνεται,⁴⁹² φανερὸ πὼς δὲν ἀπευθυνόταν βέβαια στὸν προσωπικὸ ἀποδέκτη του μονάχα, παρὰ — σὰν καθολικὸ διάγγελμα τοῦ νικητῆ τῆς Ἰσσοῦ — καὶ στοὺς λαοὺς ὄλους τῆς Ἀσίας, καὶ στοὺς Ἕλληνες βέβαια...

Καὶ στοὺς Ἕλληνες, βεβαιότατα!.. Γιατί ὁ περσικὸς στόλος ἐκεῖ τριγύρναε πάντα, στὸ Αἰγαῖο ἀκόμα, κ' ἡ βαρειὰ σκιά του δούλευε τὸν ἀναβρασμὸ σταθερὰ στὶς ἑλληνικὲς πολιτείες· μιὰ νίκη αὐτοῦ κάπου, μιὰ τολμηρὴ ἀπόβαση στὸν Ἴσθμό, ἢ στὴν Εὐβοία, θάτανε σπῖθα πού ἴφτανε γιὰ τὴν ἀνάφλεξη τῶν Ἑλλήνων - καὶ θάχε τρομερὲς συνέπειες κ' ἡ Μακεδονία ἢ ἴδια θάμπαινε σὲ φοβεροὺς κινδύνους. Αὐτὴ ἴταν φαί-

491 Ἄρριανός, Β' 14, 4 *Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς οὐδὲν προηδικημένοι ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμῶν κατασταθεὶς καὶ τιμωρησασθαι βουλόμενος Πέρσας διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπαρξάντων ὑμῶν. Καὶ γὰρ Περινθίους ἐβοηθήσατε, οἱ τὸν ἐμὸν πατέρα ἠδίκουν, καὶ εἰς Θράκην, ἧς ἡμεῖς ἤρχομεν, δύναμιν ἐπεμψεν Ὀχρος. Τοῦ δὲ πατρὸς ἀποθανόντος ὑπὸ τῶν ἐπιβουλευσάντων, οὗς ὑμεῖς συνετάξατε, ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἅπαντας ἐκομπάσατε, καὶ Ἀρσῆν, ἀποκτείναντός σου μετὰ Βαγῶου, καὶ τὴν ἀρχὴν κατασχόντος οὐ δικαίως οὐδὲ κατὰ τὸν Περσῶν νόμον, ἀλλὰ ἀδικοῦντος Πέρσας, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας γράμματα οὐκ ἐπιτήδεια διαπέμποντος, ὅπως πρὸς με πολεμῶσι, καὶ χρήματα ἀποστέλλοντος πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ ἄλλους τινὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν μὲν ἄλλων πόλειον οὐδεμιᾶς δεχομένης, Λακεδαιμονίον δὲ λαβόντων, καὶ τῶν παρὰ σοῦ πεμφθέντων τοὺς ἐμοὺς φίλους διαφθειράντων καὶ τὴν εἰρήνην, ἣν τοῖς Ἕλλησι κατεσκεύασα, διαλύειν ἐπιχειρούντων, ἐστράτευσα ἐπὶ σὲ ὑπάρξαντος σοῦ τῆς ἐχθρας. Ἐπεὶ δὲ μάχῃ νενίκηκα πρότερον μὲν τοὺς σοὺς στρατηγούς καὶ σατράπας, νῦν δὲ σὲ καὶ τὴν μετὰ σοῦ δύναμιν, καὶ τὴν χώραν ἔχω τῶν θεῶν μοι δόντων, ὅσοι τῶν μετὰ σοῦ παραταξαμένων μὴ ἐν τῇ μάχῃ ἀπέθανον, ἀλλὰ παρ' ἐμὲ κατέφυγον, τούτων ἐπιμέλομαι καὶ οὐκ ἄκοντες παρ' ἐμοὶ εἰσιν, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐκόντες ζοστρατεύονται μετ' ἐμοῦ. Ὡς οὖν ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου ὄντος ἦκε πρὸς ἐμέ. Εἰ δὲ φοβῆ μὴ ἐλθῶν πάθῃς τι ἐξ ἐμοῦ ἄχαρι, πέμπε τινὰς τῶν φίλων τὰ πιστὰ ληψομένους. Ἐλθῶν δὲ πρὸς με τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις αἶτει καὶ λάμβανε. Ὅτι γὰρ ἂν πείθῃς ἐμὲ ἔσται σοι. Καὶ τοῦ λοιποῦ ὅταν πέμπῃς παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας πέμπε, μηδὲ [ᾧ] ἐξ ἴσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρῶ ὄντι πάντων τῶν σῶν φράζε εἰ του δέῃ εἰ δὲ μὴ, ἐγὼ βουλεύσομαι περὶ σοῦ ὡς ἀδικοῦντος. Εἰ δ' ἀντιλέγεις περὶ τῆς βασιλείας, ὑπομείνας ἔτι ἀγώνισαι περὶ αὐτῆς καὶ μὴ φεύγε, ὡς ἐγὼ ἐπὶ σὲ πορεύομαι οὐ ἂν ἦς.*

492 Τὸ ἴδιο γράμμα θὰ πρέπει νάχε ὑπόψη του καὶ νὰ ἐπεξεργάστηκε ὁ Κούρτιος, IV, 1, 10. Νομίζω δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀμφισβητηθῇ ἡ γνησιότητά του. Κι ὁ χαρακτήρας εὐρύτερου διαγγέλματος πούχε, ἐξηγεῖ ἴσως καὶ τ' ὅτι διασώθηκε.

νεται κ' ή αίτία πού ό 'Αλέξανδρος τόσο άργά ξεκίνησε άπ' τó Γόρδιο· γιατί άπό κεί μπορούσε, άν χρειαζόταν, σ' όχι παραπάνω άπό 15 μέρες, νά βρεθῆ στόν 'Ελλάσποντο πάλι· και μονάχα ίσως ή είδηση πώς φύγαν οί Έλληνες εκείνοι μισθοφόροι για τήν Τρίπολη θά τόν έπεισε νά ξεκινήσει, γιατί τó στρατιωτικό του μάτι τώρα θάβλεπε σάν άπλή επίδειξη, παραπέρα, τίς κινήσεις του περσικού στόλου, πού του λείπανε πιά κι όσες τριήρεις βρίσκονταν στήν άκτή τῆς Φοινίκης.

Οί άντιμακεδονικοί όμως έλλαδικοί φιλελεύθεροι κάθε άλλο παρά όμοια βλέπαν τά πράγματα· και τί θάρρος θά πήραν, όταν ό 'Ηγέλοχος, ταραγμένος άπ' τήν παράτολμη άποφασιστικότητα τών 'Αθηναίων νά βγάλουν άξαρνα στή θάλασσα 100 άπειλητικές τριήρεις τους, άφησε τά καράβια, πού τούς κράταγε στόν 'Ελλάσποντο, έλεύθερα· και πόσο πάλι θά φούντωσαν οί έλπίδες τους, όταν αναγκάστηκε ή μακεδονική φρουρά στή Μυτιλήνη νά συνθηκολογήσει, και τó νησί ξαναεντάχτηκε στή σφαίρα τῆς «άνταλκίδειας» ειρήνης, μα κι όταν ή Τένεδος επίσης υποχρεώθηκε νά σπάσει τή συνθήκη με τόν 'Αλέξανδρο και τόν έλλαδικό συνασπισμό του, ξαναγυρνώντας κι αύτή στήν ίδια ειρήνη, πού τή θεωρούσαν μόνη «σωτήρια» τάξη στήν 'Ελλάδα και στο πνεύμα τών ανεξαρτησιακών-αυτονομιστικών διακηρύξεών της σχεδιάζανε τήν κατάλυση τῆς «άποτρόπαιας» εκείνης Κορινθιακῆς Συμμαχίας· και τότε άκούστηκε άνοιχτά άπ' τó αθηναϊκό βῆμα νά γίνη ρήξη με τόν 'Αλέξανδρο, γιατί, καθώς είπ' ένας ρήτορας, στις συνθήκες γράφει κιόλας «*α ν θέλουμε*» μπαίνουμε στήν κοινήν ειρήνη· και τó «*α ν θέλουμε*» καλύπτει βέβαια και τ' αντίθετο!..⁴⁹³

'Αλλ' ό περσικός στόλος παρά τή μικρήν εκείνην ἤττα του Δατά-

493 [Δημοσθένης], *Περί τών πρós 'Αλέξανδρον συνθηκῶν*, 30. Και γάρ *επι προσέγγραπται <έν> ταῖς συνθήκαις, «δάν βουλόμεθα τῆς κοινῆς ειρήνης μετέχειν» τó δ' «έάν βουλόμεθα»* ἐστίν ἄμα και τούναντιον. Terminus post quem για τή χρονολογία γραφῆς του λόγου αύτου άποτελεῖ ή άπόλυση τών αθηναϊκῶν πλοίων άπό τόν 'Ηγέλοχο (δ π , 20) και τó διώξιμο τών τυράννων τῆς Έρεσοῦ και τῆς 'Αντισσας άπ' τόν 'Αλέξανδρο (δ.π , 7)· ή λέξη *έκβαλεῖν* δέν σημαίνει πώς δέν εἶχαν ξαναγυρίσει και πάλι στις πόλεις οί παραπάνω τυράννοι. Οί πρέσβεις πρós τó *Μέγα Βασιλέα*, πού λίγο άργότερα, στή Δαμασκό, πέφτουν στα χέρια του Παρμενίωνα (ό 'Ιφικράτης, γιδς του γνωστού 'Ιφικράτη, οί θηβαῖοι Θεσσαλίσκος και Διονυσόδωρος, κι ό σπαρτιάτης Εύθυκλῆς) στάλθηκαν — όπως βγαίνει άπ' τήν άκριβῆ έρευνα τών πραγμάτων — όχι κατά τή θηβαϊκή επανάσταση του 335, παρά τόν ίδιον αύτό χρόνο (333), γιατί ό 'Αλέξανδρος συγχωρεῖ τούς θηβαίους με τήν αίτιολογία τῆς *ἠνδραποδισμένης* [] *πατρίδος* "Όσα κάνουν οί Μακεδόνες στή Θήβα πρὶν άπ' τó 335, μετά τή μάχη τῆς Χαιρώνειας, δέν ἦταν άνδραποδισμός. Κ' έπειτα, τί νόημα θάχε νά σταλῆ ό 'Ιφικράτης τó 335 στο *Μέγα Βασιλέα*, πού άπό μόνος του τότε προσφερόταν στους 'Αθηναίους, Και πώς, άν εἶχε σταλῆ επίσημα άπό τήν 'Αθήνα, μπορούσε νά μένη στήν περσικὴν αύλή πάνω άπό δυό χρόνια, ενώ οί 'Αθηναῖοι άνανέωσαν τήν ειρήνη με τόν 'Αλέξανδρο;

μη κυριαρχούσε στὸ Αἰγαῖο, κ' οἱ Πέρσες ναύαρχοι στείλαν μιὰ μοῖρα, ὑπὸ τὸν Ἀριστομένη, στὸν Ἑλλήσποντο, γιὰ νὰ κυριέψῃ τὰ παράλια του,⁴⁹⁴ ἐνῶ αὐτοὶ λεηλατῶντας τὶς ἰωνικὲς ἀκτὲς φτάσαν στὴ Χίο, δὲν κάλυψαν ὅμως κιόλας τὴ σπουδαιότατη θέση τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ὅπου κρατοῦσ' ἀκόμα ὁ Ὀροντοβάτης τὸ ἐπιθαλάσσιό της φρούριο, μὲ συνέπεια νὰ πέσῃ ἐντέλει (κι ὁ Ἀλέξανδρος τόμαθε ὅταν βρισκόταν στοὺς Σόλους). Χάνοντας οἱ Πέρσες τόσους ἄντρες θ' ἀναγκάστηκαν βέβαια νὰ ἐγκαταλείψουν κι ὅσα μέρη κρατοῦσαν στὴ Μικρασία· στὴν ἐξουσία τους ὅμως ἀπόμειναν τὰ νησιά Κῶς, Ρόδος, Κάλυμνα κ' ἡ εἴσοδος στὸν κόλπο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ.⁴⁹⁵ καὶ χρωστιόταν τοῦτο σ' ὅτ' εἶχε μαθευτῆ πὼς ἀνέβαινε κιόλας ὁ Δαρεῖος τὸν Εὐφράτη, μὲ στρατιὰ ὅπου οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι μονάχα ἦταν ὅσ' ὀλάκερο τὸ πεζικὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου, κ' οἱ ἵππεῖς πολὺ περισσότεροι ἀπ' τοὺς δικούς του.

Δὲν προκύπτει ἀπ' τὶς πηγὲς ξεκάθαρα τί προκάλεσε τὴν ἐπόμενη ἐνέργεια τῶν περσῶν ναυάρχων, ἂν δηλαδὴ τ' ὅτι ὁ Ἡγέλοχος συγκρότησε, κατὰ διαταγὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου, νέο στόλο στὸν Ἑλλήσποντο καὶ χτύπησε μὲ δαῦτον τὴ μοῖρα κείνη τοῦ Ἀριστομένη, ξαναπαίρνοντας καὶ τὴν Τένεδο,⁴⁹⁶ ἢ τ' ὅτι μαζὶ μὲ τὴν ἤττα ποὺ πρόβλεπαν τῆς μακεδονικῆς στρατιᾶς ἐπιδιώκων καὶ γενικὴν ἀνάφλεξη στὴν Ἑλλάδα. Πάντως, βάλανε φρουρὰ στὴ Χίο, ἄφησαν καὶ κάποιες τριήρεις στὴν

494 Αὐτὰ τὰ λέει μονάχα ὁ Κούρτιος, IV, 1, 36.

495^ε Ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Β' 13, 4· τινὰς τῶν νεῶν ἐς Κῶ καὶ Ἀλικαρνασσὸν ἔστειλαν, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰκάσῃ πὼς ἐνῶ γίνονταν αὐτὰ — λίγο πρὶν ξεκινήσῃ ὁ στόλος γιὰ τὴ Σίφνο — ὁ Ὀροντοβάτης δὲν εἶχε ἀκόμα ἠττηθῆ Ἀλλὰ στὸ Β' 13, 6 — ἀφοῦ ἔχει πιά μαθευτῆ στὸ στόλο ἡ ἤττα τῆς Ἴσσοῦ, κι ἀρκετὰ μετὰ — λέει πὼς κι ὁ Ἅγις ἐς Ἀλικαρνασσὸν παρ' Αὐτοφραδάτην ἀφίκετο τοῦτο ἢ λάθος εἶναι ἢ σημαίνει πὼς ὁ Αὐτοφραδάτης βρισκόταν ἀκόμα στὸν κόλπο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ [Πιθανώτερο φαίνεται πὼς οἱ Μακεδόνες νίκησαν μὲν — καθὼς ἔμαθ' ὁ Ἀλέξανδρος στοὺς Σόλους (Ἀρριανός, Β' 5, 7) — τὸν Ὀροντοβάτη, ὅς τὴν τε ἄκραν κτῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἐφύλασσε καὶ Μύνδον καὶ Καῦνον καὶ Θῆραν καὶ Καλλιόποιν κατεῖχε, δὲν κατάφεραν ὅμως καὶ νὰ πάρουν ὀριστικὰ τὴν Ἀλικαρνασσό, πούμεινε ναυτικὴ βάση τῶν Περσῶν στὸ Αἰγαῖο. Εἶν' ἀδικαιολόγητο νὰ νομιζοῦμε πὼς ὁ Ἀρριανός κάνει λάθος παρακάτω στὴ διήγησή του (Β' 13, 6) ἢ ὅτι ὁ Αὐτοφραδάτης ἔμεινε ἀρόδο ἔξω ἀπὸ λιμάνι ποὺ κράταγαν οἱ Μακεδόνες. Βλ. Bosworth, I, 197 καὶ 223.] Κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 5, 13, καὶ τὴ Μίλητο κρατοῦσε ὁ Ὑδάρνης καὶ μόνο μετὰ τὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ τὴν ξαναπῆρε ὁ Βάλακρος Ἄν πρέπει νὰ τὸ πιστέψῃ κανεὶς, τότε ἡ Μίλητος θὰ παραδόθηκε στὸν περσικὸ στόλο κατὰ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 333. Αὐτὸς ὁ Βάλακρος δὲν μπορεῖ νὰν ἄλλος ἀπ' τὸ γιὸ τοῦ Ἀμύντα, πούγινε στὸ Γόρδιο ἀρχηγὸς τοῦ πεζικοῦ τῶν συμμάχων, στὴ θέση τοῦ Ἀντίγονου (Ἀρριανός, Α' 29, 3), κι ἀρχὲς τοῦ 332 στρατηγὸς στὴν Αἴγυπτο (Γ' 5,5) [Διαφωνεῖ ὁ Berne, ἀρ 203.]

496 Αὐτὸ βγαίνει ἀπ' τὸ Β' 2, 3 τοῦ Ἀρριανοῦ· προσετέτακτο ὑπ' Ἀλεξάνδρου αἰθὺς συναγαγεῖν δυνάμιν ναυτικὴν Ὁ Κούρτιος, IV, 1, 36, τὸν συμπληρώνει

Κῶ καὶ τὴν Ἀλικαρνασσό, καὶ κατάπλευσαν οἱ ἴδιοι μὲ 100 γρήγορες τριήρεις στὴ Σίφνο, ὅπου κατάφτασε κι ὁ βασιλιάς Ἅγις τῶν Σπαρτιατῶν, μὲ μιὰ μονάχα, μὰ καὶ μὲ γενναῖα σχέδια, πού γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν τοὺς γύρευε ὅσο γίνονταν περισσότερα πλοῖα καὶ στρατιῶτες καὶ λεφτά, γιὰ νὰ στρατολογήσῃ κι ἄλλους στὴν Πελοπόννησο. Στὴν Ἀθῆνα ἐξ ἄλλου τὰ μυαλά εἶχαν ξεσηκωθῆ ἢ ἔκαναν πάντως γι' αὐτὸ οἱ φιλελεύθεροι ὅ,τι μπορούσαν, ὅταν — καθὼς λέει 3 χρόνια μετὰ ὁ Αἰσχίνης σὲ λόγο του κατὰ τοῦ Δημοσθένη⁴⁹⁷ — ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἀποκλεισμένος, τάχα, καὶ τοῦ ἔλειπαν τὰ πάντα στὴν Κιλικία, κι ὅπου νά ἔταν, κατὰ τὰ λεγόμενά σου, τὸν τσαλαπάταγε τὸ περσικὸ ἵππικὸ, κ' εἶχαμε πνιγὴ στὴν ἀηδία ὄλ' ἢ πόλῃ ἀπὸ σένα, καὶ τὰ γράμματα κεῖνα πούχες στὰ χέρια σου καὶ περιέφερες, δείχνοντάς με κιόλα σὲ κάποιους, τί «ἐμβρόντητος» τάχα ἤμουνα, καὶ «στενοχωρημένος», καὶ χρυσοκέρατο λέγοντάς με, κ' ἔτοιμο γιὰ σφάζιμο σὰν τὸ μοσχάρι, ἂν πάθαινε τίποτα ὁ Ἀλέξανδρος! Ἀ ν α β ο λ ῆ ὡστὸσο πρότειν' ὁ Δημοσθένης, κ' ἴσως μόν' ὁ Ὑπερείδης κι ὁ Μοιροκλῆς κι ὁ Καλλισθένης συμβούλευαν ἀντίθετα μὲ θέρημ, νὰ συμμαχήσουν μὲ τὸν Ἅγι καὶ νὰ ξεσηκώσουν τίς ἐλληνικὲς πολιτεῖες — πού τὸ σύνθημα μόνο τῆς ἀποστασίας φαίνονταν νὰ περιμένουν — κατὰ τοῦ Ἀντίπατρου καὶ τῆς Μακεδονίας. Καὶ δέν εἶν' ἀνάγκη κιόλας νὰ ἐξεταστῆ ἐδῶ ἂν ὑπῆρχαν καὶ συνδέσεις μὲ τὸν ταμία κεῖνο τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὸν Ἄρπαλο, πού μόλις τότε σκάσει (κι ὄχι μ' ἀδειανὰ χέρια βέβαια) καὶ βρισκόταν τώρα στὰ Μέγαρα!..⁴⁹⁸

Ἄντὶ γιὰ εἶδηση ὁμῶς νίκης πού προσδοκοῦσαν τῶν Περσῶν φτάνει μαντᾶτο ἀνάποδο: πὼς πάει, λέει, συντρίφτηκε ὁ Μεγάλος Βασιλιάς, κ' ἡ στρατιά του ξεπαστρεύτηκε ὀλότελα! Οἱ Ἀθηναῖοι θὰ μπο-

497^P Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 164 Ἄλλ' ἐπειδὴ πάσῃ τῇ δυνάμει Δαρεῖος κατεβέβηκει, ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἦν ἀπειλημένος ἐν Κιλικίᾳ πάντων ἐνδεῆς, ὡς ἔφησθα σύ, αὐτίκα μάλα δ' ἐμελλεν, ὡς ἦν ὁ παρὰ σοῦ λόγος, συμπαιτηθῆσσεσθαι ὑπὸ τῆς Περσικῆς ἵππου — [πρβλ καὶ Ἀρριανό, Β' 6, 5 καταπατήσιν [] τῇ ἵππῳ τῶν Μακεδόνων τὴν στρατιάν] — τὴν δὲ σὴν ἀηδίαν ἢ πόλιν οὐκ ἐχώρει καὶ τὰς ἐπιστολάς ἄς ἐξερτημένους ἐκ τῶν δακτύλων περιήεις, ἐπιδεικνύων τισὶ τὸ ἐμὸν πρόσωπον ὡς ἐκπεπληγμένου καὶ ἀθυμοῦντος, καὶ χρυσοκέρων ἀποκαλῶν καὶ κατεστειφῆται φάσκων εἶ τι πταῖσμα συμβήσεται Ἀλεξάνδρῳ, οὐδ' ἐνταῦθα ἐπραζας οὐδέν, ἀλλ' εἰς τινα καιρὸν ἀνεβάλλου καλλίῳ

498² Ἀρριανός, Γ' 6, 7 Ἡ φυγὴ τοῦ Ἄρπαλου ἐγίνε ὀλίγον [] πρόσθεν τῆς μάχης τῆς ἐν Ἴσοῦ, δηλαδὴ τὸν Ὀκτώβριον περίπου τοῦ 333 Τ' ὅτι ὁ Ταυρίσκος, πού παράσυρε τὸν Ἄρπαλο, ἔφυγε στὴν Ἰταλία, στὸν Ἀλέξανδρο τὸ μολοσσό, εἰν' ἀσφαλὲς τεκμήριο γιὰ τὴ χρονολόγησιν τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς τοῦ ἡπειρωτῆ βασιλιᾶ (Πρβλ Ἀριστοτέλη, Δικαιώματα ἐλληνίδων πόλεων [Rose, Fragmenta, ἀπόσπ. 614] Ἀλέξανδρος ὁ Μολοσσὸς ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον, Ταραντίνων αὐτὸν μεταπεμφαμένον ἐπὶ τὸν πρὸς τοὺς βαρβάρους πόλεμον Δυστυχῶς ὁ Ἀμμώνιος, πού σώζει τὸ ἀπόσπασμα, δὲ λέει καὶ π ο ι ο εἶναι τὸ παράλληλο γεγονός)

ροῦσαν νὰ εὐχαριστοῦνε τοὺς θεοὺς, ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμα προχωρήσει σὲ τίποτα τὸ καταναγκαστικό τους παραπέρα - κ' οἱ πέρσες ναύαρχοι βιάστηκαν νὰ προλάβουν ὅ,τι μπορούσ' ἀκόμα νὰ σωθῆ: ὁ Φαρνάβαζος πῆγε μὲ 12 τριῆρεις καὶ 1500 μισθοφόρους στὴ Χίο, ποὺ ἔπρεπε νὰ φοβᾶτ' ἀποστασία τῆς· ὁ Αὐτοφραδάτης μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στόλου καὶ τὰ καράβια τῆς Τύρου ὑπὸ τὸ βασιλιά τῆς Ἀζέλμικο κατὰ πλευσε στὴν Ἀλικαρνασσό· καὶ στὸν Ἅγι, ἀντὶ γιὰ τὰ πολλὰ ἐκεῖνα ποὺ γύρευε, τοῦ δῶσανε 10 τριῆρεις μοναχὰ καὶ 30 τάλαντα, κι αὐτὸς τάστειλ' ὄλα, καράβια καὶ λεφτά, στὸν ἀδερφό του τὸν Ἀγησίλαο, στὸ Ταίναρο, μὲ τὴν παραγγελία νὰ ξοφλήσῃ ὅλους τοὺς μισθοὺς τῶν ναυτῶν κ' ὕστερα νὰ πάῃ γρήγορα στὴν Κρήτη, νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ μὲ τὸ μέρος τους, ἐνῶ ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ἔμεινε λίγο στὶς Κυκλάδες, ἀκολούθησε τὸν Αὐτοφραδάτη στὴν Ἀλικαρνασσό. Κι ὅσο γιὰ ναυτικές πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, οὔτε σκέψη πιά - μιὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος φάνηκε σὲ λίγο πῶς δὲν ἔφευγε γιὰ τὸν Εὐφράτη, κ' οἱ μὲν φοινικικὲς μοῖρες τὸν καιρὸ πιά μόνο περίμεναν καὶ θάβαζαν πλώρη γιὰ τὴν πατρίδα τους, πούχε κιόλας ἀναγκαστῆ νὰ παραδοθῆ στοὺς Μακεδόνες, ἐνῶ κ' οἱ κύπριοι βασιλιάδες βρῖσκαν πῶς ἔπρεπε ν' ἀνησυχοῦν γιὰ τὸ νησί τους, ἂν τὰ φοινικικὰ παράλια καταλαμβάνονταν ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο.

Τὰ νεώτερα χρόνια θεωρήθηκε πολὺ παράξενο, κ' ἐνδειξὴ ἀπουσίας «σχεδίου», τ' ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὕστερ' ἀπ' τὴ νίκη του στὴν Ἴσσο δὲν ὠλοκλήρωσε τὴν καταδίωξη τῶν Περσῶν καὶ δὲ διάβηκε τὸν Εὐφράτη, νὰ τελειώσῃ μὲ τὴν περσικὴν ἐπικράτεια· ἀλλὰ μὲ τὴ ράχη του ἀνοιχτῆ ἔτσι ὀλότελα θάταν ἡλίθιο κάτι τέτοιο, ἀναποτελεσματικὸ κ' ἐπικίνδuno. Ἡ ἐκστρατεία ἐκεῖνη τῶν ἐλλήνων μισθοφόρων στὸ Πηλοῦσιο μπορούσε νὰ τοῦ διδάξῃ πῶς ἔπρεπε νάχη τὴν Αἴγυπτο, ἂν ἤθελε στέρεα βάση τῆς πορείας του στὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας· τὸ ἔπαθλο τῆς νίκης τῆς Ἴσσοῦ δὲν ἦταν ἡ Βαβυλωνία καὶ τὰ Σοῦσα, παρὰ ἡ ἀνοιχτῆ πιά μπρὸς του παραλία τῆς Μεσογείου, ὡς τὴν ἔρημη ἀκτὴ τῆς Σύρτης, καὶ προπάντων ἡ Φοινίκη, ὁ πολυδύναμος αὐτὸς ναύσταθμος τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, ποὺ εἴτ' ὑποτασσόμενη εἶτε κι ἀμυνόμενη θ' ἀναγκαζόταν πάντως ν' ἀνακαλέσῃ ἀπ' τὶς ἐλληνικὲς θάλασσες τὸ στόλο τῆς, κ' ἔτσι θ' ἀνακόπτονταν κι ὅσα ξεκίνησ' ἡ Σπάρτη, ἀφοῦ δὲ θὰ ὑποστηρίζονταν τῶρ ἀπ' τὴν Περσία· μὰ καὶ μὲ τὴν κατάληψη, τέλος, τῆς Αἴγυπτου, ποὺ τίποτα πιά οὐσιαστικὰ δὲ μπορούσε νὰ τὴν ἐμποδίσει, ἡ βάση τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Μεγαλέξαντρου ἔπαιρνε ὅλο τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος ποὺ χρειαζόταν γιὰ τὴ μεγάλη ἐκστρατεία στὰ παραμέσα τῆς Ἀνατολῆς.

Στὰ πράγματα, λοιπὸν, ὅπως ἐξ ἀντικειμένου εἶχαν διαμορφωθῆ, κι ὄχι σὲ σχέδια ἐξωπραγματικὰ, ἔπρεπε στέρεα ν' ἀνταποκρίνονται κ'

οί περαιτέρω πολεμικοί χειρισμοί. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τὸν Παρμενίωνα, μὲ τὸ θεσσαλικὸ ἵππικὸ καὶ ἄλλες μονάδες, ἀπ' τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀρόντη στὴ Δαμασκὸ, τὴν πρωτεύουσα τῆς Κοίλης Συρίας, ὅπου ἀπ' τοὺς Σάωχους εἶχε στείλει ὁ Δαρεῖος τὸ πολεμικὸ ταμεῖο του, τὶς στρατιωτικὲς ἀποσκευές, ὅλα τὰ σχετικὰ τῆς πολυτελέστατης διαίτας του, μαζί μὲ τὶς γυναῖκες, τὰ παιδιά καὶ τὰ πολῦτιμα τῶν μεγιστάνων του. Ἡ προδοσία τοῦ σατράπη τῆς Συρίας, ποὺ προσποιήθηκε πὼς ἤθελε νὰ φύγη δῆθεν μὲ τοὺς θησαυροὺς, τὶς εὐγενεῖς περσίδες, καὶ τὰ παιδιά, ἔκανε νὰ πέσουν ὅλ' αὐτά, κ' οἱ πόλεις συνάμα τῆς Συρίας, στὰ χέρια τοῦ Παρμενίωνα. Τὰ λάφυρα ὑπῆρξαν ἀμύθητα· καὶ ἀνάμεσα σὲ πολλὲς χιλιάδες αἰχμάλωτους⁴⁹⁹ πιάστηκαν κ' οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι πρέσβεις ποὺ ἔχανε φτάσει ἀπ' τὴν Ἀθήνα, τὴ Σπάρτη καὶ τὴ Θῆβα, στὸ Δαρεῖο πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ. Ὄταν λοιπὸν πῆρε τὴν ἀναφορὰ τοῦ Παρμενίωνα γιὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ σταλοῦν ὅλοι πίσω, αἰχμάλωτοι καὶ λάφυρα, στὴ Δαμασκὸ, μὰ οἱ Ἕλληνες πρέσβεις στὸν ἴδιον ἀμέσως. Τοὺς δυὸ θηβαίους τοὺς ἀπόλυσε, χωρὶς τίποτ' ἄλλο, συγχωρῶντας τους ποὺ σὰν πατριῶτες, μὲ καταστραμμένη ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες τὴν πατρίδα τους, εἶχαν ἀντιδράσει — πέρα ποὺ ἦταν κ' εὐγενὴς ὁ Θεσσαλίσκος, γιὸς τοῦ Ἰσμηνία, καὶ ὀλυμπιονίκης ὁ Διονυσόδωρος — , ἐνῶ τὸν Ἴφικράτη, γιὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἴφικράτη, σεβόμενος τὸν πατέρα του, θέλοντας ὁμῶς νὰ δείξῃ καὶ κάποιαν ἐπιείκεια στοὺς Ἀθηναίους, τὸν κράτησε κοντὰ του καὶ ξέχωρη ἐκτίμηση τοῦχε. Μονάχα τὸ σπαρτιάτη, τὸν Εὐθυκλῆ, ποὺ κ' ἡ πατρίδα του μόλις εἶχε ἀρχίσει πόλεμο κατὰ τῶν Μακεδόνων, δὲν τὸν ἀπόλυσε· ἀργότερα ὁμῶς, καὶ αὐτόν, σὰν ἐφτιαζαν οἱ σχέσεις καὶ μὲ τὴ Σπάρτη, μετὰ τὶς τελικὲς ἐπιτυχίες τῶν μακεδονικῶν ὀπλων, τὸν ἔστειλε πίσω στὴν πατρίδα του.

Ὅσο βαστοῦσε ἡ ἐπιχείρηση τοῦ Παρμενίωνα στὴ Δαμασκὸ, καταπιάστηκε ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὰ προβλήματα τῆς Κιλικίας, ποὺ λίγα μὰ χαρακτηριστικὰ ξέρουμε γιὰ δαῦτα. Ἡ στρατιωτικὴ τῆς σημασίας ἦταν σπουδαιότερη ἀπὸ κάθε ἄλλης περιοχῆς, καθὼς τὴν περιζῶνανε

499 30000 λέει ὁ Κούρτιος· καὶ δὲν εἰν' ἀπίθανο, ἂν δεχτῆ κανεὶς σὰ γνήσιο τὸ ἀπόσπασμα κάποιας ἀναφορᾶς τοῦ Παρμενίωνα στὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ δίνει ὁ Ἀθηναῖος, Π' 607f, καὶ ὅπου γράφει ἕνα μικρὸ μόνο μέρος ἀπ' τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν αἰχμάλωτων: *παλλακίδας ἑβρον μουσουργούς τοῦ βασιλέως τριακοσίας εἴκοσι ἐννέα, ἄνδρας στεφανοπλόκους ἕξ καὶ τεσσαράκοντα, ὀψοποιούς διακοσίους ἑβδομήκοντα ἐπτὰ, χυτρεποῦς εἴκοσι ἐννέα, γαλακτοουργούς τρεῖς καὶ δέκα, ποτηματοποιούς ἐπτακαίδεκα, οἰνοθητὰς ἑβδομήκοντα, μωροποιούς τεσσαράκοντα.* Τὸ πῶς, ἐξ ἄλλου, κατάφερε ὁ Παρμενίων, μὲ τοὺς ἴδιους τοὺς βαστάζους κ' ἡμιονηγούς ἐκεῖνους τῶν Περσῶν νὰ κουβαλήσῃ τὶς πελώριες ἀποσκευές τους, τὸ διηγίεται ὁ Πολύαινος, Δ' 5

γείτονες επικίνδυνοι, κείνες οι ανυπόταχτες πολεμικές φυλές του Ταύρου γι' αυτό κ' έπρεπε να κυβερνιέται από πολύ γερό χέρι. Ο Άλέξανδρος παράδωσε λοιπόν τη διοίκησή της σ' έναν απ' τους *επτά σωματοφύλακες*, τὸ Βάλακρο, γιὸ τοῦ Νικάνορα, καὶ μετὰ τὴν σατραπεία της φαίνεται πὼς τοῦ ἀνάθεσε καὶ τὴν στρατηγία,⁵⁰⁰ γιὰτὶ ἀναφέρονται μετὰ πόλεμοι τοῦ Βάλακρου κατὰ τῶν Ἰσαύρων, ἐνῶ καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀλεξάνδρειων νομισμάτων τοῦ παλιότερου τύπου θεωροῦνται ἀπὸ πολλοὺς κιλικιακῆς κοπῆς.⁵⁰¹

Τῆς Κοίλης Συρίας, π' ἄφησ' ὁ Παρμενίων, σατράπης ἔγιν' ὁ Μένων. Κι ὅσο γιὰ τὴν Φοινίκη, δὲ μπορούσ' ἀκόμα τίποτα νὰ τακτοποιήσῃ ὁ Άλέξανδρος, γιὰτὶ τὸν περίμεναν ἐκεῖ ὄχι καὶ λίγες δυσκολίες. Ἰδιότυπη ἦταν ἡ πολιτικὴ ἔνταξη τῶν φοινικικῶν πόλεων στὴν περσικὴ ἐπικράτεια, προσδιοριζόμενη τόσο ἀπ' τὴν γεωγραφικὴν τοὺς θέση ὅσο καὶ ἀπ' τὶς εἰδικές τοὺς προϋποθέσεις. Δυνατὲς ἀπὸ αἰῶνες στὴ θάλασσα, δὲν εἶχαν ὡστόσο τὴν σχεδὸν ἀπαραίτητη γιὰ ναυτικὲς δυνάμεις καθαυτὸ νησιωτικὴ συνθήκη ἐδάφους, διὸ κ' ἦταν ἔρμαιες διαδοχικὰ τῶν ἐκάστοτε κυρίαρχων τῆς ἄμεσης ἀσιατικῆς ἐνδοχώρας: Ἀσσύριων, Βαβυλωνίων, Περσῶν· καθὼς ὅμως τὶς χωρίζαν κινδύνους ἀπ' τὴν μεσογαία οἱ ψηλὲς ὄροσειρὲς τοῦ Λίβανου, κ' ἦταν καὶ χτισμένες ἐν μέρει σὲ μικρὰ παράλια νησιά, πού δὲν τάχε δὰ καὶ ὀλότελα ἔτσι εὐκόλα καὶ διαρκῶς τοῦ χεριοῦ της ἢ κρατοῦσα ἡπειρωτικὴ δύναμη, κατάφεραν νὰ διατηρήσουν μαζί με τ' ἀρχαῖο τοὺς πολίτευμα καὶ τὴν κάποια τοὺς ἀνεξαρτησία καὶ τόσο κινδύνους ὡστ' οἱ πέρσες βασιλιᾶδες ν' ἀρκεστοῦν σὲ μιὰν ἐπικυριαρχία τοὺς, φτάνει πού μπορούσαν σὲ καιρὸ πολέμου νάχουν καὶ νὰ κινητοποιοῦν τὸν πελώριο φοινικικὸ στόλο, μετὰ τοὺς πολυπείρους ναυτικούς τοὺς. Ἀργότερα, σὰν καταλύθηκε ἡ 1ῃ Ἀθηναϊκὴ ναυτικὴ Συμμαχία, ἀφανίστηκε καὶ ὁ πολὺ επικίνδυνος ἀνταγωνισμὸς στὸ ἐμπόριο μετὰ τὴν δραστηκὴ-ἐπιχειρησιακὴ ἐμβέλεια γενικώτερα τῶν Ἑλλήνων μετὰ ἀπ' τὴν θάλασσα· ἀλλ' ἀκόμα καὶ τὸν καιρὸ τῆς ἀπόλυτης ἀνεξαρτησίας τῶν φοινικικῶν πόλεων, ἡ ἀνάπτυξη καὶ ἡ ἀνθησις τῆς οἰκονομίας τοὺς δὲν ἦταν ὅση ἐπὶ περσικῆς τὰρᾶ κυριαρχίας, πού ἐξασφάλιζε στὸ φοινικικὸ ἐμπόριο πελώρια σφαῖρα πελατείας μετὰ τοὺς πολυάνθρω-

500 Ὁ Ἀρριανός, Β' 12, 2, λέει ἀπλά: *σατράπην ἀποδεικνύει Ὁ Διόδωρος, ΙΗ' 22, 1· ἀποδεικνυμένον στρατηγὸν ἄμα καὶ σατράπην Ὁ ἴδιος λέει πὼς ὁ Βάλακρος ἐτιζώντος Ἀλεξάνδρου σκοτώθηκε πολεμῶντας τοὺς Ἰσαυροὺς*

501² Ὁ L. Muller ἐντάσσει στὴν τάξη II καὶ III τῶν ἀλεξάνδρειων νομίσματα τῆς Μαλλοῦ, τῶν Σόλων, τῆς Ναγίδου κ.ἄ. Εἶναι γνωστὸ πόσα πολλὰ κόπηκαν ἐπὶ Περσῶν στὴν Κιλικία καὶ πολλὰ σατραπικὰ Σ' αὐτά, μ' ἐπιγραφές. *ΣΟΛΙΚΟΝ* [Head, *HN*², 728], *ΤΕΡΣΙΚΟΝ* [*HN*², 729-32], *ΝΑΓΙΔΙΚΟΝ* [*HN*², 725-6], προστέθηκε μετὰ καὶ *ΙΣΣΙΚΟΝ*, τῆς Ἰσοῦ (Τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου Βλ ν Sallet, *Numism Zeitschr*, 1876, IV, 145 [*HN*², 722])

πους εκείνους λαούς τῆς ἀσιατικῆς ἐνδοχώρας· κ' ἐνῶ λοιπὸν ὅλων τῶν ἄλλων τόπων ποὺ κατακτήθηκαν ἀπ' τοὺς Πέρσες οἱ λαϊκοὶ πολιτισμοὶ ξέπεσαν, ἢ κι ὀλότρελα ἔσβησαν, στὴ Φοινίκη τὸ πανάρχαιο ἐμπορικὸ πνεῦμα κι ἄντεξε κι ἀναπτύχτηκε, μὲ τὸ εἶδος ἐλευθερίας ποὺ ἀπαιτεῖ ἀνεμπόδιστη ἄσκησι τῆς οἰκονομικῆς συναλλαγῆς.

Προσπάθησαν κ' οἱ Φοίνικες ν' ἀποσπαστοῦν ἀπ' τὴν ἐξουσία τοῦ *Μεγάλου Βασιλιᾶ*, ἀλλ' ἂν παρὰ τὴ χαλάρωσι τῆς περσικῆς δυνάμεως δὲν τὸ κατάφεραν, εἶναι γιὰτι δὲ βοηθοῦσε τὸ ἐσωτερικὸ τους πολιτεύμα καὶ δὲ συντελοῦσαν τὰ τόσο ἀντιτιθέμενα συμφέροντα τῶν ἀνταγωνιζόμενων πόλεων τους· ἔτσι, ὅταν ἡ Σιδῶν ἐπὶ Ὠχου κάλεσε τίς ἄλλες δυὸ ἡγεμονεύουσες πόλεις τῆς ὁμοσπονδίας νὰ ξεσηκωθοῦν κι αὐτές, τῆς ὑποσχέθηκαν μὲν βοήθεια, πλὴν τίποτα δὲν ἔκαναν, περιμένοντας νὰ δοῦν τ' ἀποτέλεσμα, ποὺ ἂν ἦταν θετικὸ θὰ τίς ἐλευθέρων' ἐπίσης, ἐνῶ ἀπ' τίς ζημιές της θάβγαине πάντως ὠφελημένο τὸ δικὸ τους ἐμπόριο. Νικηθῆκε λοιπὸν ἡ Σιδῶν, κἀηκε ὅλη, ἔχασε τ' ἀρχαῖο της πολιτεύμα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία της, ὁπότε μπῆκ' ἡ Βύβλος ἴσως ἀντ' αὐτῆς στὸ ὁμοσπονδιακὸ συμβούλιο τῆς Τρίπολης, ἢ ὀπωσδήποτε δυνάμωσε τόσο, ποὺ ἔπαιζ' ἔκτοτε κάποιον ρόλο δίπλα στὴν Ἀραδο καὶ τὴν Τύρο.

Οἱ 9 πόλεις τῆς Κύπρου, στὴν ἴδια πολιτικὴ σχέση ποὺ κ' οἱ φοινικῆς μὲ τὴν περσικὴ ἐπικράτεια, ἐξαιτίας ὁμως τῆς ἐλληνικῆς ἐν μέρει καταγωγῆς τους, καὶ τῆς εὐνοικιώτερης τους θέσης (σὲ νησί), πιὸ διψαλέες γιὰ ἐλευθερία, ἐπαναστάτησαν μαζὶ μὲ τὴ Σιδῶνα, ὑπὸ τὸ βασιλιὰ τῆς Σαλαμίνας, τὸν Πνυταγόρα· ἀλλ' ἐπὶ Εὐαγόρα, τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ Πνυταγόρα, σὰν ἔπεσ' ἡ Σιδῶν, ξαναὑποτάχτηκαν· κι ἂν ξαναπῆρε σὲ λίγο τὴν ἐξουσία στὴ Σαλαμίνα ὁ Πνυταγόρας, πάντως μὲ τὸν ὄρο τῆς ἀπόλυτης ὑπακοῆς στὴν περσικὴ ἀρχὴ ἔγινε, καὶ μόνο μὲ τὴν πιστὴ τήρησή του κατάφερε πάλι αὐτὸς νάναί σὰν καὶ πρῶτος ἀπ' τοὺς *μικροβασιλιᾶδες* τοῦ νησιοῦ.

20 χρόνια εἶχαν περάσει ἀπ' τὴν ἐπανάστασι ἐκεῖνη ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἄρχισε τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῆς Περσίας. Τὰ πλοῖα τῶν Φοινικῶν ὑπὸ τοὺς *βασιλιᾶδες* τους, τῆς Τύρου ὑπὸ τὸν Ἀζέμιλκο, τῶν Ἀράδιων ὑπὸ τὸ Γηρόστρατο, τῆς Βύβλου ὑπὸ τὸν Ἐνυλο καὶ, μαζὶ μ' αὐτά, τῆς Σιδῶνας⁵⁰² καὶ τῆς Κύπρου, ὑπὸ τὸν Πνυταγόρα καὶ τοὺς

502^ε Αὐτὰ λέει ὁ Ἀρριανός, Β' 20, 1 καὶ 13, 7, ποὺ κατ' αὐτὸν ὁ Γηρόστρατος ἦταν γιὸς τοῦ Στράτωνα Ὁ Κούρτιος, IV, 1, 15, ἀναφέρει κάποιον Στράτωνα βασιλιὰ τὰ χρόνια κεῖνα στὴ Σιδῶνα, κι ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 47, στὴν Τύρο· ἀλλὰ κάνουν λάθος Κατὰ τὸν Ἱερώνυμο (βλ. Perizonius, στὸν Αἰλιανό, *Ποικίλη Ἱστορία*, Ζ' 2) Στράτων λέγετ' ὁ προκάτοχος τοῦ βασιλιᾶ Τέννη τῆς Σιδῶνας, ποὺ ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ Ὠχου τὸ ἴδιο καὶ στὸ Θεόπομπο (ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, ΙΒ' 531a-d [Jacoby, FGrH, ἀπόσιπ 114]), καὶ στὴν ἀττικὴ ἐπιγραφή CIA, II, ἀρ 86 [IG², II, ἀρ 141, Hicks-Hill, ἀρ 111, Ditt, *Syll*³, ἀρ 185 Προσοχὴ ὁμως· στὸ Β' 13,

ἄλλους βασιλιᾶδες της, εἶχαν καταπλεύσει, καθὼς διάταξε ὁ Μεγάλος Βασιλιάς τῶν Περσῶν, στὰ ἑλληνικὰ νερά κ' εἶχαν πολεμήσει ἐκεῖ, χωρὶς μεγάλες ἐπιτυχίες βέβαια, ἐξαιτίας τῆς κακοδιοίκησής τους. Ἡ νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου ὁμως στὴν Ἴσσο ἀλλάξε τὴν κατάσταση γιὰ τὶς φοινικικὲς πόλεις· κι ἂν αὐτὲς βέβαια συμπράτταν καὶ μ' ὅλες μαζὶ τὶς δυνάμεις τους ἀντιμετώπιζαν τὸν ἀντίπαλο, ὅπου θὰ χτύπαγε, ἐνῶ οἱ πέρσες ναύαρχοι θὰ παρατοῦσαν τὶς ἑλληνικὲς θάλασσες καὶ τὴν ἀναποτελεσματικὴ πιά ἐκεῖ ἐπίθεση, γιὰ νὰ καλύψουν τὰ λιμάνια τῆς Φοινίκης, καθόλου σίγουρο δὲ θάταν πὼς ἡ στρατιωτικὴ δύναμη, μονάχη, τοῦ κατακτητῆ ἀπ' τὴ στεριά θάσπαγε τὴν ὀργανωμένη ἀπ' τὴ θάλασσα ἀντίσταση ἔτσι καλωχυρωμένων, καὶ πολυάνθρωπων, φοινικικῶν πόλεων. Ἄλλ' αὐτές, παρὰ τὴν ὁμοσπονδία τους, διόλου μονοιασμένες δὲν ἦταν - καὶ μάλιστα ἀπὸ τότε π' ἄφησαν τὴ Σιδῶνα στὴ μοῖρα της.

Οἱ Σιδῶνιοι θὰ ἐνθουσιάστηκαν μὲ τὴ νίκη τῶν Μακεδόνων στὴν Ἴσσο, ἐλπίζοντας πὼς θὰ ξανάπαιρναν τώρα ὅσα ἔχασαν στὸν ἀγῶνα τους κατὰ τῶν περσῶν δεσποτῶν. Ἡ Βύβλος, ἀντίθετα, πού τόσ' ὠφελήθηκε ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῆς Σιδῶνας, θὰ φοβόταν τώρα μήπως χάσει τὰ πάντα, γιὰτὶ ὅπως ἦταν κιόλα στὴν ξηρὰ δὲ μπορούσε ν' ἀντισταθῆ στὸ στρατὸ τοῦ κατακτητῆ. Ἡ Ἄραδος κ' ἡ Τύρος ἦταν νησιά· ἡ Ἄραδος⁵⁰³ ὁμως, πού δὲν ἦταν τόσο ἀπ' τὸ ἐμπόριο ἢ τὴν δύναμή της παρ' ἀπὸ τὶς ἡπειρωτικὲς της κτήσεις, θὰ ζημιωνόταν μὲ τὴν προέλαση τοῦ Μεγαλέξαντρου πολὺ παραπάνω ἀπ' ὅσο ἡ Τύρος, πούχοντας 80 διαθέσιμα καράβια κοντὰ της ἀκόμα ἐνιωθε ἀσφαλισμένη στὸ νησί της.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος, κατεβαίνοντας ἀπ' τὸν Ὀρόντη, ζύγωσε τὴν περιοχὴ τῶν φοινικικῶν πόλεων, τὸν προϋπάντησεν ὁ Στράτων, γιὸς τοῦ Γηρόστρατου, βασιλιᾶ τῆς Ἀράδου, προσφέροντάς του, ἐξ ὀνόματος τοῦ πατέρα του, χρυσὸ στεφάνι, καὶ παραδίνοντάς του ὅλο τὸν τόπο ἀπ' τὴ βορεινὴ παραλία τῆς Φοινίκης πρὸς τὴν ἐνδοχώρα, μιὰ μέρα δρόμο, ἴσαμε τὴ Μαριάμνη.

Λίγες μέρες ἔμειν' ὁ Ἀλέξανδρος στὴ μεγάλη πόλη Μάραθο, τῆς Ἀράδου, κ' ὕστερα προέλασε καὶ πῆρε μὲ συνθηκολόγησι τὴ Βύβλο.⁵⁰⁴ Οἱ Σιδῶνιοι, βέβαια, παραδόθηκαν πρόθυμοι στὸ νικητὴ τῆς μισητῆς Περσίας κι ὁ Ἀλέξανδρος μὲ μεγάλες τιμὲς προσκλήθηκε καὶ παράλαβε τὴν πόλη, τῆς ἔδωσε πάλι ὅλη τὴν παλιά της ἐπικράτεια, ἔκαν' ἄρ-

7, δὲ λέει ὁ Ἀρριανὸς πὼς ὁ Γηρόστρατος ἦταν γιὸς τοῦ Στράτωνα, παρὰ τ' ἀντίστροφο! Ὁ Στράτων τῆς Σιδῶνας, ἐξ ἄλλου, π' ἀναφέρει ὁ Κούρτιος, πρέπει κατὰ τὸν Atkinson, 279, νὰ ταυτιστῆ — ἀπ' τὰ νομίσματα πούκοψε (342-333, Head, *HN*², 796) — μὲ τὸ διάδοχο τοῦ Τέννη, τὸ Στράτωνα β' (Abd-ashtari)]

503^β [Σήμερinh νησίδα Arwad, 45χλμ βόρεια τῆς Τρίπολης τοῦ Λιβανου.]

504^β [Σήμερα Jubail, 30χλμ βόρεια τῆς Βηρυτου.]

χοντά της τὸν Ἀβδαλῶνυμο, ἀπόγονο τῶν παλιῶν βασιλέων τῆς Σιδῶνας, ποὺ ζοῦσε πάμφτωχος,⁵⁰⁵ καὶ τράβηξε μετὰ γιὰ τὴν Τύρο. Στὸ δρόμο τὸν προυπάντησ' ἐπιτροπὴ ἀπὸ πᾶμπλουτους κι ὀνομαστοὺς πολῖτες της, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ γιὸ τοῦ Ἀζέμιλκου, γιὰ νὰ τὸν χαιρετίσουν καὶ νὰ τοῦ ποῦν πῶς οἱ Τύριοι εἰν' ἔτοιμοι νὰ κάνουν ὅ,τι τοὺς γυρέψῃ. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπάντησε πῶς σκόπευε νὰ μπῆ στὴν πόλη νὰ θυσιάσῃ στὸ ναὸ τοῦ τύριου Ἡρακλῆ. Ἄλλ' αὐτὸ ἴσα-ἴσα δὲ θέλαν οἱ Τύριοι· γιατί καὶ σ' αὐτὴ τῶρα τὴν περίσταση, καθὼς βρῖσκαν ὄλ' οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς πόλης, ἔπρεπε, ὅπως τόσο ἀποδοτικὰ τὸ κατάφεραν τότε μὲ τὴν ἐπανάσταση τῶν Σιδωνίων, νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους κρατῶντας αὐστηρὴν οὐδετερότητα, ὥστε μ' ὅποιαν ἐκβάση τοῦ πολέμου αὐτοὶ πάντως νάβγαιναν ὠφελημένοι· κι ὅπως τὸ ναυτικὸ τῆς πόλης, πέρ' ἀπ' ὅσο βρισκόταν στὸ Αἰγαῖο, λίγο δὲν ἦταν, κ' εἶχε δύναμη, θάκανε καὶ σεβαστὴ τὴν ἀπόφασή τους. Ἀκόμα, λέγαν, τὸ περσικὸ ναυτικὸ παντοῦ θαλασσοκρατεῖ ὡς τὴν ὥρα, κι ὁ Δαρεῖος νέο στρατὸ κιόλας ἐτοιμάζει γιὰ ν' ἀνακόψῃ τοὺς Μακεδόνες· κι ἂν νικήσῃ, ἢ πίστη τῶν Τύριων θ' ἀνταμειφθῇ - τόσο καλύτερα, ὅσο οἱ ἄλλες πόλεις τῆς Φοινίκης πρόδωσαν τὰ περσικὰ συμφέροντα. Ἄλλὰ κι ἂν νικηθοῦν οἱ Πέρσες, χωρὶς ναυτικὸ διόλου ὁ Ἀλέξανδρος τί θὰ μπορούσε νὰ κάνῃ στὴν Τύρο; Ἐνῶ αὐτὴ πάντα θάχε καιρὸ, μὲ τὸ στόλο της, μὲ τοὺς συμμάχους της στὴν Κύπρο, στὴν Πελοπόννησο, στὴ Λιβύη, καὶ μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τ' ἀπροσμάχητό της στὸ νησί της, νὰ παζαρέψῃ μὲ τὸ στεριανὸ ἐπιδρομέα καὶ νὰ πετύχῃ τοὺς πιὸ συμφερτικούς ὄρους. Βέβαιοι λοιπὸν πῶς βρῆκαν ἔξυπνη (καὶ μαζὶ κι ἀκίνδυνη κι ὠφέλιμή τους) λύση, ἀνάγγειλαν οἱ Τύριοι στὸν Ἀλέξανδρο τὴν ἀπόφασή τους, πῶς τιμῆ τους θὰ θεωροῦσαν ἂν θυσιάζε στὸ ντόπιο τους θεό, στὸ ναὸ ἐκεῖ τῆς παλιᾶς Τύρου, στὴν ἡπειρο, κ' εἶναι πρόθυμοι νὰ τοῦ δώσουν ὅ,τι ἄλλο θελήσῃ, ἀλλ' ἢ πόλη στὸ νησί πρέπει νὰ μείνῃ κλειστὴ καὶ γιὰ Μακεδόνες καὶ γιὰ Πέρσες.

Ὅπου κόβει αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος κάθε παραπέρα συζήτηση, καὶ ἀποφασίζει νὰ πάρῃ μὲ τὸ σπαθὶ του ὅ,τι τοῦ ν' ἀπαραίτητο γιὰ τὴν προέλασή του! Ἡ δυνατὴ στὴ θάλασσα Τύρος, «οὐδέτερη» τάχα πίσω του, θὰ καταντοῦσε κέντρο καὶ βάση κάθε ὑπονόμευσης κι ἀποστασίας ἑλληνικῶν περιοχῶν, μὰ καὶ στήριγμα στὸν ξεκινημένο κιόλας πόλεμο τοῦ Ἄγι, καθὼς ἄλλωστε κι ὁ ἀδερφός του εἶχε πάρει πιά καὶ τὴν Κρήτη. Συγκαλεῖ λοιπὸν τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἱλαρχούς καὶ τοὺς τα-

505 Αὐτὸ εἶναι μᾶλλον τὸ ἀπλὸ ὑπόβαθρο τῆς παραστολισμένης μὲ λογιῶ-λογιῶ ψιμύθια ἱστορίας, ποὺ ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 47, τοποθετεῖ στὴν Τύρο, κι ὁ [Πλούταρχος], *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης*, Β' 340d, στὴν Πάφο. Πρβλ Κούρτιο, IV, 1, 18 κ.έ., καὶ Ἰουστίνο, XI, 10 Ὁ Ἀρριανὸς δὲν ἀναφέρει τὸν Ἀβδαλῶνυμο.

ξίαρχους καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς ὄλους τῶν συμμαχικῶν μονάδων, τοὺς ἐκθέτει τὴν κατάστασιν καὶ τοὺς ἀνακοινώνει τὴν πρόθεσίν του: ἡ Τύρος πρέπει ὅπως ἴσως ποτε νὰ καταληφθῆ! *Γιατί*, καθὼς τοὺς τ' ἀναλύει, καὶ τὴν προέλασίν μας εἰς τὴν Αἴγυπτον δὲν βλέπω ἐξασφαλισμένη, ὅσο οἱ Πέρσες κρατᾶν τὴ θάλασσαν, μὰ κι οὐτε βέβαια τὸ νὰ κληθῶμεν Δαρεῖο τώρα ἡμεῖς, μ' ἔτσι ἀμφίβωλον κ' ὑποπτικῶς πίσω μας τὴν Τύρον, καὶ Κύπρον-Αἴγυπτον τοῦ ἐχθροῦ τὸ χέρι! Διόλου σιγουριά κάτι τέτοιο - καὶ μάλιστα γιὰ τῆς Ἑλλάδος τὰ πράγματα, μιάς κι ὁ κίνδυνος εἶναι μὴ καὶ πιάσῃ καμμιὰν ὥρα ξανά τὰ παράλια οἱ Πέρσες καί, καθὼς ἡμεῖς θάχομε τραβῆξαι κατὰ μέσση μὲ τὴ στρατιάν, γιὰ τὴ Βαβυλωνίαν καὶ τὸ Δαρεῖο, αὐτοὶ μὲ περισσότερο στόλον μεταφέρουν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀνοικτὰ κινδύνους μᾶς πολεμῶν οἱ Σπαρτιᾶτες, καὶ τὴν Ἀθῆναν μᾶλλον ἀπὸ φόβου τῆς γιὰ μᾶς παρὰ βέβαια ἀπὸ καλῆς τῆς θέλησιν τάχα τὴν ἔχομε. Ἐνῶ, ἂν πέσῃ ἡ Τύρος, κι ὅλ' ἡ Φοινικὴ θάναί δικιά μας, καὶ τὸ ναυτικόν τῆς, πούναί τὸ περισσότερο καὶ τὸ καλύτερο τοῦ περσικοῦ στόλου, θὰ περάσῃ φυσικὰ σ' ἡμᾶς, γιὰτὶ ἀσφαλῶς οὔτε τὰ πληρώματα οὔτε τ' ἀγῆματα θὰ κάτσουν νὰ θαλασσοδέρνονται καὶ νὰ κινδυνεύουν γι' ἄλλους, σὰν οἱ πόλεις τους χάνονται. Κ' ἡ Κύπρος τότε πὺρ εὐκόλα θάρθῃ σ' ἡμᾶς, ἢ εὐκόλα πάντως μὲ μιὰν ἀπόβασιν τὴν παίρνομε. Καὶ μὲ τὰ πλοῖα λοιπὸν ἀπ' τὴ Μακεδονίαν, καὶ τὰ φοινικικά, μὲ δικιά μας καὶ τὴν Κύπρον, θαλασσοκρατοῦμε πιά ὅπως ἴσως ποτε, κ' ἡ ἐκστρατεία μας εἰς τὴν Αἴγυπτον διευκολύνεται. Κι ὅταν κατακτήσομε καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἄλλο ἐπίφοβον γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πατρίδα μας δὲν ἀπομένει Ὅποτε κ' ἔχοντας ἔτσι ἀποκόψει ὅλη τὴ θάλασσαν καὶ τὴν πρὸς τὰ δῶ χωρὰ τοῦ Εὐφράτη ἀπ' τὴν Περσίαν, μπορούμε σίγουρα καὶ τὴν ἐκστρατεία εἰς τὴ Βαβυλωνίαν — μ' ἐξασφαλισμένη πιά τὴν πατρίδα — καὶ πὺρ σωστὰ νὰ κάνομε.⁵⁰⁶

506^p Ἀρριανός, Β' 17 Ἄνδρες φίλοι καὶ ζῦμμαχοι, ἡμῖν οὔτε τὴν ἐπ' Αἴγυπτον πορείαν ἀσφαλῆ ὁρῶ θαλασσοκρατούντων Περσῶν, Δαρεῖόν τε διώκειν ὑπολειπομένους αὐτὴν τε ὀπίσω τὴν τῶν Τυρίων πόλιν ἀμφίβωλον καὶ Αἴγυπτον καὶ Κύπρον ἐχομένας πρὸς Περσῶν, οὐδὲ τοῦτο ἀσφαλές ἐς τε τὰ ἄλλα καὶ μάλιστα δὴ ἐς τὰ Ἑλληνικά πράγματα, μὴ ποτε ἄρα ἐπικρατήσαντες αὐθις τῶν ἐπὶ θαλάσσει χωρίων οἱ Πέρσαι, προχωρησάντων ἡμῶν ζῖν τῇ δυνάμει ὡς ἐπὶ Βαβυλωνίαν τε καὶ Δαρεῖον, αὐτοὶ ζῖν πλείονι στόλῳ μετ[α]γάγειν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα, Λακεδαιμονίων μὲν ἐκ τοῦ εὐθέως ἡμῖν πολεμούντων, τῆς δὲ Ἀθηναίων πόλεως φόβῳ μᾶλλον τι ἢ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς ἡμᾶς πρὸς τὸ παρὸν κατεχομένης Ἐξαιρεθείσης δὲ Τύρου ἢ τε Φοινικῆ ἔχοιτο ἂν πᾶσα καὶ τὸ ναυτικὸν ὅπερ πλείστον τε καὶ κράτιστον τοῦ Περσικοῦ, τὸ Φοινικῶν, παρ' ἡμᾶς μεταχωρήσειν εἰκός οὐ γὰρ ἀνέξονται οὔτε οἱ ἐρέται οὔθ' οἱ ἐπιβάται Φοινικῆς ἐχομένων σφίσι τῶν πόλεων αὐτοὶ ὑπὲρ ἄλλων πλεόντες κινδυνεύειν Κύπρος δὲ ἐπὶ ταῦδε ἢ οὐ χαλεπῶς ἡμῖν προσχωρήσει ἢ ἐξ ἐπίπλου εὐμαρῶς ληφθήσεται Καὶ ταῖς τε ἐκ Μακεδονίας ναυσὶ καὶ ταῖς Φοινισσαῖς πλεόντων ἡμῶν τὴν θάλασσαν καὶ Κύπρον ἅμα προσγενομένης θαλασσοκρατοῦμεν τε ἂν βεβαίως καὶ ὁ ἐς Αἴγυπτον στόλος εὐμαρῶς ἡμῖν ἐν ταῦτ' ἴσως γίγνεται Αἴγυπτον δὲ παραστησαμένοις ὑπὲρ τε τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς οἰκείας οὐδὲν ἔτι ὑποπτικῶς ὑπολείπεται, τὸν

Ἡ σύναξη πείστηκε γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ πάρουν βέβαια τὴν ἀγέρω-
 χη ναυτικὴ πόλη· μὰ πῶς χωρὶς στόλο; Τὸ πρᾶγμα φαινόταν ἀδύνατο.
 Μόνο πού, γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, τ' ἀδύνατα ἀλλ' ἀναγκαῖα ἔπρεπε πάν-
 τα δυνατὰ νὰ γίνωνται, κ' οἱ τολμηρὲς σκέψεις νὰ πραγματώνωνται μὲ
 τολμηρότερες ἐνέργειες. Ἀποφάσισε λοιπὸν νὰ κἀνῃ στεριανὴ τὴ νη-
 σόπολη, κ' ὕστερα, κανονικὰ, νὰ τὴν πολιορκήσῃ!

Τῇ *Νέᾳ Τύρῳ*, χτισμένη ἀπάνω σὲ νησί, περισσότερο ἀπὸ 1000 μ
 μακρὺ καὶ κάτι λιγώτερο πλατὺ,⁵⁰⁷ ἕνας πορθμὸς τὴ χωρίζ' ἀπ' τὴ στε-

*τε ἐπὶ Βαβυλῶνος στόλον μετὰ τοῦ ἐς τὰ οἴκοι ἀσφαλοῦς καὶ ζὸν μεῖζονι ἄμα ἀξιώ-
 σει ποιησόμεθα ἀποτετημένοι τὴν τε θάλασσαν Περσῶν ζύμπασαν καὶ τὴν ἐπὶ τά-
 δε τοῦ Εὐφράτου γῆν [Πίστα ὁ Droysen ἀκολουθεῖ ἐδῶ τὸν Ἀρριανό, μεταφρά-
 ζοντας τὴ στρατηγικὴ αὐτὴ ἔκθεσι τῶν πραγμάτων ποὺ ὁ μεταγενέστερος ιστο-
 ρικὸς ἀποδίδει στὸν Ἀλέξανδρο, μὲ εἰδικὸ λόγο τοῦ τάχα πρὸς ἑταίρους καὶ [] ἡ-
 γεμόνας τῆς στρατιᾶς καὶ ταξιάρχας καὶ ἰλάρχας, τοὺς ὁποίους προσαγορεύει ἄν-
 δρας φίλους καὶ ζυμμάχους. Τὸ ἰδιαιτέρα ἐνδιαφέρον ἐν προκειμένῳ δὲν ἀποτελεῖ
 βέβαια ἡ «γνησιότης» τοῦ λόγου, ποὺ δὲν εἶν' ἀσφαλῶς νὰ συζητηθῇ ἀπὸ καμμιὰ
 πλευρὰ, μὰ τὸ πῶς προφανέστατα, κάτω ἀπὸ τὴν ἑκφραση τοῦ Ἀρριανοῦ,
 ἀλλὰ καὶ γενικώτερα μὲς ἀπ' τὴν ὅλη στρατηγικὴ αὐτὴ θεώρησι, τ ε κ μ α ἰ ρ ε -
 τ α ἰ ὕ π α ρ ξ η χ ἄ ρ τ ο υ στὰ χέρια τοῦ ἱστορικοῦ, καθὼς συγγράφει τὴν Ἀλε-
 ξάνδρου ἀνάβασιν. Τὸ β λ έ μ μ α, καὶ ἡ τέτοια — σ τ ρ α τ η γ ι κ ῆ ἀκριβῶς! —
 θεώρησι τῶν πραγμάτων, τὴ δεδομένη ἐκείνη στιγμὴ καὶ φάσι τῆς ἐκστρα-
 τείας, σαφῶς ἀπὸ χ ἄ ρ τ η π ρ ο κ ῦ π τ ε ι, κὶ ὀλοφάνερα ὑποσκιάζεται ἀπὸ
 εἰδικὴ — κ' ἐμπειρῆ (ὅπως ἦταν ὁ Ἀρριανὸς στὰ στρατιωτικὰ, στρατηγικὰ καὶ
 τακτικὰ) — μελέτη τοῦ Κατεζοχῆν πείθουν δὲ οἱ ἐκφράσεις: οὐτε τὴν ἐπ' Αἰγύ-
 πτου πορεῖαν ἀσφαλῆ ὀρῶ [] ὕ π ο λ ε ι π ο μ έ ν ο υ ς αὐτὴν τε ὀ π ἰ σ ω τὴν τῶν
 Τυρίων πόλιν - ἰδίως βμως τὸ ἐ ξ α ἰ ρ ε θ ε ἰ σ η ς δέ Τύρον, καὶ πρωτίστως τὸ
 ἀ π ο τ ε τ μ ῆ μ έ ν ο ἰ τὴν τε θάλασσαν Περσῶν ζύμπασαν καὶ τὴν ἐπὶ τάδε τοῦ Εὐ-
 φράτου γῆν]*

507² Κατὰ τὸν Prutz, *Aus Phoenizien*, Leipzig, 1876, (κυρίως στὸν πίνακα τῆς 214, ποὺ
 σημειώνει καὶ τὸ βάθος τῆς θάλασσας γύρω στὸ νησί, ἀπ' τὸ χάρτη τοῦ ἀγγλικοῦ
 ναυαρχείου Ἀπ' αὐτὰ, κὶ ἀπὸ τὶς ἐπιτόπιες παρατηρήσεις τοῦ Prutz, συνάγεται
 πῶς στὸ νότιο τμήμα τοῦ νησιοῦ, ποὺ ὑπῆρχε ἄλλοτε τὸ ἱερὸ τοῦ Μελλάρθ, μέ-
 νουν σήμερα μόνον σκόπελοι κὶ ἀπέραντα ἐρείπια οἰκοδομῶν στὰ ρηχὰ τῆς θά-
 λασσας. Ἡ περίμετρος τῆς πόλης (κατὰ τὸν Πλίνιο 22 στάδια [4χλμ]) ἀποδει-
 κνύει πῶς ἀπλωνόταν κατὰ τὸ νοτιὰ ἀλλιῶς θάχε περίμετρο 14-15 στάδια [2,7
 χλμ. Ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεγαλέξαντρου τὸ νησί ἐνάθηκε μὲ τὴ
 στεριά, γιὰτ' ἡ τεχνητὴ ἐκείνη πρόσχωσι προκάλεσε μεταβολὲς στὰ θαλάσσια
 ρεῦματα — φαινόμενο εὐρύτερον γνωστὸ καὶ συχνὰ βεβαιωμένο — μ' ἀποτελεσμα
 ν' ἀλλάξῃ γενικώτερα ἡ γεωμορφολογία τῆς περιοχῆς. Ὅλ' οἱ σύγχρονοι χάρτες
 τῆς Τύρου (Sur) δείχνουν πῶς τὸ νησί τῆς ἀρχαίας ἔχει σήμερα μᾶκρος 1100 μ,
 κ' εἶχε πλάτος, καθὼς φαίνεται ἀπ' τὰ ἴχνη τῶν τειχῶν, κάπου 800. Τὰ βυθισμένα
 ἐρείπια, ἐξ ἄλλου, ἀνήκουν κυρίως σ' ἕνα μικρότερον νησί, τοῦ Μελλάρθ, πούχε
 τεχνητὰ ἐνάθη μὲ τὸ μεγαλύτερον, ἤδη ἀπ' τὸ ἰ' αἰῶνα π. Χ. (βλ. RE, VII A, 2,
 1876 κ.έ.) Ὁ ἀρχικὸς ὑπολογισμὸς τοῦ Droysen, πῶς τὸ μῆκος τοῦ μεγάλου νη-
 σιοῦ εἶναι μισὸ μίλι, δηλαδὴ κάπου 3,8χλμ. (1 γερμανικὸ μίλι = 7,5χλμ) — ὅταν
 μάλιστα ἡ περίμετρος τοῦ κατὰ τὸν Πλίνιο ἦταν 4χλμ — εἶναι προφανῶς λαν-
 θασμένον καὶ γι' αὐτὸ διωρθώθηκε. Τὸ λάθος τοῦ ἱστορικοῦ προέκυψε ἴσως ἀπὸ

ριά, κάπου 700μ φαρδύς, πού κοντά στο νησί έφτανε τὰ 5-6μ βάθος, ἐνῶ κατὰ τὴ στεριά ἦταν ὄλο ρῆγες καὶ βάλτοι. Αὐτοῦ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποφάσισε νὰ κἀνῃ μιὰ πρόσχωση. Κ' εἶχε πρόχειρο τὸ ὑλικὸ ἀπὸ σπίτια τῆς *Παλαίτυρου*,⁵⁰⁸ πούχαν παρατήσ' οἱ κατοικοὶ τους, καὶ τὰ κέδρα βέβαια τοῦ κοντινοῦ Λίβανου.⁵⁰⁹ Πάσσαλοι, ἐξ ἄλλου, εὐκόλα μπήγονταν στὸ μαλακὸ βυθό. Ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον λοιπόν!.. Κ' ἡ δουλειὰ προχώραε πυρετικά, κι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ ἴδιος ἔστεκε ἀποπάνω,⁵¹⁰ κ' ἐπαινοὶ καὶ δῶρα φιλοτιμοῦσαν κι ἀνταμεῖβαν τοὺς στρατιῶτες γιὰ τὸ βαρὺ τους μόχθο.

Οἱ Τύριοι, βασιζόμενοι στὶς τριῆρεις τους, καὶ στὸ πάχος καὶ τὸ ὕψος τῶν τειχῶν τους, κοίταζαν ἀτάραχοι τὰ γινόμενα.⁵¹¹ Μὰ κάποια

τὸ ὅτι — καθὼς ἐπισημαίνει καὶ ὁ Judeich, στὸν *Schlachten-Atlas* τῶν Kromayer-Veith, πού χρησιμοποιοῦν τὶς ἴδιες μὲ τὸ Droysen χαρτογραφικὲς πηγές — κανένας χάρτης τοῦ Prutz δὲν ἔχει κλίμακα, ἐνῶ κ' ἡ ἀναπαράστασή του τῆς ἀρχαίας Τύρου δὲν συμφωνεῖ κι ἀπόλυτα μὲ τὸ χάρτη τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου Ἀεροφωτογραφία τῆς Τύρου βλ. στὸν Poidebard, *Un port disparu. Tyr Atlas*, I, Schachermeyr, 264, πίνακα 13, Σαράντη, Β' 351 καὶ σχεδιάγραμμα 353 (χωρὶς κλίμακα), *IEE*, Δ', 92 καὶ σχεδιάγραμμα 90 (ἐπίσης χωρὶς κλίμακα) Ὅπως δὲ ποτε ἡ τοπογραφία κ' ἡ τοπωνυμία τῆς ἀρχαίας Τύρου παραμένει σὲ πολλὰ σκοτεινὴ. Γενικὴ βιβλιογραφία: Seibert, 102-3.]

508^β [Ἡ *Παλαίτυρος*, ἢ *Πάλαι Τύρος*, βρισκόταν στὴν ἠπειρωτικὴ παραλία, ἀπέναντι ἀπ' τὸ νησί τῆς Τύρου φαίνεται πὼς κατοικήθηκε πρὶν ἀπ' τὸ νησί, ἀπ' τὴν παλαιολιθικὴ κιόλας ἐποχὴ, ἀργότερα ὁμως ἐπισκιάστηκε ἀπ' τὴν πολὺ σπουδαιότερὴ τῆς νησιωτικῆς Τύρο.]

509^α Κούρτιος καὶ Διόδωρος δὲν ἔχουν ἄδικο βέβαια λέγοντας ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ φτιάξῃ τὸ προγεφύρωμα κατὰστρεψε τὴ σωζόμενη τότε ἀκόμα *παλαιὰν Τύρον* (Σκύλαξ, 104, *GGM*, I, 78) Οἱ κάτοικοι τῆς φύγανε στὴ νησιωτικὴ Τύρο καὶ θάταν μὲς σ' ἐκείνους τοὺς ξένους πού ἀναφέρει μετὰ ὁ Ἀρριανός, Β' 24, 5, πὼς πιάστηκαν καὶ πούληθηκαν δοῦλοι, σὰν ἔπεσ' ἡ πόλη Ἀπ' ὅ,τι ἄλλο διηγοῦνται οἱ δυὸ παραπάνω γιὰ τὴν πολιορκία, δὲν εἶν' ἀξιόπιστα ἀπ' ὅσα ἐπιβεβαιώνει τὸ κείμενο τοῦ Ἀρριανοῦ [Βλ ὁμως τὶς βásiμες ἀμφιβολίες τοῦ Bosworth γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τοῦ Ἀρριανοῦ ἐν προκειμένῳ. *Arrian and the Alexander Vulgate*, στὸ *Hardt, Alexandre*, 16 κ.ε.] Τὸ νησί τῆς Τύρου εἶχε ἀπ' τὴν ἡπειρο τεσσαρὼν σταδίων [740μ] ἀπόσταση κατὰ τὸ Σκύλακα, κ' ἑπτακοσίων βημάτων [540μ] κατὰ τὸν Πλίνιο, V, 76. Κατὰ τὸ Διόδωρο, *IZ*' 46, καὶ τὸν Πλούταρχο, *Ἀλέξανδρος*, *KΔ*' 5, ἡ πολιορκία κράτησε μῆνας ἑπτὰ Θ' ἄρχισε ἄρα τὸν Ἰανουάριο τοῦ 332.

510 Λένε πὼς πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος γέμισ' ἕνα κοφίνι μὲ χῶμα καὶ τόρριξε, κ' ὕστερ' ἄρχισαν οἱ μακεδόνες νὰ δουλεύουν μὲ θέρμη. (Πολύαινος, Δ' 3, 3)

511 Κατὰ τὸν Κούρτιο, *IV*, 2, 10, καὶ 3, 19, βοήθεια στοὺς Τύριους εἶχαν ὑποσχεθῆ κ' οἱ Καρχηδόνιοι, πού πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχαν φτάσει καὶ θεωροῦ τους ἀλλ' ἔπειτα προφασίστηκαν πὼς τοὺς ἐμπόδισε ἡ ἀπόβαση τῶν Συρακούσιων στὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς Καὶ λείπει, βέβαια, στὸ Διόδωρο, τῶν χρόνων αὐτῶν ἴσα-ἴσα ἡ σικελικὴ ἱστορία, ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Τιμολέοντα ὡς τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἀγαθοκλῆ πλὴν, γιὰ τέτοιαν ἀπόβαση οὔτε νύξη ἄλλου πουθενὰ γίνεται, μὰ κι οὔτε ἀπ' τὴν τότε κατάσταση τῆς Σικελίας καὶ τῶν Συρακουσῶν πιθανολογεῖται σοβαρὰ.

ώρα βρήκαν πώς ἦρθ' ἡ στιγμή νὰ δείξουν στὸν ἰταμὸν ἐχθρὸ τῆ βλακεία τῆς ἀπόπειράς του, καὶ τὴν ὑπεροχὴ τῆς πανάρχαιης ἀριστοτεχνίας τους στὰ μηχανικά. Ὅταν λοιπὸν εἶχε φτάσει πιά τὸ ἔργο τῆς πρόσχωσης στὰ κάπως βαθύτερα νερά, μάζεψαν αὐτοῦ στὸ κατὰ τὴ στεριά μέρος τοῦ ψηλοῦ τους τείχους ὅσο γινόταν πιὸ πολλές βλητικὲς μηχανές κι ἄρχισαν νὰ ρίχνουν βέλη καὶ πέτρες σ' ὅσους δούλευαν ἀκάλυπτοι στὸ προγεφύρωμα, ἐνῶ μαζὶ κι ἀπὸ τριῆρεις τοὺς χτυπάγανε, δεξιὰ κι ἀριστερά· 2 πύργοι μὲ μηχανές πούχε στήσει ὁ Ἀλέξανδρος ἄκρη-ἄκρη στὸ προγεφύρωμα, ἐνισχυμένοι μὲ προκαλύμματα καὶ μὲ δέρματα, τοὺς προστατέψανε κάπως ἀπὸ τὰ βλήματα, πούρχονταν κι ἀπ' τὴν πόλη κι ἀπ' τὶς τριῆρεις· ἔτσι προχώραγε σιγά-σιγά τὸ κατασκευάσμα - ἂν κι ἀργότερα βέβαια, γιατί ὄλο καὶ βαθαίνανε τὰ νερά. Ὅπου οἱ Τύριοι φτιάξαν ἓνα πυρπολικό· γεμίζουν δηλαδὴ μὲ ξερὰ κλήματα κι ἄλλα εὐφλεκτα κάποιο μεταγωγικό, μπήγουν στὴν πλώρη του 2 κατάρτια, γύρα-γύρα τοῦχουν φτιάξει ἐπίτηδες ψηλὲς τὶς κουπαστές, νὰ παίρνη ὅσο πιὸ πολλὰ δαδιά καὶ φρύγανα, καὶ πᾶν' ἀπ' ὄλ' αὐτὰ περιχύνουν πίσσα, θειάφι, κι ἄλλα τέτοια πού ξανάβουνε τὶς φλόγες, καὶ δένουνε στὰ 2 μπροστινὰ κατάρτια 2 κεραῖες, καὶ κρεμᾶνε ἀπὸ τὶς ἄκριες τοὺς καζάνια ὀλόγιομα πάλι μὲ τέτοια εὐφλεκτα, βάζουνε καὶ στὴν πρύμη του βαρειὲς σαβοῦρες, νὰ σκῶνεται ἡ πλώρη ὅσο πιὸ ψηλά καθὼς ἡ πρύμη βούλιαζε παραπάνω, καὶ πρόσμεναν βολικὸν ἀγέρα κατὰ τὸ προγεφύρωμα· κι ἅμα φύσηξε, τὸ ρίχνουν στὴ θάλασσα, τὸ δένουν πίσω ἀπὸ τριῆρεις, πού τὸ ρυμουλκοῦν ἔτσι ἀπ' τὴν πρύμη καί, κοντὰ πιά στὴν πρόσχωση καὶ τοὺς πύργους, ὅσοι ἦτανε μέσα τοῦ βάζουνε φωτιά στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὰ κατάρτια, καὶ δίνοντάς του φόρα ὅλες οἱ τριῆρεις μαζὶ τὸ στέλνουνε μ' ὄρμη νὰ πάη νὰ πέση στὴν ἄκρη ἀπὸ τὸ προγεφύρωμα, ἐνῶ πηδούσαν, στὴ θάλασσα, ὅπως ἐκεῖνο εἶχε ἀνάψει κιάλας, οἱ πυρπολητὲς του, καὶ φτάσαν εὐκόλα, κολυμπῶντας, στὰ καράβια. Τὸ πυρπολικό, καθὼς φύσαε καὶ δυνατὸς βορειοδυτικὸς, ἔκανε τὴ δουλειά του! Ἀρπαξαν, ἀμέσως, καὶ καίγονταν αὐτοῦ πύργοι καὶ προκαλύμματα καὶ σκαρωσιὲς καὶ σωροὶ στοιβαγμένες ξυλοδεσιὲς, πούχαν φτιαγμένες ἑτοιμὲς γιὰ νὰ βαστᾶν τὰ χῶματα, ἐνῶ τὰ βέλη ἀπ' τὶς τριῆρεις — πού παρὰ τὸν ἄνεμο κρατιόντουσαν μὲ τὶς ἄγκυρες καὶ μὲ μαζεμμένα τὰ πανιά κοντὰ στὴν πρόσχωση — δὲν ἄφηναν κανεὶς νὰ ζυγώση νὰ σβήση τὶς φωτιές· κι ἀπάνω κεὶ ἐξορμᾶν συνάμα οἱ Τύριοι μὲ πολλὲς βάρκες, καὶ μὲ τὰ κουπιὰ διασπρίζουν γρήγορα τὸν πορθμὸ, καὶ φτάνουνε καὶ χαλᾶνε μάνι-μάνι τὶς σκάρες τῶν πασσάλων μπρὸς ἀπ' τὸ προγεφύρωμα καὶ καίνε κι ὅσες μηχανές εἶχαν γλυτώσει· κι ὅπως λείψαν οἱ σκάρες, μένει δίχως νὰ βαστιέται διόλου τὸ χῶμα στὴν ἄκρη τῆς πρόσχωσης, καὶ τὸ πῆραν τὰ κύματα, τὸ διάλυσαν.

Ειπώθηκε συχνά, πώς ὁ Ἀλέξανδρος, ὕστερ' ἀπ' ὄλα τοῦτα, ὅπου ὄχι μόνο καὶ πολλοὺς ἔχασε, κι ὄλες τὶς μηχανές, παρὰ καὶ τοῦ ἀποδείχτηκε ἡ ἀδυναμία νὰ πάρη τὴν Τύρο ἀπ' τὴν ξηρά, ἔπρεπε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκία, νὰ δεχτῆ τὴ συνθήκη ποῦ τοῦ πρόσφεραν οἱ Τύριοι καὶ νὰ τραβήξῃ γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Ἀλλ' αὐτό, γιὰ τὸ χαρακτηῖρα του καὶ τὴ νοστοπία του ἦταν κάτι βέβαια πολὺ πιὸ ἀδύνατο κι ἀπ' τὴν ἄλωση τῆς Τύρου! Ὅσο δυνατώτερη καὶ πιὸ ἀπροσπέλαστη ὠρθωνόταν μπρὸς στὴ στεριανή του δύναμη ἡ ἀγέρωχη ἐκείνη νησιωτικὴ πόλη, τόσο πιὸ ἀνάγκη τοῦ ἦταν νὰ τὴν ταπεινώσῃ! Ὅσο πιὸ ἀμφίβολη σ' ἀνήμερες ψυχές φαινόταν ἡ νίκη, τόσο αὐτὸς ἔπρεπε νὰ τὴν ἐκβιάσῃ! Ἡ μανία τοῦ ἀπολύτου τὸν ἔκανε πάντα νὰ νιώθῃ πὼς κ' ἓνα μόνο βῆμα πίσω, μιὰ μονάχα παραίτηση ἀπὸ κάποιο σχέδιο, ἡ παραμικρότερη ἀφημένη (μπρὸς σ' ἀξεπέραστες δυσκολίες) μισσενέργεια, τοῦ τίναζε στὸν ἀέρα τὸ πᾶν!..

Τότε ἴσως νάταν καὶ ποῦ τοῦ ξανάρθαν πρέσβεις τοῦ Δαρείου,⁵¹² προσφέροντάς του 10000 τάλαντα γιὰ τὴ μάνα, τὴ γυναῖκα, τὰ παιδιὰ του, καὶ τὴν ἀποδοῦ χώρα τοῦ Εὐφράτη ὄλη, καὶ τὴν κόρη του γιὰ γυναῖκα του, καὶ φιλία καὶ συμμαχία.

Ὁ Ἀλέξανδρος συγκάλεσε τοὺς στρατηγούς του καὶ τοὺς ἀνακοίνωσε τὰ καθέκαστα. Οἱ γνῶμες διχάστηκαν.

Ὁ Παρμενίων εἶπε, πὼς ἂν αὐτὸς ἦταν Ἀλέξανδρος, θὰ σταμάταγε, καὶ θάβρισκε καλὴ τὴν προσφορὰ τοῦ Δαρείου, παρὰ νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμο καὶ νάν' ἀνοιχτὸς σ' ὄλα του τ' ἀπρόοπτα. Κι ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος τότε τ' ἀπάντησε πὼς ναί, κι αὐτὸς, ἂν ἦταν Παρμενίων, ἔτσι θάκανε· μὰ ἐπειδ' εἶν' Ἀλέξανδρος, ἡ ἀπάντησή του στὸ Δαρεῖο εἶναι κιόλ' αὐτὴ ποῦ τοῦ ἔδωσε: πὼς οὔτε τὰ λεφτά του χρειάζεται, οὔτε κομμάτι τῆς χώρας δέχεται ἀντὶ ὀλάκερη, ἀφοῦ ὅσον τόπο κι ἀνθρώπους καὶ χρήματα καὶ καλὰ εἶχε ὁ Δαρεῖος, δικὰ του εἶναι πιά, κι ἂν ἤθελε γυναῖκα τὴν κόρη του, τὴν ἔπαιρνε καὶ χωρὶς τὴν ἄδειά του· καὶ ξανά τοῦ παραγγέλλει: ἂν θέλῃ τίποτα προσωπικό του, νάρθῃ ὁ ἴδιος νὰ τὸ πάρῃ - κι ἀπὸ τὴν κ α λ ο σ ύ ν η του!..

512^H Ὁ Ἀρριανός, Β' 25, 1, λέει μονάχα *ἔτι ἐν τῇ πολιορκίᾳ*, ἐνῶ ὁ Κούρτιος, IV, 5, 1, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκπόρθηση τῆς Τύρου ἀναφέρει τὴν πρεσβεία μὲ τὴν προσφορὰ τῆς ὡς τὸν Εὐφράτη χώρας [*Halyn* ὡστόσο γράφει ἐκεῖ ὁ ρωμαῖος, ὄχι Εὐφράτη!], καὶ στὸ 11, 1, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη στ' Ἄρβηλα, μιλάει καὶ γιὰ 3^η πρεσβεία Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 54, κι ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξανδρος, ΚΘ'), βάζουν τὴ 2^η πρεσβεία μετὰ τὸ γυρισμὸ ἀπ' τὴν Αἴγυπτο. Στὴ Μάραθο ἀκόμα, γύρω στὰ μέσα Δεκεμβρίου δηλαδὴ τοῦ 333, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπόρριψε τὶς πρῶτες προτάσεις. Ἡ πρόσχωση θὰ χρειάστηκε τουλάχιστον τέσσερις βδομάδες, καὶ μετὰ τὸ χάλασμά τῆς γίνεται μιὰ διακοπὴ τῆς δουλειᾶς - ἐνῶ κάθε λόγο εἶχε βέβαια ὁ Δαρεῖος νὰ μὴν ἀναβάλλῃ τὶς δευτέρες προτάσεις του.

Τὰ πολιορκητικά τῆς Τύρου συνεχίστηκαν λοιπὸν ἐντατικώτερα· ἡ πρόσχωση μάλιστα ἀπ' τὴν ξηρὰ ἔγινε καὶ πλατύτερη, ὥστε καὶ στερεώτερο νάναι τὸ ἔργο καὶ τόπο παραπάνω νάχουν οἱ πύργοι κ' οἱ μηχανές, ἐνῶ κ' οἱ μηχανικοὶ πῆραν διαταγὰς νὰ σκαρώσουν ἀμέσως μηχανές νέες - καὶ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ προγεφυρώματος καὶ γιὰ τὸ χτύπημα τῶν γερῶν τειχῶν. Κι ὅσο γίνονταν ὅλ' αὐτά, ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς καὶ τοὺς ἀγριᾶνες πάει στὴ Σιδῶνα, νὰ συγκροτήσῃ ἐκεῖ καινούργιο στόλο, γιὰ νὰ πολιορκήσῃ κι ἀπὸ τὴ θάλασσα τὴν Τύρο.

Τότε ἴσα-ἴσα πρωτόμπαινε κ' ἡ ἀνοιξη, καὶ γυρνοῦσαν κ' ἐκεῖνα τὰ καράβια τῆς Ἀράδου, τῆς Βύβλου καὶ τῆς Σιδῶνας, ἀπ' τὰ ἑλληνικὰ νερά, ὁπούχανε ἀφήσει, σὰν ἔμαθαν τὴ μάχη στὴν Ἴσσό, τὸ στόλο πιά τοῦ Αὐτοφραδάτη, κ' εἶχαν ξεκινήσει, μόλις ἔστρωσ' ὁ καιρὸς, γιὰ τὴν πατρίδα. Ἦταν 80 τριήρεις ὑπὸ τὸ Γηρόστρατο, βασιλιά τῆς Ἀράδου, καὶ τὸν Ἐνυλο, τῆς Βύβλου, μαζί μὲ 10 ἀπὸ τὴ Ρόδο, ποὺ μόλις εἶχε ταχτῆ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο· καὶ μαζί μ' αὐτὰ μπῆκε στὸ λιμάνι τῆς Σιδῶνας⁵¹³ κ' ἡ ὠραία μοῖρα τῶν βασιλιάδων τῆς Κύπρου, περίπου 120 πλοῖα, καὶ κάποια ἀκόμ' ἀπὸ τὴ Λυκία καὶ τὴν Κιλικία, καὶ μιὰ μακεδονικὴ τριακόντορος, ὅπου ὁ Πρωτέας, ὁ ἀνιψιὸς τοῦ Κλείτου τοῦ Μέλανος, ποὺ θριάμβευσε στὴν ἐπίθεσή του ἐκεῖνη τῆς Σίφνου. Ἔτσι θά ἔφτανε τώρα ἡ ναυτικὴ δύναμη τοῦ Μεγαλέξαντρου τὰ 250 καράβια,⁵¹⁴ π' ἀνάμεσά τους καὶ τετρήρεις καὶ πεντήρεις.

Ἐνῶ ἐτοιμαζόταν ὁ στόλος καὶ τέλειωναν οἱ κατασκευὲς τῶν μηχανῶν, ὁ Ἀλέξανδρος ὤρμησε σὲ μιὰν ἐκιοαθαριστικὴ ἐπιχείρηση κατὰ ἀραβικῶν φύλων τοῦ Ἀντιλίβανου, ποὺ ἔλεγχαν τοὺς δρόμους ἀπὸ τὸν Ὀρόντη πρὸς τὴν παραλία, καὶ ποὺ ἡ καθυπόταξή τους ἦταν τόσο πιὸ ἀναγκαῖα ὅσο οἱ ληστὲς αὐτοὶ ροβόλαγαν διαρκῶς ἀπὸ τὰ ὄρεινά τους κάστρα καὶ χτυπάγανε τὰ καραβάνια τῆς Χαλυβῶνας καὶ τῆς Δαμασκοῦ· μὲ κάποιες ἴλες ἱππέων, λοιπὸν, τοὺς ὑπασπιστὲς, τοὺς ἀγριᾶνες καὶ τοὺς τοξότες, καβάλλησε τίς ὄροσειρὲς τοῦ Λίβανου, κι ἄλλα τους

513 Ἡ «ἀμνηστία» ποὺ δόθηκε σὰν ἀδεια τῶν πρόσθεν στοὺς νέους σύμμαχους, ὅτι ὑπ' ἀνάγκης μᾶλλον τι ἢ κατὰ γνώμην τὴν σφῶν ἐδόκουν ζυνηταχθῆναι τοῖς Πέρσαις (Ἀρριανός, Β' 20, 3), δέν εἶναι μεγαλοφυΐα, ὅπως συχνὰ εἰπώθηκε· μὲ κάθε τρόπο προβάλλεται σὰν πρόμαχος τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, κ' εἶχε κάθε λόγο νὰ κρατήσῃ αὐτὴ τὴν δῆψ. Ρόδιοι καὶ Κύπριοι τ ὠ ρ α μόνου, πρώτη φορά, συντάσσονταν μὲ τὴν κοινὴ ἑλληνικὴν ὑπόθεσι, κ' ἡ ἀμνηστία ἦταν ἀπαραίτητη, ἀν ἤθελαν νὰ τοὺς θεωρήσουν ἔλληνες κι ὄχι αὐτόμολους

514 Ὁ Κούρτιος [IV, 3, 11] λέει 190, κι ὁ Πλούταρχος [Ἀλέξανδρος, ΚΔ'] 200· ὁ Ἀρριανὸς ὁμοίως [Β' 20, 1-3] μᾶς δίνει νὰ καταλάβουμε πῶς, ἐκτὸς ἀπ' ὅσες γράφονται στὸ κείμενό του, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε (πρὶν ἀπ' τὴν προσχώρησι τῶν φοινικῶν κι ἄλλων μοιρῶν) ἀκόμα κι ἄλλες τριήρεις

φρούρια κυρίεψε, άλλα του παραδόθηκαν, ὅλοι ὅπως ἴσως ἀναγνώρισαν, ἔτσι κι ἄλλως, τὴν ἐπικυριαρχία του, κι ὅταν, σ' ἔντεκα μόνο μέρες ἔχοντας τελειώσει μ' αὐτούς, ξαναγυρνᾷ στὴ Σιδῶνα,⁵¹⁵ βρίσκει φτασμένους κιόλας ἐκεῖ — πού ὅτι τοῦ χρειάζονταν καὶ ξεκούραστοι ἄντρες — 4000 μισθοφόρους, στρατολογημένους ἀπ' τὸν Κλέανδρο.

Εἶχαν προχωρήσει πιά κ' οἱ προπαρασκευές γιὰ τὴν κανονικὴ πολιορκία τῆς Τύρου. Τόσο, πού μπόρεσε ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπανδρώνοντας καὶ μὲ ὑπασπιστὲς τὰ πληρώματα (ἔτσι πού νά ναι βέβαιος πὼς θὰ τὰ βγαζαν πέρα σὲ ναυμαχίες καὶ κυρίως σὲ συμπλοκὲς μὲ τοὺς Τύριους), ν' ἀνοιχτῆ ἀπ' τὴ Σιδῶνα, πλέοντας γραμμὴ κ' εἰς τάξιν μάχης γιὰ τὴν Τύρο, μ' ἐπικεφαλῆς, ἀριστερά, τὸν Κράτερο, καὶ τὸν Πνυταγόρα τῆς Κύπρου, καὶ δεξιὰ ὁ ἴδιος, μὲ τοὺς ἄλλους κύπριους καὶ φοινικεὺς βασιλιᾶδες, σκοπεύοντας, ἂν τὰ κατάφερνε, νὰ διώξῃ, μὲ καμμιά ναυμαχία, τὸν τύριο στόλο ἀπὸ τὰ γύρω νερά, κ' ὕστερα, μὲ καμμιᾶν ἔφοδο, ἢ μὲ πολιορκία, ν' ἀναγκάσῃ τὴν πόλιν νὰ παραδοθῆ.

Δυὸ κλειστὰ λιμάνια ἔχει ἡ Τύρος — καὶ τὰ δυὸ κατὰ τὴν ἡπειρο-τὸ ἕνα, τὸ *σιδῶνιο*, βλέπει στὸ βοριά, κατὰ τὴ Σιδῶνα, δεξιὰ ἀπ' τὴν πρόσκωση τῶν Μακεδόνων (καθὼς ἔρχετ' ἀπὸ τὴν ξηρά), καὶ τ' ἄλλο, ἀριστερά της, τὸ *αἰγύπτιο*, πού βλέπει κατὰ τὴν Αἴγυπτο, καὶ τὸ χωρίζει ἀπ' τ' ἀνοιχτὸ πέλαγος ἕνας μακρόστενος βραχίονας στὰ νότια τοῦ νησιοῦ.⁵¹⁶ Ὅσο δὲν ἤξεραν οἱ Τύριοι πὼς τὰ πλοῖα τῶν Κύπριων καὶ τῶν Φοινίκων εἶχαν προχωρήσει στὸν Ἀλέξανδρο, σκόπευαν νὰ βγοῦν νὰ χτυπηθοῦνε· μὰ μόλις εἶδαν στὸν ὀρίζοντα τὴν τόσο πλατεῖα παράταξη τοῦ στόλου, πού κατάπλεε ὅλος ἀπάνω τους, τόβραν παράτολμο νὰ τὰ βάλουν μὲ τριπλάσια πλοῖα, κ' ἐνῶ ἔπρεπε βέβαια νὰ προφυλάξουν καὶ τὰ 2 λιμάνια τους ἀπὸ κάθε εἰσβολή, κι ἄρα θάχανε γιὰ ναυ-

515^H Τὰ φῦλα αὐτὰ εἰν' οἱ κατοπινοὶ Ἰτουραῖοι — οἱ Δοῦρσοι ἢ Δροῦσοι τοῦ μεσαίωνα — πού κι ὁ Πομπήιος παρόμοια καταπολέμησε Ὁ Κούρτιος πιστεύει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος χτύπησε τοὺς ἄραβες αὐτοὺς γιατί σκότωσαν κάποιους μακεδόνες πούκοβαν κέδρα στὸ Λίβανο. Κι ὅσο γιὰ κείνο τ' ἀνδραγάθμιά του, πού διηγείται ὁ Χάρης [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ. 7] ἀπ' τὸν Πλούταρχο (*Ἀλέξανδρος*, ΚΔ' 10-4), περισσότερο θὰ ταίριαζε βέβαια στὸ στόμα γερο-μακεδόνων πολεμιστῶν, παρὰ στὴν πέννα ἱστορικοῦ

516^Z [Ἐνῶ τὸ *σιδῶνιο* λιμάνι χρησιμοποιεῖται ἀκόμα καὶ σήμερα, τὸ *αἰγύπτιο* ἔχει ἔξαφανιστῆ. Ἦταν λιμάνι τεχνητό, καθὼς ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τίς ἐρευνες τοῦ γάλλου ἀρχαιολόγου Poidebard (*Un grand port disparu Tyr. Recherches aériennes et sous-marines, 1934-1936 Texte καὶ Atlas*. Paris, 1939), πού ἐντόπισε στὰ νότια τοῦ νησιοῦ, μέσα στὴ θάλασσα, τὰ ἴχνη ἐνὸς μεγάλου κυματοθραύστη, μήκους 750μ καὶ πάχους 8, μὲ καλωχυρωμένη εἴσοδο στὴ μέση. (Βλ. *RE*, VII A, 2, 1880.) Γι' αὐτὸ καὶ ξεπερασμένες οἱ σχετικὲς ἀναπαραστάσεις τοῦ *αἰγύπτιου* λιμανιοῦ, πούχαν οἱ Droysen, Kiepert κ. ἄ.]

μαχία κι ακόμα λιγώτερα. Γι' αυτό φράξανε μονάχα τὸ στενὸ στόμιο τοῦ βόρειου λιμανιοῦ, τοῦ *σιδώνιου*, πού ἀμεσώτερα κινδύνευε, με πολ-
λές και πυκνές ἀντίπλωρες τριήρεις, νὰ μὴν περνᾶη τίποτα.

Ὁ Ἀλέξανδρος, σὰν ἔφτασε ἀντίκρυ στὴν Τύρο, στάθηκε προσμέ-
νοντας ν' ἀνοιχτοῦν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν. Μὰ δὲν κουνήθηκε κανένα
πλοῖο. Ζύγωσε τότε γρήγορα με τὰ κουπιά, μπὰς και με καμμιὰν ἔφο-
δο ἄρπαξε τάχα τὸ λιμάνι - ἀλλὰ τὸ πυκνὸ ἐκεῖνο φράγμα στὸ στόμιο
ἀπὸ καράβια στὴν ἀράδα δὲν περνιόταν, και 3 μόνο, τ' ἀκρινά, βούλια-
ξαν (κ' οἱ ἄντρες τους κολυμπῶντας βγῆκαν στὴν κοντινὴ ἀκτὴ). Τότε
ὁ Ἀλέξανδρος ἀράζει τὸ στόλο στὴν παραλία, σ' ἐν' ἀπάγκιο σιμὰ στὴν
πρόσχωση, και διάταξε τὴν ἄλλη μέρα ν' ἀρχίσῃ ἀποκλεισμός. Τὰ κυ-
πριακά, με ναύαρχο τὸν Ἀνδρόμαχο και με τοὺς βασιλιᾶδες τους, ἀπό-
κλεισαν τὸ βορεινὸ λιμάνι, τὸ *σιδώνιο*, ἐνῶ τὰ φοινικικά, πούταν μαζὶ
κι ὁ Ἀλέξανδρος, δέσανε μπρὸς στὸ νότιο· θέλαν τίς μηχανές και τοὺς
πύργους ὅσο πιὸ κοντὰ γινότανε στὰ τεῖχη, νὰ καταφέρναν ρήγματα ἢ
νάστηναν σκαλώματα στὶς ἐπάλλξεις· γι' αὐτὸ κι ὄχι μόνο τὸ προγεφύ-
ρωμα γέμισε μηχανές, παρὰ και πολλὰ φορτηγά και τριήρεις πού δὲν
ἦταν γοργές διασκευάστηκαν ἔτσι πού πῆραν και κριούς και καταπέλ-
τες κι ἄλλα βλητικὰ-πολιορκητικὰ. Μὰ σ' ὄλ' αὐτὰ πού δροῦσαν ἀπ' τὸ
προγεφύρωμα τάβγαζε πέρα τὸ τεῖχος, χτισμένο καθὼς ἦταν ἀτράντα-
χτο, με πελώριες τετράγωνες πέτρες, 45μ, θεόρατο, και μ' ἐπίτηδες
στημένους ξύλινους πύργους πάνω στὶς ἐπάλλξεις του, κ' ἐπιθετικὰ ἀπὸ
κεῖ ἀναπτυγμένες παντοῦ γέφυρες ψηλὰ κ' ἐξέδρες - ἐνῶ τὰ πλοῖα με
μηχανές, δεξιὰ κι ἀριστερὰ τῆς πρόσχωσης, ἀν κάναν πὼς τὸ παραζύ-
γωναν, χαλάζι βλήματα τοὺς ἔρχονταν ἀποπάνω, πέτρες και πυρφό-
ρα βέλη! Ἐὸν πού δὲ ζυγωνόταν κ' ἡ ἀκτὴ, ἀπὸ ἐπίτηδες βουλιαγμένες
πέτρες αὐτοῦ νὰ ἐμποδίζουν· κι ἄρχισαν λοιπὸν νὰ τίς βγάζουν αὐτές
τίς πέτρες τίς ἀντιπλοϊκές - δουλειὰ δύσκολη βέβαια, και μάλιστα ἀπὸ
ταλαντευόμενα πλεούμενα, μὰ πού κ' οἱ Τύριοι κάναν κιόλα ὅ,τι μπο-
ροῦσαν γιὰ νὰ τὴ δυσκολεύουνε κι ακόμα παραπάνω, ἢ και γιὰ νὰ τὴν
κάνουν ἀδύνατη ὀλότελα: ὠρμαγαν με κατάφραχτα καράβια κ' ἔκοβαν
τὰ σκοινιά ἀπὸ τίς ἄγκυρες τῶν πλοίων πού δουλεύανε σὰ βυθοκόροι,
ὅπου τὰ παράσερν' ἔτσ' ἡ φουρτοῦνα κι ὁ ἄνεμος! Ἐβαλ' ὁ Ἀλέξανδρος
τριακόντορους, ὅμοια κατάφραχτες μπρὸς στὶς ἄγκυρες, γιὰ νὰ φυλᾶν
τὰ σκοινιά τους! Μὰ με μακροβούτια οἱ Τύριοι πάλι κάτω ἀπ' τὸ νερὸ
κόβαν τὰ σκοινιά! Στὸ τέλος τίς κρεμάσανε τίς ἄγκυρες τῶν ἐργατοκά-
ραβων σὲ ἀλυσίδες οἱ Μακεδόνες, σιδερένιες, κ' ἔτσι λοιπὸν τίς ρίχναν
ἀλυσοδεμένες, πού δὲν κοβόντουσαν, και δούλευαν τῶρ' ἀνενόχλητα, κ'
ἔβγαζαν τίς πέτρες και τίς κουβάλαγαν ἀλλοῦ, πού δὲν τοὺς βλάφταν,
ὥστε νὰ μπορούνε πιά τὰ πλοῖα με τίς βλητικές-πολιορκητικές μηχαν-

νές νά ζυγώσουν τὸ τεῖχος· κ' ἦταν ἐξαγριωμένος, μανιασμένος ὁ στρατός, γιατί βγάλανε οἱ Τύριοι κάποιους μακεδόνες αἰχμάλωτους ψηλά στὶς ἐπάλλξεις καὶ μπροστὰ στὰ μάτια ὄλων τοὺς ἔσφαξαν ἄγρια καὶ τοὺς γιρέμισαν στὴ θάλασσα!

Δὲν τοὺς ξέφευγε τῶν Τύριων διόλου, πὼς μέρα μὲ τὴ μέρα ὁ κίνδυνος μεγάλωνε καὶ πὼς χωρὶς βοήθεια ἀπόξω ἢ πόλη τους, ἔχοντας χάσει τὴν ὑπεροχὴ στὴ θάλασσα, ἦταν χαμένη.⁵¹⁷ Στὴν ἀρχὴ ἐλπίζαν πὼς θὰ τοὺς ἔφτανε, ἴσως, κάποια συνδρομὴ ἀπ' τὴν παλιά τους ἐκείνη ἀποικία, τὴν Καρχηδόνα· καὶ πὼς, τοῦλάχιστον, δὲ θάταν κι ὁ κυπριακὸς στόλος ἀπέναντί τους· μὰ νά πούρχεται κάποτ' ἀπ' τὴ «θυγατέρα» κ' ἡ *ἱερά τριήρης* μὲ τοὺς *θεωρούς*, ποὺ ἐξηγοῦνε πὼς καμμιά βοήθεια δὲν μπορούσαν νά προσμένουν στὴ μητρόπολη τὴν Τύρο! Κ' ἦταν λοιπὸν ἀπὸ παντοῦ σχεδὸν ἀποκλεισμένοι - κι ὁ στόλος τῶν Κύπριων νά 'τον κι αὐτὸς ἐκεῖ μπρὸς στὸ βορεινὸ λιμάνι τους! Καὶ τῶν ὁμόφυλῶν τους, ὁ φοινικικὸς, μπρὸς στὸ νότιο, μὲ τὸν ξένον ἐχθρό! Κ' ἔτσι τώρα δὲ μπορούσαν μῆτε τὰ καράβια τους νάχουν ὄλα μαζί γιὰ μιὰν ἔξοδο, ποὺ φαινόταν πιά σὰν ἡ στερνὴ τους ἐλπίδα. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ μεγάλες προφυλάξεις ἐξοπλίζουσε στὸ βορεινὸ λιμάνι τους, πίσω ἀπὸ πᾶνινα παραπετάσματα, πούκρυβαν ὀλότελα τί γινότανε, τρεῖς πεντήρεις, τρεῖς τετρήρεις, κ' ἑπτὰ τριήρεις, ἐπανδρωμένες μὲ διαλεχτοὺς καῦτες καὶ παλληκάρια, κανονίζοντας νά ἐξορμήσουν τὸ μεσημέρι, ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος συνήθιζε νά ἡσυχάζῃ στὴ σκηνὴ του, στὴν ἠπειρο, καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων βρῖσκονταν σκόρπιοι οἱ περισσότεροι, ἐδῶ κ' ἐκεῖ, γιὰ φαί καὶ νερό· κρυφὰ λοιπὸν βγαίνουν ἀπ' τὸ λιμάνι μὲ γοργὸ κουπί, κι ἅμα ζύγωσαν στὰ σχεδὸν ἀφύλαχτα καράβια τῶν κύπριων βασιλιάδων, ρίχνοντ' ἄξαφνα, μὲ βοῆ κι ἀλαλαγμούς, καὶ μὲ τὸ πρῶτο βουλιάζουνε τρεῖς πεντήρεις, τοῦ Πνυταγόρα, τοῦ Ἀνδροκλῆ ἀπὸ τὴν Ἀματοῦντα, καὶ τοῦ Πασικράτη ἀπὸ τὸ Κούριο, ρίχνοντας τ' ἄλλα ὄξω καὶ τσακίζοντάς τα στὴν ἀκτὴ.

Ὁ Ἀλέξανδρος, ποὺ τὴ μέρα ἐκείνη ἔτυχε κάπως νωρίτερα νάχῃ γυρίσει στὰ καράβια του, νότια ἀπ' τὴν πόλη πούταν ἀραγμένα, κατάλαβε ἀμέσως τί γινόταν ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, πέρ' ἀπ' τὸ βορεινὸ λιμάνι· καὶ συντάσσει, μάνι-μάνι, τοὺς ἄντρες του, γιομίζει τὰ πλοῖα του, καὶ

517² [Χαρακτηριστικοὶ τοῦ κλίματος τρόμου ποὺ κρατοῦσε μέσα στὴν Τύρο, παρ' ὅλη τὴ γενναίαν ἀντίστασή της, εἰν' οἱ διάφοροι ἐκεῖν' οἰωνοὶ π' ἀναφέρουν σώζοντας τὴν παράδοση ὁ Πλούταρχος κι ὁ Διόδωρος, μαζί μὲ τίς γραφικὰς ἀντιδράσεις τῶν πολιορκημένων Ἐπὶ παραδείγματι, πὼς ὁ Ἀπόλλων λέει ἐμφανίστηκε στὰ ὄνειρα πολλῶν τύριων, βεβαιώνοντάς τους ὅτι *φεύγει καὶ πάει μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, γιατί ὅσα γίνονται στὴν πόλη δὲν τ' ἀρέσουν!* Καὶ πὼς τ' ἄλλο πρῶτ' λοιπὸν σὰ λιποτάκτη δέσανε τ' ἀγαλμά του, μ' ἀλυσίδες στὴ βάση του, μὴν τὸ σκάση!, καὶ τὸν ἔλεγαν. *Ἀλεξανδριστῆ!*]

τά πιό πολλά τὰ στέλνει στοῦ νότιο λιμάνι, μπάς καί βγοῦν ἀπό κείνο οἱ Τύριοι, ὀρμῶντας κι ὁ ἴδιος μὲ 5 τριήρεις κι ὄλες τὶς πεντήρεις! Φέρνει βόλτα τὸ νησί καί ρίχεται στοὺς νικητὲς κιόλας Τύριους, δξω ἀπὸ τὸ βορεινὸ λιμάνι τους. Τὸν εἶδαν ἀπ' τὰ τείχη καί πάλεψαν ὅπως μποροῦσαν νὰ μηνύσουν στοὺς δικούς τους τὸν κίνδυνο ποὺ πλάκωνε· ἀλλὰ στοῦ σαματὰ τῆς μάχης π' ἀκόμα κράταε δὲν ἄκουσαν αὐτοὶ ποὺ τοὺς φώναζαν νὰ τραβηχτοῦνε πίσω, νὰ φυλαχτοῦν - καί τὸν πῆραν εἰδηση μόνον σὰν ὤρμαγε πιά καταπάνω τους! Στριψανε τότε, καί τράβαγαν κουπί ὅσο πιό γοργὰ μποροῦσαν - μὰ λίγα πρόλαβαν νὰ τρυπώσουνε καί νὰ σωθοῦν· τὰ πιό πολλά ὁ Ἀλέξανδρος τὰ βούλιαξε ἢ πάθαν τόσες ζημιές πούταν ἄχρηστα πιά! Καί μπρὸς ἀκόμα ἐκεῖ στὴν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ οἱ Μακεδόνες γράπωσαν μιὰ πενήτηρ καί μιὰ τετρήρη, μὰ τὰ πληρώματά τους βούτηξαν πάλι καί βγήκαν στὴν ἀκτὴ κολυμπώντας.

Ἡ ἔκβαση αὐτὴ ὅμως τοῦ ἀγώνα τὴ μέρα κείνη βάρυνε πολὺ στοῦ πεπρωμένο τῆς πόλης· γιατί χάνοντας οἱ Τύριοι τὴ θάλασσα, χάνανε τὴν ἐμβέλεια ἴσα-ἴσα τῆς ἀμυνας τῶν τειχῶν τους,⁵¹⁸ ἐνῶ τὰ καράβια τους μέναν πιά νεκρά ἐλλειμισμένα, μὲ τὸν ἀντίπαλο στόλο νὰ τὰ καραδοκῆ ἀπόξω ἄγρυπνα, κι αὐτοὶ νὰ τὰ φυλᾶν αὐτοῦ δεμένα μ' ἄλυσίδες στὰ στόμια τῶν δυὸ τους λιμανιῶν, μπάς καί μπουκάρουν ἀξαφνα μέσα τὰ ἐχθρικά! Κ' ἔτσι ἀρχινᾷ ἡ τελευταία πράξη μιᾶς δραματικῆς πολιορκίας, ὅπου οἱ ἀντίπαλοι, ξεπερνώντας διαρκῶς ὁ ἓνας τὸν ἄλλο σ' εὐρήματα καί μηχανές καί τέχνη, ἄφησαν πίσω τους κάθε ἀνάλογο ἐλληνικὸ ἢ βαρβαρικὸ· κι ἂν οἱ Τύριοι, πανομολόγητα κορυφαῖοι τεχνικοὶ καί μηχανοποιοὶ τοῦ τότε κόσμου, ἐπινόησαν ὅ,τι πιὸ ἀφάνταστο γιὰ τὴν ἀμυνα τῆς πόλης τους, ἀναμφισβήτητα ὅμως κ' οἱ φιλότιμοι ἐκεῖνοι μηχανικοὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, π' ἀνάμεσά τους ὁ Διάδης κι ὁ Χαίριος τῆς σχολῆς τοῦ Πολυειδοῦς,⁵¹⁹ δείχτηκαν ἐξίσου ἐφευρετικοὶ γιὰ νὰ ὑπερνικήσουν ὅλα τὰ τεχνάσματά τους.

518^p [Τὰ τείχη τους γίνονταν ἀπευθείας πιά βλητὰ κι ἀπ' τὰ πλοῖα, ἐφόσον δὲν εἶχαν κυριαρχία στὴ γύρω θάλασσα. Καί τοῦτο ἦταν κάτι ποὺ τόχαν προβλέψει σὰν κίνδυνο τῆς ἀμυνᾶς τους, γι' αὐτὸ κ' εἶχαν ποντίσει τὶς ἀντιπλοικὲς ἐκεῖνες πέτρες καί πολὺ προσεκτικὰ κρατοῦσαν μὲ τὸ στόλο τους τὴν κυριαρχία στὴ θάλασσά τους. Στὴν τακτικῆ, ἐξ ἄλλου, εἶναι γνωστὸ ἀξίωμα, πὼς κάθε ὀχύρωση πρέπει νάχη καί προκάλυψη, νὰ μὴν ἀφήνεται ἀνεπικάλυπτη κι ἄμεσα προσβλητῆ.]

519e Ὁ Ἀρριανὸς μηχανικοὺς δὲν ἀναφέρει στῆς Τύρου, μήτε στῆς Ἀλικαρνασοῦ τὴν πολιορκία Ἰσως τότε νὰ μὴν ἦταν πιά στοῦ στρατοῦ ὁ Πολυειδῆς ὁ θεσσαλὸς — πατέρας τοῦ Ἐπόκιλλου (Ἀρριανός, Γ' 19, 6) — πούταν στὴν πολιορκία τῆς Περὶνθου Ὁ Ἀθήναιος [ὁ μηχανικὸς] (Thévenot, *Veterum mathematicorum opera*, 3-4) [Jacoby, *FGrH*, (65), ἀπόσπ 3] ἀναφέρει, σὰ μαθητὲς τοῦ Πολυειδοῦς, πὲρ' ἀπ' τοὺς δυὸ αὐτοὺς στοῦ κείμενου καί κάποιον ἄλλον, ὄνοματι Δημίμαχο (ἄλλη γραφὴ *Δημήμαχος*), ποὺ ἀκολούθησε τὸν Ἀλέξανδρο Ὁ Στέφανος Βυζάντιος (*Λακεδαίμων*) ἀναφέρει ἔργο του μὲ τὸν τίτλο *Πολιορκητικὰ ὑπομνήματα* [Jaco-

Ἄπο δῶ καὶ μπρὸς λοιπόν, ἀφοῦ μὲ τὸ προγεφύρωμα ὁ Ἀλέξανδρος ἀπόκτησε καὶ σταθερὸ ὄρμητήριο γιὰ καθ' ἐπίθεση κι ἀρκετὰ σίγουρο ἀραξοβόλι γιὰ τὰ καράβια του, κι ἀφοῦ ξεκαθάρισε τὸ βυθό, νὰμποροῦν νὰ πλησιάζουν ἀνετα οἱ μηχανές του, ἔχοντας διώξει καὶ τὸν ἐχθρικό στόλο ἀπ' τὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα, δὲν τ' ἀπομένει πιά παρὰ τὸ δυσκολώτερο καὶ πιὸ ἐπικίνδuno τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως: ν' ἀνέβη, ἢ νὰ σπᾶση τὰ τεῖχη! Καὶ σ' αὐτὸ ρίχεται τώρα, ἐνῶ καὶ τῶν Τύριων, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ λύσσα κι ὁ φανατισμὸς δυναμώνουν, ὅσο μεγαλώνει ὁ κίνδυνος καὶ ζυγώνει τὸ τέλος τους.

Τ' ἀπέναντι στὴν πρόσκωση τεῖχη τόσο ψηλά ἦταν π' οὔτ' ἀνεβαίνονταν οὔτε κλονίζονταν. Καὶ τίποτα δὲν κατάφερναν οὔτ' οἱ μηχανές στὴ βορεινὴ πλευρά τους - γιὰτὶ κ' οἱ γεροχτισμένοι μὲ γυψοκονίαμα ὀγκόλιθοι ἀντεχαν καὶ στὰ πιὸ δυνατὰ χτυπήματα! Ἐφ' ᾧ κι ὁ Ἀλέξανδρος μὲ παραπάνω ἀκόμα πεῖσμα ἐπέμενε στὸ σκοπὸ του! Στέλνει τίς μηχανές του στὴ νότια πλευρά, μὲ διαταγὴ νὰ δουλεύουν ἀκατάπαυτα, ὥσπου ἔκαν' ἓνα ρῆγμα στὸ τεῖχος! Σήκωσαν ἀμέσως σκάλες κι ὠρμησαν! Γίνηκε μάχη φοβερὴ αὐτοῦ! Ἡ λύσσα τῶν ἀμυνόμενων, τὰ βλήματα, τὰ καυστικά ὀξέα καὶ τ' ἄλλα ἐμπρηστικά πού τοὺς ἐξακόντιζαν, οἱ ἀνθρωποθεριστικὲς-ἐκκαθαριστικὲς ἐκείνες μηχανές, πού ἔβαλαν μπρὸς καὶ τοὺς σάρωναν, τοὺς ξήλωναν ὅλους μαζί, ἀνάγκασαν τοὺς Μακεδόνες νὰ ὑποχωρήσουν, κι ὁ Ἀλέξανδρος παράτησε τὸ ρῆγμα ἐκεῖνο, πού παράτηταν μικρὸ, κ' οἱ Τύριοι τὸ ξανάχτισαν ἀμέσως ἀπομέσα.

Φυσικὸ πού στὸ στρατὸ ἄρχισαν ν' ἀμφιβάλλουν πὼς θάπαιρναν ποτὲ τὴν Τύρο· ἀλλὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος πεισματῶσ' ἀκόμα παραπάνω - νὰ τελειώνη μὲ δαύτην τὸ πρῶτο κεῖνο ρῆγμα εἶχε δεῖξει πού ἔπρεπε νὰ χτυπηθῆ ἡ ἀγέρωχη πόλη, καὶ μόνον νὰ καλμάρη λίγο ἡ θάλασσα περιμένει γιὰ νὰ ξαναορμήση ἐκεῖ. Τρεῖς μέρες ἔπειτ' ἀπ' τὴν ἀποτυχία ἐκεῖνη (Αὐγούστος,⁵²⁰) ἡ θάλασσα ἤσυχη, ὁ ἀέρας βολικός, ὁ οὐρανὸς

by, ὁ π., ἀπόσπ. 4], κ' ἴσως κι ὁ Ἀθήναιος, (Thevénot, 2) ἀλλὰ στὸν Wescher, *Poliorcétique des Grecs*, 5, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου· ἐκ τοῦ Δημάρχου Περσικῶν (ἕλλη γραφὴ: περσικῶν, πορθητικῶν) καὶ τῶν δι' αὐτοῦ ἀκολουθησάντων Ἀλεξάνδρω Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Β' 21, 1, ὁ Ἀλέξανδρος μεταχειρίστηκε καὶ φοίνικες καὶ κύπριους μηχανικούς [Διαφορὲς ἔχει τὸ χωρίο στὸ Jacoby, ὁ.π.. κατανοήσει δ' ἂν τις τοῦτο ἀκριβέστατα ἐκ τῶν Δημάρχου Πολιορκητικῶν καὶ τῶν Διά[δου καὶ Χαρ]ίου [τῶν] ἀκολουθησάντων Ἀλεξάνδρω. ('O Berne, II, 417, σημειώνει πὼς ἡ ἔκφραση ἀκολουθησάντων Ἀλεξάνδρω ἀναφέρεται στὸ Διάδῃ καὶ τὸ Χαίριά μόνον, καὶ φρονεῖ πὼς ὁ Δημήμαχος ἦταν μηχανικός τοῦ Μεγαλέξαντρου. Βλ. καὶ Y. Carlan, *Recherches de poliorcétique grecque*, Paris, 1974, 84, 1, καὶ 208.)]

520 Ἡ χρονολογία κατὰ προσέγγιση μόνον· καὶ βγαίνει ἀπ' τὸ γραφόμενον τοῦ Ἀρριαν-

άνεφελος, όλα όπως τάθελε ο Άλέξανδρος! Συγκαλεί τους επικεφαλής λοιπόν των μονάδων πούχε όρίσει για επίθεση, τους λέει τί αποφάσισε, κ' ύστερα στέλνει τὰ πιό δυνατά μηχανοφόρα πάλι στο ίδιο μέρος, στο νοτιά, να ζυγώσουν τὰ τείχη και ν' άρχίσουν ξανά τη δουλειά, ενώ δυο πλοία, τόνα με τους ύπασπιστές, υπό τον Άδμητο, και τ' άλλο με τους πεζέταιρους φαλαγγίτες του Κοίνου, ήταν έτοιμα για την έφοδο, όπου θα μπορούσε να γίνει. Ο ίδιος ο Άλέξανδρος πήγε με τους ύπασπιστές. Διάταξε συνάμα όλα τὰ καράβια να βγούν στο πέλαγος, και πολλές τριήρεις να χτυπήσουν τὰ 2 λιμάνια, μπάς και κατά την επίθεση κατορθώσουν να σπάσουν τις άλυσίδες και να μπουν! Κι όλα τ' άλλα πλοία, πούχ' έπανδρώσει με τοξότες, σφενδονήτες, λιθοβόλους, καταπέλτες, κριούς και άλλα τέτοια, διάταξε να περιπλύν τὸ νησί, κ' η να κάνουν άπόβαση όπου μπορέσουν η ν' άγκυροβολήσουν κάτ' από τὰ τείχη, σέ δραστηκῆς βολῆς άπόσταση, και να χτυπᾶν από παντού τους Τύριους, έτσι π' αυτοί ν' αλαλιάσουν, να μη μπορούνε να ζυγιάσουν από ποῦ είναι μεγαλύτερος και από ποῦ μικρότερος ο κίνδυνος, να σπάσουν έτσι εύκολώτερα στην έφοδο.

Κι άρχισαν λοιπόν οι μηχανές να δουλεύουν, και από παντού έπεφταν βλήματα και πέτρες στις επάλξεις, δέν έμενε και από πουθενά πὸ να μην κινδυνεύη η Τύρος, όταν νά! τὸ ίδιο κείνο μέρος, πὸ ξαναχτύπαγε ο Άλέξανδρος επίμονα, ράισε, γκρεμίστηκε, και άνοιξε τώρα εκεί μεγάλο ρῆγμα! Παρευθὺς τὰ δυο πλοία με τους πολεμιστές πήραν τη θέση των μηχανοφόρων, ύψώθηκαν οι σκάλες, κ' οι ύπασπιστές όρμᾶν!

Πρῶτος ο Άδμητος βγαίνει πάνω στο τείχος, και πρῶτος αὐτοῦ σκοτώνεται! Άγριεμμένοι εκεί με τὸ θάνατο του άρχηγού τους χιμᾶν οι ύπασπιστές, άκάθεκτοι, μπρὸς από τον Άλέξανδρο, π' ακολουθεῖ με τὸ ἄηγμα. Και νά! οι Τύριοι κάνουν πίσω άπ' τὸ ρῆγμα, κυριεύετ' ένας πύργος, μετὰ και άλλος, καβαλλᾶν οι Μακεδόνες τὰ τείχη, μένει άφύλαχτο τ' άνάχωμα μπρὸς άπ' τ' άνάκτορα, και ο Άλέξανδρος διατάζει να τὸ καταλάβουν, γιατί από κεῖ εύκολώτερα κατεβαίνουν στην πόλη.

Στο μεταξύ, και τὰ πλοία τῆς Σιδώνας, τῆς Βύβλου και τῆς Άράδου, σπάσαν τις άλυσίδες και μπῆκαν στο νότιο λιμάνι, όπου άλλα πλοία εκεί τῆς Τύρου τὰ βούλιαξαν και άλλα τάρριξαν στη στεριά. Μά

νοῦ, Β' 24, 6, πὸς η Τύρος έπεσε τον έκατομβαιῶνα (περίπου 22 'Ιουλίου ως 20 Αύγουστου) του 332, κ' άπ' την παράξενη αφήγηση στον Άλέξανδρο του Πλούταρχου, ΚΕ', για τον Άρίστανδρο, πούειπε πὸς θα κυριευτῆ τὸ μῆνα κείνο, παρὰ πούταν κίολας η τελευταία του μέρα - μά θα ένοοῦσε ο μάντης βέβαια τὸ μῆνα όχι τον άττικό, παρὰ τὸ μακεδονικό. Πάντως η χρονολογία μένει άβέβαιη, άφοῦ δέν μπορούμε να καταλήξουμε αν μακεδονικός και άττικός συμπίπταν και σωστῆ θάν' η 20η Αύγουστου, μόνο αν ο κανόνας του Μέτωνα ισχύει επί Μεγαλέξαντρου, καθὼς τον ύπολόγισε ο Ideler, *Handbuch der Chronologie*, I, 386.

και τὰ κυπριακά μπήκανε στο βορεινό λιμάνι και πήραν τὸ προπύργιο και τὰ κοντινά μέρη τῆς πόλης. Οἱ Τύριοι ἀπὸ παντοῦ ὑποχωρῶντας πιά μαζεύτηκαν γύρω ἀπὸ τ' Ἀγηνόριο - ν' ἀνασυνταχτοῦν αὐτοῦ, γιὰ στερνὴ ἄμυνα. Μὰ και κατὰ τῶν τελευταίων αὐτῶν ἀντιστεκόμενων ὤρμησ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπ' τ' ἀνάκτορα, μὲ τοὺς ὑπασπιστές, κι ὁ Κοῖνος, ἀπ' τὸ λιμάνι, μὲ τοὺς φαλαγγίτες του. Γρήγορα τοὺς τσάκισαν και τοὺς ἔσφαξαν ἐκεῖ.

8000 τύριοι σκοτώθηκαν, κι ὄλ' οἱ ἄλλοι, καμμιά τριανταριά χιλιάδες, πουλήθηκαν γιὰ δοῦλοι,⁵²¹ ἐνῶ σ' ὅσους προσφύγανε, χωρὶς ν' ἀντιστέκωνται, στὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ — στὸν Ἀζέμιλκο, τὸ βασιλιά, και στοὺς ἀνώτερους ἄρχοντες τῆς πόλης και τοὺς καρχηδόνιους θεωροὺς — ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωσε χάρη.

Ἴσως οἱ Σιδώνιοι κι ἄλλοι φοίνικες νάσωσαν στὰ πλοῖα τους χιλιάδες τύριους· ἀλλὰ και πολλοὶ παλιοὶ κάτοικοι τῆς Τύρου μείναν ἢ ξαναγύρισαν στὴν πόλη τους,⁵²² πού ἐπειδὴ βέβαια εἶχε τὰ δυὸ λαμπρὰ ἐκεῖνα λιμάνια, κ' ἦτανε κι ὁ σπουδαιότερος ναύσταθμος σ' ὄλη τὴ συριακὴ παραλία, ὁ Ἀλέξανδρος φυσικὰ ἤθελε και νὰ τὴ σώση και νὰ τῆς ἐξασφαλίσῃ εὐνοικὲς προϋποθέσεις ὑπαρξῆς κι ἀνάπτυξης στὴν ἐπικράτειά του, γιὰ νάχη δικιά του θέση πάντως ὑπεροχῆς ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ναυτικὲς πόλεις τῆς θάλασσας ἐκείνης — πού κράτησαν και τοὺς βασιλιάδες και τοὺς στόλους τους (ὑπὸ μακεδονικὴ βέβαια ἐπικυριαρχία) —, τὸ παλιὸ κοινοτικὸ πολίτευμα ὅμως κ' ἡ βασιλεία τῆς δὲ διατηρήθηκαν⁵²³ κ' ἡ Τύρος ἐγίνε σημαντικὴ μακεδονικὴ βάση σ' ἐκεῖνα τὰ

521^F Ἀρριανός, Β' 24, 4 και 5, Πολύβιος, ΙΣτ' 22a (40) *ἐξηνδραποδισμένων μετὰ βίας* Κατὰ τὸ Διόδωρο, [ΙΖ' 46] 7000 — κατὰ τὸν Κούρτιο [IV, 4, 16] 6000 — σκοτώθηκαν στὴ μάχη, 2000 μάχιμοι σταυρώθηκαν, και 13000 γέροι, γυναῖκες, παιδιὰ — καθὼς οἱ πῖο πολλοὶ κατάφυγαν στὴν Καρχηδόνα — πουλήθηκαν γιὰ δοῦλοι Ὁ Ἀρριανὸς ἀνεβάζει τοὺς νεκροὺς σὲ 8000 και τοὺς αἰχμάλωτους σὲ 30000 Ἡ Τύρος, ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνη ἀπ' τὰ γραφόμενά του, εἶχε παραπάνω ἀπὸ 40000, ἀφοῦ μόνο τὰ 80 καράβια, πού κάποια τους ἦτανε και πενήτηρες, χρειάζονταν κάπου 20000 ἄντρες, ἐνῶ ἡ νησόπολη, πούχε κατὰ τὸν Πλίνιο περίμετρο 22 σταδίων [4χμ.], δρόμους στενοὺς και ψηλὰ σπίτια, μπορούσε, κατ' ἀναλογία μὲ νεώτερες πόλεις, νὰ χωρᾷ και 80000. Ἀλλ' ἀπὸ δαύτους χιλιάδες ἴσως φύγαν πρὶν ἀπ' τὴν πολιορκία, κ' ὕστερα σιγά-σιγά θὰ ξαναγύρισαν

522 Κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 4, 15, ἦταν 15000 ὁ Ἴουστίνος, XVIII, 3, 19, διηγεῖται παράδοξα *genus tantum Stratonis* (τ' ἀρχαῖο κατ' αὐτὸν βασιλικὸ γένος) *regnumque stirpi eius restituit, ingenuis et innoxius incolae attribuit, et exstirpato servili germine genus urbis ex integro conderetur* Ὁ Στράβων, ΙΣτ' 757, λέει πὼς ἀργότερα ἡ Τύρος ξανάγινε μεγάλη και πλούσια ἐμπορικὴ πόλη

523 Κανεὶς ἀρχαῖος συγγραφέας δὲν ξεκαθαρίζει τὸ θέμα, ἐνῶ τοῦ Ἀρριανοῦ τὸ στοιχεῖο, στὸ Β' 24, 5, πὼς πῆρε ἄδεια, δηλαδὴ ἀμνηστεύτηκε, ὁ Ἀζέμιλκος, και τοῦ Διόδωρου ἡ μπερδεμμένη πληροφορία, στὸ ΙΖ' 47, γιὰ τὸν Ἀβδαλάνωμο, εὐκόλα θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν τεκμήρια γιὰ τὸ ἀντίθετο Ἡ συνέχεια ὅμως τῶν

παράλια κ' ένας από τούς μόνιμους ναύσταθμους τῆς ἐπικράτειας.⁵²⁴

Ὁ Ἀλέξανδρος γιόρτασε τὴ νίκη του θυσιάζοντας, πρῶτα στὸν Ἡρακλῆ, τὴ θυσία ποῦ τοῦ εἶχαν ἀρνηθῆ στὸ Ἡράκλειο τῆς νησόπολης τῆς Τύρου, κ' ἔκανε καὶ μεγάλη πομπή, μ' ὄλο τὸ στρατὸ πάνοπλο, κι ὄλο τὸ στόλο καταστόλιστο, σὲ θριαμβικὴ παρέλαση· κ' ἔγινε καὶ γυμνικὸς ἀγώνας καὶ λαμπαδηφορία· καὶ τὴ μηχανὴ ποῦ γκρέμισε τὸ τεῖχος τὴν περιφέρανε στὴν πόλη, τιμῶντας τὴν, καὶ τὴν ἀφιέρωσανε στὸ Ἡράκλειο - καθὼς καὶ τὴν τριήρη ἐκείνη τῶν Τύριων, πούχανε πιάσει πρὶν, τὴν ἱερὴ τοῦ Ἡρακλῆ, τὴν ἀφιέρωσαν στὸ ναό.

Ἡ εἶδηση τῆς ἀλωσης τῆς Τύρου θάκανε ζωηρότατη ἐντύπωση· κι ὅπως ἡ νίκη τῆς Ἴσσοῦ στὶς ἀνατολικὲς χῶρες, ἔτσι κι ἀκόμα παραπάνω θάδειξε αὐτὴ στὶς δυτικὲς ὅλης τῆς Μεσογείου, ὡς τὶς *Στιῆλες τοῦ Ἡρακλέους*, τὸ ὑπερδύναμο χέρι τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὅταν θάμαθαν πὼς ἡ πανίσχυρη Τύρος, ναί, κι ὁ περήφανος στόλος της, καὶ τὰ καράβια της τὰ ἐμπορικά, κι ὁ πλοῦτος τῆς περίφημης σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη ἐκείνης πόλης, πᾶν ὄλα, καταστράφηκαν ἀπ' τὴν ἀχίλλεια ὀργὴ τοῦ Μακεδόνα κατακτητῆ!..⁵²⁵

Νέα ὅμως ἀντίσταση περίμενε τὸν Ἀλέξανδρο στὴ νότια Συρία: ἀπὸ τὴν Τύρο κιόλας εἶχε καλέσει τούς ὑπὸ τὸν ἱερέα Ἰαδδοῦ (Ἰαδδοῦα) Ἰουδαίους νὰ ὑποταχτοῦνε· ἀλλ' αὐτοί, μὲ τὴν πρόφαση πὼς ἦταν δεσμευμένοι τάχα πρὸς τὸν πέρση βασιλιά μὲ τὸν ὄρκο τῆς ὑποτα-

πραγμάτων κ' ἡ ὅλη μετὰ ἱστορία δὲν τὸ ἐπιβεβαιώνουν στὶς διαμάχες τῶν *Διαδόχων* ἀναφέρονται μὲν βασιλιᾶδες στὴν Κύπρο, στὴ Σιδώνα, στὴ Βύβλο, καὶ στὴν Ἀραδο, πλὴν μακεδόνες φρούραρχοι στὴν Τύρο, ὅπου καὶ τοῦ Περδίκκα τὸ θησαυροφυλάκιο, κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΗ' 37.

524^F Τὸ *Philotia regioni circa Tyrum iusso praesidere*, στὸν Κούρτιο, IV, 5, 9, δὲ θάταν καθαυτὸ ἀπίθανο [Berve, ἀρ 806], ἀν ὁ ἴδιος δὲν ἔλεγε συνάμα πὼς στὴν Κιλικία εἶχε διοριστῆ ὁ Σωκράτης [Berve, ἀρ. 732] καὶ στὴν Κοίλη Συρία ὁ Ἀνδρόμαχος [Berve, ἀρ 76] — *Andromacho Parmenio tradiderat bello quod supererat iustifuius* — ἐνῶ ὁ Ἀρριανὸς ἀναφέρει σατράπη τῆς Κιλικίας τὸ Βάλιακρο καὶ τῆς Συρίας τὸ Μένωνα τοῦ Κερδίμμη. [Βλ καὶ ὁ 530] Μπορεῖ ὅμως νὰ δεχτῆ κανεὶς, πὼς καὶ στὴ Συρία (ὅπως κι ἄλλοῦ) ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σατράπη ὑπῆρχε καὶ στρατηγός, καὶ τὴ θέση αὐτὴ πῆρε μετὰ τὸν Παρμενίωνα ὁ Ἀνδρόμαχος

525 Σὰν τεκμήριο γιὰ τὴν ἐντύπωση αὐτὴ μπορεῖ νὰ παραθεσῆ κανεὶς τὸ χωρίο τοῦ Κούρτιου, IV, 5, 11, ποῦ λέει πὼς οἱ Ἕλληνες στὰ *Ἰσθμια* ψήφισαν, *ut sunt temporaria ingenia*, νὰ στείλουνε 15 πρέσβεις στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν τιμῆσουν μὲ χρυσοὺ στεφάνι, *ob res pro salute ac libertate Graeciae gestas*. Τὰ *Ἰσθμια* ὅμως αὐτὰ γίναν ἀρχὴ καλοκαιριοῦ τοῦ 332, πρὶν ἀπ' τὴν ἀλωση τῆς Τύρου καὶ λοιπὸν, ἀν στὰ *Ἰσθμια* πράγματι ἀποφασίστηκε τὸ *Victoriae donum*, τοῦτο θάναι γιὰ τὴ νίκη τῆς Ἴσσοῦ Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 48, 6, διηγιέται σχεδὸν τὰ ἴδια, ἀλλ' ἀναφέρει συνέδρους τῶν Ἑλλήνων ποῦ θά πῆγαιναν νὰ τὸν συγχαροῦν γιὰ τὴ νίκη του στὴν Κιλικία

γῆς, δὲν ἔδωσαν οὔτε τὰ ἐφόδια οὔτε τίς ἄλλες εἰσφορὲς ποῦ ἀπαίτησε. Ἀντίθετα ὁ Σαναβαλλέτης (Σανβαλλάτ), ποῦ ἡ αὐλή τῶν Σούσων τὸν εἶχε διορίσει σατράπη τῆς Σαμάρειας, πῆγε μὲ τὸ νικητῆ.

Ἄλλὰ περισσότερο ἀνησυχούσε γιὰ τὴ Γάζα· ἡ σπουδαιότατη αὐτὴ πόλη τῆς παλαιστινιακῆς Συρίας, πάνω στὸν ἐμπορικὸ δρόμο ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα στὴν Τύρο κι ἀπὸ τὴ Δαμασκὸ στὴν Αἴγυπτο, εἶχε θεωρηθῆ ἀνέκαθεν ἀπ' τοὺς βασιλιᾶδες τῆς Περσίας βάση γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς συχνὰ ἀνήσυχης σατραπείας τῆς Αἴγυπτου. Ὁ Δαρεῖος τὴν εἶχ' ἐμπιστευτῆ σ' ἓναν ἀπ' τοὺς πιὸ σταθεροὺς αὐλικούς του, τὸν εὐνοῦχο Βάτι,⁵²⁶ πούκανε τὴν ἀποκοτιὰ νὰ φανταστῆ πὼς θὰ σταματοῦσε τῶρ' αὐτὸς ἐκεῖ, στὰ σοβαρά, τὸ νικητῆ ποῦ κατηφόριζε!.. Ὅπου ἐπανδρῶνει λοιπὸν τὴ σημαντικὴ ὀπωσδήποτε περσικὴ φρουρὰ τῆς Γάζας καὶ μ' ἄραβες, ἀπ' τὰ φύλα ποῦ ζοῦσαν στὰ νότια τῆς πόλης ἴσαμε τὴν παραλία, μαζεύει καὶ τρόφιμα πολλά, γιὰ μακρόχρονη πολιορκία, μὲ τὴν ἰδέα πὼς, ἂν κατάφερνε νὰ σταματήσῃ τὸν ἐχθρό, καὶ ἡ πᾶμπλουτὴ σατραπεία τῆς Αἴγυπτου θάμεν' ἤσυχῃ κι ὁ *Μεγάλος Βασιλιάς* θάβρισκε τὸν καιρὸ νὰ συμπληρώσῃ τίς νέες του προπαρασκευὲς στὴν πάνω Ἀσία, νὰ κατέβῃ στὶς σατραπεῖες αὐτὲς καὶ νὰ διώξῃ τὸν παράτολμο Μακεδόνα πέρ' ἀπὸ τὸν Ταῦρο τὸν Ἄλυ καὶ τὸν Ἑλλήσποντο.

Ἡ ἀντίσταση μάλιστα τῆς Τύρου, ποῦ παραμάκρυνε, φαίνεται ἔδωσε καὶ κουράγιο στὸν εὐνοῦχο, καὶ μάλιστ' ἀφοῦ ὁ στόλος, ποῦ ἔκρινε τὰ πράγματα ἐντέλει, κ' ἔκανε νὰ πέσῃ ἡ νησόπολη, κατὰ τῆς Γάζας ἦταν ἄχρηστος ὀπωσδήποτε, γιὰ τὴ χωρίζαν 3-4χλμ ἀπὸ τὴν παραλία — ὅλο ρῆγες, κι ἀπροσπέλαστὴ σὲ κάθε στόλο — κι ἀπ' τὴν ἀκτὴ κατὰ μέσα ὁ τόπος ἦταν ὅλος ἀμμουδερός, ἴσαμε τοὺς πρόποδες τοῦ ὑψώματος ὁπούταν ἡ πόλη, μὲ περιφέρεια ἀρκετὴ καὶ ψηλὸ γερὸ τεῖχος, ἱκανό, καθὼς ἔδειχνε, κάθε κριὸ ν' ἀντέξῃ καὶ κάθε βλήμα.

Ὁ Ἀλέξανδρος ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Τύρο γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 332, καὶ χωρὶς νὰ συναντήσῃ καμμιάν ἀντίσταση στὴν ὄχυρὴ πόλη Ἄκῃ — κλειδὶ στὴν εἴσοδο τῆς παλαιστινιακῆς Συρίας — προελαύνει καὶ στρατοπεδεύει ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ τῆς Γάζας, ὅπου τοῦ φάνηκαν τὰ τεῖχη πιὸ βλητὰ καὶ πρόσφορα γιὰ ἐφόρμηση, διατάζοντας ἀμέσως νὰ συνθέσουνε καὶ νὰ στήσουν ἐκεῖ τίς μηχανές του. Οἱ ἀρχιμηχανικοὶ τοῦ λέν πὼς δὲ γίνετ' αὐτοῦ νὰ στηθοῦν μηχανές καὶ νὰ ζυγώσουν νὰ χτυπήσουν τὸ τεῖχος, ἔτσι ψηλὸ πούναι τὸ μέρος ὅπου πάνω του ὀρθώνεται ἡ πόλη· ὁ Ἀλέξανδρος ὁμως δὲν ἐννοεῖ μὲ κανέναν

526^z Ἔτσι στὸν Ἀρριανό, Β' 25, 4· στὸν Ἰώσηπο, *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, ΙΑ' 320: *Βαβυμῆσης* (ἄλλη γραφὴ: *Ἀβιμάσης, Βαβιμάσης*) Κάποιοι νόμισαν πὼς τὸ παρεφθαρμένο *βασιλεὺς* στὸν Ἠγησία (*SRAM*, 142, ἀπόσπ. 3) περιέχει τ' ὄνομά του. [Ὁ Jacoby μάλιστα, *FGrH*, (142), ἀπόσπ. 5, διορθώνει τὸ *βασιλέα* σὲ *Βαίτιν*]

τρόπο ν' αφήση τὸ φρούριο ἄπαρτο, κι ὅσο στοὺς γύρω του φαίνεται δύσκολ' ὑπόθεση, τόσο αὐτὸς θέλει νὰ τὴ δῆ τελειωμένη καὶ νάχουν γίνει τ' ἀδύνατα δυνατά! Γι' αὐτὸ διατάζει νὰ κάνουν μιὰν ἐπιχωμάτωση στὴν πιὸ εὐπρόσβλητη μεσημβρινὴ πλευρὰ ἐκεῖνῃ τῶν τειχῶν τῆς Γάζας. Ἐγίνε, λοιπόν, μάνι-μάνι, καὶ φέραν καὶ τὶς μηχανές στὸ ἰσόπεδο ποὺ σήκωσαν, αὐτοῦ ποὺ ἀρχίζανε τὰ τεῖχη, καὶ πιάσανε δουλειὰ ἀπὸ τὸ πρωί! Ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τὴν πολεμικὴ στολὴ του, καὶ στεφανωμένος, θυσιάζε... Γύρευε κάποιον σημάδι... Καὶ τότε, λέει, ὄρνιο σαρκοβόρο, ποὺ πέταγε πᾶν ἀπ' τὸ βωμό, ἀφήνει καὶ πέφτει ἓνα λιθάρι στὸ κεφάλι του - ἐνῶ τὸ ἴδιο πῆγε καὶ κάθησε σὲ μιὰ μηχανὴ καὶ μπλέχτηκε κεῖ στὰ σκοινιά της! Ὁ μάντης Ἀρίστανδρος ἐξήγησε τὸν οἰωνό: πὼς θὰ πάρῃ ὁ Ἀλέξανδρος τὴ Γάζα, μὰ νὰ προσέχη σήμερα! Στάθηκε λοιπόν γι' αὐτὸ, στὴν ἀρχή, κοντὰ στὶς μηχανές, ποὺ τὸν κάλυπταν, καὶ δούλευαν (ὄχι καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα) στὸ γερὸ τεῖχος. Ὅπου οἱ Γαζαῖοι ὀρμᾶν ἄξαφνα ἔξω ἀκάθεκτοι καὶ βάζουνε φωτιά στὰ προκαλύμματα καὶ στὰ λογιῆς-λογιῆς βλητικά, ἐνῶ χαλάζι βέλη ἔρχονταν ἀπ' τὰ τεῖχη σ' ὅσους δουλεύανε τὶς μηχανές καὶ σ' ὅσους πάλευαν νὰ σβήσουν ὅ,τι μπορούσαν! Τοὺς ζόρισαν ἐκεῖ τόσο, π' ἄρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ἀπ' τὴν ἐπιχωμάτωση. Τότ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲ βάσταξε παραπάνω κι ὀρμάει μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς ὅπου ἡ πιὸ κρίσιμη πίεση! Κατάφερε νὰ ξαναστήσῃ τοὺς Μακεδόνες στὴ θέση τους, νὰ μὴν ξηλωθοῦν κι ὀλότελα ἀποκεῖ. Μὰ ἓνα βέλος τότε ἀπὸ καταπέλτη τὸν βρίσκει, περνάει τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ θώρακα, καὶ τοῦ μπήγεται στὸν ὦμο! Σωριάζεται, χιμᾶν οἱ Γαζαῖοι ἀλαλάζοντας, κ' οἱ Μακεδόνες ἀναγκάζονται νὰ παρατήσουν τὸ τεῖχος.

Τὸ τραῦμα τὸν βασάνισε, μὰ βαρὺ δὲν ἦταν. Δὲν ἔμεν' ἄρα παρὰ ν' ἀληθῆψῃ καὶ τ' ἄλλο μισὸ τώρα τοῦ οἰωνοῦ! Τότε λοιπόν τοῦ φτάνουνε στὸ κοντινὸ λιμάνι τῆς Γάζας (Μαίουμὰ) κ' οἱ μηχανές πούχανε σπάσει τὰ τεῖχη τῆς Τύρου. Γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ δουλέψουν διάταξ' ὁ Ἀλέξανδρος νὰ γίνῃ ἓνα ἀνάχωμα γύρα-γύρα στὰ τεῖχη, κάπου 350μ φαρδὺ καὶ περίπου 75 ψηλό.⁵²⁷ Μαζὶ σκάφτηκαν κ' ὑπόνομοι, ὥστε τὰ

527^ε Ἡ περιγραφή τῆς πολιορκίας ἀπ' τὸν Ἀρριανὸ εἶναι σύντομη, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀσαφῆς - μάλιστα γιὰ τὴ 2ῃ αὐτὴν ἐπιχωμάτωση. Εἰδικώτερα, νόμισαν πὼς ἡ ἐκφρασὴ του *χωμα χωννύει ἐν κύκλῳ πάντοθεν τῆς πόλεως* σημαίνει πλήρη περιχαρακωσὴ ποὺ τὸ ὕψωμα μονάχα νάπιαν' ἡ Γάζα, μὲ περίμετρο (κατὰ τὸν Stark, 25) 2 ἀγγλικῶν μιλίων, πέντε χιλιάδων βημάτων δηλαδὴ [3,5χλμ περίπου], καὶ 4000 βήματα [3χλμ] νὰ ὑπολογιστῇ μετριώτατα ὁ γῦρος τῶν τειχῶν της, 20000 ἄνθρωποι θάπρεπε νὰ δουλεύουνε συνέχεια ἓνα χρόνο, γιὰ νὰ σωριάσουν τόσο χῶμα, ξὸν ποὺ ἔτσι δὲ θὰ περισσεύε καὶ τόπος γιὰ ὑπὸνόμευση τῶν τειχῶν. [Πρβλ Fuller, 217, καὶ Bosworth, *Arrian and the Alexander Vulgate*, στὸ Hardt, *Alexandre*, 23-4 Ὁ λόφος, ἐξ ἄλλου, ποὺ πᾶνυ του ἡ σημερινὴ τοῦλάχιστον Γά-

τείχη, κούφια ἀποκάτω πιά, εἶτε καὶ μόνο μὲ τὸ ἴδιο τους τὸ βάρος εἶτε κι ἀπ' τὰ χτυπήματα τῶν κριῶν πάνω ἀπ' τ' ἀνάχωμα, σπάσανε! Ρίχνοντ' οἱ Μακεδόνες στὰ ρήγματ' αὐτά, κάνουν τρεῖς ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις, καὶ στὴν τέταρτη πιά, ποὺ οἱ φάλαγγες ἀπὸ παντοῦ ὤρμουσαν, κι ὄλο καινούργια ἀνοίγματα γίνονταν στὰ τείχη, ποὺ γκρεμίζονταν, κ' οἱ μηχανές φοβερώτερα συνεχῶς χτυπάγανε, κ' οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἄραβες εἶχαν τόσους νεκροὺς καὶ τραυματίες ποὺ δὲ μπορούσαν παντοῦ ν' ἀντιστέκωνται ἀποτελεσματικά...- ἔ, κ' οἱ ὑπασπιστὲς τότε κατάφεραν νὰ βάλουν σκάλες στὰ χάσματα καὶ περνῶντας πᾶν ἀπ' τὰ ἐρείπια τῶν γκρεμισμένων τειχῶν σπάσαν τις πύλες καὶ χύθηκε ὄλος ὁ στρατὸς στὴν πόλη! Καὶ τότε ἄρχισ' ἀγριώτερο κακὸ μὲς στοὺς δρόμους τῆς Γάζας, γιὰτ' οἱ Γαζαῖοι ἕως θανάτου ἀμύνονταν γιὰ τις θέσεις τους καὶ φριχτὸ ἔτσι ματοκύλισμα σφράγισε τὴν καυτερὴ ἐκείνη μέρα! Περίπου 10000 λὲν πῶς σκοτώθηκαν, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους πουλήθηκαν γιὰ δούλοι, καὶ λάφυρα πολλὰ πέσαν στὰ χέρια τοῦ νικητῆ - μάλιστα ἀρώματ' ἀραβικά, ποὺ τ' ἀποθήκευαν ἐκεῖ στὴ Γάζα.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔφερε στὴν πόλη τοὺς πληθυσμοὺς τῶν γύρω ἀραβικῶν καὶ φιλισταϊκῶν χωριῶν, ἐνῶ μὲ τὴ μόνιμη φρουρὰ πούβαλε τὴν ἔκανε βασικὸ τοῦ ὀρμητήριου⁵²⁸ γιὰ τις παρακάτω ἐπιχειρήσεις στὴ Συρία καὶ τὴν Αἴγυπτο.⁵²⁹

Κατὰ παραδόσεις ἰουδαϊκῆς, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Γάζας ὁ Ἀλέξανδρος ἐκστρατεύει στὶς χῶρες τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Σαμαρειτῶν. Κοντὰ στὰ Ἱεροσόλυμα, λέει, βγαίνουν νὰ τὸν προῦπαντήσουν ὁ ἀρχιερέας μὲ τοὺς ἄλλους τοῦ ἱερατείου καὶ πολὺ λαό, γιορταστικὰ ντυμένοι ὄλοι, χαιρετίζοντάς τον σὰν τὸν *προβλεπόμενο ἀπὸ τὰ ἱερά* τους βιβλία, πῶς θὰ καταλύσῃ τὴν περσικὴν ἀρχή. Κι αὐτὸς ἔδειξε, λένε,

ζα, δὲν ξεπερνάει τὰ 30μ ὕψος! Πῶς ἀνάχωμα ἐκεῖ 75 μέτρων, Μὰ κι ἂν κατὰ τέτοιο εἶχε γίνει, τόσο ἔργο, δὲ θάμεν' οὔτ' ἔγνος, (Bosworth, I, 259)]

528 Ὁ Ἀρριανός, Β' 27, 7, λέει *ἐχρητο ὄσα φρουρίω ἐς τὸν πόλεμον*

529^α Ὁ Κούρτιος, ἡ ἡ ἀμνηστική του, πρόσθεσε στὴν ἀφήγησή τῆς πολιορκίας τῆς Γάζας ἀπ' τὸν Ἠγησία κάμποσα χωρὶς ἱστορικὴ ἀξία, ὅπως τὴ δολοφονικὴ ἀπέπαιρα τοῦ ἄραβα αὐτόμολου (IV, 6, 15), καὶ τὴν τιμωρία τοῦ εὐνοῦχου Βάτι (δ π, 25-30) ἀπ' τὸ Φιλῶτα καὶ τὸ Λεονάτο (Ἠγησίας, [Jacoby, *FGrH*, (142), ἀπόσπ 5]) Ὁ Κούρτιος δὲν ἀναφέρει τὰ δυὸ αὐτὰ ὀνόματα, θεωρῶντας τὸ Φιλῶτα στὴν Τύρο ἀκόμα. Κατὰ τὸ Διόδωρο (IZ' 48) καὶ τὸν Ἰώσηπο (*Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, IA' 327), ἡ πολιορκία τῆς Γάζας κράτησε δυὸ μῆνες ὁ στρατὸς θάφτασε μπρὸς στὴν πόλη τέλος Σεπτεμβρίου κ' ἡ Γάζα θάπεσε τέλος Νοεμβρίου, ἐνῶ ἡ πορεία ὡς τὸ Πηλοῦσιο θὰ χρειάστηκε 7 μέρες. Ἄρα ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θὰ ἔφτασε στὴ Μέμφι πρὶν ἀπ' τὸ τέλος Νοεμβρίου, καὶ ὁ πρῶτος χρόνος τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸν Κανόνα τῶν βασιλέων ἀρχίζει τὴν 1ῃ Θῶθ 417 τῆς χρονομετρίας τοῦ Ναβονάσσαρου, δηλαδὴ στὶς 14 Νοεμβρίου τοῦ 332. Βλ. Ideler, *Handbuch der Chronologie*, I, 122

καλοσύνη σ' ὄλους, τοὺς ἄφησε τοὺς νόμους τοὺς, ἀτέλεια κάθ' ἔβδομο χρόνο, κ' ἔκανε στὸ ναὸ τοῦ Ἰεχωβᾶ, καταπῶς τὸν ὀρμήνεψε ὁ ἀρχιερέας, πανηγυρικῆ θυσία κι ἄλλα τέτοια.⁵³⁰

530^h Καθὼς ἀπόλυτα σωπαίνουν ὄλ' οἱ ἀξιόπιστοι συγγραφεῖς, δύσκολο εἶναι νὰ καταλήξῃ κανεὶς μὲ βεβαιότητα γιὰ τὸ πῶς χειρίστηκε ὁ Ἀλέξανδρος τὴ Σαμάρεια καὶ τὴν Ἰουδαία, γιὰ τὴ ψέμματα τῶν Σαμαρειτῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἀλληλαναίρουνται. Μπορεῖ κανεὶς ἐν προκειμένῳ νὰ δῆ τὸν Saint-Croix, *Histoire d'Alexandre*, 545 κ.έ., ποὺ παραξεμιστεύεται ὅμως τὸν Ἐκαταῖο τὸν ἀβδηρίτη, τὸν ἐφευρέτη τῶν πολυθρύλητων ἀνακτόρων τοῦ Ὀσύμανδου στὴ Θῆβα τῆς Αἰγύπτου Ὅσα γράφω στὸ κείμενο εἶν' ἀπ' τοῦ Ἰώσηπου τὴν Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία, ΙΑ' 317 κ.έ. Κατὰ τὴν ταλμουδικὴ παράδοση (Derenbourg, *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine*, Paris, 1867, 71), ὁ ἀρχιερέας εἶν' ὁ Σιμεὼν ὁ δίκαιος, ἕγγονος τοῦ Ἰαδδοῦ [Berve, ἀρ. 381], ἐνῶ ἡ σαμαρειτικὴ παράδοση διηγίεται τὰ ἴδια γιὰ τὸ δικὸ τῆς ἀρχιερέα Ἰζρία (Ἐζεκία) Κατὰ τὸν Ἰώσηπο (δ.π. 306 κ.έ.), ὁ Σαναβαλλέτης [Berve, ἀρ. 695], *Χουθαῖος τὸ γένος, ἐξ ὧν καὶ οἱ Σαμαρεῖτες εἰσιν*, πάντρεψε τὴν κόρη του μὲ τὸν ἀδερφὸ τοῦ Ἰαδδοῦ, τὸ Μανασσῆ, ποὺ, διωγμένος γι' αὐτὸ τὸ γάμο ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, τὸν πείθει νὰ χτίσῃ ναὸ στὸ βουνὸ Γαριζεῖν (Γαριζίμ) καὶ νὰ τὸν κἀνῃ ἀρχιερέα ἐκεῖ Ὁ Σαναβαλλέτης ἔπειτ' ἀπ' τὴ μάχη τῆς Ἰσσοῦ πῆγε μὲ τοὺς Μακεδόνες καὶ πέθανε πρὶν φτάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος στὴ Γάζα. Κατὰ τὴν ταλμουδικὴ παράδοση, οἱ Χουθαῖοι τῆς Σαμάρειας γύρεψαν ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ χαλάσουν τὸ ναὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀλλὰ τότε βγήκαν οἱ Ἰουδαῖοι σ' ἐκείνη κεῖ τὴν πομπὴ νὰ τὸν προυπαντήσουν καὶ τοὺς ἄφησε νὰ καταστρέψουν τὸ ναὸ τοῦ Γαριζεῖν. Ἡ ἀλήθεια ὡστόσο εἶναι, πῶς ὁ ναὸς καταστράφηκε πολὺ ἀργότερα, ἐπὶ Ἰωάννη τοῦ ὕρκανοῦ. Κατὰ τὸν Ἐκαταῖο (στὸν Ἰώσηπο, κατ' Ἀπίωνος, Β' 4, 43), ὁ Ἀλέξανδρος παράδωσε στοὺς Ἰουδαίους τὴν Σαμαρείτην χώραν [] ἀφορολόγητον - κ' ἴσως μ' αὐτὸ νὰ ἐνοῆ μόνον τρεῖς τοπαρχίες ποὺ ἀναφέρονται στὸ Α' τῶν *Μακκαβαίων*, 11, 28 καὶ 34 Ἄλλ' ἀπ' αὐτὸ νὰ φτάσῃ κανεὶς νὰ διορθώσῃ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἐκαταίου, ὅπως ὁ Graetz (*Geschichte der Israeliten*, 1876, 224), παραεῖναι τολμηρὸ εἶδαμε παραπάνω, στὴν ὑ. 524, ὅτι κατὰ τὸν Ἀρριανὸ, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Δαμασκοῦ ἀπ' τὸν Παρμενίωνα, σατράπης τῆς Κοίλης Συρίας διωρίστηκε ὁ Μένων ὁ Κερδίμμι, αὐτὸς ποὺ παύτηκε ὕστερα γιὰ τὴν δὲ φρόντισε εὐσυνείδητα τὸν ἐπισιτισμὸ τῆς στρατιάς ποὺ πῆγαινε ἀπ' τὴν Αἴγυπτο στὸν Εὐφράτη (Ἀρριανός, Γ' 6, 8. Γιὰ τὴ γραφὴ Ἀρίμμιος βλ. παρακάτω) Ἀφ' ἐτέρου, ὁ Κούρτιος, IV, 5, 9, νομίζει πῶς ὁ Παρμενίων, φεύγοντας ἀπ' τὴ Δαμασκὸ γιὰ τὴν Τύρο, παράδωσε τὴ στρατηγία τῆς Συρίας στὸν Ἀνδρόμαχο λίγο παρακάτω (δ.π. 8, 9) γράφει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος, γυρνώντας ἀπ' τὴν Αἴγυπτο, μαθαίνει πῶς οἱ Σαμαρειτεῖς σκότωσαν τὸν Ἀνδρόμαχο κι ὅταν τοὺς τιμώρησε, διορίζει διάδοχο τοῦ σκοτωμένου τὸ Μένωνα (δ.π. 11) Δὲν στέκουν τοῦτα ὅμως μπρὸς στὸ κύρος τοῦ Ἀρριανοῦ. Κατὰ τὸν Εὐσέβιο (*Χρονικά*, II, σ. 114, ἐκδ. Schone· τὸ 1680 ἀπὸ Ἀβραάμ = 1^{ος} χρόνος τῆς 1117^{ης} Ὀλυμπιάδας = 337 π.Χ., καὶ στὸν Ἱερώνυμο τὸ 1685 ἀπὸ Ἀβραάμ = 1^{ος} τῆς 1127^{ης} = 332 π.Χ.), ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Σαμάρειαν πόλιν ἐλὼν Μακεδόνας ἐν αὐτῇ κατόκτισεν καὶ παρακάτω (σ. 118) λέγεται πῶς αὐτὸ ἔγινε ὅταν ὁ Περδίκκας ἦταν ἐπιμελητῆς τῆς ἐπικρατείας. *Samaritanorum urbem a Perdica constructam* (ἢ, κατὰ τὸν Petermann· *incolis frequentatam*) Μὲ δυὸ λόγια, ὅλες οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴ Σαμάρεια εἶναι τόσο ἀντιφατικὲς ποὺ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐλπίζῃ ἀντικειμενικὸ ξεκαθάρισμα τῶν πραγμάτων. [Κατὰ τὸν M. Avi-Yonah (*RE, Suppl. XIII*, 349, *Palaestina*), τὸ πέρασμα τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀπ' τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου τόσο ἐπιμένουν

Τὰ πολὺ φτωχὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας παράδοσης δὲ βοηθᾶν οὐτ' ἐλάχιστα στὴ σύλληψη τοῦ τί ἀκριβῶς ἐκράτησε στὴ Συρία, καὶ μῆτε γιὰ τὸ ἂν ἐφαρμόστηκαν οἱ ἴδιοι διοικητικοὶ τύποι καὶ διατάξεις μὲ τὶς μικρασιατικὰς σατραπείας. Σκόρπιες ὡστόσο κάποιες εἰδήσεις παρακομίζουσι τὰ νομίσματα:

Εἶδαμε πῶς τ' ἀσημένια, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο τοῦ γνωστοῦ τύπου τῶν ἴσαμε τὸν Ταῦρο μικρασιατικῶν πόλεων, εἶναι ὅλα νεώτερον κοπῶν, ἐπὶ Διαδόχων κ' Ἐπιγόνων μπορούμε ὁμως ν' ἀποδείξουμε πῶς κάποιες ἀπ' αὐτὰς τὶς πόλεις κόψαν δικὰ τους νομίσματα κι ὅσο ζοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος κι ὅσο βάσταξε τυπικὰ τὸ κράτος του - ὡς τὸ 306. Ἀπ' αὐτὸ μπορούμε νὰ συμπεράνουμε πῶς τὶς ἑλληνικὰς μικρασιατικὰς καὶ τὶς πόλεις τῆς λυκικῆς ὀμοσπονδίας ὁ Ἀλέξανδρος τὶς σεβάσθηκε σὰν «ἐλεύθερες καὶ σύμμαχες» πολιτεῖες, ἀφήνοντάς τες ν' ἀσκοῦν μὲ τὴν πολιτικὴν τους ἀνεξαρτησία καὶ τὸ νομισματοκοπικὸ δικαίωμα ὅσο κυριαρχικὰ κ' ἡ Ἀθῆνα καὶ τὸ Ἄργος κ' οἱ ἄλλες πολιτεῖες-μέλη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας. Ἀλλὰ πέρ' ἀπ' τὸν Ταῦρο ἀρχίζει ἄλλο σύστημα: τὰ πάμπολλα ποὺ σώθηκαν ἀσημένια ἀλεξάνδρεια τῶν πόλεων τῆς Κιλικίας εἶναι ὅλα παλιότερα, καθὼς καὶ τῆς Κομμαγηγῆς, Δαμασκοῦ, Ἀράδου, Σιδῶνας, Ἄκχης κὶ Ἀσκαλώνας,⁵³¹ ὅπου κινῶνται ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάζεται πάντα βασιλεὺς, κάτι ποὺ δὲ συμβαίνει, κατὰ κανόνα, στὰ σύγχρονα Μακεδονίας, Θράκης καὶ Θεσσαλίας.

Στὴν Κιλικία λοιπόν, τὴ Συρία, τὴν Κοίλη Συρία καὶ τὴ Φοινίκη,

οἱ ἑβραϊκὰς πηγές, δὲν εἰν' ἀποκλειστέον Ἐμμονος ἑβραϊσμός ὁμως κρατᾷ τὸν Ἰώσηπο στὰ σχετικὰ του (δ.π. 329-39), ὅπως ἐπὶ παραδείγματι στ' ὅτι προσκύνῃσε δῆθεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἀρχιερέα τους (!), καὶ στὸν Παρμενίωνα μάλιστα, ποὺ ἀπόρησε βέβαια μὲ τέτοιον φέρισμο, ἀπάντησε τάχα: οὐ τοῦτον [] προσεκύνησα, τὸν δὲ Θεὸν οὐ τῆ ἀρχιερωσύνη οὗτος τετίμηται τοῦτον γὰρ καὶ κατὰ τοὺς ὕπνουσ φησὶν εἶδον ἐν τῷ νῦν σχήματι, τῆς Μακεδονίας ἐν Δίῳ τυγχάνων, (!!) καὶ πρὸς ἑμαυτὸν διασκεπτομένῳ μοι πῶς ἂν κρατήσαιοι τῆς Ἀσίας παρεκελεύετο μὴ μέλλειν, ἀλλὰ θαρροῦντα διαβαίνειν (!!!) Ὅπου ὁ φαρισαῖος ἰουδαῖος ἐθνικιστὴς σερβίρει τὸν Ἀλέξανδρο ὄχι μόνον γνώστη βαθὴ τῆς ἑβραϊκῆς θεολογίας τοῦ Σαββαῶθ, παρὰ καὶ πιστὸ τοῦ αὐτόχρημα, κ' ἐκεῖνον σαββαθικώτατα ἐπίσης σύμμαχό του γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας, πράγματα δηλαδὴ ἐντελῶς ἐξωφρενικὰ, ὄχι ἀπλῶς ἀναξιόπιστα εἰς ἄκρον Ὁ Tschirikower, *Hellenistic Civilisation and the Jews*, Philadelphia, 1959, 45*, σημειώνει. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ἀλέξανδρου στὴν Ἱερουσαλήμ δὲν εἰν' ἱστορικὸ περιστατικόν, ποὺ ἔχασαν τάχα ν' ἀναφέρουν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ «τυχαῖα» σώθηκε μόναχ' ἀπὸ τὸν Ἰώσηπο, παρὰ ἐπιτήδες σκαρωμένον παραμῦθι, γιὰ νὰ ἐμφανίσῃ τὸν Ἀλέξανδρο σ' ἐπαφῆ τάχα στενωτέρῃ μὲ τοὺς Ἑβραίους, καὶ νὰ μιλήσῃ ἐγκωμιστικὰ καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρὰς Τέλος, καὶ γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ Ἰώσηπου — κι ἄρα τὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀπόρριψιν τοῦ περάσματος τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀπ' τὴν Ἱερουσαλήμ — μεγάλην ἔρις καὶ βιβλιογραφία ἀνθεῖ, ποὺ λεπτομερῶς παραθετεῖ ὁ Seibert, 103-7.]

531 Ὅχι καὶ τῆς Τύρου, ποὺ εἶναι τῆς τάξης V, δηλαδὴ μετὰ τὸ 306.

δὲν κατάργησε μὲν ὁ Ἀλέξανδρος τὸ κοινοτικὸ πολίτευμα, δὲν εἶν' ὁμῶς κι αὐτόνομες πολιτεῖες σὰν τὶς ἑλληνικὲς μικρασιατικὲς οἱ πόλεις τους, παρά, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὰ νομίσματά τους, δικαίωμα νὰ κόβουν ἔχουν ἢ μ' ἄδεια τοῦ βασιλιᾶ καὶ ὑπ' εὐθύνη τους ἢ κατὰ τὸ νομισματικὸ του σύστημα, καὶ μὲ τὸν τύπο του πάνω, δηλαδὴ μόνο βασιλικά.

Ἀξιοσημείωτη ὁμῶς δέσμη στοιχείων ἱστορικῶν ἀπ' τὴ νομισματοκοπία τῆς ἐποχῆς πρόσφερε ὁ *θησαυρὸς τῆς Σιδῶνας*. Σ' ἓναν κῆπο π' ἀνάσκαβαν, ἐκεῖ κοντά, τὸ 1863, βρέθηκαν 3000 χρυσὰ νομίσματα, ποὺ δὲ διασκορπίστηκαν, ὅπως τὰ εὐρήματα τοῦ 1829 καὶ τοῦ 1852, παρὰ ἐξετάσθηκαν ἀκριβῶς κι ἀπογράφηκαν ἀπὸ εἰδήμονες.⁵³² Οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπ' τοὺς 1531 στατῆρες ποὺ περιγράφηκαν ἦταν τῆς Ἄκῃς καὶ Σιδῶνας, καὶ τῆς Ἀράδου· ἀπ' τὴν Κιλικία λίγα κομμάτια, κι ἀπ' τὶς πόλεις τῆς Μακεδονίας, Θράκῃς καὶ Θεσσαλίας καμπόσσα, ἴδιου ἢ καὶ ἄλλων τύπων· ἑλληνικῆς κοπῆς, σχεδὸν καθόλου· μικρασιατικά: τῆς Κίου, τῶν Κλαζομενῶν(;), τῆς Περγάμου καὶ τῆς Ρόδου ἰδιότυπα, ὅπως καὶ τοῦ Πνυταγόρα, βασιλιᾶ τῆς κυπριακῆς Σαλαμίνας. «Αὐτὰ τὰ νομίσματα», γράφει μιὰ ἐκθεση, κῆταν σχεδὸν ὅλα νέα καὶ πολλὰ τους (ἰδίως τὰ κομμένα στὴ Σιδῶνα) ἀνέγγιχτα, σὰ μόλις νάχανε βγῆ ἀπὸ τὸ νομισματοκοπεῖο.» Κ' ἐπειδὴ κανένα τους δὲν ἦταν τῶν Διαδόχων, ποὺ τὸ 306 πῆραν τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ, καὶ 3 τῆς Ἄκῃς εἶχαν τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ χρόνου (23 καὶ 24), μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ συμπεράνη κανεὶς, πῶς ὁ θησαυρὸς αὐτὸς θάφτηκε πρὶν ἀπ' τὸ 306 καὶ λίγο μετὰ τὸ 310, ὅταν τυπικὰ δηλαδὴ κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μοναρχία τοῦ Μεγαλέξαντρου κ' ἡ ἀπ' αὐτὸν θεσμοθετημένη διοίκηση τῆς ἐπικράτειας.

Ἀξιοπρόσεκτο πῶς δὲν ὑπάρχει κανένα νόμισμα τῆς Τύρου στὰ νομίσματ' αὐτά· μπορεῖ νάναί καὶ τυχαῖο, μπορεῖ ὁμῶς καὶ νὰ στηρίξη τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ πρῶτα μετὰ τὴν κατάκτησή της χρόνια δὲν εἶχε τὰ ἴδια πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τὶς ἄλλες φοινικικὲς πόλεις.

Περίεργοι, ἐξ ἄλλου, εἶν' οἱ ἀριθμοὶ τῶν χρόνων στὰ νομίσματα τῆς Ἄκῃς, ποὺ οἱ ἀντίστοιχοὶ τους βρίσκονται σὲ ἀπ' ἄλλου γνωστὰ νομίσματα τῆς Ἀράδου, καὶ δὴ ἀπ' τὸ 21 ὠς τὸ 76. Ἡ Ἄραδος παίρνει ἀπ' τοὺς Σελευκίδες, τὸ 258, ὅπως θὰ δοῦμε στὴν *Ἱστορία τῶν Διαδόχων*, τὴν πλήρη της ἀνεξαρτησία, κι ἀπὸ τότε ἀρχίζει νέα *χρονομετρία*· ἡ Ἄραδος λοιπὸν κ' ἡ Ἄκῃ *χρονομετρία* εἶχαν παλιότερη, ποὺ ἀρχίζε σὰ γλύτωσαν ἀπ' τὸν περσικὸ ζυγὸ· καὶ τὸ μόνο γιὰ ν' ἀμφιβάλλῃ κα-

532 [Ἐπάρχουν 2 περιγραφὲς τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ· ἡ μιὰ μὲ τὴν ὑπογραφή W (στοῦ Egger, *Wiener Num. Zeitschr*, 1865, I, 1), τοῦ γενικοῦ πρόξενου τῆς Αὐστρίας Weckbecker, πούταν στὴ Σάιδα ὅταν βρέθηκε, κ' ἡ ἄλλη τοῦ Waddington (*Revue Numismatique*, 1865, 1 κ.έ.), κατὰ τὶς ἀνακοινώσεις καὶ τοῦ Weckbecker ἀλλὰ καὶ τοῦ Pérethé, γραμματέα τοῦ γενικοῦ προξενείου τῆς Γαλλίας, στὴ Βηρυτὸ.

νεις ἐν προκειμένῳ εἶναι ἂν ἀπ' τῆς Ἰσσοῦ ἢ τοῦ Γρανικοῦ τῆ νίκη μέτρασαν. Ἄν κ' οἱ ἄλλες πόλεις πῆραν τὴ χρονολογία αὐτῆ, ἀπ' τὰ νομίματα τοῦλάχιστον δὲν προκύπτει· οἱ δυὸ αὐτὲς ὅμως εἶδαν τόσο σὺν ἀπελευθέρωσὴ τους τῆ νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου, πού τὴν ἔταξαν καὶ σὰ σημαδιακὴ ἀρχὴ νέας μέτρησης τοῦ χρόνου τους.⁵³³

Ἡ ἀντίσταση τῆς Τύρου, καὶ μετὰ τῆς Γάζας, καθυστέρησαν ὄχι καὶ λίγο τὴν ἐκστρατεία στὴν Αἴγυπτο.⁵³⁴ Ἄλλ' ἓνα χρόνο καί, πιά, μετὰ τὴν Ἰσσό, πρῶτες μέρες τοῦ Δεκέβρη τοῦ 332, ξεκινάει ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆ Γάζα. Στρατηγικὴ ἀνάγκη ἐπέβαλλε προτεραιότητα στὴν ἐπιχείρηση κατὰ τῆς τελευταίας αὐτῆς μεσογειακῆς ἐπικράτειας τοῦ πέρση βασιλιᾶ, πού πιστὴ ἂν τοῦ ἦταν, ἢ σὲ χέρια πιστά, χάρη στὴν κρίσιμη θέση της θὰ μπορούσε νὰ προβάλλῃ γιὰ καιρὸ σοβαρὴ ἀντίσταση στὰ νῶτα τοῦ Μεγαλέξαντρου. Ἄλλο, βέβαια, πού ὁ χρόνια καταδυναστευόμενος σκληρὰ αἰγυπτιακὸς λαὸς καθόλου πρόθυμος δὲν ἦταν ν' ἀγωνιστῆ τάχα κιόλα γιὰ συμφέροντα τοῦ δυνάστη του, π' ἀλυσιδὲς μόνο, σκουριασμένες (καὶ γι' αὐτὸ καὶ πιὸ μισητές), τὸν δένανε μὲ τὴν ἐκφυλισμένη πάνω του ἐξουσία· πέρα πού οἱ Αἰγύπτιοι, φιλήσυχοι ἀπ' τὴ φύση τους, καὶ ράθυμοι, μᾶλλον στὸ σκυμμένο κεφάλι καὶ στὴ διαταγμένη δουλειὰ ἔρρεπαν, παρὰ σὲ ἐξάρσεις πνεύματος καὶ ρώμης, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἂν στὰ 200 ἐκεῖνα χρόνια τῆς δουλείας τους ἔγιναν κι ἀπόπειρες κατὰ τῆς περσικῆς ἀρχῆς στὴ χώρα τους, ὁ πολὺς λαὸς τους τόσο λιγώτερο ἀνακατώθηκε σ' αὐτὲς ὅσο περισσότερο εἶχε πιά συνηθίσει (ἔπειτ' ἀπὸ τὴ μετανάστευση τῆς ντόπιας στρατιωτικῆς τάξης) ξένους νὰ βλέπῃ νὰ ἐνεργοῦν (ἔλληνες μισθοφόρους ἰδιαίτερα) κατὰ τοῦ πέρση δυνάστη τους, καὶ ντόπιοι στὶς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς ἀκολουθοῦσαν μόνο κάποιες χιλιάδες, τὸ πολὺ, σὺν ἄταχτα μπουλούκια ἢ σὰ βαστάζοι.

Γενικά, τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἡ Αἴγυπτος ἦταν σὲ πλήρη ἀποτελεμάτωση· τὰ παλιὰ κοινωνικά της ἤθη, λείψανα τῆς πάρα-ξεπερασμένης πιά φαραωνικῆς ἐποχῆς, βρισκόνταν σὲ ριζικὴ ἀντίθεση μ' ὅσα ζετύλιγαν οἱ ἱστορικὲς περιπέτειες ὅπουχε κυλῆσει μετὰ τὴν πτώση τῆς ἱερατικῆς βασιλείας, κ' οἱ ἀπόπειρες τῶν Σαυτῶν βασιλιάδων νὰ ζωντανέψουν τὸ λαὸ μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὸν ἀνασχετισμὸ ἀπ' αὐτὸ μὲ ξένους πολιτισμοὺς, θόλωσαν μᾶλλον καὶ νόθεψαν τὸ ντόπιο στοιχεῖο· ἔτσι κ' ἡ περσικὴ κυριαρχία, ὅπου περιπέσαν, εἶχε βέβαια διαρκῶς ν' ἀντιμετωπίζῃ λαϊκὸ μῖσος, πού κουφόκαιγε κι ἀναβε κάθε τόσο κατὰ τῶν ἀκάθαρτων ξένων, καθὼς καὶ τὶς ἐξεγέρσεις τῶν λογῆς-λογῆς περηφα-

533² [Βλ. Head, *HN*², 789 καὶ 793.]

534 Ἀρριανός, Γ' 1, 1. ἵναπερ τὸ πρῶτον ὠρμηθή

νων για τὸ φαραωνικὸ τους αἷμα, ἀληθινὰ ὁμως ποτὲ δὲν ξεσηκώθηκε ἡ Αἴγυπτος σ' ἀνεξάρτητη κι αὐθόρμητη ἐπανάσταση· πεσμένοι αὐτοῦ σὲ παρακμὴ καὶ βύθος, ἀφρικανικὴ ἀπάθεια κι ὀκνηρία, καταπιεσμένοι ἀπὸ προκαταλήψεις κ' ἐπιβολὲς παλιοῦ κι ἀποτιτανωμένου καθεστῶτος κοινωνικῶν τάξεων (ὅπου δὲν τ' ἀπόμεναν παρὰ οἱ κοῦφιοι τύποι τους), κατεξαντλούμενοι πάντα — κι ὄχι πουθενὰ προαγόμενοι ποτὲ — ἀπὸ τὴν καταπνικτικὴ γονιμότητα τῆς χώρας καὶ τῆς φύσης τους, καὶ ποῦ μὲ καμμιά μάλιστα ἐπικοινωνία πρὸς τὰ ἔξω δὲν εἶχε γι' αὐτοὺς κι ἀξία ἢ θέλητρο, σὲ τέτοιο λοιπὸν ἐν γένει *ναδῖρ* χαμοζωῆς καταντημένοι πιά οἱ Αἰγύπτιοι, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο λαὸ τῆς περσικῆς ἐπικράτειας εἶχαν ἀνάγκη μιᾶς ἀναγέννησης καὶ μιᾶς γενναίας ἀναστήλωσης, ποῦ μόνον ἑλληνικὴ ὄρμη κι ἀποφασιστικὴ δραστηριότητα μποροῦσε νὰ τοὺς φέρη.

Μόλις ζύγωσε ὁ Ἀλέξανδρος, ἡ Αἴγυπτος ξέφυγε ἀπ' τὴ σφαῖρα τοῦ πέρση βασιλιᾶ· ὁ σατράπης τῆς Μαζάκης, διάδοχος τοῦ Σαβάκη ποῦ σκοτώθηκε στὴν Ἴσσο, ἀντὶ νὰ κοιτάξῃ γιὰ ὑπεράσπιση τοῦ τόπου νὰ κἀνὴ δικούς του μισθοφόρους ἐκείνους τοὺς Ἕλληνες πούχαν ξεμπαρκάρει μὲ τὸν Ἀμύντα στὸ Πηλοῦσιο, ἔφτασε ἀπὸ ἐμπάθεια καὶ καχυποψία στὴν ἐξόντωσή τους· καὶ σὰν ἔπεσε πιά κ' ἡ Τύρος, κ' ἡ Γάζα, κ' ἡ χώρα τῶν ἀραβικῶν φύλων κυριεύτηκε ὡς τὴν ἔρημο, κ' ἡ Αἴγυπτος ἔτσι ἀποκόπηκε ἀπ' τὴν πάνω περσικὴ ἐπικράτεια, κι ὁ στόλος τοῦ κατακτητῆ κατὰπλευσε ἀπ' τὴν Τύρο κι ἀραξε κεῖ στὸ Πηλοῦσιο, τίποτ' ἄλλο δὲν ἀπόμενε βέβαια στὸ σατράπη καὶ τοὺς λίγους πέρσες του παρὰ χωρὶς πολλὰ-πολλὰ νὰ δηλώσουν ὑποταγὴ στὸν Ἀλέξανδρο ποῦ σὲ 7 μόνον μέρες ἔφτασε κεῖ ἀπ' τὴ Γάζα! Κι αὐτὸ λοιπὸν ἔκανε ὁ Μαζάκης: παράδωσ' εὐθὺς τὴν Αἴγυπτο, χωρὶς δυστροπία καμμιά. Κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε τὸ στόλο ν' ἀνέβῃ ἀπ' τὸ Πηλοῦσιο τὸ Νεῖλο, ἐνῶ αὐτός, μὲ τὴ στρατιά, πῆγε ἀπ' τὴν Ἡλιούπολη⁵³⁵ στὴ Μέμφι νὰ τὸν συναντήσῃ.

Ὅλες οἱ πόλεις ποῦ πέρναγε τοῦ παραδίνονταν ἀμέσως· ἔτσι πῆρε χωρὶς ἀντίσταση καὶ τὴ Μέμφι, τὴ μεγάλη πρωτεύουσα, ὀλοκληρώνοντας τὴν καθυπόταξη τῆς χώρας τοῦ Νεῖλου.

Δὲ χωράει ὁμως στὴν ἐννοια ὑποταγῆ ὅ,τι γύρευε ὁ Ἀλέξανδρος. Ἦθελε νὰ νιώθουν οἱ λαοὶ πὼς τοὺς ἔφερνε τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὸ ἀνέβασμα τῆς ζωῆς σὲ σφαῖρες ἄλλες! Πὼς τιμᾷ ὅ,τι ἔχουν ἀνώτερο καὶ κατοχυρώνει ὅ,τι δικό τους.

535² [Ἡ θέση τῆς ἀρχαίας πόλης καλύπτεται ἀπ' τὰ βορειανατολικά προάστεια τοῦ Καῖρου.]

Τίποτα δὲν εἶχε βαθύτερα προσβάλει τοὺς Αἰγύπτιους ἀπ' τ' ὅτι ὁ Ὁῶος ἐκεῖνος εἶχε σφάζει, στὴ Μέμφι, τὸν *ιερό* ταῦρο, τὸν Ἄπι.⁵³⁶ Ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος θυσίασε καὶ στοὺς ἄλλους θεοὺς τῶν Αἰγυπτίων καὶ στὸν Ἄπι, στὸ ναὸ τοῦ Φθᾶ,⁵³⁷ στὴ Μέμφι, ὅπου ἔκανε γυμνικούς καὶ μουσικούς ἀγῶνες μὲ καλλιτέχνες Ἕλληνες, γιὰ νὰ τονίσῃ τ' ἀντίθετα ἴσα-ἴσα: πῶς ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς τὰ ξένα θὰ συμμορφώνωνται στὰ ντόπια, καὶ τὰ ντόπια θάναι καὶ στοὺς ξένους σεβαστά.

Ὁ σεβασμὸς πούδειξε πρὸς τὸ αἰγυπτιακὸ ἱερατεῖο ἔφερε τόσo πιὸ κοντὰ του τὴν κοινωνικὴ αὐτὴ τάξη, ὅσο παραπάνω εἶχε ταπεινωθῆ ἀπ' τὴ συχνὰ φανατικὴ μισαλλοδοξία τῶν περσῶν κατακτητῶν.

Μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ὁ Ἀλέξανδρος ὀλοκληρώνει τὴν κατάληψη ὅλων τῶν ὑπὸ τὴν περσικὴ κυριαρχία παραλίων τῆς Μεσογείου. Ἡ γενναία ἐκεῖν' ἰδέα δηλαδὴ τοῦ Περικλῆ, νὰ ἐπισφραγίσῃ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Αἰγύπτου καὶ γιὰ πάντα νὰ κατασφαλίσῃ τὴ ναυτικὴ κ' ἐμπορικὴν ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηνῶν, ὄχι μόνo ἐκπληρώνεται παρὰ καὶ ξεπερνιέται, ἀφοῦ ὁ Ἕλληνισμὸς ὅλος ἔχει δικιὰ του πιά τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, καὶ μὲ τὴν Αἴγυπτο κατέχει βέβαια καὶ τὸν ἀνατολικὸ ἐκεῖνο κόλπο, ἀπ' ὅπου ξεκίναγαν οἱ θαλάσσιοι δρόμοι γιὰ τὴν Αἰθιοπία καὶ τὴν Ἰνδία, τὴ χώρα τῶν θαυμάτων.

Μὲ τὴν κατοχὴ τῆς Αἰγύπτου συναρτῶνται πολλοὶ σκοποί: πῶς ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς συγκρότησε καὶ καταπιάστηκε νὰ τοὺς πραγματώσῃ φαίνεται ἀπ' τὸ πρῶτο πού ἔκανε, ξεκινῶντας ἀπ' τὴ Μέμφι: στὸ Πηλούσιο, ἀνατολικὴ γωνιά τοῦ Δέλτα, βάζει δυνατὴ φρουρά, ἀφοῦ ἀπὸ κεῖ τὴν ἐρχόμενη ἀνοιξὴ θὰ ξεκινήσῃ ἡ ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀσιατικὴν ἐνδοχώρα· κι ἀπὸ τὴ Μέμφι ἀναπλέει, μὲ τοὺς ὑπασπιστές, τὸ *ἄγγμα* τῶν μακεδόνων ἰππέων, τοὺς ἀγριᾶνες, καὶ τοὺς τοξότες, τὸ δυτικὸ κλαδὶ τοῦ Νείλου, φτάνει στὸν Κάνωβο⁵³⁸ κι ἀπὸ κεῖ παραλιακὰ στὴ Ρακῶτι, ἀρχαῖο σταθμὸ στὰ σύνορα μὲ τὴ Λιβύη. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἦταν πάνω σὲ μιὰ γλῶσσα μακρὰ καμμιὰ ἐξηνταριά χλμ, πού χωρίζει τὴ λίμνη Μαρεῶτι ἀπ' τὴ θάλασσα· κ' ἐνάμισυ χλμ ἀπ' τὴν ἀκτὴ βρίσκεται τὸ νησί μὲ τίς φώκιες τοῦ ὀμηρικοῦ Πρωτέα, ἡ Φάρος. Ὁ Ἀλέξανδρος διάβλεψε ἀμέσως πόσο ἡ παραλία αὐτὴ, ἀνάμεσα στὴ Μαρεῶτι καὶ τὴ θάλασσα, ἦταν κατάλληλη γιὰ πόλη, κ' ἡ γλῶσσα ἐκεῖνη φυσικὸς

536^H [Δείνων, Jacoby, *FGrH*, (690), ἀπόσπ 21 Βλ καὶ Bosworth, I, 262]

537^P Οἱ μυθιστορικὲς ἀφηγήσεις γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μεγαλέξαντρου, σὰν τοῦ Ψευδοκαλλισθένη, Α' 34, καὶ τοῦ Ἰούλιου Βαλέριου, I, 34, παραστένουν τὴ θυσία τούτη σὰν ἐνθρονισμὸ (*ἐνεθρονίασαν*), κάτι σὰν τ' ἀνακλητήρια [ἀναγόρευση ἢ ἀνακήρυξη βασιλιά], πού ξαναβρίσκουμε στὴν Αἴγυπτο ἐπὶ *Διαδόχων*, ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο τὸν ε'.

538^E [Ερείπια τῆς ἀρχαίας πόλης 1,5 χλμ δυτικὰ τοῦ Ἀβουκίρ]

λιμενοβραχίονας γιά μεγάλο κι όλότελ' άπάγκιο και φυλαγμένο λιμάνι· και λέν λοιπόν πώς θέλησ' αύτοστιγμει ό ίδιος εκεί νά ύποτυπώση στον άρχιτέκτονα Δεινοκράτη τό σχέδιο τής πόλης πού κατεξοχήν ώραματίστηκε, τούς δρόμους της και τίς άγορές, τή θέση τών ναών της, και γιά τούς έλληνες θεούς και γιά τήν "Ισι. Και καθώς άλλο μέσο δέν είχαν πρόχειρο, διάταξε λέει μ' *α λ φ ι τ α* νά ίχνογραφήσουν χάμω τίς γραμμές του σχεδίου - πουλιά όμως εκεί άμέσως, άμέτρητα, χίμησαν από παντού και κατάφαγαν τ' άλφίτα του σκαριφήματος· και τό ζήγησε ό μάντης ό Άρίστανδρος τούτο σαν *καλοσημαδιά*: τής προκοπής πού θάχε ή Άλεξάνδρεια, και του έμπορίου της.⁵³⁹ Και νά πόσο άλήθεψε, πράγματι, και του Μεγαλέξαντρου ή διαίσθηση και τά πουλιά πού κατάφαγαν τ' άλφίτα· ή πόλη έγινε ραγδαία ή πιό πολυάνθρωπη του άρχαίου κόσμου, και τό έμπόριό της ένωσε τή Δύση με τήν Ίνδία σέ λίγο, κι αύτή έγινε τό κέντρο τής σύγκρασης εκείνης τής έλληνιστικής ζωής τών κατοπινών αίωνων κ' ή κοιτίδα του άπ' άνατολή και δύση πρώτου παγκόσμιου πολιτισμού και τής λογοτεχνίας, και μαζί τό λαμπρότερο και διαρκέστερο μνημείο του μεγάλου της ιδρυτή.⁵⁴⁰

539^h [Άρριανός, Γ' 2, 1: *Λέγεται δέ τις και τοιόσδε λόγος, ούκ άπιστος έμοιγε. Κατά τον Bosworth, I, 265, ή ιστορία θά πρέπει νάναί παρμένη άπ' τίς δευτερεύουσες πηγές του Άρριανού — καθώς άλλωστε είδοποιούν και τά λέγεται, λόγος — κ' έπαναλαμβάνεται άπ' όλες σχεδόν τίς πηγές, αλλά με διαφορές σέ λεπτομέρειες.]*

540^h [Γιά τήν τοπογραφία τής Άλεξάνδρειας βλ. *RE*, I, 4, 1376 κ.έ., *MEE*, Γ' 523 κ.έ. και κυρίως Fraser, I, 7-37, και IIa, 12-111 (ύποσημειώσεις) Ό Άρριανός, Γ' 2, κι ό Πλούταρχος, *Άλέξανδρος*, ΚΣτ' 6), τοποθετούν τήν ίδρυσή της πριν ό Άλέξανδρος πάη στό *Άμμώνιον*, ένώ αντίθετα ό Διόδωρος, ΙΖ' 52, ό Κούρτιος, ΙV, 8, 1, κι ό Ίουστίνος, XI, 11, όταν γύρισε. Άπ' τούς νεώτερους μελετητές, ό C B Welles, *Historia*, XI, 1962, 271 κ.έ, προτιμάει τή vulgata και κυρίως τήν έκδοχή του Ψευδο-Καλλισθένη (Kroll, I, 30, 5), κατά τήν όποία ό Άλέξανδρος συμβουλεύτηκε τον Άμμωνα γιά τήν ίδρυση τής νέας πόλης Άντίθετα, ό Fraser, I, 3-7 και IIa, 3-4, ύποστηρίζει πώς θά πρέπει νάμαστε σκεπτικοί στην άποδοχή αύτών τών παραδόσεων, και προτιμάει τον Άρριανό Βλ. επίσης Bosworth, I, 263-4, Seibert, 112-3, και ύ 310]

B' 3

Οί περσικὲς προπαρασκευές.- Ὁ Ἀλέξανδρος πορεύεται στὴ Συρία, διαβαίνει τὸν Εὐφράτη, τραβάει γιὰ τὸν Τίγρι - Μάχη καὶ νίκη στὰ Γαυγάμηλα - Πορεία γιὰ τὴ Βαβυλώνα - Κατάληψη τῶν Σούσων - Ἐκστρατεία γιὰ τὴν Περσέπολη

Πάντα τὸ δίκαιο ποὺ ὑπερέχει τῆς νίκης εἶν' ἡ νίκη μὲς στὰ πράγματα τοῦ ἀνώτερου δικαίου μιᾶς ὑπερέντασης κ' ὑπερανάπτυξης, μιᾶς ὑπερισχύουσας δυναμικῆς, ποὺ τὴν ἐμπνέει ἓνα καινούργιο ἰδανικό· σὲ τέτοιες νίκες πάλλεται πάντοτε ἡ ἔμπρακτη κριτικὴ ἐκείνου ποὺ ὑπῆρχε μὲν, κ' ἐμοιαζε νὰ στέκη, δὲν πῆγαινε ὅμως παραπέρα, καὶ φαινόταν ἴσως ἰσχυρὸ κι αὐτοβέβαιο, μὰ νοσοῦσε μέσα του κ' ἔτοιμο ἦταν νὰ πέση. Οὐτ' ἡ καταγωγὴ, καὶ τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα, οὔτε τὸ φιλήσυχο κ' ἐνάρετο ἦθος, μήτε καμμιά ἐν γένει προσωπικὴ ἀρετὴ κι ἀξία δὲ σώζει ἀπ' τὴν ἐπερχόμενη στυβαρὴ δύναμη ὁποιοῦ ἡ μοῖρα προώρισε γιὰ μεγάλον ἱστορικὸ ρόλο. Νικητῆς αὐτός, ὅσο ἀκόμα ἔχει μπροστά του νὰ τολμάη, ν' ἀγωνίζεται, νὰ συντρίβη, χτίστης μαζὶ ἐνῶ γκρεμίζει, δημιουργὸς κόσμου νέου, ἀπ' τὰ ἐρείπια καὶ πάνω στὰ ἐρείπια τῶν καταστροφῶν του. Μὰ κι ὅ,τι νίκησε κι ἀνάτρεψε διαρκεῖ, μ' ὅ,τι οὐσία κι ἀξία του, μὲς ἀπ' τὸ ἔργο τοῦ τυπικοῦ καταλυτῆ του.⁵⁴¹

Ἡ πιὸ γραφικὴ παράδοση ἐντρυφᾷ στὴν ἀντίθεση ποὺ κατεξοχὴν ἔντονη θέλει καὶ καλλιεργεῖ στοὺς δυὸ ἀντιπαρατιθέμενους ἥρωές της: τὸν ἐνεργητικὸ Μεγαλέξαντρο ἀπὸ δῶ, μὲ τὴν ἀκατάσχετη ὀρμητικὴ δράση ὅλη δικιά του, καὶ τὸν παθητικὸ Δαρεῖο ἀπὸ κεῖ, μὲ τ' ἀπανωτὰ (καὶ μόνο) παθήματα. Περιγράφουν λοιπὸν αὐτὸν τὸ Δαρεῖο σὰν ἥπιο, εὐγενικό, πιστό, πρότυπο σεβασμοῦ στὴ μάνα καὶ στοργῆς στὴ γυναῖκα καὶ στὰ παιδιὰ, π' ὅλ' οἱ Πέρσες ξεχωριστὰ τὸν τιμᾶν γιὰ τὴ δικαιοσύνη του, τὴν ἱπποτικὴ του ἀντρεία, τὸ βασιλικὸ του ἦθος, καὶ τέτοιον ἐν γένει, ποὺ ἂν τοῦ τύχαιναν ἡσυχοὶ καιροὶ σπάνια θάχαν ξαναδεῖ σὰν καὶ δαῦτον τῆς Ἀσίας οἱ θρόνοι, ἀλλὰ βέβαια, σὰν τὸν πῆρε πιά τὸ ρεῦμα τῶν πραγμάτων, καὶ συμβάντων τόσο ἀγριῶν ποὺ ἓνας Καμβύσης ἢ ἓνας Ὡχος μόνο θὰ κατάφερναν ἴσως ν' ἀντιμετωπίσουν, ἔκανε κι αὐτός γιὰ νὰ σωθῆ, καὶ νὰ σώσῃ τὴν ἀρχὴ του, σχέδια καὶ σκέψεις ἀνάξιες κ' ἐγκληματικές, χωρὶς καὶ μ' ὅλα τοῦτα νὰ βγάλῃ τίποτα, παρὰ καὶ βά-

541^P [Δὲν πρέπει νὰ ξεχνιέται ἡ βαθύτατη ἐπίδραση τοῦ διαλεκτικοῦ Ἐγγέλου στὸ μαθητὴ του Droysen (βλ. σχετικά καὶ στὴ *Εἰσαγωγή*, IX, XI-XII, XV, XVI)]

ρος αποπάνω νά βάλῃ στή συνείδησή του μάλιστα, πῶς δὲν ἦταν πιὰ κι ἀναμάρτητος ἀπέναντι σ' ἐκεῖνον ποῦ ἔτσι μάταια καταπολεμοῦσε. Κι ὅσο μεγάλωνε ὁ κίνδυνος, τόσο δυνάμωνε κ' ἡ σύγχυση καὶ τὸ χάος καὶ τὸ ἄδικο, σ' ὅ,τι ἔκανε καὶ σ' ὅ,τι ἐπιχειροῦσε. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σκοτάδι ποῦ σκέπαζε τὸ μέλλον τῆς περσικῆς δυναστείας καὶ τὰ δικαιώματά της γινόταν κάθε μέρα ὄλο καὶ πυκνότερο. Καὶ νά! ἡ πύλη τῆς Ἀσίας ἔχει σπάσει, οἱ πλούσιες παραθαλάσσιες σατραπείες εἶναι στὰ χέρια τοῦ κατακτητῆ, τὰ θεμέλια τῆς δυνάμης τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἔχουν κλονιστῆ. Καὶ μπορεῖ ὁ Δαρεῖος, μὲ τὸν ἥπιο χαρακτήρα του, κι αὐτὰ νά τάπαιρνε ἀπόφαση, κι ἄλλες θυσιές νάκανε, γιὰ τὴν εἰρήνη· μὰ τοῦ μελλόταν, αὐτουνοῦ ποῦ περισσότερο στή γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιὰ του ἦταν δοσμένος, παρὰ στὸ θρόνο καὶ τὸ κράτος του, νά νιώσῃ ὅλη τὴ διάσταση τῆς συμφορᾶς του καὶ μὲ βαρὺ προσωπικὸ του πόνο - κ' εἶν' ἴσα-ἴσα τὸ θέμα ὅπου ἐπιμένει καὶ τονίζ' ἡ παράδοση μὲ τὰ δραματικώτερα χρώματα: νάν' ἡ μάνα του, ἡ Σισύγαμβις, καὶ τὰ παιδιὰ του κ' ἡ γυναῖκα του ἡ Στάτειρα, ἡ ὁμορφότερη τῆς Ἀσίας, ἡ ἀγαπημένη του (καὶ δυὸ φορές ἀγαπημένη τώρα πούχε καὶ παιδί στὴν κοιλιά), νάν' αἰχμάλωτοι τοῦ νικητῆ· καὶ νά τοῦ προσφέρῃ τοῦ ξένου τὸ μισό του βασιλείου καὶ θησαυροὺς ἀμύθητους γιὰ νά λευτερώσῃ τοὺς ἀγαπημένους του, κι ὁ ἀγέρωχος ἐχθρὸς νά γυρεύῃ ἀπόλυτη ὑποταγή! Καὶ τώρα νά τοῦ ῥχεται κι ἀκόμα πιὸ σκληρὸ τὸ χτύπημα τῆς μοίρας: νά φτάνῃ ὁ εὐνοῦχος, ὁ Τεῖρεως, ὁ θαλαμηπόλος τῆς αἰχμάλωτης γυναίκας του σκαστὸς ἀπ' τὸ στρατόπεδο τοῦ ἐχθροῦ, καὶ νά τοῦ λέῃ πῶς πάει, πέθαν' ἡ Στάτειρα στή γέννα! Χτυπάει τὸ κεφάλι του κι ὀδύρεται ὁ Δαρεῖος, ποῦ πέθαν' ἡ γυναῖκα του, καὶ ποῦ, βασίλισσα τῶν Περσῶν αὐτῆ, γραφτὸ της ἦτανε χωρὶς τίς πρέπουσες τιμές ἔτσι νά πάῃ! Κι ὁ εὐνοῦχος τὸν παρηγορεῖ πῶς ὄχι, κι ὅπως ζωντανῆ ἔτσι καὶ πεθαμένη ὁ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων δὲν ἐλησμόνησε πῶς ἦταν βασιλιᾶ γυναῖκα, κι ὡς τὴ μέρα πούφυγε αὐτὸς ἀπ' τὸ στρατόπεδο τὴ σεβάστηκε, ὅπως τῆς ἔπρεπε, κι αὐτὴν καὶ τὴ μάνα του καὶ τὰ παιδιὰ του, καὶ διάταξε νά θάψουν τὴ νεκρὴ βασίλισσα μὲ κάθε πολυτέλεια, κατὰ τὰ περσικά, καὶ μὲ δάκρυα τίμησε τὴ μνήμη της. Κι ὅταν ἐκπληκτος πιὰ ὁ Δαρεῖος τὸν ρωτᾷ ἂν ἔμεινε πιστὴ κι ἀγνή, καὶ μπάς κι ὁ Ἀλέξανδρος τυχὸν τὴν ἀνάγκασε...- πέφτει στὰ πόδια του ὁ πιστὸς ὁ εὐνοῦχος, καὶ τὸν ξορκίζει νά μὴ ντροπιάζῃ ἔτσι τώρα τὴ μνήμη τῆς εὐγενικῆς του δέσποινας, μήτε νά στερῆ ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του τὴν τελευταία ποῦ τοῦ ἔμεινε παρηγοριά: πῶς ἀπὸ ἐχθρὸ μὲ φύση ἀνώτερη τῶν ἀνθρώπων⁵⁴² ἔχει νικηθῆ, πῶς πιστὴ κι ἀμόλυντη πέθαν' ἡ Στάτειρά τους, καὶ πῶς ὁ

542 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Α' κρείττονος ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν

έχθρὸς ἐκεῖνος εἶναι κ' ἐνάρετος ὅσο καὶ γενναῖος! Καὶ τότε ὁ Δαρεῖος σηκώνει ψηλὰ τὰ χέρια στὸν οὐρανὸ κ' εὐχεται: Θεοὶ γενέθλιοι καὶ βασιλικοί μου, παρακαλῶ σας πάν' ἀπ' ὅλα δῶστε μου νὰ κυβερνήσω ἐγὼ σωστὰ τοὺς Πέρσες πάλι, κι ὅσα βρῆκ' ἀγαθὰ ν' ἀφήσω πίσω, καὶ νικητῆς ν' ἀξιωθῶ νὰ ξεπληρώσω τὰ ὅσα καλὰ ὁ Ἀλέξανδρος ἢ χάρη του ἔκανε στοὺς πολυαγαπημένους μου, ὅταν δυστύχησα. Κι ἂν πάλ' εἶν' ἡ ὥρα τοῦτη ὁ Πεπρωμένος Χρόνος στὴ Νέμεση καὶ τὴ Μεταβολὴ ποὺ τὸν χρωστᾶμε οἱ Πέρσες πιά ἡμεῖς νὰ πάψουμε νὰ κυβερνᾶμε, κάντε, λοιπὸν θεοί, ἄλλος ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο νὰ μὴν καθῆση στοῦ Κύρου τὸ θρόνο! ⁵⁴³

Ἡ πρόσκληση τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ γιὰ ἐπιστράτευση εἶχε κιόλα σταλῆ σ' ὅλες τὶς σατραπεῖες. Κι ὅσες βέβαια εἶχε καταλάβει ὁ Ἀλέξανδρος λίγες δὲν ἦταν, μὰ μπρὸς στὴν ὅλη περσικὴν ἐπικράτεια, τὴν πελώρια, μέρος ἀσήμαντο κάλυπταν. Ὅταν ὅλο τὸ Ἰράν κ' ἡ Ἀριανὴ κ' ἡ χώρα τῶν πηγῶν τοῦ Εὐφράτη μέναν ἀκόμ' ἀνέπαφες, κ' οἱ πολεμικώτεροι κ' οἱ πιὸ πιστοὶ ἀσιατικοὶ λαοὶ διαταγὴ περίμεναν μονάχα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ γιὰ νὰ κινηθοῦν, τί σημασία νάχ' ἡ Αἴγυπτος κ' ἡ Συρία κ' ἡ Μικρασία, μπρὸς στὶς ἀπέραντες ἐκεῖνες ἐκτάσεις, ἀπ' τὸν Ταῦρο ὡς τὸν Ἰνδὸ κι ἀπ' τὸν Εὐφράτη ὡς τὸν Ἰαξάρτη; Καὶ τί τάχα ποὺ χάθηκαν οἱ πάντοτε ἀμφίβολοι ἄλλωστε παραθαλάσσιοι, ὅταν οἱ στέρεοι Μῆδοι καὶ Πέρσες ἦταν ἐδῶ, καὶ τὰ ἱππικὰ μιλιούνια τῆς βακτριανῆς πεδιάδας, καὶ τὰ σκληρὰ ἐκεῖνα φύλα τῶν κάσπιων καὶ τῶν κουρδικῶν βουνῶν; Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ πρώτου Δαρείου οἱ τώρα χαμένοι παραθαλάσσιοι κ' οἱ ἀγῶνες τους γιὰ τὴ θαλασσοκρατία δὲν ἦταν σχεδὸν κ' οἱ μόνες αἰτίες πραγμάτων καὶ κινδύνων καὶ καταστροφῶν ποὺμπλεξαν τὸ κράτος τοῦ Κύρου καὶ τοὺς Πέρσες, γιὰ κακὴ τους μοῖρα, στοὺς ἀτέλειωτους ἐκείνους τσακωμοὺς τῶν Ἑλλήνων; Τώρα ὅμως ὁ σκοπὸς ἦταν νὰ σώσουν τὴν ἐνδοχώρα πιά τῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὑπερασπίσουν τὸ ἴδιο τὸ κάστρο τοῦ Ἰράν, ποὺ δεσπόζει στὴν Ἀσία· τώρα

543 Ἔτσι τ' ἀφηγεῖται ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξανδρος, Α' 12-3, *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης* Β' 338d-f) καὶ πιὸ στολισμένα ὁ Κούρτιος, IV, 10, 34, ἐνῶ τ' ὅτι κι ὁ Διόδωρος εἶχε δεῖ τὴ διήγηση φαίνεται ἀπ' τὴ θέση ὅπου βάζει — στὸ ΙΖ' 54, λίγο πρὶν ἀπ' τὴ μάχη στὰ Γαυγάμηλα, καθὼς κι ὁ Κούρτιος — τὸ θάνατο τῆς βασίλισσας Ἀπ' τὸν Καλλιस्थένη βέβαια θὰ ξεπήγασε, καὶ τὴ στόλισε παραπέρα ὁ Κλείταρχος. Δὲν τὴν ξεχνάει ὅμως οὐτ' ὁ Ἀρριανός, ποὺ τὴ βάζει, στὸ Δ' 20, 1-3, μὲ τὸ συνηθισμένο του λόγος κατέχει, σὰν ὄχι ἀπὸ Πτολεμαῖο ἢ Ἀριστόβουλο, μὴν ξέροντας αὐτὸς τίποτα γιὰ ἐγκυμοσύνη ὡστόσο καὶ θάνατο τῆς Στάτειρας, καὶ μὲ τὸν εὐνοῦχο ἀπ' τὸ στρατόπεδο φευγαῖον ὀλίγον μετὰ τὴν μάχην, ἢ πρὸς Ἰσοφῶ [] *ξυνέβη*, γεγονός ποὺ μόνον μὲ δαῦτο θὰ μπορούσε χρονικὰ νὰ δεθῆ ὁ θάνατός της τάχα πάνω στοὺς πόνους τῆς γέννας - καθὼς ρητορικὰ φτιασιδωμένον ἔτσι τὸν σέρβριε ἢ παράδοση, ἐξευτελίζοντας κάθε χρονολογικὴ προυπόθεση

ὁ Βασιλιάς τῶν Βασιλέων καλοῦσε τοὺς εὐγενεῖς τῆς φυλῆς του, τοὺς ἀπόγονους τῶν παλιῶν ἐκείνων 7 ἡγεμόνων, καὶ τοὺς πιστοὺς σατράπες, νὰ μποῦν ἐπικεφαλῆς τῶν λαῶν τους καὶ νὰ πολεμήσουν γὰ τὴ δόξα καὶ τὸ κύρος τῆς Περσίας· στὰ χέρια τους ἐναπόθετε τὸ περσικὸ πεπρωμένον· ὄχι πιά Ἕλληνες μισθοφόροι κ' Ἕλληνες στρατηγοὶ καὶ μακεδόνες φυγάδες νὰ προκαλοῦν τὴ ζήλεια καὶ τὴ δυσπιστία τῶν πατριωτῶν — οἱ λίγες χιλιάδες ξένων μισθοφόρων, πούφυγαν μαζί του ἀπ' τὴν Ἰσσοῦ, εἶχαν ζυμωθῆ στὴν ἴδια συμφορὰ μὲ τὰ τέκνα τῆς Ἀσίας — παρὰ γνήσιος ἀσιατικὸς στρατὸς θ' ἀντιμετώπιζε τώρα τὸν εὐρωπαϊκὸ στρατό, στὰ ὄρεινὰ προπύργια τοῦ Ἰράν.

Στὴν πεδιάδα τῆς Βαβυλώνας διατάχτηκε νὰ μαζευτῆ ἡ μεγάλη στρατιά. Ἀπ' τὴ μακρινὴ λοιπὸν Ἀσία ὁ Βῆσσοι, ὁ σατράπης τῆς Βακτριανῆς, ἔφερε τοὺς Βάκτριους, τοὺς βορεινοὺς τους γείτονες τοὺς Σογδιανούς, καὶ τὰ πολεμικὰ φύλα τοῦ Ἰνδικοῦ Καύκασου· μαζί του φτάσαν, ὑπὸ τὸν Μαυάκη, ἀπ' τὴν ἀσιατικὴ Σκυθία (Τουρκεστάν) τὸ ἵππικὸ τῶν Σακῶν κ' οἱ Δᾶες, ἀπὸ τίς στέππες γύρα στὴν Ἀράλη· οἱ λαοὶ τῆς Ἀραχωσίας καὶ τῆς Δραγγιανῆς, μὲ τοὺς Ἰνδοὺς τῶν βουνῶν Παραβέτι, ὑπὸ τὸν σατράπη Βαρσαέντη, οἱ δυτικοὶ τους γείτονες ἀπὸ τὴν Ἀρεία ὑπὸ τὸν σατράπη Σατιβαρζάνη, κ' οἱ Πάρθοι,⁵⁴⁴ οἱ Ὑρκανοὶ κ' οἱ Τάπουροι ἐκεῖν' ἵππεῖς ἀπὸ τὸ Χορασάν, τὴ *ρομφαία* τοῦ Ἰράν, μὲ τὸ Φραταφέρνη καὶ τοὺς γιούς του· ὕστερα φτάσαν οἱ Μῆδοι, οἱ ἄλλοτε ἄρχοντες τῆς Ἀσίας, πού ὁ σατράπης τους ὁ Ἀτροπάτης ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν Καδοῦσιων, Σακεσινῶν καὶ Ἀλβανῶν, ἀπ' τίς κοιλάδες τοῦ Κύρου ποταμοῦ, τοῦ Ἀράξη, καὶ τίς γύρ' ἀπ' τὴν Οὐρμία λίμνη· κι ἀπὸ νοτιώτερα, τίς ἀκτὲς τοῦ Περσικοῦ κόλπου, ἀνέβηκαν οἱ λαοὶ τῆς Γεδρωσίας καὶ τῆς Καρμανίας, ὑπὸ τὸν Ὀκονδοβάτη καὶ τὸν Ἀριοβαρζάνη, τὸ γιὸ τοῦ Ἀρτάβαζου, κ' οἱ Πέρσες ὑπὸ τὸν Ὀρξίνη, ἀπ' τὸ γένος τῶν 7 ἡγεμόνων· τοὺς Σουσιανούς καὶ τοὺς Οὐξιούς ἔφερ' ὁ Ὄξᾶθρης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀβουλίτη, σατράπη τῆς Σουσιανῆς, κ' ἐπικεφαλῆς τῶν Βαβυλώνιων ἦταν ὁ Βουπάρης καὶ τῶν Ἀρμένιων ὁ Ὀρόντης κι ὁ Μιθραύστης, ἐνῶ οἱ Σῦροι, οἱ ἀποδῶ κ' οἱ πέρ' ἀπ' τὰ ποτάμια, εἶχαν ἀρχηγὸ τὸν Μαζαῖο.⁵⁴⁵ κι ἀπ' τὴν Καππαδοκία ἀκόμα, πού τὰ δυτικὰ τῆς

544^P [Σωστὰ ὁ παλιὸς μεταφραστὴς τοῦ ἔργου, ὁ Πανταζίδης, ἀντὶ *persischen* [] *Reiterschwarms*, πούχει ὁ Droysen, ἔγραψε *παρθικὰ στίφη*, κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 8, 4, πού γράφει. *Παρθυαίους*.]

545^A [Ἀρριανός, Γ' 8, 6. *Σύρους δὲ τοὺς τε ἐκ τῆς κοίτης καὶ ὅσοι τῆς μεταξὺ τῶν ποταμῶν Συρίας Μαζαῖος ἦγεν. Κατὰ τὸν Bosworth, I, 292-3, ἡ ὑποδιαίρεση τῆς Συρίας ἀπ' τὸν Ἀρριανὸ σὲ Κοίλη Συρία, Παλαιστίνη, καὶ Συρία, ἢ μέση τῶν ποταμῶν, γεννάει ζητήματα, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ καθοριστοῦν ἀκριβῶς τὰ ὅρια. (βλ. Berve, I, 258h, καὶ RE, IV A, 2, Syria, 1549 κ' ε)]*

διέλασε ἡ μακεδονικὴ στρατιά, ἤρθαν ἵππεις, ὑπὸ τὸ ἄρχοντά τους τὸν Ἀριαράθη.⁵⁴⁶

Ἔτσι, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 331, ὁ στρατὸς τοῦ Δαρείου μαζεύτηκε στὴ Βαβυλῶνα: κάπου 40000 ἵππεις, κάμποσες ἑκατοντάδες χιλιάδες πολεμιστές, ἄρματα δρεπανηφόρα 200, κ' ἐλέφαντες 15, ἀνεβασμένοι ἀπ' τὸν Ἰνδὸ· καὶ λέγαν πὼς ὁ ἴδιος ὁ *Μεγάλος Βασιλιάς* φρόντισε, παρὰ τὴ συνήθεια, εἰδικὰ γιὰ τὸν ὀπλισμὸ τῆς στρατιᾶς αὐτῆς, καὶ μάλιστα τῶν ἱππέων.⁵⁴⁷ Ἀλλὰ πᾶν' ἀπ' ὅλα ἦταν ἀναγκαῖο νὰ βρεθῆ καὶ κάνα πολεμικὸ σχέδιο, ποῦ θὰ μπορούσε μ' αὐτὸ νὰ δράσῃ τέτοια στρατιά, ἐνεργοποιώντας ἀποδοτικὰ ὅλο αὐτὸ τὸ πεζικὸ τόσων λαῶν καὶ ἀξιοποιώντας ὅλη τὴν ὀρμὴ καὶ τὴν ἐμπειρία τόσου ἱππικοῦ.

Δυὸ ποτάμια, ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρις, διαρρέουν διαγώνια τὸ βαθυπέδο τῆς Συρίας, ποῦ φτάνει ὡς τοὺς πρόποδες τῶν βουνῶν τοῦ Ἰρᾶν· τὰ διαβαίνουν, ἀναγκαῖα, κ' οἱ δρόμοι ἀπὸ τὴ Μεσόγειο πρὸς τὴν ἀσιατικὴν ἐνδοχώρα. Ἡ ἀμεσώτερη σκέψῃ λοιπὸν ἦταν ν' ἀντιμετωπίσουνε τὸν ἐχθρὸ σ' αὐτὰ τὰ σημεῖα τῶν διαβάσεων τῶν ποταμῶν ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐκείνους δρόμους, καὶ τὸ φρονιμώτερο: ἡ κύρια δύναμη νὰ ταχθῆ πίσω ἀπ' τὸν Τίγρι καὶ ὄχι πίσω ἀπ' τὸν Εὐφράτη, καὶ γιὰ τὸν Τίγρι εἶναι πιὸ δυσκολοδιάβατος καὶ γιὰ τὸν Εὐφράτη, σὲ περίπτωσιν μιᾶς ἡττας στὸν Εὐφράτη, ἡ στρατιά θὰ σπρωχνόταν πρὸς τὴν Ἀρμενία, κ' ἡ Βαβυλῶνα, κ' οἱ μεγάλοι δρόμοι γιὰ τὴν καθαυτὴ Περσία, θὰ ἐγκαταλείπονταν ἀναπόφευκτα· ἐνῶ ἂν τάσσονταν πίσω ἀπὸ τὸν Τίγρι, προστάτευαν καὶ τὴ Βαβυλῶνα· καὶ ἂν νικοῦσαν, μπορούσαν νὰ κυνηγήσουν τὸν ἐχθρὸ στὶς πλατειᾶς ἐρήμους τῆς Μεσοποταμίας, ἐνῶ ἂν νικιόντουσαν θάχαν ἐλεύθερη πάντως τὴν ὑποχώρησιν πρὸς τὶς ἀνατολικὰς σατραπείας. Ὁ Δαρεῖος ὅμως ἀρέστηκε νὰ στείλῃ μιὰ προφυλακὴ στὸν Εὐφράτη, ἀπὸ μερικὰς χιλιάδες ἄντρες, ὑπὸ τὸ Μαζαῖο, νὰ φυλάτῃ τὴ διάβαση τοῦ ποταμοῦ, καὶ αὐτὸς τράβηξε ἀπ' τὴ Βαβυλῶνα πρὸς τὴν περιοχὴ γύρω στ' Ἀρβηλα — σπουδαία πόλιν πάνω στὸ μεγάλο στρατιωτικὸ δρόμον ποῦ πάει πέρα ἀπ' τὸ Λύκο ποταμὸ, στὴν ἀπλόχωρη πεδιάδα τῆς Νινευί, δυτικὰ ὀριζόμενῃ ἀπ' τὴν ἀριστερὴν ὄχθην τοῦ ὀρμητικοῦ Τίγρι, καὶ βορεινὰ ἀπὸ τ' ἀντερείσματα τοῦ Ζάγρου — καὶ σκεπτόταν ἴσως αὐτοῦ, ἅμα θὰ ζύγωνε ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ κατέβῃ στὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ καὶ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Δαρεῖος, μ' ὅλο ἐκεῖνο τὸ στρατὸ πούχε καταφέρει νὰ μαζέψῃ, ἐτοιμαζότανε νὰ πολεμήσῃ γιὰ τὴν ἀνατολικὴν περσικὴν ἐπι-

⁵⁴⁶ Ἀρριανός, Γ' 8, 1-6: [Ὁ Droysen δέχεται τὴ διόρθωσιν τοῦ Palmerius, Ἀριαράθης ἀντὶ Ἀριάκης, στὸ κείμενον τοῦ Ἀρριανοῦ Ὁ Roos, I, 129 καὶ ὁ Berne, ἀρ. 111 καὶ 113, τὴν ἀπορρίπτουν ὄχι ὅμως καὶ ὁ Bosworth, I, 291-2.]

⁵⁴⁷ Κούρτιος, IV, 9, 4 Ἡ δύναμις τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, κατὰ τὸν Ἀρριανόν, Γ' 8, 6

κράτεια, στις έσωτερικές της πύλες πιά, πέρα στη δύση κατατροπώνονταν και τὰ τελευταία λείψανα τῆς περσικῆς δύναμης.

Και τί δὲ θὰ μπορούσε νάχη πετύχει ὁ περσικὸς στόλος στις ἑλληνικὲς θάλασσες, ἂν ἐνεργοῦσε ὅταν ἔπρεπε κι ὅπως ἔπρεπε! Ἄν πᾶν ἀπ' ὅλα ὑποστήριζε, μὲ κάθε τρόπο, τὴν κίνηση πού προκάλεσε ὁ βασιλιάς Ἅγις στὴν Πελοπόννησο! Ἄντ' αὐτοῦ, χωρὶς κανένα σχέδιο, και μὲ μηδὲν ἀποφασιστικότητα, τὸ καλοκαίρι τοῦ 333 δὲν ἐκμεταλλεύτηκαν διόλου καμμιάν εὐκαιρία γιὰ καμμιά κρίσιμη ἐπίθεση. Και μετὰ πάλι, μὲ μειωμένο κιόλας τὸ στόλο, γιατί στείλανε τόσα πλοῖα νὰ μεταφέρουν στὴν Τρίπολη τοὺς μισθοφόρους ἐκείνους πού γύρεψ' ὁ Δαρεῖος, μένουν αὐτοῦ βαλτωμένοι στὰ ἑλληνικὰ νερά! Κ' ἐξακολουθοῦν ἐκεῖ νὰ μένουνε και μετὰ τὴν ἦττα τοῦ Δαρείου στὴν Ἴσσο, πού κινδυνεύανε τὰ φοινικικά πιά παράλια - μπά, τίποτ' αὐτοί! Στὰ δυτικὰ λιμάνια στέκαν ἔτσι ἄργοι — πού νόημα νὰ ἐπιμένουν ἐκεῖ θάχε μόνο ἂν σκόπευαν ἐπίθεση στὴν Ἑλλάδα — ἀντὶ νὰ τραβήξουν στὴ Φοινίκη, νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἀπογνωσμένην ἀντίσταση τῆς Τύρου, νὰ συγκρατήσουν ἔτσι και τὶς ἀμφίβολες ναυτικὲς μονάδες τους. Μὰ κι ὅταν πιά μπῆκε κ' ἡ ἀνοιξη τοῦ 332, και τὰ φοινικικά και τὰ κυπριακά πλοῖα φύγαν γιὰ τὶς πατρίδες τους, πάλι ὁ Φαρνάβαζος κι ὁ Αὐτοφραδάτης μέναν ἀκόμα στὸ Αἰγαῖο, μὲ τὸν ὑπόλοιπο στρατό, μειωμένο πιά και δαῦτον τόσο πού μὲ τὸ ζόρι κατάφερναν τώρα νὰ κρατιοῦνται και μόνο μὲ τὴ βοήθεια ὄσων τυράννων εἶχανε στηρίζει (ἢ κ' ἐξυπαρχῆς εἶχανε στησει) σὲ Τένεδο, Λέσβο, Χίο, Κῶ.⁵⁴⁸ κι ὅπως χάσανε (μὲ τὴ σύνεση κιόλα και τὸ σταθερὸ χέρι τοῦ Ἀντίπατρου) καθ' ἐπιρροή, σιγά-σιγά, στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, σχέση ἀμεση κρατοῦσαν πιά μόνο μὲ τὸν Ἅγι· μὰ ὅσα κι αὐτὸς πῆγε, συνεργαζόμενος μαζί τους, νὰ ξεσηκώση στὴν Πελοπόννησο, καθὼς ὀλοένα φύραινε κι ὁ στόλος, πήγανε στράφι, και μόνο τὴν Κρήτη ἀπόμεινε νὰ κρατᾶ μὲ τὸν ἀδερφό του - ἐνῶ στὸ μεταξύ ὁ μακεδονικὸς στόλος, ὑπὸ τὸν Ἡγέλοχο και τὸν Ἀμφοτερό, πῆρε τόσο τ' ἀπάνω στὰ ἑλληνικὰ νερά, τὸ 332, πού και πρῶτ' ἡ Τένεδος, ἢ πρὶν καταναγκασμένη νὰ σπάση ἔτσι τὴ συμμαχία της μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, ξανάνοιξε τώρα τὸ λιμάνι της στοὺς Μακεδόνες κι ἀνακήρυξε πάλι τὴ συμμαχία μαζί τους· ὅμοια κ' οἱ Χῖοι, μόλις φάνηκε στὰ παράλια τους ὁ μακεδονικὸς στόλος ξεσηκώθηκαν κατὰ τῶν τυράννων και τῆς περσι-

548 Ὁ Κούρτιος, IV, 5, 13, λέει γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, τὸ φθινόπωρο τοῦ 332 *praetores quoque ipsius, egregi duces, pleraque invaserant, Calas Paphlagoniam, Antigonus Lycaoniam, Balacrus Idarne praetore Daru superato Miletum* (οἱ κῶδ II: *duos militum*) Ὁ ἴδιος γράφει, στὸ IV, 1, 37, πὼς ἡ Μίλητος προηγουμένως εἶχε καταληστευτῆ ἀπ' τὸ Φαρνάβαζο.

κῆς φρουρᾶς κι ἀνοιξαν τὶς πύλες - ὅπου ὁ Φαρνάβαζος, μὲ 15 τριήρεις ἐκεῖ ἐλλειμενισμένες, πιάστηκε ἀπ' τοὺς Μακεδόνες· μὰ κι ὅταν ὁ Ἄριστόνικος, ὁ τύραννος τῆς Μήθυμνας, τῆς Λέσβου, νύχτα κατάπλευσε, μὲ λίγες τριήρεις, μπρὸς στὸ λιμάνι, θαρρῶντας πὼς τὸ κράταγαν ἀκόμα οἱ Πέρσες, καὶ γύρευε νὰ μπῆ, τ' ἀνοιξ' ἡ μακεδονικὴ φρουρά, ποὺ μετὰ κατάσφαξε τὰ πληρώματά του, καὶ τὸν ἔκλεισε καὶ τὸν ἴδιον, αἰχμάλωτό της, στὴν ἀκρόπολη... Ἔτσι ξέπεφτ' ὀλοένα τὸ περσικὸ κύρος κ' ἐπιρροὴ στὶς ἐλληνικὲς θάλασσες. Νὰ λοιπὸν κ' ἡ Ρόδος τώρα, ποὺ στέλνει 10 τριήρεις στὸ μακεδονικὸ στόλο· καὶ νὰ ποὺ ἀπ' τοὺς Πέρσες ξεκόβει κ' ἡ Κῶς, ἀπ' ὅπου μὲ 60 καράβια ξεκινάει ὁ Ἀμφοτερός, κι ὁ Ἠγέλοχος μὲ τ' ἄλλα πλέει γιὰ τὴ Λέσβο, τελευταία γονατισμένη ποὺ κρατᾶν οἱ τύραννοι κ' οἱ περσικὲς φρουρὲς. Βρέθηκε τότε ἐκεῖ κι ὁ Χάρης, ποὺ κακὴν κακῶς εἶχε πᾶει πέρσι ἡ ἀπόπειρά του κατὰ τῆς Μήθυμνας, καὶ μὲ 2000 μισθοφόρους τώρα ἔχει καταλάβει τὴ Μυτιλήνη καὶ παραστένει τ' ἀφεντικὸ ἐν ὀνόματι τοῦ Δαρείου! Ἀλλὰ βέβαια, ἡ παλιὰ ἀλεποῦ αὐτῆ τοῦ μισθοφορικοῦ πολέμου, ὁ ἀθηναῖος ἐπαγγελματίας στρατηγός, δὲ θὰ καθόταν κιόλα νὰ στήση κάναν ἀγῶνα σοβαρὸ γιὰ τὸ τίποτα· τὰ συμφώνησε, λοιπὸν, νὰ τὸν ἀφήσουν, μὲ τοὺς στρατιῶτες του, κ' ἔφυγε πρῶτα γιὰ τὴν κοντινότερη ἀθηναϊκὴ βᾶση, τὴν Ἰμβρο, κ' ὕστερα γιὰ τὸ μεγάλο ἐκεῖνο παζάρι τῶν τσούρμων καὶ τῶν μπουλουκιῶν⁵⁴⁹ κάθε μισθοφορίας, τὸ Ταίναρο.⁵⁵⁰

Ἡ παράδοση τῆς Μυτιλήνης ἔδωσε θάρρος καὶ στὶς ἄλλες πόλεις τοῦ νησιοῦ νὰ ξεσηκωθοῦν. Παράδωσαν τοὺς τυράννους τους κ' ἔγιναν δημοκρατικὲς.

Ἦστερα ὁ Ἠγέλοχος τράβηξε μὲ τὸ στόλο κατὰ τὸ νοτιᾶ, γιὰ τὴν Κῶ, ποὺ κάτεχε κιόλας ὁ Ἀμφοτερός. Τὴν Κρήτη μόνον κρατοῦσαν οἱ Σπαρτιᾶτες, γι' αὐτὸ κι ὁ Ἀμφοτερός ἀνάλαβε νὰ τὴν καθυποτάξῃ καὶ

549^p [Σημειωτέον ὅτι τὸ Ταίναρο ἦταν ὄχι μόνον στὴν ἀρχαιότητα παρὰ καὶ σ' ὅλο τὸ μεσαιῶνα, καὶ στὰ νεώτερα χρόνια, ὡς τὸν αἰῶνα μας, κέντρο τσούρμων ἢ μπουλουκιῶν, ὅπου τὰ πλοῖα βρῖσκαν κάθε λογῆς ναυτικούς γιὰ τὰ πληρώματά τους, ἀλλὰ καὶ τὰ πειρατικὰ κάθε καρυδιᾶς καρύδι καὶ κατεργάρηδες ποὺ χρειαζόντουσαν γιὰ τὰ κοῦρσα τους, κι ὅσοι θέλαν μισθοφόρους ἐμπειρους κι ἀδίσταχτους κ.λ. Στὸ Ταίναρο ὑπῆρχε καὶ τὸ περίφημο ἱερὸ τοῦ Ἀσφαλίου Ποσειδῶνος, ὅπου βρῖσκαν ἄσυλο οἱ ἐγκληματίες κ' οἱ ὀπωσδήποτε καταδιωκόμενοι — ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀπὸ Ταϊνάρου ἄγος ἐλαύνειν, ποὺ ἀντεκέλευον [] οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Λακεδαιμονίους Θεουκιδίδη, Α' 128,1), γιὰτὶ ἀναστήσαντες ποτε ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος [ἀπὸ Ταϊνάρου] τῶν Εἰλωτῶν ἱκέτας ἀπαγαγόντες διέφθειραν — καὶ ποὺ τὸ ἄντρο του πίστευαν πὼς ἦταν θύρα τοῦ Ἄδης!]

550 Κούρτιος, IV, 5, 22. *Mytilenen, quam Chares Atheniensis nuper occupatam duorum milium Persarum praedictio tenebat [] urbe tradita pactus ut incolam abire liceret, Imbrum peti* Πρβλ' Ἀρριανό, Γ' 2, 6 Πὼς ἔπειτα πῆγε στὸ Ταίναρο, τὸ λέει ὁ Πλουτάρχος, Βίοι Δέκα Ῥητόρων, Ὑπερείδης, 848e

κατάπλευσ' ἐκεῖ μ' ἓνα μέρος τοῦ στόλου,⁵⁵¹ ἐνῶ μὲ τὸν ὑπόλοιπον ὁ Ἡγέλοχος κατευθύνθηκε στὴν Αἴγυπτο, γιὰ ν' ἀναγγεῖλῃ ὁ ἴδιος τὸ ζήλωμα τοῦ περσικοῦ ναυτικοῦ ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς θάλασσες, καὶ νὰ παραδώσῃ τοὺς αἰχμάλωτους. — Ἔξὸν ἀπὸ τὸ Φαρνάβαζο, γιὰ τὴν Κῶ κατάφερε νὰ τὸ σκάσῃ. Ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ σταλοῦν οἱ τύραννοι νὰ δικαστοῦν ὅπου ἔδρασε ὁ καθένας. Κι ὅσους πρόδωσαν τὴ Χίο στὸ Μέμνονα, τοὺς ἔστειλε, μὲ γερὴ φρουρά, σ' ἐλεεινὴ ἐξορία: στὸ νοτιώτερο σύνορο τῆς ἐπικράτειας, τὴ νῆσο Ἐλεφαντίνη, μὲς στὸ Νεῖλο!⁵⁵²

Ἔτσι, τέλος τοῦ 332, ἀφανίστηκε τὸ περσικὸ ναυτικὸ, ποὺ μποροῦσε ν' ἀπειλῇ τὰ νῶτα τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ νὰ παρεμποδίξῃ τὶς κινήσεις του· μιὰ ἀλυσίδα βάσεων, ἀπὸ τὸ θρακικὸ Βόσπορο γραμμῆ στὰ μικρασιατικὰ καὶ τὰ φοινικικὰ παράλια, ὡς τὴ χιτίζομενη Ἀλεξάνδρεια, ἐξασφάλιζε ἡσυχία τῶν ὑποταγμένων, σὰν προϋπόθεση γιὰ τὶς παραπέρα ἐπιχειρήσεις στὴν Ἀνατολή.

Ἡ νέα ἐκστρατεία θάφερνε σὲ νέο καὶ ξένο κόσμο, σὲ λαοὺς ὅπου τὰ ἑλληνικὰ ἤθη θὰ φαίνονταν ἀλλόκοτα· ἡ θαρρετὴ σχέση τῶν Μακεδόνων μὲ τοὺς ἡγέτες τοὺς ἦταν ἀκατανόητη γι' ἀσιᾶτες, ποὺ τὸ βασιλιά τους τὸν βλέπαν σὰν ἀνώτερο ὑπόσταση ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη. Πῶς θὰ ἀγνοοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος ὅτ' οἱ λαοὶ ποῦθελε νὰ ἐνώσῃ σὲ μιὰν ἐπικράτεια εἶχαν ἀνάγκη προπάντων στὸν ἴδιο, σὰ βασιλιά τους, νὰ βλέπουν τὴν ἐνότητά τους; Κι ἂν ἡ ἱερὴ ἀσπίδα τοῦ Ἰλίου τὸν σφράγισε σὰν πρῶτο Ἑλληνα ἥρωα, κ' ἔπειτα οἱ Μικρασιᾶτες τὸν εἶδαν, σὰν ἔκοψε τὸ Γόρδιο δεσμό, ἀπ' τοὺς θεοὺς προωρισμένο κυρίαρχο τῆς Ἀσίας, ἡ θυσία μετὰ στὸν τύριο Ἡρακλῆ κ' ἡ τελετὴ στὴ Μέμφι, στὸ ναὸ τοῦ Φθᾶ, φίλιωσαν τὸν ξένο μὲ τοὺς νικημένους καὶ τὰ ἱερά τους· μὰ γιὰ τὰ παραμέσα τῆς Ἀνατολῆς χρειάζοταν μυστικώτερη καθιέρωση, ἀνώτερο ἀναβάφτισμα, ἐπαγγελία ὑπέρτατη, ποὺ θάκανε τοὺς λαοὺς ὄλους νὰ τὸν βλέπουν σὰ Βασιλεᾶ τῶν βασιλέων, σὰν κύριο Ἀνατολῆς καὶ Δύσης.

551 Γιὰ τὴν ἐπιχείρηση στὴν Κρήτη μόν' ὁ Κούρτιος γράφει — IV, 8, 15 *ad liberandam Cretam* — καὶ μάλιστα σὰ νάγινε μετὰ τὴν ἀναχώρηση ἀπ' τὴν Αἴγυπτο. Καθὼς ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος στέλνει ἀπ' τὴν Τύρο ἄλλη διαταγὴ (Ἀρριανός, Γ' 6, 3) κι ὁ Ἡγέλοχος εἶχε τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου (δ π 2, 6), φαίνεται πῶς ὁ Ἀμφοτερός στάλθηκε στὴν Κρήτη πρὶν πάῃ στὴν Ἀλεξάνδρεια, προχωρημένο κιόλας φθινόπωρο τοῦ 332.

552² [Στὸ ὄψος τοῦ σημερινοῦ Ἀσσουάν, κάπου 900 χλμ ἀπ' τὴ Μεσόγειο!] Ἀρριανός, Γ' 2, 7· Κούρτιος, IV, 5, 16 κ' 8, 11 κ' 8. Γιὰ τὴ δίκη τοῦ ἄθλιου τύραννου τῆς Ἐρεσοῦ Ἀγώνιππου βλ. τὴν ἐπιγραφή ποὺ ἀναφέρθηκε στὴν ὑ 346. [Βλ καὶ τὸ σχετικὸ διάταγμα τοῦ Μεγαλέξαντρου γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς δημοκρατίας καὶ τὸ γυρισμὸ τῶν πολιτικῶν ἐξόριστων στὴ Χίο: Hicks-Hill, ἀρ 158, Nachmanson, ἀρ 53, Dittl, *Syll*³ ἀρ 283, καὶ Heisserer, 79-95 (μὲ ἄλλη χρονολόγηση). Τὴν ἐπιγραφή δὲν τὴν ἤξερε ὁ Droysen, γιὰ τὴν πρωτοδημοσιεῦσεν τὸ 1893.]

Βαθιά λοιπόν στη μέση τῆς πλατειᾶς ἐρήμου τῆς Λιβύης, πού φύλακες μυστηριακοὶ στέκουν, στὸ κατώφλι τῆς, τὸ φθαρμένο ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ χρόνο κολοσσιαῖο ἄγαλμα τῆς Σφίγγας κ' οἱ μισοθαμμένες στὴν ἄμμο πυραμίδες τῶν Φαραώ, στὴ μοναχικὴ αὐτὴ καὶ νεκρὴ ἔρημο, π' ἀπλώνεται ἀπ' τὴν παρυφὴ τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου ἀπέραντη κατὰ τὴ δύση, κι ὅπου ὁ καυτὸς μεσημεριάτικος ἄνεμος φυσᾷει καὶ σβήνει ὁλοένα τὸ κουρασμένο χνάρι τῆς ράθυμης καμήλας, χλοερὸ νησιὸς μὲς στὴ θάλασσα τῆς πυρωμένης ἄμμου ὑψώνεται ἀπίθανη ὄαση μὲ πελώριους φοίνικες, μὲ σκιές, μὲ πηγές καὶ ρυάκια, μὲ δροσιὰ οὐράνια μέσα κεῖ, θεῖο καταφύγιο τῆς ζωῆς ἀπ' τὴ νεκρὴ γύρω φύση, στερνὸ ἀναπαυτήριο τοῦ ὁδοιπόρου τῆς ἐρήμου. Καὶ κάτω ἀπ' τοὺς φοίνικες τῆς ὄασης τὸ ἱερὸ τοῦ μυστηριακοῦ θεοῦ, πού κατέβηκε κάποτε μὲ τὸ βαρκάκι του ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Αἰθιοπῶν στὶς ἐκατόμυλες τὶς Θῆβες, κι ἀπὸ κεῖ μετὰ στὴν ἔρημο ἐδῶ, νὰ ἡσυχάσῃ σ' αὐτὴ τὴν ὄαση καὶ νὰ φανερωθῇ μὲ μυστηριώδη μορφή στὸ γιῶ πού τὸν ἀναζητοῦσε...

Γενιὲς εὐλαβικῶν ἱερέων κατοικοῦσαν γύρω στὸ ἱερὸ, μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμο σὲ βαθυστόχαστη μοναξιά ζῶντας τὴν παρουσία τοῦ Ἄμμωνος-Διός, τοῦ θεοῦ τῆς ζωῆς, λατρεύοντάς τον κ' ἐξαγγέλλοντάς τοὺς χρησμούς του, πού ἀπὸ παντοῦ γυρεῦαν ὄλ' οἱ λαοί, στέλνοντας θεωροὺς γι' αὐτὸ καὶ δῶρα.

Τὸ ἱερὸ λοιπόν αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφτῇ ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ ρωτήσῃ τὸν ἀνώτατο θεὸ γιὰ ὑπέρτατα προβλήματα.⁵⁵³

Ἄλλὰ τί ἤθελε νὰ ρωτήσῃ;.. Οἱ μακεδόνες πούταν μαζί του διηγοῦνταν μεταξύ τους παράξενα πράγματα καὶ θάμματα παλιῶν καιρῶν κ' οἱ παραδόσεις αὐτές, πιστευτὲς ἀπὸ λίγους καὶ καταγέλαστες ἀπὸ πολλούς, ἀλλὰ σ' ὄλους γνωστές, κι ἀπὸ παλιότερα, ξαναζωντάνεψαν τότε μὲ τὴν ἐπίσκεψη κεῖ τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸ ἱερὸ τοῦ Ἄμμωνος-Ρά, καὶ τὶς ξαναθυμήθηκαν τώρα, συσχετίζοντας τὰ θρυλικά ἐκεῖνα νυχτερινὰ ὄργια τῆς Ὀλυμπιάδας, στὰ βουνα τῆς πατρίδας τῆς, καὶ λέγαν πάλι γιὰ τὶς μαγγανείες τῆς, πού γιὰ δαῦτες τὴν ἔδωξ' ὁ Φίλιππος: γιατί παραφυλῶντας τὴν λέει κάποτε στὴν κάμαρά τῆς τὴν εἶδε

553^p [Ὁ Ἄμμων-Ρά ἦταν γνωστὸς στὴν Ἑλλάδα ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν στὴν Κυρηναικὴ (γύρω στὸ 630 π.Χ.) Ὁ Πίνδαρος ἔγραψε κ' ὕμνο στὸν Ἄμμωνα-Δία (Th Bergk, *Poetae Lyrici Graeci*³, Lipsiae, 1866, ἀπόσπ. 12 καὶ 36, ἐκδ. C Bowra, τῆς σειρᾶς Ὁξφόρδης, ἀπόσπ. 16), κι ἀναφέρεται ἀπ' τὸν Πλάτωνα (*Νόμοι*, Ε' 738c, Ἀλκιβιάδης Β' 148e) καὶ τὸν Ἀριστοφάνη (*Ὀρνιθες*, 619-716), καθὼς καὶ σ' ἀθηναϊκὴ ἐπιγραφή τοῦ 333-30 (*IG*², II, 2 ἀρ. 1496) Ἡ λατρεία του ἔμως στὴν Ἑλλάδα ἦταν σποραδική - ὡς τὰ χρόνια τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὅποτε κ' ἔλαβε μεγάλες διαστάσεις. Βλ. σχετικά *MEE*, Δ' 299-300, Ἄμμων, *RE*, I, 2, 1853-7, *Ammon* καὶ 1858-60, *Ammonion*, Roscher, I, 283-91, Goukowsky, 202-3.]

νάχη ένα φίδι μέσα της, κι όταν ἔστειλ' ἔμπιστούς του νὰ ρωτήσουν στο μαντείο τῶν Δελφῶν, γύρισαν καὶ τοῦ φέρανε τὸν ἀλλόκοτο χρησμό: *Νὰ θυσιάζῃ στὸν Ἄμμωνα, καὶ πολὺ νὰ σέβεται τὸ θεὸν ἐκεῖνο!*⁵⁵⁴ Καὶ λοιπὸν λέγαν πῶς νά! καθὼς κι ὁ Ἡρακλῆς γιὸς θνητῆς ἦταν, τοῦ τ' ὠμολόγησε καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου ἡ Ὀλυμπιάδα, σὰν πῆγαινε στὸν Ἑλλάσποντο,⁵⁵⁵ *ποιανοῦ ἦταν γιός!* Ἄλλοι ὅμως λέγαν πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε νὰ πάρῃ ὀρμήνεια ἀπ' τὸ θεὸ γιὰ τὴν ἐκστρατεία του, καθὼς κι ὁ Ἡρακλῆς ὅταν πῆγαινε κατὰ τοῦ Ἄνταιου τοῦ γίγαντα, κι ὁ Περσέας πρὶν κινήσῃ γιὰ τὶς Γοργόνες - κ' ἦταν δὰ κ' οἱ δυὸ τους πρόγονοί του, κι ἀκολουθοῦσε τὸ παράδειγμά τους!..

Τέτοια... Τί πράγματι ὅμως ἤθελε στὸ Ἄμμώνειο, κανεὶς ποτὲ δὲν ἔμαθε - καὶ μόνο λίγοι στρατιῶτες ἦταν ἐκεῖ μαζί του.

Ἐκίνησαν λοιπὸν ἀπ' τὴν Ἀλεξάνδρεια, καὶ πῆραν στὴν ἀρχὴ τὴν παραλία, κατὰ τὸ Παραιτόνιο,⁵⁵⁶ πρῶτο χωριό, τῶν Κυρηναίων, πού ἔστειλαν καὶ πρέσβεις στὸν Ἀλέξανδρο μὲ δῶρα — 300 πολεμικὰ ἄλογα καὶ 5 τέθριππα — γυρεύοντάς του συμμαχία· καὶ τοὺς τὴν ἔδωσε.⁵⁵⁷ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ δρόμος τράβαγε μὲς ἀπὸ ἔρημο ὄλο ἄμμο, ὅπ' οὗτ' ἓνα δέντρο ἢ λόφος δὲν ὑψώνονταν πουθενὰ στὸν ὀρίζοντα, κι ὅλημέρα ὁ ἀέρας φύσαγε καυτὸς κι ὄλο ψιλὴ σκόνη, ἐνῶ ἡ ἄμμος ἦταν τόσο ἀραιὴ καὶ ξερὴ, πού σὲ κάθε βῆμα βούλιαζε, γλύστραε, καὶ τόπος γιὰ λίγη ξεκούραση δὲ βρισκόταν, οὔτε κρήνη οὔτε πηγὴ νὰ ξεδιψάσουν· δῶρα θεοῦ θεώρησαν κάποια σύννεφα βροχερά, πού λίγες φορές δρόσισαν κάπως τὸν ἀέρα... Ἔτσι πορεύονταν... Κανένα σημάδι δὲν ἔδειχνε τὸ δρόμο, κ' οἱ χαμηλοὶ ἐκεῖνοὶ λόφοι σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα τῆς ἄμμου, π' ἄλλαζαν σχῆμα καὶ τόπο σὲ κάθε φύσημα, μπερδεύαν ἀκόμα χειρότερα τοὺς ὀδηγούς, πούχασαν πιά τὴν κατεύθυνση γιὰ τὴν ὄαση... Τότε φάνηκαν μπρὸς στὴ φάλαγγα δυὸ κοράκια,⁵⁵⁸ σταλμένα λὲς ἀπ' τὸν Ἄμ-

554 Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, Β'-Γ'.

555^m *Itinerarium Alexandri*, 18 [.]

556^m [Εἶν' ἡ Μάρσα Ματρούχ, *RE*, XVIII, 3, 1182-4.]

557 Κούρτιος, IV, 7, 9· Διόδωρος, IZ' 49, 3· *φιλιάν καὶ συμμαχίαν*

558^m Κατὰ τὸν Πτολεμαῖο ([Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ. 8] ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 3, 5) 2 φίδια Φυσικά μὲ τὸ *δράκοντα* *δύο φωνῆν ἰέντας* δὲν ἐνοσεῖ φίδια μὲ μιλιὰ· ἀλλὰ τὸ σφύριγμά τους θὰ μπορούσε ἀλλίστα νὰ λέγεται *φωνή*, ὅπως βλέπουμε καὶ στὸν Ἀριστοτέλη, *Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν*, Δ' 535a. ἡ δὲ *φωνή ψόφος* τίς ἐστὶν *ἐμψόχου*. [Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀριστοτέλη πού παραθέτει ὁ Droysen δὲν εἶν' ἀπ' τὸ ἔργο πού παραπέμπει. Ἐκεῖ λέγονται ἄλλα, παραπλήσια Εἶν' ἀπ' τὸ *Περὶ Ψυχῆς*, Β' 420b Σ' ἄλλα 2 χωρία τοῦ Ἀρριανοῦ τὰ ζῶα ἔχουν φωνή· Α' 25, 7 (χελιδόνι) καὶ Ε' 10, 2 (ἐλέφαντες). Βλ. Bosworth, I, 273, ἐπίσης Διόδωρο, IZ' 49, 5, καὶ τὰ σχόλια τοῦ Goukowsky, 203-4. Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 3, 6, τὰ περὶ δύο κοράκια κ. ω. ν. παραδίδουν ὁ Ἀριστοβόλος [] καὶ ὁ πλείων λόγος, κατὰ δὲ τὸ Στράβω-

μωνα, κι ὁ Ἀλέξανδρος, μ' ἐμπιστοσύνη στὸ θεό, εἶπε νὰ τ' ἀκολουθήσουν... Κρῶζοντας δυνατὰ πέταγαν μπρός, σταμάταγαν σὰ σταμάταγε ἡ φάλαγγα, ξαναπέταγαν ὀδηγητικὰ σὰν ξεκίναε πάλι - καὶ νὰ κάποτε φάνηκαν οἱ φοινικοκορφές καὶ τοὺς ἀγκάλιασ' ἡ ὄμορφη ὄαση!..

Τάχασαν μὲ τὴν ἰλαρότητα τοῦ ὀσιωμένου ἐκείνου τόπου!.. Ἐλιές καὶ φοῖνικες, κρυσταλλικὸ ἄλατι καὶ πηγές παντοῦ ἱαματικές!.. Φαινόταν σὰν ἀπ' τὴ φύση πράγματι προωρισμένος γιὰ τὴ λατρεία τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ἡρεμὴ ζωὴ τῶν ἱερέων του...

Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ, καθὼς λέγεται, γύρεψε νὰ ρωτήσῃ τὸ μαντεῖο, ὁ πιὸ γέρος ἀπ' τοὺς ἱερεῖς τὸν προσφώνησε στὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ, καὶ μετὰ λέγοντας στοὺς ἀκολουθοῦς του νὰ σταθοῦν ἀπόξω τὸν ἔμπασε στὸ ἱερὸ τοῦ θεοῦ. Λίγο ἔμεινε μέσα, κ' ὕστερα βγήκε μὲ φωτεινὸ πρόσωπο· κ' εἶπε πὼς ἡ ἀπάντηση πούλαβε ἦταν ὅ,τι ἀκριβῶς ἤθελε!⁵⁵⁹ Αὐτὸ λὲν πὼς ἔγραψε καὶ στὴ μάνα του καὶ πὼς θὰ τῆς ἔλεγε τὸ μυστικὸ χρησμὸ σὰ θὰ τὴν ξανάβλεπε.⁵⁶⁰ Ἐδῶς ἔπειτα πλούσια δῶρα στὸ ἱερὸ καὶ στοὺς φιλόξενους κατοίκους τῆς ὄασης, καὶ γύρισε στὴ Μέμφι.⁵⁶¹

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀποκάλυψε τὸ χρησμὸ τοῦ θεοῦ· μὰ τοῦτο ξάναψε βέβαια καὶ παραπάνω τὴν περιέργεια καὶ τὸ πάθος γι' αὐτὸν κι ὅ,τι τὸν ἀφοροῦσε, πούχαν οἱ μακεδόνες του. Ὅσοι λοιπὸν εἶχαν πάει μαζί του στὸ Ἀμμώνιο θαυμαστὰ πράγματα διηγοῦνταν γιὰ τίς μέρες ἐκεῖνες· καὶ πὼς, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἡ πρώτη προσφώνηση τοῦ ἀρχιερέα, πού τὴν ἀκουσαν ὅλοι τους, ἦτανε: — *Καλῶς τὸ παιδί!*.. Κι ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε: — *Ναί, πατέρα!*.. *Γιὸς σου θέλω νάμαι!*.. *Δόσμου τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου!*⁵⁶² Ἄλλοι ὅμως περιγελοῦσαν αὐτὰ τὰ παραμῦθια κ'

να (IZ' 814) καὶ τὸν Πλούταρχο (Ἀλέξανδρος, KZ') καὶ ὁ Καλλισθένης (Jacoby, FGtH, ἀπόσπ. 14).]

559^α Διόδωρος, IZ' 51 [καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Goukowsky] Καλλισθένης ([Jacoby, FGtH, ἀπόσπ. 14] ἀπ' τὸ Στράβωνα, IZ' 814, καὶ τὸν Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, KZ') [Ἐ Στράβων σ' αὐτὸ τὸ χωρίο ἐπιφωνεῖ τὸν Καλλισθένη, λέγοντας πὼς στὴ διήγησή του ἔχει καὶ πολλὴ *κολακεία*]

560^α [βλ. Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, KZ', 8 καὶ Berne, II, 286 Κριτικὴ ἀνάλυση τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἐπίσκεψη στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀμμῶνα ἱστορικῶν πηγῶν βλ. στὸν Brunt I, 467-80, Appendix V, καὶ πλούσια βιβλιογραφία στὸ Seibert, 116-25.]

561^α Ὁ Ἀριστοβούλος [Jacoby, FGtH, ἀπόσπ. 15] λέει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος γύρισε ἀπ' τὸν ἴδιο δρόμο, ἐνῶ ὁ Πτολεμαῖος [Jacoby, FGtH, ἀπόσπ. 9] πὼς πῆγε κατευθεῖαν πρὸς τὴ Μέμφι, ἐκδοχὴ πού φαίνεται καὶ πιθανώτερη, ἀφοῦ πιά μεγαλύτερη πορεία, ἀπὸ Παραιτόνιο κι Ἀλεξάνδρεια, ὕστερ' ἀπ' τὴ συνθήκη μὲ τὴν Κυρήνη, λόγο δὲ θάχε [Seibert, Eroberung, 86. Ὑπὲρ τοῦ παραλιακοῦ δρόμου κλίνουσι οἱ Engels, 62-3, Atkinson, 362, καὶ Bosworth, I, 263-4 274]

562^β [Ἡ μετάφραση προσπαθεῖ νὰ σώσῃ ἀκραιότερο, σὲ φυσικώτερη νεοελληνικὴ

ἔλεγαν πὼς ὁ ἱερέας θέλησε νὰ μιλήσῃ ἑλληνικὰ καὶ νὰ προσφωνήσῃ τὸν Ἀλέξανδρο παιδίον, ἀλλὰ μὴν ξέροντας, καὶ βαρβαρίζοντας, εἶπε παιδίος - πού θὰ μπορούσε πράγματι καὶ νὰ τὸ πάρῃ κανεὶς σὰν παῖ Διός!.. Ὅπως καὶ νάναι, βέβαιο θεωρήθηκε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ρώτησε τὸ θεὸ ἂν τιμωρήθηκαν ὄλ' οἱ δολοφόνοι τοῦ πατέρα του, καὶ πῆρε τὴν ἀπόκριση: *Νὰ ζυγιάζῃ τὰ λόγια του, γιατί κανεὶς ποτὲ θνητὸς δὲ θὰ μπορούσε νὰ βλάψῃ ἐκείνον πού τὸν γέννησε! Κι ὅσο γιὰ τοὺς φονιάδες τοῦ Φίλιππου τῆς Μακεδονίας, ὅλοι τους τιμωρήθηκαν!*⁵⁶³ Ὑστερα ὁ Ἀλέξανδρος ρώτησε ἂν πρόκειται νὰ νικήσῃ τοὺς ἐχθρούς του· καὶ ὁ θεὸς ἀποκρίθηκε πὼς δικιά του θάν' ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου καὶ πὼς θὰ νικᾷ ὥσπου νὰ ξαναγυρίσῃ στὸν οὐρανό!..⁵⁶⁴

Τέτοια καὶ ἀνάλογα πολλὰ διηγούνταν, π' οὐτ' ἐπιβεβαίωνε ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε διάψευδε· καὶ ὄλ' αὐτὰ συντελοῦσαν στὸ νὰ τὸν περιβάλλῃ ἓνα μυστήριο, πού συνάρπαζε κ' ἔπειθε ὄλους τοὺς λαοὺς γι' αὐτὸν καὶ τὴν ἀποστολὴ του, ἐνῶ ἐξ ἄλλου στοὺς φωτισμένους Ἕλληνας δὲν ἔπρεπε δὰ καὶ τίποτ' ἀπ' αὐτὰ νὰ φαίνεται πιὸ παράδοξο ἀπ' τὰ λόγια ἐκεῖ-

ἀπόδοση, τὸ νόημα τῆς πηγῆς, πού παρὰ καὶ τ' ἄλλο τῆς ἐνδιαφέρον — πολλὰ πλὴν σημασιῶν ὑπαινιγμοὶ γιὰ τὸ πάντ' ἀνοιχτὸ (καὶ τότε) θέμα τοῦ φόνου τοῦ Φίλιππου, τῆς πατρότητας τοῦ Μεγαλέξαντρου κ λ — ὁ Droysen περικρίπτει καὶ κάπως ἀλλοιώνει ἐκφραστικά. Νὰ τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Διόδωρου, ΙΖ' 51, 1-3 *Τοῦ δ' Ἀλεξάνδρου διὰ τῶν ἱερέων εἰσαχθέντος εἰς τὸν νεῶν καὶ τὸν θεὸν κατανοήσαντος ὁ μὲν προφητεύων ἀνὴρ πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν προσελθὼν αὐτῷ, «Χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ καὶ ταύτην παρὰ τοῦ θεοῦ ἔχε τὴν πρόσρησιν» Ὁ δ' ὑπολαβὼν «Δέχομαι, ναί, φησίν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σὸς ἀλλ' εἴ μοι δίδως τὴν ἀπάσης <τῆς> γῆς ἀρχήν;» Τοῦ δὲ ἱερέως προσελθόντος τῷ σηκῷ καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν αἰρόντων τὸν θεὸν κινηθέντων τεταγμένοις τισὶ [τῆς φωνῆς] συμβόλοις ὁ μὲν ἀνείπεν βεβαίως αὐτῷ δίδοναι τὸν θεὸν τὴν αἴτησιν, ὁ δ' Ἀλέξανδρος ὑπολαβὼν «Τὸ λοιπὸν, εἶπεν, ὦ δαῖμον, ἀπόφηναι μοι τῶν ζητούμενων, εἰ πάντας ἤδη μετελήλυθα τοὺς γενομένους φονεῖς τοῦ πατρὸς ἢ τινες διαλελήθασιν» Ὁ δὲ προφήτης ἀνεβόησεν «Εὐφήμει οὐδένα γὰρ ἀνθρώπων ὑπάρχειν τὸν δυνησόμενον ἐπιβουλεύσαι τῷ γεννήσαντι αὐτόν, τοὺς δὲ τοῦ Φιλίππου φονεῖς ἅπαντας τετευχέναι τιμωρίας. Τεκμήρια δ' ἔσσεσθαι τῆς ἐκ τοῦ θεοῦ γενέσεως τὸ μέγεθος τῶν ἐν ταῖς πράξεσι κατορθωμάτων· καὶ γὰρ πρότερον αἴτητην αὐτὸν γενομένην καὶ μετὰ ταῦτ' ἔσσεσθαι διὰ παντὸς ἀνίκητον» Βλ καὶ σχόλια Goukowsky, 74]*

563^p [Ἡ ἀπόκριση τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμμωνος-Ρά, καθὼς παραδίδεται ἀπὸ τὸ Διόδωρο (βλ. προηγούμενη ὑποσημείωση), δὲν εἶν' ἀπλὰ μονοσήμαντη, ὅπως ἀποδίδεται ἀπ' τὸν Droysen Ἡ φράση: *Εὐφήμει οὐδένα γὰρ ἀνθρώπων ὑπάρχειν τὸν δυνησόμενον ἐπιβουλεύσαι τῷ γεννήσαντι αὐτόν*, θάταν δυνατὸ καὶ τὴν Ὀλυμπιάδα νὰ ἐξυπονοῇ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἀλέξανδρο διὸ καὶ τὸ *εὐφήμει* ἐκεῖνο, στὴ σημασία πιά *Μεῖνε ἡσυχος, καὶ μὴ λέγε ὅσα κανεὶς δὲ θὰ τολμοῦσε στὰ σοβαρὰ νὰ σοῦ ἀποδώσῃ!* Ἐνῶ ἐξ ἄλλου τὸ δὲ, τῆς φράσης πού ἀκολουθεῖ, διαστελλεῖ ἀκριβῶς τοὺς τυπικὰ φονεῖς τοῦ Φιλίππου κ λ. Γενικά, ἡ ἀμφιλεγόουσα πάντα πολυσημία τῶν μαντικῶν χρησμάτων ἐπιβάλλει τίς ὑποψίες αὐτὲς γύρω ἀπ' ὅλα τὰ ἔτσι καὶ ἀλλιῶς μυθολογούμενα πάντως.]

564ⁿ Κατὰ τὸν Πλούταρχο [δ π.], Κούρτιο [IV, 7, 25-8] καὶ Διόδωρο [δ π.]

να τοῦ Ἡράκλειτου, πὼς οἱ θεοὶ εἰν' ἀθάνατοι ἄνθρωποι κ' οἱ ἄνθρωποι θεοὶ θνητοί,⁵⁶⁵ ἢ πὼς παράξενο ἀπὸ τὸν ἀφηρωισμό τῶν οἰκιστῶν, νεώτερων κι ἀρχαιότερων ἀποικιῶν, ἢ τοὺς βωμοὺς καὶ τὶς τελετὲς πούχαν πρὶν ἀπὸ λίγες γενιὲς καθιερωθῆ καὶ γιὰ τὸ Λύσανδρο τῆς Σπάρτης!..

Ἀνακύπτει ὁμως, ἐδῶ, ριζικὰ συναφὲς θέμα-κλειδί, γιὰ τὴ συνείδηση τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ τὶς βαθύτερες τῆς ἐνορμήσεις, πὼς πρέπει ἄμεσα ν' ἀντιμετωπιστῆ, γιὰτὶ φέρνει στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων: Πὼς εἶδ' ὁ ἴδιος τὴν ὄλ' ὑπόθεση αὐτή; Σὲ τί ἀποσκοποῦσε πηγαίνοντας καὶ πὼς θεώρησε τὰ μυστηριακὰ ἐκεῖνα στὸ ἱερὸ τοῦ Ἄμμωνος-Ρά; Θέλησε, τάχα, «νὰ ξεγελᾶσῃ» μ' αὐτὰ τὸν κόσμος; Ἡ πίστευε κι ὁ ἴδιος ὅ,τι συνέτεινε πάντως στὴν πολιτικὴ του γενικώτερα νὰ πιστεύουν γι' αὐτόν: πὼς ἦταν τάχα «γιὸς θεοῦ» (καὶ μάλιστα: «Το ὕ Θεο ὕ», τοῦ «Ἐπέρτατου» ἐκεῖνου «Θεοῦ τῶν θεῶν ὄλων»); Ἡ, τέλος, κι αὐτός, παρὰ τὸ τόσο καθαρὸ κ' ἐλεύθερο πνεῦμα του, τὴ βεβαιότητά του πάντα γιὰ τὸ τί γύρευε καὶ τί μπορούσε, εἶχε καὶ στιγμὲς κάποιας ἐσωτερικῆς «ἀβεβαιότητος», ὅπου καὶ τὸ πανίσχυρο τοῦτο προσωπικὸ «Ἐγὼ» γύρευε ἀποκοῦμπι στὸ Ἐπέρβατικόν;.. Πρόκειται, ὅπως εἶν' ὀλοφάνερο, γιὰ τὶς πὼς «ἀξονικὲς» ἐκεῖνες θρησκο-ἠθικὲς προυποθέσεις τῆς θέλησης καὶ τῆς δράσης αὐτοῦ τοῦ ὄλο φλεγόμενου ἀπὸ ὑπέρτατο πάθος μεγαλοφυοῦς, γιὰ τὴν ἐσωτατὴ δηλαδὴ ποιότητα τοῦ ὑποκειμένου, καὶ τὴν οὐσία τῆς συνείδησής του, πὼς δὲν πιάνεται ἀπέξω, ἀπ' τ' ἀντικειμενικὰ δεδομένα προσωπικῶν ἐνεργειῶν κ' ἐκδηλώσεων, παρ' ἀπομέσα μόνο, ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς φύσης του τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε ἴσως νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ νοηθῆ σωστά καὶ πλήρως ὅ,τι πράττει καὶ δημιουργεῖ, πὼς ἀποτελεῖ καθαυτὸ περιφέρειαν (ἢ μᾶλλον: τμήματα περιφέρειας), κι ἀπ' αὐτὰ σπάσματα μόνο φτάσαν ὡς ἐμᾶς, κ' εἶναι τῆς Ποίησης δουλειά, ὄχι τῆς Ἱστορίας, νὰ

565^p [Μὴ αὐθεντικὰ τοῦ Ἡράκλειτου, ἀλλὰ μίμηση ἀκαθ' Ἡράκλειτον] τοῦ Λουκιανοῦ, *Βίον πρᾶσις*, 14 (Diels-Kranz, I, 190, 22-3, Ἡράκλειτος, C5) — *Τί δὲ οἱ ἄνθρωποι*, — Ἡρ Θεοὶ θνητοί — *Τί δὲ οἱ θεοί*; — Ἡρ Ἄνθρωποι ἀθάνατοι. Τὸ πλησιέστερο αὐθεντικὸ τοῦ Ἡράκλειτου εἶναι τὸ ἀπόσπ Β 62 τοῦ Diels, ἀπ' τὸν Ἰππόλυτο, *Ἐλεγχος*, Θ' 10, 6: ἀθάνατοι θνητοί, θνητοὶ ἀθάνατοι ζῶντες τὸν ἐκεῖνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκεῖνων βίον τεθνεώτες. Κι ἀπ' τὸ αὐθεντικὸ εἶν' ἀκόμα φανερώτερο, πὼς ἡ Ἡρακλείτεια σκέψη δὲν ἔχει καμμιά σχέση μ' ὅ,τι ἔστι τραβηγμένη θέλει νὰ τὴ συναρτήσῃ ὁ Droysen ἢ ἀποδοχῆ, ἐξ ἄλλου, τοῦ διαλεκτικοῦ αὐτοῦ νοήματος τοῦ Ἡράκλειτου δὲν προυποθέτει καμμιά ἀπολύτως πίστη σὲ ὑπέρβατικά κ λ, ἐνῶ ἡ θέωση τοῦ Μεγαλέξαντρου, στίς πίστεις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πὼς κατάρτησε καὶ κυβέρνησε, ἀποτελεῖ φαινόμενο ἄσχετο κι ὅλων ἄλλης ὑφῆς πρὸς αὐτό, ἴσως περισσότερο νὰ τείνῃ τὸ παράλληλο ἐκεῖνο, αὐθεντικὸ τοῦ Ἡράκλειτου, πὼς σώζει ὁ Ἰππόλυτος ἐπίσης, δ π, 9 (Diels, δ.π., 162, 7-9, ἀπόσπ Β 53) *Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεὺς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἐδειξε τοὺς δὲ ἄνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους* [Ὅπου ἀπ' τὸ θεοὺς ἐδειξε ζυγώνουμε στὸ νόημα πὼς κινηγεῖ ὁ Droysen]

ποιή τις προσδιοριστικές ποιότητες τῶν προσωπικῶν ἱστορικῶν φορέων ὅποιες ἀπαιτοῦνται ὥστε ὁ,τι πράττουν καὶ πάσχουν νὰ προκύπτῃ σὰν ἀπόρροια πρωτίστως τοῦ πυρηνικοῦ συνειδησιακοῦ τους στοιχείου ἢ Ἱστορία ὑπέικει σ' ἄλλο νόμο: τῆς ἔρευνας τῶν ἀντικειμενικῶν δεδομένων· καὶ πρέπει μ' αὐτὰ νὰ παλεύῃ κι ἀπ' αὐτὰ νὰ βγάλῃ ὅσο γίνεται σαφέστερη καὶ βεβαιότερη μορφή τῶν προσώπων, πού ἔχει νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἱστορικὴ τους δράση καὶ σημασία· συνάγοντας, ὅσο τὸ ἐπιτρέπουν τὰ προσφερόμενα ὑλικά καὶ δεδομένα, τὶς πράξεις, τὶς κράσεις καὶ τὶς τάσεις τους, χωρὶς καὶ νὰ μπορῇ ποτὲ νὰ φτάσῃ, ποιῶντας κι αὐτὴ σὰν τὴν Ποίηση, στὸν ἐσώτατο πυρῆνα τῆς ὑπόστασῆς τους, πούν' ἢ πηγὴ ὄλων αὐτῶν, τὸ κινουῦν ἐκεῖνο καὶ τὸ διέπον· κι οὐτ' ἔχει καὶ καμμιά μέθοδο — ἀλλ' οὔτε κι ἀρμοδιότητα — νὰ βρῖσκη τὰ πιὸ μύχια τοῦ ψυχοσμοῦ καί, κρίνοντας, νὰ ὀρίξῃ τὴν ἠθικὴν ἀξία, δηλαδὴ τὸ βᾶρος καθαυτοῦ τοῦ προσώπου· τῆς φτάνει πῶς γιὰ κάποια χάσματα καταφέρνει κάποια ἴσως συμπλήρωση· θεωρῶντας τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα ὄχι μὲ πρίσματα ἠθικά, παρὰ κατὰ τὶς σχέσεις τους μὲ μεγάλες ἱστορικὲς ἀναπτύξεις, κατὰ τὴ συμβολὴ τους σὲ διαρκῆ ἔργα καὶ δημιουργήματα, κατὰ τὴ δύναμη ἢ τὴν ἀδυναμία, τὰ σχέδια καὶ τὶς προδιαθέσεις, τὰ προσόντα καὶ τὶς ἐνέργειές τους γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ἀποφάσεών τους, τὰ κατατάσσει ἀνάλογα μὲ τὴ σημασία τους, τοὺς δίνει τὴν πρέπουσα δικαίωση, τὰ γνωρίζει ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει μὲ κατανόηση ὄχι βαθύτερη ἀλλ' εὐρύτερη κ' ἐλευθερώτερη ἀπὸ τὴ στενὰ ψυχολογική.

Κ' ἐδῶ ἔχει, ὅπωςδῆποτε, τὴ θέση τοῦ κάποιο βασικὸ πρόβλημα, ἀπ' ὅπου πολλὰ ξεκινᾷν:

Δὲν εἶναι μόνο τ' ἀλλόκοτα κείνα λόγια τοῦ Ἡράκλειτου κ' ἡ φράση τοῦ Αἰσχύλου: *πολλῶν ὀνομάτων μορφή μία*.⁵⁶⁶ Οἱ Ἕλληνες ποιητὲς καὶ φιλόσοφοι δὲν ἔπαψαν νὰ κυνηγᾷν πάντα τὸ βαθύτερο νόημα κάτω ἀπ' τὸ πλῆθος τῶν θεϊκῶν μορφῶν καὶ τῶν σχετικῶν μύθων τῶν λαϊκῶν τους δοξασιῶν, βρίσκοντας ἐντέλει μὲς ἀπ' ὅλ' αὐτὰ μιὰ ριζικὴ δικαίωση τῆς πίστης τους. Γνωστὸ εἶναι πόσο βάθυνε ὁ Ἀριστοτέλης στὸ θέμα· κι ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θὰ διάβασε μόνο τὸ λαϊκὸ του διάλογον, ὅπου γράφει πῶς καὶ μιὰ μόνο ματιὰ στὸ μεγαλεῖο τοῦ κόσμου καὶ τὴν αἰώνια κίνηση τῶν ἀστρῶν φτάνει γιὰ νὰ γεννήῃ στὸν ἀπλό τὴν πίστη πῶς ὑπάρχουν πράγματι θεοί, κ' ὅλ' αὐτὰ τ' ἀξιοθαύμαστα εἶν' ἔργα τους καὶ πλάσματά τους, παρὰ κι ἀπ' τὰ θεωρητικώτερα μαθήματα τοῦ μεγάλου

566^p [Αἰσχύλος, *Προμηθεὺς δεσμώτης*, 209-10 *Θέμις* | καὶ *Γαῖα*, *πολλῶν ὀνομάτων μορφή μία*. Κ' εἶν' ὀλοφάνερο πῶς κι αὐτοῦ τοῦ ἀποσπάσματος τὸ νόημα δὲ συντείνει σ' ὁ,τι βεβαιωμένα θέλει νὰ βγάλῃ ὁ Droysen]

του δάσκαλου⁵⁶⁷ θάξερε βέβαια πώς οι παλιότεροι τὸν οὐρανὸ καὶ τ' ἄστρα, ποὺ σ' αἰώνιες τροχιὰς γυρνᾶνε μέσα του, θεοὺς τὰ θεώρησαν καὶ μὲ μύθους ἐκφράσαν τὴ δράση καὶ τὴν ἐνέργειά τους, καὶ γιὰ νὰ τὰ πιστεύουν ἔτσι οἱ πολλοὶ καὶ νὰ στηρίζουν στὴν πράξη τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον συντηρήθηκαν οἱ μῦθοι αὐτοὶ κ' ὕστερα δουλεύτηκαν καὶ παραπέρα, καὶ τοὺς πρόσθεσαν καὶ κάθε λογῆς θαυμαστά, μὰ ἡ ἀληθινὴ θεότητα εἶναι τ' ἀκίνητο ποὺ κινεῖ τὰ πάντα, ποὺ δὲ γεννήθηκε ἀπ' ἄλλη αἰτία παρὰ εἶν' αὐταίτιο, αὐτογέννητο κι ἄυλο, ἕνα, ποὺ δὲν ἔχει μέρη, δὲν ἔχει πλῆθος, εἶν' ἡ καθαρὴ μορφή, ὁ νοῦς ποὺ μόνος του νοεῖ τὸν ἑαυτό του, ποὺ δίχως ἐνέργεια καὶ πλάση κινεῖται, καὶ ποὺ ὅλα κατ' αὐτὸν ὁρμᾶν, ἀπὸ πόθο γιὰ τὸ πάντα καλὸ καὶ τὸν ὑπατο σκοπὸ.⁵⁴¹

Δὲν ἀποκλείεται, λοιπόν, στὸ Ἀμμώνειο κάτι τέτοια ν' ἄκουσε ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ τὸ θεὸ, συμβολικὰ, ὅπου ἀπ' ἀνάλογες θεωρήσεις βάθους νάχαν καταφέρει ἐκεῖ κάποια σύνθεση ἐνὸς κλειστοῦ συστήματος, μ' ἐνωμένα μέσα του ὅλα, καὶ τὴν πίστη σὲ μέλλουσα ζωὴ — καὶ κρίση σ' αὐτή, καὶ σχετικὲς μεταμορφώσεις — μὲ τὰ καθήκοντα γιὰ τὴ δέουσα τάξη ἐδῶ, στὴν ἐπίγεια τούτη πούναι κ' ἡ προπαρασκευὴ γιὰ τὴν ἄλλη ἐκείνη, καὶ γιὰ τὴ φύση (καὶ τὴ συντείνουσα λειτουργία) τοῦ ἱερατείου καὶ τῆς βασιλείας.

Μνημεῖα κιόλας ἀπ' τῶν παλιῶν τῶν Φαραῶ τὰ χρόνια μιᾶν γιὰ τὸ θεὸ ποὺ ἔπλασε ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του κι ἀφ' ἑαυτοῦ του μόνος ὑπάρχει αὐτὸς ποὺ δὲ γεννήθηκε ἀπ' ἄλλον, γεννήτορας στὸν οὐρανὸ κ' ἐπὶ γῆς κύριος τῶν ὄντων ὄλων καὶ τῶν μὴ ὄντων. Καὶ πὼς οἱ ἔννοιες αὐτὲς ζωντανὲς κρατήθηκαν, καὶ τίς δούλεψαν μὲ τὸν καιρὸ καὶ παραπάνω, μᾶς τὸ μαρτυραεῖ ἀξιοληνημόνευτη ἐπιγραφή γιὰ τὸ Δαρεῖο τὸ δεύτερο,⁵⁶⁸ ὅπου ὁ Ἀμμων-Ρὰ εἶν' ὁ αὐτογέννητος θεός, ὁ ἀποκαλυπτόμενος σ' ὄ,τι ὑπάρχει, ὁ ἐξυπαρχῆς Ὡν κ' Ἐπιζῶν σ' ὅλα τὰ πλάσματα, κι ὅλ' οἱ ἄλλοι «θεοὶ» δὲν εἶναι παρὰ σὰν κατηγορίες του κ' ἐνεργειές του: *Εἶν' οἱ θεοὶ στὰ χέρια σου κ' οἱ ἄνθρωποι στὰ πόδια σου, ἐσένα πούσαι κι ὁ οὐρανὸς καὶ τὸ βάθος! Οἱ ἄνθρωποι, ἐσένα, Ἀκούραστε, νὰ τοὺς φροντίζῃς ἀνυμνοῦν· κι ὄ,τι κάνουνε σ' ἐσὲ ἀφιερωμένο! Κ' ὕστερα ἡ εὐχὴ γιὰ τὸ βασιλιά: Κάνε, θεέ, τὸ γιό σου στὸ θρόνο εὐτυχισμένον· ὅμοιο σου κάνε τον κ' εὐδόκησε κατὰ τ' ἀξίωμά σου σὰ βασιλιάς νὰ κυβερνᾷ! Κι ὡς εὐλογία ἢ χάρη σου σὰ Ρὰ καθὼς ὑψώνεσαι, ἔτσι νάν' ὄ,τι κάνει, κατὰ τὸ θέλημα σου, κι ὁ βασιλιάς Δαρεῖος ὁ γιός σου νὰ ζῆ στὸν αἰῶνα! Κ' εἶθε καὶ τούτου ὁ φόβος, καὶ τὸ σέβας, κ' ἡ αἴγλη τῆς δόξας, νάναι στῶν ἀνθρώ-*

567^p [Ἀριστοτέλης, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, Α' 1073a κ.ε.]

568 Brugsch, *König Darius Lobgesang im Tempel der grossen Oase von El-Khargeh* (Götting Gelehrt Anzeig., 1877, ἀρ. 6), ὅπου καὶ κάποια ἐπεξηγηματικά.

πων κάθε τόπου την καρδιά, σὰν τὸ δικό σου φόβο καὶ τὸ σέβας, ποὺ κρατᾶνε πάντα σ' ὄλων τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τις καρδιές!..

Χαιρετίζοντας λοιπὸν τὸν Ἀλέξανδρο σὰ Γιὸ τοῦ Ἀμμωνος-Ρὰ κ' Ἥλιο-Δία, οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀμμώνειου λειτουργοῦσαν μ' ὄλη τὴν εἰλικρίνεια τῆς πανάρχαιης θρησκευτικῆς τους πίστεως μέσα στὰ πλαίσια τῆς βαθύτερης συμβολικῆς της, ποὺ μὲ τοὺς κώδικές της ἐξέφραζε τὴ διδασκαλία τους γιὰ τὸ θεό. Λέγεται πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἄκουσε μὲ προσοχὴ τις ἐξηγήσεις τοῦ ἱερέα Ψάμμωνα, τοῦ φιλόσοφου, κ' ἰδιαίτερα τ' ὅτι ὄλ' οἱ ἀνθρώποι κυβερνοῦνται ἀπ' τὸ θεό, γιατί τὸ θεῖο εἶναι τὸ δυνατό ποὺ ἄρχει παντοῦ. Κι ἀπάντησε, πὼς ὄλων βέβαια τῶν ἀνθρώπων πατέρας ἕνας ὁ θεός, μὰ τοὺς ἀρίστους ἔχει γιὰ παιδιὰ δικά του.⁵⁶⁹

Ξαναπιάνοντας τὴ συνέχεια τῶν γεγονότων — ποὺ νέα σειρά τους τώρα, σπουδαίας ἱστορικῆς σημασίας, ἀρχίζει μὲ τὴν ἀνοίξη τοῦ 331 — βρίσκουμε τὸν Ἀλέξανδρο νάχη γυρίσει στὴ Μέμφι, ὅπου πολλές πρεσβείες ἔχουν φτάσει ἀπ' τις ἑλληνικὲς χῶρες. Τis ἄκουσ' ὄλες εὐνοϊκά, κ' ἱκανοποίησε κατὰ τὸ δυνατό τὰ αἰτήματά τους. Μαζί τους εἶχαν ἔρθει καινούργια στρατεύματα: τετρακόσιοι ἑλληνες μισθοφόροι ἀναφέρονται ὑπὸ τὸ Μενίδα, πεντακόσιοι θρᾶκες ἰππεῖς ὑπὸ τὸν Ἀσκληπιόδωρο, καὶ μερικὲς χιλιάδες πεζῶν φαίνεται,⁵⁷⁰ ποὺ κατατάχτηκαν

569 Πλούταρχος, *Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν*, 180d, *Ἀλέξανδρος ΚΖ'* 11 [ἴδιος [τὸν θεὸν] ποιούμενον ἑαυτοῦ τοὺς ἀρίστους].

570^z Αὐτοὺς τοὺς ἀριθμοὺς δίνει ὁ Ἀρριανός, Γ' 5, 1 'Ἄλλ' οἱ τετρακόσιοι μισθοφόροι ὑπὸ τὸ Μενίδα, πούσειλ' ὁ Ἀντίπατρος, εἶναι πολὺ λίγοι, καὶ στὴ μάχη τῶν Γαυγάμηλων ὁ Μενίδας διοικεῖ ἰππεῖς, ὄχι πεζοὺς. Ἀντίθετα, στὴν ἴδια μάχη οἱ ἀρχαῖοι καλούμενοι ξένοι βρίσκονται στὴ δεξιὰ πτέρυγα, ὑπὸ τὸν Κλέανδρο, καὶ στὴν ἀριστερὴ, ἀντίστοιχα, οἱ θρᾶκες τοῦ Σιτάληκ - 4000 ἄντρες ἴσως. Ἄρα πρέπει κάποιο χάσμα νὰ υποθέσουμε στὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ, ὅπου θ' ἀναφέρονταν οἱ ξένοι τοῦ Κλέανδρου καὶ ἄλλα ἴσως στρατεύματα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ συσχετιστῇ μ' αὐτὲς τις ἐνισχύσεις ὁ Κούρτιος (IV, 6, 30), ὅπου λέει πὼς μόλις ἔφτασε ὁ Ἀλέξανδρος στὸ Πηλοῦσιο (Νοέμβρη τοῦ 332), ὁ Ἀμύντας στάλθηκε μὲ 10 τριῆρεις στὴ Μακεδονία *ad inquisitionem novorum militum* Τοῦτος εἶν' ὁ Ἀμύντας τοῦ Ἀνδρομένη [Berve, ἀρ 57], στρατηγὸς τῆς τάξης τῆς φάλαγγας, ποὺ ἀντὶ γι' αὐτὸν διοικοῦσε στὰ Γαυγάμηλα ὁ Σιμμίας, *ὅτι Ἀμύντας ἐπὶ Μακεδονίας ἐς ζυλλογὴν στρατιᾶς ἐσταλμένος ἦν*. (Ἀρριανός, Γ' 11, 9) [Ἐδῶ ὁ Droysen ἀποδέχεται τὴ διόρθωση τοῦ Schmieder *Μενίδας* ἀντὶ *Μενοίτας* στὸν Ἀρριανό — ἐπειδὴ τ' ὄνομα *Μενοίτας* (Berve, ἀρ 510) δὲν ἐμφανίζεται ἄλλοῦ — ταυτίζοντας ἔτσι τὸν ἀρχηγὸ τῶν τετρακοσίων αὐτῶν ἑλλήνων μισθοφόρων μὲ τὸ *Μενίδα* (Berve, ἀρ. 508), ποὺ πολέμησε ἐπικεφαλῆς τῶν μισθοφόρων ἰππέων τῆς δεξιᾶς πτέρυγας στὰ Γαυγάμηλα. Ἄλλ' ἡ ταύτιση εἶν' αὐθαίρετη (Bosworth, I, 275) καὶ στὴν προσπάθειά του νὰ τὴ θεμελιώσῃ ὁ Droysen παραθέτει λαθασμένα καὶ ἀντιφατικά. Γιατὶ ὁ Κλέανδρος (Berve, ἀρ. 422) διοικεῖ τοὺς ἀρχαίους ξένους στὰ Γαυγάμηλα, ποὺ μετεῖχαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν ἐστρατεία (γι' αὐτὸ καὶ ἀρχαῖοι), ὁ ἴδιος δὲ — καθὼς καὶ ὁ Droysen ἀναφέρει

ἀμέσως στὸν ἔτοιμο κιόλας γι' ἀναχώρηση στρατό. Ὑστερα ὁ Ἀλέξανδρος ὠργάνωσε πολὺ προσεκτικὰ τὴ διοίκηση τῆς Αἰγύπτου, φροντίζοντας ιδιαίτερα τὴ διακρίση τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἀρχόντων καὶ τὸν ἀποκλεισμό συγγέντρωσης πολὺ μεγάλης δυνάμεως στὰ χέρια κανενός, ποὺ λόγῳ βέβαια τῆς στρατιωτικῆς σημασίας τῆς χώρας καὶ τῶν τόσων της δυνάμεων δὲν ἦταν ἀκίνδυνη. Ὁ Πευκέστας τοῦ Μακάρτατου κι ὁ Βάλακρος τοῦ Ἀμύντα πῆραν τὴ στρατηγία τῆς Αἰγύπτου, μὲ τὴν ἀρχηγία τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ποὺ διατηρήθηκαν ἐκεῖ, μαζί μὲ τὶς φρουρὲς τοῦ Πηλούσιου καὶ τῆς Μέμφιδας, κάπου 4000 ἄντρες ἐν ὄλῳ, κ' ἐπικεφαλῆς τοῦ στόλου, πούχε 30 τριήρεις, μπῆκε ὁ ναύαρχος Πολέμων. Οἱ ἔλληνες ἔποικοι καὶ κάτοικοι τάχτηκαν ὑπ' ἄλλην ἀρχή, δικιά τους. Οἱ αἰγυπτιακὲς ἐπαρχίες, ἢ νομοί, κράτησαν τοὺς παλιοὺς νομάρχες, κ' οἱ φόροι (χωρὶς ἀνατιμήσεις) ὠρίστηκε νὰ δίνωνται σ' αὐτοὺς. Ἡ ἐποπτεία ὄλων τῶν καθαυτῶ αἰγυπτιακῶν ἐπαρχιῶν δόθηκε ἀρχικὰ σὲ δυὸ κ' ἔπειτα σ' ἓναν αἰγύπτιο, καὶ τῶν λιβυκῶν σ' ἓναν ἔλληνα. Ὁ διοικητὴς τῶν ἀραβικῶν ἐπαρχιῶν Κλεομένης, ἔλληνας ἀπ' τὴ Ναύκρατι, πούξερε καὶ τὴ γλῶσσα καὶ τὰ αἰγυπτιακὰ ἔθιμα, ὠρίστηκε νὰ παραλαμβάνη τοὺς φόρους ποὺ μάζευαν οἱ νομάρχες ὄλων τῶν νομῶν, ἀλλὰ κ' ἰδιαίτερα ἐπιφορτίστηκε μὲ τὴ φροντίδα γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς Ἀλεξάνδρειας.⁵⁷¹

Μετὰ τὶς τακτοποιήσεις αὐτές, καὶ μιὰ σειρὰ προβιβασμῶν στὸ στράτευμα, μὲ νέες γιορτὲς στὴ Μέμφι καὶ πανηγυρικὴ θυσία στὸ βασιλιά τὸ Δία, ὁ Ἀλέξανδρος ξεκινάει γιὰ τὴ Φοινίκη, ἀρχὴ τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 331,⁵⁷² καὶ συνάμα καταπλέει ὁ στόλος στὴν Τύρο. Λίγο μείναν ἐκεῖ, μὲ μεγάλες καὶ λαμπρὲς γιορτὲς, καθὼς τὶς συνήθιζαν οἱ Ἕλληνες· μετὰ τὶς θυσίες στὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ ὁ στρατὸς ἔκανε κάθε λογῆς ἀγῶνες, κ' ἤθοποιοὶ ἀπ' ὄλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις, οἱ πιὸ ξακουστοί, φτάσανε προσκαλεσμένοι νὰ ὁμορφύνουν μὲ τὴν τέχνη τους τὶς μέρες ἐκεῖνες - κ' οἱ κύπριοι βασιλιᾶδες, ποὺ ὠργάνωσαν κατὰ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα καὶ λαμπροστολίσαν τοὺς χορούς, παραβγαῖναν μεταξύ τους φι-

στὴ σ 282 — ἔφερ' ἐνισχύσεις ἀπ' τὴν Ἑλλάδα στὴ Σιδῶνα τὸ 332 (πρὶν ὁ Ἀλέξανδρος πάη στὴν Αἴγυπτο) κι ὄχι στὴ Μέμφι τὸ 331 (Berve, II, 204, 1)]

571^Β Ἀρριανός, Γ' 5, 4 Πρβλ Ἰουστῖνο, XIII, 4, 11 Οἱ διατάξεις αὐτὲς στὴν Αἴγυπτο, ὅσο κι ἂν διαφέρουν ἀπ' τὶς ἐπὶ Πτολεμαίων, πρέπει ὅμως ἀπὸ κείνες νὰ φωτιστοῦν Ὁ Κλεομένης εἶν' ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων ὄλων τῶν νομῶν στὸ ἀξίωμα τοῦτο, κι ἀκόμα περισσότερο στὴν προσωπικὴ του ἐπιτηδεύματα χρώσταγε τὴ μέγιστη ἐπιρροή του στὴ σατραπεία τῆς Αἰγύπτου, ποὺ περίτρανα δείχνει ὕστερα ἀπὸ 6 χρόνια. [Berve, ἀρ 431]

572 Ἄμα τῷ ἦρι ὑποφαίνοντι. (Ἀρριανός, Γ' 6, 1).

λότιμα στην πολυτέλεια και την καλαισθησία.⁵⁷³ Και νά, μετά, μπήκε στο λιμάνι κ' ή ιερή εκείνη τριήρης τῶν Ἀθηναίων, ή *Πάραλος*,⁵⁷⁴ πού τή στέλναν μόνο για ἠρθεσκευτικούς σκοπούς ή σέ πολύ σοβαρές περιστάσεις, κ' ἤρθαν τώρα μ' αὐτήν οἱ πρέσβεις ἀπ' τήν πόλη τῆς Παλλάδας νά συγχαροῦν τόν Ἀλέξανδρο για τίς νίκες του και νά τόν βεβαιώσουν για τήν ἀκλόνητη πίστη τῆς πατρίδας τους - *φιλοφροσύνη* βέβαια, πού ὁ Ἀλέξανδρος ὁμως τήν ἀντάμειψε ἀφήνοντας πιά ἐλεύθερους ἐκείνους τοὺς ἀπ' τὸ Γρανικὸ αἰχμάλωτους ἀθηναίους.

Μέ τήν προοπτική τόσο μεγάλης ἀπουσίας στην Ἀνατολή ἀναγκαῖο ἦταν νά φροντιστοῦν πάντως ἰδιαίτερα οἱ δυτικές περιοχές, ὅπου ή μὲν ἄλλη Ἑλλάδα εἶχε τώρα ἡσυχάσει, ὄχι ὁμως κ' ή Σπάρτη, κ' ή Κρήτη, πέρα πού και πολλοὶ πειρατὲς μετά τίς περσικὲς ἐπιχειρήσεις ἀλώνιζαν τή θάλασσα. Διατάχτηκε λοιπόν ὁ Ἀμφοτερός νά τελειώνη τὸ γρηγορότερο μὲ τὸ ξήλωμα τῶν σπαρτιατικῶν και περσικῶν φρουρῶν π' ἀπόμεναν στην Κρήτη, νά κυνηγήση τοὺς πειρατὲς για νά ἐξασφαλιστῆ ή ναυσιπλοΐα, νά βοηθήση και νά προστατέψη ὅσους Πελοποννήσιους καταπιέζανε οἱ Σπαρτιᾶτες - για τοῦτο και παραγγέλθηκε στοὺς Κύπριους και τοὺς Φοίνικες νά τοῦ στείλουν στην Πελοπόννησο 100 καράβια. Παράλληλα, γίναν μεταβολές και στὴ διοίκηση τῶν νεοκατακτημένων τόπων: Στὴ Λυδία, ἀντὶ για τὸν Ἄσανδρο, πού πῆγε στην Ἑλλάδα νά στρατολογήση, στάλθηκε σατράπης ὁ *ἐταῖρος* Μένανδρος ὁ μαγνήσιος, και τήν ἀρχηγία πούχε τῶν ξένων στρατευμάτων τήν πῆρ' ὁ Κλέαρχος⁵⁷⁵ ή σατραπεία Συρίας, ὅπου ὁ Μένων⁵⁷⁶ ὁ σατράπης τῆς διόλου καλὰ δὲν εἶχε φροντίσει για τίς ἀνάγκες τῆς στρατιᾶς πού πέρναγε ἀπὸ κεῖ, δόθηκε τώρα στὸν Ἀσκληπιόδωρο, πού μόλις εἶχε φτάσει, μαζί μὲ τήν ἄμεση διοίκηση τῆς χώρας τοῦ Ἰορδάνη

573 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΚΘ' Πρβλ Grisar, *De Graec trag Demosth aet*, 29

574^h [Ἀρριανός, Γ' 6, 2 Ἔτσι τ' ὄνομα τοῦ πλοίου στοὺς ἀρχαίους συγγραφείς, ἐνῶ] *Paralia* στις σχετικὲς ἐπιγραφές, στὸν Boeckh, *Urkunden uber das Seewesen* Στὴν ἐπιγραφή IV, e, 35, πρὶν ἀπ' τὴν 106^η Ὀλυμπιάδα, ή *Πάραλος* ἦταν ἀκόμα τριήρης, ἐνῶ στην XIII, a, 62 και XVI, e, 155, πρὶν ἀπ' τὴν Ὀλυμπιάδα 113, 3, λέγεται τετρήρης [Βλ και RE, XVIII, 3, 1209-11, *Πάραλος* 8.]

575^z [Berve, ἀρ 425]

576^z Στὸ Β' 13, 7, *Μένων* ὁ *Κερδίμμα* διορίζεται στρατηγὸς [σατράπης λέει ὁ Ἀρριανός!] τῆς Συρίας, ἐνῶ στὸ Γ' 6, 8 ἀντὶ [] *Ἀρίμμα* διορίζεται σατράπης ὁ Ἀσκληπιόδωρος. Καὶ στὸ 2^ο αὐτὸ χωρίο ὁ Ἀρριανὸς τὸν ἴδιο βέβαια τὸ Μένωνα τοῦ Κερδίμμα θὰ ἐννοοῦσε - και θάγραφε ἀντὶ [] *Μένωνος τοῦ Κερδίμμα* [Ὁ Droysen, ἐπειδὴ ὁ Ἀρίμματος αὐτὸς δὲν ἀναφέρεται ἀλλοῦ, φρονεῖ πὼς ὁ Ἀσκληπιόδωρος διαδέχτηκε ἀπευθείας τὸ Μένωνα τοῦ Κερδίμμα, ἀποδίδοντας τ' ὄνομα Ἀρίμματος σὲ λάθος τοῦ ἀντιγραφέα. Οἱ νεώτεροι ὁμως δὲν ἀποδέχονται τὴ διόρθωση. Βλ Berve, ἀρ 114, Brunt, I, 240, 9, Bosworth, I, 285]

καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Σαμαρεῖτες, πούχαν σκοτώσει τὸν Ἄνδρῶμαχο, στρατηγὸ τῆς περιοχῆς.⁵⁷⁷ Τέλος, καὶ τὸ πολεμικὸ ταμεῖο χωρίστηκε ἀπ' τὸ γενικὸ, κι ὅπως εἶχε γίνει κιόλα στὴν Αἴγυπτο, ἔτσι καὶ στὴ Συρία καὶ στὴ μέγρι Ταύρου Μικρασία ἰδρύθηκε χωριστὸ στὴ καθεμιὰ κεντρικὸ ταμεῖο· καὶ στὶς δυτικὰ τοῦ Ταύρου σατραπείες ἐγίνε ταμίαις ὁ Φιλόξενος, στὶς συριακὰς περιοχὰς καὶ τὶς φοινικικὰς πόλεις ὁ Κοίρανος, κ' ἡ διοίκησις τοῦ πολεμικοῦ ταμεῖου δόθηκε στὸν Ἄρπαλο, ποὺ μετανόησε καὶ ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπὸ παλιὰ φιλία καὶ γιὰ πολιτικούς λόγους, τὸν συχώρεσε.

Ἦστερα ἡ στρατιὰ ξεκίνησε ἀπ' τὴν Τύρο πιά, καὶ πορευόταν τὸ δρόμο δίπλα στὸν Ὀρόντη, κατὰ τὸν Εὐφράτη, δυναμώνοντας καὶ στὸ δρόμο ἴσως μ' ἐνισχύσεις ἀπ' τὶς μικρασιατικὰς φρουρὰς, ὅσο ποὺ κόντευε τὶς 40000 πεζοὺς καὶ 7000 ἵππεις, σὰν ἔφτασε ἀρχὰς Αὐγούστου στὴ Θάψακο,⁵⁷⁸ στὸ συνηθισμένον πέρασμα τοῦ ποταμοῦ. Ἐν' ἀπόσπασμα εἶχε σταλῆ μπροστά, νὰ σκαρώσῃ 2 γέφυρες στὸν Εὐφράτη, ἀλλὰ δὲν εἶχαν τελειώσει, γιὰτὶ ἀντίρρι παραφύλαε μὲ 10000 ὁ Μαζαῖος⁵⁷⁹ καὶ πολὺ παράτολμο θάταν ἡ μικρὴ ἐκεῖνη μακεδονικὴ προφυλακὴ νὰ ὄφτιαχνε τὶς γέφυρες κι ὡς τὴν ἄλλη ὄχθη, προτοῦ φανῆ ὄλ' ἡ στρατιὰ. Καὶ πράγματι, ὁ Μαζαῖος, σὰν κατάρτασ' ἡ μεγάλη στρατιὰ, τόβαλε στὰ πόδια - παρὰ ποὺ καὶ βέβαια θὰ μπορούσε, θυσιάζοντας ὅμως τὶς δυνάμεις του, νὰ καθυστερήσῃ κάπως τὴν προέλαση τοῦ ἐχθροῦ, ἂν καὶ δὲ θὰ πρόσφερε καὶ τίποτα σπουδαῖο μ' αὐτὸ στὸ *Μεγάλον Βασιλεῖον*, ποὺ ἔχε κιόλα συμπληρώσει τὶς προπαρασκευὰς του.

577 Κούρτιος, IV, 5, 9 8,9-11

578^ε Γιὰ τὴ Θάψακο καὶ τὸ κοντινὸ Νικηφόριον (στὸ σημερινὸ Rakka), ποὺ ἰδρύθηκε ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, βλ. περισσότερα στὸ III, 2, *Beilage I, Die Städtegrundungen Alexanders und seiner Nachfolger*, 208 [Δρόυσεν-Δέλλιος, Γ' 2, *Παράρτημα Α', Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ*, 244] Κατὰ τὸν Ἀρριανὸν, Γ' 7, 1, ὁ Ἀλέξανδρος ἦρθε στὴ Θάψακο *μηδὸς Ἐκατομβαιῶνος ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀριστοφάνους*, δηλαδὴ μεταξὺ 12 Ἰουλίου καὶ 10 Αὐγούστου 331. [Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς Θαψάκου δὲν ἔχει προσδιοριστῆ. Ἐχουν ἐκφραστῆ πολλὰς εἰκασίαις, γιὰ διάφορες τοποθεσίαις πάνω στὸν Εὐφράτη, ἀπ' τὸ ὕψος τοῦ Deir-ez-Zor ὡς τὸ Jerablus βλ. *RE*, V A, 1, 1272-80, *Θάψακος I*, τοῦ Honigmann, Marsden, 81 καὶ χάρτη, Brunt, I, 486-7, *Appendix VII*, Atkinson, 170-1 καὶ χάρτη 491. Ὅσο γιὰ τὴν ἰδρυσις τοῦ Νικηφορίου — ποὺ σωστὰ ἐντοπίζει ὁ Droysen στὸ σημερινὸ Ρακκα — ὑπάρχουν ὁπωσδήποτε ἀμφιβολίαι ἂν θὰ πρέπει ν' ἀποδοθῆ στὸν Ἀλέξανδρο (Tschernkower, 86)]

579 Τὸ χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ πούχει χάσμα, Γ' 7, 2. *Ἰππείας μὲν ἔχων περὶ τρισχιλίους .. καὶ τούτων Ἑλλήνας μισθοφόρους*, εὐστοχα συμπληρώθηκε (κατὰ τὸ γραφόμενον τοῦ Κούρτιου στὸ IV, 9, 7) ἀπ' τὸ Sintenis ὡς ἐξῆς. *τρισχιλίους [πεζοὺς δὲ ἑξακισχιλίους] καὶ τούτων*.

Ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ τελειώσουν τὶς γέφυρες ἀμέσως γιὰ νὰ περάσῃ ὁ στρατός ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, καὶ ἂν ἀκόμα ἦταν βέβαιος πὼς ἡ περσικὴ στρατιὰ, πούχε μαζευτῆ στὴ Βαβυλώνα, στεκόταν ἔτοιμη αὐτοῦ νὰ πολεμήσῃ γιὰ τὴν πρωτεύουσα, πάλι δὲν ἔπρεπε νὰ πάρῃ τὸ δρόμο δίπλα στὸν Εὐφράτη, πού πορεύτηκαν πρὶν 70 χρόνια οἱ Μύριοι, γιὰτὶ περνάει ἀπὸ ἐρήμους ἰδιαίτερα δυσκολοδιάβατες καλοκαιριάτικο, καὶ ὅπου βέβαια ὁ ἐπισιτισμὸς τόσο μεγάλου στρατοῦ θάταν ἀκόμα πιὸ προβληματικός.⁵⁸⁰ προτίμησε τὸ μεγάλο βορεινὸ δρόμο, πού πήγαινε γιὰ τὸν Τίγρι ἀπ' τὰ βορειανατολικά μὲς ἀπ' τὴ Νίσιβι καὶ τὴν πλούσια σὲ βοσκές, ὄλο λόφους καὶ πιὸ δροσερὴ χώρα, πού οἱ Μακεδόνες ἔπειτα τὴν ἔλεγαν Μυγδονία, κ' ὕστερα κατέβαινε στὴν πεδιάδα τῆς Βαβυλώνας, ἀπ' τὴν ἀνατολικὴν ὄχθη τοῦ Τίγρι.

Τότ' ἐκεῖ κάποια μέρα πιάσαν κάτι ἵππεις πού περιπολοῦσαν καὶ τοὺς ἔφεραν στὸν Ἀλέξανδρο· καὶ αὐτοὶ τοῦπαν πὼς ὁ Δαρεῖος κίνησε ἀπ' τὴ Βαβυλώνα καὶ βρίσκεται στὴν ἀριστερὴν ὄχθη τοῦ Τίγρι, μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ μὴν τοὺς ἀφήσῃ νὰ περάσουν τὸ ποτάμι· καὶ ὅτι ὁ στρατός του εἶναι τώρα πολὺ περισσότερος ἀπ' τῆς Ἰσσοῦ, καὶ αὐτοὶ ἔτανε πρόσκοποι, νὰ κατοπτεύσουνε, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ στρατός νὰ ταχτῆ ὅπου ἔπρεπε, καὶ ὅταν ἔπρεπε, στὸν Τίγρι, ἐναντίον τους.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲνμποροῦσε ἀσφαλῶς νὰ διακινδυνεύσῃ διάβαση τόσο πλατιοῦ καὶ ὀρμητικοῦ ποταμοῦ σὰν τὸν Τίγρι κάτω ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ ἐχθροῦ· ἔπρεπε νὰ περιμένῃ τὸ Δαρεῖο νὰ φτάσῃ στὴ Νινευί, ὅπου καὶ ὁ παλιὸς στρατιωτικὸς δρόμος περνοῦσε τὸ ποτάμι· τὸ πᾶν ἦταν νὰ βρεθῆ στὴν ἴδια πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ ἐγκαίρως - ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ φανῆ π ο ὕ διαβαίνει· ἀλλάζει λοιπὸν κατεύθυνση, κ' ἐνῶ τὸν περιμένει ὁ Δαρεῖος στὴν πλατεῖα πεδιάδα τῶν ἐρειπίων τῆς Νινευί, τοῦτος μὲ σύντομη βορειανατολικὴ πορεία φτάνει στὸ Μπεντζαμπντέ.⁵⁸¹

Οὔτε ψυχὴ ἀπὸ ἐχθρὸ αὐτοῦ γύρω. Κ' ἔτσι ὁ στρατός ἀρχίζει νὰ περνᾷ σιγὰ-σιγὰ, μὲ πολὺ κόπο βέβαια, μὰ χωρὶς ζημιὰ καμμιά, τὸν ἄγριο Τίγρι - καὶ βρέθησαν στὴν ἀνατολικὴ του ὄχθη. Ὁ Ἀλέξανδρος

580^ε [Γιὰ τοὺς 2 βασικοὺς παράγοντες, κλίμα καὶ βλάστηση, τῶν περιοχῶν αὐτῶν, πού προσδιώρισαν τὸν Ἀλέξανδρο στὴν ἐκλογή τῆς πορείας του. Engels, 66-8.]

581^ε Ὁ Barbié du Bocage σημείωσε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε τὸν Τίγρι στὴ Μοσούλη· δὲν πρόσεξε ὅμως ὅτι κατὰ τὸν Ἀρριανὸ ἔκανε τέσσερις μέρες μετὰ γιὰ νὰ φτάσῃ στὸν ἐχθρὸ, ἐνῶ τὰ Γαυγάμηλα βρίσκονται μόνο λίγες ὥρες ἀνατολικότερα ἀπὸ τὴ Μοσούλη. Τετραήμερη πορεία μᾶς φτάνει κάπου στὸ Bedzabde, θέση στὸν Τίγρι πού ἀναφέρεται συχνὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα - κ' ἡ σημασία της φαίνεται ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Djezireh, 150 χλμ πάνω ἀπὸ τὴ Μοσούλη [Σήμερα τὸ Djezireh λέγεται Jazirat-ibn-Omar ἢ Cizre. Πρβλ. Judeich, *Antike Schlachtfelder* τῶν Kromayer-Veith, IV, 373 καὶ 376, Kaerst, I, 392, Fuller, 163, Σαράντης, Β' 18. Ἄλλες προτάσεις στὸ Marsden, 20-1, μὲ χάρτη στὸ τέλος.]

σταμάτησ' ἐκεῖ μιὰ μέρα, νὰ ξεκουραστοῦν οἱ στρατιῶτες, στὶς ὄρεινὲς ὄχθες.

Αὐτὰ γίνονταν στὶς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 331.⁵⁸² Ὅταν βράδιασε βγήκαν οἱ πρῶτες σκοπιὲς στὶς θέσεις τους, στὸ ποτάμι, στὰ ὑψώματα, καὶ τ' ὀλόγιομο φεγγάρι φώτιζε λαμπρὰ τὸν τόπον ὅλο ἕνα γῦρο, ποῦ σὲ πολλοὺς θύμιζε τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας τους. Κι ἄξαφν' ἀρχίζει ἐκεῖ τ' ἄπλετο φῶς ἀπ' τ' ἄστρο νὰ λιγοστεύη, νὰ χάνεται, καὶ σὲ λίγο μαύρισε, καταφαγῶθηκ' ἔτσι τὸ πρόσωπο τῆς πανσελήνου!.. Ὅλοι τὸ ἔδαν σὰ σπουδαῖο σημάδι αὐτὸ ἀπ' τοὺς θεοὺς!.. Ἀνήσχοι πετάχτηκαν ἀπὸ τ' ἀντίσκηνα οἱ στρατιῶτες - κι ἄλλοι τρέμανε τὴ θεῖαν ὀργή, κι ἄλλοι ἀναθυμόνταν πὼς ὅταν ὁ Ξέρξης ὤρμαγε στὴν Ἑλλάδα καὶ βρισκόταν ἀκόμα στὶς Σάρδεις, ἔγιν' ἐκλειψη ἡλίου, κ' οἱ μάγοι τότε τὴν ξήγησαν μὲ τὸ πὼς ὁ ἥλιος ἦταν τῶν Ἑλλήνων ἄστρο (ἐνῶ τῶν Περσῶν τὸ φεγγάρι), κι ἄρα λοιπὸν τώρα ποῦ τῶν Περσῶν σβῆσαν οἱ θεοὶ τ' ἄστρο, θάφτασ' ἢ ὦρα τους!.. Καὶ στὸν ἴδιο τὸν Ἀλέξανδρο εἶπ' ὁ μάντης ὁ Ἀρίστανδρος, πὼς τὸ φαινόμενο γι' αὐτὸν εἶναι *καλοσημαδιὰ* καὶ μὲς στὸ μῆν' αὐτοῦ φεγγαριοῦ θὰ πολεμήσῃ! Ἔκαν' ὕστερα θυσία στὴ Σελήνη, στὸν Ἥλιο, στὴ Γῆ, ὁ Ἀλέξανδρος..- καὶ τὰ σφάγια προμήνυσαν *νίκη!*

Κι ἄμα ξημέρωσε, κίνησ' ὁ στρατὸς νὰ χτυπηθῆ μὲ τοὺς Πέρσες!

Τραβοῦσαν τώρα κατὰ τὸ νοτιὰ, δεξιὰ ἀπ' τοὺς πρῶτους λόφους τῶν Γορδυαίων βουνῶν κι ἀριστερὰ τοῦ Τίγρι, χωρὶς ἀκόμα νὰ συναπαντᾶν ἐχθρό· μὰ νά, Σεπτεμβρίου εἰκοσιτέσσερις, ἡ προφυλακὴ μηνάει πὼς καβαλλάρηδες φανῆκαν πέρα στὴν πεδιάδα, δὲν ξεχωρίζουν ὁμῶς ἀκόμα πόσοι. Συντάχτηκε λοιπὸν ἡ στρατιὰ καὶ προχώραγ' ἔτοιμη γιὰ μάχη, ὅταν καινούργιο μῆνυμα τοὺς ἀνεβάξει τοὺς ἵππεῖς ἐκείνους γύρω στοὺς χίλιους. Ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος διατάζει νὰ καβαλλήσουν τῆς βασιλικῆς ἴλης οἱ δικοὶ του, κ' οἱ *ἐταῖροι* ἄλλης μιᾶς ἴλης, κι ἀπ' τοὺς ἐλαφροὺς ἵππεῖς (τοὺς *πρόδρομους*) οἱ παίονες, κι ὀρμαίει μὲ δαύτους, παραγγέλλοντας νάρχεται ἀπὸ πίσω σιγά-σιγά κι ὅλ' ἡ στρατιὰ.

Σὰν τὸν εἶδαν οἱ Πέρσες τόβαλαν στὰ πόδια, μὰ κείνος τοὺς κυνήγησε· κ' οἱ πιὸ πολλοὶ ξέφυγαν, ἀλλὰ κάμποσοι σκοτώθηκαν, καὶ κάποιους πιάσανε.⁵⁸³

582 Ὁ χρόνος ὀρίζεται ἀκριβῶς ἀπ' τὴν ἐκλειψὴ τῆς σελήνης (Ἀρριανός, Γ' 6, 1) ποῦ ἔγινε τὴ νύχτα τῆς 20^{ης} πρὸς 21^η Σεπτεμβρίου τοῦ 331 (Ideler, *Handbuch der Chronologie*, I, 347, 1.)

583² Κούρτιος [IV, 10, 11-5] καὶ Διόδωρος [ΙΖ' 55, 1-2] προσθέτουν ἐδῶ κάποιες λεπτομέρειες, κι ἀνάμεσα σ' ἄλλα πὼς φεύγοντας οἱ ἵππεῖς αὐτοὶ καίγανε λέει τὰ χωριά! (Πρβλ καὶ Πολύαινο, Δ' 3, 18.) Μόνο ποῦ δὲν πολυσμυφῶνᾶν αὐτὰ μὲ τὴ γεωμορφολογία τῆς περιοχῆς ἐκεῖ τοῦ Εὐφράτη καὶ τοῦ Τίγρι.

Σάν τούς φέραν στὸν Ἀλέξανδρο, εἶπαν πὼς δέ' ἔναι μακριὰ ὁ Δαρεῖος, παρὰ στὰ Γαυγάμηλα, λίγο νοτιώτερα, στὸ Βούμωδο ποταμὸ, ⁵⁸⁴ σὲ πεδιάδα ἰσόπεδη πέρα-πέρα, ὁ στρατὸς του φτάνει καὶ τὸ ἑκατομμύριο, μὲ 40000 ἵππεις - καὶ πὼς ἐλόγου τους ἦταν ἀπὸ τὸ Μαζαῖο ⁵⁸⁵ σταλμένοι γι' ἀνίχνευση.

- 584** Πιὸ σωστὴ βάση γιὰ τὴ μορφολογία τοῦ πεδίου τῆς μάχης πρωτόδωσε τὸ 1852 ὁ Felix Jones, μὲ τὸ *Map of the country of Niniveh*, ἀκριβέστερος ἤμας εἶναι ὁ ἐξαιρετὸς χάρτης τοῦ αὐστριακοῦ μηχανικοῦ Czernik, στοῦ Petermann, *Geographische Mitteilungen, Ergänzungsheft*, XLV (1876), ποὺ καὶ τὸ νέο του (μὲ διαφορὰ ἀπὸ τοῦ Jones) διάγραμμα τῶν ὁδῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Kermelis ἔλαβα ὑπόψη μου στὴν περιγραφή τῆς μάχης. Ὁ συνηθισμένος δρόμος τῶν караβανίων πάει ἀπ' τὸ Erbil ("Ἀρβηλα), σχετικῶς ἴσια δυτικὰ, μὲς ἀπὸ ράχη ὄχι ψηλὴ καὶ μὲ πολλὰς διαβάσεις (Dehir-Dagh), στὸν πλατὺ καὶ μὲ πολλὰ νερὰ Zâb, τὸν ἀρχαῖο Λύκο (Zarb-el-Kebir), ποὺ περνιέται στὸ Eski-Kelek· ἀποκεῖ ὁ δρόμος ἀνεβαίνει τὴν πέτρινη ράχη Arka-Dagh, κατεβαίνει στὴν πέτρινη κοίτη τοῦ Ghazir καί, διαβαίνοντάς τον στὸ Zara-Khatun, φτάνει, ἔπειτ' ἀπὸ λίγο ἀνηφόρισμα, σὲ πλατεῖα καὶ ἀπέραντη πεδιάδα (Rich, *Narrat*, II, 23), τὴν *equitabilis* ἐκεῖνη *et vasta planities* τοῦ Κούρτιου, IV, 9, 10 Πέρ' ἀπ' τὸ Zara-Khatun 10 χλμ βρίσκεται τὸ Kermelis (*Kermelès*, *χριστιανικὸ χωριό*, κατὰ τὸν Petermann, ὁ.π., II, 323), σ' ἕνα ποταμάκι, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Maklub-Dagh καὶ χύνεται στὸν Τίγρι. 13 χλμ παραπέρα φτάνει κανεὶς στὸ χωριὸ Abu-Zuaga, σ' ἕνα ρηχὸ κοίλωμα, ποὺ τὸ διασχίζει κατὰ τὰ νοτιανατολικά ἐν ἄλλο μικρὸ ποτάμι κ' ἐνώνεται μ' ἐκεῖνο πούρχεται ἀπ' τὸ Kermelis. Λίγο βορειότερ' ἀπ' τὴ μέση τοῦ δρόμου ποὺ ἐνώνει τὰ 2 χωριὰ βρίσκεται τὸ Boertela (Bertili κατὰ τὸν Petermann, καὶ συνήθως Bartoli), σὲ ὕψωμα συνεχόμενο μὲ τὸ βορειότερο ἀκόμα Maklub-Dagh Ὁ δρόμος, ποὺ πῆρ' ὁ Petermann ἀπ' τὸ Ghazir, πέραγε λίγο βορειότερα, μεταξὺ Kermelès, ἀριστερά, καὶ Derdjila (Terdjila), δεξιὰ, μὲς ἀπὸ τὸ Djakullé (Schaakuli), ἀφήνοντας ἀριστερὰ τὸ Bertili (Boertela), καὶ τράβηγε ἀπ' τὸ Khâzne-Tere (Hazna) στὴ Μοσοῦλη Κι ἄλλος δρόμος, ἀπ' τὸ Erbil ("Ἀρβηλα), καλύτερος ἀλλὰ μακρότερος, παρακάμπτοντας ἀπὸ τὸ νοτιὰ τὸ Dehir-Dagh καὶ τραβώντας δίπλα στὸ ποτάμι τοῦ Erbil, ἴσαμ' ἐκεῖ ποὺ ἐνώνεται μὲ τὸν Ghazir καὶ τὸ Zâb (τὸ Λύκο), στὸ Wardak, ἀνεβαίνει σ' ὄροπέδιο, ἕως τὸ Kermelis, ποὺ βρίσκεται 20-30μ ψηλότερ' ἀπ' τὴ στάθμη τοῦ Zâb, στὸ Wardak. Αὐτὰ εἶναι τὰ βασικότερα τοῦ πεδίου τῆς μάχης
- 585²** Ὁ Ἀρριανὸς γράφει πὼς ὁ Δαρεῖος στρατοπέδευσε στὰ Γαυγάμηλα, στὸν ποταμὸ Βούμωδο [νέωτερον γραφὴν *Βούμηλος*] ἀπέχων Ἀρβήλων τῆς πόλεως ὅσον ἑξακοσίους σταδίους [111χλμ] (Γ' 8, 7), οἱ δὲ τὰ ἐλάχιστα γράψαντες [] ἔς πεντακοσίους (Στ' 11, 5) καὶ στὸ Γ' 15, 5, λέει πὼς ἀφίκετο εἰς Ἀρβηλα τῇ ὕστεραίᾳ, διώξας τοὺς πάντας ἐκ τῆς μάχης σταδίους μάλιστα ἔς ἑξακοσίους Ἄρα ὁ Βούμωδος, ὅπου καὶ τὰ Γαυγάμηλα, δὲ πορεῖ νάν' ὁ Ghazir, οὐτ' ἢ καταδιώξῃ γάνηνε στὸ δρόμο Erbil-Zara Khatun-Eski Kelek, γιὰτ' ἢ ἀπόστασιν ἔτσι, κατὰ Niebuhr καὶ Kinnear (*Persia*, 152), θάταν μονάχα 240 στάδια [45χλμ] Ἄν ταυτίσουμε τὰ Γαυγάμηλα μὲ τὸ Kermelis, καὶ τὸ κοντινὸ ποτάμι Hazna-Dere μὲ τὸ Βούμωδο, ἔχουμε μιὰν ἀπόστασιν, ὅπου καὶ μ' ἕνα 15% περίπου γιὰ τοὺς ἐλιγμούς φτάνει τὰ 450 στάδια [πάνω ἀπὸ 80χλμ] Ἐπειτα ὁ Κούρτιος (IV, 9, 10) λέει πὼς οἱ Πέρσες βάδισαν ἀπ' τὸ Λύκο στὸ Βούμωδο 80 στάδια [152]· ἀλλ' ἢ ἀπόστασιν αὐτὴ δὲν πορεῖ νὰ ἐπαληθευτῇ πουθενὰ μεταξὺ Zâb καὶ Ghazir, ἐνῶ ἀντίθετα ταιριάζει μεταξὺ Wardak καὶ τοῦ μικροῦ ποταμοῦ κοντὰ στὸ Kermelis. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Δαρεῖος δὲ θὰ ποροῦσε ν' ἀναπτύξῃ τὴ δύναμή του στὴν κλειστὴ καὶ

Τότε ο Ἀλέξανδρος κόβει ἀμέσως τὴν πορεία καὶ στρατοπεδεύει κάνοντας πολὺ καλὴ ὄχρωση,⁵⁸⁶ γιατί κοντὰ σὲ τόσο πελώρια ὑπερδύναμη ἔπρεπε νὰ παίρνη ὄλα του τὰ μέτρα.

Τέσσερις μέρες, πού ξεκουράστηκε ὁ στρατὸς ἐδῶ, φτάσανε γιὰ νὰν ἔτοιμοι νὰ δώσουν κρίσιμη μάχη.

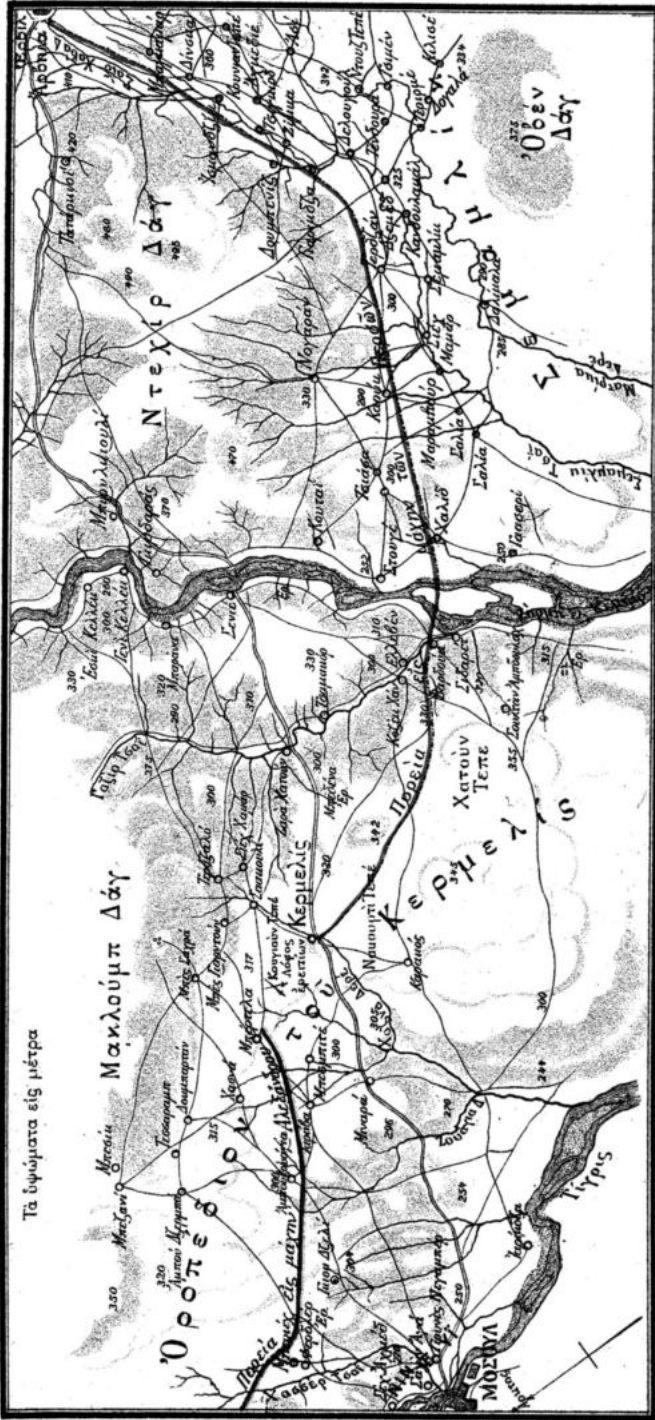
Ἐχθροὶ ὅμως ἄλλοι δὲ φαίνονταν, κι ἄρα ἔπρεπε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ πῶς ὁ Δαρεῖος εἶχε πιάσει κάποιον τόπο κατάλληλο γιὰ τὶς δυνάμεις του καὶ δὲν ἤθελε, καθῶς στὴν Ἴσσο, νὰ παρασυρθῇ ἀπ' τὸ «δισταγμὸ» τοῦ ἐχθροῦ, ἢ ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἀνυπομονησία, σ' ἀπρόσφορο ἔδαφος.

Γι' αὐτὸ ἀποφάσισε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἐπιτεθῇ. Ἀφήνει στὸ στρατόπεδο τὰ μεταγωγικὰ ὄλα καὶ κάθε ἄχρηστο γιὰ μάχη, καὶ ξεκινάει ἀργὰ τὴ νύχτα (τῆς 29ῆς πρὸς τὴν 30ῆ Σεπτεμβρίου). Πρῶι-πρῶι φτάσαν ἐκεῖ στοὺς τελευταίους λόφους, καὶ μόνο 11 χλμ τοὺς χώριζαν ἀπ' τοὺς Πέρσες, ἀλλ' ἀπ' τὰ ὑψώματα πούταν μπρὸς τους δὲν τοὺς βλέπαν ἀκόμα.⁵⁸⁷ Ἐπειτ' ἀπὸ 5-6 χλμ ὅμως, περνώντας πιά καὶ τοὺς λόφους

πετρώδη κοιλάδα τοῦ Ghazir, ἐνῶ κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 8, 7, τὰ Γαυγάμηλα ἦταν ἐν χώρῳ ὀμαλιῶ πάντῃ. [Ἡ τοπογραφία τῶν Γαυγαμήλων ἀμφισβητεῖται ἔχει διαπιστωθῆ στενὴ ἐτυμολογικὴ σχέση μεταξύ τῶν τοπωνύμιων *Γαυγάμηλα* (*Gaw-Gamela*. καμπούρα τῆς καμήλας), ὅπου στρατοπέδευσε ὁ Δαρεῖος, καὶ *Tell-Gomel*, ἐνὸς λόφου, πού κατὰ τὶς πρὸ ἀξιόπιστες ἐρευνες (Streck, στὴ *RE*, VII, 1, 861-5, *Gaugamela*, Judeich, στὸ *Antike Schlachtfelder*, τῶν Kromayer-Veith, IV, 374-5 καὶ *Schlachten-Atlas*, πίνακας 7, σχέδια 3-4, Schachermeyr, 270, 311, μὲ αὐτοψία, καὶ χάρτης στὴ σ.268, Bosworth, I, 293-4), ἐντοπίζεται στὰ βορεινὰ τοῦ βουνοῦ Maqlub (30χλμ βόρεια τοῦ Keremlis) ἀντίστοιχα, ὁ Βούμηλος ταυτίζεται μὲ τὸν Gomel-Su, δυτικὸ παραπόταμο τοῦ Ghazir, καὶ περὶπου ἐκεῖ θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ καὶ τὸ πεδίο τῆς μάχης (Marsden, 20.) Πολλοὶ ὅμως ἐρευνητές, ἀκολοθώντας τὴν αὐθεντία τοῦ Sir Aurel Stein (*Notes on Alexander's Crossing on the Tigris and the Battle of Gaugamela*, *GJ*, 100, 1942, 155-64*), πού ἐντοπίζει τὸ λόφο Tell-Gomel στὰ νότια τοῦ Maqlub (10χλμ βόρεια τῆς συμβολῆς Ghazir καὶ Zab, κι ἄλλα τόσ' ἀνατολικά τοῦ Keremlis) φρονοῦν πῶς ἡ μάχη δόθηκε στὴν πεδιάδα τοῦ Keremlis - ὅπου δηλαδὴ τὴν ἐντόπιζε κι ὁ Droysen. (Tarn, II, 189, G Griffith, *JHS*, 67, 1947, *Alexander's Generalship at Gaugamela*, 80, 6, Fuller, 169-70, μὲ 2 πειστικώτατες ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς του φωτογραφίες τῆς πεδιάδας.) Ὅπωςδὴποτε, τὸ θέμα μένει ἀνοιχτό (A Devine, *Ancient World*, XIII, 3-4, 1986, *The Battle of Gaugamela*, 94-6.) Πλὴν δὲν ἔχει καὶ τόση σημασία ὁ τόσο ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τοῦ πεδίου, ἀφοῦ ἡ μάχη ἔγινε, καθῶς τὸ βεβαιώνουν ὅλ' οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοί, σὲ χωρὸ ἀνοιχτὸ πάντως, χωρὶς ἰδιαίτερα γεωμορφολογικὰ στοιχεῖα πού νὰ προσδιώρισαν εἰδικώτερα τὴ διάταξη τῶν στρατευμάτων ἢ τὴν τακτικὴ. (Βλ καὶ Seibert, 129-30)]

586 Τὸ στρατόπεδο θάταν βόρεια τοῦ ποταμοῦ Hasser, πού κυλάει πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, στοὺς πρόποδες τῶν λόφων μὲ τὰ ἐρείπια τοῦ Khorsabad, καὶ χύνεται στὸν Τίγρι

587 Αὐτὸ τὸ βᾶθεμα τοῦ ἐδάφους, ὡς τὸ Abu-Zuaga, ἀπέχει ἀπ' τὸ Kermelis ἀκριβῶς 60 στάδια, καὶ 30 στάδια μακρύτερα θάναι τὸ Boertela

Τὰ ὑψώματα εἰς μέτρα

Τὸ πεδὸν τῆς ἐν Γαυγαμήλις μάχης κατὰ τὸ σχεδιογράφημα τοῦ J. Gernik 1873
 ὕψος πλάγιομα 1:400,000

Λεωτ. Κ. Γερωνόπουλος

ἐν Ἀθήναις

αυτούς φάνηκαν πέρα στην πλατειά πεδιάδα, μιάν ώρα δρόμο στο βάθος, μυλλιούνια που μαυρίζανε τόν τόπον ὄλο!..

Ὁ Ἀλέξανδρος σταμάτησε τίς φάλαγγες. Μάζεψε φίλους, στρατηγούς, ἱλαρχούς, ἀρχηγούς τῶν συμμάχων καί τῶν μισθοφόρων, καί τοὺς ρώταε κεῖ ὄλους: νὰ ριχτοῦν ἀμέσως, ἢ νὰ στρατοπεδεύσουν, νὰ περιχαρακωθοῦν, καί νὰ δοῦνε πρῶτα τί γίνεται στό πεδίο τῆς μάχης; Οἱ περισσότεροι θέλαν ἀμέσως, καθὼς ἦταν ζεστός τώρα ἔτσι ὁ στρατός νὰ ριχτῆ.- ἀλλ' ὁ Παρμενίων συμβούλευε σύνεση, νὰ προσέξουνε, γιατί οἱ στρατιῶτες εἶναι κατάκοποι ἀπ' τὴν πορεία, κ' οἱ Πέρσες, τόσον καιρὸ στῆ βολικὴ τους ἐτούτῃ θέσῃ δὲ θὰ παράλειψαν καί τίποτα βέβαια γιὰ νὰ τὴν ὀργανώσουν ὅσο γινόταν πιὸ ἀποδοτικά τους μὲ κάθε τρόπο· κι οὔτε μποροῦσαν ἀκόμα νὰ ξέρουν ἂν τυχὸν εἶχανε μῆξι καί πασσάλους, ἢ μπάς καί μὲ κρυφοὺς λάκκους εἶχαν καλὰ ὀχυρώσει γύρω-γύρω τὴν παράταξή τους· κι ὅτι ἡ τέχνη κ' οἱ κανόνες τοῦ πολέμου λένε, μιὰ φορά, νὰ ἐξετάσουνε τὸν τόπο πρῶτα καί νὰ στήσουνε στρατόπεδο...

Νίκησε ἡ γνώμη τοῦ γερο-στρατηγοῦ, κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ πιάσουν τοὺς λόφους ἀντίκρου στὸν ἐχθρὸ καί νὰ στρατοπεδεύσουνε μὲ τὴν τάξη πού θάχαν καί στῆ μάχη.

Καί γίνονταν αὐτὰ τὸ πρωὶ τῆς τελευταίας μέρας τοῦ Σεπτέβρη.

Ὁ Δαρεῖος, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, μ' ὄλο πού τόσον καιρὸ περίμενε νὰ φτάσουν οἱ Μακεδόνες, κ' εἶχε καθαρῖσει τὴν πλατειά πεδιάδα ἀπὸ καθ' ἐμπόδιο, μέχρι κι ἀπ' τ' ἀγκαθερά τὰ θάμνα καί τοὺς τελευταίους ἀμμόλοφους, ὅπου θὰ μποροῦσε ἀντύχη νὰ καθυστερήσῃ καμμιά ὀρητικὴ ἔφοδος τῶν ἱππικῶν στιφῶν του ἢ ἐπέλαση τῶν δρεπανηφόρων του ἄρμάτων,⁵⁸⁸ ταράχτηκε ὅμως σὰν ἔμαθε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν πιά κοντὰ κ' οἱ προφυλακὲς ὑπὸ τὸ Μαζαῖο εἶχαν ἀμέσως ὑποχωρήσει μπρὸς του· μὰ ὅταν εἶδε τὴν ἀγέρωχη αὐτοπεποίθησι τῶν σατραπῶν του, πού δὲν ἐνοοῦσαν τίποτ' ἀπαισιόδοξο ν' ἀκούσουν καί τὰ πλήθη τοῦ στρατοῦ του (πού κανεὶς Χαρίδημος βέβαια ἢ Ἀμύντας δὲ θὰ τόλμαε νὰ μὴν προτιμήσῃ ἀπ' τὴν ὅσο ἔστω πυκνὴ ἀλλὰ χ ο ὕ φ τ α ὄλη κι ὄλη

588 Ἄν πράγματι ὁ Δαρεῖος σκόρπισε μπρὸς στῆ γραμμὴ τῆς παράταξής του *πιπες*, κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 13, 36, ἢ *τριβόλους*, κατὰ τὸν Πολύαινο, Δ' 3, 17, δηλαδὴ μυτερά σιδερένια ἀγκάθια, θὰ τόκανε γιὰ ν' ἀποκλείσῃ τὴν ἐχθρικὴ ἐπίθεσι κατὰ κάποιων θέσεων, καί νὰ μπορέσῃ αὐτὸς νὰ ἐπιτεθῇ ἀπὸ κεῖ πούχε τοὺς ἐλέφαντες καί τὰ δρεπανηφόρα ἄρματα. Ἄρα τὸ παράγειν πρὸς τὰ δεξιὰ, τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀποσκοποῦσε νὰ μετατοπίσῃ τοὺς Πέρσες ἀπ' τὴν προφυλαγμένη θέσῃ τους, καί τὸ ἀντιπαραίειν, τῶν Περσῶν (Ἀρριανός, Γ' 13, 1), θὰ εἰδειχνε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος πέτυχε τὸ σκοπὸ του. Καί, πράγματι, ἄρχισαν τὴν ἐπίθεσι, στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα ὁ Βῆσσος καί στῆ δεξιὰ ὁ Μαζαῖος.

ἐπιτέλους αὐτῇ τῶν λίγων Μακεδόνων), ξαναδόθηκε στὸν αὐτοβαυκαλισμὸ τῶν ἐπιθυμιῶν του, ποὺ τόσο ἄνετα πάντα στὸν ἀδύναμο σερβίρουν τὴν τύφλα τους γιὰ «ὀξυδέρκειά του» κι ἀκούει ἔτσι περισσότερο τὰ ψευτοενοθηρουντικὰ λόγια τῶν κολάκων του παρὰ τὰ σκληρὰ διδάγματα τῆς πείρας, καὶ μὲ τοῦτα λοιπὸν ξανάβρε ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν τὴν ἡσυχία καὶ τὴ μακαριότητά του, ὅποτε καὶ δὲ δυσκολεύτηκαν πιά διόλου οἱ γύρα του νὰ τὸν παραπείσουν κιόλας πῶς στὴν Ἰσσοῦ δὲ νικῆθηκε, τάχα, ἀπ' τὸν ἐχθρὸ, παρ' ἀπ' τὸν τόπο, ἀπ' τὴ στενότητά του, ἐνῶ τώρα ὑπάρχει ἄπλα γιὰ ὅλη τὴν πολεμικὴν ὁρμὴ τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων του, καὶ τὰ δρεπάνια τῶν πολεμικῶν του ἀρμάτων, καὶ τοὺς ἰνδικούς του ἐλέφαντες, καὶ γι' αὐτὸ κ' ἤρθ' ἡ ὄρα πιά νὰ τοῦ δείξουνε τοῦ Μακεδόνα τί παναπῆ βασιλικὸς στρατὸς τῆς Περσίας!

Καὶ νὰ τότε, τὸ πρωὶ τῆς τριακοστῆς Σεπτεμβρίου, φάνηκε στὴ βορεινὴ λοφοσειρὰ νὰ προβαίνει, συνταγμένη γιὰ μάχη, ἡ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου! Θαρρῶντας πῶς θὰ τοὺς ὠρμούσαν ἀμέσως, παρατάχτηκαν οἱ Πέρσες στὴν τετράπλατη πεδιάδα! Μὰ καμμιὰ ἐπίθεση δὲν τοὺς ἔγινε - κ' εἶδαν τὸν ἐχθρὸ νὰ στρατοπεδεύη...

Ἠσυχία, παντοῦ. Καὶ μόνο ἓνα στίφος ἱππέων, ἀνάκατα μὲ κάτι λόχους ψιλῶν πεζῶν, κατηφόρισαν ἀπ' τοὺς λόφους, διάσκισαν τὴν πεδιάδα χωρὶς νὰ ζυγώσουν τὴν περσικὴ παράταξη καὶ ξαναγύρισαν στὴ στρατοπεδεΐα τους...

Νύχτωσε... Σκόπευαν τάχα οἱ ἐχθροὶ καμμιὰ νυχτερινὴ ἐπίθεση; Τὸ περσικὸ στρατόπεδο, χωρὶς χαράκωμα καὶ τάφρο, δὲν εἶχε καμμιὰν ἄμυνα καὶ γιὰ κάτι τέτοιο. Δόθηκε λοιπὸν διαταγή, ὅλα κεῖνα τὰ μιλιοῦνια νὰ μένουν ξάγρυπνα κι ἀρματωμένα, ὀληνύχτα, παραταγμένα γιὰ μάχη, καὶ νάχουνε κοντὰ τους τ' ἄλογα, σαμαρωμένα, δίπλα στὶς φωτιᾶς τῶν νυχοφυλακῶν! Κι ὁ Δαρεῖος ὁ ἴδιος παρέλαυε μὲς στὸ σκοτάδι μπρὸς ἀπ' τὶς παρατάξεις, νὰ δώσῃ κουράγιο σ' ὅλους μὲ τὴν παρουσία του καὶ λίγα λόγια του! Κ' ἦτανε στ' ἄκρο ἀριστερὰ οἱ λαοὶ τοῦ Βῆσσο, Βάκτριοι, Δᾶες καὶ Σόγδιοι, καὶ μπροστὰ τους 100 δρεπανηφόρα, μὲ ταγμένους πῶς μπρὸς ἀριστερὰ τους χίλιους Βάκτριους καβαλλάρηδες καὶ Μασσαγέτες καὶ Σκύθες, ἄλογα κι ἄντρες θωρακισμένοι ὅλοι· δεξιὰ ἀπ' τὸ Βῆσσο οἱ Ἀραχωτοὶ κ' οἱ βουνίσιοι Ἴνδοι.⁵⁸⁹

589^h Ἐδῶ φαίνεται ὅτι ὁ Ἀρριανὸς παράλειψε τοὺς Ἀρειοὺς ποὺ περιλαμβάνει στὸν 1^ο κατάλογο, Γ' 8, 3-6 οἱ ἐκεῖ ἀναφερόμενοι ὄρειοι Ἴνδοι θάτανε πλῆι στοὺς Ἀραχωτοὺς, μιὰ κ' ἦτανε ὑπὸ τὶς διαταγὰς τοῦ σατράπη τους Ὁ Ἀρριανός, Γ' 11, 3, λέει — παίρνοντας ἀπὸ τὸν Ἀριστόβουλο [Jacoby, *FGH*, ἀπόσπ 17] — πῶς ἀνάμεσα στὰ λάφυρα βρέθηκε γραφτὴ ἡ παράταξη τῶν περσικῶν δυνάμεων στὴ μάχη. [Γιὰ τὴν πληροφορία τοῦ Ἀρριανοῦ αὐτὴ βλ. Bosworth, I, 297]

κ' ἔπειτα Πέρσες πολλοί, πεζοὶ κ' ἵππεῖς ἀνάκατα· κ' ὕστερα οἱ Σούσιοι κ' οἱ Καδούσιοι, κοντὰ στὸ κέντρο, ὅπου οἱ τάξεις τῆς ἀνώτερης περσικῆς εὐγένειας, οἱ λεγόμενοι συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, κ' οἱ σωματοφύλακες του οἱ *μηλοφόροι*,⁵⁹⁰ καὶ δεξιὰ κι ἀριστερὰ οἱ ἀκόμα στὴν ὑπηρεσία τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἔλληνες μισθοφόροι, κ' ἔπειτα οἱ Ἴνδοι μὲ τοὺς ἐλέφαντες, κ' οἱ Κᾶρες οἱ *ἀνάσπαστοι* λεγόμενοι, ἀπόγονοι τῶν παλιῶν ἐκείνων, ποὺ τοὺς εἶχανε μετοικήσει στὶς ἀπάνω σατραπείες, κ' οἱ τοξότες οἱ Μάρδοι, καὶ μπρὸς τους 50 δρεπανηφόρα· γιὰ δυνάμωμα τοῦ κέντρου αὐτοῦ, ποὺ τόσο γρήγορα ἔσπασε στὴ μάχη τοῦ Πίναρου, εἶχαν ταχτῆ ἀποπίσω κ' οἱ Οὐξιοὶ, κ' οἱ Βαβυλώνιοι, κ' οἱ λαοὶ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου, κ' οἱ Σιττακηνοί· μὲ τρίδιπλη παράταξη συμπτυκνωμένο φαινόταν ἀρκετὰ πιά δυνατὸ γιὰ νάχη στὴ μέση του τὸ βασιλιά· δεξιὰ, κοντὰ στοὺς Μάρδους, οἱ Ἄλβανοὶ κ' οἱ Σακεσίνες· κ' ὕστερα ὁ Φραταφέρνης, μὲ τοὺς Πάρθους, τοὺς Ὑρκανοὺς, τοὺς Τάπουρους καὶ τοὺς Σάκες γύρα του· κ' ἔπειτ' ὁ Ἀτροπάτης, μὲ τοὺς Μήδους· κ' ὕστερα οἱ λαοὶ τῆς Συρίας, κ' οἱ ἀποδῶ κ' οἱ ἀποκεῖ ἀπ' τὰ ποτάμια· κ' οἱ Καππαδόκες κ' οἱ Ἀρμένιοι ἵππεῖς, μὲ 50 δρεπανηφόρα μπρὸς τους.

Ἡ νύχτα πέρασε ἡσυχῆ. Ὁ Ἀλέξανδρος γύρισε μὲ τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ψιλούς πεζοὺς ἀπ' τὴν κατόπτευση τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ μάζεψε πάλι τοὺς ἀξιωματικούς του, νὰ τοὺς πῆ πῶς τὴν ἄλλη μέρα σκεφτόταν νὰ χτυπήσῃ τὸν ἐχθρό· ξέρεῖ τὸ θάρρος τους, εἶπε, κι αὐτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, σὲ πολλὰς νίκες ἀποδειγμένο, καὶ χρειάζεται ἴσως χαλινάρι, ὄχι κεντρί· προπάντων ὅμως πρέπει νὰ καταφέρουν ὅλοι τοὺς ἀντρες τους νὰ θυμοῦνται νὰ βαδίζουν βουβοί, ὥστε κ' ἡ κραυγὴ τους σὰ θὰ ὀρμήσουν μ' ἀλαλαγμούς στὴν ἐπίθεση νὰ ὑψωθῆ φοβερῶτερη· κ' οἱ ἴδιοι οἱ ἐπικεφαλῆς νὰ φροντίσουν νὰ λαβαίνουν ἀμέσως καὶ νὰ ἐκτελοῦν τὰ προστάγματα, ὥστε γοργὰ καὶ μ' ἀπόλυτη ἀκρίβεια νὰ γίνωνται οἱ κινήσεις· καὶ νὰ ξέρουν πῶς ἡ μάχη τῆς αὐριανῆς αὐτῆς μεγάλης μέρας κρέμετ' ἀπ' τὸν καθένα τους, κι ὁ ἀγῶνας δὲν εἶναι πιά γιὰ Συρία κ' Αἴγυπτο μοναχά, παρὰ γιὰ τῆς Ἀνατολῆς ὅλης τὴν ὀριστικὴν κατάκτηση, καὶ σ' αὐτὸν κρίνεται τὸ ποιὸς ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς θὰ τὴν κυβερνάη!..

Μὲ δυνατὰς ζητωκραυγὰς τοῦ ἀπάντησαν οἱ στρατηγοὶ του, κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ δειπνήσουν οἱ στρατιῶτες καὶ ν' ἀναπαυτοῦν.

Στὴ σκηνὴ του ἦταν ἀκόμα κάποιοι φίλοι ὅταν μπῆκε λὲν ὁ Παρμενίων, καὶ λίγο ἀνήσυχος διηγιότανε τί ἀμέτρητες πούδε τίς φωτιὰς στὸ περσικὸ στρατόπεδο καὶ τί χλαλοὴ πούφτανε ἀπὸ τόσα πλήθη μὲς

590^ε [Λέγονταν ἔτσι γιὰτὶ στὸ κάτω ἄκρο τοῦ δόρατός τους εἶχαν ἓνα χρυσοῦ μῆλο.]

στή νύχτα. Κ' ἔλεγε πῶς καλὰ θάτανε νὰ ρίχνονταν ἀμέσως ἔτσι τῶρα μὲς στὸ σκοτάδι, ποὺ ὁ αἰφνιδιασμός κ' ἡ ταραχὴ θὰ διπλασιάζονταν ἀπ' τὸν τρόμο τῆς νύχτας...

Κι ὁ Ἀλέξανδρος τ' ἀπάντησε:

— Δὲν κλέβω τὴ νίκη!..⁵⁹¹

...Κ' ὕστερα λὲν ἔπεσε καὶ κοιμήθηκε βαθιά, συνέχεια· κ' εἶχε ξημερώσει, κι ὁ ἥλιος εἶχε κιόλας ἀνέβη κι ὄλ' ἦταν ἔτοιμοι πιά, καὶ μόν' ὁ Ἀλέξανδρος ἀκόμα δὲν εἶχε σηκωθῆ...

Ἦσπου ὁ γερο-Παρμενίων μπῆκε στὴ σκηνὴ του, καὶ τρεῖς φορές χρειάστηκε νὰ τὸν φωνάξῃ μὲ τ' ὄνομά του, γιὰ νὰ ξυπνήσῃ ἀπ' τὸν τόσο βαρὺ του ὕπνο!

Σηκώθηκε, τέλος, καὶ ζώστηκε βιαστικὰ τ' ἄρματά του.

Τὸ πρωί, λοιπόν, τῆς 1ης Ὀκτωβρίου⁵⁹² τοῦ 331, ὁ Ἀλέξανδρος ἄφησε στὸ στρατόπεδο τοῦ λόφου πάνω τὰ μεταγωγικά του, μὲ πεζικόριους θραῖκες γιὰ φύλαξή τους, καὶ κατέβασε τὴν ἄλλη στρατιὰ στὴν πεδιάδα, νὰ τὴ συντάξῃ γιὰ τὴ μάχη. Στὸ κέντρο παρατάχτηκαν οἱ 6 τάξεις τῆς φάλαγγας, μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς δεξιὰ, καὶ μετὰ οἱ 8 ἴλες τῶν μακεδόνων ἑταίρων ἰππέων ἀριστερὰ τῆς φάλαγγας, συνέχεια ἀπὸ τὴν τάξη τοῦ Κράτερου, τὸ ἰππικὸ τῶν ἐλλήνων συμμαχων, κ' ὕστερα τὸ θεσσαλικό· στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα ἐπικεφαλῆς ὁ Παρμενίων, κρατῶντας τὸ ἄκρο ἀριστερό, μὲ τὴν ἴλη τῶν Φαρσάλων, τὴν καλύτερη τῆς Θεσσαλίας· στ' ἄκρο δεξιό, ποὺ μ' αὐτὸ θάκανε καὶ τὴν ἐπίθεσή του ὁ Ἀλέξανδρος, τάχτηκαν, μετὰ τὴ βασιλικὴν ἴλη, τμηματ' ἀγριάνων καὶ τοξοτῶν, μὲ τὸ Βάλακρο καὶ τοὺς ἀκοντιστές· ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου μὲ τόσο τερατῶδη ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴ τῶν ἀντιπάλων ἢ ὑπερφαλάγγιση τοῦ μακεδονικοῦ μετώπου ἦταν ἀναπόφευκτη, κι ἀπὸ τὴ δύναμη κρούσης γιὰ τὴν κύριαν ἐπίθεση, ποὺ θάκρινε καὶ τὸν ὄλον ἀγῶνα, δὲ γινόταν ν' ἀποσπαστοῦν ἄλλοι ἀπ' ὄσους ἦτανε ἀπαραίτητοι γιὰ νὰ καλύπτουν ἀπὸ πίσω κι ἀπ' τὰ πλάγια ὄσους θὰ κάναν ἔφοδο, ὁ Ἀλέξανδρος συγκρότησε καὶ μιὰ 2ῃ τάξη, ἔπειτα ἀπὸ κάθε πτέρυγα τῆς παράταξής του, ἔτσι ποὺ ἂν ὁ ἐχθρὸς τοὺς ἀπειλοῦσε ἀπὸ τὰ νῶτα, ἢ τὰς αὐτὴ θάκανε μεταβολὴ καὶ θὰ σχημάτιζε κ' ἐν ἀντίστροφο μέτωπο ἢ, ἂν κινδύνευαν ἀπὸ τὰ πλάγια, θάκανε μιὰν ἐπικαμπὴ καὶ θὰ γώνιαζε μὲ τὴν μπροστινὴ μετωπικὴ παράταξη, νὰ τὴν καλύπτῃ.⁵⁹³ Σὰν ἐφεδρεία τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τάχτηκαν οἱ θραῖκες πεζοί, τμημα τῶν συμμαχων

591 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΑ' οὐ κλέπτω τὴν νίκην Ἀρριανός, Γ' 10, 2

592 Ἦταν μιὰ ἀπ' τίς τελευταῖες μέρες τοῦ Βοηδρομιῶνα, τοῦ μήνα δηλαδὴ πούλεγε ἡ προφητεία τοῦ μάντη Ἀρίστανδρου

593² Ἐδῶ ὁ Droysen, ἀκολουθῶντας τοὺς Rustow-Kochly, 282-91, ταυτίζει τὴν δευ-

ιπέων, ὑπὸ τὸν Κοίρανο, οἱ ὀδρύσες, ὑπὸ τὸν Ἀγάθωνα, καὶ τελευ-

τέραν τάξιν τοῦ μακεδονικοῦ μετώπου, μὲ τὶς δυνάμεις ἐπικαμπῆς, ἐνῶ ἦσαν 2 σώματα, μ' ἄλλη θέση κι ἀποστολὴ τὸ καθένα, ὅπως φαίνετ' ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 12, 1-4. Ἐπέταξε δὲ καὶ δευτέραν τάξιν ὡς εἶναι τὴν φάλαγγα ἀμφίστομον. Καὶ παρηγγέλλετο τοῖς ἡγεμόσι τῶν ἐπιτεταγμένων, εἰ κυκλομένους τοὺς σφῶν πρὸς τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος κατίδοιεν, ἐπιστρέψαντας ἐς τὸ ἔμπαιιν δέχεσθαι τοὺς βαρβάρους ἐς ἐπικαμπὴν δέ, εἰ ποῦ ἀνάγκη καταλαμβάνοι ἢ ἀναπτύξαι ἢ ζυγκλεῖσαι τὴν φάλαγγα, κατὰ μὲν τὸ δεξιὸν κέρας ἐχόμενοι τῆς βασιλικῆς ἴλης [] ἐτάχθησαν [] κατὰ δὲ τὸ εὐώνυμον ἐς ἐπικαμπὴν [] ἐτετάχτο [] (Εἰδικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν Judeich, *Anike Schlachtfelder* τῶν Kromayer-Veith, IV, 381-2) Ἡ παράταξι δηλαδὴ θάχε περίπου σχῆμα τραπεζίου, ποῦ τὴν πάνω βάσιση τοῦ σχηματίζε ἡ φάλαγγα, στὸ κέντρο, τὸ ἵππικὸ τῶν ἑταίρων, δεξιά, καὶ τῶν θεσσαλῶν, ἀριστερά, τὴν κάτω βάσιση ἡ δευτέρα τάξις, μ' Ἕλληνας σύμμαχους καὶ διάφορους μισθοφόρους (Niese, I, 92, 1, Marsden, 66, Devine, *Ancient World*, XIII, 3-4, 1986, *The Battle of Gaugamela*, 99), καὶ τὶς πλάγιες (σὲ γωνία 45°) πλευρὲς τὰ τμήματα τῆς ἐπικαμπῆς (βλ. σχεδιαγράμματα: Griffith, *JHS*, LXVII, 1947, *Alexander's Generalship at Gaugamela*, 78, Fuller, 165, Hammond, *Alexander*, 141, Devine, ὁ π., 112) Προβλήματα γεννῶν οἱ κάπως ἀσασφεῖς ὁροι προτάσσω, ἐπιτάσσω, ἐς ἐπικαμπὴν κ.λ., τοῦ Ἀρριανοῦ, πούναι ὁμως κ' ἡ μόνη ἀξιόπιστη πηγὴ γιὰ τὴ μάχη, μ' ἐξαίρεση ἴσως κάποιες μικρολεπτομέρειες ποῦ πορίζουν οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ Κούρτιος, Διδώρος, Πλούταρχος, Πολύαινος κ λ (Θέματα κριτικῆς πηγῶν Kaerst, I, 394, 1, Brunt, I, 509-14, *Appendix IX*, Devine, ὁ π., 87-94) Κατὰ τ' ἄλλα, ἡ ἀνιστόρηση τῆς μάχης ἀπ' τὸ Droysen δὲν διαφέρει ἀπὸ τὶς νεώτερες ἀναπαραστάσεις οὐσιαστικά. Καίριο θέμα, ποῦ πολὺ ἀπασχόλησε τοὺς ἑρευνητές, εἰν' ἡ καταδίωξι ἐκείνη τοῦ Δαρείου ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, ἐνῶ πίσω τοῦ ἀκόμα μαινότανε ἡ μάχη! Κάτι τέτοιο θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστῆ βαρὺ τακτικὸ λάθος. Γι' αὐτὸ καὶ κάποιοι, κρίνοντάς τον στενὰ στρατιωτικά, σὰν ἕναν καθαυτὸ στρατηγὸ μονάχα (ποῦ ποτὲ δὲ θάκανε βέβαια τέτοιαν ἀνοησία), εἶτε προσπαθοῦν ἀλλιώως νὰ ἐρμηνεύσουνε τὸ μήνυμα τοῦ Παρμενίωνα (Marsden, 61-2), εἶτε φτάνουν ὡς καὶ ν' ἀλλάζουν τὴν ἐξέλιξι τῆς μάχης, μὲ προτάσεις τολμηρῆς ἴσως κ' εὐφυσῆς, ἀπιστῶντας ὁμως στὸν Ἀρριανό (Griffith, ὁ π., 83-9, Fuller, 176-8) Μᾶλλον θάπρεπε νὰ δεχτοῦμε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, στρατηγικὴ μὲν ἰδιοφυῖα, ναί, καὶ γνώστης, ἀναμφισβήτητα, τῆς τακτικῆς δεοντολογίας, ἀλλὰ φλογερὸ πάντα τὸν ἐνέπνεε τὸ βασικὸ τοῦ Ἰνδαλα, ὁ Ἀχιλλέας, ἀποτελώντας ἐσωτερικὴ τοῦ κατηγορηματικῆ προσαγῆ, ποῦ τὸν προσδιώριζε, καθὼς περίτρανα κι ἀργότερα ἐξαδειχτήκε στὴν ἀκρόπολι τῶν Μαλλῶν, ὅπου πῆδηξε μέσα μόνος! Εἶν' ὁ ἀπόλυτος ἥρωας, ποῦ πέρ' ἀπὸ κάθε ἀλογικῆ καὶ μεγαλοφυῖα του, μὲ μανία σχεδὸν ὑπερβατικῆ, καταδιώκει τὸν ἀντίπαλό του ἕως θανάτου! (βλ. Devine, 106 110-11) Μολταυτα, ἔστω ὑπόψιν ὅτι ἀπὸ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἀρριανοῦ τουλάχιστον, Γ' 15, 1: (Ἀλέξανδρος) τοῦ μὲν διώκειεν ἔτι ἀπειράπετο, δὲν προκίπτει ἀναγκαῖα πὼς κυνηγῶντας τὸ Δαρεῖο εἶχε κιόλας βγῆ ἀπὸ τὸ καθαυτὸ πεδίο τῆς μάχης. Μπορεῖ νὰ ἦταν, ἀπλά, μὲ πρώτη ἀπάντησι τοῦ ἀντίπαλου, μ' ἀπώτερο σκοπὸ τὴν καταδίωξι ὡς τὴ σύλληψι του (Πρβλ τὴν ἔκφραση τοῦ Hammond, ὁ.π., 146: *Alexander who was just on the brink of pursuit*, καὶ τοῦ Schachermeyr, 274 *Alexander [] hoffte die Person des Dareios noch zu erjagen*) Ἡ κριτικὴ, τέλος, τῆς στρατιωτικῆς βιανότητος τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀπὸ τὸν Beloch, IV, 2, 300-1, καλὴ θάταν, ἂν εἶχε νικήσει ὁ Δαρεῖος! Γενικά βλ. Hackmann, *Die Schlacht bei Gaugamela. Eine Untersuchung zur Geschichte Alexanders des Grossen und ihren Quellen*, Halle, 1902*, τὴν ὅλη

ταῖοι, στ' ἀριστερά, οἱ μισθοφόροι ἵππεις, ὑπὸ τὸν Ἀνδρόμαχο· τοῦ δεξιοῦ, ὁ Κλέανδρος, μὲ τοὺς παλιούς μισθοφόρους, οἱ μισοὶ τοξότες ὑπὸ τὸν Βρίσωνα κ' οἱ μισοὶ ἀγριαῖνες ὑπὸ τὸν Ἄτταλο, μετὰ ὁ Ἀρέτης μὲ τοὺς *πρόδρομους σαρισσοφόρους*, ὁ Ἀρίστων μὲ τοὺς παίονες ἵππεις καί, στὸ ἄκρο δεξιό, οἱ μόλις στρατολογημένοι Ἕλληνες ἵππεις, ὑπὸ τὸ Μενίδα, ποὺ σήμερα, στὴν τόσον ἐπικίνδυνη θέση τους αὐτή, θάδειχναν τί ἀξίζουν!

Οἱ δυὸ στρατοὶ ἀρχίζουν νὰ ζυγώνουν. Ὁ Ἀλέξανδρος στὸ δεξιό, μὲ τοὺς μακεδόνες *εταίρους*, βρίσκεται ἀντίρρυ στὸ κέντρο τῶν Περσῶν, ὅπου κ' οἱ ἰνδικοὶ ἐλέφαντες καὶ τ' ἄνθος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κ' ἡ διπλὴ παράταξη τὸν ὑπερφалаγγίζει ὅλο τ' ἀριστερὸ τοῦ ἐχθροῦ, γι' αὐτὸ καὶ διατάζει νὰ προελάσουν, ἀπ' τὰ δεξιὰ του, λοξά,⁵⁹⁴ τοῦ Κλείτου ἢ ἴλη πρῶτα, κ' οἱ δεξιὰ της ψιλοί, κ' ἔπειτα ἡ 2ῃ, κ' ἡ 3ῃ, κ' οἱ ἄλλες, συνέχεια, κ' οἱ ὑπασπιστὲς κ' οἱ ἄλλοι κλιμακωτά, ἢ μιὰ τάξη μετὰ τὴν ἄλλη. Κ' οἱ κινήσεις αὐτὲς ἐκτελοῦνται μ' ἀπόλυτη σιωπὴ καὶ ἀκρίβεια, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι ἐπιχειροῦν ἀντίστοιχη κίνηση ἀπ' ἀριστερά, ὄχι ἀθόρυβα, μὲ τὰ πλήθη πούχουν, ἀλλ' ἡ παράταξή τους ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπερφалаγγίζει τοὺς Μακεδόνες πάρα πολὺ, κὶ ἀπ' τ' ἄκρο ἀριστερὸ τους κιόλας ὀρμᾶνε οἱ σκύθες ἵππεις στοὺς δεξιὰ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ψιλούς, κ' εἶναι πιά κοντὰ τους, μὰ ἐκεῖνος, σημασία μὴ δίνοντας, ἐξακολουθεῖ τὴ λοξὴ προώθησή του· λίγο ἀκόμα καὶ θά περάση πιά τὸν εἰδικὰ ἰσοπεδωμένο τόπο γιὰ τὴν ἀνεμπόδιστη δρᾶση τῶν δρεπανηφόρων, κὶ ὁ Δαρεῖος πούχει τόσα ἐλπίσει ἀπ' τὴν κατασαρωτικὴ ἐπέλασή τους — κ' εἶναι τὰ 100 αὐτοῦ μπρός, ἔτοιμα νὰ ξεχυθοῦν! — διατάζει τοὺς σκύθες ἐκείνους καὶ τοὺς χίλιους βάκτριους ἵππεις νὰ περικυκλώσουν τὸ δεξιὸ τῶν Μακεδόνων καὶ ν' ἀναχαιτίσουν τὴν προέλασή τους. Ὁ Ἀλέξανδρος στέλνει ἐναντίον τους τὸ Μενίδα, μὲ τοὺς Ἕλληνες ἵππεις, μὰ εἶναι λιγώτεροι καὶ δὲν τὰ βγάζουν πέρα· κ' ἐπειδὴ χρειάζεται γιὰ τὴν προέλαση τῆς κύριας παράταξης ὅσο γίνεται σταθερώτερη κάλυψη ἐδῶ, στέλνεται ὁ Ἀρίστων μὲ τοὺς παίονες ἵππεις νὰ βοηθήσουν

ἀνάπτυξη τοῦ Judeich, δ π., IV, 377-84, καὶ *Schlachten-Atlas*, πίνακα 7, σχέδια 5a-b, Fuller, 163-80, μὲ προσεκτικὴ ἀνάλυση τῶν τακτικῶν προβλημάτων ποὺ γεννᾶν τὰ περὶ λεηλασίας τοῦ μακεδονικοῦ στρατοπέδου, Marsden μ' ἐνδιαφέρουσες ἀλλ' ἰδιότυπες συχνὰ ἀπόψεις, καθὼς π.χ. σχετικὰ μὲ τὸ σχῆμα τῆς παράταξης (βλ. κριτικὴ ἀπὸ τὸ Hammond, *JHS*, LXXXVI, 1966, 252-3), Σαράντη, Β' 23-44, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν Droysen, χωρὶς ἀναφορὰς στὰ κείμενα καὶ κριτικὸ πνεῦμα, καὶ τὴν προσεκτικὴ μελέτη τοῦ Devine, δ π., 87-115 Ἀναλυτικὰ σχόλια τοῦ σχετικοῦ κειμένου τοῦ Ἀρριανοῦ: Bosworth, I, 285-313, καὶ τοῦ Κούρτιου. Atkinson, 399-455 Βιβλιογραφία: Seibert, 127-9 Devine, δ π., 87, 1]

594 Διόδωρος, ΙΖ' 57: καὶ λοξὴν τὴν τάξιν ποιοῦμενος.

τὸ Μενίδα, κι ὅλοι ἔπειτα⁵⁹⁵ χιμᾶνε μὲ τόσην ὄρμη πού οἱ σκύθες κ' οἱ χίλιοι βάκτριοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποχωρήσουν. Ἄλλὰ στὰ ἀναμεταξύ, οἱ ἄλλοι βάκτριοι ὑπερφαλαγγίζουν τὸ ἐπιτιθέμενο κέρας τοῦ Μεγαλέξαντρου, μαζεύονται κοντά τους κι ὅσ' εἶχαν σπάσει, κι ὅλοι μαζί ρίχνονται τώρα τοῦ Ἀρίστωνα καὶ τοῦ Μενίδα! Γίνετ' ἄγρια μάχη· σκύθες (ἄντρες, κι ἄλογα, θωρακισμένοι) χτυπᾶν ἀπὸ κοντά τοὺς παίονες καὶ τοὺς βετεράνους Ἕλληνες, καὶ πολλοὶ σκοτώνοντ' ἐκεῖ, μὰ δὲν ὑποχωροῦν! Ἴλες πάνω σὲ Ἴλες πέφτουν, κι ὅλοι πολεμᾶνε λυσσασμένα!

Τὸ μέτωπο τῆς ἐπίθεσης ὥστόσο προωθείται σταθερὰ λοξά! Οἱ μακεδονικὲς Ἴλες κ' οἱ ὑπασπιστὲς φτάσαν ἀπέναντι πιά στὰ 100 δρεπανηφόρα τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Περσῶν καὶ τοῦτα τώρα χύνονται καταπάνω τους, νὰ τοὺς κάνουν κομμάτια! Ἄλλ' οἱ ἀγριᾶνες κ' οἱ τοξότες τὰ ὑποδέχονται μὲ βοή μεγάλη καὶ βροχὴ βέλη, πέτρες, ἀκόντια, ἢ πολλὰ κιάλας τὰ πιάνουνε, βουτᾶν ἀπ' τὰ χαλινάρια τ' ἄλογα τὰ ζυπασμένα καὶ τὰ σφάζουνε, κόβουν τὰ λουριά, σκοτώνουν τοὺς ἡνίοχους - καὶ τ' ἄλλα, ὅσα προλαβαίνουν νὰ φτάσουν στὴ γραμμὴ τῶν ὑπασπιστῶν, ἢ πέφτουνε στοὺς συμπαγεῖς ἐκείνους λόχους μὲ τοὺς ἀχινοὺς μπροστά τῶν ἀπλωμένων δοράτων, καὶ κόβετ' ἢ φόρα τους ἀπ' τὰ ἴδια τ' ἄλογα πού τρυπημένα σωριάζονται καὶ φράζουν, ἢ ἔχουν οἱ οὐλαμοὶ παραμερίσει, κι αὐτὰ περνᾶν ἀπ' τὰ χάσματα χωρὶς νὰ βλάψουνε καὶ νὰ βλαφτοῦνε, γιὰ νὰ τὰ πιάσουν ὕστερα πίσω ἀπ' τὸ μέτωπο οἱ ἵπποκόμοι!

Ἐνῶ ὅμως ὁ Ἀρίστων κι ὁ Μενίδας πολεμᾶν αὐτοῦ γενναῖα, καὶ μὲ τὰ δόντια κρατᾶν ὅλη τὴν πίεση τῆς ἱππικῆς ἐπίθεσης στὰ πλευρὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἢ πελώρια κείνη περσικὴ παράταξη, πούχε κάνει ὡς τότε πρὸς τ' ἀριστερά, τῶρ ἀρχίζει νὰ προελαύνη, σὰ γιὰ νὰ ἐφορμήσῃ· ὁπότε πιά ὁ Ἀλέξανδρος, ἔχοντας φτάσει καὶ σ' ἀπόσταση βέλους, διατάζει: γρήγορα, ὅλοι τους, κι ὁ Ἀρέτης, μὲ τοὺς σαρισσοφόρους (πούναι κ' ἡ τελευταία ἱππικὴ δύναμη τῆς δεύτερης γραμμῆς του), νὰ τρέξουν νὰ βοηθήσουν τοὺς σκληρὰ ἔτσι ἀγωνιζόμενους ἵππεις τοῦ Μενίδα καὶ τοῦ Ἀρίστωνα· βλέποντας τὴν κίνηση αὐτὴ ὁρμᾶν τότε κ' οἱ κοντινότερ' ἵππεις τοῦ ἐχθροῦ νὰ στηρίξουν τοὺς βάκτριους, κι ἀνοίγει ἐκεῖ ἕνα χάσμα στὴν ἀριστερὴ περσικὴ πτέρυγα, ὅ,τι δηλαδὴ ἀκριβῶς παραδοκοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος!⁵⁹⁶ Δίνει ἀμέσως λοιπὸν τὸ σύνθημα

595² Οἱ ἐκφράσεις τοῦ Ἀρριανοῦ *ἱππομαχία καὶ βία κατ' Ἴλας προσπίπτοντες*, ἀποδεικνύουν ἀναμφίβολα πὼς οἱ ξένοι στὸ Γ' 13, 3 εἶναι τοῦ Μενίδα, πού ἐνώθησαν μὲ τοὺς παίονες γιὰ νὰ ὁρμήσουν ξανά. [Μᾶλλον θάτανε οἱ πεζοὶ ἀρχαῖοι ξένοι τοῦ Κλέανδρου, πού βρίσκονταν ἐκεῖ κοντά (Devine, ὁ.π., 103, Marsden, 50-1· 53.)]

596 Ὁ Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, ΑΒ', περιγράφει τὸ ξίφος, τὸ κράνος, καὶ τὸν ὑπόλοιπον ὅπλισμό τοῦ Μεγαλέξαντρου, λέγοντας πὼς τὴ μέρα κείνη ἀνέβηκε στὸ γέρο πιά Βουκεφάλα μόνο τὴ στιγμὴ τῆς ἐπίθεσης, γιὰ νὰ μὴν τὸν παρακουράσῃ

τῆς ἐπίθεσης κι ὀρμάει ἐπικεφαλῆς ὁ ἴδιος τῆς ἴλης τοῦ Κλείτου! Πίσω του καλπάζουν κ' οἱ ἄλλες ἴλες, χύνονται κ' οἱ ὑπασπιστὲς θυελλώδεις ἀλαλάζοντας δυνατὰ - κ' ἡ σφῆνα ὅλη αὐτὴ μπῆγεται καὶ σπάει στὰ δυὸ τὸ ἐχθρικό μέτωπο! Ἐπέρχονται κ' οἱ κοντινὲς φάλαγγες τοῦ Κοῖνου καὶ τοῦ Περδίκκα, ρίχνονται μὲ τὰ δόρατα προτεταμένα σ' ἐκείνους τοὺς σωροὺς τῶν σουσιῶν καὶ τῶν καδοῦσιῶν, χιμᾶνε ἀκάθεκτοι καταπάνω στὰ τάγματα ποὺ προασπίζουν τὸ ἴδιο τὸ ἄρμα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, καὶ ποιὸς ν' ἀντέξῃ πιά μπρὸς τους, ν' ἀντισταθῇ, νὰ τοὺς ἀναχαιτίσῃ!

Ὁ Δαρεῖος βρίσκεται πάλι ἀπρόσμενα μπρὸς σ' ἀντίπαλο τρελλὰ μανιασμένο, στὸ κέντρο ἐκεῖ τέτοιου παράφορου στρόβιλου θυελλας, φωνῶν ἄγριων, μάχης, αἵματος, φόνου, ποὺ τὰ χάνει, καὶ νιώθοντας νὰ ὑψώνεται ἀπὸ παντοῦ ὄλογυρά του θανάσιμος κίνδυνος ἄμεσος, θαρρεῖ πὼς ὅλα χάθηκαν, καὶ γυρνᾶει καὶ φεύγει!..

Πολεμώντας ἀντρεῖα τὸν ἀκολουθοῦν οἱ ἐκλεκτοὶ του πέρσες, παλεύοντας νὰ καλύψουν τὴ φυγὴ τοῦ βασιλιᾶ τους - ἀλλ' ἡ ταραχὴ κι ὁ πανικός μεταδίνονται καὶ παρασέρνουν καὶ τίς τάξεις τῆς δεύτερης γραμμῆς τους, ὁπότε συντρίβεται τὸ περσικὸ κέντρο!

Ἡ ἀκάθεκτη ὄρμὴ τοῦ Ἀρέτη, ἐξ ἄλλου, ἔκρινε τὴ μάχη καὶ πίσω ἀπ' τὸ κύριο μέτωπο ἔτσι οἱ *σαρισσοφόροι*, μὲ τὸ ἐλληνικὸ ἵππικὸ καὶ τῶν παιόνων, στρώσανε στὸ κυνήγι τοὺς σκύθες, τοὺς βάκτριους, καὶ τοὺς πέρσες ἱππεῖς, κι ἀφανίστηκε λοιπὸν μπρὸς τους καὶ τ' ἀριστερὸ τῶν Περσῶν.

Στὸ δεξιὸ τους ὁμως ἀλλιῶς πῆγαν τὰ πράγματα. Γιατὶ τὴν ὀρμητικὴν ἐκείνην ἔφοδο τοῦ Μεγαλέξαντρου δὲ μπόρεσαν οἱ ὀπλιτὲς νὰ τὴν ἀκολουθήσουν, στὸ σύντονο ρυθμὸ ποὺ ἔπρεπε, μένοντας μαζὶ καὶ συμπαγεῖς· χάσμα λοιπὸν ἀνάμεσα στὴν τελευταία τάξη τοῦ Κράτερου καὶ τῆ δεξιᾶ της, τοῦ Σιμμία, τὸν ἀναγκάζει τοῦτον ν' ἀνακόψῃ, γιατί κινδύνευε κι ὁ Κράτερος ἀλλιῶς - μὰ κι ὅλο μαζὶ τὸ κέρας αὐτό, τοῦ Παρμενίωνα· καὶ τότε ἰνδοὶ καὶ πέρσες ἱππεῖς τοῦ περσικοῦ κέντρου ὀρμᾶν καὶ προφταίνουν νὰ περάσουν γρήγορ' ἀπ' τὸ χάσμα, χωρὶς οὔτε στὴ δεύτερη γραμμὴ ν' ἀναχαιτιστοῦν, καὶ τραβᾶν ὀλόγισα γιὰ τὸ στρατόπεδο· οἱ λίγοι κ' ἐλαφριά ὀπλισμένοι θραῖκες ἐκεῖ, ποὺ δὲν περιέμεναν τέτοιαν ἐπίθεση, ἀγωνίζοντ' ὅσο μποροῦν νὰ σώσουν τὰ μεταγωγικά - μὰ τοὺς ρίχνονται ἀπὸ πίσω κ' οἱ αἰχμάλωτοι, ὁπότε σπᾶν καὶ κατατροπώνονται, ἐνῶ οἱ βάρβαροι, μὲ βοῆ κι ἀλαλαγμοὺς, χύνονται τώρα στὸ στρατόπεδο, κι ἀρπᾶν, καὶ σκοτώνουν! Βλέποντάς τ' αὐτὰ οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς δεύτερης γραμμῆς τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Μακεδόνων, ὁ Σιτάλης, ὁ Κοίρανος, ὁ ὀδρύσης Ἀγάθων, ὁ Ἀνδρόμαχος, διατάζουν μεταβολή, καὶ πλακώνουν μὲ τοὺς στρατιῶτες τους ὅσο πιὸ γρήγορα

μποροῦσαν, στὸ στρατόπεδό τους, ὅπου κιόλας τόχαν ρίξει στὸ πλιάτσικο οἱ βάρβαροι· σὲ λίγο καταφέρνουν νὰ νικήσουν, καὶ σκοτώνουν ἐκεῖ καμπόσους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι φεύγουν ἄταχτοι στὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ πέφτουν μετὰ στίς μακεδονικὲς ἴλες.

Καθὼς ὁμως, μὲ τὸ πέρασμα ἐκεῖνο ἀπ' τὸ χάσμα, βρέθηκαν στὰ πλευρὰ τοῦ θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ κ' οἱ ἄλλ' Ἰνδοί, Πέρσες, καὶ Πάρθοι ἱππεῖς μαζί, ὁ Παρμενίων μὴναί στὸν Ἀλέξανδρο πὼς κινδυνεύει σοβαρά, καὶ νὰ τοῦ στείλῃ βοήθεια, ἀλλιῶς ὅλα χάνονται! Κι ἀκούστηκε τότε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ λέῃ: — *Τρελλάθηκε ὁ Παρμενίων,*⁵⁹⁷ τέτοια ὦρα βοήθεια νὰ γυρεῦῃ! Μὲ τὸ ξίφος στὸ χέρι θάβρῃ τρόπο νὰ νικήσῃ ἢ νὰ πεθάνῃ! Μολαταῦτα παῖει ἐκεῖ τὸ κυνήγι (π' ὅ,τ' εἶχε ἀρχίσει) τῶν ἐχθρῶν κι ὁρμάει νὰ βοηθήσῃ μ' ὄσους βρῆκε μπρὸς του,⁵⁹⁸ κατὰ τ' ἀδιάσπαστο ἀκόμα δεξιὸ τοῦ ἀντίπαλου! Χτυπάει πρῶτα τοὺς Πέρσες ἐκείνους, Ἰνδοὺς καὶ Πάρθους, ποὺ γύρναγαν κυνηγημένοι ἀπ' τὸ στρατόπεδό του καὶ μάνι-μάνι τώρα συντάχτηκαν κάπως νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν· γίνετ' ἄγρια ἵππομαχία, κ' εἶν' ἰσόπαλοι, ὦρα πολλή, γιὰτ' οἱ Πέρσες κ' οἱ ἄλλοι παλεύουν νὰ γλυτώσουν καὶ σκοτώνονται κεῖ 60 ἑταῖροι κι ἄλλοι βαριά τραυματίζονται (ἀνάμεσά τους κι ὁ Ἡφαιστίων, κι ὁ Μενίδας), νικᾶν ὁμως πάλ' οἱ Μακεδόνες, κι ὅσοι ἀκόμα δῶ κ' ἐκεῖ πολεμοῦσαν σκόρπιοι στρίβουν κι αὐτοὶ ἀκράτητοι πιά καὶ φεύγουν.

Προτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος πολεμῶντας ἔτσι περάσῃ ὡς τὸ δεξιὸ τῶν Περσῶν, τὸ θεσσαλικὸ ἱππικὸ, παρὰ ποὺ βαριά πιεζόμενο ἀπ' τὸ Μαζαῖο, ξαναστυλῶνεται κι ἀποκρούει κεῖ τοὺς ἀμέτρητους καππαδόκες, σύρους καὶ μῆδους, κ' ἔχει ἀρχίσει κιόλα νὰ τοὺς κυνηγᾷ ὅταν καταφτάνῃ κι ὁ Ἀλέξανδρος. Βλέποντας πὼς εἶναι τελειωμένη πιά ἐδῶ ἡ δουλειά, στρίβει κι ὁρμάει κατὰ ὅπου νόμιζε πὼς φεύγει ὁ Δαρεῖος. Πέρασ' ὅλη τὴν πεδιάδα κυνηγῶντας τον ὅσο ἐφεγγε· κ' ἐνῶ ὁ Παρμενίων ἐπιαν' ὄλο τὸ περσικὸ στρατόπεδο στὸ Βούμωδο ποταμὸ, μὲ τοὺς ἐλέφαντες, τίς καμήλες, τ' ἀμάξια, τὰ ζῶα τῶν ἀμέτρητων ἀποσκευῶν καὶ μεταγωγικῶν ἐκείνων, ὁ Ἀλέξανδρος φτάνει στὸ Λύκο ποταμὸ, τέσσερις ὥρες πέρ' ἀπ' τὸ πεδίο τῆς μάχης, ὅπου βρίσκει φοβερὴ κατάστασι ἀπ' τοὺς βάρβαρους ποὺ στριμώχνονταν νὰ περάσουν νὰ σωθοῦν· κ' ἡ ταραχὴ ἔγινε βέβαια καὶ φοβερώτερη μὲ τὴ σφαγὴ αὐτοῦ - κι ἀπὸ τὴ γέφυρα ποὺ ὑποχώρησε τοῦ ποταμοῦ! Καὶ δὲν ἄργησε μὲν ὁ δρόμος

597 Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, ΑΒ' 7 Ὁ Πολύαινος, Δ' 3, 6, διηγείται τὸ πρᾶγμα κάπως διαφορετικὰ Ὁ Παρμενίων Ἀλεξάνδρῳ συνεβούλευε τοῖς σκευοφόροις βοῦθειν Ὁ δὲ «αὐδέν», ἔφη, «παραλείπει χρῆ τῆς φάλαγγος, ἀλλὰ τοῖς πολεμίοις αὐτοῖς μάχεσθαι ἠτιθηέντες μὲν γὰρ οὐκέτι τῶν σκευοφόρων χρῆζομεν, νικήσαντες δὲ καὶ τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἔξομεν»

598 Αὐτὸ φαίνεται ἀπ' τ' ὅτι Κοῖνος καὶ Μενίδας τραυματίζονται δῶ

ν' άνοίξη, άπ' τόν πανικό του πλθήους, άλλ' εκείνος έπρεπε πρώτα λίγες ώρες νά ξεκουράση τούς δικούς του, γιατί άλογα και καβαλλάρηδες ήταν κατάκοποι, από τόσα και τόσα όλημέρα.

Γύρω στα μεσάνυχτα πάλι, σά βγήκε και τó φεγγάρι, ξαναορμάν, για τ' Άρβηλα πιά, όπου έλιπζαν νά προλάβουν τó Δαρείο, με τις άποσκευές του και τούς θησαυρούς! Φτάσαν την άλλη· μα ó Δαρείος πάλι φευγάτος ήταν, κ' έπιασαν μόνο τ' άρμα του, με τó τόξο, την άσπίδα, και τις άποσκευές του, καθώς κι άλλων ίσχυρών τής άκολουθίας του, μαζί με πολλά λάφυρα ακόμα.

Στή μεγάλη αυτή μάχη χάθηκαν, κατά τόν Άρριανό, μονάχα 60 έταίροι ίππείς,⁵⁹⁹ και 1000 άλογα (μακεδόνων τά μισά) χτυπήθηκαν ή σκοτώθηκαν, ενώ κατ' άνωτερους ύπολογισμούς, πεντακόσιους νεκρούς είχαν οι Μακεδόνες. Κ' οι άριθμοί αυτοί βέβαια φαίνονται δυσανάλογοι πρós τις τόσες άπώλειες του αντίπαλου, που άλλοι τις άνεβάζουν στις 30000 κι άλλοι και στις 90000· δέν είν' όμως και τόσο, αν κανείς σκεφτῆ πώς ή έξαιρετη θωράκιση γλύτωνε συχνά τούς Μακεδόνες από θανάσιμα τραύματα, εκτός του ότι και τó βαρύ φονικό πέφτει κυρίως στο κυνήγημα του έχθρου που φεύγει, κι όλες οι μάχες τών πολέμων (κι όχι μόνο τής άρχαιότητας) δείχνουν πώς οι άπώλειες είναι πολύ πιό μεγάλες σ' όσους τó βάζουν στα πόδια παρά σ' όσους πολεμάν.⁶⁰⁰

Στή μάχη αυτή κατατροπήθηκε ή δύναμη του Δαρείου⁶⁰¹ κι από

599 Άρριανός, Γ' 15, 2 Λέγοντας ó Άρριανός, Γ' 15, 6, πώς όλ' οι μακεδόνες που σκοτώθηκαν ήταν *έξ εκατόν μάλιστα*, όπωσδήποτε δέν άνκριβολογεί. Ο Κούρτιος, IV, 16, 26, γράφει: *minus quam CCC desiderati sunt*, κι ó Διόδωρος, ΙΖ' 61, ύπολογίζει τις άπώλειες *έξ πεντακοσίους*. Μπορεί νά γράφτηκε κατά λάθος στο κείμενο του Άρριανού ρ' (100) αντί φ' (500)

600² Ο Πλούταρχος, *Άλέξανδρος*, ΛΑ' όρίζει για ήμερομηνία τής μάχης την 11η μέρα μετά την έκλειψη τής σελήνης (20-21 Σεπτεμβρίου), δηλαδή την 1η Οκτωβρίου. Άλλά στόν *Κάμιλλο*, ΙΘ', λέει πώς ή μάχη έγινε *Βοηδρομιώνος πέμπτη φθίνοντος* άρα ó Βοηδρομιών του χρόνου αυτού θά τέλειωνε στις 5 Οκτωβρίου, κι όχι, όπως στους πίνακες του Ideler, στις 7. Τ' ότι κατά τόν Άρριανό, Γ' 7, 6, ó Άρίστανδρος άπ' την έκλειψη τής σελήνης μάντεψε ότι μες στο μήνα θά γίν' ή μάχη, μπορεί νά σημαίνει πώς εκείνη τή χρονιά έτυχε νά συμπέσουν ó μακεδονικός με τόν άττικό μήνα. Η άλλη πληροφορία του Άρριανού, Γ' 15, 7, πώς ή μάχη έγινε τόν Πυανεψιώνα, είναι λάθος ύπολογισμού ή λάθος του άντιγραφέα. (Βλ. Ideler, *Handbuch der Chronol.*, I, 347, 1.) Στήν κλειτάρχεια παράδοση ή μάχη λέγεται πάντα *έν Άρβήλοις*. [Στήν 1η Οκτωβρίου καταλήγουν κ' οι Beloch, III, 2, 315-7, Brunt, I, 491-2, *Appendix VIII*, 5, Bosworth, I, 287. Άλλες άπόψεις (27-30 Σεπτεμβρίου) βλ. στόν Hamilton, 81 και στόν Atkinson, 486-8, *Appendix H*, που προτιμάει την 28η Σεπτεμβρίου.]

601² Κατά τόν Πλούταρχο (*Άλέξανδρος*, ΛΔ'), ó Άλέξανδρος ύστερ' άπ' αυτή τή μάχη άναγορεύτηκε *Βασιλεύς τής Άσίας*, κ' έκανε μεγαλοπρεπείς θυσίες, μοίρασε πλούσια δώρα, έγραψε στους Έλληνες νά καταλυθοϋν όλες οι τυραννίες και οι

τὸ διαλυμένο του στρατὸ μαζεύτηκαν μόνο λίγες χιλιάδες βάκτριων ἰππέων, τ' ἀπομεινάρια τῶν ἐλλήνων μισθοφόρων (κάπου 2000) ὑπὸ τὸν αἰτωλὸ Γλαῦκο καὶ τὸν φωκέα Πάτρωνα, οἱ *μηλοφόροι* ἐκεῖνοι, κ' οἱ *συγγενεῖς τοῦ βασιλέως*, ὄλοι κι ὄλοι 3000 ἰππεῖς καὶ 6000 πεζοί, πού μ' αὐτοὺς φεύγοντας ἀσταμάτητα ὁ Δαρεῖος στὰ βορειανατολικά, τράβηξε ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς Μηδίας γραμμὴ γιὰ τὰ Ἐκβάτανα⁶⁰² (σημερινὸ Hamadan), μὲ τὴν ἰδέα πὼς ἐκεῖ πιά, γιὰ τὴν ὥρα τοῦλάχιστον, θάταν ἀσφαλῆς ἀπ' τὸ φοβερὸ ἐχθρό. Καὶ σκόπευε προφανῶς νὰ περιμένῃ αὐτοῦ, ἂν θὰ τοῦ φτάσουν τοῦ Μακεδόνα τὰ πλούτη τῶν Σούσων καὶ τῆς Βαβυλώνας, νὰ τοῦ ἀφήσῃ ἀπείραχτη τοῦλάχιστον τὴν ἀρχαία περσικὴ πατρίδα, πού γερὰ ὄρεινὰ προχώματα τὴ χῶριζαν ἀπ' τὸ ἀραμαϊκὸ βαθυπέδο· ξὺν ἂν ὁ ἀχόρταγος ἐπιδρομέας ἀνέβαινε καὶ στὴν ψηλὴ ἀκρόπολη τοῦ Ἰράν, ὅποτε ὁ Δαρεῖος θὰ ἐρήμωνε πλατιά τὸν τόπο, καὶ θὰ φευγε, ἀπ' τίς βορεινὲς πλαγιὰς τοῦ ὑψίπεδου, στὴ Βακτριανή, στὰ πέρατα πιά τῆς ἄλλοτ' ἀπέραντης ἐπικρατείας του.

Ἀπὸ τίς πολυάνθρωπες ὀμάδες τοῦ στρατοῦ πού διαλύθηκε, ὅσοι τράβηξαν νότια, πρὸς τὰ Σούσα καὶ τὴν Περσία, μαζεύτηκαν περίπου 25000, ἢ 40000 κατ' ἄλλους,⁶⁰³ καὶ μ' ἐπικεφαλῆς τὸν πέρση σατράπη Ἄριοβαρζάνη, τὸ γιὸ τοῦ Ἀρτάβαζου, πιάσανε τίς *Περσίδες Πύλες* καὶ ὠχυρώθηκαν πίσω τους, πολὺ μεθοδικά. Πράγματι, κατεξοχὴν ἐκεῖ μπορούσε νὰ σωθῆ ἡ περσικὴ ἐπικράτεια· καὶ θὰ σωζόταν ἴσως, ἂν ὁ Δαρεῖος δὲν ἔπαιρνε τὸ συντομώτερο δρόμο γιὰ τὴ βορεινὴ πλαγιὰ τοῦ Ἰράν, παραδίνοντας τίς νότιες σατραπείες στὴν τύχη τους καὶ στὴ διάθεση τῶν σατραπῶν, πού δὲν εἶχαν ὄλοι βέβαια τὸ φρόνημα τοῦ Ἄριοβαρζάνη, παρὰ καθὼς βρίσκονταν σὲ τόσο δύσκολη θέση (μὰ καὶ πλεονεκτικὴ γιὰ νὰ παζαρέψουν) μεταχαρᾶς καὶ θὰ παράταγαν τὸ φυγάδα δεσπότη, προκειμένου νὰ πετύχουν εἴτε τὴν ἀνέκαθεν ἐπιθυμητὴ τους ἀνεξαρτησία εἴτε, αὐτοπρόσφερτα δηλώνοντας ὑποταγὴ, νὰ πάρουν ἀπὸ τὸ μεγαλόκαρδο κατακτητὴ καὶ παραπάνω ἀπ' ὅσα χάσανε μὲ τὴ φυγὴ τοῦ βασιλιᾶ τους. Μὰ κ' οἱ λαοὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν, πού ἂν ὁ Δαρεῖος στεκότανε ν' ἀγωνιστῆ μπρὸς ἀπ' τίς πύλες τῆς Περσίας γιὰ τὴ βασιλεία του, ἀσφαλῶς καὶ θάρχονταν, ὅπως τὸ συνηθίζαν, νὰ ξα-

πόλεις νάν' αὐτόνομες, στοὺς Πλαταιεῖς νὰ ξαναχτίσουν τὴν πόλη τους, καὶ στοὺς Κροτωνιάτες ἔστειλε μέρος ἀπ' τὰ λάφυρα, γιὰτ' εἶχαν πολεμήσει στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Καὶ δὲ λέει ὁ Πλούταρχος ἀπὸ πού πήρε τίς «εἰδήσεις» αὐτές, πού κάποιες τους εἶναι καὶ τερατώδεις [Βλ. καὶ Hamilton, 90-2.]

602 Ὁ H Rawlinson (*Notes of a journey*, στὸ *Journal of the Royal Geograph. Society*, 1840, X, 1, 23 κ.έ.) ἀναφέρει δρόμο ἀπ' τ' Ἀρβηλα γιὰ τὸ Uschnei, νοτιοδυτικὰ τῆς Οὐρμίας λίμνης. Μπορεῖ αὐτὸν νὰ πῆρ' ὁ Δαρεῖος φεύγοντας.

603 Κούρτιος, V, 3, 17· Διόδωρος, ΙΖ', 68· Ἀρριανός, Γ' 18, 2.

ναπολεμήσουν, και θά πετύχαιναν ίσως νά υπερασπιστοῦν τὰ φυσικά ὄρια τῶν τόπων τους, ὅπως συχνά τὸ κατωρθώσανε στὴν Ἱστορία, τὰ τόσο φιλοπόλεμα καὶ ληστοδίαιτα πάντα κ' ἱππικώτατα τοῦτα φύλα (πού κάποια κι ὁ Ἀλέξανδρος πολὺ δύσκολα κι ἀργοπορημένα κατάφερε νά καθυποτάξῃ, ἐνῶ μ' ἄλλα τους οὔτε πού ἀποπειράθηκε διόλου νά καταπιαστῇ), μὲ τὴ φυγὴ τῶρ' αὐτῆ τοῦ Δαρείου παρατήθηκαν στὶς ἴδιες τους τίς δυνάμεις, καὶ σὲ θέσεις ἀπὸ πρὶν καταδικασμένες, χωρὶς κἄν αὐτὸ καὶ νά προσφέρῃ τὸ παραμικρὸ στὴν ὑπόθεση τοῦ Πέρση βασιλιᾶ... Ἔτσι, σιγά-σιγά, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἡττα στὰ Γαυγάμηλα, ὁ Δαρεῖος καὶ τὸ καθεστῶς του βούλιαζαν ὄλο καὶ βαθύτερα, σ' ἀπίθανη σύγχυση κι ἀποδιάλυση, παρὰ τὰ ἐφόδια καὶ τίς δυνατότητες πού ὑπῆρχαν κάτι νά σωζόταν· πλάκωναν τώρα σὰ χιονοστιβάδα ὅσα θάσβηναν ἐντέλει ραγδαῖα καὶ τὸ τελευταῖο λείψανο τῆς περσικῆς δυνάμεως...

Ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε τὸ Δαρεῖο κυνήγησε ἀπάνω στὶς κλεισοῦρες τῶν βουνῶν ὅπου τράβηξε, οὔτ' ὅσους πήγαιναν γιὰ τὰ Σοῦσα, παρὰ εἶχε πάρει, δίπλα στὴ γραμμὴ τῶν λόφων μπρὸς ἀπ' τίς ὄροσειρές τοῦ Ἰράν,⁶⁰⁴ τὸ δρόμο γιὰ τὴ Βαβυλῶνα, τὴ βασιλεύουσα τοῦ ἀπέραντου ἀραμικοῦ βαθύπεδου καὶ πρωτεύουσα τῆς περσικῆς ἐπικράτειας ἀπ' τὰ χρόνια τοῦ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου - γιὰ αὐτὴ ἄλλωστε κ' ἦταν μπρὸς στὸ χέρι του ὁ ἄμεσος καρπὸς τῆς νίκης του στὰ Γαυγάμηλα. Μ' ὄλο πού πρόβλεπ' ὁμως ἀντίσταση ἐδῶ — ξέροντας καὶ τὰ πελώρια τεῖχη τῆς Σεμίραμης, μὲ τὸ δίκτυο ἐκεῖνο τῶν διωρῶν γύρα τους,

604² Ὁ δρόμος πού πῆρ' ὁ Ἀλέξανδρος ὀρίζεται ἀκριβέστερα μὲ τίς πληροφορίες τοῦ Czernik (A Petermann, *Erganzungsheft*, 1875, ἀρ 44) καὶ τοῦ H Petermann, *Reise*, II, 312-21 Ὑστερ' ἀπὸ 4 μέρες πούφυγε ἀπ' τ' Ἀρβηλα ἔφτασε στὴ Μέννη (κατὰ τὸν Πλούταρχο [Ἀλέξανδρος, ΔΕ'] ἐν Ἐκβατάνοις [νέωτερη γραφὴ ἐν Ἀδιαβηνοῖς]), ὅπου καὶ πηγὴς ἀσφάλτου (Κούρτιος, V, 1, 16) «Τὸ Kerkuk ἀπέχει μόνον 20 ὥρες ἀπ' τ' Ἀρβηλα, καὶ τὸ Dus-Churmatu 35· αὐτὸ λοιπὸν μπορεῖ νάν' ἢ παλιὰ Μέννης - γιὰ τὸ Hét, ὅπου ἐπίσης πηγὴς ἀσφάλτου, εἶναι τόσο μακριά, πού δὲ θά μπορούσε νά φτάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος σὲ 4 μέρες» (Niebuhr, II, 349) Ὁ Στράβων, Iστ' 737, περιγράφει ὡς ἐξῆς τὸ δρόμο· *Μετὰ δὲ Ἀρβηλα καὶ τὸ Νικατόριον ὄρος, ὃ προσωνόμασεν Ἀλέξανδρος νικήσας τὴν περὶ Ἀρβηλα μάχην* (. Quaraqosch κατὰ τὸν H Petermann, νοτιοδυτικὰ τοῦ Erbil) ὁ Κάρπος ἐστὶ ποταμὸς ἐν ἴσῳ διαστήματι ὅσῳ καὶ ὁ Λύκος (μικρὸς Zab, στὴ διάβαση Alton-Kurri) [] εἶθ' ἢ τοῦ νάφθα πηγῆ (τοῦ Kerkuk, Czernik, 44) [] καὶ Σαδράκαι, τὸ Δαρεῖου τοῦ Ὑστάσπου βασιλείου (ἴσως τὸ Tuz-Churmath, ὅπου ὁ Czernik εἶδε σ' ἀπόκρημνο βράχο πελώρια ἐρείπια μνημειακοῦ πύργου) καὶ ὁ Κυπαρισσῶν (ἴσως ὁ ποταμὸς Kifri, ἢ μᾶλλον ὁ Nahrin, ὅπου χύνεται ὁ Kifri [στὸ Liddell-Scott, *κυπαρισσῶν*, μὲ ἀναφορὰ στὸ χωρίο τοῦ Στράβωνα, σημαίνει *κυπαρισσῶνας*, καὶ δὲν εἶν' ὄνομα ποταμοῦ, καθὼς λέει ὁ Droysen]) καὶ ἡ τοῦ Κάρρου (;) διάβασις συνάπτουσα ἤδη Σελευκεῖα καὶ Βαβυλῶνι (ἄρα τὸ ποτάμι Diala, ἢ Σίλλα πού τὸ λέει ὁ Ἰσιδώρος ὁ χαρακηνὸς [2, *GGM*, I, 250]). Ἀρβηλα-Βαβυλῶνα εἶναι κάπου 450χμ κι ὁ στρατὸς θάφτασε στὴ Βαβυλῶνα τέλος Ὀκτωβρίου

καθώς κι ὅτ' ἡ πόλη ἀντεξε πολὺ στὶς πολιορκίες, παλιά, καὶ τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Δαρείου — καὶ σὰν ἔμαθε κιόλα πὼς ὁ Μαζαῖος (ποὺ περισσότερο κ' ἰκανώτερ' ἀπ' ὄλους κράτησε στὸ πεδίο τῆς μάχης) εἶχε μπῆ στὴ Βαβυλωνά, φυσικό ἦταν νὰ φοβᾶται μπάς κ' εἶχε τὰ ἴδια τώρα μὲ τὴν Ἀλικαρνασσὸ καὶ τὴν Τύρο· γι' αὐτὸ καὶ ζυγώνοντας εἶχε διατάξει τὸ στρατό του νὰ προχωρήῃ ἕτοιμος γιὰ μάχη. Ἄξαφνα ὁμως ἀνοίγουν διάπλατες οἱ πύλες τῆς πόλης, καὶ νὰ οἱ Βαβυλώνιοι μὲ στεφάνια καὶ δῶρα πλούσια νὰ τὸν προῦπαντήσουνε, μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς Χαλδαίους, μὲ τοὺς γεροντότερους καὶ τοὺς πέρσες ἀξιωματούχους· ὁ Μαζαῖος παραδίνει τὴν πόλη, τὴν ἀκρόπολη, τοὺς θησαυροὺς, κι ὁ νικητῆς Ἀλέξανδρος μπαίνει στὴν πελώρια πρωτεύουσα τῆς Σεμίραμης.

Αὐτοῦ πιά δόθηκε μεγαλύτερη ἄδεια στὸ στρατό νὰ ξεδώσῃ. Ἡ Βαβυλωνά ἦταν ἐδῶ, ἡ ἀπέραντη, πρώτη καθαυτὸ μεγαλοῦπολη τῆς Ἀνατολῆς ποὺ βλέπαν, μὲ τὰ θαυμάσια κτήρια καὶ τὰ πελώρια τείχη, τοὺς κρεμαστοὺς ἐκείνους κήπους τῆς Σεμίραμης καὶ τὸν τεράστιο κυβικό πύργο τοῦ Βήλου, ὅπου πάνω του ξεθύμανε τὴν ἄφρη καὶ τὴ λύσσα του ὁ Εἰρέξης γιὰ τὴν καυτὴ ντροπὴ τῆς Σαλαμίνας, καὶ τὰ πλήθη τ' ἀναρίθμητα ποὺ μαζεύονταν ἀπ' τὴν Ἀραβία καὶ τὴν Ἀρμενία, τὴν Περσία καὶ τὴ Συρία, μὲ τὴν ἀμύθητη πολυτέλεια καὶ καλοπέραση, μὲ τὶς ἐκπληκτικὲς ποικιλίες τῶν πιὸ ἀφάνταστων ἀπολαύσεων καὶ τῆς πιὸ ἀπίθανης φιληδονίας, μ' ὄλη τελοσπάντων τὴν παραμυθένια κείνη μαγεῖα τοῦ ἀνατολίτικου αἰσθησιασμοῦ, ποὺ δόθηκε τῶρ' ἀφειδώλευτη στὰ παιδιὰ τοῦτα τῆς Δύσης, γιὰ τοὺς τόσους κόπους καὶ τὶς τέτοιες νίκες τους! Ἔτσι ὁ στιβαρὸς ὁ μακεδόνας, καὶ τ' ἄγριο παλληκάρι τῆς Θράκης, κι ὁ θερμόαιμος ὁ Ἕλληνας, ρούφηξαν τότε ἀνεμπόδιστα, ὅσο θέλανε, τὴ χαρὰ τῆς νίκης καὶ τὸ μέλι τῆς ζωῆς, στὰ μυρωδᾶτ' αὐτοῦ χαλιά ξαπλώνοντας, κι ἀπὸ χρυσὰ ποτήρια πίνουντας μεθυστικὰ κρασιά κάθε λογῆς, γλεντοκοπῶντας μὲ φωνές καὶ γέλια στὰ ὀλότελα βαβυλωνιακὰ συμπόσια ἐκεῖνα, ὅπου μὲ πόθο ἀρπάξαν ἄγριο τὴν κάθε ἀπόλαυση, καὶ μὲ καινούργια πάλι ἀπόλαυση δυνάμωσαν καὶ πιὸ πολὺ τὴ φλογερὴ τους δίψα, καὶ μὲ πόθο ξανά καὶ φωτιά μέσα τους φούντωσε πάλ' ἡ πείνα κ' ἡ ὄρμη ἀνήμερη καὶ γι' ἄλλες πράξεις κι ἄλλες πείρες κι ἄλλες νίκες! Ἔτσι, σιγά-σιγά, ὁ στρατὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀρχίζει τότε νὰ ζυμώνεται κεῖ μὲ τὴν ἀσιατικὴ ζωὴ καὶ γεύσεις καὶ τρόπους, νὰ συμφιλιώνεται μ' ἐκείνους καὶ μ' ἐκεῖνα ποὺ προκαταλήψεις αἰώνων πίσω ἔκαναν ὄλους τοὺς Ἕλληνες νὰ μισοῦν, νὰ περιφρονοῦν, νὰ λένε: *βάρβαροι καὶ βαρβαρικά!* Δηλαδή ἀρχίζουν τότε πιά σαφῶς Ἀνατολὴ καὶ Δύση νὰ ζυμώνονται μαζί, καὶ νὰ γεννιέται ἀπ' τὴ σύμμειξη καὶ τὴ σύντηξη ἐν ἄλλο μέλλον, ὅπου μέσα του πιά ἡ καθεμιὰ τους θ' ἀπόθετε τὴ χωριστὴ τῆς ὑπόστασι.

Τοῦ τόσο κεφαλαιώδους τούτου πολιτιστικοῦ ζητήματος ἡ ὀργανωτικῆ-διοικητικῆ ἀντιμετώπιση κ' ἔκφραση ἐδῶ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, εἴτε σὰν ἔντονη συνείδηση τοῦ ποῦ τραβᾶν κί ἀπομόνα τους τὰ πράγματα, εἴτε, ἀπλούστερα, σὰν εὐτυχῆ σύμπτωση, εἴτε καὶ σὰν ἀναγκαία συνέπεια σὲ «ἐξ ἀντικειμένου» προϋποθέσεις τῆ δῆ κανεῖς, βέβαιο εἶναι πὼς ἐμπρακτα πάντως δείχτηκε ἡ μόνη δυνατὴ κ' ἡ πιὸ σωστὴ καὶ δίκαιη πολιτικῆ. Ἐδῶ, στὴ Βαβυλῶνα, περισσότερο ἀπ' ὅπου ἄλλοῦ, τὰ ντόπια ἤθῃ ἀνθίζαν ἰσχυρά, φυσικὰ κί ἄρτια στὸ εἶδος τους. Γιατ' οἱ μικρασιατικὲς χῶρες βέβαια βρισκόνταν πολὺ κοντὰ στὸν ἑλληνικὸ βίον· ἡ Αἴγυπτος κ' ἡ Συρία ἦταν προσιτὲς ὅπωςδὴποτε στοὺς Ἕλληνες, καὶ δεμένες μὲ τὴν ἴδια θάλασσα· στὰ σπίτια τῶν πλούσιων ἐμπόρων καὶ πολλῶν ἡγεμόνων τῆς Φοινίκης τὰ ἑλληνικὰ ἤθῃ ἀπὸ καιρὸ εἶχαν μπῆ· στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου κιόλας ἀπὸ τοὺς Φαραῶ ἦτανε γνωστὰ κ' εἶχαν μεταφυτευτῆ ἀπὸ πολλοὺς ἐποικισμοὺς, τῆ γειτονία τῆς Κυρήνης, τὶς ποικίλες σχέσεις μ' ἑλληνικὲς πόλεις· ἐνῶ ἡ Βαβυλὼν βρισκόταν στὸ βάθος τῆς ἀπ' τὰ 2 ποτάμια πέρα-πέρα διασχιζόμενης ἀραμαϊκῆς χώρας, ποὺ ἀπὸ τῆ φύση καὶ τὸ ἐμπόριο, τὰ ἤθῃ, τῆ θρησκεία καὶ τὴν ἱστορία τῆς πολλῶν αἰῶνων ἔκλινε περισσότερο πρὸς τὴν Ἰνδία καὶ τὴν Ἀραβία παρά πρὸς τὴν Εὐρώπη· ἐδῶ ζοῦσαν ἀκόμα σὲ ἀρχέγονο πολιτισμὸ, γράφαν, ὅπως ἀπὸ παλιά, σφηνοειδῆ γράμματα σὲ ψημμένα κεραμίδια, μελετοῦσαν καὶ ὑπολόγιζαν τὶς τροχιὰς τῶν ἀστρων, ἀριθμοῦσαν καὶ μετροῦσαν μὲ τέλειο μετρικὸ σύστημα, εἶχανε γενικὰ σπουδαῖο τεχνικὸ πολιτισμὸ κί ἀφταστους ἀριστοτέχνες. Σ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν ξένη, τῆ γεμάτη ἀπ' ὄλα καὶ ποὺ τίποτα δὲν τῆς ἔλειπε, ἀνθηρῆ ζωὴ λογιῆς-λογῆς λαῶν, φτάνουν τώρα κάποια πρῶτα στοιχεῖα ἑλληνικὰ - ἀσφαλῶς ἐλάχιστα μπρὸς στὰ τόσα ντόπια, πολυδύναμα ὅμως στὴν ἰκανότητα πρόσφυσης καὶ δημιουργικῆς σύμμιξης.

Μὰ καὶ κάτι ἄλλο· καταπολεμήθηκε βέβαια στὸ πεδίο τῆς μάχης ἡ περσικὴ δύναμη, δὲν καταλύθηκε ὅμως καὶ καθαυτῆ, οὔτ' ἐξαφανίστηκε· ἂν λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελε παρά μοναχὰ σὰ Μακεδόνας καὶ σὰν Ἕλληνας νὰ βασιλέψῃ ἀντὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ ποὺ κατανίκησε, εἶχε κιόλας πάρα πολὺ προχωρήσει ξεπερνῶντας τόσο τὰ σύνορα μὲ τὴ Δύση, γιὰ νὰ φτάσῃ τὴν κατάρκτησή του καὶ πέρ' ἀπ' τὴν ἔρημο τῆς Συρίας· κί ἂν ἄλλο δὲ γύρευε παρά ν' ἀλλάξουν δεσπότη ἀπλῶς οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας, καὶ νὰ νιώσουν δηλαδὴ καὶ σκληρότερη καὶ ταπεινωτικώτερη τὴν καταπίεση ἔτσι, καθὸ ἀσκούμενη κί ἀπ' ἀνώτερη (ἢ καὶ τολμηρότερη ἔστω) πνευματικὴν ἀνάπτυξη, τότε, μόνο τῆ στιγμῆ, τὸ πολὺ-πολὺ, τῆς νίκης πάνω στὴ μάχη, διόλου ὅμως καὶ πέρ' ἀπὸ δαύτη, μπορούσε νάναί βέβαιος, σοβαρά, γιὰ τὴν ὑποταγὴ τους· γιατί μιὰ

ἐκρηξη λαϊκῆς ὀργῆς, μιὰ ραγδαία ἐπιδημία, μιὰ ἐπιτυχία ἀμφίβολη,μποροῦσαν ὁποτεδήποτε ν' ἀνατινάξουν τὴ χίμαιρα τέτοιας αὐταρχικῆς καταδυνάστευσης. Ἡ ἀρχὴ ἄρα τοῦ Μεγαλέξαντρου, δυναμικὰ ἐλάχιστη μπρὸς σ' ὅσες χώρες καὶ λαοὺς τῆς Ἀσίας ἐξουσιάζει, πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τὴν οὐσιαστικὴ τῆς δικαίωση μὲς ἀπὸ τὴν ἐμπράγματῃ εὐεργετικότητά της γιὰ τοὺς νικημένους, καὶ τὴ στέρα ἐδραίωσῆ της στὸ μέλλον νὰ τὴ σφυρηλατήσῃ ἀπ' τὸ διάπυρο μέταλλο ἀληθινῆς συγκατάθεσής τους γιὰ τὴν ἐπικρατεία του. Κ' ἔπρεπε νὰ βασιστῆ, ἐπίσης, σὲ κάθε δυνατὴ ἀναγνώριση καὶ ἀποδοχὴ τρόπων, ἠθῶν, ἐθίμων, πάτριων νόμων, θρησκείας κάθε λαοῦ, ἐφόσον δὲν ἀντιστρατεύονταν τὴν ἐξουσία του. Γενικά, ὅ,τι τόσο βαριὰ εἶχαν καταπιέσει καὶ μὲ χαρὰ θὰ κατάπνιγαν οἱ Πέρσες, ὅ,τι ἡ ἀδιαφορία κ' ἡ ἀνημπορία τους εἶχαν ἀφήσει στὴν πράξη (ἀλλ' ὄχι καὶ κατὰ νόμο) νὰ κρατῆ, ἔπρεπε τώρα ν' ἀναγνωριστῆ στοργικὰ, ν' ἀναστυλωθῆ καὶ ν' ἀπελευθερωθῆ πρὸς ἀνάπτυξη, νὰ συνδεθῆ ἀμέσως μὲ τὸν ἑλληνικὸ βίον, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ συγχωνευτῆ μαζί του - ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ αἰῶνες εἶχε κινήθῃ καὶ ὁ βασικὸς ἐκεῖνος ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς, ποὺ μέσα στοὺς Σκύθες τῆς ἀπώτατης Ταυρίδας καὶ τοὺς Ἀφρικάνους τῆς Σύρτης, τὴν Κιλικία καὶ τὶς κελτικὲς ἀκτὲς γύρω ἀπ' τὸ στόμιο τοῦ Ροδανοῦ, ὁ τρόπος αὐτὸς ποὺ καταπιάνονταν οἱ Ἕλληνες καὶ ἀναγνώριζαν τοὺς ξένους, ποὺ συνεννοοῦνταν μαζί τους καὶ κατάφερναν νὰ συγχωνεύωνται ὀργανικὰ, εἶναι ἴσα-ἴσα τὸ γενεσιουργὸ στοιχεῖο τῶν νέων καὶ ζωτικῶν ἐγκαταστάσεων, ὅπου ἐξελληνίζοντας, σιγά-σιγά, τοὺς ντόπιους, μεγάλωνε πληθυσμικὰ καὶ δυνάμωνε σ' ἔνταση ὁ Ἑλληνισμὸς.

Ἀπόδειξη πὼς καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου αὐτὲς ἦταν οἱ τάσεις καὶ ὁ βασικὸς πολιτικὸς προσανατολισμὸς: τ' ὅτι στὴ Μέμφι, στὴν Τύρο, καὶ στὴν Ἱερουσαλήμ προπάντων, γιόρτασε λὲν κατὰ τὰ ντόπια ἔθιμα καὶ τρόπους, ἐνῶ στὴ Βαβυλῶνα ἔδωσ' ἐντολὴ νὰ ξαστολιστοῦν τὰ παλιὰ ἱερά, πούχε συλῆσει ὁ Ξέρξης, καὶ ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς νὰ λατρεύουν ἐλεύθερα καὶ μὲ κάθε μεγαλοπρέπεια τοὺς βαβυλωνιακοὺς θεοὺς, ὅπως κ' ἐπὶ Ναβουχοδονόσορος. Ἔτσι κέρδισε τὴν ἀγάπη τῶν λαῶν, ποὺ ξανάβραν τὸ πρόσωπό του ὁ καθένας, καὶ τὴν ἰδιοσυστασία τῆς ζωῆς του, καταφέροντας νὰ ἐνταχτοῦν ὀργανικὰ, κ' ἐνεργὰ νὰ λειτουργοῦν, στὴν εὐρύτατη ἐπικρατεία ποὺ ἱδρυσε, καὶ ὅπου μέσα της ὄλες οἱ ὡς τώρα διαφορὲς Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, Ἑλλήνων καὶ Βαρβάρων, θὰ ἐξαφανίζονταν, γιὰ τὴν ἐνότητα μιᾶς κοσμοκρατορίας.

Ποιά ἡ ὀργάνωση καὶ διοίκηση ὅμως παράλληλα, καὶ πὼς ἡ ἰδέα ποὺ ἔτσι ἐπαγωγὰ λειτούργησε στὴ σφαῖρα τῶν ἀστικῶν καὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων θὰ διαμόρφωνε ἀνάλογα καὶ τὶς πολιτικοστρατιωτι-

κές δομές; Ἄν οἱ σατράπες κ' οἱ γύρω ἀπὸ τὸ βασιλιά κι ὁ στρατὸς θά ἔταν ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς μόνο μακεδόνες κ' Ἕλληνες, τότε ποιά ἔνωσι καὶ συγχώνευσή τάχα σ' ἐνιαῖο ὄργανισμό; Ἀπάτη! Κ' οἱ ἐπιμέρους ἐθνότητες καθόλου σεβαστὲς κ' ἰσότιμες δὲ θάταν πράγματι, παρ' ἀνεκτὲς, τὸ πολὺ-πολὺ! Καὶ τὸ παρελθὸν μέσα στὸ μέλλον μιὰ συμφορὰ θ' ἀποτελοῦσε μοναχά, καὶ μνημὲς πικρὲς! Κι ἀντὶ λοιπὸν τῆς ἀσιατικῆς ἐξουσίας, ποὺ τῆς ἠπείρου αὐτῆς πάντως ἦταν καρπός, θά ἐπιβαλλόταν τώρα στὴν Ἀσία ξενικὸς ζυγός, παρὰ φύσιν καὶ πολὺ πιὸ ἀνυπόφορος γι' αὐτό.

Ἡ ἀπάντησι ποὺ δόθηκε στὰ προβλήματα τούτα σφραγίζει καὶ τὴν *πάροδο*⁶⁰⁵ τῆς ἠρωικῆς φάσεως τοῦ Μεγαλέξαντρου κ' εἰν' αὐτὸ καὶ τὸ σκουλήκι ποὺ κατατρῶει τὴ ρίζα τοῦ μεγαλείου του, ἡ μοῖρα τῶν νικῶν του ποὺ τὸν κατανικᾷ... Ἐνῶ πορεύεται ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν τοὺς στερνοὺς δρόμους τῆς φυγῆς του, ὁ Ἀλέξανδρος ἀρχίζει νὰ περιστέφεται τὴν αἴγλη τῆς περσικῆς βασιλείας, νὰ μαζεύη γύρω του πέρσες ἰσχυροὺς, ν' ἀγκαλιάζῃ τ' ὄνομα ποὺ καταπολέμησε καὶ ταπεινώσε, νὰ προσθέτῃ στὴ μακεδονικὴν *εὐγένεια* καὶ μιὰν ἀνατολική.

Ἀπ' τὸ φθινόπωρο κιόλας τοῦ 334 εἶχε κοντὰ του ἀξιώματα καὶ τιμὲς ὁ Μιθρήνης τῶν Σάρδεων, κι ἀπ' τὴν πτώσῃ τῆς Τύρου καὶ τῆς Γάζας ὁ Μαζάκης κι ὁ Ἀμμινάπης τῆς Αἰγύπτου. Ἡ νίκη μετὰ στὰ Γαυγάμηλα σύντριψε τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν αὐτοπεποίθησι τῶν ἰσχυρῶν περσῶν, ποὺ μαθαίνουν σιγά-σιγά νὰ βλέπουν κι ἀλλιῶς ἀπ' ὅ,τι ὡς τώρα τὰ πράγματα, ὅποτε κ' οἱ μεταστάσεις τους πολλαπλασιάζονται ἀφότου μάλιστα ὁ Μιθρήνης πῆρε τὴν ἀνάκαθεν περίβλεπτη σατραπεία τῆς Ἀρμενίας, κι ὁ Μαζαῖος — ποὺ πιὸ γενναῖα ἀπὸ κάθε ἄλλον πολέμησε τὸν Ἀλέξανδρο — τῆς ἀάμπλουτης Βαβυλώνας, πάρα πολλοὶ πέρσες εὐγενεῖς ἐγκαταλείπουν τὸ φυγάδα Ἀχαιμενίδη καὶ μαζεύονται γύρω στὸ νικητή.

Φυσικὸ εἶναι ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς προλαβαίνει, ὅσο μπορεῖ, στὸ δρόμο τῆς συμφιλίωσης, μὰ κι ἄλλο τόσο ποὺ δίνει μὲν σατραπεία σὲ κάποιον πέρση, ἢ τὸν ἀφήνει σ' ἐκείνη πούχε, τοῦ βάζει ὅμως ἀποδίπλα κ' ἐνοπλὴ μακεδονικὴ δύναμη, μὲ μακεδόνα στρατηγό. Φυσικὸ ἐπίσης ποὺ τὰ οἰκονομικὰ τῶν σατραπειῶν φεύγουν ἀπ' τὴ δικαιοδοσία τῶν σατραπῶν, καὶ γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων ὑπεύθυνοι μπαίνουν μακεδόνες. Ἔτσι ρυθμίζονται τὰ πράγματα τώρα καὶ στὴ σατραπεία τῆς Βαβυλώνας· δίπλα στὸ σατράπη Μαζαῖο ἐπιφορτίζεται γιὰ τοὺς

605^p [*Katastrophe*, στὸ κείμενο τοῦ Droysen - καὶ εἶναι θεωρητικὸς γερμανικὸς ὄρος, ἀπ' τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά, στὴ σημασία τῆς ὀριστικῆς *παρόδου*, τοῦ *τέρματος* ἢ τῆς λύσεως μιᾶς φάσεως, τοῦ ὀριστικοῦ *κλεισίματος* μιᾶς περιόδου *ὄχι ἀποκλειστικὰ* τοῦ *χαλάσματος*, τῆς *φθορᾶς*, τοῦ *θανάτου* καὶ τοῦ *ἀφανισμοῦ*]

φόρους ὁ Ἀσκληπιόδωρος, κ' ἡ πόλις ἔχει γερὴ φρουρὰ στήν ἀκρόπολή της, ὑπὸ τὸν Ἀγάθωνα,⁶⁰⁶ ἀδερφὸ τοῦ Παρμενίωνα, ἐνῶ τὴν ἀρχηγία τῶν δίπλα στὸ σατράπη στρατευμάτων ἔχει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ ἀμφιπολίτης. Μὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτούς, κ' ἓνας ἀπ' τοὺς 7 *σωματοφύλακες* τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὁ Μένης, διωρίστηκε *ὑπαρχος* Συρίας, Φοινίκης καὶ Κιλικίας, ἐπικεφαλῆς κιόλας τῶν δυνάμεων ἀσφαλείας τῶν μεγάλων δρόμων ἀπ' τὴ Βαβυλῶνα στὰ παράλια, καὶ τῆς συγκοινωνίας γενικώτερα μὲ τὴ Δύση, ποὺ πάντ' ἀπειλοῦσαν οἱ κάτοικοι τῶν ἐρήμων. (Κι ἀπ' τίς πρῶτες σπουδαῖες μεταφορὲς ποὺ γίναν: κάπου 3000 τάλαντα ἀργύρου· τὰ περισσότερα στέλνονταν στὸν Ἀντίπατρο, γιὰ τὸ δραστηκώτερο πόλεμο κατὰ τῆς Σπάρτης, ποὺ μόλις εἶχε ἀνοίξει, καὶ τ' ἄλλα γιὰ εὐρύτατη στρατολογία ἐνισχύσεων τῆς μεγάλης στρατιᾶς.)

Τὸ μῆνα πάνω-κάτω ἐκεῖνο πούμεινε στὴ Βαβυλῶνα ὁ βασιλιάς, προσαρτήθηκαν εἰρηνικὰ καὶ τὰ Σοῦσα, ἡ ἔδρα τῆς περσικῆς αὐλῆς, ὅπου κ' οἱ βασιλικοὶ θησαυροὶ ἀπ' τ' Ἀρβηλα δηλαδὴ κιόλας εἶχε στείλει ὁ Ἀλέξανδρος ἐκεῖ τὸ μακεδόνα Φιλόξενο,⁶⁰⁷ μ' ἓνα τμημα φιλῶν φαίνεται, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κατάληψη τῆς πόλης καὶ τοὺς θησαυροὺς· καὶ τώρα μαθαίνει πὼς τὰ Σοῦσα παραδόθηκαν ἐκούσια, οἱ θησαυροὶ εἰν' ἀπείραχτοι ὅλοι, κι ὁ σατράπης Ἀβουλίτης δηλώνει ὑποταγὴ καὶ γυρεῖει χάρη.⁶⁰⁸ Ἐκινάει λοιπὸν κι αὐτὸς ἀπ' τὴ Βαβυλῶνα καὶ σὲ 20 μέρες μπαίνει στὰ Σοῦσα⁶⁰⁹ - ὅπου καὶ γίνεται κύριος μεμιᾶς τῶν ἀμύθητων ἐκείνων θησαυρῶν, ποὺ ἀπὸ τοὺς πρώτους βασιλιᾶδες τῶν

606 Κούρτιος, V, 1, 43 Διόδωρος, ΙΖ' 64 *Ἀγάθωνι τῷ Πυδναίῳ* Ὁ Ἀγάθων (CIG, I, ἀρ 105 [IG², II, ἀρ 450, Ditt, Syll³ ἀρ 320. Βλ ὁ 108]) εἶχε μαζί του ἑφτακόσιους ἄντρες, κατὰ τὸ Διόδωρο, ἐνῶ κατὰ τὸν Κούρτιο ἑφτακόσιους μακεδόνες καὶ τριακόσιους μισθοφόρους Ἐνδιαφέρουσα εἶναι, σὰν ἐνδειξὴ τούλαχιστον, ἡ πληροφορία τοῦ Διόδωρου καὶ τοῦ Κούρτιου γιὰ τὴ μοιρασιά τῶν λάφυρων στοὺς στρατιῶτες. κάθε μακεδόνας ἑταῖρος ἵππεὺς παίρνει ἑξακόσιες δραχμές, κάθε σύμμαχος ἵππεὺς πεντακόσιες, οἱ μακεδόνες *φαλαγγίτες* ἀπὸ διακόσιες, καὶ κάθε μισθοφόρος μισθὸ δύο μηνῶν (ἀγνωστος μᾶς εἶν' ὁ μισθός)

607² Ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τὸ θησαυρὸ τῶν Σούσαν, ὁ Φιλόξενος αὐτὸς θάταν ὁ διωρισμένος ταμίης τῆς Μικρασίας Ἄλλο, πάντως, Φιλόξενο δὲν ξέρουμε στὴ στρατιὰ [Διαφορετικὴ ἀποψη ἔχει ὁ Berne, ἀρ 795]

608 Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 65, κάποιοι συγγραφεῖς διηγοῦνται πὼς ὁ Ἀβουλίτης εἶχε διαταγὴ ἀπ' τὸ Δαρεῖο νὰ παραδοθῇ μὲ τοὺς θησαυροὺς τῶν Σούσαν, γιὰ νὰ καθυστερήσῃ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ νὰ προλάβῃ ὁ Μέγας Βασιλεὺς νὰ φύγῃ, νὰ ἐτοιμαστῇ ξανά Τέχνασμα ἀπίθανο! (Πρβλ Κούρτιο, V, 2, 8)

609 Κατὰ τὸν Κούρτιο, καὶ τὸ Διόδωρο, ὁ Ἀλέξανδρος ξεκούρασε τὸ στρατό του στὴν πεδιάδα τῆς Σιττακηνῆς, στὸ δρόμο πρὸς τὰ Σοῦσα, γιὰ νὰ συνέλθουν ἀπὸ τὸ πιοτὸ καὶ τὰ ὄργια στὴ Βαβυλῶνα ἀλλὰ καὶ πολὺς καιρὸς δὲ θὰ τοὺς περιόσσειε πράγματι, ἂν εἶχαν νὰ κάνουν 450χλμ σὲ 20 μέρες!

Περσῶν σωρεύονταν στὴν ψηλὴν ἀκρόπολη τῆς ἔδρας τους,⁶¹⁰ τὸ λεγόμενο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ποιητὲς *Κισσίειον Μεμνόσιον*.⁶¹¹ Μόνο χρυσοῦ κι ἀργύρου βρέθηκαν 50000 τάλαντα· μὰ καὶ σωροὶ πορφύρας, πολυτιμων λίθων καὶ θυμιαμάτων, κι ὅλη γενικὰ ἡ πάμπλουτη σκευὴ τῆς πολυτελέστερης αὐλῆς τοῦ κόσμου, ὡς κ' ἑλληνικὰ λάφυρα κάθε λογῆς ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Ξέρξη, μαζὶ κ' οἱ χάλκινες εἰκόνες τῶν τυραννοκτόνων Ἀρμόδιου κι Ἀριστογείτονα - ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τὶς ξαπόστειλε στοὺς Ἀθηναίους.

Ἐνῶ ἡ στρατιὰ ἦταν ἀκόμα στὰ Σοῦσα, καταυλισμένη στὶς ὄχθες τοῦ Χοάσπη, ἔφτασε κι ὁ στρατηγὸς Ἀμύντας, ποὺ ἓνα χρόνο πρὶν εἶχε σταλῆ ἀπ' τὴ Γάζα στὴν πατρίδα νὰ φέρῃ ἐνισχύσεις.⁶¹² Μὲ τὴν ἔνταξη τῶν καινούργιων στὶς διάφορες μονάδες ἀρχίζει μιὰ νέα ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ,⁶¹³ ποὺ διαμορφώνεται τὸν ἄλλο χρόνο καὶ κατὰ τὶς ἀνάγκες ποῦδεῖ· ὁ πόλεμος στὶς πάνω πιά σατραπεῖες. Ἡ πρώτη ἀλλαγὴ ἔγινε στὴ σύνθεση τῶν ἰλῶν τοῦ μακεδονικοῦ ἱππικοῦ, ποὺ συγκροτοῦνται ἡ καθεμιὰ τους ἀπὸ δυὸ λόχους - δηλαδὴ τακτικὰ εἶναι τώρα σὰ νάχουν διπλασιαστῆ.

Ἀργότερα θὰ χρειαστῆ νὰ ξανάρθουμε στὴν ἀναδιοργάνωση αὐτῆ, γιατί προοιωνίζεται ἀκριβῶς τὴ μεγάλην ἐκείνη μεταβολὴ ποῦ, ὅπως κι ἂν κρίνῃ κανένας τὴ σχετικὴ διαγωγὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου, πάντως

610 Ἀρριανός, Γ' 16, 7 Κατὰ τὸ Στράβωνα, ΙΕ' 728 καὶ 731: 40000· καὶ κατ' ἄλλους 50000 τάλαντα Ὁ Κούρτιος, V, 2, 11 λέει: *L milia talentum argenti non signari forma, sed iudi pondere* Ὁ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΣτ' τετρακισμῦρια τάλαντα νομίσματος.

611^α [Βλ Στράβωνα, ΙΕ' 728. ἡ δ' ἀκρόπολις (Σοῦσων) ἐκαλεῖτο Μεμνόσιον· λέγονται δὲ καὶ Κισσίοι οἱ Σοῦσιοι φησὶ δὲ καὶ Αἰσχύλος τὴν μητέρα Μέμνονος Κισσίαν.]

612 Οἱ πληροφορίες γιὰ τὶς ἐνισχύσεις, τοὺς νεοσύλλεκτους ποῦρθαν στὰ Σοῦσα, εἶν' ὅπως πάντα τόσο ἀόριστες, ὥστε μὲ κανένα συνδυασμὸ νὰ μὴ μπορῆ νὰ βγῆ κάτι βέβαιο Ὁ Ἀρριανός, Γ' 16, 10, χρησιμοποιεῖ ἀπλὰ τὴν ἔκφραση Ἀμύντας ὁ Ἀνδρομέοντας ζὴν τῇ δυνάμει ἀφίκετο. Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 65, καὶ τὸν Κούρτιο, V, 1, 40, ἦταν 6000 μακεδόνες πεζοὶ καὶ πεντακόσιοι ἱππεῖς, τρισημίση χιλιάδες θρᾶκες πεζοὶ κ' ἑξακόσιοι ἱππεῖς (Τραλλεῖς στὸ Διόδωρο), 4000 μισθοφόροι ἀπ' τὴν Πελοπόννησο καὶ σχεδὸν χίλιοι (τριακόσιοι ὄγδοντα κατὰ τὸν Κούρτιο) ἱππεῖς. Κ' ἐκτὸς ἀπ' αὐτοὺς, 50 εὐγενεῖς νέοι μακεδόνες πρὸς τὴν σωματοφυλακίαν.

613 Ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Γ' 16, 11: *τοὺς πεζοὺς δὲ προσέθηκεν ταῖς τάξεσι ταῖς ἄλλαις κατὰ ἔθνη ἐκάστους ζυγτάξας*, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πῶς οἱ νεοσύλλεκτοι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα δὲν ἦταν συγκροτημένοι κιόλας σὲ μονάδες (τάξεις κ.λ.), παρὰ ἀναπληρωματικοί, ποὺ ἐνσωματώθηκαν σ' ἀντίστοιχες τάξεις, κατὰ περιοχάς. Φαίνεται, λοιπόν, πῶς καὶ στὴν Ἑλλάδα εἶχαν μείνει οἱ τάξεις κάποιων περιοχῶν, καὶ συμπληρώνονταν κι αὐτὲς κατὰ ἔθνη, ὅπως κ' ἐκεῖνες ποὺ συμμετεῖχαν στὴν ἐκστρατεία (Ἐλυμώτιδας, Τυμφαίας, Λυγκηστίδας-Ὀρεστίδας κ.ἄ.), κ' οἱ 8 Ἴλες (ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη, Βοττιαία κ.ἄ.) ἄγνωστο ἂν ἀργότερα, κατὰ τὴν ἰνδικὴ ἐκστρατεία, δὲ στάλθηκαν κάποιες ἀπ' τὶς τάξεις ποῦχαν μείνει στὴν Ἑλλάδα.

ἀποδείχτηκε ἀναγκαία συνέπεια αὐτοῦ ποὺ προσπάθησε καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς προποθέσεις γιὰ νὰ τὸ πετύχη.

Ὅπως δὴποτε, γύρω στὰ μέσα τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 331, ὁ Ἀλέξανδρος σκέφτεται νὰ προχωρήσῃ γιὰ τὶς βασιλικὲς ἐκεῖνες πόλεις τῆς Περσίδας, ποὺ οἱ λαοὶ πάντα εἶχαν συνηθίσει νὰ θεωροῦν τὴν κατοχὴ τους ἀναπόσπαστα δεμένη μὲ τὴν κατεξουσίαση τῆς Ἀσίας. Ἐκεῖ λοιπόν, ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ θρόνο τῶν *Μεγάλων Βασιλέων* τῆς Περσίας, στὰ ἴδια τ' ἀνάκτορα τοῦ Κύρου, τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξη, ὁ νικητὴς τώρα ἤθελε νὰ κηρύξῃ τὴν ἔκπτωση τῆς δυναστείας τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Γι' αὐτὸ καὶ βιάζεται νὰ τακτοποιήσῃ τὰ τῆς Σουσιανῆς. Ἀφήνει τὴ σατραπεία στὸν Ἀβουλίτη, παραδίδει τὴν ἀκρόπολη τῶν Σούσων στὸν *ἑταῖρο Μάζαρο*,⁶¹⁴ καὶ μὲ 3000 ἄντρες τὴ στρατηγία τῆς σατραπείας στὸν Ἀρχέλαο. Τέλος, στὴ μάνα καὶ στὰ παιδιὰ τοῦ Δαρείου δίνει, γιὰ νὰ μένουν μόνιμα, τ' ἀνάκτορα τῶν Σούσων, καὶ βασιλικὴν αὐλὴν, ὅπου ὡς κ' Ἕλληνες λόγιους λὲν ἔβαλε γιὰ νὰ τοὺς μάθουν Ἑλληνικά.⁶¹⁵

Μετὰ τὶς ρυθμίσεις αὐτές, κίνησε μὲ τὴ στρατιὰ γιὰ τὴν Περσία.

Ἀπ' τὶς τόσες στρατιωτικὲς δυσκολίες ποὺ κάνουν ἀλήθεια ἀξιόθαύμαστες τὶς ἐκστρατεῖες τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὰ γεωγραφικὰ προβλήματα, καὶ τοῦ στοιχειώδους ἐν γένει κατατοπισμοῦ στοὺς ξένους αὐτοὺς τόπους ἦταν ἀπ' τὰ σπουδαιότερα· καὶ νὰ, ἐν προκειμένῳ, σκόπευαν ν' ἀνηφορίσουν ἀπ' τὸ βαθύπεδο στὸ ψηλὸ Ἰράν, δηλαδὴ σὲ μέρη ποὺ ἡ μορφολογία τους, ἡ ἔκταση, τὰ βοηθητικὰ μέσα, οἱ δρόμοι καὶ τὸ κλίμα ἦταν ὀλότελ' ἄγνωστα ὡς τώρα στοὺς Ἕλληνες. Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πὼς θὰ κατάφερνε νάχη κάποιες βασικὲς γεωγραφικὲς γνώσεις γιὰ τὶς χῶρες ποὺ θάβρισκε μπροστά του, ἀπ' τοὺς ὄχι καὶ λίγους κιόλας πέρσες ποῦχε γύρω του, ἐνῶ βέβαια τὰ παραπέρα θὰ τὰ μάθαινε διεξοδικώτερα ἐπιτόπου, ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς περιστάσεις καὶ τὶς πληροφορίες ντόπιων.

Καί, πρῶτα-πρῶτα, ἔπρεπε νὰ περάσῃ τὰ κακοτράχαλα ἐκεῖνα στενά, ποὺ θὰ τὸν βγάζαν ἀπ' τὴν πεδιάδα τῶν Σούσων στὶς βασιλικὲς πόλεις τῆς πάνω Περσίδας· ὁ δρόμος ποῦχε νὰ πορευτῆ, ἢ καὶ ν' ἀνοίξῃ πολλὰς φορές, ἦτανε κι ὁ συνηθισμένος τῆς περσικῆς αὐλῆς *Σούσα-Περσέπολη*.⁶¹⁶ Πέραγε ἀπὸ τὴν εὐφορώτατη πεδιάδα τῶν Σούσων,

614 Ἀρριανός, Γ' 16, 9. *φρούραρχον δὲ [] Μάζαρον τῶν ἑταίρων* Μόν' ὁ Κούρτιος, V, 2, 16, ἀναφέρει ἀριθμὸ στρατευμάτων καὶ *φρούραρχο* τὸν Ξενοφίλο, π' ἀργότερα πάντως εἶχε τ' ἀξίωμα αὐτό. (Διόδωρος, ΙΘ' 17.)

615 Διόδωρος, ΙΖ' 67.

616^F Τὰ συμπεράσματα ἀπ' τὴν ἀνάπτυξη στὴν 17 ἔκδοση γιὰ τὰ ποτάμια τῆς Σουσιανῆς ἄλλαξαν σὲ κάποια σημεῖα ἄλλα ἐπιβεβαιώθηκαν κι ἄλλα διωρθώθηκαν

διάβαινε τὸν Κοπράτα (Dizful) καὶ τὸν Εὐλάϊο (Kuran, στὸ Shusther), πού σὰν *Πασίτιγγρις* ἔπειτα χύνονταν στὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα, πέρναγε κι ἄλλα δυὸ ποτάμια (δὲν μᾶς εἶναι δυνατὸ νὰ προσδιορίσουμε τ' ἀρχαῖα τους ὀνόματα), τὸν Jerahi, στὸ Ram Hormuz, καὶ τὸν Tab (εἰν' ὁ Ἄροσις;), κ' ὕστερα τ' ἀνάμεσά τους στενὸ ἀνηφορίζει ψηλά. Τοῦτα δῶ φαίνεται ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι *Στενὰ τῶν Οὐξίων*,⁶¹⁷ γιὰτ' οἱ Οὐξιοὶ ζοῦσαν ἐκεῖ, ἄλλοι στὴν πεδιάδα κι ἄλλοι στὰ βουνά πού τὴ φράζαν στὸ βοριά, κι ἀπὸ δαύτους οἱ καμπῖσιοι μόνο ἦταν ὑπήκοοι τοῦ *Μεγάλου Βασιλιᾶ*, ἐνῶ οἱ βουνῖσιοι, σὰν πορευόταν ἀπ' τὸ δρόμο ἐκεῖνο ἢ περσικὴ αὐλή, μόνο μὲ πολλὰ δῶρα τὴν ἀφηναν νὰ διαβῆ, κρατῶντας ἀποφασιστικὰ τὸ πέρασμα. Τὰ ἴδια βουνά πού περιζώνουν τὸ ὑπίπεδο τοῦ Ἰράν καὶ κατεβαίνουνε κοντὰ στὴ Νινευί, ὡς τὸν Τίγρι, τραβῶντας ὕστερα νοτιανατολικά ὀρίζουν τὴν πεδιάδα τῶν Σουσίων καὶ τῶν Οὐξίων, καὶ ψηλώνουν μὲ πολλὲς ἀπανωτὲς ράχες ἴσαμε τ' ἀλειωτα χιόνια· νοτιανατολικώτερ' ἀκόμα, ὅπου ἀντὶ τῆς πεδιάδας (καὶ σὰ συνέχειά της κάπως) μπαίνει στὴν ξηρὰ βαθιὰ ἢ Ἐρυθρὰ Θάλασσα, οἱ ράχες αὐτές, π' ἀρχίζουν ἀπ' τὴν ἀκτὴ κι ὄλο καὶ ψηλώνουν, γίνονται 8-9, ἢ μιὰ πάνω ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ πέρ' ἀπὸ δαῦτες, βαθιὰ κάπου 150χλμ, ὀρθώνεται ὄγκος συμπαγῆς ἢ αἰώνια χιονισμένη ὄροσειρὰ τῆς Kuh-e-Baena. Στὸ λαβύρινθο τοῦτον ἀπὸ ὄροσειρές, καὶ χεῖμαρρους πού τις διασκίζουνε, καὶ μικρὲς κοιλάδες, καὶ κλεισοῦρες καὶ δερβένια, ἀνάμεσα στὰ βουνά φέρνει ἢ ἀμαζιτός,⁶¹⁸ ἀφοῦ περάσει αὐτὰ τὰ *Στενὰ τῶν Οὐξίων*, στὸ

κατὰ νεώτερες ἔρευνες - ἰδίως τοῦ βαρῶνου Bode καὶ τοῦ Loftus. Ἀρχοῦμαι νὰ παραπέμπω στὸν Kiepert (*Monatsber. der Berlin. Akad.*, 1857, 123), πού ἀπόδειξε (καὶ τὸ δέχομαι) πὼς ὁ Χοάσπης εἶναι ὁ Kerkah, καὶ στὸ Spiegel, *Iranische Alterthumskunde*, II, 623 κ' Ὁπωσδήποτε, ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀποψη γιὰ τὰ ποτάμια αὐτὰ τοῦ Mencke (*Fleckeisens Jahrbucher*, LXXXV, 1862, 545· *Die Geographie von Susiana*) Κυρίως ἀμφισβητεῖται ἂν ὁ Jerahi κι ὁ Tab ἐνώνωνται, ἢ — ὅπως φαίνεται στὸ νεώτερο χάρτη τοῦ Kiepert (βλ παρακάτω) — χύνονται χωριστὰ στὴ θάλασσα, κι ἂν ὁ Ἄροσις (Ἄροάτις, Aurvaiti) τῶν ἀρχαίων εἶναι ὁ Tab ἢ ὁ Jerahi [βλ Brunt, II, 421, 3, *Kleine Pauly*, I, 1151, *Choaspes I*]

617 Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Kinnear, *Geogr. Mem.*, 72, πού πέρασ' ὁ ἴδιος τὸ δρόμο *this plain* (τοῦ Babehan) *is separated from the valley of Ram Hormuz by a pass, which conjecture to be that of the Uxians*. Ὁ βαρῶνος Bode, *Travels in Lusitan and Arabistan*, 1845, II, 358, νόμισε πὼς βρῆκε τὴς *Οὐξίης Πύλες* στὸ Mal-Amir, 90 χλμ ἀνατολικά τοῦ Dizful, σὲ κάποιον παραπόταμο τοῦ Kuran ἢ τεκμηρίωση τῆς θέσης αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ βασίζεται στὸν Κούρτιο (*quartus castris ad [] Pasitigrum pervenit*) ἢ στὸ Διόδωρο Ὁ Noldeke ἀπόδειξε (*Nachrichten der Gotting Gesellsch der Wiss.*, 1874, ἀρ 8), πὼς ἀπὸ τὴ συνύπαρξη τριῶν γλωσσῶν στὴ Σουσιανὴ προέκυψαν, στὴ 27 σειρά τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν, τὰ ταυτόσημα ὀνόματα Σοῦσα-Οὐξιοὶ-Κοσσοῖοι-Ἐλάμ-Ἐλυμαῖς-Afart [βλ. ὁμοίως γιὰ τὸ θέμα τοῦτο στὴν ὁ 1241]

618 Ὁ Ἄρριανός, Γ' 18, 2, λέει πὼς ὁ Παρμενίων στάλθηκε μπροστὰ μὲ τις σκευοφό-

Babehan, κ' ύστερα τραβάει νοτιανατολικά, μὲς ἀπ' τὴν πεδιάδα τοῦ Lasther, μπαίνει ἀνατολικά μετὰ στὴν πεδιάδα τοῦ Basht, κ' ἔπειτα στοῦ Fahiyān, ζωσμένη στὰ δυτικά της ἀπὸ βουνὰ τόσο ψηλὰ πὺς ἤλιο τὸ χωριὸ δὲ βλέπει παρὰ τὸ πρῶνι μονάχα· μὰ καὶ στ' ἀνατολικά τὴ φράζει τέλος τὴν κοιλάδα τούτην ὁ βράχινος κῶνος τοῦ Kelah-i-Sefid, πὺς τὸ φρούριο στὴν κορφή του ἐλέγχει ἀπόλυτα πιά τὸ δρόμο. Αὐτὲς εἶναι λοιπὸν οἱ *Περσίδες Πύλες*,⁶¹⁹ στὴν ἀμαξιτὸ πὺς τραβάει ἀπὸ τὸ Shiras στὴν Περσέπολη· κι ὅποιος θέλει ν' ἀποφύγη τὸ δρόμο τοῦτο στρίβει λίγο νότια ἀπὸ τὸ Fahiyān, καὶ μέσφ Kazerun, ἀπὸ παρακαμπτήριο, μ' ἀνηφόρες καὶ κατηφόρες ὄλο βράχια, φτάνει στὸ Shiras. Μὰ ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακάμψη ἀπὸ βοριὰ ἐκεῖνες τὶς *Πύλες*, κι ὅτι ἀπ' τὸ Tab μπορεῖ νὰ πάρη συντομώτερο δρόμο, τ' ἀποδεικνύει τώρα ἡ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου: κιάλας ἀπὸ τὸ Babehan αὐτοῦ ἀριστερὰ κόβει ἕνας δρόμος π' ἀνεβαίνει βορειανατολικά, στὸ παραπέρα ἀπὸ τὸ Tang-i-tekab ψηλότερο πλάτωμα, καὶ μοιάζει μετὰ πὺς ἐκεῖ κατὰ τὸ Basht βγάζει στὴ μεγάλη ὁδὸ· κ' ἔπειτα πάλι στὸ Fahiyān φαίνεται πὺς ὑπάρχει δρόμος πὺς, τραβῶντας βορεινὰ καὶ πέρ' ἀπ' τὸ Kelah-i-Sefid, κατεβαίνει στὴ μικρὴ πεδιάδα πίσω ἀπ' τὸ φρούριο.⁶²⁰

Τέτοια κακοτράχαλα ὄρεινὰ εἶχε νὰ περάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὴ στρατιά, γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν Περσέπολη καὶ τὶς Πασαργάδες, ἐνῶ ἡ

ρους καὶ τοὺς βαρύτερα ὠπλισμένους, ὡς ἐπὶ Πέρσας ἄγειν κατὰ τὴν ἀμαξιτὸν τὴν ἐς Πέρσας φέρουσαν μ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐνοῶῃ μόνο τὸν κύριο δρόμο, πὺς πολλὰς φορὰς πέρασαν νεώτεροι περιηγητὲς καὶ περιγράφει ὁ Chereffeddin ἱστορῶντας τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ταμερλάνου τοῦ 1403 Ὁ βαρῶνος Bode, ἐρχόμενος ἀπ' τὸ Shiras μέσφ Kazerun, μῆκε στὸ δρόμο τοῦτο μόνο ἀπ' τὸ Fahiyān, καὶ περιγράφει τὴ μικρὴ πεδιάδα τοῦ Sha-h-bevan, πὺς φτάνει ὡς τὸ Kelah-i-Sefid Κατ' αὐτὸν ἡ ἀπόσταση Shiras-Babehan, μέσφ Kazerun, εἶναι κάπου 380 χλμ, ἐνῶ μέσφ Kelah-i-Sefid 275 περίπου (Bode, δ π, I, 189)

619² [Ὁ Kaerst, I, 401, 1, βάσει αὐτοψίας τοῦ Stolze, τοποθετεῖ τὶς *Περσίδες Πύλες* ὄχι στὸ Kelah-i-Sefid, πὺς νομίζει ὁ Droysen, παρὰ στὸ Tang-i-Rashkan Τὸν προσδιορισμὸ τὸν δέχτηκε κι ὁ Berne, ἀρ. 115 Τελευταῖα καὶ ὁ Trendler, RE, XXIII, 2, 2094-7, *Πύλαι Περσίδες 10* (δπου ὁμως δίνει λαθασμένα τὶς σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ Kaerst Βλ ἐπανόρθωση στὴν RE, IX A, 2, Uxu, 1317, 28-40 τοῦ ἴδιου) Πὺς ἀκριβῶς βρισκονται τὰ μέρη αὐτά, ἔτσι δυσεύρετοι πούνα κιάλας τόσο λεπτομερεῖς χάρτες τῆς περιοχῆς, δὲν μπόρεσα νὰ ὄρισω Οἱ πὺς πολλοὶ πάντως ἐρευνητὲς, βασιζόμενοι στὶς περιηγήσεις τοῦ Sir Aurel Stein, θέλουν τὶς *Περσίδες Πύλες* στὸ Tang-i-Khas (βλ Fuller, 226-34, μὲ χάρτη, Engels, 73, Bosworth, I, 325-6, μὲ χάρτη), χωρὶς ὁμως ν' ἀνασχευάζουν ἢ καὶ ν' ἀναφέρουν κἄν τὶς ἄλλες θέσεις· ἀλλὰ βέβαια ἡ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου στὰ μέρη αὐτά μόνον κατ' εἰκασίαν μπορεῖ νὰ χαραχθῇ, μὲ τὰ ἐλάχιστα πὺς μᾶς παραδίδουντ' ἀπ' τὶς ἀρχαῖες πηγές Σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ Seibert, *Eroberung*, 104-5, 14 καὶ 16]

620 Τὸ δρόμο ἀπὸ τὸ Babehan στὸ Tang-i-Tekab περιγράφει ὁ Stocqueler, *Pilgrimages*, II, 211, πὺς μετὰ τράβηξε βόρεια ὄσο γιὰ τὴν προέκτασή του στ' ἀνατολικά, ὡς τὸ Basht, 12 φαρσάγγες (65χλμ περίπου) ἀπ' τὸ Kelah-i-Sefid, δὲν ὑπάρ-

ἐποχή, μὲς στὸ χειμῶνα, κάθε ἄλλο παρά βόθηθαγε, καὶ τὸ χιόνι στὰ βουνὰ πάντα βαρὺ, καὶ καθὼς σπάνιζαν καὶ τὰ χωριὰ ἐκεῖ, θὰ στρατοπέδευαν συχνὰ ἔξω, στὸ ὑπαιθρο, κ' οἱ παγερὲς οἱ νύχτες πιὸ πολὺ βέβαια θὰ δυσκόλευαν τὴν ὄχι κ' εὐκολη δὰ πορεία, ξὼν πού κι ἀντίσταση περίμεναν ἀπ' τοὺς Οὐξίους κι ἀκόμα χειρότερη ἀπ' τὸν Ἀριοβαρζάνη, πού μὲ μεγάλες δυνάμεις εἶχε πιάσει τὰ ψηλότερα στενά. Μολαταῦτα, ὁ Ἀλέξανδρος τράβαγε γιὰ τὴν Περσία ὅσο μπορούσε πιὸ γρήγορα, ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἐξασφαλίση τὴ χώρα, τοὺς θησαυροὺς τῆς Περσέπολης καὶ τῶν Πασαργάδων, τὸ δρόμο γιὰ τὰ παραμέσα τοῦ Ἰράν, ἀλλὰ προπάντων γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ καιρὸ στὸ Δαρεῖο γιὰ τίποτα σοβαρὲς προπαρασκευές κι ὀρμῶντας ἀπὸ τὴ Μηδία προσπαθήσῃ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα τῆς περσικῆς δυναστείας καὶ τοῦ μεγάλου γένους τῶν Ἀχαιμενιδῶν πίσω ἀπ' τὶς δυσκολοδιάβατες ἐκεῖνες *Περσίδες Πύλες*.

Μπαίνει, λοιπόν, μὲ τὸ στρατὸ στὴν πεδιάδα τῆς Σουσιανῆς, καὶ σὲ λίγες μέρες, διαβαίνοντας τὸν Πασίτιγρι,⁶²¹ χύνεται στὴ χώρα τῶν πεδινῶν Οὐξίων (τὸ σημερινὸ Κουζεστάν), ὅπου ὑποταγμένοι τοῦτοι κιάλας στὸ βασιλιά τῶν Περσῶν, κ' ὑπὸ τὸ σατράπη τῆς Σουσιανῆς, παραδόθηκαν χωρὶς καμμιάν ἀντίσταση, ἐνῶ οἱ ὄρεινοὶ Οὐξιοὶ τοῦ ἰσχυροῦ πρέσβεις καὶ τοῦ μῆνυσαν πῶς δὲ θ' ἄφηναν νὰ περάσῃ ἀπ' τὰ στενά γιὰ τὴν Περσίδα, ἂν δὲν ἔπαιρναν κι ἀπ' αὐτὸν τὰ δῶρα πού τοὺς ἔδιναν πάντα οἱ βασιλιάδες τῶν Περσῶν. Κι ὁ Ἀλέξανδρος λοιπόν, μὲ τὴ σκέψη πῶς ὅσο σπουδαιότερη ἦταν ἡ ἐλεύθερη διάβαση γιὰ τὶς πάνω χώρες τόσο περισσότερο δὲν μπορούσε νὰ τὴν ἀφήσῃ στὰ χέρια ἐνὸς ἔτσι ἐπιθετικοῦ ἐκεῖ λαοῦ, τοὺς παράγγειλε:

— *Νάρθουν στὰ στενά, γιὰ νὰ πάρουν ὅ,τι τοὺς χρειάζεται!..*

χει καμμιά πληροφορία — ὅσο ξέρω — ἀπὸ νεώτερους περιηγητὲς πού νάχουν πάει στὰ μέρη Ἀπ' τὸ χάρτη πού σχεδίασε ὁ Kierpert μὲ βάση τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητῆ Haussknecht *Routen im Orient* κ' εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δείξῃ ὁ ἴδιος σὲ τυπογραφικὰ δοκίμια ἀκόμα, μπορούμε ν' ἀναγνωρίσουμε τὴν κατεύθυνση τοῦ δρόμου αὐτοῦ κατὰ τὸ Bashī, ἀπ' τὴ γεμάτη χωριὰ ὄροσειρὰ πίσω ἀπ' τὸ βουνὸ Kuh-i-Dib (3170 ὑψόμετρο) Ὁ ἴδιος χάρτης σημειώνει τὸ δρόμον πού ἀναφέραμε ὅπου ξεκινῶντας κανεὶς ἀπ' τὸ Fahiyān μπορεῖ νὰ παρακάμψῃ βορεινὰ τὸ Keīh-i-Sefid. Ἐπειτ' ἀπ' αὐτὸ ὑπάρχει μικρὸ ὄροπέδιο, μὲ μῆκος κάπου 5,5 χλμ, κ' ὕστερα τὰ μακρὰ καὶ δύσβατα στενά τοῦ Lucraeb, ἀλλ' ἀπρόσφορα, ὅπως φαίνεται, γι' ἄμυνα (Κριτικὴ ἐξέταση τῶν δρόμων πού μπορεῖ νὰ πέρασε ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπ' τὸν Zolling, *Alexanders des Grossen Feldzug in Centralasien*², 1875 - πλὴν δὲν μ' ἔπεισαν τὰ συμπεράσματά του)

621² Ἀρριανός, Γ' 17, 1. τὸν Πασίτιγρι. Κούρτιος καὶ Διόδοτος ἐπιβεβαιώνουν τ' ὄνομα τοῦ ποταμοῦ, προσθέτοντας ὅμως τὸ χωρὶς νόημα *quartis castris* Ὁ Ἀρριανός Πασίτιγρι φαίνεται πῶς λείπει τὸν Kurān πρὶν ἐνωθῆ μετὰ τὸν Dizful καὶ τὴν πέρα πεδιάδα θεωρεῖ χώρα τῶν Οὐξίων. [Βλ. ὅμως RE, VI, 1, 1061-3, *Eulaios I*, καὶ Bosworth, I, 321.]

Και παίρνει λοιπόν τὸ ἄγλημα καὶ τοὺς ὑπόλοιπους ὑπασιπιστές, μὲ 8000 ἄντρες ἀκόμα, τοὺς περισσότερους ψιλοῦς, καὶ ξεκινάει μὲς στὴ νύχτα, μὲ σουσίους ὀδηγούς, ἀπ' ἄλλο δρόμο - ἓνα βουνίσιο μονοπάτι πούχαν ἀφήσει ἀφύλαχτο οἱ Οὐξιοί.⁶²²

Ἐημερώματα ἔπεσε στὰ χωριά τους.

Κι ὅσοι πιάστηκαν στὸν ὕπνο σφάχτηκαν στὰ κρεββάτια τους, καὶ τὰ σπίτια τους τὰ λήστεψαν καὶ τοὺς βάλανε φωτιά, κ' ὕστερα ὁ στρατὸς ὅλος χίμησε στὰ στενά, ὅπου οἱ Οὐξιοί εἶχαν μαζευτῆ ἀπὸ παντοῦ γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἀφήσουν νὰ περάσουν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τότε τὸν Κράτερο, μ' ἓνα μέρος τοῦ στρατοῦ, στὰ ὑψώματα πίσω ἀπ' τοὺς δρόμους πὺ κράταγαν ἐκεῖνοι, κι ὁ ἴδιος πολὺ γρήγορα χτυπάει τὸ στενό, ἔτσι πὺ οἱ βάρβαροι, περικυκλωμένοι καὶ κατάπληκτοι ἀπ' τὴν ταχύτητα τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς κανένα πιά πλεονέκτημα ἀπ' ὅσα μπορούσε νὰ τοὺς προσφέρῃ ὁ τόπος, μόλις εἶδαν μπρὸς τους τὸν Ἀλέξανδρο νὰ ὀρμάῃ μὲ πυκνὴ φάλαγγα τόβαλαν στὰ πόδια!.. Πολλοὶ τους τσακίστηκαν στοὺς γκρεμούς, ἄλλους σκότωσαν οἱ Μακεδόνες κυνηγώντας τους, καὶ τοὺς περισσότερους οἱ στρατιῶτες τοῦ Κράτερου, στὰ ὑψώματα ὅπου τράβηξαν γιὰ νὰ σωθοῦνε, κ' ἐκεῖ τοὺς περίμεναν αὐτοί!..

Ἀρχικά, ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε ὅλους τοὺς Οὐξίους τοῦ βουνοῦ νὰ τοὺς ξεσηκώσῃ ἀπὸ κειπάνω καὶ νὰ τοὺς μετοικήσῃ ἄλλοῦ· μὰ ἡ μάνα τοῦ Δαρείου, ἡ Σισύγαμβις, τὸν παρακάλεσε γιὰ δαύτους, ἐπειδὴ καθὼς λὲν ὁ Μαδάτης, ὁ ἀρχηγὸς τους, ἦταν ἄντρας τῆς ἀνιψιάς της· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἄφησε λοιπὸν τοὺς βοσκούς αὐτούς, γιὰ χάρη τῆς παλιᾶς βασίλισσας, στὰ βουνά τους, ἀλλὰ τοὺς ἔβαλε νὰ δίνουν κάθε χρόνο φόρο 1000 ἄλογα,⁶²³ 500 ὑποζύγια καὶ 30000 πρόβατα - γιὰτι λεφτὰ βέβαια καὶ χωράφια δὲν εἶχαν.⁶²⁴

Ἔτσι λοιπὸν ἄνοιξε τὴν εἴσοδο στὰ ψηλότερα βουνά. Κι ὁ Παρμε-

622 Ὡς ἐδῶ, λοιπὸν, ἡ στρατιὰ ἦταν ἐνωμένη. Ὁ Ἀλέξανδρος κόβοντας ἀριστερὰ τὴ νύχτα μὲς ἀπ' τὰ βουνά, παρακάμπτει τὰ στενά. Καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ υποθέσῃ πὺς θάστριψε ἀριστερὰ στὸ Jaezan τοῦ Chereffeddin (κατὰ τὴ γραφὴ τοῦ Bode, σ π, II, 333), ἢ τὸ Jarsun τοῦ Kinneir, 5 φαρσάγγες [27χλμ] ἀπ' τὸ Babehan

623² [Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 17, 6, ἄλογα 100 - ὄχι 1000]

624² Ἀρριανός, ὁ.π. Ὁ Κούρτιος, V, 3, 4, λέει *Madates erat regionis praefectus*· τὸ πὺ σημαίνει πὺς οἱ πεδινοὶ Οὐξιοὶ σὰν ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἦταν ὑπ' αὐτὸν μὰ κ' οἱ ἐλεύθεροι ὄρεινοὶ Οὐξιοὶ τὸν ἀκολουθοῦν στοὺς ἀγῶνες τῶρ αὐτούς [Ὁ Berge, II, 243, 4, διαφωνεῖ.] Γι' αὐτὸ καὶ παρακάτω, 15-6, λέει πὺς ἐντάχτηκαν στὴ σατραπεία τῆς Σουσιανῆς. *non Madati modo ignovit [Uxorium dem gentem subactam Susianorum satrapae contribuit*. Κατὰ τὸν Ἀρριανό, *Ἰνδική*, 40, ὁ Ἀλέξανδρος προσπάθησε νὰ συνηθίσῃ αὐτὲς τὶς φυλὲς τῶν βοσκῶν στὴ γεωργία καὶ τοὺς ἔχτισε πόλεις στὰ βουνά

νίων με τὸ μισὸ στρατό, ἰδίως τοὺς βαρύτερα ὀπλισμένους⁶²⁵ πεζοῦς, τοὺς θεσσαλοὺς ἵππεις καὶ τὰ μεταγωγικά, προχώραγε ἀπ' τὴν ἀμαξιτήν ὁδὸν, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος, με τοὺς ἄλλους μακεδόνες πεζοῦς, τοὺς ἵππεις, τοὺς σαρισσοφόρους, τοὺς ἀγριαῖνες καὶ τοὺς τοξότες, πῆρε τὸ συντομώτερο μὰ καὶ δύσκολο δρόμο τοῦ βουνοῦ, γιὰ νὰ φτάσῃ γρηγορώτερα στὶς *Περσίδες*⁶²⁶ *Πύλες*. Μὲ γοργή πορεία κατάφρασε τὴν 5ῃ μέρα στὴν εἴσοδό τους καὶ τὴ βρῆκε γερὰ κλεισμένη με τεῖχος.⁶²⁷ Λεγόταν πὼς ὁ σατράπης Ἀριοβαρζάνης βρισκόταν πίσω ἀπὸ τὸ προτειχισμα, με 4000 πεζοῦς καὶ 7000 ἵππεις, σὲ καλὰ ὠχυρωμένο στρατόπεδο, ἀποφασισμένοι νὰ ἐμποδίσῃ τὸ πέρασμα με κάθε θυσία. Ὁ Ἀλέξανδρος στρατοπέδευσε. Τ' ἄλλο πρωὶ τόλμησε νὰ μπῆ με τὸ στρατὸ στὸ στενὸ ἐκεῖνο, ποὺ βράχια πανύψηλα τόκλειναν δεξιὰ κι ἀριστερά, μὰ με χαλαζὶ πέτρες καὶ βέλη τοὺς ὑποδέχτηκαν, καὶ μεγάλα κοτρώνια ξεκόλλαγαν ἀπ' τὰ ὑψώματα καὶ τοὺς τὰ κατρακούλαγαν κατακέφαλα κι ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ. Ἔτσι, συνέχεια, κι ἀπὸ τρεῖς μεριές, τοὺς χτύπαγε μανιασμένος ἐχθρὸς! Μάταια πάλεψαν κάποιοι νὰ σκαρφαλώσουν στ' ἀπότομα βράχια. Ἡ θέση τους ἦταν ἀπροσμάχητη! Κι ὁ Ἀλέξανδρος ὑποχώρησε στὸ στρατόπεδο, μιὰ ὥρα μακριὰ ἀπὸ τίς *Πύλες*.⁶²⁸

Τὸ πρᾶγμα τοῦ κόστιζε· γιατί μόνο τὸ στενὸ τοῦτο ἔφερνε στὴν Περσέπολη, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὴν πάρῃ, γιὰ νὰ μὴν προκύψῃ ἐπικίνδυνη καθυστέρηση τῆς ἐκστρατείας· μὰ με τοὺς ἀπότομους αὐτοὺς βράχους ὀλοφάνερα δὲν γινόταν τίποτα, οὔτε με τὴν πιὸ ἐπίμονη πολεμικὴ τέχνη, οὔτε μ' ὅποιαδήποτε τόλμη - κι ὅλα, ὡστόσο, κρέμονταν ἀπὸ τὴν ἄλωση τῶν *Πυλῶν*. Τότε λοιπὸν μαθαίνει ἀπὸ αἰχμάλωτους, ὅτι τὰ

625² Ἀπ' τὸ Γ' 18, 1, τοῦ Ἀρριανοῦ βγαίνει πὼς οἱ μακεδόνες ὀπλίτες τῶν τάξεων ἦταν ἐλαφρότερα ὀπλισμένοι ἀπὸ τοὺς ὀπλίτες τῶν *συμμάχων* καὶ *μισθοφόρων*, ἐνῶ ἀπ' τὸ 23, 3, ὅπου ἀπ' τοὺς μακεδόνες φαλαγγίτες διαλέχτηκαν οἱ *κουφότατοι*, πὼς δὲν εἶχαν ὄλοι ἐξίσου βαρὺ ὀπλισμό. [Πρβλ. ὁμως σχετικὰ γιὰ τὸ θέμα τοῦτο καὶ ὁ 277.]

626 Ἀρριανός, δ π., 2. ἐπὶ τὰς πύλας τὰς Περσίδας Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 68 ἐπὶ τὰς Σουσιάδας καλουμένης πύλας, κι ὁ Κούρτιος, V, 3, 17. *angustias. quae illi Susidas pylas vocant.*

627 Διόδωρος, δ π. πεμπταῖος τὸ ἴδιο κι ὁ Κούρτιος, δ π.: *quinto die*. Ἀπ' τὸ Babehān ὡς τὸ Kelah-i-Sefid εἶναι 200χλμ. Ὁ δρόμος αὐτὸς κάνει ἓνα σημαντικὸ τόξο πρὸς τὰ νότια, ποὺ ἡ χορδὴ του — κάπου 150χλμ — εἶν' ἡ πιθανὴ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου.

628 Κούρτιος, δ.π., 23 *triginta fere stadia quae remensi sunt* Ὁ ἴδιος ἀριθμὸς καὶ στὸν Πολύαινο, Δ' 3, 27, ἐνῶ στὸ Διόδωρο, δ π., ἔγινε *τριακόσιοι*. Αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς, ἀλλὰ κι ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξανδρος, ΛΖ'), διηγοῦνται ἀκόμα πὼς κάποιος λυκίος αἰχμάλωτος τοὺς ἔδειξε τὸ δρόμο ἀπὸ τὸ βουνό. Τὸ μακεδονικὸ στρατόπεδο θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν στὴν κοιλάδα Sha-b-behan ποὺ περιγράφει ὁ Bode (δ.π., 243)

βουνά ήτανε βέβαια πολύ δασωμένα και πυκνά, μα κάποια μονοπάτια, επικίνδυνα, και τώρα με τὸ χιόνι πολὺ πιὸ δύσκολα, βγάζαν πίσω ἀπὸ τὶς Πύλες, στὸν τόπο ποὺ κράταγε ὁ Ἀριοβαρζάνης! Κι ὁ Ἀλέξανδρος κάνει τότε τὴν πιὸ παράτολμην ἴσως ἐπιχείρηση τῆς ζωῆς του:

Ὁ Κράτερος λοιπὸν μετὰ τὴ φάλαγγά του καὶ τοῦ Μελέαγρου, μ' ἕνα μέρος τῶν τοξοτῶν καὶ πεντακόσιους ἵππεις, ἔμεινε στὸ στρατόπεδο, γιὰ νὰ παραπλανήσῃ, ἀρχικά, τὸν ἐχθρὸν — μετὰ φωτιὰς καὶ μετὰ κάθε ἄλλον τρόπον — νὰ μὴν καταλάβῃ πὼς ἔλειψε μέρος τῆς στρατιᾶς, κι ἄμ' ἀκούσῃ πίσω ἀπ' τὰ βουνά τὶς σάλπιγγές τους, νὰ ριχτῆ μ' ὅλη του τὴ δύναμη στὸ προτειχισμα· κι ὁ Ἀλέξανδρος κινεῖται μετὰ τὴ νύχτα, μετὰ τὰ τάγματα τοῦ Ἀμύντα, τοῦ Περδίκκα καὶ τοῦ Κοῖνου,⁶²⁹ τοὺς ὑπασπιστές, τοὺς ἀγριᾶνες, τοὺς ἄλλους τοξότες καὶ τοὺς περισσότερους ἵππεις τῆς ἴλης τοῦ Φιλῶτα. Ὅστερ' ἀπὸ πολὺ κοπιαστικὴ πορεία, πᾶνω ἀπὸ 15 χλμ, διαβαίνει τὸ βαριὰ χιονισμένο βουνό· τὸ πρῶν πιὰ βρισκεται ἀπ' τὴν ἄλλη πλαγιά κ' ἔχει δεξιὰ τὴν ὄροσειρὰ ποὺ καταλήγει στὶς Πύλες, πᾶν' ἀπ' τὸ στρατόπεδο τοῦ Ἀριοβαρζάνη, ἐνῶ μπρὸς του εἶν' ἡ κοιλάδα ποὺ βγάξει στὴν πεδιάδα τοῦ Ἀράξης, στὸν ἀμαξιτὸ γιὰ τὴν Περσέπολη, καὶ πίσω του, τὰ πελώρια βουνά, ποὺ μετὰ τόσο κόπο πέρασε, ἀπόκλειαν, σ' ἄσκημη περίπτωση, νὰ σωθῆ μ' ὑποχώρηση.

Σὰν ξεκουράστηκαν λίγο, ξαναμοιράζει ὁ Ἀλέξανδρος τὸ στρατό του, καὶ στέλνει κατὰ κάτω, στὴν πεδιάδα, τὸν Ἀμύντα, τὸν Κοῖνο καὶ τὸ Φιλῶτα, ὄχι μόνον γιὰ νὰ τραβήξουνε γραμμὴ στὴν Περσέπολη, γεφυρώνοντας τὸ ποτάμι,⁶³⁰ παρὰ καὶ γιὰ ν' ἀνακόψουνε τοὺς Πέρσες, σὰ θάφευγαν κυνηγημένοι, γιὰ τὴν Περσέπολη ἀντύχῃ· ἐνῶ ὁ ἴδιος, μετὰ τοὺς ὑπασπιστές, τὸ τάγμα τοῦ Περδίκκα, τὴ βασιλικὴν ἴλη τῶν ἐταί-

629 Ὁ Κούρτιος, V, 4, 20, ἀναφέρει καὶ τὸν Πολυπέρχοντα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀρριανὸς τὸν παραλείπει, μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πὼς ἦταν ἀρχηγὸς τῶν βαριὰ ὀπλισμένων ὀπλιτῶν, μαζί μετὰ τὸν Παρμενίωνα. Εἶν' ὅμως τόσο ἀβέβαιο, ὥστε νὰ μὴ μπορῆ κανεὶς νὰ βγάλῃ ἄλλα συμπεράσματα.

630 Ἄρριανός, Γ' 18, 6 τὸν ποταμὸν, ὃν ἐχρῆν περάσαι ἰόντα ἐπὶ Πέρσας (δηλαδὴ τὴν Περσέπολη) γεφυροῦν ἐκέλευσεν. Νομίζω, μετὰ τὸν Kiepert (στὸ index τοῦ Ἄρριανοῦ, ἐκδ. Sintenis), πὼς ἐνοεῖται ὁ Ἀράξης (Bund-emin), ποὺ κατὰ τὸν Στράβωνα, ΙΕ' 729, ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς αὐτὴ τὴν Περσέπολιν διέβη. Θέμα νὰ γεφυρωθῆ ὁ Tab θὰ ὄπῃχε μόνον κατὰ τοὺς παλιότερους χάρτες (Ouseley, Ker Porter), ὅπου ὁ δρόμος, ἀπὸ τὸ Babehan, διασχίζει τὴν κοιλάδα τοῦ Tab, ἐνῶ κατὰ τοὺς νεώτερους περιηγητὰς συναντᾶται πολλοὺς χεῖμαρρους, ποὺ κυλᾶν ἀπὸ τὰ βουνὰ πρὸς τὸ νοτιὰ. [Ἀπὸ τὴ συμβολὴ τοῦ δυτικώτερου Kur μετὰ τὸν ἀνατολικώτερο Pulwar γίνεται ὁ Bendemir. Ὁ Bosworth, I, 327, σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὸ χάρτη τῆς προηγούμενης σελίδας του, μοιάζει νὰ φρονῆ πὼς καὶ μετὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Kur λέγεται Pulwar. Ἀσθῆρκτη ἡ θέσις τοῦ Seibert, *Eroberung*, 105-6, πὼς ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε καὶ τὸν Kur καὶ τὸν Pulwar. Βλ. σχετικὰ καὶ *RE*, II, 1, 404, *Araxes* 4 XII, 1, 188, *Kyros* 4, καὶ *Suppl* IX, 791-3, στὸ ἄρθρον *Pasargadae*.]

ρων και μιά τους *τετραρχία*,⁶³¹ τούς τοξότες και τούς άγριανες, τράβηξε δεξιά, για τις *Πύλες*, πορεία φοβερά κοπιαστική κ' ιδιαίτερα δύσκολη μάλιστα, γιατί όχι μονάχα τὸ βουνό παραῆταν δασωμένο, μὰ κι άγρια θύελλα έπιασε και βαρὺ σκοτάδι έπεσε, πού δὲ βλέπαν τίποτα! Βγήκανε πέρα μολαταῦτα, και πρὶν ξημερώση ρίχτηκαν στὶς πρώτες προφυλακὲς τῶν Περσῶν, τὶς ξηλώσανε, χτύπησαν και τὶς παραπίσω, λίγοι σώθηκαν κι ἀπὸ δαῦτες, χτύπησαν και τὶς ἀκόμα παραπίσω, μὲ ἀποτέλεσμα: ὅσοι ξέφυγαν νὰ τραβήξουν ὄλοι κατὰ τὸ βουνό, ἀντὶ νὰ ξαναγυρίσουν στὸ στρατόπεδό τους.

Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά, δὲν εἶχαν ἰδέα τί γινόταν. Φαντάζονταν τοὺς Μακεδόνες κάτω, μπρὸς ἀπ' τὴν κοιλάδα - και μὲ τέτοια κακοκαιρία ἦταν χωμένοι στὶς σκηνὲς τους, βέβαιοι πὼς μὲς στὴ θύελλα και τόσο χιόνι καμμιά ἐπίθεση δὲ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀπὸ κανέναν· κι ὄλα ἦταν ἦσυχά λοιπὸν ἐκεῖ στὸ περσικὸ στρατόπεδο, ὅταν ἄξαφνα, πρωὶ-πρωὶ, νὰ οἱ μακεδονικὲς σάλπιγγες, ἀπ' τὰ βουνά, ψηλά, και μαζί, κι ἀπ' τὰ ὑψώματα, κι ἀπὸ χαμηλά, στὴν κοιλάδα, ὁ ἀλαλαγμὸς τῆς ἐφόδου!.. Πλάκωνε λοιπὸν κι ὁ Ἄλέξανδρος κιάλας ἀπὸ πίσω τους, κι ὁ Κράτερος, ἀπ' τὴν κοιλάδα κάτω, ρίχτηκε κ' εὐκόλα ἔσπασε τὶς ἄσκημα φυλαγμένες *Πύλες*, κι ὅσοι φεῦγαν ἀπὸ μπρὸς του πέφταν στὶς λόγχες τοῦ Μεγαλέξαντρου πού προχώραγε, κι ὅταν γύρισαν για τὴ θέσῃ π' ἄφησαν, τὴ βρήκανε πιασμένην ἀπὸ τὸ 3^ο μακεδονικὸ σῶμα, τοῦ Πτολεμαίου, πούχε μείνει ἐφεδρεία μὲ 3000 και τῶρα εἶχε μπῆ κι αὐτὸς ἀπ' τὰ πλάγια! Ἐστ' οἱ Μακεδόνες ἀπὸ παντοῦ ὠρμήσανε στὸ στρατόπεδο τοῦ ἐχθροῦ, κι ἄρχισ' αὐτοῦ φριχτὴ σφαγή, κι ὅσοι ξέφευγαν πέφταν στὰ σπαθιά τους, και πολλοὶ ρίχνονταν στοὺς γκρεμοὺς κι ὄλοι πήγανε κακὴν κακῶς! Ὁ Ἄριοβαρζάνης, μὲ λίγους καβαλλάρηδες, μπόρεσε και ξέφυγε στὸ βουνό· κι ἀπὸ κεῖ, μὲς ἀπὸ κρυφὰ βορεινὰ μονοπάτια, τράβηξε στὴν πατρίδα του, τὴ Μηδία.

Ἦστερ' ἀπὸ κάποιαν ἀνάπαυση ξεκίνησεν ὁ Ἄλέξανδρος για τὴν Περσέπολη. Στὸ δρόμο λὲν πὼς πῆρε γράμμα τοῦ πέρση βασιλικῶ ἠθσαυροφύλακα Τιριδάτη, νὰ βιαστῆ γιατί κινδυνεύει ὁ ἠθσαυρός.⁶³² Τρέχει λοιπὸν μπρὸς, μὲ τοὺς ἱππεῖς μονάχα, για νὰ προλάβῃ, ἀφήνοντας πίσω τὸ πεζικὸ νάρχεται, και ξημερώματα διαβαίνει τὸ γεφύρι πούχε

631^ε Ὁ ὄρος αὐτός, πού μόνο ἐδῶ [Γ' 18, 5] χρησιμοποιεῖ ὁ Ἄρριανὸς [βλ Berve, I, 107, Bosworth, I, 326-7], ἐρμηνεύεται βάσει τοῦ ὅτι οἱ 8 ἄλες τοῦ ἱππικῶ χωρίζονταν σὲ δυὸ λόχους ἢ καθεμιά, κι ὄλο τὸ ἱππικὸ σὲ τέσσερις ἱππαρχίες - πού καθεμιά τους, λοιπὸν, εἶχε τέσσερις λόχους).

632 Διόδωρος, ΙΖ' 69, Κούρτιος, V, 5, 2 Ὁ Ἄλέξανδρος θὰ μπορούσε νάχε ξεκουράσει για λίγο τοὺς στρατιῶτες του (δ.π., ἰ *eodem loco, quo hostium copias fuderat, castra communit*), ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ *θάλασσα* πούχε στείλει ἐξασφάλιζε και τὸν παραπέρα δρόμο και τὸ πέρασμα τοῦ Ἄράξη

στήσει ἢ ἐμπροσθοφυλακὴ του. Κανεὶς βέβαια δὲν τὸν περίμενε ἀστραπή ἔτσι, πρὶν φτάσῃ καὶ τὸ μαντᾶτο τῆς νίκης του καλὰ-καλὰ· γι' αὐτὸ κι ἀντίσταση καὶ φασαρία καμμιά, παρὰ πῆρε καὶ τὴν Περσέπολη καὶ τ' ἀνάκτορα καὶ τοὺς θησαυροὺς ἀπείραχτους, χωρὶς κανένα μπελά· καὶ μὲ τὴν ἴδια κεραυνοβόλα ταχύτητα πῆρε καὶ τὶς Πασαργάδες⁶³³ κ' ἔπιασε κι ἄλλους ἀμύθητους θησαυροὺς ἐκεῖ, πολλὰς χιλιάδες τάλαντα χρυσάφι κι ἀσήμι, ἀμέτρητα πανάκριβα ὑφάσματα, καὶ σωροὺς πολύτιμα κοσμήματα! Γιὰ νὰ κουβαληθοῦν ὅλ' αὐτὰ χρειάστηκαν 20000 μουλάρια, λέν, καὶ 3000 καμήλες!⁶³⁴

Καὶ σπουδαῖα, βέβαια, τὰ πλούτη πούβαλε στὸ χέρι ὁ Ἀλέξανδρος, στερῶντας ἀπὸ τέτοια δυναμικὰ μέσα τὸν ἀντίπαλο καὶ βγάζοντάς τ' ἀπ' τὶς νεκρόκασσες τῶν θησαυροφυλακίων ὅπου τόσα χρόνια μένανε παγωμένα ἔτσι, κι ἀνενεργά, γιὰ νὰ τὰ ξαναρίξῃ ἀπλόχερα στὴν κυκλοφορία καὶ στὴν ἐμπορικὴ συναλλαγὴ τῶν λαῶν· σημαντικώτερο ἦτανε ὅμως πού πῆρε τὴ χώρα, τὴ γηῖνα τούτῃ κοιτίδα τῆς περσικῆς βασιλείας· γιὰτὶ σὲ τούτῃ ἐδῶ τὴν κοιλάδα τῶν Πασαργάδων κατέλυσε ὁ Κύρος τὴν ἀρχὴ τῶν Μήδων καὶ γιὰ μνημεῖο τῆς νίκης του ἔστησε τὴν αὐλὴ του, κ' ἔχτισε τ' ἀνάκτορα καὶ τὸν τάφο του: μέσα σὲ τόσο μεγαλόπρεπα μνημεῖα, ἓνα βράχινο ἀπλὸ σπιτάκι, ὅπου μάγοι, κάθε

633² Ἡ θέσῃ τῶν Πασαργάδων ἀμφισβητεῖται (βλ. Spiegel, ὁ π., II, 617). Οἱ συνδυασμοὶ τοῦ Orpert, ὅπως ἀναφέρονται στὸ Spiegel, φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνωντ' ἀπ' τὴν ἀπαρίθμηση τῶν ποταμῶν (Στράβων, ΙΕ' 729) πού πέρασε ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπου ὁ Κύρος ποταμὸς, δίπλα στὶς Πασαργάδες, εἶναι πρὶν ἀπ' τὸν Ἀράξη (Bendemir). Καὶ μὲ βάση τὴν πορεία τοῦ γυρισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἰνδία, φαίνεται πὼς οἱ Πασαργάδες βρισκόνταν νότια τῆς Περσέπολης. Τοῦ Πλίνιου τὸ VI, 99· *flumen Sittogamus, quo Pasargadas septimo die navigatur*, ἔχει προκύψει ὅπωςδῆποτε ἀπὸ κάποιον λάθος, γιὰτὶ κανένας ποταμὸς ἐκεῖ δὲν εἶναι πλατώσας σὲ ἀπόσταση 7 ἡμερῶν ἀπὸ τὴ θάλασσα. [Στὶς Πασαργάδες — καθὼς ἀναφέρει κι ὁ Ἀρριανός, Στ' 29, 4 κ' ε — βρισκόταν ὁ τάφος τοῦ Κύρου, πού ἐπισκέφθηκε ὁ Ἀλέξανδρος γυρνώντας ἀπ' τὴν Ἰνδική. Σήμερα κανεὶς σχεδὸν δὲν ἀμφισβητεῖ πὼς τὸ μνημεῖο μὲ τὸ μουσουλμανικὸ ὄνομα Mashhad-i-mâdar-i-Suleiman, σ' ὄροπέδιο Dasht-i-Murghab, εἰν' ὁ τάφος τοῦ Κύρου, κ' ἔτσιμποροῦν νὰ προσδιοριστοῦν οἱ ἀρχαῖες Πασαργάδες. Τ' ὄροπέδιο αὐτὸ (1900 ὑψόμ.), πού ἀρδεύεται ἀπ' τὸν Pulwar, βρίσκεται κάπου 40χλμ βορειανατολικά τῆς Περσέπολης. Ἡ γεωγραφικὴ περιγραφή τοῦ Στράβωνα, μὲ βάση τὰ ποτάμια, δὲν εἶν' ἀσφαλής· ἐνῶ τὸ χωρίο τοῦ Πλίνιου, ἀπ' ὅπου οἱ παλιότεροι ἐρευνητὲς τοποθετοῦσαν τὶς Πασαργάδες στὴ περιοχὴ τῆς Fasa, κάπου 150χλμ νοτιανατολικά τῆς Περσέπολης, ἀναφέρεται σ' ἄλλη ὁμώνυμη καὶ μᾶλλον ἀσήμαντὴ πόλῃ, πού κι ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Στ' 4, 7, ἀναφέρει ὡς Πασαργάδα ἢ Πασαράχα. (βλ. *RE Suppl.* IX, 777-99, *Pasargadae*, ὅπου καὶ λεπτομερειακὸς ἐλεγχος ὄλων τῶν παλιότερων ἀπόψεων, *CHI*, II, 838, καὶ Perrot-Chiriez, *Histoire de l'Art* V, 443-4 καὶ 595 κ.ε., μὲ καλὸς χάρτες.)]

634 Διόδωρος, Κούρτιος, Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΑΖ'. Κούρτιος, V, 6, 9, καὶ Διόδωρος, ΙΖ' 71, ὑπολογίζουν 120000 τάλαντα ὁ Ἀρριανός, Γ' 18, 10, δὲν ὀρίζει.

μέρα, εύλαβικοί, θυσίαζαν και προσεύχονταν. Πλουσιώτερη σε κτήρια ήταν η πεδιάδα της Περσέπολης, κ' οι συνεχόμενες, στ' ανατολικά και δυτικά, κοιλάδες του 'Αράξη και του Μήδου· αυτού, στην Περσέπολη, αναγορεύτηκε κάποτε *Μέγας Βασιλεύς*, μετά τον ψευτοΣμέρδι, ο Δαρειός ο 'Υστάσπους, ο πρώτος που κι απ' τους 'Ελληνες απαίτησε γην και ύδωρ, και τον παλιόν 'Αλέξανδρο, τον φιλέλληνα, το βασιλιά των Μακεδόνων, σατράπη τον έκανε, ύποτακτικό της περσικής άρχης, κ' έχτισε τ' ανάκτορά του, τή στοά, τον τάφο του, και πολλοί διάδοχοί του γέμισαν ύστερα τή βραχώδη κοιλάδα του Bendemir (του 'Αράξη δηλαδή) με καινούργια λαμπρά οίκοδομήματα και κυνηγετικές περιοχές και παράδεισους, ανάκτορα και τάφους βασιλικούς· ή σαραντάστηλη βασιλική πύλη, τὸ ἐπιβλητικό κτήριο, από βράχο, σε 3 επίπεδα, οι κολοσσαϊές εικόνες ταύρων, λιονταριών, και μονόκερων, στην είσοδο, συγκρότημα όλάκερο από πελώρια μεγαλοπρεπέστατα κτήρια, στόλιζαν τον ιερὸν αὐτὸν τόπο, που τιμοῦσαν οι λαοί της 'Ασίας σάν ἔδρα καθιέρωσης και προσκυνήματος τῶν βασιλιάδων τους, σάν ἔστία και κέντρο της ἄλλοτε πανίσχυρης ἐπικράτειας. Ἡ ἐπικράτεια ὅμως αὐτή ἔχει πιὰ καταλυθῆ, κι ὁ 'Αλέξανδρος τώρα κάθεται στο θρόνο ἐκείνου του Ξέρξη, που τὸν ἔστησε κάποτε με τή λαμπρή σκηνή του πᾶν' απ' τὸν κόλπο της Σαλαμίνας, και τὸ ιερόσυλό του χέρι πυρπόλησε τὴν 'Ακρόπολη τῶν 'Αθηνῶν, κατὰστρεψε τὰ ιερά κι ἀνάσκαψε τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν. Τώρα, λοιπόν, ὁ βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, και συνάμα στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῶν ἐλλήνων συμμάχων του, ἦταν κύριος πιὰ τῶν βασιλικῶν τούτων πόλεων και τῶν ἀνακτόρων τους. Κ' ἔφτασε φαίνεται ὁ καιρὸς νὰ ξεπληρωθοῦν οι παλιές ἀδικίες, νὰ ἐξιλεωθοῦν οι θεοὶ τῶν 'Ελλήνων, νὰ πάρουν οι νεκροὶ ἐκδίκηση απ' τὸν 'Αθη· στην ἔστία ἐδῶ της περσικῆς αἴγλης θ' ἄστραφτ' ἡ θεία δίκη, θὰ τιμωριόταν ἡ ἄμαρτία και θὰ δινόταν στοὺς λαοὺς της 'Ασίας ἡ φλογερὴ ἀποδείξη μπρὸς στὰ μάτια τους πὼς ναί, πάει πιὰ ἡ δύναμη που τοὺς κράταγε ὑπόδουλος, γκρεμίστηκε, πέθανε, κ' ἔγινε στάχτη!⁶³⁵ Ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἀποδείξεις, πὼς δὲν ἦτανε πράξη στιγμιαίας παραφορᾶς, παρὰ

635 Ὁ Κλείταρχος, παραμυθᾶς με μεγάλο ταλέντο (εἰς βάρως βέβαια της ἀλήθειας) πολλὰ διηγίεται ὁμορφα γ' αὐτὴ τὴ διαχείμαση στην Περσέπολη. Οἱ γερασμένοι Ἕλληνες, οἱ ἀκρωτηριασμένοι και σφραγισμένοι με τὴ βοῦλλα του αἰχμάλωτου, που φτάνουν στὸν 'Αλέξανδρο με ντροπὴ κι ἀπελπισία ἢ διαταγὴ νὰ σκοτώσουν ὅλους τοὺς κάτοικους τὰ βασιλικά συμπόσια κ' ἡ ἀθηναία ἐκείνη χορεύτρια, τέλος, ἡ Θαΐδα, που πάνω στοῦ χοροῦ τὴν ἀψη παίρνει δαυλὶ ἀπὸ τὸ βωμὸ και πυρπολεῖ τ' ἀνάκτορα, ἐνῶ μεθυσμένοι ξοπίσω της, γλεντώντας ἔξαλλα τὴ νίκη τους, τὴν ἀκολουθοῦν ὁ 'Αλέξανδρος κ' ἡ παρέα του - ὅλα τοῦτα εἶν' απ' τὴν ἴδια πηγὴ, χιλιοξαναγραμμένα στὰ κατοπινα χρόνια, και με τόση πεποίθηση που σιγά-σιγά φαντάζουν και σάν ἀναμφισβήτητα.

ἤρεμα παρμένη ἀπόφαση, ὅταν διατάξῃ ὁ Ἀλέξανδρος⁶³⁶ νὰ βάλουε φωτιά στὶς ἀπὸ κέδρο ἐπενδύσεις τῶν ἀνακτόρων. Ὁ Παρμενίων διαφώνησε καὶ τοῦπε νὰ μὴν πειράξῃ τ' ὄμορφο κτήριο, νὰ μὴν τὸ βλάψῃ, πούτανε δικό του πιά, μήτε νὰ προσβάλλῃ ἔτσι τοὺς Πέρσες στὰ μνημεῖα τῆς παλιᾶς τους δόξας καὶ τοῦ μεγαλείου. Ἐκεῖνος ὁμως ἐπέμενε πὼς κ' ἔπρεπε καὶ χρειαζόταν πυρπόλῃσε, λοιπὸν, ἓνα μέρος τῶν ἀνακτόρων τῆς Περσέπολης, καὶ μετὰ διάταξε νὰ τῆ σβήσουν τὴ φωτιά!⁶³⁷

Μπορεῖ ὁ ἐμπρησμὸς τοῦτος νάχῃ σχέση καὶ μὲ κάποια τελετὴ ἐνθρόνισης; γιὰτὶ ἀναφέρεται πὼς σὰν εἶδ' ἐκεῖνος ὁ κορίνθιος Δημάρατος τὸν Ἀλέξανδρο στὸ θρόνο τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, κάτω ἀπὸ τὸ χρυσοῦν οὐρανό, ἄ! τί χαρὰ μεγάλη ἔχασαν, εἶπε, ὅσοι Ἕλληνες δὲν πρόσλαβαν μιὰ τέτοια μέρα!..

Μὰ πρέπει ἐδῶ κανεὶς ν' ἀντικρύσῃ καὶ μιὰν ἄλλ' ὑπόθεσι, πού ριζικὰ συναρτᾶται μὲ τὸ πὼς ἐν γένει νοεῖ κ' ἐνεργεῖ ὁ Ἀλέξανδρος: Ἄν ὅσα ἔγιναν στὴν Περσέπολι σήμαιναν τὴν «ἐπίσημη», τροποντινά, καταδίκη σὲ θάνατο τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν, καὶ τὴν τυπικὴ πιά κατάληψη τοῦ θρόνου πού κηρύχτηκε ἄδειος, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ρωτήσῃ: Καλὰ τὴν ὥρα μόνο ἦρθε; Δέν ἦταν ἀπὸ καιρὸ φτασμένη ἢ στιγμὴ νὰ ἐκφραστῇ ἢ ἀμετάκλητη αὐτὴ ἀπόφασι καὶ νὰ ἐκτελεστῇ ἢ καταδίκη, μὲ τόσο μάλιστα δραστικὸ συμβολισμό; Κι ἂν ἡ νίκη στὰ Γαυγάμηλα τελεσίδικα συντριψε τὴν ἀντίπαλὴ δύναμη, γιὰτὶ ἀργεῖ μισὸ χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος νὰ κἀνῃ τὴν ἔτσι σφραγιστικὰ ἐμφαίνουσα τὸ τέρμα τῶν Περσῶν πράξι, πού λαμπρὰ τῆς πῆγαιν' ὁμως γιὰ ἔδρα κ' ἡ ἀρχαία Βαβυλώνα, καὶ τὰ βασιλικώτατα ἐκεῖνα Σούσα; Ἡ, ἂν καθυστεροῦσε, γιὰτὶ δὲν εὑρισκε ἀρκετὰ ὅσα εἶχε κατακτήσει μὲ τὴν νίκη αὐτὴ καὶ τὴν κατάληψη τῆς Βαβυλώνας καὶ τῶν Σούσων; Μήπως ἡ

636^ε Ὁ Πλούταρχος, (Ἀλέξανδρος, ΛΗ') ἀφοῦ διηγίεται τίς ἱστορίες πού ἀναφέραμε στὴν προηγούμενη ὑποσημείωσι, καταλήγει μὲ τό. οἱ μὲν οὕτω ταῦτα γενέσθαι φασίν, οἱ δὲ ἀπὸ γνώμης Ὁ Ἀρριανός, Γ' 18, 11, λέει πὼς ὁ Παρμενίων θέλησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸ κάψιμο (Παρμενίωνος σώζειν συμβουλευέντος) καὶ κατάκρινε μάλιστα τὴν πράξι τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀλλ' οὐδ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῶ ὀρᾶσαι τοῦτο γε Ἀλέξανδρος οὐδὲ εἶναι τίς αὕτη Περσῶν τῶν πάλοι τιμωρία (Γ' 18, 12). [Σύμφωνος κι ὁ Wilcken, 134 Πάντως, οἱ Berge, ἀρ 359, Hamilton, 100-1, Schachermeyr, 289-91, Bosworth, I, 330-2, προτιμᾶν τὴν κλειτάρχεια ἐκδοχὴ Σὰν τεκμήριο ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς Droysen θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ καὶ τ' ὅτι ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στ' ἀνάκτορα τῆς Περσέπολης, ὅπου σαφῶς διακρίνονται ἰχνη μεγάλης πυρκαγιᾶς, ἀντικείμενα πολύτιμα δὲν ἔφεραν σὲ φῶς κι ἔτσι μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, πὼς πρὶν ἀπ' τὸν ἐμπρησμὸ τάχαν ἀδειάσει μ' ἰδιαίτερη φροντίδα, κι ἄρα πὼς ἡ πυρπόλησι δὲν ἦταν πράξι στιγμιαίας παραφορᾶς καὶ μέθης (βλ. CHI, II, 443-6. Οἱ διάφορες ἀπόψεις στὸν Seibert, 132-4)]

637 Ἔτσι στὸν Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, ΛΗ'. ὅτι [] μετενόησε ταχὺ καὶ κατασβέσαι προσέταξεν ὁμολογεῖται

κατάληψη τῆς Περσίδας ἦταν τάχα στρατιωτικά καὶ πολιτικά σημαντικώτερη, ὅταν ὁ Δαρεῖος καὶ τὴ Μηδία καὶ τὰ Ἐκβάτανα κρατοῦσε ἀκόμα, καὶ τὸν πλατὺ βορρᾶ καὶ τὴν ἀνατολὴ τῆς ἐπικράτειάς του, καὶ πολὺ πρὶ ἡμέρας ἔφτανε στὸν Τίγρι καὶ τὸ μεγάλο βασιλικὸ δρόμο Σούσων-Σάρδεων, καὶ μποροῦσε μὲ στρατὸ μαζεμμένο στὴ Μηδία κ' ἱππικὸ ἀπ' τὴν ἀνατολὴ νὰ κόψῃ τὴ μακρὰ καὶ ἀραιὰ προστατευομένη γραμμὴ ἐπικοινωνίας τοῦ Μεγαλέξαντρου μὲ τὶς δυτικὲς σατραπεῖες καὶ τὴν Εὐρώπη;

Οἱ παραδόσεις ποὺ κατέχουμε δὲν ἀφήνουν ἐλπίδες πὼς θὰ βρῖσκουμε ἀποκρίσεις σ' αὐτά· ὄχι καὶ λίγο φλύαρες ὅπου κρίνεται ἠθικὰ ὁ Ἀλέξανδρος, δίνουν γιὰ τὶς πολεμικὲς τοῦ ἐπιχειρήσεις τὰ στοιχειώδη μονάχα πρὸς βασικὴ σύλληψή τους, ἐνῶ γιὰ τὶς πολιτικὲς τοῦ ἐνέργειες, καὶ συναρτήσεις καὶ σημασίες τους, ἐλάχιστα μᾶς φωτίζουν ἢ καὶ διόλου, ἔτσι ποὺ καταντάει περίπου νὰ ὑποβάλλεται σὰν κάτι σχεδὸν «αὐτονόητο», πὼς ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο μὲ τὸν ἀπλούστατο σκοπὸ νὰ... περιπατήσῃ, περίπου, ὡς ἐκεῖνο τὸν ἄγνωστο ἀκόμα Γάγγη καὶ τὴν ἄλλο τόσο ἄγνωστη Ἀνατολικὴ Θάλασσα ὅπου ἐκβάλλει!..

Πὼς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀπόκλειε καὶ κάποια «εἰρήνη», μὲ κάποιον τύπο, σὲ κάποια βάση, φαίνεται καὶ ἀπ' τὴν ἀπάντησή πούδωσε, μετὰ τὴ νίκη τῆς Ἴσσοῦ, στὶς «ἀπροσγείωτες» ἐκεῖνες προτάσεις τοῦ Δαρείου. Ἡ οὐκ ἄνευ προϋπόθεσης, ποὺ θέτει, προκύπτει τόσο ἀπ' τὴν κατάστασή πιά τῶν πραγμάτων⁶³⁸ ὅσο καὶ ἀπ' ὅλα τὰ ἱστορικὰ προηγούμενα· οἱ πρόγονοι τοῦ Δαρείου εἶχαν κάποι' ἀναγκάσει τὸ βασιλιά τῶν Μακεδόνων νὰ δεχτῆ τὴν κυριαρχία τους, καὶ νὰ γίνῃ σατράπης τους· εἶχαν γυρέψει γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς πόλεις· ποτὲ δὲν εἶχανε πᾶψει νὰ νιώθουν σὰν ἀπὸ γενεσιμιοῦ τους κύριοι Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων τῆς Εὐρώπης· μὲ τὴν «ἀνταλκίδειαν» εἰρήνῃ ἔπειτα εἶχαν πετύχει τὴν ὑποταγὴ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων· ὅταν ὁ Φίλιππος πολέμοῦσε Πέρινθο καὶ Βυζάντιο στεῖλαν, ἔτσι, δυνάμεις ἐναντίον του, σὰ νάχαν καὶ δικαίωμα ν' ἀπλώνουν χέρι στὸν ἑλληνικὸ κόσμον καὶ νὰ ἐπεμβαίνουν, ὅπου καὶ ὅπως θέλαν· καὶ ἂν ἡ ἀξίωσή αὐτὴ ἐπικυριαρχίας καὶ τῶν Ἑλλήνων ἦταν σὰν ἀπ' τὴ φύση, τροποντινά, τῆς κυριαρχίας πάντων

638^F [Ἀρριανὸς Β' 14, 7 Ἐπειδὴ ὁμοῦς νίκησα - πρῶτα τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς σατράπεις σου, μὰ τώρα καὶ σένα καὶ τὸ στρατὸ πούχες· καὶ κατέχω τὸν τόπον, ποὺ μοῦ δῶσαν οἱ θεοί· καὶ ὅσους μοῦ ἀντιπαρατάχτηκαν μαζί σου, καὶ δὲ σκοτώθηκαν στὴ μάχη παρὰ καταφύγανε σὲ μένα, τοὺς ἔχω κοντὰ μου καὶ τοὺς φροντίζω καὶ δὲ βρίσκονται σὲ μένα δίχως νὰ τὸ θέλουν, ἀλλὰ μὲ τὴ θέλησή τους συμπολεμᾶν μαζί μου.. Ὁ Ἀλέξανδρος προτάσσει, δηλαδή, στὴν ἐπιστολὴ-«διακήρυξή» του αὐτῆ, ρεαλιστικώτατα βέβαια κατὰ βάση, τὸ γεγονὸς τῆς πολεμικῆς νίκης - καὶ ἔπονται τὰ ἱστορικὰ προηγούμενα.]

στην Ἀσία περσικῆς μοναρχίας, ἔ μὰ τότε κι ὁ σκοπὸς τοῦ πολέμου ποὺ ξεκίνησ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐπικεφαλῆς Μακεδόνων του κ' Ἑλλήνων δὲν μπορούσε παρὰ νάν' ἄλλος ἀπ' αὐτόν: νὰ χτυπηθῆ στὴ ρίζα καὶ νὰ σβήσῃ γιὰ πάντα τέτοια ὕβρις τῶν *Μεγάλων Βασιλέων*. Γι' αὐτό, μετὰ τὴ νίκη τῆς Ἴσσοῦ, τὸ μόνο π' ἀντιτάσσει ὁ Ἀλέξανδρος στὶς προτάσεις τοῦ Δαρείου εἶν' ἡ ἀξίωση⁶³⁹ ν' ἀναγνωρίσῃ πὼς κύριος καὶ βασιλιάς τῆς Ἀσίας δὲν εἶναι πιά ὁ ἴδιος, παρ' ὁ Κατακτητῆς! Κ' ἔτοιμος ἦταν παραπέρα, γιὰ χάρη τῆς «ἀναγνώρισης» αὐτῆς, νὰ κάνῃ παραχωρήσεις στὸ νικημένο ἀντίπαλο καὶ νὰ τοῦ ἀφήσῃ *ὅ,τι θὰ τὸν ἐπειθε*⁶⁴⁰ — τὸ νικητὴν αὐτόν (τέτοια πάνω-κάτω ἢ σημασία τῆς ἔκφρασής του) — πὼς ἔπρεπε νὰ τοῦ μείνῃ· ἀλλιῶς, κι ἄλλο χτύπημα νὰ περιμένῃ!.. Σὲ μιὰ τέτοια πένσα λοιπὸν πιασμένος ὁ Δαρεῖος ἀναγκάζεται νὰ *προτιμήσῃ* τὸν πόλεμο καὶ παραπέρα· κι ὅταν νικιέται καὶ στὴ δεύτερη, μεγαλύτερη, μάχη, κ' ἔχῃ πιά χάσει τίς πελώριες χῶρες ποὺ ἀπλώνονται ἀπ' τὰ παράλια ὡς τὰ κράσπεδα τῶν ὄροσειρῶν τοῦ Ἰράν, δέ νιώθει οὔτε τότε, ἀκόμα, πὼς ἰσόπαλος δὲν εἶναι μὲ τὸν Ἀλέξανδρο;.. Καὶ κάθε παρακάτω πορεία τέτοιου νικητῆ δὲ βροντοφωνάζει πὼς αὐτὸς ἀπ' τὰ πράγματα εἶναι, ὄντως, ὅ,τι γυρεύει ν' ἀναγνωριστῆ;: **Κύριος τῆς Ἀσίας, ἔργω, καὶ δύναμη** καμμιά δὲ μπορεῖ νὰ τ' ἀντισταθῆ σ' ὅ,τι θέλει! Μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλῃ ἀκόμα ὁ Πέρσης, πὼς πρέπει νὰ σκύψῃ, νὰ ὑποταχτῆ σ' αὐτόν - ἂν ἐπιθυμῆ κάτι νὰ σώσῃ, καὶ νὰ ξανάχῃ τοὺς ἀγαπημένους, ποὺ τοῦ κρατᾶει αἰχμάλωτους ὁ κυρίαρχος ἀντίπαλος;

Μετὰ τὴ νίκη στὰ Γαυγάμηλα ὁ Ἀλέξανδρος θὰ περίμενε πὼς ὁ Δαρεῖος θὰ τοῦ ἔστελνε πιὸ κατασταλαγμένες «προτάσεις» ἀπὸ κείνες ποὺ τόλμησε μετὰ τὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ, καὶ θάσχυβε πιά στὴ δύναμη τῶν πραγμάτων· κ' ἐπειδὴ θάβρισκε βέβαια πὼς καὶ δὲν ἔπρεπε αὐτὸς νὰ πάρῃ τὴν πρωτοβουλία χωρὶς κάποιο διάμεσο, θὰ μίλησε ἴσως στὴ Σισύγαμβι — ποὺ καὶ τὸν εἶχε παρακαλέσει νὰ συγχωρήσῃ τοὺς Οὐξιούς — ἀφήνοντας νὰ ἐνοηθῆ πὼς θὰ χαιρόταν ν' ἀκούγε προτάσεις εἰρήνης ἀπ' τὸ γιό της· μπορούσε καὶ τῶρ' ἀκόμα νάχῃ καλὴ διάθεση γιὰ τὸ νικημένο, ἂν ἀναγνώριζε τὴ μεταβολὴ τοῦ δυναμικοῦ ποὺ συνέβῃ· καὶ θάκλειναν μιὰ συμφωνία ποὺ καὶ χώρα κ' ὑπήκοους θὰ τοῦ ἴδνε μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του· κι ὅσα κάτεχε πιά ὁ Ἀλέξανδρος, οἱ τόποι π' ἀπλώνονταν ἀπ' τὰ παράλια ἴσαμε τὰ βουνὰ ποὺ περιζώνουν τὸ Ἰράν, μεγάλῃ ἐπικράτεια εἶναι, μ' ἐνότητα γεωγραφικὴ καὶ πληθυσμικὴ

639 Ἀρριανός, Β' 14, 8-9· ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου ὄντος· καὶ μετὰ· παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλεῖα τῆς Ἀσίας πέμπει, μηδὲ [ἄ] <βούλει> ἐξ Ἰσου ἐπιστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ ὄντι πάντων τῶν σῶν φράζε εἰ του δέη.

640 Ἀρριανός, δ π· Ἐλθὼν δὲ πρὸς με τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις αἴτει καὶ λάμβανε· ὅ,τι γὰρ ἂν πείθης ἐμὲ ἔσται σοι.

ὁμοιογένεια καὶ πλοῦτο τόσο, ποῦ ἐνωμένη μὲ τὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἑλλάδα νάναι κυρίαρχη τῆς Ἀσίας δύναμη, καὶ μὲ τὰ παράλια τῆς ἔτσι κοντὰ στὴ Δύση ποῦ νὰ θαλασσοκρατῆ σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο - κάτι ποῦ ἔχε κιόλας γερὰ θεμελιωθῆ στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου. Καὶ μιὰ τέτοια εἰρήνη θάταν λοιπὸν τὸ ἔργο πράγματι κ' ἐκείνου ποῦ νίκησε κ' ἐκείνου π' ἀναγνώρισε πῶς νικήθηκε.

Αὐτὴ τὴν ὑποθετικὴ γραμμὴ κρίναμε πῶς ἔπρεπε νὰ σκιαγραφήσουμε, κλείνοντας ἔτσι μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ πιθανότητα τὸ χάσμα τῶν σχετικῶν ἱστορικῶν δεδομένων· ὅσα ἔγιναν στὴν Περσέπολη παίρνουν ἄλλη γεύση, ἂν αὐτὰ περίπου φανταστῆ κανεὶς ἀντὶ ὅσων μᾶς λείπουν ἐδῶ· ἂν δηλαδὴ κάνουμε τὴν ὑπόθεση πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε προτάσεις εἰρήνης καὶ μῆνες τὶς περίμενε, ἀλλ' αὐτὲς ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τῶν Σούσων, καὶ τὴν ἄλωση τῶν *Περσίδων Πυλῶν*, καὶ τὸ πάρσιμο τέλος ὅλων τῶν βασιλικῶν πόλεων, δὲν ἤρθαν πάλι, τί πιὸ φυσικὸ ἀπ' τὸ νὰ πάψῃ πιά νὰ ἐλπίζῃ σὲ λύση μὲ καμμιά συνθήκη, καὶ νὰ φτάσῃ ἐκεῖν' ἢ πράξῃ ποῦ νεκρὴ κηρύσσει τὴν ἀρχὴ τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ κατειλημμένο ἀπ' ἄλλον πιά τὸ θρόνο τῆς Ἀσίας;

Κι αὐτὴ 'ταν κ' ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφαση, ποῦ ἔπρεπ' ἐφεξῆς νὰ ἐκτελέσουν οἱ παραπέρα πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις.